

REGION IN THE DEVELOPMENT OF SOCIETY 2018

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

18th – 19th October 2018, Brno, Czech Republic

Mendel University in Brno

RESPO 2018

Conference Region in the Development of Society 2018 (RESPO 2018) was organised in Brno at the Faculty of Regional Development and International Studies, Mendel University in Brno as the 9th conference.

Scientific board

Prof. MVDr. Ivo Pavlík, CSc.
Prof. Ing. Iva Živělová, CSc.
Doc. Ing. Petr Blížkovský, Ph.D.
Ing. Jiří Schneider, Ph.D.
Mgr. Eva Taterová, M.A., Ph.D.

Organisation board

Mgr. Ondřej Konečný, Ph.D.
Ing. Alice Kozumplíková, Ph.D.
Ing. Helena Lorencová, Ph.D.

Technical support

Ing. Nahanga Verter, Ph.D.
Ing. Michal Pavlík
Bc. Nikola Procházková
Bsc. Kateřina Konečná
Bc. Vít Karber
Vladimír Konopáč

All papers published in this proceedings have been peer reviewed.

Publisher: Mendel University in Brno, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Czech Republic
ISBN: 978-80-7509-658-6

© 2019

Foreword

Dear readers

Conference Region in the Development of Society 2018 (RESPO 2018) was organised in Brno at the Faculty of Regional Development and International Studies, Mendel University in Brno on 18th – 19th October 2018. The main themes of the conference were economic pillar in regional development, environmental pillar in regional development, countryside development, social pillar in regional development, tourism in regional development, and safety and agribusiness.

A total of six invited lectures were given by Assoc. Prof. Ing. Petr Blížkovský, Ph.D. (Director, Directorate-General B Agriculture, Fisheries, Social Affairs and Health, General Secretariat, Council of the European Union): New opportunities for the development of regions in the period of 2021-2027: what can be expected from the EU? Dr. Wilhelm van Immerzeel, (President, Pachamama Raymi, Peru): Land degradation is widespread. Restoration can be fast, effective, massive and low budget, Mgr. Miguel Ángel Garmendia Zapata (Facultad de Recursos Naturales y del Ambiente, Universidad Nacional Agraria, Managua, Nicaragua): Biodiversity and people in Central America, Dr. Christopher Lander (University of Oxford, UK): The Sinking of the Armada: Problems for the Three 'Flagship' Foreign Investment Agroholdings in Russia and Ukraine, Assoc. Prof. JUDr. PhDr. Marek Čejka, Ph.D. (Faculty of Regional Development and International Studies, Mendel University in Brno): Geopolitical sources of tensions in current Near East, PaedDr. Zdeněk Peša (Mayor of town Olešnice): Competition "Municipality of the Year" (European Agricultural Fund for Rural Development). In the end of this morning section short film directed by Prof. MVDr. Ivo Pavlík, CSc. and Bc. Jaroslav Jetelina "And what about water in Nicaragua?" was projected (originally produced for International Film Festival Ekofilm 2018, Brno, Czech Republic).

Conference papers were presented in separate sections in the form of a lecture and posters were displayed throughout the conference. We have applied for the inclusion of the conference proceedings in the Web of Science database.

The conference RESPO 2018 dealt with the region in terms of its role in the development of society in the national and global context. It emphasized the growing importance and weight of the socio-economic development of regions for the balanced development of both individual states and their groupings. It drew attention to the changing regional ties of the development of agriculture, forestry, the subsequent processing industry and other institutions in the rural settlement space, as well as the need to select adequate regional policy instruments.

We would like to thank all the participants at the conference RESPO 2018 for their interesting papers and the reviewers for their intensive work. Members of the Scientific and Organization committees are acknowledged for the organization of a successful scientific conference.

Prof. MVDr. Ivo Pavlík, CSc.
Chair of the Scientific Conference Board

Obsah / Contents

YAW OKYERE AKOMANING, NAHANGA VERTER: ANALYSIS OF TOMATO PRODUCTION IN GHANA	9
EMMANUEL KOFI ANKOMAH, RAYMOND KOFI ADJEI: POPULATION GROWTH AND FOOD PRODUCTION IN GHANA	18
FRANTIŠEK BARTES: JAKÉ POJETÍ COMPETITIVE INTELLIGENCE JE VÝHODNĚJŠÍ, ZPRAVODAJSKÝ CYKLUS NEBO ZPRAVODAJSKÝ PROCES? / WHAT CONCEPT OF COMPETITIVE INTELLIGENCE IS BETTER, THE INTELLIGENCE CYCLE OR THE INTELLIGENCE PROCESS?	26
IVANA BLAŽKOVÁ, ONDŘEJ DVOULETÝ, IVA SOBOTKOVÁ: VLIV VÝŠE VEŘEJNÉ PODPORY NA FINANČNÍ VÝSLEDKY PODPOŘENÝCH PODNIKŮ V ČESKÉM POTRAVINÁŘSKÉM PRŮMYSLU / THE RELATIONSHIP BETWEEN THE INTENSITY OF PUBLIC SUPPORT AND FINANCIAL PERFORMANCE OF THE FIRMS IN THE CZECH FOOD INDUSTRY	36
PETR BLIZKOVSKY: PROGRESS MADE ON THE COORDINATION OF FISCAL AND ECONOMIC POLICIES IN THE EUROZONE	43
PETR BLIZKOVSKY: NEW OPPORTUNITIES FOR THE DEVELOPMENT OF REGIONS IN THE PERIOD OF 2021-2027: WHAT CAN BE EXPECTED OF THE EU	53
KLÁRA BROŽOVIČOVÁ, BARBORA FERENČÁKOVÁ: ŘEŠENÍ A PREVENCE KONFLIKTŮ V PRACOVNÍM PROSTŘEDÍ / CONFLICT RESOLUTION AND PREVENTION IN THE WORK ENVIRONMENT	61
INNA ČÁBELKOVÁ: EKONOMICKÝ ROZVOJ OKRAJOVÝCH REGIONŮ. DVA PŘÍSTUPY K VYTVOŘENÍ PRŮMYSLOVÝCH KLASTRŮ. PŘÍPADOVÉ STUDIE ČESKÉ REPUBLIKY A NORSKA / ECONOMIC DEVELOPMENT OF PERIPHERAL REGIONS. TWO APPROACHES TO CREATE INDUSTRIAL CLUSTERS. CASE STUDIES OF THE CZECH REPUBLIC AND NORWAY	71
JAN ČOPIK, JAROSLAV ČMEJREK: OSADNÍ VÝBORY JAKO ROZVOJOVÝ A KOMUNITNÍ AKTÉR / SETTLEMENT COMMITTEES AS A DEVELOPMENT AND COMMUNITY ACTOR	83
ĽUDMILA DOBOŠOVÁ, DANIELA HUPKOVÁ, VERONIKA MIHÁLOVÁ, ĽUBOMÍR GURČÍK: PROCESNÝ CONTROLLING V POĽNOHOSPODÁRSKYCH PODNIKoch SO ZAMERANÍM NA RASTLINNÚ VÝROBU / THE PROCESS CONTROLLING IN AGRICULTURAL ENTERPRISES FOCUSING ON PLANT PRODUCTION	91
IVETA DUDOVÁ: SOCIÁLNE SLUŽBY AKO FAKTOR SOCIÁLNEHO ROZVOJA V REGIÓNE / SOCIAL SERVICES AS A FACTOR OF SOCIAL DEVELOPMENT IN THE REGION	101
MAREK DVOŘÁK, ELENA MORAVČÍKOVÁ: ZMENY V ŠTRUKTÚRE A FINANČNEJ VÝKONNOSTI PODNIKOV CESTOVNÉHO RUCHU NA SLOVENSKU / CHANGES IN THE STRUCTURE AND FINANCIAL PERFORMANCE OF FIRMS OF TOURISM IN THE SLOVAK REPUBLIC	112
DENISA DVOŘÁKOVÁ, VĚRA BEČVÁŘOVÁ, KRISTINA SOMERLÍKOVÁ: KOMPARACE VÝVOJE ZEMÍ VISEGRÁDSKÉ ČTYŘKY / VISEGRAD GROUP MEMBERS COMPARISON	120
LUCIE HERBOČKOVÁ, JOSEF SMOLÍK: PLAGIÁTORSTVÍ V NÁZORECH STUDENTŮ FRRMS / PLAGIARISM IN THE OPINION OF FRDIS STUDENTS	130
JAROSLAV HOMOLKA, SOŇA ŽOUŽELKOVÁ: HODNOCENÍ VLIVU DOTACÍ NA ZEMĚDĚLSTVÍ V REGIONU STŘEDNÍ MORAVA V OBDOBÍ 2007-2014 / THE EVALUATION OF THE IMPACT OF SUBSIDIES IN AGRICULTURE SECTOR IN THE CENTRAL MORAVIA REGION DURING THE PERIOD 2007-2014	139
MIROSLAV HORÁK, NAHANGA VERTER, WANDA VOZÁRYOVÁ: EXPLICIT ATTITUDES OF INPATIENTS TOWARDS THE TREATMENT IN THERAPEUTIC COMMUNITIES FOR DRUG ADDICTS	151
PETER HORVÁTH, LUKÁŠ CÍBIK: EXPENDITURES OF TERRITORIAL SELF-GOVERNMENT IN THE SLOVAK REPUBLIC ...	159
ŠTĚPÁNKA HRONOVÁ, LADISLAVA KNIHOVÁ: ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE IN THE THIRD AGE EDUCATION: THE CASE OF THE MOST REGION – THE UNIVERSITY OF FINANCE AND ADMINISTRATION	170
DANA HÜBELOVÁ: HODNOCENÍ POHYBU OBYVATELSTVA V OBCÍCH MORAVSKÉHO KRASU V OBDOBÍ LET 1970–2015 POMOCÍ WEBBOVA GRAFU / EVALUATION OF POPULATION CHANGE IN THE MUNICIPALITIES IN THE MORAVIAN KARST REGION BY WEBB'S GRAPH (PERIOD 1970–2015)	183
DANA HÜBELOVÁ, ALICE KOZUMPLÍKOVÁ, NIKOLA MEZIHORÁKOVÁ, TEREZA ŠLECHTOVÁ: ENVIRONMENTÁLNÍ A SOCIODEMOGRAFICKÉ FAKTORY NEMOCNOSTI NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY V LETECH 2006–2015 / ENVIRONMENTAL AND SOCIO-DEMOGRAPHIC FACTORS OF MORBIDITY IN THE CZECH REPUBLIC (THE TIME PERIOD 2006–2015)	194

MAGDALENA CHMELAŘOVÁ, FRANTIŠEK KOLIBA: ANALÝZA WEBOVÝCH PREZENTACÍ MĚST MORAVSKOSLEZSKÉHO KRAJE V KONCEPTU INTERNETU VĚCÍ / ANALYSIS OF WEB PRESENTATIONS OF THE MORAVIAN-SILESIA REGION IN THE CONCEPT OF THE INTERNET OF THINGS	205
GABRIELA CHMELÍKOVÁ, RADKA REDLICOVÁ, MARTINA ZELÉNÁ: MIKROFINANCE JAKO NÁSTROJ V BOJI PROTI SOCIÁLNÍ EXKLUZI V EVROPĚ / MICROFINANCE AS A TOOL IN THE BATTLE AGAINST SOCIAL EXCLUSION IN EUROPE	213
JANA JAĎUŠOVÁ, IVETA MARKOVÁ, IVAN MURIN, JANA HRONCOVÁ VICIANOVÁ, ANTON REZNÍČEK: REGIONÁLNĚ PRODUKTY AKO NÁSTROJ SPOLOČENSKEJ ZODPOVEDNOSTI. PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA – HONT SR: REGIONAL PRODUCTS AS A TOOL FOR CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY. CASE STUDY – HONT SR	222
MAREK JETMAR: AKTUÁLNÍ OTÁZKY MEZIOBECNÍ SPOLUPRÁCE V ČR / CURRENT ISSUES OF INTER-MUNICIPAL COOPERATION IN THE CZECH REPUBLIC	231
PAVLA JINDROVÁ, VIERA PACÁKOVÁ, ŽANETA VANÍČKOVÁ: PŘÍČINY REGIONÁLNÍCH ROZDÍLŮ V ÚMRTNOSTI NA KARDIOVASKULÁRNÍ ONEMOCNĚNÍ / CAUSES OF REGIONAL DIFFERENCES IN CARDIOVASCULAR MORTALITY	243
ANNA JURČOVÁ, PAVEL PTÁČEK: INOVAČNÍ VOUCHERY JAKO NÁSTROJ REGIONÁLNÍHO ROZVOJE / INNOVATIVE VOUCHERS AS A TOOL FOR REGIONAL DEVELOPMENT	255
JÚLIA KARASOVÁ: INDUKTÍVNY PRÍSTUP K HODNOTENIU EKOSYSTÉMOVÝCH SLUŽIEB LEŠA NA ÚROVNI MIKROREGIÓNŮ / INDUCTIVE APPROACH TO ASSESSMENT OF FOREST ECOSYSTEM SERVICES AT MICROREGION LEVEL	265
HELENA KOLIBOVÁ, MAGDALENA CHMELAŘOVÁ, VĚRA JUŘÍČKOVÁ: AGENDA SMART CITY VE VYBRANÝCH MEDIÍCH / AGENDA SMART CITY IN THE SELECTED MEDIA	277
HELENA KOLIBOVÁ, VĚRA JUŘÍČKOVÁ: KOMUNITNÍ PROSTOR PŘIJÍMÁNÍ KONCEPTU INTELIGENTNÍCH MĚST VE VYBRANÝCH MEDIÍCH (TISK) / COMMUNITY SPACE FOR ADOPTING THE CONCEPT OF SMART CITIES IN SELECTED MEDIA (PRINTING)	282
MIROSLAV KOPÁČEK: ÚLOHA STAROSTY A OBČANSKÁ PARTICIPACE PŘI ÚZEMNÍM PLÁNOVÁNÍ V POPULAČNĚ MALÝCH OBČÍCH / THE ROLE OF A MAYOR AND CIVIC PARTICIPATION IN LAND USE PLANNING IN LOW-POPULATION MUNICIPALITIES	289
RADEK KOPŘIVA, SYLVIE KOBZEV KOTÁSKOVÁ: VOLBY ZASTUPITELSTEV OBČÍ – PROJEKCE ZÁJMŮ VOLIČŮ DO PODOBY VOLENÉHO SBORU / ELECTIONS OF MUNICIPAL COUNCILS - THE TRANSFORMATION OF VOTERS' INTERESTS INTO ELECTED COUNCILS	299
MIROSLAV KOSTIČ: VYHODNOCENÍ VÝSLEDKŮ REALIZACE REGIONÁLNÍ INOVAČNÍ STRATEGIE JIHMORAVSKÉHO KRAJE (RIS JMK) ZA OBDOBÍ 2003 – 2016 / EVALUATION OF RESULTS OF THE SOUTH MORAVIAN REGIONAL INNOVATION STRATEGY ACHIEVED BETWEEN 2003 AND 2016	310
MARTIN KOVANIČ, ANETA COUFALOVÁ: ZPRÁVODAJSKÉ SLUŽBY ČESKÉ REPUBLIKY A JEJICH REAKCE NA VZESTUP GLOBÁLNÍHO TERORISMU / CZECH INTELLIGENCE SERVICES AND THEIR REACTION TO THE RISE OF GLOBAL TERRORISM	320
LUCIE KUBALÍKOVÁ: GEODIVERSITY AS A HIDDEN RESOURCE FOR LOCAL DEVELOPMENT: POSSIBILITIES OF GEOTOURISM GROWTH OUTSIDE THE GEOPARKS /	333
KUHNŮVÁ MARTA: PRÍPRAVA NOVÝCH KAPACÍT PRE EURÓPSKE ŠTRUKTURÁLNE A INVESTIČNÉ FONDY A EFEKTÍVNEJŠIE VYUŽÍVANIE ŠTRUKTURÁLNYCH FONDŮ V OBLASTI REGIONÁLNEHO ROZVOJA / PREPARATION OF ADMINISTRATIVE CAPACITIES FOR THE EUROPEAN STRUCTURAL AND INVESTMENT FUNDS AND MORE EFFICIENT USE OF STRUCTURAL FUNDS IN THE FIELD OF REGIONAL DEVELOPMENT	344
VIERA LABUDOVÁ, ĽUBICA ŠÍPKOVÁ: CENOVÁ DOSTUPNOSŤ BÝVANIA V EURÓPSKEJ ÚNII A NA SLOVENSKU / HOUSING AFFORDABILITY IN THE EUROPEAN UNION AND IN SLOVAKIA	352
IVANA MALÁ: ANALÝZA KVALITY ŽIVOTA STÁRNOUCÍ POPULACE NA ZÁKLADĚ PROJEKTU SHARE / ANALYSIS OF QUALITY OF LIFE OF ELDERLY POPULATION BASED ON THE SHARE PROJECT	362
JAN MANDYS, MARTIN ŠANDA, MARTIN ŠIMÁČEK: SOCIÁLNÍ BYDLENÍ JAKO NÁSTROJ MODERNÍHO ROZVOJE / SOCIAL HOUSING AS AN INSTRUMENT OF MODERN DEVELOPMENT	371
SIMONA MIŠKOLCI, IVANA LAMPARTOVÁ, SIMONA KACHYŇOVÁ: SOCIO-EKONOMICKÁ EVALUACE REKREAČNÍCH PŘÍNOSŮ PROJEKTU ÚPRAV ŘEKY LOUČNÉ V LITOMYŠLI / SOCIO-ECONOMIC EVALUATION OF RECREATIONAL BENEFITS OF THE LOUCNA RIVER RESTORATION PROJECT IN LITOMYSL	383
JIŘÍ NESIBA: KRITÉRIA HODNOCENÍ KREDIBILITY SOUTĚŽÍ CSR V ČESKÉ REPUBLICE / ASSESSING CRITERIAS OF CREDIBILITY FOR CSR COMPETITIONS IN CZECH REPUBLIC	399
PATRICIE NĚMCOVÁ, PAVEL PTÁČEK: DESTINAČNÍ MANAGEMENT CESTOVNÍHO RUCHU VYBRANÝCH KRAJŮ / DISTANCE MANAGEMENT OF TOURISM OF SELECTED REGIONS	407

VIERA PACÁKOVÁ, PAVLA JINDROVÁ, ZUZANA ŽÁČKOVÁ: NEROVNOSTI VE STAVU ZDRAVÍ V ZEMÍCH EVROPY A JEJICH DETERMINANTY / INEQUALITIES IN HEALTH STATUS IN EUROPEAN COUNTRIES AND THEIR DETERMINANTS	418
VIERA PAPCUNOVÁ, JARMILA HUDÁKOVÁ: VEREJNÉ KNIŽNICE AKO SÚČASŤ KULTÚRY NA MIESTNEJ ÚROVNI V PODMIENKACH SLOVENSKEJ REPUBLIKY / PUBLIC LIBRARIES AS A PART OF LOCAL CULTURE IN THE CONDITIONS OF SLOVAK REPUBLIC.....	431
IVO PAVLIK, PETR CHALUPA: ZOONOSIS (BRUCELLOSIS, LEPTOSPIROSIS, RABIES, TOXOPLASMOSIS, BOVINE TUBERCULOSIS AND BOVINE CYSTICERCOSIS) IN CUBA: SITUATION DURING THE YEARS 2005–2015 AND CURRENT RISKS	439
MARIE SCISKALOVÁ, LUCIE KAMRÁDOVÁ: LIDSKÝ FAKTOR JAKO NEZBYTNÁ SOUČASŤ FUNGOVÁNÍ VEŘEJNÉ SPRÁVY / HUMAN FACTOR AS THE NECESSARY PART OF THE PUBLIC ADMINISTRATION FUNCTIONING	451
ĽUBICA ŠIPKOVÁ, VIERA LABUDOVÁ: POSKYTOVANÉ SLUŽBY SOCIÁLNYCH ZARIADENÍ V REGIÓNOCH SLOVENSKEJ REPUBLIKY / SERVICES PROVIDED BY SOCIAL FACILITIES IN THE REGIONS OF THE SLOVAK REPUBLIC.....	458
JOLANA SKALIČKOVÁ: LOKALIZACE VELKÝCH PODNIKŮ Z POHLEDU REGIONÁLNÍHO ČLENĚNÍ ČESKÉ REPUBLIKY / LOCALIZATION OF LARGE ENTERPRISES IN TERMS OF THE REGIONAL BREAKDOWN OF THE CZECH REPUBLIC	471
GABRIELA SPĚŠNÁ, JIŘÍ SCHNEIDER, ŽANETA KALASOVÁ: VNÍMÁNÍ STAVU A EKOSYSTÉMOVÝCH SLUŽEB PŘÍRODNÍ PAMÁTKY HOLÁSECKÁ JEZERA VEŘEJNOSTÍ / PUBLIC PERCEPTION OF MANAGEMENT AND ECOSYSTEM SERVICES OF NATURAL MONUMENT HOLÁSECKÁ JEZERA	479
VERONIKA SVATOŠOVÁ: VÝZNAM STRATEGICKÉHO ŘÍZENÍ V ELEKTRONICKÉM OBCHODOVÁNÍ / IMPORTANCE OF STRATEGIC MANAGEMENT IN E-COMMERCE	498
ELIŠKA SVOBODOVÁ, KAREL VINOHRADSKÝ: EKONOMICKÝ PŘÍNOS HOLDINGOVÉHO PROPOJENÍ ZEMĚDĚLSKÝCH PODNIKŮ V LÉTECH 2004-2015 V JIHMORAVSKÉM KRAJI / THE ECONOMIC BENEFITS OF THE AGRICULTURAL HOLDING IN THE YEARS 2004-2015 IN THE SOUTH MORAVIAN REGION	507
KRISTÝNA SZENCZI: ANALYSIS OF THE EFFICIENCY OF PROJECT OUTPUTS FUNDED BY EUROPEAN FUNDS IN THE CZECH REPUBLIC	513
MICHAL ŠEVČÍK: POLITIKA SOUDRŽNOSTI V PROGRAMOVÉM OBDOBÍ 2021-2027 A JEJÍ APLIKACE V ČESKÉ REPUBLICE / COHESION POLICY IN THE PROGRAMMING PERIOD 2021-2027 AND ITS APPLICATION IN THE CZECH REPUBLIC	525
VLADIMÍRA ŠILHÁNKOVÁ, MICHAEL PONDĚLIČEK: HODNOCENÍ PERCEPCE BEZPEČNOSTNÍ SITUACE TURISTICKÉ DESTINACE JAKO NÁSTROJ ROZVOJE CESTOVNÍHO RUCHU (NA PŘÍKLADU OBLASTI NEZIDERSKÉHO JEZERA) / ASSESSMENT OF TOURIST DESTINATION SAFETY PERCEPTION AS A TOOL FOR TOURISM DEVELOPMENT (ILLUSTRATED ON THE EXAMPLE OF THE NEUSIEDLER LAKE AREA)	536
ONDŘEJ ŠIMPACH, MARIE ŠIMPACHOVÁ PECHROVÁ: REGIONAL VIEW ON YOUNG FARMERS IN THE CZECH REPUBLIC	547
DITA ŠTYVAROVÁ, JITKA LAŠTOVKOVÁ, MICHAELA JÁNSKÁ, EVA FUCHSOVÁ: SOCIÁLNÍ PRACOVNÍCI A FUNDRAISING V ÚSTECKÉM KRAJI / SOCIAL WORKERS AND FUNDRAISING IN THE ÚSTÍ REGION	553
MARTIN ŠVIKRUHA, RICHARD BRIX: REDISTRIBUTIVE FUNCTION OF PUBLIC FINANCES AT THE LEVEL OF REGIONAL SELF-GOVERNMENT IN SLOVAKIA	563
PETR TĚŠÍK, PAVEL PTÁČEK: HODNOCENÍ KVALITY PLACE BRANDINGU KRAJŮ ČR V INTERNETOVÉM PROSTŘEDÍ / EVALUATION OF INTERNET PLACE BRANDING QUALITY IN CZECH REPUBLIC REGIONS	572
BARBORA PAVLA TRÁVNÍČKOVÁ, JOSEF SMOLÍK: POLITICKÉ ASPEKTY NIKARAGUJSKÉ REPUBLIKY V KONTEXTU ROZVOJOVÝCH AKTIVIT FAKULTY REGIONÁLNÍHO ROZVOJE A MEZINÁRODNÍCH STUDIÍ / POLITICAL ASPECTS OF NICARAGUA IN THE CONTEXT OF DEVELOPMENT ACTIVITIES OF FACULTY OF REGIONAL DEVELOPMENT AND INTERNATIONAL STUDIES	587
MIROSLAVA TREMBOŠOVÁ, SAMUEL KOHUTIAR, ALENA DUBCOVÁ: POROVNANIE VÝHODNOSTI HLAVNÝCH DRUHŮ VEREJNEJ DOPRAVY NA ÚZEMÍ TRNAVSKÉHO SAMOSPRÁVNÉHO KRAJA PRE PRAVIDELNÉ DOCHÁDZANIE DO KRAJSKÉHO MĚSTA / COMPARATION OF EXPEDIENCY OF MAIN MODES OF PUBLIC TRANSPORT IN TRNAVA SELF-GOVERNING REGION FOR REGULAR ATTENDANCE TO THE PROVINCIAL CITY.....	594
KATEŘINA TURANOVÁ, SOŇA VRÁBELOVÁ, NIKOLA PROCHÁZKOVÁ, JANA LEFNEROVÁ, ONDŘEJ KONEČNÝ: STRATEGICKÉ PLÁNOVÁNÍ MÍSTNÍCH AKČNÍCH SKUPIN: UPLATNĚNÍ PRVKŮ AUTOMATIZACE A DIGITALIZACE / STRATEGIC PLANNING OF LOCAL ACTION GROUPS: APPLICATION OF AUTOMATION AND DIGITIZATION ELEMENTS.....	603

JIŘÍ URBÁNEK, VOJTĚCH TAMÁŠ, MARTIN PŘIBYL, HANA URBÁNKOVÁ, KRISTÝNA SOSÍKOVÁ: FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ CHOVÁNÍ SPOTŘEBITELE NA TRHU S VOLNĚ PRODEJNÝMI LÉČIVY / INFLUENCING FACTORS OF CONSUMER BEHAVIOUR ON OTC MARKET WITH PHARMACEUTICALS	613
MARTINA URBANOVÁ: VLIV BAŤOVA KONCERNU NA PROMĚNY ŽIVOTNÍHO ZPŮSOBU VE MĚSTĚ ZLÍN / THE INFLUENCE OF BATA'S SHOE CONCERN ON WAY OF LIFE IN THE TOWN OF ZLÍN	632
KATEŘINA VAŘÁKOVÁ, KRISTINA ORAVCOVÁ, JOSEF SMOLÍK: SYNDROM VYHOŘENÍ U MANAŽERŮ SE ZAMĚŘENÍM NA OBLAST STÁTNÍ SPRÁVY / BURNOUT SYNDROME IN MANAGEMENT PRACTICE IN A GOVERNMENT	643
HANA VAVROUCHOVÁ, DAVID KOVAŘÍK, VERONIKA PEŘINKOVÁ, ANTONÍN VAISHAR: ZANIKLÁ SÍDLA – POTENCIÁL PRO ROZVOJ CESTOVNÍHO RUCHU A OBNOVU TRADIČNÍCH ŘEMESEL / EXTINCT SETTLEMENTS – POTENTIAL FOR TOURISM DEVELOPMENT AND CRAFT RENEWAL	652
MICHAELA VENZLŮ, JIŘÍ SCHNEIDER, JITKA FIALOVÁ: VNÍMÁNÍ IMPLEMENTACE SOUSTAVY NATURA 2000 V ČESKÉ REPUBLICE Z POHLEDU STAKEHOLDERŮ – PILOTNÍ HODNOCENÍ / STAKEHOLDER'S PERCEPTION OF IMPLEMENTATION OF THE NATURA 2000 IN THE CZECH REPUBLIC – PILOT DRAFT	663
KATARÍNA VILINOVÁ, ALENA DUBCOVÁ, GABRIELA REPASKÁ: TYPOLOGIA OBCÍ OKRESU LEVICE Z ASPEKTU VYBRANÝCH PŘÍČIN SMRTI / TYPOLOGY OF MUNICIPALITIES IN LEVICE DISTRICT FROM AN ASPECT OF SELECTED CAUSES OF DEATH	673
IVO ZDRÁHAL, BARBORA DAŇKOVÁ, KRISTINA SOMERLÍKOVÁ, VĚRA BEČVÁŘOVÁ: VÝVOJ KOMPARATIVNÍ VÝHODY ČESKÉ REPUBLIKY V AGRÁRNÍM ZAHRANIČNÍM OBCHODU MEZI LETY 2013 A 2017 / CHANGES IN THE COMPARATIVE ADVANTAGE OF THE CZECH REPUBLIC IN AGRI-FOOD TRADE BETWEEN 2013 AND 2017	683

Analysis of Tomato Production in Ghana

Yaw Okyere Akomaning, Nahanga Verter

Abstract:

Tomato is an essential vegetable in the world, widely cultivated by both smallholder farmers within the tropical and warm temperate areas, such as Ghana, as well as by large-scale farmers in some advanced economies. Against this backdrop, this study assesses the development of tomato production in Ghana and some major cultivating countries across the globe. The study also highlights some constraints to tomato production in the country. Since 1961, the tomato has been highly recognized as an essential crop in Ghana. Using the descriptive approach, it is revealed that the state has performed regarding production and global ranking as output rapidly increased from 15 thousand MT (ranked 64) to 367 thousand MT (ranked 48) between 1961 and 2016. The upward change is partly occasioned by the government effort to improve the quantity produced in the country. Nevertheless, Smallholder tomato producers in Ghana face with limited modern farm inputs and value addition, finance, low yields, diseases and pests, drought, mainly depend on natural rainfall which fluctuates periodically. There is an urgent need for the Ghanaian government to support farmers with soft loans, high yielding tomato varieties for high production, global competitiveness and share to be increased and sustained.

Key words: farm inputs, yield, smallholder farmers

Introduction

Tomato (*Solanum lycopersicum* L.) is among the most popular vegetables produced and extensively consumed worldwide (Grandillo et al., 1999; Desalegn et al., 2016). Currently, global tomato production is around 175 million tons, of which 120 million are destined for the fresh market, and 55 million are processed. The top 5 largest tomato producers are China, India, the US, Turkey and Egypt. They account for 61.2% of global production in 2016 (Eurofresh distribution, 2016; FAO, 2018).

As a processing crop, the tomato has been identified as among the largest vegetables in the world (Yeshiwas et al., 2016). Though tomato was not recognized as a valuable food until about a century ago, its merit is now universally accepted. It is often referred to as 'the poor man's orange' because of its high vitamin, malic acid, and citric acid contents, and the fact that it serves as a fine appetiser (Salunkhe et al., 1974; Yeshiwas et al., 2016).

Tomato crop is also common because it is one of the highest rewarding crops for the home garden since it grows well practically everywhere, and it provides high nutrition in many forms such as raw in salads; cooked in soups, preserves, catsups, sauces; pickled; and in other ways (Salunkhe et al., 1974; Abdu, 2016).

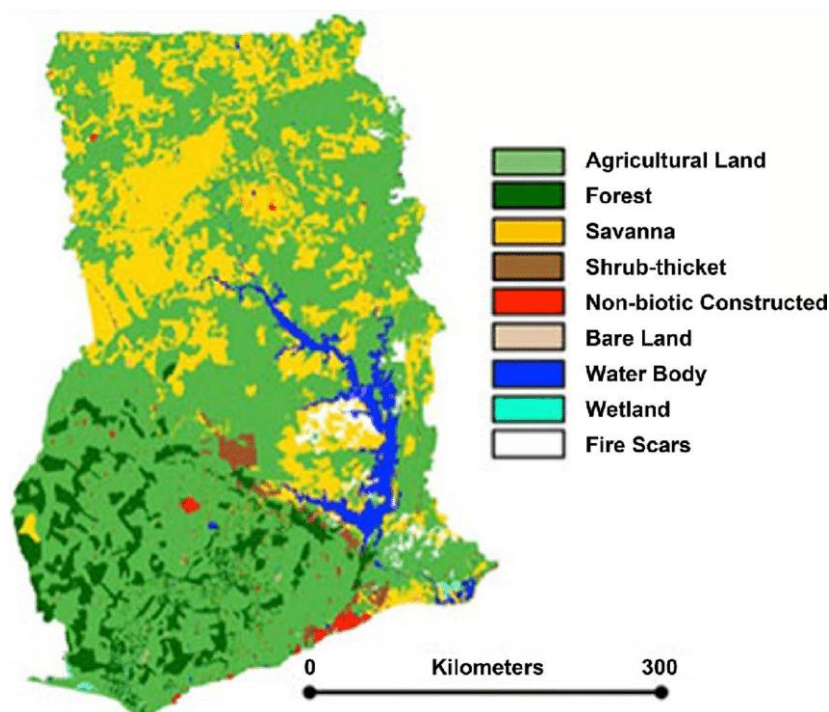
Tomato is a crucial yield, both as a trade trim and out eating regimens (Issahaku, 2012). There are numerous varieties of tomatoes produced in Ghana. Some significant ones produced are the Roma VF, Pectomech, Pectomech VF, 2 Tropimech, Rio Grande, Cac J, Wosowoso and Laurano 70 (MoA, 2009). Despite the considerable part tomatoes play in the economy, its production has all the earmarks of being declined. Even though to say that tomato is the "cook's friend" in Ghana will not be an embellishment, like many other vegetable crops, tomato production remains a smallholder activity with very few commercial farms (MoFA, 2016). Recently, Ghana has been among the world leading importers of paste and has been ranked second after Nigeria in Africa (FAO, 2018). As shown by the Ghana National Tomato Producers' Federation, Ghana imports up to 7,000 metric tons (t) of fresh tomato consistently from its neighbours, nearly 27,000 MT of processed tomato from Europe (Inusah et al., 2013).

The product has played a significant role in the economy of some African cultivating countries, such as Egypt, Nigeria, Tunisia, Morocco, Cameroon and Sudan (Arah, 2015).

Historically, Ghana realised the essence of the crop in the early 1960s. To promote global competitiveness, the Pwalugu Tomato Factory, also called Northern Star Tomato Factory, was set up by the first president of the Republic of Ghana, Osagyefo Dr. Kwame Nkrumah to handle raw tomato delivered by agriculturists and producers into tomato paste for the Ghanaian food market in 1961 (Larbi, 2015). It, thus, gives a clear picture of Ghanaian government effort in playing an active role in the global market. According to the Ministry of Food and Agriculture (MoA) in Ghana, the commissioning of the Techiman Tomato Factory in 2012, with a processing capacity of 50 metric tonnes per day, brings the number of commercial government owned tomato processing factories in the country to four, namely; Northern Star Tomato Factory (formerly known as the Pwalugu Tomato Processing Factory) which has a processing capacity of 500 metric tons of tomato per day, Afrique Link (Wenchi Tomato Factory), with a processing capacity of 200 metric tonnes per day and OLAM (formerly Expoma Ghana Limited) which has a processing capacity of 500 metric tonnes per day, thus bringing the total national processing capacity to 1,250 metric tonnes per day (MoFA, 2012). This study aimed at assessing the development of tomato production in Ghana and some major cultivating countries across the globe. The study also highlights some constraints to tomato production in the country.

Materials and Methods

The study is geared towards assessing the development of tomato production in Ghana and some major cultivating countries across the globe. The study also highlights some limitations to tomato production in the country. Secondary data was used throughout the study. The statistical data for the study are obtained from the databases of some world reputable organizations: with specific reference to the Food and Agriculture Organization (FAO, 2018). Time series data spanning the period 1961-2016 is used for the statistical analysis to cover all the available data since time memorial. Journal articles, reports, annual research and technical projects, working papers, governmental and international organizational documents regarding the development process of tomato production as well as its socioeconomic impact on livelihoods are also comprehensively reviewed. The study is substantially descriptive. Both qualitative and quantitative data were used. Data obtained from FAO for the analysis are presented in tables, graphs and percentages to explicitly present the objectivism of the findings whereas data for the analysis of the Challenges of tomato production in Ghana is qualitatively analysed. The analyses comparatively revolve around major growers of tomatoes in the World, Africa, and the West African sub-region. From the data obtained from FAO, analyses were made on tomato area harvested in major cultivating economies, tomato yield per hector in significant economies and presentation of major producers of major producers of tomatoes worldwide. The study area (Ghana), is considered to be an agricultural economy. Agriculture provides employment on both formal and informal basis. Different crops are produced in different climatic conditions and zones; ranging from wet forests to dry savanna throughout the country (Issahaku, 2012).

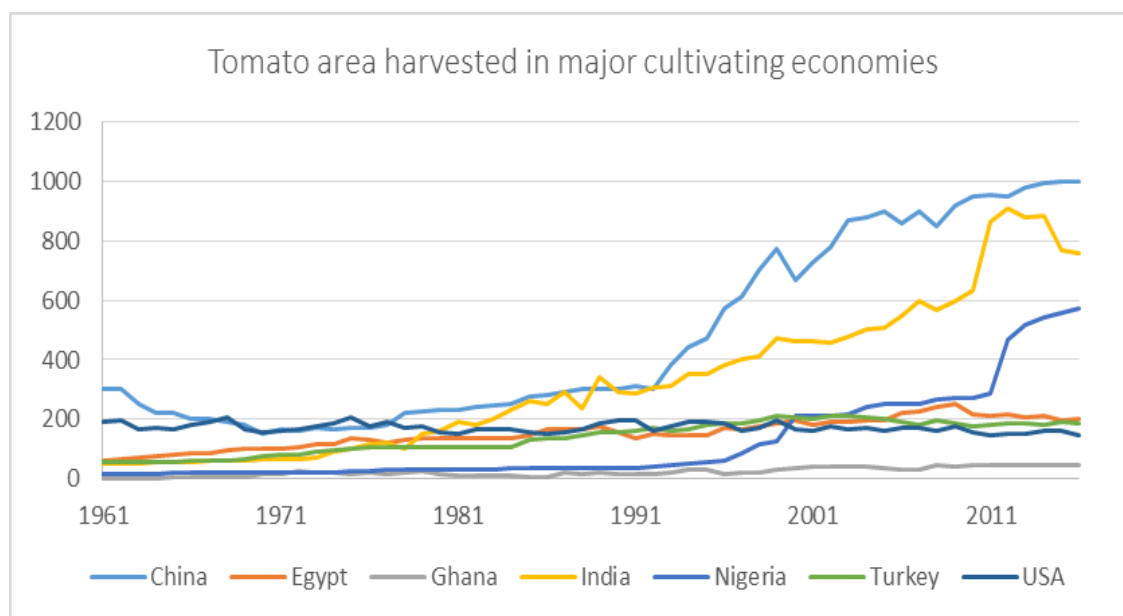

Pic.1: Vegetational map of Ghana

Results and Discussion

Given The area of land of tomato grown (or harvested) worldwide, significantly enlarged to approximately 4.8 million hectares in 2016 from about 1.7 million acres in 1961. As shown in Figure 1 below, China is the world's largest cultivator of tomatoes regarding area harvested (ha), and also stand to be the largest producer of the product in raw quantity output (tonnes) produced and values (monetary). It implies that China, India, and Nigeria are among the largest cultivators of tomatoes owing to their large farms relative to other producing countries, such as Ghana, USA and Turkey.

Fig. 1: Tomato area harvested (ha, '000) in the leading cultivating countries, 1961-2016

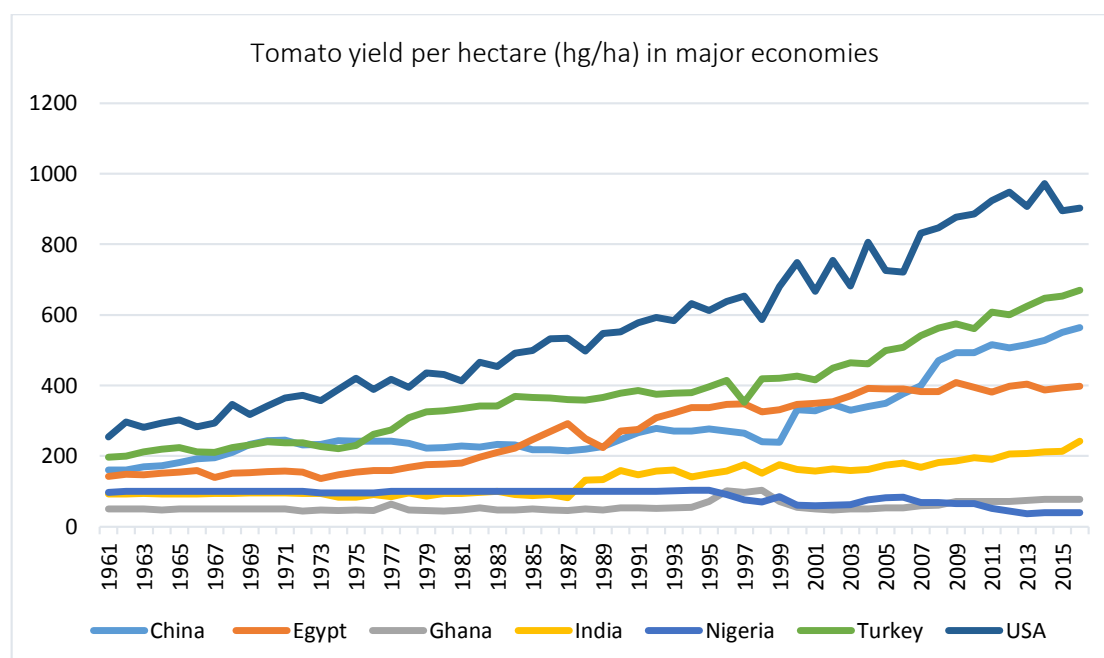

Source: Compiled from FAO, 2018

The USA recorded highest in tomato yield per hectare, followed by Turkey and China. This raises the implication that the USA and China are among the leading producers of tomato specifically due to their high yields per acre. In general, in developed countries, (tomato) yield per acre has increased immensely due to efficient use of modern farm inputs and technologies, irrigation (Zilberman, 1996; Anang et al., 2013) and the availability of improved seed. However, looking at it from Africa's perspective, it is the opposite (Mortimore and Harris, 2005; Ajeigbe et al., 2015) as yield per hectare has still been low in countries, such as Nigeria, and Ghana (Figure 2). Also, owing to the fact that African countries, such as Ghana have heavily relied on natural rainfalls, with the climate change and the periodic drought in tomato farming areas (Robinson and Kolavalli, 2010), biotic and abiotic limitations, poor soil fertility, lack of sufficient and supply of seed of improved varieties (Ajeigbe et al., 2015), both tomato quantity and quality are susceptible to decrease in annual output. Arguably, these factors comparatively explain why tomatoes yields an yearly quantity of output in Ghana has not increased as expected in comparison with other major tomato cultivating countries (Table I).

Notwithstanding, looking at AH (Figure 1), Ghana still has a great prospect to increase its production if the country takes advantage of the available modern methods of farming and improves its seedling as it appears being practised in advanced economies (Ajeigbe et al., 2015). Arguably, for Ghana to maintain and enhance its global competitiveness in tomato production, yields would have to rise tremendously, and this could be possible by using yield-enhancing technologies including varieties resistant biotic and abiotic stresses (Verter, 2016).

Fig. 2: Tomato yield per hectare (hg/ha, '000) in the leading producing countries, 1961-2016

Source: Compiled from FAO, 2018

In correspondence to the above analyses, the global production of tomato rose from 27.6 million tonnes in 1961 to about 177 million tonnes in 2016. This performance is mainly achieved because of the high demand for the product in both producing and importing economies (Verter, 2016), either in a raw or refined state. Despite the numerous challenges that tomato farmers have faced from production to post-harvest, the crop is still among the major cash

crops in some African producing economies, such as Egypt, Nigeria, Ghana, Algeria and Cameroon. Consequently, in 2016, Ghana was ranked 48th largest producers of tomato in quantity. This is an improvement from the previous records as it was ranked 64th in 1961. Nigeria and Egypt have also shown some level of growth by occupying 13th and 5th positions respectively. In the same period, China, India (Asia) and the USA (North America) placed as the first, second and third largest producers of the product respectively worldwide (Table 1)

Tab. 1: Major global producers of tomato (tonnes, '000), in 2016

Economy	1961			1980			2000			2016		
Qty value	Qty	Rank	Share %	Qty	Rank	Share %	Qty	Rank	Share %	Qty	Rank	Share %
China	4,826	1	17.5	5,481	3	10.4	22,325	1	20.4	56,424	1	31.9
India	464	12	1.7	1,500	11	2.8	7,450	6	6.8	18,399	2	10.4
USA	4,821	2	17.5	6,786	2	12.8	12,622	3	11.6	13,038	3	7.4
Turkey	1,120	7	4.0	3,550	6	6.7	8,890	4	8.1	12,600	4	7.1
Egypt	869	8	3.1	2,468	7	4.7	6,786	7	6.2	7,943	5	4.4
Nigeria	176	27	0.6	325	29	0.6	1,261	14	1.2	2,243	13	1.3
Ghana	15	64	0.1	84	51	0.2	200	57	0.2	367	48	0.2
World	27,618	-	100	52,650	-	100	109,260	-	100	177,042	-	100

Source: Compiled from FAO, 2018. Notes: Rank= global ranking; share= proportion (%) of the global production

The statistical data (FAO, 2018) further indicates that China and India jointly accounted for about 42.3% of global tomato output in 2016 from 19.2% in 1961 (Table I). China has performed tremendously in retaining its status as the largest producer in the world. In 1980, China was overtaken by the USA thereby making it the third largest producer.

The volume of tomato output in three African countries (Egypt, Nigeria and Ghana), also steadily rose from 1 million tonnes, which represented 3.8% of global production in 1961 to 10.6 million tonnes, representing 6% of global quantity production in 2016 which is a significant increase the global share. This shows that tomato production and the positions of these countries have changed significantly during the period under study. For instance, Egypt, Nigeria and Ghana were ranked 8th, 27th and 64th respectively in 1961, but are ranked 5th, 13th and 48th respectively in 2016. Ghana has maintained its share of 0.2% but has increased tremendously regarding quantity produced (Table I).

Challenges of tomato production in Ghana

Although tomato can improve the livelihoods of Smallholder tomato producers, studies have shown that the full potential of the crop has been underexploited because of many challenges. Historically, smallholder tomato farmers in Ghana, just as in other least developed countries have experienced many obstacles that constrained or impeded optimum production and competitiveness (Sigei et al., 2014).

Even though the emphasis in crop research nowadays is increasingly shifting from quantity to quality of produce (Oko-Ibom and Asiegbu, 2007), there is still little improvement in the quality of commercially produced tomato varieties (Beckles, 2012), hence resulting in the high amount of qualitative losses. However, qualitative loss in tomato production can have a negative impact on many parameters like consumer acceptability, the nutrient status of fruits, and financial income to producers (Arah, 2015). Also, the majority of the farmers (52%) sourced their seeds from their previously saved harvests while 28% obtained seeds from the local market and 15% purchased seeds from the agro-stores. It must, however, be noted that almost all seeds sold in the local market and sometimes in the agro-stores are surplus seeds saved by other farmers, who sell to get extra income. Thus, cumulatively, about 80% or more farmers rely on informal source for seeds (Asare-Bediako et al., 2007; Bortey and Osuman, 2016).

Another challenge faced by tomato producers in Ghana and other African countries is with regards to storage and packaging. Among the known packaging materials used in the least developed countries include clay pots, large green leaves, woven cane baskets, wooden crates, cardboard crates, nylon sacks, cardboard boxes, plastic buckets, jute sacks and polythene bags (Arah et al., 2015). The majority of these packaging materials do not allow good aeration within the packaged tomatoes, thereby causing a build-up of heat due to respiration. The shortcomings in some of the packages such as the wooden crates used in Ghana and the woven cane baskets in Nigeria are countless. The inefficiencies in using the wooden box lie in the inadequate ventilation provided for cooling, sharp surfaces and edges and depth of the package (Arah, 2015). The extent of the container is not appropriate as there is always crushing of fruits near the base as compression pressure increases with depth (Hurst, 2010).

The unavailability of processing factories in the available ones is another issue for tomato farmers in African countries (Inusah et al., 2013). Ghanaian producers have suffered from a similar fate when a processing plant that was producing around 100 tons of tomato paste in a day at Pwalugu in the Upper East Region was closed down in the 1980s (Aryeetey, 2006) until 2012 where it was undergoing refurbishment (MoFA, 2012).

Looking at credit and financing, it is identified that formal financial institutions especially banks are characterized by long application procedures, a factor which limits access to credit (Atieno, 2001). Inability to access credit hinders farmers' adaptation to climate change as they lack the capital to purchase inputs (O'Brien et al., 2000).

Rainfall, drought and irrigation: For instance, tomato production takes place mainly during the rainy seasons as most farming in Ghana (as well as most African countries) is rain-fed. Sadly, farmers in Ghana lack effective irrigation systems (Robinson and Kolavalli, 2010; Adenuga et al., 2013).

Pest and disease are detrimental to tomato development. Common pests include aphids, thrips, whiteflies, cutworms, bollworms, leaf miners, spider mites and nematodes. Common diseases include wilts, blight, leaf spots and mildews (Asare-Bediako et al., 2007). Pest can be controlled through pest scouting, weed cleaning, use of certified seed, destroying alternate host among other things. For diseases like mildew and blight copper-based or sulphur fungicide is used. The viral disease can be controlled by controlling vectors like aphids, thrips, whiteflies and nematodes (Sigei et al., 2014). Notwithstanding, tomato farmers in Ghana lack the support in curbing these situations.

Over dependency on tomato imports (Robinson and Kolavalli, 2010) has been another challenge that farmers faced in the sector. In recent year, Ghana has been among the world leading importers of paste tomatoes and ranked second after Nigeria in Africa (FAO, 2018). Arguably, this has made Ghanaian tomato producers to face fierce competition with foreign producers and exporters regarding quantity, quality and price.

Conclusions

Tomato is an essential vegetable in the world, serves as an industrial product, widely cultivated not only by smallholder farmers within the tropical and warm temperate areas in Africa but also large-scale farmers in America and Asia. Smallholder tomato farmers are limited in farm inputs, solely depends on natural rainfall. Against this backdrop, this study assesses the development of tomato production in Ghana and some major cultivating countries across the globe. The study also highlights some constraints to tomato production in the country. Since 1961, Ghana has continuously increased the quantity of tomatoes produced and a marginal increase in its market share (Table 1). This is evident in the betterment of its position in the global production ranking (from 64th in 1961 to 48th in 2016). This achievement could be attributed to the availability of functional vertical integration in the tomato production sector which has been of much concern to the Ghanaian government over the years. Given that tomato still has sound prospects and opportunities for its growth, there is a need to ensure a dramatic increase in production. This could be done through farm expansion and improved

varieties, motivation to farmers for competitiveness, earnings and global share to be increased and sustained.

References:

- ABDU, J. 2016. A Comparative Study on Selected Tomato Varieties for Manufacturing Paste. Addis Ababa University. [Online]. Available at: <http://bit.ly/2slrWjJ>. [Accessed 2018, January 28].
- ADENUGA, A.H., MUHAMMAD-LAWAL, A., and ROTIMI O.A. 2013. Economics and Technical Efficiency of Dry Season Tomato Production in Selected Areas in Kwara State, Nigeria. *Agris on-line Papers in Economics and Informatics*. 5(1): 11-19.
- AJEIGBE, H. A., WALIYAR, F., ECHEKWU, C. A., KUNIHYA, A., MOTAGI, B. N., ENIAIYEJU, D., and INUWA, A. 2015. A farmer's guide to profitable groundnut production in Nigeria (Technical Report). Patancheru: ICRISAT. [Online]. Available at: <http://bit.ly/2ooLdBi>. [Accessed 2018, January 21].
- ANANG B.T., ZULKARNAIN Z.A., and YUSIF, S. 2013. Production constraints and measures to enhance the competitiveness of the tomato industry in Wenchi municipal District of Ghana. *American Journal of Experimental Agriculture* 3(4): 824-838.
- ARAH, I. K. 2015. An overview of post-harvest challenges facing tomato production in Africa. Proceedings of 37th Annual Conference, Dunedin, New Zealand – 25-26 November 2014: African Studies Association of Australasia and the Pacific (AFSAAP). [Online]. Available at: <http://bit.ly/2opLqnQ>. [Accessed 2018, February 1].
- ARAH, I. K., AMAGLO, H., KUMAH, E. K. and OFORI, H. 2015. Preharvest and Postharvest Factors Affecting the Quality and Shelf Life of Harvested Tomatoes: A Mini Review. [Online]. Available at: <http://bit.ly/2BRTzJM>. [Accessed 2018, February 21]
- ARYEETEY, E. 2006. ISSER-Merchant Bank Development Seminar Series. Ghanaweb. [Online]. Available at: <http://bit.ly/2FuwdcZ>. [Accessed 2018, February 23].
- ASARE- BEDIAKO, E., SHOWEMIMO, F.A., BUAH J.N., and USHAWU, Y. 2007. Tomato Production Constraints at Bontanga Irrigation Project in the Northern Region of Ghana. *Journal of Applied Sciences*, 7: 459-461.
- ATIENO, R. 2001. Formal and informal institutions' lending policies and access to credit by small-scale enterprises in Kenya: An empirical assessment. *African Economic Research Consortium Research Paper* 111.
- BECKLES, D. M. 2012. Factors affecting the postharvest soluble solids and sugar content of tomato (*Solanum lycopersicum* L.) fruit. *Postharvest Biology and Technology*. 63(1): 129–140.
- BORTEY, H. M., and OSUMANU, A. S. 2016. Analysing the Constraints faced by the Small Holder Tomato Growers in Ghana. *International Journal of Agricultural Extension*. [Online]. Available at: <http://bit.ly/2F6uRHE>. [Accessed 2018, February 25].
- DESALEGN, R., WAKENE, T. and ADDIS, S. 2016. Tomato (*Lycopersicon esculentum* Mill.) varieties evaluation in Borana zone, Yabello district, southern Ethiopia. *J. Plant Breed. Crop Sci.*, 8(10): 206-210.
- EUROFRESH DISTRIBUTION. 2016, Around the World: Tomatoes. [Online]. Available at: <https://www.eurofresh-distribution.com/news/around-world-tomatoes>. [Accessed 2018, January 28].
- FAO. 2018. FAOSTAT database [Online]. Available at: <http://bit.ly/NmQzZf> [Accessed 2017, December 11].
- GRANDILLO, S., ZAMIR, D. and TANKSLEY, S.D. 1999. Genetic improvement of

- processing tomatoes: A 20 years perspective. *Euphytica* 110(2): 85–97 [Online]. Available at: <http://bit.ly/2EKIkS2>. [Accessed 2018, February 3].
- HURST, W. C. 2010. Harvest, Handling and Sanitation Commercial Tomato Production. Handbook B 1312. CAES Publications. University of Georgia. [Online]. Available at: http://www.caes.uga.edu/publications/pubDetail.cfm?pk_id=7470. [Accessed 2018, February 23].
- INUSAH I. Y. B, YIRZAGLA J. and MAWUNYA M. 2013. The tomato industry in Ghana – fundamental challenges, surmounting strategies and perspectives. - A review, *International Journal of Current Research* 12 (5): 4102-4107, ISSN: 0975-833X.
- ISSAHAKU H. 2012. An Analysis of the Constraints in the Tomato Value Chain, *International Journal of Business and Management Tomorrow* 10(2), ISSN: 2249-9962.
- LARBI C. 2015. Ghana's New Tomato Processing Factory. [Online]. Available at: <https://www.modernghana.com/news/637987/ghanas-new-tomato-processing-factory.html>. [Accessed 2017, December 15].
- MINISTRY OF FOOD AND AGRICULTURE (MOFA). 2012. Techiman Tomato Factory commissioned. [Online]. Available at: <http://mofa.gov.gh/site/?p=11417>. [Accessed 2018, January 10].
- MINISTRY OF FOOD AND AGRICULTURE (MoFA). 2016. Agriculture in Ghana: Facts and Figures 2015. Statistics, Research and Information Directorate: [Online]. Available at: <http://bit.ly/2yUIF11>. [Accessed 2017, December 1].
- MORTIMOREA M., and HARRIS F. 2005. Do small farmers' achievements contradict the nutrient depletion scenarios for Africa? *Land Use Policy* 22: 43–56 [online]. Available at: <http://bit.ly/2EVMolU>. [Accessed 2018, February 19].
- O'BRIEN, K., SYGNA, L., NÆSS L., KINGAMKONO, R. and HOCHOBEB, B. 2000. Is information enough? User responses to seasonal climate forecasts in Southern Africa. Report 2000:3, Center for International Climate and Environmental Research (CICERO), Oslo.
- OKO-IBOM, G. O. and ASIEGBU, J. E. 2007. Aspects of tomato fruit quality as influenced by cultivar and scheme of fertilizer application. *Journal of Agriculture, Food, Environment and Extension*. 6(1): 71–81.
- ROBINSON, J. Z. E. and KOLAVALLI, S. L. 2010. The case of tomato in Ghana: Productivity. (International Food Policy Research Institute - IFPRI). [Online]. Available at: <http://www.ifpri.org/publication/case-tomato-ghana-1>. on: [Accessed 2017, December 12].
- SALUNKHE D.K., JADHAV S.J., and YU M.H. 1974. Quality and Nutritional Composition of Tomato fruit as influenced by Certain Biochemical and Physiological changes [Online]. Available at: <http://ucanr.edu/datastoreFiles/608-310.pdf>. [Accessed 2018, January 30].
- SIGEI, K. G., NGENO K. H., KIBE, M. A., MWANGI M. AND MUTAI, C. M. 2014. Challenges and Strategies to Improve Tomato Competitiveness along the Tomato Value Chain in Kenya. *International Journal of Business and Management*. 9(9): ISSN 1833-3850 E-ISSN 1833-8119
- VERTER, N. 2016. Analysis of external influences on agricultural performance in Nigeria. *Acta Univ. Agric. Silv. Mendelianae Brun.*, 64(5): 1805–1821.
- YESHIWAS Y., BELEW D., and TOLESSA K. 2016. Tomato (*Solanum lycopersicum* L.) Yield and Fruit Quality Attributes as Affected by Varieties and Growth Conditions, *World Journal of Agricultural Sciences* 12 (6): 404-408, 2016 ISSN 1817-3047.
- ZILBERMAN, D., KHANNA, M., and LIPPER, L. 1996. Economics of new technologies for sustainable agriculture. *The Australian Journal of Agricultural and Resource Economics*, 41(1), 63-80

Contact address:

Ing. Yaw Okyere Akomaning, Faculty of Forestry and Wood Technology, Mendel University in Brno, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Czech Republic, E-mail: xakomani@mendelu.cz

Ing. Nahanga Verter, Ph.D., Department of Regional and Business Economics, Faculty of Regional Development and International Studies, Mendel University in Brno, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Czech Republic, E-mail: nahanga.verter@mendelu.cz

Population Growth and Food Production in Ghana

Emmanuel Kofi Ankomah, Raymond Kofi Adjei

Abstract:

The population in Ghana is increasing year after year though there are policies in place to reduce the growth rate. This paper sort to examine the increases in population and its consequences on food production. The result is that the population is increasing at a high rate whereas food production is increasing at a very slow rate. The trend seems to vindicate the Malthus population theory and its relevance in a developing country like Ghana with high dependency on peasant farming methods. We recommend that stewards and policy makers invest immensely in agriculture to improve technology, methods and practices to boost food productivity.

Key words:

food Production, peasant farming, malnutrition, pesticides, agricultural

Introduction

World food production in general has been increasing since the agricultural revolution. The trend shows that the growth in food production exceeds the growth of population (Yanjiu, 1982) yet, there is an inequality in food supply among countries around the world. Bellis (2017) Whereas food is supplied in abundance in developed countries, food supply in developing countries is rather very low. This is because agriculture in developing countries depend mostly on weather conditions (Mendelsohn, 2008) and backward peasant farming methods, (Temesgen, 2017) The extreme weather occurrences in many developing countries causes shortages in food supply, (Ochieng, Kirimi, & Mathenge, 2016) triggering famine,

There is lack of equality in food supply and consumption by the world population between different social classes and between developed and the developing nations. The World Bank has stated in their recent statistics that about one billion of the world population suffer from malnutrition and that a greater part of this one billion people is living in developing countries. The supply of food grains is very important around the world. In developed countries, about half of the increase in food supply is from food grains, and those countries follow the policy of reducing farm land for the purpose of maintaining stable grain prices. Up to the present time, grain prices have been unstable, and this has become a rather heavy economic burden for numerous developing countries. Many these countries are trying to increase grain production by increasing their arable land and promoting their cultivating techniques. However, these countries are facing the problems of funding and adequate water supply, fertilizer, and pesticides. In addition, a rather rapid population growth in these countries has offset their endeavors in agriculture. In recent years, these counties have realized the necessity of birth control. The world population growth rate has decreased from 2% to about 1.7% in 1981. Birth control and an increase in the food supply will bring new hope to the world's problems of overpopulation and food supply.

There consensus that Ghana's rapid population growth rate will eventually impact negatively on the nation's development efforts (Boadu, 1994; Ofosu-Amaah, 2006) is gaining weight in recent times. This consensus usually stems from the point of view of economic development. Benneh (1987) Often, writers associate a nation's development only with economic growth. However true that this may be, population growth has an impact on economic growth and economic development. This article focuses on the relationship between population growth in Ghana and its economic growth with respect to food production. The paper sort to examine the increases in population and its consequences on food production.

Population growth is a major setback to food sustainability policies that is being undertaken by many developing countries. The theory of (Malthus, 1798) have stated that food production grows at arithmetical rate whereas population grows at geometric rate. His theory revolved around population pressure on food crop production.

Boserup who wrote the economics of agrarian change under population pressure (Boserup, AGRIS, p. 1965;1976;1981 in press) and market price incentives (Schultz, 1964). mainly after the agricultural and industrial revolutions, suggested that increasing population pressure mostly leads to an increase in land use intensity. Even though, this scenario will bring about a diminishing return on the labour and capital that has been invested, (Chayanov A. V., 1966.) on the other side of the coin, it will bring about an increase in the total agricultural output. On the other hand, (Turner et. al., 1993) argues that higher market price of food crops, causes farmers to intensify the cultivation of those crops (John W. Mellor, 1969) and increase the farm holdings used to cultivate those crops. (Wharton, 1969) In recent years, the Ghanaian population has increased every year. The problem of population is not just about the numbers but also the welfare of the people which is always put in question. The agricultural sector is the largest sector of the Ghanaian economy. According to the National population council, over 60 percent of the country's labour force engages directly or indirectly in agricultural activities. The sector has a vital role to play in the poverty reduction and economic growth agenda of Ghana, particularly since it is estimated that most poor people in Ghana are engaged in agriculture, especially those in the food crop and livestock sub-sectors.

Agriculture has reliably contributed around 36 percent of Ghana's GDP since 1997. In 2003 this figure expanded to 40.4 percent. Cocoa likewise stays significant amongst the most imperative cash crops, giving vocations to more than a million Ghanaians and representing a third of Ghana's outside trade. In 2004, cocoa receipts practically levelled, with that of gold as the main outside trade worker for the legislature, contributing \$1 billion (or 39.2%) to add up to income in 2004.

In spite, of the fact that Ghana has an aggregate land region of 23.8m hectares of land assets, just 57.1 percent (13.6m hectares) is arable and in this manner appropriate for agricultural development. Out of the 13.6 million hectares of horticulture land, just 7.2 million hectares or 30.2 percent is under development as at 2004. As the population grows, so too will the interest for agricultural sustenance. In any case, the land area accessible for cultivating diminishes with the expanding populace, lessening the nation's capacity to meet its sustenance needs. As people reproduce (Total Fertility Rate of 3.6), there will be less arable land accessible per individual for food production and cash crops in support of individual households' food consumption needs as well as the sale of any surpluses generated.

With a great climate in 2002, crops production surpassed their objectives, pushing down costs of a portion of the real staple foods including maize and cassava. This positive incline endured a setback in 2004 with respect to 2002 and 2003 because of terrible climate and a drop-in yield. Notwithstanding the population increase, food production deficits can be further ascribed to the low interest in farming and an accentuation on money edit creation – cocoa in support of national economy to the disregard of the bigger conventional food production sector. On the off chance that these and the numerous different difficulties confronting the farming segment are not completely tended to, it will be hard to increase per capita nourishment creation (National Population Council, 2006)

Materials and methods

The study reviews comprehensive materials published in books, scientific journals, reports and working papers. Our result is based on time series linear trend analysis of 24 years of data extracted from FAO statistics recent data array. The scope of data allows for the assessment of the population growth rate in Ghana and details the trend over time as well as the production of food crops. Linear Trend Analysis is appropriate in this case because it is a technique that technically analysis figures with the aim to predict future patterns in data movements based on an observed trend of the data. The analysis quantifies and explains trends and patterns in the

historic data obtain from Food and Agriculture Organization (FAO) Statistics to predict the future pattern of growth in the production of the four main grains that serves as staple food for most of the people in Ghana.

The trend of growth of the food crops is compared with the trend of growth of population historic data of the same period to determine the relation between them to establish the reason for low productivity of food crops in Ghana.

We calculated the rate of change in the population growth variable and the rate of change in the food crop variable over the period to establish the relationship between them. To calculate the change from the time series from 1990 to 2014, the value for each year is subtracted from the mediate year and divided by the immediate year and then multiply by 100. The result is given in percentages to make comparisons meaningful. Where the result is negative it means the rate has decreased. A trend rate that is positive means the rate in that year has increased. Therefore, negative numbers represent a negative trend rate.

The foundation for the analysis is based on time series data extracted for the population of Ghana and four major food crops that are produced mainly for the local market, namely maize, millet, rice and sorghum.

In the calculation of the growth rate over one year. The following formula is used:

$$\text{Growth Percentage Over One Year} = \{(\text{Final Value} - \text{Start Value}) / \text{Start Value}\} * 100$$

The formula for calculating the annual growth rate is given as:

$$\text{Growth Percentage Over One Year} = \{(f/s)^{1/y} - 1\} * 100$$

Results and Discussion

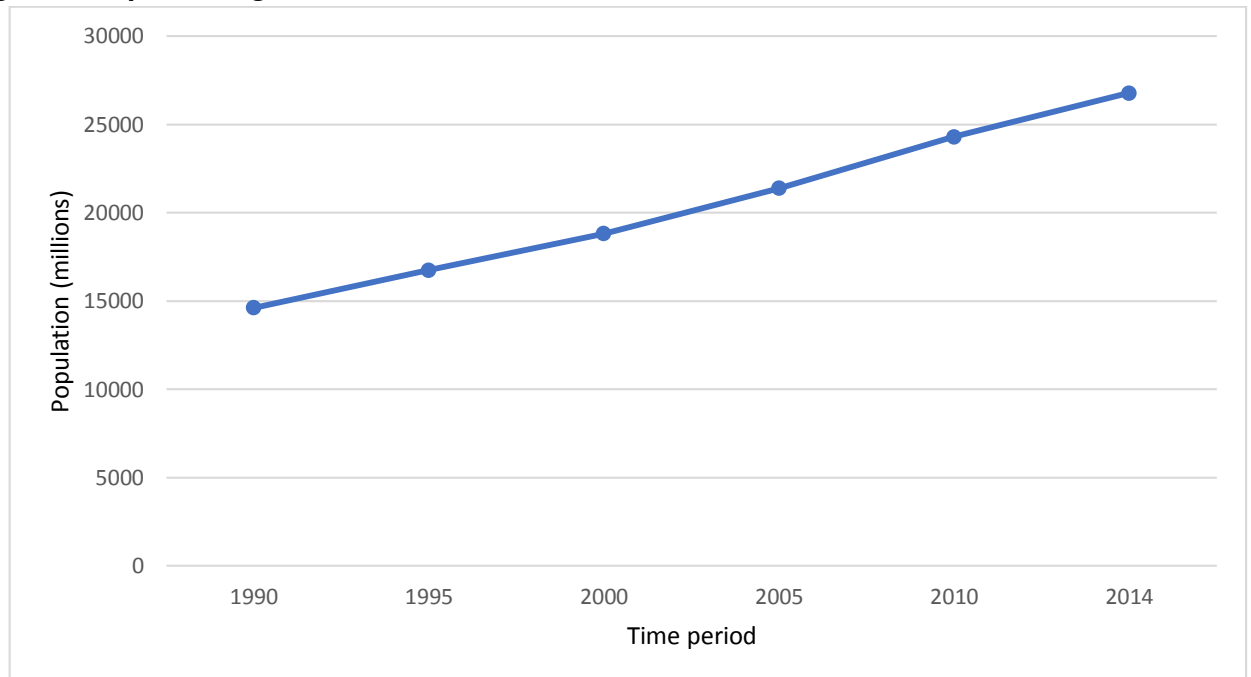
Hans-Peter (2013) observed that majority of the population is now estimated to live in regions with below-replacement fertility, high fertility, poor reproductive health outcomes, and relatively rapid population growth remain an important concern in several low-income countries. This is true in the case of Ghana and other developing countries. Scholars have identified various reasons for the rapid growth in the population of developing countries. To a large extent, the reasons for the rapid population growth in Ghana is no less different than the general reasons listed by various scholars. However, Ghana is an interesting case because it exhibits the double condition of being a relatively populous country compared to the average population density in Africa while being a highly specialized exporter of natural resource commodities such as cocoa, minerals, and, more recently, oil (Nin-Pratt & McBride, 2014).

Nin-Pratt and McBride (2014) also indicate that Ghana can be divided into four major agroecological regions in terms of rainfall/climate, vegetation, soil, and growing seasons and these regions provide a varied environment for agricultural production countrywide. From south to north, these agroecological zones are Coastal, Forest, South Savannah, and North Savannah. Data from the FAO (2013) indicate that the Forest region receives the most rainfall in the country, between 1500 and 2200 mm/year, while the Coast and the South Savannah regions receive between 800 and 1300 mm/year. The same data also indicates that precipitation levels are both lower and more erratic in the northern part of the country. As a result of the climatic variances across the country, the length of the growing period is greater in the south of Ghana than in the north. This means that more food is and can be produced in the south as compared to the north. This establishes the fact that whatever the relationship is between population and food production in Ghana, there are other factors that may be contributory.

Ghana's population Between 1990 and 2014

Using raw data available from FAO Statistics, we consider the trend of population growth in Ghana on a 5-year interval basis. This timeseries analysis is based on available population data between the year 1990 and 2014, covering a 24-year span.

Figure 1:Population growth trend in Ghana

Source: FAO Statistics (2017)

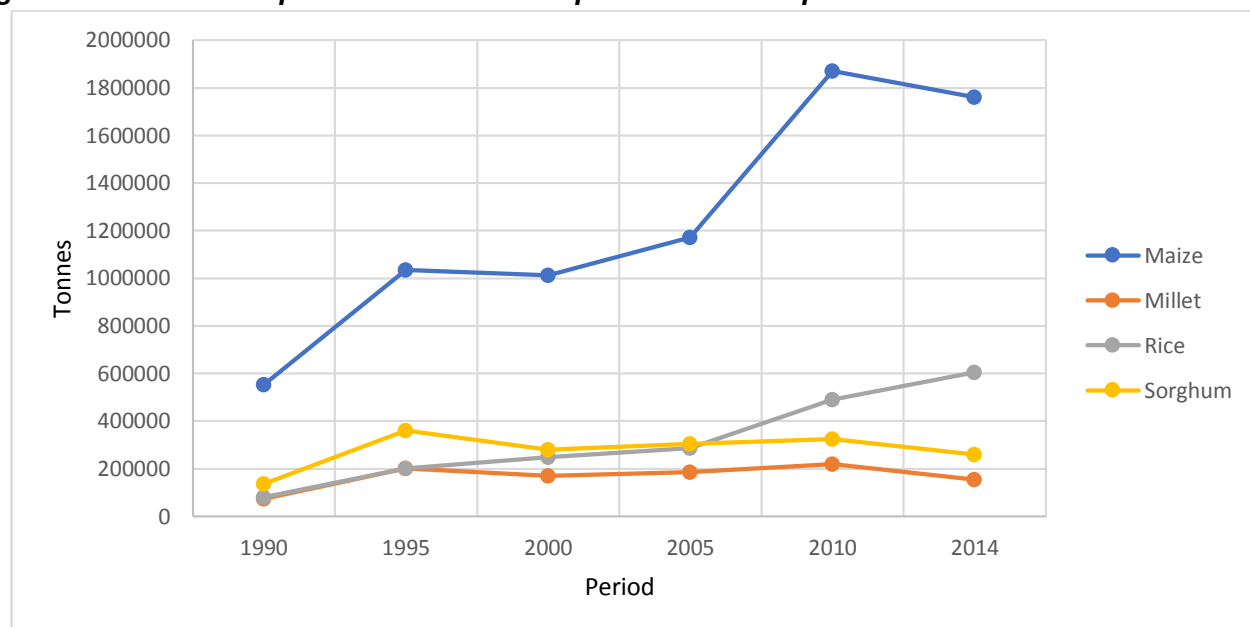
The graph in Figure 1 indicates a steady increase in Ghana's population between 1990 and 2014. The growth is seen to be steady throughout this 24-year period under study. Some writers have been alarmed at the steady rate of population growth in Africa as a whole. Engelman (2016) wrote that the prospect of a crowded, confrontational and urban continent has begun to worry Africa's national leaders, most of whom have traditionally favoured population growth. They are starting to speak up. In 2012 the then prime ministers of Ethiopia and Rwanda called for new efforts to expand the use of family planning to "reduce poverty and hunger, preserve natural resources and adapt to the consequences of climate change and environmental degradation.

Evidently, in the case of Ghana, there has been an absolute population increment of over 12 million just within a period of 24 years. This translates into about half a million-absolute increase per year and over 2 million absolute increase every 5 years. All things being equal, this steady growth should however not be alarming if the corresponding food production is as well on the rise.

Ghana's Food production between 1990 and 2014

In considering Ghana's food production, we analyse the total production of four of the leading grains grown in the country. Maize, millet, sorghum, and rice are the major food crops that have been grown in Ghana for the time period under consideration. These crops have had a fluctuating yield over the years. The graph below depicts the yield of these crops between 1990 and 2014.

Figure 2: The trend of production of four important food crops in Ghana

Source: FAO Statistics (2017)

It is evident from the food production graph in Figure 2 that maize has been the most grown crop in the country. We can therefore comfortably describe maize as a staple crop for most farmers and households in Ghana and Africa at large (Doss and Morris, 2001). As a food crop, maize is produced to meet growing urban and rural consumer demand in food deficit areas of the country ((Smith et al., 1997). Citing from the Food Research Institute of Ghana (1986), Boateng et al (1990) observed that about twenty-four food items in Ghana are prepared from maize, and maize-based food accounts for 10.8% of total food expenditures by all households. Today, that amount could be higher. Maize is therefore an important commodity in the Ghanaian agricultural sector. Indeed, maize has a high potential to address critical food security problems and could play a key role in any future strategy to reverse Africa's declining trend in per capita food production (Tachie-Obeng et al, 2013). It is no wonder that maize tops the graph even in the face of a general decline in the year 2000.

The graph indicates millet as the least produced crop in Ghana. Starting on nearly the same production level with rice in 1990 and progressing at about the same rate, the trend changes after 1995 where rice production increased slightly. Millet production did not remain at the same production level but decrease at the same time, rice production increased, resulting in an inverse relation between the two crops during this period. Millet production did not make any gains but dropped even further in 2014. Whereas all the crops production dropped in 2014 with the exception of rice, which increased rather steadily, the production of millet even so was the lowest and that has been the observed trend since 1995. The performance of rice however is below average as Ghanaians are heavy consumers of this food crop. This is the major reason why several tonnes of the rice consumed in Ghana is imported primarily from Asia.

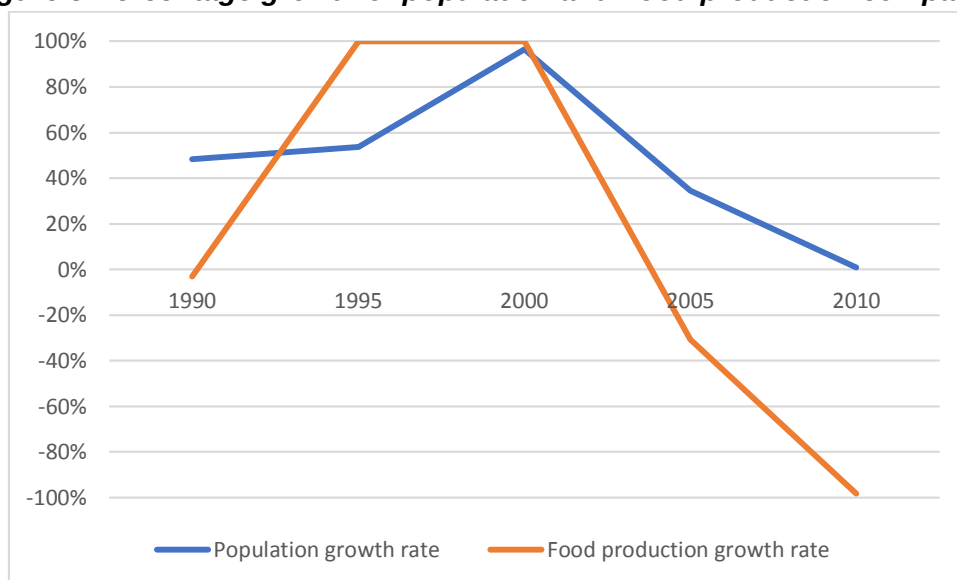
Sorghum picked up a steady increase in 1995 only to experience a decline the year 2000 and a further decline in 2014. Sorghum consumption may not be as much as maize, rice, and millet but it is used in the production of a local alcoholic drink called "pito", and this makes it an important food crop as well. The malting conditions of sorghum are thought to influence the characteristics of the malt, and subsequently the quality of the pito obtained from it (Djameh et al, 2015). The production trend of this food crop however has been relatively low.

A comparison of population growth and food production

Looking at the trend of population growth in Figure 1, it is clear, that the population in Ghana has been increasing at a constant rate and will continue to increase as the years go passes bye. Though the rate of increase has been decreasing in recent times the rate of percentage growth in food production falls far below the population percentage growth as shown in Figure 3. On the other hand the production of the four main food crops either grow with a slow increase or it does not grow at all. Among the four staple crops maize is the main crop that is produced in a higher quantity as shown in Figure 2. The rate of production grows to some extent and then drops. Millet and sorghum have not seen any increase in it production over the years. Rice production is increasing steadily but it is been produced in very low quantity.

The Figure 3 below shows that the theory of Malthus is still relevant in agrarian developing country like Ghana where peasant farmers dominate with outmoded agricultural practices. This contribute to the reasons of the high importation of rice and other food crops in Ghana

Figure 3:Percentage growth of population and Food production comparison

Source: FAO Statistics (2017)

Conclusion

Agriculture in Ghana is made up of different varieties of crops products which is dominated by cocoa production mainly in the southern part of Ghana. It employs more than half of the active population on a formal and informal basis. Agricultural crops in Ghana, include yam, grains, cocoa, oil palms, kola nuts, and timber among others. The food crops are produced in different climatic zones which ranges from dry savanna in the north to the wet evergreen forest in the south using mainly traditional and outmoded methods of farming. The provision of food for the people of Ghana depends mainly on four main crops which are Maize, Rice, Millet and Sorghum.

The population of Ghana has been increasing year after year putting pressure on the economy. More than half of the active labour force are found in the agriculture sector but despite the labour force there is high deficit of food available to the people. The reason for this as shown in our result is because the population growth in Ghana keeps growing steadily whereas the total production of the four main crops that most of the people depends keeps on falling. A comparison of the percentage growth rate of the population of Ghana and the food crop production percentage growth rate proves that the population theory of Thomas Malthus is still relevant in Ghana and many other developing countries which are less developed than Ghana.

References:

- BOADU, E. A. (1994), Rapid Population Growth and Development In Ghana, Rapid Population Growth And Development In Ghana, Department of Geography & Resource Development, University Of Ghana Legon-Accra, Ghana
- BOATENG, E.O., EWUSI, K., KANBUR, R., MCKAY, A., (1990) A poverty profile for Ghana, 1987–88. Social Dimensions of Adjustment in Sub-Saharan Africa Working Paper No. 5. The World Bank, Washington, DC, pp. 55–59
- BELLIS, M. (2017) History of the agricultural revolution, <https://www.Thoughtco.Com/Agricultural-Revolution-1991931>
- BENNEH G. (1987) Population growth and development in Ghana, Legon, Ghana, University of Ghana, Dept. of Geography, Population Impact Project, [1987]. 12 p.
- BOSERUP, E. (1965). AGRIS. Retrieved from Food and Agriculture Organization of The United Nations: [Http://Agris.Fao.Org/Agris-Search/Search.Do?Recordid=Us201300593530](http://Agris.Fao.Org/Agris-Search/Search.Do?Recordid=Us201300593530)
- BOSERUP, E. (1976). Environment, population, and technology in primitive societies. JSTOR, 21-36.
- BOSERUP, E. (1981). The conditions of agricultural growth. Chicago: University of Chicago press.
- BOSERUP, E. (2005). The conditions of agricultural growth. New York: Routledge
- DJAMEH, C., ET, AL, (2015) Optimization of the sorghum malting process for “Pito” production in Ghana, Journal of the Institute of Brewing, 121, 1, P. 106, Complementary Index, EBSCOHOST, Viewed 5
- DOSS, R. C., MORRIS, M. L. (2001) How does gender affect the adoption of agricultural innovations? The case of improved maize technology in Ghana. Agricultural Economics, 25 PP. 27–39 June 2017.
- ENGELMAN, R (2016) 'Six Billion in Africa', Scientific American, 314, 2, pp. 56-63, Health Source - Consumer Edition, EBSCOhost, [Accessed June 5, 2017].
- FOOD AND AGRICULTURAL ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS (2013). FAO Country Profiles: Ghana. Food and Agricultural Organization of the United Nations. Available at: <http://www.fao.org/countryprofiles/index/en/?iso3=GHA> [Accessed June 5, 2017].
- FOOD AND AGRICULTURAL ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS, 2017. Available at: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC> [Accessed June 5, 2017]

- GHANA'S DEVELOPMENT AGENDA AND POPULATION GROWTH: The Unmet Need for Family Planning. (2006). 1st ed. [eBook] National Population Council. Available at: http://www.policyproject.com/pubs/countryreports/RAPID_booklet_final.pdf [Accessed 30 May 2017].
- HANS-PETER, K. (2013). Population growth. In B. Lomborg (Ed.), *Global Problems, Smart Solutions: Costs and Benefits* (pp. 510-596). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781139600484.011
- MALTHUS, T. (1798, JUNE 7). An essay on the principle of population. London, St. Paul's Church-Yard, England
- MENDELSON, R. (2008). The Impact of Climate Change on Agriculture in. *Journal Of Natural Resources Policy Research*, 5-19.
- NIN-PRATT, A., AND MCBRIDE, L. (2014) 'Agricultural Intensification in Ghana: Evaluating the optimist's case for a green revolution', *Food Policy*, 48, Boserup and Beyond: Mounting Land Pressures and Development Strategies in Africa, Pp. 153-167, ScienceDirect, EBSCOHOST, [Accessed June 4, 2017].
- OCHIENG, J., KIRIMI, L., & MATHENGE, M. (2016). Effects of Climate Variability and Change on Agricultural Production: *Njas - Wageningen Journal of Life Sciences*, 71-78.
- OFOU-AMAAH, V. (2006) Chairperson National Population Council Accra, Ghana; Ghana's Development Agenda and Population HP EliteBook 2540p
- SMITH, J., CADAVID, A., RINCÓN, R. V. (1997) Land speculation and intensification at the frontier: a seeming paradox in the Colombian savanna. *Agricultural Systems*, 54 pp. 501 – 520
- TACHIE-OBENG, E, AKPONIKPÈ, P., AND ADIKU, S. (2013) 'Considering effective adaptation options to impacts of climate change for maize production in Ghana', *Environmental DJAMEH, C., SAALIA, F., SINAYOBYE, E., BUDU, A., ESSILFIE, G., MENSAH-BROWN, H., AND SEFA-DEDEH, S. (2015) Optimization of the sorghum malting process for "Pito" production in Ghana, Journal Of The Institute Of Brewing*, 121, 1, p. 106, Complementary Index, EBSCOhost, viewed 5 June 2017.
- TEMESGEN, G. B. (2017). Poverty, peasantry and agriculture in Ethiopia. *Annals of Agrarian Science*, 420-430.
- YANJIU R. (1982) World population growth and the food supply <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/PubMed/12265442> (4):41-3, 24

Contact addresses:

Emmanuel Kofi Ankomah, Department of Regional Development and Public Administration, Faculty of Regional Development and International Studies, Mendel University in Brno, tř. Generála Píky 2005/7, 61300 Brno, Czech Republic, E-mail: qqankoma@mendelu.cz

Raymond Kofi Adjei, Faculty of Regional Development and International Studies, Mendel University in Brno, tř. Generála Píky 2005/7, 61300 Brno, Czech Republic, E-mail: adjeiray92@gmail.com

Jaké pojetí Competitive Intelligence je výhodnější, zpravodajský cyklus nebo zpravodajský proces?

What Concept of Competitive Intelligence is better, the intelligence cycle or the intelligence process?

František Bartes

Abstrakt:

Článek je zaměřený na řešení jednoho ze základních přístupů organizování činností v Competitive Intelligence. Klasický přístup organizování činností Competitive Intelligence vychází z pojetí Jana P. Heringa. Jedná se o organizování základních činností Competitive Intelligence do tzv. zpravodajského cyklu: řízení, sběr, analýza a distribuce. Toto pojetí u složitých problémů, které jsou náročné na precizní zvládnutí zpravodajské analýzy, se v současných podmínkách podnikatelské praxe ukazuje jako nedostatečné. Autor se při řešení tohoto problému zaměřuje na chápání Competitive Intelligence jako zpravodajského procesu. V závěru dochází k závěru, že pojetí Competitive Intelligence jako zpravodajského procesu je pro daný podnikatelský subjekt výhodnější.

Klíčová slova:

competitive intelligence, zpravodajský cyklus, zpravodajský proces

Abstract:

The article focuses on solving one of the basic approaches of organizing activities in Competitive Intelligence. The classic approach of organizing Competitive Intelligence is based on the concept of John P. Hering. The concept is about organizing the elemental activities of Competitive Intelligence into the so-called intelligence cycle: management, collection, analysis and distribution. This conception seems to be inadequate in the current conditions of business practice in case of complex problems, which are demanding for a precise handling of intelligence analysis. The author focuses on comprehension of Competitive Intelligence as an intelligence process in addressing this issue. In conclusion, he concludes that the concept of Competitive Intelligence as the intelligence process is more advantageous for a given business entity.

Key words:

competitive intelligence, intelligence cycle, intelligence process

Úvod

Je známou skutečností, že přední světové podniky si pro zajištění údajů a informací potřebných pro strategická rozhodování vrcholového vedení podniku vytvářejí útvary Competitive Intelligence. Tyto útvary, ale mají roli daleko významnější než je pouhý sběr informací na daném trhu. Je třeba si uvědomit, že získaná data, údaje, útržky či v některých případech dokonce i celé informace nám popisují (dávají zprávu o tom), jak to vypadalo na daném trhu v „minulosti“, v nejlepším případě v „současnosti“. Vrcholový management podniku, má-li zodpovědně rozhodovat ve strategických otázkách, musí rozhodovat o budoucnosti! To znamená, že o této budoucnosti musí něco vědět! Rozhodně by měl mít představu o možném vývoji vlastního odvětví i trhu. Dále pak by měl mít představu o možných budoucích krocích své konkurence.

Zde vyvstává otázka, zda je vůbec možné legální cestou takovéto znalosti získat. Odpověď na tuto otázku je již známa. Tento problém je možno řešit v rámci Competitive Intelligence. To znamená, že Competitive Intelligence musí být schopno nejen podklady k těmto informacím včas získat, ale jejich správnou analýzou k nim dodat přidanou hodnotu.

U většiny zahraničních podniků získávání informací o konkurenci funguje určitým neformálním způsobem již dlouhá léta. V sedmdesátých letech 20. století Montgomery a Magowan (1979) vydávají klíčovou publikaci *Towards Strategic Intelligence Systems*. V r. 1986 je v USA založena (1) Society of Competitive Intelligence Professionals (SCIP, 2010). Jedním z impulsů, proč se tak stalo, bylo vydání knih autora M. E. Portera *Competitive Strategy* (1980) a *Competitive Advantage* (1985), ve kterých bylo prokázáno, že strategická analýza je důležitou a nedílnou součástí pro tvorbu strategie vlastního podniku ve vazbě na konkurenční obchodní společnosti.

Postup transformace údajů, částí či dokonce celých informací v tzv. „zpravodajství“ je v zahraniční literatuře popsána velmi různorodě. K řešení tohoto problému se používají různé modely. Z analýzy dostupné literatury týkající se náplně práce a používaných postupů pracovníků Competitive Intelligence, zvláště pak v její nejnáročnější části – zpravodajské analýze – vyplývá, že kromě vymezení základních činností v jednotlivých fázích zpravodajského cyklu, žádná ustálená, nebo standardizovaná metodika neexistuje. Viz publikace (Fuld, 1995), (Kahaner, 1997), (Liebowitz, 2006), (Hall, Bensoussan, 2007), zvláště pak publikace (Carr, 2003), která popisuje způsob práce 15 předních odborníků na Competitive Intelligence v USA.

V této publikaci uznávají odborníci popisují proces Competitive Intelligence velmi různorodě, a to jako: cyklus, lineární proces, čtyřbodový model, vědeckou metodu nebo dokonce i pyramidu. Tito uznávají odborníci v rámci jednotlivých fází svého užívaného modelu Competitive Intelligence, používají jednotlivé nástroje a metody, jak získat potřebnou informaci. Ale o té nejdůležitější činnosti Competitive Intelligence, která by se měla v rámci Competitive Intelligence provádět, tedy o přeměně této informace ve zpravodajství, je jejich výpověď velmi kusá až mlhavá. V těchto výpovědích se jedná o používání různých způsobů, v mnohých případech rutiny, které se konkrétnímu pracovníkovi CI osvědčily, a proto jsou jím používány.

Cíl

Cílem předloženého článku je navrhnout nový přístup organizování činností v Competitive Intelligence, a to v pojetí Competitive Intelligence jako zpravodajského procesu.

Metody a zdroje

Při zpracování článku byly použity metody analýza, syntéza, komparace a dedukce. Z analýzy dostupné literatury týkající se náplně práce a používaných postupů pracovníků Competitive Intelligence vyplývá, že kromě vymezení základních činností v jednotlivých fázích zpravodajského cyklu, žádná ustálená nebo standardizovaná metodika neexistuje. Viz např. publikace autorů Fulda (1995), Kahanera (1997), Liebowitze (2006), Halla & Bensoussana

(2007). Zvláště pak publikace autorky Carr (2003), popisující způsob práce 15 předních odborníků na Competitive Intelligence v USA.

Na základě výzkumů prováděných Bensoussan & Densham (2008) je možno konstatovat, že Competitive Intelligence je v současné době jedním z nejrychleji rozvíjejícím oborem v oblasti mezinárodního podnikání. Potvrzují to výsledky jejich výzkumů nejen ve vyspělých zemích, ale i v Austrálii, Jižní Africe, Kanadě atd. Ke světovým lídrům v oblasti Competitive Intelligence patří Japonsko, Švédsko, Izrael a USA. V těchto zemích Competitive Intelligence získala právoplatné místo jako uznávaná obchodní disciplína i jako významný zdroj dosažení konkurenční výhody. Z tohoto důvodu se kromě běžných krátkodobých kurzů se zaměřením na základní principy Competitive Intelligence, začínají objevovat nabídky s tematikou Competitive Intelligence jak ve výuce MBA, tak i ve studijních programech prestižních univerzit. Např. v USA jsou Johnem Prescottem v Katz Graduate School při University of Pittsburgh pořádány kurzy Competitive Intelligence, ve kterých je získávání informací založeno na etických pravidlech - kodexech. Obdobně bychom se mohli vyjádřit i o obchodní společnosti Fuld & Compeny, Inc. Mnohé obchodní společnosti působící na mezinárodním trhu si dokonce budují svá vlastní školicí střediska. Motorola má dle Liebowitze (2006) svoje vlastní školicí centrum Competitive Intelligence. Těchto společností je ale mnohem více.

Jedním z klíčových faktorů působících na rozvoj Competitive Intelligence je globalizace a s ní spojený vývoj budoucího konkurenčního prostředí. To vše vyžaduje kvalitativně odlišný přístup k získání a následnému zpracování potřebných informací. Hammer (2002) tvrdí, že „...globalizace představuje zásadní změny v oblasti mezinárodního obchodu“.

Těmto změnám odpovídá i růst rivality konkurenčních střetů. Růst konkurence na světových trzích zvyšuje požadavky na informační potřeby vrcholového vedení obchodní společnosti, což si vynucuje následné zvýšení úrovně Competitive Intelligence. Pro moderní pojetí Competitive Intelligence je tedy charakteristické, že se ustupuje od experimentálních postupů popsaných např. Carr (2003) a přechází se k postupům více strukturovaným a vysoce sofistikovaným.

Co se týká českých podniků, tak je třeba uvést, že ve velké většině nemají ve své organizační struktuře útvary Competitive Intelligence vůbec obsažené. Ty podniky, které činnost Competitive Intelligence samy provádějí, tak v převážné většině realizují pouze tzv. signální zpravodajství a běžný sběr známých dat. Místo provádění zpravodajské analýzy je možno v jejich činnosti identifikovat spojení běžné strategické analýzy s Business intelligence. Výsledky této činnosti nejsou schopny účinně zabezpečit tvorbu podkladů pro kvalitní strategické rozhodování vrcholového managementu podniku. Na základě výše uvedeného se domníváme, že je třeba zásadním způsobem změnit přístup k provádění Competitive Intelligence v našich podnicích, a to i s ohledem k dnešním trendům v mezinárodním obchodě. Klíčovým prvkem v řešení tohoto problému je vrcholové vedení podniku.

Z těchto důvodů vyvstává do popředí požadavek na vybudování účinného Competitive Intelligence na takových přístupech, které by zabezpečily realizovanému procesu Competitive Intelligence schopnost plnit náročné úkoly vyplývající ze současného konkurenčního prostředí.

Výsledky

Competitive Intelligence chápeme jako (Bartes, 2010): „*systematickou tvůrčí a etickou aplikaci zpravodajské metodologie a klíčových metodik, která s využitím týmové práce:*

- *zjišťuje, identifikuje symptomy či data a informační zdroje,*
- *analyzuje získané symptomy, data a informace a doplňuje je, hodnotí jejich význam a tvoří z nich důkazy jevů,*
- *tvoří z informací ucelené hypotézy (předpovědi budoucího stavu) pro změny a vyhodnocuje jejich přínos přes důkazy a náklady změnami vyvolané, jako efektivnost těchto změn,*
- *provádí vypracování zpravodajských zpráv pro rozhodování managementu firmy“.*

Pojem „**informace**“ chápeme dle (Ehleman, Rosický, Vodáček, 1994) jako „*spojení informace s příjemcem a možnostmi jeho jednání, kdy za neměnné se považují pouze data, která představují formu, jejíž obsah interpretuje příjemce na pozadí svých znalostí a zkušeností. Informace v tomto pojetí získává subjektivní rozměr vedle problémů jejího přenosu a transformace, její validity, kompetence příjemce a odesílatele atd.*“.

To znamená, že při zpracování získaných informací budou do řešení této problematiky vstupovat nejen získané informace, ale i kontext možného získání konkurenční výhody, který je dán zkušeností a znalostí příslušného pracovníka, včetně jeho intuice a tvůrčích schopností.

Velmi poučné je v tomto případě uvést i názor T. S. Eliota (2): „*Jde o případ, kdy je třeba brát v úvahu nejen pojmy, tendence, principy pro ten či onen vymezený případ, ale prokázat „univerzální inteligenci“, schopnost širokého pojetí problému, orientace v mnohém směru, se všemi faktory, všemi podmínkami, všemi okolnostmi*“.

Takto pojatý pojem informace nám vytváří příznivé předpoklady pro tvorbu přidané hodnoty k této informaci.

Na základě výše uvedeného je nutno zásadním způsobem změnit přístup k chápání vlastního pojmu Competitive Intelligence, zvláště pak k tvorbě přidané hodnoty k vytvořené či získané informaci. To znamená, že **Competitive Intelligence** musí být schopno nejen informace důležité pro strategické rozhodování podniku získat, ale jejich správnou analýzou a vyhodnocením k nim dodat přidanou hodnotu, s jejíž pomocí může TOP management firmy dosáhnout originální konkurenční výhody vůči své konkurenci na daném trhu. To znamená, že informace se pro toho, kdo rozhoduje, stávají výhodou (zbraní) až v okamžiku, **kdy je schopen z nich vytvořit zpravodajství**. To znamená, že **pochozí jejich význam v kontextu příležitosti získat či vytvořit konkurenční výhodu pro svůj podnik**.

Východiska našeho pojetí Competitive Intelligence

- a) Competitive Intelligence jako předpověď budoucnosti.
- b) Důraz na zaměření Competitive Intelligence do oblasti strategického řízení.
- c) Competitive Intelligence jako systémová aplikační disciplína.
- d) Pojetí informace ve spojení s osobou analytika.
- e) Competitive Intelligence pracující na principu státních zpravodajských služeb.
- f) Dvoustupňová činnost Competitive Intelligence.
- g) Návrh opatření na konkurentem realizovanou hypotézu.
- h) Competitive Intelligence jako inženýrská činnost.
- i) Neustálé prověřování vývoje důvodů chování trhu a konkurence.
- j) Legalita a etika Competitive Intelligence.

Výše uvedená východiska jsou blížeji vysvětlena v Bartes (2017). Lee Iacocca (1992) se domnívá, že „*pro přijetí správného rozhodnutí je zapotřebí mít 95% informací z dané oblasti. Zbývajících 5% představuje dle něj riziko při přijímání rozhodnutí*“.

Bohužel v procesu rozhodování se většina manažerů domnívá, že všechny informace, které shromáždí jako podklad pro svoje rozhodnutí, jsou kvalitní. To bývá velký omyl!!!

Praktická zkušenost z našeho podnikatelského prostředí přinesla výsledek, že **mnoho vedoucích pracovníků firmy není schopno toto zpravodajství ve své řídicí práci nejen aktivně využívat, ale ani stanovit základní požadavky na zabezpečení kvalitních procesů realizujících se v Competitive Intelligence**. Na základě výše uvedeného se domníváme, že je třeba zásadním způsobem změnit přístup k provádění Competitive Intelligence v našich podnicích, a to i s ohledem k dnešním trendům v mezinárodním obchodě.

V podnikové praxi existují různé modely Competitive Intelligence, a to např.:

- Lineární proces,

- Čtyřbodový model,
- Vědecká metoda,
- Cyklus,
- Pyramida."

Proces Competitive Intelligence (3) se nejčastěji realizuje v podobě zpravodajského cyklu. Předpokládá se, že v průběhu zpravodajského cyklu dochází k tomu, že cíleně získaná vstupní data se transformují na informace a následně na zpravodajství, které se následně použije jako podklad pro strategické rozhodnutí podniku.

Americká ústřední zpravodajská služba CIA (1997) definuje zpravodajský cyklus jako „Proces získávání informace s jejím následným vyhodnocením, analýzou a předáním k využití v rozhodovací činnosti“.

V podnikové praxi se proces Competitive Intelligence nejčastěji realizuje v podobě cyklu. Tento proces je v podnikatelské praxi běžně chápán jako cyklus mající čtyři fáze (Hering, 2006):

1. Řízení.
2. Sběr.
3. Analýza.
4. Distribuce.

V tabulce č. 1 je uveden přehled zpravodajských cyklů.

Tab. 1: Přehled používaných zpravodajských cyklů

Fáze							
	1	2	3	4	5	6	7
Herring	řízení		sběr	analýza			distribuce
Naše pojetí	řízení		sběr	preanalýza	analýza		odevzdání výsledků
Vojen. zpravod.	řízení		shromažďování	zpracování			šíření
česká civilní rozvědka	úkolování	plánování a řízení	sběr informací	zpracování informací	analýza a syntéza		distribuce výstupů
švýcarská služba SND	Bedürfnisse	Planung / Führung	Beschaffung	Auswertung / Verbreitung			
francouz. užití	question		collecte des informations	traitement des informations	analyse		diffusion au client
Lowenthal 2006	requirements		collection	processing and exploitation	analysis and production		Dissemination and consumption
Krizan, 1999	požadavek	plánování a úkolování	sběr	processing / exploitation	Analýza	produkce	Dissemination
ruské užití	планирование и управление		добывание информации	информационно-аналитическая работа			?
Toman. pojetí	zadání a definování problému	plánování postupu	sběr informací	prvotní zpracování	Analýza	Vytvoření výstupního produktu	předání uživateli

Zdroj: Zpravodajský cyklus – klíše nebo nosný koncept? (Zeman, 2010). Upraveno autorem.

Na základě naší praxe z podnikatelského prostředí je možno konstatovat, že tento čtyřfázový model zpravodajského cyklu je možno bezproblémově používat na řešení ne příliš složitých problémů Competitive Intelligence. Zvládnutí dnešních složitých problémů je při

využívání tohoto čtyřfázového modelu zpravodajského cyklu Competitive Intelligence značně obtížné a v některých případech dochází dokonce i k jeho selhání.

Podnikatelská praxe, ale staví před pracovníky Competitive Intelligence úkoly velmi obtížné. Obtížnost těchto úkolů je dána např.:

1. Složitostí a nepřehledností vztahů konkurenčních subjektů.
2. Vysokou mírou utajení ochrany obchodního tajemství u konkurenčních subjektů.
3. Užitím klamných operací (dezinformací) vyspělými konkurenčními subjekty za účelem dosažení zvýšené ochrany jejich obchodního tajemství, atd.

Při řešení úkolu stanovení vhodného počtu fází zpravodajského cyklu pro podnikovou praxi, který by dokázal řešit složité problémy vyplývající ze stále složitějšího podnikatelského prostředí a zároveň by byl zvládnutelný z hlediska účelné organizace vlastní činnosti, vyjdeme z klasického modelu rozhodovacího procesu (Veber, 2002):

1. *„Identifikace rozhodovacího problému.*
2. *Analýza a formulace problému.*
3. *Tvorba variant rozhodování.*
4. *Stanovení kritérií hodnocení.*
5. *Stanovení důsledků variant.*
6. *Hodnocení důsledků a výběr optimální varianty.*
7. *Realizace zvolené varianty.*
8. *Kontrola výsledků a monitorování okolí“.*

V podnikatelské praxi se při provádění úkolů Competitive Intelligence ukazuje, že pro kvalitnější řešení těchto úkolů je nutno stanovit vlastní výchozí model rozhodovacího procesu, který bude následně použit pro vytvoření našeho rozhodovacího modelu vhodnějšího pro Competitive Intelligence, který má následující podobu:

1. Zadání úkolu
2. Definice problému
3. Analýza problému
4. Zabezpečení vhodných informací
5. Vytvoření alternativ řešení, stanovení rizika, nákladů, rozpracování variant apod.
6. Hodnocení a výběr optimální varianty
7. Implementace rozhodnutí
8. Kontrola a zpětná vazba

Při návrhu našeho modelu Competitive Intelligence vycházíme jednak z našich východisek (Bartes, 2017), jednak z poznatků, že stávající model v podobě zpravodajského cyklu v náročných podmínkách turbulentního konkurenčního prostředí neplní již stoprocentně svoji úlohu.

Nevýhody zpravodajského cyklu

1. Zpravodajský cyklus se skládá z jednotlivých fází, které na sebe, vždy po skončení) navazují. Pomocí jednotlivých fází zpravodajského procesu je popsána jeho funkce a struktura. Vlastní proces, zde ale popsán není.
2. Z prvního bodu následně vyplývá další podstatný nedostatek zpravodajského cyklu, že nikdo z účastníků v jeho jednotlivých fázích nenesse odpovědnost za výsledek. (V praxi se odpovědnost přisuzuje analytikům).
3. Ne příliš důsledně bere ohled na zadavatele úkolu, tedy na zadavatele (příjemce) zpravodajství. Zadavatel úkolu je v drtivé většině případů naprosto vyřazen z celé činnosti Competitive Intelligence.

4. Při konkrétní realizaci činností v jednotlivých fázích zpravodajského cyklu přes obecné proklamace, dosti často absentuje činnost zpětné vazby, což je nevýhoda velmi podstatná.
5. Výsledná zpravodajská zpráva je v důsledku většinou standardizovaných fází zpravodajského cyklu považována za naprosto správnou a bohužel i neměnnou.
6. Skutečnost vyplývající z předchozího bodu č. 5 v praxi způsobuje, že zpravodajští analytici považují i předpoklady, na kterých byly učiněny zpravodajské závěry, za konstantní.

Přes výše uvedené nedostatky je to právě skutečnost absence osobní odpovědnosti za výslednou úroveň zpravodajské zprávy a většinou i snadno zvládnutelný rutinní způsob realizace činností Competitive Intelligence v jednotlivých fázích zpravodajského cyklu považován za neobyčejně výhodný pro všechny jeho účastníky včetně zadavatelů úkolů.

Model procesu Competitive Intelligence

I. Stupeň procesu Competitive Intelligence

1. Průběžné monitorování zájmového prostředí
2. Systém včasné výstrahy
3. Zadání úkolu

II. Stupeň procesu Competitive Intelligence

1. Tvorba základního myšlenkového modelu.
2. Doplnění a upřesňování myšlenkového modelu, znalost současné situace, jeho nynějších změn, směřování (trendů), klíčových podmínek, vlivových faktorů.
3. Doplnění a upřesnění základního myšlenkového modelu okolí našeho cíle (znalost současné situace, jeho nynějších změn, směřování (trendů), klíčových podmínek, vlivových faktorů).
4. Vyhodnocení současné situace (preanalýza, tvorba cílového modelu).
5. Zpravodajská analýza a její základní východiska:
 - a) Znalost konkurenčního prostředí,
 - b) Znalost klíčových subjektů,
 - c) Znalost klíčových faktorů.
6. Identifikace dalších případných informačních mezer u cílového modelu.
7. Doplnění informačních mezer.
8. Výstupy zpravodajské analýzy:
 - a) Analýzy,
 - b) Hodnocení,
 - c) Predikce.
9. Distribuce.
10. Zpětná vazba.

Diskuze

Competitive Intelligence je námi chápána jako systémová aplikační disciplína, blížeji (Bartes, 2012), což nám umožňuje využití jak týmové práce, tak i pracovního plánu. V rámci pracovního plánu je onou tvůrčí etapou tzv. Zpravodajská analýza informace. Jedná se o značně sofistikovanou metodiku práce s údaji, informacemi a jejich vyhodnocování.

Výsledkem takto uplatněné zpravodajské analýzy je tzv. „předpověď“ o budoucnosti“ (Bartes, 2011), která je již využitelná v rozhodovacím procesu vrcholového vedení podniku. To znamená, že s pomocí této přidané hodnoty může podnik dosáhnout originální konkurenční výhody před svojí konkurencí. V současném složitém podnikatelském prostředí je pro řešení náročných úkolů velmi vhodný pěti fázový model zpravodajského procesu.

V našem pojetí chápeme činnost Competitive Intelligence jako cílově orientovaný zpravodajský proces, který vychází ze strategického úkolu zadavatele, většinou vrcholového vedení podniku.

V tomto okamžiku musí proběhnout interakce mezi zadavatelem úkolu a subjektem řízení zpravodajského procesu Competitive Intelligence. Teprve v této interakci je vyjasňován a upřesňován skutečný cíl tohoto procesu. Touto skutečností je zadavatel úkolu „vtažen“ do „dění“ zpravodajského procesu a měl by v něm působit až do vytvoření závěrečné zpravodajské zprávy. V žádném případě by ale neměl ovlivňovat zjištěné skutečnosti a vypracované závěry!

Stejným způsobem musí být následně do tohoto procesu vtaženi i další pracovníci zabývající se sběrem, preanalýzou i vlastní zpravodajskou analýzou.

Následně je celý problém analyzován a navržen postup jeho řešení. Nejdříve se vytvoří tzv. „základní model“. Pro tento základní model se identifikuje informační mezera, což je souhrn chybějících informací, které je třeba získat a doplnit do základního modelu. Tímto se základní model neustále zpřesňuje, v některých případech dokonce radikálně mění, viz I. Stupeň procesu Competitive Intelligence.

Pro řešení konkrétních dílčích úkolů, případně pro detailnější propracování základního modelu se vytváří cílový model daného detailnějšího problému, který se ve většině případů musí zpřesnit a doplnit o další údaje a informace. Následně se musí prověřit, jak toto nové zjištění ovlivňuje základní model. V dalším se z tohoto cílového modelu za použití metod zpravodajské analýzy vytváří zpravodajská zpráva, která by měla sloužit jako důvěryhodný podklad pro strategické rozhodování vrcholového vedení podniku, např. Krause (2015).

Za další velmi významnou výhodu tohoto námi navrhovaného pěti fázového modelu zpravodajského procesu vzhledem k čtyř fázovému považujeme:

- 1) Rozdělení analytické činnosti na fázi č. III. Zpracování a skladování informací a fázi č. IV. Zpravodajskou analýzu informace. Tímto došlo k daleko hlubšímu rozpracování vstupních údajů, jejich strukturalizaci a celkově k získání mnohem kvalitnějšího vstupu pro vlastní zpravodajskou analýzu informace.
- 2) Skutečnost, že v rámci těchto pěti fází zpravodajského procesu jsou účelně integrovány všechny původní činnosti našeho základního zpravodajského procesu.
- 3) Tento model zpravodajského procesu Competitive Intelligence se v podnikatelské praxi osvědčil i pro svoji schopnost identifikace většiny skrytých vazeb analyzovaného problému.

Domníváme se, že Competitive Intelligence pojaté jako zpravodajský proces spolu s jeho pěti fázemi je v náročných podmínkách podnikatelské praxe nejen lépe říditelný, ale dokonce úspěšnější v dosažení přidané hodnoty analyzované informace. Je samozřejmě možné, že ve specifických podmínkách daného podniku může být ve zpravodajském procesu použito i více fází než pět, ale tuto variantu v podmínkách české firmy považujeme za málo pravděpodobnou.

Závěr

V podnikatelské praxi se ukazuje, že pouze ty obchodní společnosti, které na základě správně vytvořeného zpravodajství připraví včas své podnikatelské záměry, reagující včas na přicházející změny ve svém okolí, budou na trhu úspěšné. Pro vytvoření tohoto zpravodajství musí mít útvar Competitive Intelligence k dispozici vhodnou metodiku, tj. pracovní plán. Ale tento pracovní plán, aby nejen přinášel požadované výsledky ve formě zpravodajství, ale i jeho vlastní provádění bylo zvládnutelné, musí být správně organizován.

Pro organizování této činnosti se používá zpravodajský proces Competitive Intelligence. Ve většině případů použití zpravodajského procesu v rámci prací v útvaru Competitive Intelligence se používá čtyř fázový model zpravodajského procesu, který je schopen řešit velmi dobře jednoduché až středně obtížné úkoly tvorby přidané hodnoty k získaným údajům a informacím. Naše praxe v podnikatelské sféře nám přinesla mnohem významnější výsledky, pokud jsme použili pěti fázový model zpravodajského procesu Competitive Intelligence.

Tento článek je výstupem projektu "Vývojové trendy ekonomického řízení podniku v prostředí evropské ekonomiky". Projekt je financován Interní grantovou agenturou Vysokého učení technického v Brně a nese registrační číslo FP-S-18-5074.

Poznámky:

1. Od r. 2010 (8. 7. 2010) se tato organizace jmenuje Strategic and Competitive Intelligence Professional.
2. *Thomas Stearns Eliot (1888-1965), esejista a dramatik anglo-amerického původu. Roku 1948 byla Eliotovi udělena Nobelova cena za literaturu za jeho pozoruhodný, průkopnický příspěvek obohacující současnou poezii.*
3. *Zde je třeba si uvědomit, že se jedná o tzv. „ofenzívu“, tedy aktivní získávání zpravodajství o zadaném problému. V „defenzivě“, tedy v Counter Competitive Intelligence, jsou řešeny jiné úkoly. V těchto případech je nutno zpravodajský cyklus CCI zvolit s jinými činnostmi.*

Literatura:

- BARTES, F. (2010): Competitive intelligence – tool obtaining specific basic for strategic decision making TOP management firm. *Acta univ. agric. et silvic. Mendel. Brun.*, 2010, LVIII, No. 6, pp. 43–50. ISSN 1211-8516.
- BARTES, F. (2011): Intelligence analysis – the royal discipline of Competitive Intelligence. *Acta univ. agric. et silvic. Mendel. Brun.*, 2011, LIX, No. 7, pp. 39–56. ISSN 1212-8516.
- BARTES, F. (2012): *Competitive Intelligence. Základ pro strategické rozhodování podniku*. Ostrava: KEY Publishing. ISBN 978-80-7418-113-9.
- BARTES, F. (2017): New Era has Require new Understanding of the processes of Competitive Intelligence. In: *Aktuálne problémy podnikovej sféry 2017*. Zborník vedeckých prác. Ekonóm. Ekonomická univerzita v Bratislavě, Fakulta podnikového manažmentu. 17th – 18th May 2017, Handlová – Ráztočno. ss. 61 – 69. ISBN 978-80-225-4422-1.
- BENSOUSSAN, B. and DENSHAM, E. (2008): *Conducting CI in Australia*. [online]. [cit. 10. 01. 2017]. Dostupné na: <http://www.yasni.info/ext.php?url=http%3A%2F%2Fwiki.telfer.uottawa.ca%2Fciwiki%2Findex.php%2FConducting+CI+in+Australia&name=Edward+Densham&showads=1&lc=en-ca&lq=en&rg=ca&rip=cz>.
- CARR, M. M. (2003): *Super Seachers on Competitive Intelligence: The Online and Offline Secrets of TOP CI Researchs*. Medford, New Jersey, Reva Basch: 2003. 331 p. ISBN 0-910965-64-1.
- CIA. (1997): *Factbook on Intelligence*. [cit. 2010-05-16]. Dostupné z WWW: <http://www.fas.org/irp/cia/product/fact97/index.html>.
- EHLEMAN, J., ROSICKÝ, A., VODÁČEK, L. (1994): *Informační management – pojetí, poslání, rozvoj*. Podniková organizace, 1994, č. 6.

- FULD, L. M. (1995): *The New Competitor Intelligence. The Complete Resource for Finding, Analyzing, and Using Information About Your Competitors*. 1995. 482 p. ISBN 0-471-58508-4.
- HALL, Ch. and BENSOUSSAN, B. (2007): *Staying Ahead of the Competition*. New Jersey: World Scientific, 2007.
- HAMMER, M. (2002): *Agenda 21. Co musí každý podnik udělat pro úspěch v 21. století*. Praha: Management Press. ISBN 80-7261-074-0.
- HERING, J. (2006): KITs Revisited: Their Use and Problems. *Competitive Intelligence Magazine*. September-October 2006, Vol. 9, No 5.
- IACOCCA, L a W. NOVAK. (1992): *Vlastní životopis*. Praha: Institut řízení.
- KAHANER, L. (1997): *Competitive Intelligence*. New York: Simon & Schuster, 1997. ISBN 978-0-684-84404-6.
- KRAUSE, J. (2015): The potential of an environmentally friendly business strategy - Research from the Czech Republic, *International Journal of Engineering Business Management*. Vol. 7, Issue 1, pp. 1-6.
- LIEBOWITZ, J. (2006): *Strategic Intelligence*. New York: Taylor & Francis Group, 2006.
- MONTGOMERY, D. B. and R. A. MAGOWAN. (1979): Toward Strategic Intelligence Systems. *Journal of Marketing*, Vol. 43, 41-52. ISSN 0022-2429.
- PORTER, M. (1980): *Competitive Strategy*. New York: Free Press, 1980. ISBN 0-7432-6088-0.
- PORTER, M. (1985): *Competitive Advantage*, New York: Free Press, 1985. ISBN 0-7432-6087-2.
- SCIP. (2010). *About SCIP*. [online]. [cit. 12. 08. 2011]. Dostupné na: <http://www.scip.org/content.cfm?itemnumber=2214&navItemNumber=492>.
- VEBER, J et al. (2002): *Management. Základy, prosperita, globalizace*. Praha: Management Press, 2002. ISBN 80-7261-029-5.
- ZEMAN, P. (2010): Zpravodajský cyklus – klišé nebo nosný koncept? [online]. [cit. 08. 10. 2015]. Dostupné na: www.defenceandstrategy.eu.

Kontaktní adresa autora:

Doc. Ing. František Bartes, CSc., Ústav ekonomiky, Podnikatelská fakulta, Vysoké učení technické v Brně, Kolejní 2906/4, 612 00 Brno, Česká republika, E-mail: bartes@fbm.vutbr.cz

Vliv výše veřejné podpory na finanční výsledky podpořených podniků v českém potravinářském průmyslu

The relationship between the intensity of public support and financial performance of the firms in the Czech food industry

Ivana Blažková, Ondřej Dvouletý, Iva Sobotková

Abstrakt:

Žadatelé o dotace předkládají různé projekty, které získávají různorodou míru veřejné podpory. Zůstává tedy otázkou, jak může právě heterogenita výše podpory ovlivnit finanční výkonnost a cílové indikátory podpořených firem. Cílem příspěvku je vyhodnotit vliv výše podpory na finanční výkonnost podpořených podniků v rámci Operačního programu Podnikání a inovace (OPPI), který probíhal v České republice v letech 2007-2013. Analýza je provedena v rámci potravinářského průmyslu na úrovni podpořených podniků a metodicky je založená na vícenásobné regresní analýze. Z výsledků regresní analýzy vyplynulo, že podniky, které obdržely vyšší míru veřejné podpory v rámci OPPI, dosahovaly v letech 2014-2015 vyšších hodnot provozní marže (PCM), celkových tržeb, přidané hodnoty a produktivity práce. Nepodařilo se ale prokázat vliv intenzity veřejné podpory na ukazatele rentability celkových aktiv (ROA) a zadluženosti. Ukazuje se tedy, že výše podpory je jednou z významných determinant konkurenceschopnosti podpořených podniků. Zároveň je ale třeba podotknout, že tato studie nikterak nevypovídá o efektivitě veřejné podpory, ke které je zapotřebí provést kontrafaktuální dopadovou evaluaci, porovnávající finanční výsledky podpořených a nepodpořených podniků.

Klíčová slova:

evaluace veřejné podpory, podpora podnikání, Operační program Podnikání a inovace, výkonnost, potravinářský průmysl, Česká republika

Abstract:

Applicants for subsidies apply for various projects with heterogeneous rates of public support. Therefore, it might be interesting to explore, to what extent heterogeneity of public support influences the financial performance and target indicators of supported firms. The objective of this paper is to empirically assess the influence of the intensity of public support on the financial performance of the firms supported during the programming period 2007-2013 by the Operational Programme Enterprise and Innovation (OPEI). The analysis is focused on the food industry and it is conducted at the firm-level. Methodologically, we base our approach on the estimation of multivariate regression models. The regression results showed that there was a positive relationship between the size of public subsidy and the values of price-cost margin (PCM), sales, added value and labour productivity two years after the end of the programme (2014-2015). Nevertheless, we failed to find any impact for indicators rentability of assets and debt ratio. Our findings show that the intensity of public support is an important determinant of the competitiveness of the supported enterprises. However, we need to point out that these cannot be interpreted concerning the effectivity of this public intervention, because this can be done only through the counterfactual impact evaluation, comparing the financial results of supported and non-supported companies.

Key words:

public support evaluation, entrepreneurship policy, Operational Programme Enterprise and Innovation, performance, food industry, Czech Republic

Úvod

Veřejná podpora odvětví průmyslu a služeb ve formě dotací je dlouhodobě klíčovou součástí regionální politiky v evropských zemích. Obecně je zaměřena na ovlivňování regionální alokace investic a zaměstnanosti s cílem zvýšit konkurenceschopnost podniků a regionů a zajistit jejich udržitelný růst. Prostřednictvím jednotlivých programů podpory je každoročně alokováno velké množství finančních prostředků, s čímž souvisí také potřeba vyhodnocování efektů těchto podpůrných opatření na podpořené subjekty (Šebestová a kol., 2018; Dvouletý a Lukeš, 2016; Potluka a kol., 2016). Nicméně empirické důkazy o vlivu veřejné podpory na konkurenceschopnost podpořených subjektů nejsou jednoznačné (Nilson, 2017; Špička a kol., 2017; Dvouletý, 2017; Čadil a kol., 2017), často poskytují protichůdné výsledky, což reflektuje obtížnost provádění důsledného mikroekonomického hodnocení v této oblasti – problémem je zejména omezená dostupnost dat na úrovni podniků nebo obtížnost izolovat účinky konkrétní podpory z celkových změn vyvolaných jinými faktory.

Jednou ze zajímavých otázek, které si výzkumníci (např. Dimos a Pugh, 2016, Dai a Cheng, 2015; Czarnitzki a Delanote, 2015; Lee, 2011; Czarnitzki a kol., 2007) kladou, je také, jak mohou různé typy a objemy podpory ovlivnit finanční výkonnost (cílové indikátory) podpořených firem. Na tuto diskuzi navazuje i překládaný příspěvek, který se věnuje empirickému posouzení vlivu veřejné podpory na konkurenceschopnost podniků v České republice. Cílem příspěvku je zhodnocení vlivu výše podpory na finanční výkonnost podpořených podniků v rámci Operačního programu Podnikání a inovace (OPPI) dva roky po ukončení podpory. Autoři příspěvku si kladou výzkumnou otázku, zda podniky, které obdržely vyšší míru veřejné podpory, jsou na tom finančně lépe v porovnání s těmi podniky, které byly podpořeny méně intenzivněji. Analýza je provedena v rámci potravinářského průmyslu České republiky s využitím podnikových dat a metodicky je založená na vícenásobné regresní analýze.

Data a metodika

Data pro analýzu byla získána z databází Albertina CZ Gold Edition (Bisnode, 2018a) a MagnusWeb (Bisnode, 2018b). Do analýzy byly zařazeny všechny podniky s hlavní činností v odvětví výroby potravin a nápojů, tzn. CZ-NACE 10 a 11¹. S využitím databáze agentury CzechInvest (2017) byly identifikovány podniky, které čerpaly podporu z Operačního programu Podnikání a inovace (OPPI) v letech 2007-2013. Z databáze CzechInvestu (2017) rovněž výzkumný tým čerpal i informace o výši veřejné podpory a kraji realizace projektu. Výsledkem data miningu bylo získání souboru podpořených podniků sestávajícího se ze 177 podniků. Z celkového počtu 203 podpořených podniků v odvětví se jedná o výraznou většinu podpořených podniků (87 %). V rámci empirické analýzy je následně pracováno se šesti indikátory finanční výkonnosti, které se na základě ekonomické teorie a předchozích studií nejvíce přibližují těžce uchopitelnému konceptu konkurenceschopnosti (Latruffe, 2010; Blažková a Dvouletý, 2018). Hodnoceny byly následující ukazatele:

¹ CZ-NACE 10.1: Zpracování a konzervování masa a výroba masných výrobků; CZ-NACE 10.2: Zpracování a konzervování ryb, korýšů a měkkýšů; CZ-NACE 10.3: Zpracování a konzervování ovoce a zeleniny; CZ-NACE 10.4: Výroba rostlinných a živočišných olejů a tuků; CZ-NACE 10.5: Výroba mléčných výrobků; CZ-NACE 10.6: Výroba mlýnských a škrábárenských výrobků; CZ-NACE 10.7: Výroba pekařských, cukrářských a jiných moučných výrobků; CZ-NACE 10.8: Výroba ostatních potravinářských výrobků; CZ-NACE 10.9: Výroba průmyslových krmiv; CZ-NACE 11.0: Výroba nápojů.

- *Rentabilita celkových aktiv (ROA)* vypočítaná jako poměr zisku před zdaněním a odečtením nákladových úroků k celkovým aktivům vyjádřená v %,
- *Provozní marže (PCM)* vypočítaná jako poměr přidané hodnoty po odečtení osobních nákladů k celkovým tržbám vyjádřená v %,
- *Celkové tržby* jako součet tržeb za prodej zboží a tržeb za prodej vlastních výrobků a služeb v tis. Kč,
- *Přidaná hodnota* v tis. Kč,
- *Produktivita práce* vyjádřená jako poměr přidané hodnoty k osobním nákladům,
- *Zadluženost* vypočítaná jako poměr celkových závazků k celkovým aktivům vyjádřená v %.

Mimo finanční proměnné získal výzkumný tým z databází MagnusWeb a Albertina CZ Gold Edition (Bisnode, 2018a, 2018b) také demografické charakteristiky firem (zejména právní formu, sektorovou klasifikaci a kategorii počtu zaměstnanců), které slouží jako kontrolní proměnné při testování vlivu výše získané podpory na hodnotu ukazatelů finanční výkonnosti podniků dva roky po ukončení podpory (tj. v letech 2014-2015, viz např. Dvouletý a Blažková, 2017; Blažková a Dvouletý, 2017). Metodicky je pak odhadnuto šest vícenásobných regresních modelů pro jednotlivé ukazatele (tj. ROA, PCM, celkové tržby, přidaná hodnota, zadluženost a produktivita práce) ve vztahu k výši podpory získané jednotlivými podniky. Tabulka 1 představuje deskriptivní statistiky pro jednotlivé finanční indikátory. Je třeba ale podotknout, že ne všechny podpořené subjekty měly dostupná data pro všechny indikátory, a tak se počet pozorování pro průměr let 2014-2015 pohybuje mezi 157-177.

Tab. 1: Popisné statistiky finančních ukazatelů
(mimo výši podpory se jedná o průměr let 2014-2015)

Proměnná	Výše podpory	ROA	PCM	Celkové tržby	Přidaná hodnota	Zadluženost	Produktivita práce
Průměr	153820078	5,42	11,1	287361,64	101406,3	52,42	1,81
Směrodatná chyba	233364310	8,93	13,25	1180631,29	256337,8	29,52	0,96
Minimum	30000	-59,09	-22,23	149	-418	3,15	-0,43
Maximum	1.683e+08	31,27	83,31	14348500	6545500	215,05	7,05
Počet pozorování	177	158	158	158	158	158	157

Zdroj: STATA 14; vlastní zpracování

Výsledky

Posouzení vlivu intenzity výše podpory na výsledkové indikátory podpořených podniků dva roky po ukončení OPPI bylo provedeno za pomoci vícenásobné regresní analýzy. Mimo klíčovou proměnnou kvantifikující výši veřejné podpory jsou do modelu zařazeny i dummy proměnné pro jednotlivé kraje realizace České republiky, právní formy podniků a sektory potravinářské průmyslu, které mají roli kontrolních proměnných. Z důvodu přehlednosti nejsou tedy prezentovány konkrétní odhadnuté koeficienty pro tyto skupiny proměnných. Regresní analýza byla odhadnuta za pomoci metody nejmenších čtverců s robustními směrodatnými odchylkami, které jsou odolné vůči důsledkům heteroskedasticity. Míra intenzity závislosti mezi vysvětlujícími proměnnými byla testována prostřednictvím testu faktorů zvyšujících rozptyl (VIF) a ukázalo se, že žádné z testových hodnot nepřesahují hranici deseti, která by mohla indikovat problém multikolinearity (viz Verbeek, 2012). Výsledné modely (Modely 1-6) prezentované v tabulce 2 jsou statisticky významné a jsou v souladu se standardními ekonometrickými předpoklady.

Z odhadnutých parametrů proměnné představující výši podpory vyplývá, že podniky, které obdržely vyšší míru veřejné podpory v rámci OPPI, dosahovaly v letech 2014-2015 vyšších hodnot provozní marže (PCM), celkových tržeb, přidané hodnoty a produktivity práce. Nepodařilo se ale prokázat vliv intenzity veřejné podpory na ukazatele rentability aktiv (ROA) a zadluženosti.

Tab. 2: Výsledky regresní analýzy s robustními směrodatnými chybami testující vliv intenzity výše podpory na výsledkové indikátory podpořených podniků v post-intervenčním období

Model č.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Závisle proměnné (průměr let 2014-2015)	ROA	PCM	Celkové tržby	Přidaná hodnota	Zadluženost	Produktivita práce
Výše podpory	3,08e-08 (3,39e-08)	0,000000116** (3,87e-08)	0,00504* (0,00235)	0,00154+ (0,000930)	-2,16e-08 (8,40e-08)	1,39e-08*** (3,69e-09)
Konstanta	13,96* (6,803)	9,547 (7,403)	164485,0 (233655,7)	28907,3 (91208,5)	31,86* (15,28)	1,294+ (0,659)
Dummies pro kraje realizace	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
Dummies pro právní formy	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
Dummies pro velikostní kategorie	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
Dummies pro sektory	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
Počet pozorování	158	158	158	158	158	157
R ²	0,246	0,323	0,332	0,294	0,251	0,264
Adjustované R ²	0,103	0,195	0,206	0,160	0,109	0,131
AIC	1142,9	1250,2	4849,7	4603,3	1519,4	431,4
BIC	1216,4	1323,7	4923,2	4676,8	1592,9	504,7
Poznámky: Směrodatné chyby jsou uvedeny v závorkách, statistická významnost je indikována následovně: + $p < 0,10$; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$						

Zdroj: STATA 14; vlastní zpracování

Diskuze a závěr

Cílem příspěvku bylo empirické posouzení vlivu veřejné podpory na konkurenceschopnost podniků v České republice, konkrétně zhodnocení vlivu výše podpory na finanční výkonnost podniků potravinářského průmyslu České republiky podpořených v rámci Operačního programu Podnikání a inovace (OPPI). Vzhledem k různorodosti projektů získaly jednotlivé podpořené podniky různou míru veřejné podpory, proto byla stanovena výzkumná otázka, zda podniky podpořené vyšší částkou jsou na tom finančně lépe v porovnání s podniky, které byly podpořeny méně. Metodicky byla analýza založena na vícenásobné regresní analýze s využitím podnikových dat.

Výsledky regresní analýzy potvrdily, že podniky, které získaly vyšší míru podpory z OPPI, dosahovaly v následujících dvou letech po skončení programu vyšších hodnot většiny sledovaných finančních ukazatelů, tj. vyšší provozní marže (PCM), celkové tržby, přidanou hodnotu a produktivitu práce. Vliv výše podpory na hodnotu ukazatele rentability celkových aktiv (ROA) a na zadluženost byl zjištěn jako statisticky nevýznamný. Lze tedy shrnout, že výši

podpory je možné považovat za významný determinant konkurenceschopnosti podpořených podniků.

Závěrem je třeba upozornit, že záměrem této studie nebylo posoudit efektivitu veřejné podpory prostřednictvím hodnocení vlivu podpory na konkurenceschopnost podpořených podniků, ale pouze úvaha nad heterogenitou efektů veřejné podpory. Další studie by se tedy měly zaměřit na kontrafaktuální dopadovou evaluaci porovnávající finanční výsledky podpořených a nepodpořených podniků. V případě většího počtu podpořených firem by zajímavým směrem dalšího výzkumu bylo rovněž posouzení heterogenních efektů napříč jednotlivými odvětvími a kraji realizace.

Shrnutí:

Příspěvek se zabývá hodnocením vlivu výše podpory na finanční výkonnost podpořených podniků v rámci Operačního programu Podnikání a inovace (OPPI) dva roky po ukončení podpory, tj. v letech 2014-2015. Autoři příspěvku si kladou výzkumnou otázku, zda podniky, které obdržely vyšší míru veřejné podpory, jsou na tom finančně lépe v porovnání s těmi podniky, které byly podpořeny méně intenzivněji. Analýza je provedena v rámci potravinářského průmyslu České republiky s využitím podnikových dat a metodicky je založená na vícenásobné regresní analýze.

Data pro analýzu byla získána z databází Albertina CZ Gold Edition (Bisnode, 2018a) a MagnusWeb (Bisnode, 2018b). Do analýzy byly zařazeny všechny podniky s hlavní činností v odvětví výroby potravin a nápojů, tzn. CZ-NACE 10 a 11. Z celkového počtu 203 podpořených podniků v odvětví identifikovaných s využitím databáze CzechInvest (2017) byla získána finanční data pro 177 podniků, tzn. jedná se o výraznou většinu podpořených podniků (87 %). V rámci empirické analýzy je hodnocen dopad výše podpory na šest indikátorů finanční výkonnosti reflektujících konkurenceschopnost podniků (tj. ROA, PCM, celkové tržby, přidaná hodnota, zadluženost a produktivita práce) – je odhadnuto šest vícenásobných regresních modelů pro jednotlivé ukazatele ve vztahu k výši podpory získané jednotlivými podniky. Mimo klíčovou proměnnou kvantifikující výši veřejné podpory byly do modelu zařazeny i dummy proměnné pro jednotlivé kraje realizace České republiky, právní formy podniků a sektory potravinářského průmyslu, které mají kontrolní funkci.

Výsledky analýzy ukazují, že podniky, které obdržely vyšší míru veřejné podpory v rámci OPPI, dosahovaly v letech 2014-2015 vyšších hodnot provozní marže (PCM), celkových tržeb, přidané hodnoty a produktivity práce. Nepodařilo se ale prokázat vliv intenzity veřejné podpory na ukazatele rentability aktiv (ROA) a zadluženosti. Lze tedy shrnout, že výši podpory je možné považovat za významný determinant konkurenceschopnosti podpořených podniků. Tyto závěry je možné interpretovat jako očekávané, neboť vyšší míra podpory by měla umožnit podpořeným podnikům realizaci ambicióznějších projektů, a umožnit jim posílit jejich tržní postavení.

Závěrem je třeba upozornit, že záměrem této studie nebylo posoudit efektivitu veřejné podpory prostřednictvím hodnocení vlivu podpory na konkurenceschopnost podpořených podniků, ale pouze úvaha nad heterogenitou efektů veřejné podpory. Další studie by se tedy měly zaměřit na kontrafaktuální dopadovou evaluaci porovnávající finanční výsledky podpořených a nepodpořených podniků. V případě většího počtu podpořených firem by zajímavým směrem dalšího výzkumu bylo rovněž posouzení heterogenních efektů napříč jednotlivými odvětvími, sektory a kraji realizace.

Příspěvek vznikl v rámci řešení projektu IGA FRRMS Mendelu v Brně č. 2018/004 a projektu IGA FPH VŠE v Praze č. IP300040.

Literatura:

- BISNODE (2018a). *Databáze Albertina CZ Gold Edition*. Praha: Bisnode Česká republika, a.s.
- BISNODE (2018b). *Databáze MagnusWeb*. Bisnode Česká republika, a.s.
- BLAŽKOVÁ, I., & DVOULETÝ, O. (2018). Investigating the Differences in Entrepreneurial Success through the Firm-specific Factors: Microeconomic Evidence from the Czech Food Industry. *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*, 10(3) (v tisku).
- BLAŽKOVÁ, I., & DVOULETÝ, O. (2017). Public support of the Czech food industry within the Operational Program Enterprise and Innovation (OPEI) - allocation of subsidies and their impact on business performance. In *Region v rozvoji společnosti*, Brno: Mendelu v Brně, 56-66.
- CZARNITZKI, D., EBERSBERGER, B., & FIER, A. (2007). The relationship between R&D collaboration, subsidies and R&D performance: empirical evidence from Finland and Germany. *Journal of applied econometrics*, 22(7), 1347-1366.
- CZARNITZKI, D., & DELANOTE, J. (2015). R&D policies for young SMEs: input and output effects. *Small Business Economics*, 45(3), 465-485.
- CZECHINVEST (2017). Statistika čerpání dotací z programů OPPI. [Online] Dostupné: <http://eaccount.czechinvest.org/Statistiky/StatistikaCerpaniDotaci.aspx>. [cit. 16.11.2017].
- ČADIL, J., MIROŠNÍK, K., & REHÁK, J. (2017). The lack of short-term impact of cohesion policy on the competitiveness of SMEs. *International Small Business Journal*, 35(8), 991-1009.
- DAI, X., & CHENG, L. (2015). The effect of public subsidies on corporate R&D investment: An application of the generalized propensity score. *Technological Forecasting and Social Change*, 90, 410-419.
- DIMOS, C., & PUGH, G. (2016). The effectiveness of R&D subsidies: A meta-regression analysis of the evaluation literature. *Research Policy*, 45(4), 797-815.
- DVOULETÝ, O. (2017). Effects of Soft Loans and Credit Guarantees on Performance of Supported Firms: Evidence from the Czech Public Programme START. *Sustainability*, 9(12), 2293.
- DVOULETÝ, O., & BLAŽKOVÁ, I. (2017). Are Publicly Supported Companies in the Czech Food and Drink Industry Performing Better? Initial Findings from the Microdata. In *Innovation Management, Entrepreneurship and Sustainability (IMES 2017)*, Praha: VŠE v Praze, 168-179.
- DVOULETÝ, O., & LUKEŠ, M. (2016). Review of empirical studies on self-employment out of unemployment: do self-employment policies make a positive impact?. *International Review of Entrepreneurship*, 14(3), 361-376.
- LATRUFFE, L. (2010). Competitiveness, Productivity and Efficiency in the Agricultural and Agri-Food Sectors. *OECD Food, Agriculture and Fisheries Working Papers*, No. 30, OECD Publishing.
- LEE, C. Y. (2011). The differential effects of public R&D support on firm R&D: Theory and evidence from multi-country data. *Technovation*, 31(5-6), 256-269.
- NILSSON, P. (2017). Productivity effects of CAP investment support: Evidence from Sweden using matched panel data. *Land Use Policy*, 66, 172-182.
- POTLUKA, O., BRŮHA, J., ŠPAČEK, M., & VRBOVÁ, L. (2016). Counterfactual Impact Evaluation on EU Cohesion Policy Interventions in Training in Companies. *Ekonomický časopis*, 64(6), 575-595.
- ŠEBESTOVÁ, J., KREJČÍ, P., & ŠIŠKA, P. (2018). "Be or Not To Be": A Dilemma of Business Policy Support on a Regional Level. *Central European Business Review*, 2018(1), 3-13.
- ŠPIČKA, J., NÁGLOVA, Z., & GURTNER, M. (2017). Effects of the investment support in the Czech meat processing industry. *Agricultural Economics-Czech*, 63(8), 356-369.
- VERBEEK, M. (2012). *A guide to modern econometrics*. 4th Ed. Wiley, Chichester.

Kontaktní adresy autorů:

doc. Ing. Ivana Blažková, Ph.D., Ústav regionální a podnikové ekonomiky, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: blazkova@mendelu.cz

Ing. Ondřej Dvouletý, Ph.D., MSc., Katedra podnikání, Fakulta podnikohospodářská, Vysoká škola ekonomická v Praze, Nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, Česká republika, E-mail: ondrej.dvoulety@vse.cz

Bc. Iva Sobotková, Ústav regionální a podnikové ekonomiky, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: xsobot14@node.mendelu.cz

Progress made on the coordination of fiscal and economic policies in the Eurozone

Petr Blizkovsky

Abstract:

The aim of this paper is firstly, to consider new instruments for strengthening fiscal and economical coordination in the Euro Area and secondly, to analyse their implementation so far. The economic coordination has been enhanced by the adoption of secondary legislation of the EU, primary law and political commitments by the Eurozone Member States. The results show that there is a significant improvement on the fiscal side while the macroeconomic imbalances are challenging the Euro Area Members. The current positive economic climate should be used fully to increase the Euro Area and the EU's convergence and resilience.

Key words:

economic governance, Stability and Growth Pact, macroeconomic imbalances, implementation

JEL: E02

Introduction

Before the financial and the debt crisis was triggered in 2008, the Economic and Monetary Union of the EU and of the Eurozone was based on three key pillars: fiscal rules of the Stability and Growth Pact (SGP), macroeconomic coordination on the Broad Economic Policy Guidelines and the non-bail-out clause related to the Member state responsibility of the public finances.

This was arguably the most what can be achieved in 90's, at the time when the Eurozone rules were designed and agreed by the Maastricht Treaty. A delicate balance had been to found between the political reality among the then Members of the European Communities who were ready to launch a single currency without creation of a federal entity on one hand and the economic theory of the Optimum Currency Union on the other side.

The first years of the Euro were successful. Risk premia were moving down in all Euro members, the exchange rate was showing strength of the new currency while the inflation was under control. On the other hand implementation of the SGP's rules were put under scrutiny in 2003 when two leading Eurozone economies failed complying. Other warning development was the divergence of the economic competitiveness among the Euro Members. The EU's fiscal-governance reaction was introduced in 2005 via the SGP reform in order to make it more economically sound. The mid-term objectives and the flexibility of the SGP over the economic cycle were agreed. Concerning the economic coordination, the soft governance was made more effective through improving the ownership of the reform affords to the Member States and making increasing the political accountability.

The Eurozone economic governance was restored in the aftermath of the financial crises of 2008. The key challenge in doing so was meeting the following limitations: preserving the integrity of the Eurozone, ensuring the unanimity of the primary legislation changes for the EU as a whole and exploring the maximum tightening of the fiscal and economic coordination within the current Treaty provisions.

The objective of the paper is to (1) analyse new instruments for strengthening fiscal and economical coordination in the Eurozone and (2) to analyse their implementation so far.

Post-2008 economic governance of the Eurozone

The 2008 crisis tested the unity of the Eurozone. Series of crises succeeded the global banking sector turmoil of 2008: the Eurozone was hit by the banking solvability issues, followed by fiscal imbalances of public budgets, austerity measures leading the growth contractions with repercussions to the deterioration social situation and political changes.

The first focus has been on strengthening the regulatory framework in the financial service area, on fiscal rules for the EU and in the Euro Area, and on competitiveness surveillance. This effort was complemented both by the creation of financial assistance in the case of sovereign debt stress and by pro-growth measures. Importantly, the decision-making structures have been enhanced in order to make the EU economic governance more efficient.

On the fiscal side, the strengthening EU fiscal rules happened at the first stage by agreeing the Memorandum of Understanding with concerned Member State. At later stage, a secondary legislation, six pack (European Union, 2011) was adopted. It contained the agreement on and monitoring of the adjustment paths towards their medium-term budgetary objectives (MTO's). Sanctions for non-compliance were made possible already in the preventive part of the SGP. Measures to reduce debt levels above the 60% level as well as setting up requirements for the national budgetary frameworks with the EU monitoring were agreed. Fiscal decisions were made simpler and semi-automatic in case of breaching agreed standards. In the third stage, the new primary-law new rules were established through the Treaty on Stability, Coordination and Governance (TSCG), European Union, 2012. This was binding for all Members but the UK. Main novelties was the introduction of the "Golden Rule" via the national constitutions or above-budget-law. The "Golden Rule" with the stricter than SGP limit of a deficit of 0.5% of GDP. Main added value of this was the increasing the ownership national level before triggering the EU-sanction mechanism. The European Court of Justice was decided to be the appeal body (De Finance, S. 2016; Verhelst, S. 2011). Table 1 provides comparison of the rules under 6 pack and TSCG.

Table 1: Fiscal obligations under EU secondary (6 pack) legislation and under the Treaty on Stability, Coordination and Governance

EU rules ('6 pack')	TSCG	
	Rules	Comment
Criteria for budgetary position		
Each EU Member State shall have a differentiated medium-term objective (MTO) for its budgetary position. The MTO is revised every 3 years or in the event of the implementation of a structural reform with a major impact on the sustainability of public finances (Regulation 1175/112 amending Regulation 1466/97, Art. 2) Annual evaluation of sufficient progress towards the MTO - based on Stability Programme submitted by MS (Regulation 1175/11 amending Regulation 1466/97, Art. 3)	Annual structural deficit to be in line with the MTO (Art. 3)	No difference
Annual structural deficit should remain within the range between 1 % of GDP and balance or surplus (Regulation 1175/11 amending Regulation 1466/97, Art. 2)	Annual structural deficit not to exceed 0.5% of GDP (Art. 3)	Stricter threshold

Cases where deviation from above rules is acceptable		
In the case of an unusual event outside the control of the Member State concerned which has a major impact on the financial position of the general government (Regulation 1175/11 amending Regulation 1466/97, Art. 5) In periods of severe economic downturn for the Euro Area or the Union as a whole (Regulation 1175/11 amending Regulation 1466/97, Art. 5)	Exceptional economic circumstances or severe economic downturn in the Euro Area or the EU (Art. 3) Debt level below 60% of GDP (Art. 3), but annual structural deficit must not exceed 1% of GDP	Similar definition but stricter threshold
Enforcement		
Commission warning, Council Recommendation in case of deviation from the MTO or the adjustment path to it, recommending deadline for correction (Regulation 1175/11 amending Regulation 1466/97, Art. 6) Semi-automatic sanctions (interest-bearing deposit of 0.2% of GDP) in case of non-compliance (Regulation 1173/11³, Art. 4). Semi-automatic sanctions (non-interest-bearing deposit of 0.2% of GDP) in case of non-compliance (Regulation 1173/11, Art. 5) Semi-automatic sanctions (fine of 0.2 % of GDP) in case of non-compliance (Regulation 1173/11, Art. 6)	Rules embedded in national law of the above budgetary-law power (Art. 3) Automatic correction mechanism in case of deviation from the MTO or the adjustment path to it (Art. 3 and 2) European Court ruling power, penalty shall not exceed 0.1 % of GDP (Art. 8)	Parallel mechanism, to be triggered before the EU one

On the economic coordination side, the new measure adopted concerned the introduction of a surveillance scheme for the monitoring and correction of excessive macroeconomic imbalances. In case of not compliance, sanctions would be introduced, similarly to the fiscal side. The measure aimed at preventing imbalances which would be dangerous for the Eurozone cohesion. On the non-legal side, several tools were used. The macroeconomic coordination was increased by the establishment of the European Semester which allow for a stronger EU's role in the preparation of budgets of the Member States at the preparatory stage. Europe 2020 served as guidelines-setter to EU Members on structural reforms. The Euro Plus Pact, agreed by 23 EU Member States to fostering competitiveness and employment (European Council, 2011 and 2011a).

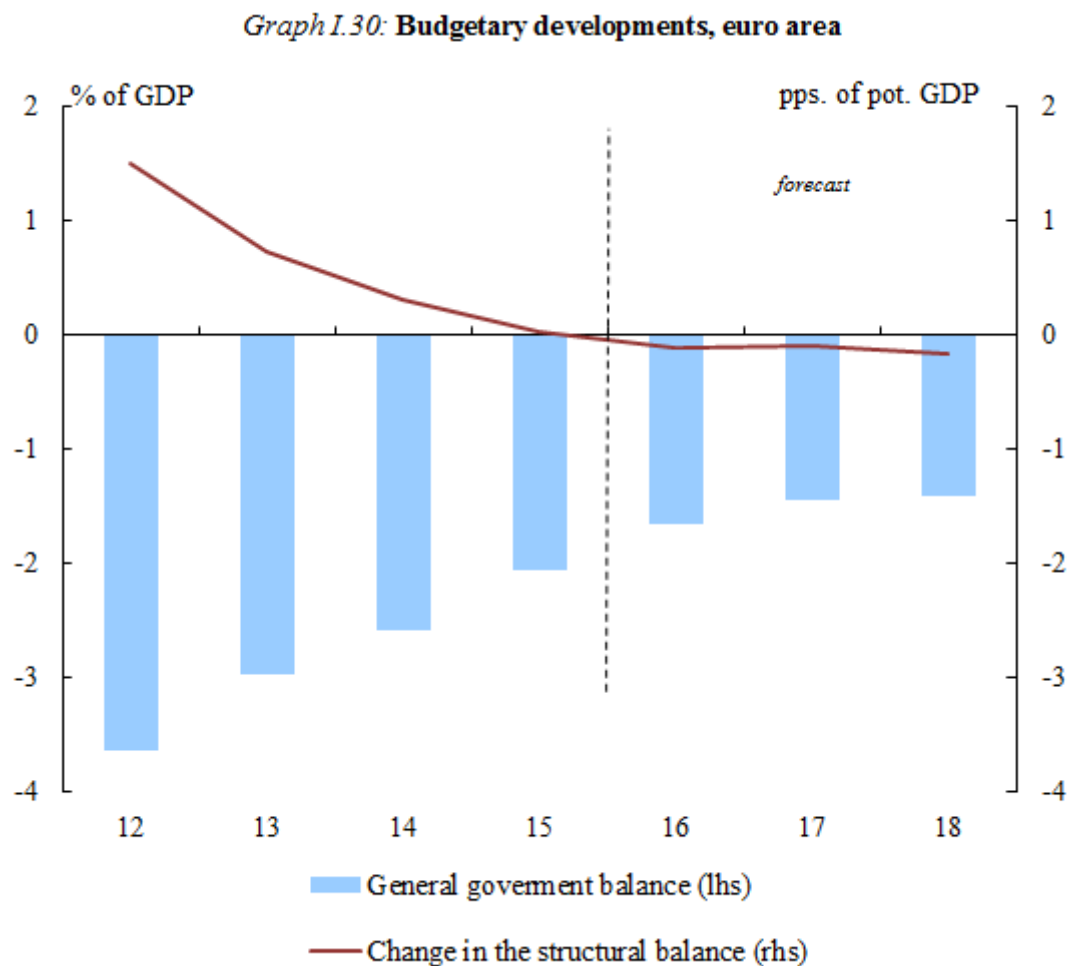
On the financial assistance side, the stronger fiscal and macroeconomic coordination allowed several solidarity measures towards the stressed Members. At the first stage, it was the Balance of Payment for Greece, followed by the creation of the European Financial Stability

Facility (EFSF). At the third stage, the Treaty on the functioning of the EU (Article 136) was marginally changed (simplified procedure) and allow the creation of the European Stability Mechanism (ESM). This was the permanent mechanism for crisis resolution within the Euro Area (Euro Area, 2011). Finally, the European Council agreed with the idea that the ESM can in the exceptional situations become a creditor of the individual bank rather than the Member State. This major innovation was subject to strengthening the supervision of the EU banking sector and become known as a Banking Union.

Implementation of the newly adopted fiscal rules

The key difficulties of the fiscal and macroeconomic rules lies in their implementations. Looking at the results achieved on fiscal side, the overall situation of the public deficit and public debt trajectories are rather positive. Starting with the excessive deficit reduction effort, the Fig. 1 shows that euro area public deficit dropped since the adoption of the new fiscal rules from above 3% by more than 1 percentage point and the European Commission (2017) is expecting further to fall from 1.7% of GDP in 2016 to 1.4% in 2017 and 2018.

Fig. 1: Budgetary developments in the Euro Area

Source: European Commission (2017), Giavazzi, F. (2016)

The question is whether such a positive development is due to the stricter implementation of the fiscal rules or due also to other factors. Analysing the implementation of the corrective part of the SGP, the excessive deficit procedure (EDP), the Table 2 demonstrates, that there are currently 4 Euro Area Members under the EDP where in two cases (France and Spain) the implementation of the rules is positive according to the European Commission (2016, 2017), Angerer, J. and Bitterlich, M.T. (2017) while for Greece the Commission does not have the necessary information for the final opinion and for Portugal it is rather critical.

Table 2: Fiscal rules implementation: Excessive deficit procedure (EDP)

Member State	EDP - Year of triggering	Nominal budget balance (% of the GDP)		Notes
		2013	2017	
Greece	2007	-13.2	-1.0	N.O.
Spain	2008	-7.0	-3.3	B.C.
France	2008	-4.0	-2.9	B.C.
Portugal	2009	-4.8	-2.2	R.N.C.
<i>Croatia</i>	<i>2013</i>	<i>-5.3</i>	<i>-1.8</i>	<i>N.O.</i>
<i>UK</i>	<i>2008/9</i>	<i>-5.7</i>	<i>-2.2</i>	<i>N.O.</i>

Source: European Commission Opinions (2016, 2017)

Notes: N.O. - No Commission opinion, B.C. - Broadly compliant in the Commission view, R.N.C. - Risk of non-compliance in the Commission view. Member States in italics are non-Eurozone EU-Members

More importantly, concerning remaining 15 Euro Area Member States with are implementing the preventive part of the SGP, namely their national MTO's, the picture is more varied (Table 3). The majority of 11 Members complies with the rules (compliance or broad compliance), 3 Members' effort are not seen by the European Commission as being at risk of non-compliance and for one Member, the data does not allow the Commission its opinion.

Table 3: Fiscal rules implementation: implementation of the preventive arm of the Stability and Growth Pact through the progress towards the Medium-term Objectives (MTO's).

Member State	MTO levels (structural budget balance and target for year)	Notes
Belgium	Balanced position, (2018)	B.C.
Cyprus	0.0 (2016)	N.O.
Germany	-0.5 (2012)	C.
Estonia	Balanced position, (2015)	C.
Ireland	-0.5 (2018)	B.C.
Italy	Balanced position, (2018)	R.N.C.
Lithuania	-1.0 (2015)	R.N.C.
Luxembourg	-0.5 (2017)	C.
Latvia	-1.0 (2012)	B.C.
Malta	Balanced position, (2018)	B.C.
The Netherlands	-0.5 (2015)	C.
Austria	-0.5 (2015)	R.N.C.
Slovakia	-0.5 (2017)	C.
Slovenia	0.25	B.C.
Finland	-0.5 (2013)	B.C.
<i>Bulgaria</i>	<i>-1.0 (2015)</i>	<i>N.O.</i>
<i>Czech Rep.</i>	<i>-1.0 (2015)</i>	<i>N.O.</i>
<i>Denmark</i>	<i>-0.5 (2013)</i>	<i>N.O.</i>
<i>Hungary</i>	<i>-1.5 (2015-16)</i>	<i>N.O.</i>
<i>Poland</i>	<i>-1.0 (2019)</i>	<i>N.O.</i>
<i>Romania</i>	<i>-1.0 (2015)</i>	<i>N.O.</i>
<i>Sweden</i>	<i>-1.0 (2012)</i>	<i>N.O.</i>

Source: European Commission Opinions (2016)

Notes: N.O. - No Commission opinion, B.C. - Broadly compliant in the Commission view, R.N.C. - Risk of non-compliance in the Commission view. Member States in italics are non-Eurozone EU-Members

Still under the fiscal rules, one of the novelty of the post 2008-economic governance is the debt rule operationalisation. Overall, the debt levels increased in the Euro Area in the period of 2007 to 2014 from 68,5% to 94,5% of the GDP (European Commission, 2016). The debt levels increased sharply between 2007 - 2012, stabilised in 2013-2014 and decreased on 2015.

According the rules, the new debt rules applies only for those Euro Area members which are exceeding the 60% debt threshold of the SGP and which are subject to the EDP. Since the adoption of the rule in 2012, 7 Member States were part of the exercise and Table 4 resumes the implementation results.

Table 4: Debt-rule implementation

Member State	Difference between the required effort and reality over the transitional period (% GDP)			
	2012	2013	2014	2015
Belgium			0.8	0.9
Germany	-1.2	-1.1	-3.2	
Ireland				
Italy		0.4	1.2	2.2
Malta	0.3	-1.2	-1.8	
The Netherlands			-1.0	0.7
Austria			-0.5	-0.8

Source: ECB (2016)

Main problems persist for high-debt Members, Belgium and Italy. As it is noticed by the ECB (2016), the new SGP rules, if implemented fully, would lead during a decade to the reduction of the debt levels from current above 90% down to close to the 60% SGP threshold, based on the ECB's economic scenarios.

Implementation of the newly adopted macroeconomic rules

The vehicle for newly adopted macroeconomic rules the under the European semester are Macroeconomic Imbalance Procedure (MIP) and the Integrated Guidelines (IGs) for the implementation of the economic and social reforms (Zoppé, A. , 2017). The IGs contain the Country Specific Recommendations (CSRs) which address the EU advise for reforms on three areas: fiscal, macroeconomic and overall reform effort. The MIP is armed by a sanction mechanism for the non-compliance while IGs are part of the soft-governance without obligatory elements.

The MIP is implemented for all EU Member States while it can lead to sanctions only in case of the Euro Area Members. The MIP procedure is split into 5 stages starting with warnings and ending in Stage 5 with sanctions. Until 2017, no Member entered Stage 5. There are 11 core indicators under scrutiny. Table 5 provides the overview if the situation as of 2016.

Table 5: Implementation of the Macroeconomic Imbalance Procedure (Euro Area), 2015

Euro Area Member	Potential economic imbalances: stages of the infringement procedure (number of infringement procedures out of 11 indicators)				
	Stage 1	Stage 2	Stage 3	Stage 4	Stage 5
Estonia	3				
Latvia	3				
Lithuania	4				
Luxembourg	2				
Malta	3				
Austria	2				
Slovakia	2				
Belgium		3			
Netherlands		4			
Finland		4			
Germany			3		
Ireland				6	
Spain				5	
Slovenia				4	
Italy					3
Portugal					5
France					4

Source: European Commission (2015)

The MIP is implemented annually and for 17 out of 19 Euro Members macroeconomic imbalances were identified. The key problems in Stages 2 and 3 are net investment positions and private debt. In Stages 4 and 5, the issues are mainly related to the low competitiveness and high public debt levels. Unemployment imbalances are typical of the countries using the financial assistance from the European Stability Mechanism (Bénassy-Quéré, A., 2015).

The overall implementation of the MIP can be demonstrated on the analysis of the CSRs related to MIPs (Table 6).

Table 6: Implementation of the Country Specific Recommendations (CSRs) related to Macroeconomic Imbalance Procedure (MIP) in years 2012 - 2015

	2012	2013	2014	2015
EU Member States subject to MIP	12	13	14	16
Total number of SCRs, in which occurred:	36	56	66	56
-Substantial progress (%)	5	5	5	7
-Some progress (%)	78	43	51	48
-No progress (%)	17	52	44	45

Source: European Parliament (2016, Cuicci, M. and Zopeé, A. (2015)

Looking at the implementation of the macroeconomic governance, it can be noted that the procedures were put in place fully and that the EU is undergoing the annual exercise of identifying harmful imbalances, especially within the single currency. The weak point of the implementation is the persistent high number of the non-compliance.

Summary

The Euro Area is a single currency entity without being a state. Its sustainability and unity is based on the implementation of the implementation complicated rules which are combining the Member States sovereignty on one hand with need for multilateral coordination on the other hand. The original Stability and Growth Pact has been in the post-2008 period adjusted, strengthened and complemented with macroeconomic coordination.

On the implementation of the fiscal rules, it is evident that real deficit and debt situation of the Euro Area is improving since the crisis of 2008. The implementation of the new rules is more transparent and rules are stricter. The rules are generally implemented, with some Members' effort being under risk of non-compliance. No sanction of non-compliance were introduced towards the Euro Member. There is an important notice to be made. The implementation of the recent new rules is operation in a generally favourable economic situation where growth is improving since 2012 with the accommodative monetary policy of the ECB stimulating the Euro Area economy.

On the macroeconomic coordination side, the imbalances exist, they are monitored and some progress towards their elimination have been achieved with more to be still done. The soft governance of the country specific recommendations is very visible part of the political process within the EU. However, its facultative character lead so far to only partial implementation of the recommendations provided to the Member States by the EU.

With this generally positive assessment one question remains open: how will the fiscal rules implementation cope with the economic "bad-weather" test. In the mean time the most helpful preparation to that event remain full usage of the preventive and corrective actions at hand.

References:

- ANGERER J. AND BITTERLICH, M. T. (2017): Implementation of the Stability and Growth Pact. European Parliament. PE 497.746, Brussels.
- BÉNASY-QUÉRÉ, A. (2015): Economic policy coordination in the euro area under the European semester. European Parliament, PE542.676, Brussels.
- CIUCCI M. AND ZOPEÉ, A. (2016): Implementation of Country Specific Recommendations under MIP. European Parliament, PE 542.650, Brussels.
- DE FINANCE, S. (2016): Fiscal Compact Treaty: Scoreboard for 2015. European Parliament, ISBN: 978-92-823-9312-3
- ECB (2016): ECB Economic Bulletin, issue 3, Frankfurt a. M.
- EURO AREA (2011a): Euro Summit Statement, Brussels, 26 October 2011.
- EUROPEAN COMMISSION (2015): 2015 European semester: Country specific recommendations, Communication, COM (2015) 600 final.
- EUROPEAN COMMISSION (2016): Autumn 2016 economic forecast, Annexes.
<http://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-performance-and-forecasts/economic-forecasts/autumn-2016-Annexes>
- EUROPEAN COMMISSION (2017): Winter 2017 economic forecast.
<http://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-performance-and-forecasts/economic-forecasts/winter-2017-economic-forecast#all-eu-member-states-economies-set-to-grow-in-2016-2017-and-2018>
- EUROPEAN COUNCIL (2011): Conclusions of the European Council of 24-25 March 2011.
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/120296.pdf
- EUROPEAN COUNCIL (2011a): Statement by the Euro Area Heads of State or Government,

- Brussels, 9 December 2011.
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec.pdf
- EUROPEAN UNION (2011): Official Journal of the European Union, L 306, Vol. 54, 23 November 2011, ISSN: 1977-0677, Luxembourg
- EUROPEAN UNION (2012): Treaty on Stability, Coordination and Governance. Text signed on 2 March 2012 by the Heads of State or Government.
- GIAVAZZI, F. (2016): Euro-Area fiscal stance: definition, implementation and democratic legitimacy. European Parliament. PE 574.426, Brussels.
- VERHELST, S. (2011): The Reform of European Economic Governance: towards a Sustainable Monetary Union? Egmont - The Royal Institute for International Relations, Brussels, ISBN: 978-90-382-1802-1, p. 62
- ZOPEÉ, A. (2017): Implementation Macroeconomic imbalance procedure. European Parliament, PE 497.739, Brussels.

Contact address:

doc. Ing. Petr Blížkovský, Ph.D., Department of Territorial Studies, Faculty of Regional Development and International Studies, Mendel University in Brno, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Czech Republic, E-mail: petr.blizkovsky@mendelu.cz. General Secretariat of the Council of the European Union. E-mail address: petr.blizkovsky@consilium.europa.eu. Opinions expressed in the article are purely those of the writer and may not in any circumstances be regarded as stating an official position of the Council of the European Union. He is a Guest Professor at the VUB Brussels and Associated Professor at Mendel University (Faculty of Regional Development and Territorial Studies).

New opportunities for the development of regions in the period of 2021-2027: what can be expected of the EU

Petr Blizkovsky

Abstract:

The paper provides an overview of the main changes as proposed by the European Commission for the cohesion policy and the Common Agricultural Policy (CAP) in the period 2021 - 2027. The paper also assess the proposed changes. The cohesion policy objective - reduction of economic and social disparities among the EU Member states and regions - stays unchanged. The implementation rules are simplified and offers more space for cross-policy synergies. The budgetary cuts of the policy is expected to be an issue. The future CAP would grant more flexibility for the Member States which we see positive both for possibility to adjusting the policy to the agro-environmental conditions as well as for offering space for simplifying the rules and controls.

Introduction

The Regional Policy of the European Union supports job creation, economic growth, sustainable development and improves citizen's quality of life through strategic funding. In addition, it aims at reducing regional disparities within and between Member States by helping less developed regions fulfil their economic potential. In order to achieve its objectives, the Regional Policy of the European Union covers five funds such as the European Regional Development Fund (ERDF), the European Social Fund (ESF), the Cohesion Fund (CF), the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) and the European Maritime and Fisheries Fund (EMFF). These five funds make up the European Structural and Investment Fund (ESIF) and are managed jointly by the Member States and the European Union. They are mainly geared towards research and innovation, small businesses, digital technologies, supporting the low-carbon economy and the sustainable development of natural resources. As the current programming period ends in 2020, the European Commission proposed to modernize the rules concerning European Funds 2014-2020 for the next long-term EU budget 2021-2027. This new Cohesion Policy will be based on fewer, clearer, easier and locally-led rules which will simplify access to European support and increase participation of national, local and regional authorities in the management of funds. Furthermore, among other things, the new proposal attempts to facilitate inter-regional and cross-border cooperation by allowing regions to fund European projects through joint-services.

In June 2018, the Commission also submitted its proposals for the future Common Agricultural Policy (CAP). Three regulations were put forward by the Commission, including a Regulation on CAP Strategic Plans, on a Common Market Organization (CMO) of agricultural products and on the Financing, management and monitoring of the CAP. Among the main objectives of the future CAP there is the need to promote employment, social inclusion, local development in rural areas, facilitate business expansion, lead the transition to a more sustainable agriculture, support farm income throughout the European Union and increase food security. The Working Party on Horizontal Agricultural Questions has been responsible of examining the proposed Regulation on CAP Strategic Plans. However, the Council will only be able to establish a clear position once the political and financial elements of the Multiannual Financial Framework (MFF) have been agreed upon by the European Council.

This paper firstly examines the new Cohesion Policy proposed by the Commission for the period of 2021-2027. Secondly, it deals with the CAP Strategic Plan Regulation and discusses how it will affect regions. Finally, it summarizes the main findings by drawing conclusions on how these new proposals can help bridge gaps within and between Member States.

Regional Development and Cohesion Policy beyond 2020

The new cohesion policy after 2021 should cope with several challenges. The first one is the reduction of the available financial resources in the new multilateral financial framework of the EU due to the expected departure of the United Kingdom from the EU (European Parliamentary Research Centrum, 2018). Another challenge is linked to the divergent priorities of the Member states in relation to the size of the budget devoted to the cohesion policy (European Policies Research Centre, 2017).

For the long term EU budget 2021-2027 the European Commission proposed to modernize the existing Cohesion Policy of the European Union which was established for a period of seven years (2014-2020). The reform package contains four Regulations:

- Regulation laying down common provisions on the European Regional Development Fund, the European Social Fund Plus, the Cohesion Fund, and the European Maritime and Fisheries Fund and financial rules for those and for the Asylum and Migration Fund, the Internal Security Fund and the Border Management and Visa Instrument COM/2018/375 final – 2018/0196 (COD)
- Regulation on the European Regional Development Fund and on the Cohesion Fund COM/2018/372 final – 2018/0197 (COD)
- Regulation on specific provisions for the European territorial cooperation goal (Interreg) supported by the European Regional Development Fund and external financing instruments COM(2018) 374 final – 2018/0199(COD)
- Regulation on a mechanism to resolve legal and administrative obstacles in a cross-border context COM(2018) 373 final 2018/0198(COD).

The new reform package focuses on key investment priorities, which will encourage the development of innovation, small businesses, digital technologies and industrial modernization. The European Union will keep investing in all regions and supporting those that are economically less developed. In addition, it will assist wealthier Member States in the fight against unemployment, the effort to achieve industrial transition and which adapt to a globalized economy. Regions will continue to be classified into three categories among the less-developed, transition and more developed. Resources available under Cohesion Policy for the period of 2021-2027 can be found in Article 103 of the Common Provisions Regulation (see Table 1).

Table 1: Resources for Cohesion Policy (mil Euro)

Cohesion policy total	330 624
European Regional Development Fund (ERDF)	200 629
Investment for jobs and growth	190 752
European territorial cooperation	8 430
Outermost regions and sparsely populated areas	1 447
Cohesion Fund (CF)	41 349
of which contribution to CEF Transport	10 000
European Social Fund+	88 646

Source: European Commission (2018a): EU budget for the future: New legislative package for the cohesion policy 2021 - 2027

The allocation of resources will still depend on GDP per capita. However, when allocating funds, youth unemployment, immigration, climate change and the lack of education will also be taken into account by the European Commission (see Table 2).

Table 2: Allocation key (% indicates financial weight)

Parameter	2014-2020	2021-2027
GDP (incl. GNI for Cohesion Fund)	86%	81%
Labour market, education, demographics	14%	15%
Climate	-	1%
Migration	-	3%
Total	100%	100%

Source: European Commission (2018a): *EU budget for the future .New legislative package for the cohesion policy 2021 - 2027*

The Commission also proposes a *safety-net*. Its objective is to avoid important financial cuts of certain Member states which would otherwise occur if such a measure were not proposed. Member States with a GDP per capita lower than 90% of the EU average will be eligible for the Cohesion Fund. The amount that will need to be transferred from the Cohesion fund to the Connecting Europe Facility remains EUR 10 billion. Nevertheless, the reform package establishes that 30% of the transferred resources will immediately be available to those Member States that are eligible for the Cohesion Fund. The Commission's proposal for the new long-term EU budget was published in May 2018 in current and constant 2018 prices (see Table 3).

Table 3. Cohesion policy allocation per Member State (in Euro)

State	2018 prices	Current prices
BE	2 443 732 247	2 754 198 305
BG	8 929 511 492	10 081 635 710
CZ	17 848 116 938	20 115 646 252
DK	573 517 899	646 380 972
DE	15 688 212 843	17 681 335 291
EE	2 914 906 456	3 285 233 245
IE	1 087 980 532	1 226 203 951
EL	19 239 335 692	21 696 841 512
ES	34 004 950 482	38 325 138 562
FR	16 022 440 880	18 058 025 615
HR	8 767 737 011	9 888 093 817
IT	38 564 071 866	43 463 477 430
CY	877 368 784	988 834 854
LV	4 262 268 627	4 812 229 539
LT	5 642 442 504	6 359 291 448
LU	64 879 682	73 122 377

HU	17 933 628 471	20 247 570 927
MT	596 961 418	672 802 893
NL	1 441 843 260	1 625 023 473
AT	1 279 708 248	1 442 289 880
PL	64 396 905 118	72 724 130 923
PT	21 171 877 482	23 861 676 803
RO	27 203 590 880	30 765 592 532
SI	3 073 103 392	3 463 528 447
SK	11 779 580 537	13 304 565 383
FI	1 604 638 379	1 808 501 037
SE	2 141 077 508	2 413 092 535

Source: European Commission (2018):Retrieved from http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3885_en.htm

The Common Provisions Regulation (CPR) aims at a greater participation of local, urban and territorial authorities in the management of European funds. Its goal is to simplify access to financial support by laying down shorter and clearer rules while reducing excessive bureaucratic and control procedures for businesses and entrepreneurs, which were deemed to be over-complex. So far, the rules governing the shared management of European funds have been fragmented into different sets of rules. For this reason, businesses and entrepreneurs have felt discouraged from applying for support and the task of program managers has become more difficult. Thus, the proposal for a Common Provisions Regulation (CPR) will establish common rules for seven shared management funds among which the Cohesion Fund (CF), the European Maritime and Fisheries Fund (EMFF), the European Regional Development Fund (ERDF), the European Social Fund Plus (ESF+), the Asylum and Migration Fund (AMIF), the Border Management and Visa Instrument (BMVI) and the Internal Security Fund (ISF). A single rulebook will encourage synergies between funds and other instruments available under the EU budget. For instance, Member States will be able to transfer some of the resources they receive through Cohesion policy to the InvestEU program⁴. In addition, the Commission proposes to simplify the audit and control procedures as at the beginning of the programming period. Member States will not be obliged to repeat the time-consuming designation process. Programs with an efficient control system will rely on national control procedures and the single-audit principle will be reinforced, meaning that instead of relying on multiple and potentially uncoordinated controls, businesses and entrepreneurs applying for European funds will only be subject to a single audit.

The eleven thematic objectives that were put in place for the period of 2014-2020 have been replaced by five policy objectives. These cover the European Regional Development Fund (ERDF), European Social Fund Plus (ESF+), the Cohesion Fund (CF) and the European Maritime and Fisheries Fund (ERDF). In addition the Asylum and Migration Fund, the Border Management and Visa Instrument and the Internal Security Fund would be linked with the structural fund regulations. The new thematic objectives include: a smarter Europe, a greener, low-carbon Europe, a more connected Europe, a more social Europe and Europe closer to its citizens.

According to the Commission, a smarter Europe will be achieved through support to small and medium-sized businesses, digitalization, economic transformation and innovation. The second objective will mainly focus on the implementation of the Paris agreement, climate change and investments geared towards energy transition. A more connected Europe will be created through mobility and digitalization, while a more social Europe will be built via the implementation of the European Pillar of Social Rights, education, equal access to healthcare

⁴ European Commission (2018b)EU budget: Regional Development and Cohesion Policy beyond 2020

and employment. Finally, the new proposal will aim at Europe that is closer to its citizens by supporting local initiatives for sustainable development of urban, rural and coastal areas.

The regulation on the European Regional Development Fund and the Cohesion Fund contains provisions applicable to both the ERDF and Cohesion Fund intervening under the "Investment for Jobs and growth" and the "European territorial cooperation" goal. It keeps a thematic concentration and its main priorities are the support of innovation, digital economy, small and medium-sized enterprises (SMEs) and the low-carbon circular economy via smart-specialization strategies. In addition, the regulation lists activities that are not covered among which support to large enterprises, airport infrastructure (outside the outermost regions) and waste management operations. The European Regional Development and Cohesion Fund investments will focus on the abovementioned objectives as Member States will be able to invest from 65 to 85% in order to meet these objectives. Finally, Member States will support regional cooperation and sustainable development through the allocation of at least 6% of the ERDF resources to sustainable urban development by way of community-led local developments or integrated territorial investments.

The Regulation on specific provisions for the European territorial cooperation goal (Interreg) deals with territorial cooperation between Member States and development, financial and technical cooperation with non-EU countries. Regions will have the possibility to use parts of their resources to finance projects throughout Europe in collaboration with other regions. The five Interreg components mentioned in the Regulation are cross-border, transnational and maritime, outermost regions', interregional cooperation and the new interregional innovation investments. Moreover, two Interreg-specific objectives are established by the regulation such as a better interreg governance and a safer, more secure Europe. Since cooperation between Member States and non-EU states are dealt with separately by the Treaty on the Functioning of the European Union, a single cooperation fund is not possible. Nevertheless, in order to facilitate projects between Member States and non-EU members the Commission proposes to introduce clear rules that will apply to the financial instruments of the European Union and will allow Member States to transfer their resources to Interreg programs. Despite the attempt of the Regulation to facilitate territorial cooperation between Member States, administrative and legal barriers exist among different national systems. For this reason, the fourth proposed regulation attempts to solve administrative and legal barriers in a cross-border context.

Looking at the assessment of the new cohesion policy proposal, Batchner, J., Mendez, C. and Wishlade, F. (2018) consider it as a politically relatively less divisive and largely as a continuation of the current policy. They criticise lack of clear mission and more control originating from the EU. The European Commission (2018e) impact assessment of the legislative proposal of the new cohesion policy suggests that the coherence with EU priorities and with other EU policies can be considered as one of the key added value of the future cohesion policy. From our perspective the proposal is positive because it offers cohesion which covers all regions and not only those which are lagging behind. This can be a guarantee of sustainable policy for the future. The new policy, if adopted, would be also simpler for public authorities and final beneficiaries. Finally, the proposed macroeconomic conditionality and greater coherence with other EU policy can serve as a tool of their implementation. On the critical side, the budgetary reduction, although being balanced, would represent a difficulty for Member states and regions who profit mostly from the cohesion policy.

What is new in Agriculture and Rural Development and how it affects regions

In June 2018, the European Commission proposed the CAP Strategic Plan Regulation. Its goal is to modernize and simplify the Common Agricultural Policy. At its core, there is the need to rebalance responsibilities between the national and the European level by granting more subsidiarity to Member States. The current policy implementation is based on detailed rules laid down at European level which have often failed to take into account particular local circumstances. According to the new delivery model, the European Union will set basic policy

parameters among which the nine specific objectives and different types of interventions. The nine specific objectives include.

- Support viable farm income and resilience across the EU territory
- Increase competitiveness and enhanced market orientation
- Improve farmers' position in the value chain
- Contribute to climate change mitigation and adaptation
- Foster sustainable development and efficient management of natural resources
- Preserve nature and landscapes
- Attract young farmers and facilitate business development
- Promote employment, growth, social inclusion and local development in rural areas, including bio-economy and sustainable forestry
- Address societal expectations on food and health

In order to achieve these objectives, Member States will be responsible of designing interventions that are applicable to their particular local circumstances and needs in what is referred to as CAP Strategic Plans. These will include elements from both Pillar I and II. The European Commission will be in charge of approving the CAP Strategic Plans and monitoring their results.

The Regulation sets higher ambitions in regards to environmental and climate related objectives by shifting towards a more result-driven approach. In addition, it aims at an increase in national co-financing rates for rural development that will benefit less developed regions and a redistribution from big to small and medium-sized farms. Even though throughout the years direct payments have played a fundamental role in stabilizing farm income, only 20% of farmers receive 80% of the payment. Hence, the Regulation attempts to tackle this issue through a compulsory capping of direct payments, degressive payments that would reduce support to large farms and a focus on redistributive payments.

Article 85 of the proposed Regulation states that the CAP Strategic Plans shall establish a single European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) contribution rate which can be applied to all interventions. The maximum contribution rate is equal to 70% of the eligible public expenditure in the outermost regions, in small Aegean islands and in the less developed regions. Furthermore, the Regulation states that Member States should have the possibility of delegating part of the implementation of the CAP Strategic Plans to regions. However, the CAP Strategic Plans should contain a detailed description on how national and regional interventions interact in order to guarantee coordination between regional authorities in tackling nation-wide challenges. Article 93 in fact stipulates that in case CAP Strategic Plans are established at a regional level, coherence and consistency should exist between the national and regional Strategic Plans. According to Article 94(3), Member States are required to establish a partnership with the competent regional and local authorities which should include at least the relevant public authorities, the economic and social partners, relevant bodies representing civil society and where relevant bodies responsible for the promotion of social inclusion, fundamental rights, gender equality and non-discrimination. Such partners must be consulted and involved in the preparation of the CAP Strategic Plans. The Regulation also allows Member States to encourage cooperation in the preparation and implementation of LEADER. The latter is an approach based on the assumption that development strategies are more efficient if they are decided and implemented at a local level. The implementation of such approach will enable Member States and regions to focus on objectives and specific results while at the same time taking into account their specificities and local needs.

Conclusion

The new Cohesion Policy which was proposed by the Commission for the long-term EU budget 2021-2027 will support locally-led development strategies and facilitate interregional, cross-border cooperation. In addition, it will simplify current rules by reducing administrative

procedures and facilitate synergies via a single rulebook covering seven European funds that will be managed by both Member States and the Commission. The European Union will keep investing in all regions and supporting those that are less developed. Even though funds will continue to be allocated to the Member states on the GDP per capita basis, new criteria have been introduced including youth-unemployment, low education, climate change and migration. A safety-net has also been proposed by the Commission to avoid sudden changes in the financial allocations to Member States. The eleven thematic objectives have been reduced to five policy objectives and most of the European Regional Development Fund and Cohesion fund will cover the first two objectives. The reform package focuses on supporting the involvement of local, urban and territorial authorities in the management of European funds.

Similarly, at the core of the CAP Strategic Plan Regulation there is the need to grant more subsidiarity to Member States and encourage rural development projects initiated at a local level. Such approach will enable regions to address their local specificities and establish CAP Strategic Plans at a regional level as long as these remain coherent and consistent with those prepared at a national level. The CAP Strategic Plan Regulation will guarantee higher national co-financing rates for rural development which will benefit less developed regions.

Finally, the proposals still need to be agreed under the ordinary legislative procedure by the European Parliament and the Council of the EU.

References:

- BATCHER, J., MENDEZ, C. AND WISHLADE, F. (2018): Proposal for the MFF and Cohesion Policy 2021-27: a preliminary assessment. European Policies Research Centre. Paper prepared for the EoRPA Meeting, Delft, 20 June 2018.
- EUROPEAN COMMISSION (2018a): EU budget for the future. New legislative package for the cohesion policy 2021 - 2027. Retrieved from http://www.unia-miest.sk/assets/File.ashx?id_org=600175&id_dokumenty=5122
- EUROPEAN COMMISSION (2018b): EU budget: Regional Development and Cohesion Policy beyond 2020. Retrieved from http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3885_en.htm
- EUROPEAN COMMISSION (2018c): Regional development and cohesion beyond 2020: the new framework at a glance. (2018). Retrieved from https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/budget-may2018-new-framework-glance_en.pdf
- EUROPEAN COMMISSION (2018d): Communication-The future of food and farming-Communication. (2017). Retrieved from https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/future-of-cap/future_of_food_and_farming_communication_en.pdf
- EUROPEAN COMMISSION (2018e): Impact assessment. Commission staff working document, EUR LEX 52018SC0282.
- EUROPEAN PARLIAMENTARY RESEARCH CENTRUM (2018): Challenges for the EU cohesion policy. February 2018. PE 614.703.
- EUROPEAN POLICIES RESEARCH CENTRE (2017): Reshaping the EU budget and Cohesion Policy: carrying on, doing less, doing more or radical redesign? EoRPA Paper 17/5.

Contact address:

doc. Ing. Petr Blížkovský, Ph.D., Department of Territorial Studies, Faculty of Regional Development and International Studies, Mendel University in Brno, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Czech Republic, E-mail: petr.blizkovsky@mendelu.cz. Petr Blizkovsky, General Secretariat of the Council of the European Union. E-mail address: petr.blizkovsky@consilium.europa.eu. Opinions expressed in the article are purely those of the writer and may not in any circumstances be regarded as stating an official position of

the Council of the European Union. He is a Guest Professor at the VUB Brussels and Associated Professor at Mendel University (Faculty of Regional Development and Territorial Studies). Ms. Trentinaglia Serena, a stagier at the General Secretariat of the Council of the European Union provided a valuable input to the paper.

Řešení a prevence konfliktů v pracovním prostředí

Conflict resolution and prevention in the work environment

Klára Brožovičová, Barbora Ferenčáková

Abstrakt:

Příspěvek seznámí účastníky s teoretickým i praktickým rámcem řešení a prevence konfliktů se zaměřením na pracovní prostředí. Studie je založena na empirickém šetření ve třech firmách s různým zaměřením. Prezentace představí provedenou analýzu konfliktů založenou na primárním průzkumu, pro který byla zvolena technika dotazníkového šetření a hloubkových rozhovorů. Příspěvek obeznámí s navrhovaným modelem vzdělávání dospělých ve firmě v prevenci a při řešení konfliktních situací.

Klíčová slova:

konflikt, řešení konfliktů, mediace, mediátor, pracovní konflikt, osobní konflikt

Abstract:

The paper brings information about a theoretical and practical framework of conflict solution and conflict prevention with a focus on the working environment. The study is based on an empiric survey in three companies with a different field of activity. The presentation will show a conflict analysis based on a primary survey, for which the technique of questionnaire survey and detailed interviews was selected. The paper will introduce the proposed model of adult education in company environment, prevention and solution of conflict situations.

Key words:

conflict, solving conflicts, mediation, mediator, professional conflict, personal conflict

Úvod

Spory jsou součástí mezilidských vztahů ať už v oblasti soukromé, ale také veřejné a obchodní. Neshodě a mnohdy následujícímu konfliktu není možné se vyhýbat, ale je nutné s konfliktními situacemi umět zacházet a spory řešit tak, aby se vztahy nadále rozvíjely a nebyly přerušeny. V tomto směru je efektivním nástrojem mediace neboli smířčí řízení. Proces mediace se v současné době osvědčil při řešení rodinných a rozvodových sporů, slibné výhledy ale slibuje i v oblasti řešení obchodních sporů a zaměstnaneckých sporů. Oproti řešení konfliktu soudním jednáním, kdy zpravidla dochází ke znepřátelení či přerušování vazeb mezi spornými stranami, je mediace šetrnějším řešením. Cílem mediátora je nejenom vést sporné strany k dohodě, která je akceptovatelná pro obě strany, ale taktéž nastolit jednání o budoucí úpravě vzájemného vztahu tak, aby nebyl vztah přerušen.

Mediace se řadí mezi alternativní metody či způsoby řešení sporů, z anglické poměrně široké definice „Alternative Dispute Regulation Act“. (Brzobohatý, R., Poláková, L., Horáček, T. 2016: 2). Podstatou mediace je řešení sporu za pomoci „třetí, nestranné osoby, která se snaží strany, které mají mezi sebou nějaký spor, vést k dohodě. Cílem mediace není vítězství jedné strany nad druhou, nýbrž nalezení kompromisu, který se následně vtělí do mediační dohody uzavřené mezi původně znepřátelenými stranami.“ (Šimečková 2014: 146) Princip nestranné třetí strany lze využít bez ohledu na stádium konfliktu. V současné praxi je mediace obecně využívána ve vyhrčených konfliktech, které přerůstají pracovní prostředí. Principy mediace lze ale využívat také v rámci pracoviště již v začátcích eskalujících sporů a zvýšit tak kvalitu pracovního prostředí a mezilidských vztahů na pracovišti. Výsledkem mediace tedy nemusí být nutně mediační dohoda, ale především jde o nalezení cesty, jak konflikt urovnat.

Výsledkem mediačního procesu mohou být na příklad dílčí dohody, kde si strany, které byly ve sporu dohodnou, jak budou postupovat v jednotlivých bodech, ve kterých se neshodnou.

Mediace v komerční sféře je využitelná především v oblasti sporů o spolupráci dvou podnikatelských subjektů, popř. dále ve sporech mezi firmami a orgány státní správy. Další oblastí pro kterou je v komerční sféře mediace vhodná jsou vnitropodnikové spory, na které bychom se v našem článku rády zaměřily. Konkrétně se jedná o řešení sporů mezi spoluhlaviteli, řešení sporů mezi zaměstnavatelem a zaměstnanci, řešení sporů mezi jednotlivými zaměstnanci, řešení sporů ve vedení firmy, sporů vzniklých při změnách podnikové kultury, vytváření záměrů a strategií firmy a dalších.

V pracovně právní oblasti je mediace upravena zákonem č. 202/2012 Sb. Mediátorem je podle ustanovení § 2 písm. C) zákona o mediaci fyzická osoba, které je zapsaná na seznamu mediátorů. Principy mediace lze využít taktéž v pracovním prostředí, přičemž mediátorem může být profesionálně školený mediátor nebo případně osoba proškolená, např. personalista. Vzhledem k tomu, že mediace může být poměrně efektivním nástrojem, jak zkvalitnit a zefektivnit pracovní prostředí tím, že minimalizujeme vznikající spory, rozhodly jsme se provést průzkum na vzorku tří firem.

Následující příspěvek prezentuje výsledky výzkumu a zjištění, jakým způsobem příkladové firmy v Brně řeší konflikty ve svých pracovních týmech a jejich porovnáním a zda používají jako nástroj pro řešení konfliktů mediaci. Šetření bylo provedeno prostřednictvím analýz konfliktů a dále prostřednictvím provedení primárního průzkumu, pro který byla zvolena technika dotazníkového sběru dat v kombinaci s rozhovory. Samotnému zjištění předchází teoretický přehled o metodách výzkumu spokojenosti pracovníků. V praxi bude na základě literatury a potřeb personalistů sestaven dotazník spokojenosti a dále se otevírá možnost sestavení speciálního školení mediace pro personalisty.

Cíle

Cílem tohoto příspěvku je prezentace výsledků průzkumu rozdílnosti v řešení konfliktů ve třech firmách v Brně a zjištění, zda používají jako prostředek pro řešení konfliktů mediaci. Za účelem zjištění hlavního cíle byly stanoveny výzkumné otázky:

Jaké metody firmy používají při řešení konfliktů?

Co si firmy představují pod pojmem mediace?

Používají firmy při řešení konfliktů mediaci?

Připadá jim metoda mediace jako přínosná?

K naplnění hlavního cíle byly vymezeny následující kroky. Prvním krokem bylo studium a zpracování výsledků poznatků o řešení konfliktů a o řešení konfliktních situací, vypracování různého pojetí a různého způsobu jejich dělení a sumarizace výsledků z odborné literatury na pracovní konflikty pomocí literární rešerše. Dále pak byl vyhotoven popis sledovaných organizací, které byly vybrány náhodným výběrem – informace o firmách, velikost firmem z pohledu obrátu, z pohledu počtu zaměstnanců, oblast působení, hlavní činnost a jiné relevantní identifikační údaje. Na základě primárních zjištění o daných firmách byl sestaven výzkumný vzorek firem, které se účastnily daného výzkumu. Na základě rozboru dosud známých realizovaných výzkumů v tomto oboru byl sestaven dotazník a byla provedena analýza nejčastějších způsobů řešení konfliktů a konfliktních situací (VANDEPUTTE, 2015; STIPANOWICH, 2004; AYOKO, ASHKANASY, JEHN, 2014; DANA, 2000). V dalším kroku bylo provedeno samotného šetření a sběr dat kvantitativního charakteru. Následně byl proveden rozbor a vyhodnocení získaných poznatků podle různých kritérií a připravení podkladů pro shrnutí poznatků a pro závěr výzkumu. Závěrem byly zodpovězeny výzkumné otázky a shrnuty závěry výzkumu, které si dovoluujeme prezentovat v následujících řádcích.

Metodologie

K naplnění cíle výzkumu byly vymezeny jednotlivé kroky metodického postupu. Prvním krokem bylo stanovení výzkumného vzorku. Druhým krokem bylo provedení primárního výzkumu pomocí rozhovorů s vyšším managementem a také dotazníkového šetření. Využita byla metoda kvantitativního sběru dat, konkrétně dotazníkové šetření. Otázky dotazníku byly položeny tak, aby odpovědi umožňovaly výstup v podobě kvantitativních dat. Posledním krokem je vyhodnocení výsledků a zodpovězení výzkumných otázek. Výše zmíněné kroky jsou blíže specifikovány v rámci této kapitoly.

Popis metody

Otázky kladené v dotazníku i v rozhovorech jsou sestavovány za účelem jejich co nejsnazšího pochopení. Dotazník byl konzultován s odborníky z důvodu přesné formulace jednotlivých otázek, k jejich tematické relevantnosti a empirické smysluplnosti.

Dotazník je rozdělen na čtyři části. První část se zabývá obecnými informacemi o respondentovi. Ve druhé části dotazník zjišťuje, zda se respondent setkal s konflikty mezi kolegy, nebo s konflikty mezi pracovníkem a jeho nadřízeným, zda se zmíněné situace vyskytují často a jaké jsou jejich nejčastější příčiny. Třetí část zjišťuje míru stresu na pracovišti, a jakým způsobem (a zdali vůbec) se zaměstnavatel zapojuje do řešení konfliktů na pracovišti. Čtvrtá část se zabývá zjištěním, na koho by se pracovníci v různých případech obraceli a jakým způsobem by vzniklé situace řešili oni.

Obecné informace: Otázky č. 1, 2, 3, 5 a 6 jsou otázky uzavřené, výběrové. Otázky č. 4 je otázka otevřená. Otázka č. 1 je položena s cílem zjistit pohlaví respondenta. Otázka č. 2 zjišťuje věk respondenta, otázka č. 3 se týká nejvyššího dosaženého vzdělání respondenta. Otázkou č. 4 je respondent dotazován na název jeho pracovní pozice. Otázka 5. zjišťuje, kolik let pracuje respondent v konkrétní firmě a otázka 6 má za úkol zjistit, zda má respondent přímé podřízené.

Konflikty mezi kolegy nebo konflikty mezi pracovníkem a nadřízeným: Otázky 7, 8, 9, 10, 11, 12 a 15 výběrové, uzavřené. Otázka č. 13 je výčtová a respondent zde určuje, se kterými situacemi se ve firmě setkal. Otázka 14 je škálovací, respondent zde určuje míru závažnosti konfliktů. Otázka č. 7 zjišťuje, zda se respondent setkal s konflikty mezi kolegy. V otázce č. 8 se ptáme, zda si respondent všiml konfliktů mezi nadřízenými, s cílem porovnat, zda jsou ve firmě častější konflikty prvního nebo druhého druhu. V otázce 9 a 10 zjišťujeme, zda se respondent stal přímým účastníkem některé z předchozích situací. Otázka 11 zjišťuje, zda se na pracovišti vyskytují konflikty často. Otázka 12 je položena s cílem zjistit, zda jsou častější konflikty pracovního nebo osobního charakteru. Otázka 15 se ptá na to, zda převládají konflikty ojedinělého, delšího nebo opakujícího se charakteru.

Zapojení zaměstnavatele: V následující sadě otázek (otázky č. 16–20) respondent odpovídá na otázky 16 a 18 pomocí hodnotící škály, otázky 17 a 19 jsou otevřené a otázka 20 je uzavřená, výběrová. Otázka 16 se ptá na míru stresu na pracovišti, otázka 7 na to, jak se zaměstnavatel podílí na řešení konfliktů, otázka 18 na to, zda by respondent uvítal, aby se zaměstnavatel podílel na řešení konfliktů, a otázka 19 zjišťuje, jakým způsobem. Otázka 20 se ptá respondenta, zda je obeznámen s vývojem konfliktů.

Mediace: Otázka č. 21 je otevřená otázka s cílem zjistit, zda se někdo ve firmě aktivně podílí na řešení konfliktů. Otázka 22 je rovněž otevřená a ptá se respondenta na to, jak by on řešil některé z uvedených konfliktů. Otázka 23 je uzavřená, výběrová a je položena s cílem zjistit, zda ve firmě existuje postu pro řešení konfliktů. Otázky 24, 25 a 26 jsou otázky otevřené. V otázce č. 24 a 25 se ptáme, na koho by se respondent obrátil, v případě konfliktu s kolegou a s nadřízeným. Otázka 26 zjišťuje, zda je respondent obeznámen s pojmem mediace. Otázka č. 27 je škálovací a určuje míru prospěšnosti zainteresovanosti třetí osoby do konfliktu. Otázka 28 je opět otevřená a ptá se respondenta, co by navrhnul jako postup pro zlepšení popsanych konfliktních situací. Otázka 29 je bodovací. Respondent rozděluje body, podle toho, na koho by podle nich měl vzniklé situace řešit.

Dotazník je zpracován v aplikaci Microsoft Word. Pro zajištění vysoké návratnosti jsou dotazníky vyplňovány přímo v budově firmy v tištěné podobě.

Výzkumný vzorek

Jako výzkumný vzorek byly zvoleny tři firmy. Všechny tři firmy mají některé rysy společné: velikostí spadají do SME – malé a střední firmy, jsou to výrobní podniky, kde pracují jak manažeři, tak i dělnické profese. Jedna firma je zcela s českým kapitálem, další dvě jsou s cizím kapitálem. Ve firmách pracují zaměstnanci i s cizí státní příslušností. Firmy jsou označeny F1, F2 a F3.

Z firmy F1 bylo obdrženo 29 vyplněných dotazníků z celkových 40 zaměstnanců. Podíl žen byl větší 62,1 % (18 žen) a mužů 37,9 % (11 mužů), 6 respondentů ve věku do 25 let, 19 respondentů ve věku 26–45 let a 4 respondenti do 65 let. 24 zaměstnanců uvedlo, že nemají přímého podřízeného, 5 uvedlo, že mají podřízené pracovníky.

Firma F2 je největší, má 820 zaměstnanců a z toho bylo vyplněno 96 dotazníků. 39,6 % respondentů tvořily ženy, 60,4 % respondentů byli muži, ve věku do 25 let bylo 10 respondentů, 35 respondentů ve věku 26–45 let a nejvíce respondentů bylo z kategorie 45–65 let. Z toho bylo 24 respondentů s přímými podřízenými a 71 bez přímých podřízených.

Firma F3 má celkem 120 zaměstnanců, z toho odpovědělo na dotazník 32 zaměstnanců, 18 mužů (56,3 %) a 14 žen (43,7 %). I zde byli pouze dva respondenti do 25 let, nejvíce respondentů – 21 ve věku 26–45 let a 9 respondentů do 65 let. 27 respondentů bylo bez přímých podřízených a 5 respondentů měli přímé podřízené nebo podřízeného.

Výzkumný vzorek se tak sestával ze 157 respondentů, 87 mužů (55 %) a 70 žen (45 %) a to bez přímého podřízeného nebo podřízených 122.

Tab. 1: Výzkumný vzorek

	Firma F1	Firma F2	Firma F3	Celkem (pouze respondentů)
Počet zaměstnanců celkem/počet vyplněných dotazníků	40/29	820/96	120/32	157
Respondenti muži/ženy	37,9 %/62,1 %	60 %/39,6 %	56,3 %/43,7 %	55 %/45 %
Věk do 25 let/26–45 let/45–65 let	6/19/4	10/35/51	2/21/9	18/75/64
S přímým podřízeným/bez přímého podřízeného	5/24	24/71	5/27	34/123

Charakteristika respondentů

Nejvíce respondentů bylo vzhledem k povaze firem z dělnických profesí: frézař, obsluha CNC strojů, seřizovač, nástrojář, operátor výroby, mistr, montážní dělník. Z nedělnických profesí bylo nejvíce respondentů ve firmě F2: administrativní pracovník, pracovník ostrahy, plánovač, mzdová účetní, specialista IT a předseda představenstva.

Nejvíce respondentů má středoškolské ukončené vzdělání, dále jsou vyučení, mají vysokoškolské vzdělání, střední vzdělání bez maturity a střední odborné vzdělání, vyjmenováno v pořadí procentuálního zastoupení.

69 respondentů (44 %) pracuje ve firmě déle než rok, 43 respondentů (27 %) pracuje 1-3 roky, 18 respondentů (12 %) pracuje 4-5 let, 17 respondentů (11 %) pracuje ve firmě 6-9 let a 10 respondentů (6 %) pracuje ve firmě méně než 1 rok. Je zajímavé, že nejvíce respondentů jsou dlouhodobé zaměstnanci firmy. Dotazníkové šetření je dobrovolné, a tedy z toho může vyplývat, že dlouhodobí zaměstnanci se více zajímají o atmosféru ve firmě, mají možnost srovnání – „teď“ a dříve“ a více spolupracují s mapováním situace ve firmě.

Výsledky šetření

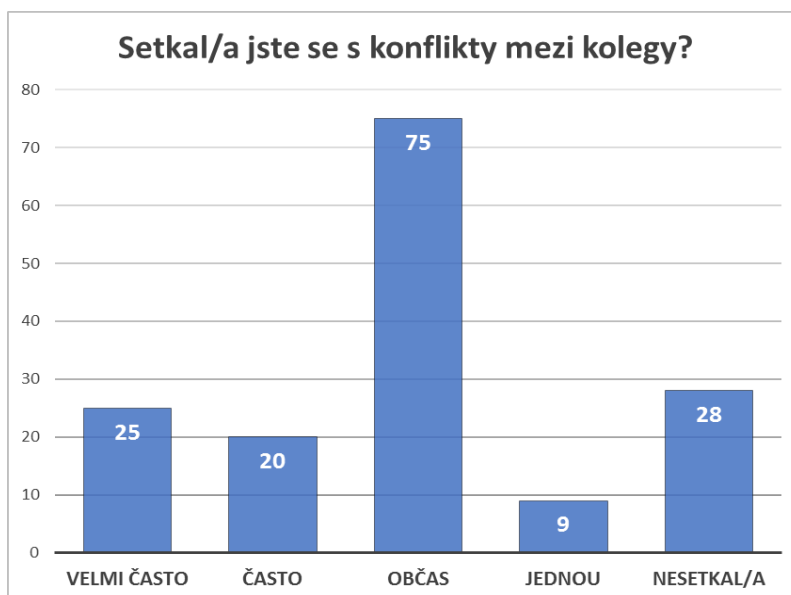
Obeznamenost s pojmem a náplní mediace

Tento pojem je překvapivě docela dobře známý v povědomí 45 % respondentů, pouze 7,6 % respondentů zaměnili pojem se slovem meditace, nejvíce mediaci znali ve firmě F3 (34 %), někteří odpověděli špatně, někteří uvedli, že neví. Přesto zhruba polovina respondentů ve všech firmách (firma F1, průměr 4,5 na stupnici 1-10, firma F2, průměr 5,2, firma F3, průměr 4) odpověděla, že účast třetí osoby v konfliktu prospěje. Je asi očekávatelné, že většina lidí vidí konflikty, ví o konfliktech, ale neví si s řešením a prevencí rady. Téměř polovina by nenavrhl žádný řešení v popisovaných konfliktních situacích (81 ze 157 neví), další převážně tápají v odpovědích. Zhruba 1/5 by doporučila lepší komunikaci a malé procento respondentů by doporučilo toleranci a slušnost. 3 osoby udávají lepší výběr lidí na dané pozice, což je asi v současnosti nemožné, i tak je velmi těžké najít kvalifikované zaměstnance.

Pokud by měla konflikty řešit třetí osoba, měl by to být podle odpovědí ve firmě F1 a F2 přímý nadřízený a podle odpovědí ve firmě F3 by to měl být personalista (tak to ve firmě skutečně funguje). Přednost externímu specialistovi by dali přednost pouze ve firmě F2, ve firmě F1 a F3, by se raději obraceli na člověka obeznameného s pracovním prostředím. Panuje zde určitá nedůvěra k externím specialistům.

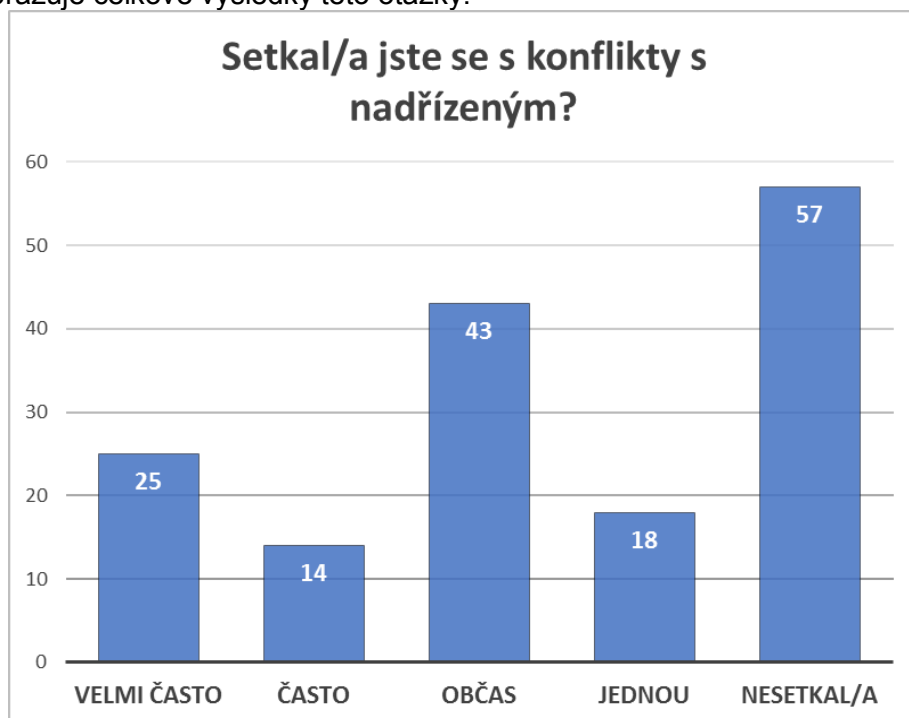
Konflikty

Konflikty mezi kolegy: ve firmě F1 a F3 je nejčastější odpověď „velmi časté“ (F1=10; F3=12). Příčinou by mohlo být to, že firmy jsou menší a lidé spolu přicházejí častěji do kontaktu, více se setkávají. Nejvíce konfliktů zaznamenávají dělníci, na rozdíl od personalistů. Ve firmě F2 je nejčastější odpověď „občas“ (F2=61). Obrázek 1 ukazuje celkové výsledky této otázky.

Obrázek 1 Konflikty mezi kolegy

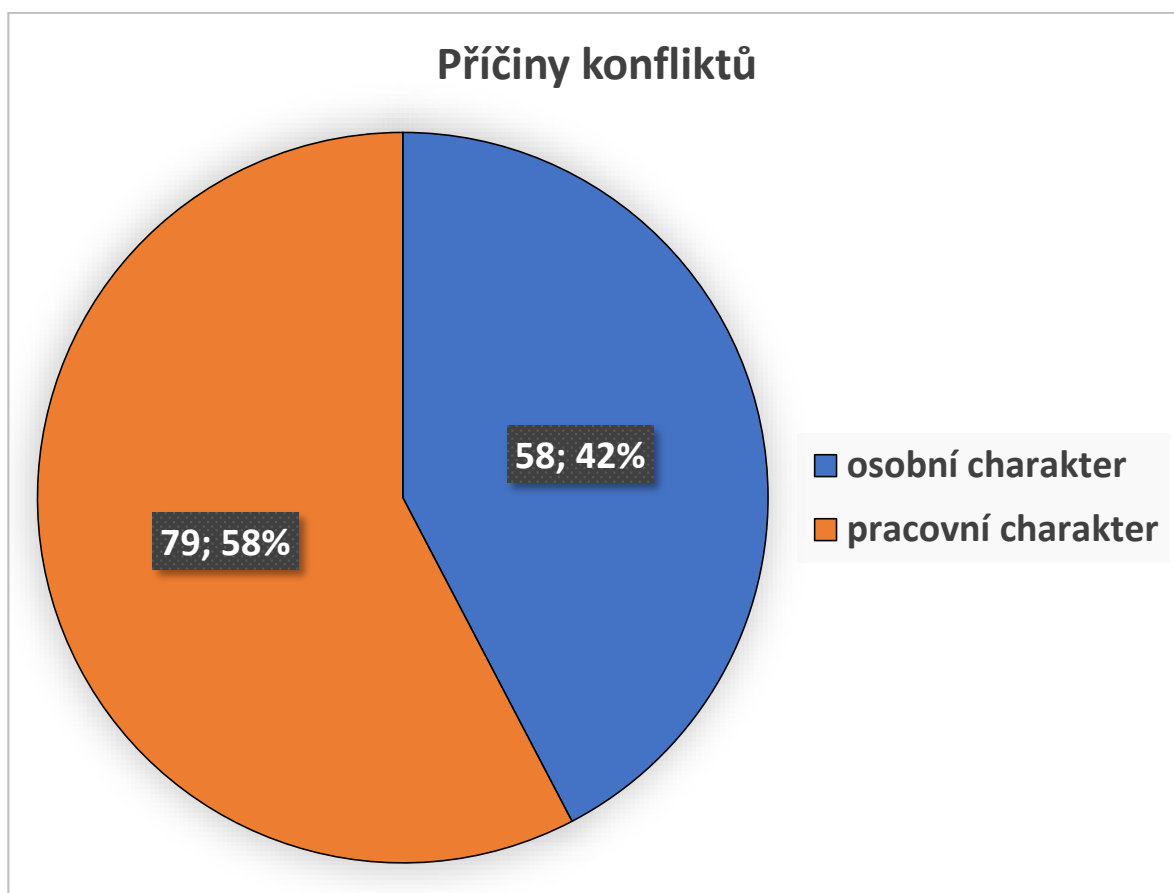
Konflikty s nadřízeným jsou zaznamenávány u dělnických profesí ve firmě F2 „občas“ (F2=36), u středního managementu k takovým konfliktům nedochází. Podobně je tomu ve firmě F3, kdy se management s těmito konflikty nesetkává, u dělnických profesí jsou nejčastější odpovědi „velmi často“ (F3=12). A u firmy F1 je nejčastější odpověď „často“ (F1=9). Obrázek 2 zobrazuje celkové výsledky této otázky.

Obrázek 2 Konflikty mezi nadřízeným a podřízeným

Přímou účast v konfliktu s kolegou zažilo 87 pracovníků (55 %), oproti 70 pracovníkům, kteří se nikdy v konfliktu neocitli. Nejvíce lidí bylo v přímém konfliktu ve firmě F1. Přímou účast v konfliktu s nadřízeným zažilo 52 respondentů (34 %) oproti 103 (66 %), kteří nebyli účastni konfliktu. Ve firmě F1 a F2 až 71 % respondentů označilo odpověď „ne“.

Na otázku, zda jsou konfliktní situace časté, odpovědělo 91 respondentů (59 %), že nejsou. A to zejména ve firmě F2, kde odpovědělo 79 % negativně, zatímco v ostatních firmách to bylo pouze 70 %. Tento výsledek byl pravděpodobný, protože tato firma je největší ze zkoumaných, mohlo by se předpokládat, že pracovníci se nesetkávají tak často a mohou se navzájem vyhýbat, pokud chtějí. Dá se říci, že konflikty mají charakter jak pracovní, tak osobní (58 % - 42 %), ale převažují konflikty pracovní (Obrázek 3.). To je dobrá zpráva, protože pracovní konflikty se dají snadněji odstranit. Výsledky šetření ukázaly, že ve firmě F1 převažují pracovní konflikty, ve firmě F2 převažují osobní konflikty a ve firmě F3 jsou příčiny vyrovnané. Osobní povaha konfliktů může být způsobena faktem, že ve firmě pracuje víc žen a ženy se více věnují vztahům, více si povídají, ale jsou také citlivější a vztahovačnější, mnohdy i konfliktnější.

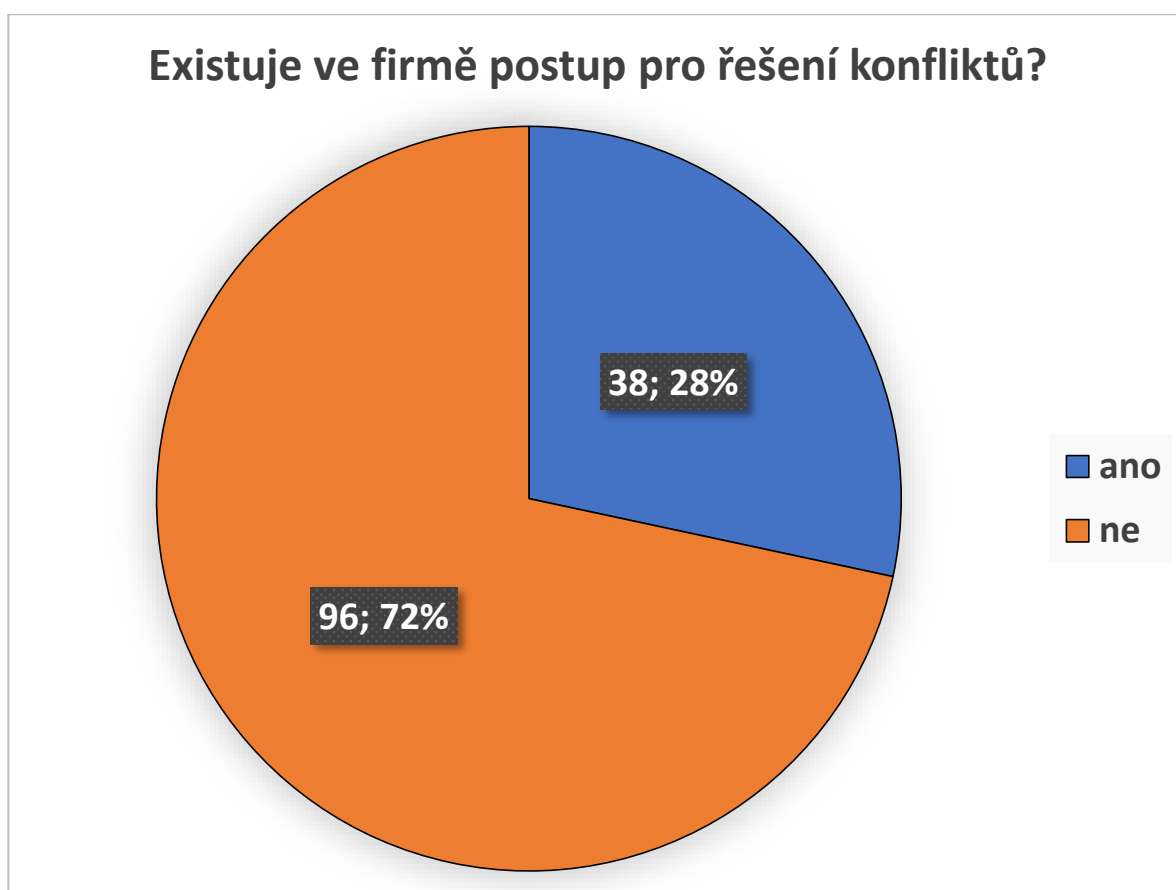
Obrázek 3 Příčiny konfliktů

Konfliktní situace jsou podle dotazníků způsobeny ve firmě F1 především rozdílností názorů (na práci, postupy, řešení). Zde je možné sjednat nápravu lepší komunikací a zdokonalením pracovních procesů. Ve firmě F2 jsou konflikty způsobeny nejvíce nevhodným pracovním prostředím. I zde je prostor k eliminování problémů zlepšením podmínek na dílně, např. klimatizací, topením, odhlučněním. Nevhodné pracovní podmínky způsobují permanentní stres a pracovníci jsou podrážděni. Jedná se přesně o ty typy konfliktů, které jsou před personalisty a před managementem skryty. Jeden pracovník uvedl, že zdrojem konfliktů jsou open-space pracoviště.

Z dotazníků také vyplynulo, že konflikty nejsou závažné, většina lidí uváděla, že jsou to konflikty malicherné nebo drobné, pouze 6 pracovníků zmínilo zásadní konflikty. 72 zaměstnanců uvedlo, že konflikty mají ojedinělý charakter, tudíž je nelze předvídat. 17 zaměstnanců uvedlo dlouhotrvající konflikt a 58 zaměstnanců uvedlo opakující se charakter konfliktů. Zde se nabízí, aby se vedení firmy konflikty zabývalo vážněji, protože konflikty tohoto druhu se dají eliminovat. To platí pro firmy F1 a F3. Ve firmě F2 docházelo ke konfliktům spíše ojedinělého charakteru, tam je prevence složitější. Je pravděpodobné, že opakující se konflikty, byť drobné, mohou přispívat k pocítování stresu, protože velikost vnímání stresu na pracovišti hodnotili zaměstnanci firmy F1 na úrovni 6,2 (na stupnici od 1 do 10), u firmy F3 na průměru 5 a u firmy F2 byl stres hodnocen na 3,4. Ve firmě F1 je pravděpodobně stres způsoben ženským kolektivem a častými hádkami a stres pocítují všichni, včetně managementu.

Většina respondentů neuvedla, že se zaměstnavatel podílí na řešení konfliktů, tudíž se firma nepodílí ani na prevenci ani na řešení konfliktů (uvedlo 117 osob). 30 osob uvedlo prevenci konfliktů na školeních a podobných akcích. Většina respondentů ve všech firmách se shodla, že by uvítali, kdyby se firma podílela na vyřešení konfliktů. Na stupnici 1-10 uvedli ve firmě F1 stupeň 1- nejvíce, taktéž ve firmě F2 a ve firmě F3 označili stupeň 3.

Drobné procento respondentů uvedlo jako řešení vhodnou komunikaci při konfliktech, větší počet lidí uvedl možnost teambuildingu a školení a 93 pracovníků neuvedli nic z navrhovaných řešení zaměstnavatele podílet se na prevenci a řešení konfliktů. Odpovědi byly různorodé anebo otázka zůstala bez odpovědi, jako by si s tím lidé nevěděli rady. Tento fakt je potvrzen v odpovědi na otázku, zda jsou obeznámeni s vývojem konfliktů a možnostmi zásahů na odvrácení konfliktů. 91 lidí uvedlo, že nejsou informováni, pouze 41 uvedlo, že ano. Je zajímavé, že i lidé, kteří odpověděli, že vzniklé pracovní otázky řeší přímý nadřízený, mistr nebo personalista, si neuvědomovali, že zásah třetí osoby může být vnímán jako pomoc při řešení konfliktů. Nadpoloviční většina respondentů uvedla, že na pracovišti nikdo aktivně neřeší vzniklé pracovní konflikty. Třetina respondentů odpověděla, že sami by nevěděli, jak vzniklé konflikty řešit, pětina uvedla, že by řešili konflikty komunikací, domluvou a dále by konflikty měly být řešeny v klidu, selským rozumem, dle situace anebo čekat, až emoce pominou. Ve firmách buď neexistuje postup na řešení konfliktů anebo zaměstnanci nejsou o existenci takového postupu informováni. 96 osob (72 %) uvedlo, že neexistuje ve firmě postup pro řešení konfliktů (Obrázek 4.).

Obrázek 4 Postup pro řešení konfliktů

Lidé se se svými konflikty nejčastěji obracejí na svého nadřízeného, na nadřízeného svého nadřízeného, vedoucího (95 zaměstnanců), dále na vedení firmy, na ředitele, mistra, manažera a dále na personální oddělení. Někteří zaměstnanci si vyřeší konflikt přímo s dotyčným anebo se obracejí na své kolegy (34 zaměstnanců). 21 zaměstnanců neví, na koho by se obrátili.

Diskuze

Vznik koncepcí sociálního bydlení je jednou z priorit většiny statutárních měst a měst s větším počtem obyvatel. Koncepční činnost je vůbec v současné době sjednocujícím fenoménem celé veřejné politiky. Pro prakticky jakýkoliv je, který se týká života v obcích, existuje nějaký koncepční dokument. To znepráhledňuje situaci běžným občanům, které primárně zajímá konkrétní efekt, například nová silnice, opravená kanalizace apod. Moderní technologie však dávají možnost angažované veřejnosti vyjádřit se k vznikajícím koncepcím. Ne ve všech případech, ale v celé řadě z nich ano. Není naším úmyslem diskutovat teorii strategického plánování, tu většina čtenářů dobře zná. Objevuje se však nešvar toho, že koncepčním materiálům chybí logická provázanost a srozumitelnost pro ty, kterým je primárně určena, včetně toho, že jim často nerozumí ani ti, kteří koncepcce schvalují. Proto přinášíme vlastní model procesu tvorby koncepce, který vychází z metod systémového inženýrství, které autoři aplikují ve své vědecké práci na modely kvality života či specifické modely v sociální politice. Pokusili jsme se schéma doplnit o atribut digitalizace, která je klíčovým fenoménem moderní veřejné zprávy a jejího rozvoje. Digitalizaci považujeme za vstupní proměnnou, bez které nelze moderně vládnout, ani koncepčně pracovat viz níže. Na obrázku je znázorněno obecné schéma procesu tvorby koncepce, tedy i koncepce sociálního bydlení. Celý proces lze rozdělit do několika základních bloků: definice problému, návrh koncepce, využití koncepce a digitalizace.

Závěr

Ve firmě F1 se jedná nejvíce o konflikty mezi kolegy, převážně v ženském kolektivu, kde se objevují specifické spory. S konflikty mezi podřízeným a nadřízeným se ve firmě často neseťkávají.

Ve firmě F2 se nejvíce vyskytují konflikty na dílně, kam personalisté a vedení firmy nevidí. Největší příčinou konfliktů je špatné pracovní prostředí, jako hluk, dusno, zima. Jedná se také o problém s open-space kanceláři a dále i o problémy s odměňovacím systémem, se kterým nejsou někteří pracovníci spokojeni. Díky tomu nastávají časté konflikty mezi vedením a podřízenými pracovníky.

Ve firmě F3 se jedná o menší konflikty, které dlouhodobě nepřetrvávají. Konflikty nastávají častěji mezi nadřízenými a podřízenými.

V závěru práce je potřeba podotknout zjevný nesoulad ve výsledcích dotazování personalistů a pracovníků, kdy se často ukazuje, že personalisté nevidí nebo nedokáží řešit dílčí problémy, které se na pracovišti vyskytují a na které pracovníci mnohdy upozorňují. V tomto důsledku pak může ve firmě docházet k fluktuaci pracovníků nebo ke snížení pracovních výkonů zaměstnanců vzhledem k tomu, že se plně nevěnují pracovní náplni a jsou rušeni od práce řešením interpersonálních rozporů. V tomto ohledu by bylo užitečné pro firmy, pokud by své personalisty školily v oblasti odhalení konfliktů a případně taktéž edukovaly personalisty v oblasti řešení sporů, tzn., že by personalista získal znalosti základů mediace. Vzhledem k tomu, že nácvik a získání zkušeností v oblasti řešení sporů je poměrně časově náročné a značná část sporů může již být obtížná na zvládnutí, lze doporučit firmám obrátit se na profesionálního mediátora. Tento krok je sice na zvážení, přičemž je nutno počítat s časovými i finančními výdaji, jak ovšem ukazuje zahraniční praxe, u řady kvalifikovaných pracovníků se tyto kroky po obou stránkách vyplácí a firma tak snižuje únik kvalifikovaných zručných pracovníků a získává na stabilitě. V tomto ohledu věříme, že se česká praxe bude do budoucna ubírat podobným směrem.

Literatura:

- AOKO OLUREMI, B., ASHAKANASY NEAL, M., JEHN KAREN, A. (2014) *Approaches to the study of employees' territoriality, conflict, emotions and well-being*. In: Ayoko Oluremi B (Ed.) *Handbook of Conflict Management Research*. Edward Elgar: Cheltenham, UK - Northampton, MA, USA. ISBN 978 1 78100 693 1.
- BRZOBHATÝ, R., POLÁKOVÁ, L., & HORÁČEK, T. (2016) *Rukověť mediátora aneb Co je dobré vědět nejen ke zkouškám mediátora*. Praha: Wolters Kluwer ČR.
- DANA, D. (2000). *Conflict Resolution*. US: McGraw-Hill.
- HANUŠ, R., & CHYTILOVÁ, L. (2009). *Zážitkově pedagogické učení*. Praha: Grada.
- KUBIATKO, M. ŠVANDOVÁ, K., ŠIBOR, J., & ŠKODA, J. (2012). Vnímání chemie žáky druhého stupně základních škol. *Pedagogická orientace*, 22(1), 82–96. DOI: 10.5817/PedOr2012-1-82. Dostupné z: http://www.ped.muni.cz/pedor/archiv/2012/PedOr12_1_Vnimani_Kubiatkoetal.pdf
- LANGR, M., & BEREN, M. (2013). Návrat veteránů: v nominaci hokejistů na turnaj EHT je Nedvěd i Hlinka. In *iDnes: Hokej*. Praha: Marfa. Dostupné z: http://hokej.idnes.cz/hokejova-reprezentace-nominace-na-channel-one-cup-v-soci-p2a-reprezentace.aspx?c=A131210_231421_reprezentace_bem.
- MÜNICH, D., & MYSLIVEČEK, J. (2006). Přechod žáků na střední školy: diskrepance mezi nabídkou a poptávkou. In Matějů, P., & Straková, J. (Eds.), *Nerovné šance na vzdělání: vzdělanostní nerovnosti v České republice* (s. 220–246). Praha: Academia.
- STIPANOWICH, T. (2004). Why Businesses Need Mediation. Commercial Mediation in Europe, International Institute for Conflict Prevention & Resolution. Pepperdine University. Legal Studies Research Paper. Dostupné z: SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2423097>.
- ŠIMEČKOVÁ, E. (2014) Mediace v pracovním právu v českém a rakouském kontextu. In: Holá, L., Malacka, M. Mediace a reflexe jejích aktuálních trendů. Praha: Leges.
- ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J., et al. (1999). *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- ŠÍP, R., & ŠVEC, V. (2013). Pojetí tacitních znalostí v paradigmatu sjednoceného pole. *Pedagogická orientace*, 23(5), 664-690.
- ŠTATNOVÁ, P., & DRAHOŇOVSKÁ, P. (2012). Jak žáci základních a středních škol vybírají svou další vzdělávací nebo pracovní kariéru Praha: Národní ústav pro vzdělávání. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/publikace-a-periodika/jak-zaci-zakladnich-a-strednich-skol-vybiraji-svou-dalsi>.
- VANDEPUTTE, P. (2015). Mediation and Negotiation in Business Conflicts, in Luk Bouckaert, Manas Chatterji (ed.) *Business, Ethics and Peace (Contributions to Conflict Management, Peace Economics and Development, Volume 24*. Emerald Group Publishing Limited. 315 – 331.
- Volba povolání*. (2009). Brno: Masarykova univerzita. Dostupné z: <http://www.vychova-vzdelavani.cz>.

Kontaktní adresy autorů:

- Mgr. et Mgr. Klára Brožovičová, Ph.D., Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: klara.brozovicova@mendelu.cz
- Bc. Barbora Ferenčáková, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: Bara.Fe@seznam.cz

Ekonomický rozvoji okrajových regionů. Dva přístupy k vytvoření průmyslových klastrů. Případové studie České republiky a Norska.

Economic Development of Peripheral Regions. Two Approaches to Create Industrial Clusters. Case Studies of the Czech Republic and Norway.

Inna Čábelková

Abstrakt:

Téma rozvoje periferních regionů není nové. Ovšem, v současné době v kontextu nárůstu postindustriální ekonomiky založené na znalostech, role technologických klastrů v konkurenceschopnosti regionů a národů, nabývá na důležitosti. Regionalizace ekonomických a výzkumných aktivit ve formě lokálních klásterů zvyšuje požadavky na vzdělání lokální pracovní síly o to více. Avšak, pozornost věnována tomuto tématu jak z pohledu vědců, tak z pohledů regionálních a centrálních vlád je velmi malá. Zvláště málo prozkoumaná je role, kterou hraje strategie, směřujících k vytvoření lokálních technologických klastrů, načasování příslušných aktivit, historické a vzdělanostní dispozice regionů, a kultura komunikace mezi jednotlivými účastníky. Tento článek zkoumá úlohu, kterou hraje strategie vývoje místních průmyslových klastrů ve dvou okrajových regionech v Norsku (region Telemark) a České republice (Ústecký kraj). Na těchto případových studiích autorka ilustruje dva způsoby lokálního vědecko-technického vývoje a to jak přístup shora-dolu, tak přístup opačný. Zatímco úloha místních vysokých škol byla významným faktorem, který má dopad na úspěch či neúspěch technologických klastrů, úloha regionálních orgánů, načasování regionální politiky, historické a vzdělanostní faktory regionu, a kultura komunikace mezi relevantní aktéři prokazují, že mají ještě větší význam.

Klíčová slova:

průmyslové klastry, regionální rozvoj, periferní regiony

Abstract:

Interest towards creation of industrial clusters in peripheral regions is not a new phenomenon. What is new, however, is the criticality of knowledge structures to the competitiveness of localities, regions, and nations, a direct consequence of the rise of the post-industrial, knowledge-based economy, and, subsequently, the market value attributed to knowledge-intensive goods and services. Despite this renewed attention on the topic, by both policy makers and academic communities alike, little scholarly attention has been paid to the ways to develop technological clusters in relatively peripheral regions. This paper investigates the strategies of development of local industrial clusters in two peripheral regions in Norway and the Czech Republic. The analysis contrasts between a more and a less successful case scenario shedding light on key contextual factors, including the importance attributed to top-down versus bottom-up approaches. Whilst the role of the local Higher Educational Institution was a substantial factor impacting on the success or failure of technological clusters, the role of regional background factors, the timing of support of regional authorities, and the culture of communication between the relevant actors proves to have even greater importance.

Keywords:

industrial clusters, regional development, peripheral regions

Introduction

The unequal development of regions pose a number of important problems to society, and, consequently to regional and central policy makers. The regions lagging behind in economic development produce less output and tend to become the net recipients of social benefits. The lack of well paid jobs lead to disadvantageous outmigration of qualified workforce to the other parts of the country. The resulting low prices of real estate attract long term unemployed parts of population from other regions living on security benefits, which creates ghettos or sub-regions with low work morale. Insufficient work morale and lack of skills of the would-be-employed parts of population and the brain drain also prevents new firms to come to the region. Especially the high value adding hi tech firms are reluctant to come to the region where they do not expect to find qualified work force.

The regional governments have several options to address low economic activity and economic output of their regions. The first and the most straightforward one, is to use comparative advantage of the cheap, though not qualified, workforce in an attempt to attract direct investment from the other parts of the country and abroad. The often used incentives include tax exempts, building of industrial zones and other infrastructure within the region, and other benefits for newcomer firms. The results of this strategy often are less than satisfying. The firms coming to the region bring the least complicated and not technologically demanding parts of production which requires cheap, though not well educated, workforce. This strategy, in turn, results in low wages of the employees, which do not allow the sufficient development of service sector within the region. The regionally relevant multiplication effect of these investments is very small. Similarly small are the resulting tax revenues to the regional budget.

In addition, facing globalization of international firms, the low paid and unqualified jobs created by such a process are endangered by strong competition from the similar lagging regions in the country and abroad. Lower work costs can always make firms to choose to relocate which creates an additional downward pressure to the wages in the region.

In order to break this vicious circles the government often choose to increase the level of education in the region by establishing there a Higher Educational Institution (HEI). In the context of the newly popular discussion on the third role of the university, besides the overall increase in the level of education the expectations also include the regional engagement of the local HEI both in the way of regionally relevant projects and in the way of participation of HEI on R&D of private firms ideally leading to the local development of industrial clusters.

This paper studies the experience of two lagging behind regions with creation of regional clusters with help of local HEI – one in Norway and one in the Czech Republic. Economies of both of the regions were heavily based on primary sectors of production. Both of the regions were lagging behind economically. Both regions after some point established HEI and attempted to develop industrial clusters. The Agder region in Norway succeeded in developing several industrial clusters, the biggest one, the NODE cluster, is described in this paper. The would-be-industrial-cluster and science and technology park NUPHARO in Usti region, the Czech Republic after significant investment and propagation is in the process of bankruptcy. The paper discusses the regional, educational and political reasons for the difference in the paths of development.

The regions – the Usti region in the Czech Republic and the Agder region in Norway

The Agder region

Agder is the most southern region in Norway and has the warmest summers and mildest winters. It is known as the number one Norwegian summer city, and tourists come to visit the Kristiansand zoo- and amusement, experience the idyllic archipelago and the white wooden houses that Agder is known for. The Agder region has become known as the “drilling bay”. The

reason for this is the many successful firms located in this region that delivers drilling equipment for the petroleum industry. Most of the firms in the “drilling bay” are part of the GCE Node cluster and in 2013, these firms had 90 % of the world market for drilling equipment. Another strength for Agder is the global competitive and world leading industry in process and engineering sectors (oil equipment suppliers). West-Agder is the biggest export county (per capita) in Norway.

The overall success of the Agder as a region was not at all certain 50 years ago. In December 1969, the rig Ocean Viking owned by Phillips Petroleum Company (now ConocoPhillips) located commercial oil deposits at Ekofisk, 320 km southwest of Stavanger, and this marked the start of the ‘Norwegian oil-age’. Production began at Ekofisk in 1971, and this soon became one of the largest fields on the Norwegian continental shelf. Over the next 40 years, the petroleum sector would become Norway’s largest industry, measured in terms of value creation, governmental revenues and export value. The economy of the region and to large extent the economy of the country was based on the extraction of natural resources.

At that time there existed several colleges within the region. In 1994 six public regional colleges were united to be the University college of Agder. In June 2007 Agder University College attained university status. The University is located in Grimstad, East-Agder and Kristiansand (main-campus), West-Agder. Campus Grimstad and the engineering study has well-developed relations with the local industry and there are good links between the Grimstad campus of the university and local industry.

The Usti region

The Ústí Region is viewed by the rest of the Czech Republic as a region of heavy industry with a negative impact on the environment. Because of massive media attention, it is also perceived as a region of social conflicts, especially between its large Roma community and the majority of its population. The region’s low social capital leads to unsatisfactory results in education and contributes to its low political culture. The unfavorable economic characteristics such as high unemployment and adverse structural changes in the economy magnify the negative image of the region even more (SPF Group, v.o.s. 2012 a, b).

However, this was not so 100 years ago, when Usti region served as the successful example of early capitalism in the geographic conditions of Central and Eastern Europe. At that time new industrial enterprises possessed advanced, the new social elites in the form of owners and managers of major companies were created. (Koutský, 2011)

This successful development trajectory was interrupted by the World War II and forceful out-migration of German population followed by in-migration of socially weak parts of Czech population from other regions. As a result at the end of socialist era the region ended up with major industrial sectors based on extensive use of exhaustible resources (lignite mining, thermal power stations, inputs for production in the chemical industry), a significant share of heavy industry producing basic components for more specialized manufacturing sectors located in other regions. (Koutský, 2011)

The University of Jan Evangelist Purkyně (UJEP) was founded 1991 as public regional university in a euphoria of the end of the communistic regime. The first three faculties addressed the three most pressing social needs of the region: education of teachers on various levels, improvement of damaged environment, and addressing economic and social needs of the population. While as itself these needs are not pivotal in moving the region from the old-industrial-region-pathway, they fulfilled social expectations and were viewed as an important background for other changes yet to come. However, no technical faculty was established at the first tier. The most technical faculty in the university is the Faculty of Production Technology and Management (2006), which however is not sufficient for the economic development of old industrial region.

Concepts of regional development

One of the most frequently cited concept of regional development with respect to the technological change is the concept of *triplehelix* (Etzkowitz & Leydesdorff, 1997) in which academia, industry and public government are supposed to work together in order to stimulate innovations within the region and support economic growth. The working environment behind this concept implies creation of governance networks incorporating all the three actors.

The concept of *learning regions* is the next prominent regional development concept (Florida, 1995). It emphasizes the vertical and horizontal knowledge transfer and information exchange which, again requires networks or connections. The main actor of this concept is “knowledge worker” and practically it implies developing even more of learning environments such as conferences, partnerships, and networks.

The concept of the *regional innovation system* (RIS) is the concept most used in the Czech Republic as a whole and the Usti region in particular (Asheim & Herstad, 2003). This concept differentiates the knowledge creating organizations, which are often public research institutions and universities, and knowledge diffusing organizations such as universities, colleges, training organizations, technology transfer agencies, business associations, and finance institutions. The first two types of organizations (knowledge creating and knowledge diffusing) and then accompanied by the second tier of the knowledge application and exploitation organizations, mainly firms (Asheim & Herstad, 2003).

Other regional development concepts emphasizing the creation of temporary structures of information exchange and knowledge transfer between research organizations, firms and governments include the concept of *creative class* (Florida, 2002), concepts of the *knowledge or learning economy* (Lundvall & Johnson, 1994; Cooke, 2002), the concepts of *industrial districts* (Piore & Sabel, 1984), *interactive learning* (Lundvall & Johnson, 1994), and the *network society* (Castells, 2000).

All of the concepts above theoretically describe the regions and industries as wholes, without the diversification, prioritization or clustering of the latter, though in practice prioritization is usually in place. The *regional cluster theory* (Porter 1998 a, b) concentrates more on the comparative advantages and disadvantages of the regions and the overall interplay of the industries and enterprises which compete for the regional workforce and demand within and outside the region. Though one would expect, that in globalized economy with developed transportation, communication and reachable markets the importance of particular location is minimal, the opposite is true. The firms and industries exhibiting long-term competitive advantage are often heavily localized. The expertise tend to stem from concentration of knowledge, specialized skills, institutions, rivalry and related businesses accompanied by the sophisticated customers creating the demand for products (Porter, 1998b).

In Agder region Porter’s concept of cluster creation is used as one of the main ways in order to stimulate economic growth (Normann, 2009) while in Usti region a combination of the concepts above was used. This combination stressed one or the other concept over time. On the governmental level, however, the concept of RIS seems to be the most prominent.

The Clusters and their development

“Clusters are geographic concentrations of interconnected companies and institutions in a particular field.” (Porter 1998a, p. 78). The life cycle of the cluster may be described by four stages: embryonic stage generated by innovations and inward investment, growth stage, where the innovations attract imitators and competitors, maturity, when the product creation becomes a routine and the main competition on the market is according to the price, and decay, when the product the cluster produces is replaced by other low cost product possibly produced elsewhere (Rosenfeld, 2002).

While the life cycle of clusters is relatively well described, the factors causing cluster creation remain unclear. One main approach described by the literature argues on serendipity unpredictability of the location of cluster creation. Maskell and Malmberg (2007) find that

clusters start in particular locations more or less by chance. Clusters may be caused by historical accidents that lead to a particular type of path dependency (Krugman, 1991). Crespo (2011) suggests that, although there are conditions in the regions that support the emergence of technology clusters, the actual places where firms first locate their production are largely unpredictable. We argue, that the success of the clusters is dependent on previous conditions within the region and can hardly be pushed by the governmental decisions only.

The NODE cluster in Agder region – the bottom up approach

The NODE (Norwegian Offshore & Drilling Engineering) cluster is one of the most developed on in the region and currently is Global Center of Expertise (GCE). It encompasses 98 companies that supply technology, products and services to the global energy and maritime industries (NODE, 2018). The turnover of the cluster was multiplied by six between 2005 and 2008 to reach USD 30 billion and the total employment by a factor 2.8 (5,000 people of which more than 60% are engineers). NODE companies represent some 90% of the global market of offshore drilling solutions and of offshore loading and unloading facilities, and 70% of compensated cranes. (Potter & Miranda, 2009)

One of the most successful high-tech firms that still is present in the NODE cluster started as spin-off from mechanical engineering, which had a long history of education in the region. An engineering college was established in Agder in 1967. In 1994, as part of a national reform, it became an engineering faculty at the former Agder University College, and in 2007 it gained attained full university status as the University of Agder. Courses in oil hydraulics were given at the college already in 1971, and later in 1977 were institutionalized as an optional course for bachelor engineering. In the late 1980s mechatronics became a specialization in the mechanical engineering bachelor. However, prior to 2005 there were no collaboration or even interaction of a strategic nature between the mechatronics industry in the region and the mechatronics academics at the university college. (Cabelkova et al. 2017)

The availability of college level technically educated labor in the region created the environment for small, often family owned, firms supplying parts of equipment for oil and gas industry, mostly of mechanical nature. These firms previously concentrated on delivering services and products to the agricultural sector and shipbuilding industries (ibid). They did not collaborate with the R&D institutions and their mode of technological innovation was learning-by-doing, by-using, and by-interacting (DUI) and was heavily dependent on social capital (Jensen et al, 2007). This approach would correspond to the diversify/transform existing local industries to employ better technologies or to revitalize and upgrade existing industries in the concept of Lester (2003, 2006). The new, more technology based, models of innovation (STI based) started to be explored after 2005, when the newly established cluster engaged in the cooperation with the local university (university of Agder). This cooperation, which includes both R&D and the adaptation of the teaching curriculum to the needs of the industry got the substantial financial support as in 2015 the University of Agder was awarded a prestigious national center for research-based innovation (SFI) worth approx. € 25 million. In addition, it secured national funding for a Mechatronics Innovation Lab worth approx. € 13 million. (Cabelkova et al 2017). Currently *NODE*, is an offshore and engineering cluster that is funded through innovation Norways ARENA program (NODE, 2018)

With a little simplification and in the concept of triple helix, the whole architecture of cluster development may be summarized in the following picture.

Picture 1. The path of development of NODE cluster in Agder region, Norway.

Time line ↓	Education and R&D	Firms	Exogenous factors	Government support
	Engineering college was established in Agder in 1967		Production of commercial oil began at Ekofisk in 1971	
		The firms originally concentrated simple mechanical output for agriculture and shipbuilding start to adopt new technologies for Oil drilling industry (DUI mode of innovation).		
	2005 strategic collaboration between the university and the firms started	The firms get the status of NODE cluster		The cluster was supported by local government
				2015 the cooperation between the cluster and the university that included updating the teaching curriculum and R&D got substantial financial support

The NUPHARO cluster – top down approach

The development of NUPHARO cluster in Usti region went according to a different scenario. The project NUPHARO was launched in 2015 as a technology park, business incubator and as an innovation centre that offers rental space for a diverse group of companies – from technological start-ups to large multinationals. The park was intended to promote smart energy, direct current and other innovative technologies. It offered almost 10 000 m² of production capacities and 6 000 m² of business centre capacity (NUPHARO, 2016). The overall investment was €27 million (Sujan, 2016), of which approximately €12 million was

invested by the Ministry of Industry and Trade (MPO) using European subsidies from the Operational Program OPEI Prosperity (Cerny, 2016b). Private investors invested the remaining funds. Given the international nature of the NUPHARO park, it planned to serve the whole of Europe. The park planned to offer up to 800 new jobs in approximately 20 companies. The park is located approximately 6 kilometres from the regional centres of Usti and Labem, as well as being close to the highway D8 connecting Prague to Germany. The project was considered a good example of the application of triple helix (Etzkowitz, 2008) innovative development for the region where investors, the regional government and the university were to cooperate and coordinate their efforts together.

The rationale behind NUPHARO park was the following. Given the regions comparative advantage included neither well educated workforce nor high-technological businesses, it was decided to employ the strategic position of the region on the axis between Germany and Prague to attract both high-tech firms and highly educated labor. Firstly, the relative proximity of the region to well-functioning high technological areas in nearby Germany and the advantageous geographic position on the axis between Prague and Germany was intended to reduce the transaction and transportation costs of relocating businesses from other localities and reduce commuting time for potential educated employees living in other regions. The average commute from Prague and Dresden to Usti and Labem is approximately 50 and 25 minutes by car. Secondly, in comparison to Germany, Usti was able to offer lower labor and rental costs as well as the opportunity to receive financial support from EU structural funds. In addition, investments to the infrastructure will create additional incentives to the firms. The park was intended to assist firms with obtaining easier access to finances and the possibility to obtain financial support from EU grants, with local hire through local campuses, marketing, distribution, and legislative support. The local university among with other five well established universities was supposed to provide consultative and R&D services for the park.

Originally, the park was intended to host divisions of CISCO, E.ON, Philips, IBM and other large multinational firms (Vorlicek, 2013b). However, all the large multinationals later withdrew their proposals to set up at the NUPHARO park. The exact reasons for these decisions are unknown, however, possible reasons include economic downturn and lack of a qualified workforce. Out of the 20 firms planned, currently only 5 small firms were in 2016 located in the park, with most of them carrying out production rather than research. In August (2016), the park was at the verge of bankruptcy. In 2018 the NUPHARO park was in bankruptcy due to over-indebtedness since the sum of its liabilities exceeded the value of its current assets (CTK, 2018).

The process of park development can be summarized in the following diagram.

Picture 2. The path of development of NUPHARO cluster in Usti region, Czech Republic.

Time line	Education and R&D	Firms	Exogenous factors	Government support
	The University of Jan Evangelist Purkyne (UJEP) was founded 1991 with no technical faculty		Low level of technical education within the region, but also low costs of labor	
	2006 the faculty of technology and management was established, but the university primarily stayed non-technical			
	2013 The NUPHARO cluster was launched, 2015 the BUPHARO park was built	Firms like CISCO, E.ON, Philips, IBM expressed intention to locate some of their divisions in NUPHARO park. Investors like Swiss corporation ABB invested to build the park. The firm Moracostav built parts of the park without being payed (the current debt is 310 mil CZK, CTK, 2018)	Economic downturn of 2008	300 mil. CZK from European funds, support from ministries an Czech invest
		Firms withdrew their intention to be located in the park		
	2018			The park is in danger to being asked to return the money from EU funds.

Discussion

The strategy to accelerate regional development by establishing Higher Educational Institution (HEI) and promoting cluster development in peripheral regions is one of the frequently used one if the other strategies based on the comparative advantage of cheap labor fail to work (the Czech case), or not applicable (Norway case) as even in these regions the labor, according to international standards, is not cheap. Both of the moves (the HEI and the clusters) are aimed at increasing innovative potential of the region. The collaboration of HEIs, firms and the regional governments forms so called Triple Helix structure of the regional innovation process. The role of HEIs or other R&D institutions in firm-level innovation can be described on a continuum with two extreme positions: technology based models of innovation (STI based), where the innovative potential stems from the R&D institution or university on one side or innovating by doing, by using and by interacting (DUI model, Jensen et al., 2007), where the source of innovation are the firms and their customers, the role of the HEIs are limited. The regional strategies of innovation in these two extreme may correspond to creating or implanting a new industry (STI model) or revitalizing and upgrading the existing industries (DUI model).

The peripheral regions and their cluster development strategies described in this paper can be summarized as close to two extremes described above. The NUPHARO case is an textbook example of an attempt to implant the new industries to the region with little previous experience with these, missing technically educated labor, and with primarily non-technical local university. The comparative advantage of quick access to the developed parts of Saxony and Prague, newly built infrastructure, the opportunity to benefit from cheap loans from EU funds did not prove to be a sufficient reason for relocation of industries from elsewhere to the region on for creation new branches of hi-tech enterprises in the region. The region still stays in a lock of old industrial region.

The NODE case represents the DUI model of innovation when the existing firms slowly upgraded to the new industry and new technological level. The local university provided technically skilled workforce and, at the later stage of development participated on R&D in the field. The local government supported communication between the firms and invested the financial resources after the cluster was already created to support its further development and innovation. The question arises as for whether this success is just the unique one, or the bottom-up DUI model of innovation and cluster creation indeed more suitable for lagging behind regions.

Normann (2009) studied the innovation strategies of successful clusters in three regions in Norway. He collected the information from the respondents about the source of innovation in their clusters, namely sources within own enterprise, customers, suppliers, informal networks, competition or other enterprises within business sector, government, enterprises in other business sectors, scientific journals, consulting firms, universities or university colleges, and research institutions. He finds, that universities, research institutions, consultancy and government play a very limited role in innovation process of successful clusters. On the other hand, customers, suppliers, informal networks, competition from other enterprises within business sector play a very important role as a source of innovation. The most important sector proved to be the sources within own enterprise.

Similar ideas are suggested by Michael Porter (1998b), who discussed the role of the government and public policy within the regional cluster framework. Woodward (2005) summarizing the Porter's ideas state, that top-down strategies should not guide cluster development. Cluster formation should start in the private sector with the government only as a facilitator of development. He also suggest to concentrate rather on strengthening existing clusters instead of generating the new ones.

Conclusion

Though in the globalized world one would expect, that localization of particular industries loses its importance, in reality many of the industries with high level of innovation and exhibiting long-term competitive advantage are heavily localized. These industries are the target of regional policies especially for lagging-behind or peripheral regions which often suffer from low level of innovation. Thus the creation of clusters is one of the strategies of regional development.

On the other hand, these regions often lack sufficiently educated labor force, so vital for innovative industries. The establishing of local Higher Educational Institution (HEI) within the region is just a natural step. The hope is that the HEI will help not only to improve the level of education, but also participate on research and development for the newly created industry. There are two approaches for cluster creation: the top-down, when the main incentive, investment and direction for clusters come from the government, or bottom up, when the first steps are made by the local firms and local communities.

This paper discusses the cases of two attempts to create industrial clusters in two peripheral regions: one in the Czech Republic (Usti region) and one in Norway (Agder region). Both of the regions exhibit the signs of lagging behind in economic and social development. Both were originally oriented on the first sectors of production and lacked modern innovative structures. Usti region in the Czech Republic, after the latterly not-satisfying attempts to employ the comparative advantage of the cheap workforce, adopted the strategy of top down cluster creation. The Agder region, choose bottom up approach, when the government works as a facilitator of already existing processes of cluster creation. The case of Node cluster in Agder was a success, in collaboration with the local university, was able to rise significant sums of finances to support its further creation, which NUPHARo cluster and science and technology park in Usti region is in the process of bankruptcy. The paper suggest, that the creation of favorable conditions like investments in infrastructure, tax exempts, possibility to benefit from EU funds aimed at development of underdeveloped region, and the establishment of the local university of primarily non-technical nature are not sufficient conditions for speeding up the innovation processes within the region and for cluster creation.

This publication was supported by the The Ministry of Education, Youth and Sports - Institutional Support for Longterm Development of Research Organizations - Charles University, Faculty of Humanities (2018)

Literature:

- ASHEIM, B. T., & HERSTAD, S. J. (2003). "Regional Innovation Systems, Varieties of Capitalism and Non-Local Relations. Challenges from the Globalising Economy". In B. T. ASHEIM & Å. MARIUSSEN (Eds.), *Innovations, Regions and Projects: Studies in New Forms of Knowledge Governance* (pp. 241-73). Stockholm: Nordregio.
- CASTELLS, M. (2000). *The Rise of the Network Society* (2nd ed.). New York: Blackwell Publishers.
- CERNY, A. (2016b). Stát chce dotaci od krachujícího Nupharo Parku zpět. Šance je mizivá. IDNES. 18. srpna 2016 5:00, Zdroj: http://ekonomika.idnes.cz/stat-pujde-do-insolvence-o-300-milionu-dvi-ekonomika.aspx?c=A160817_182654_ekonomika_rny accessed 20.9.2016
- COOKE, P. (2002). *Knowledge Economies : Clusters, Learning and Cooperative Advantage*. London: Routledge.
- CRESPO, J. (2011) "How Emergence Conditions of Technological Clusters Affect Their Viability? Theoretical Perspectives on Cluster Life Cycles." *European Planning Studies* 19 (12): 2025–2046.10.1080/09654313.2011.633824
- ČÁBELKOVÁ, I., NORMANN, R., & PINHEIRO, R. (2017). The role of higher education institutions in fostering industry clusters in peripheral regions: Strategies, actors and outcomes. *Higher Education Policy*, 30(4), 481-498.

- ČTK (2018). Nupharo Park, vybudovaný za stamiliony z evropských fondů, je v úpadku. IDNES, ekonomika, 17.1.2018. https://ekonomika.idnes.cz/nupharo-park-upadek-libouchec-d29-ekoakcie.aspx?c=A180117_133947_ekoakcie_an Cit. 26.9.2018
- ETZKOWITZ, H. 2008. The Triple Helix: University-Industry-Government Innovation in Action. New York, Taylor & Francis.
- ETZKOWITZ, H., & LEYDESDORFF, L. (Eds.). (1997). Universities and the Global Knowledge Economy : A Triple Helix of University-Industry-Government Relations (2001 ed.). London: Continuum.
- FLORIDA, R. (1995). "Toward the Learning Region". Futures, 27(5), 527-36.
- FLORIDA, R. (2002). The Rise of the Creative Class : And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life. New York: Basic Books
- JENSEN, M. B., JOHNSON, B., LORENZ, E., and LUNDVALL, B. Å. (2007). Forms of Knowledge and modes of innovation. Research Policy, 36, 680-693.
- KOUTSKY, J. (2011) Staré průmyslové regiony – vývojové tendence, možnosti rozvoje. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem
http://pokrok.ujep.cz/elektronicka_knihovna/Stare_prumyslove_regiony.pdf
accessed 19.9.2016
- KRUGMAN, P. (1991). Geography and Trade. Leuven: Leuven University Press.
- LESTER, R. K. (2003) Universities and local systems of innovation: a strategic approach. ESRC Workshop on High-Tech Business: Clusters, Constraints, and Economic Development. Robinson College, Cambridge, 28 May 2003.
- LESTER, R. K. (2006) Universities, innovation, and the competitiveness of local and national economies. Centre for Business Research 10-year Anniversary Summit on Innovation and Governance, University of Cambridge, UK, 29 March 2006.
- LUNDVALL, B. Å., & JOHNSON, B. (1994). "The Learning Economy". Journal of Industry Studies, 1(2), 23-42.
- LUNDVALL, B. Å., & JOHNSON, B. (1994). "The Learning Economy". Journal of Industry Studies, 1(2), 23-42.
- MASKELL, P., & A. MALMBERG. (2007). "Myopia, Knowledge Development and Cluster Evolution." Journal of Economic Geography 7 (5): 603–618.10.1093/jeg/lbm020
- NODE (2018). <https://gcnode.no/about-node/> cited 25.9.2018
- NORMANN, R. (2007). Democracy in Development. A Critical View on Regional Governance. Institutt for industriell økonomi og teknologiledelse.
- NORMANN, R. (2009). 4. Regional clusters as public policy: Is more research necessary?. National Pilot for Regional Innovation, 41.
- NUPHARO (2016) <http://www.nupharo.com/> accessed 29.9.2016
- PIORE, M. J., & SABEL, C. F. (1984). The Second Industrial Divide : Possibilities for Prosperity. New York: Basic Books.
- PORTER, M. E. (1998a). "Clusters and the New Economics of Competition". Harvard Business Review, 76(6), 77-90.
- PORTER, M. E. (1998b). The Competitive Advantage of Nations: With a New Introduction. Basingstoke: Macmillan Business.
- POTTER, J., & MIRANDA, G. (2009). Entrepreneurship and the innovation system of the Agder region, Norway.
- ROSENFELD, S. A. (2002). Creating Smart Systems: A guide to cluster strategies in less favoured regions. Carrboro, North Carolina: Regional Technology Strategies.
- SPF GROUP, V.O.S. (2012a) PROGRAM ROZVOJE ÚSTECKÉHO KRAJE 2014 2020, A4: ANALÝZA SWOT. http://www.kr.ustecky.cz/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=450018&id_dokumenty1671373 Accessed 16.12.2015
- SPF GROUP, V.O.S. (2012b) PROGRAM ROZVOJE ÚSTECKÉHO KRAJE 2014 2020, Návrhová část. http://www.kr.ustecky.cz/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=450018&id_dokumenty1671370 Accessed 16.12.2015

- SUJAN, K. (2016). Dražba Nupharo Parku nepřipadá v úvahu. Ustecký deník. 11.9.2016
http://ustecky.denik.cz/zpravy_region/drazba-nupharo-parku-nepripada-v-uvahu-20160911.html accessed 21.9.2016
- VORLICEK, J. (2013). Vědecký park je investicí na desítky let. 28.11.2013. Ustecký deník.
Zdroj: http://ustecky.denik.cz/zpravy_region/vedecky-park-je-investici-na-desitky-let-20131128.html#vybrat-mesto accessed 23.9.2016
- WOODWARD, D. (2005), Porter's Cluster Strategy Versus Industrial Targeting, ICIT Workshop Orlando, Florida.

Contact address:

Ing. Inna Čábelková, Ph.D., Fakulta humanitních studií, Univerzita Karlova, U Kříže 8, 158 00 Praha 5, Česká republika, E-mail: inna.cabelkova@fhs.cuni.cz

Osadní výbory jako rozvojový a komunitní aktér

Settlement committees as a development and community actor

Jan Čopík, Jaroslav Čmejrek

Abstrakt:

Česká republika se dlouhodobě vyznačuje vysokým počtem samosprávných obcí a částí obcí (osad). Podle zákona o obcích je možné v částech obcí zřizovat osadní výbory. Ty mohou zejména iniciovat rozvojové činnosti a vyjadřovat se. Příspěvek se zaměřuje na způsoby výběru členů osadních výborů a na jejich aktivity. Cílem je zodpovědět otázku, zda se osadní výbory mohou stát významnými aktéry jednotlivých obcí. A to přes skutečnost, že ze zákona nedisponují velkými pravomocemi.

Klíčová slova:

obec, část obce (osada), osadní výbor, volby, rozvoj obce, rozpočet obce

Abstract:

A high number of self-governing municipalities and parts of municipalities (settlements) has long characterized the Czech Republic. According to the Act on Municipalities, it is possible to set up settlement committees in parts of municipalities, which can primarily initiate development activities and express themselves. This paper focuses on the methods of selecting members of settlement committees and their activities. The aim is to answer the question of whether the settlement committees can become important actors in the individual municipalities despite the fact that they do not have significant powers by law.

Key words:

municipality, part of a municipality (settlement), settlement committee, elections, development of a municipality, municipal budget

Úvod

Sídlní struktura v českých zemích je dlouhodobě charakteristická velkým počtem osad a obcí.⁵ V roce 1930 bylo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 16 582 osad (částí obcí) a 11 796 samosprávných obcí. Průměrný počet obyvatel na jednu osadu činil 644 a na jednu obec 905 osob. V roce 2010 tvořilo Českou republiku 15 051 částí obcí (osad) a 6 250 obcí. Průměr obyvatel na jednu osadu byl 698 a na obec 1 681 [*Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*, I. 2006: 34; *Malý lexikon obcí ČR 2010*]. Od vzniku novodobé územní samosprávy v roce 1850 existuje možnost v částech obcí (osadách) zřídit místní reprezentaci. V období rakouské monarchie a meziválečného Československa šlo o volené samosprávy, v současné době to jsou osadní výbory. V příspěvku se zaměříme na ustavování a význam osadních samospráv. Vysoký počet nesamostatných částí obcí v ČR činí tuto problematiku aktuální. Její význam by ještě vzrostl, pokud by se stát v budoucnu pokusil o slučování obcí.

⁵ *Sídlem (osadou) rozumíme zvláštní územní svazek, jenž zahrnuje osoby i věci na určitém území a který zpravidla tvoří místní skupinu usedlostí s jednotným názvem a číslováním* [Čopík 2014: 17].

Cíl a metodika

Cílem příspěvku je analyzovat a zhodnotit ustavování a fungování osadních výborů v ČR. Pokusíme se odpovědět na následující otázky: pracují osadní výbory ve většině obcí, jež se skládají z více částí (osad)? Konzultují před ustavením osadních výborů obecní samosprávy jejich složení s občany příslušných částí obcí? Jak osadní výbory fungují? Mohou se osadní výbory stát významným rozvojovým aktérem příslušné části obce nebo dokonce celé obce?

Pro analýzu byly vybrány obce jednoho konkrétního okresu – Rychnov nad Kněžnou. V průměru zde jednu obec tvoří 2,3 částí (osad). Území okresu se tak příliš neliší od celostátních průměrných hodnot. Některé ukazatele (zejména ustavování osadních výborů) jsou porovnány s obcemi z jiných okresů. Příspěvek je založen na studiu dokumentů (legislativní normy, zápisy z jednání obecních zastupitelstev a osadních výborů, obecní zpravodaje) a na dotazování členů samospráv. Dotázáni byli představitelé všech obcí okresu Rychnov nad Kněžnou, které jsou tvořeny více než jednou částí.

Části obcí a jejich správa v historii a současnosti

Velikost (lidnatost) obcí je poměřována hledisky lokální autonomie na jedné straně a správní kapacity na straně druhé. V dobovém kontextu antického městského státu kritérium soběstačnosti s požadavkem „aby se občané vespolek znali“ formuloval již Aristotelés [1998: 257n.]. Hledisko ekonomické efektivnosti municipalit převážilo v průběhu posledních několika desítek let v rozhodování více evropských vlád, jež přistoupily ke slučování obcí. V některých zemích i velmi radikálnímu. K výrazné redukci počtu obcí došlo mezi padesátými léty 20. století a počátkem 21. století např. ve Švédsku, Dánsku, Norsku a Nizozemí – po více vlnách slučování zde každou obec průměrně obývalo 29 000, 55 000, 10 000 a 32 500 lidí [Jüptner, Polinec, Švec 2007: 97, 127, 153-154; Jüptner, Polinec 2009: 141n.]. Mezi lety 2008 až 2017 proběhla velká redukce počtu obcí v Litvě, Řecku, Irsku, Albánii, některých švýcarských kantonech (např. v kantonu Glarus z 25 na tři), rakouské spolkové zemi Štýrsko či německé spolkové zemi Sasko-Anhaltsko [Swianiewicz 2018].

Parlamenty Švédska, Dánska, Norska a Nizozemí přijaly po sloučení obcí jako reakci na pokles úrovně participace občanů na řešení municipálních záležitostí novely zákonů o místní správě. Ty obcím mimo jiného umožnily zřizovat sub-obecní orgány – sousedské rady. Rady však disponují pouze kompetencemi, které na ně přenesou tradiční orgány obcí. Nezřídka mají pouze poradní charakter. Vznikly proto pouze v relativně málo obcích [Čmejrek, Čopík 2010].

K výraznějšímu slučování obcí došlo v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století rovněž ve třech spolkových zemích Rakouska (Burgenland, Korutany, Dolní Rakousko). Původní předpoklad snížení nákladů na správu municipalit se však nepotvrdil. Docházelo naopak k odcizení mezi občany a vedením radnic i k posilování byrokracie. Některé obce se proto později opět rozdělily a k dalšímu slučování již nedocházelo [Jüptner, Polinec, Švec 2007: 78-79]. Podobnou sídelní strukturu jako české země má z evropských zemí Francie. Zde k výraznějšímu slučování obcí nedošlo, namísto toho byly prosazeny silné meziobecní struktury [srov. Novák 2007: 12-13, 23-31].

V českých zemích vyvíjel stát velký tlak na slučování obcí zejména v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století. V roce 1989 bylo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 4 120 obcí. Po politických změnách ve stejném roce se však rozeběhl dezintegrační proces, kterým se počet obcí opět navýšil na více než 6 000. Stát zejména v prvním desetiletí 21. století vykonával rovněž nepřímý nátlak na slučování malých venkovských municipalit. Využíval k tomu mechanismus financování obecních výdajů (rozpočtové určení daní). Zamýšlený efekt ve smyslu slučování obcí se však nedostavil [Čmejrek, Čopík 2010].

České obecní zřízení přiznávalo v letech 1850 až 1941 právo na samosprávu nejen obcím, ale také osadám disponujícím vlastním majetkem (na Moravě a ve Slezsku zákony osadní samosprávy neupravovaly již od roku 1864, resp. 1863). Osady byly stejně jako obce veřejnoprávními korporacemi, jež mohly samostatně vstupovat do práv i závazků (správa vlastního majetku a místních ústavů). Občané částí obcí měli právo volit osadní samosprávu – zastupitelstvo, to následně volilo z řad svých členů radu a starostu [Čmejrek, Čopík 2010].

Současné obecní zřízení přiznává právo na vlastní volenou samosprávu kromě obcí pouze částem tzv. statutárních měst (městské obvody či městské části). V obcích, jež nejsou statutárními městy, reprezentují jejich části (osady) pouze tzv. osadní výbory (mezi lety 1990 až 2000 měly postavení komisí rady obce). Na rozdíl od výborů finančních, kontrolních a za jistých podmínek výborů pro národnostní menšiny⁶ není ustavení osadních výborů povinné. A to ani tehdy, pokud je obec tvořena z více částí. Zastupitelstvo poté může – nikoli musí – zřídit v částech obce osadní výbory. Členy osadního výboru se mohou stát pouze občané, kteří jsou přihlášení k trvalému pobytu v té části obce, pro kterou je osadní výbor zřízen. Členy výborů určuje zastupitelstvo obce. Osadní výbory jsou oprávněny obecním orgánům předkládat návrhy týkající se rozvoje části obce a rozpočtu obce. Mohou se rovněž vyjadřovat k návrhům předkládaným orgánům obce (pokud se týkají příslušné osady). Ve skutečnosti však formálně prakticky nemají více pravomocí než každý jednotlivý občan obce [Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích; Valeš 2006: 154-195].

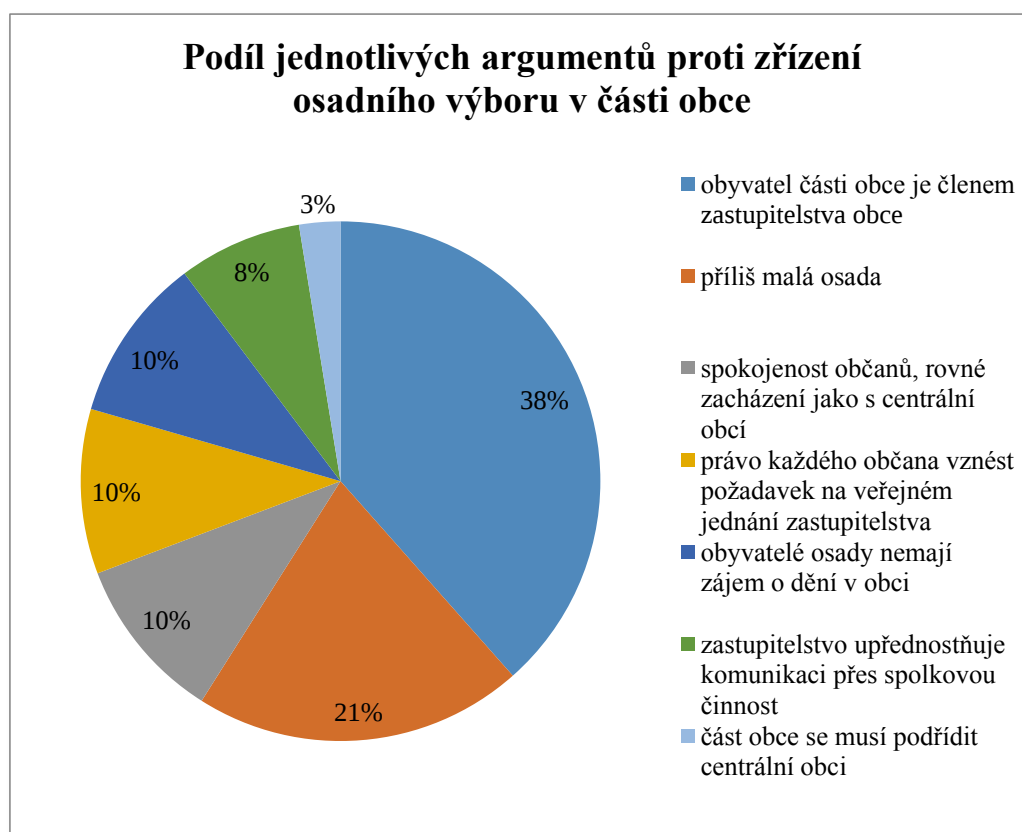
Byť členy osadních výborů určuje zastupitelstvo, v některých obcích si občané osad členy výborů volí sami. Alespoň v některých letech např. v Klatovech či Příbrami [Sýkorová 2013; Ševr 2012]. Tradičně rovněž ve městě Borovany (okres České Budějovice). Souběžně s volbami členů zastupitelstva Borovan rozhodují občané jednotlivých částí města o složení osadních výborů (na prázdný lístek mohou napsat maximálně pět jmen občanů z příslušné části města, které by chtěli mít v osadním výboru). Zastupitelstvo jejich přání respektuje [Borovanský zpravodaj, mimořádné volební číslo 2010]. Osadní výbory tak mají vyšší legitimitu v porovnání s „pouhým“ určením členů ze strany zastupitelstva obce [Kopřiva, Kobzev Kotásková 2016].

Osadní výbory v okrese Rychnov nad Kněžnou

Okres Rychnov nad Kněžnou je tvořen 80 obcemi a 183 částmi obcí (2017). Tyto počty jsou od roku 2007 dlouhodobě stabilní. Z 80 obcí okresu je 44 tvořeno více než jednou částí (osadou). Z těchto 44 obcí zřídilo ve volebním období 2010-2014 pouze šest alespoň jeden osadní výbor (Borohrádek, Čermná nad Orlicí, Kostelec nad Orlicí, Lično, Ohnišov, Týniště nad Orlicí). Zbylých 38 osadní výbor v žádné své části nezřídilo. Důvody představitelů obcí zachycuje graf 1.

Důvodem pro ustavení osadních výborů jsou ve většině případů tradice a aktivita občanů příslušné části obce. Ve všech obcích okresu Rychnov nad Kněžnou, kde osadní výbory pracovaly ve volebním období 2010-2014, působily již v předešlých volebních obdobích. Jejich vznik většinou předcházela aktivita občanů v rámci místních spolků (Čermná nad Orlicí, Kostelec nad Orlicí, Lično, Ohnišov, Týniště nad Orlicí). Ty si následně ustavení osadního výboru na příslušném zastupitelstvu často „vynutily“. V některých případech vznik osadních výborů iniciuje vedení příslušné obce. Cílem je zlepšení komunikace a zvýšení spokojenosti občanů příslušné části obce (Borohrádek). Pokud zastupitelstvo některé obce osadní výbory zřídí, ustaví je ve většině případů rovněž zastupitelstvo vzešlé z dalších voleb [Kociánová 2013: 58-60].

⁶ *Zastupitelstvo musí zřídit výbor pro národnostní menšiny, pokud v příslušné obci podle posledního sčítání lidu žije alespoň 10 % občanů hlásících se k jiné než české národnosti a pokud o zřízení takového výboru požádá spolek zastupující zájmy národnostní menšiny.*

Graf 1: Argumenty proti zřízení osadního výboru v části obce

Zdroj: Kociánová 2013.

Osadní výbory v Týništi nad Orlicí

Týniště nad Orlicí leží v Královéhradeckém kraji (okres Rychnov nad Kněžnou). Počet obyvatel města lehce převyšuje 6 000. Z celkového počtu obývá okolo tisíce lidí přidružené části obce (osady) Křivice, Petrovice a Petrovičky, Rašovice, Štěpánovsko (tab. 1). Všechny byly s Týništěm sloučeny k 1. lednu 1976.

Tab. 1: Týniště nad Orlicí – části obce (osady)

obec	část obce	katastrální území	počet obyvatel 2001	počet obyvatel 2011
Týniště nad Orlicí	Týniště nad Orlicí	Týniště nad Orlicí	5 456	5 185
	Křivice	Křivice	138	172
	Petrovičky	Petrovice nad Orlicí	136	152
	Petrovice		193	197
	Rašovice	Rašovice	166	169
	Štěpánovsko	Štěpánovsko	197	236
celkem	6 částí	5 kat. území	6 286	6 111

Zdroj: ČSU (Počet obyvatel podle výsledků sčítání od roku 1869 v obcích a jejich částech vybraného SO ORP) - <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?>

V částech obce Křivice, Petrovice / Petrovičky, Rašovice i Štěpánovsko působily osadní výbory již před rokem 2010. První krok k personálnímu obsazení osadních výborů pro volební období 2010-2014 učinilo ustavující zastupitelstvo města 11. listopadu 2010. Radě města

uložilo připravit návrh na předsedy a členy výborů. Vlastní volba proběhla na následujícím jednání zastupitelstva 13. prosince 2010. Jmenování předsedů a členů osadních výborů předchází schůze občanů v příslušných částech obce. Ti si sami vyberou (nominují) své zástupce. Činí tak formou veřejného hlasování, kdy člen osadního výboru je zvolen, pokud se pro vysloví nadpoloviční většina přítomných obyvatel. Předseda osadního výboru je následně volen z členů osadního výboru. S výběrem osob nebývá problém, protože horní hranice počtu členů výborů není zákonem omezena. V částech obcí bývá 3 až 10 občanů, kteří mají zájem v osadním výboru pracovat. Ten, kdo projeví zájem o dobrovolnou práci v zájmu části obce, je proto zpravidla zvolen. Volbu rovněž usnadňuje skutečnost, že se občané v částech obcí mezi sebou znají. V podstatě i jméno předsedy osadního výboru lze předem odhadnout, obvykle se jedná o aktivního neformálního vůdce. Seznam nominovaných osob je poté pověřenou osobou (obvykle budoucím předsedou výboru) doručen radě města, která připraví návrh osob pro oficiální jmenování zastupitelstvem. Týniště nad Orlicí tak nechává výběr členů a předsedů osadních výborů plně v kompetenci obyvatel jednotlivých částí obce [Kociánová 2013; rozhovor Pechová].

Ke vzniku „osadního výboru“ v Křivicích sdělil místní občan Josef Baše: „V roce 1990 nám v Týništi řekli, abychom se scházeli a dělali takovou prodlouženou ruku zastupitelstvu. Tak jsme se scházeli tady v hospodě, tenkrát v 90. letech to snad ani nebyl osadní výbor, a přemýšleli jsme, co pro obec udělat.“ Podařilo se např. uspořádat sbírku na obnovu zvonu v místním kostele sv. Vavřince. Osadní výbor v soudobé podobě vznikl po schválení zákona č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení). Bez výraznějších intervencí osadního výboru byla v Křivicích městem provedena kabeláž vedení elektrického proudu a telefonu pod zemí. V letech 2003 až 2004 rovněž plynofikace. Ve strategickém plánu města Týniště nad Orlicí 2008-2020 však žádný investiční záměr pro Křivice plánován nebyl. Místní život také stagnoval. Nový impuls přineslo až občanské sdružení Statek pod zelenou Křivinou, jež vzniklo v roce 2009. Cílem sdružení (spolku) je zvelebování obce a obnova tradic a zvyků na venkově. Aktivita zakladatelů sdružení (manželská dvojice) přilákala brzy zájem dalších občanů Křivic. Začali se pravidelně scházet v obecní budově a zájem projevíli také o práci v osadním výboru, ve kterém získali zastoupení jak starousedlíci, tak nově přistěhovalí obyvatelé. Osadní výbor se ve volebním období 2010-2014 scházel jednou měsíčně v obecním domě. Vyhodnocoval průběh rozpracovaných úkolů a určoval si nové cíle pro zvelebení Křivic. Zápis z jednání byl e-mailem rozeslán občanům Křivic, vyvěšen na venkovní nástěnce obecního domu a předáván radě města. První výsledky činnosti nového osadního výboru se dostavily záhy. Došlo k částečné rekonstrukci dětského hřiště, podařilo se zrealizovat nasvícení kostela sv. Vavřince, byla elektrifikována neosvětlená ulička blízko centra vsi apod. Kulturní život v obci není tolik organizován osadním výborem, ale spíše spolkem Statek pod zelenou Křivinou. Město Týniště nad Orlicí od roku 2009 přispívá na rozvoj části obce Křivice vedle běžných provozních výdajů roční částkou do 150.000 Kč. V rámci rozpočtu města se nejedná o významnou částku. Osadní výbor usiluje o realizaci některé významné investice (cyklostezka z Křivic do Týniště nad Orlicí, kanalizace). Podle názoru předsedkyně osadního výboru přispívá jeho činnost k většímu zájmu města o část obce [Kociánová 2013; rozhovor Baše, Horný; rozhovor Pechová].

Rovněž v případě Petrovic / Petroviček jde ruku v ruce činnost osadního výboru a místního občanského sdružení (spolku) Za rozvoj Petrovic. Bývalý občanský výbor zde byl v roce 1990 přeměněn na komisi a následně na osadní výbor. Občané se o činnost výboru příliš nezajímali. Tento stav trval do roku 2006, kdy osadní výbor bez projednání s občany zamítl záměr vybudovat podchod pod frekventovanou silnicí I/11 rozdělující Petrovičky a Petrovice. Se záměrem přišlo nově vznikající občanské sdružení Za rozvoj Petrovic. Jeho členové - převážně mladí, nově přistěhovalí obyvatelé - měli chuť vesnici pozvednout. Zápis osadního výboru o zamítnutí tohoto projektu vyústil v další angažmá občanského sdružení a následnou obnovu osadního výboru. Na podzim 2006 byla rovněž jedna členka občanského sdružení zvolena v komunálních volbách do zastupitelstva města (stala se i členkou osadního výboru). Prvním zásadním projektem osadního výboru ve spolupráci s občanským sdružením Za rozvoj Petrovic byla žádost o finanční prostředky z nadace VIA na rekonstrukci obecního domu v roce

2008. Grant byl znovu podán o rok později a Petrovičky / Petrovice získaly částku 200 000 Kč. Zastupitelé města schválili další prostředky na opravu budovy, vybudování přilehlého dětského hřiště a sportoviště. Celková investice se vyšplhala na tři miliony Kč. V roce 2008 se podařilo prosadit plynofikaci Petrovic / Petroviček. Osadní výbor řeší také konkrétní požadavky místních obyvatel (opravy či odstranění závad na veřejném majetku), které přenáší k řešení Technickým službám města Týniště nad Orlicí, popř. přímo do zastupitelstva města. Osadní výbor a spolek Za rozvoj Petrovic společně usilují rovněž o kulturní rozvoj částí obce, např. se podařilo oživit konání tradiční Svatovavřínecké pouti [Kociánová 2013; rozhovor Suchánková].

Dlouhodobou tradici má osadní výbor rovněž ve Štěpánovsku, jenž zastupuje společné zájmy více než 200 obyvatel. V devadesátých letech 20. století to byla komise rady města, poté osadní výbor. Členové se vždy starali o údržbu a opravy obecního majetku, své požadavky přenášeli na město, které prostřednictvím Technických služeb zjednálo pružně nápravu stavu. Nový náboj získal osadní výbor ke konci roku 2010 s příchodem nového předsedy, jenž má odborné znalosti problematiky získávání a čerpání dotací. Výbor se schází pravidelně čtyřikrát ročně nebo mimořádně dle potřeby. Osadnímu výboru se podařilo iniciovat opravu místní komunikace a vybudování dětského hřiště. Svépomocí realizovali členové osadního výboru i další menší akce, například vytvoření odpočinkového prostoru v okolí lípy vysazené v roce 1945 na počest konce druhé světové války. Jako důležitá se ukázala skutečnost, že předsedou osadního výboru se stala osoba respektovaná ze strany vedení města [Kociánová 2013; rozhovor Holenda].

Také v místní části Rašovice byla vždy skupina obyvatel, která hájila společné zájmy místních občanů. Osadní výbor se zde však schází pouze jednou ročně za účelem provedení inventarizace obecního majetku. Předseda osadního výboru se pravidelně účastní veřejného zasedání zastupitelstva obce. Do jisté míry zde chybí jakýsi „hnací motor“, který by se ujal aktivity a prosazoval požadavky občanů. Investice, které byly v posledních letech v Rašovicích provedeny, byly velmi malého rozsahu a nízké finanční náročnosti (přístřešek pro setkávání občanů). Rovněž kulturní a společenský život v Rašovicích stagnuje. Nesamostatné části obcí nemohou podle dotázaných spoléhat na to, že vedení města Týniště nad Orlicí bude samo iniciativně přicházet s podněty na zkvalitnění života obyvatel místních částí. Pokud by osadní výbor v Rašovicích důrazněji zastupoval zájmy místní části, pravděpodobně by došlo k nastartování většího rozvoje této lokality [Kociánová 2013].

Diskuse

V okrese Rychnov nad Kněžnou zřizuje osadní výbory jen menší část obcí, jež jsou tvořeny více než jednou částí (osadou). Konkrétně tak ve volebním období 2010-2014 učinilo pouze šest ze 44 municipalit. Představitelé obcí, které výbory nezřizují, uvádějí nejčastěji jako důvody skutečnosti, že je některý z občanů části obce členem zastupitelstva, nebo že je osada příliš malá. Někteří dotázaní rovněž uvedli, že vznášet požadavky na jednání zastupitelstva může každý občan a nikoli pouze člen osadního výboru. Další představitelé obcí upřednostňují spíše komunikaci se spolky. Provázanost osadních výborů se spolky vyplynula také z případů činnosti osadních výborů ve městě Týniště nad Orlicí. Značná část aktivních členů výborů působí souběžně v místních spolcích. Osadní výbory se tak nijak neliší od jiných organizací a struktur (samotná obecní zastupitelstva, místní akční skupiny apod.) [Varvažovská 2013].

V Týništi nad Orlicí a některých dalších obcích se na volbě (výběru) členů osadních výborů podílejí občané příslušné části obce. Výbory tak získávají stejně jako zastupitelstva obcí přímou legitimitu od občanů. Podobně jako v případě zastupitelstev to však nutně nemusí znamenat, že se stanou významnějšími místními aktéry [Kopřiva, Kobzev Kotásková 2015].

Důvodem pro ustavení osadních výborů v Okrese Rychnov nad Kněžnou jsou ve většině případů tradice a aktivita občanů příslušné části obce. Osadní výbory a jejich členové jsou ve většině případů provázáni s místními spolky. Společně často přispívají k bohatším společenským a kulturním aktivitám v příslušné části obce. Z hlediska rozvoje a investic nemohou osadní výbory mnoho, prakticky pouze předkládat návrhy a apelovat. Už skutečnost,

že předkládají návrhy a lobují u představitelů obcí, však často vede k pozitivním výsledkům a investicím v příslušných částech obcí.

Shrnutí:

Případ okresu Rychnov nad Kněžnou ukázal, že zdaleka ne ve všech obcích, jež tvoří více než jedna část (osada), jsou zřizovány osadní výbory. Důvody lze spatřovat také v relativně malých formálních pravomocích výborů. Příslibem většího vlivu osadních výborů nejsou ani jejich případné přímé volby občany příslušných částí municipalit, ostatně podobně jako v případě sub-obecních orgánů (sousedských rad) ve Švédsku, Dánsku, Norsku či v Nizozemí. Aktivní fungování a do jisté míry rovněž vliv výborů ovlivňuje spíše úzká spolupráce a personální propojení s místními spolky. Občané pracující v osadních výborech se tak nestávají významnými hybateli místních aktivit jen proto, že jsou členy výborů.

Tento příspěvek vznikl za podpory Interní grantové agentury (IGA) PEF ČZU v Praze, číslo 20171030 „Mechanismy samosprávného rozhodování v obcích České republiky“.

Literatura:

- ARISTOTELÉS (1998). Politika. Praha: Nakladatelství Petr Rezek.
- Borovanský zpravodaj. Měsíčník města Borovan. (2010). Mimořádné volební číslo.
- ČMEJREK, J., ČOPIK, J. (2010). Osadní výbory a jejich samosprávný potenciál. Acta Politologica, 2, 3, s. 62-72.
- ČOPIK, J. (2014). Poměny a kontinuita české komunální politiky. Územní samospráva v nové době (1850-2010). Díl I – do roku 1945. Praha: Scriptorium.
- Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005, I-II. (2006). Praha: Český statistický úřad. (Dostupné také na <https://www.czso.cz/csu/czso/historicky-lexikon-obci-ceske-republiky-2001-8771jn6lu9>).
- JÜPTNER, P., POLINEC, M., ŠVEC, K. a kol. (2007). Evropská lokální politika. Praha: Petr Jüptner a IPS FSV Univerzity Karlovy.
- JÜPTNER, P., POLINEC, M. a kol. (2009). Evropská lokální politika 2. Praha: IPS FSV Univerzity Karlovy.
- KOCIÁNOVÁ, J. (2013). Samospráva na subobecní úrovni – historie, současnost a budoucnost. Praha: ČZU, diplomová práce.
- KOPŘIVA, R., KOBZEV KOTÁSKOVÁ, S. (2016). Politické aspekty regionálního rozvoje – legitimita volebního systému v rámci voleb zastupitelstev obcí. In Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference: Region v rozvoji společnosti 2016. Brno: Mendelova univerzita.
- KOPŘIVA, R., KOBZEV KOTÁSKOVÁ, S. (2015). Development of Rural Communities and the Factors Forming Local Political Representation. In Agrarian perspectives XXIV: Global Agribusiness and The Rural Economy. Praha: ČZU.
- Malý lexikon obcí ČR 2010. (2010). Praha: Český statistický úřad (<https://www.czso.cz/csu/czso/maly-lexikon-obci-cr-2010-dpifm06ovw>).
- NOVÁK, O. (2007). Francie. In Jüptner, P., Polinec, M., Švec, K. a kol. (2007). Evropská lokální politika. Praha: Petr Jüptner a IPS FSV Univerzity Karlovy, s. 11-33.
- SÝKOROVÁ, L. (2013). Vývoj místní samosprávy v obci Zahořany. Praha: ČZU, diplomová práce.
- SWIANIEWICZ, P. (2018). If territorial fragmentation is a problem, is amalgamation a solution? – Ten years later. Local Government Studies, 44:1, 1-10, DOI: 10.1080/03003930.2017.1403903.
- ŠEVR, V. (2012). Osadní výbory znají nové členy a předsedy. Pomohou řešit problémy. In Příbramský deník (20. 4. 2012, https://pribramsky.denik.cz/zpravy_region/osadni-vybory-znaji-nove-cleny-a-predsedy-pomohou-resit-problemy-20120420.html).
- VALEŠ, L. (2006). Politologické aspekty veřejné správy. Plzeň: Aleš Čeněk.

VARVAŽOVSKÁ, P. (2013). Local action group as a source of financing for development region (example of practice). In Mezinárodní vědecká konference: Hradecké ekonomické dny 2013 – ekonomický rozvoj a management regionu, díl II. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové.

Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení).

Rozhovor. Baše, J., Horný, K., občané místní části Křivice, 2013.

Rozhovor. Holenda, R., předseda osadního výboru Štěpánovsko, 2013.

Rozhovor. Pechová, S., předsedkyně osadního výboru Křivice, 2013.

Rozhovor. Suchánková, Z., členka osadního výboru Petrovice, 2013.

Kontaktní adresa autora:

Ing. Jan Čopík, Ph.D., Provozně ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita v Praze, Kamýcká 129, 165 00 Praha 6, Česká republika, E-mail: jancopik@post.cz

Doc. PhDr. Jaroslav Čmejrek, CSc., Provozně ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita v Praze, Kamýcká 129, 165 00 Praha 6, Česká republika, E-mail: jaroslav.cmejrek@gmail.com

Procesný controlling v poľnohospodárskych podnikoch so zameraním na rastlinnú výrobu

The Process Controlling in Agricultural Enterprises Focusing on Plant Production

Ľudmila Dobošová, Daniela Hupková, Veronika Mihálová, Ľubomír Gurčík

Abstrakt:

Procesný controlling má v súčasnosti svoje nezastupiteľné postavenie pri dosahovaní a zvyšovaní ekonomickej efektívnosti podnikových činností a procesov. Umožňuje dôslednejšie priradenie režijných nákladov podnikovým činnostiam, poskytuje informácie pre rozbor nákladovosti konkrétnych činností, umožňuje odhaliť rezervy v riadení nákladov, a tým vytvára priestor pre priradenie zodpovednosti za vzniknuté nedostatky konkrétnym osobám. Aby manažment podniku mohol uskutočniť relevantné rozhodnutia týkajúce sa optimalizácie nákladovosti jednotlivých procesov, zastáva procesný controlling nesporne dôležitú úlohu. Cieľom príspevku je vytvorenie koncepcie procesného controllingu pre poľnohospodársky podnik zaoberajúci sa rastlinnou výrobou. Keďže v poľnohospodárstve sa vyskytuje synergický efekt, je nami navrhnutá koncepcia procesného controllingu použiteľná s menšími obmenami pre ktorýkoľvek poľnohospodársky subjekt. Vytvoreniu danej koncepcie predchádzal prieskum realizovaný v poľnohospodárskych podnikoch na Slovensku prostredníctvom dotazníkového šetrenia. Tento prieskum bol zameraný na zistenie toho, v akom rozsahu je v poľnohospodárskych subjektoch implementovaný controlling, v akej miere sú využívané rôzne metódy a techniky riadenia, ktoré odborníci zaraďujú medzi moderné, a to predovšetkým procesné riadenie a metóda ABC.

Kľúčová slova:

activity based costing, náklady, procesný controlling, poľnohospodárske podniky

Abstract:

The process controlling has nowadays its irreplaceable position in achieving and increasing economic efficiency of business activities and processes. It allows a more rigorous allocation of overhead costs to business activities, provides information to analyze the cost of specific activities, allows for the discovery of cost management reserves, and thus creates scope for assigning responsibility for the deficiencies to specific persons. The process controlling plays for business management an indisputably important role regarding to make relevant decisions for costs optimization of individual processes. The aim of the paper is to create a process controlling concept for a plant production in agricultural enterprises. Since there is a synergic effect in agriculture, the concept of process control is applicable with fewer variations for any agricultural entity. The creation of this concept was preceded by a survey piloted on agricultural holdings in Slovakia done with a questionnaire survey. This survey focused on determining the extent to which controlling is implemented in agricultural subjects, to what extent different management methods and techniques are used, which are classified by experts among the modern, especially process management and the ABC method.

Key words:

activity based costing, agricultural businesses, costs, process controlling

Úvod

Aktuálnym trendom podnikového manažmentu je prechod od funkčného prístupu k procesnému. Implementácia procesných princípov do manažmentu prináša veľa zmien sprevádzaných pozitívnymi efektmi, ako je vyššia konkurencieschopnosť, produktivita a výkonnosť podniku (Sujova, Rajnoha a Merková, 2014).

Efektívne riadenie podnikových procesov je kľúčovým prvkom podnikových informačných systémov pre organizácie pôsobiace v konkurenčnom podnikateľskom prostredí. Zlepšenie efektívnosti procesov v rôznych výrobných aplikáciách sa však za posledné desaťročia dostalo veľkej pozornosti (Bae, Lee a Moon, 2014).

Riadenie podnikových procesov ako manažérskej praxe získalo v posledných rokoch popularitu. Organizácie sa vždy orientovali na procesy v tom zmysle, že vykonávajú postupnosť činností, ktoré spotrebúvajú zdroje na výrobu tovaru a / alebo poskytovanie služieb, aby vytvorili hodnotu pre zákazníka a pre organizáciu, ale len nedávno začali organizácie explicitne systematizovať a formalizovať svoje procesy, a to pod vplyvom organizácie riadenia podnikových procesov (BPM) (Trigo, Belfo a Estébanez, 2016).

Riadenie podnikových procesov sa týka všetkých manažérskych aktivít, ktoré súvisia s realizáciou podnikateľskej činnosti. V minulosti boli činnosti spojené s riadením podnikových procesov vykonávané procesnými analytikmi, manažermi procesov a procesnými inžiniermi, a to takmer bez akejkoľvek automatickej podpory. To sa v posledných rokoch menilo. Na automatizáciu alebo poskytnutie inteligentnej podpory boli vyvinuté rôzne inteligentné techniky (Mendling et al., 2017).

Procesný prístup v podnikoch a využívanie procesného controllingu sa stáva efektívnym prostriedkom zlepšovania ekonomickej efektívnosti podnikov. V praxi tieto prístupy zaznamenali pozitívne výhody pre podnikanie. Zlepšovanie úspešnosti podnikov, znamená zlepšovať podnikové procesy. Procesný prístup v podnikoch je dnes kľúčom k efektívnosti, hospodárnosti a produktivite. Zavedenie procesného controllingu v podniku si však vyžaduje vytvorenie procesnej mapy a popísanie všetkých podnikových procesov. Mapa procesov je nástroj, prostredníctvom ktorého podnik popíše svoje podnikové procesy (Teplická, 2015).

Cíl a metodika

Cieľom príspevku je prezentovať výsledky výskumnej štúdie zameranej na vytvorenie koncepcie procesného controllingu produkcie obilnín, konkrétne pšenice ozimnej, v poľnohospodárskych podnikoch na Slovensku. Vytvorenie danej koncepcie si vyžadovalo preštudovanie teoretickej základne, ktorá bola zostavená pomocou zberu, triedenia a vyhodnotenia rozhodujúcich poznatkov a informácií zo všetkých dostupných zdrojov týkajúcich sa danej oblasti záujmu. Pre získanie relevantných informácií bola využitá metóda syntézy, analýzy a komparácie. Rozhodli sme sa pre spracovanie koncepcie procesného controllingu pre pšenicu ozimnú nakoľko poľnohospodárskych podnikov na Slovensku, ktoré sa venujú rastlinnej výrobe je viac ako tých, ktoré sa venujú živočíšnej výrobe a zároveň obilniny sú tak ako v minulosti, tak aj dnes neoddeliteľnou súčasťou rastlinnej výroby. Vypracovanie koncepcie procesného controllingu sme uskutočnili v podmienkach konvenčného obrábania pôdy. V porovnaní s bezorebným pestovaním obsahuje síce viac procesov, vo forme zásahov do pôdy, ale na druhej strane ho považujeme za ekologickejší, a to hlavne pre jeho „zdravšie“ konečné produkty plynúce predovšetkým z nižšej náročnosti tohto systému obrábania pôdy na používanie chemických ochranných prostriedkov.

Koncepciu procesného controllingu sme prepojili s použitím metódy ABC (procesnej kalkulácie), ktorej cieľom je znižovať úroveň režijných nákladov podniku. Metóda ABC je v modernom ponímaní manažmentu spájaná s controlllingom. Jej aplikácia nám umožnila zachytiť aj ekonomickú stránku jednotlivých procesov, nakoľko pomocou nej priradujeme náklady aktivitám, ktoré ich vyvolali. Aj Hudáková Stašová a Tušan (2006) potvrdzujú, že príčinou vzniku väčšiny nákladov v podniku je realizácia aktivít. Z tohto dôvodu vystupuje do popredia procesne orientovaný systém controllingu. Skúsenosti z praxe poukazujú na to, že najúčinnším nástrojom controllingu v tomto smere je metóda ABC. Jej uplatnenie

v poľnohospodárstve doteraz nebolo veľmi úspešné. Podľa autorov je najväčšou prekážkou konzervatívnosť manažérov.

Pre zistenie toho do akej miery je v poľnohospodárskych podnikoch implementovaný controlling a samotné procesné riadenie sme realizovali dotazníkové skúmanie, ktorého objektom skúmania boli poľnohospodárske subjekty na Slovensku. Výber reprezentatívnej vzorky bol limitovaný veľkosťou podniku. V centre našej pozornosti boli malé a stredne veľké podniky, ktoré v agrárnej štruktúre Slovenska zastávajú značný podiel v porovnaní s veľkými podnikmi (podľa výsledkov štúdie, ktorú uskutočnila Slovak Business Agency boli v roku 2017 evidované 2 veľké a 936 malých a stredných podnikov, právnických osob, pôsobiacich v odvetví poľnohospodárstva). Ako poukazujú štúdie (Foltínová and Dubcová, 2010; Šebej and Foltínová, 2011; Müller), malé a stredne veľké podniky, ktoré sa v súčasnosti dynamicky rozvíjajú majú obmedzený vplyv na trh a z tohto dôvodu je u nich o to dôležitejšie, aby sa vedeli rýchlo prispôbiť zmenám prostredia a zostali konkurencieschopné. Výskumy autorov (Sedliačiková, Šatanová and Foltínová, 2012; Bednárová, 2008) potvrdzujú, že najväčšou bariérou, ktorá podnikom bráni v implementácii nových prístupov je ich strach z inovácie zaužívaných metód a modernizácie. Celkovo sme oslovili 582 poľnohospodárskych subjektov s prosbou o vyplnenie dotazníka v elektronickej forme. Dotazníkový prieskum bol uskutočnený prostredníctvom štrukturovaného dotazníka. Prvý okruh otázok bol venovaný identifikačným a klasifikačným údajom podnikov, druhý okruh otázok bol zameraný na zistenie základných ekonomických informácií a tretí, posledný, okruh sa týkal oblasti kontroingu a využívania rôznych metód a nástrojov riadenia. Po navrátení a vyselektovaní dotazníkov, ktoré boli nesprávne vyplnené alebo ktoré vyplňali mikropodniky sme sa dostali na úroveň 150 kompletne vyplnených dotazníkových formulárov od malých a stredne veľkých poľnohospodárskych subjektov. S cieľom lepšieho porozumenia údajov získaných prostredníctvom dotazníkového prieskumu sme uskutočnili pološtandardizovaný rozhovor, ktorého sa zúčastnilo 18 respondentov zo stredného a top manažmentu.

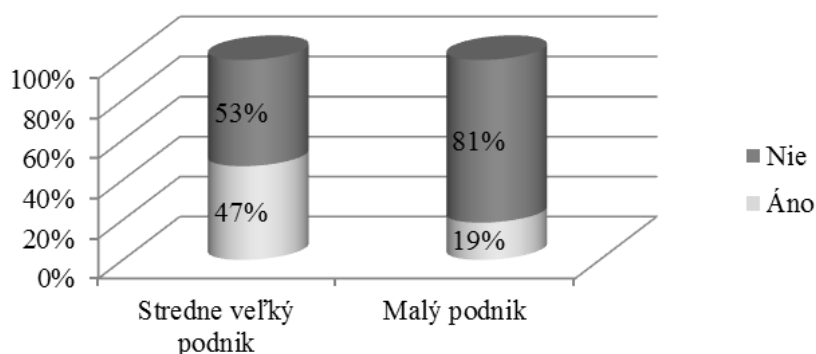
Tab. 1 Štruktúra skúmaných podnikateľských subjektov

Klasifikačné kritérium	Kategória podniku	Absolútna hodnota	Relatívna hodnota
Veľkosť podniku	Malý podnik	86	57 %
	Stredne veľký podnik	64	43 %
Právna forma podnikania	Spoločnosť s ručením obmedzeným	74	49 %
	Družstvo	54	36 %
	Akciová spoločnosť	22	15 %
Dĺžka pôsobenia na trhu	Viac ako 15 rokov	76	51 %
	Viac ako 5 rokov	55	36 %
	Menej ako 5 rokov	19	13 %

Zdroj: vlastné spracovanie

Výsledky a diskuse

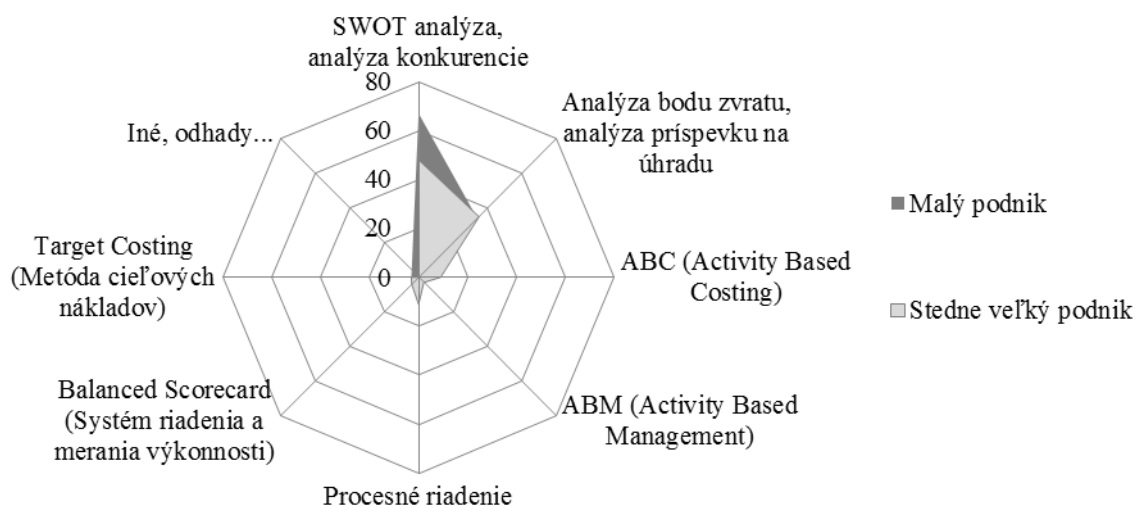
Na základe výsledkov výskumu sme dospeli k záveru, že väčšina poľnohospodárskych podnikov na Slovensku nemá implementovaný controlling, čoho dôkazom je faktografia v grafe 1.

Graf 1: Implementácia controllingu v poľnohospodárskych podnikoch

Zdroj: vlastné spracovanie

Za účelom zistenia toho, či sa poľnohospodárske podniky spoliehajú skôr na tradičné metódy, nástroje a techniky riadenia, alebo sú vo využívaní týchto metód a techník riadenia odvážnejší, sme respondentom položili otázku. Respondenti mali na výber z viacerých možností, pričom ich výber nebol limitovaný len jednou možnosťou, poprípade mohli dopísať svoju vlastnú odpoveď.

Graf 2: Nástroje, metódy a techniky využívané v poľnohospodárskych podnikoch

Zdroj: vlastné spracovanie

Z grafu 2 je zrejmé, že najviac malých a rovnako aj najviac stredne veľkých poľnohospodárskych podnikov uskutočňuje analýzu vonkajšieho a vnútorného prostredia (SWOT analýza – analýza silných a slabých stránok, hrozieb a príležitostí) a analýzu konkurencie, ktoré zaraďujeme medzi tradičné metódy a techniky riadenia. V rámci metód, techník alebo nástrojov, ktoré sa zaraďujú do skupiny modernejších, má najvyššie zastúpenie procesné riadenie, ktoré je aplikované v 9 (10 %) malých a 11 (17 %) stredne veľkých podnikoch. Metódu riadenia nákladov ABC využíva 6 (7 %) malých a 9 (14 %) stredne veľkých subjektov. Výrosotová (2014) robila výskum na malých a stredných priemyselných podnikoch východného Slovenska o vzorke 86 spoločností. Podľa výsledkov jej výskumu metódu ABC a procesné riadenie využíva približne 21 % podnikov skúmanej vzorky. Naproti tomu Škorecová (2015) tvrdí, že prieskumy, ktoré boli realizované na SPU v Nitre poukazujú na to, že metóda ABC a procesné riadenie nemajú uplatnenie ani v jednom poľnohospodárskom subjekte na Slovensku.

Keďže výsledok našej analýzy naznačil, že rovnako ako procesné riadenie, tak aj metóda ABC sú v poľnohospodárskych podnikoch využívané, aj keď len veľmi ojedinele, snažili sme sa o hlbší pohľad do danej problematiky. V rozhovore s vybranými poľnohospodárskymi podnikmi sme zisťovali, či využívajú metódu ABC, či kalkulujú náklady podľa činností, ak áno, tak či sú tieto kalkulácie vo forme predbežných alebo výsledných kalkulácií. Z rozhovoru vyplynulo, že podniky, ktoré uskutočňujú kalkulovania nákladov podľa činností, ich realizujú vo forme predbežných kalkulácií. Nerealizujú ich vo forme výsledných kalkulácií, ktoré hovoria o skutočnej výške nákladov, takže chýba prvok porovnateľnosti. V tomto prípade, nemožno hovoriť, že podniky používajú metódu ABC. Opierame sa o výskum Škorecovej (2015), ktorá tvrdí, že v minulosti boli pri riadení rastlinnej výroby sledované náklady podľa činnosti pomocou tzv. technologických kariet plodín, ktoré boli vypracované pre každú plodinu. Bola v nich určená plánovaná výška nákladov na činnosti podľa technologického pestovania plodín. Z toho vyvodzujeme záver, že poľnohospodárske podniky majú ešte zaužívané tieto technologické karty, ktoré obsahujú predbežné kalkulácie nákladov na jednotlivé činnosti, ale v konečnom dôsledku nevyužívajú metódu ABC.

Koncepcia procesného controllingu produkcie pšenice ozimnej spočíva vo vytvorení procesných máp a procesných modelov.

Obr. 1: Postupnosť výrobných procesov pšenice ozimnej

Zdroj: vlastné spracovanie

- *Proces plánovania rastlinnej výroby* - predstavuje východisko, pretože jeho existencia je bezpodmienečným predpokladom definície ďalších procesov. Jeho účastníkmi sú vedúci úseku RV, vedúci zásobovania a odbytu, vedúci dopravy a spravovania techniky, controller⁷ a ďalšie osoby v závislosti od riadiacej a organizačnej štruktúry konkrétneho subjektu. Controller je plánovačom, administrátorom informačného systému, zodpovedá za analytickú činnosť, plní úlohy podľa pokynov priameho nadriadeného a poskytuje informácie pre manažérov v zmysle požiadaviek controllingu, t. z., že plní kumulovanú funkciu. Súčasťou tohto procesu sú všetky aktivity, ktorých úlohou je naplánovať ďalšie procesy spojené s pestovaním pšenice. Za komplexnosť a harmonizáciu tohto procesu zodpovedá controller.
- *Proces obstarania vstupov* – skladá sa z aktivít zabezpečujúcich dostupnosť vstupov do výroby v potrebnom čase a potrebnom množstve s prihliadnutím na dodržanie podmienok ekonomickej efektívnosti. Za nákup vstupov do výroby (osív, hnojív, prostriedkov chemickej ochrany) zodpovedá vedúci zásobovania. Jeho úlohou je zabezpečiť nákup vstupov v požadovanej kvalite. Po ich dodaní je potrebné ich prevziať a uskladniť, za čo zodpovedá skladník. Jeho úlohou je vystaviť príjemku vstupov na sklad a vypracovať skladovú evidenciu došlého materiálu. Zároveň zodpovedá za to, aby bolo zaevidované aj vyskladnenie materiálu v reálnom čase. Vyžaduje sa, aby skladové hospodárstvo bolo vedené prostredníctvom informačného systému, ktorý v prípade limitných objednávok (materiály, ktoré majú byť na sklade v určitom množstve - limite) automaticky upozorňuje zásobovacie stredisko na nedostatok. Aktivity, ktoré sú súčasťou procesu obstarania vstupov vytvárajú náklady,

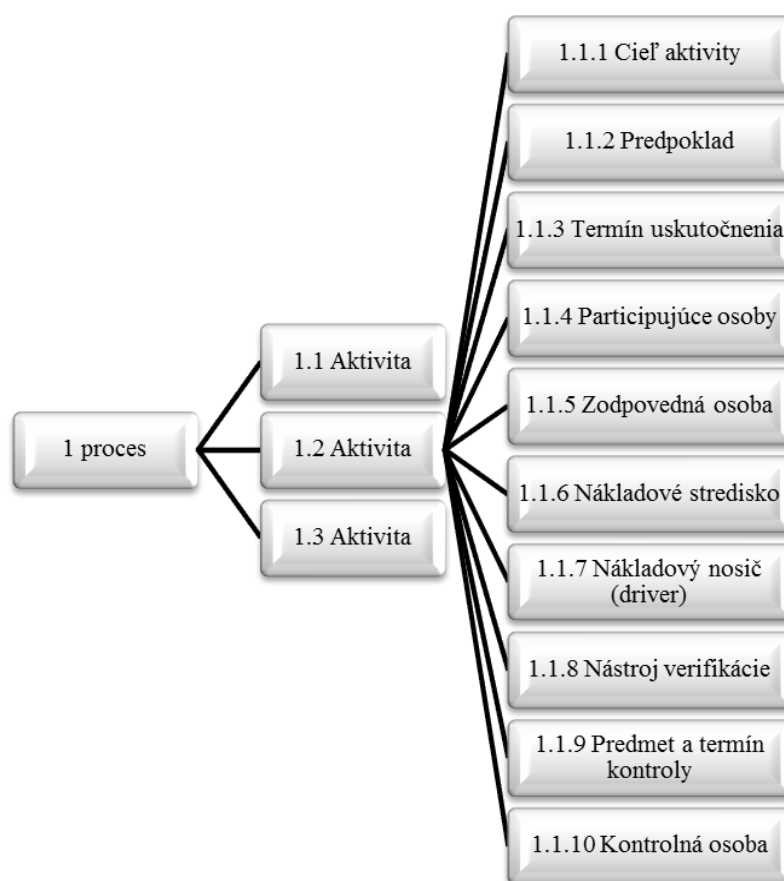
⁷ Konkrétna štruktúra účastníkov procesu plánovania je závislá od samotného podniku.

ktoré je potrebné priradiť na zodpovedajúce nákladové stredisko a rozpočítať pomocou adekvátnych nákladových nosičov.

- *Proces predsejbovej prípravy* - spočíva v komplexnej príprave pozemku a osiva na výsev. Zahŕňa aktivity, ktorých účelom je aplikácia hnojiva do pôdy, urovanie pozemku, zabezpečenie jeho vhodnej štruktúry, ako aj vytvorenie kvalitného osivového lôžka. Súčasťou procesu predsejbovej prípravy je aj nakladanie osiva, jeho preprava na pozemok a naplnenie zásobníka sejačky. Za všetky aktivity zodpovedá agronóm. Pričom kontrolu výkonu práce traktoristu uskutočňuje agronóm a kontrolu výkonu práce agronóma jeho priamy nadriadený alebo ním poverená osoba. Tým, že pre jednotlivé aktivity je určená zodpovedná osoba, je možné v prípade výskytu chyby priradiť zodpovednosť za jej vznik konkrétnej osobe a následne z toho vyvodiť následky. Všetky aktivity spadajúce do procesu predsejbovej prípravy musia byť uskutočnené vo vhodnom agrotechnickom termíne s prihliadnutím na pôdno-klimatické podmienky, aby bol zároveň dodržaný agrotechnický termín sejby. Keďže každá aktivita vyvoláva vznik nákladov je potrebné tieto náklady priradiť náležitému nákladového stredisku a zároveň je potrebné stanoviť vhodný nákladový nosič, na základe ktorého sú náklady rozpočítavané. Cieľom je zníženie režijných nákladov.
- *Proces sejby* - pozostáva len z jednej aktivity, ktorá má rovnomenný názov. Cieľom aktivity je zabezpečiť výsev osiva na požadovanú výmeru. Pre naplnenie stanoveného cieľa sú nevyhnutné znalosti a praktické skúsenosti agronóma, ktorý zodpovedá za danú aktivitu. Pričom výkon práce traktoristu kontroluje agronóm a výkon práce agronóma kontroluje jeho priamy nadriadený alebo ním poverená osoba. Pri sejbe je nevyhnutné dodržať správny agrotechnický termín. Náklady, ktoré vyvoláva táto aktivita je potrebné priradiť na adekvátne nákladové stredisko a rozpočítať podľa správneho nákladového nosiča, tak aby sa úroveň režijných nákladov minimalizovala.
- *Proces vegetácie* - cieľom každého výrobného poľnohospodárskeho podniku je, aby mal zdravý porast pestovaných plodín. Vegetačný výrobný proces zahŕňa všetky aktivity, ktoré majú zabezpečiť maximálnu kvalitatívnu a kvantitatívnu úrodu. Jeho súčasťou je aj jesenná a jarná inventarizácia porastov, kde agronóm kontroluje počet vzídených jedincov a zaburinenosť porastov. O uskutočnenej kontrole podáva záznam. Proces vegetácie ďalej zahŕňa hnojenie (nitratácia) a aplikáciu chemických postrekov proti burinám, škodcom a chorobám. Rovnako ako pri iných aktivitách, aj tu sú nevyhnutné znalosti a praktické skúsenosti agronóma. V prípade potreby sa uskutočňuje aj valcovanie, ktoré ma zatlačiť mrazom povytiahnuté korene rastlín. Tak ako v predchádzajúcich procesoch je potrebné aktivity realizovať v správnom agrotechnickom termíne v závislosti od pôdno-klimatických podmienok. Vznik nákladov vyvolaných každou jednou aktivitou je potrebné pripísať konkrétnemu nákladového stredisku. Zároveň je potrebné korektne určiť nákladové nosiče. Výkon práce agronóma kontroluje jeho priamy nadriadený alebo ním poverená osoba.
- *Proces zberu a pozberovej úpravy* - súčasťou tohto komplexu na seba nadväzujúcich aktivít je v prvom rade zber úrody, pri ktorom je potrebné zabezpečiť, aby jeho realizácia prebiehala s minimálnymi zberovými stratami. Kontrolu kvality obilia a pozberových strát má v zodpovednosti controller. Pozberová úprava je zameraná na odvoz úrody na pozberovú linku, kde sa uskutočňuje sušenie obilia na požadovanú vlhkosť a čistenie obilia s cieľom odstránenia hrubých nečistôt a prímiesí. Zodpovednosť za čistenie a sušenie obilia nesie vedúci pozberovej linky. Súčasťou daného procesu je aj lisovanie slamy, jej odvoz a uskladnenie. Kontrolu vyššie uvedených aktivít vykonáva agronóm alebo vedúci pozberovej linky (v závislosti od organizačnej a riadiacej štruktúry konkrétneho podniku) a skladník. Realizácia každej aktivity musí byť zdokumentovaná. Pripísanie vzniku nákladov konkrétnemu nákladového stredisku uľahčuje identifikovanie nákladov súvisiacich s určitým druhom aktivity.

- *Proces skladovania a odbytu* - zahŕňa aktivity, ktoré sú zamerané na skladovanie obilia do jeho realizácie, jeho prípravu na predaj a odvoz odberateľovi. Za skladovanie obilia, jeho prípravu na predaj a nakladanie zodpovedá hlavný skladník, ktorého kontroluje agronóm. Prepravu obilia uskutočňuje vodič. Kontrola tejto aktivity sa realizuje zo strany skladníka a controllera. Termíny, v ktorých sa dané aktivity uskutočňujú a kontrolujú sú určené na základe zmluvy o predaji. Náklady, ktoré dané aktivity vyvolali musia byť rovnako ako pri iných, vyššie uvedených, aktivitách priradené zodpovedajúcim nákladovým strediskám a realizácia každej aktivity musí byť verifikovaná adekvátnym písomným dokladom.

Každý z uvedených procesov na obr. 1 sa skladá z aktivít, ktorých cieľom je zabezpečiť plynulý technologický proces výroby pšenice ozimnej.

Obr. 2: Príklad procesnej mapy

Zdroj: vlastné spracovanie

Každá aktivita zároveň musí byť definovaná pomocou nasledovných náležitostí:

- **cieľ aktivity** – vyjadruje za akým účelom sa daná aktivita realizuje, prípadne obsahuje jeho bližšiu špecifikáciu. Je to budúci stav, o dosiahnutie ktorého sa usilujú tí, ktorí sú za danú aktivitu zodpovední. Jeho vymedzenie je dôležité, aby bolo každému jednoznačne zrejmé, prečo je potrebné danú aktivitu uskutočniť;
- **predpoklad** – predstavuje premisu, ktorá musí byť splnená, aby bolo možné dosiahnuť cieľ. Sú to podmienky alebo požiadavky, ktoré musia osoby zodpovedajúce za danú aktivitu nielen poznať, ale ich aj naplňať;
- **termín uskutočnenia** – môže byť vymedzený ako konkrétny časový okamih (deň) alebo určité časové rozpätie. Je to termín, kedy má byť daná aktivita realizovaná. Pri

každej aktivite musí byť premyslene určený, aby bola zabezpečená plynulosť všetkých procesov;

- participujúce osoby – osoby, ktoré sa podieľajú na výkone aktivity;
- zodpovedná osoba – priamy nadriadený, alebo ním poverená osoba. Jej vymedzenie je nevyhnutné pre to, aby bolo možné priradiť zodpovednosť za vzniknuté odchýlky (pozitívne alebo negatívne) jednotlivcom a vyvodiť z toho dôsledky (odmena alebo postih);
- nákladové stredisko – je to vnútropodniková organizačná jednotka, na ktorú sú evidované vzniknuté náklady. Poznanie nákladového strediska umožňuje ľahšie priradenie nákladov aktivitám. Je to pre o, že nákladové strediská zoskupujú náklady, ktoré vznikajú realizáciou určitého druhu aktivity;
- driver (nákladový nosič) – inak povedané rozvrhová základňa. Predstavuje veličinu na základe ktorej je možné rozpočítavať vzniknuté náklady;
- nástroj verifikácie – predstavuje písomný doklad o uskutočnení danej aktivity. Existencia takéhoto dokladu vystupuje ako potvrdenie o uskutočnení danej aktivity.
- predmet a termín kontroly – výkon každej aktivity je potrebné kontrolovať. Kontroluje sa výkon práce zodpovedných osôb. Kontrola musí prebiehať niekoľkokrát v priebehu výkonu aktivity, pričom musia byť dopredu stanovené jej parametre. Pri ich nedodržaní sú okamžite prijímané nápravné opatrenia;
- kontrolná osoba – kontrolnou osobou je vždy priamy nadriadený osoby, ktorá zodpovedá za výkon aktivity alebo ním poverená osoba.

Shrnutí:

Potvrďuje sa, že vplyv globalizačných procesov v agropodnikateľstve s ich pozitívnymi a negatívnymi dôsledkami sa v Európe výrazne posilnil (Bečvářová a Zdráhal, 2015). Základným predpokladom konkurencieschopnosti podniku je pružná koncepcia riadenia, ktorá dokáže rýchlo reagovať na časté dynamicky sa meniace podmienky na trhu. Controlling vedie k podnikateľskej flexibilitě, a to tým, že koordinuje všetky aktivity v záujme naplnenia cieľov, pričom pre jeho účinnú existenciu v podniku je nevyhnutná spolupráca s manažmentom podniku. Controlleri sa stávajú navigátormi manažérov, ktorí sa musia častokrát rozhodovať pod veľkým časovým tlakom. Poskytujú také informácie, ktoré umožňujú, aby mali manažéri pred prijatím akýchkoľvek rozhodnutí čo možno najviac vedomostí o danom predmete záujmu. Controlleri zabezpečujú finančnú a procesnú transparentnosť, a tým pomáhajú manažérom riadiť spoločnosť. Z výskumu, ktorý sme uskutočnili na slovenských poľnohospodárskych podnikoch je zrejmé, že controlling nemá rozsiahle uplatnenie. Z metód a nástrojov riadenia, ktoré sa radia do moderných má najvyššiu, aj keď stále nízku mieru uplatnenia procesné riadenie. Vypracovanie koncepcie procesného controllingu v rastlinnej výrobe v spojitosti s využitím metódy ABC predstavuje metodický postup aplikácie controllingu v poľnohospodárskych podnikoch, ktorý dáva priestor pre sprehľadnenie nákladov jednotlivých aktivít a ich optimalizáciu.

This paper was supported by the Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic under project VEGA 1/0913/17

Literatura:

- BAE, Hyerim., LEE, Sanghyup, MOON, Ilkyeong. Planning of business process execution in Business Process Management environments. *Information Sciences*. 2014, 34, 357-369. ISSN 1335-9053.
- BECVÁŘOVÁ, Věra a ZDRÁHAL, Ivo. European Model of Agriculture in the Conditions of

- the World Agribusiness. In *Sborník příspěvků XII. mezinárodní vědecké konference Hospodářská politika v členských zemích Evropské unie: 16.-18. září 2014, Betline Forest Hotel, Ostravice*. Karviná: Slezská univerzita v Opavě, 2014, s. 50-57. ISBN 978-80-7510-045-0.
- HUDÁKOVÁ STAŠOVÁ, Lenka a TUŠAN, Radoslav. Potreba využitia moderných metód kalkulácie vlastných nákladov so zameraním na poľnohospodársku prvovýrobu. *Manažment v teórii a praxi* [online]. 2006, 2(špeciálne číslo), 44-48 [cit. 2018-01-29]. ISSN 1336-7137. Dostupné na: <<http://casopisy.euke.sk/mtp/clanky/x-2006/special%20issue%202006.pdf>>.
- FOLTÍNOVÁ, Alžbeta a DUBCOVÁ, Gabriela. Aplikácia vybraných modelov analýzy nákladov v operatívnom controllingu. In *Aktuálne pohľady na konkurencieschopnosť a podnikanie, Bratislava : EKONÓM*, 2010, s. 39-49. ISBN 978-80-225-3079-8.
- MENDLING, Jan, BAESSENS, Bart, BERNSTEIN, Abraham., FELLMANN, Michael. Challenges of smart business process management: An introduction to the special issue. *Decision Support Systems*. 2017, 100, 1-5. ISSN 0167-9236.
- SEDLIAČIKOVÁ, Marianna, ŠATANOVÁ, Anna, FOLTÍNOVÁ, Alžbeta. Finančný controlling v teórii a praxi malých a stredných podnikov In *Ekonomický časopis* [online], 2012, 60(9), 949-965 [cit. 2017-04-14]. ISSN 0013-3035. Dostupné na: <<https://www.sav.sk/journals/uploads/0622121809%2012%20%C5%A0atanov%C3%A1-RS.pdf>>.
- SLOVAK BUSINESS AGENCY. 2018. *Malé a stredné podnikanie v číslach v roku 2017* [online]. © 2018 [cit. 2018-11-29]. Dostupné na: <<https://www.npc.sk/file?uuid=b40742be-ac93-4fd0-ae60-b52467626139>>.
- SUJOVA, Andrea, RAJNOHA, Rastislav, MERKOVA, Martina. Business process performance management principles used in Slovak enterprises. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 2014, 109, 276-280. ISSN 1877-0428.
- ŠEBEJ, Vladimír a Foltínová, Ľubica. Nachádza finančný controlling uplatnenie aj v malých a stredných podnikoch? In *Aktuálne pohľady na konkurencieschopnosť a podnikanie. Nové výzvy: Zborník vedeckých prác*. Bratislava : EKONÓM, 2011, s. 503-507. ISBN 978-80-225-3200-6.
- ŠKORECOVÁ, Emília. Možnosti uplatnenia finančných nástrojov procesného riadenia v poľnohospodárstve. *Journal of Knowledge Society* [online], 2015, 3(2), 20-29 ISSN 2336-2561. Dostupné na: <http://jks.euin.org/sites/default/files/jks_2015_02_020-029_Skorecova.pdf>.
- TEPLICKÁ, Katarína. Význam a uplatnenie procesného controllingu v malom a strednom podnikaní. In *Manažment v teórii a praxi - on-line odborný časopis o nových trendoch v manažmente* [online]. 2015, 11(1-2), 10-19 [cit. 2018-02-15]. ISSN 1336-7137. Dostupné na: <<http://mtp.euke.sk/wp-content/uploads/2015/06/MTP-1-2-2015.pdf>>.
- TRIGO, A., BELFO, A., ESTÉBANEZ, P. R. Accounting Information Systems: evolving towards a business process oriented accounting. *Procedia Computer Science*. 2016, 100, 987-994. ISSN 1877-0509.
- VÝROSTOVÁ, Eva. Riadenie nákladov v malých a stredných podnikoch priemyselnej výroby východného Slovenska. *Trendy v podnikaní* [online]. 2014, 4(2), s. 71-80. [cit. 2018-02-15]. ISSN 1805-0603. Dostupné na: <<https://www.dfek.zcu.cz/tvp/doc/akt/tvp-2-2014-clanek-9.pdf>>.

Kontaktní adresy autorů:

Ing. Ľudmila Dobošová, PhD., Fakulta ekonomiky a manažmentu, Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, Tr. Andreja Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovenská republika, E-mail: DobosovaL@gmail.com

doc. Ing. Daniela Hupková, PhD., Fakulta ekonomiky a manažmentu, Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, Tr. Andreja Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovenská republika, E-mail: daniela.hupkova@uniag.sk

Ing. Veronika Mihálová, Fakulta ekonomiky a manažmentu, Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, Tr. Andreja Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovenská republika, E-mail: mihalova.ve@gmail.com

prof. Ing. Ľubomír Gurčík, CSc., Fakulta ekonomiky a manažmentu, Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, Tr. Andreja Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovenská republika, E-mail: lubomir.gurcik@uniag.sk

Sociálne služby ako faktor sociálneho rozvoja v regióne

Social services as a factor of social development in the region

Iveta Dudová

Abstrakt:

Sociálny rozvoj regiónu môžeme vo všeobecnosti charakterizovať ako súbor procesov a príspevkov rôznych aktérov zameraných na zlepšenie životných podmienok, rozvoj životného prostredia, potenciál jednotlivcov a komunít, ktoré zvyšujú kvalitu života. Sociálny rozvoj je spojený so sociálnou politikou a jeho úroveň je priamo spojený s jej pôsobením. Sociálne služby sú súčasťou sociálnej politiky v oblasti sociálneho zabezpečenia. Kompetencie v oblasti sociálnych služieb štát presunul na samosprávu a sociálne služby sú súčasťou sociálnej infraštruktúry regiónu. Príspevok identifikuje význam sociálnych služieb pre sociálny rozvoj v regiónoch, pričom venuje osobitnú pozornosť verejným poskytovateľom sociálnych služieb, upriamuje pozornosť na sociálne služby ako súčasť sociálnych služieb verejného záujmu a sociálnej politiky štátu. Cieľom príspevku je popísať aktuálnu situáciu v oblasti sociálnych služieb zabezpečovaných obcami a samosprávnymi krajmi, poukázať sa súčasné špecifické problémové oblasti, realizované legislatívne opatrenia a načrtnúť potrebu zmien zohľadňujúcich vývoj potrieb v sociálnych službách

Kľúčová slova:

sociálny rozvoj, sociálne služby, verejný poskytovateľ, samospráva, región

Abstract:

The social development of the region we can in generally characterized as a ensemble of processes and contributions by various stakeholders focused on improving living conditions, developing the environment, the potential of individuals and communities that improve the quality of life. The social development is linked to social policy and its level is directly linked to its action. The social services are part of social policy in the area of social security. The competencies in the field of social services the state transferred to self-government and social services are part of the region's social infrastructure The paper identifies the importance of social services for social development in the regions, paying special attention to public service providers, draws attention to the social services as part of social services of public interest and social policy of the state. The aim of the paper is to describe the current situation in the field of social services provided by municipalities and self-governing regions, to point out the current specific problem areas, to implement legislative measures and to outline the need for changes taking into account the development of needs in social services.

Key words:

social development, social services, public service provider, local government, region

Úvod

Sociálne služby možno zahrnúť do sociálnej infraštruktúry v regióne ako súčasti endogénnych faktorov rozvoja regiónu. Sociálny rozvoj je spojený so sociálnou politikou, ale je viac ako len súčtom jej jednotlivých súčastí. Sociálny rozvoj považujeme za pridanú hodnotu sociálnych politík. Táto pridaná hodnota sa však ťažko vymedzuje. Sociálna politika zahŕňa sociálnu ochranu, sociálne služby všeobecného záujmu, akými sú vzdelávanie, zdravie, zamestnanosť, sociálne partnerstvo, atď. a týka sa prerozdelenia, ochrany a sociálnej

spravodlivosti. Sociálna politika zahŕňa sociálnu ochranu a aj sociálne služby všeobecného záujmu (Dudová, Stanek, Polonyová, 2018).

Sociálne služby podporujú sociálny rozvoj aj v kontexte teritoriálneho či lokálneho sociálneho rozvoja, pretože podporujú riešenia, ktoré sa prejavujú ako prevencia a boj proti sociálnej exklúzii. Ich formy dnes vyžadujú hľadanie nových odpovedí založených na inej logike ako tradičné sociálne a medicínsko-sociálne opatrenia. Ide o koncept sociálnej inovácie, kde je proces zmeny zameraný na sociálny rozvoj (Mansanti, 2005). Lokálny rozmer sociálneho štátu je zásadný. Vo väčšine krajín OECD zohrávajú miestne orgány kľúčovú úlohu pri realizácii sociálnych transferov a poskytovaní služieb. Pre územnú samosprávu je charakteristické zapojenie do aktivít v oblasti sociálnej pomoci, osobitne sociálnych služieb (Sanchez, 2005). Sociálne služby tvoria neoddeliteľnú súčasť európskeho sociálneho modelu a aj keď netvoria samostatnú právnu kategóriu v rámci služieb verejného záujmu, predsa len zaberajú špecifické miesto ako piliere európskej spoločnosti a ekonomiky, pretože prispievajú k účinnosti základných sociálnych práv (Oznámenie, 2011).

Sociálne služby vo verejnom záujme zahŕňajú systémy sociálneho zabezpečenia, ktoré pokrývajú základné životné riziká a rad ďalších základných služieb poskytovaných priamo určitej osobe a ktoré plnia úlohu prevencie a sociálnej súdržnosti či sociálneho začlenenia. Podľa Európskeho hospodárskeho a sociálneho výboru je účelom verejnoprospešných sociálnych služieb sociálna, územná a hospodárska súdržnosť prostredníctvom uplatňovania kolektívnej solidarity s cieľom riešiť najmä všetky situácie sociálneho oslabenia, ktoré by mohli spôsobiť ujmu na fyzickej alebo psychickej integrite ľudí, ako sú choroba, starnutie, práceneschopnosť, zdravotné postihnutie, existenčná neistota, chudoba, sociálne vylúčenie, drogová závislosť, rodinné problémy a problémy s bývaním, a ťažkosti súvisiace s integráciou cudzincov. Tieto služby majú tiež integrovaný rozmer, ktorý poskytuje viac než jednoduchú pomoc a činnosť v prospech tých najchudobnejších. Ich cieľom je aj uspokojovať všetky potreby umožňujúce všetkým prístup k základným sociálnym službám. Prispievajú tiež k účinnému uplatňovaniu princípov občianstva a základných práv (Stanovisko, 2007).

Starostlivosť o deti a dlhodobá starostlivosť o starších a osoby so zdravotným postihnutím sú sociálne služby, ktoré často poskytujú subjekty sociálnej ekonomiky a ktoré zohrávajú zásadnú úlohu pri zachovávaní sociálnej súdržnosti. Vo všeobecnosti sa považujú za služby všeobecného záujmu a často sa financujú z verejných rozpočtov. Na úrovni EÚ dochádza ku koordinácii politík v súvislosti s poskytovaním týchto sociálnych služieb v rámci otvorenej metódy koordinácie v oblasti sociálnej ochrany a sociálneho začlenenia.

Sociálna platforma vo svojich odporúčaních „o dosiahnutí kvalitných sociálnych a zdravotných služieb“ uvádza, že „kvalita sa musí stanoviť na miestnej úrovni – úrovni, ktorá je najbližšie k užívateľom služieb“. Dôležité je rešpektovať potreby užívateľa (pohlavie, vek, náboženské vyznanie, etnický pôvod atď.). Dobrovoľný európsky rámec kvality sociálnych služieb je užitočným nástrojom na presadzovanie kvality starostlivosti o deti a dlhodobej starostlivosti: stanovuje zásady kvality poukazujúce na znaky, ktoré by sociálna služba mala mať, aby uspokojovala rôzne potreby a očakávania užívateľa služby, a na rôzne rozpory poskytovania služby (dostupnosť, prístupnosť, cenová dostupnosť, zameranie na osobu, komplexnosť, kontinuita, zameranosť na výsledky, rešpektovanie práv užívateľov, účasť a posilnenie postavenia, partnerstvo, riadna správa, dobré pracovné podmienky a pracovné prostredie/investície do ľudského kapitálu, primeraná fyzická infraštruktúra) (Social Platform, 2008).

Sociálne služby sú súčasťou sociálnej ochrany. V slovenskom systéme sociálnej ochrany predstavujú formu poskytovania sociálnej pomoci. V EÚ za sociálnu politiku a sociálne systémy, teda i sociálne služby, zodpovedajú národné štáty.

Cieľ a metodika

Príspevok identifikuje význam sociálnych služieb pre sociálny rozvoj v regiónoch, pričom venuje osobitnú pozornosť verejným poskytovateľom sociálnych služieb. Poskytuje pohľad na sociálne služby ako súčasť sociálnych služieb verejného záujmu a sociálnej politiky štátu.

Objektom analýzy sú sociálne služby zabezpečované obcami a vyššími územnými celkami na Slovensku. Cieľom príspevku je popísať aktuálnu situáciu v oblasti sociálnych služieb zabezpečovaných obcami a samosprávnymi krajmi, poukázať sa súčasné špecifické problémové oblasti, realizované legislatívne opatrenia a načrtnúť potrebu zmien zohľadňujúcich vývoj potrieb v sociálnych službách.

Pre dosiahnutie hlavného cieľa sme si stanovili nasledovné čiastkové ciele: 1. popísať legislatívne možnosti poskytovania a zabezpečovania sociálnych služieb verejnými poskytovateľmi, 2. identifikovať regionálne disparity v kvantitatívnych ukazovateľoch sociálnych služieb zabezpečovaných obcami a samosprávnymi krajmi, 3. priblížiť pohľad na realizované zmeny v oblasti sociálnych služieb zohľadňujúce požiadavky aplikačnej a interpretačnej praxe.

Príspevok je výsledkom zberu, spracovania a analýzy údajov a získaných informácií, ktoré boli nadobudnuté sekundárnym výskumom. Hlavným zdrojom získaných údajov boli publikácie, správy a štatistiky Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR a Ministerstva financií SR. V článku boli použité metódy deskriptívnej štatistiky, pričom údaje boli prezentované prostredníctvom tabuliek a grafov a metóda analýzy zdrojových materiálov a dát. Pri skúmaní štruktúry sociálnych služieb v regiónoch boli využité štatistické údaje z ročných výkazov o vybraných druhoch sociálnych služieb (V(MPSVR SR) 10-01) Inštitútu sociálnej politiky Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny (rezortné štatistické výkazníctvo v súlade so zákonom č. 540/2001 Z. z.).

Výsledky a diskusia

Sociálne služby ako súčasť sociálnej politiky štátu by mali riešiť najmä hmotnú a sociálnu núdzu (sociálne znevýhodnenie) jednotlivcov či skupiny obyvateľov. Významne ovplyvňujú sociálne problémy a integrujú sociálne slabšie vrstvy obyvateľstva či skupiny obyvateľov posudzované ako marginalizované. V podmienkach trhového hospodárstva nie je už dominantné postavenie štátu ako poskytovateľa sociálnej služby. Sociálne služby sú cieľenou podpornou činnosťou, ktorá sa poskytuje jedincovi v nepriaznivej sociálnej situácii pri jeho sociálnej integrácii alebo reintegrácii, je to určitá ochrana pred sociálnou exklúziou a znižovaním kvality života. K základným faktorom ovplyvňujúcim rozvoj sociálnych služieb patrí spoločenské a politické prostredie, legislatívne rámce, ekonomická úroveň a ekonomický rozvoj, dostupné verejné zdroje, stupeň rozvoja občianskej spoločnosti, schopnosť a kvalita implementovať sociálnu službu. Sociálne služby sú jednou z foriem pomoci v situáciách, keď si občan sám nemôže zabezpečiť starostlivosť o svoju osobu, domácnosť, ochranu a upevňovanie svojich práv, záujmov vzhľadom na svoj vek, zdravotný stav, sociálnu neprispôsobivosť, stratu zamestnania, ťažké zdravotné postihnutie, to zn. kvalitu života vyjadrenú v sociálnej politike štátu. V roku 2002 sa začala reforma verejnej správy. Vytvoril sa duálny systém, čo znamená striktné oddelenie štátnej správy a samosprávy. V sociálnej sfére sa reforma realizovala odovzdaním kompetencií k sociálnym službám zo štátu na samosprávu (Dudová, Stanek, Polonyová, 2018).

Druhy sociálnych služieb sú 1. sociálne služby krízovej intervencie – terénna sociálna služba; poskytovanie sociálnych služieb v zariadeniach (nizkoprahové denné centrum, integračné centrum, komunitné centrum, nocľaháreň, útulok, domov na polceste, núdzové bývanie; nizkoprahová sociálna služba pre deti a rodinu); 2. sociálne služby na podporu rodiny s deťmi – pomoc pri osobnej starostlivosti o dieťa a podpora zosúladzovania rodinného života a pracovného života; služba včasnej intervencie; 3. sociálne služby na riešenie nepriaznivej sociálnej situácie z dôvodu ťažkého zdravotného postihnutia, nepriaznivého zdravotného stavu alebo z dôvodu dovŕšenia dôchodkového veku (sociálne služby pre fyzické osoby; domáca opatrovateľská služba; prepravná služba; sprievodcovská služba a predčitateľská služba; tlmočnícka služba; sprostredkovanie tlmočníckej služby; sprostredkovanie osobnej asistencie; požičiavanie pomôcok); 4. sociálne služby s použitím telekomunikačných technológií (monitorovanie a signalizovanie potreby pomoci; krízová pomoc poskytovaná cez telekomunikačné technológie); 5. podporné služby (odľahčovacia služba; pomoc pri

zabezpečení opatrovníckych práv a povinností; poskytovanie sociálnej služby v dennom centre; podpora samostatného bývania; poskytovanie sociálnej služby v jedálni; poskytovanie sociálnej služby v práci; poskytovanie sociálnej služby v stredisku osobnej hygieny). Sociálne služby možno účelne a vhodne spájať. Komunitné služby sú všetky formy domácich, rodinne orientovaných rezidenčných ale aj iných služieb komunity, ktoré podporujú právo všetkých ľudí žiť v komunite s rovnakými možnosťami volieb(výberu) , ktoré vedú k prevencii izolácie alebo segregácie.

Zákon o vyšších územných celkoch (samosprávnych krajoch) ukladá samosprávnemu kraju, aby sa pri výkone samosprávy staral o všestranný rozvoj svojho územia a o potreby svojich obyvateľov. Musí zabezpečovať tvorbu a plnenie programu sociálneho, ekonomického a kultúrneho rozvoja územia samosprávneho kraja. V oblasti sociálnych služieb predovšetkým obstaráva a schvaľuje program rozvoja v oblasti poskytovania sociálnych služieb a spolupracuje s obcami a inými právnickými osobami a fyzickými osobami pri výstavbe zariadení a bytov určených na poskytovanie sociálnych služieb (Zákon, 2001). Podľa zákona o sociálnych službách je vyšší územný celok poskytovateľom sociálnej služby, len ak poskytuje základné sociálne poradenstvo. Na úrovni samosprávneho kraja (VÚC) je poskytované a zabezpečované poskytovanie sociálnej služby v útulku, v domove na polceste, v zariadení núdzového bývania, v zariadení dočasnej starostlivosti o deti, v zariadení podporovaného bývania, v rehabilitačnom stredisku, v domove sociálnych služieb, v špecializovanom zariadení a v integračnom centre, podpory samostatného bývania, tlmočnickej služby, sociálneho poradenstva a služby včasnej intervencie, aj iných druhov sociálnej služby. VÚC zriaďuje, zakladá a kontroluje útulok, domov na pol ceste, zariadenie núdzového bývania, zariadenie dočasnej starostlivosti o deti, zariadenie podporovaného bývania, rehabilitačné stredisko, domov sociálnych služieb, špecializované zariadenie a integračné centrum, môže zriaďovať, zakladáť a kontrolovať aj iné zariadenia (Zákon, 2008).

Podľa Zákona o obecnom zriadení je základnou úlohou obce pri výkone samosprávy starostlivosť o všestranný rozvoj jej územia a o potreby jej obyvateľov (Zákon, 1990). Podľa zákona o sociálnych službách na úrovni miestnej samosprávy obec poskytuje alebo zabezpečuje poskytovanie sociálnej služby v nízkoprahovom dennom centre, nocľahárni, zariadení pre seniorov, zariadení opatrovateľskej služby a v dennom stacionári; nízkoprahovej sociálnej služby pre deti a rodinu; opatrovateľskej služby; prepravnej služby; odľahčovacej služby; pomoci pri osobnej starostlivosti o dieťa; terénnej sociálnej služby krízovej intervencie; poskytuje základné sociálne poradenstvo a môže poskytovať alebo zabezpečovať poskytovanie aj iných druhov sociálnej služby (Zákon, 2008).

Verejný poskytovateľ sociálnej služby je obec, právnická osoba zriadená obcou alebo založená obcou, právnická osoba zriadená vyšším územným celkom alebo založená vyšším územným celkom. Obec a vyšší územný celok v rozsahu svojej pôsobnosti zabezpečuje dostupnosť sociálnej služby pre fyzickú osobu, ktorá je odkázaná na sociálnu službu, a právo výberu sociálnej služby za podmienok ustanovených týmto zákonom (Zákon, 2008). Sociálne služby poskytované verejným poskytovateľom môžu byť financované z rozpočtu verejného poskytovateľa sociálnej služby; z úhrad za sociálne služby od prijímateľa sociálnej služby na základe zmluvy o poskytovaní sociálnej služby a z úhrad za iné činnosti; z úhrady ekonomicky oprávnených nákladov spojených s poskytovaním sociálnej služby; zo štátneho rozpočtu prostredníctvom rozpočtovej kapitoly ministerstva (cez finančného príspevku na poskytovanie sociálnej služby v zariadeniach pre fyzické osoby, ktoré sú odkázané na pomoc inej fyzickej osoby, a pre fyzické osoby, ktoré dovŕšili dôchodkový vek; a cez finančného príspevku na poskytovanie sociálnej služby v zariadeniach krízovej intervencie); z prostriedkov prijatých na základe písomnej darovacej zmluvy; z prostriedkov združenia obcí, združenia vyšších územných celkov a združenia osôb; z výsledku hospodárenia z vedľajšej činnosti (ktorú vykonávajú zariadenia v zriaďovateľskej pôsobnosti alebo zakladateľskej pôsobnosti obce alebo vyššieho územného celku s jeho súhlasom); z príjmu zo sociálneho podniku a aj z iných zdrojov. Sociálne služby poskytované právnickou osobou zriadenou alebo založenou obcou alebo VÚC môžu byť financované z úhrad za sociálne služby od prijímateľa sociálnej služby na základe zmluvy o poskytovaní sociálnej služby a z úhrad za iné činnosti len so súhlasom

obce alebo vyššieho územného celku, ktorý takúto právnickú osobu zriadil alebo založil (Zákon, 2008).

V súčasnosti je teda poskytovanie a zabezpečovanie sociálnych služieb výkonom samosprávnej pôsobnosti obcí a vyšších územných celkov. Súčasná štruktúra poskytovateľov sociálnych služieb zriadených alebo založených obcou alebo vyšším územným celkom a počty ich klientov v jednotlivých regiónoch sú podmienené finančnými a personálnymi možnosťami v regiónoch. Verejnými poskytovateľmi niektoré sociálne služby definované zákonom nie sú v regiónoch poskytované. Z tabuliek možno konštatovať, že je to najmä krízová pomoc prostredníctvom telekomunikačných technológií, sprostredkovanie osobnej asistencie, tlmočnícka služby, sprostredkovanie tlmočníckej služby, sprievodcovská a predčitateľská služba, pomoc pri výkone opatrovníckych práv a povinností.

Tab. 1: Poskytovatelia sociálnych služieb zriadení alebo založení obcou alebo vyšším územným celkom a počet klientov k 31. 12. 2017 vo vybraných VÚC

Druh sociálnej služby	Počet poskytovateľov (VÚC)				Počet klientov (VÚC)			
	BK	TK	TNK	NK	BK	TK	TNK	NK
nízkoprahové denné centrum	0	1	1	4	0	5	16	318
pomoc pri osobnej starostlivosti o dieťa a podpora zosúladovania osobného a pracovného života	0	1	1	1	0	0	0	1
zariadenie dočasnej starostlivosti o deti	0	0	0	1	0	0	0	2
nízkoprahová sociálna služba pre deti a rodinu	0	0	1	0	0	0	3	0
sprievodcovská a predčitateľská služba	0	0	0	0	0	0	0	0
tlmočnícka služba	0	0	0	0	0	0	0	0
spostredkovanie tlmočníckej služby	0	0	0	0	0	0	0	0
spostredkovanie osobnej asistencie	0	0	0	0	0	0	0	0
požičiavanie pomôcok	2	2	2	2	65	10	14	14
monitorovanie a signalizácia potreby pomoci	0	1	0	3	0	0	0	27
krízová pomoc prostredníctvom telekomunikačných technológií	0	0	0	0	0	0	0	0

pomoc pri výkone opatrovnických práv a povinností	0	0	1	0	0	0	1	0
denné centrum	41	14	23	18	5675	5541	11300	2161
integračné centrum	0	0	0	1	0	0	0	10
jedáleň	13	15	4	8	2688	1883	278	1358
práčovňa	5	3	0	1	25	709	0	20
stredisko osobnej hygieny	17	1	1	2	6	782	505	28
komunitné centrum	1	0	4	6	850	0	1388	1317
podpora samostatného bývania	0	0	0	0	0	0	0	0
služba včasnej intervencie	1	0	1	2	22	0	12	22
stimulácia komplexného vývoja dieťaťa so zdravotným postihnutím	0	0	0	0	0	0	0	0
terénna sociálna služba krízovej intervencie	0	0	5	5	0	0	1628	369
služba na podporu zosúladovania rodinného a pracovného života	0	0	1	0	0	0	0	0
zariadenie starostlivosti o deti do troch rokov veku dieťaťa	1	3	3	2	17	85	79	18

Zdroj: vlastné spracovanie na základe: Ročný výkaz o vybraných druhoch sociálnych služieb za rok 2017 [online]. [cit. 09. 07. 2018] <https://www.employment.gov.sk/sk/ministerstvo/vyskum-oblasti-prace-socialnych-veci-institut-socialnej-politiky/v10/>

Vysvetlivky: BK – Bratislavský kraj, TK – Trnavský kraj, TNK – Trenčiansky kraj, NK - Nitriansky kraj.

Tab. 2: Poskytovatelia sociálnych služieb zriadení alebo založení obcou alebo vyšším územným celkom a počet klientov k 31. 12. 2017 vo vybraných VÚC

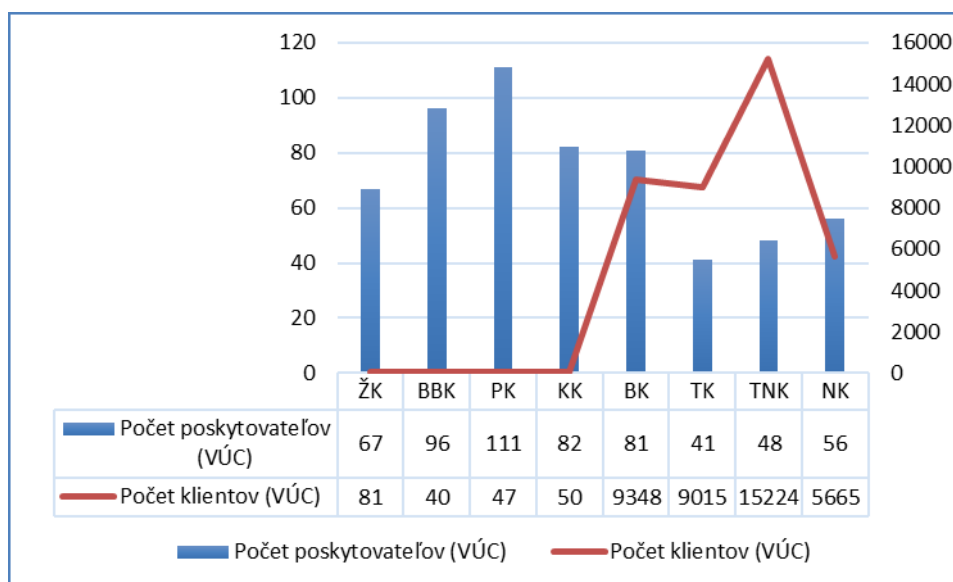
Druh sociálnej služby	Počet poskytovateľov (VÚC)				Počet klientov (VÚC)			
	ŽK	BBK	PK	KK	ŽK	BBK	PK	KK
nízkoprahové denné centrum	1	1	0	0	39	342	0	0
pomoc pri osobnej starostlivosti o dieťa a podpora zosúladovania osobného a pracovného života	0	1	0	0	0	2	0	0
zariadenie dočasnej starostlivosti o deti	0	0	1	0	0	0	2	0
nízkoprahová sociálna služba pre deti a rodinu	4	3	4	0	507	202	955	0
sprievodcovská a predčitateľská služba	0	0	0	0	0	0	0	0
tlmočnická služba	0	0	0	0	0	0	0	0
sprostredkovanie tlmočnickej služby	0	0	0	0	0	0	0	0
sprostredkovanie osobnej asistencie	0	0	0	3	0	0	0	3
požičiavanie pomôcok	1	6	1	2	2	164	66	6
monitorovanie a signalizácia potreby pomoci	0	3	0	1	0	75	0	6
krízová pomoc prostredníctvom telekomunikačných technológií	0	0	0	0	0	0	0	0
pomoc pri výkone opatrovnických práv a povinností	0	4	1	1	0	10	11	2

denné centrum	25	36	44	25	4352	3983	3775	4070
integračné centrum	0	0	0	0	0	0	0	0
jedáleň	23	7	18	5	2975	384	12332	669
práčovňa	1	7	3	5	84	717	1140	593
stredisko osobnej hygieny	2	4	2	4	35	380	851	2364
komunitné centrum	3	16	27	18	386	3954	4738	3273
podpora samostatného bývania	1	1	1	0	6	11	1	0
služba včasnej intervencie	2	0	2	1	26	0	18	29
stimulácia komplexného vývoja dieťaťa so zdravotným postihnutím	0	0	0	0	0	0	0	0
terénna sociálna služba krízovej intervencie	3	7	6	17	524	587	1459	2633
služba na podporu zosúladovania rodinného a pracovného života	0	1	0	0	0	0	0	0
zariadenie starostlivosti o deti do troch rokov veku dieťaťa	1	0	1	0	38	0	48	0

Zdroj: vlastné spracovanie na základe: Ročný výkaz o vybraných druhoch sociálnych služieb za rok 2017 [online]. [cit. 09. 07. 2018] <https://www.employment.gov.sk/sk/ministerstvo/vyskum-oblasti-prace-socialnych-veci-institut-socialnej-politiky/v10/>

Vysvetlivky: ŽK – Žilinský kraj; BBK – Banskobystrický kraj; PK – Prešovský kraj; KK – Košický kraj

Medzi najvýznamnejšie problémy v oblasti sociálnych služieb v regiónoch patrí nedostatočné rozpracovanie národných dokumentov, stratégií a politík na úrovni regionálnej a miestnej samosprávy, vysoký podiel pobytových sociálnych služieb v porovnaní s terénnymi a ambulantnými službami, nedostatočne rozvinuté sociálne služby na komunitnej úrovni, uprednostňovanie inštitucionálnych služieb zo strany prijímateľov/liek sociálnych služieb, pretrvávajúci nedostatok finančných zdrojov na poskytovanie a zabezpečovanie sociálnych služieb, nízke finančné ohodnotenie pracovníkov/čok v sociálnych službách, zvyšujúci sa podiel sociálne vylúčených obyvateľov (MPSVaR, 2014). Tabuľka poskytuje porovnanie celkových počtov verejných poskytovateľov sociálnych služieb a ich prijímateľov v regiónoch. Najvyšší počet poskytovateľov je v Prešovskom kraji a najvyšší počet klientov je Trenčianskom kraji. Najnižší počet poskytovateľov a aj ich klientov je v Trnavskom kraji.

Graf 1: Porovnanie celkového počtu verejných poskytovateľov sociálnych služieb a ich prijímateľov v regiónoch k 31. 12. 2017

Zdroj: *vlastné spracovanie na základe: Ročný výkaz o vybraných druhoch sociálnych služieb za rok 2017*
[online]. [cit. 09. 07. 2018] <https://www.employment.gov.sk/sk/ministerstvo/vyskum-oblasti-prace-socialnych-veci-institut-socialnej-politiky/v10/>

Vysvetlivky: BK – Bratislavský kraj, TK – Trnavský kraj, TNK – Trenčiansky kraj, NK – Nitriansky kraj; ŽK – Žilinský kraj; BBK – Banskobystrický kraj; PK – Prešovský kraj; KK – Košický kraj

V regiónoch sa prejavuje vysoký dopyt po poskytovaní sociálnych služieb. Celkovo sú nepokryté najmä kapacity v útlukoch, ktoré poskytujú sociálnu službu pre fyzické osoby, ktoré nemajú zabezpečené nevyhnutné podmienky na uspokojovanie základných životných potrieb (najmä ľudia bez domova) a pre fyzické osoby ohrozené správaním iných fyzických osôb. Chýbajúce kapacity sociálnych služieb verejných poskytovateľov možno konštatovať z nasledujúcej tabuľky na základe údajov, ktoré títo poskytovatelia poskytli ministerstvu. Najvyšší počet čakateľov v zariadeniach pre seniorov, v špecializovaných zariadeniach a domovoch sociálnych služieb pre dospelých s kombináciou postihnutí.

Tab. 3: Počet občanov zaradených do poradovníka čakateľov na poskytovanie starostlivosti vo vybraných zariadeniach verejných poskytovateľov sociálnych služieb k 31. 12. 2017 v SR

Druh zariadenia sociálnych služieb		SR	BK	TK	TNK	NK	ŽK	BBK	PK	KK
Domovy sociálnych služieb	pre deti									
	s telesným postihnutím	4	0	0	0	4	0	0	0	0
	s duševnými poruchami a poruchami správania	60	36	0	0	2	2	18	2	0
	s telesným postihnutím a duševnými poruchami a poruchami správania	66	28	0	15	0	3	15	5	0
	pre dospelých									
	s telesným postihnutím	135	17	5	0	19	66	7	19	2
	s duševnými poruchami a poruchami správania	523	262	4	19	279	139	38	33	1
	s kombináciou postihnutí	25	2	0	1	13	8	0	0	1
Zariadenia pre seniorov		5525	467	968	468	518	558	1588	387	571
Zariadenia podporovaného bývania		115	5	1	1	1	3	36	25	43
Rehabilitačné strediská		17	1	0	0	0	0	0	4	12
Špecializované zariadenia		1986	118	132	288	466	311	65	130	476

Zdroj: *vlastné spracovanie na základe: Ročný výkaz o vybraných druhoch sociálnych služieb za rok 2017*
[online]. [cit. 11. 07. 2018] <https://www.employment.gov.sk/sk/ministerstvo/vyskum-oblasti-prace-socialnych-veci-institut-socialnej-politiky/v10/>

Vysvetlivky: BK – Bratislavský kraj, TK – Trnavský kraj, TNK – Trenčiansky kraj, NK – Nitriansky kraj; ŽK – Žilinský kraj; BBK – Banskobystrický kraj; PK – Prešovský kraj; KK – Košický kraj

Existujúca situácia v sociálnych službách je podmienená aj ich legislatívnym rámcom. Podľa zákona o sociálnych službách sú zo štátneho rozpočtu prostredníctvom rozpočtovej kapitoly Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR republiky spolufinancované vybrané druhy sociálnych služieb v zariadeniach sociálnych služieb poskytované obcami a nimi zriadenými alebo založenými zariadeniami sociálnych služieb, ide konkrétne o zariadenie pre seniorov, zariadenie opatrovateľskej služby, rehabilitačné stredisko, domov sociálnych služieb, špecializované zariadenie, denný stacionár, zariadenie podporovaného bývania, nocľaháreň, útulok, domov na polceste, zariadenie núdzového bývania. Z rozpočtovej kapitoly ministerstva sú spolufinancované aj vybrané druhy sociálnych služieb v zariadeniach sociálnych služieb na lokálnej úrovni poskytované neverejnými poskytovateľmi sociálnych služieb, a to konkrétne zariadenie pre seniorov, zariadenie opatrovateľskej služby, denný stacionár, nocľaháreň. Úroveň spolufinancovania týchto sociálnych služieb v zariadeniach sociálnych služieb poskytovaním finančného príspevku zo štátneho rozpočtu je diferencovaná

len podľa druhu sociálnej služby, pričom je viazaná na počet miest v zariadení podľa stavu v registri poskytovateľov sociálnych služieb. V sume finančného príspevku sa pri jednom druhu služby nerozlišuje, o akú formu poskytovanej sociálnej služby ide, či ide o sociálnu službu poskytovanú v zariadení sociálnych služieb pobytovou alebo ambulantnou formou sociálnej služby, nerozlišuje sa cieľová skupina fyzických osôb, ktorým je poskytovaná sociálna služba z hľadiska stupňa ich odkázanosti na pomoc inej fyzickej osoby pri sebaobsluhy (MPSVaR, 2017).

Podľa zákona o sociálnych službách štát prostredníctvom rozpočtovej kapitoly Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR nespolufinancuje sociálne služby v domovoch sociálnych služieb, špecializovaných zariadeniach, rehabilitačných strediskách a zariadeniach podporovaného bývania poskytované neverejnými poskytovateľmi.

Nová právna úprava sociálnych služieb, prijatá v minulom roku, sa zamerala na zabezpečenie udržateľnosti a dostupnosti sociálnych služieb vzhľadom na zvyšujúci sa oprávnený dopyt po sociálnych službách a zvyšovanie nákladovosti poskytovaných sociálnych služieb, pričom ide najmä o náklady spojené s osobnou starostlivosťou, ako sú mzdové a ostatné osobné náklady na zamestnancov poskytovateľa sociálnej služby. Súčasne sa zvyšuje úroveň spolufinancovania verejných poskytovateľov vybraných druhov sociálnych služieb na lokálnej úrovni zo štátneho rozpočtu a zníži sa finančná záťaž vyšších územných celkov od spolufinancovania neverejných poskytovateľov vybraných druhov sociálnych služieb na regionálnej úrovni poskytovaním finančného príspevku pri odkázanosti fyzickej osoby na pomoc inej fyzickej osoby pri úkonoch sebaobsluhy. Väčší priestor pre zabezpečovanie sociálnych služieb vytvára zavedenie finančného príspevku na spolufinancovanie sociálnej služby určeného podľa stupňa odkázanosti zo štátneho rozpočtu (z rozpočtovej kapitoly MPSVaR SR) pre verejných poskytovateľov na lokálnej úrovni aj pre neverejných poskytovateľov sociálnych služieb na regionálnej úrovni, čím vznikne úspora v rozpočtoch obcí pri vynakladaní finančných prostriedkov na spolufinancovanie týchto sociálnych služieb v zariadeniach poskytovaných verejnými poskytovateľmi v rámci ich samosprávnej pôsobnosti a úspora v rozpočtoch VÚC pri vynakladaní finančných prostriedkov na finančnú podporu neverejných poskytovateľov sociálnych služieb poskytovaných v rámci výkonu ich samosprávnej pôsobnosti. V rozpočtoch vyšších územných celkov zároveň vznikne aj priestor na posilnenie financovania sociálnych služieb krízovej intervencie (útulok, domov na pol ceste, zariadenie núdzového bývania) u neverejných poskytovateľov sociálnych služieb. V rámci úspory môžu vyššie územné celky zriaďovať vlastné zariadenia krízovej intervencie alebo si objednať vyšší počet miest u neverejných poskytovateľov sociálnych služieb (MPSVaR, 2017).

To by už v tomto roku 2018 malo postupne vytvárať priestor v rozpočtoch obcí a vyšších územných celkov na:

- poskytovanie a zabezpečovanie ďalších druhov sociálnych služieb vo verejnom záujme v rámci ich pôsobnosti,
- podporu procesu deinštitucionalizácie sociálnych služieb rozvojom sociálnych služieb komunitného charakteru (MPSVaR, 2017).

Zvyšovanie počtu zabezpečovaných služieb a ich rozvoj je nevyhnutný aj vzhľadom na demografický vývoj, ktorý predpokladá, že budú vyžadované náročnejšie sociálne služby. Z nasledujúcej tabuľky možno konštatovať, že pri predpokladanom zvyšovaní sa populácie starších 65 rokov a stabilnom 2,72 % podiele klientov v sociálnych zariadeniach, sa do roku 2060 sa viac ako zdvojnásobí počet potrebných miest v zariadeniach sociálnych služieb.

Tab. 4: Predpoveď vývoja počtu miest v zariadeniach sociálnych služieb

Rok	celková populácia	osoby vo veku 65 +	podiel klientov v soc. zariadeniach	počet miest v soc. zariadeniach
2015	5 421 349	756 879	2,72%	20 564
2020	5 458 718	906 197	2,72%	24 621
2030	5 464 199	1 150 091	2,72%	31 247
2040	5 373 043	1 307 149	2,72%	35 515
2050	5 261 609	1 528 075	2,72%	41 517
2060	5 114 570	1 635 556	2,72%	44 437

Zdroj: vlastné spracovanie na základe: Ministerstvo financií SR, 2017 Revízia výdavkov na politiky trhu práce a sociálne politiky Záverečná správa, júl 2017, aktualizovaná verzia schválená vládou SR dňa 11. októbra 2017. [online]. [cit. 15. 07. 2018] Dostupné na: <http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=11380>

Budúci rozvoj sociálnych služieb je ovplyvňovaný viacerými faktormi. Ak budeme vychádzať zo SWOT analýzy situácie v sociálnych službách, je to najmä postupné presadzovanie moderných trendov poskytovania sociálnych služieb na národnej, regionálnej i lokálnej úrovni, relatívne široký systém podpory osôb so zdravotným postihnutím a seniorov/riek, potenciál neverejných poskytovateľov, ktorí môžu pri koordinácii kvalitne saturovať potreby v oblasti sociálnych služieb, rozvoj a využívanie dobrovoľníctva v sociálnych službách, rozvoj komunitných centier, možnosť financovania projektov zo štrukturálnych fondov (resp. európskych štrukturálnych a investičných fondov), veľký záujem pracovníkov/čok v sociálnych službách o celoživotné vzdelávanie (MPSVaR SR, 2014).

Záver

Sociálne služby možno zahrnúť do sociálnej infraštruktúry v regióne ako súčasti endogénnych faktorov rozvoja regiónu. Sociálny rozvoj je spojený so sociálnou politikou, považujeme ho za jej pridanú hodnotu. Sociálne služby podporujú sociálny rozvoj aj v kontexte teritoriálneho či lokálneho sociálneho rozvoja, pretože ako súčasť sociálnej politiky štátu majú riešiť najmä hmotnú a sociálnu núdzu (sociálne znevýhodnenie) jednotlivcov či skupiny obyvateľov. Podporujú zvyšovanie kvality života v regióne. V podmienkach EÚ sa zdôrazňuje aj význam sociálnych služieb vo verejnom záujme, ktoré zahŕňajú systémy sociálneho zabezpečenia spolu s ich súčasťou - legislatívou vymedzeným systémom sociálnych služieb. Poskytovanie a zabezpečovanie sociálnych služieb je výkonom samosprávnej pôsobnosti obcí a vyšších územných celkov. Počty poskytovateľov sociálnych služieb zriadených alebo založených obcou alebo vyšším územným celkom a počty ich klientov v jednotlivých regiónoch sa odlišujú a niektoré sociálne služby definované zákonom o sociálnych službách v regiónoch ani neexistujú. Najvýznamnejšie rozdiely v nedostatočnej saturácii poskytovaním sociálnych služieb sú zariadenia pre seniorov, kde najviac čakateľov je v Banskobystrickom a Trnavskom kraji. Z hľadiska štruktúry obyvateľstva a predpokladaného zvyšovania počtu obyvateľov vo veku 65+ to vyžaduje urýchlene zvýšiť počty miest v tomto type zariadení. Rovnako sa vyžaduje rýchlejšie riešenie nedostatočnej kapacity v domovoch sociálnych služieb pre dospelých, kde najväčšie chýbajúce kapacity sú v Bratislavskom a Nitrianskom kraji. Vysoký počet čakateľov na poskytovanie starostlivosti v špecializovaných zariadeniach indikuje problémy najmä v Košickom a Nitrianskom kraji. Nová právna úprava musí teda reagovať najmä na nedostatočné poskytovanie sociálnych služieb. Musí podporovať udržateľnosť a dostupnosť sociálnych služieb vzhľadom na zvyšujúci sa oprávnený dopyt po sociálnych službách. Reálny vplyv na zmenu situácie v regiónoch sa môže prejaviť až v dlhodobejšom horizonte. Očakáva sa, že tie vyššie územné celky, kde je veľký dopyt po sociálnych službách, zazmluvnia vyšší počet neverejných poskytovateľov sociálnych služieb. Tiež bude možné

zvýšiť počet zamestnancov vo vybraných zariadeniach sociálnych služieb pre plnenie personálnych štandardov.

Tento článok bol spracovaný v rámci výskumného projektu VEGA č. 1/0266/16 Verejná politika ako cesta naplňania sociálneho rozmeru EÚ.

Literatúra:

- DUDOVÁ I. - STANEK V. - POLONYOVÁ S. (2018). Sociálna politika. Bratislava: Wolters Kluwer SR, 2018. 400 s. ISBN 978-80-8168-866-9
- MANSANTI D. Le développement social local : une catégorie au service du changement. In: Recherches et Prévisions (Territoires, action sociale et développement), č. 81, 2005, s. 19-28. [online]. [cit. 05. 08. 2018] Dostupné na: www.persee.fr/doc/caf_1149-1590_2005_num_81_1_2162
- MINISTERSTVO PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY SR: Národné priority rozvoja sociálnych služieb na roky 2015-2020. 2014. [online]. [cit. 05. 08. 2018] Dostupné na: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/rodina-socialna-pomoc/socialne-sluzby/nprss-2015-2020.pdf>
- MPSVaR SR. Návrh zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov v znení neskorších predpisov. Doložka vybraných vplyvov. Rokovania Legislatívnej rady vlády SR. 2017. [online]. [cit. 09. 08. 2018] Dostupné na: <http://lr.v.rokovania.sk/374512017-/>
- Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov Rámec kvality pre služby všeobecného záujmu v Európe. V Bruseli 20.12.2011 KOM(2011) 900 v konečnom znení. [online]. [cit. 10. 08. 2018] Dostupné na : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0900&from=SK>
- Ročný výkaz o vybraných druhoch sociálnych služieb za rok 2017. [online]. [cit. 09. 07. 2018] Dostupné na: <https://www.employment.gov.sk/sk/ministerstvo/vyskum-oblasti-prace-socialnych-veci-institut-socialnej-politiky/v10/>
- SANCHEZ J.-L. Collectivités locales et développement social local : pour une décentralisation au service de la cohésion sociale. In: Recherches et Prévisions (Territoires, action sociale et développement), č. 81, 2005, s. 69-73. [online]. [cit. 10. 08. 2018] Dostupné na: www.persee.fr/doc/caf_1149-1590_2005_num_81_1_2168
- Social Platform: 9 principles to achieve quality social and health services in Europe. 2008. Brussels. [online]. [cit. 05. 08. 2018] Dostupné na: http://cms.horus.be/files/99907/Media Archive/Policies/SocialPlatform_Nine_Principles_EN.pdf
- Stanovisko Európskeho hospodárskeho a sociálneho výboru na tému „Oznámenie Komisie – Implementácia Lisabonského programu Spoločenstva: Verejnoprospešné sociálne služby v Európskej únii“ KOM(2006) 177 v konečnom znení (2007/C 161/22) [online]. [cit. 11. 08. 2017] Dostupné na : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007AE0426&from=SK>
- Zákon č. 302/2001 Z. z. o samospráve vyšších územných celkov (zákon o samosprávnych krajoch)
- Zákon Slovenskej národnej rady č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení
- Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov

Kontaktná adresa autora:

doc. Ing. Iveta Dudová, PhD., Ústav verejnej správy, Katedra verejnej správy, Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Furdekova 16, 851 04 Bratislava, Slovenská republika, E-mail: iveta.dudova@vsemvs.sk

Zmeny v štruktúre a finančnej výkonnosti podnikov cestovného ruchu na Slovensku

Changes in the structure and financial performance of firms of tourism in the Slovak Republic

Marek Dvořák, Elena Moravčíková

Abstrakt:

Cieľom príspevku je zhodnotiť vybrané zmeny v štruktúre a finančnej výkonnosti podnikov cestovného ruchu vo vybraných regiónoch v Slovenskej republike v rokoch 2011 až 2016. Zdrojom hodnotenia sú podnikateľské subjekty, ktorých základnou podnikateľskou činnosťou sú ubytovacie a stravovacie služby. Pre hodnotenie finančnej výkonnosti týchto podnikateľských subjektov sme zúžili analyzované obdobie na roky 2014, 2015 a 2016. Analýza nám potvrdila, že najviac podnikov v rámci ubytovacích a stravovacích služieb sa nachádza v Bratislavskom kraji, naopak najmenej v Trenčianskom kraji. Jednoznačne dominuje z hľadiska vlastníckej štruktúry spoločnosť s ručením obmedzením a to takmer 95 %. Pri hodnotení finančnej výkonnosti podnikov sme zistili, že najlepšie výsledky vykazujú fyzické osoby zapísané v obchodnom registri SR s minimálnym podielom na celkovom počte podnikateľských subjektov. Rast zamestnanosti v priemysle priniesol so sebou aj rast zamestnanosti v službách, predovšetkým v ubytovacích a stravovacích.

Kľúčové slová:

podniky cestovného ruchu, ubytovacie a stravovacie služby, finančná výkonnosť

Abstract:

The article is aimed at evaluating the selected changes in the structure and in the financial performance of tourism enterprises in selected regions in the Slovak Republic in the years 2011-2016. The source of the evaluation are business entities whose basic business is accommodation and catering services. For the evaluation of the financial performance of these business entities, we have narrowed the analysed period to 2014, 2015 and 2016. The analysis has confirmed that most accommodation and catering services are located in the Bratislava Region, on the contrary, the least are in the Trenčín Region. In terms of ownership structure, the limited liability company clearly prevails with almost 95 %. In evaluating the financial performance of the enterprises, we have found that the best results are recorded by natural persons registered in the Slovak Republic's Commercial Register with a minimum share of the total number of business entities. Growth in employment in industry has also brought employment growth in services, particularly in accommodation and catering services.

Key words:

firms of tourism, accommodation and catering services, financial performance

JEL classification: G 30, G 39, M 21, Z32, R1

Úvod

Cestovní ruch je jedným z najvýznamnejších odvetví svetovej ekonomiky a predstavuje významný faktor regionálneho rozvoja (Sonnková, 2017). Podľa Tittelbachové (2008) sa jedná o oblasť ekonomiky, ktorá je významne fixovaná na miesto (región) svojho vzniku (destinácii

cestovného ruchu), čím podporuje stabilitu regionálnych a miestnych ekonomík. Sme svedkami dynamických zmien charakterizovaných rozvojom trhu poskytovania krátkodobého ubytovania pre návštevníkov, zabezpečením kompletných jedál a nápojov pre okamžitú spotrebu a dopadmi vyvolanými legislatívnymi zmenami v uvedených oblastiach (Navarro, Garcia, Gonzalez, 2017). V posledných rokoch sa potvrdzuje, že podnikanie v stravovacích a ubytovacích službách má veľký potenciál. Hladlovský, Rybovičová, Vinczeová (2016) uvádzajú, že v roku 2015 v Slovenskej republike poskytovalo svoje služby viac ako 20 tisíc podnikateľov v oblasti cestovného ruchu a približne 3500 ubytovacích zariadení s viac ako 160 tisíc lôžkami realizovalo viac ako 12 miliónov prenocovaní. Podľa Mrvovej (2006) sa zmenil rozsah a kvalita poskytovaných služieb. Vo väčšej miere sa poskytujú doplnkové služby. A v poslednom rade nastali zmeny aj v prostredí, v ktorom sa tieto služby poskytujú. Podľa autorky materiálno technická základňa podnikov cestovného ruchu musí zodpovedať náročnosti klientely a úrovni poskytovaných služieb. Potvrdzujú to aj Balážová, Papcunová, Jarábková (2007), ktoré uvádzajú, že mnohé zariadenia poskytujú okrem ubytovacích a stravovacích služieb aj služby doplnkové, ktoré sú tiež súčasťou celkových tržieb. Konečnú výšku tržieb tak ovplyvňuje predovšetkým cena služby, štruktúra ponúkaných doplnkových služieb a tiež počet hostí, ktorí ich využijú. Podľa autorov Šrédl et al. (2018) je dôležitým faktorom pre rast cestovného ruchu aj vznik nízko nákladových leteckých spoločností a pokles cien leteniek. Hospodárska súťaž v cestovnom ruchu je čoraz globálnejšia. Jej dopad je zaujímavý v hotelierstve. Ako uvádzajú Severová, Svoboda (2015) v odvetviach, kde sa uplatňujú rastúce výnosy z rozsahu, je platné, že tak heterogénnosť tovaru, ktorú daná krajina produkuje, a rozsah jej výroby, sú ovplyvnené veľkosťou trhu. Cestovný ruch hrá pre regionálny rozvoj neodmysliteľnú úlohu. Generuje príjmy miestnych ekonomík. Na cestovnom ruchu sú závislé i ostatné sektory národnej ekonomiky (Varvažovská, 2014).

Materiál a metódy

Cieľom príspevku je hodnotenie vybraných zmien v štruktúre a finančnej výkonnosti podnikov cestovného ruchu vo vybraných regiónoch SR v období rokov 2011 – 2016. Podkladmi pre analýzu sú podnikateľské subjekty, ktorých základnou podnikateľskou činnosťou sú ubytovacie a stravovacie služby (zaradenie I podľa SK-NACE, štatistickej klasifikácie ekonomických činností). Pre hodnotenie finančnej výkonnosti týchto podnikateľských subjektov bolo zúžené analyzované obdobie na roky 2014, 2015 a 2016. Východiskovou databázou údajov pre hodnotenie finančnej výkonnosti sú údaje z publikácie Stredné hodnoty finančných ukazovateľov ekonomických činností v Slovenskej republike vydanou CRIF - Slovak CreditBureau, s.r.o., Bratislava a údaje zo Štatistického úradu SR. Rozdielny počet analyzovaných subjektov databázy CRIF oproti počtu subjektov uvedených Štatistickým úradom SR je spôsobený vylúčením podnikateľských subjektov v dôsledku kontrol účtovných závierok. Analýza ako aj výsledky sú prezentované formou výstupov programu MS Excel. Pre hodnotenie finančnej výkonnosti podnikateľských subjektov boli zvolené 4 ukazovatele:

- celková likvidita: L3 (ukazovateľ schopnosti uhrádzať krátkodobé záväzky),
- obrat aktív: OA (ukazovateľ schopnosti podniku využívať svoj majetok),
- hrubá rentabilita aktív: HRA (ukazovateľ schopnosti podnikov získavať hrubý zisk z viazaného majetku),
- prevádzková rentabilita tržieb: PRT (podiel výsledku hospodárenia hospodárskej činnosti a tržieb z realizácie).

Vybrané ukazovatele majú požadovanú tendenciu rastu, teda platí – je lepšie ak rastú. Posledné dva ukazovatele sú ukazovatele syntetizujúce aj ostatné oblasti finančnej situácie podnikov. Porovnávame dolný kvartil, medián a horný kvartil ukazovateľov rady hodnôt usporiadaných podľa veľkosti. Medián alebo stredná hodnota znaku alebo centrálna hodnota znaku je hodnota, ktorá rozdeľuje postupnosť podľa veľkosti usporiadaných výsledkov na dve rovnako početné polovice. Okrem mediánu pracujeme s hodnotami dolného kvartilu a horného

kvartilu. Tieto vymedzujú prvú a poslednú štvrtinu hodnôt ukazovateľov L3, OA, HRA, PRT zastúpených v súbore. To nám dáva možnosť získať komplexnejší obraz o rozložení hodnôt v analyzovanom súbore podnikov. Cieľom je zhodnotiť vybrané zmeny v štruktúre a finančnej výkonnosti podnikov.

Tab. 1: Vývoj počtu podnikateľských subjektov podľa vybraných právnych foriem v ubytovacích a stravovacích službách za roky 2011-2016 podľa CRIF – Slovak CreditBureau, s.r.o.

Rok	š.p.	a.s.	s.r.o.	FO v OR	ostatné FO	družstvá	iné subjekty	Spolu
2011	2	73	3 155	10	109	6	14	3 369
2012	1	74	3 752	6	127	5	17	3 982
2013	2	81	4 543	11	147	7	16	4 807
2014	4	90	4 682	18	141	5	15	4 955
2014/2011	2,00	1,23	1,48	1,80	1,29	0,83	1,07	1,47
2015	3	90	5 129	15	174	3	14	5 428
2016	2	93	5 146	17	168	4	12	5 442
2016/2011	1,00	1,27	1,63	1,70	1,54	0,67	0,86	1,62

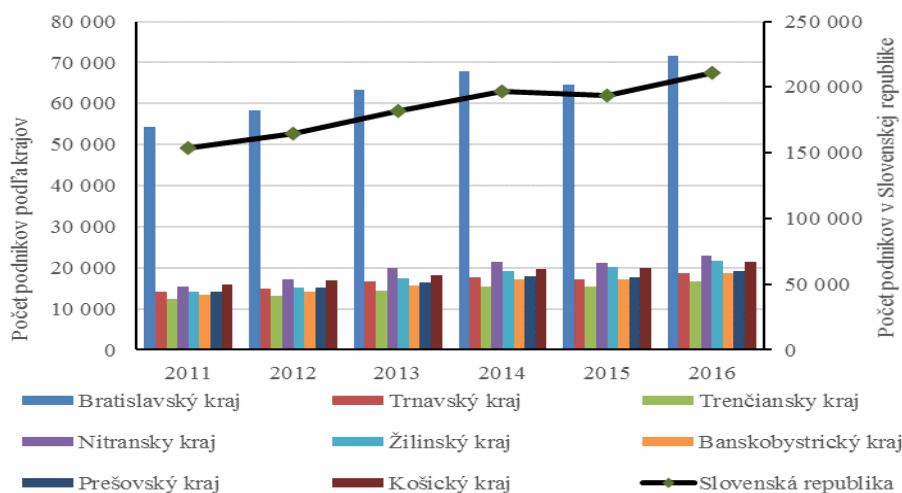
Zdroj: : vlastné spracovanie podľa elektronickej databázy Stredné hodnoty finančných ukazovateľov ekonomických činností za roky 2011 až 2016, Vzhľadom na vykazovanie štatistického úradu a iných údajov predpokladáme, že nami uvedené údaje sú použiteľné pre ďalšie analýzy. Skratky a značenie: š.p. – štátne podniky, a.s. – akciové spoločnosti, s.r.o. - spoločnosti s ručením obmedzením, FO v OR – fyzické osoby zapísané v obchodnom registri. ostatné FO.

Pozn.: Iné subjekty zahŕňajú verejné obchodné spoločnosti, komanditné spoločnosti, európske zoskupenia hospodárskych záujmov, európske spoločnosti, spoločenstvá vlastníkov pozemkov, bytov a pod., zahraničné osoby – PO so sídlom mimo územia SR, a od roku 2014 aj obecný podnik, združenia (zväz, spolok, klub ...), organizačné jednotky združení a záujmové združenia právnických osôb. Ubytovacie a stravovacie služby sa uvádzajú pod skratkou USS.

Podľa databázy CRIF (tab. 1) narástol počet podnikateľských subjektov v sledovanom období o 62 %, pričom vidíme výrazné zmeny v štruktúre právnej formy – počet družstiev a iných subjektov klesá, rastie cca o polovicu počet ostatných FO, o 63 % počet spoločností s ručením obmedzeným, ale najvýraznejšie sa zmenil počet fyzických osôb zapísaných v obchodnom registri. Pri takto vykazovaných zmenách si však treba uvedomiť minimálne dve obmedzenia: že tento rast môže byť spôsobený aj zavedením povinnosti zverejňovať účtovnú závierku podnikateľského subjektu (prírastok počtu spracovaných subjektov) ako aj skutočnosťou, že v rámci poskytovanej databázy prebieha vecná a logická kontrola správnosti účtovných závierok (úbytok počtu spracovaných subjektov). V každom prípade nám táto databáza poskytuje dostatočné informácie na to, aby sa dokázalo zhodnotiť, či najviac rastúci počet podnikateľských subjektov v určitej právnej forme zodpovedá jej efektívnemu výberu postavenému na finančnej výkonnosti podnikov reprezentujúcich nimi vybranú právnu formu. Pri porovnaní vývoja údajov zo ŠÚ SR, počtu všetkých podnikov na Slovensku (graf 1) rozdelených podľa právnych foriem a regiónov, je rastúci trend v oblasti stravovacích a ubytovacích služieb v SR okrem roku 2015 podobný. Dominuje z pohľadu výberu právnej formy spoločnosť s ručením obmedzením a lokalizácia je hlavne v regióne Bratislavského kraja (graf 2).

V rámci hodnoteného obdobia celkový počet podnikov v Slovenskej republike vykazoval s výnimkou roku 2015 rastúci trend. V porovnaní rokov 2011 a 2014 nárast počtu podnikov predstavoval 33,9 %. V roku 2015 v porovnaní s rokom 2014 počet podnikov poklesol o 1,57 %. Príčinou mierneho poklesu počtu firiem v podmienkach Slovenska v tomto roku by napriek rastúcemu HDP mohli byť predovšetkým legislatívne zmeny týkajúce sa zvyšovania minimálnej mzdy, ktorá sa v roku 2015 zvýšila na úroveň 380 € (jednalo sa o medziročné zvýšenie minimálnej mzdy v porovnaní s rokom 2014 o 7,95 %). Práve z uvedeného dôvodu je uvádzaný vývoj celkového počtu podnikov a situáciu s min. mzdou, ktorá ovplyvnila podnikanie v ubytovacích a stravovacích službách. Z pohľadu vývoja celkového počtu

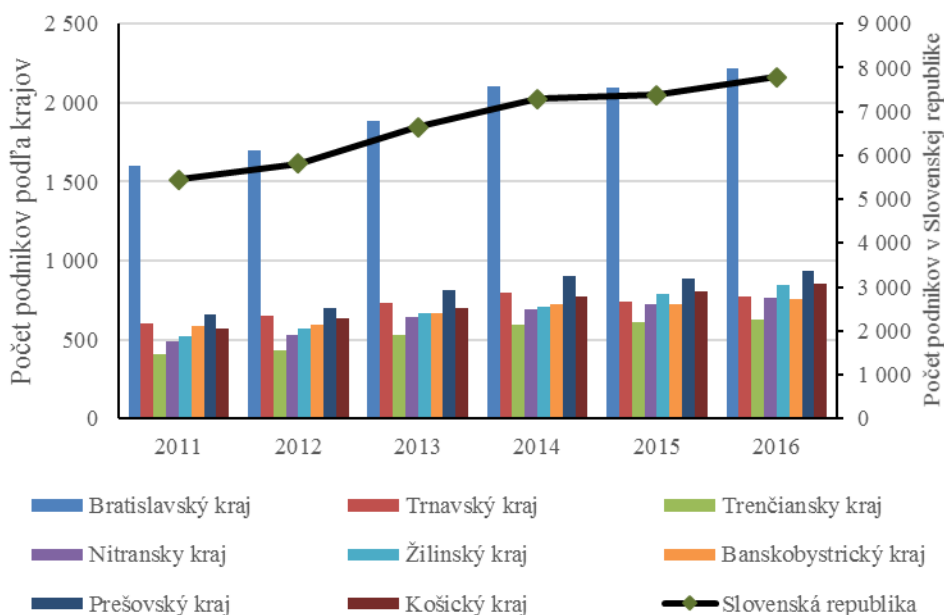
stravovacích a ubytovacích služieb v SR je sledovaný každoročný nárast počtu podnikov. Pokles celkového počtu podnikov v ubytovacích a stravovacích službách v roku 2015 v Bratislavskom kraji, Trnavskom kraji a Prešovskom kraji vykompenzoval rozvoj podnikania v ostatných regiónoch Slovenska.

Graf 1: Vývoj počtu podnikov na Slovensku

Zdroj: ŠÚ SR, výber zo súboru podnikov podľa ekonomických činností, vlastné spracovanie

Podniky, ktoré poskytujú svoje služby v oblasti cestovného ruchu predstavujú predovšetkým malé a stredné podniky a majú prierezný charakter, to znamená svoje služby poskytujú účastníkom cestovného ruchu a aj domácejmu obyvateľstvu. V rámci jednotlivých krajov najväčší počet podnikov stravovacích a ubytovacích služieb sa nachádza v Bratislavskom kraji (28,5 % v roku 2016) a najmenší podiel počtu podnikov je v Trenčianskom kraji. Je to výsledkom, že práve Bratislavský kraj vytvára najväčšie množstvo pracovných príležitostí a to aj pre obyvateľov z iných regiónov.

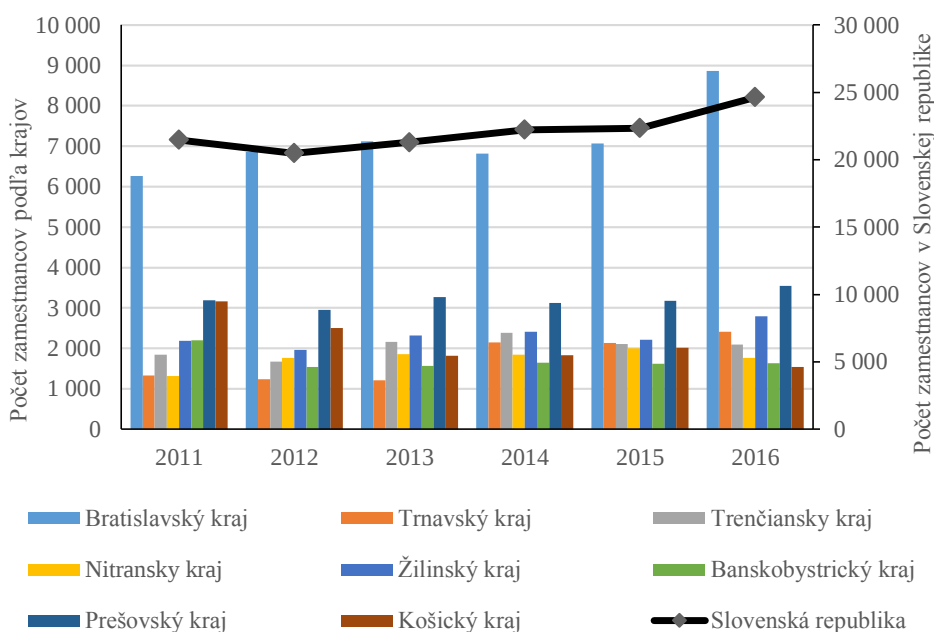

Graf 2: Vývoj počtu podnikov ubytovacích a stravovacích služieb v jednotlivých regiónoch SR v období rokov 2011-2016

Zdroj: ŠÚ SR, vlastné spracovanie

Potvrďuje to aj Korec (2009), ktorý uvádza, že v regióne Bratislavy sa akumulujú v extrémne pozitívnej polohe prakticky všetky faktory ovplyvňujúce vývoj ekonomiky a všeobecne regionálneho rozvoja v transformačnom období (faktor sídelnej hierarchie zvýraznený štatútom hlavného mesta štátu, makro polohová atraktivita podporovaná veľkou dopravnou infraštruktúrou, ľudský potenciál a ďalšie).

Ubytovacie a stravovacie služby patria medzi základné služby, ktoré sú dostupné pre obyvateľov v regiónoch. Rozvoj týchto služieb je úzko naviazaný na sídelnú štruktúru a početnosť obyvateľov. Čím vyššia hustota obyvateľov, tým širšia ponuka týchto služieb. Pozitívny rast slovenskej ekonomiky a s tým súvisiaci nárast miezd a aj cestovný ruch prispievajú k rozvoju týchto služieb. Ako vyplýva z grafu 3 v Bratislavskom kraji sa sústreďuje nielen najväčší počet podnikov, ale aj najviac zamestnancov (priemerného evidenčného počtu) v ubytovacích a stravovacích službách. V Bratislavskom kraji vidíme rastúci trend, okrem takmer 4 % poklesu v roku 2014 oproti roku 2013. V roku 2016 zaznamenávame takmer 25 % medziročný nárast na úroveň 8.861 zamestnancov.

Graf 3: Vývoj priemerného evidenčného počtu zamestnancov podnikov ubytovacích a stravovacích služieb v jednotlivých regiónoch SR v období rokov 2011-2016

Zdroj: ŠÚ SR, vlastné spracovanie

V tab. 2 sú znázornené hodnoty dolného kvartilu, mediánu a horného kvartilu analyzovaného súboru podnikov sekcie ubytovacie a stravovacie služby z tab. 1. Na základe uvedených hodnôt je možné si lepšie uvedomiť postavenie jednotlivých právnych foriem z pohľadu finančnej výkonnosti podnikov v analyzovanom súbore podnikov. V tab. 3 sú uvedené mediány vybraných ukazovateľov.

Tab. 2: Hodnoty vybraných ukazovateľov, sekcia Ubytovacie a stravovacie služby, roky 2014, 2015, 2016

Ukazovateľ	Sekcia USS	Sekcia USS	Sekcia USS
	r. 2014	r. 2015	r. 2016
L3 (koef)	výpočet: (krátkodobý majetok/krátkodobé cudzie zdroje)		
- dolný kvartil (DK)	0,25	0,29	0,30
- medián (Me)	0,90	1,00	1,01
- horný kvartil (HK)	3,18	3,44	3,47
OA (koef)	výpočet: (tržby/aktíva)		
- dolný kvartil (DK)	0,21	0,23	0,25
- medián (Me)	1,29	1,28	1,26
- horný kvartil (HK)	3,32	3,28	3,22
HRA (%)	výpočet: (zisk pred zdanením/aktíva)*100		
- dolný kvartil (DK)	-21,16	-17,57	-15,52
- medián (Me)	0,00	0,00	0,17
- horný kvartil (HK)	11,35	13,24	13,48
PRT (%)	výpočet: (prevádzkový výsledok hospodárenia/tržby)*100		
- dolný kvartil (DK)	-27,76	-24,23	-22,36
- medián (Me)	0,49	1,14	1,74
- horný kvartil (HK)	8,34	9,43	10,12

Zdroj: : vlastné spracovanie, hodnoty kvartilov sú prevzaté zo štatistického spracovania finančných ukazovateľov slovenských podnikov Stredné hodnoty finančných ukazovateľov ekonomických činností za roky 2014, 2015, 2016. Pre ubytovacie a stravovacie služby je použitá skratka USS.

Pre vybrané ukazovatele z tabuľky 2 a z tabuľky 3 je žiaduca tendencia rastu. Ako je vidno v tab. 3 v porovnaní s hodnotami tab. 2 družstvá dosahujú dlhodobo najslabšie finančné výsledky v analyzovanom súbore podnikov. V prípade spoločnosti s ručením obmedzením má medián likvidity L3 (schopnosti uhrádzať krátkodobé záväzky) rastúcu tendenciu. Rastúca tendencia je aj v prípade mediánov vybraných ukazovateľov rentability, avšak nedosahujú požadovanú úroveň a sú výrazne na nižšej úrovni ako u právnych foriem FO v OR a ostatných FO. Práve mediány ukazovateľov právnych foriem fyzické osoby zapísané v obchodnom registri a ostatné fyzické osoby dosahujú najlepšie hodnoty.

Tab. 3: Vybrané ukazovatele, jednotlivé právne formy sekcie USS, roky 2014 až 2016, medián

Ukazovateľ / Rok 2014	a.s.	s.r.o.	FO v OR	ost. FO	družstvá	iné subj.
L3 (koef)	0,75	0,87	1,94	2,78	0,4	1,66
OA (koef)	0,15	1,33	1,53	1,13	0,12	0,57
HRA (%)	-0,24	0,00	4,62	2,73	-10,27	16,53
PRT (%)	-9,16	0,45	2,76	4,04	-87,46	22,66
Ukazovateľ / Rok 2015	a.s.	s.r.o.	FO v OR	ost. FO	družstvá	iné subj.
L3 (koef)	0,67	0,98	3,26	4,07	0,09	0,9
OA (koef)	0,17	1,31	1,37	1,11	0,14	0,75
HRA (%)	-0,53	0,00	15,18	3,98	-16,14	11,7
PRT (%)	-2,66	1,12	6,88	6,27	-111,56	20,62
Ukazovateľ / Rok 2016	a.s.	s.r.o.	FO v OR	ost. FO	družstvá	iné subj.
L3 (koef)	0,75	0,99	5,64	2,99	0,11	0,66
OA (koef)	0,18	1,29	1,35	1,36	0,07	1,63

HRA (%)	0,00	0,11	4,92	4,66	-7,84	25,83
PRT (%)	-0,61	1,71	5,69	6,04	-7,33	9,01

Zdroj: : Zdroj: vlastné spracovanie podľa Stredné hodnoty finančných ukazovateľov ekonomických činností za roky 2014 až 2016. Ubytovacie a stravovacie služby sa uvádzajú pod skratkou USS.

Súhrn:

Z pohľadu zastúpenia podnikov, zaradených podľa štatistickej klasifikácie ekonomických činností do sekcie Ubytovacie a stravovacie služby, najviac podnikov prevádzkuje svoju činnosť v Bratislavskom kraji. Aj keď ostatné kraje na Slovensku majú väčší potenciál zaujať turistu, je zastúpenie podnikov cestovného ruchu v oblasti stravovacích a ubytovacích služieb nižšie v porovnaní s Bratislavským krajom. To isté platí aj z pohľadu priemerného evidenčného počtu zamestnancov podnikov, v ktorom taktiež dominuje Bratislavský kraj. Dôvodom týchto regionálnych disparít je okrem iného skutočnosť, že Bratislavským kraj predstavuje predovšetkým administratívne centrum. Z pohľadu vlastníckej štruktúry, je v cestovnom ruchu dlhodobo najrozšírenejšia právna forma podnikania spoločnosť s ručením obmedzením, s takmer 95 % podielom na celkovom počte subjektov. Na základe hodnotenia finančnej výkonnosti vykazuje najlepší vývoj vo vybraných ukazovateľoch počas sledovaného obdobia právna forma FO v OR (fyzické osoby zapísané v Obchodnom registri Slovenskej republiky) aj keď jej zastúpenie počte podnikov je minimálne.

Literatúra:

- BALÁŽOVÁ, E., PAPCUNOVÁ, V., JARÁBKOVÁ, J. (2007). Cestovný ruch a samospráva. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita. ISBN 978-80-8069-862-1.
- HIADLOVSKÝ, V., RYBOVIČOVÁ, I., VINCZEOVÁ, M. (2016). Importance of Liquidity Analysis in the Process of Financial Management of Companies Operating in the Tourism Sector in Slovakia: an Empirical Study. International Journal for Quality Research, vol. 10, no. 4, pp.799-812. ISSN 1800-6450. DOI: 10.18421/IJQR10.04-10.
- CRIF – Slovak CreditBureau, s.r.o., (2015). Stredné hodnoty finančných ukazovateľov ekonomických činností v Slovenskej republika za rok 2014. [online]. [cit. 2018-02-02]. Dostupné z: <http://www.cribis.sk/>.
- CRIF – Slovak CreditBureau, s.r.o., (2016). Stredné hodnoty finančných ukazovateľov ekonomických činností v Slovenskej republika za rok 2015. [online]. [cit. 2018-02-02]. Dostupné z: <http://www.cribis.sk/>.
- CRIF – Slovak CreditBureau, s.r.o., (2017). Stredné hodnoty finančných ukazovateľov ekonomických činností v Slovenskej republika za rok 2016. [online]. [cit. 2018-02-02]. Dostupné z: <http://www.cribis.sk/>.
- KOREC, P. (2009). Štrukturálne zmeny ekonomiky Slovenska v prvej etape spoločenskej transformácie v regionálnom kontexte. Geographia Moravica (1), 11-26.
- Ministerstvo financií SR (2015). Štátny záverečný účet 2015
- MORAVČÍKOVÁ, E., DVOŘÁK, M. (2018). Zmeny v štruktúre a finančnej výkonnosti podnikov cestovného ruchu v regiónoch SR. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) XXI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků. Brno: Masarykova univerzita, 2018. s. 1–5. ISBN 978-80-210-8969-3.
- MRVOVÁ, K. (2006). Analýza vybraných osobitostí manažmentu cestovného ruchu a ich aplikácie v praxi. In Ekonomické znalosti pro tržní praxi. Olomouc: Univerzita Palackého pp. 191-196. ISBN 80-244-1468-6.
- NAVARRO, M.J.P., GARCIA, P.O., GONZALEZ, F.M., (2017). Tax Fraud, Tourism and Shadow Economy in Spain. Analysis by Autonomy. Revista De Estudios Regionales, vol. 108, pp. 101-123. ISSN 0213-7585.
- SEVEROVÁ, L., SVOBODA R. (2015). Competition of Companies in International Tourism Sector in the Czech Republic. Proceedings from IX. International Conference on Applied Business Research (ICABR 2014). Brno: Mendel Univ Brno, pp. 998-1014. ISBN:978-80-7509-223-6.

- SONNKOVÁ, P. (2017): Kulturní cestovní ruch v turistické oblasti Opavské Slezsko. In Region v rozvoji společnosti 2017: sborník příspěvků. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 827-839.
- ŠRÉDL, K., SVOBODA, R., PLOCH, J., JANKO, L. (2018). The Importance of Having a Monopoly on Landing Rights in The Case of the Prague Airport. Proceedings from the 31st International-Business-Information-Management-Association Conference. Milan: IBIMA, pp. 6688-6696. ISBN: 978-0-9998551-0-2.
- TITTLBACHOVÁ, Š. Politika cestovního ruchu. In. WOKOUN, R., MALINOVSKÝ, J., DAMBROVSKÝ M., BLAŽEK, J. a kol. Regionální rozvoj (Východiska regionálního rozvoje, regionální politika, teorie, strategie a programování). Praha: Linde, 2008, 475 s. ISBN 978-80-7201-699-0.
- VARVAŽOVSKÁ, P., JARKOVSKÁ, M. (2014): Regional Food as Expression of Identity and Sustainability in Regional Development. In Conference Proceedings from International Scientific Conference: Marketing Identity 2014: Explosion of Innovations. Trnava: University of Ss. Cyril & Methodius in Trnava, pp. 1339-5726. ISBN 978-80-8105-666-6.

Kontaktná adresa autora:

- Ing. Marek Dvořák, PhD. Department of Management, Faculty of Economics and Management, Czech University of Life Sciences Prague, Kamýcká 129, 165 00 Praha Prague 6, Czech Republic, E-mail: Dvorak.post@gmail.com
- Ing. Elena Moravčíková, PhD. Faculty of Business Management, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovak Republic, E-mail: elena.moravcikova@euba.sk

Komparace vývoje zemí Visegrádské čtyřky

Visegrad group members comparison

Denisa Dvořáková, Věra Bečvářová, Kristina Somerlíková

Abstrakt:

Článek se zabývá problematikou vývoje ekonomické situace zemí Visegrádské skupiny (Visegrádské čtyřky, V4), se zaměřením na předpoklady a tendence konvergenčních procesů jejich Regionů soudržnosti. Hodnocení a komparace vývoje těchto regionů v letech 2004 – 2015 je založena na zpracování a vyhodnocení ukazatele hrubého domácího produktu na obyvatele ve standardu kupní síly. Pro tyto účely a objektivizaci zjištěných dat jsou v práci použity statistické metody beta a sigma konvergence. Na základě analýzy beta a sigma konvergence a korelačního diagramu je zřejmé, že mezi Regiony soudržnosti dochází oproti předpokladu k významné tendenci konvergence.

Klíčová slova:

Visegrádská čtyřka, hrubý domácí produkt na obyvatele ve standardu kupní síly, beta a sigma konvergence, korelační diagram

Abstract:

The article deals with the economic situation development of the Visegrad countries (Visegrad four, V4) member countries with focus on assumptions and tendencies of convergence processes of their Territorial units. The evaluation and comparison of development of these regions in years 2004 – 2015 is based on Gross Domestic Product at purchasing power parity per capita. Statistical methods of beta and sigma convergence are used to data objectivization. Despite the original assumption, the results of the analyses show significant tendency to convergence among Territorial units of V4 countries.

Key words:

Visegrad four, competitiveness, gross domestic product per capita in purchasing power standard, Beta and Sigma Convergence, correlation diagram

Úvod

Je nesporné, že příprava a samotný vstup postkomunistických zemí Visegrádské čtyřky (dále V4) do Evropské unie v roce 2004 znamenal zásadní změnu prostředí a podmínek dalšího vývoje těchto zemí jako celku i jejich jednotlivých regionů. Jak uvádí dokument MZV Visegrádská spolupráce (2012), vstupem všech zemí V4 do Evropské unie a Severoatlantické aliance byla naplněna deklarace z roku 1991 a dochází k naprostému včlenění států do nejvýznamnějších euroatlantických struktur.

Z ekonomického hlediska byly země Visegrádské skupiny před vstupem do EU obecně zpravidla vnímány jako země ekonomicky slabé, ale se značným růstovým potenciálem. Částečné využití tohoto potenciálu, ale zejména podstatně širší prostor pro podnikání a spolupráci vznikající v důsledku otevírání společného trhu a řady dalších aktivit globalizující se ekonomiky, se skutečně projevil. Po více jak deseti letech členství zemí Visegrádu v EU se tyto země skutečně staly ekonomicky silnější a jejich význam pro EU vzrostl (Jedlička a kol., 2014). I přes členství těchto zemí ve společném prostoru a jednotném rámci evropské integrace nedošlo k útlumu vzájemné spolupráce a dále je dbáno na posilování identity středoevropských zemí vůči ostatním evropským státům. Současně je třeba souhlasit

s upozorněním Gančarčíkové (2007), že i přes společný rámec nelze v případě ekonomických otázek hovořit o společném střeoevropském ekonomickém modelu. To potvrzují i naše výzkumy v oblasti agrobyznysu (Bečvářová a kol., 2009), které ještě významněji reagují na regionální diferenciaci.

A tak se nabízí otázka, jak se skutečně vyvíjí ekonomická situace regionů zemí V4 po roce 2004. Dochází mezi jednotlivými Regiony soudržnosti zemí V4 ke vzájemné konvergenci či naopak lze prokázat rostoucí divergenci.

Evropský parlament (2007) konstatuje, že v rámci Evropské unie dochází mezi jednotlivými zeměmi k tendenci vzájemně konvergovat, ale u regionů samotných zemí přetrvává tendence vzájemně se vzdalovat. Zvyšování ekonomických rozdílů mezi regiony dané země je podle Parlamentu zapříčiněno polarizačními procesy, které tkví v dalším „zlepšování“ se již silných regionů (nikoliv ve zhoršování stavu slabších regionů).

Dopadem polarizačních procesů potom je další akumulace bohatství, prostředků hospodářské produkce a vyšší koncentrace pracovních míst v silnějších regionech (Evropský parlament, 2007).

Evropská unie si samozřejmě nutnost konvergence unijních regionů uvědomuje, a právě konvergence, následovaná konkurenceschopností, zaměstnaností a evropskou unijní spoluprací, se stala prvním cílem politiky HSS EU v programovém období 2007 – 2013 (MMR, 2015).

Teorie založené na konvergenci a divergenci regionů patří v regionálním rozvoji mezi jedny z nejvýznamnějších. Jak uvádějí Blažek a Uhlíř (2002) v případě konvergenčních teorií jsou založeny na předpokladu postupného vyrovnávání rozdílů mezi regiony. Divergenční teorie zachycují tendenci zvětšování meziregionálních rozdílů díky diferenciacími procesům, přičemž že ke snížení rozdílů mezi regiony z hlediska času dochází v mnohem delších časových obdobích než k jejich zvětšení. Gaspár (2010) tvrdí, že v případě konvergenčních teorií na základě neoklasického růstu budou země s nižším HDP na obyvatele růst v oblasti ekonomiky rychleji než země s vyšším HDP na obyvatele.

Cíl

Cílem výzkumu v této oblasti je prohloubení a objektivizace poznatků souvisejících s ekonomickým vývojem v jednotlivých Regionech soudržnosti zemí Visegrádské čtyřky v letech 2004 – 2015. Pro tyto účely hodnocení je využit ukazatel hrubého domácího produktu na obyvatele ve standardu kupní síly. Jeho úroveň a interakce v podstatných ekonomických a regionálních souvislostech jsou hodnoceny pomocí statistických metod beta a sigma konvergence.

Metodika

Nová ekonomická geografie rozlišuje celkem tři typy konvergence. Prvním typem je absolutní beta konvergence, která nastává v případě, že zaostalejší regiony rostou rychleji než regiony vyspělejší. Druhým typem je sigma konvergence, pro kterou je typický pokles variability mezi regiony. A posledním typem je podmíněná beta konvergence, která vychází z předpokladu, že každý region a stát má jiný stav rovnováhy, ke kterému se snaží směřovat, a to v závislosti na technologiích a behaviorálních charakteristikách (Barro a kol., 1995).

Minařík a kol. (2013) v souvislosti s měřením konvergence mezi regiony využívají beta a sigma konvergenci. Tento přístup je aplikován i v této práci.

V *první fázi* je analyzován hrubý domácí produkt na obyvatele ve standardu kupní síly Regionů soudržnosti zemí V4 v letech 2004 – 2015. Data jsou uspořádána do dvou krabicových grafů. Jeden z grafů prezentuje HDP na obyvatele ve standardu kupní síly v nelogaritmované podobě, druhý obsahuje logaritmované hodnoty zmíněného ukazatele. Logaritmování je použito za účelem částečné symetrizace dat a eliminace extrémních hodnot.

Druhá fáze zahrnuje statistické metody beta a sigma konvergence, jejichž cílem je odhalení tendence konvergence či divergence mezi 35 regiony NUTS 2 zemí V4. V této fázi je též obsažen korelační diagram.

U získaných údajů o hodnotách proměnné je provedeno jejich logaritmování, díky kterému dojde k eliminaci asymetrie rozdělení a přiblížení odlehklých hodnot k ostatním.

Dále je vypočten průměrný koeficient růstu proměnné podle níže uvedeného vzorce:

$$\bar{k} = \sqrt[n-1]{\frac{y_n}{y_1}}$$

V návaznosti je sestrojen bodový diagram, přičemž na vodorovné ose (x) jsou vyneseny logaritmy počátečních hodnot a na svislé ose (y) logaritmy průměrných koeficientů růstu.

Poté je pomocí metody nejmenších čtverců určena rovnice regresní přímky, která obsahuje α a β parametry. Směrnice β určuje, zda je převažující tendence konvergenční či divergenční. V případě, kdy je $\beta < 0$, je přímka klesající a převažuje tendence konvergence. Když je $\beta > 0$, pak je přímka rostoucí a převažuje tendence divergence.

V závěru *beta konvergence* je určen koeficient determinace v procentech na základě rovnice:

$$100 \cdot r^2 = 100 \cdot \frac{\text{var } \log \bar{k}}{\text{var } \log \bar{k}}$$

Dosahuje-li uvedený koeficient k hodnotě 100, tendence se považuje za významnou, blíží-li se k 0, tendence je naopak málo významná.

Měření sigma konvergence je realizováno na základě explikace výše zmíněných autorů následovně:

Zjištěné údaje ze všech dílčích období jsou logaritmovány a následně jsou vypočteny jednotlivé směrodatné odchylky.

Poté je sestrojen spojnicový graf, u kterého jsou na svislé ose vyneseny vypočtené logaritmované směrodatné odchylky a na vodorovné časové ose jsou uvedeny jednotlivé roky (2004 – 2015).

V případě, že dochází u beta konvergence k nízké průkaznosti nástroje analýzy, jež je dána nízkou hodnotou koeficientu determinace, je sestrojen korelační diagram, u jehož znázornění je použit následující postup:

U korelačního diagramu jsou na vodorovné ose vyneseny logaritmy počátečních hodnot a na svislé ose logaritmy průměrných koeficientů růstu.

Pomocí průměrů je poté diagram rozdělen na 4 kvadranty. V I. kvadrantu leží jednotky s nadprůměrnou počáteční hodnotou v kombinaci s nadprůměrnou rychlostí růstu. Panují zde tendence se ostatním jednotkám vzdalovat. Ve II. kvadrantu jsou umístěny jednotky s podprůměrnou počáteční hodnotou a nadprůměrnou rychlostí růstu. V delším časovém horizontu můžeme předpokládat jejich přesun do I. kvadrantu. Ve III. kvadrantu leží jednotky s podprůměrnou počáteční hodnotou a podprůměrnou rychlostí růstu. Panuje u nich tendence opožďovat se vůči ostatním jednotkám. Ve IV. kvadrantu jsou lokalizovány jednotky s nadprůměrnou počáteční hodnotou a podprůměrnou rychlostí růstu. V delším časovém období můžeme předpokládat jejich přesun do III. kvadrantu.

Vysoce průkazná konvergence je poté prokázána tehdy, když jsou sledované jednotky umístěny ve druhém a čtvrtém kvadrantu. Naopak při vysoce průkazné divergenci jsou sledované jednotky lokalizovány v prvním a třetím kvadrantu.

Výsledky

Statistické metody beta a sigma konvergence jsou v práci realizovány na ekonomickém ukazateli hrubého domácího produktu na obyvatele ve standardu kupní síly mezi léty 2004 – 2015, který je podle Gaspára (2010) nejvhodnější pro objektivní meziregionální srovnání růstu ekonomik.

Ekonomický ukazatel HDP na obyvatele ve standardu kupní síly je sledován u 35 Regionů soudržnosti zemí V4. Úroveň NUTS 2 byla záměrně zvolena za tím účelem, aby došlo k co nejpřesnějšímu vyhodnocení ekonomické situace zemí V4, k čemuž nižší nomenklatura územních statistických jednotek napomáhá.

Tabulka 1: Seznam regionů soudržnosti zemí V4 a jejich značení v práci

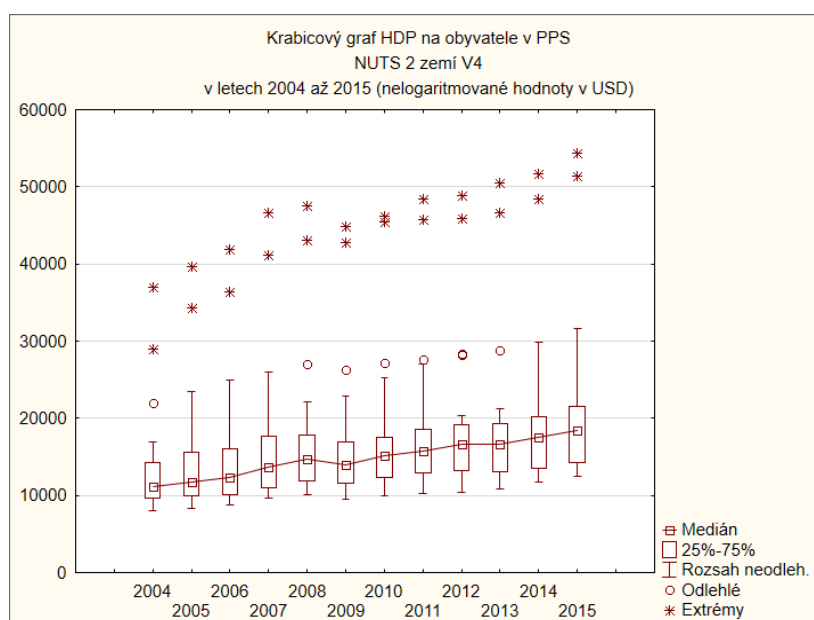
Regiony soudržnosti Polska	Lódzkie	PL1
	Mazowieckie	PL2
	Małopolskie	PL3
	Ślaskie	PL4
	Lubelskie	PL5
	Podkarpackie	PL6
	Świętokrzyskie	PL7
	Podlaskie	PL8
	Wielkopolskie	PL9
	Zachodniopomorskie	PL10
	Lubuskie	PL11
	Dolnoślaskie	PL12
	Opolskie	PL13
	Kujawsko-Pomorskie	PL14
	Warmińsko-Mazurskie	PL15
	Pomorskie	PL16
Regiony soudržnosti České republiky	Praha	CZ1
	Střední Čechy	CZ2
	Jihozápad	CZ3
	Severozápad	CZ4
	Severovýchod	CZ5
	Jihovýchod	CZ6
	Střední Morava	CZ7
	Moravskoslezsko	CZ8
Regiony soudržnosti Maďarska	Közép-Magyarország	HU1
	Közép-Dunántúl	HU2
	Nyugat-Dunántúl	HU3
	Dél-Dunántúl	HU4
	Észak-Magyarország	HU5
	Észak-Alföld	HU6
	Dél-Alföld	HU7
Regiony soudržnosti	Bratislavský kraj	SK1

Slovenska	Západné Slovensko	SK2
	Stredné Slovensko	SK3
	Východné Slovensko	SK4

Zdroj: EUROSTAT, vlastní zpracování

Obrázek 1 znázorňuje výchozí data v podobě krabicového grafu s vlákny. Z obrázku je patrné, že hodnoty rostly od roku 2004 do roku 2009. V roce 2009 došlo k jejich poklesu, od roku 2010 až do konce sledovaného období pozorujeme opětovný nárůst.

Hodnoty jsou silně pozitivně asymetricky rozdělené, tento trend zaznamenáváme ve všech sledovaných letech. Např. v posledním roce pozorování (2015) se hodnoty pohybují v rozmezí 12 500 a 54 400, přičemž 21 regionů z celkových 35 nedosáhlo nad hodnotu 20 000. V tomto roce nepozorujeme žádné odlehlé hodnoty jako v roce 2004 a mezi lety 2008 až 2013. Nalezneme zde však dvě extrémně odlehlé hodnoty, a to Prahu a Bratislavu, které jsou samostatnými regiony NUTS 2 v ČR a na Slovensku.

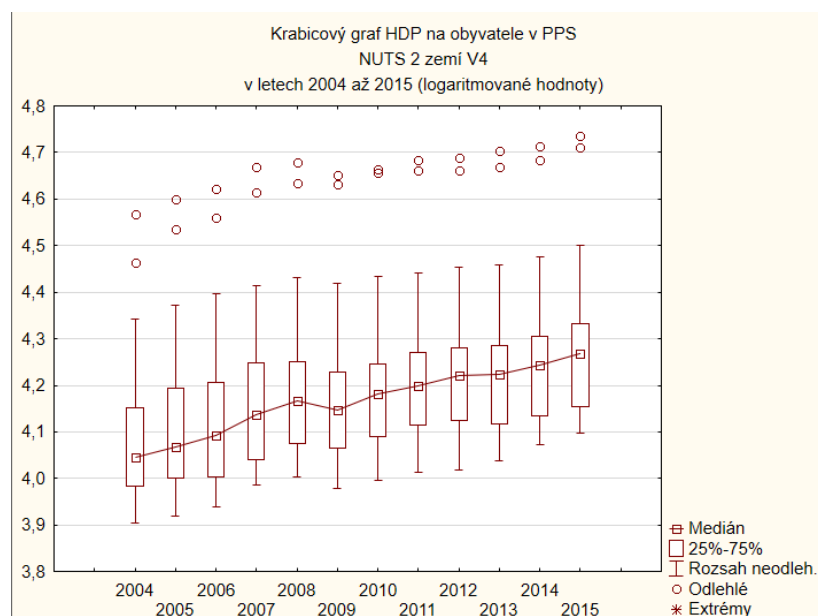

Obrázek 5: Data v krabicovém grafu (HDP na ob. v PPS NUTS 2 zemí V4)

Zdroj: Eurostat (2017), vlastní zpracování

Logaritmováním dat bylo dosaženo částečné symetrizace dat s eliminací extrémně odlehlých hodnot. Původně extrémní hodnoty se změnilly v hodnoty odlehlé. Zaměříme-li se na obě odlehlé hodnoty, zjistíme, že se jedná o Prahu a Bratislavu. Bratislava až do roku 2008 za Prahou zaostávala, v roce 2009 vykázaly oba regiony podobné hodnoty, v roce 2010 Bratislava Prahu předčila a s tímto trendem pokračuje i v následujících letech.

V letech 2004 až 2015 vykázal nejvyšší tempo růstu HDP na obyvatele ve standardu kupní síly polský Dolnosleski region (93,9 %). Na dalších předních místech nalezneme např. Bratislavu (87,6 %), Mazowiecki region (85,9 %) a Łódzki region (77,9 %). Regiony České republiky prokázaly tempo růstu v rozmezí 32,4 % (Severozápad) až 53,3 % (Střední Morava). Hlavní město Praha prokázalo tempo růstu ve výši 38,9 % (pro srovnání Bratislava, dosáhla tempa růstu 87,6 %). Na nejhorším místě ze všech 35 regionů se umístil region ČR Severozápad (32,4 %). Dále pozorujeme u hrubého domácího produktu na obyvatele v PPS velmi nízké tempo růstu v následujících regionech: Dél-Dunántúl (34,4 %), Střední Čechy (36,8 %) a Jihozápad (37,9 %).

Obrázek 6: Logaritmovaná data v krabicovém grafu (HDP na ob. v PPS NUTS 2 zemí V4)

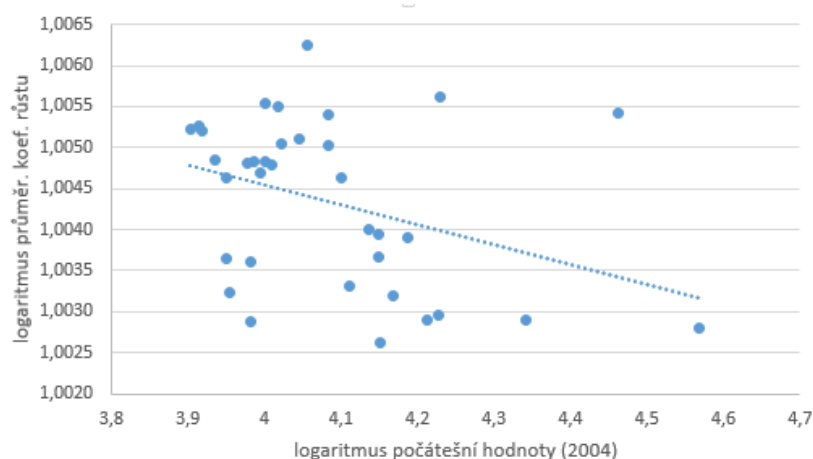
Zdroj: Eurostat (2017), vlastní zpracování

Beta konvergence

Beta konvergence předpokládá, že jednotky (regiony) se postupem času v hodnotě daného ukazatele sblíží (konvergují), pokud jednotky, které na počátku vykazovaly nízkou hodnotu, dosahují rychlejšího růstu, než ty jednotky, které na počátku vykazovaly vysokou hodnotu. A divergují v tom případě, pokud jednotky, které na počátku vykazovaly nízkou hodnotu, dosahují pomalejšího tempa růstu, než ty jednotky, které vykazovaly na počátku vysokou hodnotu (Minařík a kol., 2013).

V případě beta konvergence regresní přímka nabývá tvaru: $y = -0,0024x + 1,0143$, z čehož vyplývá, že $\beta < 0$. Přímka je klesající. Tendence ovšem není nikterak významná, protože koeficient determinace je $100 r^2 = 13,24 \%$.

Můžeme konstatovat, že na základě beta konvergence regiony NUTS 2 zemí V4 projevují v případě HDP na obyvatele v PPS tendenci vzájemně konvergovat.

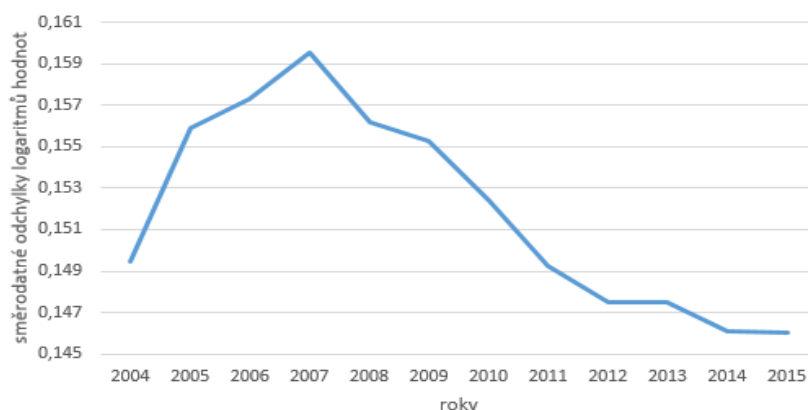
Obrázek 7: Grafické znázornění konvergence regionů – beta konvergence

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočet a zpracování

Sigma konvergence

Minařík a kol. (2013) ve své publikaci uvádějí, že sigma konvergence potvrzuje tendenci konvergence regionů v tom případě, pokud měřená směrodatná odchylka klesá. Pokud měřená směrodatná odchylka roste, dochází mezi regiony k tendenci divergence.

Z grafu vyplývá, že mezi roky 2004 – 2007 dochází mezi regiony NUTS 2 v HDP na obyvatele v PPS k tendenci divergence (vzájemně se vzdalovat), směrodatná odchylka logaritmovaných hodnot roste, stejně jako variabilita mezi zeměmi. Od roku 2007 do roku 2015 poté dochází ke změně tendence a zaznamenáváme tendenci regionů vzájemně konvergovat.

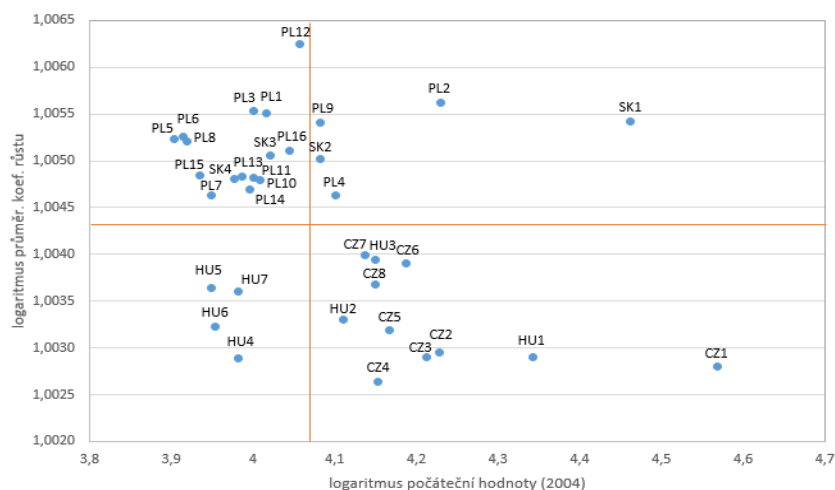
Obrázek 8: Grafické znázornění konvergence regionů – sigma konvergence

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočet a zpracování

Korelační diagram

U výše provedené beta konvergence došlo k dosažení pouze nízkého koeficientu determinace ($100 r^2 = 13,24 \%$). V tomto případě, Minařík a kol., doporučují vytvoření korelačního diagramu.

Minařík a kol. (2013, str. 95) uvádějí: „Pokud rozdělíme plochu tečkového diagramu pomocí průměru na kvadranty, jsou v případě vysoce průkazné konvergence sledované jednotky umístěny převážně ve II. a IV. kvadrantu. Při vysoce průkazné divergenci leží sledované jednotky převážně v I. a III. kvadrantu.“

Obrázek 9: Korelační diagram regionů NUTS 2 zemí V4

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočet a zpracování

V prvním kvadrantu se nacházejí dva regiony Slovenské republiky SK1 (Bratislavský kraj) a SK2 (Západné Slovensko) a tři regiony Polska: PL2 (Mazowiecki region), PL4 (Sleski region) a PL9 (Wielkopolski region). Uvedené regiony na počátku vykazovaly vyšší hodnoty HDP na obyvatele v PPS a prokázaly vysoké tempo růstu zmíněného ukazatele. V budoucnu můžeme předpokládat, že se uvedené regiony budou ostatním regionům vzdalovat.

Ve druhém kvadrantu jsou významně zastoupeny regiony Polska a Slovenska. Nenachází se zde žádný z regionů České republiky či Maďarska. Uvedené regiony na počátku dosahovaly nízké hodnoty HDP na obyvatele v PPS, ale prokázaly vysoké tempo růstu. V budoucnu predikujeme jejich přesun do prvního kvadrantu.

Ve třetím kvadrantu, pro který je typická nízká počáteční hodnota HDP na obyvatele v PPS a následné nízké tempo růstu, jsou lokalizovány 4 regiony Maďarska (HU 4,5,6,7). U těchto regionů můžeme v delším časovém období očekávat jejich zaostávání za ostatními.

Čtvrtý kvadrant obsahuje pouze regiony České republiky a Maďarska. V těchto regionech jsme na počátku zaznamenali nadprůměrnou hodnotu HDP na obyvatele v PPS, ale poté zde došlo pouze k nízkému tempu růstu. V budoucnu můžeme předpokládat jejich přesun do třetího kvadrantu.

Většina regionů leží ve II. a IV. kvadrantu, z čehož vyplývá, že mezi regiony NUTS 2 V4 panuje výrazná tendence konvergence.

Diskuze a závěr

Jak již bylo uvedeno v předcházejících částech, tendence konvergence mezi regiony vychází z teorií regionálního rozvoje, přesněji z teorií konvergence a divergence.

Pro ověření tendence konvergence mezi regiony jsou aplikovány statistické metody beta a sigma konvergence, které jsou ve světě běžně používané k měření konvergence mezi regiony. Zajímavostí pak je, že poprvé těchto metod ve své práci využil Barro (1991), čímž položil základ pro zkoumání v uvedené oblasti.

Statistické metody beta a sigma konvergence jsou v práci aplikovány na indikátoru hrubého domácího produktu na obyvatele ve standardu kupní síly, který je podle Gaspára (2010) nejvhodnějším pro objektivní meziregionální srovnání.

Cílem práce bylo vyhodnocení ekonomického vývoje v jednotlivých Regionech soudržnosti zemí Visegrádské skupiny na ekonomickém ukazateli hrubého domácího produktu na obyvatele ve standardu kupní síly mezi lety 2004 – 2015. Pro dosažení vytyčeného cíle jsou v souvislosti měření tendence konvergence použity statistické metody beta a sigma konvergence, které patří mezi běžné způsoby měření zmíněné tendence.

Ze získaných poznatků provedených statistických metod beta a sigma konvergence na hrubém domácím produktu na obyvatele ve standardu kupní síly můžeme formulovat následující závěry:

Beta konvergence prokazuje tendenci konvergence mezi regiony NUTS 2 zemí Visegrádu, ale koeficient determinace dosahuje pouze nízké hodnoty $100 r^2 = 13,24 \%$.

V případě použití statistické metody *sigma konvergence* je tendence konvergence mezi regiony NUTS 2 zemí V4 na ukazateli hrubého domácího produktu na obyvatele ve standardu kupní síly prokázána mezi léty 2007 – 2015. V letech 2004 – 2007 mezi regiony převažuje tendence divergence a směrodatná odchylka logaritmovaných hodnot roste stejně jako variabilita mezi zeměmi.

Z důvodu dosažení pouze nízké hodnoty koeficientu determinace je v práci sestrojen *korelační diagram*, pomocí kterého dochází k rozdělení jednotlivých Regionů soudržnosti Visegrádu do čtyř kvadrantů. Můžeme konstatovat, že většina regionů NUTS 2 zemí V4 je lokalizována ve II. a IV. kvadrantu korelačního diagramu, což podle Minaříka a kol. (2014) vypovídá o významné tendenci konvergence, pro kterou je typické, že regiony s nižší počáteční hodnotou hrubého domácího produktu na obyvatele ve standardu kupní síly vykazují vyšší

tempo růstu, a naopak u regionů s nadprůměrnou počáteční hodnotou HDP na obyvatele v PPS lze pozorovat pomalejší tempo růstu.

Výše zmíněné statistické metody jsou použity u Regionů soudržnosti, které by podle názoru Evropského parlamentu z roku 2007 měly na regionální úrovni vzájemně divergovat, a tendence konvergence by měla být zachována pouze na úrovni států, což se v práci nepotvrdilo.

Výzkum prokázal, že v případě analyzování indikátoru HDP na obyvatele v PPS v letech 2004 – 2015 *skutečně dochází mezi regiony NUTS 2 zemí V4 k významné tendenci konvergence.*

Z korelačního digramu dále vyplývá, že po východním rozšíření *nejvíce využilo svého ekonomického potenciálu Polsko a Slovensko*, protože jejich regiony na počátku vykazovaly nízkou hodnotu HDP na obyvatele v PPS, a postupem času vytvořily nadprůměrné tempo růstu. V budoucnu u nich můžeme předpokládat přesun do I. kvadrantu, ve kterém nalezneme pouze regiony těchto dvou zemí Visegrádské skupiny.

Třetí kvadrant, který předpovídá v budoucnu *zaostávající regiony*, je obsazen pouze regiony Maďarska.

Regiony soudržnosti České republiky společně s některými z regionů Maďarska jsou lokalizovány *ve čtvrtém kvadrantu*, pro který je typické, že jsou zde lokalizovány regiony s nadprůměrnou počáteční hodnotou HDP na obyvatele v PPS, ale dochází u nich pouze k nízkému tempu růstu, a tudíž u těchto regionů můžeme v budoucnu předpokládat jejich přesun do III. kvadrantu.

Literatura:

BARRO, R., SALA i MARTIN, X. (1995): Economic Growth, McGraw Hill, New York.

BEČVÁŘOVÁ, Věra, Karel VINOHRADSKÝ a Ivo ZDRÁHAL. České zemědělství a vývoj cenového prostředí společného trhu EU: Czech agriculture and the development of price environment in the EU common market : monografie. Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, 2009. Folia Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis. ISBN 978-807-3753-450.

BAŽEK, Jiří a David UHLÍŘ. Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace. Vyd. 2., přeprac. a rozš. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 9788024619743.

ČSÚ.cz, Regionální hrubý domácí produkt (v PPS (standard kupní síly) na obyvatele).

ČSÚ.cz [online]. [cit. 2017-11-03]. Dostupné z: <https://apl.czso.cz/pli/eutab/html.h?ptabkod=tgs00005>

EUROPEAN PARLIAMENT. REGIONAL DISPARITIES AND COHESION: WHAT STRATEGIES FOR THE FUTURE [online]. 2007, 2007 [cit. 2018-04-02]. Dostupné z: http://www.europarl.europa.eu/hearings/20070625/regi/study_en.pdf

GANČARČIKOVÁ, I. E - polis: Postoj států k V4 a paralely [online]. 2007 [cit. 2017-11-08].

Dostupné z: <http://www.e-polis.cz/clanek/visegrad-2-postoje-statu-k-v4-a-paralely.html>

GASPÁR. Convergence analysis: a new approach., Attila. Crisis Aftermath: Economic policy changes in the EU and its Member States [online]. 382 - 390 [cit. 2018-06-04].

JEDLIČKA, KOTIAN a MÜNZ. Visegrádská čtyřka - 10 let v EU [online]. 2014, 14 [cit. 2017 10-18]. Dostupné z:

http://www.csas.cz/static_internet/cs/Evropska_unie/Specialni_analyzy/Specialni_analyzy/Prilohy/euspa_visegradska_cetyrka.pdf

MINAŘÍK, Bohumil, Jana BORŮVKOVÁ a Miloš VYSTRČIL. Analýzy v regionálním rozvoji. Praha: Professional Publishing, 2013. ISBN 9788074311291.

MINAŘÍK, Bohumil. *Statistické minimum pro studenty bakalářského studia na technických oborech*. Jihlava: Vysoká škola polytechnická Jihlava, 2014. ISBN 978-80-88064-03-9.

MMR. Konvergence [online]. 2015 [cit. 2018-04-02]. Dostupné z: <http://www.strukturalni.fondy.cz/cs/Informace-a-dokumenty/slovník-pojmu/K/Konvergence>

MZV. Visegrádská spolupráce [online]. 2012 [cit. 2018-04-02]. Dostupné z: <https://www.mzv.cz/visegrad/main.asp?MainObID=15741&ObID=15741&ClID=32260>

VLÁDA ČR. 25 let od založení Visegrádské skupiny [online]. 2016 [cit. 2018-04-02].

Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/media-centrum/aktualne/25-let-od-zalozeni-visegradske-skupiny--140145/>

Kontaktní adresy autorů:

Ing. et Ing. Denisa Dvořáková, Ústav regionální a podnikové ekonomiky, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: denisa.m.dvorak@gmail.com,

prof. Ing. Věra Bečvářová, CSc., Ústav regionální a podnikové ekonomiky, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: vera.becvarova@mendelu.cz

doc. Ing. Kristina Somerlíková, Ph.D., Ústav regionální a podnikové ekonomiky, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: kristina.somerlikova@mendelu.cz

Plagiátorství v názorech studentů FRRMS

Plagiarism in the opinion of FRDIS students⁸

Lucie Herbočková, Josef Smolík

Abstrakt:

Text se zabývá tématem plagiátorství, o kterém se velmi diskutuje v České republice v závislosti rezignaci dvou ministrů ve vládě. Článek zahrnuje teoretickou část, která vysvětluje pojem plagiátorství a rozvíjí akademickou etiku. Dále jsme analyzovali údaje ze strukturovaného dotazníku od studentů Fakulty regionálního rozvoje a mezinárodních studií. Data byla shromážděna v květnu a červnu 2018 a vyjádřila osobní zkušenosti, doporučení a další informace o postoji studentů k plagiátorství na fakultě. Cílem tohoto textu je vytvořit diskuzi o problému plagiátorství a předložit možné doporučení, aby se snížil počet plagiátů na fakultě FRDIS. Doporučení může být také realizováno na jiných fakultách po celém světě.

Klíčová slova:

Plagiátorství, FRRMS, dotazníkové šetření, etika

Abstract:

The text deals with the phenomenon of plagiarism which has become a much discussed topic recently in the Czech Republic. The paper consists of a theoretical part illustrating the term plagiarism and academic ethics. Afterwards, we analyzed the data conducted by the structural questionnaire from the students studying at the Faculty of Regional Development and International Studies. The data was collected in May and June 2018 and expresses personal experience, recommendations, and other information about the attitude of the students toward plagiarism. The aim of this text is to mainly discuss the issue of plagiarism and present possible recommendations in order to reduce plagiarism the FRDIS. The recommendations may also be implemented at other faculties around the world.

Key words:

Plagiarism, FRDIS, questionnaire survey, ethics

⁸ This paper was supported by the research grant Plagiátorství v názorech studentů FRRMS/Plagiarism in the opinion of FRDIS students number IGA 2018/009 from the Internal Research Agency of the Faculty of Regional Development and International Studies, Mendel University in Brno.

Introduction

The question of plagiarism has indeed been a much debated issue recently in the Czech Republic. This is mainly due to the media coverage of cases involving specific politicians and academics who plagiarized. The important thing to mention is that the plagiarism is not just a reflection of the individuals involved, but above all, of the moral principles in society (Carroll, 2007, Smolík, Herbočková, 2018a).

Today, it is quite hard to come up with new ideas. The amount of qualitative research at this time is less than before, and to obtain a university degree has become more a necessity than a personal need. Nowadays, students do not have such respect for knowledge. This is illustrated in the current situation in society where the Minister of Justice Mgr. Ing Taťána Malá (psp.cz, 2018) cheated in her master's thesis at Mendel University in 2003 (mendelu.cz, 2018). A few days after Malá's resignation, the Minister of Labour and Social Affairs, Bc. Petr Krčál resigned his position in the government for the same reason. Plagiarism has been always a much discussed topic concerning politicians who do not respect academic ethics. However, once they are a public figure, they should be the embodiment of moral responsibility.

As we have already mentioned in a previous article (Smolík, Herbočková, 2018a), in the Czech environment, the number of cases of plagiarism is negligible, which may be related to the fact that society has, to some extent, become resigned to this issue. This resignation can also be related to the high number of university students and academics, but also to the easy access to electronic resources (Smolík, Herbočková, 2018a), and the increased amount of data existing in electronic form which can be easily copied without any effort by the student.

This paper examines the phenomenon of plagiarism of students at the Faculty of Regional Development and International Studies (FRDIS) of Mendel University in Brno. The research discusses the causes and possible consequences of plagiarism in the view of respondents in a survey conducted in May and June 2018. Finally, based on the results, we will propose appropriate suggestions to reduce this phenomenon at the FRDIS. Hopefully, the recommendation will affect the particular forms of study programmes and individual courses.

The main goal of the research

The main goal of this research is to illustrate the opinions of students studying at the Faculty of Regional Development and International Studies (FRDIS) about their attitude toward plagiarism. The research was conducted through a structural questionnaire. Since we think the phenomenon of plagiarism has been growing, we tried to conduct the opinions from as many students as possible in the months of May and July 2018. This paper will contribute towards further future research concerning plagiarism at the FRDIS.

The main aim of this research is to collect the opinions of students on plagiarism, how they perceive the current situation at the faculty, and finally to conclude and create some possible solutions to reduce the issue of plagiarism at the FRDIS. We would like to extend the possible recommendations to other faculties of Mendel University and contribute towards the reduction of plagiarism across the whole country.

Definition of plagiarism

The term plagiarism may be explained in many ways from the historical point of view. The literal meaning of the word *plagiarism* has Latin roots and the original meaning may be translated as a *net* or to *steal* (The Popular Encyclopedia, 1841, p. 575). In our opinion, we can ask ourselves whether we can freely come to the hidden meaning of association of the above-mentioned words, namely theft on today's network

From the current point of view, we can see many definitions of the term plagiarism with the same core meaning such as presenting someone's else's ideas as one's own without giving any credit to the original author. Pears and Shields (2008, p.1-2) develop other forms of plagiarism such as a "*failing to put a quotation in quotation marks*" which is not further specified if it occurs unintentionally or purposely. Also Kubátová in her book (2009, p. 67) states the term

plagiarism as using someone else's idea without any acknowledgement is literally theft without any compromises. She goes indeed deeper into this idea and explains that to steal somebody's work is not just something unethical but that also you are pretending to being an expert on this topic, and that you might cause misunderstanding for the original author that you identify with his ideas.

Further in association with plagiarism, we try to explain the term common knowledge (Pecorari, 2010). Common knowledge is that information that is expected to be known by those who study a particular field. Pears and Shields take into consideration (2008, p. 2 - 3) two questions which you should ask while writing about the information such as facts, events, geographical facts, places, and dates. *"Did I know this information before I started my course? Did this information come from my own brain?"* If the answer is "NO" you have to cite the source providing you the information. Let's demonstrate common knowledge with the example which was inspired by Stern (2007, p. 5). Imagine that student A is a citizen of the Czech Republic who knows what the capital is. On the other hand, student B comes from China and has never heard of Prague, which he needs to use as an example in his project. For student A this information is common knowledge while student B has to carry out research to find out the name of Prague and cite the information.

To conclude, plagiarism might be perceived as a matter of dishonesty, or it can be contravention. Usually, firstly university policies highlights cheating as a moral problem but then it goes in to detail (East, 2009).

Academic ethics

Students and course examiners might have a different understanding of plagiarism. However, from the view of attitude, students should know that being dishonest is not part of maturity at university. According to Šíroký et al (2011, p. 97) academic ethics are governed by generally organized global principles. The Czech Republic created documents concerning academic ethics, for instance, the Ethical Codex for Academic Staff at University, Ethical Codex of Researchers at the Academy of Sciences of the Czech Republic, and the Copyright Act. According to Copyright Act No. 121/2000 article 31, (...) *the copyright is not infringed by anybody who in his own work uses to a justified extent excerpts from works of other authors which were made public (...), however, if possible, the name of the author, unless the work is an anonymous work, or the name of the person under whose name the work is being introduced in public and the title of the work and source, shall always be indicated* (Copyright Act No. 121/2000, article 31, 2000). Kapounová and Kapoun (2017, p. 57) use the term citation ethics that emphasizes that term ethics as a system of moral norms that must be respected while using any offline and online resources. Furthermore, Krčál and Teplíková (2014, p. 11) describe ethical aspects that are a set of rules that should be followed while creating an academic text. They especially mention the obligation to cite all used resources, not to quote citations that were not used, inaccurate citations, and finally not to cheat.

Methodology

This paper represents descriptive research using a structural questionnaire method to obtain data. This method is suitable regarding the aim of the study which enquires about the general perspective of students' views of the phenomenon of plagiarism. This research paper consists of 225 students from both Bachelor and Master study programmes at the FRDIS.

The questionnaire method was mainly chosen because of the highly effective collection of data and the easy processing of the results with organized presentation of the results (tables). Furthermore, the anonymity of the respondents contributes to possible identical answers since the topic of plagiarism has been becoming a more private thing.

The questionnaires were distributed and collected in May and June 2018. The main aim of the surveys was to collect the personal views, opinions, attitudes, and experience of students towards plagiarism.

The questionnaire consisted of three parts. In the first part, students were familiarized with the aim of the research and other general information. The second part of the questionnaire focused on the general sociological characteristics of the respondents including gender, place of residence, and study programme. The final part included questions focusing on the attitude, experience, and personal opinions about the issue of plagiarism. Overall, the questionnaire consisted of 17 questions of mixed type. Firstly, we used closed-ended questions, mainly dichotomous type (yes/no/I do not know) and multiple choice questions. Additionally, there were opened-ended questions. These questions were created to assess the attitude and knowledge of the respondents about the term plagiarism. The last question asked students to express their opinions and recommendations concerning plagiarism at the faculty. Last but not least, a Likert-type scale question (comp. Čeněk, Smolík, Vykoukalová, 2016) was used. The reason of choosing this type of questioning was its easy evaluation and perception for the respondents. The respondent could express their point of view of plagiarism through a 5-point rating scale: I totally agree, I somewhat agree, I somewhat disagree, I totally disagree, I do not know (based on Sullivan, 2009, p. 293).

Findings of the Study

The main goal of the questionnaire is to determine and describe the attitude, personal experience, and opinions of the students attending the Faculty of Regional Development and International Studies. This research follows up the paper 'Plagiarism in the opinions of first year students at the Faculty of Regional Development and International Studies of Mendel University' (Smolík, Herbočková, 2018b), which deals with the opinions of first year students at the FRDIS on the phenomenon of plagiarism.

The first part of the questionnaire follows the fact that students are confident about defining the term plagiarism (Table 1). However, in the following questions concerning the exact examples of plagiarism the respondents were not able to determine the correct answer. For instance, "*A student takes a piece from a book/Internet then make some small changes such as comments, names in the text but only indicate the source (there is no reference in the text).*" The results 'YES' 49% and 'NO' 59% illustrate that students are quite confused about what is right about cheating and what is not. The process of this situation should be referencing an in-text citation because the student was inspired by the idea of the original author. The same example is illustrated in the question "*A student changes only a few words from the original source and does not cite it because the meaning of the paragraph has changed*" where the difference between the answer is minimal. Only 60% would answer 'YES'. It shows that students do not understand the ethics of giving a credit to the original author. These two questions were also mentioned in the article concerning just students of the first year at the faculty (Smolík, Herbočková, 2018b) and paradoxically, the results show the higher the year of study of the students, the more confused they seem to be. This might be caused by a low awareness of plagiarism and its possible consequences.

Table 1. Understanding the term of plagiarism

Do you understand the meaning of plagiarism?	%
<i>I think so</i>	88%
<i>I do not think so</i>	4%
<i>I do not know</i>	9%

On the other side, “A student uses inaccurate or missing quotes in the text (date, name, page)” in the paper including only students at first-year of the study (Smolík, Herbočková, 2018b), 55% answered ‘YES’ and 45% answered ‘NO’, but in the research including students attending a higher study year there is a significant change in the percentage (see Table 2). It might explain that students at the first-year study were confused about this question because it includes the page in in-text citation. Contrarily, more experienced students through writing more essays know that mentioning the page in in-text citation is necessary.

Table 2. Student uses inaccurate or missing quotes in the text

Student uses inaccurate or missing quotes in the text (date, name, page)	%
YES	69%
NO	31%

The following part of the questionnaire explores the personal experience of the students with plagiarism. The positive result coming out of the survey is the question whether respondents have had personal experience with plagiarism during their studies. Only 13% answered ‘YES’, but 84% answered ‘NO’, and that is a really satisfying answer.

One of the most crucial questions is whether course examiners point out and have taught students about plagiarism and its consequences. Even though 65% chose the answer ‘YES’, the other answers are indeed disturbing (see Table 3). The percentage should not be that high if we consider that all students have already attended the bachelor or master course where they are taught by experts how to correctly cite. This argument was also mentioned in our previous article (Smolík, Herbočková, 2018b).

Table 3. Awareness of plagiarism

Have your course examiners explained the term plagiarism and its consequences to you?	%
YES	65%
NO	25%
I DO NOT KNOW	10%

Question number 10 outlines the respondents’ knowledge about the authority in a real cheating situation. Most students in a real situation would try to resolve the problem with the dean, the disciplinary commission, and the course examiner. All of these answers might be considered correct because all of these authorities are obliged to act properly according to ethical academic official documents.

The following question analyses the most common reasons why students plagiarize. The most answered option was that the student lacks knowledge about what is allowed and what is not. Also the answers “*Student lacks time or Student is lazy*” were very commonly used.

The next question discusses the most effective ways of eliminating and reducing plagiarism at the faculty. As expected after evaluating the previous research of students in the first year of study (Smolík, Herbočková, 2018b), the most common answer was “*Course examiners should clearly state what is allowed and not allowed through education and open discussions*” as well as “*Assignments should be formulated in a different/clearer way.*” The reason why students cheat might be caused by unclear or difficult tasks of the assignment.

In the following question, students could express their idea and recommendation in order to increase awareness of the possible consequences of plagiarism. Most answers follow the idea of integration of education how to properly cite into the courses. Also students would appreciate a ‘document’ explaining common mistakes and showing the proper way of citing and referencing.

Last but not least was the question based on the Likert type scale (see Table 4) which supports previous answers that will be more discussed in Discussion part.

Table 4. Likert Scale

		A	T	S	D	S	T
			A		D	D	
.	My schoolmates plagiarize.		4	2	3	2	7
.		%	9%	6%	3%	%	
.	Cheating at the FRDIS is widespread		4	1	5	2	4
.		%	9%	1%	3%	%	
.	Academic dishonesty is OK as long as you do not get caught		2	8	1	3	4
.		%	%	0%	0%	8%	
.	Most of my course examiners warn us about plagiarism during classes		1	2	9	3	6
.		4%	9%	%	9%	%	
.	I wish the faculty had a document clarifying citation		6	2	6	2	1
.		3%	7%	%	%	%	
.	It is very easy to plagiarize without the course examiner knowing		2	1	4	2	1
.		%	0%	0%	9%	8%	

As we concluded in our previous paper (Smolík, Herbočková, 2018b), it is necessary to create a ‘document’ which might help students to learn how to cite regardless of their year of study. There is a document mentioning how to cite written by Borůvková (2010) but this document mainly deals with the process of writing the bachelor thesis and students do not seem to be familiar with it. FRDIS students would appreciate a ‘document’ that would lead them step by step if they were desperate while writing assignments.

In the final part of the questionnaire, students could express their own opinions and recommendations which indeed supported the whole questionnaire. To conclude the answers, most of the students suggest a general ‘manual’ available to all students in both Czech and

English language to use whenever they need it during the studies. Also, some respondents think that awareness of the consequences should be increased.

Discussion and recommendations

From the long-term point of view, the phenomenon of plagiarism could become a big problem in the future. The interpretation of the results of the questionnaire shows that awareness of the proper way how to cite and the consequence of plagiarism should be immediately increased.

Based on data analysis, we would suggest some recommendations in order to decrease the level of plagiarism at the faculty. These recommendations might be implemented at other faculties as well as they are general.

As one of the recommendations to the pedagogical practice, we suggest the implementation of a 'manual' to help students prevent plagiarism. The document should contain the subject of citation and referencing, common mistakes, and ideas in order to create a general document that will be provided online to all students. This document could help a student during the first year of study to feel more confident while writing an assignment as well to a student in another study year while writing a thesis. The document should include topics such as how to cite, types of citations, options in citation, examples, and common mistakes. This might lead towards a faculty tradition that could reduce the cause of plagiarism.

Furthermore, we would like to advise the faculty to raise awareness of plagiarism in the form of discussion either individually or in seminars. We are aware of the fact that students might not be interested in participating in this type of seminar. In that case, there must also be increased the awareness of the possible consequence of plagiarism by course examiners and the faculty.

As previously mentioned, we wrote an article "Plagiarism in the opinions of first year students at the Faculty of Regional Development and International Studies of Mendel University (2018)". The results concluded in the article were discussed in the part Findings of the study.

We can certainly conclude that the results are quite similar, not changing with regard to other study years. However, we can observe an increased number in the opinion that plagiarism is quite extensive within the faculty. This may be caused by more experience in different study courses with different fellow students.

Conclusion

In May 2018, we conducted the questionnaire based only on respondents in their first year of study. This paper develops the previous research and supports the data. This research aims to identify the opinions on plagiarism of students at the FRDIS through the questionnaire method.

This study focused on the introduction of the phenomenon of plagiarism in the context of academic education. Firstly, we introduced the term plagiarism and ethics within an academic environment. Afterwards, the results of the questionnaire were illustrated. Based on the survey, we can sum up that students of the FRDIS are familiar with the term of plagiarism within a theoretical framework as well as in a real life situation. However, at some moments students are not confident about the right approach regarding citations while writing their assignments (Smolík, Herbočková, 2018b).

Generally, this paper calls into question how to effectively reduce the causes of plagiarism at the Faculty of Regional Development and International Studies. Generally, plagiarism is academically unethical and students should be aware of its consequences. Our recommendation is to create a 'manual' for students which will help them with their studies if they are not confident in writing skills and referencing.

References:

- BORŮVKOVÁ, J. (2010). *Jak napsat bakalářskou práci*. Brno: FRRMS Mendelu.
- CARROLL, J. (2007). *A Handbook for Deterring Plagiarism in Higher Education*. Oxford: Oxford Centre for Staff and Learning Development. 2nd ed. ISBN 978-7-873576-74-8.
- ACT NO. 121/2000 Sb. on Copyright and Rights Related to Copyright and on Amendment to Certain Acts (the Copyright Act). Retrieved online (August 28, 2018) from: http://www.mkcr.cz/assets/autorske-pravo/vnitrostatni-pravni-predpisy/AZ_2006_-_pln_zn_n_v_anglick_m_jazyce.doc
- ČENĚK, J., SMOLÍK, J., VYKOUKALOVÁ, Z. (2016). *Interkulturní psychologie. Vybrané kapitoly*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-5414-7.
- EAST, J. (2010). Judging plagiarism: a problem of morality and convention. *Higher Education*, Vol. 59, No. 1, pp. 69-83.
- KAPOUNOVÁ, J., KAPOUN, P. (2017). *Bakalářská a diplomová práce od zadání po obhajobu*. Praha: Grada, p. 136. ISBN 978-80-271-0079-8.
- KUBÁTOVÁ, H. (2009). *Rukověť autora diplomky*. Olomouc: Universita Palackého v Olomouci, p. 121. ISBN 978-80-244-2314-2.
- PEARS, R., SHIELDS, G. (2008). *Cite them right. The essential referencing guide*. Palgrave, Macmillan, p. 192. ISBN 978-0-230-27231-6
- PECORARI, D. (2010). *Academic Writing and Plagiarism: A Linguistic Analysis*. A&C Black, p. 224. ISBN 978-1-4411-3953-5.
- SMOLÍK, J., HERBOČKOVÁ, L. (2018a, v tisku). Plagiátorství: nová podoba sociální patologie. In Večerka, K. (ed.): *Vývojové změny sociálně patologických jevů v proměnách času*. Praha: Česká sociologická společnost.
- SMOLÍK, J., HERBOČKOVÁ, L. (2018b). *Plagiátorství v názorech studentů prvního ročníku a Fakultě regionálního rozvoje a mezinárodních studií Mendelovy univerzity*. ICOLLE 2018
- SULLIVAN E. L. (2009). *The SAGE Glossary of the Social and Behavioral Sciences*. SAGE, p. 577. ISBN 978-1-412-95143-2.
- STERN, L. (2007). *What Every Student Should Know About Avoiding Plagiarism*. New York: Pearson Longman, p. 74. ISBN 0-321-44689-5.
- ŠIROKÝ et al. (2011). *Tvoříme a publikujeme odborné texty nejen pro ekonomy a manažery*. Brno: Computer press, p. 208. ISBN 978-80-251-3510-5
- KRČÁL, M., TEPLÍKOVÁ, Z. (2014). *Naučte (se) citovat*. Blansko: citace.com, p. 202. ISBN 978-80-260-6074-1
- THE POPULAR ENCYCLOPEDIA. (1841). *Being a General Dictionary of Arts, Sciences, Literature, Biography, History, And Political Economy*. Glasgow, etc: Blackie & Son.

Electronic resources:

Mgr. Ing. Taťána Malá. *Poslanci*. [online]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. Poslední změna 2018 [cit. 20.8.2018]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/detail.sqw?id=6468>

Tiskové prohlášení / Diplomová práce Taťány Malé. *Tisková zpráva*. [online]. Mendelova univerzita v Brně. Poslední změna 9.7.2018 [cit. 27.8.2018]. Dostupné z: <http://mendelu.cz/30141n-tiskove-prohlaseni-diplomova-prace-tatany-male>

Kontaktní adresa autorů:

Bc. Lucie Herbočková, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: herbockova@gmail.com

doc. PhDr. Mgr. Josef Smolík, Ph.D., MBA, LL.M., Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: josef.smolik@mendelu.cz

Hodnocení vlivu dotací na zemědělství v regionu Střední Morava v období 2007-2014

The evaluation of the impact of subsidies in agriculture sector in the Central Moravia region during the period 2007-2014

Jaroslav Homolka, Soňa Žouželková

Abstrakt:

Tématem předkládaného příspěvku je hodnocení vlivu dotací v zemědělství v regionu Střední Morava v období 2007-2014 na rozvoj zemědělství v daném regionu. Teoretická část čerpá z prostudované literatury, legislativních opatření, internetových zdrojů a odborných článků. Je zde rovněž uveden přehled jednotlivých dotací jak z národních zdrojů, tak i z fondů EU. Vlastní část terénního šetření práce je zaměřena na srovnání množství a výši poskytovaných dotací v Olomouckém a Zlínském kraji. Je zde uvedena komparace čerpaných dotací v období 2007-2014, změny v dotačních programech a čerpání z Programu rozvoje venkova. Na základě analýzy dat a dotazníků je zjištěno, jaká výše dotačních prostředků byla použita za toto období v obou krajích a jak dotace ovlivňují rozvoj zemědělství v těchto krajích. V závěru jsou uvedena možná doporučení, které by měly v budoucnu vliv na rozvoj zemědělství v obou krajích.

Klíčová slova:

dotace, dotační politika, Evropská unie, Společná zemědělská politika, fond

Abstract

The topic of presented paper is the evaluation of the impact of subsidies in agriculture sector in the Central Moravia region during the period 2007-2014 on development of agriculture in the given region. The theoretical part draws from studied literature, legislative measures, internet sources, and special papers. A review of particular subsidies is introduced here too, both from the national resources and the EU funds. The own part of field investigation is focused on comparison of amount provided subsidies in Olomouc and Zlín regions. A comparison of spend subsidies in the period 2007-2014, changes in endowment programmes, and spending from the Rural Development Programme are introduced here. On base of analysis of data and inquiries it was found out what amount of subsidy means was used in this period in both regions, and how the subsidies affect development of agriculture in these regions. In the conclusion, some recommendations are offered which would have an influence the development of agriculture in both regions in the future.

Keywords:

subsidies, subsidy policy, European Union, Common Agricultural Policy, fund

Úvod

Zemědělství České republiky má střeoevropský charakter se zaměřením na výrobu potravin mírného pásu. Charakteristická je i poměrně vysoká intenzita výroby. Zemědělská výroba se skládá ze dvou základních složek a to rostlinná a živočišná. Naším podmínkám odpovídá jejich vyrovnaný podíl. Od roku 1990 však roste podíl rostlinné výroby. Způsobuje to zejména pokles stavu zvířat v chovu skotu i prasat. K úbytku zvířat v chovu skotu došlo především v průběhu 90tých let minulého století. Početní stavy prasat se snížily až po vstupu do Evropské Unie.

V posledním desetiletí se u nás také rozšiřují nové formy zemědělského hospodaření, což vyplývá právě ze vstupu České republiky do Evropské unie. Perspektivní je ekologické zemědělství, tj. zemědělské hospodaření šetrné k přírodě.

Zemědělství je v rámci Evropské unie velmi podporováno. Důvodem je, že se prosazuje Evropský model agrární politiky, který je šetrný k přírodě a životnímu prostředí a tím zemědělství a lesnictví přispívá k tvorbě veřejných statků.⁹ Za těchto podmínek by většina zemědělských podniků bez finančních podpor hospodařila se ztrátou. Evropská unie a stát poskytují dotace v rámci několika dotačních programů, kterými je podporován rozvoj zemědělství, rybářství, lesnictví a venkova. Finanční prostředky jsou čerpány převážně z rozpočtu Evropské unie a částečně z národních zdrojů. Hlavním účelem dotací v zemědělství je posílení konkurenceschopnosti českých produktů na společném evropském trhu.

Cíl práce a metodika

Cíl práce

Cílem této práce je posouzení úrovně a vlivu dotací v procesu uplatňování Společné zemědělské politiky Evropské unie v České republice se zaměřením na region Střední Morava a poukázat na význam poskytovaných dotací v agrárním sektoru a stanovení doporučení pro využití dotací na základě komparace dotačního období 2007-2014 v Olomouckém a Zlínském kraji.

Cíle bude dosaženo zodpovězením formulovaných výzkumných otázek, že za a) dotace poskytované v zemědělství měly vliv na zvyšující se počet zemědělských podnikatelů v období 2007-2014 a za b) jak dotace poskytované v zemědělství ovlivňovaly rozvoj zemědělských podniků v období 2007-2014.

Metodika

Teoretická část příspěvku bude vypracována na základě odborné literatury, právních norem a internetových materiálů souvisejících s problematikou dotací v zemědělství a konkrétní kategorizací dotační politiky

V praktické část příspěvku budou uváděny dotační tituly přímých plateb za období 2007 – 2014 ve srovnání Olomouckého a Zlínského kraje. A to v konkrétních číslech uvádějících počty žádostí o tyto přímé platby, věkovou strukturu žadatelů, strukturu dle typu přímých plateb a dle typu žadatele.

Dále budou uvedeny jednotlivé dotační tituly PRV za období 2007-2014 opět ve srovnání Olomouckého a Zlínského kraje. V konkrétních číslech jsou uvedeny počty žádostí za jednotlivé roky i opatření během celého období a dle typu žadatele.

K vypracování budou použity informace o přijatých žádostech na přímé platby i o přijatých žádostech PRV. Dotační tituly, které jsou žádány, jsou rozděleny v tabulkách dle let od roku

⁹ Bečvářová, V., Zdráhal, I. (2013) Rozvoj zemědělství a venkova v evropském modelu agrární politiky; formování strategie v kontextu změn prostředí. Brno: Mendelova univerzita v Brně, ISBN 978-80-7375-771-7.

2007 až 2014, a to dle jednotlivých krajů. Předmětem této práce nejsou národní dotace. Na základě porovnání obou krajů v dotačním období jsou zjištěny změny a vývoj vybraných dotačních titulů, které nejvíce ovlivňují rozvoj zemědělství.

Další součástí hodnocení vlivu dotací v zemědělství v regionu bude provedeno dotazníkové šetření mezi příjemci dotací zaměřené na odpovědi formulovaných výzkumných otázek.

Uváděná data jsou čerpána z informačního systému Státního zemědělského intervenčního fondu regionu Střední Morava. Přehledy v přijatých žádostech byly filtrovány pro zjištění formy podnikání, věku žadatelů a fyzických osob nepodnikajících.

Struktura dotací v zemědělství ČR v období 2007-2014

Dotační zdroje v České republice lze rozdělit na dvě základní skupiny dle zdroje financí. Do první skupiny patří dotace zcela hrazené ze státního rozpočtu a dotační programy částečně kofinancované ze státního rozpočtu a hrazené z rozpočtu Evropské unie.

Národní dotace

Národní dotace jsou poskytovány výhradně z národních zdrojů a účel a výši finančních prostředků připadajících na tyto programy schvaluje pro každý rok Poslanecká sněmovna České republiky současně se státním rozpočtem. Po vstupu do EU lze národní dotace rozdělit do třech základních směrů - podpory různého charakteru vyhlášené formou Zásad, které každoročně schvaluje ministr zemědělství, podpory směřující do lesního hospodářství a podpory směřující do vodního hospodářství.

Těmito dotacemi Česká republika podporuje celou řadu potřebných aktivit. Přispívá k udržování výrobního potenciálu zemědělství a jeho podílu na rozvoji venkovského prostoru. Velký důraz se klade na prvky agroenvironmentálního charakteru, např. biologická ochrana jako náhrada chemické ochrany rostlin, ale také na podporu ozdravování polních a speciálních plodin nebo na programy proti rozšiřování nález hospodářských zvířat (např. Nálezový fond).

Mezi národní platby patří i tzv. Národní doplňkové platby, neboli Top-Up. Podpory Top-up jsou podpory, pomocí nichž mohly nové členské země dorovnávat chybějící částku EU do 100% přímých plateb z vlastních zdrojů. Podpory Top-Up byly nahrazeny tzv. Přejícnými vnitrostátními podporami, které mají podobnou strukturu podpory jako původní Top-Up.¹⁰

Přímé platby

Přímé platby se staly nejvýznamnějším typem podpory, které české zemědělství získalo, díky vstupu do EU a převzetím Společné zemědělské politiky. Jsou označovány jako přímé platby poskytované na jednotku plochy, neboli SAPS. Vznikly v roce 1992 v rámci „MacSharryho reformy“. SAPS vznikly jako kompenzace zemědělských producentů za snížení intervenčních cen.¹¹

Ve většině případů jsou tyto platby poskytovány na hektar obhospodařované zemědělské půdy podle evidence LPIS a jsou vypláceny jak právníkům, tak fyzickým osobám ze zdrojů EU.

Ze zdrojů EU jsou financovány přímé platby typu:

- jednotné platby na plochu (SAPS),
- oddělené platby za cukr (SSP), která je zřízena z důvodu kompenzace snížení garantované ceny pěstitelům cukrovky, platby za rajčata (STP), která je poskytována na základě uzavřené smlouvy na dodávku,

¹⁰ Zemědělství 2007. Ministerstvo zemědělství. Praha 2007. [cit.2017-09-12].

¹¹ Fojtíková, L., Lebiedzík M.; Společné politiky Evropské unie, C.H.Beck, Praha 2008, , [cit. 2017-09-12]

- zvláštních podpor na:
 - brambory pro výrobu škrobu,
 - chmel,
 - tele masného typu,
 - bahnice, nebo kozy pasené na travních porostech,
 - krávy chované v systému s tržní produkcí mléka.

Mezi národní doplňkové platby Top-Up patří:

- národní doplňkové platby k SAPS
- ostatní přímé platby na:
 - podporu chmele,
 - podporu chovu přežvýkavců,
 - podporu krav bez tržní produkce mléka,
 - podporu ovcí a koz
 - platby pěstitelům brambor¹²

Program rozvoje venkova ČR 2007-2014

Program rozvoje venkova (PRV) vychází z Národního strategického plánu rozvoje venkova. Byl zpracován v souladu s nařízením Rady (ES) č. 1698/2005 a prováděcími pravidly uvedené normy. Program rozvoje venkova, který zajišťuje působení Evropského zemědělského fondu pro rozvoj venkova, blíže specifikuje v souladu s nařízením Rady (ES) 1698/2005 čl. 15 strategie v jednotlivých osách stanovených Národním strategickým plánem rozvoje venkova do prováděcí úrovně a zajišťuje tak jeho efektivní realizaci. Opatření Programu rozvoje venkova přispějí k naplňování cílů Lisabonské strategie ve všech jejích oblastech:

- Společnost založená na znalostech
- Vnitřní trh a podnikatelské prostředí
- Trh práce
- Udržitelný rozvoj.

Existence a realizace Programu rozvoje venkova ČR přispívá k dosažení cílů stanovených Národním strategickým plánem rozvoje venkova, tj. k rozvoji venkovského prostoru České republiky na bázi trvale udržitelného rozvoje, zlepšení stavu životního prostředí a snížení negativních vlivů intenzivního zemědělského hospodaření. Program dále umožňuje vytvořit podmínky pro konkurenceschopnost České republiky v základních potravinářských komoditách. Program také podporuje rozšiřování a diverzifikaci ekonomických aktivit ve venkovském prostoru s cílem rozvíjet podnikání, vytvářet nová pracovní místa, snížit míru nezaměstnanosti na venkově a posílit sounáležitost obyvatel na venkově.¹³

Dotace v rámci Společné organizace trhu

Společné organizace trhů (SOT) aplikuje EU u vybraných zemědělských komodit, u nichž závazným způsobem stanovuje některé podmínky výroby a obchodu a podporuje je některými intervenčními zásahy, dotacemi, licenční politikou při dovozu a vývozu zemědělských komodit

¹² Boháčková, I., Landová, P.; *Ekonomika agrárního sektoru, Dotace a jejich kategorizace v zemědělství*, Česká zemědělská univerzita v Praze, Praha 2014, [cit. 2017-09-12]

¹³ Státní zemědělský intervenční fond, Program rozvoje venkova 2007-2013[online]. [cit. 2017-09-12] Dostupné na <https://www.szif.cz/cs/program-rozvoje-venkova#>

z a do třetích zemí, úpravou obchodních podmínek apod. Cílem je minimalizovat výkyvy v nabídce jednotlivých komodit a tím i v cenách placených zemědělci a rovněž stabilizovat ceny pro konečného spotřebitele.

Společná organizace trhu se dělí na dva hlavní okruhy, a to rostlinnou a živočišnou výrobu. Společná organizace trhu se týká jednotlivých prvovýrobků a výrobků po prvním zpracování.¹⁴

Cross-compliance

Jedním z hlavních témat zemědělské politiky je řešení negativních dopadů zemědělství na krajinu a životní prostředí. Systém Kontroly podmíněnosti byl v roce 2003 iniciován reformou Společné zemědělské politiky a stal se klíčovým prvkem k vyjednávání o zachování evropských dotací do zemědělství i v budoucnu.

Od 1. 1. 2009 je v České republice vyplácení přímých podpor a dalších vybraných dotací "podmíněno" plněním standardů udržování půdy v dobrém zemědělském a environmentálním stavu, dodržováním povinných požadavků na hospodaření řazených do třech oblastí:

- životní prostředí, změna klimatu, dobrý zemědělský a environmentální stav půdy;
- veřejné zdraví, zdraví zvířat a zdraví rostlin a
- dobré životní podmínky zvířat.

V případě, že žadatel o dotace tyto podmínky nedodrží, může mu být platba snížena nebo v krajním případě neposkytnuta. Plnění standardů a požadavků je ověřováno kontrolou plnění tzv. kontrolovaných požadavků. Jejich formu a metodu kontroly si každá země EU stanovuje sama, dle národních specifik.¹⁵

Terénní šetření

Evropská unie používá pro účely regionální politiky systém regionálního členění NUTS. Každý členský stát je rozdělen do tří úrovní těchto statistických jednotek (dle počtu obyvatel). Pro čerpání z fondů EU se nejvíce využívá region na úrovni NUTS II, v České republice byly proto vytvořeny tzv. regiony soudržnosti. Region Střední Morava s označením CZ07 je tvořen dvěma územně samosprávnými celky tj. kraji a to Olomouckým krajem a Zlínským krajem. Patří mezi větší regiony. Celou administrativu dotací z PRV a ostatních dotací v zemědělství má na starosti Regionální odbor Olomouc s územními pracovišti v obou krajích.

V rámci rozlišní okresů uvnitř krajů mají následující označení:

Zlínský kraj: 649 -Zlín, 652-Kroměříž, 655-Uherské Hradiště, 666-Vsetín

Olomoucký kraj: 653-Prostějov, 662-Olomouc, 664-Přerov, 665-Šumperk, 667-Jeseník

Jednotné žádosti 2007-2014

Jednotná žádost se podává každý rok v termínu od půlky dubna do 15. května. Žadatelé tyto žádosti v období 2007 - 2012 podávali prostřednictvím Agentury pro zemědělství a venkov. Od 1.1.2013 se tato Agentura pro rozvoj zemědělství a venkova stala součástí SZIF jako samostatné oddělení. Administrace spočívala v provádění kontrol cross-compliance, kontrol půdního registru LPIS a kontrol plnění podmínek jednotlivých opatření, na která žadatel

¹⁴ Státní zemědělský intervenční fond, Společná organizace trhu, [Online]. [cit.2017-09-12] Dostupné na <https://www.szif.cz/cs/spolecna-organizace-trhu>.

¹⁵ Ministerstvo zemědělství; Dotace [online]. [cit.2017-09-12]. Dostupné na <http://eagri.cz/public/web/mze/dotace/kontroly-podminenosti-cross-compliance/>

podal svou žádost, až po následné vydání Rozhodnutí o poskytnutí či zamítnutí dotace. Je nutné také vyhodnotit i kontroly prováděné jinými organizacemi než SZIF např. Státní veterinární správu, Českou plemenářskou inspekci aj. Jejich nálezy se promítají do Rozhodnutí a mohou ovlivnit výši poskytované dotace, neboť za nálezy jiných organizací se v rámci cross-compliance udělují sankce.. Specifickými opatřeními jsou agroenvironmentální opatření (AEO), neboť do těchto opatření se žadatelé mohou na vlastní žádost zařadit na dobu 5-ti let, kdy se zavazují plnit specifické podmínky dané pro tato opatření. Základní podmínkou pro poskytnutí podpor je minimální výměra, která činí v součtu všech půdních bloků nejméně 1 ha zemědělské půdy. Tato zemědělská půda musí být na žadatele vedena v LPIS nejméně od data podání žádosti do 31. srpna kalendářního roku, ve kterém žádá o podporu. Po celé období musí být zemědělsky obhospodařována. V roce 2007 začalo nové programové období, s novými opatřeními AEO EAFRD s pětiletými závazky (A1 - Postupy šetrné k životnímu prostředí, Ošetřování travních porostů) a (A2- Péče o krajinu) a plněním podmínek cross-compliance, hrazené z fondu EAFRD.

Základními opatřeními v Jednotné žádosti (JŽ) byly jednotná platba na plochu (SAPS), Národní doplňkové platby - Top-Up (T), platba na méně příznivé oblasti - LFA(L), Natura 2000 na zemědělské půdě (N), podpora na produkci cukrové řepy (C), energetické plodiny (E). Dále AEO opatření tj. ošetřování travních porostů (D1) a pěstování meziplodin (D2) s dobíhajícími pětiletými závazky. Tyto byly poskytovány z HRDP. Celkový počet podaných žádostí a počty žadatelů na jednotlivé druhy finančních podpor jsou uvedeny v tabulce č. 1.

Tab. 1: Počet přijatých jednotlivých žádostí a jejich struktura v regionu Střední Morava v roce 2014

	2014								
	649	652	655	666	653	662	664	665	667
	EAFRD	EAFRD	EAFRD	EAFRD	EAFRD	EAFRD	EAFRD	EAFRD	EAFRD
JŽ celkem	485	326	378	1057	250	381	382	467	180
SAPS	481	326	376	1055	250	381	381	464	178
T	478	321	375	1053	249	381	381	464	178
L	335	29	148	714	50	87	32	292	144
N	11	38	34	2	2	1	N	11	38
C	1	29	3	44	58	55	6	C	
F	90	15	48	156	16	32	8	123	51
H									
V	116	9	33	131	13	18	9	55	33
M	11	12	9	22	24	25	31	14	3
A1	283	82	202	378	54	137	62	259	136
A2	10	13	18	6	26	31	26	16	2
FKK	233	176	157	292	166	261	208	267	114
	2049	1012	1407	3841	892	1420	1198	1962	840

Zdroj IS SZIF, vlastní zpracování

Jednotné žádosti celkem jsou hodnoty fyzicky přijatých žádostí. V těchto žádostech si sami žadatelé určují, na jaká opatření budou v daném roce žádat při splnění všech podmínek. Proto je možné, že v rámci jedné žádosti si žadatel zažádá o více opatření a tedy samotná JŽ se „rozpadne“ na více samostatných žádostí dle opatření (viz. jednotlivá písmena určující typ opatření). Co se týče počtu jednotlivých žádostí, zde mohou nastat situace, kdy žadatelé se buď odvolávají proti původnímu Rozhodnutí, převádí podnik na svého nástupce, stornují žádosti či stahují žádosti (nebo jejich jednotlivá opatření), to vše může ovlivnit konečný počet rozpadlých žádostí, a tak početně neodpovídají původním hodnotám podaných JŽ.

Tab. 2: Počty žadatelů dle forem podnikání a věková struktura fyzických osob jednotlivých žádostí v roce 2014

2014											
okresy	Zlínský kraj					okresy	Olomoucký kraj				
	FO do 40ti let	FO na 60 let	FO 41-59 let	PO	JŽ		FO do 40ti let	FO na 60 let	FO 41-59 let	PO	JŽ
649	111	130	190	54	485	653	61	54	90	45	250
652	82	73	131	40	326	662	88	69	154	70	381
655	90	97	142	49	378	664	84	79	176	43	382
666	211	359	454	33	1057	665	108	97	215	47	467
						667	52	32	77	19	180
celkem	494	659	917	176	2246	celkem	393	331	712	224	1660

Zdroj: IS SZIF, vlastní zpracování

Z tabulky č. 2 je zřejmá převaha žádostí fyzických osob. Ve Zlínském kraji mají tyto 29 % žadatelů a v Olomouckém kraji 20 % žadatelů starších 60 let.

Program rozvoje venkova 2007-2013

Program rozvoje venkova 2007 – 2013 probíhal na základě schváleného dokumentu a původní období se prodloužilo až na rok 2015, neboť nové programové období a tedy i dokument Programu rozvoje venkova na rok 2014-2020 nebyl schválen. V roce 2015 ještě proběhlo poslední tj. 22. kolo Programu rozvoje venkova, aby došlo k řádnému ukončení programu a vyčerpání alokovaných finančních prostředků v tomto programu. Všechny podané a schválené za celé toto období musely být vyplaceny do prosince roku 2015.

Žádosti o dotaci z Programu rozvoje venkova musely dle Pravidel Programu rozvoje venkova splňovat veškeré náležitosti stanovené těmito Pravidly a musely být schváleny. Následně byla podepsána Dohoda o poskytnutí dotace z PRV a to s každým žadatelem, který Žádost o dotaci podal a splnil všechny podmínky Pravidel. Před podepsáním této Dohody neměl žadatel žádné právo na poskytnutí dotace. I po podpisu Dohody, která tedy vyjadřovala právní závazek Fondu poskytnout dotaci, bylo nutné, aby žadatel a tedy i žádost splňovala všechny podmínky, ke kterým se žadatel zavázal a které byly specifikovány v Pravidlech. V případě porušení těchto Pravidel, bylo možné udělit korekci či sankci dle Pravidel či sankci dle Nařízení Komise.

Žadatel měl na realizaci celého projektu maximálně 2 roky od podpisu Dohody. Před uplynutím této lhůty (včetně) žadatel předložil Žádost o proplacení. Na základě předložených dokladů, provedených kontrol fyzické realizace projektu a následných kontrol bylo zhodnoceno, zda žadatel dodržel všechna ustanovení Pravidel, a zda také realizace souhlasila s popisem realizovaného projektu uvedeném v Žádosti o dotaci. Následně došlo buď k plnému proplacení dotace či ke korekcím způsobilých výdajů a tedy i úpravě dotace k proplacení. Dále mohla být dotace upravena o sankce dle Pravidel či dle Nařízení komise.

Výsledky a diskuse

Dotazníkové šetření

V rámci terénního šetření byl vytvořen dotazník o 21 otázkách, který byl rozeslán souboru dotazovaných o celkovém počtu 3 906 žadatelů, tj. počet žadatelů Jednotných žádostí k roku 2014. Z celkového počtu dotazovaných se po třech osloveních vrátilo 429 řádně vyplněných anonymních odpovědí. Což odpovídá 10,98% vzorku, a tak lze tento vzorek považovat za dostatečně reprezentativní. Výzkum trval 3 měsíce a dotazník byl zaslán pouze zemědělským podnikatelům.

Z níže uvedených odpovědí, které vyplývají z výzkumu, je možné konstatovat, že převážnou část zemědělských podnikatelů tvoří fyzické osoby – tedy soukromí rolníci s identifikačním číslem. V 81% se jedná o muže. Nejvíce je těchto podnikatelů ve věkové skupině od 40-59 let. Převažují také mikropodniky s počty zaměstnanců do 10 osob. Je zřejmé,

že nejvíce zemědělských podnikatelů začalo provozovat svou činnost před rokem 2004 tj. celých 62%. I když celých 30 % dotazovaných začalo podnikat až v rozhodném období tj. 2007-2014. Zajímavé je také to, že 40% dotazovaných založilo svou podnikatelskou činnost jako pokračování rodinné tradice. Je také patrné, že více žadatelů je z Olomouckého kraje, celkem 68% dotazovaných.

Z uvedených odpovědí je zřejmé, že přímé platby jsou využívaným dotačním titulem, neboť 91% dotazovaných v období 2007-2014 žádalo o dotace v rámci Jednotné žádosti tedy o dotace přímých plateb. Samozřejmě největší část žadatelů celkem 96% žádalo o základní platbu na plochu tedy SAPS. Velké procento - 27% dotazovaných - také odpovědělo, že tyto dotace přímých plateb tvoří více jak 30% jejich provozních výnosů, což je značně vysoké zastoupení finančních podpor na výsledku hospodaření zemědělských podniků a dle našeho názoru vyjadřuje vysokou míru závislosti na dotační politice. Další zajímavou položkou je, že 45% dotazovaných pomocí dotací přímých plateb udržovalo svou činnost ve stávajícím rozsahu, ale pomohla jim zlepšit kvalitu produktů podniku nebo efektivitu výrobního postupu. Pouhých 17% dotazovaných ji použilo na zvětšení rozsahu podnikání. Ovšem 38% dotazovaných by muselo bez dotací přímých plateb svou činnost ukončit. Je zde viditelná spokojenost žadatelů se systémem a kontrolami přímých plateb, neboť 83% dotazovaných bylo s dotacemi poskytovanými v rámci JŽ spokojeno a 92% dotazovaných přinesly tyto dotace užitek.

Dále z dotazníkového šetření vyplývá, že u dotací z Programu rozvoje venkova v období 2007-2014 se u celých 45% dotazovaných tato dotace podílela na investičních nákladech do 10 %. U 39% dotazovaných byl tento podíl na investičních nákladech více jak 21%.

Zároveň 54% dotazovaných uvedlo, že pomocí dotace podnik svou činnost udržoval ve stávajícím rozsahu, ale dotace pomohla zlepšit kvalitu produktů podniku nebo efektivitu výrobního postupu. Dalších 17% dotazovaných uvedlo, že pomocí dotace podnik svou činnost udržoval ve stávajícím rozsahu, bez dotace by musel podnik svoji činnost, která byla předmětem podnikání podniku, ukončit nebo významně omezit. Ale zároveň 29% dotazovaných uvedlo, že pomocí dotací podnik svoji činnost rozšiřoval.

I v této oblasti dotací poskytovaných do zemědělství v rámci Programu rozvoje venkova v období 2007-2014 v regionu Střední Morava lze prokazatelně, že dotace z PRV měly vliv na rozvoj zemědělských podniků v tomto období

Co se týče Programu rozvoje venkova, tak z výše uvedených odpovědí vyplývá, že pouhá ¼ dotazovaných měla s tímto dotačním programem zkušenosti. Dále celých 67% dotazovaných požádalo o dotaci v rámci opatření modernizace zemědělských podniků a pouhých 23 % na podporu mladého začínajícího zemědělce. Přestože z odpovědí vyplývá, že PRV nebyl v popředí zájmu žadatelů o dotace, byla zde patrná spokojenost s tímto programem, kdy téměř 62% s ním bylo spokojeno a 82% dotazovaných přinesly dotace z PRV užitek.

Nutno ovšem říci, že oproti přímým platbám byl Program rozvoje venkova spíše v pozadí zájmu žadatelů.

Výsledná analýza

Na základě údajů uvedených v dotazníkovém šetření je zřejmé, že mezi oběma regiony jsou velké rozdíly jak v počtu přijatých žádostí, struktuře žadatelů, věkové struktuře ale i v opatřeních, na které se žádalo. Dále také v hodnotě vyplacených dotací jak v oblasti přímých plateb, tak i v oblasti Programu rozvoje venkova. Tyto rozdíly vyplývají převážně z geografické rozdílnosti obou krajů.

Jednotná žádost 2007-2014

Z provedené analýzy je zřejmé, že již v roce 2007 - tedy na začátku programového období - byl markantní rozdíl, o 498 ks, v počtu přijatých žádostí, kdy více žadatelů bylo ve Zlínském kraji. I z věkové struktury je viditelný rozdíl mezi oběma kraji. Ve Zlínském kraji převládali žadatelé fyzické osoby a to hlavně ve věku nad 60 let - o 302 ks více než v Olomouckém. Podobné to bylo i u osob ve věku od 41-59 let tj. o 206 ks žádostí více ve Zlínském kraji.

Na konci programového období došlo k nárůstu počtu přijatých žádostí v obou krajích. Oproti roku 2007 se navýšil počet přijatých žádostí v Olomouckém kraji o 213 ks a ve Zlínském kraji o 301 ks. Struktura žadatelů se více méně nezměnila. Ve Zlínském kraji opět převládali žadatelé ve věku nad 60 let - o 328 ks žádostí více než v Olomouckém kraji a podobně na tom byli žadatelé ve věku 40-59 let, kde bylo o 205 ks žádostí více než v Olomouckém kraji.

Z dalších údajů je také zřejmé, že ve Zlínském kraji byl za celé období významný podíl žadatelů, kteří nebyli podnikateli, a tudíž neměli identifikační číslo. Oproti Olomouckému kraji je toto číslo podstatně vyšší. V roce 2007 to ve Zlínském kraji dělalo 21% žadatelů z celkového počtu žadatelů fyzických osob a v roce 2014 již 31%. V Olomouckém kraji to v roce 2007 bylo 11% žadatelů z celkového počtu žadatelů fyzických osob a v roce 2014 pouhých 16%.

Největší podíl na přijatých žádostech a tedy i vyplacených částkách dotací měla podpora SAPS, jako základní přímá platba na plochu. Druhý největší podíl na počtu přijatých žádostí měla podpora PVP, která však toto místo nedržela ve vyplacených částkách, neboť hodnoty podpor jsou už z charakteru dotace nízké. Dále je možno vidět rozdíl mezi oběma kraji v tom, jaké dotační tituly byly v krajích nejvíce využívány. U podpory produkce cukrové řepy je zřejmé, že největší podíl těchto žádostí byl v Olomouckém kraji a to z důvodu zemědělského charakteru tohoto kraje. Naproti tomu oblasti LFA a Natura 2000 jsou dle zákonných požadavků přesně vymezeny a to charakterem krajiny. Kde je zřejmé, z počtu přijatých i vyplacených žádostí, že to byla doména Zlínského kraje. I další dotační titul - podpora na bahnice, kozy pasené byl podle počtu žádostí a vyplacených dotací charakteristický pro Zlínský kraj. Je to dáno charakterem kraje a jeho geografickou strukturou. To samé platí pro tituly agroenvironmentálních opatření, tedy Ošetřování travních porostů, Postupy šetrné k životnímu prostředí a Péče o krajinu.

Z uvedených dat tedy můžeme odvodit, že převážně ve Zlínském kraji bylo větší procento žadatelů, kteří nepodnikali. Důvodem byla snaha o zachování a údržbu krajiny bez nutnosti být evidován jako zemědělský podnikatel.

I přes nezanedbatelné procento žadatelů bez identifikačního čísla, můžeme však z uvedených dat konstatovat, že došlo k nárůstu počtu žadatelů - tedy zemědělských podnikatelů.

Program rozvoje venkova 2007-2014

Z dat uvedených v terénním šetření je opět viditelný nárůst počtu žádostí a tím také i nárůst hodnot vyplacených dotací v zemědělství za uvedené období. V rámci Programu rozvoje venkova v opatřeních zaměřených na zemědělství nebylo možné, aby žádaly fyzické osoby bez identifikačního čísla – tedy nepodnikatelé. To bylo umožněno pouze v některých lesnických opatřeních.

Z tabulek je opět viditelný rozdíl mezi oběma kraji. Více žádostí v opatření I.1.1.1. – tedy opatření na modernizaci zemědělských podniků - bylo v Olomouckém kraji a to za celé období. Vyplaceno bylo celkem o 89 801 tis. Kč více než ve Zlínském kraji za celé období. Naopak na opatření I.3.2. zaměřené na podporu Mladých začínajících zemědělců bylo nabráno a proplaceno více žádostí ve Zlínském kraji a to o 12 299 tis. Kč za celé období.

V rámci opatření IV.1.2. bylo na podporu modernizace zemědělských podniků přijato a vyplaceno více žádostí v Olomouckém kraji a to o 10 888 tis. Kč za celé období.

Z údajů uvedených o přijatých žádostech o dotaci do Programu rozvoje venkova a vyplacených dotací je zřejmé, že převážná část dotací směřovala do Olomouckého kraje. Zde

můžeme konstatovat, že i přes značné geografické výhody (úrodná Haná), byl tento kraj veden jako hospodářsky problémový region s cílenou podporou státu.

Změny v programovém období 2014-2020

V novém programovém období došlo k řadě změn v rámci obou oblastí uplatňování SZP v České republice, tedy jak v oblasti přímých plateb, tak i v oblasti PRV 2014-2020. Původním záměrem mělo být zjednodušení celého dotačního systému SZP, tedy zjednodušení pravidel poskytování dotací v rámci přímých plateb tak i Pravidel pro PRV.

U přímých plateb došlo k zásadní změně a tou byl požadavek na zřízení identifikačního čísla podnikatele a registrace v Evidenci zemědělského podnikatele pro všechny žadatele, kteří od roku 2015 žádají o dotace v rámci JŽ. Tento požadavek měl dvojitý efekt. Pozitivním důsledkem bylo řádné zaevidování všech zemědělských podnikatelů a tedy i odvádění daní do státního rozpočtu. Ovšem negativním důsledkem bylo, že někteří z původních žadatelů, kteří nepodnikali, ale dotace žádali především na údržbu a péči o krajinu, se odmítli zaregistrovat a zřídit identifikační číslo. Jednalo se především o starší žadatele. Tito žadatelé raději pozemky pronajali či postoupili své pachtý jiným žadatelům.

Další změnou bylo zavedení nových podmínek pro poskytování základní přímé platby na plochu. Tato se po novu rozděluje na tři složky a to je SAPS, greening (Platba pro zemědělce dodržující zemědělské postupy příznivé pro klima a životní prostředí) a mladý zemědělec.

Dotace SAPS na 1 ha plochy se oproti předchozímu programovému období snížila poměrově o hodnoty dotace na greening a mladý zemědělec. Na dotaci na 1 ha půdy v rámci dotace mladý zemědělec ovšem dosáhne jen osoba mladší 40 – ti let včetně, která nepodniká déle jak 5 let ode dne podání JŽ. Dotace na 1 ha půdy na greening je velice důležitá část dotací zohledňující především šetrný přístup k životnímu prostředí. Má však velice komplikované podmínky pro kontrolu splnění šetrného přístupu k životnímu prostředí. Ať už se jedná o rozdělení ploch, určení meziplochin či environmentálně citlivých ploch aj.

Původní dotační tituly se však ještě rozšířily o nové tituly např. dotace na konzumní brambory, bílkovinné plodiny, ovoce s vysokou a s velmi vysokou pracností, zelenina s vysokou a velmi vysokou pracností.

Místo předpokládaného zjednodušení však naopak došlo ke složitějšímu podávání JŽ a následné složitější administraci pracovníky SZIF.

Co se týče PRV 2014-2020 i zde byly požadavky na zjednodušení Pravidel a jednodušší administraci Žádostí o dotaci, Žádosti o platbu a kontrol fyzické realizace projektu.

Oproti předchozímu programovému období byly zrušeny Osy a místo nich zůstala Opatření. Nejvíce podporované je opět opatření 4.1.1. Investice do zemědělských podniků. Co se týče výše zmiňovaného zjednodušení Pravidel pro poskytování dotací v rámci 2014-2020, nebylo zaznamenáno výrazné zjednodušení. Tím, že došlo ke zdržení celého procesu přijímání PRV na období 2014-2020 a nebyly dočerpány prostředky z PRV 2007-2013, bylo posunuto přijímání Žádostí o dotaci na nové období až na říjen 2015. Pravidla byla sestavována řídicím orgánem tedy MZe a upřesňována žadatelům prostřednictvím dotazů na webových stránkách. Přes to je i po dvou letech od příjmu první žádostí zřejmé, že u Pravidel dochází k jejich úpravám. Kontroly fyzické realizace projektu jsou náročnější.

Od října 2015 již proběhl příjem 5- ti kol příjmu žádostí PRV. Ve srovnání hodnoceného regionu s ostatními regiony v ČR, došlo k výraznému poklesu přijatých žádostí o dotaci. Proto již byla tato situace řešena i s ostatními institucemi působícími v zemědělství v regionu Střední Morava (např. Agrární komora, Asociace soukromého zemědělství aj.). Příčinou tohoto poklesu v počtu přijatých žádostí mohou být právě Pravidla, která stanovují preferenční kritéria pro žadatele. Tato kritéria jsou pro žadatele závazná a na základě nich získávají žadatelé body. Výše bodů určuje, zda jsou projekty doporučovány či nedoporučovány k další administraci a k proplacení.

Shrnutí

Cílem příspěvku bylo posouzení úrovně a vlivu dotací v procesu uplatňování SZP EU v České republice se zaměřením na region Střední Morava za období 2007-2014. Toho bylo dosaženo zodpovězením formulovaných výzkumných otázek.

- dotace poskytované v zemědělství měly vliv na zvyšující se počet zemědělských podnikatelů v období 2007-2014
- jak dotace poskytované v zemědělství ovlivňovaly rozvoj zemědělských podniků v období 2007-2014

Co se týče první otázky, tak na základě analýzy dat provedené z IS SZIF je zřejmé, že za celé období došlo k navýšení počtu Jednotných žádostí v celém regionu Střední Morava, což potvrzuje kladnou odpověď, že dotace měly vliv na zvyšující se počet zemědělských podnikatelů v daném období. Na druhou stranu, z provedeného výzkumu vyplývá, že největší počet zemědělských podnikatelů byl založen před rokem 2004. Ovšem ani období 2007-2014 nemá zanedbatelný podíl - tj. 30% z dotazovaných – nově založených zemědělských podniků.

Na základě analýzy dat z IS SZIF je zřejmé, že počty žádostí o dotaci z Programu rozvoje venkova v období 2007-2014 byly v jednotlivých letech různé. To bylo způsobeno vyhlašovanými koly příjmu žádostí, které nebyly každý rok stejné. Přesto je evidentní, že opatření zaměřená na zemědělství měla vysoký podíl ze všech podaných žádostí. I výše dotací vyplacené za celé období, na opatření zaměřená na zemědělství byly vysoké.

Z dotazníkového šetření vyplývá, že u 27 % žadatelů, kteří žádali v rámci Jednotných žádostí, se dotace podílela na provozních výnosech podniku více jak 30 - ti %. Zároveň 45 % dotazovaných odpovědělo, že pomocí dotací přímých plateb podnik svou činnost udržoval ve stávajícím rozsahu, ale dotace pomohla zlepšit kvalitu produktů podniku nebo efektivitu výrobního postupu. U 38% dotazovaných však tyto dotace pomohly podnik udržovat ve stávajícím rozsahu, bez dotace by musel podnik svoji činnost, která byla předmětem podnikání, ukončit nebo významně omezit. Pouhých 17 % dotazovaných uvedlo, že pomocí dotací podnik svou činnost rozšiřoval.

V tomto ohledu tedy lze jednoznačně prokázat, že dotace na přímé platby a v Programu rozvoje venkova významně ovlivňovaly rozvoj zemědělských podniků v období 2007-2014 v regionu Střední Morava.

Literatura:

- BEČVÁROVÁ V., ZDRÁHAL I.(2013) Rozvoj zemědělství a venkova v evropském modelu agrární politiky; formování strategie v kontextu změn prostředí. Brno: Mendelova univerzita v Brně, ISBN 978-80-7375-771-7.
- BOHÁČKOVÁ, I., LANDOVÁ, P. (2014) Ekonomika agrárního sektoru, Dotace a jejich kategorizace v zemědělství. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, ISBN 97880-247-6384-2.
- FOJTÍKOVÁ, L., LEBIEDZIK, M. (2008) Společné politiky Evropské unie, Historie a současnost se zaměřením na Českou republiku, Praha: C. H. Beck, ISSN 978-80-7179-939-9.
- Státní zemědělský intervenční fond, Program rozvoje venkova 2007-2013, [Online]. [cit.2017-09-12] Dostupné na <https://www.szif.cz/cs/program-rozvoje-venkova#84>.
- Ministerstvo zemědělství; Dotace [online]. [cit.2017-09-12]. Dostupné na <http://eagri.cz/public/web/mze/dotace/kontroly-podminenosti-cross-compliance/>.
- www.szif.cz. Státní zemědělský intervenční fond. [Online]
- www.eagri.cz. Ministerstvo zemědělství. [Online]
- Zemědělství 2007. Ministerstvo zemědělství. Praha 2007. [cit.2017-09-12].

Kontaktní adresy autorů:

prof. Ing. Jaroslav Homolka, CSc. Katedra ekonomiky, Provozně ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita v Praze, Kamýcká 129, 165 21 Praha 6, Česká republika, E-mail: homolka@pef.czu.cz

Ing. Soňa Žouželková, Katedra ekonomiky, Provozně ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita v Praze, Kamýcká 129, 165 21 Praha 6, Česká republika, E-mail: Zouzel.sona@seznam.cz

Explicit Attitudes of Inpatients towards the Treatment in Therapeutic Communities for Drug Addicts

Miroslav Horák, Nahanga Verter, Wanda Vozáryová

Abstract:

The aim of this paper is to analyze explicit attitudes of inpatients towards the treatment in three therapeutic communities (TCs) for drug addicts situated in Peru, Nicaragua, and the Czech Republic. A cross-cultural qualitative research was conducted in TCs Takiwasi, Centro de Especialidades en Adicciones (CEA) and Sejřek between 2014 and 2016. In each TC, 10 semi-structured interviews recorded during short-term fieldwork (12 hours in total). The interviews were literally transcribed and analyzed using Grounded Theory method. Specifically, 15 principal coding families selected, and the most frequent coding families were processed through Chi-Square Goodness of Fit Test. Most of these were unique and occurred in one TC only. Based on observation of the median, the coding family *Spirituality in the Treatment* occurred the most of all, meanwhile *Personal Therapist* and *Cohabitation* were least spoken about. The research samples were not significantly different in their explicit attitudes.

Key words:

explicit attitudes, therapeutic community, drug addiction, treatment

Introduction

Representations, beliefs and attitudes are theoretical constructs that refer to the mental states, which existence is based on the indirect observation. It involves analyzing textual material generated either indirectly from transcriptions of audio recordings of verbal behavior in natural settings or directly from narratives (Anguera et al., 2018).

The attitude predicates three forms, meaning that someone is convinced about the nature of something or someone likes something or something means something to someone. Representation can be understood either in the dimension of the personal mental representation (such as memories representing someone's concept) or as the shared mental representation, such as the phenomena in the social context of those that perceive and interpret it (Sperber, 1994).

An attitude is also a form of representation. However, it counts with the disposition of individuals to emotionally act towards an institution or a person. In our case, it acts towards the treatment itself, psychotherapists and healers or specific therapeutic methods (Ajzen, 2005). Attitudes shows the ability of evaluating the inpatients on: like / dislike the treatment, they trust / do not trust therapists, find some methods effective / non-effective.

The term "attitude" has been brought to the sociology and social psychology by Thomas and Znaniecki (1919). These authors understood the concept of attitude as the system of judgments or evaluations about the certain entity. Therefore, if we perceive the entity, we always evaluate it in a certain way. Currently, there are two main types of attitudes distinguished: implicit / explicit, subconscious / conscious or intuitive / reflected (Gawronski & Payne, 2011). For the purpose of this paper, we attempt to distinguish between implicit and explicit.

Implicit attitudes often stand on the base of origin for less frequent. They refer to automatic processes of the affective, subconscious nature. For instance, "How do I feel about the therapy?" Implicit attitudes refer to those created continuously on almost all the aspect of someone's life. Explicit attitudes are the result of conscious contemplation: "How I can ensure reaching my goals during the therapy?"

Attitudes are being developed during someone's life and their character is mostly stable. They are an aspect of the complexity of the personality. Mikuláščík (2010) stresses that an individual personality is determined when they act consistently and predictably. Therefore, the positive and negative attitudes are integrated as the element of the personality which a person bears.

However, inpatients, and people generally, do not always act in alignment with their attitudes, resulting in the internal conflict. That is what distinguishes the attitude and the motive: meanwhile motives can explain the causation of the act, the attitude is manifested act in the behavior, opinions, judgments and evaluations of inpatients regarding the treatment (Nakonečný, 2009).

Tooby and Cosmides (1992) extended the basic term of the modularity of the mind developed by Fodor (1983), who assumes the thinking processes to be built from neuronal structures, which he calls *modules*. Modules operate the lower cognitive processes, such as perceptions. Higher operations, such as thinking – and the creation of attitudes – are being administered separately. They also state that even the so-called higher processes work the same way as Fodor referred to perception models.

Although researchers nowadays do not perceive modules as the ground of their theories, the question of the structure of the mind is still open to their existence. In the end, the theory regarding the emerging attitudes is not unified. Some authors perceive them as inherent, whereas other authors believe that attitudes emerge and are shaped during the entire life.

Recent papers on attitudes are rather based on systematic reviews or meta-analyses of available data than on fieldwork and interviewing participants. For example, Karyotaki et al. (2017) analyzed individual participant data from 3876 adults involved in self-guided internet-based cognitive behavioral therapy and evaluated this way if it is effective in treating depressive symptoms and which variables moderate treatment outcome. Angermeyer et al. (2017) conducted a systematic review and meta-analysis of population studies examining public attitudes towards various aspects of psychiatric care. Finally, Schnyder et al. (2017) systematically reviewed three electronic databases to estimate the impact of four stigma types (help-seeking attitudes and personal, self and perceived public stigma) on active help-seeking in the general population.

Characteristics of TCs

The Peruvian TC Takiwasi was founded in 1992 at the instigation of a French medical doctor, Jacques Mabit, who has studied Peruvian traditional indigenous medicine. As far as the effectiveness of treatment in Takiwasi is concerned, we have previously demonstrated that 27% of inpatients between the years 1999-2009 (N=341) were classified by the therapists as cured (Horák et al., 2014). The treatment lasted from 9 to 12 months and the therapeutic program consists of three main aspects: use of traditional medicine of the Amazon, psychotherapy and cohabitation. Takiwasi is an NGO, which includes also laboratories for research purposes. The Center has been authorized the Regional Health Department of San Martín (039-DG-DIRES/SM-96) to operate as a Health Centre.

The administration of the traditional medicine of the Amazon is carried out under supervision of medical doctors and psychotherapists (Liestner & Prickett, 2012; Horák, 2013; Kavenská, 2013). The key element of this medical system is ayahuasca, a psychoactive mixture from plants *Banisteriopsis caapi* and *Psychotria viridis*. It is not addictive, has emetic effects and produces altered states of consciousness (Dos Santos, 2013). It is important to note that *control* is the main condition of administering traditional Amazonian medicine. Inpatient can never decide when to administer and what preparation to ingest. They also need a good reason to miss the therapeutic session (e.g. ayahuasca, purge). Female inpatients in the TCs are not allowed to undergo the program. However, they can attend sessions open for the public, jungle retreat (*dieta*) and personal development seminars.

The Nicaraguan TC CEA, situated on the outskirts of the capital city Managua, has been in operation since 2009. Cognitive and behavioral model called Matrix[®] based on the religious

philosophy of Alcoholics Anonymous (AA) is used in this center. In the core of AA model, there are 12 steps (i.e. phases of recovery), many of them of spiritual in nature. The Matrix® model represents evidence-based protocol. It is a science-based approach focused on treating each person on physical, mental, social, and spiritual levels. According to the statistical data presented by the CEA Center, 51% of the 92 inpatients rehabilitated in January 2013, have not taken any drugs since then. The Center is open to both genders, with differentiated spaces, allowing the inpatients to have the privacy. The program sets certain clinical group sessions for a conjoint population of men and women, while other group sessions are gender specific.

The spiritual nature of therapeutic programs has been a source of criticism. For instance, sometimes people perceive TCs as sects because the practice is relatively closed and terms, such as "Spirit", "Supreme Power" or "God" are used in coping strategies (Mehdikhani, 2016). This approach may address the passive role of a person, which is in contrast with postmodern thinking. On the other hand, Flores (2006) highlights the aspect of using "God" to rebuild narcissistic defense mechanisms of an individual since it is the act of real acceptance of the loss of control and taking the responsibility.

Czech TC Sejřek is one of the social projects of Kolping's work in the Czech Republic. This TC is intended for the treatment of persons of both genders who have been diagnosed with addiction to non-alcoholic drugs. The partial target group represents the inpatients with a so-called dual diagnosis, i.e. with a combination of addiction and mental illness. For that reason, therapies are more individualized in Sejřek as they are targeting the people's engagement in the program and processing traumatic experiences, which are common in people with dual diagnoses (Mueser et al., 2003).

More than 30 inpatients annually pass through the therapeutic program of Sejřek. One third of them are persons with dual diagnosis, mostly psychoses and personality disorders. The length of stay varies from 8 to 13 months. At the same time, a maximum of 18 inpatients (up to 11 men and up to 7 women) can stay at the TC. Treatment in the TC is identical to other therapeutic modalities as evaluated according to the inpatients' drop-out. In Sejřek it is completed by 44% of the inpatients (Šefránek, 2013).

Methodology

Our research in above-mentioned TCs was focused on similarities and differences in the inpatients' explicit attitudes towards the treatment. The research was approved by the Ethical Committee of Internal Grant Agency, Faculty of Regional Development and International Studies, Mendel University in Brno.

The research sample was formed by the present inpatients of Takiwasi, CEA and Sejřek. Therefore, the selection of informants was carried out by the institution. In Takiwasi, the average age of male inpatients was 31 years (standard deviation: 9.8), and except 1 married person all of them were single. Apart from Peruvians, there were Columbian, Ecuadorian, Spanish, Mexican, and French people in the therapeutic group. At the CEA, the average age of inpatients was 27 years (standard deviation: 6.2). 8 inpatients were of Nicaraguan nationality (2 of them came from the USA). The same proportion was between female and male persons. 6 inpatients were single, 3 married and 1 divorced. In Sejřek, the average age of inpatients was 26.5 years (standard deviation: 4.2). All inpatients were single and of Czech nationality. Half of the inpatients were females.

In each community, 10 semi-structured interviews were recorded during short-term fieldwork (12 hours in total, average time: 22 min.).

The data analysis based on the Grounded Theory method was performed in Atlas.ti 8.1.3. It was divided into three phases (Strauss & Corbin, 1999; Říhářek & Hytych, 2013). The first phase was focused on the concept creation (*open coding*). Its goal was to conceptualize the data, i.e. to gradually create concepts that capture the "essence" of specific events or phenomena analyzed.

The second phase was about the search for theoretical relationships between codes (*axial coding*). The essence of the Grounded Theory is not just about determining the concepts, but above all, determining the relationships between them. Thus, the so-called coding families are created. The process ends up at the moment when new data cease to be new from the analytical point of view (*theoretical saturation*). This regularly occurred after the seventh interview in each of the TCs.

The third phase was centered on the selection of most frequent coding families (*selective coding*). This was done according to their *groundness*, i.e. the number of occurrences in informants' narratives.

Moreover, the most frequent coding families were analyzed by Chi-Square Goodness of Fit Test in R 3.5.1. This test is applied on frequencies from two samples and it is used to determine whether the data from one sample are consistent with data from another. This way, we wanted to determine, whether the selected samples are significantly different based on the frequencies of coding families. Significance level equal to 0.05 was used in each test. For the Chi-Square Goodness of Fit Test, our hypotheses had the following form:

H₀: The frequencies from first sample are consistent with the frequencies of the second one.

H_a: The frequencies from first sample are not consistent with the frequencies of the second one.

Results

There were 15 principal coding families selected during the Grounded Theory method implementation. Figure 1 that contains them displays how they correlate in the selected TCs (showing aggregated data from all populations).

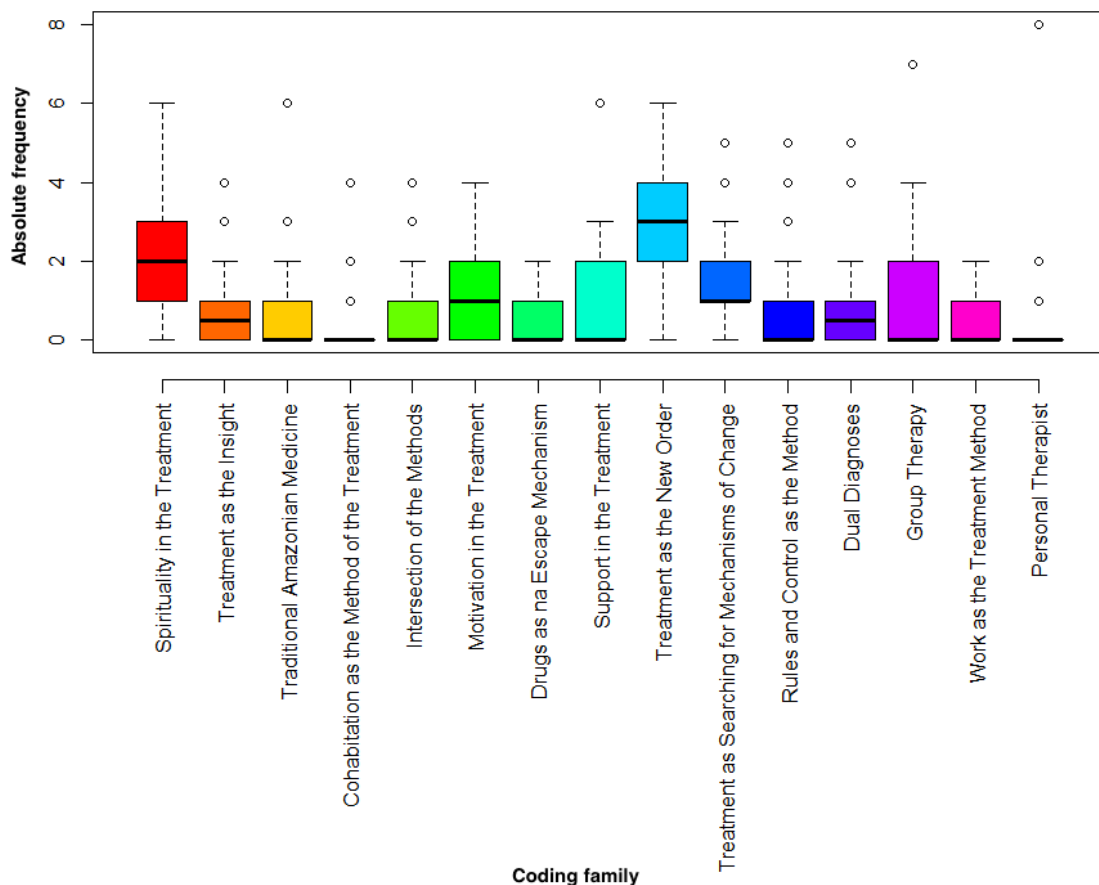

Fig. 1: Coding families correlating in Takiwasi, CEA and Sejřek

Source: own processing

The boxplot shows the frequency distribution of coding families in transcripts. Median marks the midpoint of the data and is shown by the line that divides the box into two parts. The middle “box” represents the middle 50% of scores for the group. The upper and lower whiskers represent scores outside the middle 50% and in 9 of the cases we can see the outliers, i.e. extreme observations.

Most of the box plots are quite short, which suggests that informants highly agree with each other. This can be interpreted in a way, that most of these coding families (e.g. *Dual Diagnoses*, *Traditional Amazonian Medicine*) are unique and occur in one TC only.

The coding family *Spirituality in Treatment* is very controversial (high emphasis in Takiwasi and CEA, low or none emphasis in Sejrek) since its occurrence varies from 0 to 6.

Topics with short boxplots (*Treatment as the Insight*, *Dual Diagnoses*, *Work as the Treatment Method* or *Intersection of Methods*) were referred by informants in a similar amount of cases during the interviews, therefore their occurrence is consistent.

Based on observation of the median, the coding family *Spirituality in the Treatment* mostly occurred, meanwhile *Personal Therapist and Cohabitation* were least spoken about.

The result of the Chi-Square Goodness of Fit Test as shown in Figure 2 displays differences in the frequency of coding families among TCs.

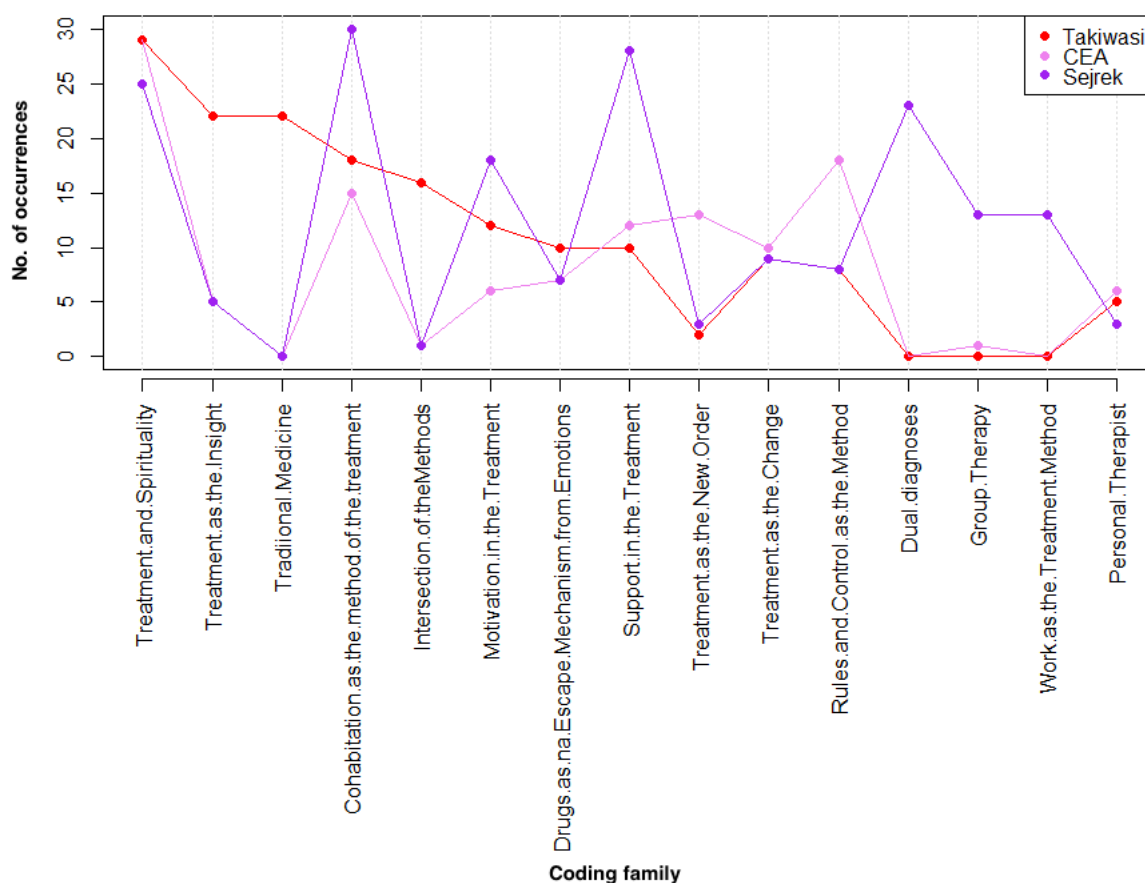

Fig. 2: Differences in the frequency of coding families

Source: own processing

1. Takiwasi, CEA

Pearson's Chi-squared test

data: as.numeric(freq[1,]) and as.numeric(freq[2,])

X-squared = 116.67, df = 100, p-value = 0.122

2. Takiwasi, Sejřek

Pearson's Chi-squared test

data: as.numeric(freq[1,]) and as.numeric(freq[3,])

X-squared = 135, df = 120, p-value = 0.1652

3. CEA, Sejřek

Pearson's Chi-squared test

data: as.numeric(freq[3,]) and as.numeric(freq[2,])

X-squared = 132.5, df = 120, p-value = 0.2052

Since p-value is greater than 0.05 (the chosen significance level), the null hypothesis cannot be rejected and we cannot consider these research samples to be significantly different in their explicit attitudes.

Conclusions

This paper represents an attempt to understand the relevance of treatment to inpatients, how the treatment works and the factors that influence the effectiveness of the treatment. A qualitative research approach was used to carry out this study in three different TCs situated in Peru, Nicaragua, and the Czech Republic (namely Takiwasi, CEA and Sejřek).

As compared to Takiwasi, CEA does not rely on the insight to the subconsciousness but on the existence of rules and boundaries which allow inpatients to test their personal structure. What CEA and Takiwasi do have in common is the perception of necessity to believe in something, be it program, own perception of religion or God: Supreme Power as something inherently connected with their self-awareness. Similarly, as compared to two other communities, inpatients of CEA often explicitly expressed their needs for reassurance, structure and regaining the control. In Takiwasi, inpatients have rather focused on the search for the essence of one another.

In Sejřek, the treatment implied more similar to the CEA. Inpatients perceive it as either the means of change or as the search for the mechanisms of change. The role of cohabitation was also stronger here than in other two TCs. Social cohesion holding the group together with the strength to stabilize tension and power, which drives the group dynamics. Sejřek was perceived by inpatients in a pragmatic way. The emphasis is put on physical work, since the spiritual element is lacking. The understanding of addictive behavior on a physical level is crucial as inpatients are dissociated and therefore, unable to predict the consequences of their actions. A last and specific coding family in this TC is linked to the occurrence of dual diagnoses, which require individualized and complex therapeutic approach.

Limitations

The paper does not aim to link Peruvian, Nicaraguan and Czech culture with explicit attitudes of inpatients toward the treatment, but it links only the specific background of TCs Takiwasi, CEA and Sejřek. With 30 semi-structured interviews, it would not be possible to cover whole regions or cultures and create generalizations; therefore, it was designed as a case study.

The research was limited in few ways. As for the data content, the study was exploratory. One TC usually offers treatment for up to 15 inpatients at the time max. Therefore, 10 interviews per each TC has been considered as sufficient for a qualitative case study, regardless of their length and extensive data containing each audio file.

As for the research sample, most of the inpatients were already more than a month in the treatment. Since the TCs works as an open concept and inpatients are free to leave anytime, it can be assumed that the profile of the majority of the informants is not completely objective, since the sample presented inpatients motivated to stay.

Another limitation was caused by language differences. The interviews were carried out in Spanish, English and Czech and afterwards translated to English. This aspect may have affected the analysis by missing out partial meaning of the words or nuances.

The last limitation is that the researchers are likely to be biased as it usually applies to the Grounded Theory, where the researchers might have subjectively defined the codes within all three phases of its elaboration.

This paper is a particular result of the project called “Sociocultural Aspects of Drug Addiction Treatment” (ID: FRRMS_IGA_2017/002) supported by the Internal Grant Agency of the Faculty of Regional Development and International Studies. The financial support of Mendel University in Brno is also acknowledged as it helped us to do the fieldwork.

Literature:

- AJZEN, I. (2005). *Attitudes, Personality and Behavior*. New York: Open University Press.
- ANGERMEYER, M. C., VAN DER AUWERA, S., CARTA, M. G. & SCHOMERUS, G. (2017). Public Attitudes Towards Psychiatry and Psychiatric Treatment at the Beginning of the 21st Century: A Systematic Review and Meta-Analysis of Population Surveys. *World Psychiatry*, 16: 50-61. doi:10.1002/wps.20383
- ANGUERA, M. T., PORTELL, M., CHACÓN-MOSCOSO, S., & SANDUVETE-CHAVES, S. (2018). Indirect Observation in Everyday Contexts: Concepts and Methodological Guidelines within a Mixed Methods Framework. *Frontiers in Psychology*, 9, 13. <http://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00013>
- FODOR, J. (1983). *The Modularity of Mind*. Cambridge: MIT Press.
- GAWRONSKI, B., & PAYNE, B. K. (2011). *Handbook of Implicit Social Cognition: Measurement, Theory, and Applications*. New York: Guilford Press.
- HORÁK, M. (2013). *The House of Song: Rehabilitation of Drug Addicts by the Traditional Indigenous Medicine of the Peruvian Amazon*. Mendel University in Brno.
- HORÁK, M., VERTER, N., & SOMERLÍKOVÁ, K. (2014). Efficacy of Drug Rehab Centres in Nicaragua, Peru, and the Czech Republic. *Adiktologie*, 4, 14, 428–439.
- KARYOTAKI, E., ROPER, H., TWISK, J., ET AL. (2017). Efficacy of Self-guided Internet-Based Cognitive Behavioral Therapy in the Treatment of Depressive Symptoms: A Meta-analysis of Individual Participant Data. *JAMA Psychiatry*, 74, 4, 351–359. doi:10.1001/jamapsychiatry.2017.0044
- KAVENSKÁ, V. (2013). *Tradiční medicína Jižní Ameriky a její využití v psychoterapii* [Traditional Medicine of South America and Its Use in Psychotherapy]. Olomouc: Palacký University Olomouc.
- LIESTER, M. B. & PRICKETT, J. I. (2012). Hypotheses Regarding the Mechanisms of Ayahuasca in the Treatment of Addictions. *Journal of Psychoactive Drugs*, 44,3, 200–8.
- MEHDIKHANI, M. (2016). In Case of Emergency, Take the (12) Steps: A Clinical Psychologist's View of Alcoholics Anonymous. *Clinical Psychology Forum*, 278, 30–34.
- MIKULÁŠTÍK, M. (2010). *Komunikační dovednosti v praxi* [Communication Skills in Practice]. Prague: Grada Publishing.
- MUESER, K. T., NOORDSY, D. L., DRAKE, R. E., & FOX, L. (2003). *Integrated Treatment for Dual Disorders: A Guide to Effective Practice*. New York: Guilford Press.

- NAKONEČNÝ, M. (2009). *Sociální psychologie* [Social Psychology]. Prague: Academia.
- ŘÍHÁČEK, T. & HYTYCH, R. (2013). Metoda zakotvené teorie [Grounded Theory Method]. In *Kvalitativní analýza: čtyři přístupy* [Qualitative Analysis: Four Approaches]. Brno: Masaryk University, 44–74.
- SCHNYDER, N., PANCZAK, R., GROTH, N., & SCHULTZE-LUTTER, F. (2017). Association between Mental Health-Related Stigma and Active Help-Seeking: Systematic Review and Meta-Analysis. *British Journal of Psychiatry*, 210, 4, 261–268.
doi:10.1192/bjp.bp.116.189464
- SPERBER, D. (1994). *Mapping the Mind: Domain Specificity in Cognition and Culture*. Vambridge – New York: Cambridge University Press.
- STRAUSS, A., & CORBIN, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu* [Basics of Qualitative Research]. Brno: Nakladatelství Albert Boskovic, Podané ruce Brno.
- ŠEFRÁNEK, M. (2013). Treatment Outcome Evaluation Of Therapeutic Communities For Drug Addicts: 1-Year Follow-Up Results. *Adiktologie*, 13, 2, 106–128.
- THOMAS, W. I., & ZNANIECKI, F. (1919). *The Polish Peasant in Europe and America; Monograph of an Immigrant Group*. Boston: The Gorham Press.
- TOOBY, J., & COSMIDES, L. (1992). *The Psychological Foundations of Culture. The Adapted Mind: Evolutionary Psychology and the Generation of Culture*. New York: Oxford United Press.

Contact addresses:

- RNDr. Mgr. Miroslav Horák, Ph.D., Department of Languages and Cultural Studies, Faculty of Regional Development and International Studies, Mendel University in Brno, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Czech Republic, Phone No.: +420 545 136 253, E-mail: miroslav.horak.ujks@mendelu.cz, URL: miroshorak.academia.edu
- Ing. Nahanga Verter, Ph.D., Department of Languages and Cultural Studies, Faculty of Regional Development and International Studies, Mendel University in Brno, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Czech Republic, Phone No.: +420 545 136 283, E-mail: nahanga.verter@mendelu.cz
- Ing. Wanda Vozáryová, Independent researcher, E-mail: w.vozaryova@gmail.com

Expenditures of territorial self-government in the Slovak Republic

Peter Horváth, Lukáš Cibík

Abstract:

The paper focuses on the analysis of local government management in Slovakia during the period of 2014-2017. We aim to monitor several partial goals that are mutually interacting. First of all, we have defined the expenditure areas of Slovak territorial self-government according to the functional classification of COFOG (Classification Of the Functions Of Government). Subsequently, we set up the amounts of local and regional government spending within the expenditure sections, using time series. Finally, we have quantified the amount of expenditure in individual sections for the entire segment of Slovak territorial self-government. As a result, we have been able to identify the expenditure areas to which local, regional and other local authorities have distributed the most financial resources. As of local government, education, general public services, and the economic area are the most significant spending sections. Regional government directs the most substantial amount of funds into the education, economic and social security departments.

Key words:

COFOG, expenditure, regional self-government, self-government, Slovakia

Introduction

State economic policy is a complex set of processes, tools, participants, and goals. As such, it is the result of other sectoral policies. Its final form consists of the synthesis of economic policies and the management of individual bodies of public administration, which primarily include state administration and territorial self-government. Development and specific conditions determine to a large extent the economic policy of territorial self-government in each state. We intend to survey the development of management of the Slovak territorial self-government from 2014 to 2017.

Apart from the fact that territorial self-government represents an inherent part of the financial and economic relations in the state organization, it also represents the governmental level that is closest to its inhabitants. This implies the linking of the economy and the allocation of expenditures, which can be unique for each region or territorial unit, according to the specific needs of the territory and its population.

In Slovakia, several authors (e.g., Sopkuliak, 2017; Bobáková, 2012; Nižňanský et al., 2014) dedicated their research to the management and economic policy of the local government. The individual contributions are oriented solely to one of the levels of territorial self-government, primary at the local level. At the same time, the data which the authors work with, as well as the results, are already significantly out of date and we can not recognize any source that would evaluate the territorial (local and regional) governance more complexly from 2012 onwards. Moreover, the individual analyzes do not focus on a more detailed description of the expenditures of territorial self-government from the source classification.

This topic is not interesting for foreign authors. Indeed, the complications of finding relevant data contributed to this fact. In bigger scale, Blöchliger and Kim (2016) interested themselves at least partially to economic policy and the management of local government in Slovakia. In their work, they found out that the majority of expenditures of territorial self-government in Slovakia during 2009-2013 was spent on education and transportation. In the international literary research, a newer work by the authors Silva and Bucek (2014) should be mentioned as it also deals with the management and expenditures of Slovak territorial self-government according to the COFOG classification in the crisis period (2008-2011). As a

supporting tool, databases of Eurostat (General government expenditure by function, 2018), Datacentrum (2018) or Datacube (2018) can serve.

Our work should bring up-to-date data on the management of local and regional self-government from 2014 to 2017. Also, we will extend this initial objective by applying the COFOG functional classification to expenditure classifications. The functional classification of COFOG is an international standard for the distribution of expenditures of the public sector, to which local government is a part of. In this way, we identify preferred spending areas. Indirectly by this approach, the width of the competency framework of territorial self-government at different levels can be illustrated.

It is crucial for us to quantify the number of funds expended by the local government in particular areas, as there is no such report in the literature in our country. In our conditions, the Ministry of Finance of the Slovak Republic itself does not provide summary data on the expenditure areas in the Final Accounts for Local Government or its levels. Therefore, we see not only space but also the need to analyze the management of Slovak territorial self-government by identifying the level of expenditures in individual areas according to the functional classification of COFOG in 2014-2017. At the same time, we will try to determine the preferred spending areas of the territorial self-government in Slovakia. These areas will be monitored at the local and regional level as well as of the overall segment of Slovak territorial self-government.

This work does not aim towards the ambition of an exhaustive description of the territorial self-government, but it is aimed at mapping the diversification of expenditures of individual self-governing levels and the complete territorial self-government in Slovakia. It is preferably a basis for further research and analysis of expenditures of Slovak territorial self-government only.

Problematics of the economy of Slovak territorial self-government (methodology and objective)

The current system of financing and management of local self-government in Slovakia was created by the application of fiscal decentralization in 2005. Since that year, there has been decentralization and definition of both financial resources and also expenditure areas. In the case of economic policy and the management of municipalities, cities and higher territorial units (from now on as SGR - self-government region), the strict division and specification of spending areas were essential. The adopted legislation (Primary Act No. 583/2004 on the Financial Rules of Local Self-Government, as amended) has in general defined the expenditures of local and regional self-government. As visible from Table 1, we generally have an overview of what local government funds are used for, but legislation complicates further research.

The legislative allocation of spending competencies is further specified in the budget classification of expenditures. It makes it possible to determine the nature of the expenditure areas regarding whether they are current or capital expenditures or financial spending operations.

However, if we look at the extent the funds have been spent to, we are in a difficult position. Because there is no single law or regulation of the Government of the SR that would redistribute the spending competencies between the state, the municipalities, and the SGR. In the current state, it is not clear in some cases how much and what spending competencies have the Slovak municipalities and the SGR. The reason is the constant transfer of competences to municipalities, cities, and SGR, as well as the often unclear responsibility for providing individual services.

Tab. 1: The expenditures of the self-government under Act no. 583/2004

Local self-government (municip., cities)	Regional self-government (VUC)
• obligations of the municipality resulting from the fulfillment of the obligations stipulated by special regulations, • expenditures for municipal self-government activities according to special regulations and for the activity of budgetary organizations and contributory organizations set up by the municipality, • expenditures for reimbursement of costs incurred by the state administration under special regulations, • expenditures related to the administration, maintenance and valorisation of the property of the municipality and the assets of other persons, which the municipality uses for performing tasks according to special regulations, • obligations arising from cooperation with another municipality or VUC, or with other persons, to ensure the tasks arising from the municipality's competence, including the obligations arising from the joint activity, • expenditure resulting from the international cooperation of the municipality, • interest on borrowings, loans and repayable financial assistance, • expenditures related to the issuance of securities issued by the municipality and the expenses for reimbursement of revenues from them, other expenses provided for by special regulations.	• obligations of the VUC resulting from the fulfillment of the obligations stipulated by special regulations, • expenditures for the self-governing activities of VUC according to special regulations and for the activity of budgetary organizations and contributory organizations set up by VUC, • expenditures for reimbursement of costs incurred by the state administration under special regulations, • expenses related to the management, maintenance and recovery of the VUC property and the assets of other persons that the VUC uses to perform tasks under special regulations, • obligations arising from cooperation with another VUC or with the municipality, or with other persons, to ensure the tasks arising from the scope of the VUC, including obligations arising from the joint activity, • expenditure resulting from international cooperation or membership of an international association, • interest on borrowings, loans and repayable financial assistance, • expenditures related to the issue of securities issued by the higher territorial unit and expenses for the payment of proceeds from them, other expenses provided for by special regulations

Source: processed by authors

Final accounts, Multiannual budgets, or Program budgets of municipalities, cities, and SGR were the only accessible documents for the public where they could obtain data about where the funds of a particular territorial unit are flowing. These areas were redefined in 2014 by the Statistical Office of the Slovak Republic, which issued a new classification of government expenditure (SK COFOG). The COFOG classification is part of the National Accounts System and is intended primarily for statistical surveys and international comparison of statistical data (Duřová-Spiřáková et al., 2017). Since then, a strictly established costing methodology and taxonomy of spending also serves to international comparison and tracking of developments across regions in specific countries. According to the COFOG classification, all government expenditure, including territorial self-government, is divided hierarchically into sections (areas), groups, classes, and subclasses. The Slovak Statistical Classification of Expenditure, applicable from 2014, recognizes ten primary sections, which are then subdivided into relevant groups, classes, and subclasses. Table 2 captures all COFOG cost departments and determines the appropriate government level that participates in them.

Tab. 2: Classification of expenditures in Slovakia according to COFOG

Department (sphere)	Centr.government	Self-government	
		Local (municip., cities)	Regional (SGR)
01 General public services	X	X	X
02 Defense	X	minimal	minimal
03 Public order and safety	X	X	minimal
04 Economical sphere	X	X	X
05 Environmental protection	X	X	minimal

06 Housing and citizens' facilities	X	X	none
07 Healthcare	X	minimal	minimal
08 Recreation, culture and religion	X	X	X
09 Education	X	X	X
10 Social security	X	X	X

Source: processed by authors

The central government has spending competencies in all ten departments according to COFOG. The local government carries out its expenditures primarily in eight departments. In the remaining two sections (02 Defense and 07 Healthcare) it shows negligible spending competencies, which will also account for the level of spending in these areas. The second self-governing level has spending competencies in a total of nine sections. There is no expenditure competence for Section 06 Housing and Citizens' Facilities. The minimum scope of its powers of competence may apply in the case of 02 Defense, 03 Public Order and Safety, 05 Environmental Protection and 07 Healthcare.

The transfer of new tasks and directly related expenditures to the Slovak territorial self-government has been evident since 2005. The more competencies and tasks were transferred from the state administration to the territorial self-government, the larger and diversified were the expenditures of the municipalities, cities, and SGR. When changing the scope of the competency framework, there is also a change in the management of the territorial self-government. Nižňanský and Hamalová (2014) declare, the permanent transfer of competence and spending competencies to local self-government without adequate financial compensation was called by the Association of Towns and Municipalities of Slovakia as a “creeping transfer of competences” in an attempt to point out this problem. From 2005 to 2012, the number of tasks and thus the new spending capacities was increased more than 48% to Slovak municipalities (which represents an increase of almost 1500 new tasks for municipalities and towns).

In Slovakia, a separate model of public administration is applied when a separate subsystem of state administration and territorial self-government has been established. In our conditions, however, there are two types of territorial self-government, depending on whether the tasks are obligatory or optional. The original (facultative) scope is characterized by the fact that municipalities, cities, and SGR have full control over the decision about the type, range, form, and financing of the provided service. Any unit at both levels of territorial self-government decides independently about what-how-when-where-to what extent it will be implemented within its original scope (Horváth-Mikuš, 2016). The second type of competence is the one that has been transferred from the state administration, and the territorial self-government is obliged to carry it out to the specified extent. These tasks are binding for each territorial unit of law, and it must ensure them. In the exercise of the delegated competence, it is assumed that the local government conducts the prescribed activities of the state administration (e.g., leads the register) and the costs of performance are covered by the state budget.

For this reason, we can divide the management and spending competencies of the territorial self-government in Slovakia into two essential areas - expenditures on original competencies and expenditure on the transferred state administration performance. The local authority's resources cover the implementation of funds for activities in the original scope. Expenditure that belongs to the scope of the delegation is covered by grants, transfers, and subsidies from the state budget. Separation of expenditures in two areas - own and state grants, transfers, and subsidies - leads to knowledge which the spending units of the territorial self-government state subsidize the most, respectively in which areas the state “orders” the territorial self-government to implement them. at the end of paragraph only.

Expenditures of territorial self-government in Slovakia in 2014-2017 (results and discussion)

In the case of Slovakia, the territorial self-government consists of two levels - local and regional. At the beginning of the empirical part of our paper, we will deal with financial means at the various levels of territorial self-government. We then quantify the expenditures of the entire segment of territorial self-government in millions of euros and divide them as per the functional classification of COFOG expenditure. All data used comes from the monitored period of 2014-2017. The data source was, in this case, the Final Accounts and the Program Budgets of all SGR. The closed system of RISSAM (Budget Information System for Self-Government, 2018), which is the central information system of the Ministry of Finance of the Slovak Republic, helped us to summarize the expenditures for municipalities of municipalities and towns. Also, we have verified data for local government in Eurostat (2018) databases and other OECDiLibrary sources (Government expenditures, 2018).

In 2014-2017, municipalities – municipalities and cities have focused their spending on all 10 COFOG division departments. However, the amount of funds allocated to each area is diametrically different. Due to the development of the time series of each of the expenditure sections in Figure 1, we can also note that there is also an uneven year-on-year pattern within specific spending compartments.

Local government is characterized by the fact that most of the funds were spent on education. Expenditure on education grew year on year and accounted for 38.5% of all spending by municipalities and cities on the average. From 2014 to 2017, the volume of spending in this area has increased more than € 172 million. The predominant share of spending in municipalities and cities in the education sector was spent on pre-primary (with regular and specialized care) and primary education. Also, expenditures were used to cover the cost of providing additional services in education and providing lower secondary education with regular and also special care.

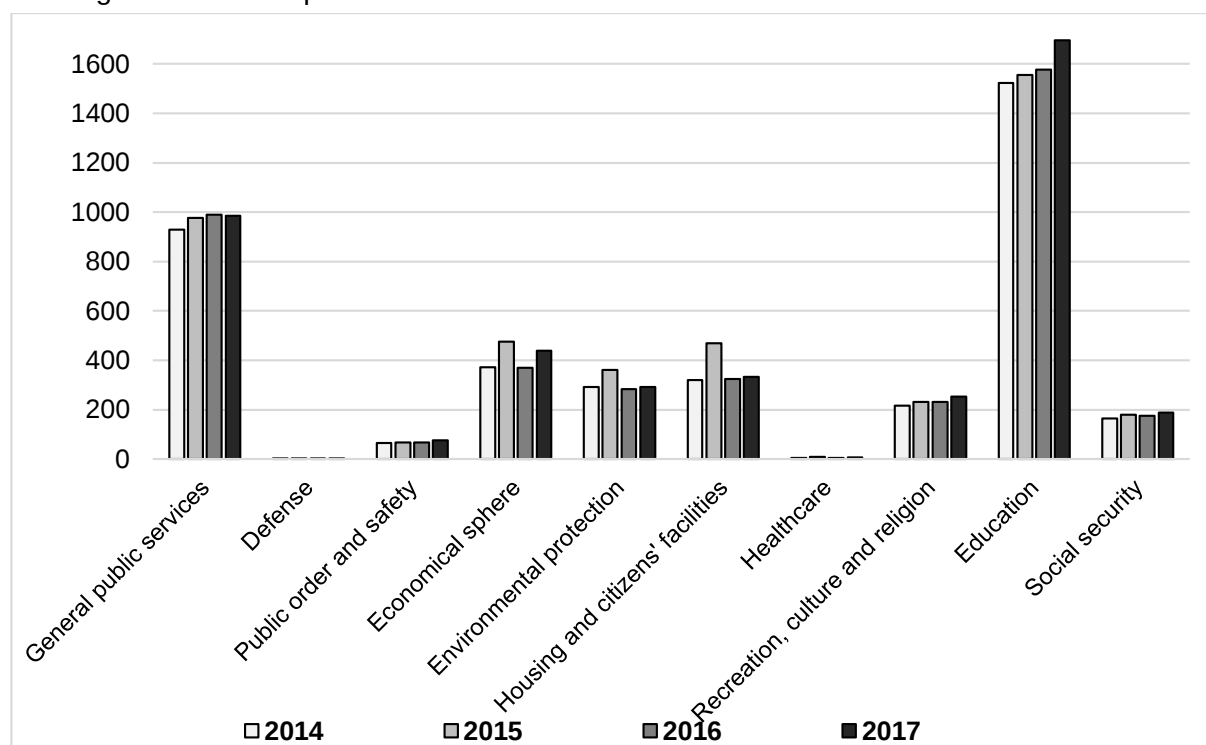

Figure 1: Expenditures of local self-government in mil. € by COFOG

Source: processed by authors based on Datacube (2018), Eurostat (2018), RISSAM (2018)

The other COFOG classification expenditure section, where most local funds were directed to primarily, is the general public service section. For the monitored period, this area

is growing steadily, and from 2014 to 2017 the expenditures of municipalities and cities in general public services have increased by almost € 57 million. Local government spending in the area of general public services represents on average 23.5% of its total expenditures. With the certain simplification, we could claim that this area summarizes the primary resources needed for the running and performance of individual self-government units. The local government in this section shall cover the costs of the operation and running of the executive and legislative bodies. Also, it includes expenditure on government debt transactions, financial and budgetary management, as well as foreign relations.

The third largest COFOG item is the financial section, which on average accounted for 10% of total local government spending over 2014-2017. In the case of expenditure in the economic area, municipalities and cities spend almost exclusively on the transport sector (mainly road, but also rail, river, and pipeline).

For the housing and citizens facilities sector, an average of 8.7% of the total local government spending and 7.5% for the environment protection flows. In the area of housing and citizens' facilities, municipalities and cities paid for the development of their territory - municipalities/city development, housing development, housing support and citizens' facilities. Also, they provided the necessary services for their residents in the field of public lighting and water supply. In environmental protection, funds have been allocated to waste and wastewater management. Marginal spending areas have been reducing pollution and protecting nature and landscape.

Local government expenditure on social security and recreation, culture and religion show relatively stable values in the reviewed period. Expenditures of Slovak municipalities and towns in the recreation, culture, and religion section amount to an average of 233 million euros during 2014-2017. These funds are used by local government to provide cultural, recreational, religious and sporting services. Expenditure on broadcasting and publishing services is also included in this amount. Social security expenditure averages € 177 million over the same period. This funding was intended to provide social assistance to citizens in material and social need, support for families and children, pensioners, sick, invalids and disabled people.

The public spending and security expenditure segment amounted to 1.7% of all expenditures of Slovak municipalities and cities during 2014-2017. The most significant item was the police service. As shown in Figure 2, municipalities and cities have a minimum of competencies/powers in the areas of defense and health. Therefore, it is not possible to expect increased expenditure to these sections. This fact is also confirmed by Figure 1, where it is apparently to be seen in these two spending areas that the least funds are directed.

In the case of the development of the spending units of local self-government, there are three areas in total, which proved an annual increase during 2014-2017. It is a section of general public services, public order and security and education. Slovak municipalities and cities in these areas are spending more funds every compares to the previous year. Interesting is also the situation of environmental protection, housing and citizens facilities, recreation, social security and economic areas, where we have experienced a similar development of all five expenditure departments. In 2015, we identified a relatively significant increase in funds used by municipalities and cities in housing, environmental protection, recreation, social security and the economic area. Subsequently, in the next year, all five sections experienced a decrease in the funds used, and in 2017 the amount of expenditure in these areas increased again. This "swing" development of five spending sections has several causes. One reason for this is the increased grant revenues from the state to these areas, which were tied explicitly for specific activities in the field of transport infrastructure, environmental protection and citizens facilities. This increased income was primarily due to the forthcoming parliamentary elections. As a further factor in this development, we can determine the recent uptake of EU funds. The Slovak Republic has been exempted from spending European funds by one year. Moreover, the funds that have been drawn by municipalities and cities focused on the development of their infrastructure and facilities. Of course, we also need to take into account the impacts of the legislation adopted on local government spending (e.g., the increase in the salaries of teachers established by schools/towns).

During 2014-2017, the regional government divided its expenditures into a total of nine sections. SGR did not report any expenditures in the housing and citizens facilities sector during this period. Figure 2 captures the expenditure of regional self-government in a million euro according to the COFOG classification during 2014-2017.

As in the case of local government, as well as in the case of the regional one, we have recorded the highest spending in the education department. Expenditure on this area accounts for more than 42% of the total expenditure of regional self-government in the years 2014-2017. Funds are used by the SGR to cover the costs of higher secondary education (both vocational and general) and additional services provided in upper secondary education.

The economic area represents the expenditure section, with the second highest amount of funds coming from the regional self-government budgets. Over the four years reviewed, SGR spent € 295 million in this area, accounting for 23.6% of the total average expenditure. In the economic sphere, the most money flew into road transport. Additional spending areas were construction, tourism, and multi-purpose development projects.

The third largest spending section was the Social Security section, with an average percentage of 18.3% of total regional government expenditure. From 2014 to 2017, the volume of regional government spending grew by € 51.5 million. The dominant part of the funds was used in the care of disabled people and people with severe disabilities. At the same time, this section funded activities such as social assistance to citizens in material need and assistance to families and children.

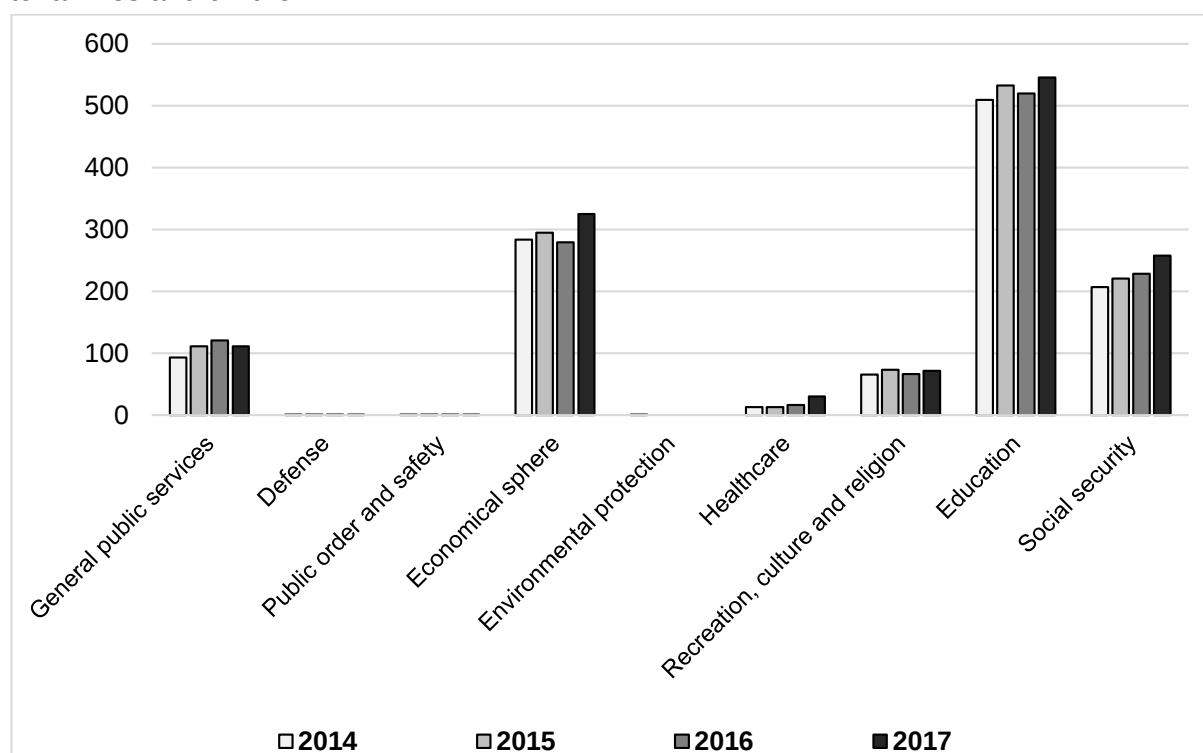

Figure 2: Expenditures of regional self-government in mil. € by COFOG

Source: processed by authors based on Datacube (2018), Eurostat (2018), RISSAM (2018)

Average regional government spending on general public services over the four years reviewed has reached EUR 108 million. On total expenditure, expenditure in this section of the COFOG classification was 8.6%. The internal structure of the expenditure area of public services of regional self-government is to a large extent identical with the internal division of local self-government. It differs only in the level of expenditure on executive and legislative bodies, financial and budgetary authorities and foreign affairs.

Another major spending unit of regional self-government is a department of recreation, culture, and religion. Over the period 2014-2017, it had maintained a reasonably stable level,

when the spending of SGR on this area on average reached 69 million euros, representing a 5.5% share of average total expenditure. The main purpose of the expenditure was cultural services. Also, funds from this section were used for recreational and sporting services and, to a lesser extent, for broadcast and publishing services.

Healthcare is the last spending section of Slovak regional self-government, where it targets more than one percent (1.4%) of average total expenditures. As of this spending area, regional governments spend an average of € 18 million a year. The costs of regional self-government emerging in health care come from outpatient and institutional health care. For research and development, the spending in the healthcare sector is only minimal.

The last three spending departments are marginal. Expenditure on defense, public order, and security and the environment protection are only an insignificant component of regional self-government expenditure, compared to others. At the same time, however, we report that the SGR distribute funds into these areas (especially defense - civil protection), but their amount is negligible compared to other spending sections.

We could include the expenditures of Slovak regional self-government into the six most essential sections according to the COFOG classification, including education, economic area, social security, general public services, recreation, culture and religion, and health. The other three spending areas (defense, public order, and security, environmental protection) are only minimally represented and when compared to the previous ones, negligible.

For two spending departments, we can identify an annual increase over the four-year reviewed period. For Health and Social Security, a persistent increase in spending in 2014-2017 is characteristic. SGR has invested more funds each year than in the previous year. The “swing” development of spending sections has been identified in the field of economics, education and recreation, culture and religion. As in the case of local governments, these expenditure departments also experienced an increase in expenditures in 2015, then declined, and in the last reviewed year, the expenditure of the SGR increased year-on-year in these three areas. We can identify the reasons for this development similar to that of local self-government - the upcoming elections and the uptake of EU funds. Also, we must also sensitively perceive the impact of the expenditure of the SGR adopted by the legislation in this period (the transfer of responsibility from the state administration to the regional self-government in other areas).

We summed up the aggregated data for Slovak territorial self-government by summing up the expenditures for local and regional self-government in the relevant section expenditure. This is how we quantified spending sections for the entire segment of local government from 2014 to 2017. Figure 3 captures the sum of local and regional government expenditure by COFOG classification for 2014-2017.

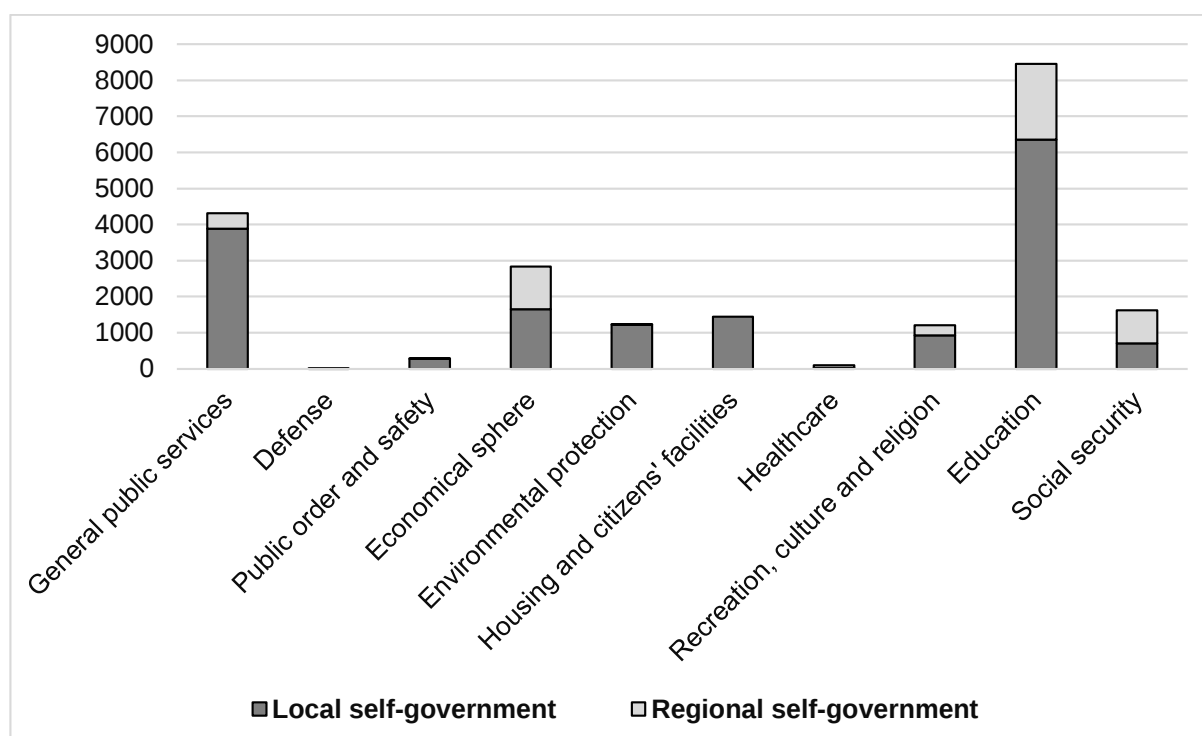

Figure 3: Total expenditures of Slovak territorial self-government in 2014-2017 in millions of €

Source: processed by authors based on Datacube (2018), Eurostat (2018), RISSAM (2018)

In the years 2014-2017, the Slovak territorial government directed the most funds into the field of education. Expenditure included in the education section was in case of local self-government (pre-primary and primary education) 3x higher comparing to regional self-government (secondary education).

The second highest item was the expenditure of local authorities belonging to the general public service section. Again, municipalities and cities have put more funding into this spending area than SGR. Expenditure in the economic area is the third highest spending item in the four-year period taken into account. In this case, we also face the fact that local self-government has also had higher economic expenditure than a regional level. This de facto applies to all other spending units of territorial self-government, except two. The regional territorial self-government in the area of social security and health care used more funds than local government during 2014-2017.

By summarizing the expenditure data and dividing it into separate sections according to the COFOG classification, we can state that Slovak territorial self-government has the most extensive competences in the field of education. Approximately 40% of all funds are spent in this area. Municipalities and cities have spent on education significantly higher than SGR because they provide pre-primary and primary education. This education is provided to a more significant number of subjects, with the associated higher operating and staff costs. Regional self-government has the responsibility of a secondary school (secondary education), where the number of schools is lower, also the lower the cost of running the buildings and the lower the number of employees are adequately counted. The second section, which spent the most money during 2014-2017, was the general public service. Municipal and public spending on public utilities is almost nine times higher than that of SGR. This is mainly due to the number of individual entities at a particular self-governing level. 2933 municipalities and towns create incomparably more bureaucratic apparatus than 8 SGR. At the same time, each of the municipalities has its executive and legislative bodies, the budgetary and financial authorities. This will subsequently result in increased spending on this area. For the economic spending area, it is characteristic for both self-governing levels that the dominant part is road transport

expenditure. For the defense and healthcare spending sections, we have found that their height is negligible for the entire segment of local government. During our research, summaries of these costs reached a maximum of ten thousands to hundred thousands of euro per individual SGR or municipalities or towns.

A more detailed view of the level of local government spending reveals the fact that, for two areas, the regional government showed higher spending than the local government. These areas include social security and health care. In the area of social security, regional governments allocated a total of € 913.5 million over 2014-2017, which is 200 million more than in the same area of expenditure used by the entire local government. Total spending in the health sector for four years was regional government at 71.7 million euros, while in the same period the municipalities and cities allocated here 26.7 million euros. Both areas are linked to the exercise of powers that go beyond the community or city and must be implemented by a higher government unit.

Conclusion

The article aimed to analyze the management of Slovak territorial self-government regarding the breakdown of expenditure into ten sections according to the COFOG classification in 2014-2017. Based on collected data, we have prepared the development of time series of individual spending sections for local and regional self-government. Consequently, we managed to quantify the expenditures of the entire segment of territorial self-government in individual areas by the summing up of adequate data.

Due to the analysis of the development of monitored spending sections during 2014-2017, we note that in the case of local self-government, the largest spending area is education, where it contains in average 38.5% of the total expenditure. Expenditure in the general public service division is the second highest and accounts for 23.5% of the total expenditure of this self-governing level. Municipalities and cities used the least funds during the period under review in the areas of healthcare and defense.

The regional government has also recorded the highest spending on education, accounting for more than 40% of all spending. The section with the second highest cost was an economic area for the SGR. This area accounted for 23.6% of total expenditure. The third most funded spending area was social security, with an average of € 228 million per year for the regional government.

The whole segment of local government (local + regional) spent the most funds in education during 2014-2017. In the four years that we focused on, it was almost 8.5 billion euros, which in relative terms represents 39.3% of the total expenditures of local self-government. For the complete territorial self-government, the second largest spending area is the section of general public services. It is predominantly the expenditure of municipalities and general public services, and regional self-government uses only a small part of the expenditure. This expenditure section accounts for 20% of all expenditures of Slovak territorial self-government during the monitored period. The third highest share of total local government expenditure (13.2%) was identified for the economic area. Expenditure in this section, in the case of local and regional self-government, is primarily addressed to the transport sector. The lowest expenditures during the monitored period were recorded in the sections of public order and security (€ 278.1 million), health (€ 98.4 million) and defense (€ 0.25 million) within the complete territorial self-government.

This contribution was funded in partnership with the Deputy Prime Minister's Office for Investments and Informatization of the Slovak Republic - Operational Programme Technical Assistance Call No. OPTP-PO1-SC1-2016-11, Project Duration: 2017-2018).

Literature:

- BLÖCHLIGER, H., KIM, J. (2016) Fiscal Federalism 2016: Making Decentralisation Work. Paris: OECD.
- BOBÁKOVÁ, V. (2012). Výdavky územnej samosprávy a hospodárska recesia. Ekonomické aspekty v územnej samospráve II. 2(1), 108-112.
- DATAcube (2018). Regionálne štatistiky. Retrieved June 30, 2018, from <http://datacube.statistics.sk/>
- DUĽOVÁ-SPIŠÁKOVÁ, E., MURA, L., GONTKOVIČOVÁ, B., HAJDUOVÁ, Z. (2017). R&D in the context of Europe 2020 in selected countries. Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research, 51 (4), 243 – 261.
- EUROSTAT (2018). General government expenditure by function. Retrieved June 30, 2018, from http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Government_expenditure_by_function_%E2%80%93_COFOG
- HORVÁTH, P., MIKUŠ, D. (2016). The political aspects of transformations into regionalization of Slovakia. In SGEM 2016 : 3rd International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts, 657-663.
- NIŽŇANSKÝ, V., CIBÁKOVÁ, V., HAMALOVÁ, M. (2014). Tretia etapa decentralizácie verejnej správy na Slovensku. Bratislava: Wolters Kluwer.
- NIŽŇANSKÝ, V., HAMALOVÁ, M. (2014). Spravodlivé rozdelenie politickej moci (rozdelenie kompetencií). Retrieved June 30, 2018, from http://www.komunal.eu/images/Spravodliv%C3%A9_rozdelenie_kompetenci%C3%AD.pdf
- RISSAM - Rozpočtový informačný systém pre samosprávu (2018). Účtovné uzávierky. Retrieved June 30, 2018 from <https://login.rissam.sk/vpn/rissam-intro.html>
- SILVA, C., N., BUČEK, J. (2014). Fiscal Austerity and Innovation in Local Governance in Europe. Oxon: Routledge.
- SOPKULIAK, A. (2017). Priestorové súvislosti v príjmoch a výdavkoch miestnej samosprávy na Slovensku. Geographical journal, 69(2), 167-186.
- OECD iLibrary (2018). Government expenditures. Retrieved June 30, 2018, from https://www.oecd-ilibrary.org/search?value51=%27igo%2Foecd%27&operator51=AND&operator52=AND&value52=%27theme%2Foecd-39%27&facetNames=pub_igold_facet+pub_themeld_facet+pub_themeld_facet&value1=expenditures&value3=subtype%2Fstatistical&option3=dterms_type&option52=pub_themeld_facet&option1=quicksearch&facetOptions=51+52+53&option51=pub_igold_facet&operator53=AND&option53=pub_themeld_facet&value53=%27theme%2Foecd-39%27

Contact addresses:

doc. PhDr. Peter HORVÁTH, PhD., Faculty of Social Sciences, University Ss. Cyril a Metodius, Bučianska 4/A, 91701 Trnava, Slovak Republic, E-mail: peter.horvath@ucm.sk

PhDr. Lukáš CÍBIK, PhD., Faculty of Social Sciences, University Ss. Cyril a Metodius, Bučianska 4/A, 91701 Trnava, Slovak Republic, E-mail: lukas.cibik@ucm.sk

English as a Foreign Language in the Third Age Education: The Case of the Most Region – The University of Finance and Administration

Štěpánka Hronová, Ladislava Knihová

Abstract:

In view of the dramatically changing demographic structure in Europe, the year 2012 was declared by the EU 'European Year for Active Ageing and Solidarity between Generations'. The important issue of intergenerational solidarity and collaboration concerns all areas of life. However, special focus is given to education which is a part of the intention of policy makers and other relevant stakeholders to create new and better opportunities for active ageing. The University of Finance and Administration (VSFS) started to be active in this area long before 2012 keeping an eye on the objective to support different civil society initiatives in strengthening solidarity between generations. Firstly, the objectives of this paper are to present secondary (statistical) data on the following topics: the elderly ratio, a phenomenon of active ageing, literature review and case studies on tertiary institutions' involvement as community centres, and the University of the Third Age (U3A) concept and its history in the CR and abroad. Secondly, primary data on the U3A under the auspices of the VSFS – and its regional branch in Most – examining and interpreting selected results of a longitudinal analysis of the educational opportunities for the third age generation are presented. The scope of the analysis is limited to the language and other courses offered and accomplished at the VSFS Most. A research probe on evaluation of English language courses is introduced at the end of the paper as a modern tool of a pro-client approach which is frequently used to improve the design of educational courses. Based on the presented data never published before, progressive trends can be tracked, which clearly indicates positive impact of the VSFS educational activities in the Most region. In conclusion, future research directions and opportunities are suggested.

Key words:

third age education, active ageing, English language course, community centre, the Most region

Introduction

The Most region in North-West Bohemia, mentioned at the top positions in unemployment statistics quite often, justly deserves our attention. Taking into account the demographic structure of the population in the Most region, it is not surprising that there is a high demand for social activities aimed at the participation of the elderly. Their social inclusion and activation is a high priority as various social issues have to be solved constantly. Traditionally, it has been the role of the University of the Third Age (hereinafter referred to as U3A) and its educational programs. The VSFS is a highly respected tertiary education institution which plays an important role of a reliable partner in this type of educational activities held in the Most region. It belongs among those universities which recognize new trends and educational demands in time and aptly react to new requirements of the market. Public openness and welcoming attitude of the VSFS to non-traditional participants in educational programs helps to satisfy the educational needs of the elderly. Apart from this, it also helps to promote the VSFS visibility in the Most region, earning the University a high reputation and enhancing the VSFS brand.

In relation to foreign language courses, there are several sources of motivation for the elderly to start learning. As a rule, they have already mastered basic IT skills, they travel more frequently, their children or grandchildren often study abroad and they might have a foreigner as a life-partner and bilingual young families. There is a real need to master a foreign language. Understanding the clients' perspective very well is crucial for planning the educational courses and therefore, above all, the U3A in Most started to offer language courses (English and German languages) but also literature and history courses from the very beginning of its activity.

Objectives

The objectives of this paper can be seen from three mutually interconnected perspectives.

Firstly, the authors have decided to address the question of ageing population in general by collecting statistical evidence on ageing population, data on the elderly life satisfaction, and information on trends of active ageing. Several case studies illustrating regional cooperation between universities and local communities from abroad are presented.

Further, the research focuses locally on The University of Finance and Administration in Most which has been in the centre of educational activities in the region for many years. By no means, these activities can be considered as ad hoc activities. Just on the contrary. They are the result of a planned, systematic and methodical approach of the VSFS experts who – beyond their standard workload – have been continuously supporting the Most region. Based on the selected results of a longitudinal analysis of the U3A and its educational activities in Most, the second objective of this paper is to examine the current situation on the background of the historical development and track future trends delineating educational needs of the third age generation in the Most region. The question of funding these educational activities is also briefly considered and directions for future research into the situation suggested. Special emphasis is given to teaching English as a foreign language (EFL).

Last but not least, the implementation and step-by-step advancement of students' feedback evaluation forms enabling reflection to recently completed EFL U3A courses was in the focus of the authors' attention as well.

Methodology

The authors of this paper drew on both primary and secondary research data.

They carried out a qualitative research in the form of a semi-structured interview with the coordinator of the U3A at the VSFS branch in Most. It has revealed specific data in its complexity and gained an invaluable insight into the topic. Jamshed (2014) in search of the most appropriate research method in qualitative research based on a thorough literature review considers *the interview* to be one of the most common formats of data collection. With the help of this tool, the responses can be recorded (e.g. in writing) and the standards can be achieved and reinforced. Most qualitative research interviews take one of these forms: semi-structured, lightly structured or in-depth.

A secondary data analysis as a research method was used with the aim to give a wider perspective to our personal regional experience gained over the years at the VSFS Most.

On the basis of their feasibility and relevance, the authors chose both of these research methods.

The databases and websites of renowned institutions such as UNECE, GGP, and CIA World Factbook were utilized to collect the secondary data. Further on, a literature review was carried out to provide for the theoretical framework of the paper.

Finally, a longitudinal retrospective study was elaborated looking back 12 years in time and analysing each academic year's data from the database of the University of the Third Age at the VSFS in Most with the emphasis on EFL. Also, results of a pilot research probe into the satisfaction of the elderly with the U3A English courses were added.

Results

Secondary data analysis

Having been inspired by the EU declaration of the 2012 as the 'European Year for Active Ageing and Solidarity between Generations' reacting to the demographic changes across Europe, the authors worked with the most renowned academic research databases and other prestigious databases providing data and bringing evidence for the increasing ratio of the elderly among the population in different countries as well as information indicating active ageing and level of satisfaction within the given demographic group.

Population composition and the elderly dependency ratio in the Czech Republic

The population pyramid of the Czech Republic (Figure 1) showing the latest available data on CIA World Factbook websites from 2016 indicates the trend of increasing levels of ageing inhabitants among the population of the country where the 65+ age group made almost one fifth (18.9%) of the whole population (10,674,723 – July 2017 est.). (The World Factbook — Central Intelligence Agency, 2018)

The elderly dependency ratio of the country demonstrating the ratio between the 65+ age group and the economically active age group (15-65) was 27.9 in 2017 compared to 20.34 ten years ago, thus bringing almost 8% increase. (Czech Republic - Age dependency ratio, 2017)

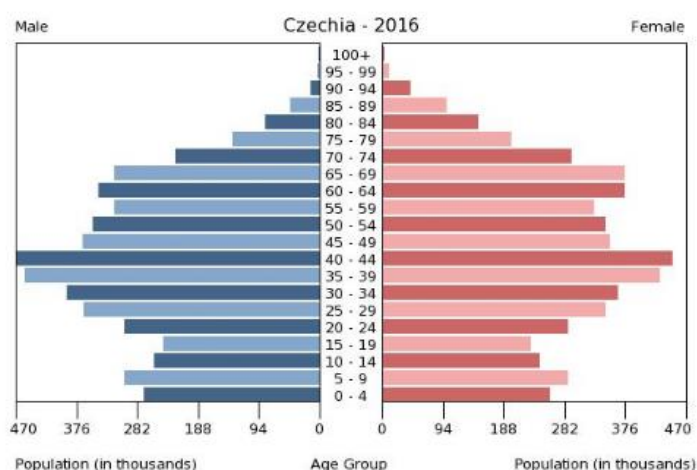

Figure 1: Population pyramid of the Czech Republic (2016)

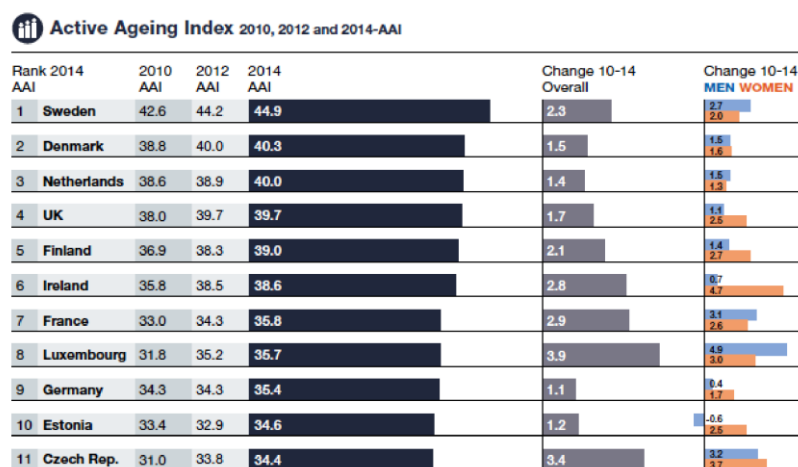
Source: CIA World Factbook [The World Factbook — Central Intelligence Agency, 2018]

The Active Ageing Index in the Czech Republic

The UNECE (United Nations Economic Commission for Europe) Population Unit, the European Commission Directorate General for Employment, Social Affairs & Inclusion and the European Centre for Social Welfare Policy & Research in Vienna undertook a joint project in 2012 whose outcome was a tool measuring the potential of the elderly for healthy and active ageing across countries.

Chart 1: Active Ageing Index for EU countries

Changes in the overall AAI, between 2010 AAI, 2012 AAI and 2014 AAI

Source: UNECE [IV. Charts and tables - Active Ageing Index - UNECE Statistics Wikis, 2014]

This tool is called Active Ageing Index (AAI) and examines to what level the older population takes part in social activities, participates in employment and lives independent lives. (Population - UNECE, 2013)

The active ageing indices and their development in the Czech Republic between 2010, 2012 and 2014 (Chart 1) were provided by the UNECE and the study resulted in uncovering the 3.4 increase in active ageing in the country from 2010 to 2014. Also, it showed that the CR is ranked 11th among the 28 EU countries, which is rather impressive.

Satisfaction of seniors with being retired

Under the umbrella of UNECE until 2009, the Generations & Gender Programme (GGP) had been run. It continued further with its research coordinated and provided by institutes with strong tradition in survey methodology and academic research on demographics. Their Generations & Gender Survey collecting micro-level data was conducted in 20 European and 4 non-European countries in two waves starting in 2004. A new round of data collection is planned for 2020. The authors of this paper were interested specifically in the retired satisfaction and well-being. The survey question given to the seniors was: How satisfied are you with being retired? It was found out that during the two waves of the research conducted by GGP, seniors in the CR rated their satisfaction on the scale from 0 to 10 (10 the highest) as follows. (Figure 2) In wave 1, only 12.7% evaluated their satisfaction with low grades 0-4 and 87.3% rated with scores 5-10. In wave 2, the lower scores were given by 10.1% and the higher rates by 89.9% of the respondents. Based on the collected data, it can be inferred that seniors in the CR expressed the above-average satisfaction with their state of well-being and their retirement. (Background – GGP, 2018)

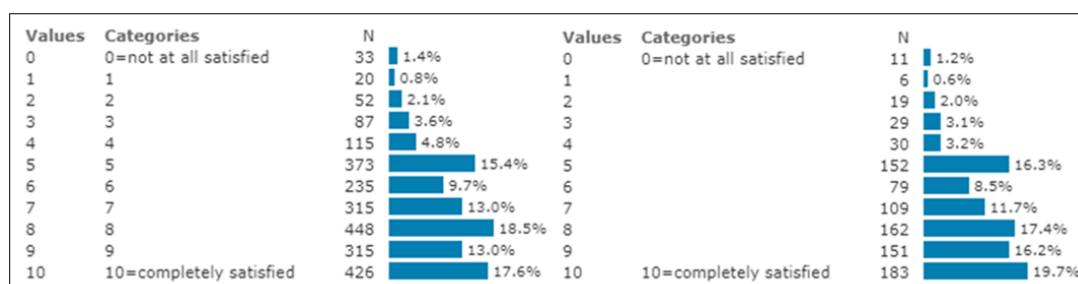

Figure 2: Satisfaction of seniors in the CR with being retired

Source: GGP [Background – GGP, 2018]

Literature review

In their literature review, inter alia, the authors focused their attention on the role of universities in lifelong learning, on their newly acquired function as community centres as well as on the use of technology in the design of learning platforms and materials suited for the third age generation students.

Universities in many regions play important roles as centres providing educational assistance not only for the young generation but increasingly for the demographic group from the second part of the age scale: the seniors. Over the years, many universities have developed into institutions offering life-wide and life-long education. The University of the Third Age (U3A) concept spread worldwide is an outstanding example of this activity. It had its origin in the French town of Toulouse in 1973.

Within the last decades, universities have become community service centres serving multiple purposes and providing various services across generations; the academic research is also increasingly paying its attention to the topic. For example, the researchers from two American Universities in their study aimed at identifying university engagement strategies through the lenses of community psychology and community development. Their aim was to identify challenges and opportunities in teaching, research, social responsibility, community engagement and public service. (Cook, Nation 2016) Among many, another study titled "Academic and Community Collaborations: An Exploration of Benefits, Barriers and Successes" serves as a well-grounded source of ideas and inspiration. On the background of theoretical findings, it provides hands-on experience focusing on the importance, benefits and barriers of academic and community-based collaboration. (Giffords, Calderon 2015)

The topic of educational opportunities for the third age generation is gaining ever more importance both in general terms and with focus on foreign language teaching/learning specifically. An interesting research project examining the modern platform based on games for active ageing, well-being and quality of life has been carried by the researchers from two Portuguese universities conjointly (Costa, Veloso, Loizou, Arnab 2018). In their research, they focused on game-based digitally mediated approaches which can be easily transferred to foreign language learning and other non-entertaining contexts.

Regional cooperation among universities and the community abroad

In their study, Klimczak-Pavlak and Kossakowska-Pisarek from Poland described U3A including various roles this institution plays in seniors' lives: "*The mission of U3A in Poland is not only connected to education and widening knowledge of their students but also to motivation of the older adult population to engage in new or old interest, in active forms of spending their time and in maintaining social life.*" (Klimczak-Pawlak, 2018, p. 256). These authors also claim that U3As tend to develop active lifestyle skills and try to support and encourage the elderly to lead healthy lifestyles.

According to Šebková et al. (Šebková, 2017), The University of Adger in Norway helps its region by supporting development of knowledge and practical skills in the field of social work and social care. Their Department of Sociology and Social Work closely collaborates with local authorities. They focus on activities interconnecting professional education, research, practice and operations of organizations which can benefit from it. Their experts focus on bringing new insight into the design of tertiary education. They also identify the best ideas for the future orientation of life-long learning.

Veloso (2017) describes U3A changes in Portugal where for about last 20 years compelling shifts have been taking place in terms of increasing amounts of the institutions as well as their appearance within the existing universities. The author further claims that a great amount of various training and educational projects coexist for older adults especially among activities of the Senior Universities and Senior Education Programs.

Historical development of the University of the Third Age in the CR

In the Czech Republic, the tradition of active seniorship in terms of their further education is enrooted deeper in the history than many would have thought. Adamec and Kryštof described its history in their publication from 2012:

- 1978 – *Club of Active Ageing* was founded running under the umbrella of the Czechoslovak Red Cross mainly in Prague and some municipalities offering courses on history, culture, traditions, health and social topics
- 1983 – *Academy of the Third Age* was established in Přerov founded by the Czechoslovak Red Cross
- 1980s (first half) – *Division of Academies and Universities of the Third Age* was created as a subdivision of the Czech Gerontological and Geriatric Society so as to exchange information among academies and later universities educating the elderly
- 1980s (second half) – U3As started to emerge in former Czechoslovakia based on the University of the Third Age in Warsaw (Halina Szwarcová from Poland shared her experience at the conferences of the Czechoslovak Gerontological and Geriatric Society)
- 1986 – U3A in Olomouc started its activities
- 1987 – U3A in Prague opened for seniors
- Mid 1990s – technical education appeared among the U3A seminars
- After 2000 – ICT courses were added, language courses appeared in larger volumes
- 2012 – about 1.5% (35.000 seniors) enrolled in U3A courses (U3A being members of the U3A Association) (Adamec, 2012)

At present, financing the courses is partially the matter of the seniors themselves. They usually contribute a few hundred CZK per course. However, the overall operation of the U3As must be financially supported elsewhere. The co-financing comes from the parent universities organising the U3As, the Ministry of Education, Youth and Sports of the CR, regions, municipalities, EU funds, or sponsorship activities.

Regional cooperation among universities and the community in the CR

Based on the project called *The contribution of Higher Education Institutions to Strengthen Socio-economic Development of Peripheral Regions in Norway and the Czech Republic* abbreviated as PERIF, the Czech research team focused on three areas in the Czech Republic: the Olomouc, Usti and Vysocina Regions examining role of universities in the particular regions. (Projekt (CZ) | PERIF PROJECT, PERIFPROJECT|v)

The Palacky University in Olomouc organizes a festival which offers science to the largest and widest possible audience bringing topics like humanities, natural science, social and environmental issues thus possibly increasing interest of the local population across age groups. A more important role is played by the university in solving social problems which have lately accumulated in the region increasing the need for social services: professional health and social workers as the region is facing several social problems such as unemployment, socially excluded places and ageing population.

The University of Jan Evangelista Purkyně in the Usti Region reacted to the healthcare needs of its inhabitants based on the demographic trend of ageing population by establishing The Faculty of Healthcare Studies developed in the years 2003-2012. *“As to the human resources in healthcare, the analysis speaks about the below-average number of healthcare workers for 10,000 inhabitants in all examined categories of these workers. This proves that the most serious situation is in the category of persons having higher education qualification. There is about 20 % fewer medical doctors of various specializations compared to the average in the Czech Republic.”* (Šebková, 2017, p. 43)

The College of Polytechnics in Jihlava (CPJ) and the Vysocina Region started their collaboration in 2011 when they agreed on offering educational courses for the elderly partially

reflecting the needs of the region facing consequences of gradual ageing. *“Currently, the CPJ in cooperation with the Regional Office organizes University of the Third Age (U3A) not only in Jihlava, which is the city where the CPJ is located, but also in other bigger towns of the Vysocina Region. Numbers of U3A participants are gradually increasing and they have reached more than 1,000 in 2015. Regional administration pays fees of clients of the elderly care houses. Other participants must pay a small fee which is rather symbolic and thus it does not reduce availability of U3A.”* (Šebková, 2017, p. 55)

Primary data analysis – The Usti Region: The U3A at VSFS in Most

In the Usti Region, another educational body offers support and help to its inhabitants, the elderly in particular. It is the University of Finance and Administration (VSFS) in Most. Founded in 1999, this institution has its headquarters in Prague but the local branch in Most is very active in the regional support of its seniors.

Data for the qualitative research as well as the retrospective longitudinal study presented in this part of this article was obtained in July and August 2018 from the VSFS U3A online database, archive and a semi-structured interview with the VSFS U3A coordinator Ms. Martina Sovana who patiently and in detail answered the authors' questions specified in Chart 2. Her answers are presented in a form of a coherent text below.

Chart 2: Questions for the semi-structured interview with the U3A Most coordinator

Questions	
When was the U3A founded?	Where did the initial impulse come from?
What were the founding bodies?	How many courses did the U3A offer at the initial phase?
What were the contents of the courses?	How many students enrolled?
How has the U3A in Most been financed over the years?	What are the current senior student fees per course and how have the prices changed since the beginning?
How many courses are currently being taught? What do they focus on?	Do you try to innovate and offer any novelties?

Source: Authors' own elaboration

Financing and historical development of the U3A in Most

At the beginning of 2006, based on the initiative of senior citizens and in cooperation with the Municipality of Most, negotiations on the possibility of senior education at the University of Finance and Administration in Most were started. The meetings resulted in the commencement of the 1st cycle of the University of the Third Age, which began running in March 2006. There were 4 courses opened: German level 1 and 2, History and Literature. 83 students enrolled for that summer semester of the academic year 2005-2006. The offered courses have gradually expanded since that time adding the English language in the 2nd cycle and courses on various topics further on. The overall development in numbers can be seen in Chart 3.

The University of the Third Age in Most is funded by students' course fees and sponsorship activities. Over the years, the following institutions and local companies have financially supported or they still donate money to the U3A in Most: the Statutory City of Most, The Czech Association of Retirees – regional organization of Most and Litvínov, Severočeská teplárenská, United Energy, První mostecká and Severočeské doly. For students, initially, the rates per course were 260 CZK, from the 9th cycle, the amount increased to 300 CZK and since the 18th cycle the rates have differed based on the type of a particular course from 300 to 500 CZK (language courses 400 CZK, computer courses 500 CZK and other courses 300 CZK).

Chart 3: Overview of U3A language and other courses at VSFS Most

U3A, VŠFS MOST, ACADEMIC YEARS	WINTER SEMESTER								SUMMER SEMESTER									
	Number of cycle	Number of courses			Amount of students			Number of cycle	Number of courses			Amount of students						
		Total number of courses	English	German	Another language	Total amount of students	English		German	Another lang.	Total number of courses	English	German	Another language	Total amount of students	English	German	Another language *Biblical Hebrew
2005-06	X	X	X	X	X	X	X	X	1st	4	0	2	0	83	0	46	0	
2006-07	2nd	5	1	2	0	87	22	40	0	3rd	6	1	2	0	80	18	28	0
2007-08	4th	10	2	2	0	117	46	27	0	5th	11	2	2	0	95	42	13	0
2008-09	6th	13	3	3	0	131	44	29	0	7th	12	3	3	0	122	42	21	0
2009-10	8th	11	3	2	0	132	46	22	0	9th	11	3	2	0	113	35	17	0
2010-11	10th	9	2	0	0	136	37	0	0	11th	10	3	0	0	130	39	0	0
2011-12	12th	10	2	0	0	150	29	0	0	13th	11	2	0	0	145	26	0	0
2012-13	14th	13	3	1	0	181	40	21	0	15th	10	3	1	0	159	33	20	0
2013-14	16th	12	2	1	0	183	24	14	0	17th	13	2	1	0	218	27	11	0
2014-15	18th	14	1	1	0	223	16	14	0	19th	13	1	1	1	225	17	12	18*
2015-16	20th	16	2	1	0	222	22	15	0	21st	16	2	1	0	225	21	15	0
2016-17	22nd	17	2	1	0	248	31	14	0	23rd	16	2	1	0	231	24	11	0
2017-18	24th	19	2	1	0	255	23	10	0	25th	16	2	0	0	243	25	0	0

Source: Authors' own elaboration

Current state and future orientation

During its 12 years of existence, the U3A in Most has enlarged the amount of courses from the original 4 up to the number of 18 in the summer semester of 2017-18. (Figure 3)

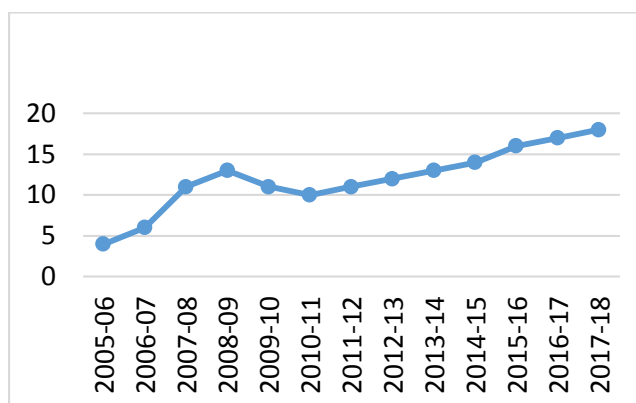

Figure 3: Number of U3A courses at VSFS Most

Source: Authors' own elaboration

Interest of students has continually risen since 2006 as well. Currently, about 250 students on average are enrolled per every semester which has represented a threefold increase since the U3A was founded in Most. (Figure 4)

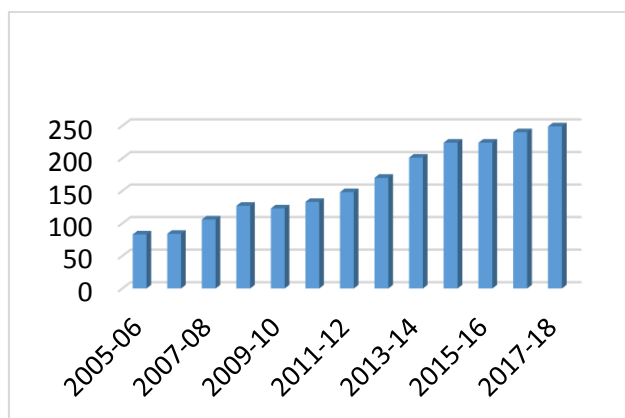

Figure 4: Number of U3A students at VSFS Most

Source: Authors' own elaboration

For the winter semester of 2018-19, 21 courses are prepared. These will focus on languages, psychology, memory training, aesthetics, monuments, history, travelling, IT, physical exercise and classes about health.

Every year, new topics are chosen based on students' interests. For the coming academic year, for example, the novelties such as a history course *Personalities of the World History*, a health course *Natural Medicine in Practice* or a course called *Meditation in Motion* are prepared.

Seminars of the U3A English and their evaluation

Since it started, with the exception of the 2006-07 and 2014-15 cycles, the U3A in Most has kept its standard of offering 2-3 EFL (English as a foreign language) courses per semester with the levels for beginners, pre-intermediate and intermediate students or lower and higher intermediate. The most advanced learners at the intermediate level usually attended a course more oriented on conversation while the seminars for less advanced students were rather focused on grammar, sentence structure and general comprehension.

Over the semesters, more sophisticated methods of instruction have been used including the interactive board, online multimedia (videos, podcasts) or off-line electronic materials such as CD-ROM interactive exercises accompanying textbooks.

As the IT skills of seniors deepen and many of them use computers or even more frequently smartphones connected to the internet on daily basis, they are able to devote their free time to English using free apps for learning such as *Duolingo* or their favourite website *News in Levels* where they find world news adjusted or customized to three levels of English advancement.

Motivation of the elderly to participate in EFL courses varies from being able to communicate when travelling abroad, through re-learning what people acquired at school to the ability to communicate with their relatives (e.g. when they daughters or sons married an English-speaking person).

The contents and focus of ESL courses at the U3A in Most are developing dynamically and based on demand. In 2016, the U3A organizers decided to start collecting written feedback from the participants. They believed it would bring more information about the learners' satisfaction, their precise needs or future wishes. The evaluation forms have changed slightly since the 22nd cycle. At the beginning, the questions were as follows for evaluation rounds 1-3 cycles 22nd-24th. (Chart 4)

Chart 4: Course of English: Evaluation form for U3A at VSFS in Most cycles 22nd- 24th

Question	Type of question	Evaluat. round
How did you like the course? How were you satisfied with its contents?	Open-ended	1, 2, 3
What would you like to tell your lecturer?	Open-ended	1, 2, 3, 4
Would you like a continuation of the course	Closed YES/NO	1, 2, 3, 4
What new topics would you be interested in?	Open-ended	1, 2, 3, 4
What topics would you like to review?	Open-ended	1
What other topics and grammar areas would you like to review?	Open-ended	2, 3
How would you evaluate the quality of teaching?	Closed scale 1-5	3
Questions of organizational character (best time for lessons, etc.)	Open-ended	2, 3, 4

Source: Authors' own elaboration

The newest layout of the questionnaire form was used in evaluation round 4 for the 25th cycle in 2018. (Chart 5) 4 new closed-scale questions were rated with 5 asterisks the best going down the scale where 1 asterisk showed the lowest score. There were 3 open-ended questions and 1 closed YES/NO question. For the organizers, two questions were added: 1 open-ended and 1 multiple-choice attached to a few of the original QS.

Chart 5: Course of English Evaluation form - 25th cycle

Question	Type of question	Evaluat. round
What is your overall impression of the course?	Closed scale 1-5	4
How did the course fulfil your expectations?	Closed scale 1-5	4
How did you like the personality of your lecturer?	Closed scale 1-5	4
How would you evaluate professional expertise of your lecturer?	Closed scale 1-5	4
What would you like to tell your teacher?	Open-ended	4
What did you like about the course?	Open-ended	4
Would you like to continue with the course?	Closed YES/ NO	4
What new topics would you be interested in or which ones would you like to review?	Open-ended	4
What would you like to tell the organizers?	Open-ended	4
What other topics in U3A are you interested in?	Multiple-choice	4

Source: Authors' own elaboration

Results of the 25th cycle survey and consequent interpretation

The new pilot evaluation form for the two courses of English were distributed and their completion was on voluntary basis. Out of 25 attendants, 13 returned the filled-in questionnaires to the office. Thus the return rate stood high at 52%. The results of the qualitative research probe follow bringing very valuable information for the instructor of the course. The overall impression was evaluated with 5 asterisks by 10 participants, 4 by 1 and 3 asterisks by 1 as well indicating high level of overall impression. The personality of the lecturer and her professional expertise were evaluated very high reaching 100% of the highest scores. The course fulfilled 11 students' expectations up to the maximum, 1 student gave 4 and 2 students gave 3 asterisks. All members of the respondents' group of this probe expressed their wish to continue with the course in the following semester.

The deepest source of information for the lecturer was represented by answers about what the students liked (topics, atmosphere, etc.) and further on about areas/ activities which they would recommend for future contents of the course. The earlier mentioned positive characteristics of the course were the following: friendly environment in class, overall high level, inventiveness and quality of instruction, empathy of the teacher, conversational activities, interesting and varied learning materials, attitude to students, comfort and peace during the lessons, help and patience provided by the teacher, no rush, enough time to stop and explain, patience and helpful and encouraging attitude. The latter provides the instructor with areas for improvement or inspiration related to the attendants' needs. Based on the questionnaires, these are: include more reading and grammar exercises, continue with the homework assignments based on the covered topics, use course book rather than individual worksheets (better for home preparation).

Some of the proposed topics/ areas for future courses of English were: conversation, travelling, staying in a hotel, and conversational activities: in a restaurant, shop or at the hairdresser's, doctor's office or railway station which correspond to the typical lifestyle needs of the courses' participants.

Based on the above learners' requests for the coming academic year 2018-2019, the U3A coordinator in cooperation with one of the lecturers agreed on a customer-based course *English for Travelling* which the EFL courses attendants had asked for. Also, the lecturer includes the proposed activities into the lessons' contents in order to customize and make the courses more tailored for this specific target group.

In 2017 a questionnaire for lecturers was added offering space for the instructors to express their satisfaction, needs and wishes. This questionnaire was not a subject of attention of this paper.

These two sides of opinions bring the organizers a full picture and thus the questionnaires' feedback can become a helpful and objective evaluation as well as an efficient planning tool.

Discussion

Having an appropriate economic and social policy in place, the changes in the age structure of the population still represent a huge challenge for all institutions involved in social planning and related processes, disregarding whether it is at local, regional, or national levels.

The above-mentioned data clearly indicate that the U3A in Most and its operations have been an overall success. In the core of these achievements, there is emphatic understanding of the educational courses clients' needs, expectations, and wishes. Long tradition of high-quality courses designed and taught by the VSFS lecturers helps the process of building the VSFS brand awareness. However, these achievements don't mean that we can rest on our laurels, especially in view of dynamic changes in every field of human activities.

There is still plenty of space to improve the daily U3A performance. Some of the following points can make the process more efficient and flexible:

- closer collaboration between different branches of U3A
- exchange of study materials between U3A lecturers
- closer collaboration with companies from different industries
- virtual educational courses (e-learning courses)
- educational video courses (m-learning courses)
- more vibrant support of U3A education from the Ministry of Education, Youth and Sport

Accessible educational courses can change the lifestyle of ageing population dramatically. At the same time, many seniors prefer to stay active and continue working. Helping them to overcome the gap in their knowledge and skills and offer the changes for 'reskilling' and becoming familiar with technologically demanding new workplaces is a new challenge for all U3A branches all over the country.

Conclusion

Based on the statistical evidence, secondary research, literature review and case studies, the objectives of this paper were to present, examine and interpret selected results of the longitudinal analysis of the educational opportunities for the third age generation in the Most region offered by the VSFS. In the focus of attention there were seniors deciding to pursue higher educational courses. Special focus was given to foreign language courses, EFL in particular. In general, this is a relatively unexplored topic and the data analysis has unveiled important trends of typical behaviour patterns of the retirees.

By adopting a pro-active attitude towards the need to offer educational opportunities for seniors in a remote region, it can be inferred that the VSFS has successfully joined those educational institutions which share a vision of a more productive ageing with education and training opportunities aimed at the ability of seniors to stay more competitive and employable.

Unusual student population requires to be treated with empathy, diplomacy and tact. If friendly and encouraging atmosphere prevails in the courses, the positive attitude towards study can be enhanced dramatically.

However, much still remains to be explored in order to serve the third age generation students well.

Firstly, to deepen the existing research, the U3A students' evaluation forms should be analysed in detail as this source of feedback shapes the future orientation of the EFL education. The findings of this analysis aimed at the precise expectations and wishes of the U3A students are tremendously important and have considerable managerial implications.

Secondly, the authors propose that further research should be undertaken preferentially in the following areas:

- determination of exact levels of ICT skills of seniors – U3A students;

- gathering systematic information on the attitudes of seniors – U3A students – towards digital learning and training (awareness, equipment, readiness to participate etc.).

Precise feedback from a wider group of respondents may bring invaluable information for the designers of future educational courses offered within the frame of U3A.

Literature:

IV. Charts and tables - Active Ageing Index - UNECE Statistics Wikis, 2014. Dashboard - UNECE Statistics Wikis [online]. online: UNECE, 2017 [cit. 2018-08-24]. Available at: <https://statswiki.unece.org/display/AAI/IV.+Charts+and+tables>

ADAMEC, Petr a David KRYŠTOF, ed., 2012. Universities of the third age at Czech universities [online]. Brno: Asociace univerzit třetího věku České republiky [cit. 2018-08-24]. ISBN 978-80-214-4627-4. Available at: https://www.uni-leipzig.de/fileadmin/user_upload/Studium/wissenschaftliche_weiterbildung/pdf/Adamec-U3L.pdf

Background – GGP, 2018. Generations & Gender Programme [online]. The Hague: GGP [cit. 2018-08-24]. Available at: <https://www.ggp-i.org/about/background/>

COOK, James R. and NATION, Maury, 2016. Community engagement: Universities' roles in building communities and strengthening democracy. *Community Development* [online]. 19 October 2016. Vol. 47, no. 5, p. 718–731. [Accessed 24 November 2018]. DOI 10.1080/15575330.2016.1226912. Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15575330.2016.1226912>

COSTA, Liliana Vale, VELOSO, Ana Isabel, LOIZOU, Michael and ARNAB, Sylvester, 2018. Games for active ageing, well-being and quality of life: a pilot study. *Behaviour & Information Technology* [online]. 3 August 2018. Vol. 37, no. 8, p. 842–854. [Accessed 24 November 2018]. DOI 10.1080/0144929X.2018.1485744. Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/0144929X.2018.1485744>

Czech Republic - Age dependency ratio, 2017. *IndexMundi - Country Facts* [online]. online: IndexMundi, 2017 [cit. 2018-08-24]. Available at:

<https://www.indexmundi.com/facts/czech-republic/age-dependency-ratio>

GIFFORDS, Elissa D. and CALDERON, Orly, 2015. Academic and Community Collaborations: An Exploration of Benefits, Barriers and Successes. *Human Service Organizations: Management, Leadership & Governance* [online]. 8 August 2015. Vol. 39, no. 4, p. 397–405. [Accessed 24 November 2018]. DOI 10.1080/23303131.2015.1034907. Available at: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23303131.2015.1034907>

JAMSHED, Shazia, 2014. Qualitative research method-interviewing and observation. *Journal of Basic and Clinical Pharmacy*, 5(4), 87. <https://doi.org/10.4103/0976-0105.141942> [cit. 2018-11-25]. Available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4194943/>

KLIMCZAK-PAWLAK, Agata a Sylwia KOSSAKOWSKA-PISAREK, 2018. Language learning over 50 at the Open University in Poland: An exploratory study of needs and emotions. *Educational Gerontology*. 44(4), 255-264. DOI: 10.1080/03601277.2018.1454389. ISSN 0360-1277. Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03601277.2018.1454389>

ŠEBKOVÁ, Helena a Vladimír ROSKOVEC, ed., 2017. Metodická příručka pro spolupráci vysokých škol s regiony (Tool Kit): Norsko a Česká republika [online]. Praha: Centrum pro studium vysokého školství, v.v.i. v nakladatelství Vyšehrad, spol. s r.o. [cit. 2018-08-24]. ISBN 978-80-7429-969-8. Available at: http://www.perifproject.eu/wp-content/uploads/2015/07/ToolKit_brozura_CZ-1.pdf

Population - UNECE, 2013. UNECE Homepage [online]. online: UNECE, 2013 [cit. 2018-08-24]. Available at: <https://www.unece.org/population/aai.html>

Projekt (CZ) | PERIF PROJECT, PERIFPROJECT[v. PERIF PROJECT [online]. Prague: Centre for Higher Education Studies, 2015-2017 [cit. 2018-08-24]. Available at: <http://www.perifproject.eu/projekt-cz/>

The World Factbook — Central Intelligence Agency, 2018. *Welcome to the CIA Web Site — Central Intelligence Agency* [online]. USA: Central Intelligence Agency, 2018 [cit. 2018-08-24]. Available at: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ez.html>

VELOSO, E.C., 2017. Learning for older adults in Portugal: Universities of the Third Age in a state of change. *Australian Journal of Adult Learning*. 57(3), 458-473. ISSN 1443-1394.

Contact addresses:

Mgr. Štěpánka Hronová, MBA., Vysoká škola finanční a správní, a.s., Estonská 500, 101 00 Praha, Česká republika, E-mail: stepanka.hronova@mail.vsfs.cz

PhDr. Ladislava Knihova, MBA., Vysoká škola finanční a správní, a.s., Estonská 500, 101 00 Praha, Česká republika, E-mail: ladislava.knihova@mail.vsfs.cz

Hodnocení pohybu obyvatelstva v obcích Moravského krasu v období let 1970–2015 pomocí Webbova grafu

Evaluation of population change in the municipalities in the Moravian Karst region by Webb's graph (period 1970–2015)

Dana Hübelová

Abstrakt:

Pohyb obyvatelstva, který je možné hodnotit na základě přirozeného a migračního přírůstku resp. úbytku, se v čase mění. Jedná se o dynamický proces, který vypovídá o základních demografických složkách reprodukčního procesu. Pohyb obyvatelstva byl analyzován v obcích ležících v území Chráněné krajinné oblasti Moravský kras a v její bezprostřední blízkosti v období let 1970–2015. Cílem výzkumu bylo zhodnotit vývoj základních demografických ukazatelů reprodukčních procesů populace v celkem 11 obcích regionu Moravského krasu (Habrůvka, Holštejn, Hostěnice, Jedovnice, Kotvrdovice, Krasová, Křtiny, Ostrov u Macochy, Rudice, Sloup a Vilémovice). Nástrojem pro hodnocení pohybu obyvatelstva byl zvolen Webbův graf, který znázorňuje vztah hodnot celkového, přirozeného a migračního přírůstku, resp. úbytku. V období 70. a 80. let minulého století populačně rostly pouze obce, které patřily k velikostně větším (zejm. obec Jedovnice). V 90. letech došlo k útlumu přirozené i migrační měny, zatímco v první dekádě 21. století nastává změna ve smyslu zvýšení porodnosti a zejména růstu výstavby pod vlivem trendu suburbanizace a v důsledku toho k výrazným migračním přírůstkům. Ty pak pokračují i v posledním analyzovaném období 2011–2015 (zvláště u obcí Krasová, Hostěnice a Habrůvka).

Klíčová slova:

pohyb obyvatelstva, celkový, přirozený a migrační přírůstek, Webbův graf, obce Moravského krasu

Abstract:

The population change, which is evaluated by natural and migratory increase (negative increase), changes over time. It is a dynamic process that presents the components of the reproduction process. The population change in the municipalities, which are located in the Moravian Karst and near to its border, were evaluated in the period 1970–2015. The aim of the research was to evaluate the development of the population change in 11 municipalities of Moravian Karst (Habrůvka, Holštejn, Hostěnice, Jedovnice, Kotvrdovice, Krasová, Křtiny, Ostrov u Macochy, Rudice, Sloup and Vilémovice). The method for assessing population change was the Webb's graph (showing the relationship of total, natural and migration increase, respectively negative increase). In the 70s and 80s of the last century, the population increase only in municipalities that were larger in size (especially Jedovnice). In the 1990s, natural and migratory increase were reduced, while in the first decade of the 21st century there was a change in birth rates and the construction of new homes under the influence of the suburbanization trend that caused extensive migration increase. Such trends continue in the last analyzed period 2011–2015 (particularly Krasová, Hostěnice and Habrůvka).

Key words:

population change, total, natural and migration increase, Webb's graph, Moravian Karst municipalities

Úvod

Hodnocení pohybu obyvatelstva prezentuje vývoj základních demografických ukazatelů reprodukčních procesů populace na určitém území za určité období. Přirozený demografický vývoj v České republice byl do roku 1989 částečně brzděn ekonomickou a politickou situací a ovlivňován záměrnými zásahy státu (Burcin, Fialová, Rychtaříková et al., 2010). V konsekvenci společenských, ekonomických a politických transformací se vývoj obyvatelstva po roce 1989 vyznačoval relativně dynamickými změnami. Důsledky těchto změn se projevují jak v současné době, tak budou mít vliv na demografické chování obyvatel v nejbližší budoucnosti, ale ovlivní rovněž život v obcích a krajinu Moravského krasu v letech následujících (Pavlík, Hübelová a Konečný, 2017). Významnou složkou reprodukčních procesů populace je kromě přirozené měny také migrace, která bývá na úrovni jednotlivých obcí zásadním faktorem, jež významně ovlivňuje celkový počet obyvatel (Ouředníček et al., 2011). Využití metody Webbova grafu pro hodnocení pohybu obyvatelstva je vhodné zejména pro (mikro)regionální analýzy, neboť přehledně zobrazuje populační vývoj bez nutnosti realizace složitých výpočtů, které jsou současně na (mikro)regionální úrovni limitovány velikostí zkoumaných územních jednotek (Webb, 1963).

Teoretická východiska

John W. Webb publikoval v roce 1963 článek *The Natural and Migrational Components of Population Changes in England and Wales, 1921–1931*, v němž prezentuje postup, jakým lze analyzovat regionální populační vývoj. Smysl Webbova grafu spočívá v porovnávání hodnot přirozené měny a migrace obyvatelstva územních jednotek. Webb využil této metody pro posouzení populačního vývoje lokálních administrativních jednotek v Anglii a Walesu v období let 1921–1931. Zjistil, že v populačním vývoji existují značné regionální rozdíly a jeho analýza mj. ukázala na pozadí změn systému osídlení a na důsledky těchto změn (Webb, 1963). V našem prostředí byla použita metoda Webbova grafu při analýze populačního vývoje statutárních měst mezi obdobími 1991–1994 a 2001–2006 (Novotná, 2008), nebo při sledování změn populačního vývoje obcí mezi obdobími let 1995–1999 a 2005–2009, pomocí něhož pak byla vytvořena typologie venkovského prostoru (Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2012). Také další studie potvrzují vhodnost této metody pro regionální analýzy, např. v případě hodnocení populačního vývoje městských zón Prahy (Ouředníček a Temelová, 2012) nebo v hodnocení pohybu obyvatelstva v kontextu počtů žáků základních škol v obcích Středočeského kraje (Kusovská a Šídlo, 2015).

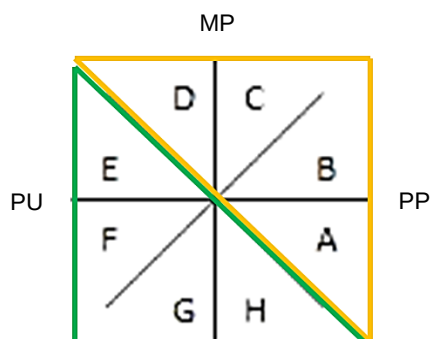
Populační vývoj je výsledkem přirozené obnovy populace (rozením a vymíráním) a zároveň migrace. Pohyb obyvatelstva prezentuje tedy demografický proces, kdy jedince prochází změnou svého stavu. Demografické procesy jsou projevem jednotlivých demografických událostí (porodnost narozením, úmrtnost úmrtím, migrace stěhováním aj.; Hübelová, 2014). Koncentrace obyvatel v obcích regionu Moravského krasu je relativně rovnoměrná, a to jak v minulosti (rok 1869), tak v současné době (rok 2015). Zároveň je důkazem jednotného charakteru sídelní struktury Moravského krasu, která je tvořena spíše malými až středně velkými obcemi spíše venkovského charakteru bez přítomnosti měst (Hübelová a Pavlík, 2016). Již publikované studie ukazují, že pohyb obyvatelstva v obcích regionu Moravského krasu ovlivňují celospolečenské změny. V první dekádě 21. století se v regionu Moravského krasu výrazně projevila vliv suburbanizačních a decentralizačních procesů, který znamenal dynamický růst obcí v zázemí krajského města Brna (Pavlík, Hübelová a Konečný, 2017). V čase se také mění demografické události v obcích regionu Moravského krasu. V období let 2001–2006 byl typický spíše přirozený úbytek obyvatel, zatímco v období let 2008–2013 nastává zcela opačný trend s celkovým přírůstkem obyvatelstva (Hübelová, Hořínek a Pavlík, 2016).

Cíl výzkumu, použité metody a data

Hlavním cílem výzkumu bylo zhodnotit vývoj dynamiky obyvatelstva v obcích regionu Moravského krasu v období let 1970–2015. Nástrojem pro hodnocení procesů pohybu

obyvatelstva byl zvolen Webbův graf, který umožnil znázornění vztahu hodnot celkového přírůstku (CP), přirozeného přírůstku (PP) a migračního přírůstku (MP), resp. celkového, přirozeného a migračního úbytku (CU, PU a MU).

Metoda Webbova grafu je založena na kartézské soustavě souřadnic. Hodnota přirozené měny je vynesena na vodorovnou a migrace svislou osu. Kladné části os vypovídají o přirozeném či migračním přírůstku, zatímco záporné kvadranty naopak o úbytku. Poloha výsledného průsečíku zobrazuje charakter populačního vývoje. Každá jednotka (v našem případě obec) spadá do jednoho z osmi typů (kvadrantů), které vzniknou vzájemným porovnáním přirozené a migrační měny. Webb označil jednotlivé typy populačního vývoje písmeny A–H (Web, 1963).

Pro populace ležící v kvadrantu A a B jsou charakteristické CP s převahou PP.

Pro populace ležící v kvadrantu C a D jsou charakteristické CP s převahou MP.

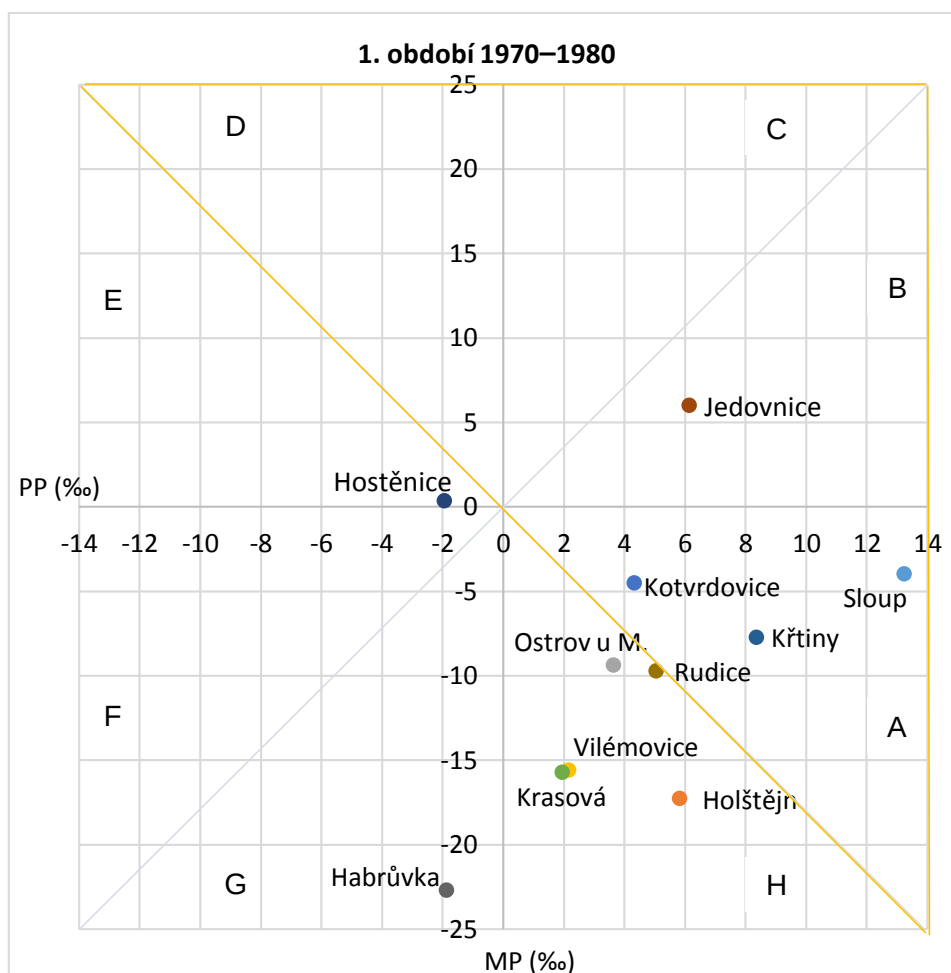
Pro populace ležící v kvadrantu E a F jsou charakteristické CU s převahou PU.

Pro populace ležící v kvadrantu G a H jsou charakteristické CU s převahou MU.

Rozdílná populační velikost zkoumaných obcí vyžaduje použití relativizovaných ukazatelů. Vzhledem k dostupnosti dat byla zvolena hrubá míra přirozeného přírůstku (v promile) a hrubá míra migračního salda (v promile). Celé hodnocené období let 1970–2015 bylo rozděleno do pěti dílčích období: 1. období 1970–1980, 2. období 1981–1990, 3. období 1991–2000, 4. období 2001–2010 a 5. období 2011–2015 z důvodu podrobnějšího zachycení změn v pohybu obyvatelstva v čase. Ukazatele hrubých měr byly za každé z uvedených období vyjádřeny váženým průměrem hodnot jednotlivých let. Data potřebná k analýzám byla čerpána z databází Českého statistického úřadu (ČSÚ, 2016). Celkem 11 zkoumaných obcí (Habrůvka, Holštejn, Hostěnice, Jedovnice, Kotvrdovice, Krasová, Křtiny, Ostrov u Macochy, Rudice, Sloup a Vilémovice) bylo vybráno podle své polohy přímo v území Chráněné krajinné oblasti Moravský kras nebo v těsné blízkosti jeho hranic.

Výsledky výzkumu

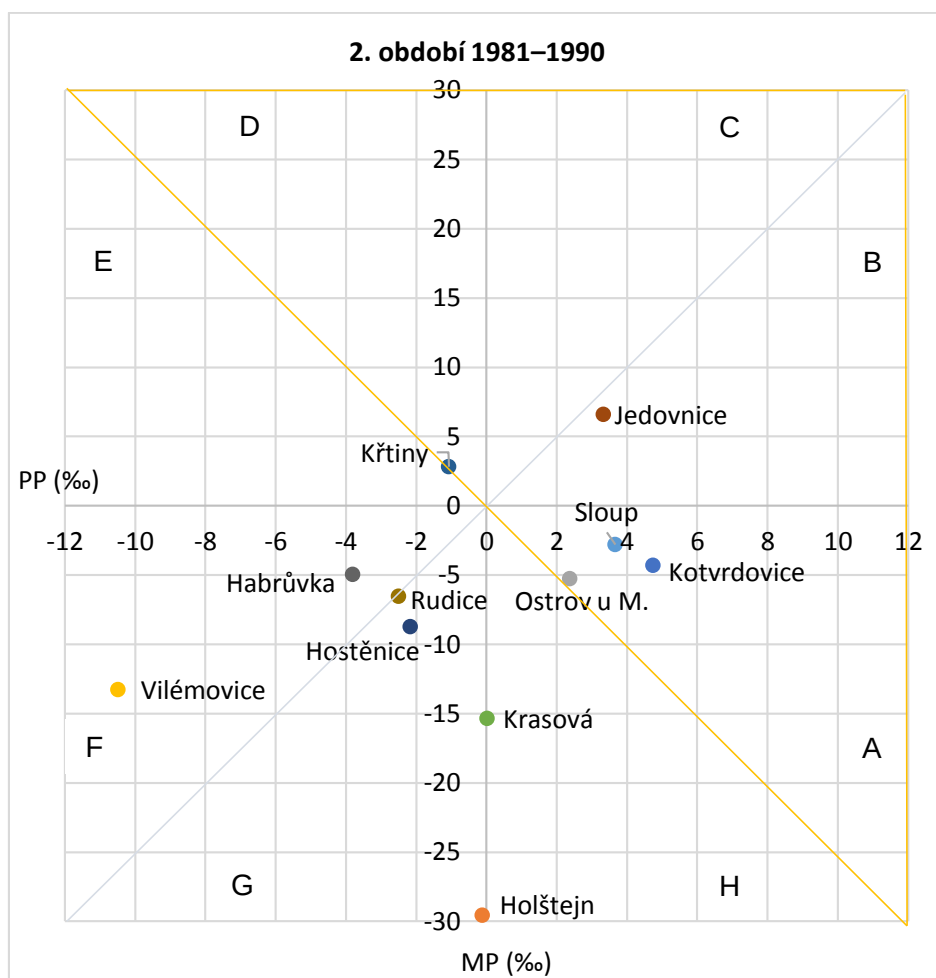
Pohyb obyvatel v 11 sledovaných obcích byl hodnocen v pěti dílčích obdobích. První analyzovanou periodu reprezentuje období let 1970–1980. V této době byla v České republice realizována rozsáhlá propopulační opatření. Jak se však ukazuje, ve většině sledovaných obcí nedopadla tak významnou měrou. Vážený průměr hrubého celkového přírůstku, který by byl tvořen především přirozeným přírůstkem (sektor A a B), vykazují jen tři obce: Jedovnice (12,1 ‰) a Sloup (9,3 ‰) v relativizovaných hodnotách výraznější, než je tomu u obce Křtiny (0,7 ‰). Uvedené obce patří v regionu Moravského krasu spíše k velikostně větším. Jedovnice navíc v daném období náležely k síti tzv. střediskových obcí, u nichž byl populační růst předpokládán. Ostatní obce leží převážně v sektoru H grafu, který značí celkový úbytek obyvatel. Jejich celkový úbytek obyvatel vzniká v důsledku převažujícího migračního úbytku. Tento stav lze ilustrovat hodnotou váženého průměru hrubého celkového přírůstku především u obcí Habrůvka (-24,5 ‰), Holštejn (-11,4 ‰), Krasová (-13,7 ‰) a Vilémovice (-13,4 ‰; graf 1).

Graf 1: Pohyb obyvatelstva v obcích Moravského krasu v období let 1970–1980

Zdroj: ČSÚ, 2016 (vlastní výpočty a zpracování)

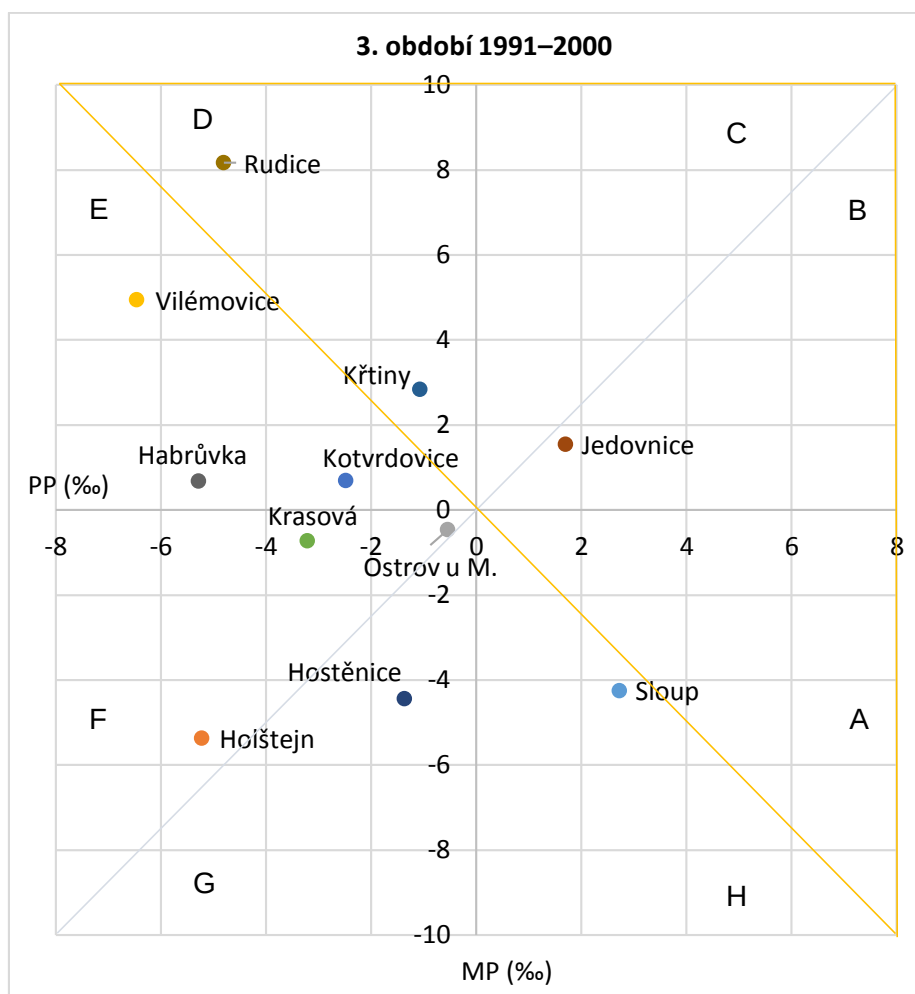
Druhou analyzovanou periodou bylo období let 1981–1990. V těchto letech doznívají v České republice důsledky pronatalitních opatření a klesá míra porodnosti i intenzita vnitřní migrace. Z pohledu pohybu obyvatel se ve většině sledovaných obcí nemění trend poklesu populace. Ze základních demografických ukazatelů reprodukčních procesů se stává určující migrace, jejíž záporné hodnoty prohlubují v některých obcích extrémy populačních ztrát. Pouze tři obce ve shodě s předešlým obdobím vykazují celkový přírůstek (Jedovnice 9,9 ‰, Sloup 0,9 ‰ a Kotvrdovice 0,4 ‰) tvořený převažujícím přirozeným přírůstkem. V případě Jedovnic je přirozený přírůstek opět výraznější (6,1 ‰), u Kotvrdovic a Sloupu se jedná o hrubou míru přirozeného přírůstu v nižších hodnotách (4,7 ‰, resp. 3,7 ‰). Ostatní obce vykazují celkový úbytek populace opět v hodnotách váženého průměru hrubého celkového přírůstu: obce leží v sektoru F (Habrůvka -8,8 ‰ a Vilémovice -23,7 ‰, obě s převažujícím přirozeným úbytkem), na pomezí kvadrantů F a G (Rudice -9,0 ‰, s přirozeným i migračním úbytkem), v sektorech G a H (Hostěnice -10,9 ‰, Krasová -15,3 ‰ a Holštejn -29,7 ‰ s převažujícím migračním úbytkem), na pomezí sektoru D a E (Křtiny -10,7 ‰ s nízkým přirozeným přírůstkem a převažujícím migračním úbytkem) a na pomezí sektorů H a A (Ostrov u Macochy -2,9 ‰, s přirozeným přírůstkem a migračním úbytkem; graf 2).

Graf 2: Pohyb obyvatelstva v obcích Moravského krasu v období let 1981–1990

Zdroj: ČSÚ, 2016 (vlastní výpočty a zpracování)

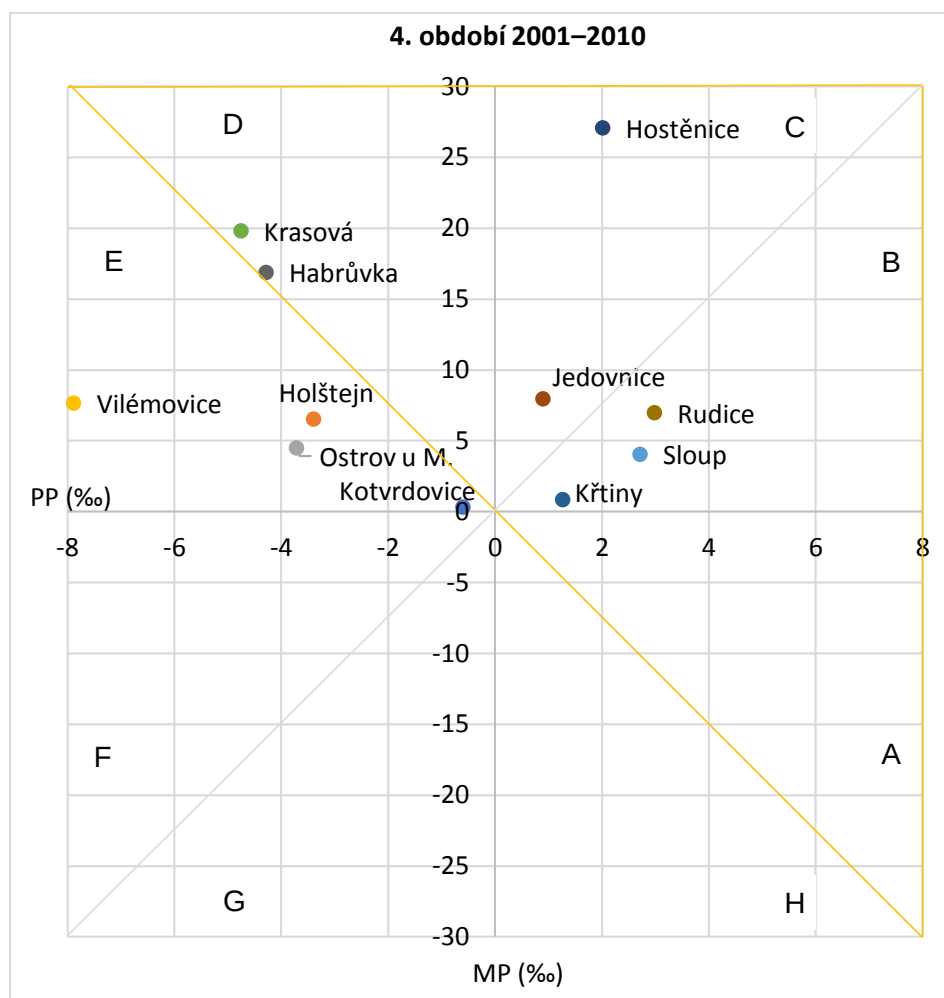
V 90. letech 20. století nastává v České republice zásadní změna v demografickém chování doprovázená zejména výrazným snížením porodnosti. V této době se také výrazně snížil obrát vnitřní migrace. Dané situaci odpovídá také hodnocení třetího období let 1991–2000, v němž dochází k dalšímu posunu v pohybu obyvatelstva ve smyslu zmírnění celkových úbytků obyvatel ve sledovaných obcích. Pouze jediná z obcí (Jedovnice) leží v sektoru B (hodnota váženého průměru hrubého přirozeného přírůstku 1,7 ‰). Dvě obce (Křtiny a Rudice) umístily v sektoru D (hodnota váženého průměru hrubého migračního přírůstku 2,8 ‰, resp. 8,2 ‰) a vykazují tak sice celkový přírůstek, který však dosahuje nepříliš vysokých hodnot (1,8 ‰, resp. 3,4 ‰), ovlivněných přirozeným úbytkem. Ve všech ostatních obcích se projevuje pokles počtu obyvatel zapříčiněný především převažujícím přirozeným úbytkem v sektoru E a F (vyjádřeno hodnotou váženého průměru hrubého přirozeného přírůstku Vilémovice -7,9 ‰, Habrůvka -5,3 ‰, Holštejn -5,2 ‰, Krasová -3,2 ‰, Kotvrdovice -2,5 ‰ a Ostrov u Macochy -0,5 ‰) nebo převažujícím migračním úbytkem v sektoru G a H (vyjádřeno hodnotou váženého průměru hrubého migračního přírůstku Sloup -4,3 ‰ a Hostěnice -4,4 ‰; graf 3). Přesto se celkové úbytky populace v obcích v tomto období snížily a současně se jejich hodnoty vzájemně sblížily a nedosahují výraznějších extrémů (graf 6).

Graf 3: Pohyb obyvatelstva v obcích Moravského krasu v období let 1991–2000

Zdroj: ČSÚ, 2016 (vlastní výpočty a zpracování)

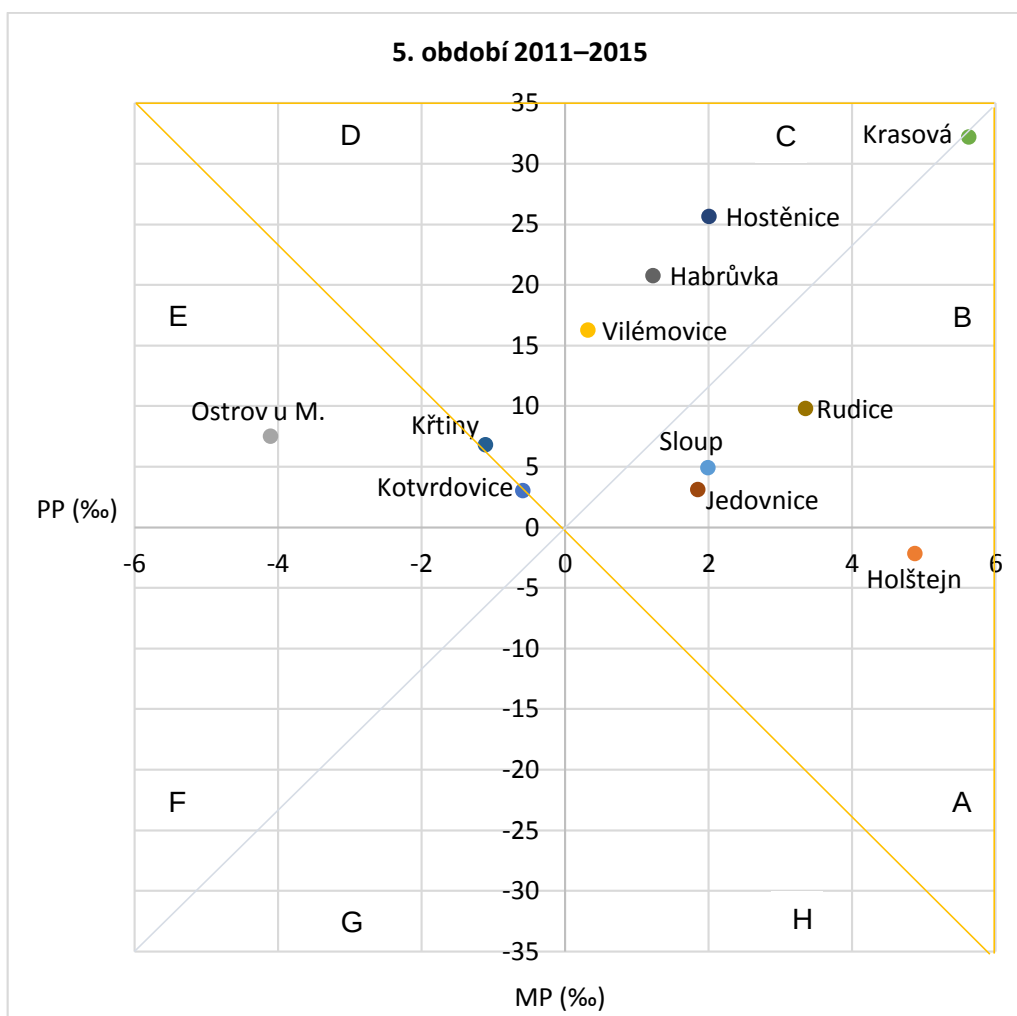
V první dekádě tohoto století, zejména v její druhé polovině, nastupují v České republice další významné změny v pohybu obyvatelstva a v demografické reprodukci obecně. Nárůst porodnosti zajišťuje odkládaná porodnost silných generačních ročníků ze 70. let minulého století a nastupuje silný trend suburbanizace. Pohyb obyvatel v obcích Moravského krasu ve čtvrtém období let 2001–2010 však odpovídá celorepublikovým tendencím jen částečně, neboť některé obce se i v tomto období vyznačují přirozeným úbytkem obyvatel. Přesto většina obcí leží v takových kvadrantech grafu, které značí celkové přírůstky. V sektoru B s převažujícím přirozeným přírůstkem jsou to obce Křtiny, Rudice a Sloup (měřeno hodnotou váženého průměru hrubého přirozeného přírůstku 2,7 ‰; 3,0 ‰ a 2,7 ‰) a v sektorech C a D s převažujícím migračním přírůstkem jsou to obce Jedovnice, Habrůvka, Hostěnice a Krasová (vyjádřeno hodnotou váženého průměru hrubého migračního přírůstku 8,0 ‰; 16,9 ‰; 27,1 ‰ a 19,8 ‰). Ostatní obce vykazují také kladné hodnoty celkového přírůstku, a tím růst počtu obyvatel, neboť jejich přirozený úbytek nahrazuje migrační přírůstek, ačkoliv obce leží v sektoru E grafu (hodnota váženého průměru hrubé míry migračního přírůstku v Holštejně 6,5 ‰, Ostrově u Macochy 4,5 ‰ a Vilémovicích 7,7 ‰). Jedinou obcí s mírným úbytkem obyvatel jsou Kotvrdovice (vážený průměr hrubé míry přirozeného přírůstku -0,6 ‰, pomezí sektorů E a F; graf 4).

Graf 4: Pohyb obyvatelstva v obcích Moravského krasu v období let 2001–2010

Zdroj: ČSÚ, 2016 (vlastní výpočty a zpracování)

V posledním pátém hodnoceném období let 2011–2015 pokračuje v České republice trend suburbanizace a odeznívá období tzv. babyboomu. Všechny sledované obce v regionu Moravského krasu zaznamenávají v tomto období celkový přírůstek obyvatel (graf 6), který je zajištěn především vysokou hodnotou přírůstu migračního, menší příspěvek pak tvoří přirozený přírůstek (ten se týká jen obce ležících v sektorech A, B a C). Hodnoty migračního přírůstu se mezi obcemi poměrně výrazně diferenciovaly, přičemž nejvyšší hodnotu váženého průměru hrubé míry migračního přírůstu zaznamenávají obce Krasová (32,2 ‰), Hostěnice (25,7 ‰) a Habrůvka (20,1 ‰). Krasová současně vykazuje nejvyšší vážený průměr hrubé míry přirozeného přírůstu ze všech sledovaných obcí (5,6 ‰). Obce Křtiny a Kotvrdovice leží v grafu na pomezí sektorů D a E, přesto u nich v relativních hodnotách významně převažuje migrační přírůstek (6,2 ‰, resp. 3,0 ‰). Velmi podobná situace je patrná také v případě obce Ostrov u Macochy (sektor E) s poměrně vysokým migračním přírůstkem (7,5 ‰; graf 5).

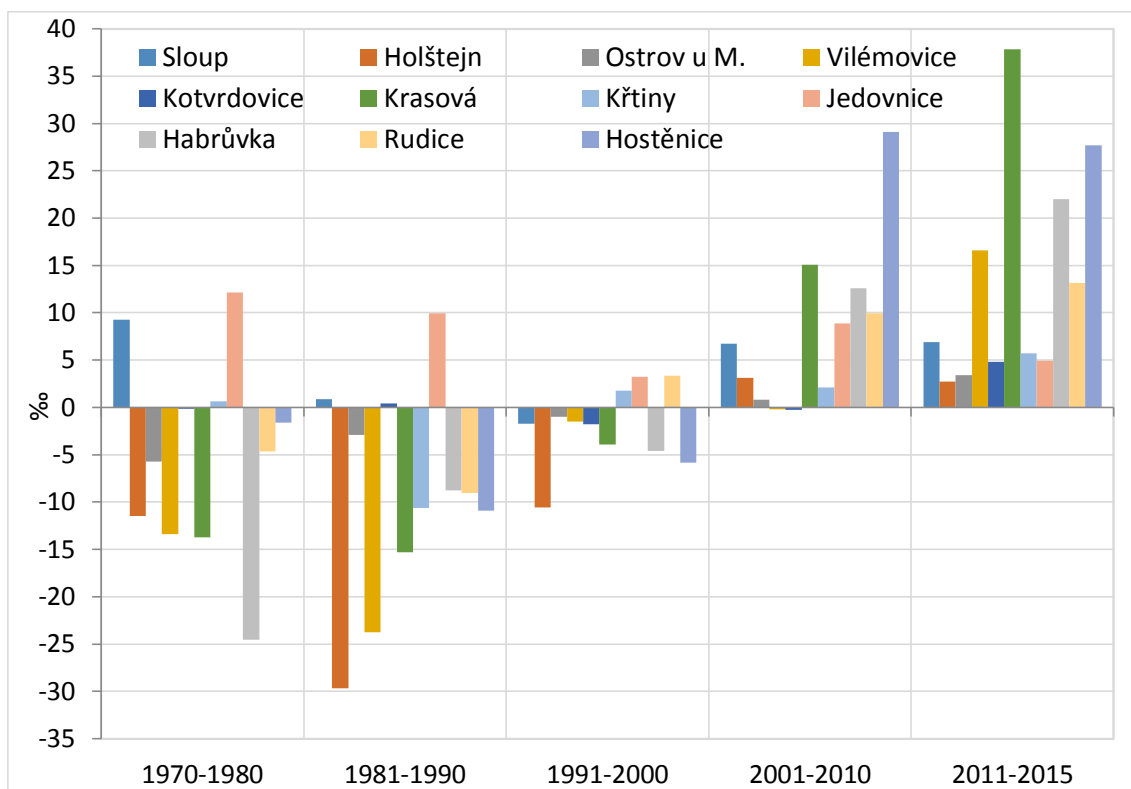
Graf 5: Pohyb obyvatelstva v obcích Moravského krasu v období let 2011–2015

Zdroj: ČSÚ, 2016 (vlastní výpočty a zpracování)

Shrnutí výsledků a závěr

Obce regionu Moravského krasu prošly v období let 1970 až 2015 vývojem, který částečně kopíruje trendy demografického vývoje České republiky. Na základě zjištěných skutečností lze konstatovat, že každá z dílčích analyzovaných etap přinesla z hlediska reprodukčního chování obyvatel změnu. V období 70. a 80. let minulého století populačně rostly pouze obce, které patřily k velikostně větším (kolem 1 tisíce obyvatel nebo větší), a to samozřejmě v kontextu velikostních kategorií obcí Moravského krasu. V 90. letech 20. století došlo k útlumu přirozené i migrační přírůstkivosti, zatímco v první dekádě 21. století nastává změna ve smyslu zvýšení porodnosti a zejména růstu výstavby pod vlivem trendu suburbanizace a v důsledku toho k výrazným migračním přírůstkům. Ty pak zvláště v některých obcích (Krasová, Hostěnice a Habrůvka) pokračují i v posledním analyzovaném období 2011–2015.

Změny ve vývoji přirozeného a migračního přírůstku se samozřejmě promítají do hodnot hrubé míry celkového přírůstku a současně jsou patrné v početním růstu nebo naopak v populačních ztrátách jednotlivých obcí. Do 90. let 20. století (1. a 2. analyzované období) zaznamenala většina obcí regionu Moravského krasu spíše populační úbytky. Výjimkou byla především tehdejší středisková obec Jedovnice. 90. léta 20. století (3. analyzované období) znamenala přiblížení základních demografických ukazatelů reprodukčních procesů obyvatel jednotlivých obcí a snížení populačních úbytků. Následující období (4. a 5. analyzované) přináší změnu reprodukčního chování doprovázeného růstem porodnosti a zejména migrace, což se projevilo mj. také ve zvyšující se hodnotě hrubé míry celkového přírůstku (graf 6).

Graf 6: Hrubá míra celkového přírůstku v obcích Moravského krasu v období let 1970–2015

Zdroj: ČSÚ, 2016 (vlastní výpočty a zpracování)

Suburbanizace je společná vlastnost velkých postsocialistických měst ve střední a východní Evropě (Rebernik, 2004; Káhrlik, Tammaru, 2008), stejně jako v západoevropských zemích a USA (Chin, 2002). Trend suburbanizace způsobuje nejen změny ve velikosti populace a v jednotlivých složkách celkového přírůstku, ale také působí na charakter věkové struktury obyvatelstva (Botev, 2012; Marcińczak, 2012). Suburbanizace může ovlivnit také změnu demografické situace a složení populace v důsledku mobility mezi vnitřním městem a předměstími, resp. zázemím (Ouředníček, Temelová, 2009). V současné literatuře existuje řada studií celkových populačních změn na makroekonomickém měřítku, často však chybí demonstrace těchto změn na mikroúrovni (Kurek et al., 2017). Zvolená metoda má jistá omezení, která je třeba respektovat při interpretaci výsledků. Především je nutné zohledňovat různou velikost sledovaných obcí a odlišnou variabilitu hodnot v jednotlivých obdobích a typech Webbova grafu. Nevýhodou hrubých měr je skutečnost, že vysvětlující proměnou bývá v mnoha případech věková struktura obyvatelstva. Přesto použitá metoda nabízí možnost přehledného zpracování vývoje pohybu obyvatelstva na různých regionálních úrovních, následnou komparaci územních celků v čase a vhodnou názornou prezentaci výsledků (Kabisch, Haase, 2011). Současně dokáže na pozadí změn v pohybu obyvatelstva zachytit také proměny v systému osídlení. Proces suburbanizace vede k rozšiřování zázemí měst a šíření městského životního stylu do příměstských oblastí (Pichler-Milanović, 2007).

Příspěvek vznikl za finanční podpory grantového projektu GAČR č. 16-13231S „Vodní prostředí v krasu: dopad lidských aktivit na „geomykobakteriologii“.

Literatura:

- BOTEV N. (2012): Population ageing in Central and Eastern Europe and its demographic and social context. *European Journal of Ageing*, 9(1): 69–79.
- BURCIN, B., FIALOVÁ, L., RYCHTAŘÍKOVÁ, J. (2010): Nová demografická situace v České republice od počátku devadesátých let. In Burcin, B., Fialová, L., Rychtaříková, J. (eds.): *Demografická situace České republiky. Proměny a kontexty 1993-2008*. Praha: SLON. ISBN 978-80-741-9024-7.
- ČSÚ. (2016): *Databáze demografických údajů za obce ČR*. Praha: ČSÚ, 2016. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/databaze-demografickych-udaju-za-obce-cr>
- HÜBELOVÁ, D., HOŘÍNEK, M., PAVLÍK, I. (2016): Dynamika obyvatelstva v letech 2001–2015 a úroveň technické infrastruktury obcí střední části Moravského krasu s ohledem na rizika kontaminace povrchové vody komunálním odpadem. In *Region v rozvoji společnosti 2016: sborník příspěvků*. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 297–310.
- HÜBELOVÁ, D., PAVLÍK, I. (2016): Vývoj počtu obyvatelstva a technické infrastruktury v obcích Moravského krasu: potenciální vliv na organické znečištění vodního prostředí. *Geografické informace*, 20(2): 468–484.
- CHIN N. (2002): *Unearthing the roots of urban sprawl: A critical analysis of form, function and methodology*. London: University College, Centre for Advanced Spatial Analysis.
- JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH. (2012): *Moderní metody pro kvantitativní hodnocení regionálního potenciálu a práci s prostorovými daty. Přístupy k provádění typologií venkova*. České Budějovice: Jihočeská univerzita. Dostupné z: <http://ccv.ef.jcu.cz/opvkreg/index.php>
- KABISCH N., HAASE D. (2011): Diversifying European agglomerations: Evidence of urban population trends for the 21st Century. *Population, Space and Place*, 17(3): 236–253.
- KÄHRIK A., TAMMARU T. (2008): Suburbanization and residential differentiation in the Tallinn metropolitan area. *Urban Studies*, 45(5-6): 1055–1078.
- KUREK, S., WÓJTOWICZ, M., GAŁKA, J. (2017): Does suburbanisation contribute to the rejuvenation of a metropolitan area? Changes in the age structure of the Kraków metropolitan area in Poland in the light of recent suburbanisation. *Geographia Polonica*, 90(2): 59–70.
- KUSOVSKÁ, M., ŠÍDLO, L. (2015): The Impact of Population Development Changes in the Central Bohemian Region on Elementary School Capacities after 1991. In *Poster presented at 6th Demographic Conference of „Young Demographers“: Actual Demographic Research of Young Demographers (not only) in Europe*. Praha: Karlova univerzita.
- MARCIŃCZAK S. (2012): The evolution of spatial patterns of residential segregation in Central European Cities: The Łódź Functional Urban Region from mature socialism to mature post-socialism. *Cities*, 29(5): 300–309.
- NOVOTNÁ, H. (2008): Faktorová ekologie Brna v roce 2001. *Změny ve vnitřní socioekonomické diferenciaci města mezi censy 1991 a 2001*. Masarykova univerzita v Brně: Přírodovědecká fakulta. Rigorózní práce, 106 s.
- OUŘEDNÍČEK M., TEMELOVÁ J. (2009): Twenty years after socialism: The transformation of Prague's inner structure. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai – Sociologia*, 54(1): 9–30.
- OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J. (Eds.). (2012): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Praha: Academia.
- OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., POSPÍŠILOVÁ, L. (2011): *Atlas of Socio-spatial Differentiation of the Czech Republic*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- PAVLÍK, I., HÜBELOVÁ, D., KONEČNÝ, O. (2017): Příspěvek ke geografii zdraví: zdroje kontaminace povrchové vody a zdravotní rizika v CHKO Moravský kras. *Geographia Cassoviensis*, 11(1): 33–50.
- PICHLER-MILANOVIĆ N. (2014): European urban sprawl: Sustainability, cultures of (anti)urbanism and “hybrid cityscapes”. *Dela*, 27: 101–133.
- REBERNIK D. (2004): Recent development of Slovene towns - Social structure and transformation. *Dela*, 21: 139–144.
- WEBB, J. W. (1963): The Natural and Migrational Components of Population Changes in England and Wales, 1921–1931. *Economic Geography*, 39(2): 130–148.

Kontaktní adresa autora:

PhDr. Dana Hübelová, Ph.D., Ústav sociálních studií, Fakulta regionálního rozvoje, a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: dana.hubelova@mendelu.cz

Environmentální a sociodemografické faktory nemocnosti na území České republiky v letech 2006–2015

Environmental and socio-demographic factors of morbidity in the Czech Republic (the time period 2006–2015)

Dana Hübelová, Alice Kozumplíková, Nikola Mezihoráková, Tereza Šlechtová

Abstrakt:

Nemocnost je důležitým ukazatelem environmentálního zdraví a sociodemografických procesů. Ve vyspělých regionech se nedaří zlepšovat nemocnost a úmrtnost na neinfekční onemocnění a podobně je také v České republice. Významným determinantem environmentálního zdraví je kvalita ovzduší, k sociodemografickým indikátorům nemocnosti patří index stáří, naděje dožití při narození, ale také míra nezaměstnanosti, dosažené vzdělání, příspěvky na bydlení aj. Cílem příspěvku bylo zhodnotit vývoj vybraných environmentálních a sociodemografických faktorů nemocnosti v regionech České republiky v letech 2006–2015. Data byla hodnocena pomocí analýzy časových řad a následně vizualizována (kartogramy). Z výsledků vyplývá, že v produkci znečišťujících látek dochází ke snižování jejich emisí, přesto některé regiony stále překračují státem stanovené imisní limity. Z hlediska výskytu NO₂ jsou nejvíce zatíženými oblastmi městské aglomerace (Praha, Brno, Ostrava). Suspendované částice PM₁₀ a PM_{2,5} společně s benzo(a)pyrenem ovlivňují kvalitu ovzduší zejména v průmyslových oblastech. Index stáří vykazuje nejvyšší dynamiku růstu v hraniční periferii moravských regionů a v česko-moravském pomezí. Nejnížší naděje dožití při narození dosahují muži i ženy v regionech západních Čech a severní Moravy. Pro tato území současně platí také nepříznivé ukazatele nezaměstnanosti, podílu vysokoškolsky vzdělaného obyvatelstva a příspěvků na bydlení. Prezentované územní disparity indikátorů kvality ovzduší a sociodemografických ukazatelů v kontextu nemocnosti odpovídají regionům s nadprůměrnou dobou strávenou v pracovní neschopnosti, ale také zvýšenému výskytu úmrtí na neinfekční onemocnění.

Klíčová slova:

Environmentální zdraví, nemocnost, sociodemografické faktory, kvalita ovzduší, regiony České republiky

Abstract:

Morbidity is an important indicator of environmental health and socio-demographic processes. Morbidity and mortality from non-infectious diseases are still failing to improve in developed regions, identically in the Czech Republic. Air quality is an important determinant of environmental health; the sociodemographic indicators of morbidity include the age index, life expectancy at birth, as well as the unemployment rate, education, housing allowance and others. The aim of the paper is to evaluate the development of selected environmental and socio-demographic factors of morbidity in the regions of the Czech Republic for the time period 2006–2015. The data were evaluated using the time series analysis and subsequently visualized in cartograms. The results show the improvement in the amount of production-based emissions but there are still regions where the air pollution standards are exceeded. Urban agglomerations (Prague, Brno and Ostrava) are the most affected areas in terms of the incidence of NO₂ concentrations due to increased traffic. Suspended particles PM₁₀ and PM_{2,5} together with benzo(a)pyrene influence the air quality especially in industrial areas. The age index shows the highest dynamics of growth in the border regions of the Moravian regions and on the Czech-Moravian border. The lowest life expectancy at birth is reached by men and women in the regions of Western Bohemia and Northern Moravia. Unfavourable indicators of

unemployment, the share of university educated population and housing allowances also characterize these territories. The presented territorial disparities of air quality and socio-demographic indicators in the context of morbidity correspond to regions with above-average hours spent in incapacity for work but also to increased incidence of deaths for non-infectious diseases.

Key words:

Environmental health, morbidity, sociodemographic factors, air quality, regions of the Czech Republic

Úvod

Význam sledování zdraví, zdravotního stavu a nemocnosti obyvatel pro regionální rozvoj a konkurenceschopnost regionů je nesporný. Struktura nemocnosti, její vývoj, územní rozdělení a podmiňující faktory patří k významným otázkám nejen epidemiologie, ale také vědních oborů jako je environmentální zdraví (Patočka, Zölzer, 2013) a geografie zdraví (Kázmér, Gregorová, 2015; Kázmér 2016; Pavlík et al., 2017). Analýzy nemocnosti jsou podkladem pro tvorbu politik v oblasti veřejného zdraví (Lee et al., 2009) a představují důležitý bod při plánování a tvorbě efektivních intervencí zaměřených na snižování nerovností v oblasti zdraví populace (Marmot et al., 2008). Environmentální faktory patří k významným determinantům nemocnosti (Friis, 2012). V EU i ČR jde zejména o kvalitu ovzduší, která je ovlivňována velkými zdroji znečištění, dopravou, ale i lokálním vytápěním v kombinaci s aktuálními rozptylovými podmínkami. Přestože množství produkovaných emisí v EU klesá, stále významnější podíl obyvatel EU žije v urbanizovaných oblastech s překračovanými imisními limity a je vystavena zejména působení suspendovaných látek (PM), oxidům dusíku (NO_x), přízemnímu ozonu (O₃) a benzo(a)pyrenu (BaP) (Guerreiro, Foltescu, De Leeuw, 2014; EEA, 2017). Přetrvávajícím problémem je znečištění ovzduší dopravou a lokálním vytápěním (EEA, 2017).

Sociodemografické faktory jsou také pokládány za jednu z hlavních skupin determinantů ovlivňujících zdraví a nemocnosti, ale i kvalitu života příslušné populace (Tobiasz-Adamczyk et al., 2011). V současné době lze zejména v zahraniční zaznamenat posun výzkumu z národního a regionálního měřítka spíše na úroveň vnitro-regionální až lokální (Luck et al., 2006; Lakes et al., 2014).

Teoretická východiska

Mezi základní vnější determinanty zdraví patří kromě stylu života a zdravotní péče také kvalita životního prostředí. Uvádí se, že se na zdraví člověka podílí z 20 %. Ze složek životního prostředí v rámci EU a ČR na zdraví působí zejména složení/kvalita ovzduší (vnitřní i vnější). V rámci imisního monitoringu jsou sledovány látky, které mají schopnost působit na zdraví. V rámci ČR jsou sledovány NO₂, PM₁₀, PM_{2,5}, As, Cd, Ni, benzen a benzo[a]pyren (MŽP ČR, 2018).

Signifikantní vliv z hlediska působení znečištění ovzduší na zdraví má zejména délka expozice (Brauer, Hoek, Van Vliet et al. 2002). Negativní účinky při krátkodobé expozici například vůči PM₁₀, NO₂, SO₂ se více projevují u dětí, seniorů a lidí s chronickými nemocemi plicního oběhu (Pope III, 2000; Zhu, Chen, Yuan et al., 2017). Dlouhodobá expozice a její kumulativní účinky jsou spojovány s nárůstem populační míry úmrtnosti podobně jako se zvýšením úmrtnosti u dospělých a dětí (Pope III, 2000). Naopak snížení znečištění ovzduší může mít hluboký a příznivý vliv na zdraví obyvatelstva (Franklin, Brook, Pope, 2015). Na příkladu výskytu astmatu lze dokladovat negativní vliv suspendovaných částic PM₁₀ a zřejmě i NO₂ na zdravotní stav dětí (Weinmayr, Romeo, De Sario et al., 2010), nárůst počtu registrovaných pacientů v regionech se zhoršenou kvalitou ovzduší, ale například i pozitivní vliv plynoucí z účinků speleoterapie u dětí (Hübelová, Kozumplíková, Überhuberová, 2018).

Výsledkem dlouhodobé spolupráce členských zemí Evropské unie a Evropské komise byl vznik soustavy ukazatelů, které jsou schopny komplexně definovat zdravotní stav populace. Státy Evropské unie tak od roku 2013 používají 88 základních ukazatelů, které spadají do pěti hlavních oblastí ve vztahu ke zdraví a nemocnosti obyvatel (EC, 2012). Jednou z těchto zájmových oblastí je demografická a socioekonomická situace, do níž se řadí např. ukazatele indexu stáří, naděje dožití při narození, míry vzdělání, nezaměstnanosti, podíl obyvatelstva žijícího pod hranicí chudoby apod., přičemž vliv těchto faktorů na nemocnost lze považovat za evidentně prokazatelný (Marmot, Bell, 2012; Vilinová, 2012; Hübelová, Jadcaková, Rousová, 2017). K hodnocení úrovně nemocnosti a zdraví využívají sociodemografické faktory rozsáhlé národní a mezinárodní srovnávací studie např. Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE, 2018), European Health Interview Survey a European Community Health Indicators (Börsch-Supan et al., 2013; Minicuci et al., 2016). Sociodemografickými determinanty nemocnosti se zabývají také longitudinální studie Study of Global Ageing and Adult Health, English Longitudinal Study of Ageing nebo Health and Retirement Study (Minicuci et al., 2016).

Z publikovaných výsledků je patrné, že v České republice existují regionální disparity v nemocnosti, resp. v úmrtnosti podle hlavních příčin již na úrovni okresů. Ukázalo se, že v období let 2006–2015 je nadprůměrná úmrtnost na nemoci oběhové soustavy v okresech pohraniční a vnitřní periferie, nejvyšší úmrtnost na novotvary je v okresech Čech, úmrtnost na nemoci dýchací soustavy dosahuje vysokých hodnot v oblasti česko-moravského pomezí a úmrtnost na nemoci trávicí soustavy je zvýšená zejména v okresech severovýchodní Moravy. Na základě daných zjištění byly stanoveny okresy s dobrým zdravotním stavem (zejm. Praha-východ, Praha-západ, Mělník, Jihlava a Žďár nad Sázavou) a naopak okresy se zhoršeným zdravotním stavem (Teplice, Rokycany a Kutná Hora; Hübelová, Hořínek, Rousová, 2017).

Cíl výzkumu, vybrané faktory nemocnosti a použité metody a data

Hlavním cílem výzkumu bylo zhodnotit vývoj vybraných environmentálních a sociodemografických faktorů nemocnosti v regionech České republiky v letech 2006–2015. Environmentální faktor nemocnosti v regionech ČR představuje kvalita ovzduší prezentovaná množstvím vypouštěných emisí (TZL, SO₂, NO_x, CO, VOC, NH₃) a imisní zátěží regionů ČR vyjádřenou pětiletou průměrnou koncentrací sledovaných látek ve sledovaném období (2007–2015). Ze sledovaných ukazatelů znečištění ovzduší byly do hodnocení zahrnuty suspendované částice frakce PM₁₀ a PM_{2,5}, oxid dusičitý (NO₂) a škodliviny s karcinogenním účinkem v podobě benzo[a]pyrenu (BaP), který je považován za indikátor karcinogenního potenciálu hodnocené směsi (MŽP ČR, 2018). Imisní limity stanovené podle zákona o ochraně ovzduší 201/2012 Sb. jsou uvedeny v Tab. 1.

Tab. 1: Roční imisní limity vybraných znečišťujících látek pro ochranu zdraví

Znečišťující látky	Imisní limit
NO ₂	40,0 µg.m ⁻³
PM ₁₀	40,0 µg.m ⁻³
PM _{2,5}	25,0 µg.m ⁻³
BaP (obsah v částicích PM ₁₀)	1,0 ng.m ⁻³

Zdroj: ISKO ČHMÚ

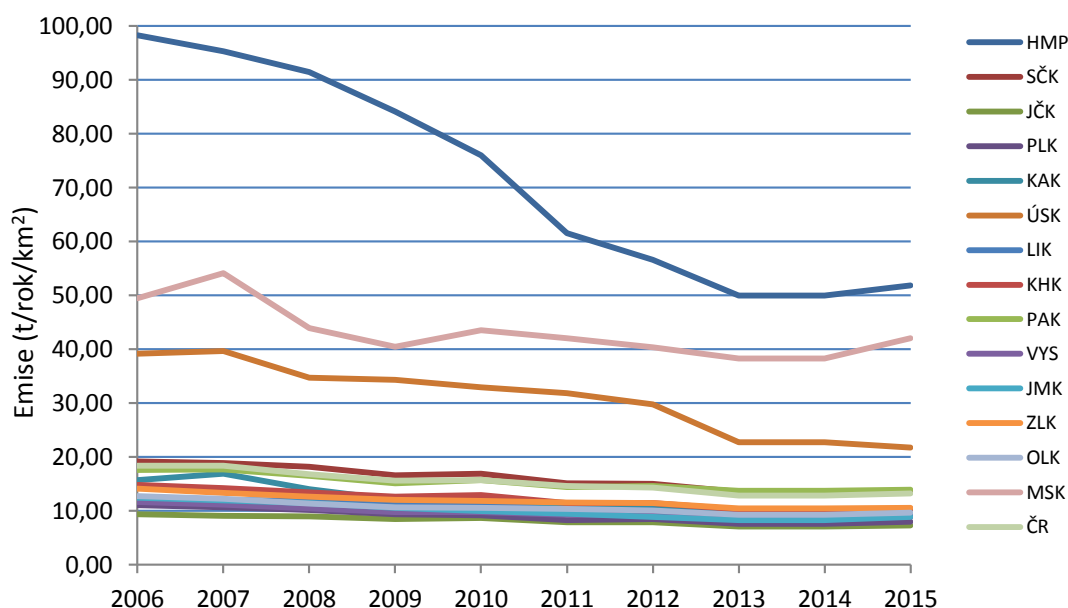
Vývoj emisí sledovaných látek a vývoj kvality ovzduší byl zpracován graficky z podkladů Českého hydrometeorologického ústavu. Vývoj množství emisí vychází z veřejně dostupné databáze REZZO 1–4 (Registr emisí a zdrojů znečišťování ovzduší souhrnně pro stacionární a mobilní zdroje). Vývoj množství emisí v jednotlivých krajích ČR v období 2006–2015 je znázorněn graficky bazickým indexem a porovnáním k průměru ČR. Imisní zatížení vybranými látkami vyjádřené v pětiletých průměrných koncentracích bylo převzato z portálu ČHMÚ

(Informační systém kvality ovzduší; ISKO ČHMÚ). Data jsou poskytována ve formátu shapefile (.shp ESRI), zde konkrétně jsou zobrazeny pětileté průměry 2007 – 2011 a 2011–2015.

Ze sociodemografických faktorů byl analyzován (1) naděje dožití při narození, (2) index stárí, (3) míra nezaměstnanosti, (4) podíl vysokoškolsky vzdělaného obyvatelstva, (5) podíl obyvatelstva pobírajícího příspěvek na bydlení a (6) průměrný počet dní pracovní neschopnosti. Vývoj sociodemografických faktorů nemocnosti v letech 2006–2015 byl zpracován pomocí chronologického průměru na úrovni okresů České republiky. Výsledné hodnoty byly vizualizovány v programu ESRI ArcGIS v. 10.4.1. Data byla čerpána z veřejné databáze ČSÚ (ČSÚ, 2016) a statistik Ústavu zdravotnických informací a statistiky České republiky (ÚZIS ČR, 2016).

Výsledky výzkumu

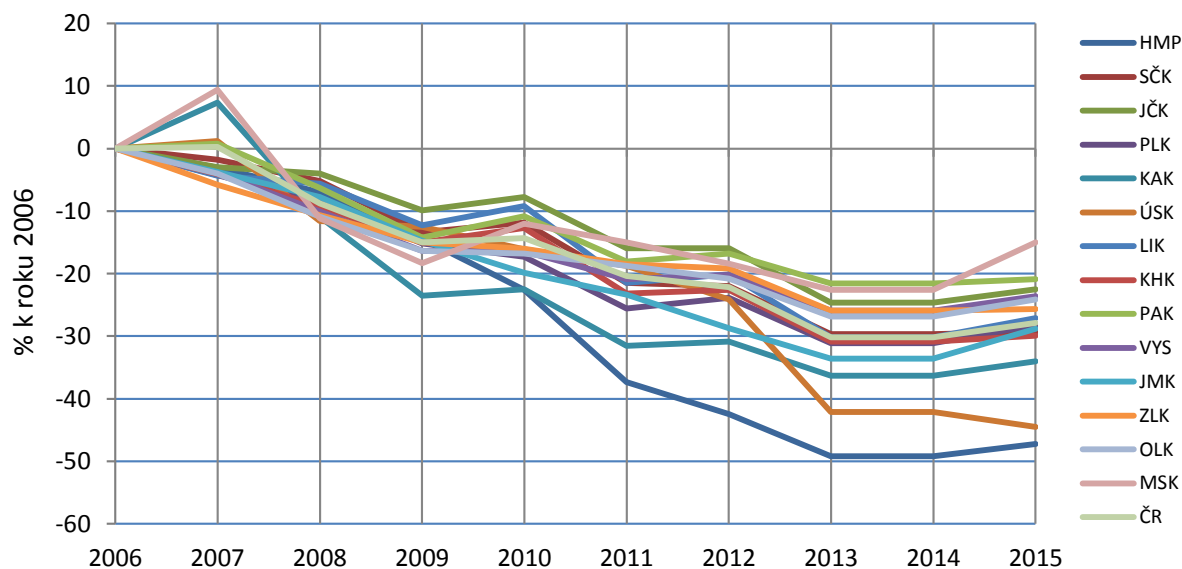
Kvalita ovzduší je jedním z hlavních indikátorů úrovně životního prostředí, která přímo ovlivňuje kvalitu života obyvatel. Kvalita ovzduší je prezentována pomocí emisní bilance zdrojů v jednotlivých krajích i za celou ČR. Graf 1 prezentuje množství produkovaných emisí přepočtených na plochu jednotlivých krajů. Nejzatíženější oblastí je Hlavní město Praha, Moravskoslezský a Ústecký kraj.

Graf 1: Emisní bilance znečišťujících látek v krajích v období 2006–2015 v t/rok/km²

Zdroj: REZZO 1-4, Portál ČHMÚ, 2018

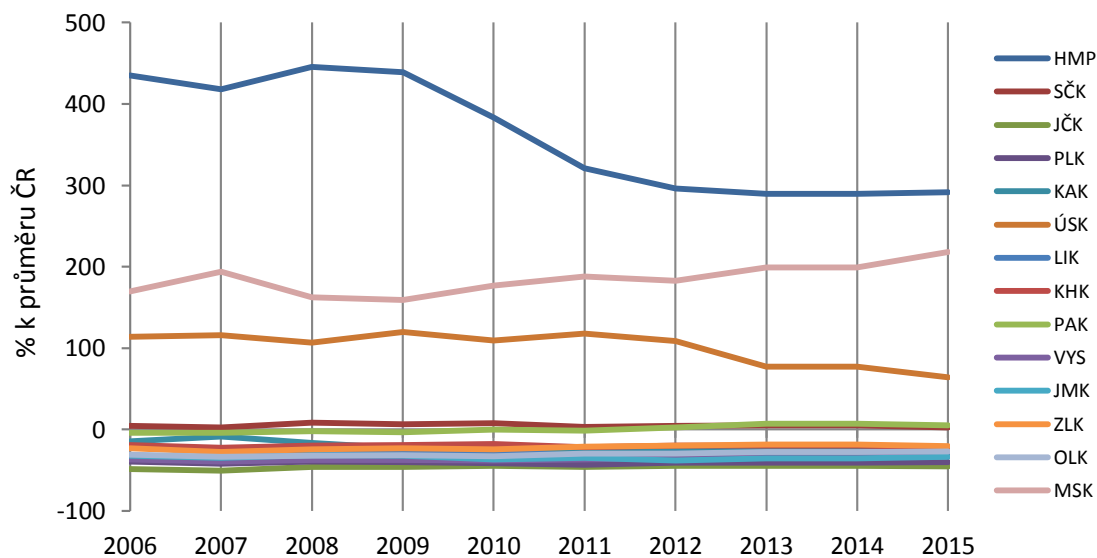
Vývoj emisní bilance do roku 2015 v porovnání s výchozím rokem 2006 na základě bazického indexu zobrazuje graf 2. Je zřejmé, že ve všech krajích dochází k poklesu množství produkovaných emisí. K největšímu poklesu došlo u Hlavního města Prahy, v Karlovarském, Ústeckém a Jihomoravském kraji. Nejmenší pokles je zaznamenán u Moravskoslezského, Pardubického a Olomouckého kraje.

Graf 2: Vývoj emisí znečišťujících látek v období 2006–2015 - bazický index

Zdroj: REZZO 1-4, Portál ČHMÚ, 2018

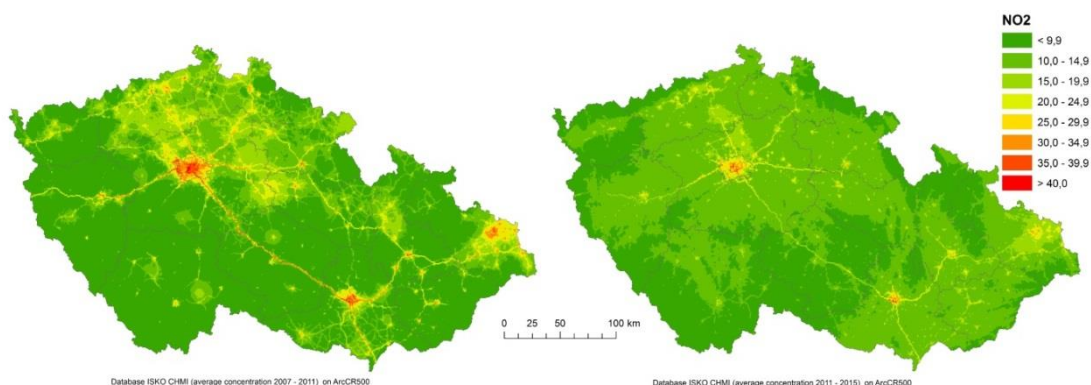
Ve srovnání s průměrnou emisní bilancí ČR se s největší produkcí potýká Hlavní město Praha, Moravskoslezský a Ústecký kraj. Pod emisním průměrem ČR se pohybuje většina krajů ČR, přičemž Jihočeský kraj dosahuje nejnižších hodnot.

Graf 3: Vývoj emisí znečišťujících látek v období 2006–2015 vztažený k průměru ČR

Zdroj: REZZO 1-4, Portál ČHMÚ, 2018

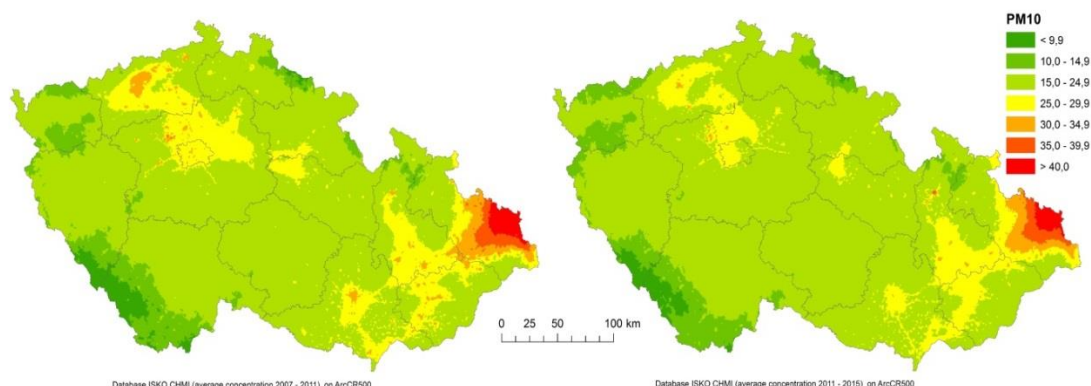
Imisní zatížení krajů ČR vyjádřené pětiletými průměrnými koncentracemi znečišťujících látek v letech 2007–2011 a 2011–2015 prezentují následující obrázky. Je nutno podotknout, že na koncentracích se významně podílí rozptylové podmínky, které v jednotlivých obdobích panují. Oxidy dusíku (zde NO_2) jsou škodlivinou související zejména s intenzitou dopravy a okolním reliéfem. Mezi roky 2007 a 2015 došlo ke zlepšení imisní situace a nižším koncentracím NO_2 . Nejzatíženějšími oblastmi, kde dochází k překročení ročních limitů, zůstávají velká města (Praha, Brno, Ostrava) a velké dopravní tepny a průmyslové oblasti.

Obr. 1: Pětileté průměrné koncentrace 2007–2011 (vlevo) a 2011–2015 (vpravo) NO_2 s vyznačením míst s překročeným ročním imisním limitem ($> 40,0 \mu\text{g.m}^{-3}$)

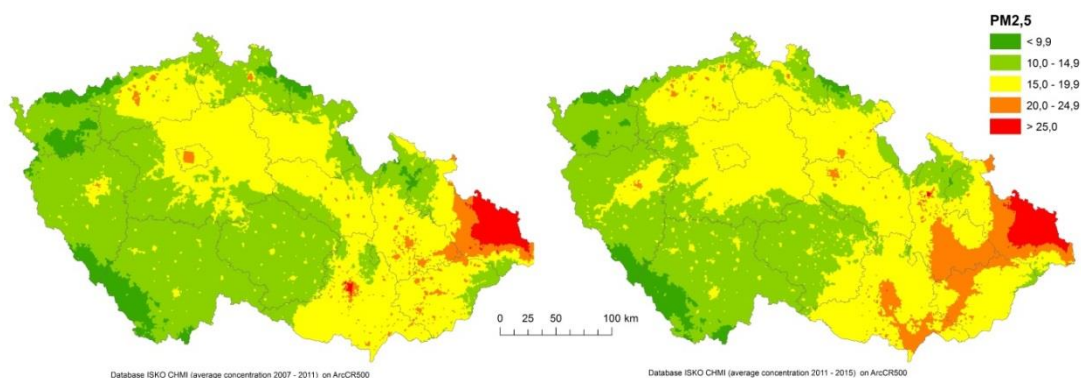
Zdroj: ISKO ČHMÚ, 2017

Vývoj pětiletých koncentrací suspendovaných látek, konkrétně PM_{10} a $\text{PM}_{2,5}$, prezentují obrázky 2 a 3. Je patrné, že u koncentrací prachových částic nedochází k výraznému zlepšení. Je to dáno jak panujícími rozptylovými podmínkami, orografií, v některých regionech také dálkovým přenosem z oblastí mimo ČR. Významnými faktory jsou způsob vytápění v domácnostech a polní práce, jak uvádí ročenka ČHMÚ za rok 2015 (ČHMÚ, 2016).

Obr. 2: Pětileté průměrné koncentrace 2007–2011 (vlevo) a 2011–2015 (vpravo) PM_{10} s vyznačením míst s překročeným ročním imisním limitem ($> 40,0 \mu\text{g.m}^{-3}$)

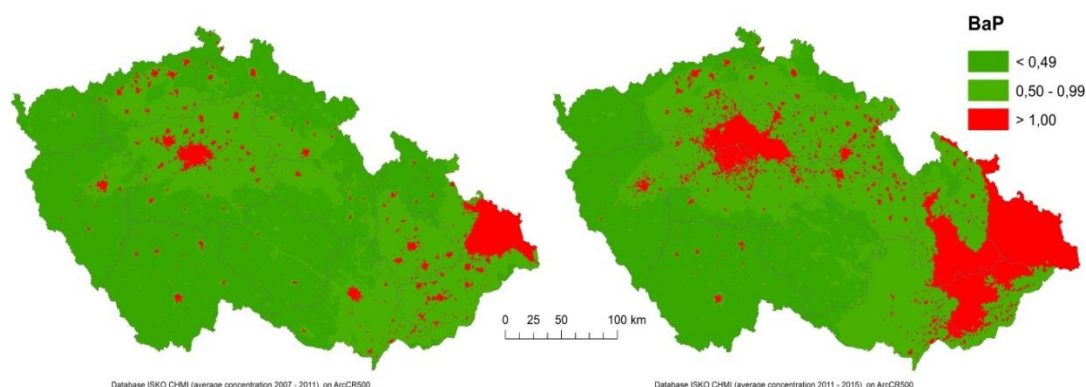
Zdroj: ISKO ČHMÚ, 2017

Obr. 3: Pětileté průměrné koncentrace 2007–2011 (vlevo) a 2011–2015 (vpravo) $\text{PM}_{2,5}$ s vyznačením míst s překročeným ročním imisním limitem ($> 25,0 \mu\text{g.m}^{-3}$)

Zdroj: ISKO ČHMÚ, 2017

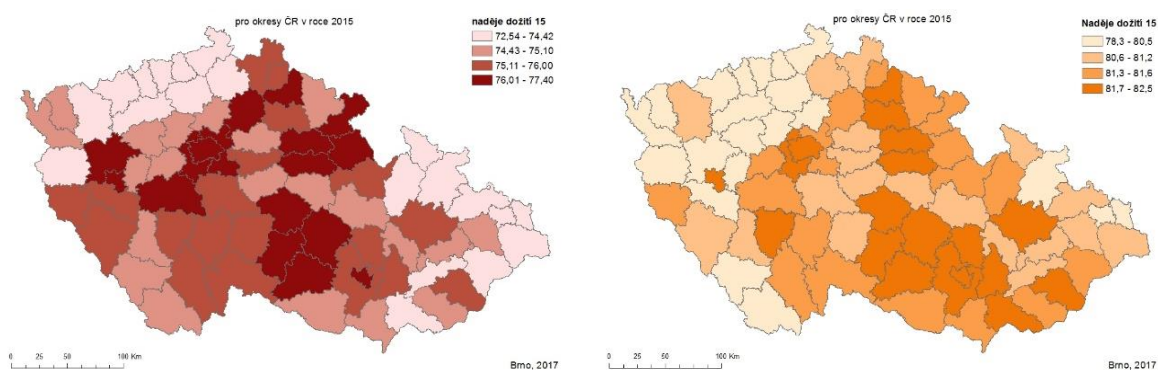
Benzo(a)pyren vyjádřený obsahem části v PM_{10} je dalším ukazatelem znečištění ovzduší. Situace je zde obdobná jako u suspendovaných částic (Obr. 4). Zhoršení v pětiletí 2011–2015 bylo dáno zejména rozptylovými podmínkami, dálkovým přenosem, zvýšenými emisemi polycyklických aromatických uhlovodíků (PAH) produkovaných lokálními topeništi a dopravou v zimních měsících (ČHMÚ, 2016).

Obr. 4: Pětileté průměrné koncentrace 2007–2011 (vlevo) a 2011–2015 (vpravo) BaP s vyznačením míst s překročeným ročním imisním limitem ($> 1,0 \text{ ng.m}^{-3}$) vyjádřeno obsahem v částicích PM_{10}

Zdroj: ISKO ČHMÚ, 2017

Sociodemografické faktory představují skupinu činitelů, o nichž je známo, že významně indikují nemocnost. Naděje dožití při narození se obecně považuje za jeden ze základních indikátorů zdravotního stavu, ale i životní úroveň obyvatel. Česká republika není výjimkou z pohledu tzv. nadúmrtosti mužů, kteří dosahují nižší naděje dožití než ženy. V územní diferenciaci se projevuje jak u mužů, tak u žen přibližně pětiletý rozdíl mezi hraničními hodnotami naděje dožití. Nejnižších hodnot dosahují okresy západního pohraničí a regionu severní Moravy (muži 72,5–74,4 let a ženy 78,3–80,5 let), naopak nejvyšší naději dožití vykazuje Kraj Vysočina a některé okresy severních Čech (muži 76,0–77,6 let a ženy 81,7–82,5 let; Obr. 5).

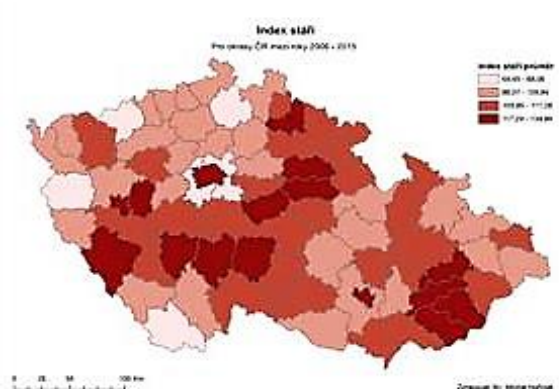
Obr. 5: Naděje dožití při narození u mužů (vlevo) a žen (vpravo) v okresech ČR v roce 2015

Zdroj: data ČSÚ, 2016, vlastní zpracování

Index stáří vypovídá o věkovém složení populace, resp. jejím poměru mezi seniorskou a dětskou složkou. Regionálně nevytváří hodnoty vysokého indexu stáří rozsáhlé jednotné oblasti. Přesto lze identifikovat, že se nadprůměrný index objevuje především v oblastech při hranicích jednotlivých krajů (tedy dalo by se říci v rámci tzv. vnitřní periferie) a také ve východním pohraničí Moravy (117–130). Nejnižší je pak v regionu západních a částečně

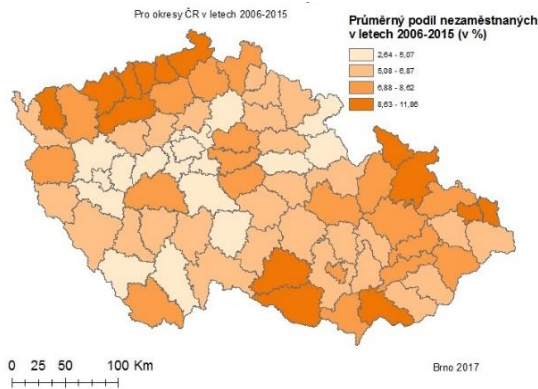
středních Čech (zejm. v okresech Praha-východ a Praha- západ) a při česko-moravském pomezí (70–105; Obr. 6).

Míra nezaměstnanosti představuje z pohledu nemocnosti významný ukazatel, neboť je ekonomickým indikátorem životní úrovně. Nejvyšší míry nezaměstnanosti bylo dosaženo v okresech při západní hranici Čech, v regionech severní Moravy a některých okresech Jihomoravského kraje (8,0–11,8 %). Nejnižší míru nezaměstnanosti v roce 2015 vykazovaly zejména okresy v těsné blízkosti hlavního města a města Plzeň (2,6–5,1 %; Obr. 7).

**Obr. 6: Změna indexu stáří
v okresech ČR v letech 2006–2015**

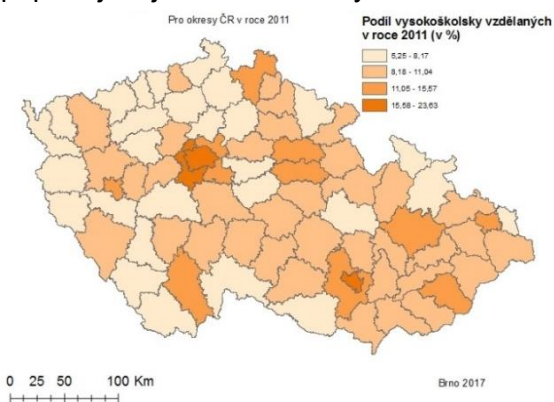
Zdroj: data ČSÚ, 2016, vlastní zpracování

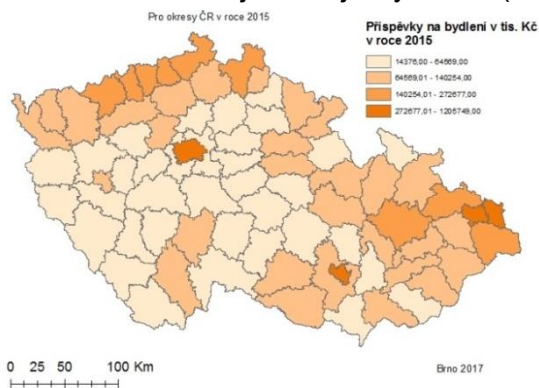
**Obr. 7: Změna míry nezaměstnanosti
v okresech ČR v letech 2006–2015 (v %)**

Podíl vysokoškolsky vzdělaného obyvatelstva je důležitým indikátorem nemocnosti, neboť lidé s vyšším vzděláním obvykle vykazují lepší zdravotní stav. Pro Českou republiku je typické, že nejvíce osob s vysokoškolským vzděláním se koncentruje do krajských měst a jim přilehlých okresů (15,6–23,7 %). Naopak jejich nejnižší podíl trvale vykazují zejména české příhraniční regiony (5,6–8,2 %; Obr. 8).

Podobně jako u struktury vzdělání je možné stanovit ekonomickou situaci obyvatelstva podle jeho podílu pobírajícího příspěvek na bydlení. Také v tomto případě jsou jasně vymezeny oblasti s vysokými průměrnými příspěvky na bydlení, konkrétně to platí pro okresy v západním pohraničí a obecně pro hraniční okresy Moravy a zejm. okresy Moravskoslezského a Olomouckého kraje. Nejnižší průměrné příspěvky na bydlení pak připadají zejména na okresy Středočeského a Plzeňského kraje a Kraje Vysočina (Obr. 9).

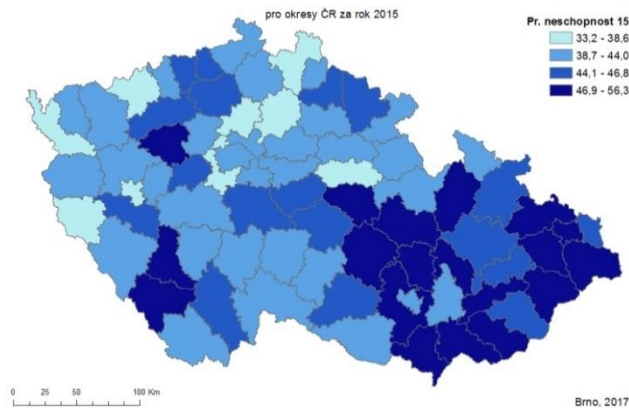

**Obr. 8: Podíl vysokoškolsky
vzdělaného obyvatelstva v okresech ČR
v roce 2011 (v %)**

**Obr. 9: Průměrné příspěvky na
bydlení v okresech ČR v roce 2015**

Nejvyšší hodnoty počtu dní strávených v pracovní neschopnosti jsou patrné zejména v regionu Moravy (47–53 dní) a nejnižšího počtu těchto dní dosahují především okresy Středočeského kraje (33–44 dní; Obr. 10).

Obr. 10: Průměrný počet dní pracovní neschopnosti v okresech ČR v roce 2015

Zdroj: data ČSÚ, 2016, vlastní zpracování

Shrnutí výsledků a závěr

Soubor environmentálních a sociodemografických faktorů nemocnosti a jejich výběr je podložen řadou empirických studií (Marmot, Bell, 2012; Franklin, Brook, Pope, 2015; Minicuci et al., 2016; Zhu, Chen, Yuan et al., 2017). Výše analyzované indikátory využívá pro hodnocení regionálních disparit zdravotního stavu a nemocnosti také Evropská komise (EC, 2012) nebo studie Euro-Healthy (Santana et al., 2017).

Na základě vývoje vybraných environmentálních a sociodemografických faktorů, které at' už přímo nebo skrytě ovlivňují nemocnost obyvatel v České republice, lze identifikovat regiony, jež vykazují vyšší zátěž na populaci zde žijící. Ačkoliv se emisní zatížení v letech 2006–2015 snižuje, zvláště u Moravskoslezského a Ústeckého kraje a hlavního města Prahy je množství emisí stále nadprůměrné. Situace se zlepšuje také z pohledu množství NO₂, přičemž jeho zvýšené koncentrace jsou lokalizovány především do velkých krajských měst. Naopak u koncentrací prachových částic nedochází v čase k výraznému zlepšení, zejména u PM_{2,5} se stav spíše zhoršuje, a to zejména v Moravskoslezském kraji a oblasti Moravských úvalů. Podobný negativní vývoj vykazuje stav benzo(a)pyrenu, u něhož jsou limity překračovány především v oblastech Moravskoslezského, Zlínského a Středočeského kraje, včetně hlavního města Prahy a v jižní části Olomouckého kraje.

Také sociodemografické faktory zaznamenaly v čase změny, které diferenciuji Českou republiku z pohledu zátěže zdravotního stavu obyvatel. Nadprůměrné hodnoty indexu stárí, míry nezaměstnanosti, podílu příspěvků na bydlení a pracovní neschopnosti byly zaznamenány především v Moravskoslezském a Ústeckém kraji. Vysoký index stárí je patrný také ve Zlínském kraji a obecně ve velkých krajských městech, u nichž je současně zvýšený podíl příspěvků na bydlení.

Souhrnně tedy lze konstatovat, že spíše negativních hodnot environmentálních a sociodemografických faktorů, a v tomto kontextu možné zvýšení nemocnosti obyvatelstva, dosahují regiony Ústeckého a Moravskoslezského kraje a hlavního města Prahy a současně také velká krajská města. V určitých ukazatelích se k těmto oblastem připojuje také Zlínský (zejm. imisní zátěž PM_{2,5} a index stárí) a Jihomoravský kraj (zejm. imisní zátěž PM_{2,5} a pracovní neschopnost) a území Moravských úvalů (zejm. imisní zátěž PM₁₀ a PM_{2,5} a pracovní neschopnost). Znalost stavu a vývoje faktorů nemocnosti na (mikro)regionální úrovni a jejich územních disparit jsou významné nejen z pohledu prevence, ale také v širším

národohospodářském hledisku a v kontextu udržitelného rozvoje a konkurenceschopnosti regionů (EC, 2014).

Příspěvek vznikl v rámci projektu „Sociodemografické a environmentální faktory rozvoje a výskytu neinfekčních onemocnění v České republice“ s registračním číslem 2018/013 podpořeného Interní grantovou agenturou Fakulty regionálního rozvoje a mezinárodních studií Mendelovy univerzity v Brně.

Literatura:

- BÖRSCH-SUPAN, A., BRANDT, M., HUNKLER, C., KNEIP, T., KORBMACHER, J., MALTER, F., ZUBER, S. (2013): Data Resource Profile: The Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE). *International Journal of Epidemiology*, 42(4): 992–1001.
- BRAUER, M., G. HOEK, P. VAN VLIET, MELIEFSTE, K., FISCHER, P. H., WIJGA, A., KOOPMAN, L. P., NEIJENS, H. J., GERRITSEN, J., KERKHOF, M. (2002): Air Pollution from Traffic and the Development of Respiratory Infections and Asthmatic and Allergic Symptoms in Children. *American Journal of Respiratory and Critical Care Medicine*, 166(8): 1092–1098.
- ČHMÚ (2016): *Grafická ročenka 2015*. Praha: ČHMÚ. Dostupné z: http://portal.chmi.cz/files/portal/docs/uoco/isko/grafroc/15groc/gr15cz/IV1_PM_CZ.html
- ČSÚ (2016): *Selected demographic data by district*. Praha: ČSÚ. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/xb/okresy>
- EC (2012): *European Commission - ECHI European Core Health Indicators*. Brussels: EC. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/health/indicators/echi/list/>.
- EC (2014): *Priority na rok 2014–2020*. Brussels: EC. Dostupné z: http://ec.europa.eu/regional_policy/cs/policy/how/priorities
- EEA (2017): *Air Quality in Europe. Report No 13/2017*. Copenhagen: European Environment Agency. Dostupné z: <https://www.eea.europa.eu/publications/air-quality-in-europe-2017>
- FRANKLIN, B. A., BROOK, R., POPE, A. C. (2015): Air pollution and cardiovascular disease. *Current Problems in Cardiology*, 40(5): 207–238.
- FRIIS, R. H. (2011): *Essentials of Environmental Health*. Sudbury: Jones & Bartlett.
- GUERREIRO, C. B. B., FOLTESCU, V., DE LEEUW, F. (2014): Air quality status and trends in Europe. *Atmospheric Environment*, 98: 376–384.
- HÜBELOVÁ, D., JADCZAKOVÁ, V., ROUSOVÁ, G. (2017): Vliv demografických a socioekonomických determinantů na úmrtnost v okresech Jihomoravského kraje v letech 2006–2015. In XX. *Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách: sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 396–405.
- HÜBELOVÁ, D., HOŘÍNEK, M., ROUSOVÁ, G., ŠTERCOVÁ, J. (2017): Vývoj úmrtnosti jako ukazatele zdravotního stavu obyvatelstva České republiky. In *Region v rozvoji společnosti 2017*. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 227–238.
- HÜBELOVÁ, D., KOZUMPLÍKOVÁ, A., ÜBERHUBEROVÁ, J. (2018): Health Geography - The Context of Health and the Environment on the Example of Asthma diagnosis. In *Proceedings of 25th Central European Conference - Useful Geography: Transfer from Research to Practice*. Brno: Masarykova univerzita, 389–401.
- KÁŽMÉR, L. (2016): Sociálně prostorové nerovnosti v úmrtnosti obyvatelstva velkých českých měst v období let 2001–2011. *Demografie*, 58(1): 5–28.
- KÁŽMÉR, L., GREGOROVÁ, E. (2015): Subjektivní zdraví a jeho sociálně-prostorová podmíněnost: případová studie bydlení seniorské populace města Brna. *Geografie*, 120(4): 603–629.
- LAKES, T., BRÜCKNER, M., KRÄMER, A. (2014): Development of an environmental justice index to determine socio-economic disparities of noise pollution and green space in residential areas in Berlin. *Journal of Environmental Planning and Management*, 57(4): 538–556.
- LEE, D. S., CHIU, M., MANUEL, D. G., TU, K., WANG, X., AUSTIN, P. C. (2009): Trends in risk factors for cardiovascular disease in Canada: temporal, socio-demographic and geographic factors. *Canadian Medical Association Journal*, 181(3–4): 55–66.

- LUCK, J., CHANG, C., BROWN, E. R., LUMPKIN, J. (2006): Using Local Health Information to Promote Public Health. *Health Affairs*, 25(4): 979–991.
- MARMOT, M., FRIEL, S., BELL, R., HOUWELING, T. A. J. (2008): Closing the gap in a generation: health equity through. *The Lancet*, 372(9650): 1661–1669.
- MARMOT, M., BELL, R. (2012): Fair society, healthy lives. *Public Health*, 126(1): 4–10.
- MINICUCI, N., NAIDOO, N., CHATTERJI, S., KOWAL, P. (2016): Data Resource Profile: Cross-national and cross-study sociodemographic and health-related harmonized domains from SAGE plus ELSA, HRS and SHARE (SAGE+, Wave 1). *International Journal of Epidemiology*, 45(5): 1403–1405.
- MŽP ČR (2016): *Zdravotní důsledky znečištění ovzduší. Ministerstvo životního prostředí České republiky: Ochrana ovzduší, kvalita ovzduší*. Praha: MŽP ČR. Dostupné z: [https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/zdravotni_dusledky_znecisteni_ovzdusi/\\$FILE/000-Zdravotni_rizika_2016-20180105.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/zdravotni_dusledky_znecisteni_ovzdusi/$FILE/000-Zdravotni_rizika_2016-20180105.pdf)
- PATOČKA, J., ZÖLZER, F. (2013): Environmental health: acute problems. *Kontakt*, 17(3): 190–202.
- PAVLÍK, I., HÜBELOVÁ, D., KONEČNÝ, O. (2017): Příspěvek ke geografii zdraví: zdroje kontaminace povrchové vody a zdravotní rizika v CHKO Moravský kras. *Geographia Cassoviensis*, 11(1): 33–50.
- POPE, III. C. A. (2000): Epidemiology of Fine Particulate Air Pollution and Human Health: Biologic Mechanisms and Who's at Risk? *Environmental Health Perspectives*, 108: 713–723.
- SANTANA, P., COSTA, C., FREITAS, Â., STEFANIK, I., QUINTAL, C., BANA E COSTA, C., BORRELL, C. (2017): *Atlas of population health in European Union regions*. Coimbra: Imprensa da Universidade de Coimbra.
- SHARE (2018): *SHARE - Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe*. Munich: SHARE. Dostupné z: <http://www.share-project.org/>.
- TOBIASZ-ADAMCZYK, B., BRZYSKI, P., GALAS, A., BRZYSKA, M., FLOREK, M. (2011): Relationship between characteristics of social network, health-related quality of life and mortality patterns in older age. Krakow study. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 65: 215–225.
- ÚZIS ČR (2016): *Czech Health Statistics Yearbook 2015*. Praha: ÚZIS ČR.
- VILINOVÁ, K. (2012): *Zdravotný stav obyvateľstva Slovenska*. Nitra: UKF FPV.
- WEINMAYR, G., ROMEO, E., DE SARIO, M., WEILAND, S. K., FORASTIERE, F. (2010): Short-Term Effects of PM₁₀ and NO₂ on Respiratory Health among Children with Asthma or Asthma-like Symptoms: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Environmental Health Perspectives*, 118(4): 449–457.
- ZHU, L., Y. CHEN, Q. YUAN (2017): Short-term effects of ambient air pollution and childhood lower respiratory diseases. *Scientific Reports*, 7(1): 1–7.

Kontaktní adresa autorů:

- PhDr. Dana Hübelová, Ph.D., Ústav sociálních studií, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: dana.hubelova@mendelu.cz
- Ing. Alice Kozumplíková, Ph.D., Ústav environmentalistiky a přírodních zdrojů, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: alice.kozumplikova@mendelu.cz
- Bc. Nikola Mezihoráková, Ústav sociálních studií, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: xmezihor@node.mendelu.cz
- Bc. Tereza Šlechtová, Ústav sociálních studií, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: xslecht2@node.mendelu.cz

Analýza webových prezentací měst Moravskoslezského kraje v konceptu internetu věcí

Analysis of web presentations of the Moravian-Silesian Region in the concept of the Internet of Things

Magdalena Chmelařová, František Koliba

Abstrakt:

Chytré technologie postupně ulehčují obyvatelům Moravskoslezského kraje život. Seznámení s nimi a důležité informace o vizích i realizaci různých opatření chytrých měst jsou prezentovány na oficiálních webových stránkách. Cílem výzkumu byla analýza webových prezentací ve zvoleném vzorku měst v Moravskoslezském kraji, která mapovala, jakým způsobem poskytuje město občanům informace k nasazení internetu věcí, zda a kde najde zájemce strategické dokumenty vázané k dané problematice a jaké on-line služby, informace a aplikace občan získá ze stránek. Důležitým mezníkem provedeného hodnocení bylo zjištění, zda celková prezentace vybrané problematiky je schopna dovést občana k objasnění nasazení internetu věcí při budování chytrých měst. Článek vznikl na základě realizace projektu s názvem „Postoje obyvatel Moravskoslezského kraje na využití internetu věcí za účelem rozvoje koncepce chytrých měst“, registrační číslo projektu TL01000015, který je řešen s finanční podporou TA ČR.

Klíčová slova:

Moravskoslezský kraj, internet věcí, chytrá místa, on-line služby, aplikace, občan

Abstract:

Clever technologies gradually make life easier for the inhabitants of the Moravian-Silesian Region. Introducing them and important information about visions and implementation of different smart city measures are presented on official websites. The aim of the research was to analyse web presentations in a selected sample of cities in the Moravian-Silesian Region, which mapped the way the city provides citizens with information on the deployment of the Internet of Things, whether and where the interested parties will find strategic documents related to the given issue and which online services, applications and information citizens will get from the sites. An important milestone in the evaluation was to find out if the overall presentation of the selected issue is able to bring the citizen to clarification of the deployment of the Internet of Things in building smart cities. The article was based on the implementation of the project called "Attitudes inhabitants of the Moravian-Silesian Region to the use of the Internet of Things in order to develop the concept of Smart Cities", project registration number TL01000015, which is solved with TA CR financial support.

Key words:

Moravian-Silesian region, Internet of Things, smart places, online services, applications, citizens

Úvod

V uvedené stati budou rozebrány jednotlivé podoby webových stránek vybraných měst Moravskoslezského kraje, které se týkají naplňování strategie zavádění a využívání chytrých technologií v regionálním sociálním prostoru, jež ovlivňují podporu veřejnosti a přijetí chytrých postupů v komunitním rámci v cílové skupině obyvatel všech věkových a vzdělanostních

kategorií. Autoři považují za obtížné najít ucelené rozčlenění jednotlivých indikátorů a to z několika důvodů. Problematika SMART v národních podmínkách se v souvislosti s uplatněním rozmanitých chytrých technologií posledního období postupně rozvíjí. Vstup do problematiky souvisí s iniciativou průmyslu. Datuje se od pilotního projektu chytrých energetických sítí v ČR v součásti nadnárodního projektu Grid4EU (Garaude-Verdier and collective, 2016). Soustředěná pozornost byla zaměřena na systémy Smart Grid v českém Smart regionu Vrchlabí (Smart city v praxi, 2012-2018).

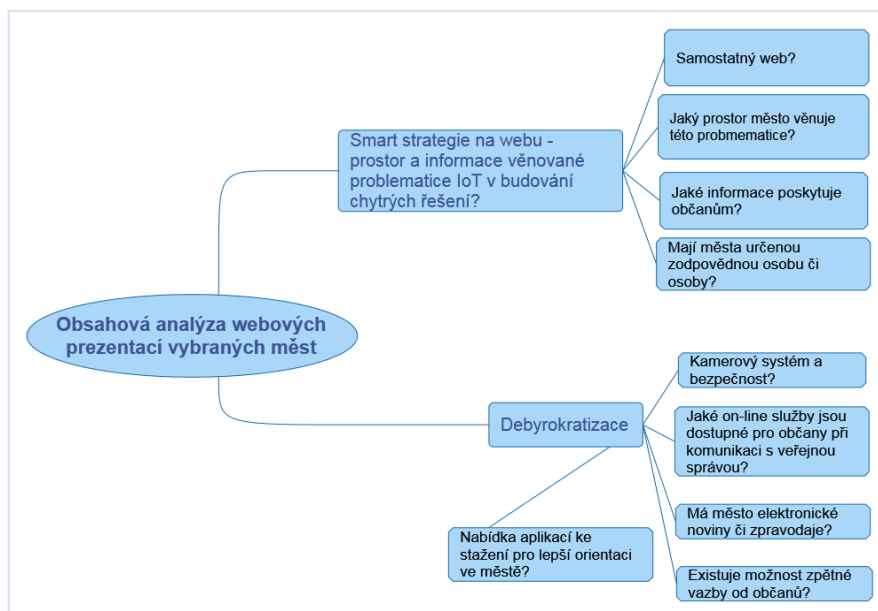
Záměrem autorů bylo zachytit po rozvoji různých chytrých technologií prezentovaný řád, systém a vzájemné symetrie v rámci společenské potřeby tak, jak jsou na webových stránkách měst občanům a široké veřejnosti předkládány v kraji, který je vysoce průmyslový, řeší v důsledku vývoje posledních sta let mnohé ekologické problémy, které jsou doplněny o sociální disproporce ve společnosti.

Využití internetu věcí (dále IoT) v budování chytrých měst v Moravskoslezském kraji (dále MSK) představuje koncept připojení věcí (jiných než osobní počítače, tablety a smartphony) do existující struktury globální sítě a současně klade důraz na strategické plánování procesů ve veřejném sektoru. Inovativní řešení za využití moderních technologií umožňují efektivněji zvyšovat kvalitu života v dané lokalitě s ohledem na ochranu životního prostředí, šetření energie a především s ohledem na zlepšení správy měst a zapojení občanů do veřejného života (Greengard, 2015). Provázání všech objektů, které spadají do problematiky IoT označují autoři Buyya a Dastrjerdi (2016) jako IoT Ecosystem, který ovlivní celkovou digitální urbanistickou koncepci měst.

Odborný článek popisuje ukotvení problematiky nasazení internetu věcí a mapuje problematiku budování chytrých míst ve vybraných městech v Moravskoslezském kraji v souladu s koncepcí kraje s názvem Strategie rozvoje chytrého regionu Moravskoslezského kraje 2017-2023 „Chytřejší kraj“ a v souladu s metodikou Konceptu inteligentních měst: Projekt TB930MMR001. Analytické srovnání v rámci Internetu věcí se týká dat, která uvedené věci poskytují a jsou dostupná pro občany na webu měst.

Koncepce Moravskoslezského kraje 2017 až 2023 „Chytřejší kraj“

Mezi strategické priority kraje v uplatňování chytrých technologií do života regionu patří hlavně doprava, zdravotnictví, ICT infrastruktura, úspory a debyrokratizace veřejné správy. Stěžejním faktorem při analýze webových prezentací bylo šetření, zda města zvolila takové modely, principy a nástroje pro vyhledávání informací na webu, které umožní nejenom občanům rychle získat požadované informace, a navíc, zda občan získá přehled ve zvolené strategii v oblasti budování chytrého města (Smart City). To je zda informace pro občana jsou srozumitelné a zda (v případě potřeby) má možnost kontaktovat osoby, které zodpovídají za koncepční řešení ve městě k nasazení technologií IoT a danou problematiku mu vysvětlí. Neméně důležitý se jevil také faktor debyrokratizace (pojem převzat z koncepce Chytřejší kraj), který analyzoval nabídku forem on-line služeb, informací či aplikací, které občanům město nabízí a tím mu usnadní komunikaci s veřejnou správou, potažmo nabídne mu možnost zpětné vazby na důležité aktivity ve městě. Na níže uvedené mapě je zobrazena zvolená strategie v rámci obsahové analýzy na webech měst a jsou popsány postupy v rámci vyhledávání (Strategie chytrého regionu MSK 2017-2013, 2017).

Obr. 1: Klíčové indikátory pro obsahovou analýzu sekundárních dat

Zdroj: Strategie rozvoje chytrého regionu Moravskoslezského kraje 2017-2023“, vlastní zpracování

Metodický postup

Pro analýzu sekundárních dat jsme využili kvantitativní metodu obsahové analýzy. Průzkum webových stránek a zvolená technika spočívala ve sběru a popisu zkoumaných dat přímo ze stránek, kde výzkumník naplňoval roli občana a hledal specifické informace vázané k dané problematice podle zvolených kritérií. Tato technika byla zvolena proto, že sám autor metody B. Berelson (1952) ji definuje jako objektivní, systematický a kvantitativní popis obsahu textu. Tato myšlenka se stala základem při hledání odpovědi na výzkumné otázky.

Za základní výzkumnou jednotku byl zvolen jeden vyhledávací záznam (někdy text byl doplněn o obrázky či odkazy na danou problematiku). Pro identifikaci sdělení týkajících se chytrých měst a internetu věcí byla zvolena specifická kritéria pro výběr. Prvním byl výskyt přímo zadaných spojení pojmů – internet věcí nebo chytré město. Druhým byla slova nebo spojení, která s danou tématikou souvisí (chytrá místa, chytrá řešení, strategické materiály, občan, on-line služby, aplikace ke stažení, elektronické noviny či zpravodaj, kamerový systém a bezpečnost, zpětná vazba od občanů).

Základní otázka, na kterou měl výzkum odpovědět, zněla: Jaký prostor na webech měst je dané problematice poskytnut a jakou formou jsou prezentovány informace pro občany? Ve zvolené metodice výzkumu jsme pak zvolili dílčí výzkumné otázky a hypotézy, které zajistily získat informace na odpověď. Takto zvolený průzkum webových stránek spočívající ve sběru údajů přímo z webových stránek, nese řadu pozitiv. Metoda, kdy se výzkumníci ocitli v pozici občana/firmy hledajícího specifické informace a on-line služby nabízené webovými stránkami úřadů, odhaluje nejen možnosti webových obsahů, ale navíc eliminuje laická hledání a neúspěchy, neboť výzkumníci (jako odborníci) dokáží pracovat přesně s využitím různých specifických znalostí.

Metodika výzkumu

Vytváření konceptu Smart city má v rámci České republiky v gesci Ministerstvo pro místní rozvoj (Metodika Konceptu inteligentních měst, 2015). Dokument obsahuje nutná základní východiska, avšak vzhledem k rychlosti společenského vývoje a zejména podmínkám středních a malých měst a obcí se stává, že nezávisle i na oficiální metodice jsou postupy a informace přizpůsobovány praktické každodenní realitě.

V sociální realitě vybrané lokality je obtížné ale reálně potřebné charakterizovat skutečný objem a podobu chytrých postupů. Výzkum a hodnocení dat probíhaly od dubna do července 2018. Pro objektivní a systematickou analýzu, která byla kvantifikována do dílčích proměnných, byly zvoleny hlavní kritéria a proměnné pro sledování daného jevu.

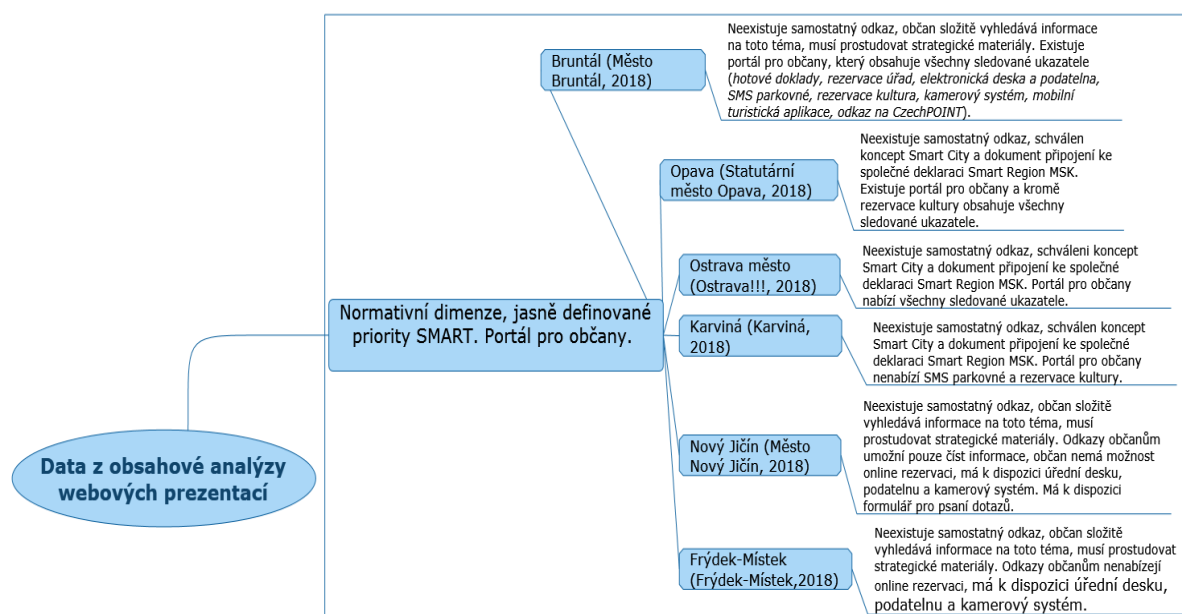
Skutečnost dokládají polohy působnosti zpracovávaných hodnocení. A to:

- výběrovost souboru, neboť pro stanovení cílové skupiny jako ohniskové databáze pro analýzu byl proveden ve vztahu k úrovni měst bývalých okresů v MSK, které byly od 1. ledna 2003 převedeny na obce s rozšířenou působností: Bruntál, Opava, Ostrava-město, Karviná, Nový Jičín a Frýdek-Místek,
- hodnotové nastavení souboru, protože pro stanovení předmětu komparace byly analyzovány webové stránky uvedených měst.

Jako hlavní kritéria pro analýzy byly nastaveny: uvedení a frekvence klíčových pojmů SMART strategie (chytrá strategie), prostor pro online aplikace a služby, srozumitelnost portálu pro občana, který je v podstatě prvním místem vzájemného setkání vnitřního informačního systému veřejné instituce a webového prostředí. Výzkum spočíval pouze ve sběru dat přímo z webových stránek měst, a proto byly stanoveny další dílčí otázky:

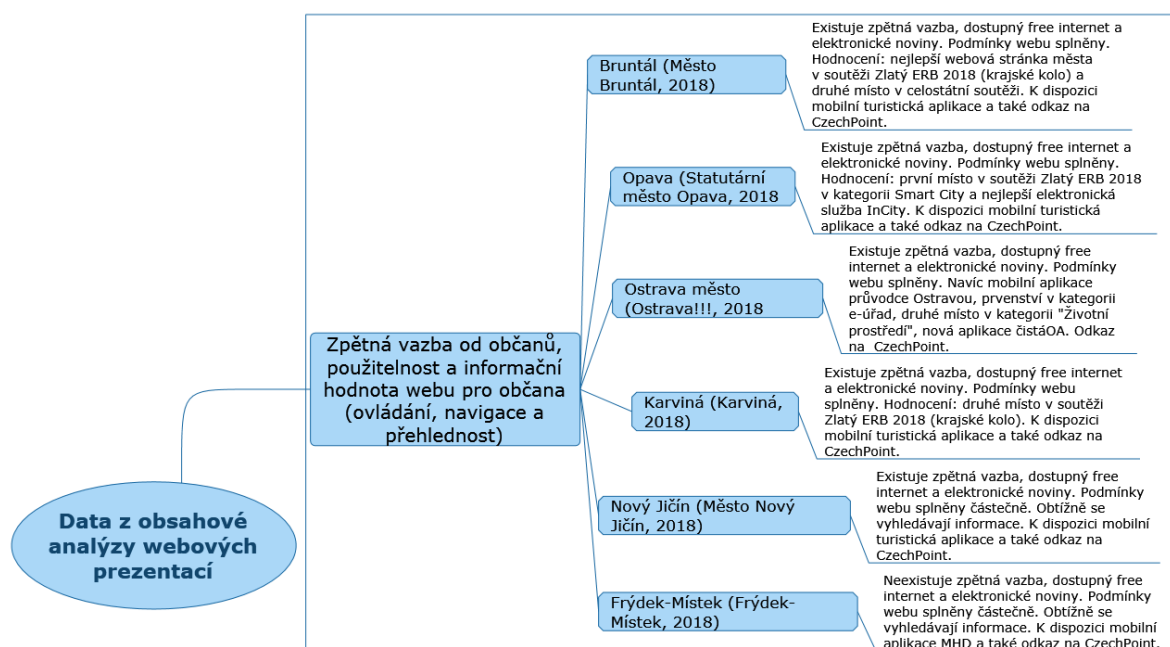
- Mají města vypracovanou SMART strategii? Jak velký prostor nabízí stránky měst problematice chytrých řešení? Přispívá celková prezentace problematiky internetu věci a chytrá řešení k objasnění dané problematiky nezainteresovanému laikovi?
- Které on-line služby a aplikace jsou občanům nabízeny a existuje možnost zpětné vazby od občanů na důležitá témata a postup města?

Data z obsahové analýzy webových prezentací byla zaznamenána do mapy, která sloužila jako podklad pro zpracování výsledných analýz a výsledků.

Obr. 2: SMART strategie města a portál pro občany, vlastní zpracování

Zdroj: Webové stránky měst, vlastní zpracování

Obr. 3: Zpětná vazba, použitelnost a informační hodnota webu

Zdroj: Webové stránky měst, vlastní zpracování

Smart strategie na webových stránkách zkoumaných měst

Analýza stránek se zaměřila na prostor, který uvedené problematice města věnují. Zajímalo nás, zda mají města odkaz na samostatné prezentace, kde občan najde vše, co potřebuje k objasnění chytrých řešení na jednom místě, tak jak to publikují např. příklady dobré praxe město Vídeň (občan na tomto odkazu <https://smartcity.wien.gv.at/site/en/> najde strategie v nasazování internetu věcí a chytrá řešení pro zvolené oblasti).

Formulovali jsme proto následující hypotézy:

- Města v MSK nemají vlastní webové prezentace řešící chytrá řešení.
- Prostor věnovaný na webových stránkách se v jednotlivých městech liší a neposkytuje občanům informace pro objasnění dané problematiky.

Výsledky

Analyzovaná data stvrdila obě hypotézy. Mezi jednotlivými stránkami jsou jisté rozdíly, avšak výzkum potvrdil, že mapovaná vybraná města v MSK nemají vlastní webové prezentace k posuzované problematice. Občan mohl za využití fulltextového prohledávání stránek (někdy i s nabídkou operátorů a třídění) nalézt tyto informace ve strategických materiálech města. Přečíst dokumenty a pochopit strategie v této oblasti bylo ve vybraných městech možné pouze pro odborníky na danou problematiku, kterým nevadil čas strávený čtením. Za zmínku stojí, že města Ostrava, Opava a Karviná se připojila ke "Společné deklaraci o spolupráci na přípravě konceptu chytrého města (Smart City) a chytrého regionu (Smart Region)", tak jak to deklaroval MSK a příslušná ministerstva. Zvolené vyhledávací nástroje v lokalitách dřívějších okresů zachytily informace publikované ve strategických dokumentech zaměřené na chytrá řešení. Obecně lze konstatovat, že webové prezentace však neposkytují občanům dostatečné množství informací, které jsou nutné pro objasnění a pochopení dané problematiky. Kromě Opavy vybraná města nemají určenou konkrétní zodpovědnou osobu, ale za jednotlivé oblasti nasazení nových technologií odpovídají osoby příslušného odboru, pod který daná problematika patří. Dílčím závěrem je konstatování, že informace z webových stránek o chytrých městech nejsou dostatečné návodné a přehledné.

On-line služby s veřejnou správou podle zvolených kritérií

Vize chytrého regionu deklarují možnost, že občan může svůj kontakt s veřejnou správou realizovat klasickým ale i elektronickým způsobem. Elektronizace veřejné správy přinesla občanům změny a tak města na svých internetových stránkách mohou v přívětivém a přehledném uživatelském rozhraní nabízet online služby, které usnadňují komunikaci. Součástí analýzy byla tak i problematika, které elektronické služby jsou občanům nabízené a jak vypadají portály pro občany. Pro objektivní a systematickou analýzu, která byla kvantifikována do proměnných, byla zvolena hlavní kritéria a proměnné pro sledování daného jevu: elektronický zpravodaj, zpětná vazba od občanů, rezervace úřad, hotové doklady, elektronická úřední deska, elektronická podatelna, SMS parkovné, mobilní turistická aplikace a dopravní aplikace.

Formulovali jsme proto následující hypotézy:

- Zkoumaná města v MSK na webu poskytují portál pro občany.
- Prostor a způsob v nabídce služeb pro občany se na jednotlivých webech liší.

Výsledky

Potvrdila se pouze první hypotéza, všechna města vyčlenila nějakou formu portálu pro občany, ale ne vždy jsou tyto služby nabízené v online režimu. Po vyhodnocení analyzovaných dat podle určených proměnných se prokázalo, že pouze město Bruntál nabízí občanům všechny zkoumané služby. Města Opava, Ostrava a Frýdek-Místek postupují ve strategiích podle Moravskoslezského kraje a zkoumaná data prokázala, že tato města na webech nabízejí sledované služby, pouze Karviná nenabízí možnost SMS parkovného. Horší situace byla zjištěna v městech Nový Jičín a Frýdek-Místek, které neumožňují občanům online služby typu rezervace, vyzvednutí hotových dokladů a nabídku kultury. Frýdek-Místek nenabízí ještě zpětnou vazbu pro občany a Nový Jičín SMS parkovné. Webové prezentace měst a analýza dat poukázala na fakt, že na cílových stránkách ne vždy občan přehledně najde, co hledá. Prostor a způsob v nabídce služeb pro občany se liší a lze konstatovat, že města, která se pravidelně účastní soutěže o nejlepší webové stránky a elektronické služby měst a obcí poskytují občanům příjemné prostředí pro vyhledávání informací a poskytování služeb (Statutární město Opava, Ostrava!!!, Karviná, Město Nový Jičín, Frýdek-Místek, 2017).

Soutěž Zlatý Erb o nejlepší webové stránky a elektronické služby měst a obcí má nastaveno až 16 hodnotících kritérií a mezi ně se řadí také nabídka online služeb občanům nejenom v dostatečné kvalitě, ale také v příjemném uživatelském prostředí s jednoduchou navigací. V letošním roce se v krajském kole umístil na prvním místě Bruntál, na druhém místě Karviná a na třetím místě Krnov. Bruntál postoupil do celostátního kola, kde se umístil na druhém místě. V kategorii o nejlepší elektronickou službu v krajském kole na prvním místě skončila Opava s „Mobilní aplikaci InCity. Závěrem lze konstatovat, že města by měla brát jako prestižní záležitost zúčastnit se této soutěže a podle jejich kritérií také přetvářet weby, které pak budou občanům poskytovat příjemné uživatelské prostředí.

Diskuze

Uvedené charakteristiky analýz webových stránek zakládají širší rozměr posuzování. V kontextu jednotlivých výtek se zesilují problémy zavádění IoT systému, který s sebou přináší jisté komunikační problémy k řešení. Především je třeba zmínit kromě bezpečnosti také interoperabilitu (schopnost různých systémů spolupracovat, poskytovat data a akceptovat sdílená data pro vzájemnou společnou činnost za dodržení všech předpisů). Myslíme si, že zjištěné okolnosti poukázaly na to, že aktuálně se nedaří v rámci regionu nasadit IoT tak, aby pokrylo všechny strategické oblasti (Intel IT Centrum, 2009).

Další diskutabilní položkou je problematika neznalosti současných technologií a trendů v budování distribuovaných systémů, jež se na základě výzkumu projevují. Personální tlak na angažování odborníků, jež zvládají konkrétní systémy, ale současně i politický zájem je

realizovat a investovat do skutečně vysokých cen, jež jsou nutné pro rozšíření stávajících zařízení, kde je navíc nejasný způsob návratu vložených investic.

Shrnutí:

Internet věcí a elektronizace státní správy jsou témata blízké budoucnosti. Souvisí s podporou modernizace místní a regionální veřejné správy prostřednictvím rozvoje informačních služeb občanům a specifickým skupinám uživatelů s využitím internetu a ostatních elektronických médií. Vize chytrého regionu MSK deklaruje, že v centru dění má být občan. Obsahová analýza zvolených webových prezentací měst podle zvolených kritérií poukázalo na skutečnost, že možnosti laika (což je klasicky občan) a jeho přístupu k informacím a výhodám elektronické komunikace jsou limitovány zdroji a současnou úpravou webových portálů měst. Že toky informací, jež by měl uživatel prioritně získávat z webových portálů měst, kde žije a kde chce s veřejnou správou komunikovat, mu doposud nepodávají jasný a přehledný návod k postupu. Přičemž platí, že právě dostupnost je důležitým krokem, jehož podstatou je naučit lidi porozumět těmto novým možnostem, které mohou být přínosné jak pro ně, tak pro veřejnou správu z hlediska úspory času a financí.

Webová prezentace zvolených měst poukazují na to, že tato forma poskytování informací občanům není dostatečně propracována tak, aby jejich portály a zvolené vyhledávací algoritmy splňovaly klíčové standardy a jako hlavní stránky veřejné správy měst zajistily náležitou reprezentaci. Uživatel potřebuje příjemné prostředí, kde nejdůležitější je, aby se uživatel během krátké chvíle zorientoval a věděl, kde co má hledat nejenom intuitivně, ale i za využití vyhledávacích a třídících algoritmů. Do budoucna i s možností implementace algoritmů umělé inteligence do vyhledávacích a třídících algoritmů.

Literatura:

- BUYA, R. and DASTJERDI, A. V., 2016. *Internet of Things: Principles and Paradigms*. Australia: The University of Melbourne. ISBN 978-0-12-805395-9.
- Berelson, B., 1952. *Content analysis in communication research*. New York: Free Press.
- Frydek-Místek [online]. [Cit. 16. 5. 2018]. Dostupné z: <https://www.frydekmostek.cz/cz/o-meste/>.
- GARAUD-VERDIER, R. and collective, 2016. *Grid4EU* [online]. Brusel: European Regional Development Fund - Technical Committee. [Cit. 16. 6. 2018]. Dostupné z http://www.nicegrid.fr/wp-content/uploads/2016/06/CHAP4_GRID4EU-FinalReport.pdf.
- GREENGARD, S., 2015. *The Internet of Things*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press. ISBN 978-0-262-52773-6.
- Intel IT Centrum, 2017. *WE KNOW THE FUTURE BECAUSE WE ARE BUILDING IT*. TWITTER. [Cit. 25. 7. 2018]. Dostupné z: <https://twitter.com/IntelITCenter>.
- Karviná, 2018 [online]. [Cit. 16. 6. 2018]. Dostupné z: <https://www.karvina.cz/>.
- Město Bruntál, 2018 [online]. [Cit. 16. 6. 2018]. Dostupné z: <http://www.mubruntal.cz/>.
- Město Nový Jičín, 2018 [online]. [Cit. 16. 6. 2018]. Dostupné z: <https://www.novyjicin.cz/>.
- MMR ČR, 2015. *Metodika Konceptu inteligentních měst*. [Cit. 16. 6. 2018]. Dostupné z: https://www.mmr.cz/getmedia/b6b19c98-5b08-48bd-bb99-756194f6531d/TB930MMR001_Metodika-konceptu-Inteligentnich-mest-2015.pdf.
- Ostrava!!!, 2018 [online]. [Cit. 16. 5. 2018]. Dostupné z: <http://www.ostrava.cz/cs>.
- Smart city v praxi, 2012-2018 [online]. © Ing. Jakub Slavík, MBA – Consulting Services. [Cit. 16. 6. 018]. Dostupné z <http://www.smartcityvpraxi.cz/zajimave-projekty-22.php>.
- Statutární město Opava [online]. [Cit. 16. 6. 2018]. Dostupné z: <http://www.opava-city.cz/cs>.
- Strategie rozvoje chytrého regionu Moravskoslezského kraje 2017-2023 „Chytřejší kraj“, Ostrava, 2017 [online]. [Cit. 20. 6. 2018]. Dostupné z: https://www.msk.cz/assets/doprava/strategie-rozvoje-chytreho-regionu-msk-2017-2023-vcetne-analyticke-casti-13-06-2017_1.pdf

Kontaktní adresy autorů:

Ing. Magdalena Chmelařová, Ph.D., Fakulta veřejných politik v Opavě, Slezská univerzita v Opavě, Bezručovo náměstí 885/14, 746 01 Opava, Česká republika, E-mail: magdalena.chmelarova@fvp.slu.cz.

doc. RNDr. František Koliba, CSc., Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Slezská univerzita v Opavě, Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Česká republika, E-mail: koliba@opf.slu.cz.

Mikrofinance jako nástroj v boji proti sociální exkluzi v Evropě

Microfinance as a tool in the battle against social exclusion in Europe

Gabriela Chmelíková, Radka Redlichová, Martina Zelená

Abstrakt:

Sociální vyloučení je proces, který vytlačuje jedince na okraj společnosti a následně omezuje jejich přístup ke zdrojům ekonomických činností. Jedním z důsledků tohoto vyloučení je omezený přístup na kapitálové a pracovní trhy. Vyloučení z tradičních bankovních systémů vytváří překážku pro rozvoj vlastních ekonomických aktivit a rozvíjí tak spirálu hlubší sociální separace. V posledních desetiletích se jako nástroj boje proti těmto jevům prosazuje v evropských zemích systém mikrofinancování. Cílem tohoto příspěvku je vyhodnotit úspěšnost evropského mikrofinančního sektoru v boji proti sociálnímu vyloučení. Na základě statistického testování stanovených hypotéz lze konstatovat, že nástroj mikrofinancí má pozitivní dopad na sociální inkluzi a redukci chudoby v evropských zemích. Zároveň testované modely ukázaly, že účinnost tohoto nástroje roste s klesající ekonomickou vyspělostí jednotlivých ekonomik.

Klíčová slova:

Mikrofinance, sociální exkluze, mikrofinanční instituce, evropský mikrofinanční sektor

Abstract:

Social exclusion is a process that pushes individuals to the edge of society and consequently limits their access to sources of an economic activity. One consequence of this exclusion is limited access to the capital and labour markets. Exclusion from traditional banking systems creates an obstacle to the development of their own economic activities and thus develops a spiral of deeper social separation. In recent decades, a microfinance system has been enforced in Europe to combat these phenomena. The aim of this paper is to evaluate the success of the European microfinance sector in the battle against social exclusion. Based on statistical testing of the hypotheses, it can be concluded that the microfinance facility has a positive impact on social inclusion and poverty reduction in European countries. At the same time, tested models have shown that the effectiveness of this instrument is increasing with the declining economic level of individual economies.

Key words:

Microfinance, Social exclusion, Microfinance institutions, European microfinance sector

Úvod

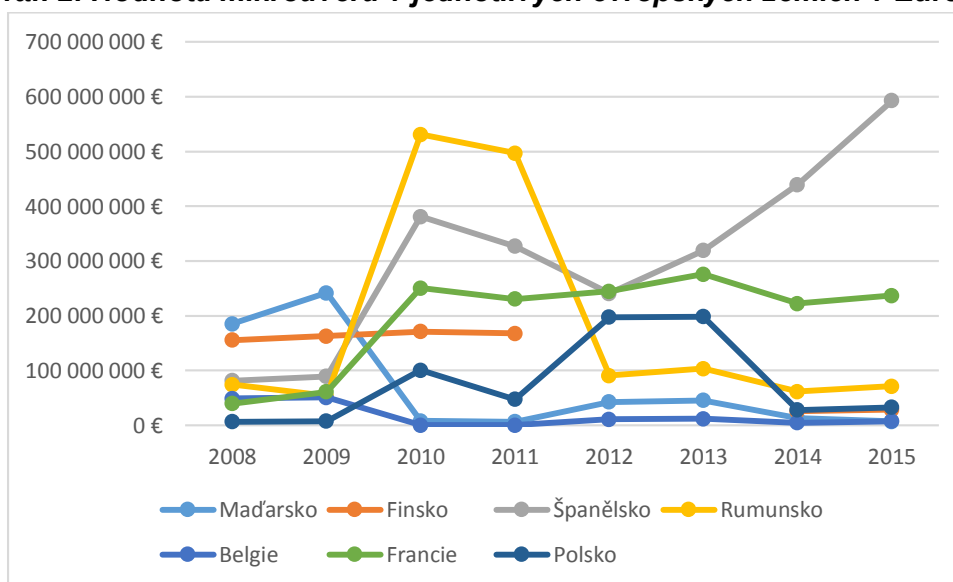
Bankovní sektor v Evropě je tvořen hustou sítí finančních institucí, kterých je podle Evropské centrální banky na půdě Evropské unie přes 7 000. Na rozdíl od anglosaského kapitálového trhu hrají banky klíčovou roli ve financování evropských podniků. Podle Evropské centrální banky je přes 80 % evropských podnikatelských aktivit financováno bankovním kapitálem. Problematickou oblastí ovšem zůstávají začínající a malé podniky, pro které je přístup k bankovnímu kapitálu velmi limitován, zvláště v situaci, kdy nedisponují kvalitním fyzickým kolaterálem nebo bohatou podnikatelskou historií. Vznik a další existence nových podniků jsou přitom považovány za zásadní faktor ekonomického rozvoje každého

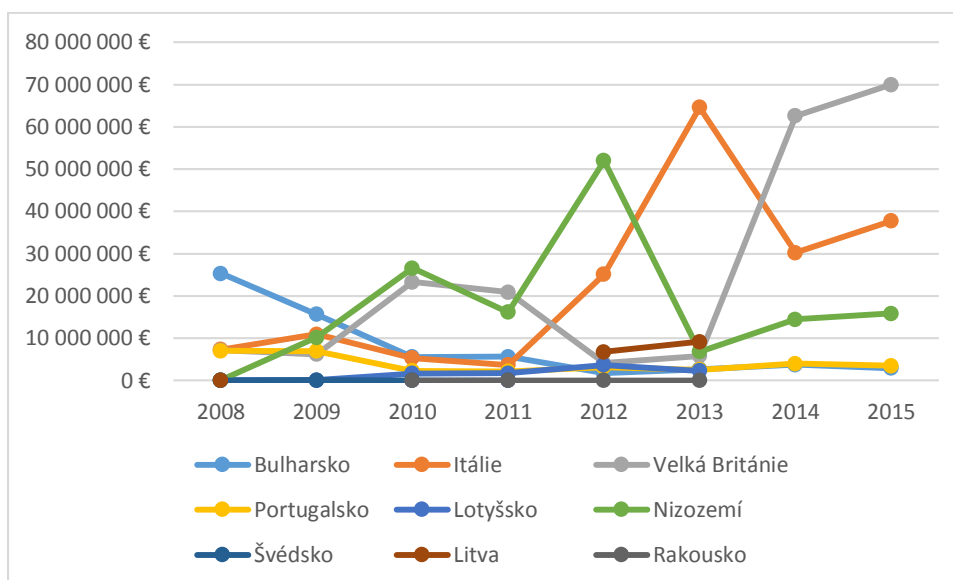
hospodářství. I když se jedná o malé podniky, jejich role v ekonomice přesahuje jejich velikost Chmelíková a kol. (2014). Říká se o nich, že jsou energií pro ekonomický růst, Rychle rostoucí ekonomiky zpravidla vykazují vyšší počet nově zakládaných společností, než ekonomiky stagnující.

Caliendo a Kritikos (2010) uvádí, že téměř 100 % startupů v EU jsou mikro, nebo malé podniky a že jedna třetina z nich byla založena lidmi bez dlouhodobého zaměstnání. Ziskově orientovaný systém evropského bankovního sektoru ovšem neumožňuje plně využít ekonomický potenciál jednotlivých hospodářství, neboť nezaměstnané a ostatní sociálně vyloučené ekonomické aktéry diskriminuje v rámci svých úvěrových procesů. V poslední době se proto v Evropě rozvíjí masivní podpora mikrofinančního sektoru z veřejných zdrojů, která má za následek extenzivní růst této oblasti finančního trhu.

Mikrofinanční sektor v posledním desetiletí zaznamenal výrazný rozvoj (Hrabalek a Zdrahal, 2013). Podle (European Microfinance Network – EMN, 2018) vzrostla celková rozděluovaná částka na mikroúvěrech (úvěry do 25 000 Euro) z přibližné 1 mld. Eur v roce 2006 na 2,5 mld. Eur v roce 2015. Rovněž počet jednotlivých půjček vzrostl z cca 100 000 v roce 2006 na více než půl milionu mikroúvěrů v roce 2015. Počet firem, které průběžně využívají služeb mikrofinančního sektoru se pohybuje v řádu 1 000 000 aktivních dlužníků. Následující graf dokumentuje vývoj situace od roku 2008 do roku 2015 v evropských zemích, které zaznamenaly v tomto období rozvoj mikrofinančního sektoru.

Graf. 1: Hodnota mikroúvěrů v jednotlivých evropských zemích v Eurech

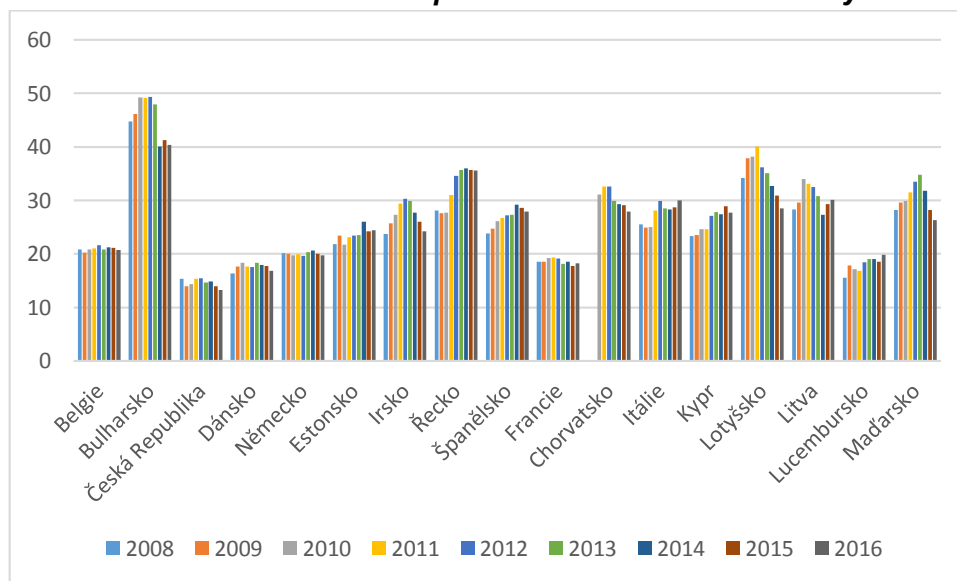

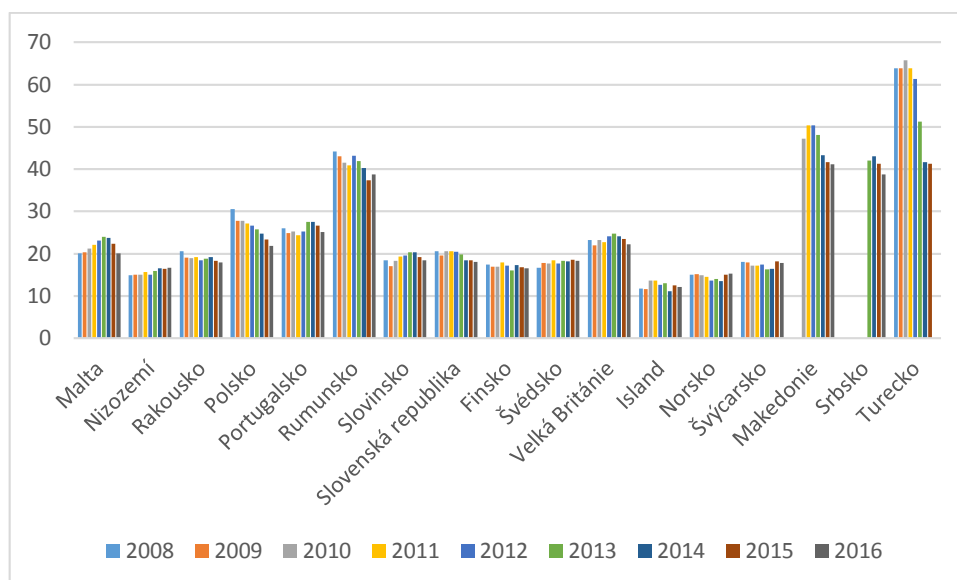

Zdroj: EMN (2017), vlastní zpracování

Více než 60 % mikrofinančních institucí uvádí podle Botti et al. (2016) jako svou misi inkluzi sociálně vyloučených skupin obyvatelstva a následnou redukci chudoby. Jedná se o jeden z primárních strategických cílů tohoto finančního sektoru, zůstává ovšem otázkou, nakolik se jej daří v evropských podmínkách naplňovat. Následující graf dokumentuje vývoj podílu osob se zvýšeným rizikem chudoby v jednotlivých evropských zemích. V průměru se v Evropě podíl osob na hranici chudoby pohybuje okolo 23 % a nijak výrazně v posledním desetiletí nekolísá, v jednotlivých zemích je však situace opačná. Jak lze vyčíst z následujícího grafu, v některých zemích se situace zhoršuje, jiné naopak zaznamenávají klesající podíl osob čelícím sociálnímu vyloučení a riziku chudoby.

Graf. 2: Procentní podíl osob na hranici chudoby

Zdroj: Eurostat (2018), vlastní zpracování

I přes výrazný rozvoj mikrofinančního sektoru v Evropě (Chmelíková a Bittnerová (2017)) zůstává empiricky nepodložena otázka, do jaké míry přispívá intenzita mikrofinančních operací k redukci sociální exkluze v jednotlivých zemích. Výše prezentovaná data vybízí k analýze této souvislosti a ověření nástroje mikrofinancování v jeho primární úloze – v redukci rizika chudoby a sociálního vyloučení. Cílem tohoto příspěvku je proto ověřit jaký dopad měl v uplynulých 10 letech rozvoj mikrofinančního sektoru v jednotlivých evropských zemích na podíl osob na hranici chudoby.

Hypotézy, data a metodika

Na základě výše vedené diskuze lze formulovat výzkumnou otázku, do jaké míry přispívá intenzita mikrofinančního sektoru v jednotlivých evropských zemích ke zmírnění sociálního vyloučení a následné chudoby. K ověření této výzkumné otázky lze formulovat následnou hypotézu:

H1: Pokles chudoby v evropských zemích je pozitivně ovlivněn intenzitou mikrofinančního sektoru.

Za účelem statistického testování a následného ověření výchozí hypotézy je formulována její nulová varianta v následujícím znění:

H01: Pokles chudoby v evropských zemích není pozitivně ovlivněn intenzitou mikrofinančního sektoru.

Hypotéza je formulována na základě očekávání, které plyne z analýzy strategických cílů jednotlivých mikrofinančních institucí v Evropě. Dle průzkumu neziskové organizace European Microfinance Network (EMN, 2017), který je mezi evropskými mikrofinančními institucemi kontinuálně prováděn od roku 2008, je cíl snížení míry sociálního vyloučení a chudoby považován za nejdůležitější poslání tohoto sektoru a jako svůj hlavní cíl jej uvádí přes 60 % institucí. Empirická evidence v oblasti evropských mikrofinancí je velmi ojedinělá a ani v této oblasti neexistují relevantní výzkumy sledující uvedenou problematiku. Nicméně z předvýzkumu dostupného datového vzorku vyplynulo, že účinnost mikrofinančního sektoru v zemích s vyšším podílem osob na hranici chudoby je vyšší než v bohatších zemích. Z tohoto důvodu bude zvláště testována následující hypotéza, zkoumající efektivnost tohoto nástroje sociální politiky v méně rozvinutých evropských zemích:

H2: Pokles chudoby v evropských zemích s vysokým podílem osob na hranici chudoby je pozitivně ovlivněn intenzitou mikrofinančního sektoru.

Za účelem statistického testování a následného ověření výchozí hypotézy je formulována její nulová varianta v následujícím znění:

H02: Pokles chudoby v evropských zemích s vysokým podílem osob na hranici chudoby není pozitivně ovlivněn intenzitou mikrofinančního sektoru.

Data pro testování výzkumné otázky v tomto příspěvku pocházejí ze dvou zdrojů. Prvním unikátním zdrojem jsou výsledky rozsáhlého a aktuálního šetření mezi mikrofinančními institucemi v Evropě, které je ve spolupráci několika neziskových organizací (Fondazione Giordano Dell'Amore, European Microfinance Network (EMN) a Microfinance Centre (MFC)) zpracováváno nepřetržitě již od roku 2004. Podle Botti a kol. (2016) se pokrytí tohoto reportu zvýšilo z 32 poskytovatelů mikroúvěrů v roce 2004 na 149 institucí v roce 2015. Pro analýzu uvedené souvislosti mezi intenzitou mikrofinančního sektoru a chudoby v Evropě jsou použita data z šetření prováděného v letech 2008 – 2015. Soubor zahrnuje informace o mikrofinančním sektoru z celkem 18 evropských zemí (Belgie, Bulharsko, Estonsko, Finsko, Francie, Německo, Irsko, Itálie, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Nizozemí, Polsko, Portugalsko, Rumunsko, Španělsko, Švédsko, Velká Británie). Z tohoto datového zdroje jsou přejímány informace o intenzitě mikrofinančních sektorů v jednotlivých zemích, která je měřena objemem redistribuovaných finančních prostředků v rámci nástroje mikroúvěrů. Druhým datovým zdrojem je databáze Eurostatu, která nabízí informace o vývoji podílu osob žijících na hranici chudoby v jednotlivých evropských zemích a příslušných letech.

Pro statistické testování uvedených hypotéz je použita metoda regresní analýzy. U jednotlivých souborů dat byla nejdříve ověřena jejich normalita, jednak pomocí Kolmogorov-Smirnovova testu a pak na základě pravděpodobnostního normálního grafu. Následně bylo přistoupeno k regresní analýze obou dvojic proměnných:

H1:

- **Nezávislá proměnná:** Hodnota mikroúvěrů rozdělována v jednotlivých zemích a letech 2008 – 2015. Hodnota je vyjádřena jako celková suma Eur vynaložená na mikroúvěry v jednotlivých zemích v příslušných letech. Pro zajištění srovnatelnosti je celková částka přepočtena koeficientem parity kupní síly na srovnatelnou úroveň a relativizována přepočtem této hodnoty na jednoho obyvatele.
- **Závislá proměnná:** Změna podílu osob žijících na hranici chudoby v příslušném roce a v jednotlivých zemích.

H2:

- **Nezávislá proměnná:** Hodnota mikroúvěrů redistribuována v zemích s podílem obyvatelstva na hranici chudoby vyšším než 30 % a letech 2008 – 2015. Hodnota je vyjádřena jako celková suma Eur vynaložená na mikroúvěry v jednotlivých zemích v příslušných letech. Pro zajištění srovnatelnosti je celková částka přepočtena koeficientem parity kupní síly na srovnatelnou úroveň a relativizována přepočtem této hodnoty na jednoho obyvatele.
- **Závislá proměnná:** Změna podílu osob žijících na hranici chudoby v příslušném roce a v j zemích v zemích s podílem obyvatelstva na hranici chudoby vyšším než 30 %.

Všechny proměnné, včetně jejich deskripce a způsobu výpočtu jsou uvedeny v tabulce č. 1. pro testování 1. hypotézy a v tabulce č. 2 pro testování 2. hypotézy.

Tabulka 1 – Statistická deskripce proměnných pro model I

Proměnná	Zkratka	Popis	Zdroj	Průměr	Směr . Od.	Min	Max	Počet pozorování
ZÁVISLÁ PROMĚNNÁ								
Chudoba a sociální vyloučení	CHUD	Podíl osob na hranici chudoby _(t) – Podíl osob na hranici chudoby _(t-1)	Eurostat	-0,07	1,34	-3,90	3,70	93
NEZÁVISLÁ PROMĚNNÁ								
Intenzita mikrofinančního sektoru	MIKFIN	Hodota mikroúvěrů na jednoho obyvatele přepočteno paritou kupní síly _(t)	Šetření mikrofinančních institucí — European Microfinance Network (EMN)	2,34	2,64	0,01	10,50	93

Zdroj: vlastní výpočty

Tabulka 2 – Statistická deskripce proměnných pro model II

Proměnná	Zkratka	Popis	Zdroj	Průměr	Směr . Od.	Min	Max	Počet pozorování
ZÁVISLÁ PROMĚNNÁ								
Chudoba a sociální vyloučení v zemích s vysokým podílem osob na hranici chudoby	CHUD >30	Podíl osob na hranici chudoby _(t) – Podíl osob na hranici chudoby _(t-1) (v zemích s podílem osob na hranici chudoby vyšším než 30 %)	Eurostat	-0,37	1,90	-3,90	3,70	23
NEZÁVISLÁ PROMĚNNÁ								
Intenzita mikrofinančního sektoru v zemích s vysokým podílem osob na hranici chudoby	MIKFIN >30	Hodota mikroúvěrů na jednoho obyvatele přepočteno paritou kupní síly _(t) (v zemích s podílem osob na hranici chudoby vyšším než 30 %)	Šetření mikrofinančních institucí — European Microfinance Network (EMN)	3,43	2,62	0,06	5,03	23

Zdroj: vlastní výpočty

Výsledky

Obě hypotézy H01 a H02 byly testovány za účelem determinace vztahu mezi intenzitou mikrofinančního sektoru a redukce chudoby v evropských zemích. Získaná data byla v obou modelech proložena lineárními regresními funkcemi, které nabyly následujících podob:

- Model I: **CHUD** = 0,224 – 0,126 * **MIKFIN**
- Model II: **CHUD>30** = 1,149 – 0,443 * **MIKFIN>30**

Klesající charakter funkcí dokládá, že podíl osob žijících na hranici chudoby klesá s rostoucími hodnotami mikroúvěrů, které jsou redistribuovány mezi obyvatele. Navíc lze jednoznačně konstatovat, že účinnost tohoto nástroje sociální politiky roste se snižující se vyspělostí ekonomiky. Země s vysokým podílem osob na hranici chudoby reagují citlivěji na nástroje mikrofinančního sektoru. Zatímco v modelu I (všechny testované země) je b koeficient pouze -0,126 u zemí s podílem osob na hranici chudoby vyšším než 30 % je více než dvojnásobný: -0,443.

Index determinace, vysvětlující kolik procent rozptylu vysvětlované proměnné je vysvětleno modelem, se u obou modelů liší. Zatímco u prvního modelu se vysvětlené procento pohybu závislé proměnné pohybuje na úrovni 6,02 %, u druhého modelu je to 37,49 %. Obě hypotézy byly testovány na hladině spolehlivosti $\alpha = 0,05$. Celkové výsledky statistického testování obou hypotéz jsou shrnuty v tabulce č. 3 a 4.

Tabulka 3 – Statistický test hypotézy H01 na hladině spolehlivosti $\alpha = 0,05$

Nezávislá proměnná (MIKFIN)	Závislá proměnná (CHUD) koeficienty
a (p hodnota)	0,224 (0,220)
b (p hodnota)	- 0,126*** (0,016)
R²	0,062
F-test	6,015
p-value	0,016 < 0,05

Zdroj: vlastní výpočty (zpracováno v programu Excel)

Tabulka 4 – Statistický test hypotézy H02 na hladině spolehlivosti $\alpha = 0,05$

Nezávislá proměnná (MIKFIN>30)	Závislá proměnná (CHUD>30) koeficienty
a (p hodnota)	1,149*** (0,044)
b (p hodnota)	-0,443*** (0,002)
R²	0,375
F-test	12,59
p-value	0,002 < 0,05

Zdroj: vlastní výpočty (zpracováno v programu Excel)

Výsledek statistického testování modelů I a II umožnil zamítnutí obou nulových hypotéz o neexistenci vztahu mezi intenzitou mikrofinančního sektoru a úrovní chudoby v jednotlivých zemích. Obě nulové hypotézy jsou zamítnuty na hladině statistické významnosti menší než 0,05. Je tedy možné podpořit základní hypotézu, že rozvoj a investice do mikrofinančního sektoru má významný vliv na represi chudoby, přičemž účinnost tohoto nástroje sociální politiky roste s klesající sociální úrovní jednotlivých zemí. Model II, testující země s podílem

obyvatel na hranici chudoby vyšším než 30 %, vykazuje vyšší hodnotu b koeficientu a zároveň vyšší hodnoty ukazatelů statistické významnosti.

Shrnutí

Sociální vyloučení je proces, který vytlačuje jedince na okraj společnosti a následně omezuje jejich přístup ke zdrojům ekonomických činností. Jedním z důsledků tohoto vyloučení je omezený přístup na kapitálové a pracovní trhy. Vyloučení z tradičních bankovních systémů vytváří překážku pro rozvoj vlastních ekonomických aktivit a rozvíjí tak spirálu hlubší sociální separace. V posledních desetiletích se jako nástroj boje proti těmto jevům prosazuje v evropských zemích systém mikrofinancování.

V České republice je dle Ministerstva práce a sociálních věcí nedostatečně rozvinutý legislativní a regulatorní rámce pro podporu mikrofinančního sektoru. Taková situace má za následek téměř nulovou existenci finančních institucí v České republice nabízejících mikro úvěry (Bendig, Unterberg a Sarpong, 2014), což následně vede drobné podnikatele ke krytí svých podnikatelských činností ze spotřebitelských úvěrů (ve velké míře od nebankovních institucí). Tyto spotřebitelské úvěry jsou ovšem nákladné a zároveň představují pro podnikatele vysoké riziko předlužení. Inspirace pro návrh a spuštění fungujícího mikrofinančního sektoru tak může být nalezena v ostatních evropských zemích, které svou sociální politiku směřují právě do oblasti mikrofinancí. I přes výrazný rozvoj mikrofinančního sektoru v Evropě zůstává empiricky nepodložena otázka, do jaké míry přispívá intenzita mikrofinančních operací k redukci sociální exkluze v jednotlivých zemích.

Cílem tohoto příspěvku proto bylo vyhodnotit úspěšnost evropského mikrofinančního sektoru v boji proti sociálnímu vyloučení. Na základě statistického testování stanovených hypotéz lze konstatovat, že nástroj mikrofinancí má pozitivní dopad na sociální inkluzi a redukci chudoby v evropských zemích. Zároveň testované modely ukázaly, že účinnost tohoto nástroje roste s klesající ekonomickou vyspělostí jednotlivých ekonomik.

Tento příspěvek vznikl v rámci projektu: FRRMS_IGA_2018/006: "The Role of Microfinance Sector in the Rural Areas Development"

Literatura:

- BENDIG, M., UNTERBERG, M. AND SARPONG, B. (2014). Microfinance in Europe: A survey of EMN - MFC members. Report 2012-2013. Brussels: European Microfinance Network.
- BOTTI, F., DAGRADI, D.L. AND TORRE, L.M. (2016). Microfinance in Europe: A survey of EMN - MFC members. Report 2014-2015. Brussels: European Microfinance Network.
- CALIENDO, M., & KRITIKOS, A. S. (2010). Start-ups by the unemployed: characteristics, survival and direct employment effects. *Small Business Economics*, 35(1), 71-92.
- EUROPEAN MICROFINANCE NETWORK (EMN). (2017) Microfinance in Europe: microfinance by country. European Microfinance Network. [online]. Available at: <http://www.european-microfinance.org>. [Accessed: 3 October 2017].
- EUROSTAT. (2018): Database. Eurostat. [on-line]. Available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>. [Accessed: 30 August 2018]
- HRABALEK, M, ZDRAHAL, I. Microfinance and the role of the State: No Pago Movement in Nicaragua. In *Proceedings from VIII. International Conference on Applied Business Research ICABR 2013*. Brno: Mendel University in Brno, 2013, pp. 264--271. ISBN 978-0-620-55419-0.
- CHMELÍKOVÁ, G., BITTNEROVÁ, M. (2017): Microfinance as a tool for job creation in Europe. In *Region v rozvoji společnosti 2017*. 1. vyd. Brno: Mendelova univerzita, s. 292--298. ISBN 978-80-7509-548-0. URL: http://www.icabr.com/respo/RESPO_2017.pdf
- CHMELÍKOVÁ, G., and REDLICOVÁ, R. (2013). Role začínajících podniků v socio-ekonomické úrovni regionů EU. In *Proceedings of the International Scientific Conference*

Region in the Development of Society 2013. 1. vyd. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2013, s. 129--136. URL: http://www.icabr.com/respo/RESPO_2013.pdf
CHMELÍKOVÁ, G., JANOUŠKOVÁ, D., KAŽOVÁ, P., OŠKRDALOVÁ, T., REDLICOVÁ, R., SOMERLÍKOVÁ, K.: Role podniků v rozvoji regionu, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Region v rozvoji společnosti 2014. 1. vyd. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2014, s. 325--332.

Kontaktní adresy autorů:

Gabriela Chmelíková, Department of Regional and Business Economics, Faculty of Regional Development and International Studies, Mendel University in Brno, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Czech Republic, E-mail: gabriela.chmelikova@mendelu.cz

Radka Redlichová, Department of Regional and Business Economics, Faculty of Regional Development and International Studies, Mendel University in Brno, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Czech Republic, E-mail: radka.redlichova@mendelu.cz

Martina Zelená, Faculty of Regional Development and International Studies, Mendel University in Brno, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Czech Republic, E-mail: xzelena6@node.mendelu.cz

Regionálne produkty ako nástroj spoločenskej zodpovednosti. Prípadová štúdia – Hont SR

Regional products as a tool for Corporate Social Responsibility. Case Study – Hont SR

Jana Jaďud'ová, Iveta Marková, Ivan Murin, Jana Hroncová Vicianová, Anton Rezníček

Abstrakt:

Regióny možno rozdeľovať na základe rôznych kritérií, napr. podľa stupňa urbanizácie (prevažne vidiecke, ostatné vidiecke, prevažne mestské) podľa metodiky OECD, podľa dynamiky rastu HDP (rýchlo rastúce, pomaly rastúce), podľa atraktivity a dostupnosti a pod.

Výber výskumnej vzorky vychádzal z viacerých komponentov hodnotiacich rast regiónu. Naším cieľom je prieskum spotrebiteľského správania v regióne, ktorého rast závisí od poľnohospodárskej produkcie, s cieľom produkcie domácich výrobkov, za účelom podpory domáceho trhu a zamestnanosti. S uvedenou skutočnosťou je spojený aj rozvoj cestovného ruchu. Vybraný región Hont predstavuje región s malými sídlami. Súčasný trend poklesu populácie v malých sídlach vytvára vedľajšie nežiadúce efekty. Dochádza k stagnácii starostlivosti o rozlohu významnej časti krajiny (regiónu) a jej ekosystémových funkcií.

Prieskum spotrebiteľského správania v regióne Hont sme realizovali prostredníctvom dotazníkového šetrenia v mesiacoch apríl – máj 2018. Prieskumu sa zúčastnilo 128 respondentov. Vo výskumnej vzorke mali rovnomerné zastúpenie respondenti mužského aj ženského pohlavia. Prevládali respondenti v produktívnom veku (58%) so stredoškolským vzdelaním (48%). Príspevok prezentuje čiastkové výsledky spotrebiteľského prieskumu vo vzťahu k regionálnemu značeniu a rozvoju regiónu Hont (obec Bzovík, južné Slovensko, banskobystrický kraj, okres Krupina). Za základné charakteristiky regionálnych produktov považujeme podiel manuálnej práce, využitie surovín špecifických pre daný región a pôvod priradený konkrétnemu regiónu, s ktorého názvom sa predáva. Z výsledkov prieskumu môžeme konštatovať, že respondenti uprednostňujú kúpu produktov s krajinou pôvodu Slovensko (80%) pred regionálnou značkou Hont. S regionálnou značkou Hont sa stretávajú najmä na verejných podujatiach, ako sú jarmoky a dni obce (71%). V obchodných reťazcoch, malých aj veľkých podnikateľoch, regionálne produkty nemajú vysoké zastúpenie (71% respondentov regionálny produkt Hont v obchode nenachádza), čoho dôkazom je preferencia predaja daných produktov priamo u výrobcu. Ako formu vyhľadávania informácií uprednostňujú osobnú skúsenosť člena rodiny, priateľov a známych (34%).

Príspevok vznikol s podporou projektu RUINS CE902/Interreg Central Europe a projektu VEGA 1/0651/17 „Koncipovanie inovatívneho synergického modelu spoločensky zodpovedného podnikania ako perspektíva uplatňovania zodpovedného podnikania v malých a stredných podnikoch“.

Kľúčová slova:

región Hont, regionálne značenie produktov, spotrebiteľské správanie, udržateľnosť regiónu

Abstract:

Regions can be divided based upon different criteria, for example according to the degree of urbanization (predominantly rural, other rural, predominantly urban according to the OECD methodology), dynamics of GDP growth (fast growing, slowly growing), attractiveness and availability, etc.

The selection of the research sample was based on several components of the region's growth assessment. Our goal represented the survey of consumer behavior in a region whose growth

depends on agricultural production to produce domestic products to support domestic market and employment. This fact is connected to the development of tourism. The chosen Hont region presents a region with small settlements. The current trend of population decline in small settlements which creates undesirable side-effects. There is a stagnation in care of the size of a significant part of the country (region) and its ecosystem functions.

The survey of consumer behavior in the Hont Region was carried out through a questionnaire survey in the months of April and May 2018. The survey was attended by 128 respondents. The male and female respondents were equally represented in the sample. Predominant part was represented by working-age (58%) with secondary education (48%) respondents. The paper presents partial results of the consumer survey in relation to the regional labelling and development of Hont region (village Bzovik, south Slovakia, Banská Bystrica region, district Krupina). As the basic characteristics of regional products we consider the share of manual labor, the use of region-specific raw materials and the origin assigned to the specific region with which the name is also sold. We can say from survey results that respondents prefer buying products with the country of origin of Slovakia (80%) compared to the regional brand Hont. They get in contact with the regional brand Hont mainly at public events such as markets and municipality days (71%). In commercial chains, small and large businesses, regional products do not have a high representation (71% of respondents do not find Hont's regional product in the shop) which is evidence of the preference of selling the products directly at the manufacturer. As a form of searching information, they prefer the personal experience of a family member, friends and acquaintances (34%).

The paper was created with the support of RUINS CE902 / Interreg Central Europe and VEGA 1/0651/17 project.

Key words:

Hont region, regional product labeling, consumer behavior, region sustainability

Úvod

Tradičné a regionálne produkty fungujú v krajinách EÚ ako osobitné produkty s garantovanou kvalitou, ktoré sa vyznačujú predovšetkým jedinečnosťou, tradíciou, kde sa výrobný proces odovzdáva z generácie na generáciu (Kosiorowska, 2013, Jarossová a Šupolová, 2015).

Cieľ a prínos regionálnej značky je možné vyvodiť z interpretácie regionálneho rozvoja v rámci zákona 503/2001 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja „trvalý rast hospodárskeho potenciálu a sociálneho potenciálu regiónu, čo zvyšuje jeho hospodársku úroveň, výkonnosť, konkurencieschopnosť a životnú úroveň jeho obyvateľov“ (Štensová, 2013).

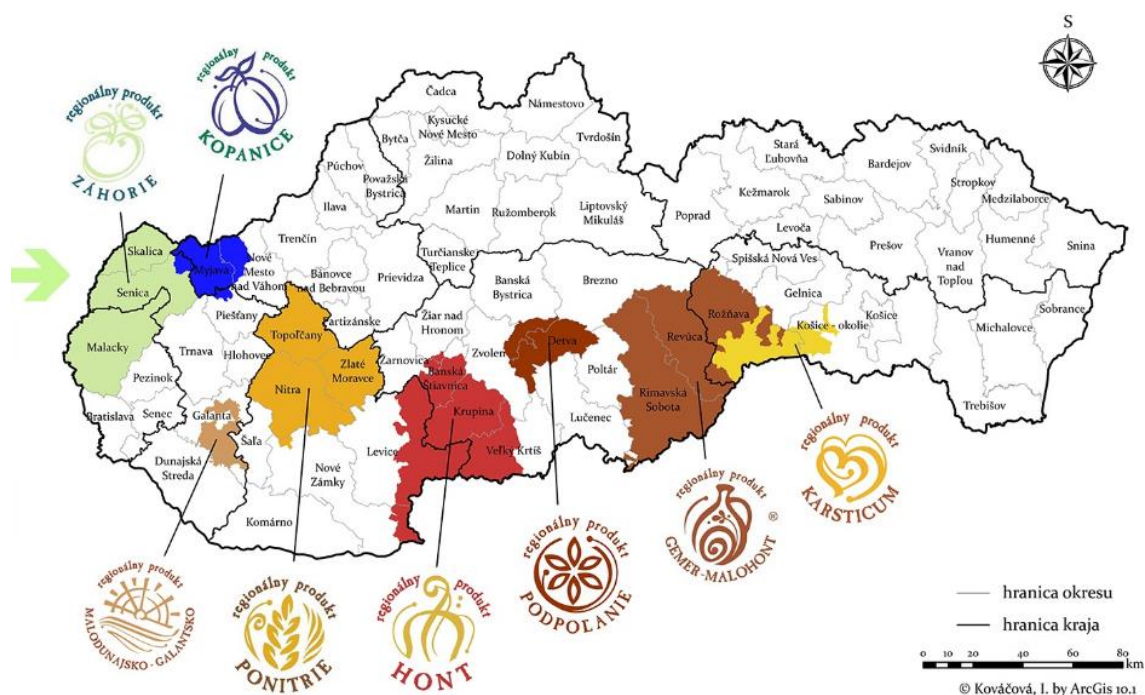
Integrálnou súčasťou kohéznej politiky Európskej únie je snaha o zvyšovanie kvality a bezpečnosti domácich produktov. Veľký počet z domácich produktov vykazuje špecifické charakteristiky vzťahujúce sa k ich geografickému pôvodu, tradičnému spôsobu výroby, využitiu tradičných surovín alebo ďalším kvalitatívnym benefitom (Gaviglio, 2017, Jaďudová et al., 2017). Tieto charakteristiky majú vplyv na spotrebiteľské vnímanie produktu a nákupné rozhodovanie a podporu rozvoja regionálnej ekonomiky. Velčovská a Sadílek (2014) hodnotia markantný rastúci záujem spotrebiteľov v krajinách Európskej únie, ako o kvalitné, tak o tradičné produkty.

Myšlienka označovať produkty značkami, ktoré informujú spotrebiteľa o vplyve produktov, ich výroby a spotreby na životné prostredie, sa prvýkrát realizovala v roku 1978 v Nemecku (Jaďudová et al., 2016). V súčasnosti zastrešuje systém označovania environmentálne vhodných produktov program Ecolabelling. Takéto výrobky môžu získať environmentálnu značku EU, ktorá informuje spotrebiteľa a zároveň osvedčuje, že daný výrobok spĺňa

požiadavky z hľadiska eliminácie priamych a nepriamych vplyvov na životné prostredie, zdravie populácie a biodiverzitu druhov a ekosystémov (Murín et al., 2015, Gajarská, 2014).

Spomedzi ukazovateľov ekonomického rozvoja patrí SR na základe dát OECD, z roku 2014, medzi štáty s najväčšími regionálnymi rozdielmi v ukazovateľoch príjmu (29. priečka spomedzi 32 krajín) a ne/zamestnanosti (21. priečka z 33 hodnotených krajín). Spôsobené je to najmä vysokým odstupom hlavného mesta (Bratislava) od zvyšku Slovenska. Rozdiely existujú vo výške príjmov jednotlivých regiónov a zaostávanie regiónov východného a juhu stredného Slovenska v miere nezamestnanosti (Golias, 2017).

Propagáciu a koordináciu regionálnych značiek na Slovensku zastrešuje Národná sieť slovenských Miestnych akčných skupín (NSS MAS), ktorá združuje 17 MAS, 11 verejno-súkromných partnerstiev a občianske združenia. Každá regionálna značka má svojho koordinátora, ktorým je Miestna akčná skupina, ktorej úlohou je zviditeľniť, podporovať a propagovať regionálnu značku (Jarossová a Šupolová, 2015). V súčasnosti má Slovensko osem fungujúcich regionálnych označení (Obr. 1) (Kanianska et al. 2017). Ako uvádza NSS MAS (2015), všetky regionálne značky majú svoju vlastnú webovú stránku, jednotný vzhľad logotypu vyjadrujúci symbol typický pre daný región. Takisto boli prijaté zásady pre certifikáciu produktov: jedinečnosť spojená s regiónom, lokálna surovina pochádzajúca z regiónu, tradícia a podiel ručnej práce a šetrnosť k prírode (Národná sieť slovenských miestnych akčných skupín, 2015).

Obr. 1: Regionálne značky Slovenska

Zdroj: Miklenčíčová [2015]

Značka regionálny produkt HONT

Od roku 2013 do roku 2018 bola značka „regionálny produkt Hont“ udelená 44 žiadateľom v kategóriách: potravinárske a prírodné produkty, remeselné výrobky, stravovacie služby a ubytovacie služby (1 žiadateľ má značku aj pre stravovacie aj pre ubytovacie služby). Medzi potravinárske a prírodné produkty patria tekvicové jadierka a obilniny, hrozno, víno, výrobky z kravského a ovčieho mlieka, kváskový chlieb a koláče, med, medovina, divoké bylinky a čajoviny, ovocie, zelenina a výrobky z nich, škvarkové pagáče plnené slivkovým lekvárom, oblátky, lisované panenské oleje, hroznový džem Konkordia. Z remeselných výrobkov je

certifikované korytárstvo, tkané koberce, „bad'anská“ brezová metla, hontianska truhlica, košíkárské výrobky, drevorezby, šperky, paličkovaná čipka, kováčske výrobky, výrobky z kože, výrobky z nepálenej hlíny, výrobky zo slaného cesta, sviečky, dekoreatívne medovníky a drevené svietniky. Regionálnu značku používa aj jedno ubytovacie a stravovacie zariadenie (Penzión Starý hostinec, Svätý Anton) a stravovacie zariadenie na Počúvadlianskom jazere (okres Banská Štiavnica) pre tradičné jedlá z Hontu (Tab 1).

Tab. 1: Produkty so značkou Regionálny produkt Hont

Typ	Kategória	Podkategória	Počet	Spolu
Výrobky	Remeselné výrobky	Výrobky z dreva, prútia alebo kameňa	6	15
		Výrobky z keramiky, hlíny	6	
		Výrobky zo skla, kovu alebo drôtu	1	
		Výrobky z textilu alebo vlny, krajka, čipka	2	
		Výrobky z kože	1	
		Ďalšie remeselné výrobky	3	
	Potraviny a poľnohospodárske produkty	Produkty z pekárne a cukrárne	5	15
		Produkty zo záhrady	4	
		Produkty z farmy	2	
		Mäso a údeniny	0	
		Nápoje	4	
		Ďalšie potraviny a poľnohospodárske produkty	0	
	Prírodné produkty	Kvety a byliny	1	11
		Huby	0	
Med a produkty z neho		9		
Ďalšie prírodné produkty		1		
Služby	Ubytovacie a stravovacie služby	Hotel	0	3
		Penzión	1	
		Ubytovanie v súkromí	0	
		Chata/chalupa	0	
		Ubytovňa	0	
		Kemp	0	
		Stravovacie zariadenia	2	
Zážitky a organizované podujatia			0	0
Spolu				44

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa <http://www.produkthont.sk/regionalne-produkty> [2018]

Úlohou regionálneho značenia miestnych produktov HONT® je odlíšiť, zviditeľniť a podporiť miestnych producentov a poskytovateľov služieb, ktorí sa okrem svojej produkcie a služieb podieľajú aj na tvorbe pracovných príležitostí, na budovaní dobrého mena regiónu a na zachovávaní jeho tradícií, hodnôt a jedinečností. Regionálna značka, ktorou budú označené miestne produkty alebo služby, bude spotrebiteľom zaručovať pôvod výrobku alebo služby v regióne, ako aj využívanie tradičných postupov alebo miestnych, príp. regionálnych zdrojov.

Výber skúmanej lokality

Hont predstavuje časť južného Slovenska, ktoré je bez výskytu priemyselných závodov a fabrík. Oblasť Hontu upúta hlavne prírodnými scenériami, rozsiahlymi listnatými lesmi Krupinskej planiny, kde dominuje rozvoj poľovníctva a pozorovania divej zveri, rybolov a vinohradnícke lokality. Krupinská planina, v trojuholníku miest Šahy, Krupina a Veľký Krtíš, na území regiónu Hont, je známa predovšetkým výrobou kvalitných vín, pestovaním gaštanov, zeleniny, ložiskami hnedého uhlia, termálnymi prameňmi, prírodnými krásami, pamiatkami a bohatými folklórnymi tradíciami. Región má bohatú surovinovú základňu a výborné predpoklady pre rozvoj regionálnej produkcie (Región Hont, 2012).

Vzorka respondentov bola vybraná z jednej z najstarších obcí regiónu Hont – Bzovík (okolo r. 1130 založil Lampert z rodu Hunt – Poznanovcov cisterciácke opátstvo v priebehu storočia sa následne premenilo na premoštrátske prepošstvo. Vývoj a rozvoj obce bol poznačený premenou opátstva na pôvodný románsky kláštor na gotický renesančný hrad s mohutným vonkajším opevnením zosilnený nárožnými baštami a vodnou priekopou. V 17 storočí bol hrad vypálený a opravený, neskôr obec i celé panstvo vlastnili jezuiti a nakoniec ostrihomský seminár. Počas uvedeného skoro tisícročného obdobia si lokalita zachovala pôvodný ráz (Región Hont, 2012).

Cieľom príspevku je spotrebiteľský prieskum názorov miestnych spotrebiteľov na regionálne environmentálne označenie potravín regiónu Hont, SR. Dotazníkovým prieskumom sa sledovala znalosť respondentov o regionálnom značení a faktory, ktoré vplyvajú na kúpu regionálnych produktov. Rozvoj regionálnych značiek závisí na ich kúpe. Kúpyschopnosť obyvateľstva je ovplyvnená množstvom faktorov. Pre účely prieskumu boli smerodajné názory a povedomie spotrebiteľov.

Vybraný región predstavuje historicky bohatú poľnohospodársku oblasť (produkcia vín a obilia), ktorá v 90 rokoch minulého storočia bola zdecimovaná. V poľnohospodárskej prvovýrobe tvoria v rámci Slovenskej republiky štruktúru podnikateľských subjektov najmä komerčné farmy právnických osôb – obchodné spoločnosti (verejné obchodné spoločnosti, spoločnosti s ručením obmedzením, akciové spoločnosti, komanditné spoločnosti), poľnohospodárske družstvá a fyzické osoby – samostatne hospodáriaci roľníci a živnostníci. Podľa Správy o poľnohospodárstve a potravinárstve SR za rok 2016 v Slovenskej republike evidujeme 1 štátny podnik, 28 družstiev, 1021 obchodných spoločností a 2330 fyzických osôb. V okrese Krupina (výskumná lokalita Bzovík) zaznamenávame v porovnaní s rokom 2014 pokles privátnych farmárov takmer o polovicu (zo 16-20 farmárov na 6-10 farmárov). Zrušenie poľnohospodárskych družstiev viedlo k výraznému poklesu výroby regionálnych produktov. Súčasný európsky trend podpory regionálneho rozvoja prispieva k inovácií domácich produktov, pod dozorom miestnych akčných skupín, ktoré udržiujú kvalitu produktov s označením „regionálny produkt“.

Metodika

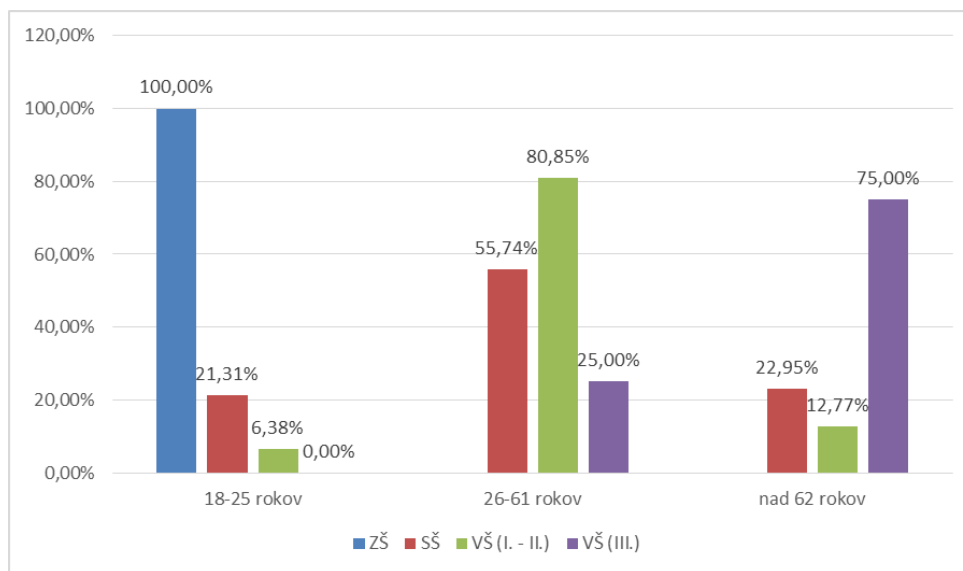
Predmetom prieskumu bola regionálna značka Hont. Prieskum sme realizovali formou dotazníkového šetrenia v mesiacoch apríl – máj 2018. Dotazník bol distribuovaný printovo prostredníctvom Miestnej akčnej skupiny Hont. Prieskumu sa zúčastnilo 128 respondentov z obce Bzovík. Pre určenie závislosti sledovaných parametrov sme zvolili Spearmanov koeficient. Software IBM SPSS Statistic bol použitý na spracovanie primárnych údajov. Výsledky sme spracovali percentuálne formou grafov v programe Microsoft excel.

Výsledky a diskusia

Prieskumnú vzorku tvorilo 128 respondentov, v ktorej mali rovnomerné zastúpenie respondenti mužského a ženského pohlavia. Závislosť pohlavia od kúpy regionálnych

produktov Hont sme zisťovali štatistickým testovaním prostredníctvom chí kvadrát testu ($\chi^2 = 1,56$, p -hodnota = 0,4584). Na základe výsledkov môžeme konštatovať, že v skúmanej vzorke sa nám nepreukázala závislosť kúpy regionálnych produktov na základe pohlavia respondentov.

Z hľadiska veku mierne prevládali respondenti v produktívnom veku 26-61 rokov (58%), u ktorých je predpoklad kúpyschopnosti regionálnych produktov (Graf 1). V celej výskumnej vzorke prevládali respondenti so stredoškolským vzdelaním (48 %) a najmenej bolo zastúpených respondentov s vysokoškolským vzdelaním 3.stupňa a vyššie (6%). Z hľadiska príjmu približne tretina respondentov (32,8%) má príjem v rozmedzí 351-550 EUR. Vo výberovom súbore len 18% opýtaných má príjem vyšší ako 750 EUR. Dané rozdelenie respondentov odráža skutkový stav v skúmanej obci Bzovík, aj podľa dostupných štatistických údajov obce.

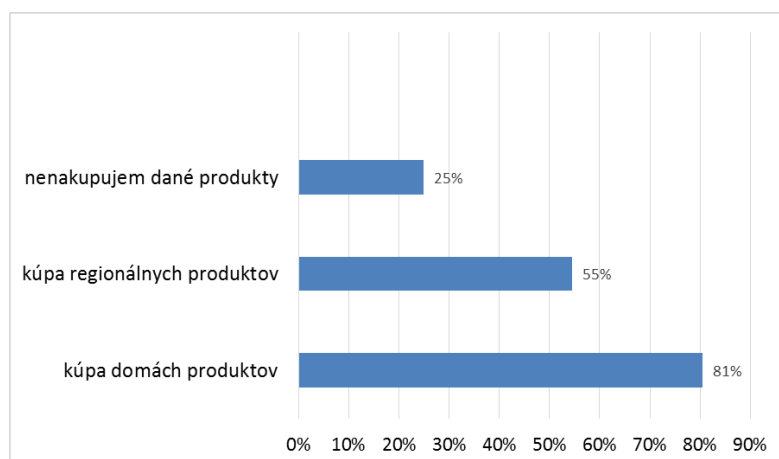

Graf 1: Rozdelenie výskumnej vzorky z hľadiska veku a vzdelania

Zdroj: Vlastné spracovanie [2018]

V špecifickejšej časti sa dotazníkový prieskum sústredil na kúpu a preferenciu regionálnych produktov. Značka regionálneho produktu zaručuje pôvod produktu v danom regióne a jeho jedinečnosť vo vzťahu k regiónu, a preto disponuje základnými charakteristikami: využitie surovín špecifických pre daný región a vyšší podiel manuálnej práce. Takéto produkty okrem kvality majú aj vyššiu cenu, a preto vzhľadom na ekonomickú situáciu regiónu Hont (vyšší podiel nezamestnaných vzhľadom k celému územiu Slovenska) nás zaujímalo, či v obci Bzovík respondenti nakupujú regionálne produkty. Najviac opýtaných označilo, že uprednostňujú kúpu produktov s krajinou pôvodu Slovensko (80,5%). Viac ako polovica respondentov (54,5%) nakupuje aj regionálne produkty. O domáce ani regionálne produkty nemá záujem 25% opýtaných (Graf 2), čo odráža rozdelenie výskumnej vzorky podľa mesačného príjmu.

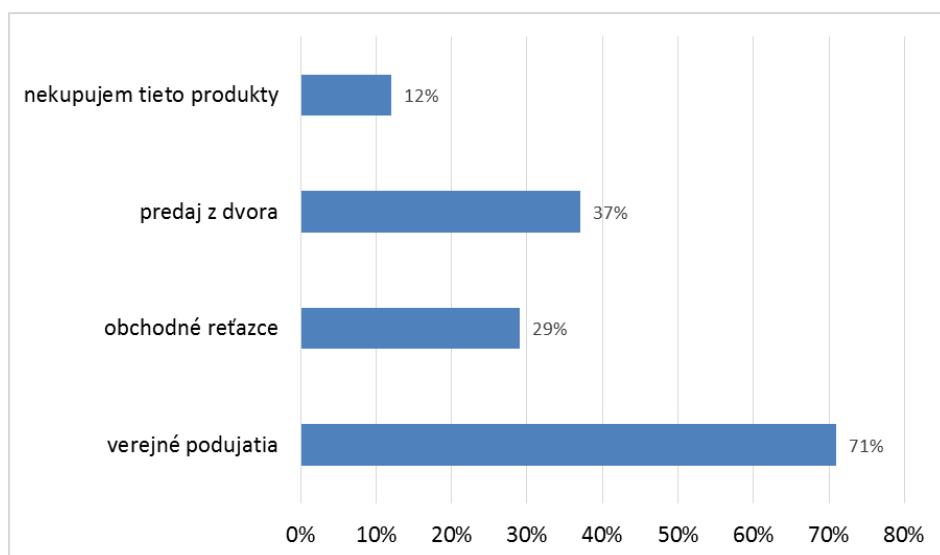
Závislosť mesačného príjmu, ako kľúčového faktora kúpy regionálnych produktov sme zisťovali štatistickým testovaním prostredníctvom chí-kvadrát testu ($\chi^2 = 1,56$, p -hodnota = 0,4584). Na základe výsledkov môžeme konštatovať, že v skúmanej vzorke sa preukázala závislosť mesačného príjmu a kúpy regionálnych produktov. Ako uvádza Hu et al. (2012) spotrebitelia sú ochotní priplatiť si za regionálny produkt, a tým podporiť malých rodinných farmárov a remeselníkov.

Graf 2: Preferencia kúpy domácich a regionálnych produktov

Zdroj: Vlastné spracovanie [2018]

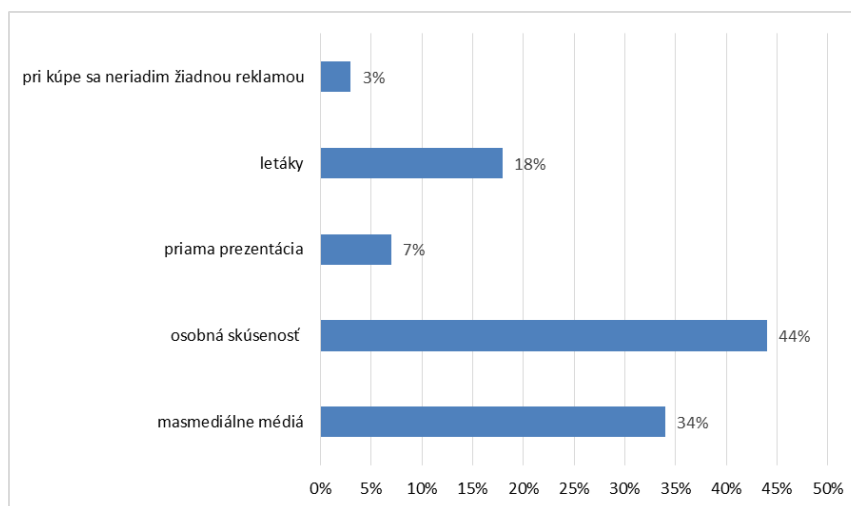
Forma a miesto predaja produktov s regionálnym označením by mala mať špecifickú formu. Predaj vecného produktu je spojený ako uvádza Štensová (2013) s výkladom histórie miesta pôvodu, výroby, používania, niekedy aj so samotnou výrobou. atď. Pozitívne spomienky na produkt i okolnosti poskytnutia služby sú dôležitou súčasťou úspechu značky hlavne pre turistov. Medzi takéto miesta predaja môžeme napríklad zaradiť vybrané značkové predajne, biopredajne, turistické informačné centrá, múzeá a remeselnícke dielne, vybrané regionálne hotely, hrady a zámky, galérie, regionálne pekárstva, cukrárne, biofarmy, dielne ľudových umelcov, keramické dielne, stolárske dielne, rezbárske dielne, ateliéry, internetový obchodík, jarmoky, trhy, miestne a regionálne trhové akcie. Zistili sme, že respondenti sa s regionálnou značkou Hont stretávajú najmä na verejných podujatiach, ako sú jarmoky, dni obce a folklórne podujatia (71%). V miestnych obchodoch a v obchodných reťazcoch majú tieto produkty nízke zastúpenie. Toto tvrdenie podporuje aj fakt, že 71% respondentov, uviedlo, že regionálne produkty Hont v obchodoch nenachádzajú (Graf 3). Lepšia distribúcia regionálnych produktov a ich dostupnosť by podnietila ku kúpe viac domácich obyvateľov. Na druhej strane, opýtaní preferujú kúpu priamo u producenta (37%), čo nenavýšuje cenu daného produktu o obchodnú prírážku.

Graf 3: Forma a miesto kúpy regionálnych produktov Hont

Zdroj: Vlastné spracovanie [2018]

Podľa výsledkov realizovaného dotazníkového prieskumu môžeme konštatovať, že spotrebitelia za dôležitý zdroj informácií o kvalite regionálnych produktov uprednostňujú osobnú skúsenosť člena rodiny, priateľov a známych (34%). Masmediálne médiá (TV, tlač, internet) preferuje 44% spotrebiteľov. Považujú ich za prínosné pri vyhľadávaní informácií a v podpore predaja takýchto produktov (Graf 4). Iba 3% spotrebiteľov pri kúpe regionálnych produktov neuprednostňujú žiadnu reklamu a rozhodujú sa na základe vlastného uváženia.

Graf 4: Vplyv rôznych foriem reklamy na kúpu regionálnych produktov

Zdroj: Vlastné spracovanie [2018]

Záver

Regionálna značka má podporiť ľudí žijúcich v regiónoch, oživiť rozvoj vidieka, vytvoriť motiváciu pre ľudí, aby zostali v týchto oblastiach. Zvyčajne sa jedná o živnostníkov, roľníkov, ľudových umelcov, zberateľov liečivých bylín, malé rodinné firmy, ktoré sú často vzdialené od mestských sídiel, kde je nízka frekvencia miestnej dopravy. Produkujú, takpovediac, výnimočné produkty, ale majú problémy s predajom. Nemajú dosť znalostí o trhu, kontakty, ani dosť finančných prostriedkov na marketingovú komunikáciu, aby čelili lacným náhradám nadnárodných firiem. Regionálna značka posilňuje spojenie miestneho obyvateľstva s regiónom, podporuje zapájanie obyvateľov do diania v regióne a prostredníctvom rôznych akcií sprostredkováva kontakty s ďalšími podnikateľmi, inštitúciami.

Autori štúdie sú si vedomí, niektorých obmedzení. Po prvé analýza bola vykonaná iba na príklade jednej regionálnej značky v jednej Európskej krajine, a preto by sa mala replikovať na príklade iných značiek, aby poskytla viac dôkazov. Rozumné je sledovať a porovnávať krajiny, ktoré sa odlišujú v kultúrnom prostredí. Po druhé sme skúmali len základné spotrebiteľské charakteristiky. Inováciou príspevku je prezentácia jedného z najzaostalejších regiónu SR a ukážka potenciálu jeho regionálneho rozvoja. V ďalšom výskume je možnosť skúmať psychologické aspekty spotrebiteľov a ich vplyv na kúpu regionálnych potravín.

Príspevok vznikol s podporou projektu RUINS CE902/Interreg Central Europe a projektu VEGA 1/0651/17.

Literatura:

HU, W., BATTE, M. T., WOODS, T., ERNST, S. 2012. Consumer preferences for local production and other value – added label claims for a processed food product. European review of agricultural economics. Vol. 39, issue 3, pp. 489-510.

- GAJARSKÁ, E. 2014. European national environmental label the environmental dimension of business. *Enviromagazin*, 2014, 19 (6), 32. (in Slovak)
- GAVIGLIO, A.; BERTOCCHI, M.; DEMARTINI, E. A. Tool for the Sustainability Assessment of Farms: Selection, Adaptation and Use of Indicators for an Italian Case Study. *Resources*. 2017 vol: 6 (4), 60 [CrossRes]
- GOLIAŠ, P. 2017. Report „Regional Differences in the SR - Overview of Important Statistics“ [online]. Institute for Economic and Social Reforms 2017, 35 p.[cit. 2017-10-10]. Available in: www.ineko.sk/file_download/1119 (in Slovak)
- JAĎUĎOVÁ, J.; KANIAŇSKA, R.; MARKOVÁ, I. 2016. Regional branding products in Slovakia in the intentions of green economy. *Business Review* XV(2), 9-17.
- JAĎUĎOVÁ, J., HRONCOVÁ VICIANOVÁ, J. 2017. IMS tools in selected paper-pulp and enterprises in the context of CSR. *ACTA UNIVERSITATIS MATTHIAE BELII series Environmental Management* [online]. Banská Bystrica, XIX(2), 55-62 [cit. 2017-12-31]. ISSN 1338-4430. Dostupné na: <http://dx.doi.org/10.24040/actaem.2017.19.2.55-62>
- JAROSSOVÁ M. A., ŠUPOLOVÁ, V. 2015. Regionálne označovanie produktov v krajinách V4 (Poľsko, Slovensko, Česko a Maďarsko) Regional Product Labelling in the V4 Countries (Poland, Slovakia, Czech Republic and Hungary), 32 (4), 559-570
- KANIAŇSKA, R., JAĎUĎOVÁ, J., MARKOVÁ, I. 2017. *Zelená ekonomika*. Banská Bystrica : Belianum, Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. ISBN 978-80-557-1258-1. 183 s.
- KOSIOROWSKA, M. 2013. Traditional and region al food from a consumer perspective. In *Vedecké state Obchodnej fakulty*. Bratislava: Vydavateľ stvo EKONÓM. s. 281-294
- MURIN, I.; MARKOVÁ, I.; ZELENÝ, J.; JAĎUĎOVÁ, J. 2015. Green Marketing as a Tool InfluencingJ Consumers Behavior: Slovak Case Study of Regional Mark Preference. *Procedia Economics and Finance*, 34, 260-267
- Národná sieť slovenských miestnych akčných skupín [online]. [cit. 2017-07-23]. Dostupné na: <http://nssmas.eu/>
- Región Hont, 2012. [cit. 2018-08-14] Dostupné na: <http://potulky.eu/wp-content/uploads/2012/09/obce-hontu.pdf>
- Správa o poľnohospodárstve a potravinárstve SR za rok 2016 [online]. [cit. 2017-07-23]. Dostupné na: <http://www.mpsr.sk/sk/index.php?navID=122&id=12419&start>
- ŠTENSOVÁ, A. 2013. Regional brand products in SLOVAKIA in the context of regional development and turism. *DETUROPE – THE CENTRAL EUROPEAN JOURNAL OF REGIONAL DEVELOPMENT AND TOURISM*, 5 (2), 37-59.
- VELČOVSKÁ, Š.; SADÍLEK, T. 2014. Comparison of European Union quality labels utilization in Visegrad Group countries. *Journal of Central European Agriculture*, 15 (3), 179-197.

Kontaktní adresy autorů:

- RNDr. Jana Jaďuďová, PhD., Katedra životného prostredia, Fakulta prírodných vied, Univerzita Mateja Bela, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, E-mail: jana.jadudova@umb.sk
- Prof. RNDr. Iveta Marková, PhD., Katedra životného prostredia, Fakulta prírodných vied, Univerzita Mateja Bela, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, E-mail: iveta.markova@umb.sk
- PhDr. Ivan Murin, PhD., Katedra sociálnych štúdií a etnológie, Filozofická Fakulta, Univerzita Mateja Bela, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, E-mail: ivan.murin@umb.sk
- Ing. Jana Hroncová Vicianová, PhD., Katedra ekonomiky a manažmentu podniku, Ekonomická fakulta, Univerzita Mateja Bela, Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovenská republika, E-mail: jana.hroncova@umb.sk
- Mgr. Anton Rezníček, Katedra životného prostredia, Fakulta prírodných vied, Univerzita Mateja Bela, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika

Aktuální otázky meziobecní spolupráce v ČR

Current issues of inter-municipal cooperation in the Czech Republic

Marek Jetmar

Abstrakt:

Článek se zabývá problematikou meziobecní spolupráce v ČR, reflektuje diskusi o možnosti systémového řešení s ohledem na administrativní uspořádání ČR. S ohledem na neuspokojivé řešení zajištění výkonu veřejné správy v rámci území ORP se zaměřuje na možnosti fungování systémové meziobecní spolupráce v tomto území. Jedná se o částečný výstup z projektu: „Zpracování analýzy vybraných prostorových aspektů veřejné správy a zlepšení dostupnosti jejích služeb“ (SC 2.1),“ je 1. částí veřejné zakázky „Zpracování analytických podkladů vycházejících z Implementačních plánů Strategického rámce rozvoje veřejné správy České republiky pro období 2014 – 2020“ reg. č. CZ.03.4.74/0.0/0.0/15_019/0000649).

Klíčová slova:

obce a města, veřejná správa, meziobecní spolupráce

Abstract:

The article deals with the issue of inter-municipal cooperation in the Czech Republic, reflects the discussion on the possibility of systemic solution with regard to the administrative structure of the Czech Republic. In view of the unsatisfactory solution of ensuring the performance of public administration within the territory of municipalities with extended power, it focuses on the possibilities of functioning of systemic inter-municipal cooperation in this area. This is a partial output from the project: "Processing of Analysis of Selected Spatial Aspects of Public Administration and Improving the Accessibility of its Services" (SC 2.1), "is the 1st part of the Public Procurement Contract". 2014-2020 "Reg. No. CZ.03.4.74 / 0.0 / 0.0 / 15_019 / 0000649).

Key words:

municipalities, public administration, inter municipal cooperation

Úvod

Obce, města, statutární města potažmo městysy představují jeden ze subjektů veřejné správy a veřejného sektoru [PEKOVÁ, PILNÝ, JETMAR, 2012]. Územní samosprávné korporace jsou institucemi, jejichž prostřednictvím společenství občanů rozhodují o realizaci svých potřeb, řeší rozvoj „svého“ území. Podobně jako v jiných zemích došlo k zásadnímu posílení postavení obcí formou centralizace a dekoncentrace. Ukazuje se, že z hlediska provozní ekonomie je žádoucí realizovat řadu administrativních, správních úkonů (agend) ale i poskytování veřejných služeb na nadobecní úrovni. Tj. dosažený stupeň decentralizace narazil na své limity. Z důvodu nedostatečné kapacity jsou aktivity zajišťovány s obtížemi, či nízké kvalitě a je potřebné je řešit společně. Důvodem jsou technické či technologické aspekty (provozování síťových služeb), ekonomické úspory, zodpovědnost státu za dostupnost služeb zajišťovaných občanům obcemi.

Cílem článku je navrhnout možné varianty systémového řešení nastavení meziobecní spolupráce jako systémového prvku výkonu veřejné správy.

Základní metodou je rozbor právních norem, analýza stávajících forem spolupráce, syntéza poznatků a návrh nové formy možného svazku.

Tradice meziobecní spolupráce v ČR

V českém prostředí má meziobecní spolupráce již letitou tradici. Příklady je možné vysledovat již v období Rakouska či první republiky. Je však nutné podotknout, že pro řešení nadobecních záležitostí byla již za Rakouska zřízena okresní samospráva s odlišným okruhem úkolů v jednotlivých historických zemích (na Moravě a ve Slezsku v podstatě potlačeno, existovaly jen tzv. silniční okresy). Do působnosti okresní samosprávy (v Čechách) patřila správa hospodářská, silniční, zdravotní, provozování peněžních ústavů, spořitelen, pojišťoven, dobročinných institucí aj. Dále měla působnost v záležitostech obecních – ta se odrážela v rozhodovací moc o spojení obcí a změnách jejich hranic a dohlížení nad zachováním kmenového jmění obcí. Územně se kryly s okresy soudními, bylo jich tedy více než okresů politických (výkon státní správy) [Hledíková, Z., Janák, J., Dobeš, J., 2007].

Vývoj meziobecní spolupráce v ČR byl ovlivněn vývojem od roku 1948 do roku 1989, kdy došlo k omezení samosprávného charakteru obcí, a na spolupráci mezi obcemi se nekladl důraz [Ježek, 2015]. To samozřejmě nevyklučovalo neformální kontakty a vzájemnou inspiraci. Z institucionálního hlediska se ovšem podporovala přímá integrace obcí, kdy vedle administrativního slučování bylo podporováno i vytváření místních národních výborů pro několik obcí, jejichž identita zůstala formálně zachována. V původních obcích pak působily občanské výbory. Integrace obcí, založená na vytvoření systému střediskových obcí, nenalezla přílišnou podporu ze strany občanů a naopak ideu jakéhokoli sdružování obcí pro další vývoj spíše diskreditovala. Možnost administrativního slučování obcí či municipalizace není dlouhodobě předmětem odborného diskursu a není ze strany českého státu navrhována. Příčin této skutečnosti bylo více. Významnou roli hrálo především faktické opomenutí principu dobrovolnosti, nedostatek ekonomické motivace, podvázání rozvoje obytných funkcí i dostupnosti veřejných služeb v obcích, které nebyly střediskové a v neposlední řadě i výběrovost daného řešení.

V roce 1990 se úsilí soustředilo na obnovení obecní samosprávy a otázky meziobecní spolupráce nestály v popředí. Dříve integrované obce se většinou rozpadly a počet obcí se tak značně zvýšil, tím spíše, že původní legislativní zábrany pro desintegraci byly slabé. Zákon ČNR č. 367/90 Sb., o obcích, ve svém původním znění vůbec úpravu meziobecní spolupráce dobrovolných svazků obcí neobsahoval explicitně, pouze odkazoval na Občanský zákoník č.40/1964 Sb., § 20f-20j. Tyto paragrafy však současně upravovaly i činnost zájmového sdružení právnických osob (což byla další možnost spolupráce mezi obcemi). Dobrovolné svazky obcí měly v tehdejší době taxativně vymezen okruh možných činností (např. školství, zdravotnictví, kultura apod.), naopak zájmová sdružení právnických osob mohla svou činnost zaměřit na jakoukoliv oblast.

Významnou formou, ve které se realizovaly meziobecní kontakty, se stala Okresní shromáždění. Tato instituce byla zřízena zákonem č. 321/1992 Sb., kterým byl novelizován zákon o Okresních úřadech. V tomto Shromáždění byly zastoupeny obce podle stanoveného klíče, tzv. směrné číslo, přičemž rozhodujícím faktorem byl počet obyvatel. Okresní shromáždění kontrolovalo činnost okresního úřadu, schvalovalo a kontrolovalo jejich rozpočet a hospodaření, prosazovalo společné zájmy obcí u okresního úřadu a schvalovalo rozdělení dotací obcím. Naposled uvedená kompetence byla stanovena zcela nevhodně, neboť vedla k silným rozporům mezi zástupci jednotlivých obcí a v některých případech až k faktické nefunkčnosti Okresního shromáždění. Vzhledem k tomu, že okresní úřad představoval územní orgán státní správy s všeobecnou působností jeho činnost se pouze okrajově dotýkala činnosti obcí a měst v samostatné působnosti. Shromáždění mohlo v mezích zákona ukládat úkoly přednostovi okresního úřadu. Tato situace měla ve vztahu k okresnímu úřadu vedle kontrolní funkce rovněž iniciační úlohu. I když institut Okresního shromáždění představoval provizorium, fungovalo poměrně dlouho. Fakticky vedlo k vytvoření „odvozené“ územní samosprávy na úrovni okresu. Přestože legitimita shromáždění vycházela primárně ze samostatné působnosti

obcí, znamenalo zavedení směrného čísla prolomení formálně rovného postavení obcí. To vyústilo ve vytvoření nové instituce samosprávného typu pro celé území okresu. Pouze přechodný charakter této instituce legitimizoval její nedostatečné zakotvení v právním řádu (tj. bez vazby na Ústavu ČR).

Názory na fungování Shromáždění se liší. Je nesporné, že sehrálo pozitivní úlohu v období, kdy nebyla konstituována regionální samospráva. Odvozený charakter tohoto sboru, bez primární legitimacy vzešlé z přímých voleb, odrážel nezáměr o vytvoření plnohodnotné samosprávy na okresní (mikroregionální, nadobecní) úrovni [Jetmar, 2015]. Šlo však o významný nástroj, který umožňoval obcím spolurozhodovat o rozvoji okresu a o rozdělení finančních zdrojů. Do zákona č. 147/2000 Sb., o Okresních úřadech, již nebyla Okresní shromáždění již zahrnuta. V systému české veřejné správy nemá tento institut v současnosti nástupce.

I přesto, že okresní shromáždění fungovala jen asi osm let, je možné je svým způsobem zařadit do kontextu dlouhé historie okresní samosprávy. Důležitým hlediskem posouzení postavení obcí bylo, jakým způsobem bylo dosahováno úradku, tj. rozhodnutí tohoto tělesa. Každá obec okresu měla prostřednictvím zástupce (zástupce ale mohl reprezentovat několik obcí) své zastoupení v Okresním shromáždění, nikoliv však jeden hlas. Mechanismus spočívající ve stanovení počtu členů shromáždění a směrného čísla vedl k „vyvážení“ hlasu obce dle počtu obyvatel. Usnesení shromáždění pak bylo přijímáno většinou zástupců. Zvolený mechanismus výrazně vyvažoval postavení jednotlivých obcí, a to za účelem snadného prosazení rozhodnutí reprezentujícího zájmy většiny obyvatel obcí okresu. Cílem zřejmě bylo i zabránění projevům lokálního partikularismu a oportunismu, zlepšení průchodnosti rozhodovacích procesů a posílení účinnosti přijímaných rozhodnutí.

Pokus o systémový přístup ke spolupráci obcí na bázi meziobecní spolupráce představoval návrh Společenství obcí (2005). Koncept vycházel z pozitivních zkušeností s uzavíráním svazků obcí (mikroregionů) s cílem systémově posílit společné řešení hospodářského a sociálního rozvoje celého spádového mikroregionu tvořeného správním obvodem ORP prostřednictvím společného výkonu některých samostatných působností obcí v oblasti školství, sociálních věcí, zdravotních služeb, životního prostředí, dopravní obslužnosti a vytváření podmínek pro hospodářský a sociální rozvoj území apod. Společenství obcí mělo také zajišťovat pro své členské obce i výkon některých delegovaných přenesených působností. Společenství obcí mělo být samostatnou veřejnoprávní korporací založenou na dobrovolné dohodě obcí na základě uzavřené zakladatelské smlouvy. Zákon měl stanovit podstatné náležitosti zakladatelské smlouvy, včetně stanovení rozsahu společného výkonu samostatných i přenesených působností obcí.

Tento model vycházel z klasických principů meziobecní spolupráce, avšak předpokládalo se, že jde o spolupráci vyžadovanou zákonem. Vycházelo se z teze, že dobrovolnost spolupráce nevyklučuje zákonnou úpravu jejího územního, kompetenčního a organizačního základu. Předpokládalo se rovné postavení obcí tvořících společenství. Pro rozhodnutí shromáždění zástupců se navrhoval souhlas 3/5 většiny hlasů přítomných členů shromáždění zástupců. Instituce společenství obcí se v systému českého veřejného práva nakonec neprosadila.

V ČR spíše existují podmínky pro prohloubení meziobecní spolupráce než pro slučování obcí. Jak uvádí Jiří Ježek [Ježek, 2015] v komentářích k šetření mezi zástupci obcí: „většina respondentů se shoduje v názoru, že větší pozornost než slučování obcí, by měla být věnována podpoře dobrovolné meziobecní spolupráce. Pro 68,2 % respondentů to je nejlepší cesta, jak konsolidovat místní správu v České republice. Kritické slučování obcí nejčastěji uvádějí, že v případě slučování by došlo ke ztrátě místní identity a výjimečnosti (63,6 % respondentů). Často v této souvislosti upozorňují na zkušenosti Francie a Itálie, kde existuje silná lokální identita lidí a zmíněné země se snaží problémy roztříštěné sídelní struktury řešit cestou spolupráce, nikoliv slučování. Také české návrhy, které se zrodily v roce 2004 na Ministerstvu vnitra ČR, vycházely právě z francouzských zkušeností (tzv. společenství obcí).

Největší obavy se týkají toho, že slučování obcí by vedlo k oslabení rozhodovacího vlivu slučovaných obcí a k upřednostňování rozvoje centrálních obcí na úkor okrajových. Malé obce se např. obávají, že v případě dopravní obslužnosti by byly obsluhovány pouze centrální obce a nikoliv obce přičleněné. Myšlenku slučování podporuje asi 12 % respondentů, především zástupci měst. Muselo by se ale jednat o dlouhodobý proces, koordinovaný shora (7,6 % respondentů), ale bohužel chybí politická podpora, domluva klíčových politických stran o nutnosti takové změny (5,3 %)“ [Ježek, 2015].

Cíle meziobecní spolupráce, role dobrovolných svazků obcí

Cílem meziobecní spolupráce je společný postup nejméně dvou obcí směřující k dosažení předem identifikovaného a dohodnutého záměru [Jetmar, Hužera, 2013].

Uzavření spolupráce představuje dobrovolnou aktivitu obcí, která spočívá ve vzájemné koordinaci aktivit jednotlivých obcí a ve sdílení či společném využívání zdrojů obcí. Jedná se o využívání materiálního zázemí ve vlastnictví obce (administrativní budovy, sběrné dvory, sociální či vzdělávací infrastruktura apod.), sdílení duševního vlastnictví, sdílení kvalifikovaných lidských zdrojů, sdružování a využívání finančních zdrojů. Příkladem spolupráce jsou účelové mikroregiony [Khendriche Trhlínová, 2014], které jsou vytvářené pro řešení jednoho konkrétního úkolu.

Mikroregion má zpravidla charakter dobrovolného svazku obcí (DSO). Jde o právnickou osobu veřejného sektoru ustavenou v souladu s § 46, 49 a 50 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích, ve znění pozdějších předpisů. Vzniká pro územně ucelenou oblast vymezenou přirozenými přírodními, technickými nebo historickými hranicemi nebo pojíci prvky. Zpravidla se jedná o spádové území, kde více obcí propojuje a provazuje své zájmy a záměry jednotlivých akcí a aktivit s cílem vymezit a realizovat žádoucí změny ve všech obcích nebo v části obcí takto vymezeného území.

Dobrovolné svazky obcí představují hlavní mechanismus podpory meziobecní spolupráce. Jedná se o speciální právnickou osobu veřejného práva, určenou výlučně ke vzájemné spolupráci obcí, a to v samostatné působnosti [Galvasová, 2007]. Dnes DSO představují jednu z nejrozšířenějších a z hlediska sledovaného účelu jednu z nejvariabilnějších forem meziobecní spolupráce v ČR.

Právní úprava problematiky meziobecní spolupráce vychází ze zákona č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), v platném znění (dále také „zákon o obcích“) [Svoboda, 2006]. Konkrétně ustanovení § 46 právě citovaného zákona výslovně stanoví, že obce mohou při výkonu samostatné působnosti vzájemně spolupracovat.

Dle § 47 zákona o obcích nelze na spolupráci výhradně mezi obcemi použít ustanovení nového občanského zákoníku o spolku (§ 214 a násl. NOZ) a o smlouvě o společnosti (§ 2716 a násl. NOZ). Dle aktuálního výkladu nicméně je tyto formy spolupráce možné využít tehdy, pokud budou do spolupráce v občanskoprávních vztazích přibírány též fyzické či právnické osoby (jiné spolky či obchodní korporace).

Svazek obcí je povinen se při svém hospodaření řídit ustanoveními zákona č. 250/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů. Svazek hospodaří i s majetkem, který získal vlastní činností. (Nelze se však domnívat, že se jedná o majetek ve „vlastnictví“ svazku. Svazek i s takovým majetkem pouze hospodaří způsobem stanoveným zakladateli.) Stanovy svazku musí obsahovat ustanovení o vypořádání majetkového podílu při vystoupení obce ze svazku či při přistoupení obce do svazku. Členské obce se stanoveným způsobem (musí být uvedeno ve stanovách svazku) podílejí na rozdělení zisku a na úhradě ztráty svazku. Jako právnická osoba je svazek účetní jednotkou ve smyslu zákona č. 563/1991 Sb., o účetnictví. Hospodaření svazku upravuje zákon č. 250/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů.

Reflexe současného systému

Obce do DSO vstupují z toho důvodu, aby byly požadované činnosti zajištěny, veřejná služba byla občanům poskytnuta, neboť samostatné obce nemají kapacity, zdroje (personální, finanční, technologie) tyto aktivity realizovat. S tím souvisí i vytváření kapacit pro akvizici externích zdrojů pro další rozvoj spolupracujících obcí (získávání dotací, dotační management). Další motivací je vytváření pozitivních externalit, které mají zkvalitnit prostředí pro život občanů (kultivace veřejného prostoru, odpočinková a relaxační místa, cyklostezky apod.), pro podnikání (rozvoj cestovního ruchu, přitažení externí poptávky po službách poskytovaných v území). Jiným sledovaným účelem může být získání dodatečných zdrojů vyplývajících z ekonomické činnosti DSO (využívání svěřeného majetku apod.). Avšak zpravidla se při činnosti DSO jedná o dosažení výnosů z rozsahu tj. pokles jednotkových nákladů v souvislosti s realizací aktivit společně (ekonomická efektivnost) [Jetmar a kol, 2015].

Svazek může vyvíjet i aktivity, které se z objektivních důvodů netýkají všech členů svazku a řeší problémy především malých obcí (tj. aktivity nejsou směřovány např. vůči městu v postavení ORP, neboť se ho netýkají, či je řeší jiným způsobem). Povinnost svazku, aby i tyto aktivity byly v souladu s účelem založení svazku, tím zůstává nedotčena.

Svazek vedle své hlavní činnosti vyvíjí též vedlejší hospodářskou činnost, spočívající v podnikání nebo jiné výdělečné činnosti a směřující k podpoře hlavní činnosti svazku anebo hospodárnému využívání majetku svazku, a to v následujících oblastech:

- projektové a dotační poradenství,
- zpracování a administrace žádostí o dotace,
- zpracování zadávacích dokumentací a administrace výběrových řízení,
- pořádání odborných vzdělávacích seminářů a školení,
- výkon funkce pověřence pro ochranu osobních údajů podle Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/679 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů a o zrušení směrnice 94/46/ES (obecné nařízení o ochraně osobních údajů).

Tyto aktivity může nabízet na komerční bázi i obcím, které zatím nejsou členy svazku, jakož i dalším veřejným (příspěvkové organizace) či soukromým subjektům (neziskové organizace, malé a střední podniky).

Svazek vykonává např. i funkci pověřence pro ochranu osobních údajů a to jak pro obce, tak pro (školy či dětský domov). Ukázkovým příkladem řešení problémů jsou aktivity DSO při problematice plnění povinností vyplývajících ze zákona o střetu zájmů.

Každá obec může být členem více svazků najednou. V České republice aktuálně existuje 729 dobrovolných svazků obcí. Je ovšem potřeba podotknout, že část těchto svazků již splnila účel, ke kterému byly založeny, a tak jsou nyní v podstatě „mrtvé“ a existují pouze formálně. Jedná se především o ty svazky, které neprovozují veřejnou infrastrukturu či nezajišťují veřejné služby, ale soustředily se na dotační poradenství a management, jiné poradenství pro obce (např. ekonomické), či se svého času zaměřily na rozvoj cestovního ruchu apod. Jednalo se o aktivity, které jsou nabízeny obcím i tržně v podobě komerčních služeb. Jiným důvodem byla neschopnost financovat odborný aparát dobrovolných svazků obcí, které tak podobně jako malé obce byly schopny nabízet služby pouze v omezeném rozsahu a nedostatečné kvalitě. Oslabení zájmu o sdružování obcí je dobře patrné na poklesu počtu DSO ze 782 v roce 2008 na 720 v roce 2014 [Státní závěrečný účet, 2016]. Dalším důvodem byl přesun části aktivizačních činností (získávání dotačních prostředků) z DSO na MAS, které získaly bohaté zdroje financování z ESIF – zdroje na provoz MAS i možnost rozdělování dotací místním aktérům. Přestože založení MAS bylo v řadě případů iniciováno ze strany DSO, jejich následná činnost v některých regionech zastínila činnost svazku obcí (včetně převzetí či sdílení části personálních kapacit), což vedlo k ochabnutí činnosti či úpadku vlastního DSO.

Současný stav meziobecní spolupráce v ČR realizované prostřednictvím instituce DSO v podstatě odpovídá situaci ve Francii před cíleným posílením meziobecní spolupráce prostřednictvím společenství obcí (měst). Tj. je zde velké množství DSO s nedostatečnou dynamikou, nepřipravených převzít systémovou roli při podpoře výkonu veřejné správy a sehrát roli koordinátora rozvoje na mikroregionální úrovni.

Stávající legislativní úprava předpokládá rovnost hlasů participujících obcí bez ohledu na velikost (poluce, katastrální území). Absolutní aplikace pravidla 1 obec = 1 hlas odrazuje velká města od účasti na činnosti svazku a může zabránit přijímání řešení, výhodných pro většinu obyvatel území i většinu obcí). Dalším problémem bývá vynutitelnost závazků přijatých v rámci DSO vůči orgánům jednotlivých obcí. V neposlední řadě se jako limitující ukazuje nemožnost vázat akty DSO občany sdružených obcí a další subjekty (např. podnikatelské) působící na jejich území.

Vytvoření nové právní formy svazku, specificky určeného pro koordinaci rozvojových aktivit v území ORP (návrh)

Vytvoření nové právnické osoby veřejného práva, která by sdružovala obce a města v území ORP, je jednou z variant řešení spolupráce v rámci území ORP. V tomto případě by zákon o obcích byl rozšířen o speciální formu svazku obcí, který by sdružoval obce v území ORP pro koordinované zajištění veřejných služeb, rozvoj území dle představ obcí. Důležitým odlišením od stávajících DSO by byla možnost této nové právní entity svými akty (vyhlášky, rozhodnutí apod.) přímo zavazovat občany sdružených obcí a subjekty působících na jejich území.

Na takto fungující svazek, který by zajišťoval úkoly svěřené ze strany participujících obcí, by bylo možné převést kompetence doposud zajišťované centrálně (podpora ekonomiky, průmyslové zóny; dopravní obslužnost – partner pro kraje) nebo z nemožnosti jiného funkčního řešení převedené do výkonu přenesené působnosti (územní plánování pro území ORP, koordinace v oblasti sociálních služeb, školství, sociálního bydlení apod.). Důsledkem by byla skutečná decentralizace rozhodování, posílení možnosti občanů a místní politické reprezentace rozhodovat o rozvoji území. Je zřejmé, že takto vytvořené svazky obcí s profesionálním zázemím by se staly klíčovým územním aktérem a partnerem pro kraj i stát.

Možný okruh samostatných kompetencí vykonávaných svazkem v samostatné působnosti:

- Regionální/místní rozvoj - tvorba programu rozvoje funkčního mikroregionu (ORP), koordinační a podpůrná role vůči rozvojovým aktivitám obcí,
- územní plánování pro celé území ORP – pořízení územního plánu, územně plánovacích podkladů apod.
- koordinace v oblasti sociálních služeb, vytváření koncepcí, provozování sociálních zařízení, sociální bydlení, rozdělování investičních dotací, případně i sféra sociální práce (bez oblasti zaměstnanosti) a sociálně právní ochrana dětí,
- koordinace v oblasti základního školství, předškolního vzdělávání, místní akční plány, stanovení spádových obvodů základních škol, rozdělování investičních dotací,
- koordinace dostupnosti základních zdravotních služeb v území,
- vybrané aktivity dopravního úřadu - udělování dopravní licenci a stanovuje podmínky provozování silniční linkové osobní dopravy, schvalování jízdního řádu veřejné silniční linkové osobní dopravy pro linky, pro něž vydal licenci, kontrola použití finančních prostředků na zajištění dopravní obslužnosti veřejnou linkovou dopravou z rozpočtu kraje nebo ze státního rozpočtu aj.,
- rozvoj cestovního ruchu - koncepce, produkty, podpora rozvoje infrastruktury,
- podpora malého a středního podnikání, koordinace budování průmyslových zón,
- koordinace péče o krajinu, realizace opatření pro udržení vody v krajině a snižující dopady změn klimatu,

- koordinace odpadového hospodářství, tvorba plánů, organizace nakládání s odpady,
- koordinace v oblasti kultury – kulturní zařízení, jejich dostupnost.

Většina agend je doposud vykonávána městským úřadem ORP v přenesené působnosti. Odtud plyne, že náklady na zajištění výkonu by se po přesunu na svazek nemusely zvyšovat. Je však zřejmé, že distribuce finančních prostředků prostřednictvím rozpočtových kapitol by se změnila. Problematika sociální práce – výplata nepojistných sociálních dávek je nyní zajištěna prostřednictvím Úřadu práce; do roku 2012 obce zajišťovaly výplatu dávek hmotné nouze, příspěvku na péči a dávek osobám se zdravotním postižením. Převod agend by nemusel znamenat opuštění sítě kontaktních pracovišť, které by byly sdíleny Úřadem práce i pracovníky svazku. Nově zavedené kompetence v oblasti koordinace regionálního/místního rozvoje včetně oblasti cestovního ruchu a podpory malého a středního podnikání by byly financovány z přiřazených příjmů svazku.

Je zřejmé, naplňování samostatných kompetencí, jejichž nositelem by byla tato nová forma svazku obcí, si vyžaduje účast všech obcí tvořících dané území. Zapojení obcí ve formě členství a podílení se na organizování činnosti svazku by mělo být z počátku na dobrovolném základě. Členství trojkové obec by mělo být povinné od samého počátku, a to z toho titulu, že vedle přirozené role spádového centra mikroregionu je při výkonu přenesené působnosti v rámci správního území ORP přirozeným a hlavním partnerem pro uvažovaný svazek a zároveň přispívá největším podílem na financování svazku. Žádoucím konečným stavem je přímá účast všech obcí. V mezidobí lze předpokládat zapojení nečlenských obcí ve smyslu jejich účasti na poskytované službě či prostřednictvím ad hoc jednání v případě realizace aktivit, které se jich bezprostředně dotýkají.

Otázkou je forma právní úpravy takového svazku. V podstatě by se musela definovat speciální forma samostatné působnosti obcí, kterou by zákon požadoval vykonávat společně. Tj. formálně by odkazoval na samosprávné postavení obcí, ale z hlediska sledovaného účelu a efektivity je vyžadována vzájemná koordinace obcí v území mikroregionu. Toto řešení hraničí s potřebou změny Ústavy, která upravuje postavení územní samosprávy.

Prostřednictvím této instituce by bylo možné zajišťovat i administrativní úkony spojené s výkonem samostatné působnosti obcí (výběr poplatků za odvoz odpadu apod.) na základě požadavku všech či pouze části participujících obcí.

Uvedený svazek by vedle svých unikátních kompetencí mohl na základě požadavků obcí přebírat i další kompetence a to v rozsahu, který by mu všechny obce či jejich část členstva svěřila (subsidiarita). Podobně by mohl zřizovat zařízení, která by zajišťovala služby pro občany všech obcí nebo pro část mikroregionu (sportovní, kulturní), zřizovat zařízení v oblasti sociální, školství, zdravotnictví, provozovat komunální podniky (odpadové hospodářství apod.), plnit úlohu developera (průmyslové zóny, sociální bydlení). Tj. mohl by převzít i stávající role DSO. Finanční příspěvek obcí by byl rozlišen s ohledem na okruh služeb, které pro ně svazek zajišťuje.

Vznik takového svazku s unikátními kompetencemi, jejichž bezproblémové naplňování je v zájmu obyvatel mikroregionu, sdružených obcí i státu, zajišťujícího na dobrovolné bázi i další úkoly (přesun z úrovně obcí rozhodnutím všemi členy či jen částí), vyžaduje nastavení řádného a garantovaného způsobu financování. Financování by mělo být diferenciováno v kontextu různorodosti spektra zajišťovaných služeb.

1) Financování chodu svazku při zajištění unikátních samosprávných kompetencí

Jedná se o získání provozních zdrojů na chod svazku a poskytování služeb v povinném rozsahu. S ohledem na nastavený způsob financování podobných institucí (obce, kraje – jejichž činnost v území by byla komplementární k aktivitám svazku) je legitimní vést diskusi o vyčlenění části příjmů sdílených daní ve prospěch svazku. Alternativou je poskytování neúčelové dotace z rozpočtové kapitoly Všeobecná pokladní správa, kapitoly MV či MMR.

Doplňkovým zdrojem financování jsou příjmy z poplatků za poskytované služby, příspěvky obcí odstupňované dle počtu obyvatel, případně příjmy z majetkových účastí a hospodářské činnosti svazku.

2) Financování chodu svazku při zajištění fakultativních úkolů svěřených obcemi

Jedná se o financování aktivit samosprávného typu v působnosti obcí, které obce požadují řešit prostřednictvím svazku. Financování je zajištěno prostřednictvím příspěvků obcí, které se rozhodly realizovat úkoly společně. Doplňkově může být podpořeno účelovými či neúčelovými dotacemi z rozpočtové kapitoly MMR, resortů věcně příslušných k zajišťované agendě, mimorozpočtových fondů státu, z rozpočtu krajů apod.

3) Financování chodu svazku při zajištění fakultativních úkolů mající charakter výkonu správy delegovaných na svazek obcemi

Jedná se o činnosti mající administrativní povahu a související s vnitřním chodem obcí a jsou v samostatné působnosti (rozpočetnictví, účetnictví, zadávání veřejných zakázek, vedení právní agendy, GDPR, výběr místních poplatků) nebo mají formálně charakter výkonu veřejné správy (reportovací povinnosti, statistiky), případně se jedná o výkon správy na úseku přestupků (tj. uvažovaný smíšený model svazku).

Financování je zajištěno prostřednictvím příspěvků obcí, které se rozhodly realizovat úkoly společně, respektive, pro které je služba zajištěna. Doplňkovým (výrazně menšinovým) zdrojem financování by mohla být účelová dotace z rozpočtové kapitoly MV.

V případě výkonu přestupkové agendy je možné uvažovat o zachování stávajícího financování z rozpočtové kapitoly do rozpočtu obcí a následně transferem do rozpočtu svazku, stejně jako přímého převodu prostředků do rozpočtu svazku.

4) Financování investičních potřeb svazku při zajištění obligatorních samosprávných kompetencí

Financování je zajištěno prostřednictvím účelových dotací z rozpočtových kapitol věcně příslušných resortů, mimorozpočtových fondů, rozpočtů krajů, které jsou unikátně či přednostně zaměřeny na tyto svazky. Spolufinancování je zajištěno z dalších zdrojů svazku.

5) Financování investičních potřeb svazku při zajištění fakultativních aktivit

Financování je zajištěno prostřednictvím účelových dotací z rozpočtových kapitol věcně příslušných resortů, mimorozpočtových fondů, rozpočtů krajů, které při posuzování projektu budou svazky oproti dalším žadatelům preferovat. Spolufinancování je zajištěno z dalších zdrojů svazku.

Vytvoření institutu okresní samosprávy v rámci území definovaného ORP

V českém kontextu se trochu pozapomnělo, že vedle politické správy respektive výkonu státní správy na úrovni okresu existovala i silná tradice okresní samosprávy. Ta měla za úkol řešit společné úkoly, které přesahovaly místní rozměr. Jednalo se o provozování sociálních a zdravotnických zařízení, řešení dopravy, ale i o podporu neziskových a vzájemných aktivit. Významná úloha okresní samosprávy byla i na úrovni finančnictví (okresní záložny). Současný tematický záběr by mohl odpovídat popisu speciálního svazku obcí ORP. Existence okresní samosprávy by podobně jako v případě obecní a krajské předjímala bytí, výskyt společenství obyvatel na okresní (nadobecní) úrovni s právem na samosprávu a tedy i orgánu přímo

volného občany, který by je reprezentoval. Vytvoření plnohodnotné samosprávy na úrovni mikroregionu, okresu vyžaduje změnu Ústavy ČR.

Mírnější variantou by bylo vytvoření okresní samosprávy, jejíž legitimita by vycházela ze samostatného postavení obcí. Tj. usnášecí orgán by nebyl volen přímo občany, ale tvořen zástupci jednotlivých obcí s různou vahou hlasu. Úradku by bylo možné dosáhnout např. dosažením dvojí (kvalifikované) většiny – počtu obcí, počtu obyvatel.

Existence institutu okresní samosprávy by mohla následně vést k diskusi ohledně postavení ORP a snahám o vytvoření samostatných okresních správních struktur v odděleném či kombinovaném modelu uspořádání.

Závěry

Empirický výzkum meziobecní spolupráce v České republice ukázal, že si představitelé obcí a měst uvědomují, že meziobecní spolupráce je přirozenou a potřebnou záležitostí. Většinou se shodují v představě, že Česká republika by v souvislosti s velkým počtem velmi malých obcí měla jít cestou meziobecní spolupráce, než slučování obcí [Ježek, 2015].

V ČR existuje prostor pro prohloubení, zintenzivnění a především systémové nastavení meziobecní spolupráce. Její posílení by mělo přispět k eliminaci problémů a nevýhod vyplývajících z velkého množství malých obcí, které jsou přehlcené stále se zvyšujícím množstvím administrativní zátěže a nemají dostatečné finanční ani administrativní kapacity k zajištění místních služeb, které občané poptávají. Správné a účelné nastavení forem meziobecní spolupráce může být výrazným impulsem pro komplexnější rozvoj území přesahující hranice jedné obce, tj. mikroregionu, funkčního území.

Pro zajištění výkonu veřejné správy respektive služeb veřejné správy je možné využít pouze formy veřejného práva, respektive využít institutu veřejnoprávní korporace. Při zajištění konkrétních úkolů v oblasti rozvoje, zajištění vybraných veřejných služeb, při podpoře života komunity, naplňování ekonomických cílů obce vstupují i do dalších institucionalizovaných forem spolupráce, které se mohou účastnit i fyzické právnické osoby soukromého práva.

Dosavadní spolupráce obcí a měst je založena na iniciativě zdola a spočívá ve společném řešení úkolů, které byly na společnou entitu ze strany obcí převedeny, případně byla pověřena výkonem. Tato iniciativa je ovlivněna především motivací a zájmem představitelů obcí a měst, stejně tak jako vzájemnými vztahy mezi jednotlivými představiteli obcí navzájem. Udržitelnost vzájemné spolupráce mezi obcemi a městy i jednotlivých rozvojových projektů a strategií je tak do značné míry závislá na politických zástupcích a jejich preferencích, znalostech i postojích k území, včetně postojů k významu vytváření partnerských vztahů s partnery v obecném slova smyslu. Výměna politických představitelů v důsledku voleb je významným rizikem kontinuity fungování svazků meziobecní spolupráce i rozvoje obcí a měst sdružených v těchto dobrovolných svazcích obcí. Současné možnosti nastavení a rozvíjení funkčního partnerství mezi obcemi a městy jsou však do určité míry limitovány chybějící vládní strategií, legislativou, programy i cílenými dotačními tituly, které by podpořily tuto iniciativu zdola.

V případě samostatné působnosti obcí je zřejmé, že z pohledu konkrétní obce je neefektivní a neekonomické požadovat zajištění společných služeb ze strany dvou či více svazků (placení několika členských příspěvků, zvýšené administrativní náklady, rozmělněná a tedy nedostatečná odborná kapacita). Jedná se zejména o zajištění právního poradenství, ekonomických agend, poradenských a konzultačních služeb v oblasti dotačního managementu a zadávání veřejných zakázek, služeb IT podpory apod. Z hlediska ekonomického fungování sdílených administrativních kapacit poskytujících společné služby musí být obsluhované území co nejvíce kompaktní, tj. vykryté územími obcí bez mezer a výběžků.

Při vytváření systémových nástrojů podporujících výkon veřejné správy by se mělo vzít v úvahu, že obce jsou i základní administrativní jednotkou a reflektovat principy skladebnosti spojené s výkonem veřejné správy. Neboť pouze tak se mohou silné svazky stát partnerem ORP, ale i krajů či orgánů státu působících v území.

ČR má několik možností, jak zajistit řešení úkolů, které mají nadobecní, mikroregionální rozměr, tj. z hlediska účelnosti, účinnosti i hospodárnosti i s ohledem na princip subsidiarity je potřebné je řešit na nižší než krajské úrovni. Jedná se o preferenci současné formy svazků ze strany státu, avšak limity spolupráce byly uvedeny výše.

Jiným řešením je využití institutu dobrovolného svazku obcí, odstranění slabin a jeho zásadní posílení z hlediska rolí i financování. V případě území ORP je možné uvažovat o speciálním svazku obcí, který by disponoval i vlastními unikátními kompetencemi, upravenými zákonem, aniž by byla dotčena možnost delegování úkolů zespodu tj. ze strany zúčastněných obcí (včetně případného převodu výkonu přenesené působnosti). Tato varianta se nám jeví jako progresivní a z hlediska další evoluce jako nejperspektivnější.

Zcela odlišným přístupem by bylo obnovení okresní samosprávy, a to buď jako zcela samostatné prostřední úrovně územní samosprávy mezi obecní a krajskou, tj. s přímou volbou ze strany občanů, nebo v odvozené podobě získávající svoji legitimitu od sdružených obcí. Vytvoření okresní samosprávy na úrovni ORP by mohlo vést i k vytvoření kombinovaného modelu výkonu správy na této úrovni. Podrobně viz předchozí kapitola.

Má-li být meziobecní spolupráce oproti stávajícímu stavu posunuta na vyšší úroveň, je nezbytná silná počáteční motivace pro spolupracující obce. Spolupráce je pro obce prospěšná v mnoha dimenzích – ekonomické (úspory při společných nákupech komodit či služeb), zvýšení kvality poskytovaných služeb (možnost jejich profesionálnějšího výkonu), zlepšení výkonu služeb veřejné správy (kvalitnější a zkušenější administrativní aparát). Nicméně pro rozvoj meziobecní spolupráce jsou v řadě zemí uplatňovány motivační mechanismy – ať již finanční zvýhodnění pro spolupracující obce, zvláštní (dosud neexistující) služby různých státních agentur či úřadů pro spolupracující obce či jiné nástroje, jejichž potřebnost a lákavost může vyplynout z komunikace s dotčenými obcemi.

I v ČR se ukazuje jako jednoznačně výhodné zavést systematickou finanční podporu struktury DSO tak, aby veškeré náklady nemusely být hrazeny ze strany členských obcí pouze formou příspěvků na činnost. Podíl na RUD nebo pravidelné dotace v podobě příspěvku na provoz by byly nejlepším nástrojem pro dlouhodobé zajištění činnosti svazků obcí. Základní dotací by měl být příspěvek na zajištění administrativní činnosti svazků obcí. Řešením může být jak samostatná položka ve státním rozpočtu, tak určitý podíl z rozpočtového určení daní samosprávným celkům (RUD) v řádu promilí, maximálně 1 % z celkového objemu přerozdělovaných peněz. Řešení prostřednictvím RUD by bylo stabilnější, změnit zákon o RUD je přece jen mnohem obtížnější. Dalším motivačním nástrojem je systémová preference svazků při poskytování účelových investičních dotací a to vypisováním dotačních titulů pouze pro svazky (respektive svazek v území ORP), nebo jejich zásadní preferencí vůči ostatním žadatelům.

Podpora meziobecní spolupráce prostřednictvím definování vnějšího institucionálního rámce nevyřeší všechny problémy a limity jejího vytváření a rozvíjení na místní úrovni (politická vůle, nedostatek zdrojů, absence partnerů, dlouhodobý horizont pozitivních přínosů spolupráce), může však přispět k posílení funkčních a aktivních svazků obcí a měst a k posílení jejich role v budování územní soudržnosti na místní úrovni.

Při posilování meziobecní spolupráce je potřeba postupovat citlivě, reflektovat rozdílnou připravenost území. Vzhledem k významu měkkých faktorů jako je identita obyvatelstva s mikroregionem, lokální rivalita, patriotismus se mohou efekty meziobecní spolupráce prosazovat s odlišnou intenzitou. Část obecní reprezentace je dodnes traumatizována škodami napáchanými neuváženým a necitlivým přístupem k obcím při zavádění tzv. střediskových obcí v 70. a 80. letech minulého století, které bylo v konečném důsledku hlavní příčinou obrovského dezintegračního procesu na začátku 90. let a stojí ještě dnes do značné míry za odporem obcí k omezování agend, které vykonávají. Motivace obcí při zavádění prvků meziobecní spolupráce je tedy pro budoucnost efektivního výkonu veřejné správy v regionech naprosto klíčová.

Spolupráce obcí tedy může být dvojího charakteru. Jednak může jít o dobrovolnou spolupráci, anebo může jít o spolupráci vyžadovanou zákonem spojenou s existencí samostatných, unikátních kompetencí. Vzhledem k současnému trendu k rozsáhlé decentralizaci musí být přinejmenším z počátku dobrovolnost dodržena, ale může být legislativou a finančními nástroji výrazně podpořena, preferována. Dobrovolnost spolupráce nevylučuje zákonnou úpravu jejího územního, kompetenčního a organizačního základu. V této souvislosti je třeba odlišovat klasický dobrovolný svazek obcí (DSO) zaměřený k řešení otázek analogických u sdružování soukromoprávních subjektů a společenství obcí vykonávajícího i veřejnou správu.

Literatura:

GALVASOVÁ, IVA a kol. (2007). Spolupráce obcí jako faktor rozvoje. Vyd. 1. Brno: Georgetown, 2007. 138 s. ISBN 978-80-86251-20-2.

HLEDÍKOVÁ, Z., JANÁK, J., DOBEŠ, J. (2007). Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost, nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2007, str. 30, 305.

JETMAR, M., HUŽERA, J. (2013). Význam a postavení územního obvodu obce s rozšířenou působností ve struktuře regionálního rozvoje. Svazek obcí územního obvodu obce s rozšířenou působností in Regionální rozvoj mezi teorií a praxí No.2/2013 na téma Faktory a limity regionálního rozvoje, 12 s. [online], dostupné z http://www.regionálnírozvoj.eu/sites/regionalnirozvoj.eu/files/c02_jetmar_huzera_vyznam_a_postaveni_f.pdf, ISSN 1805-3246

JETMAR, M. (2013). Nová forma meziobecní spolupráce v územním obvodu ORP a její možnosti využití pro společné řešení úkolů v samostatné působnosti obcí Region v rozvoji společnosti Mendelova univerzita v Brně, 2013. ISBN 978-80-7375-884-4

JETMAR, M. a kol. (2015). „Meziobecní spolupráce – Inspirativní cesta, jak zlepšit služby veřejnosti“, monografie, Kancelář pro projekty a vzdělávání, Svaz měst a obcí České republiky Praha, 2015, 1. Vydání ISBN: 978-80-906042-2-3

JEŽEK, J. (2015). Meziobecní spolupráce v České republice v roce 2015: výsledky empirického výzkumu [online], dostupné z http://www.regionálnírozvoj.eu/sites/regionalnirozvoj.eu/files/09_jezek_meziobecní_spoluprace.pdf

KHENDRICHE TRHLÍNOVÁ, Z. (2014). Partnerství v rozvoji obcí, měst a regionů. 1. vydání. Praha: Auditorium, 2014. ISBN 978-80-87284-44-5

PEKOVÁ, J., PILNÝ, J., JETMAR, M. (2012). Veřejný sektor- řízení a financování. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012. 488 s.

SVOBODA, K. (2006). Spolupráce obcí v nových členských státech Evropské unie, Veřejná správa 2006,č.32,příl.,s.I-V

Zákon ČNR č. 367/1990 Sb., o obcích

Zákon č.40/1964 Sb., občanský zákoník

Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 147/2000 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon České národní rady č. 425/1990 Sb., o okresních úradech, úpravě jejich působnosti a o některých dalších opatřeních s tím souvisejících, ve znění zákona České národní rady č. 266/1991 Sb. a zákona České národní rady č. 542/1991 Sb.

Zákon č. 250/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/679 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů a o zrušení směrnice 94/46/ES (obecné nařízení o ochraně osobních údajů).

Státní závěrečný účet za rok 2016, <https://www.mfcr.cz/cs/verejny-sektor/statni-rozpocet/plneni-statniho-rozpocetu/2016/statni-zaverecny-ucet-za-rok-2016-31478>

Kontaktní adresa autora:

Ing. Marek Jetmar, Ph.D., Vysoká škola AMBIS, Hudcova 367/78, 612 00 Brno, Česká republika, E-mail: marek.jetmar@ambis.cz

Příčiny regionálních rozdílů v úmrtnosti na kardiovaskulární onemocnění

Causes of Regional Differences in Cardiovascular Mortality

Pavla Jindrová, Viera Pacáková, Žaneta Vaníčková

Abstrakt:

Kardiovaskulární onemocnění (KVO) jsou hlavní příčinou úmrtí ve většině zemí OECD. Databáze "OECD Health Statistics 2017" nabízí nejkomplexnější zdroj srovnatelných statistik o zdraví a zdravotních systémech v zemích OECD. V oblasti zdraví a zdravotní péče existují obrovské rozdíly mezi zeměmi i mezi regiony. Rovněž úmrtnost v důsledku kardiovaskulárních onemocnění je v jednotlivých zemích značně odlišná. Většina zemí OECD publikuje data týkající se rizikových faktorů kardiovaskulárních onemocnění, ať už to je podíl kuřáků v populaci, konzumace alkoholu nebo nadváha a obezita. Cílem tohoto článku je na základě souboru ukazatelů KVO, rizikových faktorů KVO, kvality zdravotní péče a sociální situace ve vybraných zemích OECD pomocí aplikace vybraných vícerozměrných statistických metod identifikovat a kvantifikovat příčiny, které způsobují významné rozdíly v úmrtnosti na kardiovaskulární onemocnění.

Klíčová slova:

kardiovaskulární onemocnění, porovnání, úmrtnost, rizikové faktory, vícekriteriální metody

Abstract:

Cardiovascular diseases (CVD) are a leading cause of death in most OECD countries. The „OECD Health Statistics 2017“ database offers the most comprehensive source of comparable statistics on health and health systems in OECD countries. Huge differences in health and healthcare exist among countries and regions. Also mortality due to cardiovascular disease varies considerably across countries. The most of OECD countries publish data on risk factors for cardiovascular disease, whether it is the proportion of smokers in the population, alcohol consumption or overweight and obesity. The aim of this article is based on a set of indicators of CVD, CVD risk factors, quality of healthcare and social situation in selected OECD countries using selected multivariate statistical methods to identify and quantify the causes of significant differences in mortality from cardiovascular disease.

Key words:

cardiovascular diseases, comparison, mortality, risk factors, multidimensional methods

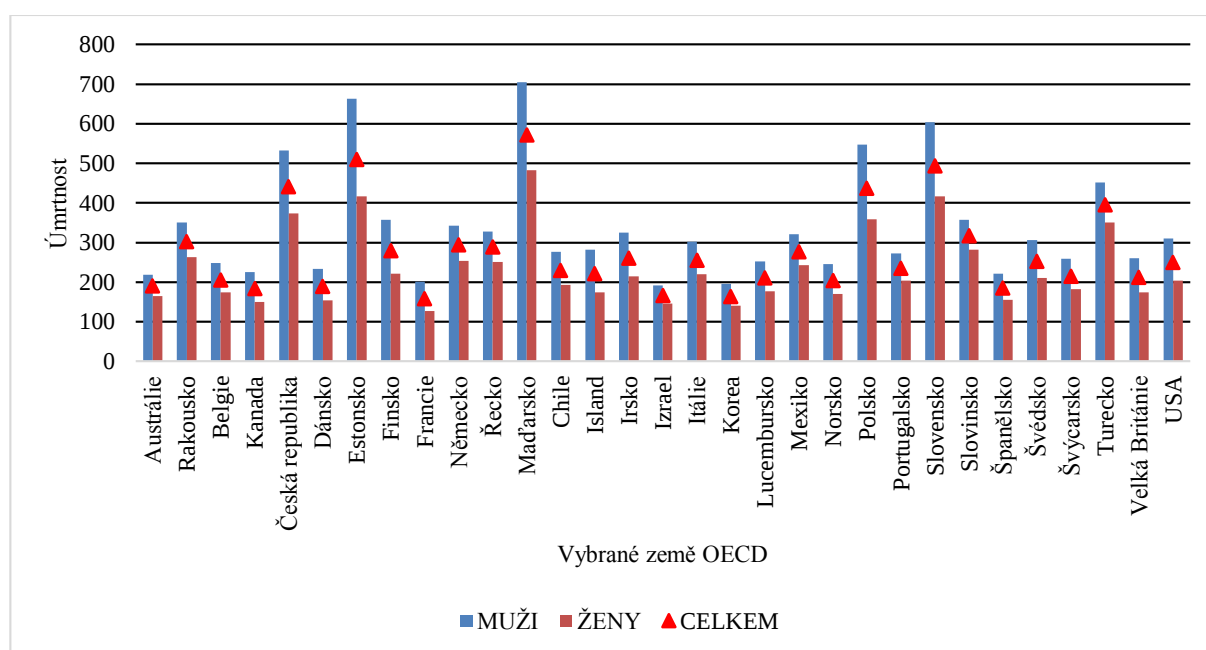
Úvod

Všechna onemocnění srdce a cév označujeme jako kardiovaskulární onemocnění. Podle nejnovějších dat, uveřejněných v *European Cardiovascular Disease Statistics* (Wilkins, 2017), kardiovaskulární onemocnění (kvo) způsobuje v Evropě každoročně 3,9 milionu úmrtí a v Evropské unii (eu) více než 1,8 milionu úmrtí. Kvo představují 45 % všech úmrtí v Evropě a 37 % všech úmrtí v eu. V roce 2015 bylo téměř 11,3 milionu nových případů kardiovaskulárních chorob v Evropě a 6,1 milionu nových případů kardiovaskulárních onemocnění v eu. Více než 85 milionů lidí v Evropě a téměř 49 milionů lidí v eu žilo v roce 2015 s kvo.

Od roku 1990 do roku 2010 klesla celosvětová věková standardizovaná míra úmrtnosti na kardiovaskulární onemocnění, což je způsobeno zlepšením v zemích s vysokými příjmy, avšak tento pokrok se v posledních pěti letech zpomalil (Roth aj., 2017).

Z celkových nákladů na kardiovaskulární onemocnění v eu přibližně 53 % (111 miliard eur) připadá na náklady na zdravotní péči, 26 % (54 miliard eur) na ztráty produktivity a 21 % (45 miliard eur) na neformální péči o osoby se zdravotním postižením kardiovaskulárním onemocněním.

Závažnost úmrtnosti na kardiovaskulární onemocnění a značné rozdíly v různých zemích světa jsou patrné rovněž v grafu 1.

Graf 1: Mezinárodní srovnání úmrtnosti na kardiovaskulární onemocnění na 100.000 obyvatel za rok 2015

Zdroj: Vlastní zpracování z dat OECD

Formulace problematiky

Pro rozvoj každého regionu, tedy i jednotlivých zemí, je nejdůležitější zdraví obyvatelstva. Podle množství publikací, např. (Jindrová, 2013), (Jindrová, Kopecká, 2017), (Health at a glance, OECD 2015, 2016, 2017) a Centra preventivní medicíny (2017) existují významné faktory, které u jedinců zvyšují riziko kardiovaskulárního onemocnění. Tyto faktory lze rozdělit na ovlivnitelné a neovlivnitelné. Neovlivnitelné faktory jsou tzv. osobní charakteristiky, do kterých patří věk, osobní anamnéza onemocnění, rodinný výskyt onemocnění a pohlaví. Mezi ovlivnitelné faktory patří životní styl a fyziologické charakteristiky. Pomocí ovlivnění těchto faktorů je u jedince možná určitá prevence proti kardiovaskulárním onemocněním.

Pokusíme se proto kvantifikovat intenzitu závislosti úmrtnosti na kardiovaskulární onemocnění ve vybraných zemích na některých předpokládaných rizikových faktorech. Předpokládané rizikové faktory jsou R1 – spotřeba tabáku, R2 – konzumace alkoholu. Úmrtnost na kardiovaskulární onemocnění značíme M1. Protože ischemická choroba srdeční, tj. nedostatečné prokrvení srdce, je jednou ze zásadních příčin úmrtí, např. v ČR tento poměr odpovídá jedné třetině, jsou v příslušných statistikách tyto informace zjišťovány a zveřejňovány, proto byla do naší analýzy zařazena proměnná M2, která představuje úmrtnost na ischemickou chorobu srdeční. Proměnná M3 představuje úmrtnost na cerebrovaskulární onemocnění. Cerebrovaskulární onemocnění představují skupinu onemocnění centrální nervové soustavy, které vznikají vlivem poruch mozkových cév a analogicky jako ischemická choroba srdeční mají významný podíl na všech úmrtích. Dále budeme posuzovat také vliv zdravotní péče, kam zahrneme jak výdaje na zdravotnictví, tak i dostupnost lékařských pracovníků, dostupnost zdravotních přístrojů a ekonomické ukazatele na úmrtnost na kardiovaskulární onemocnění.

Vliv předpokládaných faktorů na úmrtnost v souvislosti s kardiovaskulárním onemocněním lze zřejmě nejlépe posoudit analýzou kauzálních vztahů ukazatelů zdravotního stavu, resp. příčin úmrtí a ukazatelů, charakterizujících předpokládané faktory, které úmrtí z důvodu kardiovaskulárních onemocnění ovlivňují, zjišťovaných na souborech postižených osob. Tato individuální data jsou obsažena v lékařských záznamech, případně v registrech národních ústavů zdravotních informací různých zemí. Protože pro cíle tohoto článku byla tato data nedostupná a lze využít jenom souhrnná data za vybrané státy OECD, pro posouzení vlivu předpokládaných faktorů na kardiovaskulární onemocnění jsme zvolili vícerozměrné statistické metody a bodovací metodu vícerozměrného porovnání. Zdrojem dat pro analýzu byly OECD Health Statistics (2017) a WHO Mortality Database (2017).

Metody

Pro dosažení cíle tohoto příspěvku budou využity následující metody:

Spearmanův koeficient pořadové korelace

Pro posouzení kauzálních vztahů je vhodné nahradit hodnoty sledovaných ukazatelů na zemích OECD jejich pořadím a pro kvantifikaci intenzity jejich závislosti použít Spearmanův koeficient pořadové korelace. K výpočtu Spearmanova korelačního koeficientu lze použít vztah

$$r_s = 1 - \frac{6 \times \sum_{i=1}^n (p_i - q_i)^2}{n \times (n^2 - 1)} \quad (1)$$

kde p_i , q_i jsou pořadová čísla uspořádaných hodnot sledovaných ukazatelů a n je počet jejich hodnot. Korelační koeficient nabývá hodnot z intervalu $(-1; 1)$ a čím více se jeho hodnota blíží k hranicím tohoto intervalu, tím je větší shoda v pořadí sledovaných zemí a tím je silnější závislost sledovaných indikátorů, přímá nebo nepřímá, dle znaménka koeficientu.

Bodovací metoda

Bodovací metoda je vhodná pro vytvoření syntetické proměnné, která nahradí více proměnných, u kterých lze jednoznačně posoudit, zda jsou pro dosažení stanoveného cíle žádoucí jejich vysoké, nebo naopak nízké hodnoty. Proměnné prvního typu budeme nazývat stimulanty a druhého typu destimulanty. Syntetická proměnná umožní uspořádat sledované vícerozměrné statistické jednotky, v tomto článku jsou to vybrané země oecd, od „nejlepších“ po „nejhorší“.

Možnost srovnatelnosti vícerozměrných objektů je zajištěna pomocí normování proměnných a vytvoření syntetické proměnné. Normování pro stimulanty se provádí podle vzorce

$$b_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_{\max,j}} \times 100 \quad (2)$$

a pro destimulanty podle vzorce

$$b_{ij} = \frac{x_{min,j}}{x_{ij}} \times 100 \quad (3)$$

Normované hodnoty pro každou statistickou jednotku (zde pro každou zemi) představují při bodovací metodě procenta z nejlepší hodnoty dané proměnné (nejvyšší v případě stimulantů a nejnižší v případě destimulantů). Hodnotu syntetické proměnné pro každý sledovaný objekt dostaneme jako součet, případně aritmetický průměr normovaných hodnot všech sledovaných ukazatelů.

Tato metoda je jednou z metod tzv. vícerozměrného porovnávání, které jsou aplikovány v mnoha publikacích, především polských autorů, ale také např. v (Stankovičová, Vojtková, 2007), (Pacáková et al., 2016), (Pacáková, Papoušková, 2016), (Pacáková, Kopecká, 2018).

Faktorová analýza

Jedná se o statistickou metodu, která je zaměřena na snížení (redukci) počtu proměnných a na vytváření nových proměnných při co nejmenší ztrátě informace obsažené v původních proměnných. Jedním ze základních cílů je posoudit strukturu vztahů sledovaných proměnných a zjistit, zda je možné jejich rozdělení do skupin, v nichž by sledované proměnné spolu silně vzájemně korelovaly. Konečným cílem je pak vytvořit nové, hypotetické nekorelované proměnné - faktory, které dostatečně vysvětlí závislost původních proměnných. Tato metoda je výstižně charakterizována v (Hebák, 2007): Faktorová analýza je vícerozměrná statistická metoda, jejímž hlavním úkolem je rozbor struktury vzájemných závislostí posuzovaných proměnných. Tato metoda vychází z předpokladu, že závislosti mezi sledovanými proměnnými jsou důsledkem působení určitého menšího počtu v pozadí stojících neměřitelných veličin, které jsou označovány jako společné faktory. Faktorová analýza si proto klade za hlavní cíl poznat a využít (na základě závislostí pozorovaných proměnných) strukturu (přímo nezjistitelných a neměřitelných) společných faktorů, které jsou považovány za skryté příčiny vzájemně korelovaných proměnných. Faktorová analýza se snaží odvodit, vytvořit a pochopit společné faktory (definovány jako lineární kombinace původních proměnných) takové, aby vysvětlovaly a objasňovaly pozorované závislosti co nejlépe a nejjednodušeji. Tím se myslí, že v konečném řešení by každá proměnná měla korelovat s minimálním počtem faktorů a zároveň počet faktorů by měl být co nejmenší a odpovídat skutečnému rozměru úlohy a dat.

Výklad této metody a její aplikace jsou součástí mnoha publikací, např., (Stankovičová, Vojtková, 2007), (Pacáková, Jindrová, Zapletal, 2016), (Pacáková, Papoušková, 2016), (Pacáková, Kopecká, 2018).

Shluková analýza

Shluková analýza zahrnuje širokou škálu metod a postupů, které se používají k řešení problémů typologie objektů a jejich klasifikace. Hledá podobnost mezi objekty na základě více proměnných a tvoří jejich přirozené podmnožiny, resp. shluky tak, že objekty v každém shluku jsou si velmi podobné vzhledem ke sledovaným proměnným a značně se liší od objektů v jiném shluku.

Aglomerativní hierarchický přístup, který využíváme pro analýzu, vychází od jednotlivých objektů a postupným seskupováním buduje hierarchický systém podmnožin, až dospěje ke konečnému spojení všech objektů do jednoho shluku.

Základní problém shlukové analýzy je kvantifikovat podobnost nebo vzdálenost objektů. Nejběžnější Euklidovská vzdálenost pro vzdálenost dvou objektů se počítá podle vztahu

$$d(X_i, X_j) = \sqrt{\sum_{k=1}^p (x_{ik} - x_{jk})^2} \quad (4)$$

kde x_{ik} je hodnota k -tého pozorování na i -tém prvku a x_{jk} je hodnota k -tého pozorování na j -tém prvku.

V dalším kroku je nutné se rozhodnout pro metodu shlukování. Často používanou metodou shlukování je Wardova metoda. Podle této metody se spojují shluky, u nichž je přírůstek celkového vnitroskupinového součtu čtverců odchylek jednotlivých hodnot od shlukového průměru minimální. Ke grafickému znázornění hierarchické struktury slouží dendrogram. Na jednu osu se nanášejí hodnoty vzdáleností, na druhé ose jsou jednotlivé objekty seřazené podle toho, jak se postupně spojují do shluků. Podrobněji popis této metody lze najít např. v (Kubanová, 2008), (Řezanková, Húsek, Snášel, 2007).

Rozbor problému

Pro identifikaci a kvantifikaci rizikových faktorů úmrtnosti v důsledku kardiovaskulárních onemocnění v 23 vybraných zemích OECD jsme zvolili 14 ukazatelů, uvedených v Tab. 1. Hodnoty těchto proměnných pro rok 2015 jsme zjistili na stránkách OECD Health Statistics (2017) a OECD Health Inequalities (2017). Seznam vybraných zemí ovlivnila hlavně dostupnost dat pro rok 2015. Pro porovnávání jednotlivých zemí byla vybrána data standardizovaná na 100 000 obyvatel tak, jak je uvedeno v Tab. 1. Matice zvolených ukazatelů za vybrané země OECD je v Tab. 2.

Tab. 1: Seznam použitých ukazatelů

Úmrtnost na kardiovaskulární onemocnění, počet na 100 000 obyvatel	M1
Úmrtí na ischemickou chorobu srdeční, počet na 100 000 obyvatel	M2
Úmrtí na cerebrovaskulární onemocnění, počet na 100 000 obyvatel	M3
Veřejné výdaje na zdravotnictví na obyvatele, 2015, USD paritou kupní síly	Z1
Lékaři, počet na 1 000 obyvatel	Z2
Sestry, počet na 1 000 obyvatel	Z3
Celkový počet nemocničních lůžek, počet na 1 000 obyvatel	Z4
Léčebná lůžka (akutní) péče, počet na 1 000 obyvatel	Z5
MRI jednotky na milion obyvatel, 2015 (nebo nejbližší rok)	Z6
CT scannery na milion obyv., 2015 (nebo nejbližší rok)	Z7
Spotřeba tabáku, % populace 15+, kteří jsou denními kuřáky	R1
Konzumace alkoholu, litrů na obyvatele (věk 15+)	R2
HDP/obyvatele (v USD)	E1
Medián příjmů, 2016 (EUR)	E2

Zdroj: Vlastní výběr indikátorů z databází OECD

Tab. 2: Matice dat pro analýzu

Země	Kód	M1	M2	M3	Z1	Z2	Z3	Z4	Z5	Z6	Z7	R1	R2	E1	E2
Rakousko	AT	302	131	45,4	3800	4,99	7,8	7,7	5,4	19,7	29	24,3	12,3	50125,0	23260
Belgie	BE	206	54	46,8	3576	2,95	9,5	6,3	4,0	10,8	22	18,9	12,6	46700,7	21654
Česká rep.	CZ	442	237	86,3	2069	3,69	8,0	6,5	4,4	7,4	15	18,2	11,5	34703,9	7423
Dánsko	DK	189	60	51,2	4160	3,62	16	3,1	2,5	15,4	38	17,0	9,5	49810,3	28364
Estonsko	EE	511	211	58,3	1378	3,28	6,2	5,0	3,4	11,4	20	21,3	10,3	29377,7	7889
Finsko	FI	280	147	63,3	3009	3,02	14,0	4,9	2,8	23,3	21	17,4	8,5	43056,6	23763
Francie	FR	158	39	36,1	3473	3,33	9,4	6,3	3,4	10,9	15	22,4	11,9	41489,9	21415

Německo	DE	294	106	47,9	4477	4,05	13,0	8,3	5,3	30,5	35	20,9	11,0	48839,3	20668
Řecko	EL	289	82	89,2	1360	6,29	3,6	4,8	4,1	24,3	35	27,3	7,5	26691,1	7520
Maďarsko	HU	573	293	113,0	1236	3,21	6,4	7,0	4,0	3,0	7,9	25,8	10,9	26689,0	4556
Island	IS	222	104	42,7	3283	3,62	16,0	3,2	2,3	21,4	40	10,2	7,5	51122,4	23696
Irsko	IE	261	127	54,7	3550	2,69	12,0	2,8	2,1	13,4	17	19,0	10,9	70201,9	21688
Itálie	IL	255	84	67,2	2470	3,90	6,1	3,4	2,8	25,2	33	20,0	7,6	38146,9	15846
Lucembursko	LU	212	59	40,9	4329	2,81	12,0	5,1	3,9	12,6	22	14,9	11,1	105768,0	34320
Norsko	NO	204	72	47,4	5598	4,31	17,0	3,9	2,3	15,4	21	12,0	6,0	59266,9	41483
Polsko	PL	438	98	79,6	1201	2,24	5,3	6,6	4,3	6,7	16	22,7	10,5	27463,9	5556
Portugalsko	PT	235	55	85,4	1737	4,26	6,1	3,4	2,8	7,1	22	16,8	9,9	30612,4	8435
Slovensko.	SK	494	291	111,0	1663	3,39	5,8	5,8	4,2	8,3	17	22,9	10,2	30619,0	6930
Slovinsko	SI	318	76	79,0	1910	2,63	8,3	4,6	3,6	8,7	13	18,9	11,5	32888,0	12332
Španělsko	ES	185	53	43,3	2204	3,81	5,1	3,0	2,3	15,3	18	23,0	9,8	36291	13352
Švédsko	SE	253	99	51,3	4375	4,01	11,0	2,6	1,9	14,7	20	11,2	7,2	49075,9	26640
Švýcarsko	SW	216	78	37,2	4711	4,04	17,0	4,7	2,9	20,9	36	20,4	9,5	62897,9	40498
Spojené král.	UK	213	98	53,2	3171	2,77	8,2	2,8	2,3	6,1	8	19,0	9,5	42651,3	20945

Zdroj: OECD Health Statistics (2016), OECD Health Inequalities (2015)

Pomocí Spearmanova korelačního koeficientu (r_s) jsme posoudili kauzální vztahy rizikových faktorů R1 a R2 a proměnných M1, M2, M3, charakterizujících úmrtnost na kardiovaskulární onemocnění. Na základě hodnot r_s lze konstatovat přímou korelaci pořadí podle faktorů R1 – spotřeba tabáku a R2 – konzumace alkoholu s pořadím podle úmrtnosti na kardiovaskulární onemocnění – M1 ve vybraných zemích OECD. Podle spotřeby tabáku je tato shoda na 33 % a podle konzumace alkoholu na 19,6 %. Nepotvrdila se korelace mezi M2 - úmrtí na ischemickou chorobu srdeční a faktory R1, R2. Potvrdila se však významná pořadová korelace mezi spotřebou tabáku a úmrtností na cerebrovaskulární onemocnění M3, protože $r_s = 0,42$.

Bodovací metodu jsme použili z důvodu možnosti vytvoření syntetických proměnných a identifikace, případně kvantifikace některých rizikových faktorů úmrtnosti na kardiovaskulární onemocnění ve vybraných zemích. Podle vztahů (2) a (3) byly normovány původní hodnoty a jako jejich aritmetický průměr byly vytvořeny čtyři syntetické proměnné: S1 – skóre úmrtnosti na kardiovaskulární onemocnění, S2 – skóre ekonomické situace, S3 – skóre zdravotní péče, S4 – skóre faktorů životního stylu. První syntetická proměnná S1 je vytvořena z proměnných M1 – úmrtnost na kardiovaskulární onemocnění, M2 – úmrtnost na ischemickou chorobu srdeční a M3 – úmrtnost na cerebrovaskulární onemocnění. Druhá syntetická proměnná S2 je vytvořena z proměnných E1 – HDP/obyvatele a E2 – medián příjmů. Třetí syntetická proměnná S3 je vytvořena z proměnných Z1 – Z7, charakterizujících úroveň zdravotní péče. Poslední čtvrtá syntetická proměnná S4 zahrnuje proměnné R1 – spotřeba tabáku a R2 – konzumace alkoholu. Závislost syntetických proměnných ve vybraných zemích kvantifikují Spearmanovy koeficienty korelace v Tab. 3.

Tab. 3: Hodnoty Spearmanových koeficientů korelace syntetických proměnných

Proměnná	S1	S2	S3	S4
S1	1	0,483	0,428	0,417
S2	0,483	1	0,871	0,286
S3	0,428	0,871	1	0,248
S4	0,417	0,286	0,248	1

Zdroj: Vlastní zpracování z dat OECD v systému STATISTICA12

V Tab. 3 vidíme shodu pořadí vybraných zemí podle S1 – skóre úmrtnosti na kardiovaskulární onemocnění a S2 – skóre ekonomických ukazatelů na 48,31 %. Další významná shoda pořadí je u syntetických proměnných S1 – skóre úmrtnosti na kardiovaskulární onemocnění a S3 – skóre zdravotní péče, až na 42,78 %. Významná shoda je také u S1 – skóre úmrtnosti na kardiovaskulární onemocnění a S4 – skóre faktorů životního stylu, a to na 41,73 %. Poslední významná shoda je u syntetických proměnných S2 – skóre ekonomických ukazatelů a S3 – skóre zdravotní péče, tato shoda je nejvyšší, a to 87,1 %.

Pro faktorovou analýzu byly použity proměnné z Tab. 1. Z hodnot vlastních čísel v Tab. 4 můžeme vidět, že pro faktorovou analýzu je vhodné zvolit čtyři společné faktory, protože jejich vlastní čísla jsou větší než hodnota 1 a společně vysvětlují až 85,83 % variability původních proměnných.

Tab. 4: Hodnoty vlastních čísel a podíl vysvětlené variability

Faktor č.	Vlastní číslo	% celkové variability	Kumulativní % celkové variability
1	6,27542	44,824	44,824
2	2,38513	17,037	61,861
3	2,11745	15,125	76,986
4	1,23815	8,844	85,830

Zdroj: Vlastní zpracování z dat OECD, výstup ze STATISTICA12

Podle Tab. 5 faktorových zátěží, které informují, jaká je korelace mezi danou proměnnou a příslušným faktorem, můžeme faktory interpretovat takto: Faktor 1 – všeobecný faktor sociálních a zdravotních podmínek, Faktor 2 – faktor rizikových faktorů úmrtnosti na KVO a počtu nemocničních lůžek, Faktor 3 – faktor počtu lékařů a technického vybavení a Faktor 4 – faktor úmrtnosti na kardiovaskulární onemocnění.

Tab. 5: Faktorové zátěže po rotaci Varimax

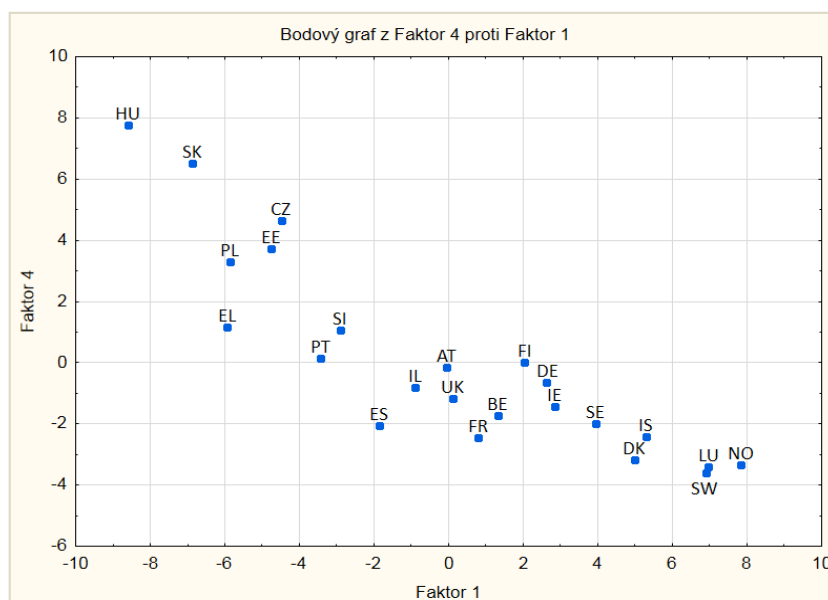
Ukazatel	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
M1	0,382312	0,280366	-0,191261	-0,824801
M2	0,185584	0,175633	-0,158987	-0,901052
M3	0,623406	0,022775	-0,108404	-0,657629
Z1	-0,879628	-0,049350	0,195902	0,301424
Z2	0,205168	-0,005278	0,845011	0,060001
Z3	-0,902993	-0,203528	0,152957	0,031775
Z4	0,028821	0,915894	0,053887	-0,278912
Z5	0,166265	0,908607	0,147122	-0,240374
Z6	-0,268994	0,032094	0,849053	0,172364
Z7	-0,275194	-0,013257	0,842979	0,152917
R1	0,639577	0,580036	0,089900	-0,029214
R2	0,079456	0,790835	-0,493659	0,130752
E1	-0,814372	0,028955	-0,063409	0,264035
E2	-0,873236	-0,165638	0,173143	0,317263

Zdroj: Vlastní zpracování

Na základě hodnot hlavních faktorů pro sledované země, tzv. faktorových skóre lze sestavit bodové grafy, prezentující závislost Faktoru 4 – faktor úmrtnosti na kardiovaskulární onemocnění od ostatních faktorů.

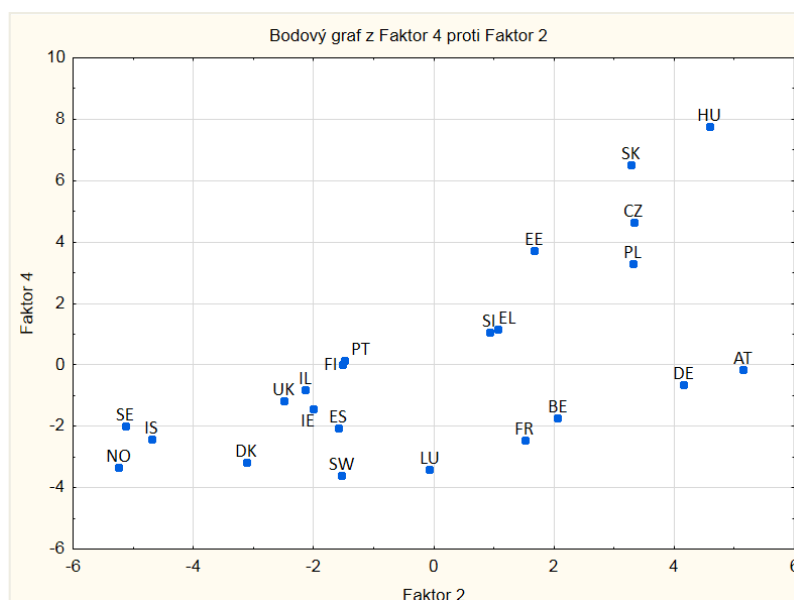
Na grafu 2 vidíme závislost *Faktoru úmrtnosti na kardiovaskulární onemocnění* (Faktor 4) a *Všeobecného faktoru sociálních a zdravotních podmínek* (Faktor 1). Můžeme vidět, že čím vyšší je Faktor 1 – Všeobecný faktor sociálních a zdravotních podmínek, tím nižší je Faktor 4 – Faktor úmrtnosti na kardiovaskulární onemocnění.

Z grafického zobrazení monitorovaných zemí v souřadnicovém systému dvojice extrahovaných společných faktorů lze posoudit také nerovnosti mezi sledovanými zeměmi. Nejhorší situace je v bývalých socialistických zemích, Maďarsku, Slovenské republice, Polsku, Estonsku a České republice, ve kterých jsou nízké hodnoty Faktoru 1 a vysoké hodnoty Faktoru 4. K těmto zemím se zařadilo částečně také Řecko. Nejlepší situace, charakterizovaná vysokými hodnotami Faktoru 1 a nízkými hodnotami Faktoru 4, je v Norsku, Švýcarsku a Lucembursku.

Graf 2: Závislost hodnot Faktoru 4 a hodnot Faktoru 1

Zdroj: Vlastní zpracování podle dat OECD, výstup ze STATISTICA12

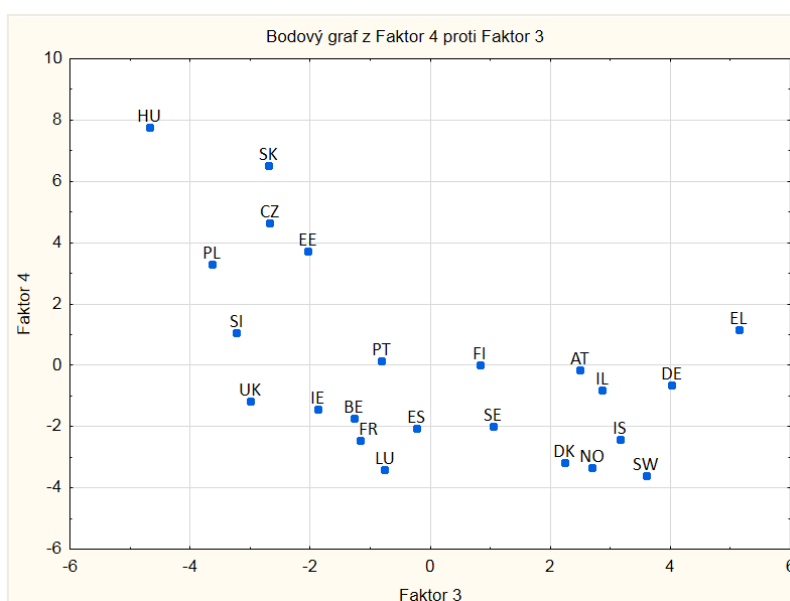
Graf 3: Závislost hodnot Faktoru 4 a hodnot Faktoru 2

Zdroj: Vlastní zpracování podle dat OECD, výstup ze STATISTICA12

Z bodového Grafu 3 vidíme závislost Faktoru 4 – *Faktoru úmrtnosti na kardiovaskulární onemocnění* a Faktoru 2 – *Faktoru rizikových faktorů a počtu nemocničních lůžek*.

Na základě Grafu 3 můžeme konstatovat, že čím nižší jsou hodnoty rizikových faktorů a počtu nemocničních lůžek, tím nižší je i Faktor úmrtnosti na kardiovaskulární onemocnění. Znovu se potvrdila nejlepší situace v Norsku, velmi podobná situace je ve Švédsku a na Islandu. Nejhorší situace podle těchto dvou faktorů je znovu v Maďarsku, Slovensku, Polsku a v České republice. Pro Maďarsko jsou zaznamenány nejvyšší hodnoty obou faktorů. Vysoké hodnoty rizikových faktorů jsou také v Německu a Rakousku, ale zřejmě v důsledku některých pozitivních vlivů jsou hodnoty Faktoru 4 relativně nízké.

Graf 4 představuje závislost Faktoru 4 – *Faktoru úmrtnosti na kardiovaskulární onemocnění* na Faktoru 3 – *Faktoru počtu lékařů a technického vybavení*. Státy, ve kterých je nízká hodnota faktoru počtu lékařů a technického vybavení a vysoké hodnoty faktoru úmrtnosti na kardiovaskulární onemocnění jsou znovu Maďarsko, Slovensko, Česká republika, Polsko a Estonsko. Ve Slovinsku a Spojeném království je při nízké úrovni počtu lékařů a technického vybavení poměrně nízká hodnota úmrtnosti na kardiovaskulární onemocnění. V dalších zemích se při rostoucí úrovni počtu lékařů a technického vybavení úmrtnost na kardiovaskulární onemocnění dále nesnižuje.

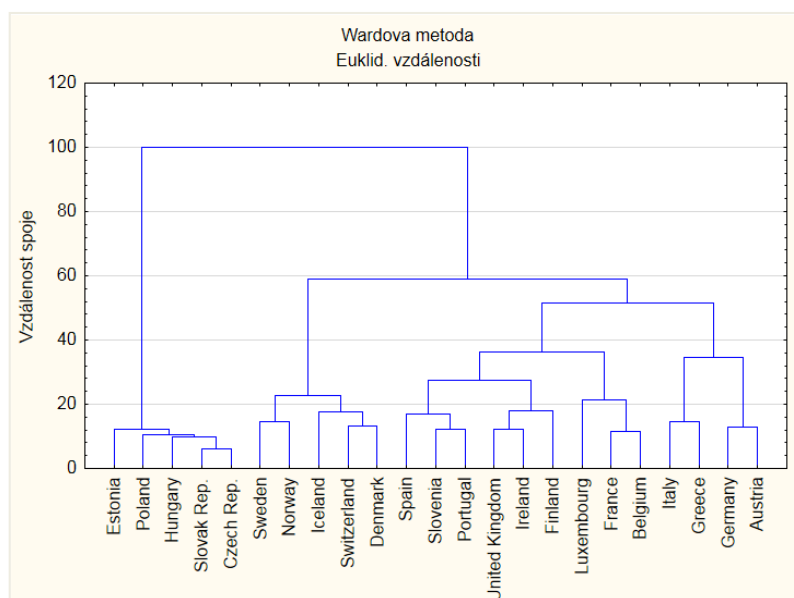

Graf 4: Závislost hodnot Faktoru 4 a hodnot Faktoru 3

Zdroj: Vlastní zpracování podle dat OECD, výstup ze STATISTICA12

Pro shlukovou analýzu byly použity stejné proměnné jako pro faktorovou analýzu. V dendrogramu na Grafu 5 můžeme posoudit podobnost vybraných zemí OECD podle 14 sledovaných ukazatelů.

Protože jsme pro faktorovou analýzu i pro shlukovou analýzu použili stejná data, můžeme určit optimální počet shluků podle počtu vlastních čísel vyšších než 1 (Tab. 4), tedy čtyři shluky. První shluk tvoří Česká republika, Slovensko, Maďarsko, Polsko a Estonsko. Podle předcházejících výsledků jde zřejmě o shluk zemí, ve kterých je nejhorší situace podle 14 sledovaných ukazatelů. Ve druhém shluku je Švédsko, Norsko, Dánsko, Švýcarsko a Island, tedy země s nejlepší situací podle sledovaných indikátorů. Ve třetím početném shluku jsou Španělsko s Portugalskem a Slovinskem, společně se shlukem vytvořeným Spojeným královstvím, Irskem a Finskem a dále shlukem tvořeným Belgií, Francií a Lucemburskem. Poslední čtvrtý shluk je tvořen Itálií a Řeckem společně s Německem a Rakouskem.

Graf 5: Dendrogram

Zdroj: Vlastní zpracování podle dat OECD, výstup ze STATISTICA12

Diskuse

Kvalitní systém zdravotní péče je pro občany každé země prioritou. Zdraví občanů je hlavní prioritou rovněž pro cíle Evropské unie (EU). Zdravotní politika EU doplňuje národní politiky, které zajistí, aby každý, kdo žije v EU, měl přístup ke kvalitní zdravotní péči. Kardiovaskulární onemocnění, rakovina, cukrovka, respirační, mentální a jiné chronické nemoci představují pro občany značné utrpení a představují obrovské náklady pro společnost a hospodářství. Odhaduje se, že mezi roky 2012 a 2030 bude zdravotní péče stát globální ekonomikou přibližně 22,5 bilionů EUR (Townsend, 2015).

Zdraví je předpokladem hospodářské prosperity. Efektivní výdaje na zdravotnictví mohou podpořit množství a produktivitu práce, hospodářský růst, zkvalitnění sociální situace obyvatel a zvýšení střední délky života. Zajištění optimálního fungování zdravotnických systémů při omezených finančních zdrojích zemí a regionů je velmi obtížné. Jeho řešení vyžaduje množství kvalitních informací, které lze získat pouze vhodnou analýzou údajů, shromážděných autorizovanými světovými, evropskými a národními institucemi.

Množství údajů v databázích Eurostat, OECD a WHO by mělo poskytovat veškeré informace potřebné k posouzení zdravotního stavu obyvatel určitého regionu, včetně členění podle různých faktorů. Jedná se zejména o demografické faktory, jako je pohlaví, věk, dosažené vzdělání, dále předpokládané rizikové faktory, např. obezita, kouření, vysoký krevní tlak, cholesterol a různé socioekonomické faktory, jako jsou úroveň příjmů, kvalita života, bydlení atd. Tyto údaje by měly umožňovat posouzení kvality zdravotní péče a účinnosti zdravotních systémů a v neposlední řadě také časové a prostorové srovnání na různých úrovních, jakož i srovnání zemí podle demografických a socioekonomických ukazatelů.

Právě přílišný rozsah a tudíž nedostatečná přehlednost uvedených datových souborů jsou důvodem, proč je bez adekvátních statistických analýz rozsah poskytovaných informací minimální. Vzhledem k jednotné metodice vykazování dat pro všechny státy v rámci WHO, Eurostatu a OECD lze porovnávat různé regiony podle několika vybraných ukazatelů systémů zdravotní péče, případně doplněných o ukazatele demografické, sociální a ekonomické situace v regionech. Právě ukázka možností aplikace pokročilých vícerozměrných metod a užitečných informací, které poskytují, je jedním z cílů tohoto článku.

Shrnutí:

Závažnost kardiovaskulárních onemocnění a vysoký podíl úmrtí v souvislosti s kardiovaskulárním onemocněním v mnoha zemích světa a Evropy jsou důvodem, proč je třeba identifikovat a kvantifikovat faktory, které výskyt těchto onemocnění a četná úmrtí způsobují. Jedná se o nutnou podmínku účinné prevence.

Tomuto problému se, většinou úspěšně, věnuje množství publikací v mnoha medicínských časopisech, které využívají lékařské záznamy o individuálních pacientech. Proto jsou nezpochybnitelné faktory výskytu kardiovaskulárních onemocnění a následných úmrtí, jako věk, pohlaví, kouření, nadměrná konzumace alkoholu, obezita, nízká pohybová aktivita, nesprávné stravovací návyky, vysoký cholesterol a krevní tlak, diabetes a další.

Důležité rizikové faktory těchto onemocnění, jako je úroveň zdravotní péče, ekonomické a sociální podmínky, v nichž obyvatelé různých zemí žijí, lze identifikovat a částečně kvantifikovat i na základě souborů mnoha vhodných ukazatelů pomocí vícerozměrných statistických metod. Potvrzují to i výsledky analýz těmito metodami, které jsou součástí tohoto článku. Nejméně potěšitelným výsledkem těchto analýz je, že všechny metody potvrdily nejhorší situaci v úmrtnosti na kardiovaskulární onemocnění a faktorů, které ji ovlivňují, právě v bývalých socialistických zemích, tedy i v České republice.

Tento článek byl zpracován s podporou výzkumného projektu SGS číslo SGS_2018_012, jehož poskytovatelem je Univerzita Pardubice.

Literatura:

CENTRUM PREVENTIVNÍ MEDICÍNY (2017). *Příčiny kardiovaskulárních onemocnění*.

Ústav preventivního lékařství LF MU. [online] Dostupné na: <http://www.med.muni.cz/centrumprevence/informace-pro-vas/rizika-nemoci/6-priciny-kardiovaskularnich-onemocneni.html>

HEBÁK, P., HUSTOPECKÝ, J., PECÁKOVÁ, I. aj. (2007). *Vícerozměrné statistické metody* 3. Praha: Informatorium.

JINDROVÁ, P. (2013). Quantification of Risk in Critical Illness Insurance. *Financial Management of Firms and Financial Institutions: 9th International Scientific Conference Proceedings*, VŠB Ostrava, s. 298-306.

JINDROVÁ, P., KOPECKÁ, L. (2017) Assessment of risk factors of serious diseases in OECD countries. *The 11th Professor Aleksander Zelias International Conference on Modelling and Forecasting of Socio-Economic Phenomena*. Conference Proceedings. Cracow: Foundation of the Cracow University of Economics, pp. 123-132.

KOPECKÁ, L., JINDROVÁ, P. (2017) Comparison of Mortality due to Critical Illnesses in the EU Countries. *The 11th Professor Aleksander Zelias International Conference on Modelling and Forecasting of Socio-Economic Phenomena*. Conference Proceedings. Cracow: Foundation of the Cracow University of Economics, pp. 133-142.

KUBANOVÁ, J. (2008) *Statistické metody pro ekonomickou a technickou praxi*. Bratislava: STATIS.

OECD (2017), *Health at a Glance 2017: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris. [Online]. Available: https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/health-at-a-glance-2017_health_glance-2017-en

OECD (2017), *Health Inequalities*. [Online]. Available: <http://www.oecd.org/health/inequalities-in-health.htm>

OECD Health Statistics 2017. OECD, Paris. [Online]. Available: <http://www.oecd.org/els/health-systems/health-data.htm>

- PACÁKOVÁ, V., JINDROVÁ, P., ZAPLETAL, D. (2016). Comparison of Health Care Results in Public Health System of European Countries. *European Financial Systems 2016: proceedings of the 13th International Scientific Conference*, Brno, 534-541.
- PACÁKOVÁ, V., PAPOUŠKOVÁ, M. (2016). Multidimensional Comparisons of Health Systems Functioning in OECD Countries. *International Journal of Mathematical Models and Methods in Applied Sciences*, 10, pp. 388-394.
- PACÁKOVÁ, V., KOPECKÁ, L. (2018). Inequalities in Health Status Depending on Socio economic Situation in the European Countries. *E+M Ekonomie a Management*, 2, XXI, 2018. str. 4-20.
- ROTH, G. A., JOHNSON, C., ABAJOBIR, A. et al. (2017). Global, Regional, and National Burden of Cardiovascular Diseases for 10 Causes, 1990 to 2015. *Journal of the American College of Cardiology*, 1-25. DOI: 10.1016/j.jacc.2017.04.052.
- ŘEZÁNKOVÁ, H., HÚSEK, D., SNÁŠEL, V. (2007). *Shluková analýza dat*. Praha: Professional Publishing.
- STANKOVIČOVÁ, I., VOJTKOVÁ, M. (2007). *Viacrozmerné štatistické metódy s aplikáciami*. Bratislava: IURA Edition.
- TOWNSEND N. et al. (2015). *Cardiovascular disease in Europe: epidemiological update 2015*. *European Heart Journal*, 36:2696–2705.
- TOWNSEND, N. et al. (2016). *Cardiovascular disease in Europe: epidemiological update 2016*. *European Heart Journal*, 37 (42). 3232-3245.
- WILKINS E, WILSON L, WICKRAMASINGHE K, BHATNAGAR P, LEAL J, LUENGO FERNANDEZ R, BURNS R, RAYNER M, TOWNSEND N (2017). *European Cardiovascular Disease Statistics 2017*. European Heart Network, Brussels.
- WORLD HEALTH ORGANIZATION. (2015). *WHO Mortality Database*. World Health Organization, Department of Health Statistics and Information Systems, Geneva, Switzerland. Available: http://www.who.int/healthinfo/mortality_data/en/ (25 May 2016).

Kontaktní adresy autorů:

- Mgr. Pavla Jindrová, Ph.D., Ústav matematiky a kvantitativních metod, Fakulta ekonomicko-správní, Univerzita Pardubice, Studentská 95, 532 10 Pardubice, Česká republika, E-mail: Pavla.Jindrova@upce.cz.
- prof. RNDr. Viera Pacáková, PhD., Ústav matematiky a kvantitativních metod, Fakulta ekonomicko-správní, Univerzita Pardubice, Studentská 95, 532 10 Pardubice, Česká republika, E-mail: Viera.Pacakova@upce.cz.
- Bc. Žaneta Vaníčková, Ústav matematiky a kvantitativních metod, Fakulta ekonomicko-správní, Univerzita Pardubice, Studentská 95, 532 10 Pardubice, Česká republika, E-mail: zaneta.vanickova@student.upce.cz

Inovační vouchery jako nástroj regionálního rozvoje

Innovative vouchers as a tool for regional development

Anna Jurčová, Pavel Ptáček

Abstrakt:

Inovace lze považovat za významný soudobý faktor růstu národních ekonomik. Vláda ČR na svém jednání dne 8. června 2009 schválila usnesením č. 729 Národní politiku výzkumu, vývoje a inovací České republiky na léta 2009 až 2015. Tento dokument jako první zmiňuje pojem inovační poukázky na úrovni ČR. V průběhu roku 2012 byla zpracována Koncepce podpory malých a středních podnikatelů na období 2014 – 2020. Inovační vouchery představují stále populárnější finanční nástroj na podporu otestování spolupráce mezi podnikatelským a akademickým sektorem. Zpravidla se jedná o tzv. prvotní spolupráci. Příspěvek se zabývá analýzou inovačních voucherů fungujících jako nástroj regionálního rozvoje. První část vystihuje podstatné znaky inovačních voucherů. Druhá část se věnuje charakteristice inovačních poukázek na území České republiky a ve vybraných státech Evropské unie. Třetí část obsahuje analýzu získaných dat a jejich srovnání. Čtvrtá část obsahuje nástin další analytické části práce.

Klíčová slova:

inovace, inovační strategie, inovační vouchery, regionální rozvoj, rozvoj podniku

Abstract:

Innovation can be considered as a major factor in the growth of national economies. The Government of the Czech Republic approved on 8 June 2009 the resolution No. 729 of the National Policy on Research, Development and Innovation of the Czech Republic for the years 2009 to 2015. This document as first mentioned the concept of an innovation voucher at the Czech level. During 2012 the Concept of support for small and medium-sized enterprises for the 2014-2020 period was developed. Innovation vouchers represent an increasingly popular financial instrument to support the testing of co-operation between the business and academic sectors. The article deals with the analysis of innovative vouchers functioning as a tool for regional development. The first part describes the essential features of innovative vouchers. The second part deals with the characteristics of innovative vouchers on the territory of the Czech Republic and in selected states of the European Union. The third part contains an analysis of the data obtained and their comparison. The fourth part contains an outline of the analytical part of the research.

Key words:

Innovation, innovation strategies, innovation vouchers, regional development, business development

Úvod

Inovační vouchery představují finanční nástroj na podporu otestování spolupráce mezi podnikatelským a akademickým sektorem. Zpravidla se jedná o tzv. prvotní spolupráci. Za akademický sektor považujeme univerzity, výzkumné a vývojové instituce, tedy poskytovatele znalostí. Inovační vouchery jsou určeny pro malé a střední podniky (MSP), popř. na budování inovační infrastruktury s cílem podpořit intenzitu, kvalitu a rychlost šíření inovací a transferu technologií do hospodářské praxe daného regionu. Inovační vouchery může příjemce uplatnit zejména za účelem nákupu poradenských, expertních a podpůrných služeb typu měření, zkoušek, výpočtů, konzultací, transferu duševního vlastnictví apod. Tyto služby získává od organizací pro výzkum a šíření znalostí s cílem zahájení či zintenzivnění inovačních aktivit malých a středních podniků. Z dlouhodobého hlediska se jedná se o kulturní posun v přístupu k inovacím malých podnikatelských komunit (Cornet; Vroomen; Van der steeg, 2006).

Inovační vouchery jsou granty v malém měřítku v hodnotě zpravidla kolem 5 000 eur. Mnoho malých a středních podniků podléhá obecnému názoru, že veřejný výzkum je příliš abstraktní a nevhodný pro jejich potřeby. V důsledku toho velmi váhají nad investováním do takové spolupráce. Společně s propagačními kampaněmi se očekává, že regionální firmy budou ochotny více investovat do takového druhu spolupráce, pokud s tím nebudou spojena žádná nebo jen malá rizika. Hlavním cílem je překonat tradiční rozdíly, které převládají v mnoha regionech (Kislingerová, 2008).

Inovační poukázky slouží k vyřešení konkrétního problému v obchodování. Využívají se, zejména pokud žadatel nemá požadované odborné znalosti, technologii nebo zařízení. Mohou být použity pro jakýkoli druh inovací, jako jsou:

- vývoj nových produktů/procesů výroby
- rozvoj nových obchodních modelů
- nové poskytování služeb a zákaznické rozhraní
- vývoj nových služeb
- technologický audit

Mezi typické projekty patří nápady na nové a vylepšené produkty, procesy a služby. Dále přístup k odborným znalostem o nových materiálech a využití vědeckých poznatků.

Příklady využití inovačních voucherů ve vybraných zemích EU

Inovační vouchery byly jako první zavedeny v Nizozemsku, Německu, Francii, Spojeném království, Irsku, Španělsku, Itálii a České republice. V mnoha případech vychází z podpory strukturálních fondů Evropské unie. Historicky byla myšlenka znalostních voucherů prezentována poprvé v roce 1995 bankou LIOF. V následující části budou ve stručnosti představeny příklady dobré praxe v průkopnických státech EU a představena situace v oblasti inovačních voucherů v ČR.

Nizozemsko

Poprvé byly inovační vouchery testovány od roku 1997 v provincii Limburg na základě Regionálního technologického plánu. První program inovačních poukázek v celém Nizozemsku byl pak zaveden v roce 2004 federálním ministerstvem ekonomiky Nizozemska po několika předchozích experimentech na regionální úrovni. Hodnota poukázky činila 7 500 euro. Aplikace voucheru byla možná bez přesnější definice projektu. To následně vedlo k tomu, že nebyly žádné důkazy o realizaci. Voucher byl navíc dotací až do výše 100%, což znamenalo, že firmy nemusely přidávat své vlastní prostředky. Žádat o inovační poukázku mohly všechny malé a střední podniky v Nizozemsku. Vzhledem k obrovskému zájmu byly vouchery přidělovány prostřednictvím loterie (Puukka, 2013).

Společný základ pro všechny sledované voucher systémy definovala Evropská komise:

- Velikost voucheru - v případě kofinancování ze strany žadatele (50%) se jedná o částky 8 – 13 tisíc euro, bez nutnosti kofinancování 3 – 5 tisíc euro.
- Podporovatelné služby – management inovací, studie trhu, design, apod.
- Poskytovatelé služeb – veřejné a veřejno-soukromé subjekty
- Administrace žádosti – max 5 stran A4, schválení 2 – 3 týdny

Irsko

Inovační vouchery v Irsku se začaly rozšiřovat od roku 2007. Hlavní vládní agenturou, která je zodpovědná za podporu podnikání v Irsku, je Enterprise Ireland.

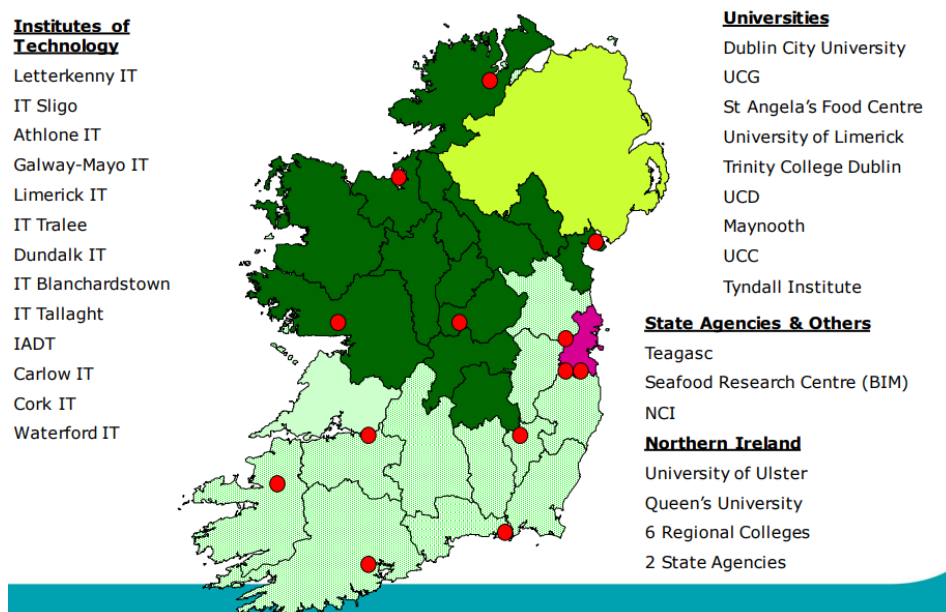
Projekty spadají do 3 skupin:

- ICT, digitální média a telekomunikace
- Biologie, biotechnologie a potravinářství
- Průmysl a strojírenství

Z možnosti ucházet se o vouchery jsou vyloučeny následující podniky:

- Malé a střední podniky realizující svoji činnost v odvětví zemědělství;
- Společnosti s charitativním statutem;
- Obchodní družstevní společnosti;
- Neziskové organizace;
- Obchodní komory, sportovní instituce, sportovní kluby.

Malý a střední podnik je v Irsku definován jako společnost či skupina společností, kde celkový počet zaměstnanců pracujících na plný úvazek nepřesahuje hodnotu 250 a má roční obrát do 50 miliónů eur. Podniky splňující výše zmíněné požadavky mohou využít maximálně 3 poukázky, z nichž jeden musí být tzv. Fast track voucher, který je z 50 % spolufinancovaný. Společnosti by měly mít v každém okamžiku aktivní pouze jeden poukaz. Dále by měly zajistit, aby poskytovatel znalostí odkoupil poukázku ještě před tím, než společnost požádá o jiný poukaz. Společnosti nemají nárok na další vouchery, dokud nebudou plně uhrazeny všechny předchozí poukázky včetně DPH. V Irsku jsou inovační vouchery odproštěny od DPH. Žadateli je účtována částka DPH od poskytovatele znalostí a tyto náklady musí vypořádat odděleně.

Obrázek 10 Mapa poskytovatelů znalostí na území Irska

V letech 2007 – 2015 bylo poskytnuto malým a středním podnikům celkem 3 885 voucherů v celkové sumě téměř 19 milionů euro. Celkem 971 poukázek bylo vydáno potravinářským společnostem od roku 2010.

Spojené království Velké Británie a Severního Irska

Inovační vouchery vzbuzují zájem ve Velké Británii zejména od roku 2014. Hodnota standardního inovačního poukazu se pohybuje v rozmezí od 1 000 do 5 000 liber. Hodnota inovačního poukazu musí být dorovnána v poměru 1:1. Což znamená, že žadatel obdrží 2 500 liber na projekt, ale také musí 2 500 liber přispět, aby mohl vzniknout podnikový inovační fond ve výši 5 000 liber. Společnost přispívá buď v hotovosti, nebo v naturáliích (pracovní doba, materiál). Firmy mohou také společně žádat o sloučení svých poukázek s cílem vyřešit společný problém. Limit jsou 4 společnosti na jednu poukázku.

V současné době existuje 39 registrovaných poskytovatelů znalostí na území Severního Irska. I přes tento počet Severní Irsko zaostává z hlediska inovační aktivity za jinými z předních evropských zemí a za ostatními regiony Spojeného království. Při měření míry inovační aktivity se v roce 2015 umístilo Severní Irsko jako 11. z 12 regionů ve Velké Británii. Navzdory faktu, že ve zmíněném roce vzrostla aktivity z 40% na 45%.

Žadatel je povinen uhradit DPH bez ohledu na to, jestli je registrován jako jeho plátc. DPH by mělo odpovídat nákladům na projekt a má hodnotu 20%. Za projekt v hodnotě 5 000 liber je tvořeno hodnotou 1 000 liber a je fakturováno přímo poskytovatelem znalostí po realizaci poukázky. Žadatel může využít maximálně tři inovační poukázky na různé projekty, avšak aktivní může mít v daném čase pouze jeden. Na území Severního Irska se úroveň financování inovačního voucheru mění v závislosti na počtu poukázek.

Rakousko

V Rakousku program fungoval od roku 2007. Servisní organizací pro administraci inovačních voucherů je Austrian Reserch Promotion Agency. Podmínky pro získání voucheru jsou mírné. Vouchery jsou zaměřeny na firmy s méně než 250 zaměstnanci. Jedná se o formu nenávratné dotace, vyčleněnou až do výše 10 000 euro. Podíl financování voucherem je 80%. Podání žádosti je možné kdykoliv. Schvalovací proces je poměrně rychlý. Většina firem, které podají žádost, voucher obdrží a kdo si první o voucher zažádá, ten voucher obdrží. Tento princip funguje až do vyčerpání alokované částky. Pro firmy není povinné výzkum realizovat, takže jen část schválených podniků tuhle příležitost využije. Standardní inovační voucher zanikl v Rakousku 31. prosince 2017. Byl nahrazen tzv. „Inovačním poukazem s přebytkem“, který vstoupil v platnost 2. ledna 2018. Byla upravena forma financování. Standardní inovační vouchery neměly odpočítatelnou částku a nabízely pouze možnost 5 000 euro a 10 000 euro. S tímto voucherem může společnost zaplatit 80% nákladů na služby od výzkumných organizací v celkové hodnotě 10 000 eur. Zbýlých 20% nákladů je ale odpočítatelných.

Poukaz je platný po dobu jednoho roku a projekty musí být dokončeny v tomto období. Inovační poukaz s přebytkem je obzvláště cenný pro mikropodniky, které jsou zpravidla zanedbávány těmito systémy financování. Negativní dopadem je fakt, že zavedení tohoto druhu voucheru je poměrně restriktivní. Omezil se počet na jednu žádost o poukázku za rok. Pro nový program nejsou zatím zrealizovány hodnocení efektivnosti. Standardních inovačních voucherů bylo jen v letech 2007 – 2011 uděleno celkem 2 935, což odpovídá 68% všech žádostí.

Inovační vouchery v České republice

Koncept inovačních voucherů nebyl původně implementován v ČR na celostátní úrovni, ale iniciativu zde převzaly jednotlivé kraje, respektive organizace, které se zabývají na krajské úrovni podporou inovací a podnikání. Jako první zavedl v roce 2009 inovační vouchery v České republice Jihomoravský kraj. Prvním a to nejzásadnějším cílem bylo odbourávat bariéry mezi firmami a univerzitami (resp. dalšími vědecko-výzkumnými institucemi). Postup zavedení inovačních voucherů byl obdobný zahraničním praxím, i když s určitou modifikací. Následně zavedli tuto inovační strategii Královéhradecký a Zlínský kraj.

Významnými aspekty negativně ovlivňující inovační rozvoj v České republice je nedostatečná důvěra ve vedení státu. Nejhorších výsledků v rámci kategorie Institucionální prostředí Česko dosahuje v otázkách souvisejících s nízkou kvalitou veřejné správy a při nakládání s veřejnými prostředky. Symbolická hodnota programů typu inovační vouchery je v tom, že signalizuje potenciální „ostrovy pozitivní deviance“, kde je veřejná správa přeci jen trochu angažovaná a vstřícnější (Csank, Weiss, Červenková; 2012).

Následující tabulka 1 představuje základní parametry současné podoby podpory pomocí inovačních voucherů na území jednotlivých krajů. Je zde prezentován rok, kdy došlo poprvé k implementaci tohoto nástroje, dále implementační agentura, která má na starosti vyhlášení výzev, výběr uchazečů a kontrolu a vyplácení podpory a samozřejmě také ukazuje maximální výši podpory (dotace).

Tabulka 1 Srovnání voucherů v jednotlivých krajích ČR

Kraj	Implementační agentura	První výzva	Hodnota
Jihočeský	Jihočeský vědeckotechnický park, a.s.	2014	Výše dotace od 50 000 Kč
Jihomoravský	Jihomoravské inovační centrum	2009	Výše dotace až 100 000 Kč
Karlovarský	Karlovarská agentura rozvoje podnikání	2013	Není omezena
Vysočina	Krajský úřad	2014	Výše dotace od 62 500 Kč
Královéhradecký	Centrum investic, rozvoje a inovací Krajský úřad	2010	Není omezena
Liberecký	Krajský úřad	2012	Výše dotace od 71 428 Kč
Moravskoslezský	Krajský úřad	2010	Není omezena
Olomoucký	Krajský úřad	2012	Výše dotace až 149 999 Kč
Pardubický	Dotační program je připravován		
Plzeňský	Krajský úřad Business Innovation Centre Plzeň	2013	50 000 Kč – 100 000 Kč
Středočeský	Středočeské Inovační Centrum	2016	Výše dotace až 150 000 Kč
Ústecký	Inovační Centrum Ústeckého kraje	2014	Výše dotace až 199 000 Kč
Zlínský	Technologické Inovační Centrum	2009	80 000 Kč – 199 999 Kč

Zdroj: Vlastní zpracování z jednotlivých webových stránek krajů

Z tabulky vyplývá, že průkopnickými kraji na území ČR byly kraj Jihomoravský a také Zlínský, které zavedly tento nástroj v roce 2009, zatím posledním krajem, který implementoval inovační vouchery, je v roce 2016 kraj Středočeský. V Ústeckém a v Pardubickém kraji program zatím nebyl implementován. Efektivita a vyhodnocování účinnosti tohoto nástroje v jednotlivých krajích i v ČR je zatím v procesu vyhodnocování, což bude i předmětem dalších výzkumů autorů. V celé ČR bylo od počátku implementace v roce 2009 podáno 2019 a schváleno 810 voucherů v celkové hodnotě 149 milionů Kč (JIC, 2018).

Implementační agentury postupně upravují parametry a zacilují na žadatele tak, aby se

zvyšovala efektivita tohoto nástroje. Například Jihomoravský kraj od roku 2018 vypisuje místo inovačních tzv. kreativní vouchery (v letech 2015-16 provedeny pilotní výzvy). V této letošní první výzvě budou podpořeny projekty z prioritních oblastí ve výši 4 miliony Kč. Podobně poskytuje kreativní vouchery až do výše 300 000 Kč také např. Středočeský kraj (SIC, 2018).

Srovnání implementace inovačních voucherů na území Jihomoravského a Zlínského kraje

Inovační vouchery v Zlínském kraji

Inovační vouchery byly ve Zlínském kraji zavedeny v roce 2009. Tento vznik byl inspirován Jihomoravským krajem. Podniky ve Zlínském kraji mohou získat inovační voucher v hodnotě 80 000 – 199 999 Kč (předpoklad nejméně 33% spoluúčasti). Oproti jiným regionům jsou inovační vouchery financovány z prostředků EU – Regionálního operačního programu Střední Morava a spolufinancovány z prostředků Zlínského kraje.

Do první výzvy se přihlásilo celkem 51 žádostí, 18 žádostí bylo vyřazeno pro nesplnění formálních nebo věcných kritérií. Schváleno bylo 33 žádostí v celkovém objemu 4,565 mil. Kč (hodnota inovačních voucherů), celkové objem zakázek včetně spolufinancování ze strany podniků představoval cca 6,086 mil. Kč. Z 33 schválených žádostí připadlo nejvíce – 17 na UTB ve Zlíně, 12 projektů spolupráce bylo s VUT v Brně, 3 projekty s VŠB Ostrava a 1 s Mendelovou univerzitou v Brně. Z uvedených 33 projektů bylo ve 4 případech od realizace odstoupeno. V celkovém součtu podpořených žádostí o inovační voucher v letech 2012 – 2014 se jedná o 124 schválených projektů v celkové hodnotě 17,7 milionů korun (Rada, 2012).

Inovační infrastruktura Zlínského kraje je síť osmi spolupracujících společností, jejichž společným cílem je podpora inovačního podnikání ve Zlínském kraji. Byla založena pod koordinací Technologického inovačního centra s.r.o. dne 15. 5. 2008 podpisem „Rámcové smlouvy o spolupráci – vybudování plně fungující sítě podnikatelských inkubátorů, vědeckotechnických parků a center transferu technologií napomáhající rozvoji inovačního podnikání ve Zlínském kraji“. Vznikla tak první regionální síť v České republice.

Stávající členové:

- Agentura pro ekonomický rozvoj Vsetínska, o.p.s.
- Regionální centrum kooperace, a.s.
- Technologické inovační centrum s.r.o.
- Valašskokloboucké podnikatelské centrum s.r.o.
- Podnikatelský inkubátor Kunovice – Panský dvůr, s.r.o.
- Univerzitní institut Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně
- Industry Servis ZK a.s. s projektem Technologický park Progress

Tito členové se podílejí na aktualizaci Inovačního portálu Zlínského kraje, který vychází z Akčního plánu Regionální inovační strategie Zlínského kraje.

Výstupy spolupráce s využitím inovačního voucheru musí směřovat do některého z následujících odvětví:

- Zpracovatelský průmysl (výjma ocelářství, stavby lodí, syntetických vláken)
- Výroba a rozvod elektřiny, plynu, tepla a klimatizovaného vzduchu
- Zásobování vodou; činnosti souvisejícími s odpadními vodami, odpady a sanacemi
- Stavebnictví
- Velkoobchod a maloobchod; opravy a údržba motorových vozidel
- Doprava a skladování
- Informační a komunikační činnosti

- Profesní, vědecké a technické činnosti
- Administrativní, kancelářské a jiné podpůrné činnosti pro podnikání
- Opravy počítačů a výrobků pro osobní potřebu a převážně pro domácnost

Finanční rámec pro inovační vouchery pro rok 2017 byl 2 000 000 Kč. Minimální výše dotace činila na 1 projekt 50 000 Kč. Maximální poskytnutá částka je 195 000 Kč. Maximální míra dotace činila 70 % z celkových způsobilých výdajů projektu.

V následující tabulce je jako příklad uveden počet žádostí a jejich hodnota za roky 2012-2014, ostatní roky budou předmětem další analýzy.

Tabulka 2 Počet žádostí a celková hodnota inovačních voucherů ve Zlínském kraji (2012-2014)

Rok	Počet schválených	Počet realizovaných	Celková hodnota voucherů(Kč)
2012	51	47	4 565 072
2013	46	41	6 685 785
2014	48	44	6 897 692

Zdroj: vlastní zpracování z výročních zpráv

Zajímavým faktem je ten, že v roce 2012 se zúčastnilo nejvyšší množství firem, ale žádosti o vouchery nebyly ve vysoké hodnotě, z toho důvodu je celková hodnota inovačních voucherů na nejnižší hodnotě. Mezi firmy kterým byl voucher úspěšně proplacen patří např. Pipelife Czech s.r.o., Jelinek s.r.o., Remak a.s., Fatra a.s.

Inovační vouchery v Jihomoravském kraji

Program byl v Jihomoravském kraji (JMK) poprvé spuštěn v roce 2009, přičemž byl inspirován zahraničními programy, především obdobným programem nizozemského regionu Limburg. Cílem programu bylo iniciovat spolupráci mezi podniky a výzkumnými organizacemi. Snahou bylo, aby na pilotní společné projekty obě strany navázaly dlouhodobým vztahem a spoluprací na náročnějších výzkumných projektech. V letech 2009 a 2010 byl program zaměřen na podporu spolupráce mezi brněnskými výzkumnými organizacemi a malými a středními podniky z ČR, v letech 2011 – 2014 byla podporována spolupráce mezi brněnskými výzkumnými organizacemi a jakýmkoliv podniky z ČR. K nejvýznamnější změně v zaměření programu došlo s poslední výzvou v roce 2015, kdy se program zaměřil na podporu spolupráce podniků z Jihomoravského kraje s excelentními výzkumnými organizacemi z ČR i zahraničí (Csank, Weiss, Červenková, 2012).

Tabulka 3 Počet podaných a přijatých žádostí v JMK v letech 2009 - 2015

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Celkem
Objem podpory (mil. Kč)	5,7	7,2	7,2	4,0	4,0	4,0	4,0	36,1
Počet žadatelů	199	136	209	180	187	223	168	1 302
Způsobilé žádosti	162	109	180	164	170	201	161	1 147

Zdroj: Vyhodnocení výsledků Regionální inovační strategie Jihomoravského kraje za období 2003 – 2016

Od roku 2016 poskytuje JIC malým a středním podnikům z JMK kreativní vouchery na nákup služeb kulturních a kreativních odvětví poskytovaných subjekty z JMK. Tento program, jenž je součástí širšího konceptu „Kreativní Brno“, však primárně necílí na spolupráci mezi výzkumnými organizacemi a podniky a není zařazen do této evaluace.

Za celou dobu fungování programu inovačních voucherů (2009-2016) dosáhla podpora 36,1 mil. Kč. Celkem bylo v programu podáno 1 302 žádostí o podporu, z nichž 1 147 prošlo formální kontrolou a bylo shledáno způsobilými pro podporu. Nejvyšší počet firem, tedy 25 % podpořených v JMK působí v oblasti ICT a programování, 9 % ve strojírenství (Technologické centrum AV ČR, 2018).

Jednou z hlavních idejí je podpořit dlouhodobou prosperitu kraje propojením hlavních silných stránek regionu:

- Koncentrace veřejných výzkumných aktivit a VŠ vzdělávání
- Náročná průmyslová výroba (mikroskopie, turbíny, elektromotory...)
- Tato dvě aktiva region nabízí za rozumnou cenu a v blízkosti největšího trhu světa (Evropa)

JMK má silné předpoklady pro rozvoj znalostní ekonomiky a může představovat jeden z hlavních hnacích pólů nevyhnutelného přechodu Česka od nízkonákladově založené konkurenční výhody k ekonomice tažené intenzivní tvorbou a komerčním využitím nových znalostí. Většímu využití rozvojového potenciálu brání zejména vzájemná nedůvěra, odlišné cíle a nepřipravenost akademického sektoru.

Cíle programu:

1. Iniciovat vytvoření nových spoluprací prostřednictvím snížení transakčních nákladů spojených se zahájením spolupráce. Přispět k vzájemnému porozumění podnikatelů a výzkumníků, zejm. velmi odlišnému kontextu cílů a podmínek vzájemné spolupráce
2. Zvýšit poptávku uvnitř výzkumných institucí po větší připravenosti
3. Posílit roli interních oddělení podpory transferu technologií
4. Přispět iniciací vyšší poptávky po spolupráci ze strany firem k reflexi výzkumníků z hlediska zaměření výzkumu a výuky

Další výzkumné cíle

Cílem výzkumu je zjistit efekt inovačních voucherů jako nástroje regionálního rozvoje. Základní primární data budou zjištěna u všech krajů České republiky. Následně budou vybrány čtyři kraje, které budou reprezentovat odlišné uchopení inovační strategie. U těchto krajů proběhne analýza hlouběji. Práce se bude zabývat způsobem implementace a jejím vlivem na finální funkčnost voucherů. Zavedení voucherů bude děleno dle míry respektování zákona č. 130/2002 Sb. Primární data budou tvořit počty podaných, odmítnutých a přijatých žádostí. Následná evaluace bude tvořena na základě cílové skupiny, dodatečné spolupráce a stavu inovačního ekosystému. Data budou získány z výročních zpráv, evaluací, oficiálních zdrojů krajského úřadu či implementační agentury. Pro získání potřebných dat bude dále využito dotazníkového šetření a přímého rozhovoru.

Shrnutí:

Inovační voucher je jeden z nástrojů inovační strategie, kterému se v dnešní době dostává čím dál více pozornosti. Konkrétně se jedná o podporu malých a středních podniků, což dle mého názoru, může mít velmi pozitivní vliv na národní ekonomiku. Nejen, že inovační vouchery podporují vznik nových vztahů, ale mohou způsobit vyšší stupeň spolupráce již v existujících vztazích. Tyto faktory mohou vést k rozvoji znalostní ekonomiky České republiky. Dále mohou vést k ekonomice tažené intenzivní tvorbou a komerčním využitím nových znalostí. Každý z regionů, který tento nástroj zavedl jako součást regionální inovační politiky, přistupuje k nastavení jeho parametrů různými způsoby. Jedná se o rozdíly ve vybraných cílových skupinách, rozsahu podporovaných činností, zdroje financování či systému administrace. Potencionálním rizikem inovačních voucherů může být jeho trvání. Poukázky totiž usnadňují jednorázovou a dotovanou spolupráci, zatímco dlouhodobé hledisko zůstává nezměněno. Nejčastěji se předpokládá spolupráce ze stejného regionu či státu, což může negativně ovlivnit schopnost nalézt efektivní řešení. Přidělování konkrétních zprostředkovatelů může potencionálně způsobit střet zájmů.

Příspěvek byl zpracován s podporou projektu Interní grantové agentury na Fakultě regionálního rozvoje a mezinárodních studií Mendelovy Univerzity v Brně IGA 312/2101/SP3180801 s názvem „Inovativní firmy v regionu jižní Moravy a jejich role v regionálním rozvoji“.

Literatura:

- CORNET, Maarten, Bjorn VROOMEN a MARC VAN DER STEEG. *Do innovation vouchers help SMEs to cross the bridge towards science?* The Hague: CPB, 2006. ISBN 90-583-3259-4.
- CSANK, Pavel, Jindřich WEISS a Martina ČERVENKOVÁ. *Program Inovační vouchery: Výsledky interim evaluace*. Brno: JIC, 2012.
- JIHOMORAVSKÉ INOVAČNÍ CENTRUM (JIC). *Kreativní vouchery* [online]. Brno, 2018, Dostupné z: <https://www.jic.cz/kreativni-voucher/>
- KISLINGEROVÁ, E a kol. *Inovace nástrojů ekonomiky a managementu organizací*. 1. Vydání. Praha : C. H. Beck, 2008.
- PUUKKA JAANA a kol. *Sonora, Mexico 2013*. Paris: OECD, 2013. ISBN 978-926-4193-338.
- RADA, Pavel. *Inovační vouchery: Studie*. Technologické inovační centrum. Zlín, 2012.
- STŘEDOČESKÉ INOVAČNÍ CENTRUM (SIC). *Kreativní vouchery* [online]. Praha, 2018, Dostupné z: <https://s-ic.cz/cs/projekty/kreativni-vouchery/>
- TECHNOLOGICKÉ CENTRUM AV ČR. *Vyhodnocení výsledků realizace Regionální inovační strategie Jihomoravského kraje za období 2003 – 2016: Analytická závěrečná zpráva*. Brno: IREAS centrum, 2018.
- TECHNOLOGICKÉ INOVAČNÍ CENTRUM. *Monitoring projektů podpořených v oblasti vývoje, výzkumu a inovací za období 2007-2015* [online]. Zlín, 2017, 31. Dostupné z: http://inovacnipodnikani.cz/wp-content/uploads/SA_Monitoring_projektů_VaVal_Ver6_2017-02-23_FINAL.pdf

Kontaktní adresy autorů:

- Bc. Anna Jurčová, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: xjurcova@node.mendelu.cz
- RNDr. Pavel Ptáček, Ph.D., Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: pavel.ptacek@mendelu.cz

Induktívny prístup k hodnoteniu ekosystémových služieb lesa na úrovni mikroregiónu

Inductive approach to assessment of forest ecosystem services at microregion level

Júlia Karasová

Abstrakt:

Zvyšujúci sa počet štúdií o identifikácii, hodnotení ekosystémových služieb a ich oceňovaní poukazuje na rastúce uvedomenie si úžitkov, ktoré ekosystémy poskytujú. Koncepcia umožňuje na súčasnej úrovni poznania analyzovať a hodnotiť v území stav využívania ekosystémov. Problematika ekosystémových služieb ich hodnotenia na národnej úrovni sa začína riešiť aj na Slovensku a stáva sa predmetom výskumných projektov. Cieľom príspevku je analyzovať lesné ekosystémy z hľadiska ich prevažujúcich funkcií - ich užitočnosti pre spoločnosť s dôrazom využitia indukívneho prístupu podľa Eliáša (2013). Cieľom je rovnako identifikovať a charakterizovať ekosystémové služby lesov na lokálnej úrovni konkrétne v mikroregióne Tribečsko na juhozápadnom Slovensku s overením využitia vybraných metodík podľa Jurka (1990) a Vyskota et al. (2003) a zhodnotenia možností ich aplikácie pri hodnotení ekosystémových služieb lesov.

Kľúčové slová:

ekosystémové služby, funkcie lesa, hodnotenie ekosystémových služieb, indukívny prístup

Abstract:

An increasing number of studies focused on the identification, assessment and valuation of ecosystem services increase consumer awareness of ecosystems. The concept makes it possible to analyze and assess the state of exploitation of ecosystems at the present level of knowledge. The issue of ecosystem services at national level is also the subject of research projects in Slovakia. The aim of the paper is to analyze forest ecosystems in terms of their predominant functions – their use for the society with an emphasis on the use of an inductive approach by Elias (2013). The aim is also to identify and characterize forest ecosystem services at a local level, specifically in the Tribečsko microregion in southwest Slovakia, with the proven use of selected methodologies by Jurko (1990) and Vyskot et al. (2003) and the assessment of their application in assessing forest ecosystem services.

Key words:

ecosystem services, forest functions, assessment of ecosystem services, inductive approach

Úvod a teoretické východiská problematiky

Ekosystémové služby sú výsledkom mnohých interakcií vyskytujúcich sa v zložitých systémoch. Rozvíjanie porozumenia aspoň niektorých kľúčových vzťahov medzi biodiverzitou a poskytovaním služieb môže pomôcť k tvorbe efektívnych stratégií starostlivosti a ich ochrany (Harrison et al., 2014). Stratégia EÚ pre Biodiverzitu (EU Biodiversity Strategy „Our life insurance, our natural capital“) podporovaná viacerými iniciatívami prebiehajúcimi v mapovaní hodnôt ekosystémových služieb (napr. TEEB, 2010; UK NEA, 2015) vyzvala členské krajiny k mapovaniu ekosystémových služieb (ES) do roku 2014 v rámci Akcie 5, Cieľ 2 (European Commission, 2011). Avšak, rovnako ako pre kvantifikáciu a oceňovanie, aj pre mapovanie ekosystémových služieb sa používa veľa rôznych metód, čo obmedzuje porovnateľnosť výsledkov. Ako tvrdia viacerí autori v súčasnosti je stále výzvou zostavenie štandardizovaných metodických prístupov využiteľných v rozhodovaní (Gret-Regamey et al., 2014; Crossman et al., 2013; Maes et al., 2012; Martinez et Balvanera, 2012).

Pojmy ekosystémové funkcie a služby často splyvajú. Vo väčšine prípadov sa za ekosystémové funkcie považujú vybrané ekosystémové procesy, ktoré nejakým spôsobom súvisia s plnením ekosystémových služieb. De Groot et al. (2002) charakterizuje ekosystémové funkcie ako schopnosť prirodzených procesov a zložiek ekosystémov plniť ekosystémové služby pre ľudstvo a ďalšie formy života. Za prirodzené procesy považuje komplexný súbor interakcií medzi biotickými a abiotickými zložkami ekosystémov. V antropocentrickom poňatí sa funkcie ekosystémov chápu ako udržiavanie biologickej produktivity a kvality životného prostredia, spojené s podporou zdravia ľudí, rastlín a živočíchov (Andrén, Balandreau, 1999). Produktom ekosystémových funkcií je napríklad palivové drevo, potraviny, čistý vzduch, pitná voda alebo pôdna úrodnosť. Pokiaľ tieto produkty priamo ovplyvňujú ľudské zdravie alebo ekonomický blahobyt, nazývajú sa službami ekosystémov (Lyons et al., 2005).

Výskum, ktorý kvantifikuje alebo hodnotí poskytovanie ekosystémových služieb možno rozlíšiť na prístup „benefit transfer“ („prevod úžitkov“) a prístup „ecological production function“ („funkcie ekologickej produkcie“) (Gret-Regamey et al., 2014). „Benefit transfer“ prístup používajú štúdie (napr. Costanza et al., 1997; Naidoo et al., 2008), ktoré sú obmedzené na odhady poskytovania ekosystémových služieb v rôznych biotopoch extrapoláciou hodnôt naprieč veľkých plôch alebo sveta. Využívajú údaje globálnej mierky na určenie lokalít s vysokou prioritou pre zachovanie biodiverzity a ekosystémových služieb. Tento prístup predpokladá, že každý hektár každého ekosystému poskytuje rovnakú úroveň ekosystémových služieb. Na druhej strane je prístup „ecological production function“, ktorý kvantifikuje jedinú službu pod úzky rad ekologických podmienok. Tento prístup poskytuje podrobné a spoľahlivé údaje, ale sú obmedzené na jednu službu (teda nie je vyčerpávajúci) a do stanoveného rozsahu podmienok (teda nemá všeobecné použitie) (Nelson et al., 2009).

Výskum biodiverzity významne prispieva k poznaniu a hodnoteniu fungovania ekosystémov a teda aj ekosystémových služieb, ktoré sú od procesov v ekosystémoch závislé (Eliáš, 2008). Vedomosti o vzťahoch medzi biodiverzitou a poskytovaním ekosystémových služieb by mohli tiež prispievať k starostlivosti o chránené a obnovované územia (UK NEA, 2015; Bastian, 2013; Bullock et al., 2011), za účelom splnenia dvojitého cieľa, ako optimalizácie poskytovania ekosystémových služieb, tak podpory zachovania biodiverzity (Palomo et al., 2014).

Rovnako lesné ekosystémy, ktoré sú predmetom nášho výskumu, plnia funkcie, ktoré sú poskytovateľmi služieb pre spoločnosť. Lesné hospodárstvo, ako súbor manažérskych opatrení lesných ekosystémov, sa osamostatnilo ako hospodárske odvetvie až v 19. storočí. Do tohto obdobia sa presadzovala produkčná funkcia lesov. Vznikom samotného odvetvia sa začala presadzovať taktiež ekologická funkcia lesa (ochrana vody, pôdy a regulácia klímy). Les má plniť funkciu lesa, ktorá označuje spoločenské poznanie lesa a má zabezpečiť materiálne a nemateriálne potreby spoločnosti. Až lesný zákon č. 100/1977 zaviedol kategorizáciu lesov, ktorá určovala ich primárnu funkciu. Lesy sa rozdelili do troch kategórií: hospodárske, ochranné a účelové. Táto kategorizácia sa uplatňuje do súčasnosti a rovnako je zohľadnená v manažmente lesov.

Cieľ príspevku

Cieľom príspevku je analyzovať lesné ekosystémy z hľadiska ich prevažujúcich funkcií - ich užitočnosti pre spoločnosť s dôrazom využitia induktívneho prístupu. Cieľom je rovnako identifikovať a charakterizovať ekosystémové služby lesov na lokálnej úrovni konkrétne v juhozápadnej časti vidieckeho mikroregiónu Tribečsko (juhozápadné Slovensko, Nitriansky samosprávny kraj) s overením využitia vybraných metódik a zhodnotenia možností ich aplikácie pri hodnotení ekosystémových služieb lesov.

Metodika a použité metódy

Záujmové územie definujú katastre ôsmich obcí patriacich pod Lesný celok Jelenec. Toto územie leží v juhozápadnej časti pohoria Tribeč. Geografická poloha obcí je orientovaná v západnej časti Slovenskej republiky v Nitrianskom samosprávnom kraji, okres Zlaté Moravce. Riešené územie patrí v súčasnosti do Chránenej krajinnnej oblasti Ponitrie, vyhlásenej v roku 1985, kde platí II. stupeň ochrany prírody a krajiny. Z tohto dôvodu je dominantná produkčná funkcia lesov, v niektorých prípadoch podriadená požiadavkám spoločnosti na ochranu prírody a krajiny. Záujmovým územím prechádza v zmysle ochrany a zveľaďovania prírody hranica vyhláseného Chráneného vtáčieho územia Tribeč. Z hľadiska krajinnnej a historickej atraktivity má územie predpoklad využitia jeho krajinného potenciálu pre rekreačnú, pobytovú a poznávaciu turistiku. Z hľadiska ekonomickej disponibilít sú tieto vidiecke sídla bez vlastnej ekonomickej základne s celkovou rozlohou 13 272 ha, počtom obyvateľov 6 681 a hustotou obyvateľstva 0,5 obyvateľa na ha.

Pre účel identifikovania ekosystémových služieb sme postupovali induktívnym prístupom „zdola-hore“ (Eliáš, 2013), teda od ekosystémov nahor k uspokojovaniu potrieb spoločnosti. Metodika induktívneho prístupu predpokladá nasledovnú postupnosť krokov:

1. Identifikácia ekosystémov podľa rastlinných spoločenstiev.
2. Hodnotenie výskytu a rozšírenia ekosystémov v území („mapovanie“).
3. Analýza ekologických a spoločenských funkcií ekosystémov podľa biodiverzity
4. Analýza využívania funkcií ekosystémov (vegetácie) – identifikácia ES.

Pre identifikáciu a zhodnotenie potenciálu ekosystémov poskytovať ekosystémové služby boli navrhnuté a overené použitia jednotlivých metódik s uplatnením induktívneho prístupu „zdola-hore“ (Eliáš, 2013), ktoré uvádzame v tabuľke 1.

Tab. 1: Spoločná hodnotiacia stupnica „Hodnotenia ES biotopov“

Metodika	Ekosystémová služba (ES)	Hodnotová stupnica	Jednotka	Spoločná stupnica (Hodnotový stupeň)
Jurko (1990)	Of - Medicínske zdroje	0-6	Hodnotový stupeň	0-6
	MD - Medonosnosť	0-6	Hodnotový stupeň	0-6
	KP - Krmný potenciál	-2 - 7	Hodnotový stupeň	0-6
	DR - Dekorativnosť	neuvedená	-	0-6
	GN - Genetické zdroje	1-8	Hodnotový stupeň	0-6
Vyskot et al. (2003)	BP- Bio-produkčná	0-6	Hodnotový stupeň	0-6
	ES - Ekologicko-stabilizačná	0-6	Hodnotový stupeň	0-6
	HV - Hydricko-vodohospodárska	0-6	Hodnotový stupeň	0-6

	EP - Edaficko-pôdoochranná	0-6	Hodnotový stupeň	0-6
	SR - Sociálno - rekreačná	0-6	Hodnotový stupeň	0-6
	ZH - Zdravotno - hygienická	0-6	Hodnotový stupeň	0-6

Zdroj: vlastné spracovanie

Pri zhodnotení ekosystémových služieb bolo potrebné najskôr zistiť kapacitu a potenciál ekosystémov pre poskytovanie služieb. Pre metodické postupy podľa Jurka (1990) Ekologické a socio – ekonomické hodnotenie vegetácie boli ako podkladové materiály využité kvantitatívne záznamy vegetácie (databáza fytocenologických zápisov). Tie vyplynuli z existujúcich materiálov – publikovaných a nepublikovaných fytocenologických zápisov a zo zápisov z Centrálnnej databázy fytocenologických zápisov Slovenska Botanického ústavu SAV. Potenciál poskytovať ekosystémové služby bol identifikovaný na základe výskytu druhov rastlín. Napríklad výskyt niektorých lesných druhov (Boletus edulis, Vaccinium myrtillus a pod.) alebo liečivých druhov rastlín nám indikoval poskytovanie produkčných služieb ekosystému a i. (Cai, Pettenella, Vidale, 2010).

Zároveň sme pre identifikáciu ekosystémových služieb lesa na lokálnej úrovni zhodnotili potenciál funkcií lesa, kde sme využili metódu „Kvantifikácie a hodnotenia funkcií lesov Českej republiky“, podľa Vyskota et al. (2003), ktorú sme upravili pre podmienky Slovenskej republiky, porovnaním a prevodom českých typologických jednotiek na slovenské. Pri tomto kroku metodiky boli využité konzultácie s odbornými pracovníkmi Lesov SR, š.p. v Topolčiankach a Národného lesníckeho centra vo Zvolene.

Je potrebné uviesť, že pri lesníckej typológii sú uvádzané jednotky na úrovni skupiny lesných typov. Nie vždy je možné priradiť jednoznačný ekvivalent typologickej jednotky k jednotke fytocenologickej. Táto situácia nastáva v prípade ak sú fytocenologické jednotky chápané užšie ako typologické. Vtedy nie je možný priamy prevod. Z dôvodu rôznorodosti používaných klasifikačných jednotiek, sme previedli údaje na úroveň biotopov, resp. rastlinných spoločenstiev podľa klasifikácie biotopov z Katalógu biotopov Slovenska (Stanová et Valachovič, 2002). Pomocou prevodu jednotiek lesníckej typológie na lesné biotopy z Prílohy 4 z Katalógu biotopov bolo možné previesť lesné typy na jednotlivé biotopy.

Ako uvádzame v tabuľke 1 integrácia hodnotenia ekosystémových služieb identifikovaných biotopov v území spočívala v spoločnej hodnotiacej stupnici „Hodnotenia ekosystémových služieb biotopov“. Výsledky výpočtov a zhodnotení jednotlivých potenciálov funkcií sme pretransformovali na spoločnú hodnotiacu stupnicu, v hodnotových stupňoch 0-6. Táto spoločná hodnotiacu stupnica bola potrebná pre syntézu výsledkov a porovnania úrovne poskytovania potenciálu ekosystémových služieb lesných biotopov v území.

Vstupné dáta pre predkladanú štúdiu boli zozbierané počas terénneho výskumu záujmového územia v roku 2015-2016 zameraného na ekosystémy a identifikáciu ekosystémových služieb, zhodnotenie ich využiteľnosti a súčasného stavu využívania. Pre účely príspevku boli analyzované taktiež legislatívne predpisy, publikované zdroje a výskumné správy, online mapová aplikácia Lesnícky GIS, GIS vrstva lesné typy, decéniové plány LC Jelenec 2013-2022. Počas terénneho výskumu boli tiež realizované štruktúrované rozhovory s aktérmi územia – starostami obcí a občanmi.

Zhodnotenie výsledkov výskumu

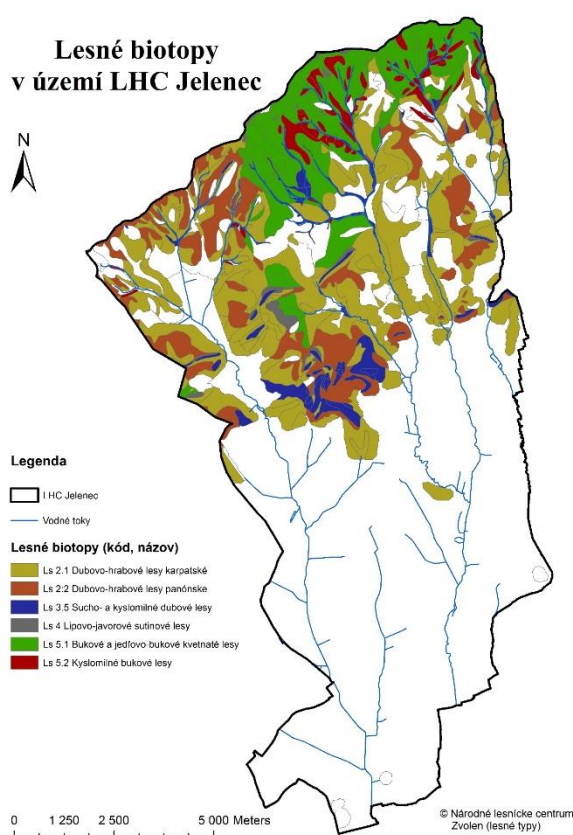
Identifikácia lesných biotopov

Z analýzy územia pomocou vektorovej reprezentácie tried krajinej pokrývky a typov lesného porastu pre definované lesné porasty v triedach krajinej pokrývky vyplýva, že v sledovaných katastrach obcí bola takmer rovnakým podielom zastúpená orná pôda (43%) na juhu územia a lesy (42%) na severe územia. Lesy sa vyskytovali hlavne v severnej časti územia a tvorili ich najmä listnaté lesy.

Ako sme uviedli v kapitolách vyššie ekosystémové služby boli identifikované na základe identifikácie, lokalizácie typov lesných biotopov a ich vlastností a funkcií. Z hľadiska využívania

lesov boli vyhodnotené ekosystémové služby lesných biotopov zvlášť podľa kategórií lesa podľa zákona o lesoch č. 326/2005 Z.z. v znení neskorších predpisov, pre hospodárske lesy, ktoré tvoria 94% z celkovej výmery lesov na území (5 692 ha) a ochranné lesy, ktoré tvoria 6% (260 ha) z celkovej výmery lesov v LHC Jelenec. Lesy kategórie osobitného určenia sa v LHC Jelenec nenachádzali. Najväčší podiel ochranných lesov zaberali biotopy bukových a jedľovo-bukových kvetnatých lesov (32,4%) a dubovo-hrabových lesov karpatských (26,6%). Dubovo-hrabové lesy panónske svojim zastúpením (19,4%) tiež predstavovali potenciál pre poskytovanie úžitkov ekosystémov. Menej boli zastúpené kyslomilné bukové lesy, lipovo-javorové sutinové lesy a sucho a kyslomilné dubové lesy.

Ako vyplýva z mapy na obrázku 1 v rámci celkovej rozlohy lesov v území sa na 50% územia vyskytovali dubovo-hrabové lesy karpatské. Bukové a jedľovo-bukové kvetnaté lesy a dubovo-hrabové lesy sa vyskytovali na území v rozlohe okolo 20%. V tabuľke 2 uvádzame najviac rozšírené biotopy a biotopy významné z hľadiska poskytovania ES, ktorých potenciál poskytovať ES sme hodnotili v nasledujúcej fáze výskumu.

Obr. 1: Plošné zastúpenie a lokalizácia lesných biotopov v území

Zdroj: NLC Zvolen, 2014, vlastné spracovanie, spracované v GIS

Tab. 2: Prehľad identifikovaných biotopov najviac zastúpených v záujmovom území

Lesné biotopy		Rozloha
Biotop kód	Biotop názov	42% z rozlohy sledovaných obcí Spolu 5692 ha lesov
Ls5.1	Bukové a jedľovo-bukové kvetnaté lesy	
Ls2.1	Dubovo-hrabové lesy karpatské	
Ls2.2	Dubovo-hrabové lesy panónske	
Ls5.2	Kyslomilné bukové lesy	

Ls4	Lipovo-javorové sutinové lesy	
Ls3.5	Sucho a kyslomilné dubové lesy	
Ls3.3	Jaseňovo-jelšové podhorské lužné lesy	

Zdroj: NLC Zvolen (2014), vlastné spracovanie

Hodnotenie potenciálu lesných biotopov poskytovať ekosystémové služby

V nasledujúcej fáze výskumu sme zhodnotili potenciál funkcií identifikovaných lesov ako potenciálnych úžitkov pre miestnych obyvateľov. Pri identifikácii a vyhodnotení ekosystémových služieb lesa bolo zdôrazňované použitie induktívnych prístupov (zdola-hore) vychádzajúcich z poznania ekosystémov, ktoré sa vyskytovali v skúmanej krajine, z ich lokalizácie a plošnom výskyte, resp. rozšírení v území. Ekosystémová služba sa identifikovala podľa ekosystémov, ich biodiverzity a ekologických funkcií.

Ako sme uviedli v metodike príspevku, pre účely zhodnotenia potenciálu lesných biotopov, vychádzajúcich z ich vlastností a funkcií, bola okrem metodiky Jurko (1990) prispôbená a využitá metodika Vyskot et al (2003). Metodika „Kvantifikácie a hodnotenia funkcií lesov Českej republiky“. V oboch prípadoch môžeme konštatovať, že bolo poukázané na ich možné uplatnenie v predkladanej problematike na lokálnej úrovni.

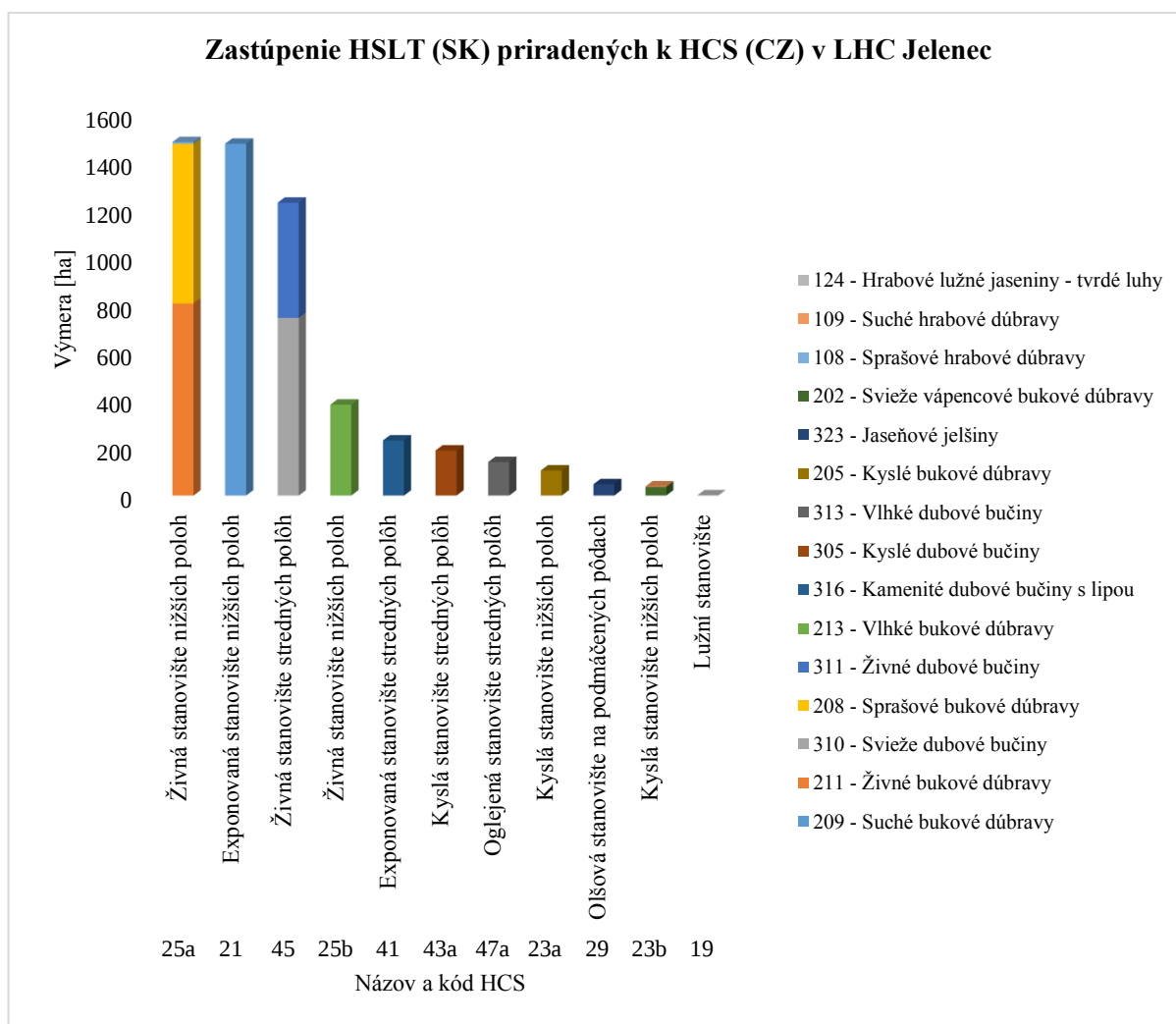
Na základe analýzy identifikovaných biotopov vychádzajúcich z lesných typov (LT) sme vyhodnotili reálne potenciály funkcií lesa ($\Sigma RPFL$) porastových typov (PT), ktoré odrážajú jednotkou terajšieho drevinového zloženia lesných porastov priestorového rozmiestnenia drevín a spôsobu ich vzniku, bez ohľadu na vek a vývojovú fázu. Porastové typy sme na základe ich drevinového zloženia zaradili podľa ich príslušnosti k hospodárskemu súboru lesných typov (HSLT) a následne do cieľových hospodárskych súboroch (CHS), identifikovaných v metodike Vyskot et al. (2003). Podrobnejšie prevod uvádzame nižšie na obrázku 2. Vyhodnotené boli reálne potenciály funkcií lesa ($\Sigma RPFL$) vo vybraných plošne rozšírených porastoch a v porastoch s plošne obmedzeným výskytom teda viazaných na osobitné podmienky prostredia, išlo najmä o porasty na kyslých stanovištiach, plytkých pôdach a lužné lesy.

Na základe poznania reálnych potenciálov jednotlivých funkcií lesov boli nasledovne identifikované ekosystémové služby zaradené do kategórií podľa klasifikácie CICES (European Union, 2013), a to podľa vzťahu uvedeného v tabuľke 3.

Tab. 3: Vyjadrenie vzťahu medzi ES a $\Sigma RPFL$

Reálny potenciál funkcií lesa $\Sigma RPFL$	Kategória ES
Bio-produkčný (BP)	Produkčné
Ekologicko-stabilizačný (ES)	Regulačné a podporné
Hydricko-vodohospodársky (HV)	
Edaficko-pôdoochranný (EP)	
Sociálno-rekreačný (SR)	Kultúrne
Zdravotno-hygienický (ZH)	

Zdroj: European Union (2013); Vyskot et al. (2003)

Obr. 2: Zastúpenie hospodárskych súborov lesných typov (HSLT) a ich začlenenie do cieľových hospodárskych súborov (CHS) v území LHC Jelenec

Zdroj: NLC Zvolen, 2014; Vyskot et al. 2013; vlastné spracovanie

Vyhodnotenie ES v sledovanom území s uplatnením induktívneho prístupu „zdola-hore“ bolo pre potreby syntézy výsledkov premietnuté/prevedené do spoločného vyhodnotenia biotopov a ich potenciálov poskytovať ako produkčné, tak regulačné a kultúrne ekosystémové služby. Hodnotenie uvádzame v tabuľke 4, kde sú uvedené hodnoty jednotlivých potenciálov identifikovaných biotopov v území.

Ako vyplýva z hodnotenia uvedeného nižšie v tabuľke 4, potenciál produkčných ES bol poskytovaný cez bioprodukčný potenciál lesných biotopov, pričom bol vyhodnotený na úrovni stredný až vysoký. Krmný potenciál bol ako najvyšší identifikovaný v dubov-hrabových lesoch, a to ako vysoký. Významná krmná hodnota bola identifikovaná aj v ostatných lesných biotopoch. Z hľadiska medonosnosti, produkcie nektáru a peľu bol potenciál lesných biotopov na nízkej úrovni. Zásoba liečivých druhov rastlín predstavovala v území bohatý potenciál poskytovať úžitok miestnym obyvateľom. Zásoba genofondu bola zhodnotená ako extrémne nízka alebo zanedbateľná.

Potenciál poskytovania regulačných služieb lesných biotopov sa líšil od typu biotopu. Všetky lesné porasty predstavovali úžitok z ekologicko-stabilizačného hľadiska – najmä však plošne rozšírené porasty dubovo-hrabových lesov, sucho- a kyslomilných dubových lesov a bukových a zmiešaných bukových lesov.

Tab. 4: Vyhodnotenie potenciálu biotopov poskytovať ES v sledovanom území

Biotop		Produkčné ES					Regulačné ES			Kultúrne ES			Hodnotenie
Typ biotopu	Kategória biotopu	BP	KH	MD	Of	G	ES	HV	EP	ZH	SR	D	Metóda
Lesy													
Ls2.1	Dubovo-hrabové lesy karpatské	4	5	4	5	1	3	2	4	4	3	1	Vyskot et al. (2003) Jurko (1990)
Ls5.1	Bukové a jedľovo-bukové kvetnaté lesy	5	4	3	5	1	3	2	3	5	4	1	
Ls3.5	Sucho- a kyslomilné dubové lesy	4	3	3	6	1	3	2	3	4	2	1	
Ls4	Lipovo-javorové sutinové lesy	1	4	4	5	1	2	3	5	4	2	1	
Ls1.3	Jaseňovo-jelšové podhorské lužné lesy	4	4	4	6	1	2	2	2	3	2	1	

Zdroj: vlastné spracovanie

Legenda hodnotovej klasifikácie ekosystémových služieb biotopov k tab. 4 - Hodnotový stupeň-Úroveň poskytovania ES; 0-funkčne nevhodná, 1-zanedbateľná, 2-veľmi nízka, 3-nízka, 4-stredná, 5-vysoká, 6-veľmi vysoká.

Hydricko-vodohospodárske účinky poskytovali lesné biotopy na veľmi nízkej úrovni. Významné z hľadiska edaficko-pôdoochranného boli vyhodnotené práve porasty s ochrannou funkciou v území a to lipovo-javorové sutinové lesy zaradené do kategórie ochranných lesov.

Rovnako bol vyhodnotený potenciál lesných biotopov pre poskytovanie regulačných účinkov v území cez protierózný účinok vegetácie - zmiernovať energiu dopadajúceho dažďa a spomalenie odtoku vody v území. Protierózný potenciál bol vyhodnotený na základe druhového zloženia biotopu, nadzemnej produkcie biomasy a rovnako produkcie a zloženia hrabanky v biotope, ktorá bolo zisťovaná v teréne. Môžeme konštatovať, že produkcia nadzemnej biomasy a hrabanky bola najvyššia a teda edaficko-pôdoochranný potenciál bol významný v lesných spoločenstvách teplomilných dúbav - *Melico pictae-Quercetum roboris*, acidofilných dubových lesov – *Genisto pilosae-Quercetum petraeae*, jaseňovo-jelšových podhorských lužných lesov – *Stellario-Alnetum glutinosae Lohmeyer* 1957, mezofilných agátin – *Chelidonio majoris-Robinetum pseudoacacie* a v spoločenstvách bučín – *Luzulo Fagetum*, kde bolo aj zastúpenie druhu hrabanky rôznorodé.

Biotopy v území poskytovali vysoký potenciál poskytovať taktiež kultúrne služby pre miestnych obyvateľov. Z kultúrnych ES bol v bukových a zmiešaných bukových lesoch s ihličnanmi na vysokej úrovni napĺňaný zdravotno-hygienický potenciál a na strednej ich sociálno-rekreačný potenciál. Na nízkej úrovni boli tieto úžitky identifikované aj v dubových a zmiešaných dubových lesoch. Ďalšou kultúrnou ES bola vyhodnotená dekoratívnosť rastlín, ktorá však v prípade lesných biotopov bola zanedbateľná.

Kultúrne služby súvisia bezpodmienečne s historickým vývojom územia (hradiská, románsky kostolík, hrad Jelenec a i.). Historické danosti územia poskytovali úžitky ako

turistika, vrátane religióznej a cykloturistiky a rekreácia. Dôležitou súčasťou poskytovania sociálno-rekreačnej a zdravotno-hygienickej služby bolo, že veľká časť územia sa nachádzala v druhom stupni ochrany územia. V roku 1985 bola v území vyhlásená chránená krajinná oblasť Ponitrie, neskôr Chránené vtáčie územie Trábeň (Bastian et al., 2013).

Diskusia

Ekosystémové služby boli identifikované podľa ekosystémov, ich biodiverzity a ekologických funkcií a pri hodnotení boli uplatňované atomistické metódy. Vychádzali sme z identifikovaných typov biotopov, resp. ekosystémov a ich funkcií na základe predchádzajúcej analýzy sledovaného územia. Pri určovaní potenciálu biotopov poskytovať jednotlivé ekosystémové služby sme brali do úvahy ako funkcie ekosystémov, tak aj funkcie vegetácie. Analyzovali sme ekologické a spoločenské funkcie ekosystémov podľa biodiverzity vegetácie, ako vo svojich prácach uvádzajú viacerí autori (Eliáš, 1983, 2010; Tóthová et al., 2015; Vyskot et al., 2003; Čaboun et al., 2010). Je všeobecne známe, že biodiverzita podporuje poskytovanie ekosystémových služieb. Výskum biodiverzity ako prvý metodický krok významne prispel k poznaniu a hodnoteniu fungovania ekosystémov a teda aj ekosystémových služieb, ktoré sú od procesov v ekosystémoch závislé (Eliáš, 2008, 2011). Na základe súpisu biotopov a spoločenstiev vyskytujúcich sa na sledovanom území, jeho analýzou a rozborom, sme identifikovali služby jednotlivých lesných biotopov.

Potenciál biotopov poskytovať ekosystémové služby sme vyhodnocovali pomocou využitia induktívnej metodiky Socio-ekonomického hodnotenia vegetácie podľa Jurka (1990). Vyhodnotené kvantitatívne záznamy – fytocenologické zápisy jednotlivých porastov v území, umožnili kvantifikáciu a vyhodnotenie ekosystémových služieb aj v lesných biotopoch. Pre zhodnotenie boli využité záznamy o druhovom zložení a abundancii druhov. Práve použitie rovnakých kritérií pri väčšom počte spoločenstiev umožnilo ich vzájomné porovnávanie a odstupňované hodnotenie. Boli identifikované potenciály od nulového, cez stredný až veľmi bohatý potenciál poskytovať ekosystémové služby. Mohli by byť použité aj presnejšie kritériá významnosti, ako napríklad hmotnosť biomasy jednotlivých druhov, hustota alebo frekvencia na danej ploche. Pri medonosnom potenciály prípadne aj počet kvetov a listov. V praxi sa však niektoré ukazovatele len veľmi ťažko zisťujú. Rovnako ako upozorňuje Jurko (1990) je potrebné pamätať, že všetky ukazovatele významnosti sa menia v priebehu roka a rokov.

Avšak z pohľadu koncepcie ekosystémových služieb pre praktické potreby vyhodnotenia vegetácie ako základu pre poskytovanie úžitkov bola metodika overená ako vhodná a využiteľná. Podľa uvedenej metodiky bol ako produkčná ekosystémová služba vyhodnotený krmný potenciál pre zvieratá. Najvyšší bol tento potenciál identifikovaný v biotopoch dubov-hrabových lesov, a to ako vysoký. Významná krmná hodnota bola identifikovaná aj v ostatných lesných biotopoch. Hodnotenie prebiehalo na základe porovnania krmných hodnôt podľa Jurka (1990) rovnako ako v práci Tóthová et al. (2015). Je potrebné upozorniť, že ide o relatívne hodnotenie, keďže zastúpenie druhov sa môže v čase meniť a rovnako zvieratá si môžu potravu vyberať v závislosti od vegetačného obdobia, kedy sa nutričná hodnota mení a od stanovištných podmienok (Rauschert, 1965 in Jurko, 1986).

Filozofia a koncepcia funkcií lesov, podobne ako ekosystémových služieb je primárne chápaná a riešená dvomi základnými spôsobmi. Tieto spôsoby sa principiálne líšia posudzovaním vzťahu – človek a les (Vyskot et al., 2003; Čaboun et al., 2010). Ak sú funkcie lesa chápané ako služby, ktoré les plní pre človeka – to je antropocentrický prístup. Druhý spôsob vyplýva z toho, že funkcie lesa sú chápané ako vplyvy – účinky lesa na jednotlivé zložky ekosystému, bez ohľadu na to, či ich človek využíva, alebo nie (Vyskot et al., 2003; Čaboun et al., 2010). Tento ekologický - ekosystémový prístup sme uplatnili aj pri hodnotení ekosystémových služieb lesných biotopov. Úžitky lesných biotopov pre spoločnosť boli vyhodnotené podľa metodiky Vyskot et al. (2003). Táto metodika bola overená na lokálnej úrovni v lesoch v území Českej republiky. Metodiku sme upravili pre podmienky Slovenskej republiky porovnaním a prevodom českých typologických jednotiek na slovenské. Pre správnu

aplikáciu metodiky boli využité konzultácie priamo s autormi metodiky a s odbornými pracovníkmi Lesov SR, š.p. v Topoľčiankach a Národného lesníckeho centra vo Zvolene.

Vyhodnotili sme účinky jednotlivých lesných biotopov, ich potenciál poskytovať produkčné, regulačné a kultúrne ekosystémové služby. Môžeme konštatovať, že lesné biotopy sa vyznačovali najmä priemerným potenciálom poskytovať ES na 65,3% z výmery lesných biotopov v území. Poskytovať úžitky na vysokej úrovni celkového reálneho potenciálu reprezentovali lesy bukových a jedľovo bukových biotopov. Vyhodnotenie vychádzalo z poznania porastových typov, drevinového zloženia a z podmienok stanovišťa z Plánu starostlivosti o les pre LHC Jelenec. V nadväznosti na uvedené identifikátory sme stanovili „reálny funkčný potenciál lesných porastov“ – čiže exaktne kvantifikovali funkčné schopnosti porastov (hodnoty produkovaných funkcií) v optimálne možných ekosystémových podmienkach. Následne sme vyhodnotili reálny efekt funkcií lesov - funkčný účinok vyplývajúci z jeho aktuálneho stavu, ktorý v percentuálnych hodnotách vyjadroval mieru produkovanej funkcie vzhľadom k svojim potenciálnym schopnostiam. Aktuálny stav bol vždy určený konkrétnymi hodnotami parametrov druhovej, vekovej a porastovej štruktúry a ovplyvnený aktuálnym zdravotným stavom porastu podobne, ako uvádzajú autori v obdobných vyhodnoteniach lesov v ČR (Vyskot et al. 2003).

Lesné spoločenstvá biotopov dubovo hrabových lesov reprezentovali v území na živných stanovištiach nižších polôh. Z vyhodnotenia miery naplňania potenciálu poskytovania jednotlivých ES pre tieto porasty bolo zrejmé, že staršie porasty poskytovali produkčnú ES na viac ako 80% svojho potenciálu, pričom mladší porast agátin dosahoval len 25% veku zrelého porastu a teda jeho priemerný produkčný potenciál bol naplňaný len 40%. Rovnako ako produkčná ES aj ostatné kategórie ES záviseli od stavu drevinového zloženia ako uvádzajú aj Vyskot et al. (2003). Zatiaľ čo zmiešané heterogénne porasty zmesi duba, hraba a cere alebo dubiny naplňali svoj vysoký potenciál poskytovať kultúrne ekosystémové služby v podobe zdravotno-hygienického a sociálne-rekreačného potenciálu na 90-100%, monokultúrne porasty agátin poskytovali potenciál ES len na veľmi nízkej až nízkej úrovni a naplňali ho len do 45%. Rovnako konštatujeme rozdiel v ekologicko-stabilizačnom potenciály a jeho naplňaní pri heterogénnych porastoch, kde bol potenciál veľmi vysoký a v porastoch agátin, kde je funkčne nevhodný (Vyskot et al. 2003).

Na biotopoch sucho a kyslomilných dubových lesov môžeme poukázať na veľmi vysokú mieru naplňania maximálneho potenciálu jednotlivých funkcií porastov. Celkový reálny potenciál týchto lesov bol daný ich výskytom na nepriaznivých stanovištiach prevažne v ochranných lesoch. Aktuálny stav naplňania týchto potenciálov poskytovať ES bol však veľmi vysoký. Vychádzal z aktuálneho stavu porastu, a to zakmenenia, dobrého zdravotného stavu a zo zrelosti porastu (dospelý, zrelý porast). Regulačné a podporné účinky boli naplňané od 70 až takmer do 100%. Kultúrne ES sú predstavovali zabezpečenie sociálno-rekreačnej a zdravotno-hygienickej funkcie od 75-100% (Vyskot et al. 2003).

Úroveň poskytovania služieb biotopov v území boli diferencovaná aj podľa podmienok stanovišťa, kde rásť. Biotopy na nepriaznivých stanovištiach, lipovo-javorové sutinové lesy, alebo kyslomilné dubovo-hrabové lesy poskytovali prevažne významné regulačné úžitky oproti bukovým a jedľovo-bukovým lesom.

Na Slovensku smeruje prístup v lesníctve k riešeniu a klasifikácii funkcií lesa ako nástroja pre manažment a rozvoj lesníctva na Slovensku, k vytvoreniu cieľového systému pre budúcnosť, ktorý by umožnil pozdvihnúť celospoločenský význam a ekonomickú prosperitu lesníctva na úroveň, ktorá mu prislúcha. Táto koncepcia je už dlho rozvíjaná a ako jeden z prvých zakladateľov komplexného diela Uplatnenie funkcií lesa v krajine bol prof. Ing. Čaboun, CSc. Vytvorenie klasifikačného systému hodnotenia potenciálu funkcií lesov a hodnotenia reálneho plnenia funkcií lesa rastúceho v rôznych stanovištných podmienkach a typoch krajiny s rôznym využívaním a stupňom antropického pozmenenia sa ponúka tiež ako využitie pre induktívny ekosystémový prístup vyhodnotenia služieb lesov, ktorý je aplikovateľný na národnej úrovni.

Zhrnutie:

Hoci bol na sledovanom území potvrdený dominantný výskyt lesov hospodárskych, teda prevaha produkčnej funkcie lesa, z analýzy vývoja kategórií lesa bol zistený narastajúci trend rozlohy kategórie ochranných lesov. Ochranná funkcia tejto kategórie lesa spočíva v zabezpečovaní ochrany pôdy pred eróziou. K zachovaniu tejto služby lesa sú prispôsobené následne aplikované manažérske opatrenia lesného hospodárstva. Napríklad: vylúčenie holorubnej formy hospodárskeho spôsobu, dodržiavanie rubnej a obnovnej doby alebo voľba zastúpenie drevín s prirodzeným zastúpením v ochranných lesoch. Zároveň starostlivosť o lesy prísne podlieha legislatíve od lokálnej cez národnú až po medzinárodnú úroveň. Obhospodarovanie lesov na základe funkcií lesov a služieb, ktoré poskytujú, je nielen vecou lokálneho užívateľa, ale aj celej spoločnosti. Z tohto pohľadu považujeme za veľmi dôležité vyvíjať snahy o vytvorenie vhodných metódik identifikácie a hodnotenia ekosystémových služieb lesov s dôrazom na lokálnu úroveň. Príspevok si dáva za cieľ podporiť diskusiu k tejto problematike a prispieť k jej riešeniu.

Tento príspevok je publikovaný vďaka spolupráci s Úradom podpredsedu vlády SR pre investície a informatizáciu – Operačný program Technická pomoc, Výzva OPTP-PO1-SC12016-11, trvanie projektu: 2017-2018.

Literatúra:

- ANDREN, O. – BALANDREAU, J. 1999. Biodiversity and soil functioning – from black box to can of worms?. In Applied ecology 13, p. 105-108.
- BASTIAN, OLAF et al. 2013. The five pillar EPPS framework for quantifying, mapping and managing ecosystem services. In: Ecosystem services [online], vol. 4, pp. 15-24, [cit.201407-07]. Dostupné na internete: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212041613000235>
- BULLOCK, J. 2011. Restoration of ecosystem services and biodiversity: conflicts and opportunities. [online] In Trends Ecol. Evol. 26 (10), 541–549 [cit.2014-10-09] Dostupné na internete. <http://dx.doi.org/10.1016/j.tree.2011.06.011>.
- CAI, Mattia – PETTENELLA, Davide – VIDALE, Enrico. 2010. Income generation from wild mushrooms in marginal rural areas [online]. [cit.2014-01-15]. Dostupné na internete: http://intra.tesaf.unipd.it/pettenella/pubblicazioni/Mushrooms_FIN.pdf
- COSTANZA, et al. 1997. The Value of the World's Ecosystem Services and natural Capitalrida. In: Nature, 1997, 387, p. 253-260.
- CROSSMAN, N.D. – BURKHARD, B. – NEDKOV, S. et al. 2013. A blue print for mapping and modelling ecosystem services. In Ecosystem Services 4, p.4–14.
- ČABOUN, Vladimír – TUTKA, Jozef – MORAVČÍK, Martin et al. 2010. Uplatňovanie funkcií lesa v krajine. Zvolen : NLC vo Zvolene, 285 s. ISBN 978-80-8093-120-9.
- DE GROOT, R. – WILSON, M. – BOUMANS, R. M. J. 2002. A typology for the classification and valuation of ecosystem functions, goods and services. In Ecol. Economics, 41, pp. 393-408.
- ELIÁŠ, Pavol. 1983. Ecological and social functions of vegetation. In: Ekológia, Bratislava : Institute of Experimental Biology and Ecology of the Slovak Academy of Sciences, vol. 2, no. 1, pp. 93-94.
- ELIÁŠ, Pavol. 2008. Biodiverzita a fungovanie ekosystémov. In: Ekologické štúdie VII, zborník vydaný pri príležitosti konania konferencie V. ekologických dní, Nitra 3.apríl 2007. Bratislava : Slovenská ekologická spoločnosť pri SAV. pp. 5-12. ISBN 978-80-968901-5-6.
- ELIÁŠ, Pavol. 2010. Ekologické služby = Ecological services. Monotematické číslo. In: Životné prostredie, Bratislava, Vol. 44, 2/2010, p. 57-112. ISSN 0044-4863.
- ELIÁŠ, Pavol. 2013. Ecosystem Services in rural landscape and their usability. Príspevok na medzinárodnej konferencii. Londýn. 2013.

- EUROPEAN COMMISSION. 2011. Our life insurance, our natural capital: an EU biodiversity strategy to 2020. Brussels : COM 2011, 244.
- EUROPEAN UNION. 2013. Mapping and Assessment of Ecosystems and their Services. An analytical framework for ecosystem assessments under Action 5 of the EU Biodiversity Strategy to 2020 [online], p. 17, [cit.2015-03-20]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/environment/nature/knowledge/ecosystem_assessment/pdf/MAESWorkingPaper2013.pdf>.
- GRET-REGAMEY, A. et al. 2014. A tiered approach for mapping ecosystem services. In Ecosystem Services. Dostupné na internete: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212041614001247>
- HARISSON, P.A. et al. 2014. Linkages between biodiversity attributes and ecosystem services: A systematic review. In Ecosystem Services 9 (2014), p.191-203.
- JURKO. 1990. Ekologické a socio – ekonomické hodnotenie vegetácie. Bratislava : Príroda, 1990, 195 s. ISBN 80-07-00391-6.
- LYONS, K. et al. 2005. Rare species and ecosystem functioning. In Conservation biology, 9(4), p. 1019-1024.
- MAES, J. et al. 2012b. A spatial Assessment of Ecosystem Services in Europe: Methods, Case Studies and Policy Analysis. Synthesis. Phase 2. PEER Report no 4, Ispra.
- MARTINEZ-HARMS, M.J. – BALVANERA, P. 2012. Methods for mapping ecosystem service supply: a review. In Int. J. Biodivers. Sci. Ecosyst. Serv. Manage. 8, P. 17–25.
- NAIDOO, R. et al. 2008. Global mapping of ecosystem services and conservation priorities. In PNAS 105, p. 9495-9500.
- NELSON, E. et al. 2009. Modeling multiple ecosystem services, biodiversity conservation, commodity production, and tradeoffs at landscape scales. In Front. Ecol. Environ. 7, p. 4–11.
- NLC Zvolen, 2014. GIS vrstvy porastová mapa, pôdna mapa. Lesný hospodársky plán Lesného celku Jelenec 2013-2020 – interná dokumentácia.
- PALMO, I. 2014. Incorporating the social-ecological approach in protected areas in the Anthropocene. [online] In Bio Science [cit.2014-10-09] Dostupné na internete: <http://dx.doi.org/10.1093/biosci/bit033>.
- RAUSCHERT, S. 1965. Wiesen - und Weidepflanzen. Radebeul:Neumann Verlag, 461 p.
- STANOVÁ, Viera – VALACHOVIČ, Milan. 2002. Katalóg biotopov [online]. Bratislava : DAPHNE – Inštitút aplikovanej ekológie. 225 p. [cit.2014-16-01]. Dostupné na internete: <http://www.sopsr.sk/dokumenty/Katalog-biotopov-SK.pdf>
- TEEB, 2010. In: Kumar, P (ed.). The Economics of Ecosystems and Biodiversity: Ecological and Economic Foundations. Earthscan. UK : Oxford.
- TÓTHOVÁ, A. – HALADA, Ľ. 2015. Ecological evaluation of grasslands in the Hodrušská Hornatina highlands (first results). Institute of landscape Ecology SAS, Nitra.
- UK National Ecosystem Assessment (UK NEA). 2015. The UK National Ecosystem Assessment: Synthesis of the Key Findings. UNEP-WCMC, Cambridge.
- VYSKOT I. et al. 2003. Quantification and evaluation of forest functions on the example of the Czech Republic. Prague, Ministry of Environment of the Czech Republic: 218 p.
- Zákon č. 100/1977 Z.z. Slovenskej národnej rady z 20. decembra 1977 o hospodárení v lesoch a štátnej správe lesného hospodárstva
- Zákon č. 326/2005 Z. z. - Zákon o lesoch

Kontaktná adresa autora:

Ing. Júlia Karasová, PhD., Katedra verejnej správy, Fakulta sociálnych vied, Univerzita Sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava, Slovenská republika, E-mail: julia.karasova@ucm.sk

Agenda SMART City ve vybraných mediích

Agenda SMART City in the selected media

Helena Kolibová, Magdalena Chmelařová, Věra Juříčková

Abstrakt

Moravskoslezský kraj v realitě jeho měst a obcí disponuje ucelenou strategií chytrých řešení o zavádění chytrých technologií v regionu, která byla oceněna označením Chytrý region 2017. Článek se zabývá propagací agendy chytrých měst ve vybraných mediích, jak v obecné rovině, tak v regionálním zpravodajském kontextu za rok 2017. Na základě provedené analýzy dokumentů (MF Dnes a Právo) poukazuje na profil předávaných témat v zavádění opatření chytrých měst a nastiňuje možné rezervy v informovanosti obyvatel (cílové skupiny čtenářů tisku a jejich sítí), která ovlivňuje porozumění a přijímání postupu e-govermentu. Článek vznikl na základě realizace projektu s názvem „Postoje obyvatel Moravskoslezského kraje na využití internetu věcí za účelem rozvoje koncepce chytrých měst“, registrační číslo projektu TL01000015, který je řešen z finanční podpory TA ČR.

Klíčová slova

Agenda SMART City, města a obce Moravskoslezského kraje

Abstract

The Moravian-Silesian region has a comprehensive strategy of clever solutions for the introduction of clever technologies in the region, which has been awarded the Smart region 2017. The article deals with the promotion of the smart cities agenda in selected media, both in general and in the regional news context 2017. Based on the analysis of the documents (MF Dnes and Právo), it highlights the profile of the topics presented in the introduction of smart city measures and outlines the possible population-aware provision (the target group of press readers and their networks) that affects the understanding and adoption of eGovernment. The article was based on the implementation of the project entitled "Attitudes of the population of the Moravian-Silesian Region to on the use of the Internet of Things in order to develop the concept of Smart Cities", the registration number of the project TL01000015, which is solved by TA CR financial support.

Key words:

Smart City, Smart Region, the towns and the villages in the Moravian-Silesian Region, newspapers

Úvod

V současné době se mezi velmi frekventovaná slova dostává problematika chytrých (dále i SMART) řešení při zavádění nových technologií, dobrá praxe chytrých obcí, měst a regionu. Celou plejádu dalších chytrých výrazů spojuje červená nit tlaku na zjednodušení každodenního života obyvatel a zvyšování jeho kvality v systému různých opatření (např. smart řešení v dopravě, smart city, e-mobilita, inteligentní infrastruktura, jednotný informační ekosystém, životní prostředí aj.). Problémem je samozřejmě obsahová složka strategií, ale stejně i okolnosti jejího zázemí. To představuje potřebu systematizovat podporu inovací k podpoře jejich využitelnosti, a současně klade požadavek na motivaci společnosti jak v regionálním kontextu a tak motivace konkrétního obyvatele daného prostoru pro jejich pochopení a přijetí. Propojení veřejné a individuální podpory v realizaci je pro rozvoj chytrých měst a celé agendy nezbytné.

Cíl

Cílem článku bylo posoudit, zda společnost ve spolupráci medií a veřejné správy formuje kulturu strategie přijímání chytrých měst a předává obyvatelstvu dostatek sdělení v adekvátní podobě, formě a čase (výběrově za rok 2017). Výběr analýzy tisku byl ovlivněn skutečností, že noviny a media obecně participují na přijetí strategie MSK ve dvou propojených rovinách. Jednak prostou skutečností, že o tématu informují a na druhé straně tím, že jejich prezentací ukazují možné trendy ve společnosti, že pojmenovávají aktéry a popisují jejich propojení na škále plánů i uskutečňování. Informace o chytrém regionu tak formují nejen sociální bublinu čtenářů tisku (včetně osob participujících v jejich sociálních sítích) ale i zrcadlí indikátory kultury přístupu k chytrému regionu.

Obraz problematiky chytrých měst v regionálním kontextu

Moravskoslezský kraj byl vyhlášen chytrým regionem v r. 2017. Oceněná koncepce, vychází ze záměru ušetřit občanům na území celého Moravskoslezského kraje čas, finanční prostředky a podíl na zvyšování kvality jejich života díky aplikaci uceleného systému moderních informačních technologií a inovací, které tvoří logický propojený celek. Úspěch strategie se zakládá na systematickém postupu při využití různých chytrých řešení. Např. vize se dotýkají kompletně koordinované dopravy, kdy všechny autobusy, vlaky mají mít návaznost na MHD, přes takzvaného Koordinátora ODIS k finále spočívajícím sledováním dopravních toků vozidel a pasažérů. Díky Moravskoslezskému inovačnímu centru se v regionu postupně rozvíjí biomedicínské inženýrství. Kraj usiluje o jednotný informační ekosystém, zabývá se důsledným monitoringem a kontrolou ovzduší, jež ovlivňuje ochranu životního prostředí apod.

Jednotlivá opatření v roce 2018 (už následujícího roku po provedené analýze) dokládají, že MSK reálně usiluje o transformaci regionu k nové ekonomice, kterou stimuluje i podporou inovativních projektů. Otázkou a úkolem vizí je však délka postupu i podpora aktérů.

Metodika

Využitá metodika k provedení analýzy byla orientována na využití vědeckého potenciálu dat k získání nových informací a současně s využitím vědecko-vědeckoinformační orientací, na zachycení, srovnání, popř. zhodnocení dat za účelem jejich dalšího využití, tj. zpřístupnění informací v jiné formě pro rozvoj problematiky chytrých měst a její uplatnění ve veřejné správě. Soutěž „Chytrá města pro budoucnost“ je první soutěží svého druhu v České republice. Má za cíl objevovat nové trendy, propagovat SMART CITY projekty a podporovat obce, města i kraje ve sdílení a dobré praxi využívání nejmodernějších postupů v zájmu reálného zlepšení kvality života lidí v České republice. Vyhlášovatelem je SCII (Smart City Innovations Institut, z.ú. je nevládní nezisková organizace). Koná se pod záštitou Ministerstva pro místní rozvoj a Ministerstva průmyslu a obchodu, podporu poskytl i Národní síť Zdravých měst ČR.

Analýzami zdrojů informací, které ústí do přípravy a provádění výzkumu byly vybrány primární dokumenty (denní tisk – Mladá fronta dnes, Právo), již dříve uzavřené po své obsahové i formální stránce (za rok 2017). Účelem výzkumu realizovaných analýz bylo získané informace, zmínky a příklady shromáždit, utřídit a interpretovat.

Promyšlená volba využití primárních dat umožnila vědecké operace s verifikovanými a věrohodnými skutečnostmi. Zdůvodnění postupu autorského týmu ve výběru předmětu analýz spočívá v dvojím klíčovém významu. Jak veřejné, ale i úřední i virtuální dokumenty a data jsou schopny obstát jako nositel obecné informace SMART (podstaty, projevů, příkladů aj.) a současně zrcadlí společenské strategie o tom, co blízká budoucnost přináší a s čím populace musí v dohledné perspektivě počítat. Zkoumání primárních dokumentů zajišťovalo řadu výhod (Surynek, A., Komárková, R., Kašparová, E.) Mimo jiné byla přínosná pro:

- rozmanitost dokumentů umožňující přístup k informacím, které by se jiným způsobem těžko získávaly,
- celistvost – dokumenty obsahovaly retrospektivní údaje,

- garanci chronologie událostí, která umožnila zkoumat i časově postupné události (rok 2017),
- fundovanost – vybrané dokumenty byly výsledkem kvalitního vyjádření a záznamu o události, vzhledem k tomu, že jejich tvůrci jsou v mnoha případech profesionálové (publicisté, municipální pracovníci a politici atp.)

Postupy identifikační analýzy tisku

Byly stanoveny druhy dokumentů a určeny jednotky pro zpracování. V tomto postupu byla zajištěna kritika pramenů, která se soustředila a posoudila informační hodnotu, validitu a reliabilitu. Výběr byl realizován v rámci Moravskoslezského kraje u tiskovin s pravidelnou regionální přílohou. Autorský tým vybral tiskoviny, které jsou součástí přijímání informací v regionu. Konkrétně – Mladá fronta dnes a Právo.

Metodika hodnocení spočívala v zevrubné prohlídce dokumentu, stanovení základního záznamu a doplňkových pramenů popisu, tj. v přesném zjištění údajů sloužících k identifikaci dokumentu.

Šlo o tyto nejdůležitější selekční ukazatele:

- datum výtisku jako formální kritérium,
- tematika chytrého města a název článku,
- strana uvedení článku k přezkoumání lokálních a národních dat na celostátní či regionální stránce, jež důležitým způsobem upozorňuje na vnitřní znaky dokumentu,
- definování okruhu tématu,
- forma sdělení,
- možnost další doplňující či zpřesňující informace.

Tím byla ošetřena podmínka efektivnosti analýzy, která zpracovala dostatečné množství materiálu a zajistila pozitivní vyústění kvalitativní kritiky pramenů.

Byla zkoumána:

- četnost článků - jak často se problematika objevovala v celostátní a regionální verzi, jak se frekvence výskytu proměňovala v čase a závislosti na konkrétním dokumentu,
- rozbor informování v určitém typu media, přičemž rozsah a forma sdělení byla vnímána jako spolehlivý ukazatel významu sdělení,
- zaměření témat, hodnoty a jevů v případě chytrých měst, které byly prezentovány různými mediovými obsahy (informace o projektu, o vývoji vize, plnění strategie aj).

Výsledky mozaiky informací na stránkách vybraného tisku

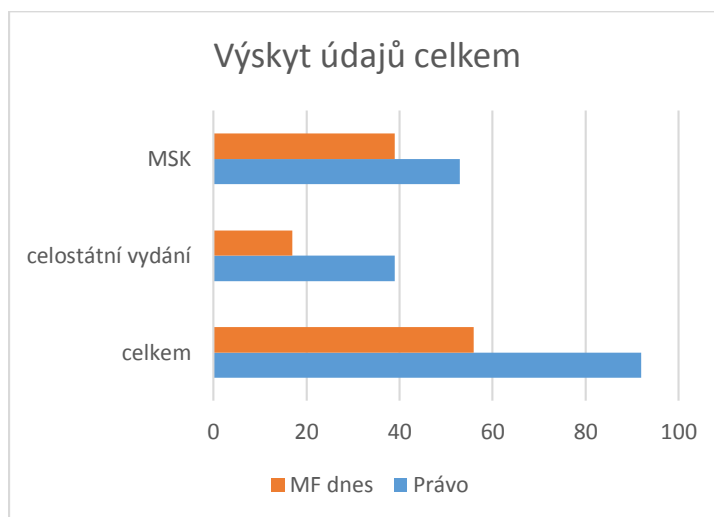
Celkem bylo vyhodnoceno 148 záznamů z obou deníků, jež byly analyzovány za kalendářní rok 2017. K výskytu článků k tématu lze charakterizovat, že je příkladem spíše kontinuální komunikace, i když tisk je nositelem klíčových událostí – volby, sezonní události a oslavy.

Tab. 1: Záznamy analýzy tisku k problematice chytrých měst

	celkem	celostátní vydání	MSK	v %	v %	poměr
Právo	92	39	53	42,4	57,6	1,4
MF dnes	56	17	39	30,3	69,6	2,3
Suma	148	56	92	37,8	62,2	1,6

Zdroj: Vlastní výzkum Analýzy tisku, vlastní zpracování

V sumarizaci dat je důležité uvést, že deník Právo má větší četnost článků k problematice chytrých měst oproti sledování a medializaci záznamů, jež tiskla MF Dnes. Z hlediska propočtu poměru jednotlivých informací je však zájem redakce MF Dnes o probírané téma četnější – to znamená, že v poměru srovnání zpráv o chytrých aktivitách měst je z celkového počtu o 2,3krát více zpráv s orientací na region než konkurenční deník Právo, kde je sice opět více regionálních zpráv, ale jen o 1,4krát. Obecně je poměr informací celostátního významu menší ve prospěch 1,6krát k záznamům regionálního prostoru.

Graf. 1: Výskyt údajů analýzy tisku

Zdroj: Výzkum Analýzy tisku, vlastní zpracování

Diskuze

Při posuzování jednotlivých vydání tisku lze zdůraznit, že sledované deníky měly v tématu využití chytrých technologií pro chytrá řešení nových technologií jisté zajímavé okolnosti:

- MF Dnes Publikování mimořádných tj. vyčnívajících materiálů: MF Dnes vydala 25. 2. 2017 mimořádnou přílohu extra s názvem „Investice budou mířit na výzkum a inovace“. A Komerční přílohu Smart firma: Jak na chytrá řešení. Obě přílohy předkládají souhrn doporučení, představ a příkladů.
- Právo publikovalo 24. 6. 2017 na straně 11 články k situaci v MSK celostátní stránce (i když ne titulní). Šlo o stanoviska vedení kraje, formulovaná v článcích „Chytrý region neznamená, že je mobilní telefon srostlý s rukou svého majitele“ a „Základem je bezplatná krajská WiFi, bez ní a chytrých telefonů to nepůjde“. Rozhovor s hejmanem doplnil na uvedené stránce i dobrý příklad chytrého řešení v dopravě: „Elektrobuses v Třinci fungují spolehlivě“.

Obecně je však třeba uvést, že region a pozornost regionálních stránek tisku se více snaží ovlivňovat lokální prostředí pro inovace, využívání chytrých řešení, aby podpořily prosperitu na svém území. Je škoda, že v propojeném informačním prostoru se celorepubliková vydání tisku omezují na technická řešení, vyjádření k dostupnosti internetu ale dobré příklady regionální praxe opomíjejí (s výjimkou Prahy). Z čehož vyplývá, že doposud strategie a realizace chytrých měst pomoc nových technologií NEJSOU PRIORITNÍMI TÉMATY.

Pro definování okruhů tématu bylo využito členění, jež používá v charakteristice projektových činností Moravskoslezský kraj. Jde o sumarizovaná témata debyrokratizace, zdravotnictví, infrastruktury, dopravy a úspor.

V obou denících byla největší pozornost věnována (uvedeno sestupně): Debyrokratizace (např. článek Motorové vozidlo, jde už přihlásit kdekoli aj.), infrastruktura (např. článek Většina českých domácností má internet aj), doprava (např. zpráva Město má první chytré zastávky),

úspory (např. zpráva Platební karty slaví v dopravě úspěch, Kotlíkové dotace aj.), zdravotnictví (např. zpráva E-recept od ledna, ale bez sankcí aj.).

Závěr

Problematika rozvoje chytrých měst představuje strategii, jejíž realizace sice může prohlubovat různá rizika, společensky nežádoucí jevy, rozšiřovat rozdíly mezi jednotlivými regiony ale zejména je druhé straně schopná je odstraňovat, pomáhat místní ekonomice, zlepšovat místní podnikatelské prostředí a reagovat na moderní technologické trendy.

Moravskoslezský kraj prohlašuje, že se chce stát lídrem ve využívání konceptu SMART regionu pro občany. Podpora kraje je přijímána obecně, ale konkrétněji se projevuje zejména ve městech, než v obcích kraje. Z analýzy tiskovin v rámci oblasti vyplývá, že největší ohlas je zaznamenávám na příkladech dobré praxe v Ostravě a Třinci. Vize chytrého města nepředstavují jen chytré lavičky a možnost Wi-fi připojení, či provoz elektrobuse, ale v postupném zvýšeném nástupu chytrých technologií v kontaktu s veřejnou správou, kdy se virtuální pojem promítá do reálné praxe.

Úloha tisku při informování a podpoře motivace občanů k přijetí vize je nezastupitelná. Z provedené výzkumné analýzy lze vyjádřit dojem, že tisk jakoby přeshlapuje na startovním prahu objektivní informovanosti občanů a má své rezervy v kultuře komunikace o chytrých technologiích. V souladu se stanovým cílem článku se lze domnívat, že spolupráce medií a veřejné správy v tématu chytrých měst není doposud propracovaná, že kultura přijímání chytrých měst a vysvětlování podstaty chytrých opatření kraje a měst postrádá zobrazování informací v kontextu změn a v jejich regionálních souvislostech.

Literatura:

Noviny MF Dnes 2017

Noviny Právo 2017

Strategie rozvoje chytrého regionu Moravskoslezského kraje 2017-2023 (Chytřejší kraj). https://www.msk.cz/assets/doprava/strategie-rozvoje-chytreho-regionu-msk-2017-2023-vcetne-analyticke-casti-13-06-2017_1.pdf.

SURYNEK, A., KOMÁRKOVÁ, R., KAŠPAROVÁ, E. Základy sociologického výzkumu. Praha: Management Press, 2001. ISBN: 80-7261-038-4.

Závěrečná zpráva z obsahové analýzy tisku v MSK v rámci realizace projektu TA ČR (TL01000015) „Postoje obyvatel Moravskoslezského kraje na využití internetu věcí za účelem rozvoje koncepce chytrých měst“, rok 2018.

Kontaktní adresa autorů:

doc. PhDr. Helena Kolibová, CSc., Fakulta veřejných politik v Opavě, Slezská univerzita v Opavě, Bezručovo náměstí 14, 746 01 Opava, Česká republika, E-mail: helena.kolibova@fvp.slu.cz

Ing. Magdalena Chmelařová, Ph.D., Fakulta veřejných politik v Opavě, Slezská univerzita v Opavě, Bezručovo náměstí 14, 746 01 Opava, Česká republika, E-mail: magdalena.chmelarova@fvp.slu.cz.

PhDr. Věra Juříčková, Ph.D., Fakulta veřejných politik v Opavě, Slezská univerzita v Opavě, Bezručovo náměstí 14, 746 01 Opava, Česká republika, E-mail: vera.jurickova@fvp.slu.cz

Komunitní prostor přijímání konceptu inteligentních měst ve vybraných médiích (tisk)

Community space for adopting the concept of smart cities in selected media (printing)

Helena Kolibová, Věra Juříčková

Abstrakt:

Rozhodování o strategiích a koncepci SMART CITY je nezbytnou součástí řízení společnosti v různých úrovních samosprávy. Přijetí vize je odvislé od politické reprezentace, avšak kromě stanoviska odborníků se jeví jako nutné získat zájem k přijetí konceptu ze strany široké veřejnosti. V rámci výzkumného projektu TAČR, který je realizován od roku 2018, analyzoval autorský tým v první etapě jeho řešení informace o způsobech a formách objasňování i realizace prvních opatření Konceptu Chytrých měst ve zvoleném prostoru Moravskoslezského kraje, které se týkají oblasti energetiky, dopravy, vodohospodářství, odpadového hospodářství, e-governmentu či krizového řízení ve vybraných regionálních médiích. V článku je pozornost soustředěna na zhodnocení prezentovaných informací v komunitním rámci, posouzení úhlu čtenářského hlediska u vybraných deníků (MF Dnes a Právo včetně regionální mutace, Deníku Opavského a Hlučínského) za rok 2017.

Klíčová slova:

koncept SMART CITY, region Moravskoslezského kraje, tiskoviny, komunitní rámec, veřejnost

Abstract:

Decision-making on SMART CITY strategies and concepts is an essential part of corporate governance at various levels of self-government. The adoption of the vision is dependent on political representation, but in addition to the opinion of experts, it seems necessary to get an interest in adopting the concept from the general public. Within the scope of the TAČR research project, which has been implemented since 2018, the authoring team analysed in the first stage of its solution information on the ways and forms of clarification and implementation of the first measures of the Concept of Smart Cities in the selected area of the Moravian-Silesian Region concerning the fields of energy, transport, waste management, e-government or crisis management in selected regional media. In the article, attention is focused on the evaluation of the presented information in the community framework, the assessment of the reading point of view in selected diaries (MF Dnes and Právo, including the regional version, Opava and Hlučínský diary) for 2017.

Key words:

SMART CITY concept, region of Moravian-Silesian region, printed matter, community framework, public

Úvod

Vzhledem ke skutečnosti, že ani samotné Evropské instituce doposud nedospěly k jednotné metodice SMART CITY, stal se výchozím materiálem objasnění agendy pro potřeby výzkumných procesů i tohoto článku, materiál Ministerstva pro místní rozvoj České republiky pod názvem Metodika Konceptu inteligentních měst, jež je datován ke dni 22. 3. 2015. Strategie chytrých měst a regionů (SMART CITY) je vnímána jako cesta k udržitelnému rozvoji. Její podstatu tvoří nosné obsahy:

- zavádění moderních technologií do řízení města s cílem zlepšit kvalitu života obyvatel a zefektivnit správu věcí veřejných,
- struktura uplatnění konceptu je spatřována v důležitých oblastech fungování regionů tj. dopravy, energetiky, včetně zavádění moderních informačních a komunikačních technologií (ICT),
- použití v navazujících oblastech se týká např. odpadové hospodářství, vodohospodářství, eGovernment a krizové řízení,
- uvedená opatření nejsou realizována jednorázovým vstupem, koncept SMART CITY je pojat jako postupný a rozvíjející se proces nikoliv stav.
- Efekty vizí zavádění chytrých technologií jsou spatřovány zejména:
 - ve zvýšení kvality života komunity, snížení energetické náročnosti, dosahování úspory mandatorních nákladů či zvýšení efektivity řízení,
 - přístupu k řešení problematických témat ve městech,
 - ve vzájemném propojení, harmonizaci a synergii (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2018).

Navržený rámec je i v podmínkách regionu podporován programovými záměry a zvolna se prosazujícími samostatnými iniciativami zejména měst než v případě obcí Moravskoslezského kraje (dále MSK). Jejich individuální postup se realizuje na základě potřeb ale zejména možností, kterými disponují a které se v posledním období pozvolna prosazují v podobě konkrétních projektů s finanční podporou MSK. Jsou doprovázeny nabytou dobrou i problematičtější praxí.

Výzkumný rámec analýz: informovanost o konceptu chytrých měst vychází jako zprostředkování informací z primárních zdrojů (např. zápisy z jednání měst, kraje, tiskové zprávy a bulletiny, prezentace a projevy z konferencí, zprávy, brožury, videa, vládní usnesení, články a webové stránky), na které reagují a uvádějí je sekundární zdroje, zahrnující například zprávy, rozhovory, novinové a online články, knihy či výstupy výzkumných projektů, jež otiskují lokální, regionální i celostátní media a získané informace šíří na stránkách konkrétního denního tisku apod..

Kultivace veřejného prostoru

Propojení veřejné a individuální podpory v iniciativách soukromé, akademické a neziskové sféry lze považovat pro rozvoj Agendy chytrých měst jako nezbytné. V tomto úhlu posuzování se úloha regionálního a lokálního tisku pro pochopení jejich vizí zdá zcela nezastupitelná. Její opodstatnění charakterizuje po teoretické stránce v teorii Užítí a uspokojení (Uses and gratification theory) Ray Brown, 1978:

„Určitě bude existovat velký přesah mezi lokálními a národními médii, co se týče uspokojení příjemci, ale současně obsah a organizace budou rozdílné. Rozumný argument může znít, že „lokální aroma“ ulehčuje přijímání, pro určité lidi je tedy lehčí získat uspokojení pocházející z médií lokálních spíše než z národních zdrojů (a samozřejmě pro jiné osoby je problém najít uspokojení v lokálním médiu s jeho regionálním odrazem a městskou politikou) (Brown 1978: 6–7)“.

Regionální žurnalistika je velmi významná, protože většina lidí chce být informována o událostech ze svého nejbližšího okolí. V této oblasti publikum projevuje zájem o témata, která by pravděpodobně jinak nezískala žádnou pozornost.” (Ruß-Mohl, 2005)

Metodika a postupy identifikační analýzy tisku

Vybranou možností provádění analýz dokládající zaměření a pozornost, kterým „papírový“ tisk podněcoval zájem veřejnosti o vize chytrého města, bylo mapovat věcné hledisko výskytu

zpráv, statí a článků k tématu ve vybraném tisku v Moravskoslezském kraji. Tento způsob výzkumnému týmu umožnil zhodnotit zpravodajské odlišnosti z vybraných deníků. Byly zkoumány deníky Mladá fronta dnes, Právo a Deník Opavský a Hlučínský. Posledně jmenovaný tisk patří k tradičním regionálním tiskovinám, jež se odvíjely od činnosti Moravskoslezského deníku, který v říjnu 2004 umožnil sedm mutací: Moravskoslezský deník, Bruntálský a Krnovský deník, Frýdecko-místecký deník a Třinecký deník, Havířovský deník, Opavský a Hlučínský deník, Karvinský deník a Novojičínský deník.

Metodika hodnocení spočívala v zevrubné prohlídce dokumentu, stanovení základního záznamu a doplňkových pramenů popisu, tj. v přesném zjištění údajů sloužících k identifikaci dokumentu. Šlo o tyto nejdůležitější selekční ukazatele:

- datum výtisku jako formální kritérium,
- tematika chytrého města a název článku,
- strana uvedení článku k přezkoumání lokálních a národních dat na celostátní či regionální stránce, jež důležitým způsobem upozorňuje na vnitřní znaky dokumentu,
- definování okruhu tématu,
- forma sdělení,
- možnost další doplňující či zpřesňující informace.

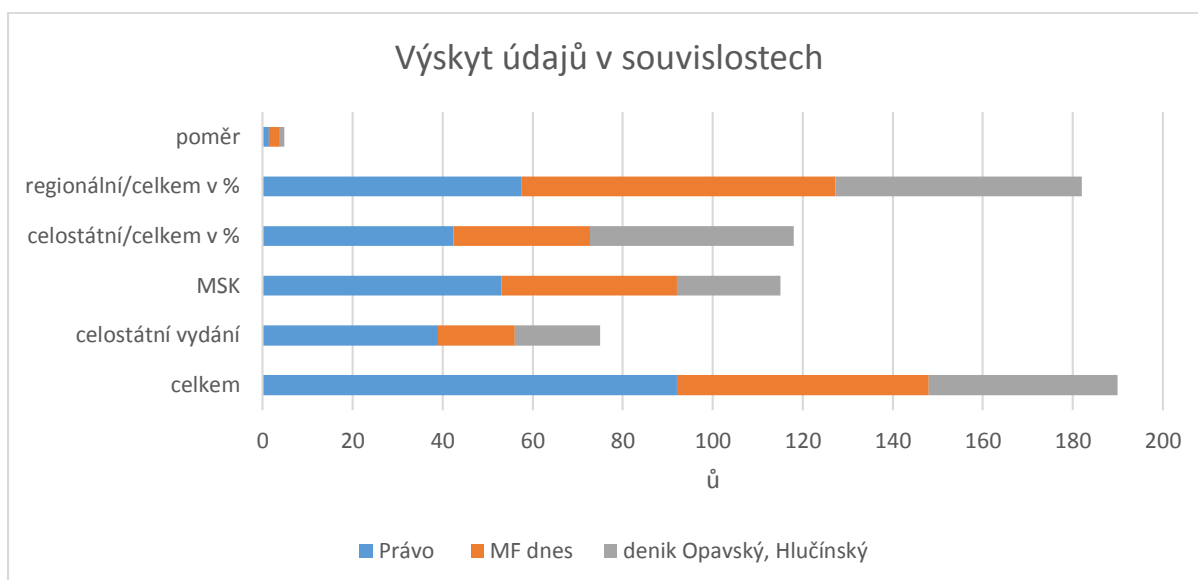
Tímto způsobem byla ošetřena podmínka efektivnosti analýzy, která zpracovala dostatečné množství materiálu a zajistila pozitivní vyústění kvalitativní kritiky pramenů.

Byla zkoumána

- četnost článků - jak často se problematika objevovala v celostátní a regionální verzi, jak se frekvence výskytu proměňovala v čase a závislosti na konkrétním dokumentu,
- rozbor informování v určitém typu media, přičemž rozsah a forma sdělení byla vnímána jako spolehlivý ukazatel významu sdělení,
- zaměření témat, hodnoty a jevů v případě chytrých měst, které byly prezentovány různými mediovanými obsahy (informace o projektu, o vývoji vize, plnění strategie aj).

Výsledky a intenzita využití informací na stránkách vybraného tisku

Informování a zapojování veřejnosti je pro seznamování s možnostmi a charakteristikami chytrého města či regionu nutné. Stejně se jeví jako důležité jejich načasování a interpretace skutečností. Největší zájem čtenářů je soustředěn na témata, která souvisí bezprostředně s kvalitou jejich života a každodenním životem. Naopak témata zabývající se vzdálenější budoucností, dotýkající se života obyvatel jen okrajově či nepřímo, nevzbuzují příliš velkou pozornost. V tomto úhlu pohledu se v rámci hypotézy očekávalo, že zejména lokální tisk (Deník Opavský a Hlučínský) bude mít ke svým čtenářům nejbližší ve zpravodajství o konkrétních chytrých opatřeních pro zkvalitnění regionálních podmínek. Ve srovnání se uplatnila i obeznámenost s regionálními podmínkami u celostátních deníků s regionální přílohou v roce 2017.

Graf 1: Výskyt údajů v souvislostech MF Dnes, Právo, Moravskoslezský deník Opavský, Hlučinský, r. 2017

Zdroj: výzkum a vlastní propočty

Všechny sledované deníky publikovaly zprávy o chytrých řešeních celostátního rozsahu, uvedeno v sestupném pořadí od největší četnosti po nejmenší – Právo, Deník Opavský a Hlučinský, MF Dnes. Rozdíly byly v podstatě však velmi malé, projeví se jen v jednotkách počtu článků. V rámci očekávání profilu informovanosti výzkumný tým předpokládal, že Deník Opavský a Hlučinský bude mít jak největší výskyt regionálních zpráv o naplňování chytrých řešení v regionu tak uvádění chytrých technologií do konkrétní praxe tím spíše, že Opava patří mezi města kraje, jež se hlásí k vizím a realizaci chytrých řešení. Opodstatnění představy nahrávala i skutečnost, že Opava jako univerzitní město může využívat kapitál odborníků, kteří ve spolupráci s firmami a samozřejmě veřejností je schopno potvrdit roli místního lídra.

Nejlepším informátorem o chytrých počinech v regionálním kontextu pak byl za sledované období 2017 Deník MF Dnes s poměrem 2,3 x tzn., vůči jedné zprávě celostátního významu byly publikovány 2,3 zprávy regionálního řešení tématu. Kromě větší četnosti je třeba zaznamenat i fakt, že na stránkách MF Dnes bylo nejen množství informací dokládající úspěch postupu, to vypovídá o převaze taktické úrovně (převažovaly informace o tom, co se chystá, co se podařilo a jaké jsou konkrétní chytrá řešení). Ale vyskytla se o informace o teoretickém zázemí vizí, stejně jako byly zveřejňovány komerční upoutávky operátorů (ty však nepřevládaly). Poměr informací celostátního rozsahu a regionálních podmínek byl u Deníku Opavského a Hlučinského jen 1,2x. Za těchto okolností, je pak otázkou, zda „lokální aroma“ (podle citovaného Browna) ukazovalo tzv. „uspokojení v lokálním médiu s jeho regionálním odrazem a městskou politikou“.

Diskuze: Silné stránky a výhody informování o chytrých opatřeních

- Papírový tisk o chytrých městech informoval spíše než na strategické úrovni (v sledování četnosti informací a reportáží bylo málo odkazů na vize, cíle, priority činností, strategické principy, finanční strategie, plánování činností a jak bude region či město vypadat v časovém horizontu) na taktické úrovni (převažovaly informace o tom, co se chystá, co se podařilo a jaké jsou konkrétní chytrá řešení). Hodnocení je nejen popisnou skutečností, současně je i výpovědí, že postup na poli zavádění chytrých technologií už neklopýtá „dětskými krůčky“, ale obrazně řečeno vykročil konkrétním směrem do praxe.
- Chytrá řešení byla vybranými tiskovinami prezentována jako veřejný zájem, který přispívá ke zvýšení kvality života komunity a který je schopen dospět ke snižování nákladů dané municipality, zvyšování kvality poskytovaného servisu, zvyšování povědomí občanů

o životním prostředí, ve kterém žijí a jež sledují zejména chytrá řešení na poli debyrokratizace veřejné správy.

- Vize chytrých měst byla představována jako služba občanům, až potažmo zákazníkům (např. zprovoznění Wifi na zastávkách, v dopravních prostředcích aj.), což prokazatelně inspirovalo k posilování regionálních zájmů a příslušnosti čtenářů (potažmo obyvatel lokality) k veřejnému prostoru, informace dokládaly předřazení veřejného zájmu před podnikatelskými aktivitami. Byť tento konkrétní postup zaznamenala jen veřejná doprava vybraných měst.
- Informace o chytrých řešeních umožnila u menších územních celků (podle deníku Opavského a Hlučínského, ale nikoli deníků Právo a MF dnes) akcent na existenci komunitně orientovaných projektů tj. pořádání anket, zjištění nápadů a názorů na řešení problematiky, priorit a harmonogramů akcí, v celostátním tisku tato témata nebyla uvedena, tzn., že pozornost byla věnována oblasti participace veřejnosti a místní úroveň již sama organizuje aktivity pro sběr nápadů a připomínek. Otevírání diskusní atmosféry na lokální úrovni je třeba ocenit tím spíše, že je schopno mapovat oblasti, kde se chytrá opatření mohou projevit a motivovat veřejnost.
- Vize Chytrého regionu a jeho měst byly podporovány vedením Moravskoslezského kraje vyhlášením projektových příležitostí pro města a obce a informacemi o finanční podpoře chytrých řešení z národních i nadnárodních zdrojů
- Načasování.

Rozdílný přístup centrálního a lokálního tisku

- Na stránkách centrálních zpravodajství ve vydání tisku v jednotlivých člancích absentovala zmínka i konkrétní výzva k podpoře zřízení diskusního fóra, jako platformy k výměně názorů. Tisk nepublikoval rozhovory o zkušenostech či ankety mezi občany.
- Koncept spolupráce pro uplatňování chytrých řešení je jmenován, ale není upřednostňován. Malá četnost zmínek o naplňování partnerství, spočívající v intenzivnější kooperaci mezi participujícími aktéry pro zvýšení kvality a výkonu městských či obecních služeb, na úrovni firem, vysokých škol, externích vědeckovýzkumných institucí a tak omezuje realizaci chytrých opatření na místní úrovni.
- Chybí adresné a jmenovité zapojení osobností odborné i laické zainteresovanosti a její zveřejnění. Tj. jmenovité uvedení pracovníků místních samospráv, kteří se zabývají přípravou strategií v konceptu chytrých měst apod. Minimálně jsou uvedeny rozhovory s hejtmánem Vondrákem a citace výroků náměstka hejtmana Unucky, jež byl mimo jiné vyhlášen v kategorii Osobnost Smart City 2018 pro veřejný sektor.
- Na základě četnosti informací o chytrých městech nelze činnost posuzovaných tiskovin vnímat jako doklad o procesu intenzivního edukačního růstu ve vybrané problematice chytrých měst s využitím nástrojů tiskových zpráv v regionálních rubrikách.
- Absentují informace o participaci při tvorbě a realizaci strategie chytrých řešení. Tj. propojení odborníků z interních pracovníků města a doplnění o interní odborníky z řad místních komerčních firem, univerzit, výzkumu, občanských sdružení a dalších relevantních organizací

Shrnutí:

Rozvoj jednotlivého regionu je důležitou podmínkou rozvoje jakéhokoli územního celku, přičemž přirozeně se na výsledku a souhrnu promítá společné působení jednotlivých procesů a činnosti subjektů, které jsou součástí lokality. Ve spolupráci s klíčovými partnery je úloha přenosu informací, které tiskoviny spolu se světem internetu, webu apod. realizují, nezastupitelná.

Jednotlivé tiskoviny se podílejí na představení problematiky chytrých měst a chytrého regionu Moravskoslezského kraje s cílem podat přehledný a čtivý vstup a zprávu o okolním

dění. Pro své čtenáře a potažmo jejich sociální sítě, kde o tématu diskutují a vyměňují si názory i v alternativě, kdy o tematiku čtenáři nemají zájem, jsou prostorem, jež ukazuje načasovaný vzhled do konkrétních oblastí. Informování v roce 2017 byla tematika chytrých měst pro mnohé tak prvotní informací (základní terminologie, struktura obsahových předmětů, právní úpravy, postavení SMART v systému služeb, specifika a potenciál vizí), kterou zpravodajská činnost letošního roku 2018, mohla rozvíjet. Zprostředkování porozumění významu hodnot a etiky vizí chytrých měst má praktickou vazbu na to, jak se občané mohou vyrovnávat s dilematickými situacemi a jak se i učit řadě dovedností, jež v aplikovaných situacích potřebují. Na druhé straně i odborníci a profesionálové na úrovni měst a obcí se mohli nechat inspirovat i reálnými příklady praxe i dalšími faktickými ukázkami. Ve shodě s jinými autory (např. Heger, s. 183) je třeba uvést, že: „V soukromí, v zaměstnání i ve veřejném prostoru se díky médiím musíme neustále vyrovnávat s fenoménem informačního přetížení“. Proto se nelze divit, že čtenáři tisk sledují selektivně. Obrovská nabídka nových technologií, zahrnuje lidské fyziologické hranice informací a tak čtenář čte výběrově podle osobních preferencí, což zvyhodňuje zejména lokální stránky deníků.

V tomto ohledu lze doporučit novinářské obci větší přípravu na komunikaci o problematice a hledat své zpětné reflexe. Tzn., o čem čtenář byl ale i nebyl informován a zda byl představen potenciál vizí chytrého regionu Moravskoslezského kraje.

Závěr:

Článek poukázal na realizované analýzy, jež se týkaly hodnocení tisku jako zdroje získávání informací obyvatelstva o způsobech a formách objasňování i realizace prvních opatření Konceptu Chytrých měst ve zvoleném prostoru Moravskoslezského kraje za rok 2017. Konkurenční rozdíly se projevíly velmi málo. Takže obecná doporučení k využití tisku jako důležitého zdroje informace pro cílovou skupinu čtenářů se mohou týkat lepší spolupráce redakcí s městy a MSK při využívání tiskových zpráv o uplatnění vizí chytrého města, která vydávají, zvyšovat přesnost informací a uvádět jejich kontext (např. nejen zastávky s VIFI, ale i vazba na strategie chytrého regionu) a zjišťování oblastí a činností, které přenášejí chytré technologie do praxe. Článek vznikl na základě realizace projektu s názvem „Postoje obyvatel Moravskoslezského kraje na využití internetu věcí za účelem rozvoje koncepce chytrých měst“, registrační číslo projektu TL01000015, který je řešen z finanční podpory TA ČR.

Literatura:

Vlastní výzkum

Noviny MF Dnes 2017

Noviny Právo 2017

Moravskoslezský kraj, 2018 [online]. *Chytřejší kraj*. Ostrava: MSK. [cit. 10. 06. 2018].

Dostupné z: https://www.msk.cz/assets/doprava/strategie-rozvoje-chytreho-regionu-msk-2017-2023-vcetne-analyticke-casti-13-06-2017_1.pdf

BROWN, Ray. Characteristics of Local Media Audiences. Westmead: Saxon House, 1978. 130 s.

HEGER, Vladimír. Komunikace ve veřejné správě. Praha: Graga Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-3779-9.

Inteligentní města a obce - Evropské inovační partnerství. In: Brusel: Evropská Komise, 2012, C(2012) 4701. Dostupné z:

<http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/3/2012/CS/3-2012-4701-CS-F1-1.PDF>

Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2018 [online]. *Koncept Smart Cities*. Praha: ©2018

Ministerstvo pro místní rozvoj ČR. [cit. 10. 06. 2018]. Dostupné z:

<https://www.mmr.cz/cs/Temp/Smart-Cities/Koncept-Smart-Cities>

RUŽ-MOHL, Stephan–Bakičová, Hana. Žurnalistika. Komplexní průvodce praktickou žurnalistikou. Praha: Grada, 2005. 316 s.

Kontaktní adresa autora:

Doc. PhDr. Helena Kolibová, CSc., Fakulta veřejných politik v Opavě, Slezská univerzita v Opavě, Bezručovo náměstí 14, 746 01 Opava, Česká republika, E-mail: helena.kolibova@fvp.slu.cz.

PhDr. Věra Juříčková, Ph.D., Fakulta veřejných politik v Opavě, Slezská univerzita v Opavě, Bezručovo náměstí 14, 746 01 Opava, Česká republika, E-mail: vera.jurickova@fvp.slu.cz.

Úloha starosty a občanská participace při územním plánování v populačně malých obcích

The role of a mayor and civic participation in land use planning in low-population municipalities

Miroslav Kopáček

Abstrakt:

Populačně malé obce se oproti větším obcím a městům v rámci územního plánování mohou setkávat častěji s problémy jako je nedostatek finančních prostředků či nedostatečná administrativní a personální kapacita. I z těchto důvodů je pro územní plánování důležitý starosta obce, který zpravidla celý proces zastřešuje. V příspěvku je pozornost zaměřena na jednotlivé aspekty úlohy starosty malé obce při procesu územního plánování, a to jak po formální, tak i neformální stránce. Dále je i analyzováno, jakým způsobem probíhá při procesu územního plánování v malých obcích občanská participace, jaká je zpravidla její míra a jaké formy má. Z hlediska území je výzkum zaměřen na Ústecký kraj, a to na obce s počtem obyvatel od 350 do 449. Výzkum probíhal formou místního šetření prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s jednotlivými starosty. Jednotlivé obce byly kromě stanovené populační velikosti osločovány i tak, aby starosta mohl disponovat osobní zkušeností s procesem územního plánování v aktuálním funkčním období.

Klíčová slova:

starosta, občanská participace, územní plánování, územní plán, malé obce

Abstract:

In land use planning, low-population municipalities may encounter problems such as the lack of funds or insufficient administration and personnel capacity more often than larger municipalities and towns. These are some of the reasons why a mayor, who generally takes patronage over the whole process, is important for the land use planning. The paper focuses on individual aspects of the role of a mayor of a small municipality in the land use planning process, both in the formal and informal aspect. It also analyses the civic participation in the land use planning process in small municipalities, its usual extent and forms. From the territorial point of view, the research focuses on the Ústí nad Labem Region, particularly on municipalities having the population of 350–449. The research was conducted in the form of a local survey via semi-structured interviews with individual mayors. In addition to the population rate, individual municipalities were selected also on the basis of a fact whether their mayor had a personal experience with the land use planning process in the current term of office.

Key words:

mayor, civic participation, land use planning, land use plan, small municipalities

Úvod

Populačně malé obce tvoří významnou část českého sídelního systému. K 1. 7. 2017 bylo na území České republiky celkem 3 440 obcí s populační velikostí do 499 obyvatel, což představuje téměř 55 % z celkového počtu všech obcí. V obcích do 499 obyvatel žilo k 1. 7. 2017 přibližně 8 % z celkové populace státu (ČSÚ, 2017a). Obce s nižším počtem

obyvatel se standardně potýkají v oblasti samosprávy s odlišnými problémy, než města a obce populačně větší, a to i v oblasti územního plánování (Kopáček, 2018).

Územní plánování jako jeden ze subsystémů prostorového plánování komplexně v území hledá a nastavuje kompromisy v rámci zájmů jednotlivých aktérů, přičemž tyto zájmy mohou být i vzájemně protichůdné (Wokoun, 2008). Při územním plánování dochází k analýze prostorových aspektů změn jednotlivých činností v území a k jejich vzájemné interakci. Zároveň je umožněna i interakce a vytváření kompromisů mezi státní správou, samosprávou a jednotlivými aktéry místního rozvoje, kterými jsou podniky, komunity, ale i jedinci (Haughton a kol., 2010). Významným prvkem plánování je i etapizace stanovující časovou posloupnost dílčích záměrů mající umožnit dosažení a naplnění stanovených cílů (Hall, Tewder-Jones, 2011). Celkově proces územního plánování poskytuje příležitost různým subjektům k iniciaci změn ve využívání jednotlivých území (Morphet, 2011).

Klíčovým nástrojem územního plánování na komunální úrovni je územní plán. Obec má celkem dvě možnosti, kterými může území plán získat. První variantou je pořízení územního plánu řešit prostřednictvím žádosti u příslušného úřadu územního plánování (obecní úřad obce s rozšířenou působností, jehož správního obvodu je obec součástí), tuto variantu umožňuje explicitně obci stavební zákon. Druhou variantou je celý proces v obci uskutečnit svépomocí, obec si najme pořizovatele, kterým je externí specializovaný subjekt.

Příspěvek má celkem dva hlavní cíle, a to na základě analýzy rozhovorů k problematice územního plánování se starosty obcí:

- identifikovat, jak významná a důležitá je v populačně malé obci úloha a pozice starosty v rámci procesu územního plánování, potažmo při samotném zpracování územního plánu;
- zjistit, jakým způsobem se v populačně malých obcích v oblasti územního plánování uskutečňuje občanská participace, v jakých oblastech a za jakých okolností občané vstupují do procesu územního plánování a jak často využívají svých zákonných možností proces územního plánování ovlivnit.

Na základě výše uvedených cílů došlo v rámci výzkumu ke zformulování následujících čtyř pracovních hypotéz:

- v populačně malé obci má starosta při územním plánování v rámci celého procesu nezastupitelnou úlohu;
- starosta obce, kromě formálních a z povahy funkce vyplývajících záležitostí, je často zainteresovaný i v neformálních aspektech doprovázejících územní plánování;
- v oblasti územního plánování je občanská participace v populačně malých obcích z pozice starosty vnímána na nízké úrovni;
- populačně malé obce zpravidla nevyužívají pro občanskou participaci v oblasti územního plánování jiné nástroje, než které povinně vyplývají z legislativy.

Orgány obce a územní plánování

Orgány obce v rámci územního plánování vykonávají svou činnost jako přenesenou působnost, přičemž výjimku tvoří záležitosti, u kterých zákon explicitně stanovuje, že o nich rozhoduje zastupitelstvo obce (zákon č. 183/2006 Sb.). Stavební zákon stanovuje úkoly v oblasti územního plánování pro tři orgány obce, a to zastupitelstvo obce, které například rozhoduje o pořízení územního plánu, schvaluje pokyny ke zpracování návrhu územního plánu a územní plán vydává. Dále pro radu obce (pokud je v dané obci zřízena), když není rada obce zřízena, tak její úkoly přechází do kompetence zastupitelstva obce. Posledním orgánem obce majícím dle stavební zákon definované povinnosti je obecní úřad, a to s rozlišením, zdali se jedná o obecní úřad, který je úřadem územního plánování či nikoliv (zákon č. 183/2006 Sb., § 6). Starostovi jako samostatnému orgánu obce stavební zákon výslovně neukládá v oblasti územního plánování žádné kompetence, povinnosti ani pravomoci. Ovšem hlavně u malých obcí, kde rada obce zpravidla není zřízena a i samotný počet členů zastupitelstva obce může být poměrně nízký (u obcí do 500 obyvatel zákon o obcích stanovuje počet zastupitelů

v rozmezí 5 až 15) (zákon č. 128/2000 Sb.), tak na vrub starostovi připadá významná část aspektů procesu územního plánování.

Výše uvedené orgány obce (mimo obecního úřadu) jsou volené a lze je označit za politické. Je třeba dbát na to, aby územní plánování bylo nepolitické a bez přílišného napětí, které by mohlo odvádět pozornost od dalších problémů (Allmendinger, Haughton, 2010), jelikož i politické řízení prostoru je jedním ze základních charakteristických rysů územní správy (Mazza, Bianconi, 2014). Důležité je ze strany představitelů obcí reflektovat, že jsou při rozhodování silně ovlivněni sousedními obcemi (Gómez Antonio, Hortas-Rico, Li, 2016), se kterými je vhodné v rámci plánování kooperovat, protože opatření přijatá v rámci jedné obce mohou působit negativně na obce v okolí (Wagner, 2016). Důležitá je i diskuse a komunikace politiků s tvůrci plánů, aby došlo k ověření, že nastavené cíle a způsoby k jejich dosažení jsou reálně proveditelné a uskutečnitelné (Dassen, Kunseler, van Kessenich, 2012). Nutné je vždy reflektovat reálné potřeby dané společnosti a plánování nestavět pouze na názorech odborníků, kteří nemají politický mandát (van Zeijl-Rozema, Martens, 2011) a územní plánování nevnímat pouze jako způsob uskutečňování změn v území, ale i způsob, kterým se reaguje na změny v území (Metternicht, 2018).

Občanská participace a územní plánování

Aktivní spoluúčast na tvorbě plánu jednotlivými uživateli území napomáhá efektivnímu nastavení a zpracování plánu, který odpovídá reálným potřebám obyvatel území (Maier, 2012). Aby plánování bylo efektivní a legitimní, tak je třeba zajistit mandát pro orgány místní samosprávy a také co největší měrou do celého procesu aktivně vtáhnout jednotlivé místní aktéry, kterými jsou obyvatelé a majitelé pozemků (Björstig a kol., 2018). Je důležité, aby tito aktéři poskytovali zpětnou vazbu a tím i ověřovali funkčnost záměrů z hlediska implementace jejich jednotlivých prvků do individuálních místních řešení (Morphet, 2011). Celkově je důležité, aby místní aktéři brali nastavený územní plán jako svůj vlastní, který si jejich vlastní komunita stanovila sama a neměli tak pocit, že plán je nějakým způsobem nastaven z vnějšku a z nadřazených plánovacích úrovní (De Wit, Verheye, 2009), přičemž souhrnně je vhodné municipalitu chápat jako komplexní územní sociální systém, kde hraje zásadní roli místní komunita, která spravuje předmětné území (Mierzejewska, 2017). Participace reálně ovlivňuje vývoj území směrem k budoucnosti a i politické rozhodování (Boyer, 2016). Zároveň participace je i jedním z podstatných aspektů pro zajištění sociální udržitelnosti (Rashidfarokhi a kol., 2018) a její dostatečná míra může do budoucna zabránit protestům občanů proti realizaci plánovaných záměrů obce (Eshuis, Klijn, Braun, 2014).

Občané by měli mít vždy právo a reálnou možnost se účastnit procesu územního plánování, a to ve všech fázích (Henț, Popoviciu, 2015). Zpětná vazba od místních obyvatel a dalších místních aktérů k jednotlivým plánovaným záměrům je velmi důležitá a podstatná, jelikož individuální řešení, která byla platná a funkční na jiném místě, nemusí být použitelná v místě aktuálně plánovaném (Shaker, Sirodoev, 2016). Je zcela nereálné přenést se stejným úspěchem a dopadem i ta nejúspěšnější řešení, protože byla provedena v rámci jiného prostoru mající odlišné podmínky (Mierzejewska, 2017). Takto nastavené plánování podporuje tzv. místně orientovaný přístup, který bere v potaz poznatky od místních aktérů disponujících nejlépe znalostmi o potřebách řešeného místa (Kotzebue, 2016).

Při občanské participaci by nemělo docházet k užívání pouze „tvrdých“ nástrojů, které zpravidla vychází z legislativy (Chabot, Duhaime, 1998), ale reflektovat i „měkké“ nástroje, které mnohdy mají neformální charakter jako např. veřejné průzkumy nebo participační workshopy (Golobič, Marušić, 2007). Měkké nástroj mohou mít charakter např. participativního mapování (Brown, Sanders, Reed, 2018) nebo vytváření pocitových map (Pánek, Pászto, 2016). Participaci v rámci uskutečňování změn v území v České republice je oproti zahraničí na nižší úrovni a rovněž zde existuje i deficit v teoretickém zpracování a ukotvení participace (Maier, 2012).

Metodika výzkumu

V rámci metodiky byla nejprve stanovena kritéria definující skupinu obcí, ve kterých bude uskutečněna analýza. Dále byla podrobně definována podoba vlastního terénního výzkumu v jednotlivých obcích.

Výběr analyzovaných obcí

Z hlediska území byl výzkum proveden v Ústeckém kraji. Prvním parametrem, který stanovoval, zdali obec bude do výzkumu zařazena, byl počet obyvatel. Počet obyvatel byl stanoven v rozmezí od 350 do 449, a to k 31. 12. 2016. Dolní hranice rozmezí byla stanovena z předpokladu větší pravděpodobnosti zpracovaného územního plánu a uvolněného starosty pro výkon funkce. Populačně velmi malé obce mají zpravidla starostu neuvolněného a územní plán mohou mít nahrazen vymezením zastavěného území, přičemž stejně jako v případě územních plánů ho má povinnost pro obec zpracovat příslušný úřad územního plánování. Horní hranice byla nastavena tak, aby byly preferovány obce, ve kterých nebude zřízena rada, a tak bude lépe patrná v procesu územního plánování pozice starosty obce. Druhým parametrem pro zahrnutí obce do analýzy byla osobní zkušenost starosty s procesem územního plánování, a tak se terénní výzkum uskutečnil pouze v obcích, ve kterých se v daném funkčním období zastupitelstva (od 2014 do 2018), pořízení územního plánu reálně řešilo nebo alespoň byla uskutečněna jeho aktualizace. Stanovené parametry z celkového počtu 354 obcí Ústeckého kraje (stav k 31. 12. 2016) splnilo celkem 16 obcí, přičemž jejich výčet je uveden v tabulce 1.

Tab. 1: Obce Ústeckého kraje splňující parametry pro analýzu

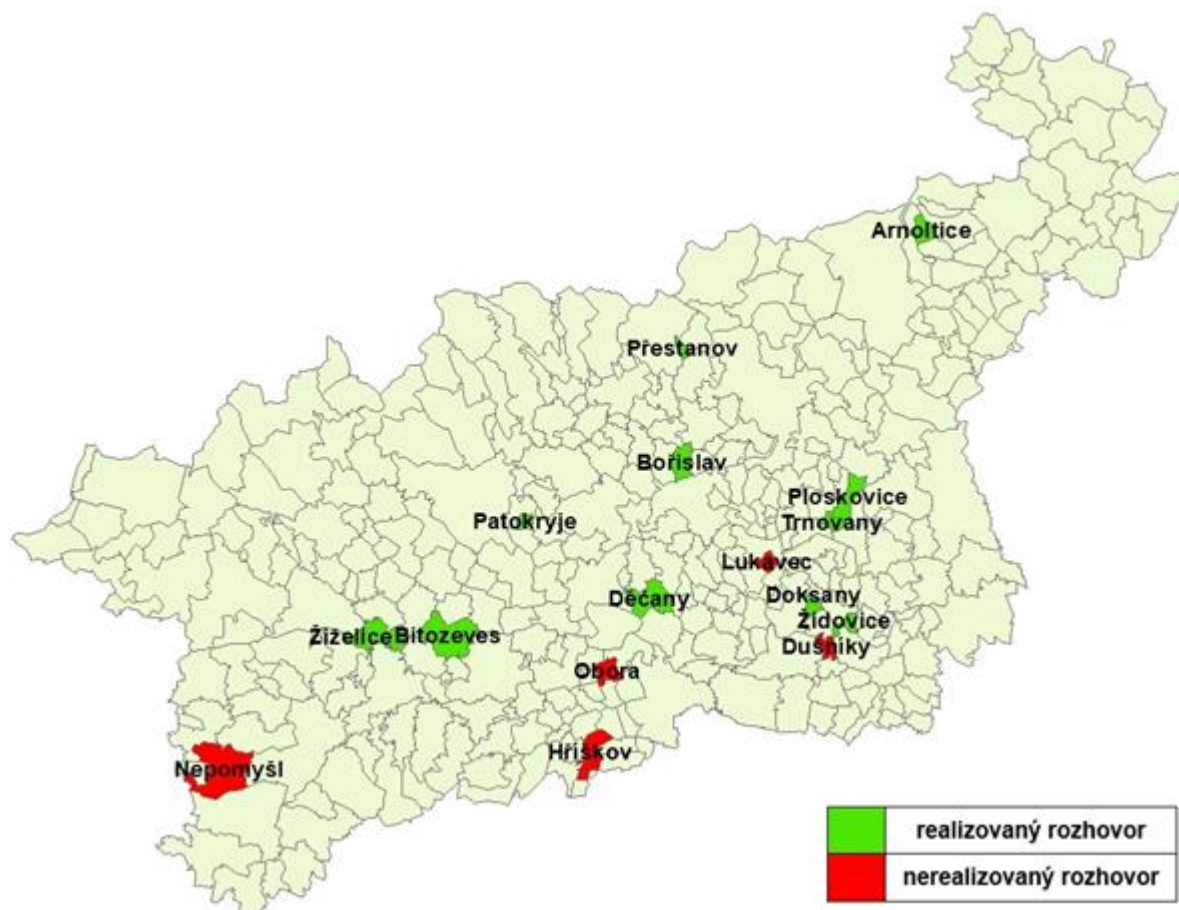
IČZUJ	obce	okres	rok pořízení aktuálního územního plánu	rok poslední aktualizace územního plánu	počet obyvatel (k 31. 12. 2016)
530620	Přestanov	Ústí n. L.	2017	-	403
542407	Trnovany	Litoměřice	2015	-	384
542580	Obora	Louny	2016	-	424
562343	Arnoltice	Děčín	2017	-	402
564729	Děčany	Litoměřice	2008	2016	364
564753	Doksany	Litoměřice	2015	-	381
564818	Dušníky	Litoměřice	2008	2018	422
565237	Lukavec	Litoměřice	2016	-	358
565393	Ploskovice	Litoměřice	2015	-	435
565954	Židovice	Litoměřice	2015	-	380
565997	Bitoveves	Louny	2015	-	431
566195	Hříškov	Louny	2015	-	395
566501	Nepomyšl	Louny	2016	-	389
567019	Žiželice	Louny	2016	-	400
567345	Patokryje	Most	2015	-	446
567469	Bořislav	Teplice	2008	2016	391

Zdroj: ČSÚ 2017b; územní plány obcí

Podoba terénního výzkumu

Terénní výzkum byl uskutečněn formou osobních rozhovorů se starosty obcí. Rozhovor byl polostrukturovaného typu a časové dotace rozhovorů se pohybovaly individuálně od 20 do

40 minut. Rozhovory se v obcích uskutečnily od 7. 2. 2018 do 5. 3. 2018, přičemž kontaktování starostů, potažmo obecních úřadů pokud na starostu nebyl zveřejněn přímý kontakt, s žádostí o rozhovor proběhl počátkem roku 2018, a to nejprve emailovou žádostí a dále v případě potřeby i telefonicky. Terénní výzkum byl prováděn ve všech obcích jedním tazatelem, přičemž se jednalo o stejnou osobu, aby byla zajištěna jednotná struktura a průběh rozhovorů. Všichni respondenti byli předem obeznámeni, že veškeré získané poznatky a informace budou analyzovány anonymně. Anonymita byla zaručena tím, že před samotnou analýzou rozhovorů došlo k jejich zakódování.

Obr. 1: Obce Ústeckého kraje stanovené pro terénní výzkum

Zdroj: vlastní zpracování

Metodikou stanovené parametry splnilo v Ústeckém kraji celkem 16 obcí, přičemž rozhovor se podařilo uskutečnit v 11 obcích (obrázek 1). Rozhovor se ve 3 obcích nepodařilo uskutečnit z důvodu neúspěšného kontaktování starosty i příslušného obecního úřadu, nepodařilo se spojit emailem ani telefonicky. Dále v jedné obci byl rozhovor odmítnut z důvodu nedostatku času v důsledku aktuálního velkého pracovního vytížení starosty a v další jedné obci starosta rozhovor odmítl z důvodu pocitu nekompetentnosti k řešené problematice, jelikož pozici starosty nezastával od počátku funkčního období (rok 2014), ale cca 12 měsíců od roku 2017. Z hlediska polohy jednotlivých obcí v okresech bylo zastoupeno v analýze 6 okresů ze 7 celkových. Nejvíce obcí bylo v okrese Litoměřice, a to 5 a jediným okresem, kde se analýza v žádné obci neuskutečnila, byl okres Chomutov.

Výsledky výzkumu

Stavební zákon přímo nestanovuje starostovi obce žádné úkoly a povinnosti v oblasti územního plánování. I přes tento fakt v populačně malých obcích panuje všeobecná shoda,

že úloha a pozice starosty v procesu územního plánování je významná, ač v mnohých ohledech neformální. V rámci procesu územního plánování plní starosta hlavně úlohu prostředníka a koordinátora. Z formálního hlediska starosta z pozice své funkce nemůže například přímo navrhnout změny v územním plánu, ovšem i starosta je jedním ze zastupitelů, a tak to může činit jako zastupitel. Jelikož starosta zastupuje obec navenek, tak může být i jediným, kdo komunikuje se subjekty mimo obec. Vše také řeší se zaměstnanci obecního úřadu a zastupiteli obce a v neposlední řadě zajišťuje i publicitu a hledá konsensus mezi obyvateli. V malých obcích se obyvatelé často vzájemně znají, tak mnoho rozhovorů probíhá neoficiálně v rovině individuálních osobních rozhovorů.

Dalším významným faktorem, který v prostředí malých obcí zvyšuje nároky na osobu starosty, je i aspekt nedostatečného administrativního zázemí obce a velmi často v malých obcích není zřízena ani rada obce, kde mohou být úkoly k územnímu plánování rozděleny mezi více členů rady, a tak většina praktických záležitostí okolo procesu přípravy územního plánu jde na vrub osoby starosty obce, který navíc může být pro svou funkci neuvolněný.

Starostové hodnotí shodně proces ohledně přípravy návrhu územního plánu jako náročný z hlediska administrativního, finančního i časového. Ovšem liší se zkušenosti se samotným zpracováním územního plánu. Obce, které dle stavebního zákona požádaly o zpracování územního plánu příslušný úřad územního plánování (ORP) hodnotí zátěž pro obec jako nižší a mají méně zkušeností s praktickým řešením problémů. Možnost nechat si územní plán zpracovat úřadem územního plánování některé obce využily a využívají, jelikož by z vlastních zdrojů na pořízení územního plánu vlastní prostředky nedaly dohromady. Navíc pokud je starosta obce neuvolněný, tak by tím i koordinace kolem celého procesu pravděpodobně trpěla. I přes finanční náročnost ovšem některé obce přistupují k pořízení územního plánu svojí vlastní cestou, přičemž od tohoto postupu očekávají rychlejší zpracování a efektivnější komunikaci s projektantem. Ve všech sledovaných aspektech v populačně malé obci hraje hlavní klíčovou roli starosta obce.

Tab. 2: Vybrané výroky starostů k úloze starosty při procesu územního plánování

<i>„V pozici starostky jsem v podstatě prostředník mezi dodavateli a zpracovateli, musím to určitým způsobem koordinovat“ (rozhovor 1).</i>
<i>„Jeho pozice je významná, ale bez zastupitelstva samozřejmě nic neschválí. V tomto procesu je prostředníkem, koordinátorem“ (rozhovor 2).</i>
<i>„Řekl bych, že nadřízené orgány mají mnohem významnější pozici. Já jsem spíše koordinátor, čili prostředník, ale za vše tu nesu největší odpovědnost spolu s účetní“ (rozhovor 3).</i>
<i>„Pozice starosty je významná ... v obci máme 5 částí, katastrálně jsme rozlehlelé území ... a starosta, ať chce nebo nechce, musí tuto činnost koordinovat, protože není nikdo jiný, kdo by to koordinoval“ (rozhovor 9).</i>

Zdroj: rozhovory se starosty obcí

Participace občanů v populačně malých obcích na územním plánování probíhá, avšak spíše v omezené míře. V některých obcích bývá malá skupina občanů obce, kteří sledují zevrubně veřejné dění v obci, a tak se aktivně obecně zajímají i o územní plánování a do jeho procesu svými postřehy vstupují, ovšem takto motivovaní jsou zpravidla pouze jednotlivci. Občané obce ve větší míře vstupují do územního plánování v okamžiku, kdy reflektují nějaký konkrétní záměr, kterého by chtěli dosáhnout. Tím je například změna využití pozemku v jejich vlastnictví, což je často návrh změny na stavební pozemek, čímž zpravidla vzroste jeho tržní hodnota. Dále aktivně občané vstupují do plánování, pokud v obci je avizována realizace záměru, například developerský projekt většího rozsahu nebo podnikatelský záměr, se kterým se občané neztotožňují. V těchto případech je používán a chápán územní plán jako nástroj, který těmto záměrům může zabránit nebo je alespoň usměrnit do přijatelné podoby a formy.

Legislativou stanovené mechanismy typu připomínky a námítky považují starostové obcí za cenné a důležité, jelikož vychází přímo od uživatelů území a poskytují tak cennou zpětnou vazbu. Problematické bývají v některých obcích diskuse o využití pozemků, které mají

stanoveny své využití dle principu superiority z vyšší územně plánovací úrovně, a to ze Zásad územního rozvoje kraje nebo celorepublikové Politiky územního rozvoje. Jedná se například o přeložky silnic nebo koridory vysokorychlostních tratí, které musí obce do svých územních plánů implementovat, i když se tento záměr neslučuje s představami o dalším rozvoji obce. Občané obce tyto záměry přijímají spíše s nelibostí, navíc v některých případech se jedná pouze o možná variantní řešení a je velká pravděpodobnost, že se záměr na území obce neuskuteční nikdy.

Všeobecně mají o územním plánu občané v malých obcích povědomí. Velmi často své záměry a jejich soulad s územním plánem chodí konzultovat na obecní úřad, případně na příslušný úřad územního plánování a zpravidla konzultace jsou jim bez problémů poskytovány. Někdy na územní plán reagují občané až po vydání a požadují úpravy, přičemž ve většině případů ke změnám nedojde z důvodu, že by změnu územního plánu museli uhradit, a tak se svým záměrem, pokud v čase nezmění preference, počkají do aktualizace územního plánu nebo do přípravy nového územního plánu.

Tab. 3: Vybrané výroky starostů k občanské participaci při územním plánování

<i>„Připomínky a námítky rozhodně považuji za cenné nástroje pro úpravy v územním plánu“ (rozhovor 1).</i>
<i>„Po návrh územního plánu proběhly dvě změny, které řešily, aby v obci nevznikla skládka nebo se nepostavila kafilerie“ (rozhovor 2).</i>
<i>„Až teprve co byl vydaný územní plán, tak někteří občané zjistili, že by mohli a že by chtěli ... většinou jsme naráželi na to, že by lidé chtěli si dát veškeré svoje pozemky jako stavební“ (rozhovor 2).</i>
<i>„Z občanů územní plánování nezajímá, pokud nejde o jejich pozemek ...aby někdo přišel a zajímal se o to, jak bude obec do budoucna vypadat a jak se bude dále rozvíjet, tak to ne“ (rozhovor 4).</i>
<i>„Já osobně námítky a připomínky považuji za přínosné. Ale kdybych měl zhodnotit participaci občanů při procesu přípravy a schvalování územního plánu, tak ze strany občanů jde o minimální zájem“ (rozhovor 5).</i>
<i>„Pokud se občanů obce změny týkaly, tak z jejich strany velký zájem o územní plán byl. Tito lidé s námi nějakým způsobem komunikovali“ (rozhovor 6).</i>
<i>„Já si spíš myslím, že občané, potažmo lidé se mu moc nevěnovali. Byly tady určité výjimky u občanů, kteří se zde věnují všemu, ale jinak si myslím, že obecně jich bylo minimum“ (rozhovor 11).</i>

Zdroj: rozhovory se starosty obcí

Diskuse

Tím, že starosta stojí v čele obce, tak je stěžejním bodem celého procesu územního plánování. Je ve velmi častém formálním i neformálním kontaktu s občany, a tak získává neustále poznatky a zároveň může činit publicitu pro zamýšlené záměry a celkové směřování obce. Je prospěšné, když využívá potenciálu malé obce z hlediska sociálních vztahů - lidé se zpravidla navzájem znají. Nemusí být vždy zcela vhodné veškeré organizační záležitosti ohledně přípravy územního plánu směřovat pouze na osobu starosty, ale v důsledku fungování malých obcí je to mnohdy nevyhnutelné, jelikož starosta bývá mnohdy jediným uvolněným pro výkon funkce. Z titulu své funkce je také jediným, kdo může koordinovat mnohdy i velmi odlišné potřeby jednotlivých místních částí (Raška a kol. 2017). Důležité je, aby starosta nebyl zaměřen pouze na svou obec, ale problematiku reflektoval i v širších souvislostech (Gómez Antonio, Hortas-Rico, Li, 2016; Wagner, 2016), a to jak ve své obci, ale i v obcích sousedních. Celkově je vhodné, když starostové územní plánování nereflktují pouze jako nástroj k uskutečňování změn, ale i jako možnost reagovat na změny, které se nezávisle na fungování obce odehrávají (Metternicht, 2018). Starosta obce by ze své funkce měl územní plánování zajistit reflexi reálných potřeb a ohlídat, aby plánování nebylo stavěno pouze na názorech odborníků (van Zeijl Rozema, Martens, 2011), avšak současně aby

docházelo k vyhodnocování podnětů od veřejnosti v kontextu odborných znalostí (Golobič, Marušič, 2007). Starosta je hlavně politickým orgánem obce a nese za plánování politickou odpovědnost (van Zeijl-Rozema, Martens, 2011), a tak by mělo docházet k aktivní kontrole zastupitelstvem, ale i veřejností, že nedochází k politizaci celého procesu (Allmendinger, Haughton, 2010). Výhodou je, že v malých obcích zpravidla nedochází ke střetům z hlediska programů politických stran, protože mnohdy se politické strany ani komunálních voleb neúčastní.

Starostové celkově úroveň občanské participace hodnotí jako nízkou. Pro občanskou participaci v územním plánování je klíčové, zdali je nízká úroveň participace pouze znakem všeobecně malé společenské neangažovanosti nebo je ukazatel a výsledkem toho, že občané jsou v dané lokalitě spokojeni se stavem, a tak nemají potřebu něco řešit. Pozitivním jevem je, že vyšší míra aktivity ze strany občanů je patrná, pokud se řeší nějaký konkrétní záměr, kterých se jich přímo týká, což poukazuje na to, že část občanů umí svých práv v rámci potenciálního ovlivnění územně plánovacího procesu využívat a jsou si vědomi svých možností. Malá míra spoluúčasti obyvatel může být i důkazem, že klasické (tvrdé) metody participace jsou málo účinné (Kahila-Tani a kol., 2015), a tak je vhodné hledat i nástroje neformální (měkké), které mohou také přinést cenné poznatky pro územní plánování (Golobič, Marušič, 2007), přičemž v prostředí českých populačně malých obcí se za takový nástroj dají považovat i neformální rozhovory se starostou obce a dalšími zastupiteli. Celkově se občané lépe s plánem identifikují, pokud jednotlivé záměry vychází přímo z komunálního prostředí (De Wit, Verheye, 2009), záležitosti vycházející z principu superiority občané vnímají mnohdy nelibě, tudíž je ze strany místní správy vhodné dostatečně a opakovaně vysvětlovat velmi omezené možnosti obce tyto záležitosti ovlivňovat a měnit. Vhodné je občanskou participaci nevnímat pouze jako nezbytný prvek procesu územního plánování, ale jako reálný faktor skutečně ovlivňuje směr rozvoje obce (Boyer, 2016), pro posílení participace je vhodné ze strany místní správy informovat veřejnost o výsledcích, kterých se dosáhlo díky zapojení veřejnosti (Kyttä a kol., 2016), čímž se význam participace od místní správy směrem k veřejnosti zdůrazňuje.

Závěr

Úlohou starosty je proces územního plánování zkoordinovat, a to z hlediska politické reprezentace, občanů obce, dotčených subjektů a odborníků provádějících územně plánovací činnost. V rámci koordinace je vhodné, když starosta obce využívá všech dostupných nástrojů formální i neformální povahy. Z hlediska nástrojů neformální povahy má starosta jedinečnou a nikým nezastupitelnou úlohu, a tak je vhodné když svou pozici i např. v rámci neformálních kontaktů využívá naplno. Výzkum potvrdil, že v obecné rovině vstupují do procesu územního plánování občané v České republice málo (Maier 2012), ale pozitivním jevem je, že se umí zpravidla do procesu vložit, pokud to považují za nutné, což poukazuje na určitou míru uvědomělosti. Ovšem místní správa by se neměla držet pouze legislativou nastavených povinných prvků, což je zpravidla realita populačně malých obcí, ale hledat i další neoficiální cesty pro účast občanů v rámci plánování a tím efektivně vtáhnout občany do participačního procesu. Občané obce jsou zpravidla každodenními uživateli daného území, a tak znají problémy a potřeby daného území z praxe nejlépe.

Z hlediska dalších výzkumů v oblasti územního plánování by bylo vhodné praxi populačně malých obcí porovnat s populačně většími obcemi a i malými městy a identifikovat jejich rozdílnosti. Vhodná a přínosná pro řešenou problematiku by byla i komparativní analýza České republiky s vybranými zahraničními státy. Předložený výzkum byl založen pouze na vnímání problematiky starostou obce, i když metodickým nastavením výzkumu byla zajištěna zkušenost starosty obce s problematikou územního plánování, tak by v dalších výzkumech bylo vhodné zaměřit se i na analýzu motivů občanů k tomu podílet se na územně plánovacím procesu, dále analyzovat i jednotlivé nástroje občanské participace a na základě toho formulovat doporučení pro místní správy pro posílení participace.

Tento příspěvek byl zpracován s podporou výzkumného projektu „Vybrané přístupy k rozvoji zaostávajících regionů“ (SGS17/PřF/2018) studentské grantové soutěže specifického vysokoškolského výzkumu pro rok 2018 Ostravské univerzity.

Literatura:

- ALLMENDINGER, P. a HAUGHTON, G. (2010). Spatial Planning, Devolution, and New Planning Spaces. *Environment And Planning C: Government And Policy*, 28(5), 803-818. DOI: 10.1068/c09163
- BJÄRSTIG, T., THELLBRO, C., STJERNSTRÖM, O., SVENSSON, J., SANDSTRÖM, C., SANDSTRÖM, P. a ZACHRISSON, A. (2018). Between protocol and reality - Swedish municipal comprehensive planning. *European Planning Studies*, 26(1), 35-54. DOI: 10.1080/09654313.2017.1365819
- BOYER, E. J. (2016). Identifying a Knowledge Management Approach for Public-Private Partnerships. *Public Performance & Management Review*, 40(1), 158-180. DOI: 10.1080/15309576.2016.1204928
- BROWN, G., SANDERS, S. a REED, P. (2018). Using public participatory mapping to inform general land use planning and zoning. *Landscape and Urban Planning*, 177, 64-74. DOI: 10.1016/j.landurbplan.2018.04.011
- ČSÚ. (2017a). *Malý lexikon obcí České republiky – 2017* [online]. Český statistický úřad [cit. 2018-11-26]. Dostupné na: <https://www.czso.cz/csu/czso/maly-lexikon-obci-ceske-republiky-2017>
- ČSÚ. (2017b). *Veřejná databáze* [online databáze]. Český statistický úřad [cit. 2017-01-08]. Dostupné na: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2>
- DASSEN, T., KUNSELER, E. a VAN KESSENICH, L. (2012). The Sustainable City: An Analytical Deliberative Approach to Assess Policy in the Context of Sustainable Urban Development. *Sustainable Development*, 21(3), 193-205. DOI: 10.1002/sd.1550
- DE WIT, P. a VERHEYE, W. H. (2009). Land Use Planning for Sustainable Development. In: *Land Use, Land Cover and Soil Sciences - Volume III: Land Use Planning*. Oxford: EOLSS Publishers, s. 33-60. ISBN 978-84826-237-9.
- ESHUIS, J., KLIJN, E.-H. a BRAUN, E. (2014). Place marketing and citizen participation: branding as strategy to address the emotional dimension of policy making? *International Review of Administrative Sciences*, 80(1), 151-171. DOI: 10.1177/0020852313513872
- GOLOBIČ, M. a MARUŠIČ, I. (2007). Developing an Integrated Approach for Public Participation: A Case of Land-Use Planning in Slovenia. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 34(6), 993-1010. DOI: 10.1068/b32080
- GÓMEZ-ANTONIO, M., HORTAS-RICO, M. a LI, L. (2016). The Causes of Urban Sprawl in Spanish Urban Areas: A Spatial Approach. *Spatial Economic Analysis*, 11(2), 219-247. DOI: 10.1080/17421772.2016.1126674
- HALL, P. a TEWDER-JONES, M. (2011). *Urban and regional planning*. Abingdon, Oxon: Routledge. ISBN 0-203-86142-6.
- HAUGHTON, G., ALLMENDINGER, P., COUNSELL, D. a VIGAR, G. (2010). *The New Spatial Planning: Territorial Management with Soft Spaces and Fuzzy Boundaries*. Abingdon, Oxon: Routledge. ISBN: 978-0415483360.
- HENȚ, E. I. a POPOVICIU, G. A. (2015). Sustainable Territorial Planning and Development in Romania - Objectives. In: *Modern Technologies for the 3rd Millennium*. Bologna: Medimond, s. 23-26. ISBN 978-88-7587-724-8.
- CHABOT, M. a DUHAIME, G. (1998). Land-use planning and participation. *Habitat International*, 22(4), 429-447. DOI: 10.1016/S0197-3975(98)00019-8
- KAHILA-TANI, M., BROBERG, A., KYTTÄ, M. a TYGER, T. 2015: Let the Citizens Map Public Participation GIS as a Planning Support System in the Helsinki Master Plan Process. *Planning Practice & Research*, 31(2), 195-214. DOI: 10.1080/02697459.2015.1104203
- KOPÁČEK, M. (2018). Vybrané aspekty problematiky územního plánování v malých obcích. *Regionální rozvoj mezi teorií a praxí*, 2018(3), 67-78.

- KOTZEBUE, J. (2016). The EU integrated urban development policy: managing complex processes in dynamic places. *European Planning Studies*, 24(6), 1098-1117. DOI: 10.1080/09654313.2016.1153048
- KYTTÄ, M., BROBERG, A., HAYBATOLLAHI, M. a SCHMIDT-THOMÉ, K. (2016). Urban happiness: context-sensitive study of the social sustainability of urban settings. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 43(1), 34-57. DOI: 10.1177/0265813515600121
- MAIER, K. (2012). *Udržitelný rozvoj území*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-4198-7.
- MAZZA, L. a BIANCONI, M. (2014). Which aims and knowledge for spatial planning? Some notes on the current state of the discipline. *Town Planning Review*, 85(4), 513-532. DOI: 10.3828/tpv.2014.29
- METTERNICHT, G. (2018). *Land use and spatial planning: Enabling Sustainable Management of Land Resources*. Cham: Springer International Publishing. ISBN: 978-3319718606.
- MIERZEJEWSKA, L. (2017). Sustainable Development of a City: Systemic Approach. *Problemy Ekorozwoju/Problems of Sustainable Development*, 12(1), 71-78.
- MORPHET, J. (2011). *Effective Practice in Spatial Planning*. Abingdon, Oxon: Routledge. ISBN: 978-04-1549-282-9.
- PÁNEK, J. a PÁSZTO, V. (2016). Pocitové mapy v plánování měst a regionů. *Regionální rozvoj mezi teorií a praxí*, 2016(4), 48-62.
- RASHIDFAROKHI, A., YRJÄNÄ, L., WALLENIS, M., TOIVONEN, S., EKROOS, A. a VIITANEN, K. (2018). Social sustainability tool for assessing land use planning processes. *European Planning Studies*, 26(6), 1269-1296. DOI: 10.1080/09654313.2018.1461811
- RAŠKA, P., SLAVÍKOVÁ, L., KOPÁČEK, M. a HRNČÍŘOVÁ, V. (2017). Realizovatelnost územních protipovodňových opatření pohledem starostů malých obcí. *Urbanismus a územní rozvoj*, 20(5), 23 - 30.
- SHAKER, R. R. a SIRODOEV, I. G. (2016). Assessing sustainable development across Moldova using household and property composition indicators. *Habitat International*, 55, 192-204. DOI: 10.1016/j.habitatint.2016.03.005
- VAN ZEIJL-ROZEMA, A. a MARTENS, P. (2011). Integrated Monitoring of Sustainable Development. *Sustainability: The Journal Of Record*, 4(4), 199-202. DOI: 10.1089/sus.2011.9673
- WAGNER, M. (2016). Evading spatial planning law - Case study of Poland. *Land Use Policy*, 57, 396-404. DOI: 10.1016/j.landusepol.2016.06.005
- WOKOUN, R. a kol. (2008). *Regionální rozvoj: východiska regionálního rozvoje, regionální politika, teorie, strategie a programování*. Praha: Linde. ISBN 978-80-7201-699-0.
- ZÁKON č. 128/2000 Sb. ze dne 12. dubna 2000., o obcích (obecní zřízení).
- ZÁKON č. 183/2006 Sb. ze dne 14. března 2006, o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon).

Kontaktní adresa autora:

Ing. Miroslav Kopáček, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Ostravská univerzita, Chittussiho 10, 710 00 Ostrava, Česká republika, E-mail: miroslav.kopacek@gmail.com

Volby zastupitelstev obcí – projekce zájmů voličů do podoby voleného sboru

Elections of municipal councils - the transformation of voters' interests into elected councils

Radek Kopřiva, Sylvie Kobzev Kotásková

Abstrakt:

Článek je věnován oblasti mechanismu ustanovování členů zastupitelstev obcí v České republice. Text článku je postaven na předpokladu, že vrcholní političtí představitelé municipalit jsou klíčovou proměnnou rozvoje obce, potažmo rozvoje regionu. Základním východiskem je otázka, do jaké míry legislativně daný předpis způsobu voleb vede k ustanovení zastupitelstev obcí v souladu s faktickými personálními zájmy voličstva. Ukazuje se, že obzvláště v malých obcích užívaný volební systém nemusí vést k složení zastupitelstev, která by reálně odpovídala preferencím voličů.

Klíčová slova:

komunální volební systém, volba, preferenční hlas, zastupitelstvo obce

Abstract:

The article deals with the field of mechanism of appointment of members of municipal councils in the Czech Republic. The text of the article is based on the assumption that the top political representatives of the municipalities are the key variables in the development of the municipality, respectively the development of the region. The basic issue is the extent to which the legislative regulation of the method of elections leads to the establishment of municipal councils in accordance with the factual personal interests of the electorate. It is obvious that, especially in small municipalities, the electoral system used does not have to lead to the composition of councils that would correspond to voters' preferences.

Key words:

electoral system, election, preferential vote, municipal council

Úvod

Územní samospráva českých obcí je charakteristická relativně širokou autonomií v rámci rozhodování místních politických představitelů. Personální obsazení klíčových politických pozic je tedy na lokální úrovni jedním z významných endogenních faktorů regionálního rozvoje. Výběr zastupitelů obcí není dán pouze zájmy voličstva, ale je také věcí legislativně dané procedury, která upravuje způsob volby členů zastupitelstev. Systém zastupitelských voleb sice dává voličům možnost vybírat konkrétní kandidáty různých kandidátních listin a neomezuje tím voličovu volbu na výběr jedné listiny, na stranu druhou ovšem zvýhodňuje kandidáty nikoliv dle množství ve volbách získaných preferenčních hlasů, ale primárně dle pozice kandidáta na listině. Výsledky voleb dané podobou zvoleného zastupitelstva obce tak nemusí odrážet reálné zájmy, které mají voliči v dané obci. To implikuje otázku, do jaké míry systém voleb zastupitelstev obcí odráží faktické personální zájmy voličstva. Obecným smyslem volebních systémů sice není zcela proporcionálně projektovat preference elektorátu do zvoleného politického sboru. Kompozice volebního systému by měla přispět zejména k politické stabilitě a akceschopnosti. Pokud se ovšem týče českého systému voleb

zastupitelstev obcí, existuje relativně shoda v tom, že aplikovaný volební systém vykazuje specifika, kterými není zcela vyhovující pro charakter místního politického procesu a navíc pro voliče je v některých ohledech zavádějící (Lebeda 2009, Outlý 2004).

Komunální volební systém má personální charakter. Voličům je umožněno vybírat konkrétní kandidáty listin volebních stran. Konkrétně volič může do počtu disponibilních preferenčních hlasů vybírat kandidáty různých listin stran. V takovém případě obdrží každý voličem preferovaný kandidát jeden preferenční hlas. Stejně tak ale může veškerými disponibilními hlasy, odpovídajícími počtu rozdělovaných mandátů ve volebním obvodu, hlasovat pro jednu kandidující volební stranu. V tomto případě pak je připočten jeden preferenční hlas každému z kandidátů dané listiny. Třetí možností, která se voličovi nabízí, je kombinace předchozích alternativ. Volič může vybrat některými preferenčními hlasy konkrétní kandidáty a zbylými nerozdělenými hlasy podpořit ve volbě jednu z kandidujících volebních stran. V takovém případě od voliče obdrží preferenční hlas každý konkrétní preferovaný kandidát a dále pak kandidáti voličem preferované listiny zbylými hlasy postupně od prvního místa a to až do počtu zbylých preferenčních hlasů.

Mandáty jsou rozdělovány prostřednictvím d'Hondtovy metody mezi volební strany, které získají počet hlasů vyšší, než je stanovená volební klauzule. Z pohledu voliče může být volební systém chápán jako problematický v okamžiku, kdy dochází k vlastnímu přidělení mandátů členů zastupitelstva. Mandáty totiž nejsou přiděleny primárně dle množství kandidátem získaných preferenčních hlasů, ale dle pořadí kandidáta na listině. K posunu v rámci kandidátní listiny může dojít pouze tehdy, pokud má některý z kandidátů či někteří z kandidátů takový počet hlasů, který je alespoň o deset procent vyšší, než je průměr hlasů na jednoho kandidáta na listině. Personální složení zastupitelstva obce tak ovšem nemusí odpovídat skutečným zájmům voličů.

Budeme-li českou obec chápat v souladu s konceptem "Gemeinschaft" (blíže např. Balík 2009) jako prostor charakteristický sousedskou blízkostí, společnými zájmy, emocionálními vazbami na prostředí, apod., dává smysl uvažovat o podobě politické reprezentace, která je skutečným odrazem zájmů místního elektorátu. Ambicí článku v této souvislosti je posoudit do jaké míry může aplikovaný systém voleb potenciálně odrážet faktické zájmy voličstva a naopak do jaké míry je tento systém vůči voličským zájmům nepříznivý, tedy generuje či může generovat jiné zastupitele než ty, které vlastními preferenčními hlasy voliči podporují.

Cíl a metodika

Cílem práce je posoudit, jaký je preferovaný způsob volby elektorátu ve volbách zastupitelstev českých obcí a tím zjistit, do jaké míry potenciálně může systém komunálních voleb redukovat zájmy voličů. Článek vychází z předpokladu, že preferenční hlasování dává prostor pro reduktivní účinky systému, zatímco podpora celých listin stran nevede k vytěsnění zájmů voličů v rámci distribuce zastupitelských postů.

Klíčová data byla získána na základě dotazníkového šetření. Smyslem bylo získat informace o voličích účastnících se komunálních voleb a jejich hodnotových postojích. K dané technice bylo přistoupeno i přes její známé limity. Data získaná přímo od voličů ovšem umožňují získat nejen informaci o samotném volebním rozhodnutí, ale na rozdíl od výsledků voleb sledovaných Českým statistickým úřadem také informace způsobu volby a případně vnitřní motivaci elektorátu k jejich volbě. Výběrový soubor vytvořený kvótním výběrem je tvořen odpověďmi 598 respondentů. Jednalo se o elektronický dotazník vytvořený v aplikaci dotaznik.czu.cz. Odkaz na tento dotazník byl spolu s průvodním dopisem distribuován e-mailem. Součástí e-mailového sdělení a průvodního dopisu byla výzva k další redistribuci odkazu. V aplikaci pro tvorbu dotazníku byly dle stanovených kritérií dány počty výběrových osob. Kritérii výběru byl jednak věk respondentů a dále velikost obce, v které má respondent trvalé bydliště a tedy možnost volit. Snaha o zajištění validního datového souboru přiměla autory šetření provést sběr dat na konci roku 2014, tedy v období, které lze chápat jako těsně povolební. Tetový export dotazníku je součástí přílohy k textu článku – Příloha – Politické postoje 2015. Strukturu respondentů ukazuje Tab. 1: Struktura respondentů.

Tab. 1: Struktura respondentů

	d o 500	5 01-2000	2 001- 5000	5 001- 15000	1 5001- 30000	3 0001 a více
18-30	9	2 0	1 1	1 4	1 3	4 1
31-45	1 5	3 2	1 7	2 2	2 1	6 6
46-65	1 6	3 5	1 9	2 4	2 3	7 2
66 a více	1 1	2 4	1 3	1 6	1 5	4 9
18-30	9	2 0	1 1	1 4	1 3	4 1

Zdroj: dotazníkové šetření „Politické postoje 2015“

Šetření volebního chování přineslo mimo jiné informace o distribuci preferenčních hlasů. Tato data umožňují třídění na základě různých kritérií. Vzhledem k zájmu o pochopení obecné spravedlnosti stávajícího komunálního volebního systému dává smysl data třídit zejména dle velikosti municipality, ve které se volič účastní voleb.

Komunální volby a komunální volební systém

Téma voleb na místní úrovni bývá považována za součást širšího tématu, kterým je komunální politika. Tato oblast se těší stále většímu zájmu badatelů, a to zejména zabývajících se politologií, či sociologií politiky (mezi mnohými např. Čopík, Čmejrek 2013 a 2014). Problematicke komunálních voleb a komunálního volebního systému a jeho možným účinkům bylo v minulosti věnováno již více vědeckých či odborných textů. Jedná se o texty zaměřené na formální úpravu místních voleb (Čmejrek, Bubeníček, Čopík 2010; Šaradín, Outlý 2004; Balík 2002; Balík 2003; Trávníček 2014), výsledky voleb zastupitelstev obcí (Balík 2009; Balík, Gongala, Gregor 2015), charakter volebního systému (Lebeda 2009) nebo třeba na účinkm volebního systému (Antoš 2010). Analyzovány byly také například preferenční hlasy a jejich vliv na distribuci zastupitelských mandátů (Kopřiva, Husák 2013; Kopřiva 2012, Šedo 2009) nebo volební chování voličů v komunálních volbách (Kopřiva, Čopík 2011).

Východiskem většiny článků orientovaných na oblast komunálního volebního systému je fakt, že systém voleb zastupitelstev obcí je v České republice stejný ve všech velikostních kategoriích municipalit. Česká republika je přitom charakteristická heterogenní sídelní strukturou. Valná většina obcí jsou obce počtem obyvatel malé, obvykle mající jen několik málo stovek obyvatel. Ve velkých městech, kterých ovšem není v České republice mnoho, žije většina obyvatel. I přes zmíněnou nerovnoměrnost jsou zastupitelstva všech různě velkých obcí volena, jak už bylo uvedeno výše, stejným volebním systémem. Jeho reduktivní účinky se zvyšují s poklesem velikosti volebního obvodu, což paradoxně vede v nejmenších obcích k největší míře nadreprezentace některých kandidátů. Paradoxní je to zejména proto, že prostředí malých obcí je značně personalizované. Výsledek voleb ovšem ne zcela vždy generuje politické orgány, které by byly odrazem personálních zájmů občanů obcí. Krom toho je komunální systém pro voliče matoucí (Lebeda 2009). Voliči využívající preferenčních hlasy tak činí s nadějí, že jejich volební hlas zvýší pravděpodobnost volby jimi voleného kandidáta. Jak již ovšem bylo uvedeno, množství preferenčních hlasů obvykle nemusí být rozhodující pro zvolení (Balík, Gongala, Gregor, 2015). Důležitější než počet preferenčních hlasů může být v rámci distribuce mandátů pořadí kandidáta na listině.

Vzhledem k výše uvedenému je základní otázkou, jaká je převládající technika volby v rámci voleb zastupitelstev obcí. V případě, že voliči preferují většinově celé listiny stran, neřeší personální stránku složení zastupitelstev a reduktivní účinky volebního systému tím

nejsou zásadní. Disproporcionalita systému pramení z ostatních komponent systému (např. volební klauzule nebo volební metoda). Po personální stránce ovšem zastupitelstvo není zásadně v nesouladu s voličskou preferencí. V případě, že ovšem voliči přednostně vybírají konkrétní kandidáty z listin, disproporce mezi zájmy voličů a podobou zvoleného zastupitelstva může být relativně velká.

Z výzkumů, které se zabývaly otázkou volebního chování elektorátu v komunálních volbách, je pozornost spíše než formě volby věnována proměnným volebního chování. Závěry takřka všech výzkumů byly odvozeny ze závěrů analýz výsledků samotných voleb. Jednou z možností, jak pochopit výsledky voleb, je studium vlivu osobních charakteristik na volební rozhodování elektorátu. Bernard (2012) v této souvislosti studoval vliv stranické příslušnosti kandidátů, vliv pohlaví, věk kandidátů, ale také tzv. inkubenční efekt či politickou příslušnost.

Projekce voličských zájmů do podoby zvoleného zastupitelstva

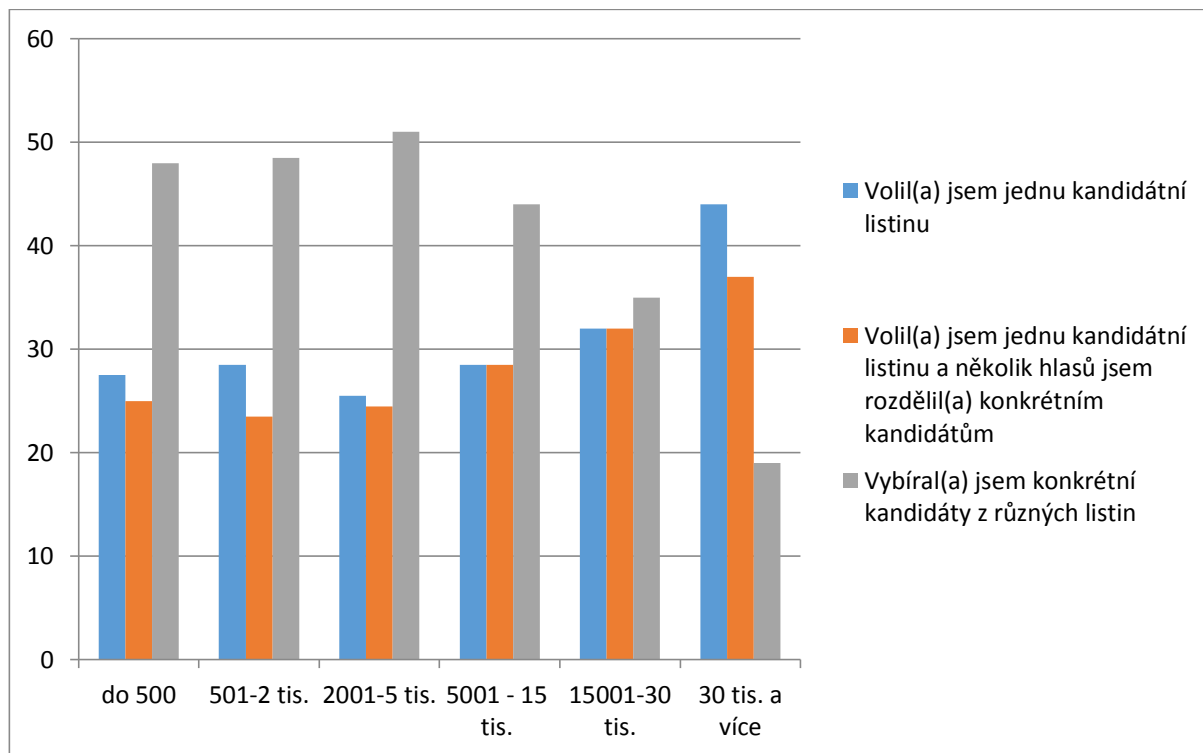
Na základě dat získaných prostřednictvím dotazníkového se ukazuje, že voličstvo konstrukci volebního systému příliš nezná a nejsou mu tím známé také možné konsekvence jeho volby. Z celkového množství respondentů zodpovědělo správně otázku týkající se znalosti posunu kandidátů na listině jen přibližně osm procent (dotazníkové šetření). Z toho vyplývá, že významná většina voličů nemusí mít v rámci volby tendenci zvažovat smysl své podpory konkrétního kandidáta.

K projekci voličských zájmů do podoby voleného zastupitelstva je nutné, aby nejvíce volebně podporovaní kandidáti také získávali mandáty zastupitelů. Vzhledem k výše uvedené konstrukci komunálního volebního systému je pro samotný výsledek volební strany a jejich jednotlivých kandidátů důležité, jaká je převládající forma její podpory. Ukazuje se, že volba formou podpory celé listiny strany je více častá v případě politických stran před nezávislými kandidáty. Z necelých 40 % respondentů, kteří uvedli, že podporovali celou listinu kandidátky, volilo politickou stranu přibližně tři čtvrtiny z nich a kandidátku nezávislých pouze zbylá čtvrtina. Je to dáno i přes fakt, že nezávislí kandidáti představují v malých obcích české republiky povětšinou jedinou formu zapojení do místních voleb. Voliči tak nemohou vyjádřit ve volbách místního zastupitelstva svoji podporu či identitu s některou z politických stran. Respondenti, kteří uvedli volbu celé listiny, zpravidla pochází z obcí spadajících do počtem obyvatel větších velikostních kategorií (viz Graf č. 1).

V dané souvislosti je samozřejmě problém, jak přistoupit interpretačně k voličům, kteří částečně vybírají konkrétní kandidáty a zbylými nerozdělenými hlasy podporují listinu jako celek. Pro takové voliče nejspíše platí, že se identifikují s některou ze stran místního stranického spektra. Zároveň však usilují o prosazení vybraných kandidátů do zastupitelstva přesto, že jsou kandidáty jiných politických uskupení. V takovém případě nemá volební systém pro tyto voliče značné vytěsňující účinky a systém je v kontextu výsledků voleb v jejich očích spravedlivý. To ovšem nemusí platit v případě, že volič většinou hlasů, kterými disponuje, podporuje více kandidátů z různých volebních listin a to tím spíše, pokud volič preferenčními hlasy podporuje více kandidátů z nevolitelných míst kandidátních listin. Poměr hlasů mezi stranami a kandidáty se u respondentů, kteří uvedli tuto techniku volby, prakticky nedá zjistit. Platí však, že i v případě voličů, kteří udělí jen malé množství preferenčních hlasů, nevedou jejich hlasy obvykle ke zvolení kandidátů, nekandidují-li z volitelného místa listiny nebo se nejedná o místně značně preferovaného kandidáta. Nejméně odráží volební systém odráží zájmy takového elektorátu, který v rámci své volby vybírá kandidáty různých listin a různých pater kandidátek.

Na základě šetření respondentů se ukazuje, že žádný ze způsobů hlasování výrazně nepřevyšuje ostatní. Ze všech respondentů, kteří se účastnili voleb, jich 39,2 % uvedlo preferenci celé listiny strany, 31,3 % výběr kandidátů z různých listin a 29,5 % kombinaci obou technik. Z výsledků šetření se dále ukazuje, že převažující technika volby do značné míry souvisí s velikostí zkoumané municipality. Je zřejmé, že voličstvo v malých obcích vychází v rámci volby ze znalosti místního politického prostředí. Voliči proto obvykle vybírají kandidáty více volebních stran. Dá se tak předpokládat, že příslušnost kandidáta k listině ztrácí v očích

voliče relevanci. Stejnou logikou lze přistoupit k interpretaci převažující techniky volby uplatňované v případě voleb zastupitelstva velkých měst. Díky bohatému společenskému prostředí volič nemá dokonalou znalost místní politiky a taktéž se osobně nezná s většinou kandidátů. Lze se proto domnívat, že volič se lépe orientuje dle kandidujících politických subjektů a méně dle konkrétních kandidátů, kteří se z nich uchází o voličské hlasy.

Graf 1: Vliv velikosti obce na způsob volby (%)

Zdroj: dotazníkové šetření

Vzhledem k výsledkům šetření se nabízí otázka, zda by zastupitelstva malých obcí v České republice neměla být volena prostřednictvím systému, který dokáže více akcentovat preferenční hlasování a tedy zájmy voličstva. Místní zastupitelstva malých obcí nejsou zásadně zatížena ideologickými aspekty v rámci rozhodování o klíčových záležitostech místní správy, protože v nich převládá zastoupení nezávislymi kandidáty. V případě větších obcí je ovšem požadavek na posílení role voličstva méně přesvědčivý. Většina dotazovaných respondentů volících ve velkých municipalitách volí všemi nebo některými hlasy relevantní politické strany, čímž dávají přednost zájmům stranickým před zájmy personálními. Podpůrným argumentem pro zachování stávajícího systému voleb v případě větších českých municipalit je, že zákonem nastavený mechanismus volby přispívá ke stabilitě místního politického prostředí. Komunální volební systém totiž jednak nahrává podpoře relevantních stran českého stranického systému, ale zároveň také kandidátům z předních míst listin. Tím také stabilizuje místní personální prostředí. To může být v případě velkých obcí důležitou proměnnou místního rozvoje.

Shrnutí

Na základě analýzy dat je zjevné, že zejména v případě menších obcí, kde převažuje kandidatura nezávislých kandidátů před kandidáty politických stran, nemusí výsledky voleb odrážet faktické personální zájmy voličstva. Je to dáno tím, že zájem o výběr konkrétních kandidátů je mnohem větší, než v případě větších českých municipalit. Vlastní distribuce mandátů je ovšem dána především pořadím kandidátů na listině a nikoliv množstvím získaných preferenčních hlasů.

Závěry článku vybízí k dalšímu šetření volebního chování v komunálních volbách v kontextu voličských preferencí. Důležité je v této souvislosti zjistit, jaká je faktická podpora kandidátů zejména z nevolitelných pater kandidátních listin, tedy jaký je poměr kandidátů, kteří ač mají relativně širokou voličskou podporu, nezískávají zastupitelské mandáty. V případě, že je podpora takových kandidátů relativně častá, jistě by stálo za diskusi, zda není čas začít uvažovat o změně Zákona o volbách zastupitelstev obcí a legislativně tím neodlišit systém voleb malých a velkých obcí v České republice. Zatímco současná úprava tohoto zákona má pro velká města v ČR opodstatnění, v malých municipalitách by mohla být posílena personální složka volebního systému

1.1.1. Předkládaný příspěvek vznikl za podpory IGA PEF České zemědělské univerzity v Praze - 20171030 - Mechanismy samosprávného rozhodování v obcích České republiky

Literatura:

- ANTOŠ, M., 2010. 7 postřehů k rozsudku o volebních obvodech v Praze. [Online, cit. 2013-8 25]. Dostupné z WWW <<http://blog.aktualne.centrum.cz/blogy/marek-antos.php?itemid=10499>>.
- BALÍK, S., P. Gongala a K. Gregor, 2015. Dvacet let komunálních voleb v ČR. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 978-80-7325-381-3.
- BALÍK, S., 2009. Komunální politika: obce, aktéři a cíle místní politiky. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2908-4.
- BALÍK, S., 2003. Vývoj obecního volebního práva od roku 1848 do současnosti. In S. BALÍK (ed.). Komunální volby v České republice v roce 2002. Brno: IIPS. ISBN 80-2103211-1.
- BALÍK, S. (ed.), 2002. Komunální volby v České republice v roce 2002. Brno: IIPS. ISBN 80210-3211-1.
- BERNARD, J., 2012. Individuální charakteristiky kandidátů ve volbách do zastupitelstev obcí a jejich vliv na volební výsledky. Sociologický časopis, 48(4) 613-640.
- ČMEJREK, J., V. BUBENÍČEK a J. ČOPÍK, 2010. Demokracie v lokálním politickém prostoru. Specifika politického života obcí v ČR. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3061-5.
- ČMEJREK, J. a J. ČOPÍK, 2016. Fiskální federalismus v České republice z pohledu rozvoje obcí. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference: Region v rozvoji společnosti 2016. Brno: Mendelova univerzita. 144-152.
- ČMEJREK, J. a J. ČOPÍK, 2015. Risk management of rural municipalities as a limit of their basic self-governing functions. 24th International Scientific Conference on Agrarian Perspectives – Global Agribusiness and the Rural Economy Location. Prague: Czech Univ of Life Sci Prague, Fac Econ & Management. 99-108.
- KOPŘIVA, R., J. HUSÁK, 2013. Preferenční hlasy a jejich využitelnost při studiu komunálních stranických systémů. Auspicia. 10(1), 151-160. ISSN 1214-4967.
- KOPŘIVA, R., 2012. Analytické možnosti využití preferenčních hlasů při výzkumu volebního chování ve volbách do zastupitelstev obcí. Acta Politologica. 4(3), 315-333. ISSN 1803-8220.
- KOPŘIVA, R., J. ČOPÍK, 2011. Sociální struktura a její projekce do volebního chování v komunálních volbách – případová studia města Žatce. Auspicia. 8(2), 150-157. ISSN 1214-4967.
- LEBEDA, T., 2009. Komunální volby klamou. Krátké zastavení nad problematickými aspekty volebního systému pro obecní zastupitelstva. Acta Politologica. 1(3), 332-343. ISSN 1803-8220.
- ŠARADÍN, P., J. OUTLÝ, 2004. Studie o volbách do zastupitelstev v obcích. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého. ISBN 80-244-0789-1.
- ŠEDO, J., 2009. Preferenční hlasy v komunálních volbách – zdroj obměny či stability volených reprezentantů? Acta Politologica, 1(3), 344-365. ISSN 1803-8220.
- TRÁVNÍČEK, M., 2014. Současná podoba a perspektivy volebního systému pro komunální volby v České republice. Acta Politologica, 6(2), 212-237. ISSN 1803-8220.

Kontaktní adresy autorů:

Ing. Radek Kopřiva, Ph.D., Katedra humanitních věd, Provozně ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita v Praze, Kamýcká 129, 165 21 Praha 6, Česká republika, E-mail: kopriva@pef.czu.cz.

Ing. Sylvie Kobzev Kotásková, Ph.D., Katedra humanitních věd, Provozně ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita v Praze, Kamýcká 129, 165 21 Praha 6, Česká republika, E-mail: kotaskova@pef.czu.cz.

Příloha - Politické postoje - 2015

Katedra Humanitních věd ČZU provádí sociologický výzkum volebního chování, jehož smyslem je získat data pro článek do vědeckého časopisu. Budeme se ptát na Vaše postoje k politice. Odpovědi, které nám sdělíte, jsou zcela důvěrné a anonymní a budou zpracovány hromadně s odpověďmi ostatních respondentů. Jde o vědecký výzkum, při němž mají Vaše pravdivé odpovědi velkou cenu. Dotazník je určen těm, kteří se účastnili voleb zastupitelstva obce v roce 2014. Budeme Vám velmi vděční, pokud přepošlete odkaz na dotazník také dalším lidem. Velmi děkujeme za spolupráci při výzkumu.

Průzkum obsahuje 23 otázek.

Zúčastnil(a) jste se voleb zastupitelstva obce v roce 2014, v které máte trvalý pobyt?

Prosím zvolte **pouze jednu** z následujících možností:

- Ano
- Ne

Jak velká je počtem obyvatel obec, v které máte trvalé bydliště?

Prosím zvolte **pouze jednu** z následujících možností:

- do 500
- 501 - 2 000
- 2 001 - 5 000
- 5 001 - 15 000
- 15 001 - 30 000
- 30 001 a více

Jakým způsobem jste volil(a) v komunálních volbách na podzim minulého roku?

Prosím zvolte **pouze jednu** z následujících možností:

- Vybíral(a) jsem konkrétní kandidáty z různých listin
- Volil(a) jsem jednu kandidátní listinu
- Volil(a) jsem jednu kandidátní listinu a několik hlasů jsem rozdělil(a) konkrétním kandidátům

Jakou kandidátní listinu jste volil(a)?

Prosím zvolte **pouze jednu** z následujících možností:

- Listinu sdružení nezávislých kandidátů
- Listinu politické strany (politického hnutí)

Která politická strana to byla?

Prosím zvolte **pouze jednu** z následujících možností:

- ODS
- ČSSD
- KSČM
- KDU-ČSL
- TOP09
- Strana zelených
- ANO
- STAROSTOVÉ A NEZÁVISLÍ
- jiná strana

Vyberte důvody, proč jste volil(a) právě tuto kandidátní listinu

Prosím zvolte **pouze jednu** z následujících možností:

- Osobní sympatie ke kandidátům strany
- Nespokojenost s kandidaturou ostatních stran
- Spokojenost s programem této strany
- Spokojenost s politickou činností zástupců strany v minulosti

Účastnil(a) jste se v roce 2013 voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR?

Prosím zvolte **pouze jednu** z následujících možností:

- Ano
- Ne

Jakou politickou strany jste volil(a)?

Prosím zvolte **pouze jednu** z následujících možností:

- ČSSD
- ANO
- KSČM
- TOP09
- ODS
- KDU-ČSL
- Úsvit přímé demokracie
- jiná strana

Cítíte se některé politické straně v ČR blízko?

Prosím zvolte **pouze jednu** z následujících možností:

- Ano
- Ne

Je Vám určitá strana o trochu bližší než ostatní strany?

Prosím zvolte **pouze jednu** z následujících možností:

- Ano
- Ne

Ke které straně se cítíte nejbliže?

Prosím zvolte **pouze jednu** z následujících možností:

- ČSSD
- ANO
- KSČM
- TOP09
- ODS
- KDU-ČSL
- Úsvit přímé demokracie
- jiná strana

Cítíte se této straně?

Prosím zvolte **pouze jednu** z následujících možností:

- Velmi blízko
- Celkem blízko
- Ne moc blízko

Dovedete uvést výši volební klauzule v případě voleb zastupitelstev obcí v ČR?

•

Dovedete uvést procentuální výši, o kolik hlasů musí mít volený kandidát více oproti průměru hlasů na jednoho kandidáta listiny, aby byl zařazen na volitelné místo listiny?

•

Jaké je Vaše pohlaví?

Prosím zvolte **pouze jednu** z následujících možností:

- Žena
- Muž

Kolik je Vám let?

Prosím napište svou odpověď zde:

Jaký je Váš rodinný stav?

Prosím zvolte **pouze jednu** z následujících možností:

- Ženatý/vdaná
- Vdovec/vdova
- Rozvedený(á)
- Svobodný(á)

Kolik máte dětí?

Prosím napište svou odpověď zde:

•

Kolik z nich žije s Vámi ve Vaší společné domácnosti?

Prosím napište svou odpověď zde:

•

Jaké je Vaše současné ekonomické postavení?

Prosím zvolte **pouze jednu** z následujících možností:

- Zaměstnanec
- Soukromník, podnikatel
- Nezaměstnaný
- Student, učeň
- Pracující důchodce
- Nepracující důchodce
- Trvale v domácnosti
- Na mateřské dovolené
- Ostatní

V případě, že vykonáváte nějakou profesi, o kterou se jedná?

Prosím napište svou odpověď zde:

Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

Prosím zvolte **pouze jednu** z následujících možností:

- Základní
- Vyučen
- Střední s maturitou
- Nástavba, nedokončená VŠ
- Vysokoškolské

V naší společnosti jsou skupiny, kterým je přisuzováno vysoké sociální postavení, a naopak skupiny s nízkým sociálním postavením. Když přemýšlíte o sobě, kam byste se ve srovnání s ostatními lidmi v této zemi umístil(a) na následující stupnici, jejíž nejvyšší číslo (10) představuje nejvyšší sociální postavení a nejnižší (1) naopak představuje nejnižší sociální postavení?

Prosím zvolte vhodnou odpověď pro každou z položek:

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Stupnice

V jakém okrese se nachází obec, v které máte trvalý pobyt?

Prosím napište svou odpověď zde:

Jakou politickou stranu byste volil(a), kdyby se právě dnes konaly volby do Poslanecké sněmovny?

Prosím zvolte **pouze jednu** z následujících možností:

- ANO
- ČSSD
- KSČM
- TOP09
- ODS
- KDU-ČSL
- jinou

Děkujeme za vyplnění dotazníku

Vyhodnocení výsledků realizace Regionální inovační strategie Jihomoravského kraje (RIS JMK) za období 2003 – 2016

Evaluation of Results of the South Moravian Regional Innovation Strategy Achieved between 2003 and 2016

Miroslav Kostič

Abstrakt:

Hlavním cílem článku je představení a posouzení nejdůležitějších přínosů realizace Regionální inovační strategie Jihomoravského kraje (RIS JMK) pro rozvoj regionálního inovačního ekosystému a ekonomický rozvoj regionu, jakož i výstupů a výsledků jednotlivých aktivit realizovaných v rámci strategie. Vedlejším cílem je pak identifikace nejvýznamnějších bariér pro úspěšnou realizaci strategie a návrh doporučení pro jejich možné překonání. Realizace strategie významně přispěla ke zvyšování znalostní intenzity ekonomiky kraje, mj. i díky programům Jihomoravského inovačního centra (JIC) na podporu startupů. Aktivity JIC mají rovněž pozitivní vliv na podnikatelskou a inovační atmosféru v regionu. V této oblasti byly nicméně zjištěny rezervy související s nedostatečnými možnostmi propojení začínajících firem s investory. Aktivity realizované v rámci RIS JMK přispěly rovněž k rozvoji spolupráce mezi výzkumným a podnikovým sektorem. Bariérou bránící lepšímu využívání inovačního potenciálu regionu je především nesoulad mezi kvalitním výzkumem – zejména v oblasti life sciences – a nižšími schopnostmi místních podniků absorbovat a využít vytvářené znalosti. Přítomnost špičkových výzkumných infrastruktur spolu s dobře fungujícím regionálním inovačním systémem a nabídkou regionálních podpůrných programů a služeb pro příchozí výzkumníky, studenty a vysoce kvalifikované pracovníky činí z regionu atraktivní místo pro zahraniční talenty a specialisty. Rychle rostoucí podíl zahraničních studentů na místních univerzitách je na nejvyšší úrovni mezi českými kraji, stejně jako podíl zahraničních výzkumníků v podnikatelském sektoru. Přestože systém práce s talenty a lidskými zdroji v kraji funguje velmi dobře, mohl by být vylepšen dosažením vyšší provázanosti dosud parciálně implementovaných aktivit.

Klíčová slova:

regionální, inovační, strategie, Jihomoravský kraj, podnikání, podniky, startupy, inovační vouchery, spolupráce, výzkum, výzkumné organizace, univerzity, lidské zdroje, zahraniční, studenti, výzkumníci, kvalifikovaní pracovníci

Abstract:

The main goal of the article is to present and assess the key effects of realisation of the South Moravian Regional Innovation Strategy on the development of regional innovation ecosystem and regional economy and to assess its partial outputs and results as well. Additionally, the article identifies the most significant barriers to the successful realisation of the strategy and brings recommendations to their overcoming. Realisation of the strategy contributed significantly to the increase of knowledge intensity of the regional economy, also thanks to startup programmes of the South Moravian Innovation Centre (JIC). Support provided by JIC to innovation business also positively influenced entrepreneurial and innovation environment in the region. However, shortages were identified considering the insufficient opportunities to interconnect startups with investors. Activities realised within the strategy contributed also to the development research-industry cooperation. The main barrier hindering better utilisation of regional innovation potential relates to the mismatch of quality research – especially in life

sciences – and lower capabilities of local firms to absorb and apply the created knowledge. The presence of top-quality research infrastructures together with functional regional innovation system and offer of regional support programmes and services for incoming researchers, students and highly qualified staff makes the region attractive for foreign talents and specialists. Rapidly increasing share of foreign students at local universities is the highest among Czech regions as well as the share of foreign researchers in the business sector. Despite it's very well functionality the regional system for talents and human resources support could be improved through higher interconnection of activities, implemented separately so far.

Key words:

regional, innovation, strategy, South Moravia, business, companies, start-ups, innovation vouchers, cooperation, research, research institutions, universities, human resources, foreign, students, researchers, qualified staff

Úvod

Regionální inovační strategie Jihomoravského kraje (RIS JMK) představuje základní strategický dokument pro realizaci regionální politiky na podporu růstu konkurenceschopnosti založené na inovacích a výsledcích výzkumu, vývoje a vzdělávání. Od vzniku první verze této strategie na konci roku 2002 byla RIS několikrát reformulována. V současnosti je realizována již čtvrtá generace RIS (2014-2020). Vyhodnocení výsledků realizace RIS JMK bylo předmětem veřejné zakázky uskutečňované pro Krajský úřad Jihomoravského kraje od června 2017 do března 2018 konsorciem ve složení Technologické centrum AV ČR, Technopolis Group a IREAS centrum.

Cíl příspěvku

Hlavním cílem článku je představení a posouzení nejdůležitějších přínosů realizace RIS JMK pro rozvoj regionálního inovačního ekosystému a ekonomický rozvoj regionu, jakož i výstupů a výsledků jednotlivých aktivit realizovaných v rámci strategie. Vedlejším cílem je pak identifikace nejvýznamnějších bariér pro úspěšnou realizaci strategie a návrh doporučení pro jejich možné překonání.

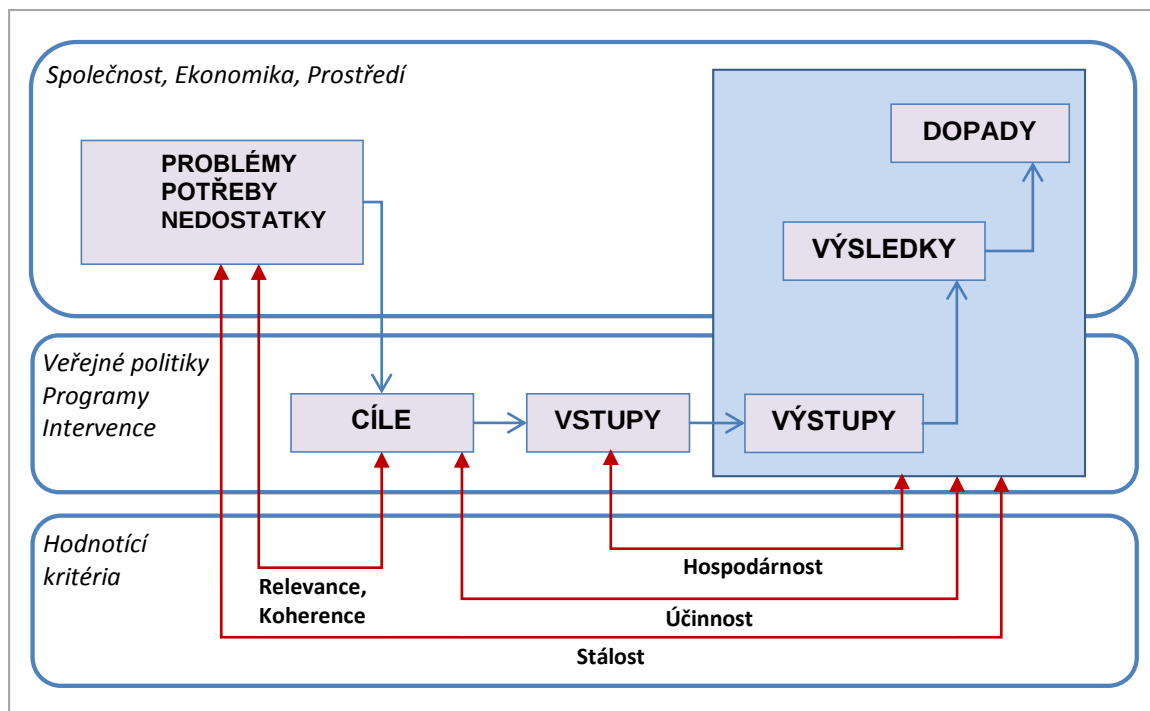
Metodika

Hodnocení jednotlivých intervencí (aktivit) RIS JMK a následné hodnocení celkových přínosů RIS JMK pro inovační ekosystém kraje jsou založena na evaluačním rámci, který pracuje se strukturou potřeb (problémů), cílů, vstupů, výstupů, výsledků a dopadů.

Pro každou aktivitu RIS JMK byla evaluátory na počátku formulována intervenční logika popisující východiska intervence, vstupy potřebné pro realizaci intervence, očekávané výstupy, výsledky a dopady. V návaznosti na intervenční logiku stanovili evaluátoři hodnotící kritéria a formulovali z nich vyplývající evaluační otázky. Evaluační rámec pracuje s následujícími pěti hodnotícími kritérii, která seskupují jednotlivé evaluační otázky:

- relevance – do jaké míry reagují cíle intervence/RIS JMK na identifikované problémy a potřeby inovačního ekosystému JMK,
- účinnost – do jaké míry odpovídají dosažené výstupy, výsledky a dopady stanoveným cílům intervence/RIS JMK,
- hospodárnost – do jaké míry jsou dosažené výstupy, výsledky a dopady intervence/RIS JMK adekvátní vynaloženým zdrojům,
- koherence – do jaké míry se intervence doplňují nebo překrývají s jinými intervencemi v rámci nebo mimo RIS JMK,

- stálost – do jaké míry vyvolala intervence/RIS JMK trvalé změny v inovačním ekosystému regionu, které budou pokračovat i po skončení intervence/intervencí.

Obr. 1: Základní rámec evaluace

Zdroj: Technologické centrum AV ČR, Technopolis Group, IREAS centrum (2018)

Vyhodnocení výsledků jednotlivých aktivit RIS JMK bylo uskutečněno s využitím kvantitativních i kvalitativních dat získávaných jako sekundární i primární data. Zdrojem sekundárních dat byly statistiky sbírané realizátory jednotlivých aktivit, výroční zprávy organizací zapojených do realizace aktivit RIS JMK, veřejně dostupná statistická data, jakož i údaje z databáze informací o firmách (Bisnode Magnusweb). Ekonomické dopady aktivit na podporu inovačního podnikání byly posouzeny prostřednictvím kontrafaktuální analýzy právě s využitím posledního ze jmenovaných zdrojů. Vývoj obratu, přidané hodnoty a počtu zaměstnanců v podnicích podpořených programy Jihomoravského inovačního centra (JIC) byl porovnáván s vývojem v nepodpořených firmách se srovnatelnými charakteristikami (velikost firmy, rok vzniku, obor činnosti, sídlo firmy).

Informace o jednotlivých aktivitách a aktérech RIS JMK byly dále doplněny o převážně kvalitativní primární data získávaná prostřednictvím 10 dotazníkových šetření mezi příjemci, 31 osobních rozhovorů s účastníky programů a aktivit RIS JMK, 41 rozhovorů s realizátory aktivit a dalšími klíčovými regionálními aktéry inovačního ekosystému kraje, jakož i 3 fokusních skupin se zástupci akademické, podnikové a veřejné sféry.

Výsledky vyhodnocení jednotlivých aktivit i celkových přínosů RIS JMK pro region jsou v dalším textu pracovně shrnuty do tří stěžejních tematických oblastí RIS:

- aktivity na podporu inovačního podnikání,
- aktivity na podporu spolupráce mezi výzkumnou a podnikovou sférou,
- aktivity na podporu talentů a rozvoje lidských zdrojů.

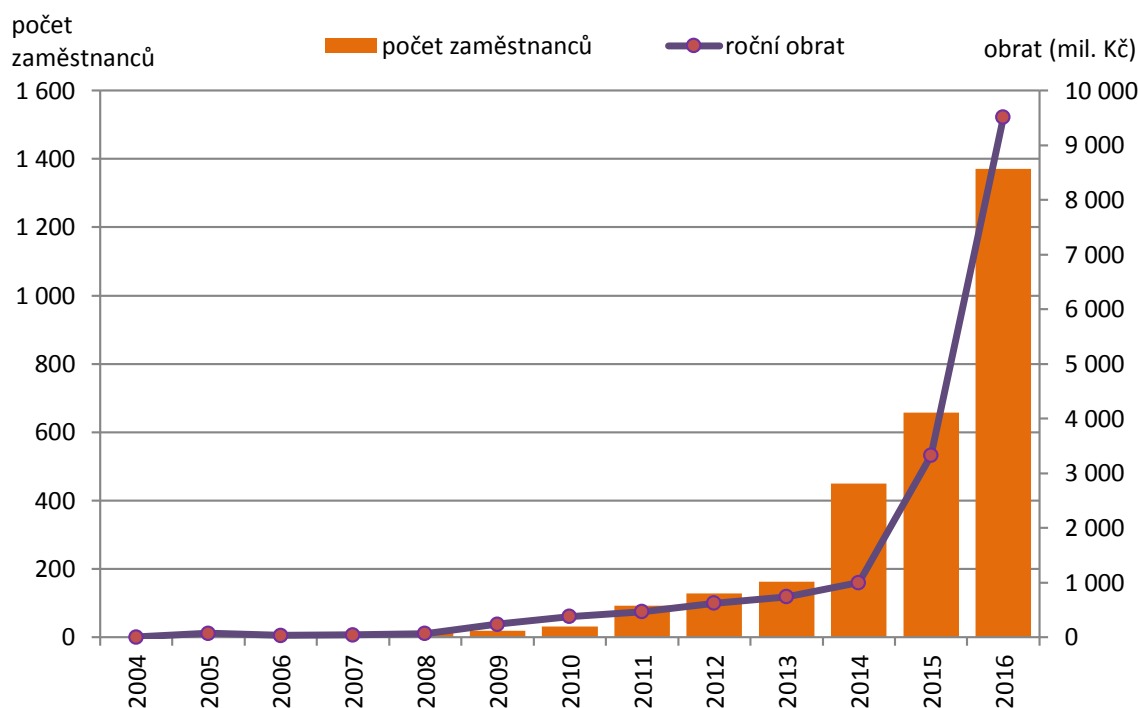
Čtvrtou, průřezovou oblastí, ve které byla realizace RIS JMK hodnocena, je oblast řízení a implementace strategie.

V závěrečné části článku jsou shrnuty hlavní výsledky realizace RIS JMK v hodnocených oblastech a konfrontovány s nedostatky či bariérami bránícími lepšímu využití inovačního potenciálu regionu.

Výsledky

Podpora inovačního podnikání

Programy na podporu startupů (JIC Enter, JIC StarCube, JIC Master/Innovation Park) implementované JIC podpořily v průběhu existence RIS přes 140 firem či začínajících podnikatelů, přičemž tři čtvrtiny podpořených firem stále fungují. Dalších více než 60 firem bylo podpořeno programem JIC Platinn pro inovační firmy starší tří let. Firmy, které absolvovaly startupové programy JIC, vykazují vyšší míru životnosti než srovnatelné nepodpořené firmy v regionu. Úspěšnost podpůrných nástrojů dokládá i statisticky významný rozdíl mezi průměrným ročním nárůstem obrátu u firem podpořených programy JIC Platinn a Innovation Park a u kontrolní skupiny nepodpořených firem. Roste také počet startupů, které do 3 let po absolvování programů JIC dosáhly ročního obrátu nad 10 mil. Kč – v roce 2016 jich bylo již 14.

Graf 1: Vývoj celkového počtu zaměstnanců a obrátu firem podpořených startupovými programy JIC

Zdroj: Jihomoravské inovační centrum (2017); Technologické centrum AV ČR, Technopolis Group, IREAS centrum (2018)

Ve více než stovce fungujících firem podpořených startupovými programy bylo vytvořeno cca 1 370 pracovních míst, většinou vysoce kvalifikovaných. Na nárůstu počtu zaměstnaných osob v kraji se tyto programy podílely cca 3 %, ale významnější byl jejich přínos k nárůstu počtu specialistů a technických a odborných pracovníků, který je v Jihomoravském kraji nejvyšší mezi českými kraji. V podporovaných firmách se zároveň zvýšil počet zaměstnanců VaV z 50 na 340. Tyto firmy tak mají nezanedbatelný podíl na nárůstu počtu zaměstnanců VaV v podnikatelském sektoru v kraji (v letech 2010 až 2015 z 4,1 tis. FTE na 7,3 tis. FTE) i na růstu počtu znalostně intenzivních firem (zjednodušeně střední a velké firmy s 10+ zaměstnanci ve VaV a malé firmy s 5+ zaměstnanci ve VaV). Ve výši a dynamice nárůstu podnikatelských výdajů na VaV v poměru k HDP má Jihomoravský kraj výrazný náskok před ostatními kraji Česka. Ačkoliv je tento vývoj spojen především se zvyšováním výdajů ve velkých podnicích sídlících v kraji, ke zvyšující se znalostní intenzitě ekonomiky regionu přispěly i výzkumné a vývojové aktivity v malých a středních podnicích podporovaných

prostřednictvím RIS. Vliv RIS JMK na znalostní intenzitu ekonomiky lze vysledovat také v prioritním zaměření podpory na high-tech obory a obory s vysokou přidanou hodnotou – 25 % firem podpořených JIC působí v oblasti ICT a programování, dalších 9 % ve strojírenství.

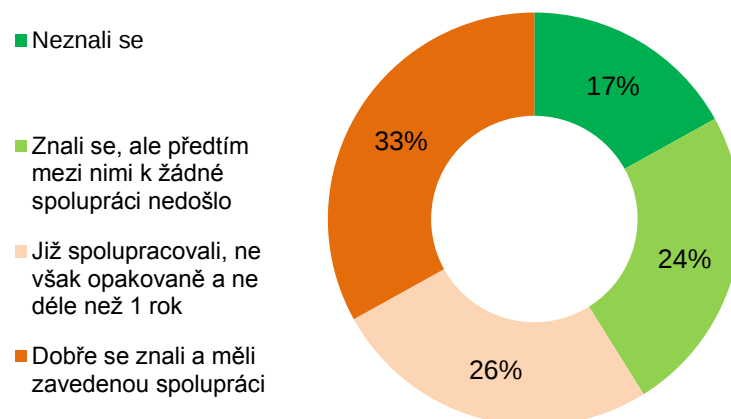
Významný vliv na rozvoj odvětví strojírenské obráběcí techniky má výzkumné centrum Intemac spolupracující na výzkumných projektech s dvěma desítkami strojírenských firem, převážně velkých podniků z celé ČR. Zaměření intervencí RIS JMK na podporu inovačního podnikání tak vede k postupným změnám odvětvové struktury hospodářství regionu ve prospěch znalostně náročných oborů.

V kraji vybudované fyzické infrastruktury na podporu inovačního podnikání podporují podniky působící v různých oborech klíčových pro ekonomiku regionu – pokročilé technologie, materiály, nano- a biotechnologie, elektrotechnika, IT, letectví či automotive. Po засídlení v hodnocených fyzických infrastrukturách je vysoká poptávka, jejich obsazenost se pohybuje téměř na 90 %. Stávající infrastruktura vybudovaná pro tyto účely v Brně se ovšem na základě výsledků hodnocení jeví jako dostatečně pokrývající potřeby regionu. Potřeba dalšího rozvoje podpůrných poradenských služeb pro inovační podniky naopak přetrvává. Zatímco JIC nabízí velmi propracovaný systém poradenských služeb pro podnikatele, u ostatních infrastruktur nejsou tyto služby rozvinuty zdaleka v takovém rozsahu a kvalitě.

Podpora spolupráce mezi výzkumnou a podnikovou sférou

Opatření na podporu spolupráce výzkumných organizací (VO) a podniků tvořila významnou část aktivit RIS JMK v průběhu všech čtyř generací strategie. Aktivity spojené s rozvojem infrastruktury pro inovační podnikání (poradenství, kooperační setkání aj.) současně přispívaly k posilování komunikace a vazeb mezi brněnskými vysokými školami a firmami v kraji. Klíčovým podpůrným nástrojem pro navázání a rozvoj spolupráce mezi akademickou a firemní sférou byl regionální program inovačních poukázek (JIC Voucher), implementovaný v letech 2009-2015. Program se stal inspirací pro podobné programy realizované v dalších krajích ČR i na národní úrovni (MPO).

Po většinu období fungování programu JIC Voucher byly prioritizovány potřeby VO z regionu, které mohly spolupracovat s firmami z celé ČR, přičemž hlavním motivem byla snaha propojit nově vznikající VaVpl centra s podniky. Až v posledním roce implementace programu se podpora zaměřila naopak na naplnění potřeb podniků z Jihomoravského kraje spolupracujících s excelentními VO z celé ČR i ze zahraničí. Program podpořil celkem 321 projektů spolupráce a umožnil vytvoření nových vztahů mezi podniky a VO, jakož i ověření proveditelnosti větších výzkumných projektů v řádu milionů korun (realizovaných většinou z prostředků národních programů kolaborativního VaV). Po skončení projektu financovaného voucherem pokračovala spolupráce mezi firmami a VO ve více než třetině případů, přičemž ke spolupráci došlo častěji u subjektů, které spolupracovaly již před účastí v programu. Realizace programu zčásti přispěla též k nárůstu objemu smluvního výzkumu (v letech 2010-2016 více než osminásobnému), který zaznamenala v posledních letech nejvýznamnější výzkumná pracoviště v kraji (zvláště pak pracoviště VUT v Brně). O rozvoji spolupráce mezi výzkumným a podnikovým sektorem v kraji vypovídá též skutečnost, že mezi lety 2011 a 2016 významně vzrostly podnikatelské výdaje na VaV uskutečňovaný na VŠ v kraji (z 1 mil. Kč na 203 mil. Kč), který tak měl v daném období 28% podíl na nárůstu těchto výdajů v ČR.

Graf 2: Předchozí vztah účastníků programu z řad podniků s výzkumníky – partnery v projektu podaném do programu JIC Voucher v letech 2012-2015

Zdroj: Technologické centrum AV ČR, Technopolis Group, IREAS centrum (2018)

Od roku 2010 jsou JIC organizovány rovněž akce JIC 120 vteřin, které jsou zaměřeny zejména na propojování podniků v silných či dominantních odvětvích v regionu. Akce jsou však určeny i pro podniky či VO z jiných regionů.

Firmám z Jihomoravského kraje a okolních krajů pomáhá JIC také prostřednictvím grantového poradenství, zacíleného na získání grantů v mezinárodních kolaborativních programech. Fungování této služby se pozitivně odráží na rostoucím počtu grantů získaných s asistencí JIC (nejčastěji v programu SME Instrument) a na nárůstu podílu těchto grantů na všech grantech získaných subjekty z kraje, resp. z ČR.

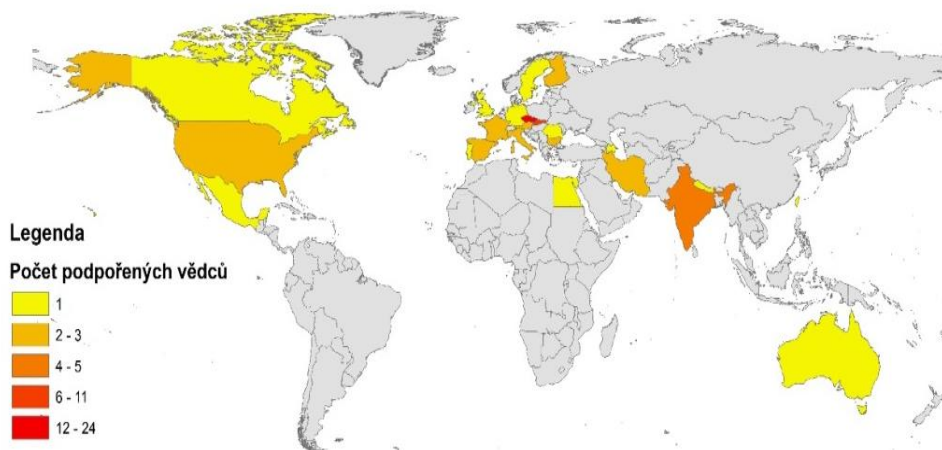
Podpora transferu technologií (TT) a provazování činnosti univerzitních center TT dosud nepřinesla očekávané výsledky, a to i přes snahy z regionální úrovně o propojování výzkumné a podnikové sféry pomocí networkingu a facilitace, pozitivně vnímané ze strany VO i podniků. Projekt TT Point (2009-2012), realizovaný v rámci RIS JMK a financovaný z evropských zdrojů, umožnil nastavení pravidel pro TT na dvou brněnských VŠ (VUT, MENDELU) i vytvoření samotných struktur pro TT na MENDELU. Nedošlo ovšem k naplnění hlavního cíle projektu, kterým bylo propojení center TT brněnských VŠ do plánované, centrálně koordinované sítě spolupracujících institucí. Příčiny byly v nízké prioritě TT a spolupráce s podniky na straně VŠ, v nezapojení všech veřejných VŠ v kraji (projektu se neúčastnily MU a VFU), i v různých představách zapojených VŠ o fungování regionální sítě pro TT. Hlavní bariéry pro spolupráci s podnikovou sférou tak představují vnitřní problémy v nastavení procesů spolupráce na straně univerzit i byrokratické překážky celonárodní působnosti.

Podpora talentů a rozvoje lidských zdrojů

V oblasti podpory lidských zdrojů pro inovační rozvoj regionu hrají klíčovou úlohu aktivity Jihomoravského centra pro mezinárodní mobilitu (JCMM), které podporuje talentované studenty středních a vysokých škol, rozvoj začínajících vědců a příchod zahraničních studentů a vědců do Jihomoravského kraje. Dalšími realizátory strategie v této oblasti jsou Brno Expat Centre podporující kvalifikované pracovníky ze zahraničí přijíždějící do regionu a Vida! science centrum zaměřené na popularizaci vědy a výzkumu a zvyšování zájmu mladé generace o studium přírodních a technických oborů.

Realizace programu SoMoPro (2009-) napomáhá ke zvyšování počtu zahraničních výzkumníků v kraji – celkem bylo podpořeno 71 špičkových výzkumníků (z toho 49 zahraničních a 22 navrátilivších se českých vědců), k jejichž spokojenosti s pobytem v regionu přispěly též služby brněnského centra Euraxess, provozovaného rovněž JCMM. Po ukončení výzkumu financovaného programem zůstává v Brně v současnosti cca 56 % podpořených

výzkumníků, přičemž klíčovou roli pro toto jejich rozhodnutí sehrává moderní výzkumná infrastruktura vystavěná v Brně v minulém programovém období (CEITEC, RECETOX aj.). Udržení výzkumníků po ukončení jejich projektu v SoMoPro je ovšem z dlouhodobého hlediska problematické, a to zejména s ohledem na nestabilitu financování výzkumu v Česku.

Obr. 2: Počet vědců podpořených programem SoMoPro podle země původu

Zdroj: Jihomoravské centrum pro mezinárodní mobilitu (2017); Technologické centrum AV ČR, Technopolis Group, IREAS centrum (2018)

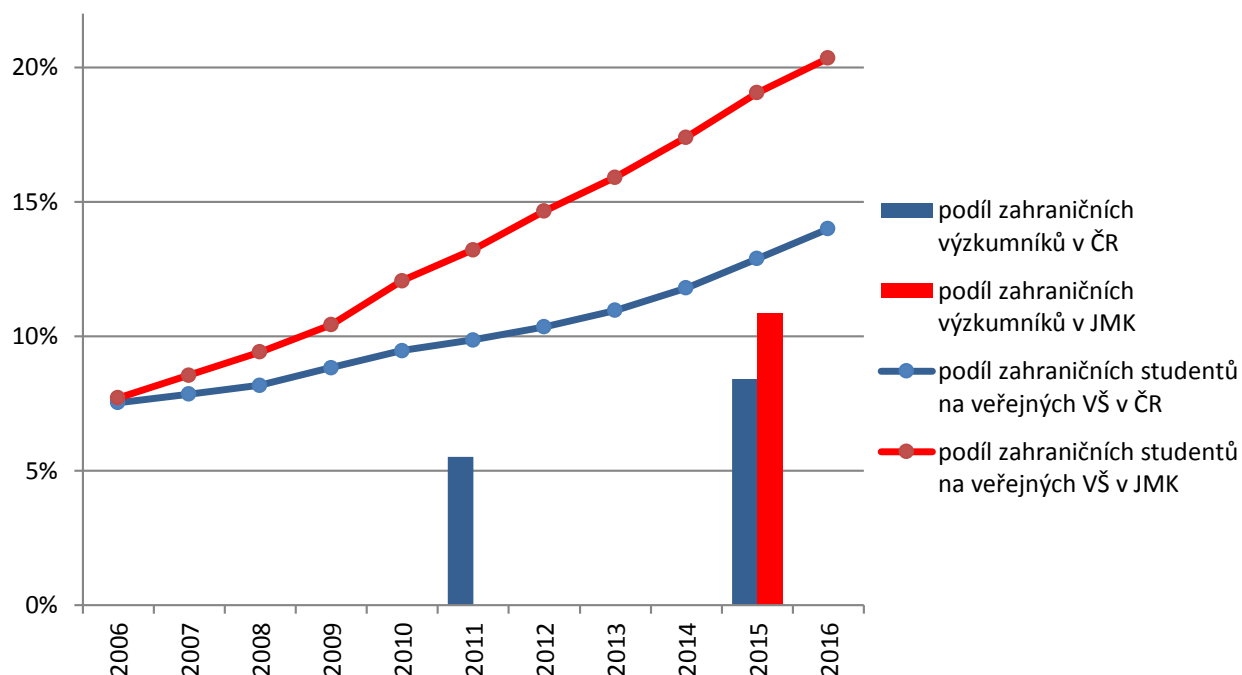
Na příliv talentovaných studentů ze zahraničí je zaměřen program JCMM Internacionalizace, kterým od roku 2006 prošlo téměř 250 studentů, a v jeho rámci provozované zahraniční lektoráty (ty absolvovalo na sedm desítek studentů). Tyto aktivity částečně přispívají ke zvyšování počtu zahraničních studentů přijíždějících na brněnské VŠ v rámci různých mobilitních schémat, resp. zvyšování podílu zahraničních studentů na VŠ v kraji (z 8 % v roce 2006 na 20 % v roce 2016). Tento nárůst byl v kraji přitom výrazně rychlejší než v ostatních částech ČR, což svědčí o vysoké atraktivitě regionálních univerzit a úspěšnějším průběhu internacionalizace místních VŠ než v jiných regionech ČR.

Programy JCMM podporují rovněž domácí talentované studenty od středních škol – Středoškolská odborná činnost (SOČ), Program podpory nadaných studentů (PPNS) – přes bakalářské a magisterské studium (PPNS) až po doktorské studium (Brno PhD Talent). Programem Brno PhD Talent bylo od roku 2009 podpořeno přes 100 studentů, z nichž menší část tvoří talentovaní zahraniční studenti. Většina studentů podpořených programem dosud působí na výzkumných pracovištích v kraji. Prostřednictvím programu PPNS je podpořeno ročně 80-90 studentů středních a prvních ročníků vysokých škol, programem SOČ pak ročně cca 60 středoškoláků. Díky programu se daří zatraktivnit především přírodovědné, o něco méně pak i technické obory. Evaluací byl ovšem rovněž zjištěn omezený rozsah sítě středních škol zapojených do programů SOČ a PPNS a zvláště pak nedostatečné pokrytí mimobrněnských středních škol touto formou podpory.

Realizace projektu Vida! science centra má – podobně jako výše uvedené programy zaměřené na studenty SŠ a VŠ – za cíl zvýšit zájem o studium přírodovědných a technických oborů. Vzhledem ke krátké době existence centra (od r. 2013) je však na vyhodnocení reálných dopadů jeho činnosti na vývoj počtu a podílu studentů v těchto oborech ještě brzy.

Nárůst počtu uživatelů služeb Brno Expat Centre (ze 102 obslužených klientů v r. 2011 na 910 klientů v r. 2017) koresponduje s rostoucím počtem zahraničních výzkumných pracovníků a dalších odborníků v kraji. Podíl zahraničních výzkumníků v kraji (10,9 % na všech výzkumnících) je v porovnání s ostatními kraji ČR druhý nejvyšší, v podnikatelském sektoru pak vůbec nejvyšší, což potvrzuje význam podpory kvalifikovaných zahraničních pracovníků – expatů – pro zvyšování atraktivity kraje. Významná část expatů zůstává v regionu

po období 4 a více let. Další vývoj ovšem závisí na faktorech mimo vliv Brno Expat Centre, zvláště pak na pokračující atraktivitě regionu pro zde působící mezinárodní firmy ve znalostně intenzivních odvětvích ekonomiky.

Graf 3: Podíl zahraničních výzkumníků a studentů na institucích v Jihomoravském kraji a v celé ČR

Zdroj: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (2017), Český statistický úřad (2017)

Řízení a implementace RIS JMK

Proces řízení a implementace RIS JMK byl vyhodnocen jako efektivní a vykazující vysokou míru stability a kontinuity. Celkové náklady vynaložené na realizaci aktivit RIS JMK lze přitom považovat za proporcionální k dosaženým výsledkům. Ze strany příjemců jednotlivých aktivit implementovaných v rámci RIS JMK je zároveň pozitivně hodnocena snaha o minimalizaci administrativní zátěže přenášené realizátory aktivit RIS na příjemce.

Důležitou funkcí realizace RIS je kromě zvyšování konkurenceschopnosti a inovačního potenciálu regionu také rozvoj sociálního kapitálu a posilování inovační kultury a image regionu. Z tohoto hlediska hrají klíčovou roli platformy posilující komunikaci a spolupráci mezi jednotlivými regionálními aktéry. Výsledky evaluace ukázaly, že tyto platformy dlouhodobě přispívají k vytváření důvěry mezi jednotlivými aktéry, zvláště pak mezi firmami a JIC a mezi JIC a vysokými školami.

Shrnutí a diskuse hlavních výsledků a bariér rozvoje

Realizace RIS JMK významně přispěla ke zvyšování znalostní intenzity ekonomiky kraje. Dynamika intenzity podnikového VaV v posledních letech významně převyšuje vývoj ve všech ostatních regionech ČR. Na posílení znalostní intenzity ekonomiky kraje se přitom nezanedbatelnou měrou podílely startupové programy JIC. Aktivity JIC na podporu inovačního podnikání mají rovněž pozitivní vliv na podnikatelskou a inovační atmosféru v regionu.

V oblasti podpory inovačního podnikání prostřednictvím aktivit a nástrojů RIS JMK byly nicméně zjištěny rezervy v souvislosti s nedostatečnými možnostmi propojení začínajících

fírem s investory a s obecně nízkou motivací studentů k vlastnímu podnikání. V návaznosti na tato zjištění byla autory evaluace navržena opatření směřující k podpoře rychlejšího růstu startupů (zřízení platformy pro propojování startupů s investory), jakož i k vedení studentů k podnikavosti a vytváření inovací (zařazení výuky základů podnikání do studijních programů, organizace studentských soutěží ve vývoji inovativních produktů, podpora stáží studentů v inovačně zaměřených podnicích).

Aktivity realizované v rámci RIS JMK přispěly rovněž k rozvoji spolupráce mezi výzkumným a podnikovým sektorem. Podnikatelské výdaje na výzkum a vývoj uskutečňovaný na vysokých školách v kraji v posledních letech významně vzrostly. Také v návaznosti na realizaci programu JIC Voucher (2009-2015), kde třetina podpořených projektů pokračovala v návazné spolupráci mezi firmou a výzkumnou organizací, došlo k významnému nárůstu počtu firem spolupracujících na VaV s veřejnými výzkumnými organizacemi z Jihomoravského kraje.

Přes velké prostředky financované z evropských a národních zdrojů do kapacit pro transfer technologií (TT) jsou však tyto kapacity na brněnských VŠ stále nedostatečně rozvinuty (podobně jako na většině VŠ v ČR). Univerzity by proto měly nadále věnovat pozornost posilování kapacit pro TT (zvláště personálních a odborných). Podmínky pro TT však mohou být zkvalitňovány i na úrovni kraje, a to např. prostřednictvím organizovaných setkávání venture kapitalistů s firmami a výzkumnými organizacemi či podporou vzniku tzv. Living labs – testovacích prostředí pro společné vytváření inovací jejich tvůrci a uživateli.

Další bariérou bránící lepšímu využívání inovačního potenciálu regionu je nesoulad mezi kvalitními výzkumnými kapacitami (především v oblasti life sciences) a nižšími schopnostmi místních podniků absorbovat a využít znalosti vytvářené ve výzkumných organizacích. Nově vybudovaná výzkumná centra tak dosud dostatečně nevyužívají svůj potenciál pro znalostní rozvoj regionu a ani inovační firmy v regionu plně nevyužívají vybudovanou špičkovou infrastrukturu k vlastnímu rozvoji. V této souvislosti je žádoucí v regionu více podporovat vznik a rychlý rozvoj firem v oblasti biotechnologií, jakož i spolupráci a vzájemné učení mezi zaměstnanci inovativních firem a výzkumných organizací (např. prostřednictvím profesního a technologického vzdělávání poskytovaného inovativním firmám ze strany regionálních univerzit).

Prezentace Jihomoravského kraje jako regionu s dobře fungujícím inovačním systémem disponujícím novými a modernizovanými výzkumnými infrastrukturami spolu s programy JCMM Internacionalizace a Brno PhD Talent rovněž přispívají ke strmě rostoucímu podílu zahraničních studentů na veřejných vysokých školách v kraji. Kromě nejvyššího podílu zahraničních studentů z krajů Česka se kraj vyznačuje také v rámci ČR nejvyšším podílem zahraničních výzkumníků v podnikatelském sektoru. Tyto skutečnosti potvrzují význam aktivit RIS a zvláště atrakce výzkumníků (SoMoPro) a funkční podpory expatů (Brno Expat Centre) pro zvyšování atraktivity kraje.

Přestože systém práce s talenty a lidským zdroji v Jihomoravském kraji funguje velmi dobře, byly evaluací identifikovány oblasti, ve kterých by mohl být vylepšen. Jedná se především o potřebu vyšší provázanosti dosud parciálně implementovaných aktivit a nástrojů. Podpora talentů by zároveň mohla být rozšířena tak, aby pokrývala všechny stupně vzdělávání (tedy i ZŠ) a umožňovala i přesah podpory do pozdější kariéry talentovaných jedinců (např. formou stipendií pro nadané studenty ve firmách). Přes příliv zahraničních studentů, výzkumníků i expatů do regionu, který je v rámci Česka výjimečný, je třeba uvážit možné časové omezení těchto pobytů a dále rozvíjet nástroje na získávání zahraničních talentů a odborníků v prioritních oborech kraje potřebných pro rozvoj inovační ekonomiky regionu.

V oblasti řízení a implementace RIS byla identifikována určitá rizika v potenciálním vyčleňování skupiny regionálních aktérů, kteří jsou členy pracovních skupin RIS, na straně jedné a ostatních aktérů regionálního inovačního systému na straně druhé. V souvislosti s tímto zjištěním je vhodné posilovat povědomí o RIS mezi všemi relevantními regionálními aktéry a zajistit jejich větší zapojení do strategického řízení. Zároveň byla zjištěna chybějící koordinace aktivit RIS podle tematického zaměření ekonomiky kraje, tj. podle oblastí vertikální

specializace RIS JMK. Stávající pracovní skupiny RIS JMK by tak bylo vhodné doplnit o oborově zaměřené pracovní skupiny.

S přihlédnutím k souhrnným výsledkům evaluace RIS JMK a zvláště k vývoji hodnot indikátorů, které byly Jihomoravským krajem stanoveny jako indikátory pro naplňování vize strategie, lze konstatovat, že Jihomoravský kraj je vzhledem ke zvyšujícímu se podílu podnikového VaV na HDP, kontinuálně rostoucímu podílu zahraničních studentů i zvyšující se excelenci výzkumu uskutečňovaného v kraji (měřené mj. počtem získaných ERC grantů) na úspěšné cestě k naplnění vize RIS JMK – rozvinout inovační potenciál kraje na úroveň nejinnovativnějších regionů EU.

Literatura:

- BISNODE MAGNUSWEB (2017): webové stránky databáze: <https://magnusweb.bisnode.cz/>.
BRNO EXPAT CENTRE (2017): webové stránky: <https://www.bnoexpatcentre.eu/>; data poskytnutá k realizovaným aktivitám.
ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2017): Ukazatele výzkumu a vývoje. <https://www.czso.cz/csu/czso/ukazatele-vyzkumu-a-vyvoje-2016>
INFORMAČNÍ SYSTÉM VÝZKUMU, EXPERIMENTÁLNÍHO VÝVOJE A INOVACÍ (2017): webové stránky: <https://www.rvvi.cz/>.
JIHOMORAVSKÉ CENTRUM PRO MEZINÁRODNÍ MOBILITU (2017): webové stránky: <http://www.icmm.cz/>; data poskytnutá k realizovaným aktivitám.
JIHOMORAVSKÉ INOVAČNÍ CENTRUM (2005): Regionální inovační strategie Jihomoravského kraje. Verze II.
JIHOMORAVSKÉ INOVAČNÍ CENTRUM (2009): Regionální inovační strategie Jihomoravského kraje 3. 2009-2013.
JIHOMORAVSKÉ INOVAČNÍ CENTRUM (2014): Regionální inovační strategie Jihomoravského kraje 2014-2020.
JIHOMORAVSKÉ INOVAČNÍ CENTRUM (2017): webové stránky: <https://www.jic.cz/>; data poskytnutá k realizovaným aktivitám.
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY (2017): Data o studentech, poprvé zapsaných a absolventech škol. <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/statistika-skolstvi/data-o-studentech-poprve-zapsanych-a-absolventech-vysokych>
REGIONÁLNÍ INOVAČNÍ STRATEGIE JIHOMORAVSKÉHO KRAJE (2017): webové stránky: <http://www.risjmk.cz>.
REGIONÁLNÍ ROZVOJOVÁ AGENTURA JIŽNÍ MORAVY, DHV ČR (2002): Regionální inovační strategie Jihomoravského regionu. Projekt INTERPRISE.
TECHNOLOGICKÉ CENTRUM AV ČR, TECHNOPOLIS GROUP, IREAS CENTRUM (2018): Vyhodnocení výsledků realizace Regionální inovační strategie Jihomoravského kraje za období 2003 – 2016. Výstupy veřejné zakázky Krajského úřadu Jihomoravského kraje. <https://m.kr-jihomoravsky.cz/Default.aspx?PubID=327052&TypeID=2>

Kontaktní adresa autora:

Mgr. Miroslav Kostić, Technologické centrum Akademie věd ČR, Ve Struhách 27, 160 00 Praha 6, Česká republika, E-mail: kostic@tc.cz.

Zpravodajské služby České republiky a jejich reakce na vzestup globálního terorismu

Czech Intelligence Services and their Reaction to the Rise of Global Terrorism

Martin Kovanič, Aneta Coufalová

Abstrakt:

Činnost zpravodajských služeb se v období po teroristických útocích v Evropě stala jedním z významných problémů současnosti. Z důvodu implementace proti-teroristické legislativy došlo k posílení funkcí zpravodajských služeb. Diskuze o rozšíření pravomocí zpravodajských služeb probíhaly i v České republice. Cílem tohoto příspěvku je zmapovat, jakým způsobem se vyvíjely pravomoci zpravodajských služeb v České republice v souvislosti s bojem proti terorismu. Příspěvek se věnuje také Evropské unii, jako klíčovému zdroji legislativy a judikatury této oblasti. Následně je představena analýza činnosti Bezpečnostní informační služby v boji proti terorismu.

Klíčová slova:

zpravodajské služby, terorismus, národní bezpečnost, Česká republika

Abstract:

The activity of intelligence services has become one of the most important problems in the aftermath of the terrorist attacks in Europe. Due to the implementation of counter-terrorism legislation, the intelligence services have been strengthened. Discussions on expanding intelligence services have also taken place in the Czech Republic. The aim of this paper is to find out how the intelligence services in the Czech Republic have developed in context with the fight against terrorism. The contribution also devotes to the European Union as a key source of legislation and judiciary in this area. An analysis of the activities of the Security Information Service in the fight against terrorism is presented.

Key words:

Intelligence Services, Terrorism, National Security, Czech Republic

Úvod

Teroristické útoky v Evropě, jako i migrační a uprchlická krize z posledních let povýšily problematiku bezpečnosti a ochrany před terorismem na jednu z nejpodstatnějších výzev evropských států.¹⁶ Eurobarometr z května 2018 ukázal, že občané Evropské unie považují boj proti terorismu za nejzásadnější téma pro nadcházející volby do Evropského parlamentu. Až 49 procent obyvatel EU (a 55 procent občanů České republiky) považují za prioritní téma tuto problematiku (Eurobarometr 2018).

¹⁶ Většinu teroristických útoků v Evropě z roku 2017 mají na svědomí nacionalisti a separatističtí extremisté, islamisté jsou zodpovědní za třetinu útoků. Na druhé straně, islamisté mají na svědomí až třetinu lidských obětí. Viz EU Terrorism and Situation Trend Report 2017, dostupné z <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/eu-terrorism-situation-and-trend-report-te-sat-2017>

Jsou to právě zpravodajské služby, které představují klíčovou roli v boji proti terorismu, v předvídání problémů a snižování nejistoty (Fingar, 2011). Zpravodajské služby disponují v oblasti zajišťování bezpečnosti relativně velkými pravomocemi a současně jsou pod nejmenší kontrolou (Završnik 2013). Zároveň, boj proti terorismu nabývá v poslední době nových významů, dochází k potírání hranic mezi terorismem a extremismem a 'teroristické identity' (angl. terror identities) jsou připisované různým kategoriím potenciálních hrozeb (Monaghan a Walby, 2012, s. 141-146). Pojmem terorismus může být označené jakékoliv podezřelé chování. V souvislosti s tímto vývojem dochází k oslabování řádného soudního řízení (Gill, 2006).

Vývoj v posledních letech přinesl diskuze o pravomocích zpravodajských služeb, a současně širší diskuzi o bezpečnostních právech a občanských svobodách. Na jedné straně stojí rozhodnutí Soudního dvora Evropské unie z dubna 2014, který rozhodl, že směrnice o uchovávání údajů z roku 2006, která telekomunikačním společnostem ukládala povinnost shromažďovat a uchovávat metadata z elektronických a telefonních komunikací, obzvláště závažným způsobem zasahuje do základních práv obyvatel na soukromý život a ochranu osobních údajů a prohlásil ji za neplatnou. Využívání metadat přináší více problémů v boji proti terorismu, zejména v souvislosti se zásahem do občanských práv, ale i efektivitou jejich využívání (Sarre, 2017). Na druhé straně po teroristických útocích mnohé státy přijímaly a zpřísnily proti-teroristickou legislativu a zpravodajským službám rozšiřovaly pravomoci (Kovanič, 2017). Stejně diskuse probíhaly i v České republice.

Cílem tohoto článku je zmapovat vývoj pravomocí zpravodajských služeb, právě v kontextu mezinárodního bezpečnostního vývoje. V první části představíme analýzu legislativních dokumentů, které se týkaly změn pravomocí zpravodajských služeb, a jež budou zasazeny do širšího politického kontextu. Následně, na základě analýzy výročních zpráv Bezpečnostní informační služby za období 2007-2016 zhodnotíme, jakým způsobem pracuje tato služba v boji proti terorismu a na jaké hrozby se soustředí.

Zpravodajské služby ČR a boj proti terorismu

Zpravodajské služby, jako orgány pro získávání a analyzování informací důležitých pro státní bezpečnost a ochranu státu, hrají v boji s globálním terorismem významnou roli. V České republice působí tři zpravodajské služby: Bezpečnostní informační služba, Úřad pro zahraniční styky a informace, Vojenské zpravodajství. Podle zákona č. 153/1994 Sb. o zpravodajských službách ČR je působnost zpravodajských služeb vymezena na zabezpečování informací o činnostech ohrožujících státní a služební tajemství, týkající se organizovaného zločinu a terorismu, o činnostech jejichž důsledky mohou ohrozit bezpečnost nebo ekonomické zájmy ČR, informace mající původ v zahraničí a jež jsou významné pro bezpečnost politických a ekonomických zájmů ČR, o zpravodajských službách cizí moci v oblasti obrany apod. (Zákon č.153/1994 Sb.).

Bezpečnostní informační služba České republiky (zkr. BIS) je civilní kontrarozvědnou zpravodajskou službou, to znamená, že působí výhradně na území České republiky a brání bezpečnostní a ekonomické zájmy státu. Za činnost BIS odpovídá Vláda České republiky, která současně koordinuje její činnost (BIS, 2018). BIS zabezpečuje informace o záměrech a činnostech namířených proti demokratickým základům ČR, o zpravodajských službách cizí moci, o činnostech ohrožujících státní tajemství a o činnostech týkajících se organizovaného zločinu a terorismu (Zákon č.153/1994 Sb.). Vojenské zpravodajství je ústřední vojenskou zpravodajskou službou České republiky integrující rozvědnou i kontrarozvědnou činnost (působí jak na území ČR, tak současně i v zahraničí). Vojenské zpravodajství je součástí Ministerstva obrany a úkoly Vojenskému zpravodajství ukládá Vláda ČR (Vojenské zpravodajství, 2013). Vojenské zpravodajství zabezpečuje informace o záměrech a činnostech ohrožujících utajované skutečnosti v oblasti obrany ČR, o zpravodajských službách cizí moci v oblasti obrany a mající původ v zahraničí, důležité pro obranu a bezpečnost ČR (Zákon č.153/1994 Sb.). Úřad pro zahraniční styky a informace (zkr. ÚZSI) je civilní rozvědná zpravodajská služba (s polem působnosti mimo území České republiky).

ÚZSI je součástí Ministerstva vnitra a na rozdíl od BIS a Vojenského zpravodajství, jejichž činnost a oprávnění jsou upraveny v jednotlivých zákonech o BIS a o Vojenském zpravodajství, tak ÚZSI je samostatnou organizační složkou státu a jeho oprávnění je upraveno v Zákoně o zpravodajských službách ČR. ÚZSI shromažďuje informace týkající se zahraničněpolitické, ekonomické a bezpečnostní sféry a jejichž původ je v zahraničí (Úřad pro zahraniční styk a informace, 2016).

Podle zákona o zpravodajských službách má hlavní působnost v boji proti terorismu Bezpečnostní informační služba, která získává, shromažďuje a vyhodnocuje informace důležité pro bezpečnost ČR (Zákon č.153/1994 Sb.). V souvislosti se zefektivněním spolupráce boje proti terorismu přijala vláda ČR v roce 2006 usnesení č. 1060, ve kterém stanovuje Bezpečnostní informační službu jako místo pro soustřeďování a vyhodnocování informací zabezpečené všemi zpravodajskými službami ČR a zaměřené na boj proti terorismu (Vláda ČR, 2006).

Otázka pravomocí zpravodajských služeb v oblasti získávání a uchovávání relevantních informací ve spojitosti s bojem proti terorismu zůstává předním tématem četných diskuzí na politické úrovni. Vymezení oprávnění zpravodajských služeb ČR k plnění úkolů upravuje zákon o zpravodajských službách, zákon o BIS a zákon o Vojenském zpravodajství. Dle těchto zákonů disponují zpravodajské služby zpravodajskými prostředky, mezi kterými jsou krycí doklady, nástrahová a zabezpečovací technika a sledování osob a věcí. Bezpečnostní informační služba (BIS) a Vojenské zpravodajství mají k dispozici také zpravodajskou techniku a krycí prostředky (Zákon č.154/1994 Sb.)

Pozastavme se u prostředku sledování osob a věcí, u těchto rámců se mnohdy naskytuje otázka porušování ústavou garantovaných svobod, zejména ochrany soukromí. V České republice je za účelem sledování a celkového použití zpravodajské techniky zpravodajskými službami nutné, získat písemné povolení předsedy senátu Nejvyššího soudu v ČR. Po schválení změn několika zákonů (zákon č. 153/1994 Sb., o zpravodajských službách, zákon č. 289/2005 Sb., o vojenském zpravodajství a zákon č. 154/1994 Sb. o Bezpečnostní informační službě) o které usilovala Bezpečnostní informační služba, mají zpravodajské služby od června 2018 kompetence získat údaje od bank, které jsou chráněny bankovním tajemstvím především v případech, jež se týkají financování terorismu (Bezpečnostní informační služba, 2018).

O posílení pravomocí usilovala Bezpečnostní informační služba již v dřívějších letech, především o pravomoc získávat provozní a lokalizační údaje o uskutečněných telekomunikačních spojeních. V roce 2010 byl předložen tehdejší vládou Jana Fischera Sněmovně návrh zákona o získání provozních a lokalizačních údajů z telekomunikačních spojení, které do té doby měla k dispozici pouze policie. Z této úpravy by zpravodajci byli schopni zjistit až rok zpátky, kdo komu telefonoval, jak dlouho hovor trval a kde se účastníci hovoru právě nacházeli (ČTK, 2010). Kvůli konci Fischerovy vlády, měsíc po uveřejnění tohoto návrhu zákona, nedošlo k jeho úplnému schválení. Toho se Bezpečnostní informační služba dočkala až v roce 2015 během vlády premiéra Bohuslava Sobotky (Shabu, 2015).

Co se týče sběru dat o komunikaci, v České republice bylo v roce 2005 zavedeno tzv. uchovávání lokalizačních telekomunikačních dat (angl. data retention), který byl součástí zákona o elektronických komunikacích. Obsahem uchovávání dat bylo zachovávání provozních a lokalizačních dat telekomunikačními operátory po dobu 6 měsíců, jenž jsou oprávnění poskytnout tyto údaje bezpečnostním složkám (§97 odst. 3 zákona č. 127/2005 Sb., o elektronických komunikacích). Konkrétně se jedná o údaje jako je jméno, adresa, číslo volajícího i volaného, datum, čas a délka hovoru (Sadílková, 2018). V České republice rozhodl o spornosti ustanovení uchovávání dat Ústavní soud ČR v roce 2011, kdy vyhodnotil, že česká úprava uchovávání a využívání provozních a lokalizačních údajů je v rozporu s čl. 10 odst. 3 a čl. 13 Listiny základních práv a svobod (Vobořil, 2011). „*Po tomto rozhodnutí došlo k přijetí nové právní úpravy, ve které byla připravena novela hned několika zákonů přijatá jako zákon č. 273/2012 Sb., která znovu zaváděla do zákona o elektronických komunikacích povinnost operátorů data uchovávat, ale současně reagovala i na výtky Ústavního soudu. V zákoně o elektronických komunikacích tak přibýlo vymezení orgánů, které*

jsou oprávněny o údaje žádat, byla pevně stanovena doba uchovávání údajů na 6 měsíců, v trestním řádu došlo k omezení okruhu trestných činů, u nichž lze o údaje žádat, byla zdůrazněna subsidiarita vyžadování těchto údajů nebo byla zavedena povinnost až na výjimky informovat subjekt údajů po ukončení vyšetřování o to, že jeho údaje byly vyžádány“ (Vobořil, 2014).

V roce 2014 Soudní dvůr EU plošné sledování a uchovávání dat zrušil kvůli jeho plošnému dosahu a nepřiměřenému zásahu do lidských práv obyvatelstva. Česká právní úprava ovšem spadá pod tzv. e-privacy směrnici 2002/58/ES, která upravuje pravidla pro uchovávání provozních a lokalizačních údajů a obsahuje výjimku na základě níž stát může daná data použít v případě zajištění prevence, vyšetřování nebo odhalování trestné činnosti. Konkrétněji řečeno, po zrušení směrnice Soudním dvorem EU, která přikazovala státům údaje uchovávat, se tyto pravomoci národních států „přesouvají“ pod režim e-privacy směrnice (Vobořil, 2014).

Proti tomuto faktu v roce 2017 vystoupila česká politická strana Piráti a nezisková právní organizace Iuridicum Remedium (luRe), kteří podali návrh na zrušení plošného sledování Ústavnímu soudu ČR (luRe, 2017). Do opozice této poslanecké stížnosti se stavěla vláda ČR a hájila dosavadní zákon. (Nekvasilová, 2018). Podle nejnovějších informací se rozhodnutí Ústavního soudu ve věci zrušení plošného sledování osob do současnosti nepotvrdilo.

V roce 2015 také nastala otázka o posílení pravomocí zpravodajských služeb v souvislosti s rozšířením „radikálního islámu“ a vzrůstající islamistické propagandě na internetu. Bezpečnostní informační služba uvedla ve své výroční zprávě z roku 2013 fakt, že lze v Česku vyzorovat prosazování islámského práva po vzoru západní Evropy. Tuto skutečnost demonstrovala na osobě islámského fundamentalisty žijícího na území ČR, jehož finanční příjmy pocházely z arabské země a sloužily k financování nákladné náboženské činnosti. Jelikož existovalo riziko, že tyto příjmy mohly pocházet od nebezpečného subjektu, požadovala nově Bezpečnostní informační služba přístup k daňovým dokumentům finančních úřadů (Generálního finančního ředitelství) a údajům o bankovních účtech (Pokorný, 2015). Tento návrh novely zákona o rozšíření pravomocí zpravodajských služeb byl schválen Senátem ČR v srpnu roku 2015 (ČTK, 2015).

Následně po teroristických útocích v Evropě, došlo v České republice v roce 2016 k předložení návrhu tehdejšími politickým hnutí Úsvit tzv. zákona proti terorismu, který navrhoval zpřísnění protiteroristických opatření. Tato novela zákona vzešla ze vzoru balíku protiteroristických zákonů, který byl přijat na Slovensku v roce 2015 po teroristických útocích v Paříži. Balík protiteroristických zákonů obsahoval novely 16 zákonů včetně trestního zákoníku. Novely se týkaly například soudů, které měli nově pravomoci, uvalit vazbu na každou osobu podezřelou z terorismu a nemuseli by již zkoumat, zda obviněný by mohl ovlivňovat svědky nebo se vyhýbat trestnímu řízení (Security magazin, 2016). Další významnou novelou, která byla součástí balíku, bylo rozšíření trestného činu podpory terorismu i na financování aktivit, které nesouvisejí přímo s terorismem. Trestná by byla jakákoliv jiná pomoc teroristům, i když to nebude přímo výroba výbušných zařízení (např. poskytnutí přístřešku teroristům či materiální pomoc) (Poslanecká sněmovna, 2015).

Na Slovensku podobný balík protiteroristických zákonů, který představila vláda tehdejšího premiéra Roberta Fica, přinesl větší pravomoci pro vojenské zpravodajství a civilní tajnou službu (Slovenská informační služba), která již může navrhnout soudu zákaz provozování internetových portálů, které propagují terorismus, extremismus či sekty (Security magazin, 2016). Při hlasování o přijetí balíku protiteroristických zákonů v České republice se tato legislativní úprava nesetkala s úspěchem. Česká vláda se k přijetí balíku protiteroristických zákonů stavěla negativně a ve svém stanovisku označila tento návrh za rozporný s principem právní jistoty a protiústavní. Jako hlavní důvody nesouhlasu s navrhovanou novelou česká vláda uvedla chybné označení zákona, legální definice terorismu, diskreční oprávnění soudce apod. (Vláda ČR, 2016, s.3).

Souběžně v roce 2017 byla sněmovnou diskutována novela zákona o Vojenském zpravodajství, která posiluje zabezpečování kybernetické obrany České republiky. Tento návrh

zákona by Vojenskému zpravodajství umožňoval umisťovat černé skřínky k českým poskytovatelům internetu a tím zachytávat uživatelskou komunikaci, e-maily, aktivitu na sociálních sítích i jaké internetové stránky uživatelé navštěvují (Hospodářská komora České republiky, 2016). Sběr elektronických dat by však byl umožněn pouze pod souhlasem vlády. Ředitel Vojenského zpravodajství ČR, Jan Beroun, k novele zákona dodává, že mechanismus zpravodajců bude monitorování uživatelského provozu na webu, nikoli sledování obsahu komunikace (Kotalík, 2017). Tato novela zákona nebyla odsouhlasena v době psaní tohoto článku, avšak podle programového prohlášení vlády se s přijetím takového zákona počítá (Vláda ČR, 2018, s. 22).

Vliv GDPR na činnost zpravodajských služeb

Obecné nařízení o ochraně osobních údajů (angl. General Data Protection Regulation, zkráceně GDPR) je nová legislativa vydaná Evropskou unií pro ochranu osobních údajů (údaje použitelné k identifikaci osoby). Tento soubor pravidel vstoupil v platnost v květnu 2018 s cílem chránit digitální práva občanů EU. Mezi zásadní změny, které GDPR přináší, patří právo vznešení námitky proti zpracování osobních údajů, kdy správce po takové námitce nebude moci údaje dále zpracovávat, nebude-li k tomu mít závažné prokazatelné důvody. Žadatel by své údaje v takovém případě měl dostat ve strukturovaném a strojově čitelném formátu. Pojmem správce zpracování osobních údajů jsou myšleny veškeré společnosti zabývající se sběrem a zpracováním osobních údajů (Evropská komise, 2018).

Další novinkou je možný přístup občana k údajům, které jsou o něm získávány a tento přístup by měl být online. Mezi novými elementy je také právo na výmaz a právo být zapomenut, díky kterému může občan požadovat, aby byly bez zbytečného odkladu vymazány jeho osobní údaje, pokud neexistuje právní důvod pro jejich další zpracování. Ovšem s tímto právem se nepojí získávání osobních dat institucemi, jež tyto záznamy vedou na základě zákona (Evropská komise, 2018).

Změna pravidel v souvislosti s přijetím evropského nařízení o GDPR se dotkne i vyšetřovacích orgánů, soudů a tajných služeb. Tématem ochrany osobních údajů, které shromažďují vyšetřovací orgány i tajné služby se zabývá Směrnice Evropského parlamentu a Rady o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů příslušnými orgány za účelem stíhání trestných činů. Směrnice ve svém zpracování používá termín „správce“, který obsahuje orgány činné ve shromažďování osobních údajů jako jsou bezpečnostní sbory, které soustřeďuje do obecnějšího předpisu (Evropský parlament a Rada EU, 2016).

GDPR nově uděluje povinnost spravující instituci informovat občana o zpracovávání jeho osobních údajů v případě vznesení požadavku ze strany občana. V takovém případě spravující instituce sdělí informace o účelu zpracování, příjemcích a zdrojích těchto údajů, předpokládané době uchování dat a právních předpisech, podle nichž tyto údaje zpracovává. Ovšem naskytuje se také možnost, že pokud dotčený správce vyhodnotí, že by zveřejnění zpracování dat mohlo ohrozit ochranné opatřování, zajišťování bezpečnosti České republiky, stíhání trestných činů, výkonu trestu či správu utajovaných informací, může odmítnout informace sdělit (Evropský parlament a Rada EU, 2016).

Vzhledem k obecnému charakteru spravujících orgánů, uvedeného v evropské směrnici, nelze jasně vymezit, jak by GDPR mohla ovlivnit práci zpravodajských analytiků. V rámci výzkumu se analytici zpravodajských informací o hrozbách spoléhají na tzv. WHOIS (z angl. Who is-Kdo je) údaje, které jsou používány jako prostředek k identifikaci registrovaných uživatelů doménových jmen, bloků, adres IP nebo autonomních systémů. Zpravodajští analytici často využívají bezplatné nástroje WHOIS, jenž byli volně dostupné na internetu a umožňovali komukoliv vyhledat jméno, adresu, e-mail. Po zavedení GDPR došlo k zákazu zařízení, které umožňovalo uživatelům provádět hromadné vyhledávání kontaktních údajů WHOIS ostatních uživatelů. Odstranění průhlednosti nabízené údají WHOIS pravděpodobně naruší schopnost analytiků zpravodajských informací určit reálné identity a osoby, které jsou spojené s potenciálními hrozbami (Huey, 2018).

Mezinárodní spolupráce zpravodajských služeb

Po útocích 11. září 2001 došlo na platformě EU k ustanovení nových dokumentů a opatření reagujících na novou teroristickou hrozbu. Cílem těchto dokumentů bylo posílení spolupráce především v policejní a justiční oblasti. Významné opatření bylo zřízení evropského zatýkácího rozkazu v roce 2002, na jehož základě členské státy EU si mohou mezi sebou předávat zatčené osoby za účelem trestního stíhání (European Justice, 2018). Směřování k větší spolupráci v oblasti bezpečnosti a práva potvrdila i Smlouva z Nice (2003), která přinesla zakotvení Eurojustu. Eurojust vystupuje jako orgán vyšetřující přeshraniční trestné činnosti zvláště ve finančních oblastech Evropské unie jako je korupce, zločinecká organizace apod. Tím dochází k větší možnosti kontroly teroristických aktivit při jejich přesouvání mezi členskými státy (Mareš, 2004, s.26).

K posílení kooperace došlo i v rámci Europolu s cílem zkvalitnit sdílení informací mezi členskými zeměmi. Ihned po atentátu z 11. září bylo založeno operační středisko Europolu s nonstop servisem pro výměnu informací. Jako další bezpečnostní složka v rámci Europolu vzniklo Evropské protiteroristické centrum (angl. European Counter Terrorism Centre), jehož náplní je shromažďovat a analyzovat všechna podstatná data spojená s hrozbou terorismu na území EU a následně vyhodnocovat dopady v podobě potenciálních teroristických záměrů a ustanovit náležité bezpečnostní opatření. Následně Europol ustanovil bezpečnostní programy jako Program pro boj proti terorismu (ang. Counter Terrorism Program), Protiproliferační program (angl. Counter Proliferation Program), a Síťový program (angl. Networking Program), které unifikují postupy a informace ve vyšetřování terorismu. Tyto programy koordinují záležitosti vztahující se k terorismu, nelegálnímu obchodu zbraní, nukleárním materiálem a také upravují podmínky pro koordinaci mezi bezpečnostními složkami uvnitř i mimo Evropskou unii (Deflem, 2006, s. 342). Policejní a zpravodajská spolupráce v boji proti terorismu, zejména při výměně informací a operativní koordinaci, je praktikována skrz Policejní pracovní skupinu pro terorismus (angl. Police Working Group on Terrorism) (Mareš, 2004, s. 29).

Důležitým mezníkem v tvorbě protiteroristické spolupráce Evropské unie byly atentátní útoky v Madridu v roce 2004 a v Londýně 2005. Jako hlavní slabina po útocích v Madridu 2004 byla identifikována nedostatečná výměna dat mezi zeměmi EU (House of Lords, 2005). Konfliktní linie, týkající se ochrany osobních dat a soukromí jednotlivců a jiných forem boje proti terorismu, existuje mezi některými kontinentálními evropskými státy (hlavně mezi Francií a Německem) (Mareš, 2004, s. 22). EU se proto snaží zaměřit na budování větší důvěry mezi informačními službami pomocí agentury CEPOL (European Union Agency for Law Enforcement Training), která posiluje spolupráci informačních služeb v oblasti prosazování práva a výměně informací (CEPOL, 2018).

V souvislosti s poměrně nedávno spáchanými atentáty v Paříži a Bruselu v roce 2015 představila Evropská unie Evropský bezpečnostní program na období 2015-2020, který zintenzivňuje spolupráci členských zemí v boji proti terorismu a radikalizaci. Byla diskutována řada opatření na zefektivnění výměny informací mezi bezpečnostními složkami. Důležitými prvky v boji proti terorismu v rámci tohoto programu je sledování cestovních tras teroristů a jejich identifikace. K tomuto účelu je zavedeno opatření předávání údajů o jmenné evidenci cestujících v letecké dopravě, kde budou bezpečnostním orgánům předány údaje o cestujících (kontaktní čísla, rezervace míst, zvláštní požadavky apod.) (MVCR, 2015).

V roce 2017 byl v EU zřízen zvláštní výbor pro terorismus, který má prozkoumávat protiteroristická opatření, zjišťovat nedostatky přeshraniční soudní spolupráce a výměny informací a zaměřit se na spolupráci evropských zpravodajských služeb. Stěžejní spolupráci Výboru je koordinace s Europolem, Eurojustem a národními tajnými službami (Hendrych, 2017). V roce 2017 byly přijaty Radou EU nové směrnice vztahující se ke sledovanosti nabývání a držení zbraní, posílení kontrol na vnějších hranicích za použití příslušných databází, urychlení efektivnosti interoperability informačních systémů a výměnu informací mezi tajnými službami. Od roku 2015 funguje Jednotka EU pro oznamování internetového

obsahu (EU Internet Referral Unit) s cílem sledování teroristické propagandy na internetu, účinné kontroly teroristických snah o online radikalizaci a náboru zaměstnanců a následnému postoupení národním ministerstvům vnitra států EU (Europol, 2018).

V kontextu boje proti globálnímu terorismu je mezinárodní spolupráce zpravodajských služeb klíčová a nezastupitelná. Dle zprávy Bezpečnostní informační služby ČR je služba oprávněna bilaterálně spolupracovat s více jak stovkou služeb z 65 zemí. Nejaktivnější komunikace je s partnery ze sousedních zemí a se službami členských států NATO, ovšem v případě bezprostředního rizika je možnost navázat kontakt i do vzdálenějších oblastí (BIS, 2018). Jako úspěšná se ukázala operace v roce 2011, kdy českým zpravodajským službám se povedlo na základě spolupráce s německými tajnými službami dopadnout islámské radikály. Byly zjištěny aktivity islámských radikálů v Praze, kteří obstarávali falešné osobní doklady, zbraně a finanční prostředky pro teroristické účely v severním Kavkazu. Díky spolupráci s německou protiteroristickou skupinou se organizaci na území České republiky podařilo zničit (Horváthová, 2016, s. 200).

Otázka mezinárodní spolupráce zpravodajských služeb byla diskutována i na českém politickém poli. V polovině roku 2017 vyzval vicepremiér ČR Andrej Babiš po bombovém útoku na autobus s německým fotbalovým týmem v Dortmundu zintenzivnění spolupráce zpravodajských služeb, ovšem problém nastal při diskutování kompetencí zpravodajských služeb, které jsou omezené a dostávají se občas do střetu s některými zákony (ČTK, 2017). Od dubna 2018 došlo k navázání spolupráce českých zpravodajských služeb s iráckými zpravodajskými službami v boji proti terorismu. Tamní ministr obrany navrhl tuto spolupráci, protože Praha je jedním z klíčových partnerů v Bagdádu v boji proti islamistickým povstalcům (ČT, 2018).

V souvislosti s debatou o mezinárodní spolupráci zpravodajských služeb je důležité zmínit, že Evropská unie není kompetentní v otázkách národní bezpečnosti, která obvykle zahrnuje zpravodajskou komunitu. Národní bezpečnost zůstává výhradní kompetencí členských států, naproti tomu, že EU je kompetentní v záležitostech týkajících se vnitřní bezpečnosti, včetně policejní a justiční spolupráce. Rozdíl mezi národní a vnitřní bezpečností v EU je důležitý, protože zahrnuje rozdílné aktéry s rozdílnými pravomocemi, jenž se může odrazit v efektivitě spolupráce mezi členskými státy EU (ohrožení národní bezpečnosti může způsobit ohrožení bezpečnosti dalších států a tím dochází k omezení vnitřní bezpečnosti). I přes svou nepříslušnost v oblasti národní bezpečnosti využívá EU tzv. Centrum pro analýzu zpravodajských služeb Evropské unie (European Union Intelligence Analysis Centre), který poskytuje zpravodajskou analýzu Vysoké představitelce Unie pro zahraniční věci a bezpečnostní politiku. Centrum pro analýzu zpravodajských služeb se skládá ze zástupců zpravodajských služeb členských států, otevřených zdrojů (médií, webových stránek, blogů), diplomatické zpravodajské sítě, mezinárodních organizací, nevládních organizací a satelitního střediska EU. Shromáždění na této institucionální úrovni představuje komunikační kanál mezi zpravodajskými službami různých členských států (Cocq, 2017).

Terorismus v České republice z pohledu BIS

Problém terorismu v České republice představuje především geografická poloha České republiky. Česká republika funguje především jako tranzitní stát, ale současně i prostor pro krátkodobé pobyty teroristů nebo osob s napojením na podpůrné teroristické skupiny (Horváthová, 2016). Po atentátních útocích v New Yorku v září 2001 se stávají v Evropě, tak i v České republice, projevy islámského extremismu a terorismu tématem číslo jedna mezi bezpečnostními službami. Přirozeným prostředím pro islámské radikály v Evropě jsou tamější muslimské komunity, z tohoto důvodu se zpravodajské služby zaměřují na některé rizikové aktivity muslimů, které jsou identifikovány jako možné radikalizační tendence právě u členů komunity (Bezpečnostní informační služba, 2007, s. 2). Česká Bezpečnostní informační služba (BIS) shromažďuje informace převážně o muslimské komunitě v České republice, která může být zdrojem bezpečnostního rizika, přesto, že dlouhodobě je česká muslimská komunita považována za umírněnou. Bezpečnostní

informační služba v souvislosti s islámským radikalismem nezaznamenává aktivity pouze české muslimské komunity, ale současně jedinců a zájmových organizací, u kterých by bylo možné prokazatelně potvrdit vazby na bojovníky džihádu (Bezpečnostní informační služba, 2008, s. 2).

BIS věnuje pozornost ohlasům významných událostí muslimského světa nebo evropských muslimských komunit v české muslimské komunitě, zejména z hlediska případných problémů soužití muslimů s většinovou společností. V roce 2009 došlo ve Švýcarsku k referendu o zákazu stavby minaretů, tento zákaz vnímali muslimové jako křivdu mezi nimi a evropskou tradiční společností, ovšem protesty v rámci české muslimské komunity měly stále umírněný charakter (Bezpečnostní informační služba, 2009). Současně od roku 2009 je zdrojem potenciální hrozby teroristického útoku proti občanům a zájmům ČR trvalá angažovanost českého vojenského kontingentu v procesu stabilizace Afghánistánu. Jádrem potenciální hrozby tkví v možnosti radikalizace a možného napojení osob afghánského případně pákistánského původu na teroristické sítě řízené z provincií v blízkosti afghánsko-pákistánského pomezí a z toho vyplývajících rizik pro ČR (Bezpečnostní informační služba, 2009, s. 2).

Za významné bezpečnostní riziko je považováno šíření džihádické propagandy na internetu, jejíž autoři se hlásí k Al-Qaidě (AQ). Významnými událostmi ovlivňující islamistická hnutí a posílení džihádické propagandy na internetu byly zabití předáků AQ v roce 2011 a současně vypuknutí tzv. Arabského jara v arabských zemích (Bezpečnostní informační služba, 2011, s. 13). V ČR v souvislosti s těmito událostmi BIS zaznamenala šíření některých kontroverzních názorů na internetu a ohlasy na napjatou situaci na Blízkém východě (Bezpečnostní informační služba, 2011, s. 13). BIS projevy radikálních ideologií průběžně zaznamenává a kontroluje skrze hromadné sdělovací prostředky a sociální sítě. Lze konstatovat, že projevy islamismu v České republice nejsou charakteristickým jevem (Bezpečnostní informační služba, 2012, s. 18).

Nárůst džihádické propagandy teroristických skupin eskaloval rokem 2013. Konflikt v Sýrii a dramatický vývoj v Egyptě zapříčinilo silný nárůst počtu dobrovolníků odcházejících bojovat do Sýrie. Mezi těmito radikály byli občané Evropské unie, kteří se současně ve stejném roce stihli vrátit do Evropy (Bezpečnostní informační služba, 2013, s. 13). V České republice od roku 2013 dochází k silicím projevům islamoskeptické části české veřejnosti. Cílem kritiky je vše, co je obecně považováno za projevy islamismu v českém prostředí. Tyto projevy měly silicí charakter zejména v souvislosti s nástupem tzv. Islámského státu v roce 2014 a vzniklou uprchlickou krizí. Vzhledem k četnosti vulgarismů a hrubých slovních útoků ze strany radikálních islamofobů došlo k ústupu představitelů českých muslimů do pozadí a omezení jejich mediální komunikace (Bezpečnostní informační služba, 2014, s. 15).

Zhoršení bezpečnostní situace v schengenském prostoru, včetně ČR došlo dramatickým vývojem událostí v roce 2015. Hlavními událostmi roku se staly teroristické útoky v Paříži. V kontextu informací získaných Bezpečnostní informační službou došlo ke zjištění, že radikálové z pařížských atentátů využívali ČR jako jednu z tranzitních zemí. V rámci prověřování cílové skupiny, na kterou se tzv. Islámský stát (IS) zaměřuje, zaznamenala BIS v ČR několik sympatizantů, ovšem u většiny z těchto subjektů byly jejich názory projevem psychické labilita, frustrace či přímo nemoci. Od roku 2015 se do hledáček zpravodajských služeb také dostala migrační a uprchlická krize, která představovala podle BIS riziko průniku teroristů do schengenského prostoru (Bezpečnostní informační služba, 2015, s. 15). V ČR se české správní úřady soustředily na rozpoznání rizikových osob mezi cizinci ve spolupráci se zpravodajskými službami a byla těmto osobám odmítnuta pobytová oprávnění na území ČR.

Podle Bezpečnostní informační služby nejen uprchlická krize je nebezpečným faktorem pro možný výskyt teroristů na území ČR, již zmíněná islamistická propaganda na internetu byla příčinou přičlenění se k teroristické organizaci IS prvním českým občanem. Tento občan byl zadržen v Turecku v roce 2016, následně předán do ČR a obžalován z přípravy zločinu teroristického útoku. V rámci česko-tureckých vztahů došlo v roce 2016

k posílení kurdské otázky některými Čechy, jenž po boku kurdských milic bojovali proti IS (Bezpečnostní informační služba, 2016, s. 6).

Závěr

Nárůst globálního terorismu v posledních letech vedl k širokým diskuzím o úlohách, pravomocích a mezinárodní spolupráci zpravodajských služeb. Kontext Evropské unie, jako i širší mezinárodněpolitický a bezpečnostní vývoj těchto debat, ovlivnily ve velké míře. Cílem tohoto příspěvku bylo zmapovat, jak se tyto diskuse dotkly České republiky a českých zpravodajských služeb. Následně jsme představili, co Bezpečnostní informační služba vykazovala ve svých výročních zprávách jako svoji primární aktivitu v oblasti boje proti terorismu.

Teroristické útoky z 11. září ovlivnily vývoj proti-teroristických politik v rámci EU a na těchto politikách participovala i Česká republika, jako členský stát od roku 2004. Užší spolupráci na poli boje proti terorismu ovlivnily i nedávné teroristické útoky v Evropě. Diskuse na českém politickém poli byla ovlivněna zejména nedávnými útoky v Paříži a Bruselu, nárůstem radikálního islamismu a možností radikalizace v prostředí internetu a sociálních sítí. V praxi se tento vývoj projevil v mírném zvýšení pravomocí zpravodajských služeb – v podobě přístupu k údajům z Generálního finančního ředitelství a kontroverznějším přístupem k telekomunikačním metadatům, zejména v kontextu rozhodnutí Soudního dvora EU a směrnici o uchovávání dat. Přísnější protiteroristická legislativa byla odmítnuta.

Zajímavá je činnost bezpečnostní informační služby, která se v souvislosti s bojem proti terorismu zaměřuje zejména na muslimskou komunitu, která je více přirozeným prostředím pro islámské radikály. Z tohoto důvodu lze konstatovat, že připisování „teroristické identity“ směřuje na tuto skupinu obyvatelstva. Je třeba poznamenat, že česká muslimská komunita je z dlouhodobějšího hlediska označována za umírněnou. Bezpečnostní informační služba ve svých výročních zprávách uvedla, že přední riziko radikalizace existuje zejména u odpůrců islámu, migrantů a uprchlíků.

Na základě vědomí o limitech tohoto výzkumu, který čerpal hlavně z výročních zpráv a jehož předmětem byly zpravodajské služby, jejichž zkoumání má svoje inherentní limity, můžeme konstatovat, že teroristická hrozba v České republice nebyla v praxi manifestována a legislativní opatření byla tomu poměrně adekvátní.

Literatura:

COCQ, C. C. „Information“ and „Intelligence“: The current divergences between national legal systems and the need for common (European) notions. *New Journal of European Criminal Law*. 2017, 1(22).

ČT. *Události*. TV, ČT 23. 4. 2018. 19:00.

ČTK. *Senát schválil rozšíření pravomocí zpravodajských služeb*. Česká justice [online]. 2015, [cit. 2018-08-28]. Dostupné z: <http://www.ceska-justice.cz/2015/08/senat-schvalil-rozsireni-pravomoci-zpravodajskych-sluzeb/>

ČTK. *BIS chce větší pravomoci, ale zřejmě zase zbytečně*. Novinky.cz [online]. 2010, [cit. 2018-08-28]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/domaci/191813-bis-chce-vyssi-pravomoci-ale-zrejme-zase-zbytecne.html>

ČTK. *Evropa potřebuje intenzivní spolupráci tajných služeb*. EuroZprávy [online]. 2017, [cit. 2018-07-23]. Dostupné z: <https://domaci.eurozpravy.cz/politika/186972-evropa-potrebuje-intenzivni-spolupraci-tajnych-sluzeb-mini-babis/>

DEFLEM, M. *Europol and the Policing of International Terrorism: Counter-Terrorism in a Global Perspective*. *Justice Quarterly* [online]. 2007, [cit. 2018-07-15]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07418820600869111>

- FINGAR, T. *Reducing Uncertainty. Intelligence Analysis and National Security*. Stanford: Stanford Security Studies, 2011.
- GILLI, P. *Not Just Joining the Dots But Crossing the Borders and Bridging the Voids: Constructing Security Networks after 11 September 2001*. Policing and Society. 2006, **16**(1).
- HENDRYCH, L. *Další krok v boji proti terorismu. V EP vznikl zcela nový zvláštní výbor*. EurActiv [online]. 2017, [cit. 2018-07-16]. Dostupné z: <https://euractiv.cz/section/aktualne-v-eu/news/dalsi-krok-v-boji-proti-terorismu-v-ep-vznikl-zcela-novy-zvlastni-vybor/>
- HORVÁTHOVÁ, Z. *Strategie a nástroje boje proti terorismu v České republice a Evropské unii*. Politické vedy [online]. 2016, [cit. 2018-07-14], s.199-204. Dostupné z: <<http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk/archiv-vydani/2016/1-2016/zuzana-horvathova.html>>.
- HUEY, C. *The Impact of GDPR on threat intelligence analysts*. ItProPortal [online]. 2018, [cit. 2018-08-08]. Dostupné z: <https://www.itproportal.com/features/the-impact-of-gdpr-on-threat-intelligence-analysts/>
- IURIDICUM REMEDIUM. *Piráti a luRe podali návrh na zrušení plošného sledování občanů Ústavnímu soudu ČR*. luRe [online]. 2017, [cit. 2018-08-08]. Dostupné z: <http://iure.org/15/pirati-iure-podali-navrh-na-zruseni-plosneho-sledovani-obcanu-ustavnimu-soudu-cr>
- KOTALÍK, J. *Sít' chceme jen monitorovat, vaše zprávy číst nebudeme, ujišťují zpravodajci*. iDnes [online]. 2017, [cit. 2018-08-07]. Dostupné z: https://zpravy.idnes.cz/novela-kyberobrana-vojenske-zpravodajstvi-jan-beroun-ppq-/domaci.aspx?c=A170130_114613_domaci_jkk
- KOVANIČ, M. *Sledovanie v demokratických spoločnostiach: právo na bezpečnosť vs. právo na súkromie. Postavenie SR v európskej a globálnej bezpečnostnej sfére (študijné texty)*. Bratislava: SFPA, 2017.
- MAREŠ, M. *Protiteroristická politika Evropské unie*. Sociální studia [online]. 2004, [cit. 2018 07-15], s.21-48. Dostupné z: https://journals.muni.cz/socialni_studia/article/view/5466
- MONAGHAN, J., WALBY, K. *Making up 'Terror Identities': security intelligence, Canada's Integrated Threat Assessment Centre and social movement suppression*. Policing and Society. 2012, **22**(2).
- NEKVASILOVÁ, L. *Vláda chce u Ústavního soudu bránit plošné sledování toho, komu lidé volají a píšou*. Česká justice [online]. 2018, [cit. 2018-08-08]. Dostupné z: <http://www.ceska-justice.cz/2018/02/vlada-chce-u-ustavniho-soudu-branit-plosne-sledovani-toho-lide-volaji-pisi/>
- POKORNÝ, J. „Neviditelný“ islám v Česku už zajímá BIS. Špióni chtějí větší pravomoc. iDnes [online]. 2015, [cit. 2018-08-28]. Dostupné z: https://zpravy.idnes.cz/bis-a-muslimove-0q8-/domaci.aspx?c=A150108_215038_domaci_bse
- SADÍLKOVÁ, K. *Piráti zveřejňují video o plošném sledování lidí*. Pirátská strana [online]. 2018, [cit. 2018-08-05]. Dostupné z: <https://www.pirati.cz/tiskove-zpravy/zustava-data-retention.html>
- SARRE, R. *Metadata Retention as a Means of Combatting Terrorism and Organised Crime: A Perspective from Australia*. Asian Journal of Criminology. 2017, **12**(3).
- VOBOŘIL, J. *Přínos a ztráty data retention-kritická reflexe společného soužití*. Revue pro právo a technologie [online]. 2011, [cit. 2018-08-30]. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/revue/article/view/4085>
- VOBOŘIL, J. *Jaké budou dopady zrušení směrnice o data retention?* Epravo [online]. 2014, [cit. 2018-08-05]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/jake-budou-dopady-zruseni-smernice-o-data-retention-94415.html>
- SECURITY MAGAZIN. *Slovenští poslanci schválili balík protiteroristických zákonů*. Security magazin [online]. 2015, [cit. 2018-08-28]. Dostupné z:

<https://www.securitymagazin.cz/zpravy/slovensti-poslanci-schvalili-balik-protiteroristických-zakonu-1404048386.html>

SECURITY MAGAZIN. *Vláda neschválila protiteroristická opatření jako na Slovensku.*

Security magazin [online]. 2016, [cit. 2018-08-28]. Dostupné z: <https://www.securitymagazin.cz/zpravy/vlada-odmitla-prevzit-protiterosticka-opatreni-po-vzoru-slovenska-jsou-pry-v-rozporu-s-ochranou-lidskych-prav-1404048762.html>

SHABU, M. *Víc peněz pro agenty-ale co kontrola?* Česká pozice [online]. 2015, [cit. 2018-08-28]. Dostupné z: http://ceskapozice.lidovky.cz/vic-penez-pro-agenty-ale-co-kontrola-dbw-/tema.aspx?c=A150121_122338_pozice-tema_kasa

ZAVRŠNIK, A. *Blurring the Line between Law Enforcement and Intelligence: Sharpening the Gaze of Surveillance?* Journal of Contemporary European Research. 2013, 9(1).

Primární dokumenty:

BEZPEČNOSTNÍ INFORMAČNÍ SLUŽBA. *Naše poslání.* Bezpečnostní informační služba [online]. 2018, [cit. 2018-08-28]. Dostupné z: <https://www.bis.cz>

BEZPEČNOSTNÍ INFORMAČNÍ SLUŽBA. *Mezinárodní spolupráce.* Bezpečnostní informační služba [online]. 2018, [cit. 2018-07-19]. Dostupné z: <https://www.bis.cz/mezinarodni-spoluprace/>

BEZPEČNOSTNÍ INFORMAČNÍ SLUŽBA. *Vláda navrhla výrazné posílení bezpečnosti České republiky.* Bezpečnostní informační služba [online]. 2018, [cit. 2018-07-19]. Dostupné z: <https://www.bis.cz/aktuality/vlada-navrhla-vyznamne-posileni-bezpecnosti-ceske-republiky-6ff3db23.html>

BEZPEČNOSTNÍ INFORMAČNÍ SLUŽBA. *Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2007.* Bezpečnostní informační služba [online]. 2007, [cit. 2018-08-15], s.2-3. Dostupné z: <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocni-zpravy/2007-vz-cz.pdf>

BEZPEČNOSTNÍ INFORMAČNÍ SLUŽBA. *Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2008.* Bezpečnostní informační služba [online]. 2008, [cit. 2018-08-15], s.2-3. Dostupné z: <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocni-zpravy/2008-vz-cz.pdf>

BEZPEČNOSTNÍ INFORMAČNÍ SLUŽBA. *Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2009.* Bezpečnostní informační služba [online]. 2009, [cit. 2018-08-15], s.2-3. Dostupné z: <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocni-zpravy/2009-vz-cz.pdf>

BEZPEČNOSTNÍ INFORMAČNÍ SLUŽBA. *Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2011.* Bezpečnostní informační služba [online]. 2011, [cit. 2018-08-15], s.13-15. Dostupné z: <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocni-zpravy/2011-vz-cz.pdf>

BEZPEČNOSTNÍ INFORMAČNÍ SLUŽBA. *Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2012.* Bezpečnostní informační služba [online]. 2012, [cit. 2018-08-15], s.18-20. Dostupné z: <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocni-zpravy/2012-vz-cz.pdf>

BEZPEČNOSTNÍ INFORMAČNÍ SLUŽBA. *Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2013.* Bezpečnostní informační služba [online]. 2013, [cit. 2018-08-15], s.13-14. Dostupné z: <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocni-zpravy/2013-vz-cz.pdf>

BEZPEČNOSTNÍ INFORMAČNÍ SLUŽBA. *Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2014.* Bezpečnostní informační služba [online]. 2014, [cit. 2018-08-15], s.15-17. Dostupné z: <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocni-zpravy/2014-vz-cz.pdf>

BEZPEČNOSTNÍ INFORMAČNÍ SLUŽBA. *Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2015.* Bezpečnostní informační služba [online]. 2015, [cit. 2018-08-15], s.13-14. Dostupné z: <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocni-zpravy/2015-vz-cz.pdf>

BEZPEČNOSTNÍ INFORMAČNÍ SLUŽBA. *Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2016.* Bezpečnostní informační služba [online]. 2016, [cit. 2018-08-15], s.16-19. Dostupné z: <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocni-zpravy/2016-vz-cz.pdf>

CEPOL. *CEPOL: Poslání, vize a hodnoty.* CEPOL [online]. 2018, [cit. 2018-07-15]. Dostupné

- z: <https://www.cepol.europa.eu/cs>
- EUROBAROMETER. *Democracy on the Move. European Elections – One Year to Go Part II: Complete Survey Results*. Eurobarometer Survey 89.2 of the European Parliament [online]. 2018, [cit. 2018-08-24] Dostupné z: <http://www.europarl.europa.eu/at-your-service/files/be-heard/eurobarometer/2018/eurobarometer-2018-democracy-on-the-move/top-results/en-one-year-before-2019-eurobarometer-results-annex.pdf>
- EUROPEAN JUSTICE. *Evropský zatýkáací rozkaz*. European Justice [online]. 2018, [cit. 2018-07-15]. Dostupné z: https://e-justice.europa.eu/content_european_arrest_warrant-90-cs.do
- EUROPOL. *EU Internet Referral Unit-Year One Report-Highlights*. Europol [online]. 2018, [cit. 2018-07-19]. Dostupné z: <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/eu-internet-referral-unit-year-one-report-highlights>
- EVROPSKÁ KOMISE. *Reforma pravidel EU pro ochranu údajů*. Evropská komise [online]. 2018, [cit. 2018-08-08]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/reform_cs?url=https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/reform_cs&pk_campaign=dataprotectiongoogle&pk_source=google_ads&pk_medium=paid
- EVROPSKÝ PARLAMENT A RADA EVROPSKÉ UNIE. *Směrnice Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/680 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů příslušnými orgány za účelem prevence, vyšetřování, odhalování či stíhání trestných činů nebo výkonu trestů, o volném pohybu těchto údajů a o zrušení rámcového rozhodnutí Rady 2008/977/SVV*.
- Úřední věstník Evropské unie [online]. 2016, [cit. 2018-08-08]. Dostupné z: http://ekonomicky-denik.cz/wp-content/uploads/2017/08/GDPR_policejni_a_vysetrovaci.pdf
- HOUSE OF LORDS. *After Madrid: the EU's response to terrorism*. European Union Committee [online]. 2005, [cit. 2018-07-18]. Dostupné z: <https://publications.parliament.uk/pa/ld200405/ldselect/lducom/53/53.pdf>
- HOSPODÁŘSKÁ KOMORA ČESKÉ REPUBLIKY. *102/16 Novela zákona o vojenském zpravodajství*.
- HOSPODÁŘSKÁ KOMORA ČESKÉ REPUBLIKY [online]. 2016. [cit. 2018-08-07]. Dostupné z: <https://www.komora.cz/legislation/10216-novela-zakona-o-vojenskem-zpravodajstvi-t-23-5-2016/>
- MINISTERSTVO VNITRA ČESKÉ REPUBLIKY. *Agenda EU na MV*. MVČR [online]. 2015, [cit. 2018-07-16]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/cthh/docDetail.aspx?docid=3427&docType=ART&chnum=6>
- POSLANECKÁ SNĚMOVNA, PARLAMENT ČESKÉ REPUBLIKY. *Návrh poslanců Martina Lanka, Davida Kádnera, Marka Černocha, Olgy Havlové, Jany Hnykové, Karla Fiedlera, Jiřího Štetiny a Augustina Karla Andrlého Sylora na vydání zákona proti terorismu*. Security magazin [online]. 2015, [cit. 2018-08-28]. Dostupné z: <https://www.securitymagazin.cz/dnld/zakon-proti-terorismu.pdf>
- ÚŘAD PRO ZAHRANIČNÍ STYKY A INFORMACE. *Kdo jsme*. Úřad pro zahraniční styky a informace [online]. 2016, [cit. 2018-08-28]. Dostupné z: <https://www.uzsi.cz/cs/kdo-jsme/>
- VLÁDA ČR. *Stanovisko vlády k návrhu poslanců Martina Lanka, Davida Kádnera, Marka Černocha, Olgy Havlové, Jany Hnykové, Karla Fiedlera, Jiřího Štetiny a Augustina Karla Andrlého Sylora na vydání zákona proti terorismu*. Security magazin [online]. 2016, [cit. 2018-08-28], s.2-4. Dostupné z: <https://www.securitymagazin.cz/dnld/zakon-proti-terorismu-stanovisko-vlady.pdf>
- VLÁDA ČR. *Usnesení Vlády České republiky ze dne 13. září 2006 č. 1060*. Úřad vlády České republiky [online]. 2006, [cit. 2018-08-28]. Dostupné z: https://albatros.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/9d960a7bf947adf0c1256c8a00755e91/d93d0ff32f9846dac12571e8004b2b82?OpenDocument

VLÁDA ČR. *Programové prohlášení vlády České republiky*. Úřad vlády České republiky [online]. 2018, [cit. 2018-08-08], s. 20-22. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/jednani-vlady/programove-prohlaseni/Programove-prohlaseni-vlady-cerven-2018.pdf>

VOJENSKÉ ZPRAVODAJSTVÍ. *Kdo jsme*. Vojenské zpravodajství [online]. 2013, [cit. 2018 08-28]. Dostupné z: <https://www.vzcr.cz/cs/o-nas/kdo-jsme>

Zákon č. 153/1994 Sb., o zpravodajských službách České republiky. Sbírka zákonů [online]. 1994, [cit. 2018-07-19]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1994-153?citace=1#f156640>

Zákon č. 154/1994 Sb., o bezpečnostní informační službě. Sbírka zákonů [online]. 1994, [cit. 2018-07-23]. Dostupné z: <https://www.podnikatel.cz/zakony/zakon-o-bezpecnostni-informacni-sluzbe/uplne/#cast2>

Zákon č. 127/2005 Sb., o elektronických komunikacích. Sbírka zákonů [online]. 2005, [cit. 2018-07-28]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2005-127>

Kontaktní adresy autorů:

Martin Kovanič, M.A., Ph.D., Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail:

martin.kovanic@mendelu.cz

Bc. Aneta Coufalová, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail:

xcoufal6@mendelu.cz

Geodiversity as a hidden resource for local development: possibilities of geotourism growth outside the geoparks

Lucie Kubalíková

Abstract:

Geotourism is a form of natural tourism that focuses especially on the geological and geomorphological aspects of the landscape (which may be defined as geodiversity), however, according to the current holistic approach, it also allows to understand that geodiversity is closely related with all the other assets of the territory, such as biodiversity, archaeological and cultural values, gastronomy or architecture.

In the last decades, the geotourism has shown a considerable growth all over the world and it is appreciated and accepted as a useful tool for promoting natural and cultural heritage and for fostering local and regional economic development especially within rural areas. Currently, the geotourist activities are promoted mainly within geoparks, but other regions also possess an important geotourist potential.

The paper presents two case studies from Moravia (Czech Republic) where the assessment of geotourism potential was made by using detailed field research, assessment method and SWOT analysis. Results show that geodiversity can be considered an important resource for local and regional development. Based on this, conclusions about the possibilities of geotourism development outside the geoparks are outlined.

Key words:

geodiversity, geotourism, SWOT analysis, rural regions

Introduction: geodiversity and geotourism

Geodiversity is defined as “the natural range (diversity) of geological (rocks, minerals, fossils), geomorphological (landforms, topography, physical processes), soil and hydrological features, including their assemblages, structures, systems and contribution to landscapes” (Gray, 2013) and it is the most important resource for geotourism.

Geotourism was originally defined already in the 1990s as „the provision of interpretive and service facilities to enable tourists to acquire knowledge and understanding of the geology and geomorphology of a site (including its contribution to the development of the Earth sciences) beyond the level of mere aesthetic appreciation“ (Hose, 1995). This approach was focused mainly on the geology and geomorphology. Slomka and Kicinska-Swidorska (2004) presented similar approach: “An offshoot of cognitive tourism and/or adventure tourism based upon visits to geological objects (geosites) and recognition of geological processes integrated with aesthetic experiences gained by the contact with a geosite.”

In the broader sense, the geotourism is understood as a form of nature tourism that focuses on landscape and geology, but also on the biotic and cultural features that are linked to the abiotic nature (Dowling 2013) – so-called ABC (abiotic – biotic – culture) approach. Stueve (2002) and National Geographic (2005) present geotourism as “geographical tourism”: tourism that sustains or enhances the distinctive geographical character of a place, i.e., its environment, heritage, aesthetics, culture, and the well-being of its residents. This approach is reflected in Arouca declaration (2011) where the geotourism is defined as “tourism which sustains and enhances the identity of a territory, taking into consideration its geology, environment, culture, aesthetics, heritage and the well-being of its residents”. Also, the economic and environmental aspects of geotourism are emphasized: Dowling (2013) defines geotourism as „sustainable tourism with a primary focus on experiencing the Earth’s geologic features in a way that fosters environmental and cultural understanding, appreciation and conservation, and is locally beneficial. Geotourism product protects, communicates and

promotes geoheritage, helps build communities and works with a wide range of different people“. Martini (2012) present more literal and comprehensible definition: „Geotourism allows tourists to know the local geology but also to better understand that this geology is closely related with all the other assets of the territory, such as biodiversity, archaeological and cultural values, gastronomy, etc.“.

Currently, this holistic concept is widely respected, but geodiversity stays in the centre of attention and represents the basic resource for geotourist activities. Nevertheless, it has to be remembered that setting the links between geodiversity, biodiversity, culture, and history can help to appreciate the geodiversity as a full-value resource for tourist activities and thus, as an important resource for local and regional development.

Methods

To recognize the potential of an area for geotourism, it is necessary to undertake the detailed literature and map review and detailed fieldwork in order to know the geological/geomorphological assets and related aspects. Coming out from this step, the inventory of geodiversity elements and an assessment is done. Numerous methods have been developed (e.g. Brilha 2016, Coratza and Giusti 2005; Serrano-Cañadas and González-Trueba 2005; Pralong 2005; Cendrero and Bruschi 2005; Reynard et al. 2007, 2016; Pereira et al. 2007; Pereira and Pereira, 2010; Brushi et al. 2011, Bollati et al. 2013; Kubalíková 2013, Kubalíková and Kirchner 2016, Suzuki and Tagaki 2017; Beranová et al. 2017, De Uña Álvarez et al. 2017; Peña et al. 2017; Kubalíková 2017), but they have been usually limited to an assessment of particular geological or geomorphological localities. For the qualitative assessment of an area, we propose to use similar criteria (Table 1).

Table 1 Criteria used for the qualitative assessment of geotourist potential of an area

Scientific values	Integrity, current status of the area, degree of degradation
	Earth-science importance and rarity/uniqueness, existence of features that are unique on the higher level, e.g. national level
	Diversity of particular landforms and processes
	Educational value and representativeness, visibility and comprehensibility of the landforms and processes
Added values	Aesthetic value: viewpoints, structuration of the space
	Cultural value: archaeological, historical, artistic aspects of the area related to geodiversity
	Ecological value: specific or rare species, important ecosystems
Economic values	Accessibility: both by public and individual transport, the “permeability” of the landscape, safety and limitations
	Supporting services and tourist infrastructure: catering, accomodation, shelters, tourist paths
	Promotion of the area, supporting products, the common knowledge of the area, number of visitors
Conservation values	Legal protection and conservation
	Risks and hazards: threats to geodiversity – both anthropogenic and natural

The selected criteria reflect the holistic approaches to geotourism and respect 5 pillars of geotourism presented by Dowling and Newsome eds. (2010): geotourism has to be geologically based, environmentally educative, sustainable, locally beneficial and it has to generate a tourist satisfaction.

Based on the qualitative assessment, the evaluation of the overall potential of an area for geotourist purposes is elaborated by using the SWOT analysis. Coming out of this complex

assessment of geodiversity potential, some specifics and preliminary conclusions about the possibilities of geotourism development outside the geoparks are presented.

Results: assessment of geotourist potential within selected areas

The geotourist potential was analysed and assessed in two areas of interest: Lomnicko, which represents an area lying in the outskirts of a large city, and Vizovická Highland, which is rather isolated and situated within a peripheral region. These areas are not a part of any geopark, thus, the geodiversity is not considered to be the main attractivity here.

The detailed inventory and description of these areas were already undertaken (Kubalíková and Kirchner 2016, Kirchner et al. 2016), so only the brief characteristics of the study areas are presented. Tables 2 and 4 then show the qualitative assessment of these areas, Tables 3 and 5 present the SWOT analysis of the areas based on the previous steps.

Lomnicko

Lomnicko which is situated 30 km northwest from the Brno city (approx. 380 000 inhabitants) is considered a recreational and touristic background of the city. The harmonic landscape with well conserved natural features offers a good example of how the people exploited the landscape in the past. Geologically, the area is relatively monotonous (gneisses covered by Quaternary sediments). Geomorphologically, the area is affected by several processes, but the most significant landforms were created mainly by periglacial and cryogenic processes. The anthropogenic features of the relief are present here (especially those of agricultural origin) and the study area is also rich in various cultural features, which are connected to the geology and landscape (e.g. use of the local building stone).

Table 2 Qualitative assessment of the Lomnicko study area regarding the geotourist potential

Scientific values

Integrity	The current status of the study area is good and it represents a nice example of the sustainable and regardful use of the natural resources (both in past and present).
Earth-science importance and rarity/uniqueness	The landforms of cryogenic origin are important from the palaeogeographic point of view (they help to understand the processes that formed landscape). Similar features are situated on the many places within Moravia, so the degree of rarity/uniqueness is not high. The landforms of anthropogenic origin (especially agricultural landforms) are important from the historical point of view as they serve an evidence of the use of the landscape in the past.
Diversity of particular landforms and processes	The study area is rich in cryogenic landforms (tors, frost cliffs, block accumulations, cryoplanation terraces). The cryogenic processes are still in progress, however, the intensity is low (e.g. movements of blocks within the block accumulations). The anthropogenic, slope and fluvial landforms can be found and corresponding processes can be observed. The inner diversity of the landforms can be considered high.
Educational value	The cryogenic landforms are well visible and if the short explanation is given (e.g. via information panels), they are also comprehensive for the public. Anthropogenic landforms and processes are also easy to understand as they are related to the common activities of humans (e.g. picking the stones from the fields and accumulating them on the agrarian heaps or ramparts).

Added values

Aesthetic value	Within the study area, there are a lot of viewpoints to the open landscape. The landscape pattern is quite diverse (small pieces of fields, forests, little villages...), so the study area is aesthetically attractive.
-----------------	--

Cultural value	Cultural features are concentrated in the Lomnice municipality (Jewish cemetery, synagogue, Catholic church and chapel). There are numerous small sacral objects both in the villages (chapels) and in the open landscape (wayside crosses). Also, there are some old agricultural buildings and other objects of folk architecture (e.g. buildings or walls built of local stone).
Ecological value	Most of the landscape segments which are legally protected are home to the specific and rare species, so the ecological value of the study area is quite high.
Economic values	
Accessibility and safety	The public transport is sufficient as the area is partly included in the Integrated transport system of the South-Moravian region. The accessibility to the particular sites is quite easy and safe, the terrain is not difficult. The „permeability“ of the landscape is quite good thank to the presence of the network of paths and local communications (both marked and not marked). No considerable geohazards that would endanger the visitors were recognized.
Supporting services and tourist infrastructure	Some of the marked paths lead through the most attractive segments of the area. The limited possibility of accommodation is possible in the Lomnice or Tišnov (outside the study area), but as the area is rather used for one-day trips, this is relatively sufficient. There are some local restaurants even in the smaller villages.
Promotion of the area	The area is promoted especially via web pages of the local communities and web pages devoted to the touristic attractions of the South-Moravian region. The knowledge and popularity of the area are rather local/regional (it can be said that it is not known on the national level), the area is used mainly for short-term recreation and one-day trips. Due to the fact that there are more attractive areas close to the Brno (e.g. Moravian Karst), the study area does not suffer from the excessive number of tourists and it is not overcrowded even during the holidays and weekends.
Conservation values	
Legal protection	The conservation of the specific landforms and adjacent ecosystems is adequate – most of these landforms are protected within the category Natural Reserve or Natural Monument.
Risk and hazards	Concerning the environmental, respectively geological and geomorphological hazards, the area is not in risk. There may be anthropogenic pressure connected to the construction activity (new houses, communications).

Table 3 The SWOT analysis for Lomnicko

	Strengths - harmonic landscape with well-conserved natural issues - landforms and processes are well visible and comprehensible for the public - marked paths leading to the most attractive natural features - the network of the paths and communication that assure the permeability of the landscape - the area does not suffer from excessive attendance - presence of important cultural and ecological values related to geodiversity - good accessibility by public transport	Weaknesses - the tourist infrastructure is not sufficient if the visitors want to spend here more time - the educational, recreational and tourist potential is not still fully recognized - the geodiversity is not promoted to the public as a resource for tourism and education - local communities are not aware of the geotourist/geoeducational potential of the particular sites (even if they are protected) and landscape in general
Opportunities	S-O strategy (maxi-maxi)	W-O strategy (mini-maxi)

- a good option for one-day trips from the Brno city and other towns situated within the outskirts of the metropolis - better promotion of the area as an alternative to overcrowded tourist areas near Brno - possibility to set the close links between geodiversity and culture/history that can raise awareness of geodiversity and landscape - educational potential can be used both for the laic public (visitors) and organized groups of students of local/regional schools - reasonable developing of the recreational and tourist potential as a driving force for the local development (on the level of communities, voluntary associations of the municipalities or subjects within Local Action Groups etc.)	- suitable promotion of the region (including its natural and cultural heritage related to geodiversity which are „awaiting the exploration“) as a good option for short-term recreation can attract visitors from nearby towns and metropolis - natural resources, good accessibility and good permeability of the landscape can be presented as an advantage and interesting investment opportunity for the potential "developers" of tourist infrastructure (both local or external) - developing new geotourist product or including the geodiversity aspects into the current tourist offer can be used both by visitors/tourists and by students and pupils of local schools and schools from nearby surroundings (or from metropolis)	- promotion of the geoheritage of the region as an important resource for tourism can contribute to the local economic development - promotion of the geodiversity within the region can bring higher recognition of its natural and cultural heritage in general and thus contribute to the effective use of them for tourism and education - involving local communities into the above mentioned activities can help building and fostering local identity and raising awareness of this important resource
Threats - the fast and inadequate development of the tourism can cause the disturbances and damages to the landscape - the building activities and construction of the tourist infrastructure can negatively affect the character of villages or generally, the harmonic character of the landscape and they can change the aesthetic quality of the landscape - lack of interest from the municipalities for the geotourism development - the geotourism development is not the priority of the local stakeholders	S-T strategy (maxi-mini) - present the geodiversity as an important value that has to be conserved for future generations and as an important resource for tourism (in the case of loss of this resource, the region would be less attractive both for visitors and investors) - promotion of geotourism concept (incl. examples of good practice from different regions) on the meetings of municipalities or local stakeholders (e.g. Local Action Groups), presenting geotourism as a possibility how to develop the region and how to attract visitors here (and then how to bring finances into the region)	W-T strategy (mini-mini) - to avoid the uncontrolled development of tourist infrastructure (especially via landscape planning and development strategies) - to promote geotourism concept as an alternative to traditional (demanding) tourism, to stress the sustainability of this form of tourism - to cooperate with successful subjects and regions that use the concept of geotourism

Vizovická Highland

Vizovická Highland is situated in the Eastern part of the Czech Republic on the border with Slovakia. It is a rural region and it lies rather on the periphery; the closest bigger city is represented by Zlín (approx. 75 000 inhabitants, 40 km west from the study area).

Geologically, the study area belongs to the Flysch complex of the Outer Western Carpathians (Magura Flysch Belt - Rača tectonic unit) formed of Mesozoic and Tertiary claystones and sandstones. Geomorphologically, the most common landforms are represented by steep hillslopes, isolated boulder accumulations, landslides, fluvial landforms and sandstone outcrops where the specific mezoforms and microforms can be seen (pseudokarst caves, honeycomb weathering etc.). Regarding the culture and history, the area was colonized in the 16th century (during so-called Wallachian colonization). The steep slopes, flat ridges and shallow soils predetermined the landuse: the native forests on the flat ridges were cut off and the resulting areas were used mainly by shepherds as pastures. Cultural heritage is strongly linked to the folklore and oral tradition (numerous legends about rock outcrops, pseudokarst features or springs) and it is interesting also in the terms of gastronomy (traditional products of the sheep milk).

Table 4 Qualitative assessment of the Vizovická Highland study area regarding to the geotourist potential

Scientific values

Integrity	The current status of the study area is good and it represents a nice example of the sustainable use of the natural resources (both in past and present). The harmonic landscape with typical mosaic of pastures on the ridges, forests on the steep slopes and small groups of shepherd houses remained until today thanks to the limited accessibility. The degradation of the landforms is limited only to several exposed and overloaded sites.
Earth-science importance and rarity/uniqueness	The landforms are important from the palaeogeographic point of view (they help to understand the processes that formed landscape) and also from the dynamic geomorphology point of view (e.g. fluvial landforms, systems of gullies allows to study the actual processes). Specific sites are remarkable thanks to the presence of mezo- and microforms. However, generally, the landforms are not special in the regional and national scale as they are similar to other areas. The exceptions are represented by particular sites of geological and geomorphological interest which may be important at the regional scale.
Diversity of particular landforms and processes	The study area is rich in structural/erosional and fluvial landforms. Some sandstone cliffs were alternated by frost weathering, so the diversity of the landforms origin is high. A special issue is represented by high diversity of micro- and mezoforms: on the sandstone outcrops, numerous weathering forms can be found (e.g. tafoni, honeycombs, tunnels, weathering pits, abris, ledges), which contributes to the high morphological diversity of the area.
Educational value	The sandstone outcrops with its particular landforms (both macro- and mezo/microscale) represents a typical sample of the landforms developed on the sandstone, so they have a high educational value. Also the fluvial landforms represents very well the meandering and other fluvial processes which can be observed on several sites. The comprehensibility of the landforms is quite high, the particular geodiversity elements are recognizable and visible and thus easy to understand.

Added values

Aesthetic value	Within the study area, there are a lot of viewpoints to the open landscape. The landscape pattern is relatively diverse (alteration of pastures and forests), so the study area is quite attractive from this point of view also thanks to the absence of larger buildings or communications.
Cultural value	The cultural features are related to the traditional architecture and use of the land. Small sacral objects can be found within the area of interest and in particular places, the archaeological and historical value is relevant. There is a considerable number of legends about particular sites (e.g. Devil's Rocks or fissure caves at Kopce) which represents a significant part of local cultural heritage.
Ecological value	Most of the landscape segments which are legally protected are home to the specific and rare species, so the ecological value of the study area is quite high. Sandstone outcrops are fundamental as a support for specific ecosystems and fissure caves are important in the terms of protected species (occurrence of bats).

Economic values

Accessibility and safety	The public transport is not so frequent (the area is rather a periphery), but still sufficient (the area is accessible by public buses and trains). The accessibility to the particular sites is diverse – some exposed sites are easily accessible (marked path, paved trail), but other geo-sites have a limited access due to the rough terrain. The „permeability“ of the landscape is average due to the steep slopes and gullies.
--------------------------	---

Supporting services and tourist infrastructure	There are marked paths within the study area (including some educational paths) to the main sites of geological and geomorphological interest. A very limited possibility of accommodation is in the local settlements; catering services are also rare and rather seasonal.
Promotion of the area	The area is promoted in a very irregular way – some sites are well known and promoted, the others are practically unknown. The even promotion of the geo-sites can help to solve the problem of overexploiting of some sites (both by tourists and climbers). The landforms are promoted especially via web pages of the local communities and web pages devoted to the touristic attractions of the Zlín region. The knowledge and popularity of the area are rather local/regional, the exception is represented by Devil's Rocks which are well known on the regional and even national level especially within the climbers' community. The area is used for short-term recreation and one-day trips as it is situated not far from Zlín city. The main problem is the uneven distribution of the visitors; some places may be overcrowded during the weekends and holidays while the others remain with a low amount of tourists.
Conservation values	
Legal protection	The study area is partly situated within the Beskydy PLA, so this (together with existence of several Natural monuments) assures a certain degree of protection.
Risk and hazards	Concerning the environmental, respectively geological and geomorphological hazards, landslides can occur because of specific lithological and morphological setting. Anthropogenic pressure is represented by overusing of sites of geological and geomorphological interest (both by climbers and tourists) which can lead to the degradation of the landforms and the loss of specific mezo- and microforms.

Table 5 The SWOT analysis for Vizovická Highland

	Strengths - relatively high morphological diversity of the study area (cryogenic, gravitational and fluvial landforms), high diversity of small weathering forms - high ecological value of some localities (especially Kopce pseudokarst caves) and landscape in general (pastures) - nature/historical educational trails pass through study area - high cultural, geomythological, archaeological and historical value (remnants of the Bronze Age settlement near the site Kopce, myths) - sandstone rock forms are attractive for climbers (especially Devil's Rocks) - existing network of hiking trails - good promotion of some geo-sites - regular scheduled transport (bus, train)	Weaknesses - uneven distribution of the visitors within the study area (overcrowded sites or trails x sites with limited access) - intensive climbing activity on sandstone outcrops damages the small weathering features and leaves the traces from the ropes, it can endanger specific ecosystems - conflict between the legal protection and climbing/intensive tourism - bad access to some sites - occurrence of geohazards
Opportunities - promotion of geodiversity aspects can bring an added value to a local	S-O strategy (maxi-maxi) - development of educational activities including the thematic	W-O strategy (mini-maxi) - creating a geopath can help to spread the visitors more evenly, promotion of the geopath can

development and sustainable tourism - high potential for the holistic environmental education (including Earth-science issues and culture/history): study area is suitable for school trips (presence of tourist infrastructure in short distance) - geoscience path with informative panels connecting less known geo-sites as a new type of tourist product and as an alternative to the overloaded and overcrowded sites and trails - building the better access to some sites can help to spread the visitors more evenly	school trips in cooperation with local NGOs and other stakeholders - geopath (that would connect less known sites) presenting both natural and cultural assets of the territory as a new (or complimentary) tourist product - possibility of attracting numerous groups of people and spreading the ideas of geotourism (within common tourists, school students, climbers, bikers...) - developing suitable interpretation strategy can bring better education and understanding the geodiversity as a resource for rural development	contribute to the better spreading of visitors and attract them to other sites - good interpretation and education facilities can help to educate the climbers and other tourists that visit the sites - building the better access to distant sites can help the even distribution of the tourists - informing visitor (e.g. within the proposed geopath) about geohazards can help to raise awareness of these hazards and can help to educate visitors
Threats - in the case of larger promotion of the area and due to following increasing attendance there can be a possibility of growing anthropogenic pressure on the sites (especially sandstone outcrops affected by climbers) - continuing uneven distribution of the visitors can lead to the severe damage of some parts of this area - disturbance of important habitats, especially in pseudokarst caves (site Kopce) - lack of interest from the part of the local residents, low awareness of geoheritage - lack of interest from the municipalities for the geotourism development - the geotourism development is not the priority of the local stakeholders	S-T strategy (maxi-mini) - existence of numerous significant outcrops and other geodiversity issues can help to resolve problem with overcrowding of some sites - links to the cultural heritage can help to accept the conservation measures taken in order to protect the significant sites - promoting geotourism concept and bringing the examples of good practice from other regions can raise the interest of local municipalities and stakeholders - valuable geoheritage (including the links to culture) and its adequate promotion and interpretation can help to raise visibility of this important tourist resource - introducing the concept of geotourism can foster local economic development	W-T strategy (mini-mini) - fostering the nature guards watching for following the rules (e.g. breaking the prohibition of climbing during some seasons, littering, vandalism) - to avoid the disturbance of habitats by following the laws (also by nature guides) - promotion of geoheritage to local communities, cooperation with local stakeholders, schools, municipalities to raise awareness of this important resource - in the case of development of geotourism (including the tourist facilities), to emphasize the sustainability and nature conservation aspect

Conclusions

Based on the assessment and SWOT analysis of the two areas of interest, some conclusions and points to discussion can be outlined:

1) The geodiversity of these areas is not unique on the national level, but the educational value is high: landforms and processes are illustrative, visible and relatively simple to understand. Integrity and conditions of landforms are relatively high thanks to the position of the areas outside the main tourist destinations (with an exception represented by several sites in Vizovická Highland). Landscape is well preserved and it shows the good example of co-existing of man and nature.

2) Added values are closely linked to the geodiversity. It is important to focus on the mutual relationships between abiotic, biotic and cultural components of the landscape (historical or archaeological values, artistic and literature values, geomorphological aspect, relations to the historic landuse, the traces of the landscape memory, local materials used for local buildings and constructions), because it can help better acceptance of conservation measures and can increase the overall attractiveness of the area in the terms of interpretation of the heritage.

3) Accessibility of the areas is relatively good, the tourist facilities are on the average or below the average. It is a subject to further discussions whether the adjacent tourist infrastructure has to be developed. If decided to support the geotourism in these areas, some additional tourist infrastructure should be built, however, this has to be balanced with geoconservation principles.

4) Number of visitors and knowledge/popularity of the areas are not so high (with an exception of several sites at Vizovická Highland), the promotion is very irregular. In order to develop the geotourism, the promotion should be assured, but should not be focused only on several sites – it should promote the area as a whole. The adequate promotion of the area can help to solve the problems of overcrowded and overloaded sites and trails and it can help to spread the visitors more evenly.

6) If decided to support the development of geotourist activities, a close communication with local communities and initiatives is needed in order to develop the effective management of geodiversity resources. A bottom-up approach has to be respected.

7) The geotourist activities have to accept the intrinsic value of geodiversity and respect the principles of nature conservation.

These two case studies show that geotourism is possible to develop outside the geoparks and that geodiversity is an important resource for the local and regional development. In order to use this resource in a responsible and sustainable way, the inventory and assessment of the geodiversity and geoheritage are the initial steps which have to be reflected in the plans for geotourism development. The plans have to follow the geoconservation rules and principles of sustainable development and in the future, they can become the respected part of a local and regional planning and development conceptions and strategies.

Shrnutí

Geodiverzita je základním zdrojem pro geoturismus. Pokud má být využívána udržitelně a racionálně, je třeba inventarizovat její dílčí složky, zhodnotit její význam a potenciál a zaměřit se i na možná rizika a hrozby spojené s jejím využíváním. Pro komplexní hodnocení geodiverzity v rámci určité oblasti je možno využít kritéria, která jsou součástí již používaných metodik pro hodnocení geoturistického potenciálu konkrétních lokalit.

Příspěvek představuje dvě území, která nejsou součástí žádného geoparku, takže zde geodiverzita tvoří hlavní součást turistické nabídky. I přesto má geodiverzita v takových oblastech značný potenciál pro regionální rozvoj zvláště v souvislosti s využíváním krajiny, kulturním dědictvím a historií, což je podloženo právě komplexním zhodnocením geodiverzity.

Kvalitativní zhodnocení geodiverzity společně se SWOT analýzou může posloužit jako podklad pro plánování rozvoje geoturismu a jako argument pro to, aby se podpora geoturismu včetně ochrany neživé přírody stala součástí lokálních a regionálních rozvojových dokumentů a strategií.

Literature:

- AROUCA DECLARATION (2011). Available at <http://www.europeangeoparks.org/?p=223>. Accessed 25th September 2018
- BACZYŃSKA, E. et al. (2017). The Landscape Attractiveness of Abandoned Quarries. *Geoheritage*, 10 (2): 271–285.
- BERANOVÁ, L. et al. (2017). Assessing the geotourism potential of abandoned quarries with multitemporal data (České Středohoří Mts., Czechia). *GeoScape*, 11(2): 93-111.
- BOLLATI, I., SMIRAGLIA, C., PELFINI, M. (2013). Assessment and Selection of Geomorphosites and Trails in the Miage Glacier Area (Western Italian Alps). *Environmental Management*, 51(4): 951–967.
- BRILHA, J. (2016). Inventory and Quantitative Assessment of Geosites and Geodiversity Sites: a Review. *Geoheritage*, 8(2): 119-134.

- BRUSCHI, V.M. et al. (2011). A statistical approach to the validation and optimisation of geoheritage assessment procedures. *Geoheritage*, 3(3): 131-149.
- CENDRERO, A., BRUSCHI, V.M. (2005). Geosite Evaluation; Can we measure intangible values? *Il Quaternario*, 18(1): 293–306
- CORATZA P., GIUSTI, C. (2005). Methodological proposal for the assessment of the scientific quality of geomorphosites. *Il Quaternario*, 18(1): 305-313.
- DOWLING, R. (2013): Global Geotourism – an Emerging Form of Sustainable Tourism. *Czech Journal of Tourism*, 2 (2): 59-79.
- DOWLING, R.K., NEWSOME, D. (eds.) (2010): *Geotourism. The tourism of geology and landscape*. Goodfellow Publishers, Oxford, 246 p.
- GRAY, M. (2013): *Geodiversity: Valuing and Conserving Abiotic Nature*. Second Edition. Chichester: Wiley Blackwell, 495 p.
- HOSE TA (1995). Selling the Story of Britain's Stone. *Environmental Interpretation*, 10(2): 16-17.
- KIRCHNER, K., KUBALÍKOVÁ L., BAJER A. (2017). Local geoheritage: its importance and potential for geotourist and recreational activities (a case study from Lomnicko area). In: Fialová, J., Pernicová, D. eds. (2017). *Public recreation and landscape protection – with nature hand in hand?* Mendel University in Brno, pp. 202-211.
- KUBALÍKOVÁ, L. (2013). Geomorphosite assessment for geotourism purposes. *Czech Journal of Tourism*, 2(2):80-104.
- KUBALÍKOVÁ, L. (2017). Mining Landforms: an Integrated Approach for Assessing the Geotourism and Geoeducational Potential. *Czech Journal of Tourism*, 6(2):131-154.
- KUBALÍKOVÁ, L., KIRCHNER, K. (2016). Geosite and Geomorphosite Assesment as a Tool for Geoconservation and Geotourism Purposes: a Case study from Vizovická vrchovina Highland (Eastern Part of the Czech Republic). *Geoheritage*, 8 (8): 5-14
- MARTINI G et al. (2012). Reflections about the geotourism concept. In Sá, A.A., Rocha, D. et al. (eds) *Proceedings of the 11 European Geoparks Conference*. AGA – Associação Geoparque Arouca, pp. 187-188.
- NATIONAL GEOGRAPHIC SOCIETY (2005). Geotourism Charter. Retrieved 13th October 2017 from: http://travel.nationalgeographic.com/travel/sustainable/pdf/geotourism_charter_template.pdf
- PEÑA, L., MONGE-GANUZAS, M., ONAINDIA, M. et al. (2017). A Holistic Approach Including Biological and Geological Criteria for Integrative Management in Protected Areas. *Environmental Management*, 59(2):325-337.
- PEREIRA, P. et al. (2007). Geomorphosite assessment in Montesinho Natural Park (Portugal). *Geographica Helvetica*, 62(3), 159-168.
- PEREIRA, P., PEREIRA, D. (2010): Methodological guidelines for geomorphosite assessment. *Géomorphologie: relief, processus, environnement*, 1(3): 215-222.
- PRALONG, J.P. (2005): A method for assessing tourist potential and use of geomorphological sites. *Géomorphologie: relief, processus, environnement*, 1(3): 189-196.
- REYNARD, E., FONTANA, G., KOZLIK, L., SCAPOZZA, C. (2007): A method for assessing “scientific” and “additional values” of geomorphosites. *Geographica Helvetica*, 62(3): 148-158.
- REYNARD, E., PERRET, A., BUSSARD, J., GRANGIER, L., MARTIN, S. (2016): Integrated approach for the Inventory and Management of geomorphological Heritage at the Regional Scale. *Geoheritage*, 2016(8): 43-60.
- SERRANO-CANADAS, E. & GONZÁLEZ-TRUEBA, J.J. (2005). Assessment of geomorphosites in natural protected areas; the Picos de Europa National Park (Spain). *Géomorphologie: relief, processus, environnement*, 1(3): 197-208.
- SLOMKA, T., KICINSKA-SWIDERSKA, A. (2004). Geotourism – the basic concepts. *Geoturystyka* 1: 2-5.
- STUEVE, A.M. (2002). The Geotourism Study: Phase 1 Executive Summary. *National Geographic Traveller*, Travel Industry Association of America.

- SUZUKI, D., TAKAGI, H. (2018). Evaluation of geosites for sustainable planning and management in geotourism. *Geoheritage* 10(1): 123-135.
- UÑA-ÁLVAREZ, E., ÁLVAREZ-VÁZQUEZ, M.A., CUQUEJO-BELLO, M.C. (2017). Landform values for rural sustainability: Recognition and assessment in a Spanish–Portuguese border region case study. *Moravian Geographical Reports* 25(4): 257-270.

Kontaktní adresa autora:

RNDr. Lucie Kubalíková, Ph.D. Lesnická a dřevařská fakulta, Mendelova univerzita v Brně, Zemědělská 1, 613 Brno, Česká republika, E-mail: LucieKubalikova@seznam.cz

Príprava nových kapacít pre európske štrukturálne a investičné fondy a efektívnejšie využívanie štrukturálnych fondov v oblasti regionálneho rozvoja

Preparation of administrative capacities for the European structural and investment funds and more efficient use of structural funds in the field of regional development

Kuhnová Marta

Abstrakt:

Príspevok Príprava nových kapacít pre európske štrukturálne a investičné fondy a efektívnejšie využívanie štrukturálnych fondov v oblasti regionálneho rozvoja sa zameriava na možnosti vzdelávania v oblasti eurofondov. Konkrétne analyzuje jednu z výziev projektov Partnerstva v rámci OP Technická pomoc na Slovensku so zacielením sa na realizáciu konkrétneho projektu na Fakulte sociálnych vied Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave.

Kľúčové slová:

eurofondy, kohézna politika, vzdelávanie, projekt, partnerstvo

Abstract:

An article Preparation of administrative capacities for the European structural and investment funds and the more efficient use of structural funds in the field of regional development focuses on the possibilities for training in the field of European funds. In particular, it analyzes one of the challenges of the Partnership projects within the OP Technical Assistance in Slovakia with a focus on the realization of a specific project at the Faculty of Social Sciences of the University of Ss. Cyril and Method in Trnava.

Key words:

European funds, cohesion policy, education, project, partnership

Úvod

Od vstupu Slovenskej republiky do Európskej únie, môžeme v plnej miere čerpať finančné prostriedky z jej rozpočtu vo forme tzv. eurofondov, čo doteraz viac alebo aj menej úspešne realizujeme. V aktuálnom programovom období 2014 - 2020 sa môže Slovensko uchádzať o finančné prostriedky z piatich fondov Európsky sociálny fond, Kohézny fond, Európsky poľnohospodársky fond pre rozvoj vidieka, Európsky fond regionálneho rozvoja a Európsky námorný a rybársky fond. Okrem nich máme možnosť využívať aj Iniciatívu na podporu zamestnanosti mladých ľudí. Podmienky čerpania európskych fondov sú stanovené v Partnerskej dohode, tá obsahuje aj očakávané výsledky a vymedzuje jednotlivé operačné programy. Výzvy a hodnotenia sú potom realizované na národnej úrovni. Efektívnosť čerpania týchto prostriedkov ohrozujú často nedostatočné mechanizmy, ktoré zabezpečujú transparentnosť a nezávislosť posudzovania žiadostí.

Už v minulom programovom období Európska komisia a viacerí odborníci (Milio, 2007, Constantin, 2008, Cace, Cace a Nicolaescu, 2011, Bachtler, Mendez, Oraže, 2013, Surubaru, 2016) zdôrazňovali potrebu budovania administratívnych kapacít, ktoré sú základnou podmienkou úspešného čerpania eurofondov. Kritika "eurofondových" administratívnych kapacít v rámci Slovenskej republiky sa zameriavala sa najmä na vysokú fluktuáciu, časté

výmeny odborníkov, ktoré boli priamo naviazané na striedajúce sa politické cykly, upozorňovala, na skutočnosť že analýza funkčnosti administratívnych kapacít bude základom pre určovanie riadiacich a sprostredkovateľských orgánov v programovom období 2014 -2020, (Kiss, Palko a kol.,2013).

Viacerí odborníci uvádzajú ako jeden z najväčších problémov v oblasti čerpania financií z eurofondov nedostatočné administratívne kapacity nie len na uskutočňovanie projektov., ale najmä na ich hodnotenie. Ďurana a kol., 2013 poukazujú na fakt, že zamestnanci zapojení do hodnotenia projektov sú dostatočne spôsobilí na ich technické hodnotenie, avšak nie na hodnotenie samotného obsahu a najmä kvality projektu.

Tento problém sa tiahne všetkými programovými obdobiami v Slovenskej republike, vrátane tých prístupových. Postupne boli realizované aktivity a iniciatívy zamerané na zvyšovanie kompetencií zamestnancov štátnych inštitúcií pracujúcich v oblasti európskych štrukturálnych a investičných fondov. V aktuálnom programovom období ide najmä o aktivity spadajúce pod operačný program Technická pomoc.

V nasledujúcej časti textu sa budeme zameriavať na jednu z iniciatív zameriavajúcu sa práve na budovanie kapacít v oblasti európskych štrukturálnych a investičných fondov.

Podpora budovania kapacít v oblasti európskych štrukturálnych a investičných fondov v rámci OP Technická pomoc

Úrad vlády Slovenskej republiky (2016) uvádza, že *“operačný program Technická pomoc je programovým dokumentom Slovenskej republiky na programové obdobie 2014 - 2020 pre oblasť prípravy, riadenia, monitorovania, hodnotenia, informovania a komunikácie, publicity, vytvárania sietí, vybavovania podaní a podnetov, kontroly a auditu Európskych štrukturálnych a investičných fondov a ochrany finančných záujmov pre EÚ. Jeho implementáciu zabezpečuje Úrad vlády SR, ktorý bol uznesením vlády SR č. 233/2014 zo dňa 14. mája 2014 schválený ako riadiaci orgán pre tento operačný program.”*

Jeho aktivity sa realizujú v rámci dvoch osí a špecifických cieľov: Prioritná os 1: Riadenie, kontrola a audit EŠIF, Špecifický cieľ 1: Zabezpečiť stabilizáciu pracovníkov subjektov zapojených do systému riadenia, kontroly a auditu EŠIF, Špecifický cieľ 2: Zabezpečiť účinné informovanie a publicitu, Špecifický cieľ 3: Implementovať správny a transparentný systém riadenia, kontroly a auditu EŠIF a Prioritná os 2: Systémová a technická podpora a Špecifický cieľ 1: Zvýšenie kvality, štandardu a dostupnosti IS pre EŠIF.

Celkové finančné prostriedky vyčlenené pre Operačný program Technická pomoc pre programové obdobie 2014.2020 vo výške 187 143 427 eur tvoria finančné prostriedky Európskeho fondu regionálneho rozvoja vo výške 159 071 912 eur a štátneho rozpočtu vo výške 28 071 515 eur.

Vyhlásením Vyzvania na projekty technickej pomoci č. OPTP-PO1-SC1-2016-11 Úrad vlády SR, ako Riadiaci orgán pre OP Technická pomoc, ponúkol vysokým školám možnosť obohatiť obsah svoj vzdelávania o problematiku európskych štrukturálnych a investičných. Pôvodne boli na výzvu vyčlenené finančné prostriedky vo výške 365 586 eur, ale z dôvodu značného záujmu o spoluprácu bola táto suma navýšená až na 645 869 eur. Podporené boli všetky vysoké školy, ktoré splnili partnerské kritériá, (Úrad podpredsedu vlády SR pre investície a informatizáciu, 2017b).

Na poskytnutie nenávratného finančného príspevku boli oprávnené projekty v rámci prioritnej osi 1 OP Technická pomoc, špecifického cieľa 1 a aktivity E: Príprava nových administratívnych kapacít do riadenia, kontroly a auditu EŠIF.

Projekty boli realizované formou multilaterálnej spolupráce, ich financovania vychádza z finančného nadstavenia operačného programu a percentuálne zloženie jednotlivých dotačných položiek záviselo od typu prijímateľskej inštitúcie.

V tabuľke 1 uvádzame nadstavenie financovania projektu pre verejné vysoké školy, ktoré boli jedinými prijímateľskými organizáciami v rámci vyššie uvedeného Vyzvania.

Tab. 1: Financovanie projektu partnerstva v súlade s pravidlami Stratégie financovania EŠIF na programové obdobie 2014 - 2020 pre verejné vysoké školy (Riadiaci orgán pre operačný program Technická pomoc 2014 - 2020, 2016)

Verejná vysoká škola	Celkové oprávnené výdavky			Pro rata	Spolu
	Zdroje EÚ	Národné zdroje			
		Štátny rozpočet	Prijímateľ		
	82,06 %	9,66 %	4,83 %	3,45 %	100 %
	96,55 % zo 100 %				
(85,00 % z 96,55 %)	(10,00% z 96,55 %)	(5,00 % z 96,55 %)	(3,45 zo 100,00 %)		

Cieľom spolupráce Úradu podpredsedu vlády SR pre investície a informatizáciu, a Centrálného koordinačného orgánu a vysokých škôl je:

- zabezpečiť vytvorenie voliteľných predmetov zameraných na odbornú tematiku riadenia a implementácie politiky súdržnosti a ich zavedenie do praxe,
- zabezpečenie odbornej profilácie študentov - budúcich administratívnych kapacít a ich zapojenie do priamej realizácie európskych štrukturálnych a investičných fondov.

Oprávnenou na poskytnutie príspevku bola aktivita 301010011A005 - E. Príprava nových administratívnych kapacít do riadenia kontroly a auditu EŠIF. Ako bolo uvedené vo Výzve, mala by byť realizovaná formou multilaterálnej spolupráce Centrálného koordinačného orgánu a riadiacich orgánov s univerzitami financovaním voliteľných predmetov s nasledovným odporúčaným obsahovým zameraním:

- základy politiky súdržnosti,
- vývoj ideových prístupov k politike súdržnosti,
- politika súdržnosti v SR,
- legislatívna a koncepcná príprava programového obdobia 2020+ na úrovni EÚ,
- príprava programového obdobia 2020+ v SR.

Projekt Partnerstva je v súčasnosti realizovaný na desiatich slovenských univerzitách, kde sú vyučované nové predmety, ktoré pripravujú svojich budúcich absolventov na prácu v oblasti európskych štrukturálnych a investičných fondov. S realizáciou jednotlivých aktivít sa začalo v akademickom roku 2017/2018 v rámci širokého spektra študijných odborov.

V nasledujúcej tabuľke uvádzame univerzity, fakulty a jednotlivé študijné odbory (vrátane novovytvorených alebo inovovaných predmetov), ktoré do obsahov vzdelávania implementovali informácie týkajúce sa európskych štrukturálnych a investičných fondov.

Tab. 2: Univerzity a ich fakulty vyučujúce nové predmety v rámci Projektu partnerstva vo vybraných študijných odboroch (Úrad podpredsedu vlády SR pre investície a informatizáciu 2017a)

Univerzita	Fakulta	Študijný program	Názov novovytvoreného predmetu
Ekonomická univerzita v Bratislave	Národohospodárska fakulta	Verejná správa a regionálny rozvoj	Politika súdržnosti - prípadové štúdie z praxe
Ekonomická univerzita v Bratislave so sídlom v Košiciach	Podnikovo hospodárska fakulta	Finančné riadenie podniku	Administratívne kapacity pre EŠIF
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre	Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja	Rozvoj vidieka a vidieckeho turizmu (zaradený pod študijný program Verejná správa a regionálny rozvoj)	Základy politiky súdržnosti v EÚ a SR. Politika súdržnosti SR - príležitosti a ohrozenia
	Fakulta ekonomiky	Regionálny rozvoj a politiky EÚ (zaradený pod študijný program Verejná správa a regionálny rozvoj)	Výskum verejnej mienky a komunikačné stratégie
Slovenská technická univerzita v Bratislave	Fakulta elektroniky a informatiky	Aplikovaná informatika - denná forma	eGovernment
	Ústav manažmentu		Riadenie projektov Európskych štrukturálnych a investičných fondov a územné inžinierstvo
Katolícka univerzita v Ružomberku	Pedagogická fakulta	Sociálna práca vo verejnej správe a sociálne služby	Politika súdržnosti EÚ
Technická univerzita v Košiciach	Ekonomická fakulta	Ekonomika a manažment verejnej správy	Manažment programov a projektov EŠIF
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre	Fakulta prírodných vied	Geografia v regionálnom rozvoji	EŠIF v teórii a praxi
Univerzita Komenského v Bratislave	Prírodovedecká fakulta	Humánna geografia a demografia v štátnej správe a samospráve	

		Regionálna geografia, rozvoj regiónov a európska integrácia	
	Právnická fakulta	Právo	Legislatívny rámec pre štrukturálne a investičné fondy EÚ I Legislatívny rámec pre štrukturálne a investičné fondy EÚ II Informatizácia verejnej správy v podmienkach Slovenskej republiky
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici	Právnická fakulta	Právo	Právo európskych štrukturálnych a investičných fondov I Právo európskych štrukturálnych a investičných fondov II
	Filozofická fakulta	Európske kultúrne štúdiá	Interkultúrne kompetencie v politike súdržnosti na regionálnej a európskej úrovni
	Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov a Ekonomická fakulta	Medzinárodné vzťahy, Európske štúdiá, Politológia a Teritoriálne štúdiá	Manažment implementácie fondov EÚ
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach	Fakulta verejnej správy	Verejné právo	Kompetentnosti administratívnych kapacít EŠIF
	Právnická fakulta	Právo	Právo a fondy EÚ
Univerzita sv. Cyrila a Metoda	Fakulta sociálnych vied	Verejná správa	Európske štrukturálne a investičné fondy I. Európske štrukturálne a investičné fondy II.

Na jednotlivých vysokých školách pristupujú rôzne k napĺňaniu obsahu vzdelávania stanoveného vo výzve, na niektorých ide o vytvorenie nových predmetov, využívanie diskusií, praktických stáží pre študentov, odborných seminárov pre pedagógov až po exkurzie a využívanie tzv. best practise. Jedným z úspešne realizovaných partnerstiev je projekt

Budovanie kapacít v oblasti EŠIF na Fakulte sociálnych vied Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave.

Projekt Partnerstva - Budovanie kapacít v oblasti Európskych štrukturálnych a investičných fondov na FSV UCM

V súlade s požiadavkami uvedenými vo výzve sme pripravili koncepciu obohatenia vzdelávacieho obsahu študijných programov o problematiku EÚ s cieľom posilniť odborné kompetencie študentov a prispieť tak k budovaniu kapacít schopných zastávať odborné pozície a zabezpečiť stabilizáciu pracovníkov zapojených do riadenia, kontroly a auditu EŠIF.

Za dôležité považujeme najmä prepojenie univerzitného vzdelávania a praktických skúseností študentov (Amador a kol., 2015) cez zabezpečenie odbornej praxe. Všetci študenti, ktorí boli zapojení do prvého ročníka realizácie projektu a mali záujem o absolvovanie stáže, bolo im ju umožnené realizovať na vybraných ministerstvách.

Integrálnou súčasťou vzdelávania sú aj externí odborníci, ktorí sa podieľali nie len na tvorbe vzdelávacieho obsahu, ale sa aj zúčastnili prednášok a diskusií so študentmi. Takto obohatili predkladanú problematiku o praktické skúsenosti a poskytli pohľad na problematiku v inom kontexte.

V súlade so súčasnými vzdelávacími trendmi sme kládli dôraz na postupné upúšťanie od monologických metód a posun smerom k aktivizácii študentov. Zvolili sme najmä - *“project based learning”* (projektové vyučovanie) a *“problem based learning”* (problémové vyučovanie), ktoré sú zárukou sociálneho učenia, podpory komunikačných zručností a rozvoja kompetencií nevyhnutných na úspešný prechod z univerzitného vzdelávania do pracovnej praxe. Primárnym cieľom projektového vyučovania, tak ako uvádza Orbánová a Velichová, 2012 je aktívne zapojenie študentov do procesu poznávania, v ktorom ich inšpiruje okolie a problémy každodenného života. Odmietajú jednostrannú aktivitu pedagóga, podporujú komunikatívnosť, samostatnosť, zodpovednosť, úctu a dobré medziľudské vzťahy medzi študentmi.

“Project based and problem based learning” sú metódy, tak ako potvrdzujú viaceré štúdie (Goodman, 2008, Wah Chu a kol. 2017, Larmer, Mergendoller a Boss, 2015), ktoré aktivizujú študentov, zaručujú rešpektovanie interdisciplinarít, rozvíjajú tvorivé a kritické myslenie a upevňujú u študentov pracovné návyky, schopnosť tímového fungovania a time managementu.

Súčasťou projektu je vytvorenie inovatívnych učebných textov vo forme ebook. Ich nespornou výhodou je interaktivita, keď študent môže pracovať s textom, vyznačiť si dôležité časti, vpisovať poznámky a zdieľať ich online, čím zároveň zabezpečíme personalizáciu vzdelávania (Brodie, 2014), úpravy študijných materiálov priamo na mieru. Obsahové zameranie ebookov bude nasledovné: Politika súdržnosti EÚ, Európske stratégie, Propagácia EÚ a Protikorupčná politika. Pri tvorbe obsahového zamerania sme vychádzali z podmienok stanovených vo výzve, z tém, ktoré doteraz absentovali v obsahu vzdelávania, zo záujmu o problematiku medzi študentmi a zo spoločensky aktuálnych a verejne diskutovaných tém.

Záver

V súčasnosti prebieha tretí semester vzdelávania študentov financovaný z Projektu partnerstva v rámci OP Technická pomoc. V rámci príspevku sme sa zamerali na jeho charakteristiku a využité metódy a spôsoby práce. V nasledovných mesiacoch bude prebiehať záverečná fáza projektu a jej vyhodnotenie bude predmetom ďalšieho príspevku.

Príspevok bol pripravený ako súčasť projektu Príprava nových kapacít pre EŠIF - realizovaného v rámci projektu Partnerstva s Úradom podpredsedu vlády SR pre investície a informatizáciu ako súčasť OP Technická pomoc.

Literatúra:

- AMADOR, F. a kol. 2015. Education for sustainable development in higher education: evaluating coherence between theory and praxis. In: *Assessment and Evaluation in Higher Education*, Vol. 40, Issue: Assessing and Evaluating Sustainable Development in Higher Education, pp. 867-882.
- BACHTER, J., MENDEZ, C., ORAŽE, H. 2013. Form Conditionality to Europeanization in Central and Eastern Europe: Administrative Performance and Capacity in Cohesion Policy. In: *European Planning Studies*, Volume 22. Issue 4: Spatial Planning in the Baltic States: Impact of European Policies, pp.735-757.
- BRODIE, B. 2014. Perceptions of the Impact of High School Advisory on Academic Success, Connectedness and Personalization of Education. Dissertation. [online] Vermont: University of Vermont, The Faculty of Graduate College. [cit. 11. septembra 2018]. Dostupné z: https://scholarworks.uvm.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://scholar.google.sk/scholar?hl=sk&as_sdt=0%2C5&as_ylo=2014&as_vis=1&q=personalization+of+education&btnG=&httpsredir=1&article=1247&context=graddis
- CONSTANTIN, D.L. 2008. "How well are the new member states to absorb the EU funds? Reflections on the administrative capacity", International Conference on Business and Economy, Constanta, 6-8 November 2008.
- CACE, C., CACE, S. NICLAESCU, V. 2011. Absorption of the structural funds in Romania. In: *Romanian Journal of Economic Forecasting*, pp. 84-105.
- ĎURANA R. a kol. 2013. Monitoring čerpania štrukturálnych fondov v sociálnej oblasti v 2007-2011. [online]. Bratislava: INESS - Inštitút ekonomických a spoločenských analýz. [cit. 10. septembra 2018]. Dostupné z: http://iness.sk/sites/default/files/media/file/files/Monitoring_Fondov_INESS.pdf
- GOODMAN, D. 2008. Problem-based Learning in the MPA Curriculum. In: *Journal of Public Affair Education*. Issue 2: Symposium: Third-Party Government, Service Learning and Civic Engagement in the Public Affairs Curriculum, Vol. 14, pp. 253-270.
- KISS, I., PALKO F. a kol., 2013. Európske fondy v praxi. [online]. Bratislava: Inštitút hospodárskej politiky. [cit. 15. septembra 2018]. Dostupné z: http://www.ihp.sk/downloads/IHP_EU%20fondy%20v%20praxi.pdf
- LARMER, J., MERGENDOLLER, J., BOSS, S., 2015. Setting the Standard for Project Based Learning. Alexandria: ASCD. ISBN: 978-1-4166-2033-4.
- MILIO, S. 2007. Can Administrative Capacity Explain Differences in Regional Performances? Evidence from Structural Funds Implementation in Southern Italy. In: *Regional Studies*, Vol 41, Issue 4, pp. 429-442.
- ORBÁNOVÁ, D., VELICHOVÁ, Ľ. 2012. Aplikácia projektového vyučovania v odborných predmetoch. In: *Grant Journal*, ISSN 1805-062X. pp. 38-40.
- Riadiaci orgán pre operačný program Technická pomoc 2014 - 2020, 2016. Vyzvanie na projekty technickej pomoci č. (kód) OPTP-PO1-SCI-2016-11 [online]. Bratislava: Úrad vlády Slovenskej republiky. [cit. 15. septembra 2018]. Dostupné z: <http://www.optp.vlada.gov.sk/vyhlasene-vyzvania/>
- SURUBARU, N.C. 2016. Administrative capacity or quality of political governance? EU Cohesion Policy in the new Europe 2007-2013. In: *Regional Studies*. Volue 51, Issue 6: European Cohesion Policy in context, pp. 844-856.
- ÚRAD PODPREDESEDU VLÁDY SR PRE INVESTÍCIE A INFORMATIZÁCIU, 2017a. Univerzity dostanú takmer pol milióna na vzdelávanie odborníkov na eurofondy [online]. Bratislava: Úrad vlády Slovenskej republiky. [cit. 15. septembra 2018]. Dostupné z: <https://www.vicemier.gov.sk/index.php/fondy-eu/partnerske-projekty/projekty-pre-vysoke-skoly/aktuality/index.html>
- ÚRAD PODPREDESEDU VLÁDY SR PRE INVESTÍCIE A INFORMATIZÁCIU, 2017b. Úrad vlády navýšil podporu pre vysoké školy v príprave kapacít v súvislosti s čerpaním

eurofondov na takmer dvojnásobok. [online]. Bratislava: Úrad vlády Slovenskej republiky. [cit. 15. septembra 2018]. Dostupné z: <http://www.vlada.gov.sk/22320/urad-vlady-sr-navysil-podporu-pre-vysoke-skoly-v-priprave-kapacit-v-suvislosti-s-cerpanim-eurofondov-na-takmer-dvojnásobok/>

ÚRAD VLÁDY SR, 2016. Operačný program Technická pomoc na obdobie 2014-2020. [online]. Bratislava: Úrad vlády Slovenskej republiky. [cit. 15. septembra 2018]. Dostupné z: <http://www.optp.vlada.gov.sk/operacny-program-technicka-pomoc-na-obdobie-2014-2020/>

ÚRAD VLÁDY SR, 2017. Informácia o stave administratívnych kapacít subjektov zapojených do riadenia, implementácie, kontroly a auditu európskych štrukturálnych a investičných fondov v programovom období 2014 - 2020. [online]. Bratislava: Úrad vlády Slovenskej republiky. [cit. 15. septembra 2018]. Dostupné z: http://www.partnerskadohoda.gov.sk/data/files/1494_informacia_o_stave_ak_2016.pdf

WAH CHU, S.K. a kol. 2017. The effectiveness of wikis for project based learning in different disciplines in higher education. In: The Internet and Higher Education, Vol. 33, pp. 49-60.

Kontaktní adresa autora:

Mgr. Marta Kuhnová, PhD., Fakulta sociálnych vied, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave,
Bučianska 4/A, 91701 Trnava, E-mail: marta.kuhnova@ucm.sk,
marta.kuhnova@gmail.com

Cenová dostupnosť bývania v Európskej Únii a na Slovensku

Housing affordability in the European Union and in Slovakia

Viera Labudová, Ľubica Sipková

Abstrakt:

Cenová dostupnosť bývania vyjadruje výzvu, ktorej čelí každý človek pri uhrádzaní nákladov na svoje skutočné alebo potenciálne bývanie na strane jednej a uhrádzaním výdavkov, ktoré nesúvisia s bývaním v rámci svojich príjmových obmedzení na strane druhej (Stone, 2006).

Cenová dostupnosť bývania sa najčastejšie počíta pomocou pomeru medzi príjmom domácnosti a jej nákladmi na bývanie. Eurostat definoval mieru zaťaženia nákladmi na bývanie ako percento obyvateľstva žijúceho v domácnostiach, kde celkové náklady na bývanie (po odčítaní príspevkov na bývanie) predstavujú viac ako 40 % disponibilného príjmu domácností (po odčítaní príspevkov na bývanie).

V roku 2016 žilo 11,1 % obyvateľov EÚ-28 v domácnostiach, ktoré minuli 40 % alebo viac svojho ekvivalentného disponibilného príjmu na bývanie. Na Slovensku dosiahol podiel domácností, ktorých náklady na bývanie boli vyššie ako 40 % ich ekvivalentného disponibilného príjmu 7,7 %.

Hlavným cieľom článku je určiť relevantné faktory ovplyvňujúce zaťaženosť nákladmi na bývanie v slovenských domácnostiach v roku 2016 a kvantifikovať ich vplyv.

Kľúčové slová:

EU SILC, ekvivalentný disponibilný príjem, cenová dostupnosť bývania, logistická regresia

Abstract:

Housing affordability expresses the challenge each faces in balancing the cost of their actual or potential housing, on the one hand, and their non-housing expenditures, on the other, within the constraints of their income (Stone, 2006).

Affordability is usually calculated according to a ratio between household income and housing costs. Eurostat defined the housing cost overburden rate the percentage of the population living in a household where total housing costs (net of housing allowances) represent more than 40 % of the total disposable household income (net of housing allowances).

In 2016, an 11,1 % share of the EU-28 population lived in households that spent 40 % or more of their equalized disposable income on housing. In Slovakia, the share of households whose housing costs were higher than 40% of their equalised disposable income reached 7,7 %.

The main goal of this paper is to determine relevant factors affecting the housing cost overburden in Slovak households in 2016 and to quantify their influences.

Key words:

EU SILC, equalized disposable income, housing affordability, logistic regression

Úvod

Pri analýze bývania sa pozornosť venuje jeho dvom stránkam: fyzickej dostupnosti a finančnej (cenovej) dostupnosti bývania. Fyzická dostupnosť bývania sa posudzuje podľa

toho, či stav bytového fondu odpovedá potrebám obyvateľstva. Finančná dostupnosť bývania je analyzovaná vo vzťahu k finančnej situácii obyvateľstva.

Jednu z prvých definícií finančnej dostupnosti bývania uvádza Howenstine (1983, s. 20) ako: „Schopnosť domácnosti získať slušné ubytovanie vynaložením primeranej časti svojich príjmov na jeho zabezpečenie“ (cit. podľa Wong et al., 2010, s. 4). V tejto definícii sa operuje s pojmami „slušné ubytovanie“ a „primeraná časť príjmu“, ktoré sú bližšie špecifikované v ďalších definíciách.

MacLennan a Williams (1990, s. 9) upresňujú význam primeranej časti príjmu. V ich, často citovanej definícii finančnej dostupnosti bývania je dostupnosť vzťahovaná k zabezpečeniu určitého štandardu bývania (alebo iného štandardu) za cenu alebo nájom, ktoré nepredstavuje v očiach tretej strany (obyčajne je ňou vláda) neprimerané zaťaženie pre príjem domácnosti.

Presnejšiu, vo vymedzení pojmu neprimerané zaťaženie, definíciu, poskytol Bramley (1990, s. 16), podľa ktorej by mala byť domácnosť oprávnenou užívať také bývanie, ktoré odpovedá všeobecne platným normám (čo sa týka adekvátnosti druhu a veľkosti domácnosti) s čistým nájomným, po odpočítaní ktorého jej ostane časť príjmu zabezpečujúca, že sa nedostane pod hranicu chudoby (cit. podľa Lau, K. Y., 2001, s. 1).

Porovnanie vzťahu medzi výdavkami na bývanie (nájom, hypotéka) a príjmom domácností je najbežnejším spôsobom, ako definovať a vyjadriť cenovú dostupnosť bývania (Whitehead, 1991).

V literatúre sa uvádza niekoľko faktorov, ktoré ovplyvňujú cenovú dostupnosť bývania. Patrí k nim:

- Príjem, ktorý má priamy vplyv na schopnosť domácnosti nakupovať a uskutočňovať platby domácnosti. Medzi príjmom domácnosti a finančnou dostupnosťou bývania existuje vzťah priamej úmery.
- Cena bytov a výška nájomného – predstavuje výšku platby, ktorá je potrebná na zabezpečenie bývania. Medzi cenou bytov, výškou nájomného a finančnou dostupnosťou bývania existuje vzťah nepriamej úmery.
- Úrokové sadzby, nominálne a reálne – výška úrokových sadzieb je s finančnou dostupnosťou bývania vo vzťahu nepriamej úmernosti.
- Podmienky na trhu práce – ovplyvňujú schopnosť participovať na trhu práce a získať príjem z práce a z toho vyplývajúcu schopnosť uhrádzať náklady na bývanie počas určitého časového obdobia.
- Splácanie hypotéky a nájomného – priamo ovplyvňujú schopnosť domácnosti ušetriť a zvyšovať svoju budúcu spotrebu. To je dôležité najmä pre domácnosti nájomcov s trhovým nájomným, ktorí plánujú v budúcnosti získať bývanie vo vlastníctve.
- Obmedzenia na strane ponuky – obmedzená schopnosť trhu reagovať na nadbytočný dopyt po bývaní môže viesť ku zvyšovaniu cien bytov a nájomného, čím sa bývanie stáva finančne menej dostupným.

Metodika

Meranie finančnej dostupnosti bývania

Na medzinárodnej úrovni sa používajú dva prístupy k meraniu finančnej dostupnosti bývania: prístup, ktorý využíva pomerové ukazovatele, tzv. pomerový alebo indikátorový prístup a reziduálny prístup Mulliner, E. K. (2012). Okrem toho sa v literatúre uvádza tzv. referenčný prístup (Lux, M. et al., 2002, s. 14.).

Indikátorový prístup je založený na výpočte časti príjmu, ktorý je použitý na úhradu nákladov spojených s bývaním (tzv. metóda pomeru). Prekročenie určitej limitnej hranice sa považuje za zaťaženie domácnosti bývaním a na základe toho je počítaná miera zaťaženosti bývaním. Reziduálny prístup analyzuje veľkosť časti príjmu, ktorý zostane po zaplatení nákladov spojených s bývaním a ďalších základných životných potrieb. Referenčný prístup

nevyužíva žiadnu limitnú hranicu pre stanovenie ohrozenosti bývaním, ale odkazuje na situáciu v inom sektore bývania, alebo na potrebe zaistiť bývanie istej vybranej skupine obyvateľstva (Lux, M. et al., 2002, s. 14.).

Miera zaťaženia nákladmi na bývanie

Európska únia využíva na meranie finančnej dostupnosti bývania indikátorový prístup, pri ktorom sa používa indikátor zaťaženie domácnosti nákladmi na bývanie.

Zaťaženie domácnosti nákladmi na bývanie HCB (*household cost burden*) je definované ako podiel nákladov na bývanie (HH070*12 – ročná suma) znížených o príspevky na bývanie (HY070G – ročná suma) a celkového disponibilného príjmu domácnosti (HY020 – ročná suma), ktorý je znížený o príspevky na bývanie (po vynásobení 100 v percentách)¹⁷

$$HCB = \frac{HH070*12 - HY070G}{HY020 - HY070G} * 100 \quad (1)$$

Hodnota tejto premennej je priradená každej osobe, žijúcej v danej domácnosti.

Miera zaťaženia nákladmi na bývanie HH_OVERBURDEN (*housing costs overburden rate*), je vyjadrená ako podiel osôb žijúcich v domácnostiach, kde celkové náklady na bývanie¹⁸ (očistené o príspevky na bývanie) predstavujú viac než 40 % celkového disponibilného príjmu domácnosti (očisteného o príspevky na bývanie)

$$HH_OVERBURDEN = \frac{\sum_{\forall i \text{ populanej_skupiny_kde_HCB} > 40\%} RB050a_i}{\sum_{\forall i \text{ populacnej_skupiny}} RB050a_i} * 100 \quad (2)$$

Pri výpočte HCB sú použité údaje vzťahujúce sa k štatistickej jednotke, ktorou je domácnosť. Ukazovateľ miera zaťaženia nákladmi na bývanie je počítaný na úrovni osôb. Pri jeho výpočte sa preto používajú osobné prierezové váhy RB050¹⁹.

Model logistickej regresie

V práci bol použitý model logistickej regresie. Ten nebol v tomto prípade použitý ako nástroj slúžiaci na predikciu, ale jeho výsledky boli poslúžili na identifikáciu faktorov, ktoré štatisticky významne ovplyvňujú zaťaženie domácností nákladmi na bývanie.

¹⁷ Pri výpočte sa aplikujú tieto podmienky: 1. Ak platí $(HH070*12) - HY070G \leq 0$, potom $HCB = 0$, 2. ak $HY020 - HY070G \leq 0$, potom $HCB = 100$, 3. ak $HY020 - HY070G < (HH070*12) - HY070G$, potom $HCB = 100$.

¹⁸ Do výpočtu nákladov na bývanie sú zahrnuté všetky ročné náklady spojené s právom domácnosti žiť v danom obydli (úhrada bývania a hypotéky, nájomné, náklady spojené s poistením domu/bytu, náklady na pravidelnú údržbu domu/bytu (nepatria sem náklady na prestavbu domu alebo bytu), služby a poplatky – odstraňovanie a čistenie odpadových vôd, odstraňovanie a likvidácia odpadu a náklady na verejné služby – voda, elektrina, plyn, kúrenie atď.), ktoré sú výsledkom používania daného obydli po odpočítaní príspevkov na bývanie a bytová daň resp. daň zo stavieb. V prípade vlastníctva rodinného domu i s príslušným pozemkom sa uvedie len daň za rodinný dom bez pozemku (t. j. za zastavanú plochu pozemku). Ak domácnosť býva v byte, kde je viac hospodáriacich domácností, ktoré sa podieľajú na úhrade nákladov za byt, zapíše sa za domácnosť alikvotná časť nákladov na bývanie.

¹⁹ Možnosti vytvorenia jednotlivých populačných podskupín sú dané kategóriami ukazovateľov pohlavie, vek, vlastnícky status, stupeň urbanizácie, typ domácnosti, podľa toho, do ktorého príjmového kvintilu patrí daná osoba a podľa ohrozenia rizikom chudoby (Eurostat, 2009).

Model logistickej regresie je špeciálnym prípadom zovšeobecneného lineárneho modelu (*generalised linear model*). Možno ho použiť v prípade, ak má vysvetľovaná (závislá) premenná aj iné ako normálne rozdelenie pravdepodobnosti (binomické, Poissonovo, exponenciálne, gama rozdelenie,...). Výber tohto modelu pre naše analýzy bol podmienený tým, že premenná zaťaženie domácností nákladmi na bývanie mala po kategorizácii binomické rozdelenie pravdepodobnosti.

Model logistickej regresie možno použiť na odhad podmienenej strednej hodnoty závislej premennej $E(Y|X_i) = \pi$ (podmienenej pravdepodobnosti, že závislá premenná nadobúda hodnotu 1)

$$\pi = \frac{\exp\left(\beta_0 + \sum_{j=1}^k \beta_j x_{ij}\right)}{1 + \exp\left(\beta_0 + \sum_{j=1}^k \beta_j x_{ij}\right)} \quad (3)$$

kde X_j ($j = 1, 2, \dots, k$) sú vstupné premenné, β_0 a β_j ($j = 1, 2, \dots, k$) sú neznáme parametre modelu. Častejšie sa model uvádza v tvare, ktorý sa používa pri zápise zovšeobecneného lineárneho modelu a ktorý vyjadruje vzťah medzi funkciou podmienenej strednej hodnoty závislej premennej π (u logitového modelu je to tzv. logit: $\ln \frac{\pi}{1-\pi}$) a lineárnou kombináciou

nezávisle premenných: $\ln \frac{\pi}{1-\pi} = \beta_0 + \sum_{j=1}^k \beta_j x_j = \sum_{j=0}^k \beta_j x_j$. Výraz $\frac{\pi}{1-\pi}$ vo vzťahu sa nazýva

šanca (Odds). Pre binárne modelované závislé premenné je to podiel pravdepodobnosti, že sledovaná udalosť nastane (človek žije v domácnosti, kde celkové náklady na bývanie predstavujú viac než 40 % celkového disponibilného príjmu domácnosti) a pravdepodobnosti, že sledovaná udalosť nenastane (človek žije v domácnosti, kde celkové náklady na bývanie nedosahujú 40 % celkového disponibilného príjmu domácnosti).

Pri interpretácii parametrov modelu logistickej regresie sa používa pomer dvoch šancí (Odds Ratio) $OR = \frac{odds_1}{odds_2}$ kde $odds_1$ označuje šancu, že sledovaná udalosť nastane, pre prvý porovnávaný objekt a $odds_2$ šancu, že sledovaná udalosť nastane, pre druhý s ním porovnávaný objekt (Hosmer, Lemeshow, 2000; Agresti, 1990).

Cieľ

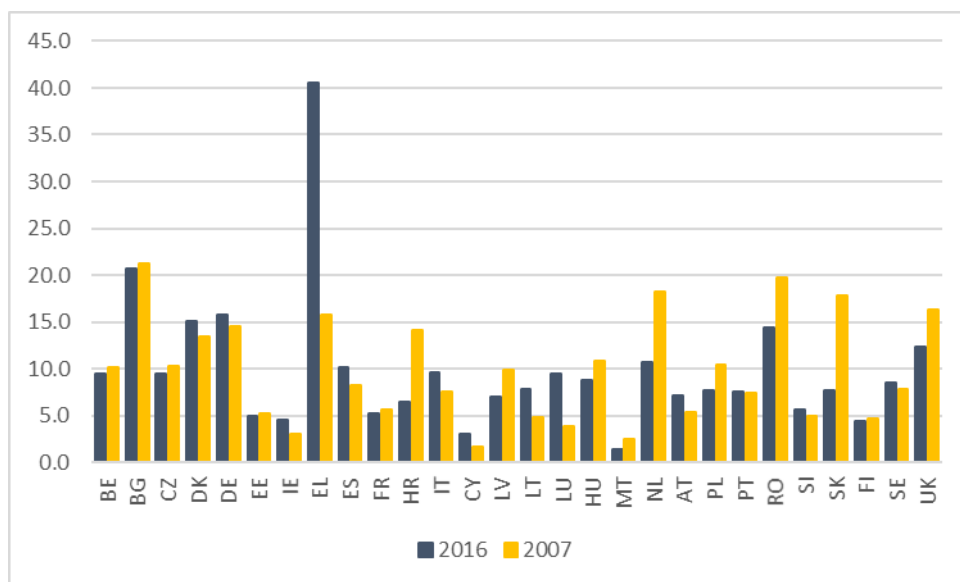
Hlavným cieľom článku je určiť relevantné faktory ovplyvňujúce zaťaženosť nákladmi na bývanie v slovenských domácnostiach a kvantifikovať silu ich vplyvu. Na tento účel bol vytvorený model logistickej regresie využívajúci údaje prierezového komponentu výberového štatistického zisťovania EU SILC 2016. Analýzy boli uskutočnené v prostredí nástroja SAS SAS Enterprise Guide (SAS EG).

Výsledky

Porovnanie krajín EU-28 na základe miery zaťaženia nákladmi na bývanie

V roku 2016 žilo 11,1 % obyvateľov EÚ-28 v domácnostiach, ktoré minuli 40 % alebo viac svojho ekvivalentného disponibilného príjmu na bývanie. Najvyšší podiel takýchto obyvateľov mali krajiny Grécko (40,5 %), Bulharsko (20,7 %), Nemecko (15,8 %), Dánsko (15,1 %) a

naopak, relatívne najnižší podiel takto zaťažených obyvateľov mali Estónsko (4,9 %), Írsko (4,6 %), Fínsko (4,4 %), Cyprus (3,1 %) a Malta (1,4 %) (Graf 1)²⁰.

Graf 1: Miera zaťaženia nákladmi na bývanie v krajinách EÚ v roku 2016 a v roku 2007

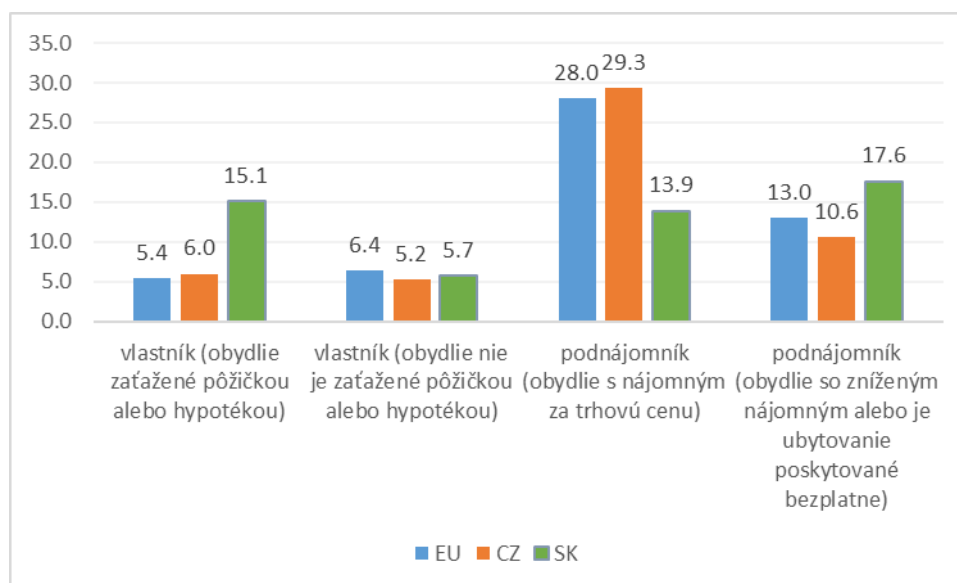
Zdroj: Eurostat (ilc_lvho07c), vlastné spracovanie

V porovnaní s rokom 2007, ku ktorému boli dostupné údaje tohto ukazovateľa, vo väčšine krajín EÚ došlo k najväčšiemu navýšeniu podielu obyvateľov, ktorí žili v domácnostiach s výdavkami na bývanie dosahujúcimi alebo prekračujúcimi 40 % ich ekvivalentného disponibilného príjmu v Grécku (o 24,7 p. b.), Luxembursku (o 5,6 p. b.) a v Litve (o 3 p. b.). Zníženie tohto podielu obyvateľov sa najvýraznejšie prejavilo na Slovensku (o 10,1 p. b.), Chorvátsku (o 7,7 p. b.), Holandsku (o 7,6 p. b.), Rumunsku (o 5,3 p. b.) a Spojenom kráľovstve (o 4 p. b.) (Graf 1).

Na Slovensku žilo v roku 2016 v domácnostiach, ktoré minuli 40 % alebo viac svojho ekvivalentného disponibilného príjmu na bývanie 7,7 % obyvateľov (v Českej republike to bolo 9,5 %). V populačnej skupine domácností s ekvivalentným disponibilným príjmom pod hranicou chudoby nadobudla miera zaťaženia obydliím hodnotu 35,6 % (v EÚ-28 to bolo 39,1 % a v Českej republike 45,4 %). Ak uvažujeme populáciu, žijúcu v domácnostiach s ekvivalentným disponibilným príjmom nad hranicou chudoby, miera zaťaženia obydliím nadobudla v roku 2016 na Slovensku hodnotu 3,7 %, čo bolo o 2 p. b. menej ako v Českej republike a o 1,5 p. b. menej ako v EÚ-28.

Najviac sa zaťaženosť bývaním prejavila u podnájomníkov, ktorým je obydlie prenajímané za trhovú cenu. Na Slovensku je podnájomníkov platiacich trhovú nájomnú, ktorí vynakladajú 40 % alebo viac svojho ekvivalentného disponibilného príjmu na bývanie, takmer dvakrát viac ako v celej EÚ. Od priemeru EÚ sa ďalej výrazne líšia hodnoty miery zaťaženia obydliím vyčíslené na populácii vlastníkov, ktorých obydlie je zaťažené pôžičkou alebo hypotékou. Jej hodnota je na Slovensku takmer 2,8 krát vyššia ako v zoskupení krajín EÚ-28 (Graf 2). Podiel vlastníkov, ktorých obydlie je zaťažené pôžičkou alebo hypotékou a ktorí vynakladajú na bývanie 40 % alebo viac svojho ekvivalentného disponibilného príjmu je na Slovensku vyšší ako v 24 krajinách EÚ (13,73 krát vyšší ako vo Francúzsku, 12,58 krát vyšší ako v Malte, 10,79 násobne vyšší ako v Luxembursku,...).

²⁰ Pre Nemecko a Chorvátsko boli chýbajúce údaje pre rok 2007 nahradené údajmi z roku 2010.

Graf 2: Miera zaťaženia nákladmi na bývanie (v %) na Slovensku, v Českej republike a v zoskupení EU-28 v populačných podskupinách vytvorených podľa vlastníckeho vzťahu k bývaniu

Zdroj: Eurostat (ilc_lvho07c), vlastné spracovanie

Výsledky modelu logistickej regresie

Na analýzu vplyvu faktorov (charakteristík osôb a domácností) na premennú HCB (zaťaženie domácnosti nákladmi na bývanie) sme použili model logistickej regresie. Parametre modelu, kvantifikujúce veľkosť vplyvu jednotlivých faktorov, boli odhadnuté na množine individuálnych údajov prierezového komponentu výberového štatistického zisťovania EU SILC 2016 (UDB 27/04/2017). Pri analýze sme použili štyri súbory údajov a to Register osôb (R_SILC_2016), Osobné údaje (P_SILC_2016), Register domácností (D_SILC_2016) a Údaje za domácnosť (H_SILC_2016). Spojením všetkých štyroch súborov cez identifikačné čísla osôb a identifikačné čísla domácností sme dostali dátový súbor, pozostávajúci zo 14 101 záznamových viet, odpovedajúcich osobám vo veku 16 rokov a viac. Zaťaženie domácnosti nákladmi na bývanie vyjadruje premenná HCB, ktorej hodnoty boli vypočítané podľa vzťahu (1). Pre potreby modelovania boli jej hodnoty nahradené 0 (ak $HCB < 40\%$) a 1 (ak $HCB \geq 40\%$).

Z pôvodnej množiny štrnástich vstupných premenných boli selekčnou metódou stepwise vybrané ako vstupné premenné modelu: aktuálny samo-definovaný status ekonomickej aktivity (EA_SAMODEF), typ domácnosti (HT), región (REGION), typ obydla, ktorého pôvodné hodnoty boli prekódované (TYP_OB_kod), vlastnícky status s prekódovanými hodnotami (VLASTN_STAT_kod) a AROPE. Hodnoty testovacej štatistiky a p -hodnota testu štatistickej významnosti všetkých vybraných premenných je v tabuľke 1.

Tabuľka 1: Výsledky testovania štatistickej významnosti vstupných premenných

Type 3 Analysis of Effects			
Effect	DF	Wald Chi-Square	Pr > ChiSq
EA_SAMODEF	9	75.8949	<.0001
HT	8	580.1947	<.0001
REGION	3	27.9035	<.0001
TYP_OB_kod	4	14.0034	0.0073
VLASTN_STAT_kod	3	151.1032	<.0001
AROPE	7	839.8892	<.0001

Zdroj: vlastné spracovanie v SAS EG

Všetky vstupné premenné boli nahradené umelými premennými s hodnotami 0 a 1. Bodové odhady pomerov šancí, ktoré sa štandardne využívajú pri interpretácii hodnôt odhadnutých parametrov, odpovedajúcich vstupným premenným, sú v tabuľke 2.

Tabuľka 2: Bodové a intervalové odhady pomeru šancí

Odds Ratio Estimates				
Effect		Point Estimate	95% Wald Confidence Limits	
EA_SAMODEF ²¹	1 vs 8	1.264	0.753	2.120
EA_SAMODEF	10 vs 8	3.060	1.264	7.410
EA_SAMODEF	11 vs 8	2.062	1.110	3.831
EA_SAMODEF	2 vs 8	2.684	1.262	5.706
EA_SAMODEF	3 vs 8	3.442	1.976	5.994
EA_SAMODEF	4 vs 8	6.854	2.020	23.258
EA_SAMODEF	5 vs 8	3.051	1.827	5.092
EA_SAMODEF	6 vs 8	1.616	0.922	2.834
EA_SAMODEF	7 vs 8	2.231	1.320	3.771
HT ²²	10 vs 9	0.602	0.387	0.936
HT	11 vs 9	0.282	0.180	0.440
HT	12 vs 9	0.121	0.071	0.206
HT	13 vs 9	0.096	0.061	0.152
HT	5 vs 9	2.710	1.735	4.233
HT	6 vs 9	0.615	0.391	0.967
HT	7 vs 9	0.362	0.216	0.608
HT	8 vs 9	0.145	0.089	0.234
REGION	SK01 vs SK04	1.720	1.317	2.245
REGION	SK02 vs SK04	1.428	1.154	1.767
REGION	SK03 vs SK04	0.962	0.764	1.211
TYP_OB_kod ²³	1 vs 6	1.107	0.920	1.331
TYP_OB_kod	2 vs 6	2.049	1.174	3.574
TYP_OB_kod	3 vs 6	1.202	0.888	1.626
TYP_OB_kod	5 vs 6	3.081	1.378	6.889

²¹ Kategórie premennej aktuálny samo-definovaný status ekonomickej aktivity (EA_SAMODEF) majú takéto kódovanie: 1 – zamestnanec pracujúci na plný pracovný čas, 2 – zamestnanec pracujúci na kratší pracovný čas, 3 – podnikateľ, SZČO na plný pracovný čas (vrátane vypomáhajúcich členov domácnosti v rod. podniku), 4 – podnikateľ, SZČO na kratší pracovný čas (vrátane vypomáhajúcich členov domácnosti v rod. podniku), 5 – nezamestnaný, 6 – žiak, študent, 7 – starobný dôchodca, osoba v predčasnom dôchodku, 8 – invalidná osoba alebo osoba nespôsobilá pracovať, 10 – osoba v domácnosti, 11 – iná neaktívna osoba. Referenčnou kategóriou je kategória invalidných osôb alebo osôb nespôsobilých pracovať.

²² Premenná typ domácnosti (HT) má jednotlivé kategórie označené takto: 5 – jednočlenná domácnosť, 6 – domácnosť 2 dospelých bez závislých detí (oba vo veku pod 65 rokov), 7 – domácnosť 2 dospelých bez závislých detí (aspoň jeden dospelý vo veku 65 rokov a viac), 8 – ostatné domácnosti bez závislých detí, 9 – domácnosť s 1 rodičom a s 1 alebo viac závislými deťmi, 10 – domácnosť 2 dospelých s 1 závislým dieťaťom, 11 – domácnosť 2 dospelých s 2 závislými deťmi, 12 – domácnosť 2 dospelých s 3 alebo viac závislými deťmi, 13 – ostatné domácnosti so závislými deťmi. Referenčnou kategóriou je kategória osôb, ktoré žijú v domácnosti s 1 rodičom a s 1 alebo viac závislými deťmi.

²³ Kategórie premennej typ obydlija majú po prekódovaní takéto označenie: 1 – samostatný dom, 2 – dvojdom alebo terasovitý dom, 3 – byt v bytovom dome, ktorý má menej ako 10 bytov, 5 – iný druh bývania, 6 – byt v bytovom dome s 10 a viac bytmi. Referenčnú kategóriu tvoria osoby obývajúce byt v bytovom dome s 10 a viac bytmi.

Odds Ratio Estimates				
Effect		Point Estimate	95% Wald Confidence Limits	
VLASTN_STAT_kod ²⁴	1 vs 4	1.998	1.095	3.645
VLASTN_STAT_kod	2 vs 4	8.973	4.702	17.122
VLASTN_STAT_kod	3 vs 4	4.329	2.289	8.188
AROPE ²⁵	0 vs 111	0.044	0.029	0.065
AROPE	1 vs 111	0.073	0.033	0.160
AROPE	10 vs 111	0.078	0.047	0.131
AROPE	100 vs 111	0.979	0.663	1.448
AROPE	101 vs 111	1.455	0.915	2.316
AROPE	11 vs 111	0.082	0.023	0.296
AROPE	110 vs 111	0.397	0.234	0.674

Zdroj: vlastné spracovanie v SAS EG

Všetky kategórie osôb vytvorené podľa aktuálneho samo-definovaného statusu ekonomickej aktivity mali vyššiu šancu, že zaťaženie domácnosti, v ktorej žijú nákladmi na bývanie bude aspoň 40 percentné, než tomu bolo v skupine invalidných osôb alebo osôb nespôsobilých pracovať (referenčná kategória). Až 6,854 krát vyššia bolo táto šanca u skupiny podnikateľov a SZČO, ktorí majú zmluvu na kratší pracovný čas a 3,6 krát vyššia v pre skupinu osôb v domácnosti. Ak uvažujeme typ domácnosti, v ktorej osoba žije, potom možno považovať za najviac zaťažených nákladmi na bývanie ľudí žijúcich v domácnostiach s 1 rodičom a s 1 alebo viac závislými deťmi. Väčšiu šancu, že náklady na bývanie budú pre domácnosť zaťažujúce²⁶, mali len príslušníci jednočlenných rodín.

Tabuľka 3: Kontingenčná tabuľka vytvorená podľa typu domácnosti (HT) a zaťaženia nákladmi na bývanie (HH_OV)

Table of HH_OV by HT									
HH_OV	HT								
Col Pct	10	11	12	13	5	6	7	8	9
0	88.11	92.34	91.72	96.50	74.24	91.14	96.88	98.04	70.11
1	11.89	7.66	8.28	3.50	25.76	8.86	3.12	1.96	29.89

Zdroj: vlastné spracovanie v SAS EG

Najvyšší podiel osôb, žijúcich v domácnostiach, ktorých náklady na bývanie dosiahli aspoň 40 percent ich ekvivalentného disponibilného príjmu bol v domácnostiach s 1 rodičom

²⁴ Pri premennej vlastnícky status boli po prekódovaní jednotlivé kategórie označené takto: 1 – konečný vlastník (majiteľ) bytu, 2 – vlastník bytu platiaci hypotéku, 3 – nájomník alebo podnájomník platiaci nájom, resp. prenájom, 4 – ubytovanie prenajímané za zníženú cenu (nižšiu ako je trhová), alebo je poskytované bezplatne. Referenčnú kategóriu tvoria nájomníci s nájomným, ktoré je nižšie ako trhové, alebo obyvatelia, ktorým je ubytovanie poskytované bezplatne.

²⁵ Riziko chudoby alebo sociálneho vylúčenia (AROPE) sa vzťahuje na situáciu ľudí, ktorí sú ohrození chudobou (ARPT60i=1) alebo sú ohrození závažnou materiálnou depriváciou (SEV_DEP=1), alebo žijú v domácnosti s veľmi nízkou intenzitou práce (LWI=1). AROPE má 8 kategórií: 0 – ARPT60i = 0, SEV_DEP = 0, LWI = 0; 100 – ARPT60i = 1, SEV_DEP = 0, LWI = 0; 110 – ARPT60i = 1, SEV_DEP = 1, LWI=0; 101 – ARPT60i = 1, SEV_DEP = 0, LWI = 1; 111 – ARPT60i = 1, SEV_DEP = 1, LWI = 1; 10 – ARPT60i = 0, SEV_DEP = 1, LWI= 0; 1 – ARPT60i = 0, SEV_DEP = 0, LWI = 1, 11 – ARPT60i = 0, SEV_DEP = 1, LWI = 1. Referenčnou kategóriou je kategória osôb, ktorí sú ohrození rizikom chudoby, súčasne sú v ohrození závažnou materiálnou depriváciou a žijú v domácnostiach s nízkou intenzitou práce (AROPE=111).

²⁶ Pojem veľmi zaťažujúce používame v situácii, kedy náklady na bývanie dosahujú aspoň 40 % ekvivalentného disponibilného príjmu (po očistení o príspevok na bývanie).

a s 1 alebo viac závislými deťmi (29,89 %), v jednočlenných domácnostiach (25,76 %) a v domácnostiach 2 dospelých s 1 závislým dieťaťom (11,89 %) (Tabuľka 3).

Štatisticky významné rozdiely v miere zaťaženia bývaním sa prejavujú aj keď porovnávame obyvateľov Bratislavského kraja alebo Západného a Stredného Slovenska s obyvateľmi Východného Slovenska. Významný je aj rozdiel medzi šancami zaťaženia nákladmi na bývanie jednotlivých kategórií obyvateľov, ktoré boli vytvorené podľa typu obydli a šancou pre obyvateľov patriacich do referenčnej kategórie tejto premennej. Obyvatelia bytov v bytových domoch s 10 a viac bytmi majú šancu, že ich náklady na bývanie dosiahnu aspoň 40 percent ich ekvivalentného disponibilného príjmu, ktorá je nižšia ako u ostatných skupín obyvateľov kategorizovaných podľa typu obydli. Náklady na bývanie výrazne zaťažujú majiteľov bytov splácajúcich hypotéky. Ich šanca, že minú 40 % alebo viac svojho ekvivalentného disponibilného príjmu na bývanie, je až 8,973 krát vyššia ako u nájomcov, ktorým je ubytovanie prenajímané za zníženú cenu (nižšiu ako je trhová), alebo im je poskytované bezplatne. Štatisticky významný je aj rozdiel medzi obidvoma skupinami nájomcov. Viac ako 4 krát vyššia je šanca veľkého zaťaženia nákladmi na bývanie u tých nájomcov, ktorým je ubytovanie prenajímané za trhovú cenu. Rozdiely v zaťažení nákladmi na bývanie sú medzi skupinami ľudí, ktoré sú vytvorené podľa toho, či sú ohrození rizikom finančnej chudoby, alebo závažnej materiálnej deprivácie, alebo žijú v domácnostiach s nízkou intenzitou práce. Kategória osôb, ktoré sú súčasne ohrozené rizikom chudoby, sú súčasne závažne materiálne deprivované a žijú v domácnostiach, ktorých intenzita práce je definovaná ako nízka (referenčná kategória) má šancu, že náklady na bývanie dosahujú aspoň 40 % ekvivalentného disponibilného príjmu domácnosti, ktorá je vyššia ako šanca ostatných kategórií premennej AROPE. Výnimkou sú len príslušníci domácností, ktoré sú ohrozené rizikom chudoby a vyznačujú sa nízkou intenzitou práce. Šanca tejto skupiny osôb bola v porovnaní s referenčnou kategóriou 1,455 krát vyššia. Miera zaťaženia nákladmi na bývanie dosiahla v kategórii vlastníkov bytu platiacich hypotéku²⁷ hodnotu 14,48 %, v kategórii nájomníkov, ktorým je ubytovanie prenajímané za zníženú cenu (nižšiu ako je trhová), alebo je poskytované bezplatne až 18,01 % (Tabuľka 4).

Tabuľka 4: Kontingenčná tabuľka vytvorená podľa vlastníckeho statusu (VLASTN_STAT_kod) a zaťaženia nákladmi na bývanie (HH_OV)

Table of HH_OV by VLASTN_STAT_kod				
HH_OV	VLASTN_STAT_kod			
Col Pct	1	2	3	4
0	93.85	85.52	87.67	81.99
1	6.15	14.48	12.33	18.01

Zdroj: vlastné spracovanie v SAS EG

Zhrnutie:

Cieľom tohto článku bolo identifikovať faktory ovplyvňujúce finančnú zaťaženosť nákladmi na bývanie u obyvateľov Slovenska v roku 2016. Na ich identifikáciu bol použitý model logistickej regresie. Modelovanou premennou bola premenná zaťaženie domácnosti nákladmi na bývanie, ktorá sa používa v Európskej únii na meranie finančnej dostupnosti bývania. Metódou stepwise boli vyselektované ukazovatele, ktoré štatisticky významne vplývali na zaťaženie domácnosti: aktuálny samo-definovaný status ekonomickej aktivity, typ domácnosti, región, typ obydli, vlastnícky status a premenná AROPE. Silu ich pôsobenia sme kvantifikovali koeficientom Cramerovo V²⁸ (CV). Na základe jeho hodnoty možno konštatovať, že na premennú zaťaženie domácnosti nákladmi na bývanie najsilnejšie vplyvajú premenné

²⁷ Ide o populáciu vo veku 16 rokov a viac.

²⁸ Hodnota Cramerovho V závisí od veľkosti charakteristiky Chí-kvadrát, ktorá sa používa pri testovaní závislosti medzi dvoma kategóriálnymi premennými.

AROEPE (CV = 0,376), typ domácnosti (CV = 0,267) a aktuálny samo-definovaný status ekonomickej aktivity (CV = 0,170). Okrem toho boli odhadnuté pomery šancí umožňujúce porovnávať šancu zaťaženia nákladmi na bývanie pre jednotlivé skupiny osôb, ktoré boli kategorizované na základe ich osobných charakteristík a charakteristík domácností, v ktorých žijú.

Tento článok vznikol v rámci projektu VEGA č. 1/0770/17: Dostupnosť bývania na Slovensku.

Literatúra:

- AGRESTI, A. 1990. Categorical Data Analysis. New York: John Wiley & Sons. ISBN 0-471-36093-7.
- EUROSTAT. 2009. Algorithms to compute social inclusion indicators based on EU-SILC and adopted under the Open Method of Coordination (OMC). Doc. LC-ILC/39/09/ENrev.1, Unit F-3: Living conditions and social protection. Luxembourg: Eurostat: Directorate F: Social and information society statistics.
- HOSMER, D. V., LEMESHOW, S. 2000. Applied Logistic Regression. New York: John Wiley & Sons. ISBN-10: 0471356328.
- HOWENSTINE, E. J. 1983. Attacking Housing Cost: Foreign Policy and Strategies. New Jersey: Centre for Urban Policy Research.
- LAU, K. Y. 2001. [online], [2018-08-06]. A Comparison Of Indicators Used In Measuring Housing Affordability In Hong Kong And Their Validity. Working Paper Series 2001/No.2. Department of Public and Social Administration City University of Hong Kong. Dostupné z: <http://www6.cityu.edu.hk/pol/staff/KYLau/wp0102.pdf>.
- LUX, M. et al. 2002. Bydlení-věc veřejná: sociální aspekty bydlení v České republice a zemích Evropské unie. Praha: Sociologické nakladatelství.
- MACLENNAN, D. WILLIAMS, P. (eds). 1990. Affordable Housing in Britain and America. York: Joseph Rowntree Foundation.
- MULLINER, E. K. 2012. A model for the complex assessment of sustainable housing affordability: Doctoral thesis. Liverpool: John Moores University.
- STONE, M. E. 2006. What is Housing Affordability? The Case for the Residual Income Approach. Housing Policy Debate, 17(1), 151 – 184.
- WHITEHEAD, C. 1991 From need to affordability: An analysis of UK housing objectives. Urban Studies, 28(6), pp. 871 – 887.

Kontaktní adresy autorů:

- doc. RNDr. Viera Labudová, PhD., Fakulta hospodárskej informatiky, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, E-mail: viera.labudova@euba.sk
- doc. Ing. Ľubica Sipková, PhD., Fakulta hospodárskej informatiky, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, E-mail: lubica.sipkova@euba.sk

Analýza kvality života stárnoucí populace na základě projektu SHARE

Analysis of quality of life of elderly population based on the SHARE project

Ivana Malá

Abstrakt:

Kvalita života a s ní spojená spokojenost se životem je fenoménem, který je v centru zájmu nejen v rozvinutých zemích. Neexistuje jedna univerzální možnost, jak tento stav popsat a kvantifikovat kvalitu života tak, aby bylo možné srovnávat státy, regiony nebo třeba obce. V příspěvku jsou analyzovány dvě proměnné týkající se spokojenosti se životem; upravený index kvality života CASP-12 s hodnotami 12-48 a proměnná spočívající v přímé otázce na subjektivní vnímání spokojenosti se životem využívající škálu s jedenácti kategoriemi. Hodnoty proměnných jsou převzaty ze šetření SHARE ze druhé vlny šetření (2006/2007), čtvrté vlny (2011), páté vlny (2013) a šesté vlny (2015). Regiony soudržnosti a kraje jsou porovnány vzhledem k těmto proměnným a je ukázán vztah mezi proměnnými v České republice a v jednotlivých regionech pomocí grafického znázornění. Hierarchické shlukování je použito pro konstrukci homogenních skupin regionů. Vícenásobná analýza rozptylu je použita pro porovnání regionů soudržnosti s vyloučením vlivu kategoriálních proměnných vlny, pohlaví a věk (pětilete skupiny).

Klíčová slova:

Projekt SHARE, spokojenost se životem, kvalita života, regiony

Abstract:

The quality of life and the associated satisfaction with life is a phenomenon that is at the heart of interest not only in developed countries. There is not one general method to describe this state and quantify the quality of life so that it is possible to compare states, regions or municipalities. In the contribution, two variables describing satisfaction with life; the life quality index CASP-12 with values 12-48 and a direct life satisfaction question for quantification of subjective perception on the scale 11 with categories. The data from the SHARE survey form the second wave (2006/2007), the fourth wave (2011), the 5th wave (2013), and the 6th wave from 2015. Territorial regions and administrative regions are compared with respect to the Czech Republic with the use of graphical methods. Hierarchical cluster analysis is used to find homogeneous subgroups of regions. Multivariate analysis of variance is applied to control for qualitative variables as gender, age (five years categories) and wave and compare CASP-12 values for regions with the use of Tukey comparison.

Key words:

SHARE survey, life satisfaction, quality of life, regions

Úvod

Kvalita života a s ní spojená spokojenost se životem je fenoménem, který je v centru zájmu v rozvinutých zemích. Neexistuje jedna obecně používaná metoda, jak popsat kvalitu života tak, abychom mohli srovnávat skupiny občanů, regiony nebo státy. Ukazuje se, že běžně používané ekonomické charakteristiky jako, je například HDP na jednoho obyvatele, nejsou postačující pro popis tak komplexního a těžko postižitelného stavu a jeho vnímání. Současné

v případě popisu kvality života stárnoucí populace je třeba přihlížet také ke specifickým této skupiny obyvatelstva, například upravovat běžně používané metody tak, aby popis odrážel co nejlépe skutečnou situaci a specifika této čím dál početnější populace a její percepce (Hyde a další, 2003).

V tomto textu je zkoumán kompozitní index popisující kvalitu života stárnoucích osob a subjektivní spokojenost se životem. Jsou použita data ze šetření SHARE (SHARE Release Guide, 2018; BÖRSCH-SUPAN, 2016), které organizuje Evropská Unie a které poskytuje široké spektrum údajů o populaci starší 50 let a dále o mladších partnerech osob této věkové skupiny. V panelovém šetření jsou sledováni respondenti po dobu stárnutí, nikoliv jen ve starších věcích. Základní myšlenkou, na které je šetření SHARE založeno, je sledovat respondenty po dobu jejich stárnutí až do konce a poskytnout tak potřebné informace pro úřady a autority pro přípravu nejrůznějších opatření, která je třeba v souvislosti se stárnutím evropské populace činit. Vzhledem k tomu, že dochází ke ztrátě respondentů úmrtím nebo přestěhování do jiného státu, probíhá v každé vlně dovýběr dalších respondentů. Šetření SHARE obsahuje široké spektrum informací o populaci stárnoucích osob v Evropské Unii, proto se také zajímá o kvalitu života cílové populace z různých pohledů. V tomto textu použijeme jeden kompozitní indikátor (Saltelli, 2007) CASP-12, který je zkrácenou a upravenou verzí indikátoru CASP-19 a jednu individuální otázku zjišťující osobní pocit spokojenosti se životem. V případě kvality života je použita série otázek indexu CASP-12, který pracuje s předpokladem, že kvalita života je dána mírou kontroly nad životem, autonomie, seberealizace a potěšení (Wahrendorf, Knesebeck, Siegrist, 2008).

Varianta indexu CASP-12, která je obsažena v projektu SHARE, se snaží kvantifikovat stupeň pokrytí potřeb stárnoucích osob ve třech dimenzích: kontrola, autonomie, seberealizace a radost. Do každé dimenze jsou zařazeny 3 otázky umožňující odpovědi na čtyřbodové škále 1-4 s hodnotami 1 *často*, 2 *občas*, 3 *málokdy*, 4 *nikdy*. Pro každou dimenzi je součet odpovědí v každé dimenzi 3 (ve všech otázkách *časté problémy*) a 12 (ve všech otázkách odpověď *nikdy*). Indikátor CASP-12 je definován jako prostý součet pro všechny dimenze, nabývá tedy přirozených hodnot 12 až 48. Z předchozího vidíme, že čím vyšší hodnota indexu, tím vyšší kvalita života. Jedná se o prostý kompozitní indikátor, při jehož konstrukci nejsou použity žádné váhy a všechny otázky mají v indikátoru stejnou váhu, tedy stejnou důležitost. Index CASP-12 představuje snahu posoudit tak subjektivní stav jako je kvalita života trochu méně subjektivně, než je prostý pocit a více komplexně než často používaná materiální situace vyjádřená například příjmem domácnosti.

Dále šetření obsahuje jednu otázku „*Na stupnici mezi 0 až 10, kde 0 znamená zcela nespokojen/a a 10 znamená zcela spokojen/a, jak jste spokojen/a se svým životem?*“, která popisuje subjektivní názor respondenta. Tato proměnná bude dále označována SPOKOJENOST.

Cílem příspěvku je porovnat situaci v regionech České republiky popsanych pomocí NUTS2 a NUTS3 a dále zabývat se závislostí proměnné CAPS-12 a přímou otázkou na spokojenost se životem pro čtyři dostupné vlny šetření, kterých se zúčastnila Česká republika a jejichž součástí bylo šetření otázek, které vstupují do analyzovaného indexu (vlny 2, 4, 5 a 6). Výsledky jsou uvedeny na obrázcích. Pro srovnání skupin byla použita vícefaktorová analýza rozptylu, rozdíly mezi regiony byly posouzeny po odstranění vlivu věku (pětileté věkové skupiny), pohlaví a pořadí vlny šetření. Dále byly regiony shlukovány do skupin pro členění podle NUTS2 i NUTS3 tak, aby byly nalezeny homogenní skupiny vzhledem k sledovaným parametrům.

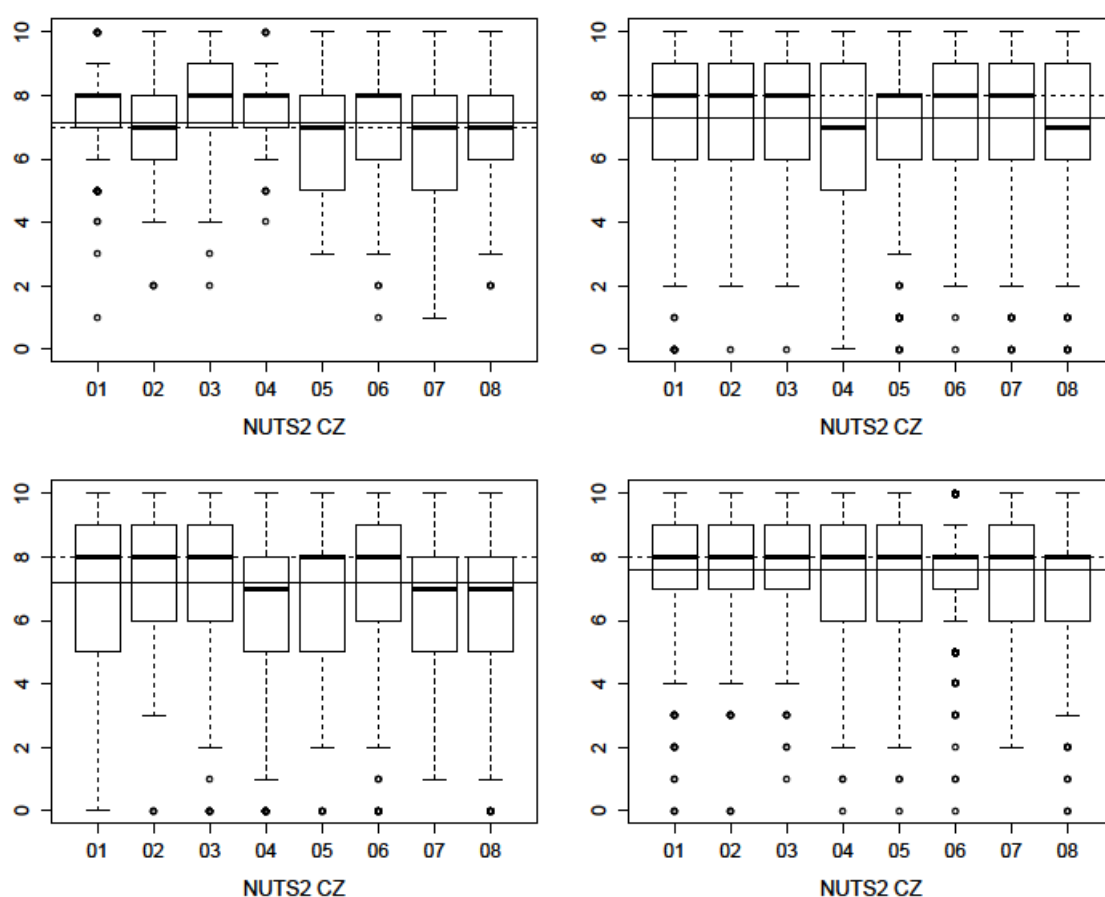
Popis datového souboru

Byla použita dostupná data z vln 2 (období 2006/2007), 4 (období 2011), 5 (období 2013) a 6 (období 2015). V souboru je 7 382 respondentů, kteří se zúčastnili aspoň jedné sledované vlny šetření, které jsou předmětem analýzy. Data obsahují 58 % žen a 42 % mužů, což zohledňuje strukturu starších obyvatel. Průměrný věk je od 63,8 (směrodatná odchylka 8,7) let ve druhé vlně do 68,0 (9,0) let ve vlně šesté, pro ženy 63,5 (2006/2007 směrodatná odchylka

9,0) a 67,7 (2015, 9,2) a pro muže 63,8 (8,5) a 68,6 (9,2). Panel šetření s dalšími vlnami vždy stárne i při dovýběru, který vždy probíhá mezi vlnami.

Na obrázcích 1 a 2 jsou uvedeny krabičkové grafy pro sledované proměnné SPOKOJENOST a CASP v jednotlivých vlnách, vlny 2 a 4 v prvním řádku a 5 a 6 ve druhém řádku matice grafů. Na každém obrázku je uvedena průměr pro všechny respondenty (plná čára) a medián pro všechny respondenty (čárkovaně). Pro index CASP-12 je varianta obrázku 1 znázorněna na obrázku 2.

Rozdělení hodnot jsou doprava zešikmená, jednotlivé body znázorňují odlehlá pozorování. V případě proměnné SPOKOJENOST není vhodné jim věnovat velkou pozornost, neboť tvar empirického rozdělení proměnné je vzdálený normálnímu rozdělení, na jehož vlastnostech je identifikace založena. Hodnoty jsou použity proto, aby byl znázorněno rozpětí pozorovaných hodnot. Naopak pro proměnnou CASP je možné předpokládat, že by mohlo být jako model jejího rozdělení použito normální rozdělení. Vzhledem k velikosti náhodného výběru z centrální limitní věty plyne přibližně normální rozdělení aritmetických průměrů.

Graf 1: Krabičkový graf pro proměnnou SPOKOJENOST podle regionů soudržnosti, vlny 2 a 4 první řádek, 5 a 6 druhý řádek

01 Praha, 02 Střední Čechy, 03 Jihozápad, 04 Severozápad, 05 Severovýchod, 06 Jihovýchod, 07 Střední Morava, 08 Moravskoslezsko

Zdroj: vlastní výpočty

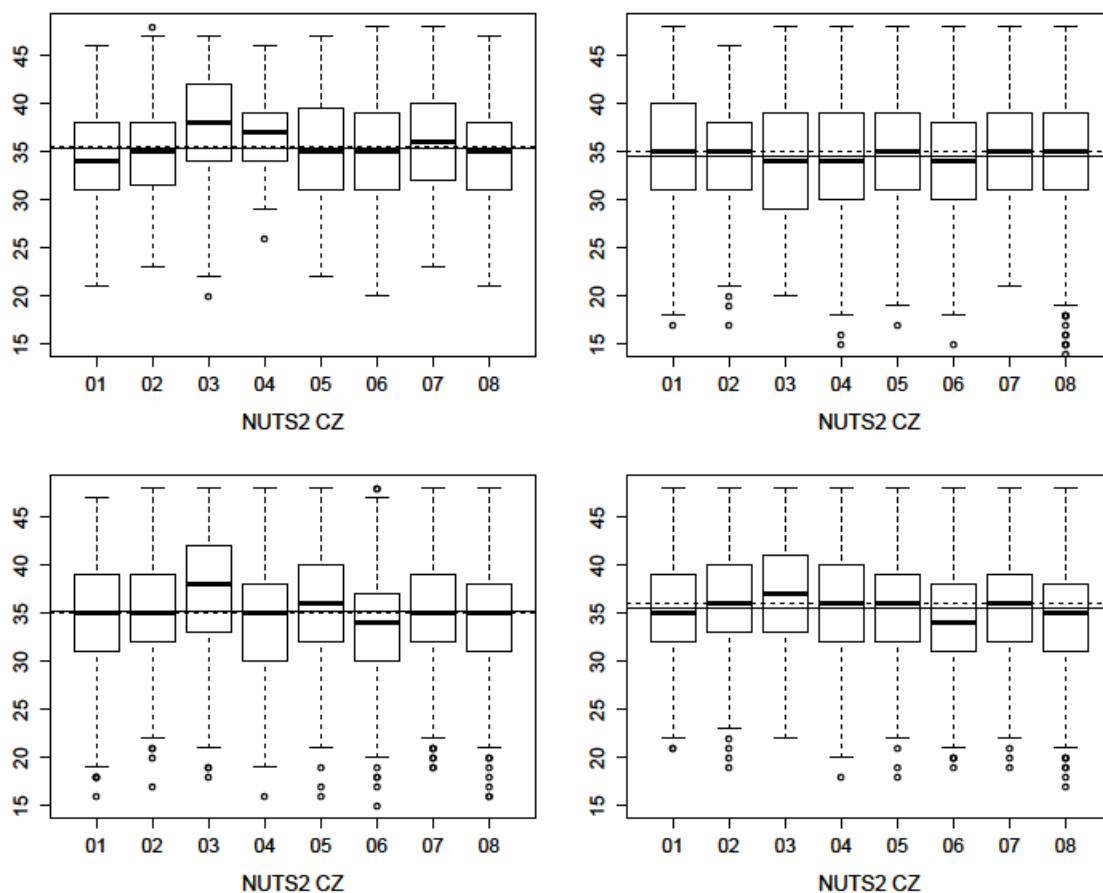
V tabulce 1 jsou ukázány pro jednotlivé regiony soudržnosti znaménka (+) v případě, že průměrná hodnota proměnné je nad republikovým průměrem a (-) pro republikově podprůměrnou hodnotu, v levé části tabulky jsou údaje pro proměnnou SPOKOJENOST, v pravé části pro CASP. V rámci jednotlivých proměnných lze porovnat postavení regionů v rámci České republiky, při porovnání obou bloků tabulky lze porovnat situaci respondentů ohledem na obě sledované proměnné. Z tabulky je patrné, že podobné rozložení skupinových průměrů nad (+) a pod průměrem celé České republiky (-) je pro regiony Střední Čechy,

Jihozápad, Severozápad (převažuje postavení nad průměrem) a Moravskoslezsko (téměř vždy pod republikovým průměrem). Severovýchod a Střední Morava mají podprůměrnou spokojenost a k tomu nadprůměrný index CASP-12. Pro region Jihovýchod nadprůměrná spokojenost při podprůměrné hodnotě indexu CASP-12.

Tab. 1: Srovnání regionů soudržnosti, porovnání průměrných hodnot s celorepublikovým průměrem

Proměnná	SPOKOJENOST				CASP			
Region	2006	2011	2013	2015	2006	2011	2013	2015
Praha	+	+	+	-	-	+	-	-
Střední Čechy	+	-	+	+	-	+	+	+
Jihozápad	+	+	+	+	+	-	+	+
Severozápad	-	+	-	-	+	-	-	+
Severovýchod	-	-	-	-	-	+	+	+
Jihovýchod	+	+	+	+	-	-	-	-
Střední Morava	+	-	-	-	+	+	+	+
Moravskoslezsko	-	-	-	-	-	+	-	-

Zdroj: vlastní zpracování

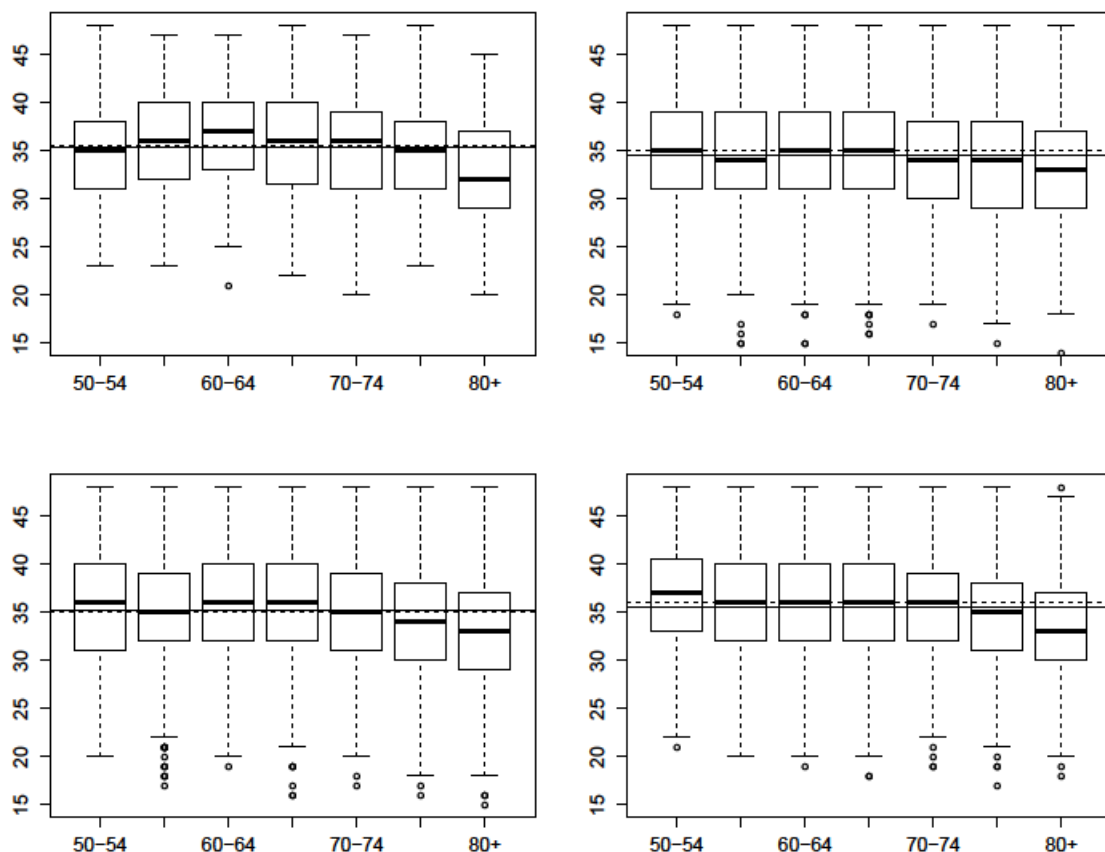

Graf 2: Krabičkový graf pro proměnnou CASP-12 podle regionů soudržnosti, vlny 2 a 4 první řádek, 5 a 6 druhý řádek

01 Praha, 02 Střední Čechy, 03 Jihozápad, 04 Severozápad, 05 Severovýchod, 06 Jihovýchod, 07 Střední Morava, 08 Moravskoslezsko

Zdroj: vlastní výpočty

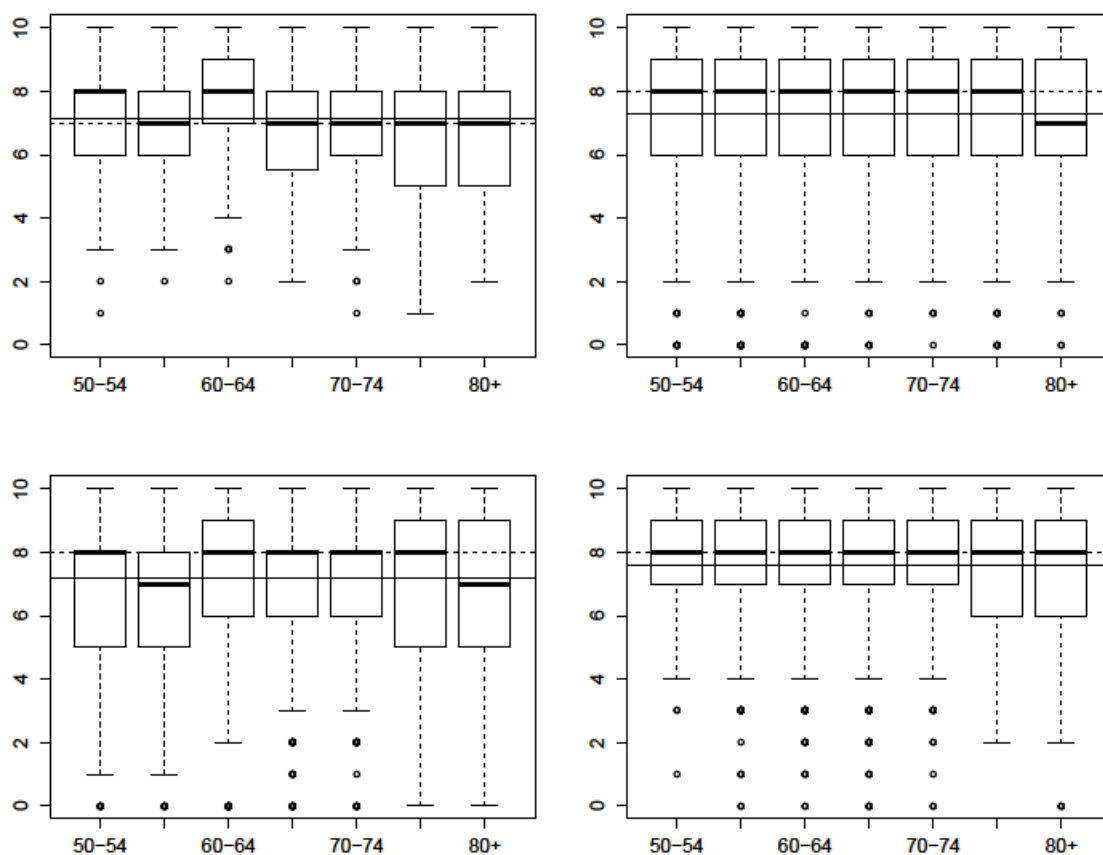
Vyvstává otázka, zda závisí poloha pozorování na věku respondentů a zda je možné použít data způsobem uvedeným na obrázcích 1 a 2. Na obrázcích 3 a 4 je ukázána závislost rozdělení zkoumaných proměnných na pětiletých věkových skupinách (50-54, 55-59, 60-64, 65-69, 70-74, 75-80, 80+). Na obrázcích není patrný nějaký jasný vztah mezi věkem a sledovanými veličinami. Nejhorší situace pro nejvyšší věkovou skupinu se dala předpokládat.

Graf 3: Krabičkový graf pro proměnné CASP podle věkových skupin, vlny 2 a 4 první řádek, 5 a 6 druhý řádek

01 Praha, 02 Střední Čechy, 03 Jihozápad, 04 Severozápad, 05 Severovýchod,
06 Jihovýchod, 07 Střední Morava, 08 Moravskoslezsko

Zdroj: vlastní výpočty

Graf 4: Krabičkový graf pro proměnné SPOKOJENOST podle věkových skupin, vlny 2 a 4 první řádek, 5 a 6 druhý řádek

01 Praha, 02 Střední Čechy, 03 Jihozápad, 04 Severozápad, 05 Severovýchod,
06 Jihovýchod, 07 Střední Morava, 08 Moravskoslezsko

Zdroj: vlastní výpočty

Pokud jde o závislost mezi sledovanými proměnnými, Spearmanovy korelační koeficienty jsou v jednotlivých vlnách (2., 4., 5. a 6.) po řadě 0,542, 0,550, 0,473 a 0,504. Existuje tedy středně silná přímá závislost. Z tabulky 1 je po srovnání regionálních průměrů s republikovými průměry ale vidět, že závislost je složitější a liší se podle regionů.

Pro proměnnou CASP-12 byl sestaven model vícenásobné analýzy rozptylu, při faktorech pohlaví (2 kategorie), pětileté věkové skupiny (7 kategorií) a vlna (4 kategorie) byly pomocí Tukeyho metody vícenásobného srovnání na hladině významnosti 5 % nalezeny dvě nerozlišitelné skupiny regionů: (Severozápad, Jihovýchod, Moravskoslezsko) a (Střední Čechy Severovýchod, Střední Morava). Dále Praha se statisticky významně neliší od regionů Střední Čechy, Severozápad, Střední Morava a Moravskoslezsko. Nicméně test (a obecně všechny statistické testy) je pro uvažovaný rozsah pozorování velmi přísný a nalezne jako významný i relativně malý rozdíl v aritmetických průměrech. Velký počet pozorování a s tím spojená síla testů je také důvodem, proč byl v celém textu zvolen pouze popisný způsob.

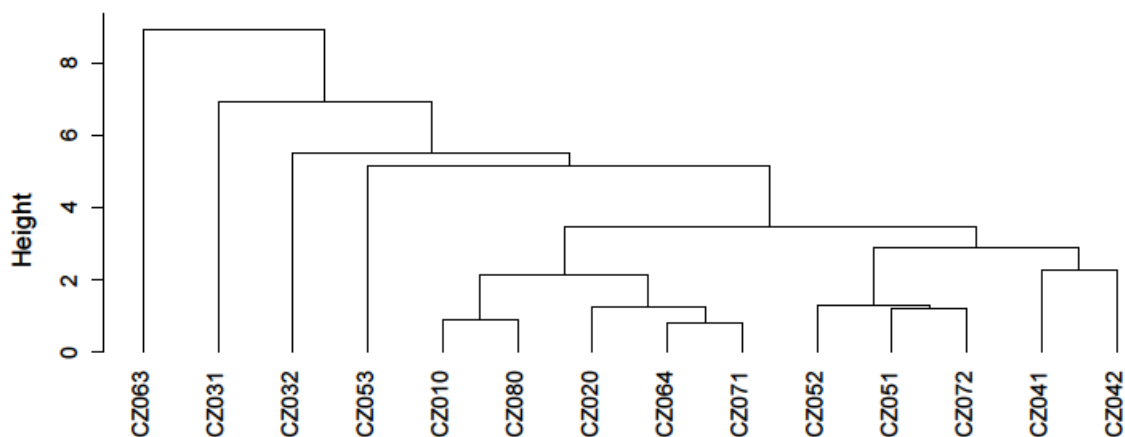
Hierarchické shlukování bylo využito k hledání homogenních skupin regionů na základě všech proměnných CASP-12 a SPOKOJENOST ze všech vln. Na obrázku 5 jsou tři shluky regionů soudržnosti, jeden je tvořen pouze regionem Jihozápad, v dalším se nachází Střední Čechy, Severovýchod a Střední Morava a ve třetím zbytek regionů (Praha, Severozápad, Jihovýchod, Moravskoslezsko).

Graf 5: Výsledek hierarchického shlukování regionů soudržnosti na základě hodnot proměnných SPOKOJENOST a CASP pro vlny 2-6

Zdroj: vlastní výpočty

Na obrázku 6 je totéž ukázáno pro jednotlivé kraje. Při uvažování 14 krajů jsou samostatně kraje Vysočina, Jihočeský, Plzeňský a Pardubický. Další dvě skupiny tvoří kraje (Hlavní město Praha, Moravskoslezský kraj, Středočeský kraj a Olomoucký kraj) a (Liberecký kraj, Královehradecký kraj, Zlínský kraj, Karlovarský kraj, Ústecký kraj). Podrobnější členění shluků je znázorněno na obrázku v posledním řádku.

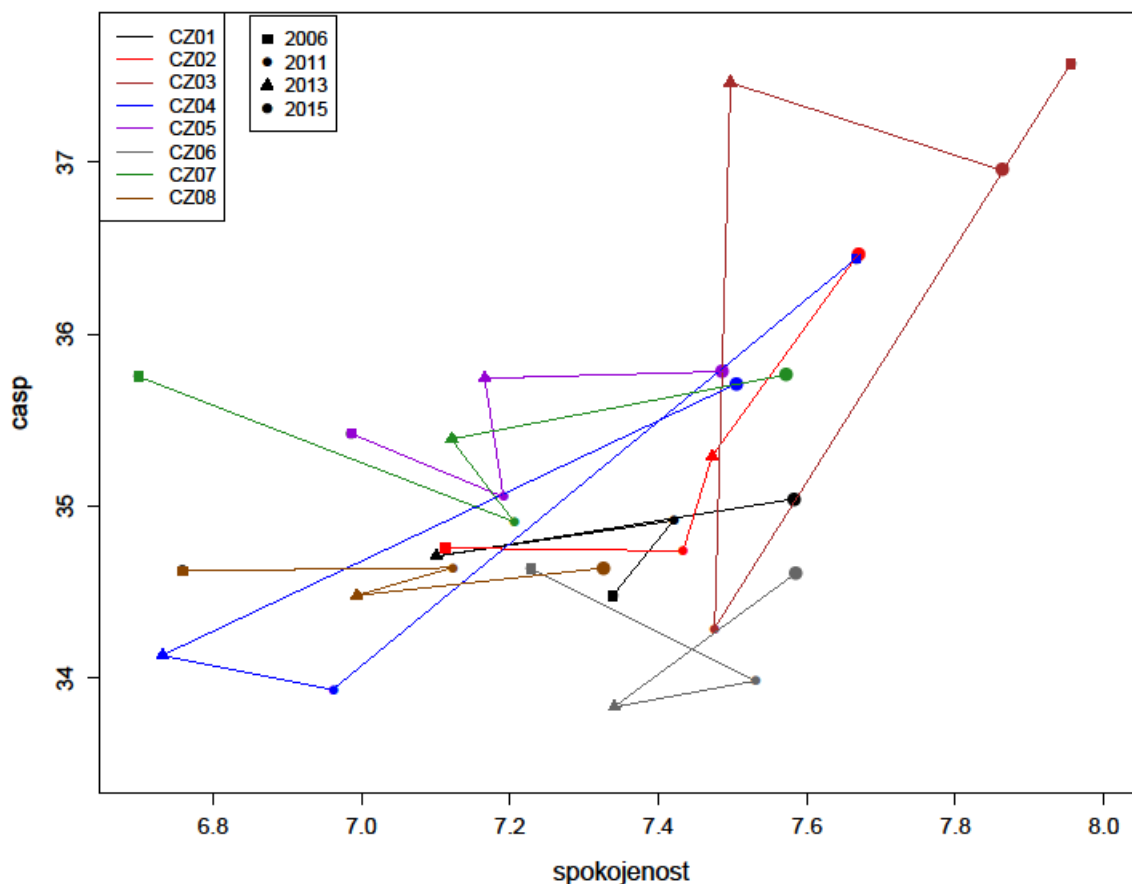

Graf 6: Výsledek hierarchického shlukování krajů podle hodnot proměnných SPOKOJENOST a CASP pro vlny 2-6

CZ010 Hlavní město Praha, CZ020 Středočeský kraj, CZ031 Jihočeský kraj, CZ032 Plzeňský kraj, CZ041 Karlovarský kraj, CZ042 Ústecký kraj, CZ051 Liberecký kraj, CZ052 Královehradecký kraj, CZ053 Pardubický kraj, CZ063 Kraj Vysočina, CZ064 Jihomoravský kraj, CZ071 Olomoucký kraj, CZ072 Zlínský kraj, CZ080 Moravskoslezský kraj

Zdroj: vlastní výpočty

Ještě uveďme obrázek 7, na kterém jsou pro všechny regiony znázorněny páry průměrů obou proměnných (průměr SPOKOJENOST, průměr CASP-12) pro všechny vlny. Není vidět žádná podobná změna polohy vzhledem k jednotlivým vlnám, vývoj hodnot v čase je znázorněn čarou (jako u časové řady) spojující body od čtverečku po větší kolečko. Body pro Jihozápad ukazují nejlepší postavení tohoto regionu, neboť vyšší hodnoty obou zkoumaných proměnných znamenají lepší kvalitu života a spokojenost. Pro regiony Jihozápad, Severovýchod a Střední Morava došlo k růstu spokojenosti při přibližně stálém CASP-12.

Graf 7: Průměrné hodnoty proměnných SPOKOJENOST a CASP pro vlny 2-6 pro regiony soudržnosti.

Zdroj: vlastní výpočty

Shrnutí:

Kvalita života stárnoucích obyvatel a seniorů je v centru zájmu Evropské Unie. Pro kvantifikaci kvality života se nejčastěji používají indexy, které se snaží použít více charakteristik k popisu takového subjektivního stavu, jako je kvalita života. Index CASP-12 je modifikace obecně používaného indexu kvality života, který je používán pro obecnou populaci, pro starší osoby. V předloženém textu jsou zkoumány dvě proměnné, index CASP-12 a dále subjektivní pocit na základě přímé otázky.

V textu je ukázáno, že regiony soudržnosti a kraje nejsou nijak homogenní vzhledem ke sledovaným charakteristikám kvality života. Rozdíly jsou prezentovány pomocí krabčkových grafů, které ukazují nejen polohu hodnot proměnných (mediány), ale také tvar rozdělení. Pravděpodobnostní rozdělení proměnné CASP je přibližně normální, i když vzhledem k počtu pozorování chí-kvadrát test dobré shody zamítl hypotézu normality. Rozdělení proměnné SPOKOJENOST normální není, proto byla parametrická analýza rozptylu použita pouze pro proměnnou CASP-12.

K porovnání regionů a krajů bylo použito kromě krabíčkových grafů také hierarchické shlukování, prezentované na obrázcích 5 a 6. Obrázek 7 ukazuje průběh velikosti průměrů obou proměnných v jednotlivých vlnách. Není patrný žádný společný průběh, který by se dal popsat například nějakou funkcí, proto nebylo použito panelové uspořádání šetření.

Předkládaný výzkum byl podpořen Programem na podporu publikační činnosti FIS 06/2017 Vysoké školy ekonomické v Praze.

Literatura:

- BORRAT, C., BESSON, V., RYSER, A., GONÇALVES, J. (2015) An evaluation of the CASP-12 scale used in the Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE) to measure Quality of Life among people aged 50+. FORS Working Paper series. http://forscenter.ch/wp-content/uploads/2014/06/FORS_WPS_2015-04_Borrat-Besson.pdf
- BÖRSCH-SUPAN, A. (2016). Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE) Wave 5. Release version: 5.0.0. SHARE-ERIC. Data set.
- HYDE, M., WIGGINS, R. D., HIGGS, P., BLANE, D. B. (2003). A measure of quality of life in early old age: the theory, development and properties of a needs satisfaction model (CASP-19). *Aging & mental health*, Vol. 7, No.3, pp. 186-194.
- R CORE TEAM. (2017). R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria.
- SALTELLI, A. (2007). Composite Indicators between Analysis and Advocacy. *Social Indicators Research*, Vol. 81, pp. 65–77.
- SHARE Release Guide 6.1.0. (2018). Dostupné z: http://www.shareproject.org/fileadmin/pdf_documentation/SHARE_release_guide_6-0-0.pdf. (cit. 05-03-2017).
- SHARE: Scales and Multi-Item Indicators. Dostupné z: http://www.shareproject.org/fileadmin/pdf_documentation/SHARE_Scales_and_Multi-Item_Indicators.pdf (cit. 05-03-2017).
- WAHRENDORF, M., von dem KNESEBECK, O., SIEGRIST, J. (2008). Social productivity and quality of life – first prospective findings. In: *First results from the survey of health, ageing and retirement in europe (2004-2007)*. [online] Mannheim: Mannheim research institute for the economics and aging. Dostupné z: http://www.shareproject.org/fileadmin/pdf_documentation/FRB2/FRB2_all_chapters.pdf. Pp. 190-196. (cit. 15-06-2018).

Kontaktní adresa autorky:

Ivana Malá, Vysoká škola ekonomická v Praze, W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, Česká republika, E-mail: malai@vse.cz.

Sociální bydlení jako nástroj moderního rozvoje

Social housing as an instrument of modern development

Jan Mandys, Martin Šanda, Martin Šimáček

Abstrakt:

Sociální bydlení je v soudobé sociální a potažmo veřejné politice jedním z často citovaných pojmů. Snaha o zlepšení přístupu lidí k bydlení a zlepšení kvality života všech občanů je prioritou všech samospráv. Cílem příspěvku je poukázat na to, že tvorba koncepcí je jedním z nástrojů moderního rozvoje obcí a regionů. Konkrétně se zabýváme příklady dvou koncepcí sociálního bydlení. Na základě analýzy pak vytváříme vlastní model tvorby koncepce.

Klíčová slova:

Sociální politika, bydlení, region, rozvoj

Abstract:

Social housing is one of the often-cited terms in contemporary social and public policy. Efforts to improve people's access to housing and improve the quality of life of all citizens are a priority for all local governments. The aim of the paper is to point out that conception creation is one of the tools of modern development of municipalities and regions. Specifically we deal with examples of two concepts of social housing. Based on the analysis, we create our own model of concept creation.

Key words:

Social policy, housing, region, development

Úvod

Sociální bydlení je u nás konceptem sice již značně diskutovaným, nicméně neukotveným legislativně ani fakticky v rozvojových konceptech moderní veřejné politiky obcí. Právo na bydlení je motem celé řady politických stran, avšak bez reálných ambicí, cokoliv výrazně změnit. Tuto situaci podporuje i nepřijetí zákona o sociálním bydlení, který byl připraven minulou vládou. Odcházející vláda deklarovala jeho přijetí poslaneckou sněmovnou ještě před posledními volbami, avšak nestalo se tak. Vláda schválila návrh zákona dne 8. 3. 2017 [42]. Poslanecká sněmovna přerušila projednávání návrhu již v prvním čtení dne 17. 5. 2017 na své 57. schůzi [22]. Samostatnou kapitolou je odborně-politická debata nad tématem ekonomicky dostupného bydlení, které je s konceptem sociálního bydlení velmi úzce propojen. Dále se při analýze problému nevyhneme pojmu prostupné bydlení a základnímu pojmu „bytová nouze“. Cílem příspěvku však není primárně deskripce existující teorie ani snaha definovat jasné pojmovou základnu diskutovaného fenoménu. Cílem je přiměřeně kritická analýza konkrétních příkladů, jak se veřejná politika zastoupená v našem případě segmentem sociální politiky vyrovnává se snahou na konkrétním území řešit problematiku bydlení.

Představujeme příklady, jak je sledovaná problematika uchopena v různých obcích Pardubického kraje i na úrovni samostatných krajů. Konkrétněji se pak budeme věnovat procesu přípravy lokální koncepce na příkladu obce Křižánky, a jak může vypadat samotný výsledek přípravy, pak stručně budeme diskutovat na příkladu města Pardubice.

Problematika sociálního bydlení řešena mj. i ve dvou strategických vládních dokumentech: „Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015 – 2025“ [20] a „Strategický rámec Česká republika 2030“ [41]. Ve strategickém rámci Česká republika 2030 je téma sociálního bydlení uveden jen jako jeden z mnoha bodů. Ministerstvo práce a sociálních věcí

bylo pověřeno zpracováním dokumentu týkající se této problematiky (usnesením vlády České republiky ze dne 12. března 2014 č. 153). Na základě tohoto pověření byl vypracován strategický dokument „Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015 – 2025“.

Sociální bydlení stručně definuje ve svém slovníku pojmů Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky takto [21, s. 148]: „Sociální bydlení - jedná se o službu ve veřejném zájmu, kterou poskytuje stát potřebným občanům na základě právní úpravy a soustavy nástrojů bytové a sociální politiky. Tuto veřejnou službu stát realizuje prostřednictvím obce“. Nutno podotknout, že je pojem spíše vágní a primárně jde zejména o jeho naplnění. Pokud opět citujeme „Koncept“ [21, s. 25] ani v Evropě neexistuje centrální definice sociálního bydlení. V členských státech se používají pojmy například „bydlení s omezeným ziskem“, „lidové bydlení“, „společné bydlení“, „neziskové bydlení“, „chráněné bydlení“. Podrobněji viz dále.

Formulce problematiky a metodika analýzy

Pokud sledujeme aktivity Ministerstva práce a sociálních věcí ČR [23], může se zdát, že, zavedení systému sociálního bydlení nestojí nic v cestě. Primární dokument, jenž se nazývá „*Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015–2025*“ byl finálně schválen vládou dne 12. října 2015. Sloužil jako klíčový dokument pro přípravu zákona o sociálním bydlení. Že celý problém stojí na vratkých základech, můžeme pozorovat již z kritických poznámek Šimečka již z roku 2013 [38], který uvažuje o dilematech vzniku koncepce, postupu tvorby a nejasných politických machinacích. „Platforma pro sociální bydlení“ dává zaujatému čtenáři možnost podrobně sledovat, jak probíhala příprava tvorby zákona poté, co vznikla finální podoba již citované koncepce [26]. Zájemce o možné přístupy k tomu, jak by měl koncept sledovaného problematiky vypadat, může inspiraci hledat tamtéž.

Prvopočátek definice výchozího stavu je v termínu „bytová nouze“. Ekonomickou úvahu o tomto termínu přináší Feldman [6], který za příčiny bytové nouze považuje příjmy domácností (vztah k výdajům na spotřebu) a vládní regulace. Důležitou hranicí je pak 30 a více procent výdajů na bydlení z rozpočtu domácnosti při možnosti nakupovat potraviny, oblečení a další nezbytné statky. Lux, Mikeszová a Sunegy [11] tvrdí, že bytová nouze postihuje primárně osoby bez přístřeší nebo, a to je pro koncepční činnost klíčové, domácnosti, které bydlí pouze v dočasném, nejistém nebo nevyhovujícím obydlí jakékoliv formy. Zároveň těmto osobám chybí kompetence, které jim pomáhají k udržení bydlení (nejčastěji) nájemního. Podle Bose [3] je hlavní překážkou získání bydlení růst cen nájmu. To činí problémy nejenom nízkopříjmovým domácnostem, ale i vlastníkům bytů, kteří pak nemají díky tomu prostředky na udržení hodnoty nemovitosti. Dopady pak pociťují i domácnosti mladých lidí, kteří se mají zájem osamostatnit. Celková situace komplikuje přístup k bydlení všem osobám závislým například na rodině, konkrétním pracovišti (lokalitě). U nízkopříjmových domácností může obtížná situace přerůst v sociální vyloučení.

„Sociální bydlení je zajištění základních životních podmínek souvisejících s bydlením a důstojného bydlení osobě v bytové nouzi formou nájemního bydlení“ [12]. Podle „Platformy pro sociální bydlení“ [25] bývá sociální bydlení někdy chápáno v širším smyslu jako komplex nástrojů poskytujících pomoc domácnostem, které si potřebu bydlení nejsou schopny zajistit samy. Musí pak sociální bydlení splňovat následující atributy:

- řeší selhání trhu s bydlením,
- zaměřuje se na lidi, u kterých nelze očekávat, že naleznou přiměřené bydlení na soukromém trhu s bydlením vlastními prostředky,
- má jasná pravidla přidělování,
- poskytuje bydlení adekvátního a pravidelně ověřovaného standardu,
- je zajišťováno s využitím veřejných dotací,
- je poskytováno na bázi neziskovosti,
- je monitorováno veřejnými orgány.

Dále uvádějí, že sociální byty musí obsahovat následující charakteristiky:

- Byly pořízeny a/nebo jsou provozovány s využitím veřejných prostředků.
- Nájemné je v nich regulované na nižší než tržní úrovni (zpravidla jde o tzv. nákladové nájemné nebo o nájemné odvozené od výše příjmů nájemníků)
- Jsou přidělovány prostřednictvím administrativní aplikace sociálních kritérií a nikoli na bázi tržních mechanismů (tedy na základě vztahu poptávky a nabídky).

Nepřehledná odborná debata, politický zájem o tento fenomén (avšak spíše deklarativního charakteru)²⁹ nás přivedla k myšlence analyzovat přístupy vybraných obcí k sociálnímu bydlení. Předmětem našeho zájmu pak bylo, zda vůbec, jak konkrétně se sociálním bydlením obce vyrovnávají. Koncepční činnost, strategické plánování rozvoje všech oblastí je novodobým fenoménem moderní veřejné správy. Situace, kdy celá řada obcí disponuje celou řadou konceptních materiálů, nám umožňuje hodnotit, zda se obcím daří využívat konceptu strategického plánování, které můžeme považovat za primární metodu rozvoje. Nebo vyvstává druhá otázka, a to ta, že sice obce koncepte sociálního bydlení vytvářejí, avšak určitým způsobem nezávisle na celkových strategických plánech a jedná se tedy o činnost sice pro cílovou skupinu užitečnou, ale nekonceptní, případně jdoucí si nezávisle na dalších strategiích. Na tomto místě však musíme zdůraznit, že současná sociální politika koncept sociálního bydlení potřebuje. Jedná se o důležitý atribut moderní veřejné správy a představuje jednu z klíčových aktivit úspěšného rozvoje obce, regionu či jinak definovaného území.

Pro naši analýzu jsme použili základní metody analýzy, a to rešerše webových stránek vybraných obcí a krajů a druhým byl potvrzující telefonický rozhovor s kompetentní osobou z dané lokality, zda jsou naše zjištění správné. Zajímalo nás, zda vybraná území mají vytvořenou koncepci a pokud ne, zda se tématu nějak věnují. Zde se ukazuje, jak významný fenomén je digitalizace dat a otevřená veřejná správa. Bez přístupu k digitálním zdrojům by bylo možné analýzu realizovat jedině prostřednictvím dotazníkového šetření, konkrétních rozhovorů „face to face“ případně terénním šetřením. V druhé části analýzy jsme se věnovali rozboru postupu vzniku podkladů pro vlastní koncepci v obci Křižánky a pak analýze „Koncepte dostupného bydlení“, kterou vytvořil Magistrát města Pardubice. Zde se pokusíme ukázat, že koncept sociálního bydlení může být nástrojem rozvoje moderní obce, která vede nejenom k řešení sociálních problémů vybraných cílových osob, ale ke zkvalitnění života celé obce. Nejde o to zhodnotit kvalitu vypracovaných dokumentů, spíše hledat cesty pro zkvalitnění celého procesu.

Výsledky analýzy

Pro větší přehlednost výsledky první analýzy uvádíme v tabulkách s poznámkami. V tabulce 1 je přehled 13 krajských měst (s výjimkou Středočeského kraje, který krajské město nemá definované) a v tabulce 2 přehled bývalých okresních měst Pardubického kraje. Otázka, které se analýzy věnovaly, zněla „Mají uvedená města dokument týkající se koncepte bydlení?“.

V tabulkách je uveden přehled dokumentů, ve kterých se věnují tématu koncepte sociálního bydlení, bytové politiky apod. Sloupec „Dokument“ ukazuje, zda má město samostatný dokument týkající se této problematiky (možnost ANO) nebo téma řeší v jiných dokumentech (možnost JINÉ). Ve sloupci „Název dokumentu“ je pak uveden název dokumentu (příp. dokumentů) a v závorce rok vypracování dokumentu. Informace byly získány na webových stránkách jednotlivých měst.

Jak z tabulky 1 vyplývá, tématem se zabývají ve větší či menší formě všechna krajská města. Samostatný dokument koncepte bydlení má pak vypracováno 7 z nich. Mezi jednotlivými krajskými městy jsou také rozdíly v aktuálnosti dokumentů, jejich aktualizaci i horizontu budoucího období, pro které jsou dokumenty vytvořeny.

²⁹ Zákon o sociálním bydlení by měl podle vlády platit až od roku 2021 [5].

Tab. 1: Přehled krajských měst

Krajské město	Dokument	Název dokumentu (rok)	Zdroj
Hlavní město Praha	JINÉ	Demografie, bydlení a veřejná vybavenost v Praze (2015);	[1]
České Budějovice	JINÉ	Strategický plán města Českých Budějovic 2017-2027 (2017)	[27]
Plzeň	ANO	Koncepce sociálního a dostupného bydlení statutárního města Plzně na roky 2016-2020 (2015)	[34]
Karlovy Vary	ANO / JINÉ	Podkladová analýza bydlení IPRÚ Karlovy Vary (2017); Integrovaný plán rozvoje města Karlovy Vary V IOP (2012)	[40]; [30]
Ústí n. L.	JINÉ ³⁰	Strategie rozvoje města Ústí nad Labem 2015-2020 (2013-2014)	[35]
Liberec	ANO ³¹	Rámec pro realizaci obecního plánu sociálního bydlení na území statutárního města Liberec (2015)	[10]
Hradec Králové	ANO	Koncepce specifických forem bydlení v Hradci Králové (2016)	[28]
Pardubice	ANO	Koncepce dostupného bydlení (2016)	[7]
Jihlava	JINÉ	Strategický plán rozvoje statutárního města Jihlavy do roku 2020	[29]
Brno	ANO ³²	Strategie bydlení města Brna 2018-2030 (2017)	[8]
Olomouc	JINÉ ³³	Strategický plán rozvoje města Olomouce (2017)	[31]
Zlín	JINÉ	Rozbor udržitelného rozvoje území (2014); Strategie rozvoje statutárního města Zlína do roku 2020 - ZLÍN 2020 (2012)	[36]; [37]
Ostrava	ANO	Koncepce sociálního bydlení statutárního města Ostravy (2017)	[33]

Zdroj: Vlastní zpracování

Jak je patrné z tabulky 2, i na úrovni bývalých okresních měst Pardubického kraje, resp. nynějších obcí s rozšířenou působností je situace obdobná. Města se problematice věnují a téma má prostor i v jejich strategických dokumentech, ale samostatný dokument mají jen Pardubice. Stejně jako u krajských měst se mezi městy liší aktuálnost dokumentů i délka „konceptního“ období.

Tab. 2: Přehled bývalých okresních měst Pardubického kraje

„Okresní“ město	Dokument	Název dokumentu (rok)	Zdroj
Chrudim	JINÉ ³⁴	Strategický plán udržitelného rozvoje města Chrudimi 2015 – 2030 (2014)	[17]

³⁰ Dokument „Koncepce integrace a koncepce bydlení a sociálního bydlení“ je připravován jako součást strategického plánu [35].

³¹ Dokument „je v souladu s Aktualizací strategie rozvoje statutárního města Liberec 2014 – 2020“.

³² Dokument obsahuje strategickou a analytickou část.

³³ Magistrát města Olomouc má Odbor koncepce a rozvoje a oddělení hospodářského rozvoje, jejíž náplní je „ve spolupráci s dalšími odbory koordinuje aktivity související s koncepcí rozvoje bydlení“. Dokument týkající se problematiky koncepce bydlení nebyl nalezen. [32]

³⁴ V dokumentu je uvedeno mj. „Potřebou zůstává řešení otázky sociálního bydlení, ať už využitím stávajících bytových či nebytových objektů.“ Bydlení je součástí pilíře Environmentální oblasti (životní prostředí, územní rozvoj, doprava, bydlení) Akčního plánu rozvoje města Chrudimi na rok 2018 [18].

Pardubice	ANO	Koncepce dostupného bydlení (2016)	[7]
Svitavy	JINÉ ³⁵	Rozvojový plán (2014)	[39]
Ústí nad Orlicí	JINÉ ³⁶	Strategický plán rozvoje města Ústí nad Orlicí 2015-2020 (2014)	[19]

Zdroj: Vlastní zpracování

Prvotní analýza ukazuje, že problematika sociálního bydlení je řešena různě. Na čem se respondenti z našich rozhovorů shodují, že absence zákona o sociálním bydlení je zásadním problémem. Proto se některé obce rozhodli nečekat a začali vytvářet svoje lokální strategie s rizikem nutnosti úprav na základě finální podoby zákona. Respondenti vesměs oceňují fakt, že příslušné ministerstvo podporuje koncepční snahy alespoň projektem, kde někteří úspěšní žadatelé získali prostředky na to, aby mohli koncepci vytvořit s minimálními výdaji z vlastního rozpočtu.

V další části analýzy představujeme na příkladu obce Křižánky, jaký zvolila postup při vzniku koncepce a dále pak stručně představíme „Koncepci dostupného bydlení“ v Pardubicích. Výběr obou lokalit byl dán tím, že jeden z autorů je členem koordinační skupiny komunitního plánování sociálních služeb ve městě Pardubice a účastnil se okrajově stejně jako ostatní členové koordinační skupiny přípravy podkladových materiálů pro koncepci dostupného bydlení v Pardubicích a zároveň má dlouholeté zkušenosti s prací s osobami bez domova včetně toho, že se podílel na přípravě české typologie ETHOS. Zároveň dva z autorů realizovali spolu s dalšími kolegy pro obec Křižánky podkladovou analýzu, která byla klíčovým materiálem pro vznik samotné koncepce. Zároveň si uvědomujeme, že je zajímavé porovnávat obec, která čítá něco přes 300 obyvatel a skoro 90ti tisícové statutární město, které je zároveň krajským centrem. Nejde nám ani tak porovnávat kvalitu, spíše nám jde o přístupy ke vzniku koncepce s ohledem na to, jak funguje strategické plánování.

Křižánky

Obec Křižánky [24] leží v území Chráněné krajinné oblasti Žďárské vrchy. Nejčastějším způsobem bydlení v obci je bydlení v rodinných domech v osobním vlastnictví. Takřka 200 nemovitostí není trvale obydleno. Křižánky jsou v současnosti chalupářskou obcí. To znamená, že v letních a zimních měsících se počet obyvatel výrazně zvyšuje. Podle údajů z Českého statistického úřadu [4] z roku 2011 měla obec celkem 357 obyvatel, z nichž 341 (95,5 %) bydlelo v rodinných domech v osobním vlastnictví. Pouze 16 (4,4 %) obyvatel bydlelo v obecních bytech.

Obec Křižánky definuje sociální bydlení jako [2, s. 1 přílohy]: „bydlení poskytované osobám v bytové nouzi nebo osobám bytovou nouzí bezprostředně ohroženým. Sociální bydlení je poskytováno za specifických smluvních podmínek nájmu a v souladu s určitými principy. Uživatelům sociálního bydlení je v případě potřeby poskytována podpora formou sociální práce. Sociální bydlení v obci má čtyři prvky: krizové bydlení, sociální byty, dostupné byty, byty pro seniory. Sociální bydlení je určeno i pro osoby s dluhy a exekucemi. Pokud jde o finanční závazky po době splatnosti vůči obci, pak maximální výše takového dluhu nesmí překročit 10 000 Kč.“

Pokud jde o formální stránku, obsahuje koncepcí celkem 114 stran. Samotná koncepční část zabírá 5 stran, které však obsahují všechny priority, které obec považuje za klíčové. Zbytek koncepce tvoří přílohová část. Jen pro ilustraci podkladová analýza o bytové situaci v obci čítá 70 stran. Samotný systém a další podklady pro citované cíle jsou právě pak součástí příloh. V rámci analýzy zjišťujeme, že vytvoření samotné koncepce bez projektové podpory by

³⁵ Absence „sociálních bytů“ je uvedena jako slabá stránka ve SWOT analýze, jako příležitost pak „Transformace některých bytů v domě s pečovatelskou službou na jinou formu sociálního bydlení“.

³⁶ koncepce bytové politiky (sociální bydlení) jako součást opatření A.3 - Rozvoj kvalitního a atraktivního prostředí města; bod A.3.2 Infrastruktura pro bydlení.

u takto malé obce bylo zásadním problémem. Základní hodnotící atributy přístupu a samotné koncepce můžeme shrnout do následujících bodů:

- Povědomí o aktivitě tvorby koncepce mezi občany.
- Malý řešitelský tým, jasné určení struktury – vznik koncepce interně s minimem zásahů zvenčí.
- Sociodemografická specifika regionu jako sjednocujícího atributu práce na koncepci (území chráněné památkové zóny a památkové zóna), region s minimem pracovních příležitostí.
- Kvalitní znalost terénu.
- Jasná vize, kam mají priority směřovat a za jakým účelem.
- Srozumitelnost materiálu i pro laického čtenáře.
- Obec nemá strategický plán, nicméně na vybrané oblasti rozvoje disponuje potřebnými strategickými dokumenty.

Na koncepční politice obce je znát, že pracovníci bytí nemají k dispozici, jako velké obce, dosahují potřebného výsledku. Velký podíl v tomto případě má účast na podpůrném projektu. Na dokumentaci obce můžeme pozorovat, že obec se primárně zajímá o „provozní“ dokumentaci, která umožňuje její fungování nad preferencí existence celkové strategického plánu. To je však primárně dáno kapacitou personálních a dalších zdrojů, které obec má. Silným handicapem pro takto malý realizační tým je v tomto případě skutečnost, na jakém území se obec nachází (památková zóna a chráněná krajinná oblast).

Pardubice

Pardubice mají rozlohu téměř 78 km² a obývá je přibližně 90 tisíc stálých obyvatel. Leží v nadmořské výšce 215 až 237 metrů nad mořem. Leží na významném železničním uzlu, je centrem průmyslu i kultury [16].

Pardubická koncepce sociálního bydlení [9; 7] používá jako synonymum k pojmu sociální pojem dostupné. Blíže tuto skutečnost není nikde v dokumentu vymezena. Dokument se odkazuje na definici sociálního bydlení jako bydlení pro soby v nepříznivé sociální a životní situaci, které nejsou schopny zajistit si bydlení vlastními silami. Dostávají obvykle zvýhodněné nájemné v obecních bytech na dobu určitou (tedy do vyřešení své situace).

Formální stránka je neprosto neporovnatelná vůči koncepci, kterou vytvořila obec Křižánky. Prvním a zásadním rozdílem je to, že Pardubice využili externího dodavatele, se kterým spolupracoval projektový tým. I Pardubice využili možnost požádat o projektovou podporu. Počet zainteresovaných osob je mnohonásobně vyšší, neboť vedle projektového týmu se na dokumentu podílely všechny pracovní skupiny komunitního plánování prostřednictvím svých členů. Externí vliv občanů na koncepci pak byl minimální. Koncepce má celkem 75 stran a neobsahuje přílohy. Koncepce naplňuje „Strategický plán rozvoje města Pardubic na roky 2014 – 2025“, byť problematika sociálního bydlení je v ní zmíněna pouze bodově [15]. Základní hodnotící atributy přístupu a samotné koncepce můžeme shrnout do následujících bodů:

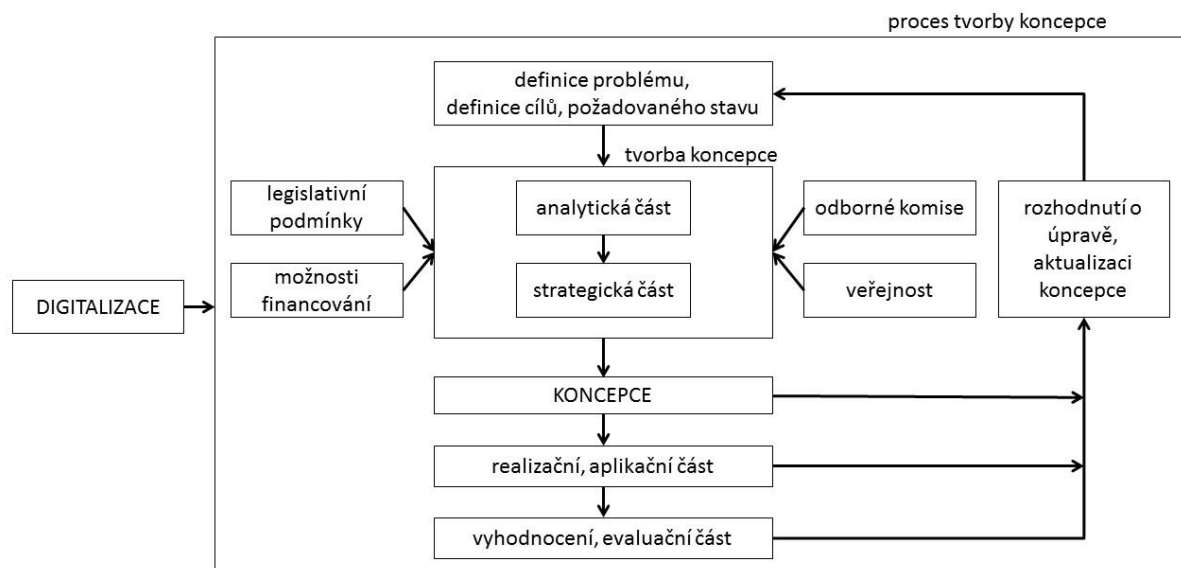
- Nízké povědomí o aktivitě tvorby koncepce mezi občany. Primárním zdrojem informací o problematice podporovaného bydlení je „Radniční zpravodaj“, který však informuje o startovacím bydlení pro mladé [13; 14].
- Velký řešitelský tým, jasné určení struktury – vznik koncepce do značné míry externě s celou řadou připomínek externích subjektů (viz pracovní skupiny zastupující více než padesát pomáhajících institucí).
- Obec Pardubice nepředstavuje nijak specifický region, s ohledem na socioekonomickou výkonnost musíme konstatovat, že se jedná o velmi příznivou oblast pro život s celou řadou pracovních příležitostí a dostupností služeb. To má však za následek vysoké ceny nájmu i vysoké pořizovací ceny nemovitostí.

- Kvalitní znalost terénu.
- Jasná vize, kam mají priority směřovat a za jakým účelem (předkladatel musí vzhledem k počtu zastupitelů a politických stran počítat se složitou prosaditelností svých záměrů).
- Složitější srozumitelnost materiálu i pro laického čtenáře.
- Obec má strategický plán.

Obě koncepce spojuje fakt vysoké politické zainteresovanosti na konceptu sociálního bydlení. V prvním případě je to osoba starosta obce Křižánky ve druhém osoba náměstka zodpovědného za oblast sociální, sport, kulturu a školství. Politická vůle je však vzhledem k velikosti snáze prosaditelná v obci Křižánky, neboť kontinuita vládnoucí garnitury je dlouhodobější. Politická reprezentace, která prosadila koncepci v Pardubicích je relativně nová s nejistým pokračováním po volbách v říjnu 2018.

Diskuze

Vznik koncepcí sociálního bydlení je jednou z priorit většiny statutárních měst a měst s větším počtem obyvatel. Koncepční činnost je vůbec v současné době sjednocujícím fenoménem celé veřejné politiky. Pro prakticky jakýkoliv je, který se týká života v obcích, existuje nějaký koncepční dokument. To znepráhledňuje situaci běžným občanům, které primárně zajímá konkrétní efekt, například nová silnice, opravená kanalizace apod. Moderní technologie však dávají možnost angažované veřejnosti vyjádřit se k vznikajícím koncepcím. Ne ve všech případech, ale v celé řadě z nich ano. Není naším úmyslem diskutovat teorii strategického plánování, tu většina čtenářů dobře zná. Objevuje se však nešvar toho, že koncepčním materiálům chybí logická provázanost a srozumitelnost pro ty, kterým je primárně určena, včetně toho, že jim často nerozumí ani ti, kteří koncepcie schvalují. Proto přinášíme vlastní model procesu tvorby koncepce, který vychází z metod systémového inženýrství, které autoři aplikují ve své vědecké práci na modely kvality života či specifické modely v sociální politice. Pokusili jsme se schéma doplnit o atribut digitalizace, která je klíčovým fenoménem moderní veřejné zprávy a jejího rozvoje. Digitalizaci považujeme za vstupní proměnnou, bez které nelze moderně vládnout, ani koncepčně pracovat viz níže. Na obrázku je znázorněno obecné schéma procesu tvorby koncepce, tedy i koncepce sociálního bydlení. Celý proces lze rozdělit do několika základních bloků: definice problému, návrh koncepce, využití koncepce a digitalizace.

Obr. 1: Obecné schéma procesu tvorby koncepce

Zdroj: vlastní zpracování

V úvodní fázi je nutné definovat problém, stanovit si cíle, kterých je třeba dosáhnout a jaký je požadovaný stav, tedy kam celý proces směřuje a proč. V případě koncepce sociálního bydlení se jedná např. o zlepšení situace ve městě nebo regionu v oblasti bydlení, definování cílových skupin (včetně jejich problémů).

Ve fázi tvorby koncepce je žádoucí analyzovat současný stav. Zjistit jeho pozitiva, negativa či slabiny, vypracování analýzy potřebnosti, SWOT analýzy apod. Po analytické části je tvořena strategická část, která je věnována konkrétním krokům a opatřením ke zlepšení nevyhovujícího stavu (příkladem může být stanovení kritérií pro získání sociálního bydlení). Do tohoto bloku pak vstupuje diskuze s veřejností (např. průzkum veřejného mínění) a její zapojení do tvorby koncepce; podněty, připomínky a komentáře od odborníků z vybraných oblastí; důležité jsou také legislativní podmínky, legislativní rámec pro tvorbu koncepce a její soulad s nadřazenými předpisy. V tomto bloku je také nutné vypracovat návrhy a možnosti financování případného projektu sociálního bydlení (dotace od jednotlivých ministerstev nebo samosprávného orgánu, vypsání operačního programu z fondů Evropské unie).

Výstupem předchozích fází je pak samostatná koncepce obsahující výše uvedené (od samotného zhodnocení současného stavu, konkrétní opatření a možnosti financování). V případě zjištění nedostatků mohou příslušné orgány (například rada města) rozhodnout o přepracování a celý proces se vrátí na začátek s cílem zlepšení celé koncepce. Pokud nejsou zjištěny nedostatky a nejsou shledány zásadní připomínky, je přistoupeno k fázi realizace a aplikace (například samotné spuštění projektu). I v této fázi mohou být vyhodnoceny případné nedostatky (zjištěné například díky terénní práci) a celá koncepce může být opět upravena či doplněna.

Poslední část je věnována evaluační části, tedy vyhodnocení celého projektu, možnost jeho pokračování a případně také upravení či doplnění. Jednoduše řečeno je zhodnocena úspěšnost celého projektu a naplnění stanovených cílů.

Přístupy obou měst nám ukazují, že přes rozdílné možnosti vstupů, lze smysluplnou koncepci vytvořit v jakékoliv obci, která má zájem řešit problémy svých občanů. Rozhovor s příslušným náměstkem v Pardubicích nám navíc osvětlil, že Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR považuje město Pardubice za pilotní obec, v které hodlá nadstandardně sledovat dopady koncepce a vytvářet podkladový prostor pro svoje aktivity v problematice sociálního bydlení. Podmínky pro realizaci tak nelze porovnávat. Můžeme však konstatovat, že obě obce respektují zásady strategického plánování a ukazují, že kvalita života občanů znamená realizovat mnohdy i politicky nepopulární opatření, kterými v očích průměrné veřejnosti je podpora sociálně slabých osob.

V průběhu celého tohoto procesu zasahuje do všech jeho fází digitalizace veřejné správy. Digitalizace napomáhá zrychlení, zjednodušení a zefektivnění procesů veřejné správy; pro běžného občana (se základní počítačovou gramotností) se stanou procesy více přehledné a transparentní a řadu věcí bude možné vyřídit online bez fyzické návštěvy úřadu. V tomto procesu se tak digitalizace týká nejen elektronizaci dokumentů, ale i všech procesů. Konkrétně lze například uvést:

- dokumenty v digitální formě přístupné online a veřejně - informování široké veřejnosti i širokého spektra odborníků na danou problematiku a tím možnost širší a efektivnější diskuze;
- možnost zapojení veřejnosti i odborníků nejen na projednávání komise, ale i možnost zasílání připomínek či podnětů elektronickou formou, které pak budou následně brány v potaz (jako by byly vzneseny na „fyzickém“ projednávání);

Z dlouhodobého hlediska pak digitalizace napomáhá snížení nákladů (včetně mzdových nákladů). V současné době, při zavádění a rozvoji digitalizace veřejné správy do různých oblastí je však nutné zachovat i současnou formu, postupem času však bude digitalizace (nejen) ve veřejné správě větší samozřejmostí.

Závěr

Digitalizaci veřejné správy můžeme jednoduše vyjádřit jako elektronizaci veřejné správy, a to nejen jako reformátování dokumentů a jejich převod, ale i elektronizace procesů, jejich zjednodušení a zefektivnění. Mezi hlavní výhody digitalizace patří úspora času a financí, zvýšením kvality života zaměstnanců i občanů, vyšší efektivita. Mezi hlavní nevýhody a zároveň riziko digitalizace patří hackerské útoky a nebezpečí zneužití dat.

V našem případě lze spíše počítat pozitivní stránky, neboť sociální politika má od ostatních politik jistá specifika. Zabývá se lidskými osudy a řeší často nelehké situace. V politickém zájmu na komunální úrovni hraje sociální politika okrajovou roli. Zdravotnictví, doprava, školství, sport či kultura jsou obvykle nadřazeny úvahám politické reprezentace. Nepřinášejí totiž tolik negativních témat jako sociální politika. Ta, aby mohla plnit, co plnit má, nutně vyžaduje zapojení občanů, aby optimálně dokázala saturovat potřeby skutečných lidí, neboť ty se často odlišují od toho, jak potřeby svých voličů vnímá politická reprezentace.

Primárním problémem všech koncepcí je jejich zařazení do strategického plánu, jak si žádá dogmatická teorie. Obce stále ještě neumějí pracovat s teoriemi strategického plánování a neustále platí, že celá řada materiálů vzniká zejména proto, aby byly a dostalo se politické či společenské zakázce. Nekoncepčnost celé řady koncepcí pak brání jejich úspěšnému naplňování a působí negativně, kdy se k občanovi dostává informace, že se stejně přes všechnu jeho snahu, nic nezměnilo. Náš model není inovativní ani jednoduše naplnitelný. Ukazuje však, že sociální bydlení je fenoménem, který je jedním z klíčových politických zájmů při zlepšování kvality života občanů. Kvalita života je pak hlavní snahou každé moderní veřejné správy.

Příspěvek byl zpracován s podporou projektu č. SGS_2018_018 Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR s názvem "Digitální ekonomie" na Fakultě ekonomicko-správní Univerzity Pardubice.

Literatura:

- BAJZÍKOVÁ, M., BRABEC, T., HAVLÍČKOVÁ, Š. et al. (2015). *Demografie, bydlení a veřejná vybavenost v Praze*. Praha: Institut plánování a rozvoje hlavního města Prahy. ISBN 978-80-87931-37-0. Dostupné z: http://www.iprpraha.cz/uploads/assets/dokumenty/Demografie/3_Bydlen%C3%AD_2015-06-29_final.pdf
- BASOVNÍKOVÁ, R., SEDLÁKOVÁ, K. (2018). [online]. *Lokální koncepce sociálního bydlení v obci Křižánky*: Obec Křižánky. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: http://www.obcekrizanky.cz/sites/default/files/koncepce_sb_krizanky.pdf
- BOS, Ch. (2014). [online]. *Affordable Housing in Suburban Chicago*. University of Groningen. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: <https://econpapers.repec.org/paper/wiwwiwnu/neurusp123.htm>
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. (2018). [online]. *Počet obyvatel podle výsledků Sčítání lidu, domů a bytů*. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=profil-uzemi&uzemiprofil=31548&u=VUZEMI_43_595918#w=
- ČTK, ČESKÉ NOVINY. (2018). [online]. *Zákon o sociálním bydlení bude od 2021, plánuje vláda v demisi*. [cit. 2018-08-29]. Praha: Česká tisková kancelář. Dostupné z: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/zakon-o-socialnim-bydleni-bude-od-2021-planuje-vlada-v-demisi/1585903>
- FELDMAN, R. (2002). [online]. *The Affordable Housing Shortage: Considering the Problem, Causes and Solutions*. In *Banking and Policy Working Paper 02-2*. Minneapolis: Federal Reserve Bank of Minneapolis. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z:

- <https://www.minneapolisfed.org/publications/the-region/the-affordable-housing-shortage-considering-the-problem-causes-and-solutions>
- HOŠKOVÁ, M. et al. (2016). [online]. *Koncepce dostupného bydlení*. Pardubice: Statutární město Pardubice, [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: <https://www.pardubice.eu/urad/radnice/odbory-magistratu/odbor-socialnich-veci/pilotni-overeni-systemu-socialniho-bydleni-na-lokalni-urovni-v-obci-pardubice/>
- HRUŠKA, L. et al. (2017). [online]. *Strategie bydlení města Brna 2018-2030*. [online]. Brno: Statutární město Brno. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: <https://www.brno.cz/sprava-mesta/magistrat-mesta-brna/usek-skolstvi-a-prorodinne-politiky/bytovy-odbor/strategie-bydleni-mesta-brna/>
- KOLEKTIV AUTORŮ. (2016). *Koncepce dostupného bydlení*. Pardubice: Magistrát města Pardubice, 2016. 75 s.
- LANGER, I. et al. (2015). [online]. *Rámec pro realizaci obecního plánu sociálního bydlení na území statutárního města Liberec*. Liberec: Statutární město Liberec [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: http://www.liberec.cz/files/vizitky_prilohy/ramec-soc-bydleni-verejny.pdf
- LUX, M., MIKESZOVA, M., SUNEGA, P. (2010) *Podpora dostupnosti bydlení pro lidi akutně ohrožené sociálním vyloučením – mezinárodní perspektiva a návrhy opatření v ČR*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR. 64 s. ISBN 978-80-7330-176-7.
- MACELA, M. (2016). [online]. *Sociální bydlení v České republice: Pokus číslo tři, I. Část*. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: Dostupné z: <http://denik.obce.cz/clanek.asp?id=6724892>
- MAGISTRÁT MĚSTA PARDUBICE. (2015). [online]. *Pardubice chtějí mladé ve městě udržet i startovacím bydlením*. Pardubice: Magistrát města Pardubice. Radniční zpravodaj. 12/2015 [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: <https://www.pardubice.eu/urad/radnice/zpravodaj/2015/?file=26691&page=4437250&do=download>
- MAGISTRÁT MĚSTA PARDUBICE. (2016). [online]. *Informace o startovacím bydlení nabízí aktualizovaný městský web*. Pardubice: Magistrát města Pardubice. Radniční zpravodaj. 1/2016 [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: <https://www.pardubice.eu/urad/radnice/zpravodaj/2016/?file=27085&page=4440638&do=download>
- MAGISTRÁT MĚSTA PARDUBICE. (2017). [online]. *Návrhová část strategického plánu rozvoje města Pardubice pro období 2014 – 2025*. Pardubice: Magistrát města Pardubice. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: <http://www.pardubice.eu/o-pardubicich/strategicky-plan/strategicky-plan-2014-2025-tvorba/?file=20243&page=4362934&do=download>
- MAGISTRÁT MĚSTA PARDUBICE. (2018). [online]. *O městě*. Pardubice: Magistrát města Pardubice. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: <https://www.pardubice.eu/o-pardubicich/informace-o-meste/>
- MĚSTO CHRUDIM. (2014). [online]. *Strategický plán udržitelného rozvoje města Chrudim 2015 – 2030*. Město Chrudim: Regionální rozvojová agentura Pardubického kraje. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: http://www.chrudim.eu/assets/File.ashx?id_org=5429&id_dokumenty=6658
- MĚSTO CHRUDIM. (2017). [online]. *Akční plán rozvoje města Chrudim na rok 2018*. Město Chrudim. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: http://www.chrudim.eu/assets/File.ashx?id_org=5429&id_dokumenty=7943
- MĚSTO ÚSTÍ NAD ORLICÍ. (2014). [online]. *Strategický plán rozvoje města Ústí nad Orlicí 2015 - 2020*. Ústí nad Orlicí. Město Ústí nad Orlicí. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: http://www.ustinadorlici.cz/files/strategicky_plan/2014/strategicky_plan.pdf
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. (2014). [online]. *Koncepce sociálního*

- bydlení České republiky 2015 – 2025*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/27267/Koncepce_sociálního_bydlení_CR_2015-2025.pdf
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. (2016). *Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015 – 2025*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. 155 s. ISBN 978-80-7421-122-5.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. (2017). [online]. *Sněmovní tisk 1065 VI.n.z. o sociálním bydlení a o příspěvku na bydlení - EU*. Praha: Poslanecká sněmovna ČR. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=7&t=1065>
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. (2017). [online]. *Sociální bydlení*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z <https://www.mpsv.cz/cs/20559>
- OBEC KŘÍŽÁNKY. (2018). [online]. *Informace o obci*. Křižánky: Obec Křižánky. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: <http://www.obeckrizanky.cz/o-obci/informace-o-obci>
- PLATFORMA PRO SOCIÁLNÍ BYDLENÍ (2018). [online]. *Co je sociální bydlení*. [cit. 2018-08-29]. Praha: Platforma pro sociální bydlení. Dostupné z: <https://www.socialnibydeni.org/cs/bydleni>
- PLATFORMA PRO SOCIÁLNÍ BYDLENÍ (2018). [online]. *Soubory ke stažení – koncepční materiály, legislativa*. [cit. 2018-08-29]. Praha: Platforma pro sociální bydlení. Dostupné z: <https://www.socialnibydeni.org/cs/ke-stazeni>
- STATUTÁRNÍ MĚSTO ČESKÉ BUDĚJOVICE. (2017). [online]. *Strategický plán města České Budějovice na období 2017 – 2027*. České Budějovice: Statutární město České Budějovice. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: http://www.c-budejovice.cz/sites/default/files/obsah/Odbory/ORVZ/Strategicky-plan/strategicky_plan_mesta_ceske_budejovice_na_obdobi_let_2017_-_2027_-_finalni_verze_dokumentu_po_hodnoceni_sea.pdf
- STATUTÁRNÍ MĚSTO HRADEC KRÁLOVÉ. (2015). [online]. *Koncepce specifických forem bydlení v Hradci Králové*. Hradec Králové: Statutární město Hradec Králové. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: https://www.hradeckralove.org/file/9916_1_1/
- STATUTÁRNÍ MĚSTO JIHLAVA. (2014). [online]. *Strategický plán rozvoje statutárního města Jihlavy*. Jihlava: Statutární město Jihlava. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: https://www.jihlava.cz/assets/File.ashx?id_org=5967&id_dokumenty=500101
- STATUTÁRNÍ MĚSTO KARLOVY VARY. (2012). [online]. *Integrovaný plán rozvoje města Karlovy Vary V IOP*. Karlovy Vary: Statutární město Karlovy Vary. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: https://mmkv.cz/sites/default/files/dokumenty/121105_iprm_iop_ts_schvaleny_dokument_mmr.pdf
- STATUTÁRNÍ MĚSTO OLOMOUC. (2017). [online]. *Strategický plán rozvoje města Olomouce*. Olomouc: Statutární město Olomouc. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: https://www.olomouc.eu/administrace/repository/gallery/articles/21_121874/01-socioekonomicka-analyza-shrnuti.cs.pdf
- STATUTÁRNÍ MĚSTO OLOMOUC. (2018). [online]. *Statutární město Olomouc: oficiální informační portál*. Olomouc: Odbor koncepce a rozvoje. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: <http://www.olomouc.eu/>
- STATUTÁRNÍ MĚSTO OSTRAVA. (2017). [online]. *Koncepce sociálního bydlení statutárního města Ostravy*. Ostrava: Statutární město Ostrava. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: https://socialnizaclenovani.ostrava.cz/wp-content/uploads/2017/11/FIN_Koncepce-socialniho-bydleni-SMO_logo.pdf
- STATUTÁRNÍ MĚSTO PLZEŇ. (2015). [online]. *Koncepce sociálního a dostupného bydlení*

- statutárního města Plzně na roky 2016 – 2020. Plzeň: Statutární město Plzeň. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: https://www.plzen.eu/Files/MestoPlzen/web2013/Obcan/urad/verejne_dokumenty/160129_Koncepce_socialniho_dostupneho_bydleni.pdf
- STATUTÁRNÍ MĚSTO ÚSTÍ NAD LABEM. (2014). [online]. *Strategie rozvoje města Ústí nad Labem 2015-2020*. Ústí nad Labem: Statutární město Ústí nad Labem. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: http://www.usti-nad-labem.cz/files/unl_strategie_final_v2.pdf
- STATUTÁRNÍ MĚSTO ZLÍN. (2012). [online]. *Strategie rozvoje statutárního města Zlína do roku 2020 - ZLÍN 2020*. Zlín: Statutární město Zlín. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: <http://www.zlin.eu/clanky/dokumenty/2796/a4809905-0-strategie-zlin-2020-analyticka-cast-finalni.pdf>
- STATUTÁRNÍ MĚSTO ZLÍN. (2014). [online]. *Rozbor udržitelného rozvoje území SO ORP Zlín*. Zlín: Statutární město Zlín. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: <http://www.zlin.eu/clanky/dokumenty/5734/ruru-orp-zlin-2014---textova-cast.pdf>
- ŠIMEČEK, T. (2013). [online]. *Koncept sociálního bydlení v ČR: paskvil za paskvilem*. Praha: Občanské sdružení majitelů domů v ČR. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: <http://www.osmd.cz/cz/osmd/koncept-socialniho-bydleni-v-cr-paskvil-za-paskvilem-28-11-2013/>
- ŠIMEK, D., VÍTEK, P., ČÍŽEK, P., VÍZDAL, M., DOBEŠ, L., FIKEJZ, R. (2014). [online]. *Rozvojový plán 2014*. Svitavy: Město Svitavy. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: https://www.svitavy.cz/userfiles/files/podnikani/rozvojovy_plan_mesta_Svitavy.pdf
- VEPŘKOVÁ, R., TOUŠEK, L. (2017). [online]. *Podkladová analýza bydlení IPRÚ Karlovy Vary*. Karlovy Vary: Agentura pro sociální začleňování. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-karlovy-vary/podkladova-analyza-bydleni-ipru-karlovarsky-kraj-2017/download>
- VLÁDA ČR. (2017). *Strategický rámec Česká republika 2030*. Úřad vlády České republiky, Odbor pro udržitelný rozvoj: Polygrafie Úřadu vlády České republiky, 2017. ISBN 978-80-7440-181-7
- VLÁDA ČR. (2017). [online]. *Vláda schválila návrh zákona o sociálním bydlení*. [cit. 2018-08-29]. Praha: Vláda ČR. Dostupné z: https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/pri-uradu-vlady/jan_chvojka/aktualne/vlada-schvalila-navrh-zakona-o-socialnim-bydleni-154194/

Kontaktní adresy autorů:

- Mgr. Jan Mandys, Ph.D., Ústav správních a sociálních věd, Fakulta ekonomicko-správních, Univerzita Pardubice, Studentská 95, 532 10 Pardubice, Česká republika, E-mail: jan.mandys@upce.cz
- Ing. Martin Šanda, Ústav systémového inženýrství a informatiky, Fakulta ekonomicko-správních, Univerzita Pardubice, Studentská 95, 532 10 Pardubice, Česká republika, E-mail: st25450@student.upce.cz
- Bc. Martin Šimáček, Ústav podnikové ekonomiky a managementu, Fakulta ekonomicko-správních, Univerzita Pardubice, Studentská 95, 532 10 Pardubice, Česká republika, E-mail: martin.simacek@student.upce.cz

Socio-ekonomická evaluace rekreačních přínosů projektu úprav řeky Loučné v Litomyšli

Socio-economic evaluation of recreational benefits of the Loucna river restoration project in Litomysl

Simona Miškolci, Ivana Lampartová, Simona Kachyňová

Abstrakt:

Příspěvek je zaměřen do oblasti soci-ekonomického hodnocení změn kulturních a ekosystémových služeb poskytovaných řekou v urbanizovaném prostoru. Cílem je shrnout výsledky evaluace rekreačního efektu úprav nábreží řeky rámci projektu Obnova nábreží řeky Loučné v Litomyšli. Pro zjištění vnímání významnosti a hodnoty vymezených kulturních a rekreačních přínosů revitalizačního projektu obyvateli města bylo realizováno expertní a dotazníkové šetření s využitím preferenčních metod netržního hodnocení (metoda kontingentního hodnocení CVM, $n = 132$). Výsledky průzkumu potvrzují existenci významné společenské poptávky po rekreačních a kulturních ekosystémových službách řek ve městech. Odhad dílčích a agregovaných hodnot rekreačních přínosů za rok, je možno využít pro podporu rozhodování o veřejné podpoře zohlednění rekreační funkce projektů úprav vodních toků ve městech.

Klíčová slova:

socio-ekonomická evaluace, rekreační přínosy, ekosystémové služby, řeka ve městě

Abstract:

The paper focuses on socio-economic assessment of changes in cultural and ecosystem services provided by the river in the urbanized area. The aim is to summarize the results of the evaluation of the recreational effect of the river embankment adjustment within the framework of the Renovation project of the Loucna River in Litomysl. Expert and survey-based and stated preference methods (Contingent Valuation Method, $n = 132$) were used to identify importance and the value of the cultural and recreational benefits of the revitalization project. The survey results confirm the existence of significant societal demand for recreational and cultural ecosystem services of rivers in cities. Estimating the partial and aggregate values of recreational benefits per year can be used to support decision-making on public support to take into account the recreational function of river water treatment projects in cities.

Key words:

socio-economic evaluation, recreational benefits, ecosystem services, river in the city

Úvod

Z historické zkušenosti zřejmé, že nedostatek informací a nedocení služeb ekosystémů řeky v rozhodování a plánování zásahů do vodních toků vedlo v mnoha oblastech až ke ztrátě řady jejich přirozených funkcí a zvýšení rizik a rozsahu hospodářských škod. V posledních letech je proto této problematice věnována zvýšená pozornost jak v domácí tak zahraniční odborné literatuře (podrobněji o Středoevropských přístupech k rozvoji říčních krajín a podpoře krajinné identity pojednává Roch a Petříková, 2005).

Prostor řeky ve městě má vysoký potenciál sdíleného veřejného prostoru, jehož charakter a změny se výrazně promítají do kvality života obyvatel města. Celostní pohled odhalující komplexní socio-ekonomické přínosy řeky ve městě umožňuje rozpoznat smysl, kvalitu a

rozvojové příležitosti, účinně pozdvihnout a využívat potenciál území, porovnávat alternativní návrhy politik, strategických plánů a návrhů infrastruktury (Kratochvíl 2012). Citlivé využívání ekosystémových a sociálně-kulturních služeb řek ve městě navíc často představuje udržitelné, nákladově efektivní řešení rozvojových problémů. Potřeba skloubení ekologických a ekonomických přístupů k evaluaci ekosystémových služeb pro podporu politického rozhodování o realizaci rozvojových programů a projektů je navíc stále výrazněji prosazována na mezinárodní úrovni (TEEB, 2013; DEFRA, 2007). Při plánování a rozhodování o konkrétních opatřeních a realizaci projektů revitalizace je vyžadováno zdůvodnění finančních nákladů a přínosů navrhovaných alternativ doplněné o posouzení vlivů na životní prostředí a zdraví obyvatel. Přestože ve světě je využití finančních a ekonomických analýz pro socio-ekonomické hodnocení rozvojových projektů běžné, ve veřejné správě ČR není dosud příliš využíváno. Zavádění postupů analýzy nákladů a přínosů (CBA) je spojeno především s požadavky EU pro příjem dotační podpory ze strukturálních fondů³⁷, avšak takto vynucené zpracování ekonomických analýz je často účelové, zpracovatelé v něm nevidí smysl a nedůsledné zpracování pak znemožňuje další využití výsledků v rozhodovacích procesech. Potřeba objasnění společenských hodnot v rozhodovacích procesech je podle Dunna (2004) zřejmá zejména v případech, kde je nutné rozhodovat mezi konkurujícími kritérii (hospodárnost, adekvátnost, odpovědnost, rovnost) v rámci různých forem racionality (technická, ekonomická, legální, společenská), které tato kritéria prosazují. Odhalení společenské poptávky po trhem nezachycených službách ekosystému říční krajiny umožňuje propojení ekonomického a ekologického pohledu prostřednictvím začlenění informací o veřejných přínosech do stávajících účetních rámců hospodářského rozhodování (TEEB, 2010). Socio-ekonomickými průzkumy v oblasti mapování společenské poptávky a hodnocení úprav vodních toků v odborné literatuře zabývá celá řada autorů (například Carolli et al. 2017, Castro et al. 2016).

Článek je motivován snahou přispět do diskuse o společenských požadavcích kladených na veřejný prostor řeky ve městě a jeho využití. Cílem je shrnout výsledky socio-ekonomické evaluace rekreačního efektu úprav nábrežích řeky rámci projektu Obnova nábrežích řeky Loučné v Litomyšli. Hodnocení bylo realizováno kombinací metod expertního multikriteriálního hodnocení rekreačního efektu projektu (MCA) a průzkumu názorů obyvatel města technikou dotazníkového šetření s využitím metody kontingentního hodnocení (CVM).

Materiál a metody

Popis zájmového území

Studované území leží v Pardubickém kraji (NUTS 3), v okrese Svitavy, v centrální historické části SO ORP (správní obvod obce s rozšířenou působností), v městské památkové rezervaci Litomyšl. Řeka Loučná se zachovalými přírodními břehy a čistou vodou tvoří velmi cenný krajinný prvek města Litomyšl a je součástí lokálního územního systému ekologické stability. Vzhledem k tomu, že řeka Loučná a její údolní nivy jsou významným krajinným prvkem a část řešeného území se nachází v záplavové oblasti, vztahují se na něj omezení vyplývající ze zákona č. 254/2001 Sb., o vodách a o změně některých zákonů a ze zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny (Rusina Frei, s. r. o., 2015).

Základní informace o projektu

Projekt Obnova nábrežích řeky Loučné v Litomyšli byl navržen a realizován společností Rusina Frei architekti v letech 2016-2017 po pečlivé projektové přípravě za účasti veřejnosti (v letech 2012-2015 probíhaly workshopy, dotazníková šetření, architektonická soutěž a příprava projektové dokumentace). Navazuje na úpravy pobytové plochy u řeky Loučné v letech 2001–2003 realizované AP atelierem Josefa Pleskota v rámci revitalizace Komenského náměstí. Úpravy nábrežích přibližně 410 m toku řeky Loučné byly provedeny v

³⁷ *Structural Funds Regulation 1260/99.*

lokalitě Vodní valy poblíž historické části města Litomyšle a parku u Smetanova domu viz Obr. 1. Hlavním cílem architektonického řešení bylo koncepčně sjednotit prostor nábřeží do funkčního celku a vytvořit tak příjemný a kultivovaný městský prostor atraktivní pro všechny generace uživatelů. Řešení vycházelo z předpokladu, že většina návštěvníků považuje území u řeky Loučné za prostor určený k odpočinku a procházkám, kde hledají kontakt s přírodou. Na nábřeží vznikla městská promenáda s lavičkami pod stromy lemovaná nízkou zídkou, která tvoří diskutovanou hranici mezi městem a břehy řeky. Ty jsou zachovány ve své přírodní podobě a zpřístupněny pouze na vybraných místech moly pro pozorování ptáků a ryb. Park u Smetanova domu byl upraven na prosluněnou pobytovou louku. Plocha nábřeží je celá řešena bezbariérově jen s minimálními sklony. Celková rozloha řešeného území byla 3 ha a celkové náklady realizace byly vyčísleny na 30 mil. Kč.³⁸

Metody hodnocení rekreačních přínosů projektu

Pro hodnocení společenských přínosů rekreačního efektu realizovaného projektu Obnova nábřeží řeky Loučné v Litomyšli byla zvolena kombinace metody multikriteriálního hodnocení rekreačního efektu úprav vodních toků dle Lampartové (2016) a metody vyjádřených preferencí občanů technikou kontingentního hodnocení (CV).

Metoda hodnocení rekreačního efektu úprav vodních toků (Lampartová 2016) je založena na utilitárním přístupu a multikriteriální analýze komplexního hodnocení vazeb krajina – revitalizační opatření – rekreace. Zohledňuje nejen ekosystém vodního prostředí, ale i protipovodňovou ochranu a ekosystémové služby poskytované obyvatelům a návštěvníkům. Vhodnost prostoru řeky pro rekreaci je hodnocena v 5 oblastech rekreačního využití (turistika, rekreace u vody, vodní turistika, sportovní rybolov, pozorování/fotografování) ze tří hledisek, (úpravy vodních toků, krajina a rekreace). K hodnocení rekreačního efektu je využito šest ukazatelů (koryto a trasa toku, proudění, vizuální posouzení kvality vody, dno, břeh a inundační území, existence sociální vybavenosti a přístupnosti území, existence krajinných prvků), z nichž každý se dělí na kritéria a různý počet prvků. Míra vhodnosti, funkčnosti či bezpečnosti jednotlivých prvků je posuzována jistou mírou subjektivity spojené s expertním hodnocením, která je omezena stanovenou bodovou stupnicí, bodovacím rozmezím a danou vahou kritérií a ukazatelů v rámci MCA. Bodové hodnoty jednotlivých ukazatelů jsou zaznamenávány do terénní hodnotící tabulky (bodová škála od 0 bodů - stav zcela nevhodný stav až 3 body stav optimální pro výkon hodnoceného typu rekreační aktivity). Po přidělení bodů je stanovena výsledná hodnota vhodnosti prostoru/krajiny pro rekreaci (L). Jestliže

$$U_n = [(\sum P_1 \times V_{dk}) + (\sum P_2 \times V_{dk}) + \dots + (\sum P_n \times V_{dk})] \times V_{ci} \quad \wedge \quad RA = \sum U_1 + \sum U_2 + \dots + \sum U_n,$$

pak

$$VK_{pRI} = \sum RA_1 + \sum RA_2 + \dots + \sum RA_n \quad \wedge \quad L = \sum VK_{pR1} + \sum VK_{pR2} + \dots + \sum VK_{pRn}.$$

Kde

- P_j představuje body přidělené prvkům ukazatele kde $j \in N \wedge j = 1, \dots, n$, kde velikost n je různá podle počtu hodnocených prvků jednotlivých kritérií;
- U_i reprezentuje body přidělené ukazateli a V_{ci} váhu ukazatele $i \in N \wedge i = 1, \dots, n$, kde $n = 6$;
- V_{dk} je váha kritéria, kde $k \in N \wedge k = 1, \dots, n$, kde velikost n je různá podle počtu kritérií v jednotlivých ukazatelích;
- RA je suma hodnot ukazatelů v rámci jedné rekreační aktivity;
- VK_{pRI} je vhodnost krajiny pro danou oblast rekreace, kde $I \in N \wedge I=1, \dots, n$, kde $n = 5$;
- L – reprezentuje vhodnost lokality pro rekreaci.

³⁸ Na základě údajů z upraveného rozpočtu stavby (Rusina Frei, s. r. o., 2015b) byly náklady odhadovány na 42 mil. Kč

Výsledná bodová hodnota vhodnosti lokality pro rekreaci L je interpretována podle standardizované stupnice hodnot:

- méně než 26: nízký rekreační efekt lokality;
- 26 - 36: průměrný rekreační efekt lokality;
- 37 - 47: vysoce nadprůměrný rekreační efekt lokality;
- 48 a více: vysoký rekreační efekt lokality.

Při interpretaci výsledků a následné komparaci je třeba uvažovat obdobný rozměr úprav či revitalizačních akcí a vodní toky podobné velikosti; pro tyto účely slouží rozdělení vodotečí na malé o šířce < 5 m, středně velké o šířce 5–10 m a velké o šířce > 10 m (Lampartová, 2016).

Pro vyjádření společenských preferencí a ochoty platit (WTP – Willingness To Pay) za rekreační přínosy projektu byla zvolena metoda kontingentního hodnocení (CVM - Contingent Valuation Method) a to zejména z důvodu její univerzálnosti, která umožňuje propojení s dříve popsanou metodou expertního multikriteriálního hodnocení rekreačního efektu úprav vodních toků. Tato metoda je v odborné literatuře dlouhodobě dobře ukotvena (viz např. Hanley et al. 1997 nebo Bateman et al. 2002). Zároveň patří mezi nejčastěji využívané metody pro evaluaci ekosystémových služeb řek (Bergstrom a Loomis 2017). Hodnota společenského přínosu rekreačního efektu realizace projektu úpravy vodního toku je odvozena z následujícího vztahu:

$$U(Y \pm WTP_{\Delta L}; L_1) = U(Y; L_0),$$

kde

- U – individuální užitek;
- Y – příjem jednotlivce;
- $WTP_{\Delta L}$ – individuální ochota platit za rekreační přínosy realizovaného projektu;
- L_0 – hodnota rekreačního efektu území před realizací projektu;
- L_1 – hodnota rekreačního efektu území po realizaci projektu.

Při předpokladu aditivní funkce individuálního užitku je výsledná společenská hodnota rekreačního přínosu zjištěna agregací individuálních $WTP_{\Delta L}$ na cílovou populaci.

Způsob realizace primárního šetření a sběru dat

Metoda hodnocení rekreačního efektu úprav vodních toků byla pro další snížení subjektivity aplikována ve spolupráci 2 proškolenými výzkumníky. Expertní hodnocení rekreačního efektu zkoumaného úseku řeky Loučné v Litomyšli byla realizována ve dvou fázích - před realizací projektu (podzim 2015) a po realizaci projektu obnovy nábreží (podzim 2017). Pro účely expertního hodnocení MCA rekreačního efektu úprav vodních toků byla hodnocená lokalita 410 metrů dlouhého úseku řeky Loučné v ulici Vodní valy rozdělena do dvou na sebe navazujících úseků. První 260 m dlouhý úsek mezi Smetanovým splavem a dětským hřištěm a druhý úsek dlouhý 150 m od úrovně dětského hřiště končící v rovině předpolí mostu ke Smetanovu domu viz Obr. 1. Výsledky bodového hodnocení byly zaznamenávány do terénních hodnotících tabulek, které byly dále výše uvedeným postupem zpracovány a vyjádřena celková hodnota rekreačního efektu před a po realizaci projektu Obnova nábreží řeky Loučné v Litomyšli.

Společenská hodnota rekreačních přínosů realizace projektu byla zjišťována metodou CVM, přičemž sběr informací o individuální WTP obyvatel města byl realizován technikou dotazníkového šetření. Pro zajištění srovnatelnosti hodnocení experty a obyvateli města byla hlavní kritéria hodnocení rekreačního efektu MCA využita při konstrukci dotazníku formulací CVM evaluačního scénáře pro průzkum preferencí a ochoty platit (WTP) za zvýšení rekreačních přínosů obyvatel Litomyšle. Cílem dotazníkového šetření bylo získat informace pro vyhodnocení vnímané významnosti ekosystémových služeb řeky Loučné a společenské hodnoty rekreačních přínosů realizovaného projektu. Byl sestaven CV scénář pro vyjádření individuální WTP s vizualizací stavu před a po realizaci projektu. Pro vyčíslení vnímaných

společenských přínosů (odhad WTP) byla jako platební prostředek využita otevřená otázka na ochotu přispívat částkou z daní).

Návrh dotazníku byl prověřen pilotním výzkumem v říjnu 2017 ve skupině 10 respondentů všech věkových kategorií. Byla ověřena srozumitelnost CV scénáře a otázek a následně připomínky zapracovány do finálního znění.

Dotazníkové šetření bylo realizováno v únoru a březnu 2018 v cílové populaci obyvatel města Litomyšl ve věku nad 15 let. Distribuce a sběr dotazníků probíhala ve spolupráci Městským úřadem v Litomyšli, Základní školou v Litomyšli a Gymnáziem Aloise Jiráska v Litomyšli. Celkem bylo distribuováno 321 dotazníků, přičemž návratnost činila 51,40 %. Po kontrole vyplnění bylo dalších 33 dotazníků vyřazeno z důvodu neúplnosti či logické nekonzistentnosti. Celkový rozsah výběrového souboru se tak snížil na 132 respondentů.

Základní charakteristiky výběrového souboru obyvatel Litomyšle

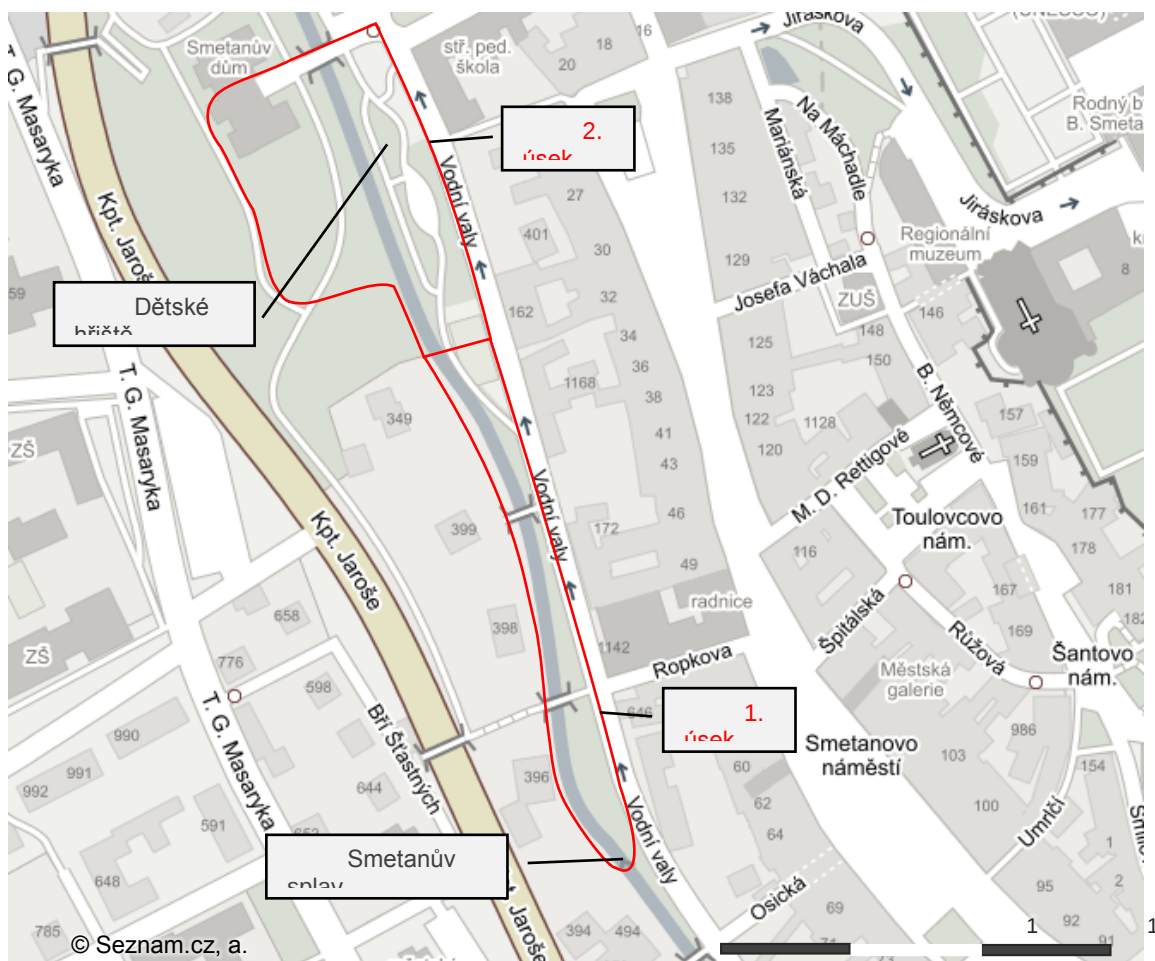
Ve výběrovém souboru byli zastoupeni respondenti všech věkových skupin: 15-29 let (28 %), 30 – 64 let (57 %), 65 a více let (15 %). Z hlediska vzdělání byli nejvíce zastoupeni respondenti s vysokoškolským a vyšším odborným vzděláním (35 %) a středoškolským vzděláním s maturitou (32 %), dále pak se středním vzděláním bez maturity (19%) a pouze 14 % respondentů se základním vzděláním. Nejčastěji jde o ekonomicky aktivní obyvatele (55 %), studenty (18 %) a důchodce (15 %). Nejčastěji zastoupenými příjmovými kategoriemi jsou 25 – 35 tis. (26 % respondentů), 36 – 45 tis. Kč/domácnost/měsíc (17 %). Respondenti okolí řeky dobře znají, 12 % bydlí ve vzdálenosti do 100 m od ní, 32 % ve vzdálenosti 100–500 m (tj. dohromady téměř polovina dotazovaných), 30 % žije ve vzdálenosti 501– 1000 m od řeky a pouze 9,85 % ve vzdálenosti nad jeden kilometr. 13 % dotázaných navštěvuje zkoumaný prostor řeky každý den, 35 % alespoň jednou týdně, 31 % několikrát za měsíc a 8 % alespoň jednou měsíčně. Zcela výjimečně navštěvuje okolí řeky pouze 13 % respondentů.

Výsledky a diskuse

Expertní MCA hodnocení rekreačního efektu

Na základě zpracování dat zaznamenaných expertními hodnotiteli v terénních hodnotících tabulkách byla zjištěna celková hodnota rekreačního efektu a její vývoj ve dvou hodnocených úsecích (viz Obrázek 1). Rekreační efekt prvního 260 m dlouhého úseku mezi Smetanovým splavem a dětským hřištěm byl vyhodnocen jako průměrný jak před (27,55 b) tak po realizaci projektu obnovy nábřeží (35,15 b). Realizací projektu byla zvýšena atraktivita prvního úseku o 7,6 bodů. Druhý úsek dlouhý 150 m od úrovně dětského hřiště končící v rovině předpolí mostu ke Smetanovu domu byl už před realizací projektu obnovy nábřeží hodnocen z hlediska rekreační atraktivity lépe (32,77 bodů), avšak jeho celková rekreační atraktivita byla podle standardizované stupnice hodnocena také jako průměrná. Realizací projektu došlo v tomto úseku k výraznému zvýšení o 14,55 až na 47,32 bodů. Rekreační efekt druhého úseku je možno vyhodnotit podle standardizované stupnice jako vysoce nadprůměrný, těsně na hranici bodového hodnocení 48 bodů, od kterého je rekreační efekt lokality hodnocen jako vysoký. Z výsledků terénního expertního hodnocení rekreačního efektu projektu obnovy nábřeží vyplývá, že u obou hodnocených úseků došlo k významnému zvýšení rekreační atraktivity (u prvního úseku o 27,59 % a u druhého o 44,40 %). Z výsledků expertního MCA hodnocení rekreačních efektů území dále vyplývá, že oba úseky mají charakteristiky nejvíce vhodné pro pěší turistiku a cykloturistiku, rekreaci u vody (zejména opalování a odpočinek) a pozorování a fotografování vodních živočichů a vodní a přibřežní vegetace. Méně jsou pak vhodné pro vodní turistiku a nejméně pro rybolov. Tyto výsledky dokládají, že realizace projektu vhodně zacílila na opatření, která významně zvýšila rekreační potenciál. Tyto závěry expertního hodnocení jsou rovněž podpořeny ohlasy v odborné veřejnosti a skutečností, že Projekt obnovy nábřeží řeky Loučné byl nominován v roce 2018 mezi 7 finalistů České ceny za

architekturu a získal Čestné ocenění. Ve třetím ročníku této soutěže se o cenu ucházelo celkem 145 děl dokončených v posledních pěti letech. Spornou otázkou v odborné diskusi a hodnocení projektu ze strany architektů zůstává pouze realizace nízké zídky z probarvovaného betonu, vytvářející hranici mezi městem a zeleným pásem řeky. Podle autorů zídka slouží nejen jako vymezení hřiště, ale i jako sezení a další herní prvek (Rusina a Frei, 2018).

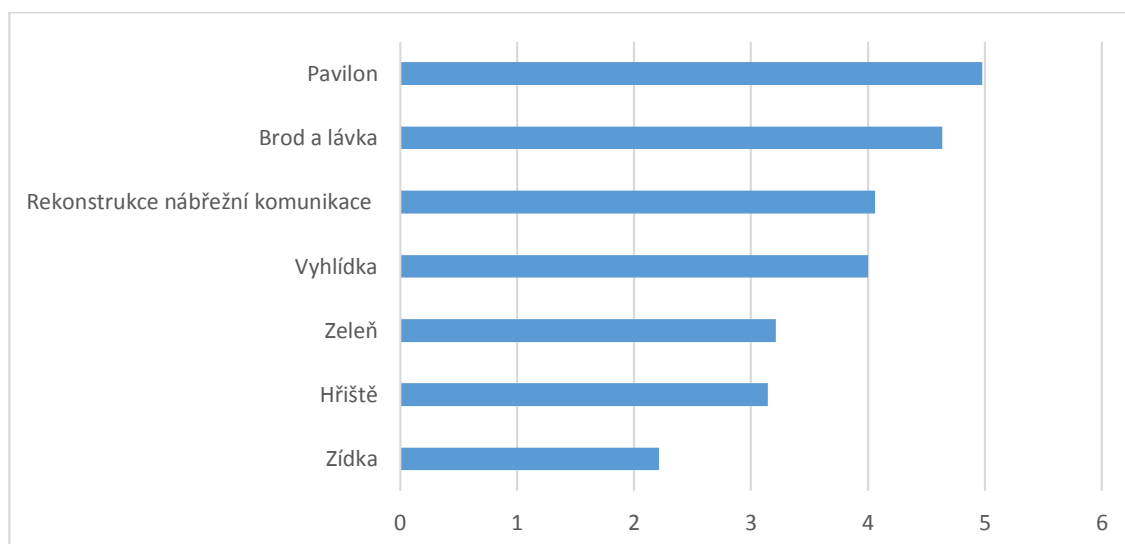
Obr 1: Úseky hodnocení rekreačního potenciálu řeky v Loučné a nábřeží v Litomyšli Zdroj: zpracováno na základě dat Mapy.cz společnosti Seznam.cz, a. s.

Preference obyvatel a společenská hodnota rekreačních přínosů

Výsledky dotazníkového šetření v cílové skupině obyvatel města ukazují, že převážná většina respondentů (88 %) je přesvědčena, že by se obyvatelé měli podílet na rozhodování o úpravách řeky, jako významného veřejného prostoru města, přičemž vyjádřili mírně nadprůměrnou intenzitu ochoty zapojit se aktivně do rozhodovacích procesů. Pouze 10 % respondentů má výrazný zájem podílet se na rozhodování, naopak 10 % respondentů má nulový zájem. Nejvyšší průměrný zájem vyjádřily osoby, které u řeky tráví více času, a to penzisté (4,15 b ze 7 bodové škály) a rodiče na mateřské/rodičovské dovolené (3,86 b). Tyto výsledky podporují požadavky implementace konceptu Chytrých měst kladoucí důraz na hledání cest ke zvyšování participace občanů při rozhodování o rozvoji měst (MMR 2018). Obyvatelé měst jsou s řekou úzce spjati. Podobné výsledky byly prokázány i Konečným (2016) který hodnotil vnímání vodních toků obyvateli a návštěvníky měst v ČR. Shodné výsledky byly shledány také v tom, že obyvatelé měst považují prostor řeky za bezpečný, vybízející k rekreaci a k odpočinku, který je nedílnou součástí města a jeho identity – řeka je symbolem města.

Z hodnocených ekosystémových funkcí řeky ve městě je respondenty za nejvýznamnější považována funkce ekologická, těsně následovaná krajinotvornou a estetickou. Funkce rekreační byla vyhodnocena jako třetí nejvýznamnější těsně následovaná funkcí hygienickou a klimatizační. Nejnižší význam byl připisován funkci dopravní. Tyto výsledky odpovídají výsledkům předcházejících výzkumů vnímané významnosti ekosystémových funkcí řeky a daným charakteristikám území. Například Konečný (2016) taktéž shodně dospěl k názoru, že obyvatelé řadí ekologickou funkci řeky před funkci rekreační. Pokud jsou dosažené výsledky diskutovány v mezinárodním kontextu, Castro et al. (2016) na základě 505 rozhovorů na 30 místech povodí řeky Kiamichi v jihovýchodní Oklahomě stanovil následující pořadí významnosti ekosystémových funkcí řeky: 1. ekologická, 2. rekreační, 3. vodohospodářská, 4. hygienická, 5. historická funkce. Autoři rovněž podporují názor, že znalosti a různorodé potřeby všech zainteresovaných stran, včetně místních obyvatel a turistů, je třeba zvážit pro úspěšné začlenění ekosystémových služeb do opatření na ochranu a řízení vodních toků.

Dále byly zkoumány přínosy projektu pro zvýšení rekreačního potenciálu a kvalitu života ve městě. Pro tyto účely byl projekt rozdělen na 7 dílčích realizací (vybudování mostu a lávky, rekonstrukce nábřeží a nábřežní komunikace, stavba nábřežní zídky, vyhlídky, přestavba dětského hřiště, výsadba zeleně, sanace dřevin, kácení a probírky a vybudování pavilonu k pořádání kulturních a společenských akcí), u kterých byla v bodové škále 0-7 hodnocena pozitivní (+) nebo negativní (-) změna rekreačního přínosu a kvality života v centru města vlivem opatření. Celkový rozsah získaných odpovědí pro stanovení průměrné hodnoty vnímaných přínosů projektu (viz Graf 1), se pohyboval od -7 do 7. Z výsledků hodnocení vyplývá, že u všech dílčích realizací převažuje vnímání pozitivní změny (87,66 % hodnot ve škále 1 až 7) nad změnou negativní (8,55 % hodnot ve škále -1 až -7), 3,79 % odpovědí bylo neutrálních (0). Za dílčí realizací s nejvyšším pozitivním vlivem na rekreační potenciál a kvalitu života ve městě bylo respondenty označeno vybudování pavilonu se zelenou střechou k pořádání kulturních a společenských akcí (průměrná hodnota významnosti změny 4,98 b) a dále říčního mostu a lávky pro lepší prostupnost území (4,64 b). Nejnižší, ale stále pozitivní hodnocení, získala od respondentů stavba nábřežní zídky (2,21 b) u které byl zaznamenán nejvyšší podíl záporných hodnocení dopadu na rekreační atraktivitu a kvalitu života ve městě (16,67 %) a neutrálních hodnocení 9,85 % respondentů. Toto hodnocení odpovídá i odborné diskusi (Rusina a Frei, 2018). Hodnocení přínosů dílčích realizací je možno považovat za významnou zpětnou vazbu reflektující názory obyvatel. Kvantifikace umožňuje relativní srovnávání preferencí pro dílčí realizace. Zvyšuje tak možnosti využít poznatků z ohlasů praktických realizací pro zdokonalování řešení projektů úprav vodních toků a argumentaci dílčích řešení zvyšujících rekreační potenciál území.

Graf 1: Průměrné bodové hodnocení významnosti přínosů dílčích realizací projektu pro rekreaci a kvalitu života ve městě (bodová škála -7 až 7, n = 132)

Hodnota společenského přínosu realizace projektu byla vyčíslena na základě respondentů vyjádřené ochoty přispět částkou z daní na realizaci projektu úprav nábreží řeky s výše indikovanými vnímanými přínosy. Pro zvýšení přesnosti odhadu hodnoty společenských přínosů, byly z dalšího zpracování vyloučeny protestní WTP nabídky (respondenti považují za nespravedlivé žádat příspěvky na tento účel, nesouhlasí s poskytováním jakýchkoli finančních částek na údržbu řeky z veřejných rozpočtů či nevěří, že peníze budou využity na stanovený účel, nebo nejsou spokojeni s jednáním městského úřadu). Výše uvedený postup je podporován řadou autorů, zabývajících se aplikací evaluačních studií (např. Spash a Hanley 1995; Jorgensen et al. 1999) na základě systematické analýzy rovněž doporučují vyloučení protestních odpovědí z odhadů WTP. Ve výzkumu byla zaznamenána vysoká míra nulových nabídek WTP v důsledku protestu (35,61 %). Ze zkušeností dříve publikovaných studií vyplývá, že vysoká míra protestu je u daného typu platebního prostředku (daně) v našich podmínkách běžná v důsledku nízké důvěry v transparentnost využití (Miškolci 2008). Nejčastěji respondenti ohodnotili přínosy projektu částkou do 100 Kč (34,72 %), 200–500 Kč (25,00 %), 1000–2000 Kč (18,06 %), 4000–5000 Kč (4,17 %). 18,06 % respondentů nebylo ochotno platit prostřednictvím svých daní za tyto přínosy (WTP = 0). Po vyloučení protestních odpovědí byla průměrná WTP za vnímané přínosy projektu obnovy nábreží odhadnuta na 500 - 600 Kč/os/rok. Mediánová hodnota WTP je pak odhadována na 100 – 200 Kč. Tyto výsledky jsou srovnatelné s výsledky analýzy evaluačních studií projektů obnovy řek realizovaných Bergstromem a Loomisem (2017), kde se roční průměrná WTP u projektů menšího rozsahu pohybovala v rozmezí 3,40 – 8 USD na kilometr úprav (84 – 198 Kč/km). Nejvyšší WTP za přínosy realizovaného projektu byla zaznamenána u studentů a ekonomicky aktivních osob ve věku 20–29 a 40–69 let s vysokoškolským a středoškolským vzděláním s maturitou. Minimální agregovaná hodnota celkových rekreačních přínosů realizace projektu obnovy nábreží pro obyvatele města Litomyšl (10 097 obyvatel města) byla na základě průměrné hodnoty WTP odhadována na 5 048 500 – 6 058 200 Kč/rok (doba společenské návratnosti projektu je při zohlednění této hodnoty přínosů 5-6 let), a na základě mediánové hodnoty WTP na 1 009 700 – 2 019 400 Kč/rok (doba společenské návratnosti 15 – 30 let). Ačkoli je využití výsledků odhadu společenské hodnoty přínosů preferenčními metodami z hlediska praktického využití v rozhodovacích procesech často diskutováno, Bergstrom a Loomis (2017) na základě analýzy současných evaluačních studií potvrzují, že je současně jedním z mála teoreticky ukotvených přístupů, který umožňuje vyčíslit a zohlednit sdílené a etické společenské neúžitné hodnoty spojované s prostorem řek, podstatné pro formování lokální identity.

Shrnutí a závěr

Projekt obnovy nábreží řeky Loučné byl realizován v městské památkové rezervaci Litomyšl, což zvyšuje nároky na jeho kulturní a rekreační efekty. Řeku Loučnou v této lokalitě obklopuje souvislá městská zástavba a zároveň je spojnicí historického centra a západní části města. Dotazníkové šetření prokázalo, že obyvatelé města Litomyšl nejvíce vyhledávají právě ty aktivity, které byly zohledněny v architektonickém řešení a pro které je zde řeka nejvíce vhodná. Z dílčích realizací bylo obyvateli města nejlépe hodnoceno vybudování pavilonu se zelenou střechou k pořádání kulturních a společenských akcí a dále říčního brodu a lávky pro lepší propustnost území. To předpokládá budoucí zvyšování využívání prostoru řeky ve městě. Bude východiskem navazujících architektonických řešení, díky kterým se řeka Loučná stává součástí městské identity a spolu s historickým centrem pomáhá utvářet *genius loci*.

Z výsledků realizovaného výzkumu vyplývá, že obyvatelé města Litomyšl vnímají realizaci projektu obnovy nábreží řeky Loučné jako kladnou změnu přispívající ke zvýšení rekreačního potenciálu a kvality života ve městě. Do budoucna by dotazovaní nejvíce ocenili umístění veřejné toalety a více možností občerstvení umožňující prodloužit dobu pobytu v dané lokalitě.

Jak expertním hodnocením tak na základě průzkumu názorů obyvatelstva bylo prokázáno, že realizace projektu obnovy nábreží řeky Loučné v Litomyšli má významný kladný efekt na rekreační atraktivitu a kvalitu života ve městě. Vyjádřené socio-ekonomické přínosy zahrnují

zejména vnímaný přínos po stránce rekreační a kulturní pro obyvatele města. Nezahrnují širší společensko-ekonomické přínosy dopadu realizace projektu na dané území. Jsou vyjádřením poptávky obyvatel města po využití prostoru řeky a lze je proto považovat za hodnotu společenského přínosu projektu pro tuto zájmovou skupinu (stakeholders).

Z výše uvedených skutečností lze vyvodit závěr, že ačkoli je využití výsledků odhadu společenské hodnoty přínosů preferenčními metodami z hlediska praktického využití v rozhodovacích procesech často diskutováno, je současně jediným přístupem, který umožňuje vyjádřit hodnotu sdílených a etických společenských hodnot, jež jsou základem formování lokální identity. Kvalita výsledků evaluačních studií je velmi těžko empiricky vyhodnotitelná, avšak její neustálé zdokonalování je významné jak pro možnost jejich využití v rozhodovacích procesech tak pro další využití v integrovaných modelech regionálního rozvoje. Kombinace metod expertního hodnocení a hodnocení založeného na preferencích obyvatel zužuje prostor pro nesprávná rozhodnutí a umožňuje aplikovat nejen technickou, ale i ekonomickou a společenskou racionalitu, která je základem udržitelných řešení. Implementace konceptu Chytrých měst v ČR je příslibem rozšiřování participativních přístupů využívajících IT technologií v rozhodování o rozvoji města. Zároveň vytváří potenciál pro odvození společenské hodnoty připisované jednomu bodu zlepšení podle expertního hodnocení, což zvýší možnost transferu výsledků evaluačních studií.

Odhalení a vyjádření expertní a společenské hodnoty rekreačních přínosů projektů revitalizace vodních toků vysílají jasný signál o společenské poptávce po důrazu na tyto aspekty řešení úprav vodních toků a ekonomicky zdůvodňují náklady v této souvislosti vynaložené na kvalitní zpracování projektové dokumentace a realizace zaměřené na multifunkční využití prostoru a zvýšení rekreačního potenciálu u posuzovaných projektů. Navíc publikace praktických příkladů projektů s hodnocením dotaženým do kvantifikace společenských přínosů projektu (v praxi velmi zřídka) podporují rozvoj využívání ekosystémových služeb v konceptu Chytrých měst v ČR.

Tento článek byl vytvořen za podpory projektu IGA FRRMS 2017/010 „Mapování společenské poptávky po ekosystémových službách řek ve městech“.

Literatura:

- CAROLLI, M. GENELETTI, D. ZOLEZZI, G. Assessing the impacts of water abstractions on river ecosystem services: an eco-hydraulic modelling approach. *Environmental Impact Assessment Review* [online]. 2017, 63, 136–146 [cit. 2018-03-04]. ISSN 01959255.
- CASTRO, A. J., CARYN C. VAUGHN, C.C, JULIAN, J.P, GARCÍA-LLORENTE, M. Social Demand for Ecosystem Services and Implications for Watershed Management. *JAWRA Journal of the American Water Resources Association* [online]. 2016, 52(1), 209-221 [cit. 2018-07-08]. ISSN 1093474X.
- BATEMAN, I.J, CARSON, R.T, DAY, B., HANEMANN, W.M., HANLEY, N., HETT, T., JONES-LEE, M., LOOMES, G., MOURATO, S., ÖZDEMIROGLU, E., PEARCE, D.W., SUGDEN,

- R., SWANSON, J. *Economic valuation with stated preference techniques: a manual*. 2002, Edward Elgar Publishing, Cheltenham. ISBN-13: 978-1840649192.
- BERGSTROM J.C., LOOMIS, J.B. Economic valuation of river restoration: An analysis of the valuation literature and its uses in decision-making. 2017, *Water Resources and Economics* 17, 9–19, ISSN: 2212-4284.
- DEFRA An introductory guide to valuing ecosystem services. [online]. 2007 Department for Environment, Food and Rural Affairs, London, 68 pp. [cit. 2018-03-04].
- DUNN, W. N. *Public Policy Analysis: An Introduction* (3rd edition ed.). 2004, Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall. ISBN 0130976393.
- HANLEY, N., SHOGREN, J.F., WHITE, B. (1997): *Environmental Economics*. Macmillan Press, London, ISBN 0 333 58236 5.
- TEEB, *The Economics of Ecosystems and Biodiversity* [online]. Guidance Manual for TEEB Country Studies. Version 1.0, 2013, [cit. 2018-10-04].
- TEEB, *The Economics of Ecosystems and Biodiversity for Local and Regional Policy Makers* [online]. 2010. [cit. 2018-10-04].
- JORGENSEN, B.S., GEOFFREY J.S, SYME, G.J., BISHOP, B.J., NANCARROW, B.E. Protest Responses in Contingent Valuation. *Environmental and Resource Economics*; 1999, 14, 1. ISSN: 1573-1502.
- KRATOCHVÍL, P. Veřejný prostor jako předmět architektonické teorie a tvorby in Kratochvíl P (ed.) *Architektura a veřejný prostor. Texty o moderní a současné architektuře IV*. Praha 2012, s. 7–17. ISBN 978-80-903826-4-0
- KONEČNÝ, O. Vnímání vodních toků obyvateli a návštěvníky měst v České republice. LAMPARTOVÁ, Ivana, Jiří SCHNEIDER a kolektiv. *Řeky ve městech*. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2016, s. 65–68. ISBN 978-80-7509-421-6.
- LAMPARTOVÁ, I. Význam úprav vodních toků v urbanizovaném území pro rozvoj rekreace v regionech. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2016, s. 73–85. ISBN 978-80-7509-463-6.
- MIŠKOLCI, S. Multifunctional agriculture: Evaluation of non-market benefits using Analytical Hierarchy Process. *Agricultural economics: Zemědělská ekonomika*. 2008. sv. 54, č. 7, s. 322–332. ISSN 0139-570X.
- MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR,]. *Koncept Smart Cities*. Praha: 2018 [online], Ministerstvo pro místní rozvoj ČR. [cit. 10. 06. 2018].
- ROCH, I., PETŘÍKOVÁ, D. (ed.). *Border-Free River Basins = Flusslandschaften ohne Grenzen. Mitteleuropäische Ansätze zur Entwicklung von Flusslandschaften und öderung landschaftsbezogener Identität*. Bratislava, ROAD, 2005. 376 s. ISBN 80-88999-28-6.
- RUSINA FREI, S. R. O. Dokumentace projektu Obnova nábreží řeky Loučné v Litomyšli: *Technická zpráva*. Praha, 2015a.
- RUSINA FREI S. R. O. Dokumentace projektu Obnova nábreží řeky Loučné v Litomyšli. *Kontrolní rozpočet stavby*, Praha, 2015b. Získáno z emailové komunikace: DOKOUPIL, Antonín. *LIT_rozpocet upraveny* [online]. 1. března 2018 9:08 [cit. 2017-08-17].
- RUSINA, M., FREI, M. Červená nit. Obnova nábreží řeky Loučné v Litomyšli. ERA21 [online]. 2018 [cit. 2018-07-26].
- SPASH, C.L, HANLEY, N. (1995) Preferences, information and biodiversity preservation, *Ecological Economics* 12, 191-208
- TEEB, *The Economics of Ecosystems and Biodiversity* [online]. Guidance Manual for TEEB Country Studies. Version 1.0, 2013, [cit. 2018-10-04].
- TEEB, *The Economics of Ecosystems and Biodiversity for Local and Regional Policy Makers* [online]. 2010. [cit. 2018-10-04].

Kontaktní adresa autorů:

Ing. Simona Miškolci, PhD., Ústav regionální a podnikové ekonomiky, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: Simona.Miskolci@mendelu.cz

Bc. Ing. Ivana Lampartová, Ph.D., Ústav environmentalistiky a přírodních zdrojů, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: Ivana.Lampartova@mendelu.cz

Kritéria hodnocení kredibility soutěží CSR v České republice

Assessing criterias of credibility for CSR competitions in Czech Republic

Jiří Nesiba

Abstrakt:

Předkládaný příspěvek prezentuje a interpretuje výsledky výzkumu soutěží a cen CSR v České republice. Jedná se o soutěže oceňující etický management (CSR management, integrity management). Evaluační výzkum institucí byl prováděn v dubnu/květnu 2018. Výzkum se soustředil na čtyřicet nejvýznamnějších soutěží CSR managementu a zkoumal objektivitu soutěží a jejich důvěryhodnost (kredibilitu). Tedy jak soutěže působí a prezentují na webových portálech organizátorů soutěží a samotných oceněných společností. Kvantitativní výzkum probíhal analýzou internetových zdrojů. Příspěvek se zaměřuje na kvalitativní interpretaci analyzovaných dat z veřejných zdrojů. Autor zkoumá kritéria hodnocení objektivit soutěží CSR v ČR. Cílem výzkumu bylo vytvořit na základě analýzy vztahu samotné ceny a oceněné instituce k obecným kritériím, které by soutěže CSR v ČR měly mít, aby si budovaly větší důvěryhodnost (kredibilitu) u soutěžících, veřejnosti či potenciálních investorů. Výzkum na základě vyhodnocení výsledků dospěl k několika dílčím výsledkům interpretací získaných fakt a doporučením. Příspěvek předkládá informace o kritériích hodnocení, které při implementaci do struktury soutěže, zvyšují objektivitu a kredibilitu hodnocení takové soutěže a tak se vyhnou riziku současného problému tzv. předstírané etice (angl. *blue-washing*, *pink-washing*).

Klíčová slova:

etický management, CSR, integrovaný management, etické soutěže, ceny CSR

Abstract:

This paper presents and interprets the results of CSR competitions and CSR Awards in the Czech Republic. These are CSR management, integrity management. The evaluation of the institutions was carried out in April / May 2018. The research focused on the 40 most important CSR competitions and examined the objectivity of the competitions and their credibility (credibility). So how do competitions work and present on the web portals of the organizers of the competitions and the winning companies themselves. Quantitative research was carried out by analyzing internet resources. The paper focuses on the qualitative interpretation of analyzed data from public sources. The author examines the criteria for assessing the objectivity of CSR competitions in the Czech Republic. The aim of the research was to develop, based on an analysis of the relationship between prices and valued institutions, the general criteria that CSR competitions in the Czech Republic should have in order to build more credibility among competitors, public or potential investors. Research based on the evaluation of results has resulted in several partial results of interpretations of facts and recommendations. The paper provides information on the evaluation criteria that, when implemented in the competition structure, increase the objectivity and credibility of such competitions, how to avoid the risk of the current problem of e.g. pretending ethics (sometimes defined as *blue-washing* or *pink-washing problem*).

Key words:

ethical management, Corporate Social Responsibility, integrity management, ethical competitions

Introduction

Actual trend in the corporate management is in implementing Integrity Management in the company culture (Norberg P., Jutterström M., 2013). Integrity management can be presented as an Ethical Management or CSR Management (Phillips, 2003). All these types of management usually implement the variety of CSR instruments (CSR e.g. *Corporate Social Responsibility*), which represent the management approach taking into account the ethical responsibility of institutions (Kuldová L., 2010). The issue of responsible and ethical behavior of institutions is the current answer to the growing global risks of social, economic and ecological development and concerns different institutions in the world, European Union and the Czech Republic (Nesiba, Kovanič 2017; Smolík 2017). In general, CSR management can be characterized as a *triple bottom line* management, ie it takes account of social, environmental and economic requirements in the balance (Savitz A., Weber K., 2006).

One of the popular elements of CSR promotion (and presentation of CSR management for public) is the support for awards of ethical management. It concerns all organizations, managers, many products and services that meet the conditions of the three mentioned institutional responsibilities (social, economic, ecological). CSR competitions are becoming increasingly popular, with a view to comprehensive marketing institutions responding to higher sensitive public attitudes towards emphasizing the reduction of social and environmental risks by purchasing an environmentally or ethically produced product and service. If an organization promotes through the CSR, it is a strong signal to the public about the ethical level of the institution. This paper examines the current state of CSR competitions in the Czech Republic. This research analyzes the situation of the CSR awards in the Czech Republic in 2018 on the basis of an evaluation study conducted in May / June 2018. Following the analysis, the author interprets the degree of objectivity of these competitions in relation to the level of credibility of the competitions. From obtained data, the contribution derives recommendations for increasing the credibility of CSR Awards and CSR competitions in the Czech Republic for the next years.

CSR Awards in the Czech Republic

CSR competitions are becoming more popular both in national and international environments. As stated above, ethical awards can serve as a strong marketing instrument for the institution and gain a competitive advantage (Putnová A., Seknička P., 2016). The ethical award gives the potential client references to the institution's ethical management (Wulf K., 2012). As a regular client does not study the CSR in more detail, he is most interested in award logo and design, and therefor CSR award logo fulfills marketing service and sophisticated branding. The ethical logo of a CSR award for ethical organization can influence the client's decision for buying goods or using a service (Fischhof, 2013). This derives from the confidence of the public in the objective CSR evaluation of the whole competition and the quality of the CSR award. The client taking into account the ethical implications of his behavioural economy, gains the feeling that the use of the service or the purchase of the product helps to solve ecological or social imperfections while at the same time acquiring a quality product, often at the money price that is more expensive than a regular competitor (Cialdini, R.B., 1993). As a result, CSR awards are based on public confidence that they are objective and correspond to reality. Therefore, there is a growing risk that institutions may tend to use this branding and pricing to predict their own marketing and promote their own corporate image, regardless of the true quality of the products. For companies, receiving awards for ethical management means interesting marketing support and a message to clients about the credibility of their business (Lewis, Potter, 2011).

Primarily, the private sector uses CSR awarding and certificates to market and increase credit on the basis of client confidence in the objectively evaluated result of ethical competition, which they can not verify, and the ethical award itself creates a positive impression. Because CSR management and instruments are based on the voluntary approach to corporate management, and data about this area that institutions publish is again on a voluntary basis, and it is difficult for clients to control their veracity. There is therefore a risk of so-called pretending ethics. In the literature, this problem has not yet been precisely specified, it appears under terms such as *blue-washing* or fake marketing as *ambush marketing* (Ferrell O.C., Fraedrich J., Ferrell L., 2014). On the other hand, the value of the marketed goods offered under different ethical marks rises year on year within the EU in billions of euros and there is a need to systematically examine this market segment (Baroke, 2016). That is why the ethical management awards, as part of the CSR, come to the attention of the professional public. If an institution participates in competitions, and management's management changes its profit, it evaluates this activity as an effort to implement one of the institution's ethical instruments (similar to ethical codes, CSR certifications, etc.). The development of voluntarily implemented CSR instruments predominantly in the private sector of institutions, so creating scope for the future development of ethical competitions and awards.

Today, ethical management competitions are supported by European public institutions as well as by national or regional authorities across the EU. If we look at the policy in the Czech Republic, the Government of the Czech Republic has already approved in 2012, for example, the Code of Ethics for Officials and Public Administration Employees by Resolution of the Government of the Czech Republic No. 331, in 2012 (Usnesení Vlády ČR č. 331, 2012). Through this document, the Government of the Czech Republic showed the support of CSR and ethical approaches in business and public administration. Other public initiatives of the state sector in the Czech Republic can be mentioned, where an environment supporting long-term strategy and planning in the area of public goods and promoting an ethical approach to entrepreneurship is created (CR2030, 2018). At present, the preparation of National Action Plans (NAP) for the Czech Republic is being prepared, with a special National Action Plan for CSR in the Czech Republic by the Resolution of the Czech Government No. 49, in 2016 (Usnesení Vlády ČR č. 49, 2016). Several other National Action Plans are being prepared at government level to build on the NAP CSR and develop it into specific areas (eg. NAP Social Services Development, NAP Adaptation to Climate Change, NAP for Organic Farming Development or NAP for biomass, pesticides or genetically modified organisms, NAP for renewable sources). The preparation of these materials is assigned to individual ministries. In the case of NAP CSR is developer the Ministry of Industry and Trade of the Czech Republic in National Information Portal on CSR (Národní informační portál o CSR, 2018). The CSR Platform, which organizes round tables between the public and the private sphere, is responsible for the training, resulting, for example, from the 2018 issue of the Newsletter that handles this issue (CSR Newsletter, 2018).

The NAP CSR proposes the creation and support of various ethical competitions (see NAP CSR, 2018) in the first two chapters entitled "Promoting and supporting the development of the concept of social responsibility" (cz. *Propagace a podpora rozvoje konceptu společenské odpovědnosti*) and "Dialogue and cooperation of CSR stakeholders" (cz. *Dialog a spolupráce zainteresovaných stran CSR*). As one of the leading competitions of the NAP, the CSR proposes the promotion of an international competition called SDG's (Sustainable Development Goals). This is a competition for institutions that actively participate in the promotion of 12 sustainable development goals, as agreed by the United Nations in 2015 under the Agenda UN 2030 (UN, 2015).

Similar competitions in the private sector are also tens of thousands on the international scene. Some competitions including SDG's are also practiced in the Czech Republic. This paper presents the research of those CSR competitions that value a CSR category in 2017 and 2018. Because this area is changing rapidly according to current needs (some prices are extinguished, eg Bank Fee (cz. *Bankovní poplatek*) and other new ones can be created), the article monitored the status to May 2018. However, despite dynamic changes in this area,

trends in this area can be identified. Similarly, the development of corporate philanthropy is already analyzed as part of CSR management (Válková, Formánková, 2014).

Consequently, CSR competitions have been included in the research, which has been one of the criteria in support of ethics in management (social projects, philanthropy, donation, voluntary commitments, environmental standards, etc.) in its partial or overall evaluation. Special ethical competitions were also included in the analysis, focusing on highlighting the unethical problems in the behavior of companies and institutions and trying to change the sector of the economy with the widest possible media coverage. Their goal is to raise public awareness about the problem. These awards are meant to point to unethical behavior (despite of the frame of legal standards). In some industry, they are trying to improve the situation in the industry (eg "Bank Fee" about hidden bank charges, "Ropak" about non-ecological act, "Sexist Piglet" about abusing sexual marketing background ... etc).

CSR Awards play an important role in promoting the ethical behavior of both institutions and clients. Ethics is generally very controversial and ambiguous, in fact, the whole history of philosophy is a history of ethical conceptions (Heidt, J., 2012). There are no clear ethical boundaries in the intercultural environment, which is compounded by the improving of globalization. Everyday Western culture with its emphasis on ecological and social issues affects the rest of the world, because the risks of unethical behavior are common to all (Beck U., 2018).

Therefore, the ethical management award gives a strong signal to the public about ethical patterns in the economy and demonstrates the ethical development of the institution (Reidenbach R.E., Robin D.P., 1991). For this reason, research was focused on all publicly traceable CSR awards in the Czech Republic. In the Czech Republic, the CSR awards are often inspired by the international environment (Great Britain, USA, Germany, Austria, France, Scandinavian countries), where many competitions with a long-standing tradition have been enforced. In the European environment, for example, the European SCR Award (CSR Europe, 2018), The Natura 2000 Award (European Commission, 2018), The Corporate Engagement Awards (CEA, 2018), or World's Most Ethical Companies (Ethisphere, 2018), The Ethical Corporation Responsible Business Awards (Ethical Corporation, 2018), the International CSR Excellence Awards (CSR Worldleaders, 2018), etc. Based on the success of these awards, awards have begun in the Czech Republic over the last 10 years, often declared by the non-profit sector, the Ethical Forum of Czech Republic (cz. Etické fórum České republiky), the Czech Chamber of Commerce (cz. Hospodářská komora ČR), the Association of Fair Trade (cz. Asociace pro Fair Trade), the Business Leaders Forum, the Club of Corporate Donors (cz. Klub firemních dárců), the Via Foundation (cz. Nadace Via), the Czech Society for Quality (cz. Česká společnost pro jakost) and others who have begun to declare awards for corporate ethics and behavior (Kašparová K., Kunc V., 2013).

Methodology for Examining CSR Competitions

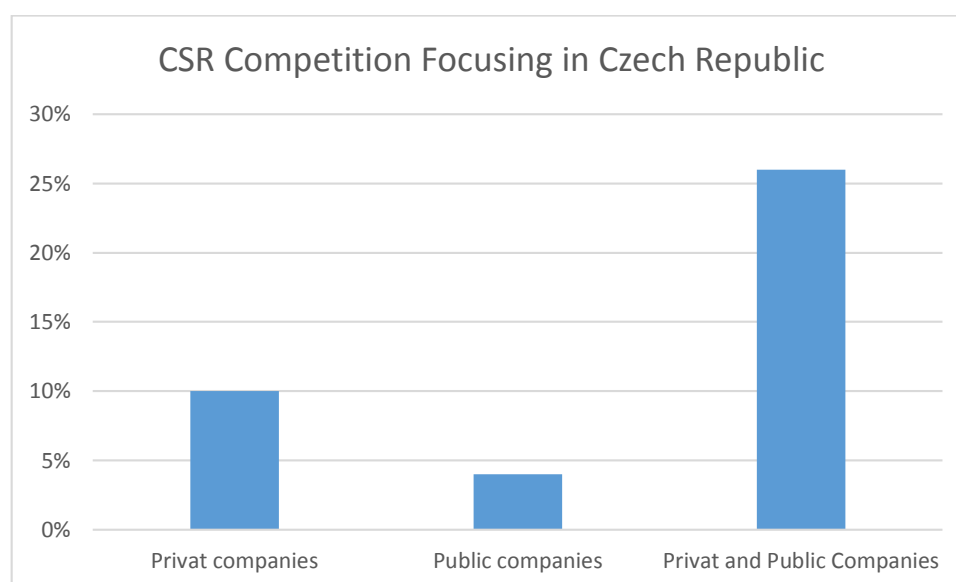
As discussed above, presented research has focused on analyzing public open information. The hypothesis is based on the premise that, in order to increase credibility in the objectivity of the competition, it is in the best interest of the advertiser to disclose as much information as possible in the public. That is the way how to avoid the suspicion of *blue-washing* or *ambush marketing*. Because the public has limited possibilities to verify the objectivity of a CSR competition and its evaluation (corporate data are owned by companies), the most effective research tool is just the level of openness of organizers towards participating groups to the public on their websites (internet social nets), or the situation of practical internet award marketing use for winners or guarantors of the competition. CSR competition as a basic communication tool, should be presented by Internet marketing and social networks for potential customers, clients and prospective investors (Maignan I, Ferrell O.C., 2004). Information provided by the organizers by this open way determines the degree of objectivity and credibility of the competition. The ideal type is a competition where the organizer publishes as much information transparently as possible, for example, information such as the

competition criteria for participation and the criteria for gaining awards, the composition of the competition jury, the organizer itself, and the previous years of the competition (see subchapter 4).

Therefore, the data for individual competitions and awards in the Czech Republic were collected from public sources - from the websites of competitions, awarded companies and from social networking. Supposing of a sufficient source of research information was also based on the foreign experience of CSR competitions, when it is in the organizer's interest to popularize the award so as to increase its credit and credibility. The Internet therefore serves as one of the most important tools of communication. The interest of the organizers is in the widest popularity of the competition, for the higher number of entries. If there is a lack of transparency in the competition, there is a growing risk of pretending ethics, where participants may be influenced by the selection of award by paying charges for a contest or hidden sponsorship payment (McEachran, 2013). If the competition advertises openly all conditions, the risk is reduced. The contest organizer does not depend on the athlete's attitude. Both sides are independent of each other. This is a similar relationship to CSR audits - and the auditor must be independent of the audited company (Adelopo I, 2012). For CSR competitions, the openness of public information demonstrates the independence between competitors and organizers. This may result in a so-called symbiotic effect, where both the competitor (winner) and the organizer have the advantage of independence and can promote each other. We talk about so-called *integrated marketing* or *co-marketing*, when the competition itself and the award-winning product, service, or manufacturer promote each other (Shimizu, 2016). If there is no publicity about the promotion and the competition is not publicly stated, the composition of the commission, the way of appointing the commission increases the risk of ambush marketing, ie pretended competition purely for the marketing purposes of the winners.

From these assumptions were mapped 40 existing CSR competitions in the Czech Republic nowadays. These are various competitions of management, service, products, managerial achievements, corporate culture, personal example, social projects that deal with CSR issues and are announced every year in the Czech Republic. The condition for researching was fact the award should be accessible from the Internet, had its website and the information was accessible to all interested parties. The research included prices announced by both the non-profit sector and the public administration. As part of the research, all competitions were put into one set. Among the most appreciated annual competitions were the Quality Company (cz. *Kvalitní firma*), Employer of the Year (cz. *Zaměstnavatel roku*), Bank of the Year (cz. *Banka roku*), TOP Responsible Company (cz. *TOP Odpovědná firma*), Via Bona, Donors Forum Award (cz. *Cena Fóra dárců*), National Award for CSR and Sustainable Development (cz. *Národní cena ČR za CSR a udržitelný rozvoj*), Social Impact Award, Manager of the Year (cz. *Manažer roku*), SDG's Awards (*Sustainable Developments Goals*), Corporate Responsibility (cz. *Podnikáme odpovědně*), Award of Region's Governor for CSR (cz. *Cena hejtmana za společenskou odpovědnost*), Fair Play Enterprise (cz. *Podnik Fair Play*), Award of Corporate Responsibility "We Do Responsible Business" (cz. ***Cena za společenskou odpovědnost „Podnikáme odpovědně“***)... etc. There are also prices that have the ethical dimension of business as one of the categories considered. These are specific industry awards, which also evaluate CSR with ethical management within its scope as Construction of the Year (cz. *Stavba roku*), Czech Organic Food (cz. *Česká biopotravina*) ... etc. Some CSR issues are progressively implemented as Vineyard of the Year (cz. *Vinař roku*), Farmer of the Year (cz. *Zemědělec roku*) are beginning to incorporate the ethical dimension of their business into their categories as well. As shown in "Tab. 1" most of these CSR award focus on both private and public institutions.

Tab. 1: Focusing to Private and Public Institutions

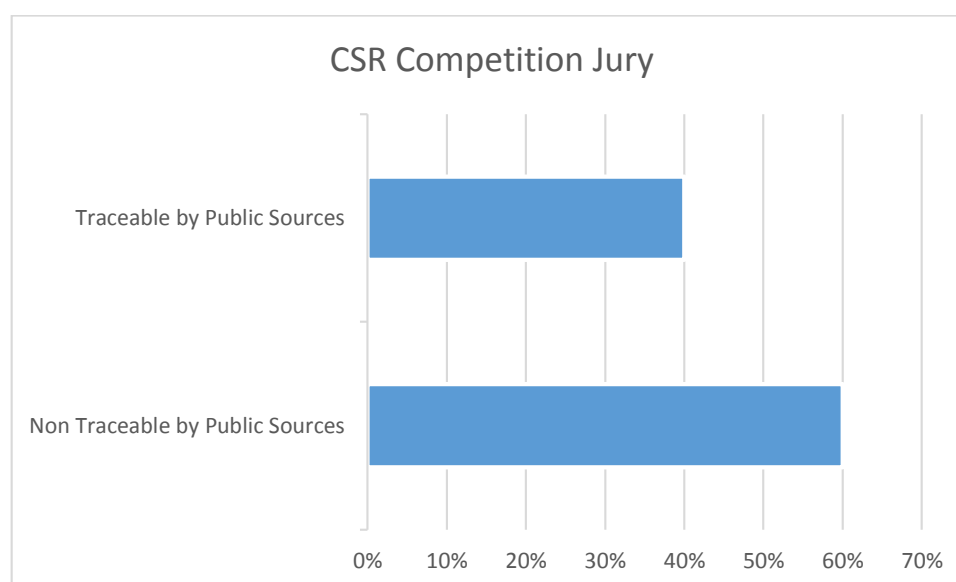

Source: own processing.

A distinctive feature for CSR competition in the Czech Republic is than the focus, which includes both public and private institutions. CSR awards in the Czech Republic do not take into account the way in which institutions are managed and function, but the way of volunteering towards ethical commitments. This is equally possible for both public and private companies. As other research has confirmed, there is greater openness to implement ethical tools for public companies under higher public scrutiny (elected representatives, not appointed, pressure from professional associations, etc.) - this downward pressure is a determining factor for CSR management (Nesiba, Stránský 2018). Similarly, pressure from the bottom to corporate CSR is significant where corporate ethics companies operate, and which can bring public pressure to change corporate behavior. In this respect, the CSR award is a significant factor towards the public. According to the research, the CSR competitor in the CR competes in 90% of the private sector and civic initiatives. This trend refers to the higher efficiency of the bottom-up pressure, when these initiatives are also open to public administration (eg Award of Region's Governor for CSR in individual regions of the Czech Republic).

Another category evaluated was the analysis of the objectivity of the evaluation of competitions. In the past, in an international context, it has been pointed out risk that large institutions are only improving their marketing image towards the public and clients by participating (and winning) the CSR competition (eg problems in fashion or food industry). Company compete by non-ethical way. This applies not only to competitions but also generally to cooperation with the non-profit sector, which plays the role of marketing helper (*blue-washing*). The hidden dimension of ethical competitions can also be sponsorship and financial participation in the competition from participants. This creates a risk of conflict of interest between the participants and the organizers of the competition. The credibility of the competition rises with its openness to the public and the possibility of verifying control mechanisms. The less information about the competition is presented in the public space, the less credibility it raises. Therefore, the fact is that the organizers of the competition will publish the composition of the jury. As shown in "Tab.2" it was found that the composition of the jury can be traced from public sources "only" to 40% of the competitions. For the direct inquiry outside the public sources, the composition of the jury can be determined in 15% of the competitions, but 45% of the jury composition cannot be traced.

Tab. 2: Transparency of the jury

Source: own processing.

The ethical competition, which has not been published for several consecutive years, sends a message of weak credibility to the public. The non-publication of the jury means weak interdependence with experts in the field and does not give rise to credibility in the objectivity of the entire competition.

Credibility and Transparency of Competitions

Based on the quantitative research of all 40 competitions, qualitative research was conducted at each competition separately to analyze those approaches that create a sense of trust and transparency for the organizers. One of the facts, therefore, was the finding that more open and transparent competitions are those who have been taken place in the past for more years or are involved in a network of non-profit organizations within the international environment, because quality and number of prizes can be compared. Such competitions have higher credit for the professional public or clients, and the higher credibility of the competition due to the traditional publishing time with clear parameters.

Among the model approaches with regard to the composition of the jury, competitions such as Bank of the Year (Banka roku, 2017), Insurance Company of the Year (Pojišťovna roku, 2017) and Insurance Broker of the Year can be named. Voting takes place in correspondence form under the supervision of a publicly represented notary. Similarly, the results are processed. A jury composed of fifty sector experts, where the criterion is that none of the jurors may be employed or co-operated with any rated institution (or otherwise involved in the results). All jurors will receive a list of each category by post and a brief overview of the area, a brief comment on the bank according to the specific customer methodology Nunwood (developped by KPMG) with a presentation of individual entities and products. Nunwood's methodology is based on specific 6 pillars and examines customer satisfaction in the international environment (Nunwood, 2018).

Similarly, the most well-known CSR competition titled "Top Responsible Company of the Year" has 15 years ago and it is positively reflected in the quality of the competition. Organizer BPS as non-profit organization publishes for its categories in advance at the time of the announcement of the next year (eg TOP Responsible Big Company, TOP Responsible Small Firm, Top Responsible Company in the Environment, etc., the total number for this year's announcement includes 8 categories). Both on social networks and on the website, the

competition is described in great detail, including sponsors and partners. Openness in the information therefore establishes the credibility of the competition and its high standard of credibility (TOP Odpovědná firma, 2018).

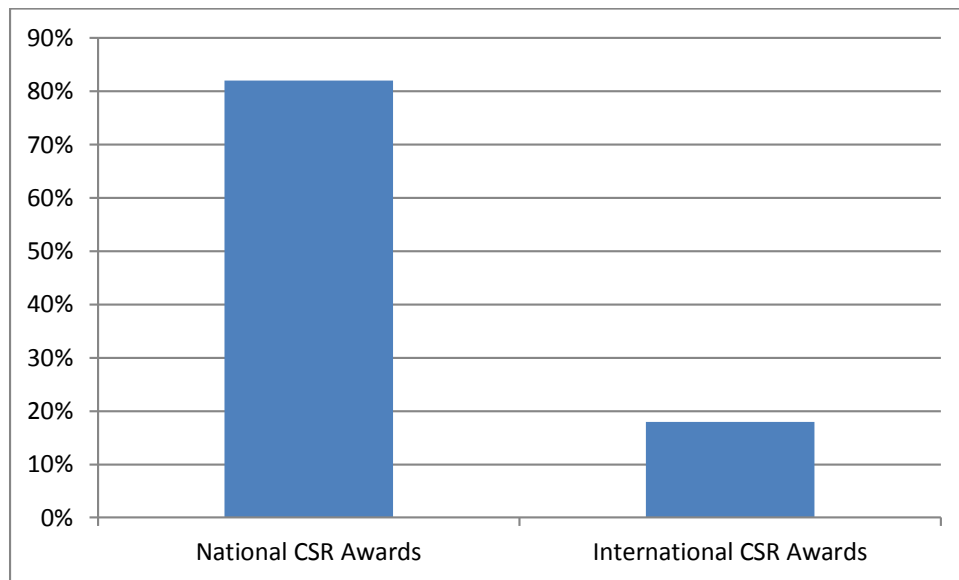
Similarly, an international competition announced in the Czech Republic called Impact Social Award also works. Targeting the CSR competition is for the private sector, smaller companies, where the profit of the prize is to help in developing corporate projects from the organizers of the competition. International methodology, several-point evaluation of projects and companies. The openness of information, the international overhangs increase the credibility of the competition and show the trend of continuation of the competition in the coming years (SIA, 2018).

Another example of the evaluation of the credibility of the CSR competition is an open vote for the public, which chooses award-winning institutions. By the competition "Bank of the Year" is a "side contest" titled "The Most Trusted Bank of the Year". The specificity of this competition is that it votes through the public opinion poll conducted by STEM / MARK, which conducts questionnaire research through a personal interview across the Czech Republic (Banka roku, 2017). The CSR competition entitled as "Social Development Goals" (SDG's), took place first time in the Czech Republic in June 2018, has a similar openness to the public. Everybody can propose a company or project, according to the presented criteria, and then choose a jury. The competition is supported by public institutions such as the Czech Development Agency, the Ministry of Foreign Affairs, the Ministry of Industry and Trade, the Ministry of the Environment, the UN Information Center in Prague and the UN Global Compact, which monitor whether the competition criteria meet the sustainable development objectives as set out in CR2030 strategy (CR2030, 2018). These organizations and concepts of the entire CSR competition create the competition framework as one of the most prestigious CSR in the Czech Republic (SDGs, 2018).

Another approach is outsourcing the methodology of selecting the best institutions or projects. The contest uses both external methodologies and jury to emphasize independence between evaluators and award winners. The Employer of the Year competition, which falls under the CSR category, uses the Saratoga methodology developed and used by corporation PriceWaterhouseCoopers (PwC). That's why PwC is also a guarantee of the objectivity of the competition. Here is the so-called integrated marketing, where PwC itself can make a partnership to this competition, and on the other hand, the award-winning company and the organizer itself refer reciprocally to a partnership with PwC (Zaměstnavatel roku, 2018). Similarly, a branch competition in the field of construction, Construction Company of the Year, implemented by the Association of Entrepreneurs in Construction in the Czech Republic and in cooperation with the Ministry of Industry and Trade, the Building Faculty of the Czech Technical University in Prague and the Faculty of Civil Engineering of the Brno University of Technology (Stavební firma roku 2018). This competition uses the RABF rating (Rating of the Foundation for the Development of Architecture and Construction), which is a focused for the quality of the participants in the Construction of the Year competition, based on the buildings assessed in the competition. The structure of the selection is sophisticated, it proceeds according to several grades. RABF is established as an open system evaluated by professionals and public. The presented results show the position of building contractors achieved on the basis of the results of the Construction of the Year contest for the last three years and over the last five years (RABF, 2018).

The qualitative comparison of the *best practices* and the best practice demonstration creates the ideal type of CSR competition in the Czech Republic. Research has shown that most CSR competitions and prizes are created and run by Czech organizers, so the risks and effectiveness refer to the specificity of Czech culture and the implementation of CSR management.

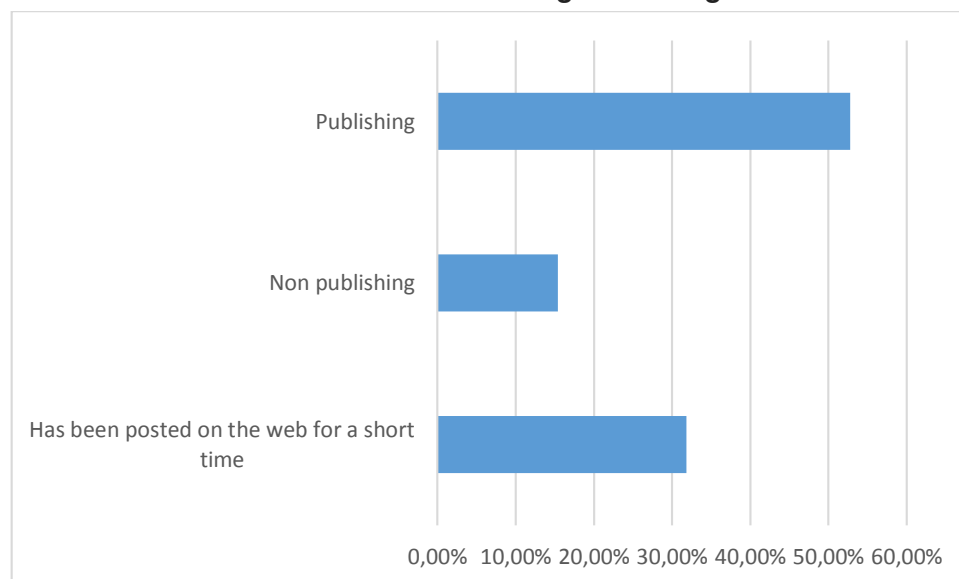
Tab. 3: Ratio of national and international CSR awards in the Czech Republic

Source: own processing.

The characteristics of the CSR award is also evidenced by the real practice of marketing applicability among winners, ie whether institutions use and promote prizes on their site (integrated marketing). Therefore, another source of information was research of the promotion of prizes for CSR winners. So how and whether the winning companies use the prize to promote themselves. The credibility of the competition increases when award winning companies promote the prize as widely and as long as possible. Not only on their websites and social networks, preferably up to the next year of the competition, or when the prize information can be found in their internet archive from previous years.

Tab. 4: Award-winning marketing

Source: own processing.

Research has shown that the popularity of prizes is high and the CSR Awards have a strong position in Czech corporate culture. Therefore, based on partial results and best practice

assessment, a general framework of research recommendations and interpretations can be developed to increase the credibility of CSR management competitions.

Interpretation and Recommendations

It can be stated that the assumption was made, i.e. that the greater the publicity, the better the objectivity in the evaluation. If, by means of integrated marketing, the competition is promoted by the winning company itself and the company uses the award for its own promotion and promotes the CSR competition, then the objectivity of the evaluation is higher. In the event that there is a competition that does not have published information on the methods and criteria of the evaluation, composition of the commission or expert jury, then the risk of pretending ethics is increasing. The quality and credibility of CSR competitions can therefore be summarized into five basic parameters. If the organizer of the competition has the possibility to use the set criteria according to the model presented, then the credibility of the competition in the eyes of both the public and the experts is higher. These include, in particular, the following items:

The information is publicly traceable

There is a relation to the quality between CSR competitions, which draws on the experience of more passing years CSR competitions. Those competitions that have built up the brand and traditionally (once a year) announce the winners as well as media support, are building the credibility of the whole competition. Therefore, it is in their interest to provide as much information as possible to the public, professionals or private companies and potential future investors. At this point, it is possible to emphasize the exclusion of the conflict as a matter of course for the interests of sponsors and organizers of the competition.

Jury Members

For objective evaluation of the quality of the price, it is effective when potential candidates for participation in the competition have the opportunity to get acquainted with the composition of the jury - both for the current year, but also for the previous years. This way of presenting the competition is a standard approach to international competitions and the quality of the competition carries more clear information to the public. Disclosure of the jury's composition will avoid distrust of potential conflicts of interest between the evaluator and the participant.

Transparent Methodics and Criteria

The setting of precise criteria both for participation in the competition and for obtaining some awards (both for the current competition and for the competitions from previous years) is crucial for assessing the objectivity of the whole competition. Whether the parameters for price gain are available to the largest circle of companies or just for a particular segment of the market. Trustworthiness also increases the possibility, within CSR awards for a particular segment of the market, to create more categories with different criteria (by size, number of employees, regional division ... etc.). The published methodology and selection criteria may also be used to check whether the prices have been correctly submitted.

Partner of Competition

To create the impression of objectivity (or importance) of the competition, a number of organizers compete to get a strategic partner in the form of an institution with great public credit. This makes the credibility of the whole competition grow. It is also researched that if an institution becomes a partner of a competition, it will only take forward the quality of the competition itself, while retaining its position. If the CSR competition will have a positive message in the eyes of the public, then it creates a positive public acceptance for the institution itself. Again, integrated marketing is being implemented here. If we look for examples in the

Czech Republic, for example, for the competition TOP Responsible Company this is the last year of the competition Senate of the Czech Republic, or for the Food of the Year contest is a partner Ministry of Agriculture and the State Agriculture and Food Inspection.

Tradition

If a competition lasts for several years, and the information is available to the public, it builds up the positive credibility of the competition. The risk of pretentious ethics is diminished by the fact that the competition has already valued the ethical type of management for a wider range of companies for several years than would be the case for the first year of an unknown competition. The quality of the competition is made by the companies themselves, who are interested in participating in the competition at all. Therefore, a higher number of contestants creates an exclusivity effect for individual winners. Consequently, the competition mark becomes more prestigious and more objective. If the CSR competition complies with these rules, it ranks among those competitions that have built up their brand and credibility.

Conclusion

The present paper presents and interprets the results of CSR research and CSR Awards in the Czech Republic, which took place in April / May 2018. The research focused on the 40 most important CSR management competitions and examined the objectivity of the competitions as it can be found from public sources - organizers of competitions and award winners companies. The research was conducted by analyzing Internet information. Through quantitative research, the author has come up with several partial pieces of knowledge that are qualitatively interpreted and the aim of the research was to create general criteria that CSR competitions should have in order to build more credibility for competitors, the public or investors. Research based on the evaluation of results has resulted in several partial results of interpretations of facts and recommendations. Among the most important are the following points: the widest publicly traceable information on the competition (jury, participation and selection criteria, sponsors of the competition), the jury's composition and the publication of selection methods, the acquisition of a partner of the competition that guarantees independence and, last but not least, more years. If the organizers are able to implement these requirements, then the objectivity and credibility of the competition increases.

Literature:

- ADELOPO, I. (2012). *Auditor Independence: Auditing, Corporate Governance and Market Confidence (Corporate Social Responsibility)*. Routledge; 1 edition. ISBN-13: 978-1409434702
- BANKA ROKU (2017). *Metodika*. [online]. 2018 [cit. 2017-20-08]. Dostupné z: <http://www.bankaroku.cz/metodika/>
- BAROKE S. (2016). Passport Ethical Labels – Key Findings. In. EUROMONITOR, 8.6.2016. [online]. 2018 [cit. 2017-20-08]. Dostupné z : <https://blog.euromonitor.com/2016/06/passport-ethical-labels-key-findings.html>.
- BECK U. (2018). *Riziková společnost*. Praha : Slon. ISBN 978-80-7419-267-8. CEA (2018). *The Corporate Engagement Awards*. [online]. 2018 [cit. 2017-20-08]. Dostupné z : <http://www.corporateengagementawards.com>.
- CIALDINI, R.B. (1993). *Influence: The Psychology of Persuasion*. Collins; Revised edition. ISBN-13: 978-0688128166.
- CR2030 (2018). CR 2030. [online]. 2018 [cit. 2017-20-08]. Dostupné z: www.cr2030.cz.
- CSR Europe (2018). *European CSR Awards*. [online]. 2018 [cit. 2017-20-08]. Dostupné z: <https://www.csreurope.org/european-csr-awards>.
- CSR WORLDLEADERS (2018). *The International CSR Excellence Awards*. [online]. 2018 [cit. 2017-20-08]. Dostupné z: <http://csrawards.co.uk/csr-worldleaders>.

- ETHICAL CORPORATION (2018). *Ethical Corporation Responsible Business Awards*. [online]. 2018 [cit. 2017-20-08]. Dostupné z: <http://ethicalcorp.com/content/responsible-business-awards-2018>.
- ETHISPHERE (2018). *The World's Most Ethical Companies*. [online]. 2018 [cit. 2017-20-08]. Dostupné z: <https://www.worldsmostethicalcompanies.com/honorees>.
- European Commission (2018). *European Natura 2000*. [online]. 2018 [cit. 2017-20-08]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/awards/index_en.htm.
- FERRELL O.C., FRAEDRICH J., FERRELL L. (2014).** *Business Ethics: Ethical Decision Making and Case*. Cengage Learning; 10 edition. ISBN 978-1285423715.
- FISHHOF, M. (2013). *How to Design Eco-Labels to Influence Consumers*. In. Network for Business Sustainability, 30.10.2013. [online]. 2018 [cit. 2017-20-08]. Dostupné z: <https://nbs.net/p/how-to-design-eco-labels-to-influence-consumers-012afd40-e605-4377-af46-2e9621b83f64>.
- HEIDT, J. (2012). *The Righteous Mind: Why Good People Are Divided by Politics and Religion*. Pantheon; 1 edition. ISBN 978-0307377906.
- KAŠPAROVÁ, K., KUNZ, V. (2013), *Moderní přístupy ke společenské odpovědnosti firem a CSR reportování*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4480-3.
- KULDOVÁ, L. (2010), *Společenská odpovědnost firem. Etické podnikání a sociální odpovědnost v praxi*, Praha: OPS. ISBN 978-80-87269-12-1.
- LEWIS T., POTTER E. (ed.). (2011). *Ethical Consumption: A Critical Introduction*, London and New York, Routledge. ISBN ISBN 978-0-415-55825-9.
- MAIGNAN I., FERRELL O.C. (2004). *Corporate Social Responsibility and Marketing: An Integrative Framework*. In. Journal of the Academy of Marketing. Volume: 32 issue: 1, page(s): 3-19. ISSN: 0092-0703.
- McEACHRAN R., (2013). *Ethical awards: green wash or genuinely recognising sustainability?*. In. The Guardian, 3.9.2013. [online]. 2018 [cit. 2017-20-08]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/sustainable-business/blog/ethical-awards-green-wash-sustainability>.
- Národní informační portál o CSR (2018). *Národní informační portál o CSR*. [online]. 2018 [cit. 2017-20-08]. Dostupné z: <http://narodniportal.cz/narodni-akcni-plan-csr>.
- NESIBA J., KOVANIČ M. (2017). *Etické kodexy samosprávy v Brně*. In. XX. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách: sborník příspěvků 20. vyd. Brno: Masarykova univerzita, s. 898--903. ISBN 978-80-210-8587-9.
- NESIBA J., STRÁNSKÝ M. (2018). *Etický management veřejných institucí v ČR*, In XXI. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách: sborník příspěvků. Brno: Masarykova univerzita, s. 457--464. ISBN 978-80-210-8969-3.
- Newsletter CSR (2018). *Newsletter CSR*. [online]. 2018 [cit. 2017-20-08]. Dostupné z: <https://www.mpo.cz/cz/podnikani/spolecenska-odpovednost-organizaci/newsletter-csr- -prvni-cislo---236657>.
- NUNWOOD (2018). *Metodika Nunwood*. [online]. 2018 [cit. 2017-20-08]. Dostupné z: <https://www.nunwood.com>.
- NORBERG P., JUTTERSTRÖM M. (2013). *CSR as Management Idea. Ethics in Action*, Edward Elgar Publishing Limited. ISBN 978 1 78254 4715.
- PHILLIPS, R. (2003). *Stakeholder Theory and Organisational Ethics*, Berrett-Koehler Publishers. 1 edition. ISBN 978-1576752685.
- POJIŠŤOVNA ROKU (2017). *Jak hlasovat. Pravidla ankety*. [online]. 2018 [cit. 2017-20-08]. Dostupné z: <http://www.pojistovnaroku.cz/jak-hlasovat/pravidla-ankety-pojistovna-roku>.
- PUTNOVÁ A., SEKNIČKA P. (2016). *Etika podnikání a hodnoty trhu*. Praha : Grada. ISBN 978-80-247-5545-8.

- RABF (2018). *Rating Nadace pro rozvoj architektury a stavebnictví*. [online]. 2018 [cit. 2017-20-08]. Dostupné z: <http://rabf.cz/>.
- REIDENBACH R.E., ROBIN D.P. (1991). *A conceptual model of corporate moral development*. In: *Journal of Business Ethics*. Volume 10, [Issue 4](#), s. 273–284. [online]. 2018 [cit. 2017-20-08]. Dostupné z <https://link.springer.com/article/10.1007%2FBF00382966>.
- SAVITZ A., WEBER K. (2006). *The Triple Bottom Line: How Today's Best-run Companies Are Achieving Economic, Social and Environmental Success - And How You Can Too*, Jossey Bass; 1 edition. ISBN-13: 978-0787979072.
- SDG's (2018). *Social Development Goals*. [online]. 2018 [cit. 2017-20-08]. Dostupné z: <http://www.globalnicile.cz/>
- SHIMIZU, K. (2016). *CO-marketing (Symbiotic Marketing) Strategies*. Souseisha Book Company. ISBN 978-4-7944-2482-2.
- SIA (2018). *Social Impact Award*. [online]. 2018 [cit. 2017-20-08]. Dostupné z: <https://socialimpactaward.cz/>.
- SMOLÍK J. (2017). *Akademická etika a plagiátorství*. In: *Media4u Magazine* 14. Ročník 4/2017, s. 17 – 20. ISSN 1214-9187. [online]. 2018 [cit. 2017-20-08]. Dostupné z: <http://www.media4u.cz/mm042017.pdf>.
- Stavební firma roku (2018). *Soutěž Stavební firma roku*. [online]. 2018 [cit. 2017-20-08]. Dostupné z: http://www.sps.cz/RDS/deail_new.asp?id=7672&type=akt-sou.
- TOP Odpovědná firma (2018). *TOP Odpovědná firma roku 2018*. [online]. 2018 [cit. 2017-20-08]. Dostupné z: <http://www.odpovednefirmy.cz/>
- UN (2015). 2030. *Agenda for Sustainable Development*. [online]. 2018 [cit. 2017-20-08]. Dostupné z: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/69/L.85&Lang=E
- USNESENÍ VLÁDY ČR č. 331, (2012). *Usnesení Vlády České Republiky ze dne 9. Května 2012 č. 331 o Etickém kodexu úředníků a zaměstnanců veřejné správy*. [online]. 2018 [cit. 2017-20-08]. Dostupné z: https://www.eru.cz/documents/10540/462988/331_2012.pdf/424030eb-0218-493a-9402-919f37009b82.
- USNESENÍ VLÁDY ČR č. 49, (2016). *Usnesení Vlády České Republiky ze dne 26. Ledna 2016 č. 49 o Etickém kodexu úředníků a zaměstnanců veřejné správy*. [online]. [cit. 2017-02-03]. Dostupné z : <https://apps.odok.cz/djv-agenda?date=2016-01-25>.
- VÁLOVÁ A., FORMÁNKOVÁ S. (2014). *Corporate Philantropy in the Czech Republic*, In: *Procedia Economics and Finance* 12 (2014) 725 – 732. ISSN: 2212-5671.
- WULF, K. (2012). *Ethics and Compliance Programs in Multinational Organizations*. Berlin: Springer Gabler, 2012. ISBN 978-3-8349-3495-6.
- Zaměstnavatel roku (2018). *Mětodika soutěže*. [online]. 2018 [cit. 2017-20-08]. Dostupné z: <http://www.klubzamestnavatelu.cz/metodika/>.

Kontaktní adresa autora:

PhDr. Jiří Nesiba, PhD., Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 7, 613 00 Brno, Česká republika

Destinační management cestovního ruchu vybraných krajů

Distance management of tourism of selected regions

Patricie Němcová, Pavel Ptáček

Abstrakt:

Cílem příspěvku je vysvětlení pojmů jako je destinační management, place branding, a konkurenční identita. Place branding v oblasti cestovního ruchu jako součást place brandingu obecně. Příspěvek se bude zabývat konkurenční identitou vybraných regionů, jak se projevují v komunikaci s veřejností a jak region vnímán autorkou (zejména zda má vybraný region v souladu s image a s identitou).

Klíčová slova:

place branding, destinační management, konkurenční identita

Abstract:

The aim of the paper is to explain concepts such as destination management, place branding, and competitive identity. Place branding in the tourism industry is part of the overall placement branding. At the end of the paper, it will outlined the practical part and determined the hypothesis that will later confirmed or refused. It will be dealt mainly with the competitive identity of selected regions as they are in communication with the public and how the author perceives the region.

Key words:

Place branding, destination management, competitive identity

Úvod a cíl práce:

V dnešní době není pro turistickou destinaci snadné uspokojit požadavky návštěvníků. Mnohé požadavky se liší ve svých potřebách, preferencích a jsou ovlivňované množstvím faktorů, jako je například věk, vzdělání, příjem a očekávání. Existuje mnoho segmentů a subjekty cestovního ruchu musí správně specifikovat skupinu lidí, na kterou zaměří marketingové aktivity nebo svůj produkt cestovního ruchu. Například mladí lidé bez dětí mají větší potřebu cestovat a navštěvovat neobvyklá místa než rodiny s dětmi. Segmentace trhu připouští vyhledat rozdíly mezi spotřebitelem a tím odhalit odlišné spotřební chování. K možnostem, jak segmentovat trh můžeme využít Q-metodu, která vytváří efektivní způsob, jak zachytit podobné názory, požadavky a postoje respondentů, ale také, jak seřadit osoby na základě jejich důležitosti a atraktivnosti cílové destinace.

Hlavním cílem příspěvku je představit place branding a place marketing jako důležité nástroje využitelné v oblasti destinačního managementu v cestovním ruchu. Bude zejména diskutována otázka, jak ovlivňuje place branding tvorbu hodnoty v destinačním managementu. Bude představena problematika destinačního managementu v podmínkách ČR ve srovnání se zahraničím a na tomto základě budou vyvozeny doporučení pro jeho využití v oblasti cestovního ruchu krajů a jednotlivých měst a obcí. Jako případová studie je rozpracován potom příklad regionu kraje Vysočina. Příspěvek představuje určitý vstup do řešené problematiky zejména s ohledem na to, že realizace praktické části je stále ve fázi sběru dat.

Marketing, Branding, Place marketing

Předmětem tohoto příspěvku je tedy představit nástroje destinačního managementu, kterými jsou place branding a place marketing. Jelikož spolu tyto disciplíny úzce souvisí, je potřeba si rozvést každou zvlášť, zdůraznit jejich přínosy a odlišnosti a následně je pochopit

jako celistvý systém, který z velké části rozhoduje o tom, zda se z firmy stane všeobecně známá značka, nebo naopak na trhu neuspěje. V moderním, globalizovaném, a tedy i značně otevřeném světě mezi sebou ekonomické subjekty napříč zeměmi bojují o přízeň zákazníků, či spotřebitelů, což rozhoduje o následném prodeji jimi nabízených produktů. Pomocí marketingových nástrojů firmy, někdy i samostatní jedinci (např. youtuberi) vytváří svůj brand (značku). Státy, regiony, města, zkrátka území (place) spolu zase bojují o svoje cílové skupiny, kterými jsou turisté, rezidenti, investoři, talenti, lokální firmy a diplomacie. Území tedy vytvářejí svůj place brand (značku území) a komunikují svoji identitu do světa s pomocí place marketingu. Vytvářejí tak povědomí o svém regionu, což může vést k větší konkurenceschopnosti ve světě.

Place marketing

Marketing se obecně týká především organizací. Ale každé území je ve své podstatě společenská organizace, proto potřebuje také svůj marketing, tedy place marketing (Duffy, 1995).

Place marketing není žádný nový fenomén. Již kolem roku 1850 se ve Spojených státech začínají prodávat pozemky a lákají nové osadníky na nálepku „divokého západu.“ britské a francouzské pozemky u pobřeží byly intenzivně propagovány na začátku 20. století, a to nejen pro přilákání osadníků, ale i turistů (Arnold a Kuusisto, 2000). Place marketing je nástroj rozsáhle používaný lokálními samosprávami, po celém světě, protože přispívá obrovskou mírou ke správnému rozvoji území. Je používán mnohými způsoby a má spoustu forem, které mají různé názvy, což někdy může být matoucí. Jeho základní úkol je objasnění konceptu na daném území a poskytnutí jasného návodu pro implementaci konceptu. Důležitý posun v současné praxi i teorii, je vývoj v place branding. Pro efektivní implementaci je nezbytné zřetelně oddělovat klíčové koncepty place marketingu a place branding (Mikołajczyk, et al. (2015).

Matlovičová (2008, str. 197) definuje „*place marketing jako uvědomělou aktivitu, cílicí na vylepšování a udržení pozice území v konkurenčním prostředí, skrz neúprosnou identifikaci, modifikaci a uspokojení potřeb různých segmentů, které jsou zapojeny do událostí na daném území.*”

Pokud má území propagace území fungovat správným způsobem, je třeba brát ohled na několik základních elementů, ovlivňující výkonnost jeho aktérů. Van der Berg a Braun, (1999) popisují sedm faktorů, které ovlivňující organizační výkonnost systému služeb území:

1. Administrativní uspořádání: institucionální rámec veřejné správy (pokud je dobře nastaven, může pozitivně působit na organizační kapacitu území)
2. Strategické síť: důležitý doplněk administrativní struktury
3. Vůdcovství: pokud se na území nacházejí silní lídři, mohou působit jako pull faktor a pozitivně tak působit na svoje území
4. Strategie a integrovaná vize území: bez vize do budoucnosti není možné účinně rozvíjet území
5. Socio-ekonomické podmínky území: jak příležitosti, tak i hrozby mohou pomoci k lepší spolupráci aktérů na území, zlepšit týmovou práci
6. Politická podpora: vhodné politické nastavení může být vždy užitečné, a to na jakékoliv úrovni
7. Společenská podpora: správné vedení a následná podpora komunity je základem k budování organizační kapacity

Place branding (značka území)

Place branding aplikuje způsoby brandingů a (place) marketingu na určité území. Jedná se o to, jak určité území a jeho komunita vidí sama sebe vedle zbytku světa a jak dokáže tuto svoji vizi využít pro rozvoj svého území. V dnešní globalizované době už se regiony musí umět postarat o svoji značku, pokud chtějí být úspěšné a chtějí dobré životní podmínky pro svoje obyvatele. Branding už se tak neomezuje pouze na propagaci produktů, nebo služeb, ale svoji určitou značku mají i jednotlivá území (George, 2007, str. 60).

Blain et al. (2005) utvořil definici do následující podoby: „*Place branding je soubor marketingových aktivit, které podporují tvorbu jména, symbolu, loga, sloganu a další grafiky, které mají za úkol definovat a identifikovat destinaci a zprostředkovat příslib zapamatovatelné cestovní zkušenosti, která bude unikátně asociovaná s destinací. Dále slouží k upevnění a posílení příjemných vzpomínek na zkušenosti z navštíveného území. To vše se záměrem vytvoření image, která bude ovlivňovat spotřebitele k návštěvě dané destinace na úkor konkurenční destinace.*”

Budování značky má svoje určitá pravidla, která jsou vždy potřeba dodržovat. Každé místo má svoje vlastnosti, které je třeba, někdy více, někdy méně, vyzdvihnout a propagovat. Následující kapitola udává pět důležitých vlastností značky, kterými jsou (Govers, 2015):

1. Charakteristická zvláštnost

Nad všemi ostatními principy place brandingů stojí svou důležitostí odlišitelnost, výraznost, individualita místa. Co dělá vaše místo unikátní, když ho porovnáte s ostatními územími / konkurenty? Jaké jsou základní hodnoty značky tohoto místa? Co tato značka nabízí a slibuje?

2. Autentičnost

Pevný základ place brandingů stanovují zapojení partneři v podnikání (stakeholderi) pomocí:

- Identifikace klíčových charakteristik místa, inspirované identitou místa.
- Hledání vazeb mezi existujícími zažitými představami a plánovanými (projektovanými představami) na relevantních trzích.
- Autenticky a zkušeně tvořený design zohledňující zkušenosti z daného území.
- Jinými slovy, autenticita v place brandingů je o lidech, kteří spoluvytváří věci, které pro ně mají určitý význam.

3. Zapamatovatelnost

Když má místo unikátní a zřetelné kouzlo, stává se zapamatovatelné. Zapamatovatelné znamená, že v sobě ukrývá příjemné zkušenosti, které si vybudují místo v lidském mozku, či srdci. Pravděpodobně se časem člověk na toto místo s radostí vrátí.

4. Spolupráce

Place branding není disciplína tvořící z vrchu dolů (top-down), ale nejlepší výsledky produkuje, když je tvořena a udržována skrz silnou koalici mezi vládou, obchodem, civilní společností a cílovými trhy (investoři, talenti, turisté, obchod, tisk...)

5. Tvorba místa

Place branding není zdaleka jen o sloganu, logu, hezkými reklamními kampaněmi. Zkušenosti tvrdí, že ekonomický a integrační place brandingová strategie je vždy založena na tom, vzbudila pozornost a chytla za srdce návštěvníky. To znamená že značka území by měla být podporována politikou, inovacemi, událostmi, infrastrukturou, investicemi a symbolickými akcemi.

Mezi nejdůležitější prvky pro vytvoření nového place brandu patří dle Stubbse, (2011) tyto oblasti: ponořit se hluboko (je potřeba investovat spoustu času do přípravy, pochopit co

lokalitu dělá unikátní, provést důkladnou analýzu území), zmapovat identitu míst, zhodnotit image celého území, definovat vizi a strategii pro její naplnění.

Na závěr jsou v následující Tabulce 1 shrnuty nejdůležitější rozdíly mezi place brandingem a place marketingem:

Tabulka 1: Rozdíl mezi place brandingem a place marketingem

PLACE BRANDING	PLACE MARKETING
Zaměřuje se na KDO a CO vytváří místo	Zaměřuje se na to, JAK místo komunikuje své nabídky
Je vytvářením místa: vyžaduje strategická rozhodnutí, investice, spolupráci a poptávku ze strany všech stakeholderů	Je tržními silami řízený proces, který používá techniky marketingu
Rozvíjí celkovou identitu značky území	Je o uspokojení potřeb cílových trhů (pomocí krátkodobých a střednědobých procesů a kampaní)
Je o vytváření reputace území (dlouhodobý proces)	Je zaměřen na poptávku, tedy směrem ven
Je zaměřen na nabídku, tedy směrem dovnitř	

Zdroj: <https://www.slideshare.net/PlaceBrandObserver/five-steps-of-successful-place-branding-quick-guide> [online]. [cit. 2018-09-27].

Cílové skupiny place brandingů

Je jasné, že rozdílné skupiny spotřebitelů, budou mít různé znalosti, chování, potřeby atd. Aby se uspokojily rozdílné potřeby zainteresovaných, je na místě rozdělit je do rozdílných cílových skupin a vytvořit tak více homogenní segmenty. Tyto segmenty mohou být tvořeny dle příjmů, zájmů, geografických, sociologicko-demografických podmínek, či životního stylu (Gonzalez a Bello, 2002).

Na začátku je třeba vyhodnotit, co je třeba řešit komplexním, integrovaným způsobem pro každého, kdo má s územím něco společného a co řešit se zaměřením na jednotlivé cílové skupiny, což je opravdová výzva pro vedoucí brandu. Je důležité, aby toto členění bylo obsahově správné. Toto je hlavní kritérium pro následující práci na územní značce, kde je následovně třeba i pracovníky rozdělit do obecných, nebo specializovaných pozic. Pracovníci by měli vytvářet inovativní pracovní týmy, které budou přinášet nové postupy a know-how.

Tyto jednotlivé týmy by právě měly mít na starost vlastní segment spotřebitelů. Segmenty spotřebitelů place brandingů jsou často rozdělovány na:

1. Rezidenty
2. Turisty a návštěvníky
3. Investory a obchodníky
4. Talenty
5. Exportující lokální firmy
6. Politiky a diplomacii

Pro jednotlivé segmenty jsou budovány zvláštní strategie, které danému segmentu co nejlépe vyhovují. Je potřeba se učit z jiných strategií a každá strategie musí být použitelná pro tvorbu dobré image, musí vykládat příběh území a zároveň musí sloužit jako mix komunikačních prostředků, umožňujících diskuzi mezi lidmi spojenými s územím, brand managementem a také se spolupracujícími stakeholdery. Každopádně, dává smysl využít výhody těchto diferenciovaných sektorů, které mají vlastní zázemí a spojit je do sítě, která evokuje profesionální a integrovaný přístup pro tvorbu značky území, která propaguje svoji synergii a efektivitu (Rivas, 2014). Pro účely příspěvku je blíže rozebrána cílová skupina turistů a návštěvníků.

Morgan et al. (2002) udávají, že v 90. letech minulého století začíná vznikat tzv. destination branding, který má za úkol propagovat turistické destinace. Má toho hodně společného s dnešním place brandingem. Turistické destinace měly velkou část inspirace v strategiích obchodních značek ze začátku 90. let minulého století. Tyto strategie předpovídala a nadčasově používala města jako je New York a Glasgow. Tato města se snažila budovat image svých území a skrz marketingové aktivity a používala slogany pro přilákání turistů a tím nového kapitálu. Další vlnu destination brandingů odstartovaly americká města Las Vegas, Seattle a Pittsburgh. Jejich důvody pro tuto změnu byla hlavně potřeba efektivněji soutěžit s dalšími lokacemi, ustanovení jasné rozhodovací sítě a managementu a zvýšená odpovědnost jejich stakeholderů.

Destinační management a udržitelnost v cestovním ruchu

Podle Ritchieho a Crouche (2006) je úkolem destinačního managementu rozvoj zdrojů, který zajistí konkurenceschopnost destinace, tj. způsobilost destinace konkurovat výnosně a účelně na trhu cestovního ruchu a správy zdrojů (účelnost destinace zachovávat hodnotu svých kulturních, fyzických, sociálních a environmentálních zdrojů při užití na trhu cestovního ruchu). V souvislosti s konkurenceschopností jde o obvyklé podnikové manažerské postupy. Pokud by se jednalo o zachování udržitelnosti, kde jde o určité formy řízení, jenž je možné rozdělit do dvou sekcí: řízení rekreačních zdrojů a řízení účastníků cestovního ruchu. V případě řízení účastníků cestovního ruchu hraje důležitou roli poptávka, tedy řízení návštěvníku, v případě řízení místních komunit je to nabídka. Součástí řízení destinace jsou místní komunity, kde dochází ke střetu s řízením rekreačních zdrojů. Destinační management je podle Bartla a Schmidta (1998) „*strategie a cesta pro silné regiony, které mají odvahu ke koncentraci sil pro společný rozvoj, organizaci a aktivní prodej svých klíčových konkurenčních výhod. Touto cestou vznikají destinace, nabízející klientovi perfektně zorganizovaný řetězec služeb odpovídající jeho volbě, který zahrnuje celý proces od informace a pohodlnou rezervaci přes bezchybný průběh pobytu až po návrat domů*“. Pojetí managementu destinace je charakteristické pro regionální vstup na trh turismu. Proniknutí na trh turismu je východiskem z jednoduššího řízení procesů v regionálním měřítku, než na úrovni národní. Příkladem může být snadnější komunikace, průhlednější vazby, menší vzdálenosti, kontrola. Na národní úrovni je koncepce destinačního managementu v úplném rozsahu hůře proveditelná. Výjimkou mohou být destinace menších území (např. Kypr, Malta) (Palatková, 2006). Definice zahrnující základní pilíře destinačního managementu je „*Destinační management, neboli řízení destinace, je specifická forma řízení, která spočívá v procesu založeném na kooperaci (spolupráci) mezi jednotlivými zainteresovanými aktéry cestovního ruchu a na koordinaci v oblasti plánování, organizování a rozhodování v destinaci (tzv. princip 2K), přičemž klíčovým faktorem úspěšné realizace destinačního řízení je vzájemná komunikace (Princip 3K),* (Holešinská, 2010).

zákazníky a návštěvníky. Je základním stavebním kamenem, ze kterého by měla vycházet veškerá marketingová komunikace a chování.

Destinační značka

Klíčovým bodem je zde soutěžní identita místa, která dělá cíl odlišný a odlišuje ho od všech ostatních. Týká se trvalých podstaty nebo jádrových charakteristik destinace, které zahrnují její osobnost a činí ji odlišnou od všechno jejích konkurentů. V očích pozorovatele existuje je jako dynamický vztah mezi cílovým místem a jeho vnímáním potenciálními zákazníky a návštěvníky. Destinační značka je základním stavebním kamenem, ze kterého by měla procházet veškerá marketingová komunikace a chování. Pokud má být skutečně efektivní, musí existovat soulad mezi vnímáním návštěvníků i obyvatelů ohledně cílové značky v souladu s cíli a způsoby, jakými jsou prezentovány v marketingové komunikaci.

Destinační značka je součet vnímání, které má někdo o místě, které ovlivňuje jeho postoje k tomuto cíli na emoční úrovni. Představuje souhrn základních charakteristik místa, které jej dělají charakteristickým a nezapomenutelným. Jde o trvalou podstatu místa, která jej odlišuje od všech ostatních míst. Je důležité, aby cílová značka existovala v očích pozorovatele. Musí být věrohodná a skutečná, nemůže být vyrobena.

Place branding umístění značky

Jaká je souvislost mezi strategií značky a ekonomickou strategií rozvoje? Při vytvoření strategie hospodářského rozvoje je cílem shromažďovat příspěvky od klíčových zainteresovaných stran a členů komunity, jejich silné a slabé stránky, příležitosti a hrozby. Z těchto již zmiňovaných pojmů jsou poté důležité zúčastněné strany, aby určili preferovanou budoucnost a vytvořili plán, jak toho dosáhnout. Cílem hospodářského rozvoje by mělo být uvedení značky. Je to proces strategie značky a pomáhá klíčovým zúčastněným stranám porozumět společnosti a regionu. Silná značka místa pomáhá vůdcům pochopit, co může jejich komunita nebo region nabídnout a poskytuje nástroj pro ekonomický rozvoj, který by měl být použit při vytváření rozvojové strategie. Dále se může stát, že se branding stane mostem mezi ekonomickou strategií rozvoje a činností společenství. Co znamená branding jinak? Jelikož mnohé společnosti v dnešní době provádějí branding jiným způsobem, veřejnost čím dál více chápe, jak důležité je zapojení obyvatelstva. Pro úspěšný prodej značky musí být v procesu zahrnuti jak obyvatelé, tak investoři. První skupinou, která musí spolupracovat, jsou lidé, kteří ji přivedou k životu. Musí jí věřit a investovat do ní. Bez této integrace se stane ze značky pouhé logo a slogan. K vytvoření a implementaci efektivní strategie se musí zúčastněné strany (Mc Lean-Moore, 2011):

- Shodnout se na společné vizi jejich budoucnosti a hodnotové nabídce
- Spolupracovat na definování a realizaci strategie jejich značky
- Rozumět dané značce a tomu, jak vznikla
- Udělat vše pro efektivní spolupráci
- Snažit se značku přivést k životu

Skupina investorů musí vzniknout se záměrem spolupráce na vytvoření strategie místní značky. Zahrnutí všech klíčových investorů, kteří budou značku vlastnit a usilovat o komunikaci a její oživení je nezbytné. Tyto prvky jsou zásadní pro skupinu šesti úspěšných investorů. Jak lze vidět v obrázku 1, těchto šest sektorů jsou způsoby, díky kterým bude značka fungovat, soukromý sektor, vláda, investice a imigrace, kultura a vzdělávání, lidé a turismus. Branding značky rychle získává uznání u profesionálů v oblasti ekonomického rozvoje. Jedná se o platformu, jak komunikovat a posilovat strategii ekonomického rozvoje jako takového a musí být definována prioritami pro rozvoj a tím, co rozlišuje společnost. Ať už věnujeme pozornost brandingů nebo ne, občané stále více vnímají město. Inteligentní ekonomičtí vývojáři podnikají kroky k ovlivnění těchto vnímání a jejich využití k posílení jejich celkové strategie.

Obr. 1: Cílové skupiny place brandingů

Zdroj: MCLEAN-MOORE, selena. *The value of place branding in economic development. Economic development program [online]. 2011, 9 [cit. 2018-09-27].*

Konkurenční identita

Simon Anholt (2009) zkoumá význam konkurenční identity a jejího vztahu ke globalizaci. V dnešní době je svět jedním trhem. Rychlý pokrok globalizace je předzvěstí konkurence každého města a regionu, kde musí vzájemně konkurovat svému podílu světových spotřebitelů, turistů, investorů, studentů, podnikatelů, mezinárodních sportovních a kulturních událostí. Konkurenční identita je výraz, který se používá k popisu syntézy řízení značky s veřejnou diplomacií a s obchodem, investicemi, cestovním ruchem a podpory exportu. Konkurenční identita je model pro posílení národní konkurenceschopnosti v globálním světě. Základem konkurenceschopné identity je globalizace. Vznik řady regionálních trhů, které rychle vstupují do jediné globální komunity. Zde jsou pouze globální hráči (země, města, regiony, korporace, vzdělávací zařízení, náboženství, nevládní organizace, charitativní organizace, atd.), kteří mají schopnost vstoupit na široký a rozmanitý globální trh s jasnou, výraznou a důkladně naplánovanou vizí, kde identita a strategie mohou soutěžit. Někteří tvrdí, že takové situace upřednostňují místa s většími finančními prostředky a propagují je více než ostatní. Předpokládá se, že konkurenční identita může být postavena stejným způsobem jako komerční značky a že úspěch v konečném důsledku závisí na tom, kolik peněz vložíme do médií. Silná strategie konkurenční identity, která je produktem spíše finančního kapitálu než intelektuálního, se může ukázat jako větší výhoda než velké množství peněz.

Aplikování hodnot značky – Marketingová komunikace

Značka je základní část, na které je vytvořena veškerá marketingová činnost. Vědět, jak používat značku je v marketingu komunikace zásadní. Zúčastněné strany musí vědět, jak to udělat. To je role nástrojů a manažera značky. Prvním zásadním krokem, při vyvinutí značky, je vytvořit soubor nástrojů značky. Jeho cílem je jasně vysvětlit například provozovatelům turistického ruchu a dalším stakeholderům, jak používat značku ve své marketingové komunikaci. Použití značky by mělo být jednoduché, jasné, srozumitelné, inspirativní a praktické. Jednoduše jeho úkolem je pomoci všem, aby vypadali, jako by pocházeli ze stejné země. Provádí se to vysvětlením, co je podstatou a hodnotou země, jak se vyjadřují prostřednictvím designu, specifické barvy, tónu. Sada nástrojů by měla pokrývat dvě hlavní témata:

Pokyny pro osobnost značky

Specifikovat, jak aplikovat hlavní cílové značky v marketingové komunikaci způsobem, který odráží podstatu značky určené, tak, že existuje konzistence v prezentaci destinace. Časem to pomůže zvýšit profil uživatele v destinaci.

Co je značka?

Úvod

Vysvětlení hodnoty a účelu zacílení značky.

Umístění:

Vysvětlení, kde bude použita cílová značka (např. v marketingu NTO komunikaci, ve vlastních marketingových materiálech provozovatelů cestovního ruchu, atd.)

Vysvětlení:

Vysvětlení klíčových prvků cílové značky a jaký je jejich účel. Vytvoření tohoto vysvětlení pomocí prvků jednoho z modelů budování značky (značková pyramida: racionální atributy, emoční výhody, osobnost značky, unikátní umístění, vyjádření hodnoty značky a podstaty) a jaký mají vzájemný vztah. Tohle pomůže zúčastněným stranám pochopit podstatu cílové značky a určí soubor hodnoty značky.

Aplikace:

Vysvětlení aplikace hodnoty cílové značky v marketingové komunikaci, to znamená, že cíl vždy vypadá jako on sám a může se odlišit od jiných míst (např. tónem hlasu, vizuálními snímky). Dosažením tónu hlasu je jedním z nejdůležitějších způsobů, jakým může cílová destinace pracovat s potenciálním návštěvníkem.

Vizuální snímky:

Jde o určení stylu vizuálních snímků používaných v marketingové komunikaci, která odráží hodnoty značky (např. velká obloha, široký úhel). Je důležité, aby v kombinaci s ostatními vyzařovali přesvědčivě.

Technické pokyny pro návrh

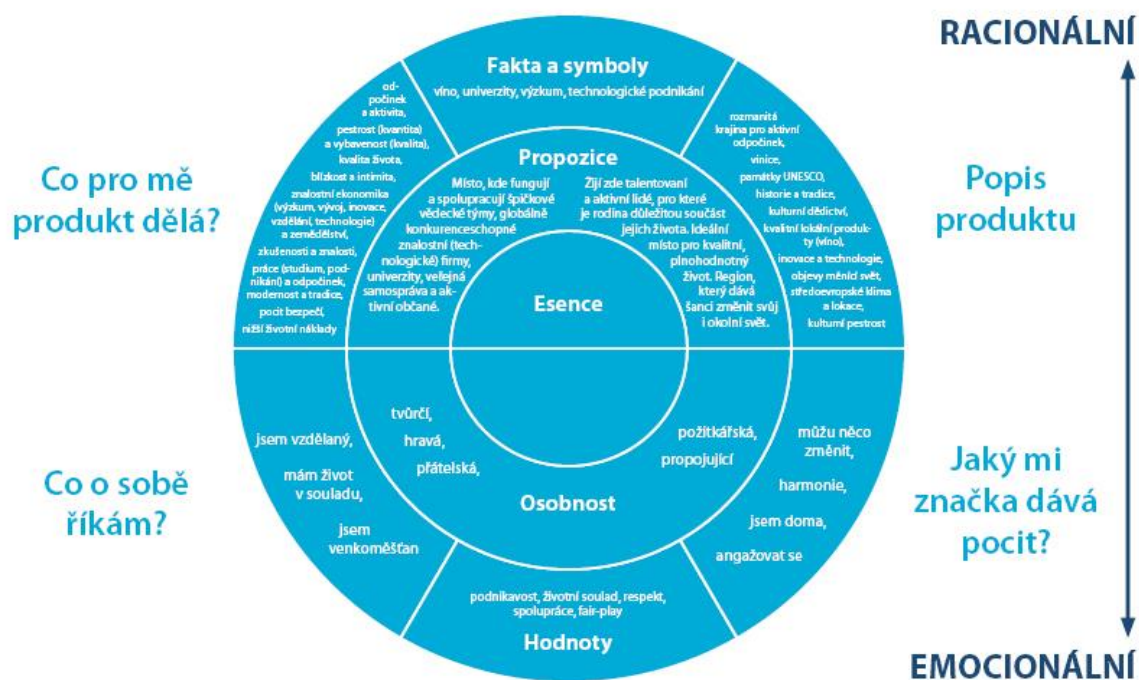
Specifikovat použití loga, písma, vizuálních snímků, barev v marketingových materiálech. Ty by měly také specifikovat, jak používat totožnost značky země.

Pro hodnocení marketingové komunikace mezi návštěvníky krajů bude využita Q metoda (Mokry, Dufek, 2014), která hodnotí zejména vizuální prezentaci atraktivit cestovního ruchu. Na základě předložených fotografií a dalších prostředků vizuální prezentace bude vytvořena představa o tom, jaký je impakt marketingové komunikace na návštěvníka turistického regionu. To bude ověřeno na příkladu kraje Vysočina.

Identita regionu na příkladu Jihomoravského kraje:

Dalším příkladem využití place branding je vytváření identity regionu. Právě výstupy Q metody budou využity pro její hodnocení. Tato identita se nezaměřuje pouze na cílovou skupinu návštěvníků v oblasti cestovního ruchu, ale má obecnější charakter a zahrnuje i další cílové skupiny (zejména také rezidenty, talenty a investory).

Tento obrázek ukazuje příklad identity regionu Jihomoravského kraje. Popisuje zde fakta a symboly regionu (vinohrady, kroje, technologické podnikání). Popisuje region obecnou charakteristikou. Na obrázku je znázorněna struktura, kterou budu využita v dalších částech diplomové práce na příkladu kraje Vysočina.

Obr. 2: Identita regionu Jihomoravského kraje

Zdroj: Tomáš Avrat, *Identita regionu JMK*

Shrnutí:

Článek shrnuje nejdůležitější pojmy, kterými se budu zabývat v diplomové práci. Propojím zde destinační management s place brandingem. Je důležité při tvorbě značky regionu dodržet tři klíčová kritéria, a to autenticitu, odlišení a relevanci. Smyslem mé práce je nalezení souladu identity a image daného regionu. Každý region budu posuzovat z mého pohledu podle kritérií: „Co region chce, aby se o něm říkalo?“ „Jaké nástroje a prostředky k tomu má?“ „Co o regionu říkají ostatní?“ Podrobně sepišu racionální charakteristiky regionů, jako jsou fakta a symboly regionu, popis regionu.

Příspěvek byl zpracován s podporou projektu Interní grantové agentury na Fakultě regionálního rozvoje a mezinárodních studií Mendelovy Univerzity v Brně IGA 312/2101/SP3180801 s názvem „Inovativní firmy v regionu jižní Moravy a jejich role v regionálním rozvoji“.

Literatura:

- ANHOLT, Simon (2009): *Handbook on tourist destination branding*. 1. Madrid: World Tourism Organization. ISBN 978-92-844-1311-9.
- ARNOLD, E., KUUSISTO, J. (2000): *Marketing Helsinki: More than the Hum in Radio Valley*, Lecture Paper at the Helsinki School of Economics 12.12. 2000, Helsinki.

- AVRAT, T. (2018): *Řízení značky* [online]. In: . s. 31 [cit. 2018-12-27]. Dostupné z: <http://www.risjmk.cz/cz/ke-stazeni/ris1-ris2-ris3/>
- BARTL, H., SCHMIDT, F. (1998): *Destination Management*. Wien: Institut für regionale Innovation.
- BLAIN, C., LEVY, S. E., RITCHIE J. R. (2005): Destination Branding: Insights and Practices from Destination Management Organizations [online], 4-13 [cit. 2018-09-14]. DOI: <https://doi.org/10.1177/0047287505274646>. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0047287505274646>
- DUFFY, H. (1995): *Competitive Cities: Succeeding in the Global Economy*. Spon, London.
- GEORGE, A. (2007): Place Branding: New Tools for Economic Development. Design Management Review. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1948-7169.2007.tb00084.x>
- GONZALEZ, A.M., Bello, L. (2002): The construct lifestyle in market segmentation. the behaviour of tourist consumers, *European Journal of Marketing*, 36,1/2, 51-85.
- GÖTZ, I., ROTH K., SPIRITOVA M. (2017): *Neuer Nationalismus im östlichen Europa: kulturwissenschaftliche Perspektiven*. Bielefeld: Transcript, 298 s. ISBN 978-3-8376-3962-9.
- GOVERS, R., van 't KLOOSTER, E., van KEKEN, G. (2015): Place Branding Principles for Successful Brand Development and Management. The Place Brand observer [online]., 1 [cit. 2018-09-13]. Dostupné z: <https://placebrandobserver.com/5-place-branding-principles-to-guide-brand-development-management/>
- HOLEŠINSKÁ, A. (2010): *Destinační management jako nástroj regionální politiky cestovního ruchu*. Brno, Disertační práce. Masarykova univerzita.
- MATLOVICOVÁ, K. (2008): Place marketing process-theoretical aspects of realization. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Přírodné vedy, Folia Geographica*, 12, PU Prešov, s. 195-224.
- McLEAN-MOORE, S. (2011): The value of place branding in economic development. *Economic development program* [online]., 9 [cit. 2018-09-27].
- MIKOŁAJCZYK, A., FLOREK, M., GÓRSKI, J. (2015): Place Marketing Manifesto [online]. In: Poland: European Place Marketing Institute, 14 s. [cit. 2018-09-04]. Dostupné z: <http://bestplaceinstytut.org/RAPORT2015.pdf>
- MOKRÝ, S., DUFEK, O. (2014): Q method and its use for segmentation in tourism. In NERUDOVA, D. 17th International Conference Enterprise And Competitive Environment 2014. 1. vyd. Amsterdam, Netherlands: Elsevier Science Bv, 2014, s. 445--452. ISSN 2212-5671.
- MORGAN, N., PRITCHARD, A., PRIDE, R. (2011). Tourism places, brands, and reputation management. In N. Morgan, A. Pritchard & R. Pride (Eds.), *Destination brands: Managing place reputation* (3rd ed., pp. 3-19). New York, NY: Routledge-Taylor & Francis Group.
- PALATKOVÁ, M. (2006): *Marketingová strategie destinace cestovního ruchu*. 1. Praha, Grada publishing. ISBN 80-247-1014-5.
- RITCHIE, J.R.B., & Crouch, G.I. (2003): *The competitive destination: a sustainable tourism perspective*. Wallingford: CABI Publishings.
- RIVAS, M. (2014): What target groups for the city? Segmentation in today's city marketing: Reporting note on the Urbact-Eurocities thematic workshop [online]., s. 1-30 [cit. 2018-09-20]. Dostupné z: http://urbact.eu/sites/default/files/reporting_note_thematic_workshop_zaragoza_01-2.pdf
- STUBBS, J. (2011): *Wish You Were Here: The Branding of Stockholm and Destinations*. 1. Create Space Independent Publishing Platform. ISBN 978-1456414238.
- VAN DEN BERG, L., BRAUN, E. (1999): Urban Competitiveness, Marketing and the Need for Organising Capacity. *Urban studies*, 5, 36, 978-999. DOI: <https://doi.org/10.1080/0042098993312>.

Kontaktní adresy autorů:

Bc. Patricie Němcová, Fakulta regionální rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: patrikanemec@seznam.cz

RNDr. Pavel Ptáček, Ph.D., Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: pavel.ptacek@mendelu.cz

Nerovnosti ve stavu zdraví v zemích Evropy a jejich determinanty

Inequalities in Health Status in European Countries and Their Determinants

Viera Pacáková, Pavla Jindrová, Zuzana Žáčková

Abstrakt:

Dosažení dobře fungujících systémů zdravotní péče je základním cílem pro všechny evropské země. Významné rozdíly ve stavu zdraví a kvalitě zdravotní péče však stále existují mezi evropskými zeměmi a také v rámci odlišných demografických či sociálních skupin. Na regionální, národní, na úrovni členských zemí EU a OECD i na celosvětové úrovni jsou shromažďovány, pravidelně aktualizovány a on-line publikovány rozsáhlé datové soubory různých ukazatelů o systémech veřejného zdraví. Paradoxně, právě rozsáhlost těchto datových souborů je příčinou toho, že bez alespoň základní statistické analýzy je míra poskytovaných informací minimální. Pokročilé statistické metody, zaměřené na snížení dimenze a kvantifikaci kauzálních vztahů mohou poskytnout významnou informační přidanou hodnotu. Cílem tohoto článku je analyzovat kauzální vztahy mezi zdravotním stavem, zdravotními výdaji a zdroji zdravotní péče ve vybraných evropských zemích a identifikovat determinanty nerovností v oblasti zdraví v evropských zemích pomocí aplikace vícerozměrných statistických metod.

Klíčová slova:

zdravotní nerovnosti, zdravotní stav, korelační analýza, faktorová analýza, shluková analýza

Abstract:

Achieving well-functioning health systems is a fundamental objective for all European countries. However, significant differences in health and in quality of health care still exist between European countries and also within different demographic or social groups. There are collected, regularly updated and on-line published at regional, national, EU and OECD member countries and on the world level the large datasets of various indicators about public health systems. Paradoxically, the extent of these data sets is the reason why without at least basic statistical analysis the level of provided information is minimal. Advanced statistical methods aimed at reducing the dimension and quantification of causal relationships can provide significant information added value. The objective of this article is to analyse causal relationships between health status, health expenditures and sources of health care in selected European countries and to identify determinants of health inequalities in European countries by applying multidimensional statistical methods.

Key words:

health inequalities, health status, correlation analysis, factor analysis, cluster analysis

Úvod

Navzdory pozoruhodnému pokroku ve zdravotním stavu a očekávané délce života v zemích Evropy v posledních desetiletích zůstávají velké nerovnosti nejen mezi jednotlivými zeměmi, ale i napříč skupinami obyvatel v rámci každé země. Tyto nerovnosti ve zdravotním stavu souvisí s mnoha faktory, včetně rozdílu v expozici rizikových faktorů nemocí a v přístupu ke zdravotní péči (European Commission, 2013).

Evropská unie zařadila mezi hlavní politické cíle snížení nerovností ve stavu zdraví a zásadu rovného přístupu ke zdravotní péči na základě potřeby všech obyvatel Evropské unie a pravidelně sleduje, do jaké míry jsou tyto politické cíle dosaženy, jakož i potenciální výhody a náklady různých politických zásahů, které by mohly přispět ke snížení nerovností v oblasti zdraví.

V únoru 2013 přijala Evropská komise zásady "Sociální investice pro růst a soudržnost". Jedna část tohoto dokumentu je věnována investicím do zdraví. Hlavním poselstvím je, že zdraví je samo o sobě hodnotou a také klíčem k hospodářské prosperitě. Dokument zdůrazňuje, že inteligentní investice do udržitelných systémů zdravotnictví, investice do lidského zdraví jako lidského kapitálu a investice do snižování nerovností ve zdraví mohou přispět k hospodářskému růstu (European Commission, 2013).

Země EU nesou hlavní odpovědnost za organizaci a poskytování zdravotnických služeb a zdravotní péče. Politika EU v oblasti zdraví proto slouží k doplnění vnitrostátních politik a pro zajištění ochrany zdraví ve všech politikách EU. Cílem politik a opatření EU v oblasti veřejného zdraví je (European Commission, 2018):

- chránit a zlepšovat zdraví občanů EU,
- podporovat modernizaci zdravotnické infrastruktury,
- zlepšit účinnost systémů zdravotní péče.

Finanční konsolidace a strukturální reforma zdravotnických systémů musí jít ruku v ruce, aby pokračovaly v plnění cílů veřejné politiky a zajistily, že zvýšení efektivity zaručí univerzální přístup a zvýší kvalitu zdravotní péče. Měly by být řešeny v rámci širší agendy strukturálních reforem v kontextu Strategie Evropa 2020 a evropského semestru.

Zajištění optimálního fungování zdravotnických systémů při omezených finančních zdrojích zemí a regionů je velmi obtížný úkol. Jeho řešení vyžaduje množství informací, které lze získat pouze vhodnou analýzou dat, shromažďovaných autorizovanými světovými, evropskými a národními institucemi.

Ukazatele zdraví, které jsou postaveny na spolehlivých a vzájemně srovnatelných datech jsou nezbytným předpokladem pro stanovení a kontrolu provádění strategií a politik zaměřených na zlepšení zdraví Evropanů. Evropská komise v současnosti publikuje různé soubory ukazatelů o zdraví, které jsou a budou i nadále využívány a rozšiřovány s cílem dosáhnout stanovené cíle v rámci Strategie Evropa 2020.

Stejně OECD poskytuje ročně pravidelně aktualizované rozsáhlé soubory dat o mnoha ukazatelích zdraví a systémech zdraví evropských zemí, které jsou současně členskými státy OECD. Seznam proměnných ve zdravotní statistice OECD je velmi široký. Jejich úplný seznam lze nalézt v OECD Health Statistics, (2018). Problémem jsou chybějící údaje pro některé země OECD, které lze částečně doplnit z databáze Světové zdravotnické organizace. Poslední online databáze byla publikována 28. června 2018 a všechny datové sady byly aktualizovány ke dni 12. října 2017 (OECD Health Statistics, 2018).

Paradoxně, právě rozsáhlost těchto datových souborů je příčinou toho, že bez alespoň základní statistické analýzy je míra poskytovaných informací minimální. Příkladem takových statistických analýz, kterých výsledky jsou publikovány formou přehledných tabulek a grafů, jsou publikace OECD iLibrary Health at a Glance (2007, 2009, 2013, 2015, 2017). Poskytují nejnovější srovnatelné údaje a prezentují trendy v různých aspektech výkonnosti zdravotnických systémů v zemích OECD a rovněž výrazné důkazy o velkých rozdílech mezi zeměmi v ukazatelích zdravotního stavu a zdravotních rizik, jakož i ve vstupních a výstupních systémech zdravotnictví.

Cílem článku je ukázat, že aplikace vícerozměrných statistických metod na vybraný soubor ukazatelů stavu zdraví a fungování systému zdravotnictví v evropských zemích OECD může zvýraznit některé silné a slabé stránky a mohla by být užitečná pro identifikaci možných prioritních oblastí pro zdravotní politiku EU a členských zemí. Úspěšné ukázky aplikace těchto metod na ukazatelích systémů zdraví lze najít v (Kopecká & Jindrová, 2017), (Pacáková et al., 2016), (Pacáková & Kopecká, 2018).

Data a metody analýzy

Vzhledem na jednotný způsob vykazování údajů za všechny členské země v rámci Eurostatu a OECD je možné srovnatelné údaje využít k porovnávání různých regionů podle více zvolených ukazatelů stavu zdraví a systémů zdravotní péče, případně doplněných o ukazatele sociální a ekonomické situace regionů.

Databáze ukazatelů zdraví OECD Health Statistics 2017 nabízí značně komplexní zdroj srovnatelných statistik, sloužících jako vhodný nástroj pro provádění srovnávacích analýz různých stránek zdravotních systémů pokročilými metodami statistiky.

Tab. 1: Zvolené ukazatele pro vícerozměrnou analýzu a porovnání stavu zdraví a jeho determinant v Evropských zemích

Zdravotní stav
H1 Očekávaná délka života při narození
H2 Zdravá délka života při narození
H3 Zdravé roky života ve věku 65 let
H4 Úmrtnost na nemoci oběhové soustavy (standardizovaná úmrtnost na 100 000 obyvatel)
H5 Úmrtnost na rakovinu (standardizovaná úmrtnost na 100 000 obyvatel)
H6 Zabranitelná úmrtnost obyvatel (standardizovaná úmrtnost na 100 000 obyvatel)
H7 Vnímaný zdravotní stav „dobrý / velmi dobrý“ obyvatel ve věku 15+ (% populace)
Výdaje na zdravotnictví
E1 Výdaje na zdravotnictví jako podíl na HDP
E2 Výdaje na zdravotní péči na obyvatele (US PPP)
E3 Výdaje na dlouhodobou péči (% celkových výdajů na zdravotní péči)
Zdroje zdravotní péče
C1 Zaměstnanost ve zdravotnictví a sociální práci jako podíl na celkové zaměstnanosti
C2 Lékaři (počet na 1000 obyvatel)
C3 Sestry (počet na 1000 obyvatel)
C4 Jednotky C4 MRI (na milion obyvatel)
C5 Počítačové tomografické snímáče (na 1 000 000 obyvatel)
Sociální determinanty
S1 Míra chudoby (relativní prahová hodnota)
S2 Riziko chudoby v pracujících domácnostech (%)
S3 Disponibilní příjem (US dolar v sazbách PPP)
S4 Míra nezaměstnanosti (% pracovních sil ve věku nad 15 let)

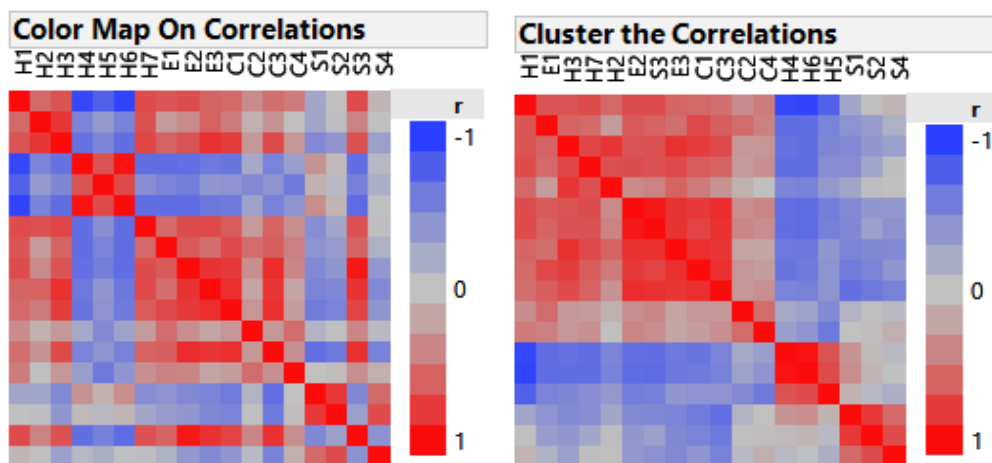
Zdroj: OECD Health Statistics 2017

Pro zvolené vícerozměrné statistické techniky, kterými jsou *korelační*, *faktorová* a *shluková analýza* (viz Hebák et al. 2004, Stankovičová & Vojtková, 2007), byly v souladu s cíli článku vybrány ukazatele, které jsou uvedeny v Tab. 1. Ukazatele (proměnné) H1 až H7 společně charakterizují zdravotní stav, E1 až E3 výdaje na zdravotní péči, zdroje zdravotní péče charakterizují ukazatele C1 a C5 a ukazatele S1 až S4 představují sociální determinanty zdraví obyvatel ve vybraných evropských zemích. Hodnoty ukazatelů jsou převzaty z *OECD Health Statistics 2017*, takže vybranými zeměmi jsou evropské země, které jsou i členy OECD.

Méně známým ukazatelem je „Zabranitelná (amenable) úmrtnost“, která je definována jako předčasné úmrtí (úmrtí do věku 75 let), kterému bylo možno potenciálně zabránit, a to s ohledem na účinnou a včasnou zdravotní péči (Ministry of Health New Zealand, 2017). To znamená předčasné úmrtí na příčiny (nemoci nebo zranění), pro které existují účinné intervence v oblasti zdravotní péče a jsou dostupné v nouzi. Obnovitelná úmrtnost byla zavedena jako opatření pro novozélandský zdravotní systém dne 1. července 2016. Tato metrika je mezinárodně uznávaná jako platný a spolehlivý ukazatel výkonnosti systému zdravotnictví.

Výsledky analýzy

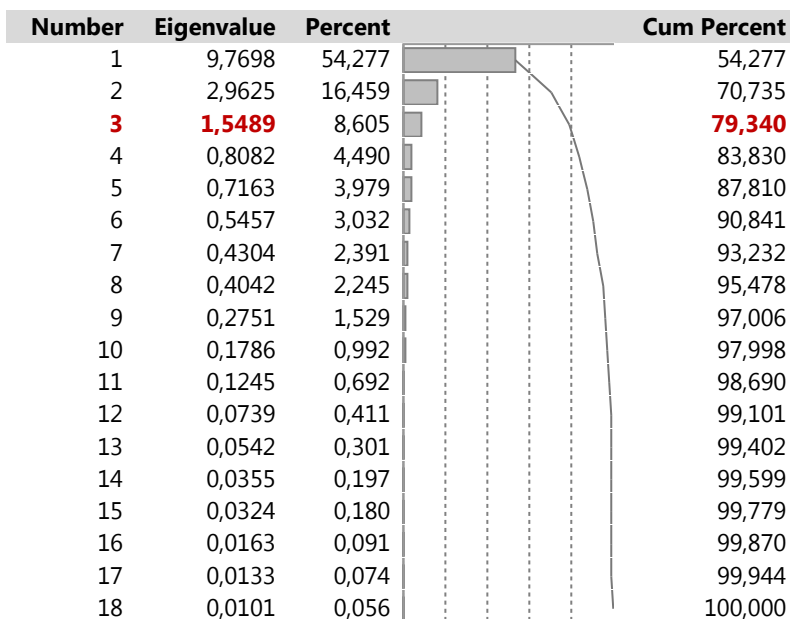
Výsledky korelační analýzy v grafické podobě ukazují korelační koeficienty mezi každou dvojicí ukazatelů a jejich shluky. Výsledky naznačují silnou pozitivní závislost ukazatelů zdravotního stavu na výdajích na zdravotnictví E1-E3, na zaměstnanosti ve zdravotnictví a sociální práci (ukazatel C1) a rovněž na počtu zdravotních sester na 1000 obyvatel (ukazatel C3), středně silnou závislostí na počtu lékařů a na technických zdrojích C4 a C5 a silnou negativní závislost na sociálních determinantech S1-S4.

Obr. 1 Barevná mapa koeficientů korelace a shluků koeficientů korelace mezi původními proměnnými

Zdroj: *OECD Health Statistics 2017*, vlastní zpracování v *SAS JMP*

Aplikace faktorové analýzy umožní získat malý počet společných faktorů, které vysvětlují značný podíl variability původních proměnných. Pro posouzení vhodnosti ukazatelů pro faktorovou analýzu jsme použili kritérium Kaiser-Meyer-Olkin (Stankovičová & Vojtková, 2007). Statistika KMO = 0,7544399 ukazuje vhodnost zdrojových proměnných pro faktorovou analýzu.

Obr. 2 Vlastní čísla a procenta vysvětlené variability

Zdroj: OECD Health Statistics 2017, vlastní zpracování v SAS JMP

Použitím faktorové analýzy v statistickém programovém balíku *Statistica 12* byly extrahovány tři společné faktory, protože tři faktory měly vlastní čísla větší než 1 (Stankovičová & Vojtková, 2007). Společně tvoří téměř 80 % variability původních dat (obr. 2).

Tab. 2: Faktorové zátěže

Indicator	Factor 1	Factor 2	Factor 3
H1	0,906528	-0,00934	0,318014
H2	0,78895	0,052413	-0,200819
H3	0,768442	0,426931	0,124728
H4	-0,911259	-0,05192	-0,199143
H5	-0,633472	0,093032	-0,296436
H6	-0,900476	-0,07838	-0,253168
H7	0,807485	0,25077	0,106453
E1	0,660973	0,342799	0,463807
E2	0,659004	0,529455	0,330547
E3	0,677245	0,520442	0,07212
C1	0,514384	0,634132	0,192238

C2	0,152075	0,116312	0,751755
C3	0,481221	0,306835	0,752156
C4	0,219703	-0,03421	0,848875
C5	-0,022708	-0,02492	0,841822
S1	-0,272452	-0,79072	0,045056
S2	0,00262	-0,90275	0,064685
S3	0,665835	0,511544	0,317976
S4	0,116944	-0,87776	0,065708

Zdroj: vlastní výpočet, výstup ze systému Statistica 12

Faktorové zátěže představují korelaci mezi původními proměnnými a extrahovanými faktory a jsou klíčem k pochopení povahy konkrétního faktoru a k jeho interpretaci. Po otočení metodou *varimax* (Stankovičová & Vojtková, 2007) jsme získali zátěže faktorů, které jsou uvedeny v Tab. 2. Rotace se provádí za účelem zjednodušení identifikace a pojmenování faktorů.

Na základě faktorových zátěží v Tab. 2 jsme zjistili, že 1. faktor má silnou pozitivní korelaci s indikátory zdravotního stavu a výdajů na zdravotnictví, 2. faktor prokázal poměrně mírnou pozitivní korelaci s ukazateli zaměstnanosti ve zdravotnictví a sociální práci a disponibilním příjmem a silnou negativní korelaci s ostatními sociálními indikátory, třetí faktor prokázal silnou pozitivní korelaci s ukazateli personálních a technických zdrojů. Vysoké hodnoty každého faktoru znamenají vysokou úroveň pozorované skutečnosti. Na základě uvedeného jsme společné faktory pojmenovali následovně:

- F1 - Faktor zdravotního stavu a výdajů na zdravotnictví,
- F2 - Faktor sociálních determinantů zdraví,
- F3 - Faktor personálních a technických zdrojů zdravotní péče.

Tab. 3: Faktorová skóre sledovaných zemí

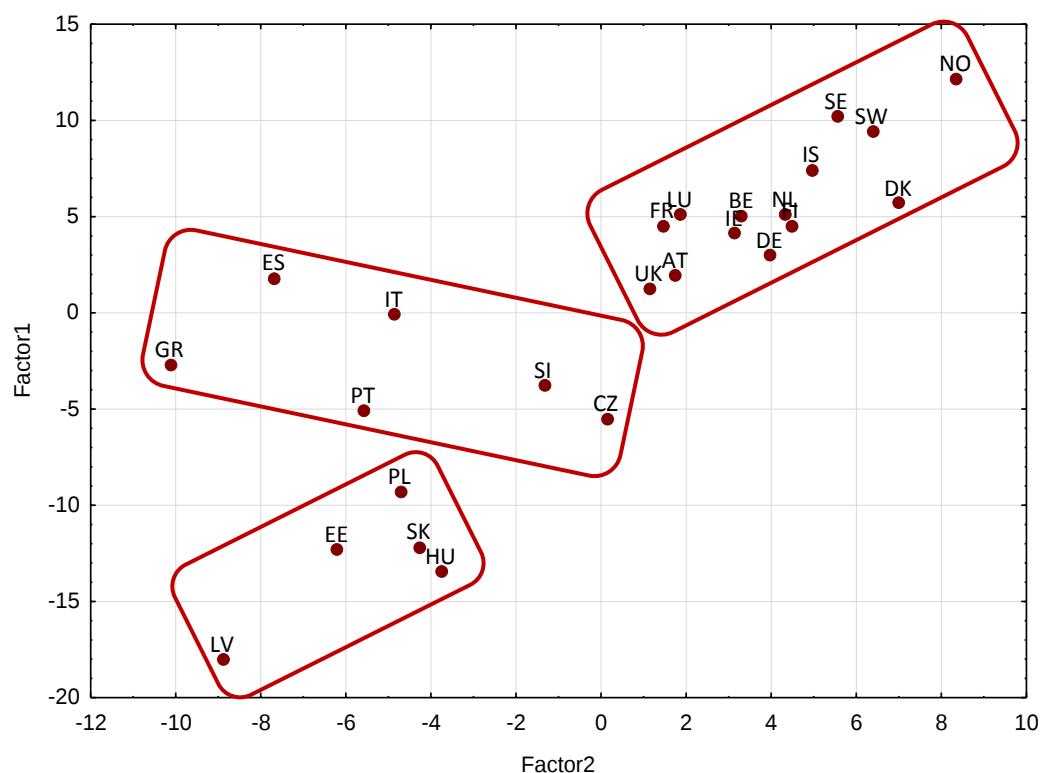
Country	Code	Factor1	Factor2	Factor3
Rakousko	AT	2,00378	1,74353	4,46643
Belgie	BE	5,08323	3,29357	0,57092
Česká republika	CZ	-5,45320	0,11487	-3,71813
Dánsko	DK	5,73055	6,99177	3,07196
Estonsko	EE	-12,25560	-6,22476	-4,45906
Finsko	FI	4,55566	4,45395	3,07897
Francie	FR	4,55871	1,43485	0,59611
Německo	DE	3,03376	3,95455	5,77128
Řecko	GR	-2,62676	-10,14940	1,14920
Maďarsko	HU	-13,41090	-3,78231	-8,10042
Island	IS	7,46812	4,94746	3,91766
Irsko	IE	4,16867	3,13029	-1,21098
Itálie	IT	-0,05871	-4,87130	2,99287
Lotyšsko	LV	-17,99340	-8,90168	-4,54024
Lucembursko	LU	5,15976	1,83866	-0,01253

Nizozemí	NL	5,14330	4,32427	0,07244
Norsko	NO	12,21040	8,34577	4,50509
Polsko	PL	-9,24465	-4,73269	-6,37747
Portugalsko	PT	-5,06248	-5,59551	-0,95386
Slovensko	SK	-12,12520	-4,27758	-5,29907
Slovinsko	SI	-3,72020	-1,35464	-3,78259
Španělsko	ES	1,85508	-7,69628	0,83205
Švédsko	SE	10,24510	5,53130	3,11245
Švýcarsko	SW	9,44452	6,36282	7,31856
Spojené království	UK	1,29049	1,11854	-3,00166

Zdroj: vlastní výpočet, výstup ze systému Statistica 12

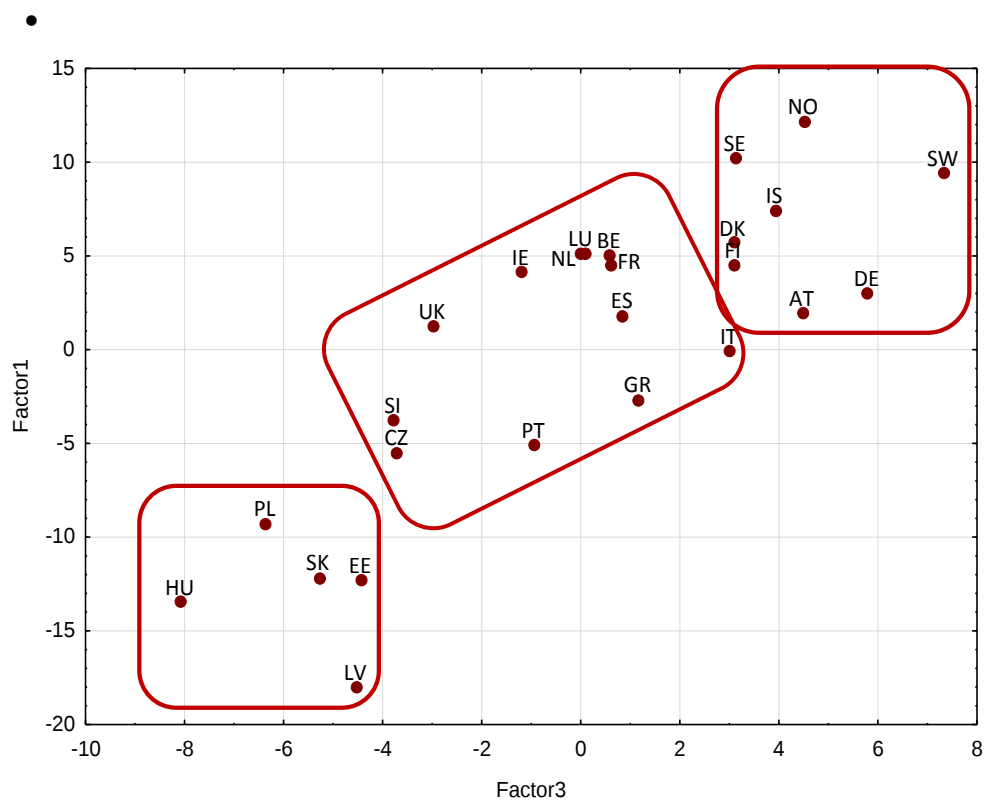
Tab. 3 uvádí tzv. faktorové skóre, resp. hodnoty společných faktorů pro každou sledovanou zemi. Grafické zobrazení zemí ve dvourozměrném souřadnicovém systému s osami dvojice faktorů umožňuje rychle vyhodnotit pozorovanou situaci v každé zemi a také porovnat situaci v různých zemích.

V koordinačním systému faktorů F1 a F2 (Graf 1) je zřejmá přímá závislost F1 - *Faktoru zdravotního stavu a výdajů na zdravotnictví* a F2 - *Faktoru sociálních determinantů zdraví*. Lze pozorovat tři skupiny zemí, jednu s vysokými hodnotami obou faktorů, obsahující všechny „staré členské země“ EU, druhou s nízkými hodnotami obou faktorů, obsahující pět nových členských států EU, konkrétně Lotyšsko, Estonsko, Polsko, Slovensko a Maďarsko, a třetí se střední úrovní faktoru F1 a nízké až střední úrovní faktoru F2. Kromě přímořských jižních zemí do této skupiny patří také Slovinsko a Česká republika. Specifickou skupinu tvoří čtyři přímořské státy, Řecko, Španělsko, Itálie a Portugalsko, s nízkou úrovní sociálních determinantů zdraví a relativně vysokou úrovní zdravotního stavu a výdajů na zdravotnictví. Lze to vysvětlit tím, že v závislosti F1 na F2 dochází k určitému časovému zpoždění a zlá sociální situace v těchto zemích v ostatních letech se na stavu zdraví obyvatel ještě v plném rozsahu neprojevila.

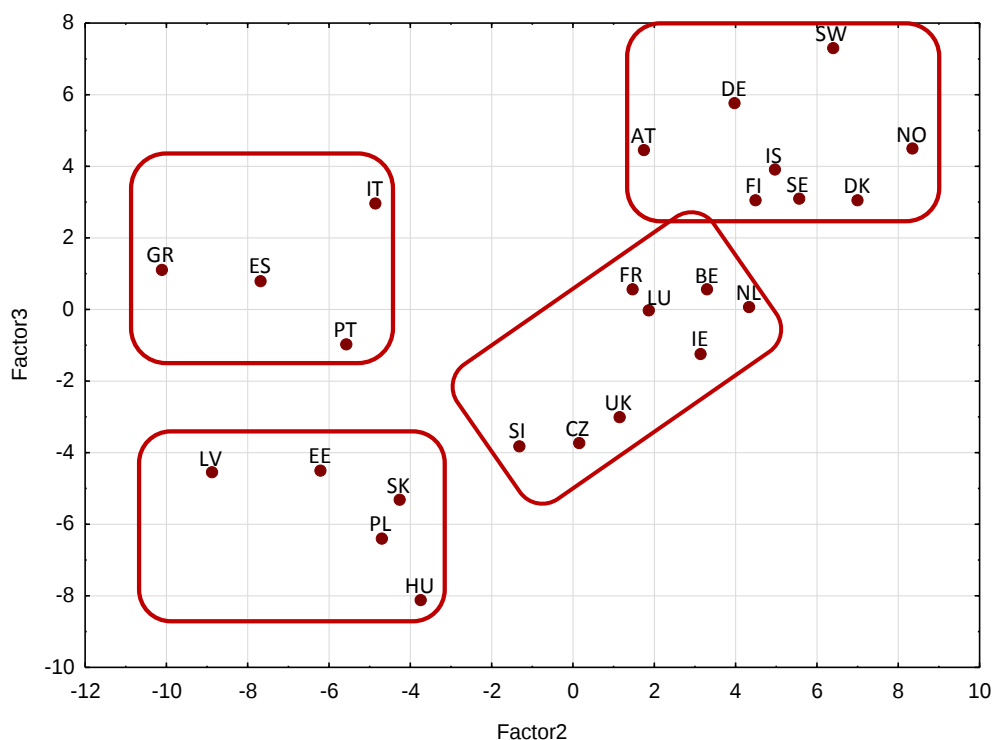
Graf 1: Umístění monitorovaných zemí v souřadnicovém systému faktorů F2, F1

Zdroj: vlastní zpracování v Excelu dle Tab. 3

Graf 2: Umístění monitorovaných zemí v souřadnicovém systému faktorů F3, F1

Zdroj: vlastní zpracování v Excelu dle Tab. 3

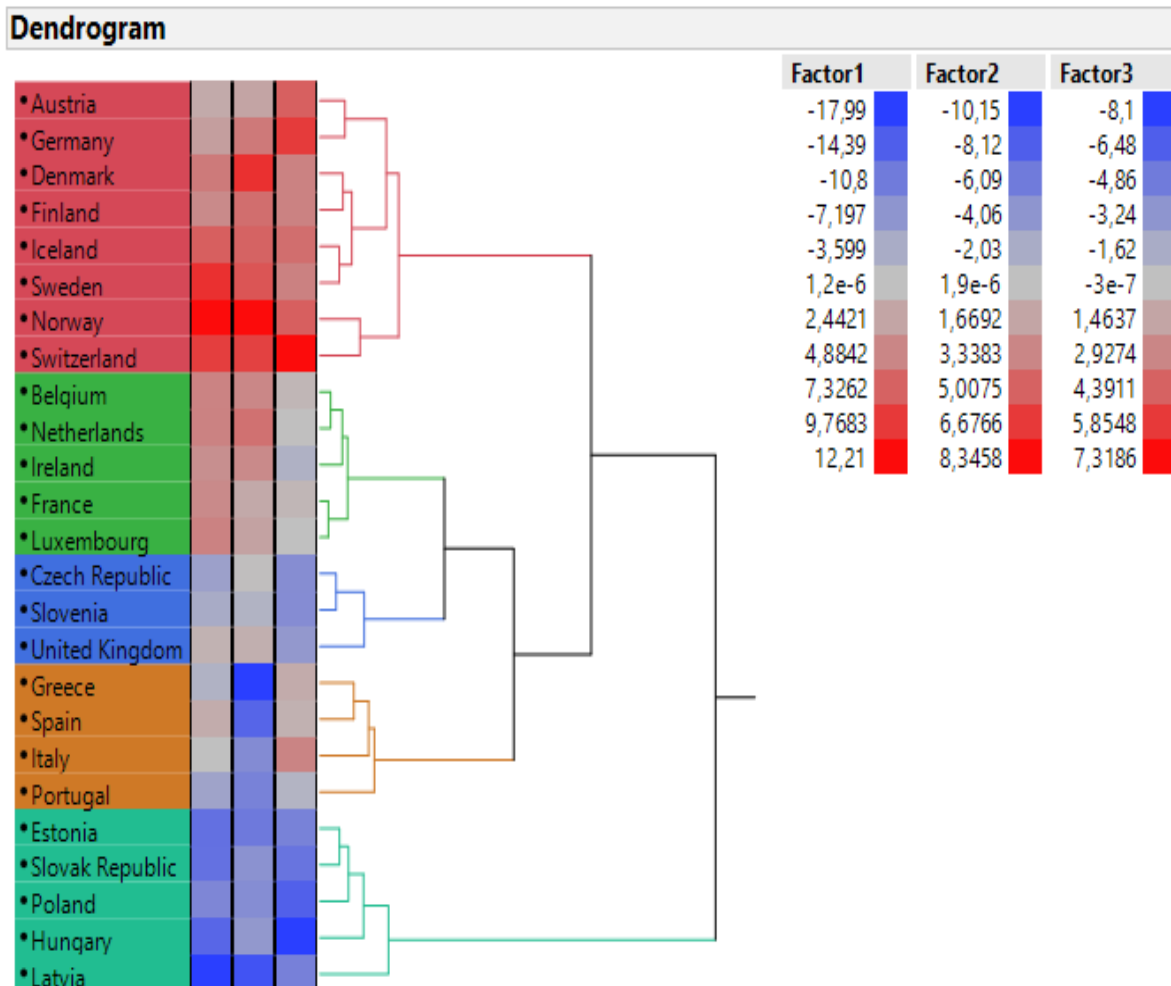

Graf 3: Umístění monitorovaných zemí v souřadnicovém systému faktorů F2, F3

Zdroj: vlastní zpracování v Excelu dle Tab. 3

Graf 2, znázorňující umístění monitorovaných zemí Evropy v souřadnicovém systému faktorů F1 a F3 naznačuje, že F3 - *Faktor personálních a technických zdrojů zdravotní péče* má pozitivní vliv na F1 - *zdravotní stav a výdaje na zdravotnictví*. Znovu se vytvořily tři seskupení sledovaných zemí. Jedno seskupení tvoří státy severní a západní Evropy s vysokými hodnotami obou faktorů, seskupení s nejnižší úrovní obou faktorů znovu tvoří stejných pět zemí jako na Grafu 1 a třetí, nejpočetnější je seskupení států se střední úrovní obou faktorů, do kterého znovu patří i Česká republika.

- Graf 3 zobrazuje závislost faktoru F3 - *Faktor personálních a technických zdrojů zdravotní péče* na faktoru F2 - *Faktor sociálních determinantů zdraví*. Znovu je patrná přímá závislost těchto dvou faktorů a podobně jako ve Grafu 1 lze pozorovat specifickou situaci seskupení zemí Řecko, Španělsko, Itálie a Portugalsko, kde i při nízké úrovni faktoru sociálních determinantů zdraví lze pozorovat střední až vysokou úroveň faktoru personálních a technických zdrojů zdravotní péče. Bohužel, seskupení pěti nových členských států EU s nejnižší úrovní obou faktorů je stejné jako ve Grafu 1 a Grafu 2.

Obr. 3 Dendrogram a barevná mapa extrahovaných faktorů

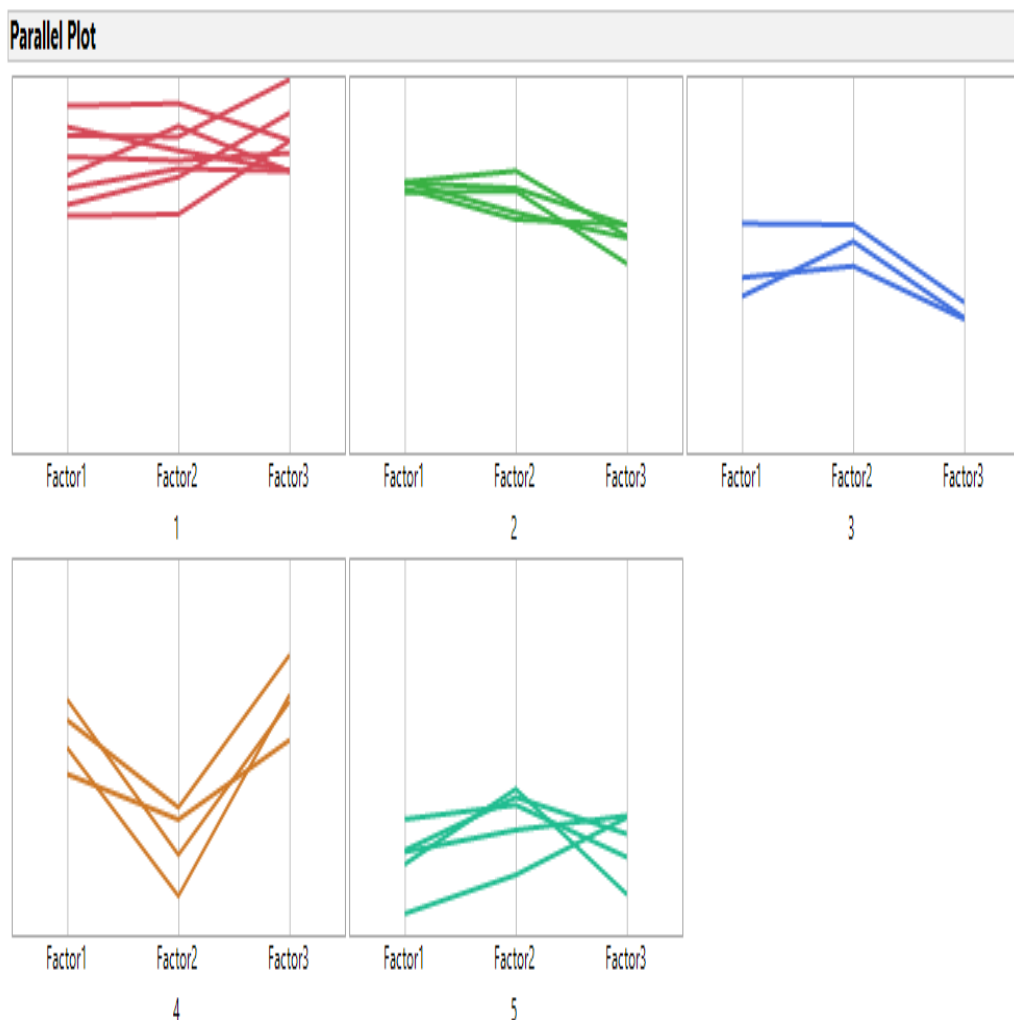
Zdroj: vlastní zpracování v SAS JMP

Faktorová analýza založená na metodě hlavních komponent poskytla tři vzájemně nezávislé faktory, z nichž každý reprezentuje jeden rozměr zdravotní situace. Tyto faktory jsou vhodné pro shlukovou analýzu (Hebák et al. 2007). Dendrogram shluků (Obr. 3) a paralelní grafy (Obr. 4) představují výsledky shlukové analýzy v názorné vizuální podobě.

Podle legendy na Obr. 3 představuje červená barva vysokou, tedy požadovanou hodnotu každého faktoru a škála hodnot je indikována intenzitou barvy. Nízké hodnoty faktorů jsou analogicky zobrazeny modrou barvou.

Barevná mapa (Obr. 3) se v 1. sloupci týká 1. faktoru zdravotního stavu a zdravotních výdajů, druhý sloupec barevné mapy představuje sociální determinanty zdraví a 3. sloupec představuje faktor personálních a technických zdrojů zdravotní péče.

Podle dendrogramu Wardovy metody (Stankovičová & Vojtková, 2007) uvažujeme o pěti různých shlucích zemí značně vzájemně podobných podle tří společných faktorů a značně rozdílných podle těchto faktorů od zemí v ostatních shlucích. První červený shluk zahrnuje 8 zemí s vysokými hodnotami všech tří faktorů. V pěti zemích zeleného shluku existují mírně nižší hodnoty prvních dvou faktorů a výrazně nižší hodnota třetího faktoru ve srovnání s červeným shlukem. V modrém shluku tři zemí jsou oproti předchozím dvěma skupinám znovu degradovány hodnoty všech tří faktorů. Hnědý shluk čtyř zemí se vyznačuje hlavně nízkými hodnotami sociálních determinantů zdraví a střední úrovní dalších dvou faktorů. Do posledního shluku patří země s nejnižší úrovní podle všech tří faktorů a bohužel znovu ho tvoří státy Lotyšsko, Estonsko, Polsko, Slovensko a Maďarsko.

Obr. 4 Paralelní grafy shluků monitorovaných zemí

Zdroj: vlastní zpracování v SAS JMP

Analogickou interpretaci pěti shluků z dendrogramu na Obr. 3 poskytují rovněž paralelní grafy na Obr. 4.

Shrnutí:

Výsledky zvolených vícerozměrných metod potvrdily užitečnost jejich použití pro snížení dimenze rozsáhlých datových souborů ukazatelů stavu zdraví v zemích Evropy, posouzení nerovností ve stavu zdraví a identifikaci některých jejích determinantů.

Korelační analýza poskytla kvantifikaci kauzálních vztahů ukazatelů stavu zdraví, výdajů na zdravotní péči, personálních a technických zdrojů a sociálních determinantů zdravotní péče. Aplikace faktorové analýzy umožnila nahradit 19 původních ukazatelů třemi společnými faktory, vysvětlujícími téměř 80 % variability původních proměnných. Identifikace těchto faktorů pomocí faktorových zátěží umožnila posoudit vliv sociálních determinantů a personálních a technických zdrojů na stav zdraví a rovněž nerovnosti ve stavu zdraví v monitorovaných zemích, způsobené těmito faktory. Grafy 1 – 3 potvrzují, že navzdory úsilí a opatřením Evropské komise jsou tyto nerovnosti značné. Potvrzují to rovněž výsledky shlukové analýzy, které jsou v souladu s výsledky faktorové analýzy.

Využití vhodných statistických programových balíčků a tabulkového procesoru Excel umožní publikaci výsledků pokročilých statistických metod v názorné vizuální formě, srozumitelné i osobám bez důkladné znalosti těchto metod.

Tento článek byl zpracován s podporou výzkumného projektu SGS číslo SGS_2018_012, jehož poskytovatelem je Univerzita Pardubice.

Literatura:

- EUROPEAN COMMISSION (2013). *Improving health for all EU citizens*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. [Online]. Available: https://ec.europa.eu/health/sites/health/files/health_policies/docs/improving_health_for_all_eu_citizens_en.pdf.
- EUROPEAN COMMISSION (2018). Public Health. [Online]. Available: <https://ec.europa.eu/health/>.
- EUROPEAN COMMISSION (2018). Key documents. [Online]. Available: https://ec.europa.eu/health/key_documents_en.
- HEBÁK, P., HUSTOPECKÝ, J., JAROŠOVÁ, E., I. PECÁKOVÁ, I. (2004). *Vícerozměrné statistické metody*. Praha: Informatorium.
- OECD/EU (2016), Health at a Glance: Europe 2016: State of Health in the EU Cycle, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264265592-en>
- OECD (2016), Society at a Glance 2016: OECD Social Indicators, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264261488-en>
- OECD (2015), Health Inequalities. [Online]. Available: <http://www.oecd.org/health/inequalities-in-health.htm>
- OECD/EU (2016), Health at a Glance: Europe 2016: State of Health in the EU Cycle, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264265592-en>.
- OECD (2017), Health at a Glance 2017: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/health_glance-2017-en
- OECD Health Statistics (2018), OECD, Paris. (Updated June 2018). [Online]. Available: <http://www.oecd.org/els/health-systems/health-data.htm>
- OECD health statistics (2018), List of variables 2018. [Online]. Available: <http://www.oecd.org/els/health-systems/List-of-variables-OECD-Health-Statistics-2018.pdf>
- KOPECKÁ, L., JINDROVÁ, P. (2017). Comparison of Mortality due to Critical Illnesses in the EU Countries, Proceedings of the 11th Professor Aleksander Zelias International Conference on Modelling and Forecasting of Socio-Economic Phenomena. Cracow: Cracow University. pp. 133-142
- MINISTRY OF HEALTH NEW ZEALAND (2017), Defining Amenable Mortality. [Online]. Available: https://www.google.com/search?q=amenable+death&rlz=1C1FLDB_enSK518SK518&og=amenable+death&aqs=chrome..69i57j35i39j0l4.4955j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8
- PACÁKOVÁ, V., JINDROVÁ, P., ZAPLETAL, D. (2016). Comparison of Health Care Results in Public health Systems of European Countries. In: *European Financial Systems 2016*. Proceedings of the 13th International Scientific Conference, Brno: Masaryk University, 2016, pp. 534-541.

- PACÁKOVÁ, V., KOPECKÁ, L. (2018). Inequalities in Health Status Depending on Socio economic Situation in the European Countries. *E+M Ekonomie a Management*, 2, XXI, 2018. str. 4-20.
- STANKOVIČOVÁ, I., VOJTKOVÁ, M. (2007) *Viacrozmerné štatistické metódy s aplikáciami*. Bratislava: IURA Edition.
- ŠOLTÉS, E., ŠOLTÉSOVÁ, T. (2018) Comparison of Income Poverty and Social Exclusion in EU in 2008 and 2016. In: The 12th Professor Aleksander Zelias International Conference on Modelling and Forecasting of Socio-economic Phenomena, Poland: Zakopane. [Online]. Available: <http://www.konferencjazakopianska.pl/>

Kontaktní adresy autorů:

- prof. RNDr. Viera Pacáková, Ph.D., Ústav matematiky a kvantitativních metod, Fakulta ekonomicko-správní, Univerzita Pardubice, Studentská 95, 532 10 Pardubice, Česká republika, E-mail: Viera.Pacakova@upce.cz
- Mgr. Pavla Jindrová, Ph.D., Ústav matematiky a kvantitativních metod, Fakulta ekonomicko-správní, Univerzita Pardubice, Studentská 95, 532 10 Pardubice, Česká republika, E-mail: Pavla.Jindrova@upce.cz
- Bc. Zuzana Žáčková, Ústav matematiky a kvantitativních metod, Fakulta ekonomicko-správní, Univerzita Pardubice, Studentská 95, 532 10 Pardubice, Česká republika, E-mail: st41161@student.upce.cz

Verejné knižnice ako súčasť kultúry na miestnej úrovni v podmienkach Slovenskej Republiky

Public libraries as a part of local culture in the conditions of Slovak Republic

Viera Papcunová, Jarmila Hudáková

Abstract:

Libraries provide general access for culture, knowledge and information for inhabitants in printed and digital form, thereby they create the conditions for lifelong learning for inhabitants. They support individual, formal and informal learning for all age categories of users. The systematic collection, storage, processing and disclosure of information disseminated on all types of media are an important attribute not only of the current development of a modern knowledge society but also of significant investment in the future development of knowledge, culture and education of the country's inhabitants. The establishment of libraries belongs to the original competencies of the municipalities. Despite the relatively fragmented structure of the settlements in Slovak Republic in most municipalities to exist libraries that provide their services for the all inhabitants. At the local level, public libraries represent an important aspect of the development of culture in the municipalities and towns. The aim of the paper is to evaluate the position of public libraries on selected indicators in the period 2007 - 2017 in the conditions of Slovak Republic.

Key words:

Public libraries, local self - government, financing of public libraries,

Introduction

Act No. 126/2015 Coll. about libraries defines the library as a cultural, information and educational institution that complements, professionally records, processes, stores, protects, uses and makes available their books, provides library and information services, helps to satisfy cultural, informational, scientific and educational needs of users and promotes their lifelong learning, information literacy, creative personal development and linguistic diversity. The using of library services is closely linked to the educational level of the population. It confirms this also Carlozzi (2018) who say, that The Pew Research Center's surveys consistently find that richer and more educated people use libraries more often than people with lower income and education levels. So, library funding and their usage might be effects of the community's overall characteristics. Erich (2018) notes that also many public libraries throughout the summer can be organized literary activities and workshops, painting, crafts and other artistic pursuits particularly suited for children and the elderly. Many public libraries come to help students with their homework, to provide access to databases. All these activities can be carried out in informally arranged spaces such as homework café in which students carry out their homework supervised and guided by qualified library staff to help them learn technological and digital skills, information, and data filtering, correct evaluation of the information.

Based on Act No. 126/2015 Coll. the municipality provides library and information services by establishing a municipal library or town library as a legal entity, through the organizational unit of a legal person established by the municipality or through the organizational unit of the municipal office or through another library. Protivínsky et al. (2015) states that from the results of research carried out in the Czech Republic on a sample of 372 libraries in predominantly in

small municipalities, show that libraries in the smallest municipalities did not offer so many specific programs for individual population groups. Due to the very low representation of these groups among the inhabitants of the municipality and the small resources of the library (staff, financial equipment), it is more natural for them to offer library services and other programs to all inhabitants of the municipality without any difference. They also often state that they cannot or do not consider it appropriate to target their belongings to certain vulnerable groups (eg. income, mental health, ethnic origin). If libraries in small municipalities are targeting some groups, they are usually elderly or children (but are not defined as a specific group at risk of social exclusion). Martins, Canhoto (2016) note, that rural public libraries have been acknowledged as leading actors for the mobilisation of community's strategies. On the one hand, public libraries present community property and on the other hand, they contribute to community development. De Paiva, Ferraz (2018) mention that the public library is the local center of information, which to provide all types of knowledge and information to its users. The services of the public library are provided on the basis of equality of access for all, regardless of age, race, sex, religion, nationality, language or social status. According to data from National Public Library System, in April 2015, there were in Brazil 6,102 community, municipal, state, and federal public libraries in Brazil distributed into the 5,570 municipalities within the 26 states and the Brazilian Federal District.

Objectives and methods

The aim of the paper is to analyse the public libraries on selected indicators in the period 2007 - 2017 in the conditions of Slovak Republic. The object of the paper was cumulative data of public libraries in Slovak republic. The data sources for the individual indicators were obtained from the Ministry of Culture of Slovak Republic and from the Statistical Office of the Slovak Republic. Analysis and results were processed in MS Excel. We analyse following relationship:

$$\text{Share of the children on total number of active users} = \frac{\text{active users under 15 years old}}{\text{total number of active users}} \times 100$$

$$\text{Number of children per library}_{\text{cities}} = \frac{\text{number of inhabitants under 15 years old in cities}}{\text{the number of city libraries}}$$

$$\text{Number of children per library}_{\text{municipalities}} = \frac{\text{number of inhabitants under 15 years old in municipalities}}{\text{the number of municipal libraries}}$$

$$\text{Transfers from municipalities per library} = \frac{\text{transfers from municipalities}}{\text{number of municipal libraries}}$$

Results

Public libraries include regional libraries with county scope, city and municipal libraries. The number of public libraries declined annually during the analysed period. The reason for decline of public libraries is that many libraries disappear because of lack of readers or they merge with other libraries in order to reduce their operational costs. Some of them also transit into the net of school libraries. Transition of public libraries into the net of school libraries happens especially on the level of municipal or regional libraries.

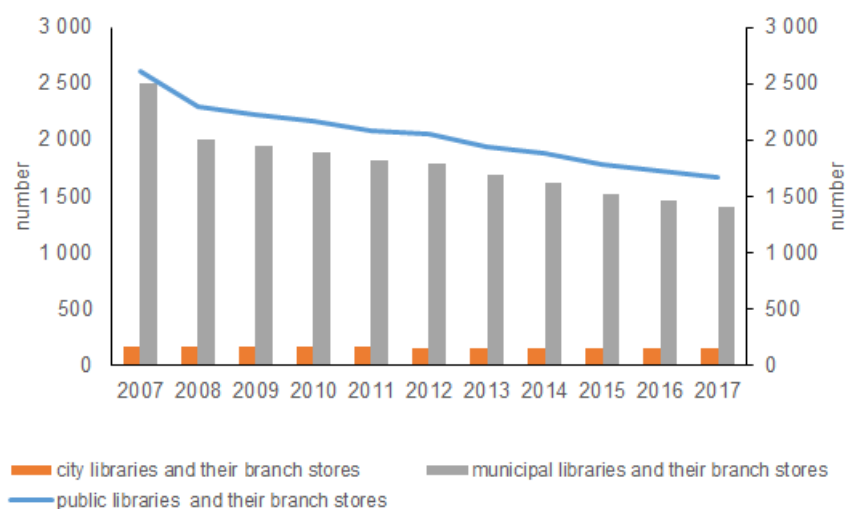

Figure 1: Development of the number of public, cities and municipalities libraries in the Slovak Republic in the period 2007-2017

Source: Ministry of culture of Slovak republic, own processing

The status of self-government is determined with the range of competences and the range of financial funds, which they can use for the performance of their competences (Dvořák, 2017). In Slovak Republic, the establishment of primary schools belongs to the transferred competencies of municipalities and the establishment of secondary schools belongs to the transferred competencies of higher territorial units. Municipalities and higher territorial units obtained these competencies from reforms of public administration as a transferred competence. In practice it means that if municipality or higher territorial units operates either primary or secondary school and at the same time there is also a library, the school and library can be merged together and hence public library transit into the net of school libraries. Overall we observed a decline of the number of public libraries during the analysed period by 36.12% (2017 in comparison with 2007). In Slovak Republic, 140 municipalities from the total number of municipalities have the city status. Based on the analysis we claim that in every city there is a city library and some of these city libraries even have their own branch also in municipalities or city boroughs. During the analysed period the total number of city libraries changed only minimally every year. However, if we compare years 2007 and 2017, we record decline also in this category of libraries by 8.28% (fig.1). Klimovský (2009) states that the Slovak local residential structure can be labelled as strongly fragmented (more than 67% of Slovak municipalities has less than 1000 inhabitants, but overall only about 16% of total population Slovakia lives there). The most fragmented are parts of north-eastern Slovakia as well as south part of central Slovakia, where are situated municipalities with population less than 250 inhabitants. Despite these facts, all municipalities provide the same amount of competencies, no matter how many inhabitants they have. Running of libraries belongs into the original competencies of municipalities. In practice it means that if there is a demand after such service in a municipality and the municipality has enough financial funds for running such service, it provides librarian services for its citizens. However, small municipalities do not provide such service at all or they provide it as a part of municipal office service, where the head of the library is directly a worker of municipal office, who is not qualified for working in this service. In the scope of municipal libraries we record the greatest decline of their number during the observed period (decline in 2017 in comparison with 2007 was 43.69%).

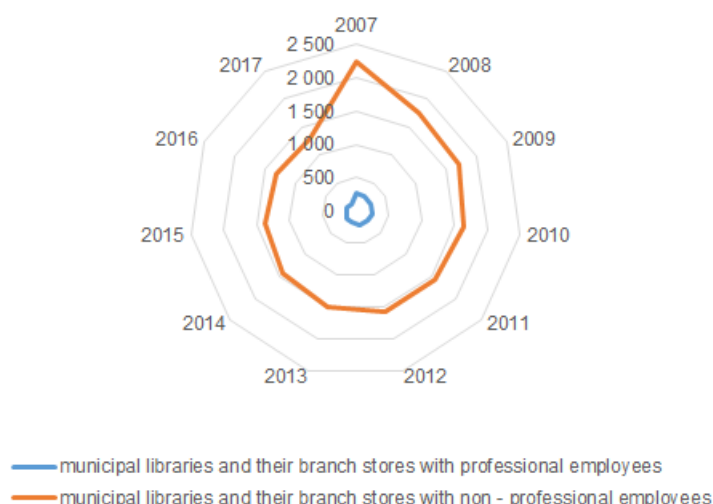

Figure 2: Development of the number of municipalities libraries in the Slovak Republic in the period 2007-2017

Source: Ministry of culture of Slovak republic, own processing

Both qualified and unqualified employees can provide services in municipal libraries. In small municipalities the course of libraries is provided mostly by unqualified personnel (either by municipal office workers or pensioners). Mouza, Taousanis (2018) note, that public librarians faced with many difficulties due to high workload and increased responsibilities resulting from the lack of qualified personnel who work in libraries. It confirms also Haines, Calvert (2009) who say that empirical evidence suggests that it hard to find suitable people to appoint to rural library positions, suggesting that some librarians are don't want to work in those libraries; and those staff who do take employment in a rural library become frustrated with some aspects of the post, especially professional isolation and the related problem of their career development. In 2005–06 there were 1,111 people working in public libraries and joint-use school and public libraries across South Australia. 144 of these people were employed in rural libraries serving communities with a population of less than 4,000 and no closer than 100 km to a town or city with a population greater than 20,000 people. This statement is supported by figure 2 from which we can conclude that in vast majority the libraries with unqualified personnel (on average 90%) dominate and only 10% of municipal libraries provide this service by qualified personnel. These are mainly larger municipalities and cities. With higher grade of personnel qualification grows also the number of services provided. In libraries with unqualified personnel only lending services can be provided, whereas in libraries with qualified personnel a larger portfolio of services can be provided-search services, intra-librarian exchange, Internet connection, audio-visual services etc.

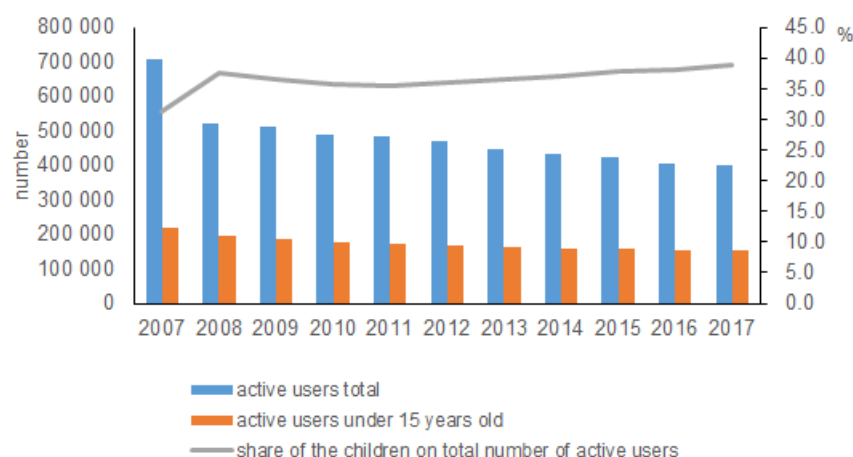

Figure 3: Development of the number of active users of libraries in the Slovak Republic in the period 2007-2017

Source: Ministry of culture of Slovak republic, own processing

The most important attributes for the creation and existence of libraries are their active users. In the past, library readers lent classic books from libraries, but in the present, however, classic books replace e-books, which in the end also affect the number and structure of active users. Real, Bertot, Jaeger (2014) note that every public library in the United States offers public Internet access, these institutions are invaluable in promoting digital inclusion. However, the data from Public Library Funding and Technology Access Survey shows that not all libraries are the same, with rural public libraries lagging behind libraries in more populated areas in providing technology services. On the one hand, IT technology has provided libraries with the opportunity to expand their services (the introduction of the Internet into libraries, electronization of services, online catalogues), but on the other hand it has brought negatives (e.g. e-books) which, in the end, decrease the total number of active users. This is also confirmed by figure 3, where we can monitor the annual decline of active users (in 2017, compared to 2007, the decrease was 43.52%). Since the most part of library incomes present the reader's fees, it will be important for libraries to find new attractive opportunities to attract readers to the library. One of the most important aims groups present group of readers under the age of 15. This group presents for an average of 35% of the total number of active users. Even in this group, we are seeing a decline in active users, but not as significant as the overall drop of active users (decrease in 2017 compared to 2007 present 29.69%). The National Institute for Certified Educational Measurements of Slovak Republic (2016) found that the results of Slovak pupils in mathematical, reading and natural science literacy lag behind the average of the OECD countries. However, the decline of reading literacy levels is not only Slovak specific but also concerns for other countries. In this context, we are talking about a new phenomenon - bibliophony or the so-called "A literacy. It is a permanent indifference for to reading and for to books. According to Brezovska (2018), inadequate, unsophisticated reading (and information) literacy leads, in the end, to serious problems in the study as well as in the application of the demands on the labor market. Young people become a so-called functional or secondary illiteracy, which can result not only in the reduction of the education and competitiveness of the company, state, but also to the threat of democracy (for example, people are more affected by manipulation of advertising or manipulation by populist campaigns). Some European countries (Belgium, Spain, France, Lithuania, the Republic of Hungary, Portugal, Norway and Slovenia) have already adopted various plans and programs to improve the level of reading literacy. The Ministry of Science, Research and Sport of Slovak Republic, within the framework of the National Strategy for Level Upgrading and Continuous Development of Reading Literacy, has declared the school year 2016/2017 for the year of reading literacy in support of children's reading literacy. The goal of developing reader literacy is a reader who has reader competencies that enable him to work with different types of texts used for different purposes. The development of reader literacy can be considered for the most

important part of modern education. The National Library of the Czech Republic (2003) states that libraries have long been cooperating with education providers. The public library is the perfect bridge between informal and individually-controlled studies and the world of educational institutions and training. The public library has traditionally been a gathering place and a wide range of information on the possibilities of institutional education and training is available. Despite the importance of reading literacy in lives of people, in PISA testing, in 2015, the performance of Slovak students in reader literacy was already five times below the average of the participating OECD countries. Compared to 2012, the average performance of Slovak students decreased by a further 10 points, and experts point out that we are a country whose results are fall sharper than in other OECD countries (Brezovská, 2018).

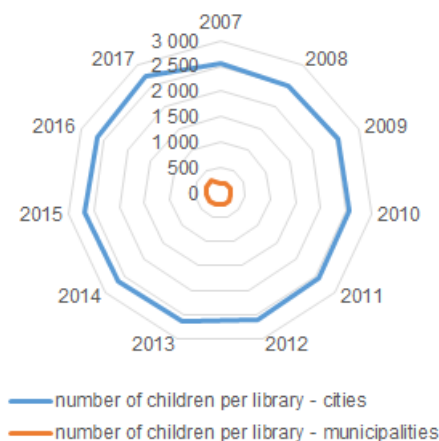

Figure 4: Development of the number of children per library in cities and in municipalities in the Slovak Republic in the period 2007-2017

Source: Ministry of culture of Slovak republic, own processing

From the analysis we can conclude that on average of 35% from the total number of active users to create the readers under 15 years of age, which present on average 170,000 children per all libraries. Figure 4 shows that there on average, it belongs to 1 city library 2,500 children and on average, it belongs to 1 municipal library 250 children. During the analysed period this number slightly grew, which is positive.

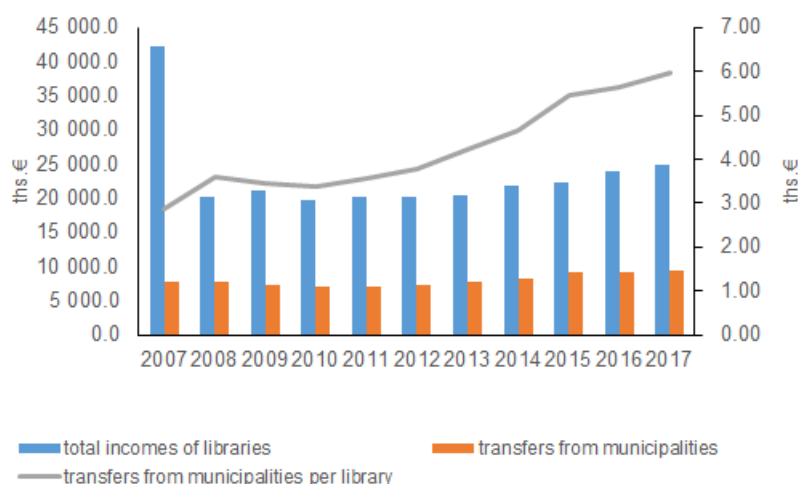

Figure 5: Development of the financing of the libraries in the Slovak Republic in the period 2007-2017

Source: Ministry of culture of Slovak republic, own processing

The sources of library funding under the Act No.126/2015 Coll. may be: subsidies from the state budget, subsidies from the municipality budget or subsidies from the budget of the higher territorial unit, income from library and information services, financial resources received from other persons in the form of subsidies, contributions from municipal budgets to the purchase of a books, where the regional library also performs the function of the city library and other income. Kostagiolas, Margiola, Avramidou (2011) note that also libraries in Greece are mostly financed by public sources, with private funding covering only a very small proportion of their budget. Another authors Pacios, Rodriguez-Bravo, Vianello-Osti et al. (2018) add that libraries, as public institutions which get funds and subsidies from the government, should be transparently published their information about handling of their funds on their websites. The total incomes of public libraries during the analysed period excluding 2008 and 2010 increased (figure 5). However, compared with 2007 and 2017, we recorded a decline in total public library revenues by 41.24%. Transfers from municipalities represented an average of 7,300 ths. €, which on represent for 1 municipal library an average of 4.5 ths. €. Stasselová (2011) states that the public library and its library services are a long-term investment for the benefit of the community and should be adequately funded.

Conclusion

The analyses showed that in the conditions of Slovak Republic the number of public libraries at the local level is decreasing. However, it is important to note that the trend of reducing the number of functioning public libraries is not only the case of the Slovak Republic but it is the development that we can observed in the most developed countries of the world, but not only as a result of the economic crisis that hit the world in previous years. It is also the result of a changing environment characterized by the rapid rise of modern information and communication technologies increasingly available to broad populations and the emergence of new types of library and information services based on the use of modern technologies. It is natural, therefore, that libraries have to respond to these developments and adapt for new conditions and requirements in order to survive in the competition of ubiquitous online environments and digital content.

This article is a part of solution of the project VEGA No.1/0407/18 "Measuring performance of the local self – government."

Literature:

ACT No. 126/2015 Coll. about libraries

BREZOVSKÁ, L. 2018 Čitateľská gramotnosť našich detí sa prepadáva. Čo robíme, aby sme to zmenili? Available <https://eduworld.sk/cd/lucia-brezovska/3291/citateľska-gramotnost-nasich-deti-sa-prepadava-co-robime-aby-sme-to-zmenili>

CARLOZZI, M. 2018. The Socioeconomic Profile of Well – Funded Libraries Public Libraries: A Regression Analysis. In: Evidence Based Library and Information Practice, 2018, vol. 13, no.2, pp.13-26, DOI: 10.18438/ebliip29332

DE PAIVA, MDM., FERRAZ, MN. 2018. Public Libraries and School Libraries: Major Differences. In: Transinformacao, 2018, vol. 30, no.2, pp. 237-247, DOI: 10.1590/2318-08892018000200008

DVOŘÁK, M. 2017. Comparison of the Financial Management of Local Self – Government in the Czech Republic and the Slovak Republic. In: Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Region v rozvoji společnosti 2017, Brno: Mendelova univerzita v Brně, pp. 185-193, ISBN 978-80-7509-548-0

ERICH, A. 2018. The Role of Public Libraries in Non – Formal Learning. In: Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala, 2018, vol.10, no.3, pp. 17-24, DOI 10.18662/rrem/59

- HAINES, R., CALVERT, P., J. 2009. Is Isolation a Problem? Issues Faced by Rural Libraries and Rural Library Staff in South Australia, the Australian Library Journal, vol. 58, no. 4, pp. 400-415, DOI: 10.1080/00049670.2009.10735928
- KLIMOVSKÝ, D. 2009. About Possible Solutions of the Fragmented Local Settlement Structure. (O možných riešeniach fragmentovanej lokálnej sídelnej štruktúry). Acta Politologica, vol. 1, no. 2, pp. 182 - 213. ISSN 1803-8220.
- KOSTAGIOLAS, P., MARGIOLA, A., AVRAMIDOU, A. 2011. A Library Management Response Model against the Economic Crisis. The Case of Public Libraries in Greece. In Library Review, England: W Yorkshire, 2011, vol.60, no. 6, pp.486-500, ISSN 0024-2535 DOI 10.1108/00242531111147206
- MARTINS, J.T., CANHOTO, R. 2016. Leveraging New Knowledge with Relational Capabilities: an Investigation of Rural School Libraries in Southern Portugal. In: Library Review, vol. 65, no. 6/7. pp. 386-403. ISSN 1758-793X
- MOUZA, A.M., TAOUSANIS, A. 2018. The Economic Crisis and Public Libraries in Greece: Investigating the Threats and Challenges via Job Description. In: Library Management, 2018, vol. 39, no ¾, pp.216-232 DOI: 10.1108/LM-08-2017-0077
- NATIONAL INSTITUTE FOR CERTIFIED EDUCATIONAL MEASUREMENTS. 2016. Year of Reading Literacy will be about the Movement of Mind and Body. (Rok čitateľskej gramotnosti bude o pohybe mysle aj tela) Available <https://www.minedu.sk/rok-citateľskej-gramotnosti-bude-o-pohybe-mysle-aj-tela/>
- PACIOS, A.-R., RODRIGUEZ - BRAVO, B., VIANELLO - OSTI, M. et al. 2018. Management Transparency in State – Run Public Libraries: Website Information. In: Profesional Del la Informacion, 2017, vol. 27, no.1, pp.36-48 DOI: 10.3145/epi.2018.ene.04
- PROTIVÍNSKY, T. a kol. 2015. Komunitní činnost veřejných knihoven v procesech integrace sociálně znevýhodněných osob. Výzkumná zpráva. Available <https://ipk.nkp.cz/statistika-pruzkumy-dokumenty/informacni-materialy-a-dokumenty>
- REAL, B., BERTOT, J. C., JAEGER, P.T. 2014. Rural Public Libraries and Digital Inclusion: Issues and Challenges. In: Information Technology and Libraries, vol. 33, no.1, pp.6-24 DOI: 10.6017/ital.v33i1.5141
- STASSELOVÁ, S. 2011. The IFLA Guidelines for Public Library Services. (Smernica IFLA pre služby verejných knižníc). Bratislava: Spolok slovenských knihovníkov.

Contact addresses:

doc. Ing. Viera Papcunová, Ph.D., Institute of Economics and Management, Faculty of Natural Sciences, Constantine the Philosopher University in Nitra, Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic vpapcunova@ukf.sk

PhD., Mgr. Jarmila Hudáková, PhD., MBA, Institute of Economics and Management, Faculty of Natural Sciences, Constantine the Philosopher University in Nitra, Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic, E-mail: jhudakova@ukf.sk

Zoonoses (brucellosis, leptospirosis, rabies, toxoplasmosis, bovine tuberculosis and bovine cysticercosis) in Cuba: Situation during the years 2005–2015 and current risks

Ivo Pavlik, Petr Chalupa

Abstract:

Cuba is the largest island in the Caribbean with its area of 109,884 km² and more than 11 mil inhabitants. According to OIE (Office International des Epizooties, World Organisation for Animal Health) four zoonoses (diseases transmitted from animals to humans) were reported in humans during the years 2005–2015: brucellosis (261 patients without any death case), leptospirosis (2 722 patients with 211 death cases), rabies (three dead patients) and toxoplasmosis (351 patients with one death case). In domestic animals in Cuba six zoonotic diseases were reported in the same period: bovine tuberculosis (15 infected cattle herds/outbreaks; the last one was diagnosed in 2012), bovine cysticercosis (four cases in cattle), brucellosis in cattle (*Brucella abortus*; 275 infected cattle herds/outbreaks), brucellosis in pigs (*Brucella suis*; 40 infected pig herds/outbreaks) and rabies (604 infected animals, esp. dogs). Bovine tuberculosis and bovine brucellosis in particular are transmitted by raw milk and products made of milk which was not properly heated or pasteurised. In 2012 bovine tuberculosis was eliminated in cattle not only due to the systematic diagnostics, but also due to preventive measures consisting of obligatory milk pasteurisation implemented in purchased milk in the whole country. Other zoonotic diseases in humans and animals are prevented by vaccination (i.e. leptospirosis, rabies, and brucellosis) and other preventive measures.

Key words:

epidemiology, ecology, ecohealth, zoonosis, food safety

Introduction

Cuba is the largest island of the Caribbean with an area of 109,884 km² and more than 11 mil inhabitants. According to the OIE (Office International des Epizooties, French name used universally since its foundation in 1924; its name changed to English in 2003: World Organisation for Animal Health) statistical data (OIE, 2018), agricultural activities are oriented to all possible branches of animal husbandry, including cattle (Table 1).

Table 1 Animal population (except bees) in Cuba in 2015

Species	Population*	Density**	Establishments
Birds	24 455 541	220.60	391
Cattle	4 044 892	36.50	14 436
Buffaloes	60 972	0.55	382
Dogs	1 145 488	10.33	...
Goats	825 533	7.45	1 618
Cervidae	12 983	0.12	...
Camelidae	7	0.00	3
Equidae	851 108	7.68	2 107
Cats	599 422	5.41	...
Sheep	1 687 045	15.22	3 880
Swine	2 598 940	23.44	1 310
Rabbits	242 228	2.18	2 199

* Number of animals. ** Number of animals per square kilometre. ... Data not available. Source: http://www.oie.int/wahis_2/public/wahid.php/Countryinformation/Animalpopulation. Own processing.

Zoonosis (formerly also often referred to as anthroozoonosis) is a disease causative agent transmitted between humans and animals by a direct contact or through vectors, most commonly invertebrate animals (mosquitoes, ticks, flies and others). Less often the causative agent of the disease is transmitted by vertebrates (dogs, cats, other pets, domestic animals, and wild animals, which are less usual). Currently, approximately 250 important zoonoses are known, from which around 80 are common. The route of transmission between humans and animals can be: aerogenic infection (causative agents transmitted by air), contact with dead animals (their flesh, blood, secretions etc.), an injury of humans (bite, scratch etc.), or a transmission by blood sucking parasites (Palmer et al., 2011; Pavlik, 2014). All serious zoonoses are on a “notifiable disease list”; information about these diseases in animals (cattle, pigs, dogs and other susceptible animals) and humans can be obtained from statistical analyses carried out by.

Cuba is presently going through a significant political, economic and social shift. It gradually opens for the world and an influx of tourists from abroad is expected (Chalupa, 2014, 2015). Often they choose this island because of its security, tidiness and reliable quality of healthcare. Travelling to Cuba also does not require any special preventive approach (vaccination, chemoprophylaxis against malaria etc.) required against infectious diseases which are otherwise common in the area. These diseases in Central America and Caribbean include:

- Vector-borne infections (i.e. malaria, dengue fever, West Nile fever, yellow fever etc.),
- Food- and water-borne infections (risk of hepatitis A virus, hepatitis C and E viruses, typhoid and paratyphoid fever, amebiasis, cholera etc.; Photos 1, 2 and 3),
- Airborne and person-to-person transmission (especially human tuberculosis),
- Direct contact transmission (trichophytosis, scabies etc.; Photo 4)
- Sexually transmitted and blood-borne infections (esp. *HIV*, hepatitis B etc.),
- Soil- and water-associated infections (schistosomiasis, melioidosis etc.) and other diseases connected especially with deforestation and other activities (Palmer et al., 2011; Hrabalek and Pavlik, 2015; Pavlik, 2016; Niebauerova et al., 2016).

Photo 1 Manipulation with the crop (rice) could be hazardous due to cross contamination also in Cuba, Province Cienfuegos (Photo P. Chalupa).

The interest in Cuba is growing both abroad and in the Czech Republic which is clearly demonstrated by the increasing number of tourists (Chalupa, 2014, 2015). Due to these facts

Cuba was selected as a model country for the analysis of the occurrence of zoonotic diseases in humans and animals during the years 2005–2015.

Photo 2 Free ranged domestic poultry and other animals can contaminate agricultural products with their feces (Cuba, Province Guantánamo, Photo P. Chalupa).

Photo 3 Street food presents a high risk of food borne pathogens which could be transmitted through not properly cooked/heated meat and meat products (left, Photo P. Chalupa). These pathogens could also cross-contaminate the food for direct consumption, especially fresh vegetable, salads and meat in shops (right, Photo H. Tvaruzkova), as it was documented in Baracoa, Province Guantánamo, Cuba.

Photo 4 Small ruminants are often infected with trichophytes and different ectoparasites with zoonotic potential, which could be transmitted also to humans; transmission of bovine brucellosis is also not excluded in Bayamo, Province Granma, Cuba (Photo P. Chalupa).

Materials and methods

Source of statistical data. Data on the occurrence of zoonoses in human and animals were obtained from available OIE statistical data between the years 2005 and 2015 (OIE, 2018).

Field work in Cuba. Observations in Cuba were carried out yearly during the last five years as a part of practical training courses for the students and teachers from the College of Polytechnics in Jihlava (Czech Republic).

Results

Zoonoses in humans. According to OIE, four zoonoses (bovine brucellosis, leptospirosis, rabies and toxoplasmosis) were reported in humans in Cuba during the years 2005–2015. Bovine brucellosis, caused by *Brucella abortus*, was reported in 261 patients without any death case. Leptospirosis, caused by several species (the most serious are *Leptospira icterohaemorrhagiae* and *Leptospira interrogans*) was reported in 2 722 patients with 211 death cases during this period and rabies was diagnosed in only three patients (with three death cases in 2005, 2013 and 2015). Toxoplasmosis, caused by *Toxoplasma gondii*, was reported in 351 patients with one death case in 2011 (Table 2; OIE, 2018).

Zoonoses in animals. Information on infectious diseases with zoonotic potential in animals in Cuba was available for 19 diseases (nosological unit) in the OIE database during the studied period between the years 2005–2015. A total of 13 diseases were not reported in Cuba: anthrax caused by *Bacillus anthracis*, Malta fever caused by *Brucella melitensis*, echinococcosis caused by *Echinococcus granulosus*, malleus (glanders) caused by *Burkholderia mallei*, porcine cysticercosis caused by *Taenia solium*, Q fever caused by *Coxiella burnetii*, trichinellosis caused by *Trichinella spiralis*, Venezuelan fever, highly pathogenic influenza (avian influenza), Japanese encephalitis, Leishmaniosis caused by *Leishmania donovani*, pullorum disease (bacillary white diarrhoea) caused by *Salmonella pullorum* and salmonellosis in sheep caused by *Salmonella abortus ovis* (OIE, 2018).

Table 2 Zoonotic diseases diagnosed in humans in Cuba during the years 2005–2015

Disease	Year											Total
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
<i>Brucellosis</i>	12	NR	11	NR	24	19	10	44	73	38	30	261
(<i>Brucella abortus</i>)	(0)	(NR)	(0)	(NR)	(0)	(0)	(0)	(0)	(0)	(0)	(0)	(0)
<i>Leptospirosis</i>	557	NR	823	NR	183	165	308	226	225	174	61	2 722
	(NR)	(NR)	(54)	(NR)	(24)	(12)	(44)	(18)	(15)	(17)	(27)	(211)
<i>Rabies</i>	1 (1)	NR	NR	NR	NR	NR	NR	NR	1 (1)	NR	1 (1)	3
		(NR)	(NR)	(NR)	(NR)	(NR)	(NR)	(NR)		(NR)		(3)
<i>Toxoplasmosis</i>	14	NR	21	NR	48	54	66	NR	64	47	37	351
	(0)	(NR)	(0)	(NR)	(0)	(0)	(1)	(NR)	(0)	(0)	(0)	(1)

NR (not reported; the data were not available). Source http://www.oie.int/wahis_2/public/wahid.php/Countryinformation/Zoonoses. Own processing.

In domestic animals only six zoonotic diseases were reported in Cuba in this period: bovine tuberculosis caused by *Mycobacterium bovis*, bovine cysticercosis caused by unarmed tapeworm (called also beef tapeworm, *Taenia saginata*), brucellosis in cattle caused by *Brucella abortus*, brucellosis in pigs caused by *Brucella suis*, leptospirosis caused by several species (the most serious are *Leptospira icterohaemorrhagiae* and *Leptospira interrogans*) and rabies (Table 3).

Table 3 Zoonotic diseases diagnosed in animals in Cuba during the years 2005–2015

Disease	Year											Total
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Bovine brucellosis	NR	37	11	8	32	18	31	33	27	54	24	275
(<i>Brucella abortus</i>)												
Porcine brucellosis	NR	2	6	6	9	5	9	3	0	0	0	40
(<i>Brucella suis</i>)												
Leptospirosis	65	134	195	114	57	94	43	NR	NR	NR	NR	702
Rabies	21	47	32	81	74	42	34	45	34	87	107	604
Bovine tuberculosis	1	1	4	+	+	3	1	5	0	0	0	15
				..	..							
Bovine cysticercosis	4	NR	NR	NR	NR	NR	NR	NR	NR	NR	NR	4

NR (not reported; the data were not available). +.. present in the country, the number of cases/outbreaks were not reported. Source: http://www.oie.int/wahis_2/public/wahid.php/Countryinformation/Animalsituation. Own processing.

Brucellosis in cattle was reported in 275 infected cattle herds/outbreaks and brucellosis in pigs in a total of 40 infected pig herds/outbreaks. Leptospirosis was reported in a total of 702 animals and rabies was diagnosed in 604 infected animals, esp. dogs. Bovine tuberculosis was reported in Cuba in 15 outbreaks (domestic ruminant herds, especially cattle). The last five outbreaks (four outbreaks were found in cattle herds and one outbreak in a buffalo herd) were diagnosed and eradicated in 2012. Bovine cysticercosis (four cases) was reported only in 2005 (Table 3).

Discussion

Bovine brucellosis. Clinical symptoms are fluctuating fever; affection of liver, joints and other organs, as well as abortions in pregnant mothers is common. In males, it causes inflammations of testicles and epididymis which can lead to infertility if left untreated. The disease was often contracted by people who were in contact with infected animals, especially with cattle (breeders, buyers of animals, insemination technicians, veterinarians, zootechnicians and others) and people in contact with the blood, flesh and organs of infected animals (butchers, veterinary technicians and veterinarians, employees of butcher's shops, consumers of raw infected cow's milk etc.; Palmer et al., 2011; Pavlik, 2014).

Porcine brucellosis. This disease can be contracted in two ways 1) directly through contact with the animal, its blood, secretions and excreta, or 2) indirectly through contact with contaminated objects or uncooked pork meat products. When the pathogen penetrates mucosae, injured skin, respiratory or intestinal tract, it takes one to eight weeks before they are washed out in the blood from lymphatic nodes where it multiplies. Subsequent fever is fluctuating. High fevers, nausea, dizziness, vomiting and muscle pain accompanied by enlarged liver are typical for the acute form. In case of a chronic form (when symptoms last longer than one year), the fevers recur accompanied by affections of joints and inner organs (Palmer et al., 2011; Pavlik, 2014).

Both of these pathogens were relatively often diagnosed in Cuba in the history (Curbelo et al., 1952). New diagnostic methods were developed and are now used in the routine diagnostics of brucellosis in cattle and pigs (Ortiz et al., 2005a,b; Quintero et al., 2018). For preventive purposes vaccines are tested in laboratory and in field experiments on small ruminants and pigs (Martinez et al., 2002; Herrera et al., 2003). In Cuba several case reports dealing with brucellosis in human tissues were published. Gonzalez et al. (2012) described endocarditis in human patient caused by brucellosis, which was successfully treated. The ecology of causative agents of both of the nosological units is really complicated. In Cuba pilot ecological study was carried out by Fuentes et al. (2015). Members of the genus *Brucella* were detected in the endemic zone in 52.5% (31/59) of the environmental samples and they were not detected in the non-endemic zone. The highest positivity was detected in dung (62.5%) and in contaminated soil (26.9%). These results demonstrate hazardous factors present in the contaminated environment of the outbreaks located in endemic areas.

Leptospirosis is transmitted by surface water. In tropical and subtropical countries causative agents of leptospirosis can be also transmitted by contamination with excrements from domestic and wild animals (very often by infected small terrestrial mammals, which present the most common reservoir of leptospires). Infection is frequently diagnosed in humans who drink contaminated surface water (Pavlik, 2014). The limited access to drinking water poses a high risk for human infection also in continental Central American countries, especially in rural areas. The risk of tourist infections is currently rather high due to contaminated surface water during the rain-season or during sports activities (i.e. canyoning) in the affected regions (Hochedez et al., 2013; Hrabalek and Pavlik, 2015).

Based on the previous data available from OIE databases leptospirosis represents a very dangerous zoonosis which is present in Cuba since 1996 (OIE, 2018). This fact was confirmed by Fabre et al. (2010). They published interesting epidemiological and epizootiological analyses dealing with the *Leptospira* sp. incidence in Havana during the long period between the years 1986 and 2006. The highest prevalence of *Leptospira* sp. was present in the animal population in the studied areas. Costa et al. (2012) published a review paper about leptospirosis in Americas during the years 1996–2005. In their paper they state that in Cuba the median annual number of cases (range between 305–1 449) was 558.5. This was the second highest median annual number of cases after Brazil, which reported 3 165.5 cases. In Cuba, children represent an especially jeopardized age group of patients with *Leptospira* sp. infection. The highest frequency of infection was detected in the age group of 10 to 14 years (61%), followed by the age group of 5 to 9 years (29%). A total of 85% of the clinical cases were male and 15% were female patients (Randolf et al., 2011). Based on the epidemiological studies carried out in the capital of Cuba, Havana, during the years 2001 to 2010, the highest

mortality (dead cases) occurred in suburbs of the city. In this endemic area the mortality reached 48% of clinically ill patients in 2006 (Corcho et al., 2013).

In Latin America and the Caribbean, Cuba is amongst the countries with the highest incidence rates of leptospirosis which exceed 100 per 100,000 people. Other countries with high incidence rates include Trinidad and Tobago, Barbados, Jamaica, El Salvador, Uruguay, Nicaragua and Costa Rica (Pappas et al., 2008). Due to these facts vaccination programs were located in these areas during the last two decades (Martinez et al., 2001; Sanchez et al., 2002; Golden and Bracho, 2014). In Cuba, National Program for Prevention and Control of Human Leptospirosis is in force since 1997. Implemented preventive measures include:

- Removing the animals which are a reservoir of this disease (including rodent control, canine sanitation, animal vaccination, screening and treatment of carriers and sick pets etc.),
- Contamination of infective media is avoided (covering health dumping of animal excreta, drainage ponds and lowlands, community sanitation, disinfection of animal habitat, pool-health treatment, physical protection of water sources and food),
- Human infection is prevented (condemnation of meat and milk from sick animals or carrier, disinfection of fruits and vegetables and health ban immersion in contaminated river),
- Chemoprophylaxis and vaccination are also implemented.

The main actions are jointly taken by the Ministry of Public Health of Cuba and the World Health Organization (Conejero et al., 2015).

Rabies in animals and people is among the most serious disease always ending in death. Its name, rabies (*rabere* = rave or *radibus* = furious or raging) is most probably based on Sanskrit (*rabhas* = commit violence). The Latin designation of rabies, *hydrophobia*, alludes to one of the symptoms which are convulsions of swallowing muscles and thus patients are able to swallow water only with a great difficulty and pain. The disease is caused by a Lyssavirus from the *Rhabdoviridae* family which under an electron microscope looks like a projectile. The virus is spread only through the saliva of infected individuals which must reach blood of the future host; the most common way of transmission to humans is a bite by a rabid animal (Palmer et al., 2011; Pavlik, 2014).

Rabies represents serious problem in Cuba even today (Tables 2 and 3; Robinson-Agramonte et al., 2018). With regard to the pre-exposure vaccination of humans, routine use of pre-exposure was generally not found to be cost effective (Meltzer and Rupprecht, 1998a). Clinical manifestations in humans as well as in animals are untreatable and lead to their death. Nowadays, the treatment of clinical rabies in humans is impossible (Cabrera-Gomez and Lopez-Saura, 1999). On the other hand, the vaccination campaigns in domestic animals living in urban endemic areas, especially dogs and cats, could be epidemiologically and economically effective. Dog-transmitted rabies represents globally (including Cuba) the largest threat to human health. In order to prevent the transmission of rabies in a dog population, it is theoretically necessary to vaccinate a minimum of 60 to 70% of the dogs (Meltzer and Rupprecht, 1998b).

Based on the epidemiological study, rabies is widely spread in several species of domestic and wild animals in Cuba: i.e. dog, cat, sheep, cattle, pig, bat and mongoose. All of the six different genotypes of the virus are spread through the whole territory. The virus was adapted to mongoose species which should be regarded as important wildlife hosts for rabies re-emergence. The emergence of human cases due to bat contact in Cuba should be taken in account as a new risk factor (Nadin-Davis et al., 2006, 2008). In Cuba the rabies transmitted from bats to humans was diagnosed in two patients in 2001 and 2003 (Schneider et al., 2009). The contact with infected mongoose poses a risk not only in Cuba, but also in other countries in this region: Puerto Rico, Grenada, and Dominican Republic (Warrell and Warrell, 2015). Together with other Caribbean countries Cuba belongs to the region in which rabies transmitted from dogs to humans is still a neglected disease today (Schneider et al., 2011).

Toxoplasmosis. The reservoir animal for this parasite is cat, the most common domestic and/or pet animal in rural areas in Cuba (Chalupa, unpublished observations). The extremely close contact of children with fecally contaminated environment in villages poses a high risk of contracting *Toxoplasma gondii* not only in Continental Central American countries (Hrabalek and Pavlik, 2015). Based on a study carried out by Suarez-Hernandez et al. (2005), the prevalence of toxoplasmosis in one province in Cuba during the 23 years (1980–2002) was very high especially in children in rural areas. Clinical signs were inflammation of lymph nodes, febrile syndrome and ophthalgo-pathologies. The current epidemiological and epizootiological situation is constantly threatening and educative campaigns are necessary in the whole country. In 2014 results of Cuban Ocular Toxoplasmosis Epidemiology Study (COTES) were published and incidence and prevalence of ocular toxoplasmosis in Central Cuba is relatively high between the years 2011 and 2012. Ocular toxoplasmosis rates were found to be highest in females and young to middle-aged adults (Bustillo et al., 2014). Especially the direct contact with infected animals should be prevented as was documented in Cuba in 1977 (Delgado-Garcia and Sanchez-Torres, 1977).

Bovine cysticercosis. In the small intestine of a human, the adults attach to the intestinal mucosa with their head and feed on chyme. They can grow up to 3–10 m. The body of an adult, living 20–25 years, is composed of up to 1,000 segments which gradually come off (starting at the end) and through stool they carry away eggs from the host's body. After being eaten by cattle (acting as an intermediary host), larvae develop in its small intestine. They penetrate the intestinal wall and they are washed by bloodstream to "trained" striated muscles. These are found e.g. in the tongue or chewing muscles of the head. There they become encapsulated; and after 8–10 weeks they form so called cysticerci, usually 5–10 mm large. Then they undergo another development stage and they are ready to infect humans. They succeed if the future host consumes uncooked or undercooked beef coming from the cattle affected by cysticercosis (Palmer et al., 2011; Pavlik, 2014).

The most serious infection can be diagnosed in the central nervous system (neurocysticercosis). During the last century neurocysticercosis was diagnosed in Cuba or Cuban citizens abroad in a female in 1901, in two patients (one female and one male) in 1967, in one male in 1984, in one patient in 1989, in two females in 1991 and in five patients in 1999 (Hernandez-Cossio and Hernandez-Fustes, 1999; Kanobana et al., 2013). Neurocysticercosis is often connected with epilepsy, as it was also described in Cuba (Vega-Basulto and Mosquera-Betancourt, 2001).

Prevention lies in thorough veterinary examinations of slaughtered cattle (so called veterinary-hygienic inspection) and excluding all infected animals from the market. It goes without saying that personal as well as community hygiene are also important: the eggs are transmitted not only by stool, but also by contaminated waste water and surface water which can contaminate vegetables and fruits during watering or fertilizing with non-fermented manure and waste (Pavlik, 2014).

Bovine tuberculosis is caused by *Mycobacterium bovis* found in cattle as well as other domestic and wild mammals around the world. Apart from this, in Europe the disease is also caused by *Mycobacterium caprae*, first isolated from a goat in Spain in 2003. In humans, both of these causative agents cause a disease which is clinically the same as human tuberculosis (Pavlik, 2006, 2014). In Cuba bovine tuberculosis is caused only by *Mycobacterium bovis* (Skuce et al., 2011). Raw material of animal origin (mainly cattle, goats and sheep; pigs fed with contaminated milk) for the preparation of food might also be contaminated with causative agents of bovine tuberculosis if they come from infected or even already clinically ill animals. In their organism, the infectious agent is diffused by blood to all organs and tissues and therefore such ingredients become very dangerous not only for consumption, but even for sole manipulation. The causative agent of bovine tuberculosis spreads in the host's organism through blood and blood stream and thus the consumption of fresh blood is very hazardous (de Kantor et al., 2008; Pavlik, 2014). In Central American continental countries the epidemiological situation was analyzed during the years 2003–2012 (Pavlik and Niebauerova, 2016).

Cuba already achieved the eradication phase of the control program; since 2012 bovine tuberculosis was not diagnosed in domestic animals, not even in cattle (Table 3). Due to this favourable epidemiological situation in domestic animals (especially cattle and buffaloes) human cases were not reported during the whole studied period (de Kantor and Ritacco, 2006, 2014; OIE, 2018).

The work was supported by Grant VZ MSM 6215648904 from the Ministry of Education, Youth and Sports of the Czech Republic. MUDr. Hana Tvaruzkova from Faculty of Natural Sciences (Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia) is acknowledged for the assistance during the study stays in Cuba.

Conclusion

During the years 2005–2015 in Cuba zoonoses in humans were diagnosed; bovine brucellosis (caused by *Brucella abortus*) was reported in 261 patients without any death case. Leptospirosis (caused by *Leptospira icterohaemorrhagiae*, *Leptospira interrogans* and other species) was reported in 2 722 patients with 211 death cases during this period. Rabies was diagnosed in only three patients (with three death cases in 2005, 2013 and 2015). Toxoplasmosis was reported in 351 patients with one death case in 2011. A total of 13 notifiable zoonoses in animals were not reported in Cuba: anthrax, Malta fever, echinococcosis, malleus (glanders), porcine cysticercosis, Q fever, trichinellosis, Venezuelan fever, highly pathogenic influenza (avian influenza), Japanese encephalitis, Leishmaniosis, pullorum disease (bacillary white diarrhoea) and salmonellosis in sheep caused by *Salmonella abortus ovis*. Only six zoonotic diseases were reported: 15 cases of bovine tuberculosis, 4 cases of bovine cysticercosis, 275 cases of bovine brucellosis in cattle, 40 cases of swine brucellosis in pigs, 702 cases of leptospirosis and 604 cases of rabies. The epidemiological and epizootiological situation concerning zoonotic diseases could be considered as stabilized.

Literature

- BUSTILLO, J.L., DIAZ, J.D., PACHECO, I.C., GRITZ, D.C. (2014): Cuban Ocular Toxoplasmosis Epidemiology Study (COTES): incidence and prevalence of ocular toxoplasmosis in Central Cuba. *Br J Ophthalmol*, 99 (3), 382–386.
- CABRERA-GOMEZ, J.A., LOPEZ-SAURA, P. (1999). Recent advances in the treatment the nervous system disorders with interferon-alpha (in Spanish). *Rev Neurol*, 29 (12), 1225–1235.
- CHALUPA, P. (2014): Latin America is changed (in Czech). *Geografia*, 22 (2), 40–47.
- CHALUPA, P. (2015): *Quo vadis*, Cuba (in Czech)? *Studia Turistica*, 6 (2), 79–88.
- CONEJERO, A.M.S., MORALES, J.M.O., MIRANDA, S.C., SUAREZ, M.O. (2015). Prevention of human leptospirosis in the community (in Spanish). *Rev Cub Med Militar*, 44 (1), 86–95.
- CORCHO, C.D.V., SOLER, K.P., MEJIA, A.D.N., PEREZ, A.V. (2013). Stratification of the risk of becoming ill and dying from human Leptospirosis (in Spanish). *Rev Cub Med Trop*, 65 (2), 191–201.
- COSTA, F., MARTINEZ-SILVEIRA, M.S., HAGAN, J.E., HARTSKEERL, R.A., DOS REIS, M.G., KO, A.I. (2012). Surveillance for leptospirosis in the Americas, 1996–2005: a review of data from ministries of health. *Panam Salud Publica*, 32 (3), 169–177.
- CURBELO, Y., HERNANDEZ, A., MARQUEZ, V. (1952). Studies on brucellosis; medico-social problems of brucellosis in Cuba (in Spanish). *Rev Med Cub*, 63 (5–6), 165–174.
- DE KANTOR, I.N., RITACCO, V. (2006). An update on bovine tuberculosis programmes in Latin American and Caribbean countries. *Vet Microbiol*, 112, 111–118.
- DE KANTOR, I.N., AMBROGGI, M., POGGI, S., MORCILLO, N., DA SILVA TELLES, M.A., OSORIO RIBEIRO, M., GARZON TORRES, M.C., LERENA POLO, C. L., RIBON, W., GARCIA, V., KUFFO, D., ASECNOS, L., VASQUEZ CAMPOS, L.M., RIVAS, C., DE WAARD, J.H. (2008). Human *Mycobacterium bovis* infection in ten Latin American countries. *Tuberculosis*, 88, 358–365.

- DE KANTOR, I.N., TORRES, P.M., ROXO, E., GARIN, A., PAREDES NOACK, L.A., SEQUEIRA, M.D., IMAZ, M.S., MORCILLO, N., DA SILVA TELLES, M.A. (2014). *Mycobacterium bovis* infection in humans and animals with an emphasis on countries in Central and South America. In: Thoen, C.O., Steele, J.H., Kaneene, J.B. (eds.): *Zoonotic Tuberculosis: Mycobacterium bovis* and Other Pathogenic Mycobacteria, 3rd Ed., Wiley-Blackwell, ISBN: 978-1-118-47429-7, p. 35–49.
- DELGADO-GARCIA, G., SANCHEZ-TORRES, M. (1977). Toxoplasmosis and contact with animals: study of 390 cases (in Spanish). *Rev Cub Med Trop*, 29 (3), 121–127.
- FABRE, Y., SUÁREZ, Y., RODRIGUEZ, O., MARTINEZ, H., FERAUD, D., CRUZ, M., DE LOS ANGELES LOPEZ, M. (2010). The retrospective study of leptospirosis in human and animals population from municipalities of Havana from 1987–2006. *Rev Salud Anim*, 32 (2), 180–187.
- FUENTES, A.M.O., ALVARADO, A.C., PEREZ, E.E., OLIVERA, Y.R., SILVEIRA, J.R. (2015). Detection of *Brucella* spp using a commercial system in environment Cuban samples (in Spanish). *Rev Cub Med Trop*, 67 (2), 183–192.
- GOLDEN, I., BRACHO, G.A. (2014). Re-evaluation of the effectiveness of homoeoprophylaxis against leptospirosis in Cuba in 2007 and 2008. *J Evid Based Complementary Altern Med*, 19 (3), 155–160.
- GONZALEZ G.S.G., PEREZ, I.M.S., LANA, L.R., DE LEON AVILA, I.P. (2012). First report of infective endocarditis in Cuba as a result of brucellosis (in Spanish). *Rev Cub Med Trop*, 64 (1), 65–68.
- HERNANDEZ-COSSIO, O., HERNANDEZ-FUSTES, O.J. (1999). Neurocysticercosis and epilepsy in Cuba (in Spanish). *Rev Neurol*, 29 (11), 1003–1006.
- HERRERA, D.I.M., ABELEDO, M.A., CHESSANI, M.A.R., CASTRO, R.F., CAMPERO, D.B., ROMERO, E.L.R., SOYA, M.E.J., MAZA, A.J.V., MENESESTELLO, D.A.M., BERANZA, R.B., MARTINEZ, E.A.A., MARTINEZ, J.E.L. (2003). *Brucella abortus* Strain RB51 efficacy as a vaccine in the prevention of caprine brucellosis (in Spanish). *Rev Salud Anim*, 25 (2), 104–112.
- HOCHEDÉZ, P., ESCHER, M., DECOUSSY, H., PASGRIMAUD, L., MARTINEZ, R., ROSINE, J., THEODOSE, R., BOURHY, P., PICARDEAU, M., OLIVE, C., LEDRANS, M., CABIE, A. (2013). Outbreak of leptospirosis among canyoning participants, Martinique, 2011. *Euro Surveill*, 18 (18), 20472.
- HRABALEK, M., PAVLIK, I. (2015). Serious infectious diseases of humans and animals in Nicaragua. In: Proceedings of IX. International Conference on Applied Business Research ICABR 2014, October 6–10, 2014, Talca, Chile, ISBN 978-80-7509-223-6, 293–301. <http://www.icabr.com/fullpapers/icabr2014.pdf>.
- KANOBANA, K., RUIZ, A., ROJAS, L., ANDRADE, R., ROSADO, F., POLMAN, K., NUNEZ, F.A. (2013). *Taenia solium* cysticercosis: the case of Cuba. *PLoS Negl Trop Dis*, 7 (7), e2202.
- MARTINEZ, R., PEREZ, A., BALY, A., BARO, M., MENENDEZ, R., RUIZ, A., LOPEZ, A.U., DIAZ, M., ARMESTO, M. (2001). Reactogenicity of the first trivalent Cuban human leptospirosis vaccine in phase II clinical trials (in Spanish). *VacciMonitor*, 10 (1), 1–7.
- MARTINEZ, H.D.I., ABELEDO, G.M.A., RODRIGUEZ, C.M.A., RIVERA, R.E.L., VALLECILLO, M.A.J., JUAREZ, S.M.E., ACOSTA, M.E.A., LUNA, M.J.E. (2002). Evaluación de la vacuna RB51 de *Brucella abortus* en un rebaño ovino afectado con cepas lisas de *Brucella* spp. *Rev Salud Anim*, 24 (1), 32–35.
- MELTZER, M.I., RUPPRECHT, C.E. (1998a). A review of the economics of the prevention and control of rabies. Part 1: Global impact and rabies in humans. *Pharmacoeconomics*, 14 (4), 365–383.
- MELTZER, M.I., RUPPRECHT, C.E. (1998b). A review of the economics of the prevention and control of rabies. Part 2: Rabies in dogs, livestock and wildlife. *Pharmacoeconomics*, 14 (5), 481–498.

- NADIN-DAVIS, S.A., TORRES, G., DE RIBAS, M.L., GUZMAN, M., DE LA PAZ, R.C., MORALES, M., WANDELER, A.I. (2006). A molecular epidemiological study of rabies in Cuba. *Epidemiol Infect*, 134 (6), 1313–1324.
- NADIN-DAVIS, S.A., VELEZ, J., MALAGA, C., WANDELER, A.I. (2008). A molecular epidemiological study of rabies in Puerto Rico. *Virus Res*, 131 (1), 8–15.
- NIEBAUEROVA, D., CHALOUPOKOVA, V., FALTUSOVA, G., PAVLIK, I. (2016). Development of forest and agriculture areas in Central Continental America. In: Proceedings from International Conference “Soil - the non-renewable environmental resource”, Mendel University Brno, Czech Republic, 7.–9.9.2015, ISBN 978-80-7509-413-1, 2016, 208–218.
- OIE (2018). World Animal Health Information Database (WAHIS Interface). http://www.oie.int/wahis_2/public/wahid.php/Wahidhome/Home
- ORTIZ, E., NIBOT, C., SILVA, E., IZQUIERDO, M., CABRERA, C. RODRÍGUEZ, O. (2005a). Application of DAVIH BRU 3 ELISA system in the serological diagnosis of swine brucellosis (in Spanish). *Rev Salud Anim*, 27 (3), 166–170.
- ORTIZ, E., IZQUIERDO, M., PEREZ, T., PEREZ, E. (2005b). Shelf stability of DAVIH BRU2 kit (in Spanish). *Rev Salud Anim*, 27 (3), 159–165.
- PALMER, S.R., SOULSBY, L., TORGERSON, P.R., BROWN, D.W.G. (2011). Oxford Textbook of Zoonoses. Biology, Clinical Practice and Public Health Control. 2nd Ed., Oxford University Press, ISBN: 978-0-19-857002-8, 884 pp.
- PAPPAS, G., PAPADIMITRIOU, P., SIOZOPOULOU, V., CHRISTOU, L., AKRITIDIS, N. (2008). The globalization of leptospirosis: worldwide incidence trends. *Int J Infect Dis*, 12, 351–357.
- PAVLIK, I. (2006). The experience of new European Union Member States concerning the control of bovine tuberculosis. *Vet Microbiol*, 2006, 112, 221–230.
- PAVLIK, I. (2014). The Development of a Healthy Region. The impact of infectious human and animal diseases and zoonoses in the regions development. Mendel University Brno, 1st ed., ISBN 978-80-7509-096-6, 212 pp.
- PAVLIK, I. (2016): Volcanic soil erosion and degradation in Central American continental countries and impact on humans' health. In: Proceedings from International Conference on „Soil-the non-renewable environmental resource“, Mendel University Brno, Czech Republic, 7.–9.9.2015, ISBN 978-80-7509-413-1, 230–241.
- PAVLIK, I., NIEBAUEROVA, D. (2015): Bovine tuberculosis in cattle in Central American continental countries during the years 2003–2012. In: Proceedings of IX. International Conference on Applied Business Research ICABR 2014, October 6–10, 2014, Talca, Chile, ISBN 978-80-7509-223-6, 825–831.
- QUINTERO, A.F., HERRERA, D.F.D., ALFONSO, D.M., SANTANA, Y.C., TORRES, R.B., TAMAYO L.M. (2018): Evaluation of two rapid immunochromatographic tests for diagnosis of brucellosis infection in cattle. *Open Vet J*, 8 (3), 236–242.
- RANDOLF, M.P., HERNANDEZ, M.S., SERPA, J.R.A., SANCHEZ, F.T. (2011). Leptospirosis. Enfermedad e infección en niños de la provincia Ciego de Ávila, Cuba. *Rev Mex Patol Clin*, 58 (1), 43–47.
- ROBINSON-AGRAMONTE, M.L.A., PEDRE, L.L., SERRANO-BARRERA, O.R. (2018): Neuroimmunology Research. A Report from the Cuban Network of Neuroimmunology. *Behav Sci (Basel)*, 8 (5), pii: E47.
- SANCHEZ, R.M., SIERRA, A.P., OBREGON FUENTES, A.M., GONZALEZ, I.R., GIL, A.B., SUAREZ, M.B., SILVEIRA, J.R., GASTON, B.D. (2002). Reactogenicity and immunogenicity of Cuban trivalent inactivated vaccine against human leptospirosis in different vaccination schedules (in Spanish). *Rev Cub Med Trop*, 54 (1), 37–43.
- SUAREZ-HERNANDEZ, M., GONZALEZ-FERNANDEZ, A., GARDON-QUIROLA, B.Y., MARTINEZ-SANCHEZ, R. (2005). Infection and disease by *Toxoplasma gondii* in humans and animals during 23 years of observation in Ciego de Ávila province, Cuba. *Rev Biomed*, 16, 21–27.

- SKUCE, R.A., ALLEN, A.R., MCDOWELL, S.W.J. (2011). Bovine tuberculosis (TB): A review of cattle-to-cattle transmission, risk factors and susceptibility. <http://www.dardni.gov.uk>, 167 pp.
- SCHNEIDER, M.C., ROMIJN, P.C., UIEDA, W., TAMAYO, H., DA SILVA, D.F., BELOTTO, A., DA SILVA, J.B., LEANES, L.F. (2009). Rabies transmitted by vampire bats to humans: an emerging zoonotic disease in Latin America? *Rev Panam Salud Publica*, 25 (3), 260–269.
- SCHNEIDER, M.C., AGUILERA, X.P., BARBOSA DA SILVA JUNIOR, J., AULT, S.K., NAJERA, P., MARTINEZ, J., REQUEJO, R., NICHOLLS, R.S., YADON, Z., SILVA, J.C., LEANES, L.F., PERIAGO, M.R. (2011). Elimination of neglected diseases in Latin America and the Caribbean: a mapping of selected diseases. *PLoS Negl Trop Dis*, 5 (2), e964.
- VEGA-BASULTO, S., MOSQUERA-BETANCOURT, G. (2001). Neurocysticercosis and epilepsy in Cuba (in Spanish). *Rev Neurol*, 32 (10), 1000.
- WARRELL, M.J., WARRELL, D.A. (2015). Rabies: the clinical features, management and prevention of the classic zoonosis. *Clin Med Lond*, 15 (1), 78–81.

Contact address:

Prof. MVDr. Ivo Pavlik, CSc., Faculty of Regional Development and International Studies, tř. Generála Píky 2005/7, 61300 Brno, Czech Republic, E-mail: ivo.pavlik@mendelu.cz

Prof. PhDr. Petr Chalupa, CSc., Department of Travel and Tourism, College of Polytechnics Jihlava, Tolstého 1556/16, 586 01 Jihlava, Czech Republic, E-mail: petr.chalupa@vspj.cz

Lidský faktor jako nezbytná součást fungování veřejné správy

Human factor as the necessary part of the public administration functioning

JUDr. Marie Sciskalová, Ph.D., Ing. Lucie Kamrádová, Ph.D.

Abstrakt:

Cílem příspěvku je vymezit základní teoretické a praktické pohledy na důležitou oblast fungování veřejné správy, a to lidský faktor. V současné době bývá tento důležitý prvek mnohdy kritizován a opomíjen, aniž by si široká veřejnost uvědomovala, že úředník je v oblasti veřejné správy značně omezen zákonem. Dynamicky se rozvíjející globální společnost na něj klade požadavky, které musí plnit, a to jak v oblasti své odbornosti na pozici ve které působí, tak v oblasti tzv. lidské, kdy musí čelit různým formám a nástrahám vyhoření. Příspěvek si primárně klade za cíl upozornit na uvedené skutečnosti a nastínit současné pohledy na uvedenou problematiku.

Klíčová slova:

veřejná správa, lidský faktor, úředník, zákon, právo, povinnost, odpovědnost

Abstract:

The aim of the paper is to define basic theoretical and practical views on the important aspects of the public administration functioning which is the human factor. Nowadays this area of the public administration is being criticized and disregarded by the general public without being aware of the law regulations that limit the work of the officials. Dynamically developing global society puts the requirements that clerks have to meet both in the area of their specialisation and in the area of interpersonal relationships where they are forced to face various forms and bursts of burnout. The primary aim of the paper is to point out these facts and to outline the current views on this topic.

Key words:

public administration, the human factor, the official law, duty, responsibility

Úvod

Ministerstvo vnitra České republiky v publikovaném etickém kodexu úředníků a zaměstnanců působící ve veřejné správě, hovoří hned na začátku o tom, že „*každý úředník a zaměstnanec veřejné správy je povinen při rozhodování dodržovat a ctít zákonnost všech postupů a rovný přístup ke všem fyzickým i právnickým osobám. Smyslem tohoto kodexu je vytvářet, udržovat a prohlubovat důvěru veřejnosti ve veřejnou správu*“. Z uvedeného je zřejmé, že z úvodní preambule lze vyčíst náročnost tohoto povolání, jímž status úředníka ve veřejné správě bez pochyby je. Dokazují to nároky, které jsou na úředníky kladeny v oblasti jejich odbornosti a všeobecného přístupu, který do jisté míry potlačuje základní lidské vlastnosti, což je například projev sympatií, antipatií a veškerých citů – které patří k základním charakteristikám lidské osobnosti. V tomto ohledu se lze opírat o teorii byrokracie Maxe Webera, který uvedené znaky „*nelidství*“ považuje za ideální. Společnost se v současné době obrací spíše na negativní stránku veřejné správy a na úředníky pohlíží jako na osoby, které spíše veřejnou správu svým postavením poškozují. Profesor de Vries však poukazuje na to, že je především potřeba dělat mnohem víc pro to, aby se lidé cítili hrdí na to, že pracují ve

veřejném sektoru. Vše neustále kritizovat a stěžovat si na byrokracii nikam nevede. Dále upozorňuje na to, že bez státní a obecní správy by mnoho věcí nefungovalo, což si veřejnost málo kdy uvědomuje. (Wiesnerová, 2015)

Teoretická východiska problematiky lidských zdrojů ve veřejné správě

Tato kapitola se v rámci příspěvku zaměří na definice a charakteristiky, které se bezprostředně váží k uvedené problematice. Jedná se především o pojmy jako je lidský zdroj, úředník, služební poměr, státní služba a veřejná služba.

Peter F. Drucker³⁹ hovoří o tom, že lidé jsou největším kapitálem. Je nepopiratelné, že pojem vychází ze soukromého sektoru, nicméně v současné době se striktně vymezená hranice mezi soukromým a veřejným ztrácí (koncepty společenské odpovědnosti, PPP apod.). V odborném manažerském slovníku je lidský zdroj charakterizován jako jeden typ zdrojů, respektive vstupů do produkčních procesů, přičemž se může a nemusí rozlišovat jednotlivce, skupina, organizační útvar nebo celá organizace, (management). Například portál BusinessInfo charakterizuje lidské zdroje jako „*kvalitní, kvalifikované a loajální pracovníky, kteří jsou základním stavebním kamenem každé úspěšné organizace*“. Nicméně je nutné v rámci uvedených charakteristik pojmu lidské zdroje poukázat i na kritiku pojmu, která se objevuje ve spojení se zdroji, za které rovněž byly v ekonomii považovány především zdroje přírodní (ropa, dřevo, železná ruda). Ve spojení se slovem lidský působí pro některé autory jako dehonestující. (Bednář, 2013)

M. T. Cicero charakterizuje úředníka jako osobu, která si má uvědomovat, že „*jeho úkolem je představovat obec, chránit její důstojnost a čest, zachovávat zákony, rozhodovat o právu a pamatovat, že toto vše bylo svěřeno jeho svědomí*“. Již uvedená definice apeluje na problematiku využívání lidských zdrojů v oblasti veřejné správy a apeluje na náročnost tohoto povolání. Z tohoto důvodu patří personální problematika k elementárním součástem správní vědy a správní politiky, které jsou obecně řazeny pod problematiku veřejné správy. Institut povolání úředníka (zaměstnance) ve veřejné správě a jeho vznik je úzce spojen s prosazováním státních idejí evropských států 18. století, které se konstituovaly na územním principu. Na tomto základě však do vztahu mezi panovníkem a jeho úředníkem se recipovaly určité „*lenní závislosti*“, jako např. věnost, zvláštnosti mocenského vztahu, které byly vyjadřovány jakýmsi úřednickým étosem a právem. Je to období, ve kterém vzniká byrokracie jako zvláštní povolání. V současné moderní době se veřejná správa stává otevřenější a tím i průhlednější a kontrolovatelnější. Nabývá povahy služby veřejnosti a přestává být chápána jen jako správa vrchnostenská s mocí nařizovací. (Zimek, 2010) S tím je spojena i proměna role zaměstnance veřejné správy. S novou rolí úředníka (oprávněná úřední osoba) veřejné správy je spojen i jeho vztah k politice. Je to vztah rozporný. Přirozeně je veřejná správa realizací politiky státu, obce, kraje či jiného nositele veřejné správy. Z tohoto důvodu si právě proto ponechává význam i v moderním demokratickém státě, a již výše zmíněné vyjádření věnosti, ale rovněž ve smyslu neutrálního a loajálního výkonu správy ve veřejném zájmu, a to bez ohledu na okamžité složení vládnoucí garnitury. Příkaz takové věnosti neznámá, že zaměstnanec veřejné správy má být omezen ve svých povinnostech celoživotního povolání, za neodůvodněné privilegium a nerovnost, za zaručený služební postup a za bariéru těm, kdo stojí stranou státního aparátu. Poukazuje se i na snižující se efektivnost úřednického povolání. Jde zejména o anonymitu a izolaci úředníků, udržování nadbytečného úředního tajemství, solidaritu byrokracie navenek, což způsobuje její neprůhlednost a vede k nezodpovědnosti jednotlivých úředníků, popř. i ke korupci, jakož i k průtahům ve vyřizování záležitostí občanů a jiných účastníků správního řízení. Snižující se efektivnost úřednického povolání se dává do spojitosti s tendencí k setrvačnosti a pohodlnosti (což často nebývá pravdou). Bude-li se hledat definici v právním řádu, v České republice ji nalezneme konkrétně v zákonu č. 312/2002 Sb., o úřednících územních samosprávných celků ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o úřednících). Citovaný zákon v tomto případě definuje úředníka jako (ustanovení § 2 odst. 4.)

³⁹ *Americký teoretik a filozof managementu. Je považován za zakladatele moderního managementu.*

zaměstnance územního samosprávného celku podílejícího se na výkonu správních činností. Přičemž správními činnostmi se pro účely zákona rozumí plnění úkolů v samostatné nebo přenesené působnosti územního samosprávného celku podle zvláštních právních předpisů.

Následující pojmy služební poměr, státní služba a veřejná služba se váží k výkonu úřednického povolání, a tedy bezprostředně k lidskému zdroji jako takovému. Služební poměr obecně vychází ze zákona č. 234/2014 Sb., o státní službě ve znění pozdějších předpisů. Jedná se o smluvní vztah mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem, kterým je zde stát. Předmětem je pracovní činnost, kterou se státní zaměstnanec zavazuje za plat (nikoliv mzdu) pro zaměstnavatele vykonávat. V České republice je upraven příslušnými právními předpisy, zejména zákonem č. 234/2014 Sb., o státní službě a zákonem č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů. Pracovní poměr může být uzavřen na dobu neurčitou, případně i na dobu určitou, přičemž po uplynutí této doby končí. Služební poměr zohledňuje určitým způsobem specifické postavení státních zaměstnanců oproti zaměstnancům v běžném pracovněprávním vztahu, resp. pracovním poměru. V tomto vztahu existují různá zákonná omezení zaměstnanců a rovněž také i určitá zvýhodnění (např. se může jednat o zákonem omezené možnosti jeho skončení nebo o specificky upravené odchodné). Označení státní služba se užívá jen pro zaměstnance státu. Tato státní služba je však užším pojmem než pojem veřejná služba, který se vztahuje i na zaměstnance jiných nositelů veřejné správy. V podmínkách České republiky tak může být rozdíl vyjádřen i tím, že zaměstnanec jiného nositele veřejné správy (např. obce nebo kraje) může mít odlišný právní režim než zaměstnanec státu. Veřejnou službu jako správní činnost lze pak členit z různých hledisek například dle trvání činnosti, ustanovení do funkce, či způsobu provádění. (Pavlík, Hendrych, Kavěna, 2014)

Nároky kladené na úředníky vykonávající veřejnou službu

Role zaměstnance veřejné správy bývá v kontinentální Evropě zakotvena v zákoně, který je konkretizován ve vnitřních předpisech, které postavení zaměstnance (úředníka), jeho práva a povinnosti blíže specifikují. Tyto předpisy by měly také postihovat vztahy uvnitř určité organizační jednotky nebo celé organizační soustavy, včetně zásad, jimiž by se měli zaměstnanci řídit ve styku s občany a jinými subjekty. Mezi tyto zásady patří například zákonnost, služba veřejnosti, zjištění skutečného stavu věci a též:

- Plnění úkolů má být prováděno s porozuměním pro zájmy a potřeby občanů,
- nepříslušnost má být v každém případě vyjasněna a věc postoupena příslušnému orgánu,
- občanům a jiným subjektům má být poskytnuta možnost nahlížet do příslušných právních předpisů a vnitřních instrukcí, pokud o to požádají, nebo je-li to nutné pro jejich porozumění,
- účastníkům správního řízení mají být poskytnuty informace o jejich právech a povinnostech. V ostatních případech mají být občanům a jiným subjektům podány informace a rady v záležitostech, na nichž mají oprávněný zájem nebo které se jich bezprostředně dotýkají.

Tyto zásady jsou v moderních demokratických státech promítnuty do právních předpisů a podpořeny etickými kodexy. Jsou to zejména zákony procesního práva, správní řád, zákon o správním soudnictví, ale také zákony, které zájemcům dávají právo na svobodný přístup k informacím, nebo které zavádějí instituci veřejného ochránce práv (ombudsmana). (Sciskalová, 2014)

Výše uvedené skutečnosti platí obecně pro úřednický aparát v moderních demokratických státech, nicméně jaké jsou konkrétní nároky na úředníka jako osobu vykonávající tzv. veřejnou službu v České republice? Jedním z hlavních předpokladů je profesionalizace úředníků. Tím se rozumí uplatňování specifických dovedností založených na definované soustavě znalostí v souladu s uznávanými normami. Zde platí pravidlo přímé úměry, že s vyšší odborností souvisí také vyšší odpovědnost. Zákon o úřednících vymezuje nároky na odbornost a apeluje

na podmínku profesionalizace úředníků, za něž považuje vzdělávání. Vzdělávání úředníků ve veřejné správě je v tomto ohledu celoživotní proces. Veřejná správa, v tomto případě územní samosprávný celek, je povinen zajistit prohlubování kvalifikace a vypracovat plán vzdělávání, který obsahuje časový rozvrh prohlubování kvalifikace úředníka v rozsahu nejvýše 18 dní po dobu následujících tří let. Vzdělávání mohou poskytovat akreditované instituce v akreditovaných vzdělávacích programech: právnická nebo fyzická osoba, příspěvková organizace zřízená Ministerstvem vnitra (MV) – Institut pro veřejnou správu Praha, územní samosprávný celek, jemuž byla udělena akreditace. Úředník je povinen účastnit se vstupního vzdělávání, průběžného vzdělávání, přípravy a ověření zvláštní odborné způsobilosti, přípravy vedoucích úředníků, přičemž zákon o úřednících stanoví i lhůtu, ve které je povinen vzdělávání absolvovat. Vstupní vzdělávání je úředník povinen ukončit nejdéle do tří měsíců od dne vzniku pracovního poměru a jeho absolvování je podmínkou pro uzavření pracovní smlouvy na dobu neurčitou. Vstupní vzdělávání nemusí absolvovat úředník, který již složil zkoušku základní odborné způsobilosti, nebo je absolventem studijního oboru veřejné správy v souladu s vydaným prováděcím předpisem. Podle zákona o úřednících může být úředníkovi uznáno předcházející vzdělání pro jednotlivé stupně vzdělávání úředníků s tím, že se na řízení o vydání osvědčení vztahují obecné předpisy o správním řízení. (Bagarova Grzywa, 2002)

Hlavním bodem jsou však nároky kladené na úředníka jako osobu, která má právem stanovené povinnosti. Taxativní výčet těchto povinností je obsažen v již zmíněném zákonu a to konkrétně v §16 odst. 1-6. Mezi tyto povinnosti, které samozřejmě nenalezneme v běžném pracovním poměru soukromého sektoru, patří například hájit veřejný zájem, nepřijímat dary nebo jiné výhody, zachovávat mlčenlivost, pracovat svědomitě a řádně dle svých sil, znalostí a schopností atd. (zákon č. 312/2002 Sb.) Jen z uvedených příkladů lze vyvodit, že nároky na úředníka kromě toho, že jsou značně široké a jsou dány také zákonem, který je taxativně vymezuje, což zaměstnání v soukromém sektoru značně zvýhodňuje, aniž by si to mnoho kritiků ze strany občanů uvědomilo. Co tuto skutečnost způsobuje je otázka další diskuze. Jde o nedostatečnou informovanost veřejnosti o náročnosti úřednického povolání? Nebo nedostatečnou znalost zákonů? Uvedené otázky nelze jednoznačně zodpovědět, protože problematika úředníků a celého výkonu veřejné správy není jednoduchá, naopak se jedná o složitý proces úkonů založených na zákonech.

Výše uvedené skutečnosti vycházejí ze zákona, nicméně například Ministerstvo vnitra České republiky (dále jen MVČR) ve svém strategickém rámci rozvoje veřejné správy pro rok 2014 – 2020 poukazuje na nedostatky v oblasti vzdělávání úředníků i přes naplňování výše uvedeného zákona. Jedná se především o kritické oblasti jako je nedostatečná efektivnost ve vzdělávání, neexistence vhodných vzdělávacích programů, či nedostatečná kvalita a efektivita akreditace vzdělávacích programů, institucí a vzdělávání úředníků. (MVČR, Strategický rámec rozvoje veřejné správy České republiky pro období 2014-2020) V návaznosti na tyto i předcházející skutečnosti je nutné zmínit i motivaci ke zkvalitnění výkonů ze strany státu, kterou stát provádí kupříkladu prostřednictvím udílení Ceny Ministerstva vnitra za kvalitu a inovaci ve veřejné správě⁴⁰, cenou Přívětivý úřad⁴¹ či veřejným projektem DOBRÝÚŘAD⁴².

⁴⁰ *Ministerstvo vnitra podporuje zavádění nástrojů řízení kvality ve veřejné správě prostřednictvím metodického vedení, koordinace a oceňování těch, kteří s kvalitou začali nebo se jí již systematicky věnují. Jednou z metod je i udělování Ceny Ministerstva vnitra za kvalitu a inovaci ve veřejné správě.*

⁴¹ *Od roku 2016 Ministerstvo vnitra pořádá soutěž Přívětivý úřad, jejímž cílem je mapovat a hodnotit stav přívětivosti úřadů vůči občanům.*

⁴² *Projekt DOBRÝÚŘAD určený pro úřady veřejné a státní správy, státní organizace a neziskovky, vznikl jako sekundární, nezisková, dceřiná aktivita komerčního projektu SMARTRATING, který je určen pro poskytovatele služeb.*

Veřejné mínění

Význam veřejného mínění pro činnosti veřejné správy je možno vnímat jako určitý proces umožňující úředníkům dosahovat účinnou reflexi ve vztahu k jejich klientům. Efektivní práce s veřejným míněním, která spočívá v pozitivních reakcích na očekávání občanů a zohlednění jejich požadavků a potřeb, může sloužit jako prostředek integrace veřejnosti do společenských procesů (Pomahač, Vidláková, 2002). Obdobně nahlíží na význam komunikace veřejné správy s občany také Kadeřábková a Trhlínová, které zmiňují tzv. pojem „princip partnerství“. Nezbytným prvkem při jeho naplňování je aktivní spoluúčast ze strany veřejnosti (Wokoun, Mates, 2006). Krom výše uvedeného, může snaha o zlepšení obrazu úředníků v očích občanů sloužit jako jeden z prostředků k odstraňování nežádoucích chování uvnitř veřejné správy. Veřejné mínění v sobě odráží aktuální názory, postoje i nálady veřejnosti. Vyznačuje se prvky subjektivity, přibližnosti, dojmovosti a nestálosti. Jako dynamický jev podléhá rychlým proměnám v čase. Obecně lze říci, že veřejné mínění ve veřejné správě obsahuje řadu významných funkcí důležitých z pohledu otevřené a dobré správy. Například prostřednictvím tlaku na veřejnosprávní orgány a jejich zaměstnance, kteří musí přihlížet k názorům občanů, přispívá k transparentnosti a demokratizaci veřejné správy. Význačná je také kontrolní funkce, jejímž prostřednictvím si klienti veřejné správy ověřují plnění zveřejněných vyjádření a slibů. Morální a právní aspekt veřejného mínění spočívá v hodnocení jednání a činů konkrétních pracovníků veřejné správy. Kohout se v otázce veřejného mínění domnívá, že k jeho utváření dochází jen na základě významných podnětů, jevů, názorů či událostí. Projevy veřejného mínění jsou podle něj ovlivnitelné mnoha způsoby, mezi které patří především: projevy politiků, manipulací demagogů, každodenním působením tzv. opinion leaders⁴³. Nejvýznamnější roli však hrají masmédia (Kohout, 1997).

Stávající vnímání úředníků ze strany veřejnosti se vyznačuje určitou krizí důvěry. Četná mediální vystoupení zaměřená na vykonávání úředních činností jsou laděna ne příliš pozitivně, a jejich dopady se promítají do vnímání image úředníků. *„Je pochopitelné, že v tržních podmínkách se publicistika soustřeďuje především na zveřejňování těch nedostatků, které jsou výjimečné a bombastické a které mohou žádoucím způsobem ovlivnit zvyšování nákladu tisku a poslechu rozhlasu či televize.“* (Dytrt., Roudný, Skipala, Volejníková, 1997). Zmiňováno je v této souvislosti časté papírování, nárůst administrativních úkonů, ale také například morální a pracovní postoje úředníků. I když byrokratické organizace mají i své kladné stránky, jejím nevýhodám se často dostává mnohem větší publicity. Autoři nezdůrazňují rovné zacházení ani efektivitu, ale značně odlidštěné jednání byrokratické elity, které nezáleží na kvalitě či efektivitě služeb, jež poskytuje (Potůček, 2006). Důležité je také poukázat na fakt, že společnost mnohdy vnímá práci ve veřejné správě jako útočiště pro méně schopné. Sami zaměstnanci ji berou mnohdy jako odrazový můstek při přípravě vstupu do soukromé sféry. Některé faktory veřejného mínění leží mimo interní dispozice veřejné správy. Jako příklad může sloužit počáteční negativní vnímání úředníků krajských úřadů, které vycházelo ze situace roku 1990, při které byly zrušeny krajské národní výbory, což bylo mezi občany přijímáno jako pozitivní skutek, kterým se opticky snížila byrokracie státu. O 10 let později, při vzniku nových územně správních celků – krajů, vnímala veřejnost jejich vznik jako nový nárůst byrokracie, přestože nové instituce přebíraly kompetence zanikajících okresních úřadů a částečně i původních krajských národních výborů. Je nepochybné, že svou roli v negativním vnímání pracovníků nových územně správních celků sehrála malá informační kampaň ze strany státu. V tomto případě lze konstatovat, že stát nedokázal otevřeně a účinně prezentovat skutečnost, že pro zajišťování velkého množství státem požadovaných agend, je třeba značné množství profesionální armády úředníků, kteří budou zajišťovat jejich účinnou realizaci. Nebylo chybou úředníků, že se vlivem politických rozhodnutí dostali do ne právě oblíbené pozice u občanů. Dle Vaněčkové by cesta k posílení veřejného mínění měla sledovat dva cíle. Prvním z nich je důsledné naplňování činnosti veřejné správy, jako služby veřejnosti. Druhý cíl musí směřovat k eliminaci protiprávních jednání ze strany pracovníků veřejné správy. Uvedené cíle

⁴³ *Názory významných a veřejně známých osobností, např. herců, spisovatelů, špičkových manažerů, vědců atd.*

jsou pak v rámci strategie boje vlády proti korupci naplňovány prostřednictvím třech pilířů, kterými jsou prevence, průhlednost a postih (MVČR, 2008).

Závěrečná diskuze a doporučení

Z výše uvedeného je zřejmé, že problematika protiprávního jednání ze strany pracovníků ve veřejné správě je často brána za jedno z nejvíce negativních hledisek nahlížení na úředníky ve veřejné správě. Přestože je tato problematika často ošetřena etickým kodexem, není mu ze strany veřejnosti přikládána dostatečná vážnost. Problematikou etického kodexu se mimo jiné také zabýval výzkum, který probíhal v rámci školení úředníků územních samosprávných celků, k získání odborné způsobilosti, realizovaného v roce 2016. Celkem se ho účastnilo sto dvacet úředníků pracujících ve veřejné správě. Na otázku, zda je, v jejich úřadě uplatňován etický kodex, odpovědělo sedmdesát procent, že ano, což je vzhledem k negativnímu postoji veřejnosti vysoké procento. Zajímavá ale byla jedna z otázek týkajících se vztahu etického kodexu k chování úředníka a korupčního jednání. Tři čtvrtiny dotázaných odpověděli, že etický kodex upravuje velmi dobře nebo dobře chování a jednání úředníků územních samosprávných celků (tedy jejich pracoviště) tak, aby bylo zamezeno korupci. Na druhé straně stojí dvacet procent respondentů, kteří vůbec nemají informaci o této skutečnosti. Zde se otevírá otázka pro diskuzi, kde je tedy problém? V nedostatečné informovanosti veřejnosti nebo úředníků, či spíše jejich nadřazených, kteří v tomto ohledu nesou odpovědnost. I přes tuto skutečnost je pozitivní, že uvedení respondent mají přehled o základních pravidlech korupčního jednání. Na otázku týkající se výběru toho, co není, korupčním jednáním odpovědělo devadesát devět procent respondentů správně. Konkrétně se jednalo o výběr z možností: přijetí láhve alkoholu, přijetí kytice, poskytnutí hotovosti a poskytnutí protislužby. Respondenti byli velmi dobře obeznámeni s tím, že jediné přijetí kytice není korupčním jednáním.

Otázka nahlížení veřejnosti na úředníky není jednoznačná a otevírá se prostor pro dialog mezi oběma zúčastněnými. I přes veškeré negativní pohledy a korupční aféry je však nepomíjitelný fakt, že výkon úředníka ve veřejné správě je v první řadě službou veřejnosti, která sebou nese neustálé vzdělávání, sebekázeň a úctu, což si mnoho z nás neuvědomuje. Reakce, s kterými se mnozí z nich při výkonu svého povolání setkali, jsou bez diskuze velmi často psychicky náročné a mohou vést až k syndromu vyhoření. Nicméně i otázka kritiky je na místě. Nelze za vše vinit jen úředníky ve veřejné správě, kteří se řídí zákonem, avšak není ojedinělým jevem, že se objevují a nejen v médiích i prokázané korupční a jiné protiprávní jednání, které celkový pohled na úředníky v očích veřejnosti poškozují.

Jaká jsou tedy doporučení pro veřejnost i veřejnou správu. Jedním z prioritních je bezesporu informovanost jak úředníků, tak veřejnosti v oblasti vzdělávání, práva, korupce i etiky. V podstatě všeho čeho se působení v moderním demokratickém státě na straně úředníka i občana týká. Otázka, která se zde formuje, je, kdo tuto osvětu v oblasti veřejné správy má poskytovat a kdo má o tyto informace opravdu zájem? V podstatě, každý občan České republiky by měl tyto základní znalosti nabýt alespoň v rámci základního vzdělání, tímto se však otevírá prostor k diskuzi, do jaké míry ji mnozí z nás považují za důležitou. Problematika lidského faktoru v této oblasti je značně rozsáhlá a otevírá tak další pomyslnou dimenzi pro výzkum a osvětu v této oblasti. Pokud výše uvedené povede alespoň k zamyšlení nad danou problematikou, budou autorky považovat cíl článku za splněný.

Shrnutí:

Článek si kladl za cíl poukázat na náročnost úřednického povolání. Jsou to nejen nároky kladené v oblasti odbornosti, kterou úředníci bezpochyby musí disponovat, ale také na náročnost celého systému veřejné správy, zaměstnávání lidských zdrojů a složitou souvislost navazující na vzájemnou provázanost se zákony, které se k této problematice bezprostředně vztahují. Z výše uvedeného je zřejmé, že článek pojednává jen o zlomku problematiky zaměstnávání lidských zdrojů ve veřejné správě z pohledu úředníka, avšak k dané problematice by bylo možné napsat nespočet publikací zabývajících se různými přístupy a pohledy na ni. Primárním cílem příspěvku bylo poukázat na úředníky jako na kvalifikované

osoby, které jsou mnohdy neprávem označovány za byrokraty, aniž by si veřejnost a média uvědomovala nároky kladené na tyto pozice a značnou omezenost výkonu zákonem. Jak již bylo zmíněno výše, tento negativní pohled je často zapříčiněn i nedostatečnou, či zkreslenou informovaností veřejnosti ze strany odborníků a orgánů veřejné správy (viz reforma územně správních celků). Je zřejmé, že často kritizovaný úřednický aparát se stává obětí populistických mediálních kampaní, ale i ty jsou často zapříčiněny právem historicky dokázaných zkušeností korupčními aférami, s nimiž sice MVČR bojuje, nicméně jsou stále představiteli veřejné správy realizovány.

Literatura:

- BAGAROVA GRZYWA, M. 2002. *Vzdělávání úředníků je povinné*. Dostupné z: <https://moderniobec.cz/vzdelavani-uredniku-je-povinne/>
- BEDNÁŘ, V. 2013. *Člověk není zdroj*. Dostupné z: <https://www.firemni-sociolog.cz/cz/clanky/219-clovek-neni-zdroj>.
- DYTRT, Z., ROUDNÝ, R., SKIPALA, J., VOLEJNÍKOVÁ, J. 1997. *Etika podnikání a veřejné správy*. Praha: VUSTE ENVIS.
- KOHOUT, J. 1997. *Veřejné mínění, image a metody public relations*. Praha: Management press.
- PAVLÍK, M., HENDRYCH, D., KAVĚNA, M. 2014. *Správní věda. Teorie veřejné správy*. Praha: Wolters Kluwer.
- POMAHAČ, R. VIDLÁKOVÁ, O. 2002. *Veřejná správa*. Praha: C. H. Beck.
- POTUČEK, M. a kol. 2006. *Veřejná politika*. Praha: SLON.
- SCISKALOVÁ, M. 2014. *Veřejná správa*. Karviná: Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné.
- VANĚČKOVÁ M. 2008. *Základní informace o postupu Ministerstva vnitra v plnění Strategie vlády v boji proti korupci*. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/zakladni-informace-o-postupu-ministerstva-vnitra-v-plneni-strategie-vlady-v-boji-proti-korupci.aspx>
- WIESNEROVÁ, E. 2015. Neustálé reformy veřejné správy jsou nesmysl. Dostupné z: <https://www.online.muni.cz/veda-a-vyzkum/5794-neustale-reformy-verejne-spravy-jsou-nesmysl>.
- WOKOUN, P. MATES, P. 2006. *Management regionální politiky a reforma veřejné správy*. Praha: Linde .
- ZIMEK, J. 2010. *Ústavnost a český ústavní vývoj*. Brno: Masarykova univerzita.
- Zákon č. 312/2002 Sb., o úřednících územních samosprávních celků ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 234/2014 Sb., o státní službě, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů ve znění pozdějších předpisů.
- Vyhláška č. 512/2012 Sb., ozvláštní odborné způsobilosti úředníků územních samosprávních celků.

Kontaktní adresa autora:

- JUDr. Marie Sciskalová, Ph.D., Ústav veřejné správy a regionální politiky, Fakulta veřejných politik, Slezská univerzita v Opavě, Bezručovo nám. 14, 746 01 Opava, Česká republika, E-mail: marie.Sciskalova@fvp.slu.cz
- Ing. Lucie Kamrádová, Ph.D., Ústav veřejné správy a regionální politiky, Fakulta veřejných politik, Slezská univerzita v Opavě, Bezručovo nám. 14, 746 01 Opava, Česká republika, E-mail: lucie.kamradova@fvp.slu.cz.

Poskytované služby sociálnych zariadení v regiónoch Slovenskej republiky

Services provided by social facilities in the regions of the Slovak republic

Ľubica Sipková, Viera Labudová.

Abstrakt:

Hlavným cieľom príspevku je charakterizovať a porovnať služby sociálnych zariadení a zariadení na realizáciu sociálnej ochrany podľa regiónov Slovenskej republiky. V štatistickej analýze boli použité oficiálne individuálne údaje z pravidelných ročných zisťovaní (SOC 1-01) zabezpečovaných Štatistickým úradom Slovenskej republiky. Na základe grafickej a kvantitatívnej analýzy pomocou štatistických metód v článku opisujeme a porovnávame vlastnosti služieb v členení podľa viacerých kategórií sociálnych zariadení, a to podľa počtu ich zamestnancov, druhu vlastníctva, počtu osôb v opatere, podľa ich veku, povahy chorôb, atď. v jednotlivých NUTS 3 regiónoch SR. Pri využití rôznych štatistických prevažne deskriptívnych metód sa v článku konštatuje, že medzi regiónmi Slovenska existujú výrazné rozdiely v poskytovaných sociálnych službách vybraných kategórií sociálnych zariadení, v počte ich zamestnancov na osobu v opatere, typu vlastníctva, počtu osôb v zariadení, veku osôb v opatere, povahy ich chorôb atď.

Kľúčové slová:

sociálne služby, sociálne zariadenia, NUTS 3 regióny, osoby v opatere, deskriptívne metódy, štatistická analýza

Abstract:

The main goal of the paper is to characterize and compare services of the facilities providing social services and facilities for the implementation of social protection by the regions in the Slovak republic. The official individual data of regular annual census (SOC 1-01), provided by Statistical Office of the Slovak Republic, have been used in this analysis. . Based on the graphical and quantitative analysis by using the statistical methods the paper describes categories of the facilities by number of employees, type of ownership, number of cared persons in the facility, persons' ages, the nature of their diseases, etc. in the NUTS 3 regions of the SR. Based on the graphical and quantitative analysis by using the variety of mainly descriptive statistical methods, the paper comes to the conclusion that there are significant differences among the regions of Slovakia concerning the provided services of social facilities, categories of social facilities, number of their employees per cared person, type of ownership, number of cared persons in the facility, persons' ages, the nature of their diseases, etc.

Key words:

social services, social facilities, NUTS 3 regions, cared persons, descriptive methods, statistical analysis

Úvod

Zabezpečenie sociálnych služieb obyvateľstvu je súčasťou plnenia cieľov *Stratégie Európy 2020*. Aj podľa *Národných priorít rozvoja sociálnych služieb na roky 2015 až 2020*, ako nástroja štátnej politiky na predloženie cieľových záujmov, úloh a podporných opatrení vlády

SR, ústredným orgánom štátnej správy pri poskytovaní sociálnych služieb je Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR.

Možnosti poskytovateľov sociálnych služieb (PSS) a hlavne situácia v zariadeniach sociálnych služieb a zariadeniach na vykonávanie opatrení sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately (ďalej v zariadeniach sociálnych služieb, ZSS; tiež skrátené v sociálnych zariadeniach, SZ) vo veľkej miere závisia od konkrétnych možností financovania sociálnych služieb v štáte, ale aj od úrovne finančného hospodárenia a teda miery využitia všetkých možností financovania konkrétnym poskytovateľom.

V príspevku Sipková a Labudová (2017), prezentovanom na RESPO 2017, sme hodnotili a regionálne porovnávali financovanie zariadení sociálnych služieb v SR. Rovnako aj v tomto príspevku využívame mikróúdaje pravidelného zisťovania podľa Ročného výkazu o ZSS s označením SOC 1-01. Zisťovanie SOC1-01 je súčasťou Programu štátnych zisťovaní a údaje boli zatiaľ zbierané každoročne od roku 2012 s perspektívou pokračovania v nasledujúcich rokoch v harmonizovanom tvare s relevantnými zisťovaniami v štátoch Európskej únie vhodnom k medzinárodným porovnaniam výsledkov. Najnovšie údaje, v poslednom aktuálne nám dostupnom súbore SOC 1-01 2016, výsledky analýz a v príspevku poskytnuté informácie sú za rok 2015. Zamerali sme sa na hlbšie regionálne hodnotenia poskytovaných služieb v štruktúrnom členení zariadení sociálnych služieb s adresou sídla v Slovenskej republike.

V prvej časti príspevku je uvedená najdôležitejšia relevantná legislatíva, sú vymedzené niektoré základné pojmy a uvedené potrebné klasifikácie. Základné pravidlá poskytovania sociálnych služieb, sociálnej práce a ochrany zakotvené legislatívne v sociálnych systémoch európskych krajín, ciele Stratégie Európy 2020 a priority AGENDY 2030, ktoré sú platné aj pre Slovenskú republiku priblížime v ďalšej časti. V hlavnej časti príspevku je charakteristika sociálnych zariadení v krajoch Slovenska podľa výsledkov našich analýz

Cieľom príspevku je charakterizovať a porovnať informácie o sociálnych zariadeniach a zariadeniach na realizáciu sociálnej ochrany podľa regiónov Slovenskej republiky hlavne na základe aplikácie štatistických metód podľa mikróúdajov z Ročného výkazu o zariadeniach sociálnych služieb a zariadeniach na vykonávanie opatrení sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately z roku 2016.

Legislatíva, pojmový aparát, klasifikácie a zdroje informácií

Definície, základné pojmy a klasifikácie v spracováanej sociálnej oblasti, hlavne ohľadom sociálnej situácie, sociálnych služieb a ich poskytovateľov, sú najčastejšie vymedzené v príslušnej legislatíve. Obsiahnuté boli už v zákone o sociálnom zabezpečení (zákon č. 100/1988 Zb., platnosť od 16.6.1988 do 31.12.2003, zrušený zákonom č. 461/2003), upravené boli v zákone o poskytovaní sociálnych služieb právnickými a fyzickými osobami (zákon č. 135/1992 Zb.) a aktualizované v Slovenskej republike platnom zákone o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (zákon č. 448/2008 Zb., platnosť od 15. 11. 1991 s účinnosťou od 1.7. 2016). V platnosti je aj novela zákona o sociálnych službách, t. j. zákon č. 50/2012 Zb. s účinnosťou od 1.3. 2012 a v znení neskorších predpisov a doplnení o zborník úplných znení zákonov a súvisiacich predpisov k 1.1.2016 z oblasti pracovnoprávnej, mzdovej a sociálnej), ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní v znení neskorších predpisov.).

Pojem *sociálne zariadenie* nie je v slovenčine vo všeobecnosti chápaný jednoznačne. Podľa jazykovej poradne, ktorej garantom v SR je Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra⁴⁴ prídavné meno *sociálny* má v slovenčine tieto tri základné významy: 1. „spoločenský“,

⁴⁴ Podľa vyjadrenia jazykovedcov napr. na: <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/4519/> „spojenie *sociálne zariadenie* ... používať iba ako skrátené pomenovanie zariadenia sociálnych služieb“ a v súvislosti s *hygienickým zariadením* alebo *sanitárnym zariadením* odporúčajú používať spojenie *sociálny objekt*.

napr. *sociálne rozdiely, sociálny útlak, sociálne siete na internete*; 2. „týkajúci sa zaistenia zmeny spoločenských podmienok“, napr. *sociálna revolúcia, reforma*; 3. „týkajúci sa všestranného zaistenia spoločnosti“, napr. *sociálna starostlivosť, sociálne zabezpečenie, záchranná sociálna sieť, sociálne minimum*. Spojením *sociálne zariadenie* sa v jazykovej praxi skrátene nazývajú *zariadenia sociálnych služieb* (oficiálny názov), v ktorých sa podľa zákona poskytujú rozličné sociálne služby. Pojem sociálne služby je používaný v zmysle sociálnej pomoci, ktorá je poskytovaná štátnymi, alebo neštátnymi inštitúciami v dobro inej osoby, alebo pre označenie sociálnej práce v dobro ľudí, ktorí sa dostali do sociálnej núdze.

Podľa zákona o sociálnych službách sú vymedzené v SR tieto *druhy sociálnych zariadení* (s % zastúpením ZSS v zátvorke podľa Správy o sociálnej situácii obyvateľstva SR za rok 2015): domov sociálnych služieb (34%), zariadenia pre seniorov (26%), zariadenia opatrovateľskej služby (8%), špecializované zariadenie (8%), útulky (6%), denné stacionáre (6%), ostatné ako nocľaháreň, domov na polceste, zariadenie núdzového bývania, zariadenie dočasnej starostlivosti o deti, zariadenia podporovaného bývania, rehabilitačné strediská (spolu 12%).

Zákon č. 448/2008 vymedzuje aj ďalšie pojmy týkajúce sa ZSS, ako aj presnú špecifikáciu základných druhov ZSS, napr. v § 34 Zariadenie podporovaného bývania, § 37 Rehabilitačné stredisko a § 38 vymedzuje pojem Domov sociálnych služieb. Pojem „*špecializované zariadenia*“, ktoré sú teda druhom ZSS, je vymedzený v § 39 tohoto zákona. V špecializovanom zariadení sa poskytuje sociálna služba fyzickej osobe, ktorá je odkázaná na pomoc inej fyzickej osoby najmenej s piatym stupňom odkázanosti podľa prílohy č. 3 zákona č. 448/2008 so zdravotným postihnutím Parkinsonova choroba, Alzheimerova choroba, pervazívna vývinová porucha, skleróza multiplex, schizofrénia, demencia rôzneho typu etiológie, hluchoslepota, AIDS alebo organický psychosyndróm ťažkého stupňa. V špecializovanom zariadení sa poskytuje pomoc pri odkázanosti na pomoc inej fyzickej osoby, sociálne poradenstvo, sociálna rehabilitácia, ubytovanie, stravovanie, upratovanie, pranie, žehlenie a údržba bielizne a šatstva, osobné vybavenie. Zabezpečené sú činnosti ako pracovná terapia a záujmová činnosť, pričom utvárajú podmienky na vzdelávanie a úschovu cenných vecí. Ak sa sa poskytuje sociálna služba plnoletej fyzickej osobe, v špecializovanom zariadení sa neutvárajú podmienky na vzdelávanie, ale hlavne sa zabezpečuje ošetrovateľská starostlivosť (pozri aj §22 zákona č. 448/2008). V špecializovanom zariadení možno poskytovať sociálnu službu najviac pre 40 prijímateľov sociálnej služby v jednej budove tohto zariadenia.

Okrem legislatívy možno viaceré vysvetlenia pojmov, klasifikácie služieb a súvislostí medzi pojmami, ako aj fakty a názory o súčasnom stave, vývojových trendoch sociálnych služieb a ich financovania v Slovenskej republike (SR) nájsť spracované vo vedeckých prácach, napr. Kmeťovej (2012), Korimovej a Kmeťovej (2014), Holúbkovej a Ďurana (2013), a o starostlivosti so zameraním na seniorov napr. v článku Zanolitej a Kurucovej (2015) alebo Husákovej, Sika a kol. (2012).

Dostatočné financovanie ZSS je rozhodujúce pre zabezpečenie kvality v nich poskytovaných služieb. Výška príspevku zo štátneho rozpočtu sa v nich stanovuje podľa druhu služby a množstva prijímateľov. Napr. v zariadeniach pre seniorov aj v zariadeniach opatrovateľskej služby je výška finančného príspevku na jedno miesto a mesiac po 320 eur, v domove sociálnych služieb a v špecializovanom zariadení je 330 eur, v dennom stacionári 184 eur, v zariadení dočasnej starostlivosti o deti 180 eur., v nocľahárni a v útulku po 120 eur.

Novela zákona o sociálnych službách (zákon č. 50/2012 Zb.) uvádza nové spôsoby financovania verejných poskytovateľov zriadených obcou vo vybraných druhoch zariadení sociálnych služieb – zariadenie pre seniorov, nocľaháreň, útulok, domov na polceste, zariadenie podporovaného bývania a neverejných poskytovateľov v zariadeniach pre seniorov, zariadeniach opatrovateľskej služby, dennom stacionári a v nocľahárni.

Na úhrade služby dlhodobej starostlivosti sa fyzická osoba v starostlivosti má podieľať minimálne vo výške 50% ekonomicky oprávnených nákladov. Pri poskytnutí služby v ZSS sa napr. zohľadňuje aj finančná situácia klienta, jeho rodiny, ako aj príjem z predaja nehnuteľností

v posledných piatich rokoch. Nové zdroje financovania zahŕňajú príjmy nielen z domácností vo forme úhrad za starostlivosť, poplatkov a prípadne darov, ale aj príjmy zo zdravotných poisťovní, neziskových inštitúcií slúžiacich domácnostiam (NISD, napr. cirkevných organizácií), z verejných zbierok a sponzorských darov, grantov domácich aj zahraničných. Informácie o štruktúre financovania a výdavkoch ZSS možno nájsť napr. v Sipková a Labudová (2017).

V Slovenskej republike platí právo na výber poskytovateľa sociálnej služby a formy jej poskytovania. Druh sociálnej služby, forma a rozsah jej poskytovania sa však určujú konkrétne podľa *rozsahu nepriaznivej sociálnej situácie alebo stupňa odkázanosti fyzickej osoby na pomoc inej*.

Informácie o konkrétnych ZSS ako aj všeobecnejšie o poskytovateľoch sociálnych služieb (PSS) v zriaďovateľskej pôsobnosti jednotlivých krajov SR (s adresami, kontaktom a stručnou informáciou) možno nájsť napr. aj na oficiálnych stránkach krajských samosprávnych zastupiteľstiev SR⁴⁵. Nachádzajú sa tam zoznamy verejných aj neverejných poskytovateľov, so zazmluvnenými miestami, informácie o forme služby (ambulantná, týždenná a ročná) a orientačnej výške úhrad. Úhrady v ZSS napr. v Kočickom kraji v ambulantnej forme sú v rozmedzí od 50 eur do 95 eur, v týždennej od 130 eur do 170 eur a v ročnej od 220 eur do 300 eur v závislosti od ZSS. V rôznych druhoch ZSS ako aj v jednotlivých krajoch SR sú však sadzby odlišné a rozsah a kvalita poskytovaných služieb sa tiež značne líšia. Čo sa týka nákladov na prevádzku ZSS, teda finančných výdavkov Feješ a kol. (2012) uvádza približné podiely v ich zložení takto: priame mzdy 40%, strava 20%, správa a administratíva, energie, upratovanie a pranie a ostatné - každá položka po 10%.

Výsledky spracovania databáz Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny v Centrálnom registri poskytovateľov sociálnych služieb (obsahujúcich 6187 poskytovateľov SS v SR v auguste 2017)⁴⁶, alebo nám nedostupných databáz zdravotných poisťovní zachytávajúcích takmer všetkých poskytovateľov sociálnych na základe zmluvných spoluprác a riešenia vedecko-výskumných projektov pre rezort zdravotníctva možno nájsť v Gavurová a Liptáková (2014), Gavurová, Ntefko, Bačík, (2014). Uvedené publikácie opisujú počty, relatívne zastúpenia jednotlivých poskytovateľov sociálnych služieb v ich štruktúrach a regiónoch SR, napr. v závislosti od formy, druhu sociálnej služby a poskytovateľa a spracovávajú túto problematiku oddelene pre jednotlivé regióny SR. Je ťažké závery z týchto viacerých zdrojov relevantne vzájomne porovnať, členenia ZSS v klasifikácii poskytovateľov sociálnych služieb nie sú totožné.

Prehľadné tabuľkové spracovanie priemerných miezd zamestnancov zdravotníckych zariadení je na oficiálnej stránke Slovenského odborového zväzu zdravotníctva a sociálnych služieb⁴⁷, sú to však hodnoty porovnateľné k iba jednej z nákladových položiek – výdajov SZ na mzdy zamestnancov.

⁴⁵ Pre Bratislavský samosprávny kraj sú zariadenie SS uvedené na: <http://www.region-bsk.sk/directory.aspx?sn=138&rn=5&nid=2> ; pre Trenčiansky samosprávny kraj na: https://www.tsk.sk/socialna-pomoc/socialne-sluzby-v-tsk/specializovane-zariadenie.html?page_id=61854 ; Košický na: <https://web.vucke.sk/sk/kompetencie/socialne-veci/zariadenia-socialnych-sluzieb-zriadovateľskej-posobnosti-kosickeho-samospravného-kraja/zariadenia-socialnych-sluzieb.html> ;...

⁴⁶ Informácie o poskytovateľoch sociálnych služieb v Centrálnom registri MPSVaR SR možno pozrieť na: https://www.employment.gov.sk/sk/centralny-register-poskytovatelov-socialnych-sluzieb/?page=619&searchBean.kraj=&searchBean.druhSluzby=&searchBean.forma=&searchBean.tvpPoskytovateľa=&btnSubmit=Vybra%C5%A5&sourcePage=E50HialLXWlaRGUW5c8jQDvXVsR0KnkK9g1WCSOkI6E%3D&fp=k8pTi497e1kEHuoXPUNWsZ14zj9mb6koDxDsuk-3_gSKoxuc5TigkNJbx6sycXYm7kLY4QP3GhNdzo0XogQYqSLxaounPFUa72Y9anpt9F-IEFbh-zGn8XJavD8Usp6DxDsuk-3_gRaoJolpsRCC5q6Kt0KqZo1

⁴⁷ Priemerné mzdy zamestnancov zdravotníckych zariadení za 1.štvrťrok 2017 možno nájsť na http://www.sozzass.sk/userfiles/04_bulletin/2017/25NO/2017-06_IB_no25_SOZZASS.pdf

Základné pravidlá, ciele a priority sociálnej práce

Historické súvislosti v oblasti sociálnej práce sú spracované napr. v Matoušek, 2007; Pruša, 2007; Oláh a Schavel, 2006 alebo Medved' a kol., 2005.

Verejná starostlivosť o ľudí v núdzi v SR vznikala až v polovici 19. storočia. Zriadený bol inštitút domovského práva a o chudobného sa mala postarať predovšetkým rodina a až následne bola poskytnutá pomoc z verejného zabezpečenia. V neposlednom rade bolo umožnené zabezpečenie sociálnej pomoci zo strany spolkov a iných súkromných subjektov. V roku 1990 vznikol *Scenár sociálnej reformy*. Od 1. januára 1991 okresné a obvodné úrady a od roku 1996 krajské úrady fungovali ako orgány štátnej správy v odvetví sociálnej pomoci v oblasti sociálnych služieb. Od začiatku 90. rokov boli postupne zavádzané *Nové princípy poskytnutia sociálnych služieb*.

V súčasnosti sú základné pravidlá poskytovania sociálnych služieb, sociálnej práce a ochrany zakotvené legislatívne v sociálnych systémoch európskych krajín a sú súčasťou cieľov Stratégie Európy 2020 aj najnovšie sú spracovávané priority AGENDY 2030 na národnej úrovni. Ich nové zameranie je však na *deinštitucionalizáciu s prioritou starostlivosti na komunitnej úrovni* so snahou znížiť počty pobytových zariadení a postupný presun ku komunitnej a domácej forme poskytovania sociálnych služieb. Ďalšími prioritami sú rozvoj a modernizácia sociálnych služieb so zabezpečením ich kvality a dostupnosti s cieľom podpory a *zaradenia osôb v čo najväčšej miere do spoločnosti, sociálnej súdržnosti a rozvinutia potenciálu služieb v oblasti zamestnanosti a nezamestnanosti* a ďalšie s uplatňovaním princípu *integrovanej zdravotno-sociálnej starostlivosti*.

Cieľom Národných priorít v SR je pozitívne vplývať na rozvoj sociálnych služieb na Slovensku v rokoch 2015 – 2020 (Obr. 1).

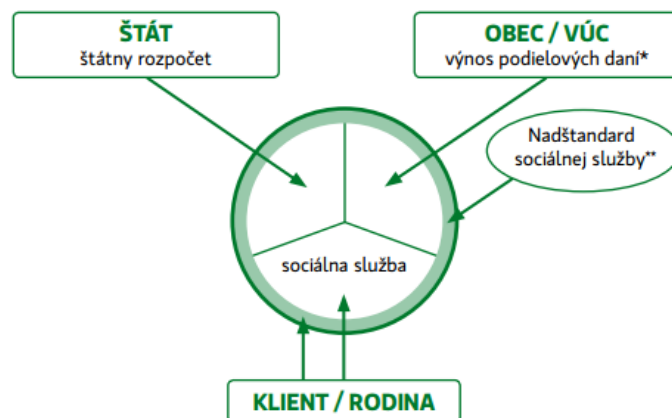
Obr. 1: Ciele národných priorít SR 2015-2020

Zdroj: Spracované podľa MPSVaR SR; 2014⁴⁸

Rovnako, ako v európskych štátoch, tak aj v SR, v súvislosti s *princípmi decentralizácie aj demokratizácie sociálnej správy a primeranosti sociálnej pomoci sociálnej potrebe*, sú popri financovaní štátom, obcou či verejným územným celkom z ich rozpočtov presadzované nové *trendy súčasného viaczdrojového financovania, transformácie a deinštitucionalizácie systémov sociálnych služieb, ako sociálne podnikanie a komunitné práce (o trojzdrojovom financovaní sociálnych služieb pozri Obr. 2.*

⁴⁸ Ministerstvo práce sociálnych vecí a rodiny. 2014. *Národné priority rozvoja sociálnych služieb na roky 2015 – 2020* [online]. 2014. Dostupné na internete:

<https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/rodina-socialna-pomoc/socialne-sluzby/nprss-2015-2020.pdf>

Obr. 2: Trojdrožové financovanie sociálnych služieb

Zdroj: Prevzaté z Feješ, Dupáková, Veliká; 2012⁴⁹

V súčasnosti je v európskych krajinách rýchly nárast podnikateľského prostredia v oblasti sociálnej práce so snahou zainteresovaných subjektov predovšetkým o zisk aj v tejto oblasti – oblasti „sociálnej práce“.

Údaje, metodika, použité štatistické znaky

Pre analýzu sú využívané údaje získané od Štatistického úradu SR, pochádzajúce z databázy mikroúdajov podľa Ročného výkazu o zariadeniach sociálnych služieb a zariadeniach na vykonávanie opatrení sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately. Databáza má oficiálne označenie SOC 1-01 a nám je dostupná so zisťovaním v rokoch 2013 až 2016, t. j. za roky 2012 až 2015.

Medzi informácie zisťované v SOC 1-01 patrí počet sociálnych zariadení na území Slovenskej republiky, počet obyvateľov v sociálnych zariadeniach v závislosti od veku, počet sťažností, počet dní prevádzky v zariadeniach sociálnych služieb, kapacity zariadení, príjmy zariadení, výdavky zariadení a informácie o zamestnancoch v zariadeniach.

Tieto informácie využíva štatistický úrad na analýzu sociálnej situácie na území Slovenskej republiky a na porovnanie s ostatnými krajinami, či už v rámci Európskej únie ale aj ostatných krajín sveta. Výsledky tohto ročného štatistického zisťovania však poskytujú slabý prehľad o aktuálnej situácii v sociálnych zariadeniach na Slovensku.

Deklarovanou snahou ŠÚ SR je zisťovanie SOC 1-01 zabezpečiť ako vyčerpávajúce bez chýbajúcich informácií. V tomto zmysle ide v každom roku o základný súbor, preto k ich spracovaniu sú použité viacstupňové triedenia do tvarov vnorených tabuliek a viaceré štatistické numerické a grafické deskriptívne metódy na báze momentov a kvantilov.

Grafická prezentácia početností stĺpcovými, výsekovými grafmi a tvarov rozdelení spojitých premenných histogrammi a najmä box-plotmi umožnila získať prvý pohľad na vlastnosti služieb podľa druhov sociálnych zariadení a vzájomne ich porovnať, v ich hlbších štruktúrach aj v regionálnom členení. Z analytických grafických zobrazení treba spomenúť grafy početností a hodnôt mier podľa regiónov SR, stĺpkové grafy percentuálnych zastúpení podľa regionálnych členení SZ, ako aj iné analytické grafy regionálnych porovnaní rozdelení v rôznych štruktúrach ZSS hlavne s využitím programov Microsoft Excel, Statgraphics Centurion XVI a na charakteristiku vzájomných súvislostí finančných premenných obsiahnutých v databáze sme využili procedúry viacrozmerných porovnaní (v SAS JMP12).

Na regionálnu analýzu je použitá Spoločná nomenklatura územných jednotiek pre štatistické účely (regionálne štatistické územné jednotky SR, t. j. kraje SR – malé regióny na špecifické diagnózy, NUTS 3), ktorá má obmeny: SK010 s našim označením 1 pre

⁴⁹ Dostupné na: http://www.socioforum.sk/attachments/category/41/SOCIA_Ako-efektivne-riadiť-zar-pre-seniorov_SF.pdf

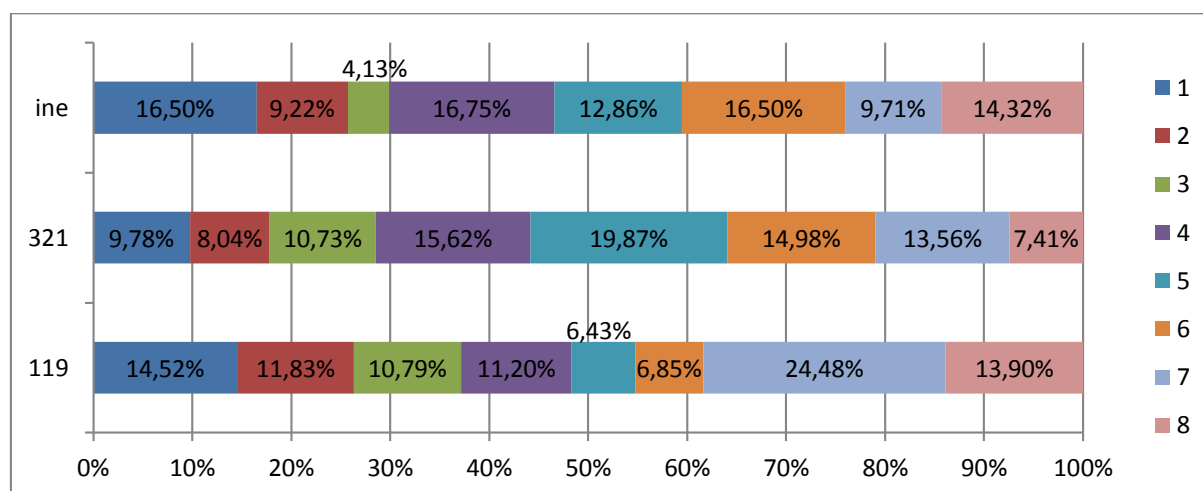
Bratislavský (BA), SK021 2-Trnavský (TR), SK022 3-Trenčiansky (TN), SK023 4-Nitriansky (NR), SK031 5-Žilinský (ZA), SK032 6-Banskobystrický (BB), SK041 7-Prešovský (PO), SK042 8-Košický (KE) región SR.

Štatistické znaky uvádzame v nasledujúcej časti s pôvodným označením z databázy – kódom a oficiálnym názvom podľa dokumentov ŠÚ SR. V ich súlade sú aj kategórie slovných znakov, pričom niektoré číselné znaky sme kategorizovali pre lepšie pochopenie situácie. Napr. pre vek osôb v starostlivosti (poberateľov sociálnych služieb) bol vytvorený menší počet kategórií.

Empirické výsledky

Vzhľadom na obmedzený rozsah príspevku uvádzame len niektoré výsledky a závery získané spracovaním údajovej základne poskytnutej Štatistickým úradom SR podľa zisťovania SOC 1-01, reprezentatívnej podľa krajov SR a viažucej sa ku kalendárnemu roku 2015. Nachádza sa v nej 1710 záznamových viet v 81 stĺpcoch (informáciu za 81 štatistických znakov za každé zo 1710 zariadení sociálnych služieb s adresou v SR).

Chýbajúce hodnoty boli iba v dvoch stĺpcoch - 182 zariadení nemalo uvedenú právnu formu (AR3088). Právnej formy 119 - Nezisková organizácia bolo 482 (32 %) zariadení, 321 - Rozpočtová organizácia bola v prípade 634 (41 %) a iná forma v prípade 412 (27 %) zariadení sociálnych služieb. Druh vlastníctva (AR6632) neuviedlo 71 zariadení, pričom 5-Vlastníctvo územnej samosprávy uviedlo 839 (51 %), 6-Vlastníctvo združení, politických strán a cirkví malo 632 (39 %) a položiek „iné“ bolo 168 (10 %) z 1639 vyplnených položiek druhu vlastníctva SZ. Druh vlastníctva a právna forma mali popri počte osôb v referenčnom období (AG4068) a počtu dní prevádzky SZ (AK5635) významný vplyv na výšku príjmov a výdavkov zariadení. Celoročne, teda 365 dní bolo v prevádzke 75 % zariadení, pričom len pod 5 % malo prevádzku menej ako 100 dní v roku 2015.

Graf 1: Regionálne porovnanie podielov ZSS v SR podľa právnej formy organizácie

Zdroj: vlastná grafická analýza podľa údajov SOC 1-01 v EXCELI

Počty zariadení sociálnych služieb v jednotlivých krajoch SR (kraje 1 až 8 v SR na osi X) v roku 2015 sú v relatívnom vyjadrení z počtu ZSS danej právnej formy zobrazené na Grafe 1. Časti stĺpcov predstavujú %-né zastúpenie ZSS v jednotlivých krajoch zo všetkých ZSS danej právnej formy (iná, 321-Rozpočtová organizácia, 119-Nezisková organizácia). Najväčší počet, ale aj podiel rozpočtových ZSS bol v Žilinskom kraji (s 19,87 %-ným zastúpením v kraji zo všetkých rozpočtových v SR).

Najväčší počet 273 ZSS bol v Prešovskom kraji, t. j. 16 % v porovnaní s Trnavským, Trenčianskym a Košickým krajom s 10 % až 11 %-ným zastúpením.

Tab. 1: Počty ZSS a počet osôb v soc. starostlivosti v krajoch SR v roku 2015

Ozn. kraja	Kraj	Počet ZSS	Podiel ZSS	Počet obyvateľov k 31. 12. 2015	Počet FO na konci roka 2015		
					Úhrn	Podiel z úhrnu SR	Podiel na 1000 obyv. oblasti
1 BA	Bratislavský	214	12.51%	653024	9427	15.22%	14.44
2 TR	Trnavský	170	9.94%	633288	6249	10.09%	9.87
3 TN	Trenčiansky	165	9.65%	796650	5777	9.33%	7.25
4 NR	Nitriansky	243	14.21%	682527	8064	13.02%	11.81
5 ZA	Žilinský	224	13.10%	820697	7281	11.75%	8.87
6 BB	Banskobystrický	227	13.27%	589935	9623	15.53%	16.31
7 PO	Prešovský	273	15.96%	559697	8951	14.45%	15.99
8 KE	Košický	194	11.35%	690434	6574	10.61%	9.52
Spolu		1710	100%	5426252	61946	100%	11.42

Zdroj: Vlastná analýza autora podľa SOC 1-01

Služby 1 710 zariadení v SR v roku 2015 využívalo viac ako 61 946 osôb, čo predstavuje 11,42 % na 1000 obyvateľov SR (posledný riadok Tab. 1). Poberateľov sociálnych služieb (poberatelia SS, označenie AR1154) bolo v roku 2015 v SR 56 220. Štvrtina zariadení mala do 7 poberateľov sociálnych služieb, polovica do 18 a 75 % do 37 poberateľov. Veľkú variabilitu počtov poberateľov SS o veľkosti variačného koeficientu až 201 % spôsobilo 5 % zariadení s 597 a viac poberateľmi hlavne v Bratislavskom, Banskobystrickom a Prešovskom regióne, pričom najviac bolo zistených 1 013 poberateľov SS v jednom zariadení v Bratislavskom kraji.

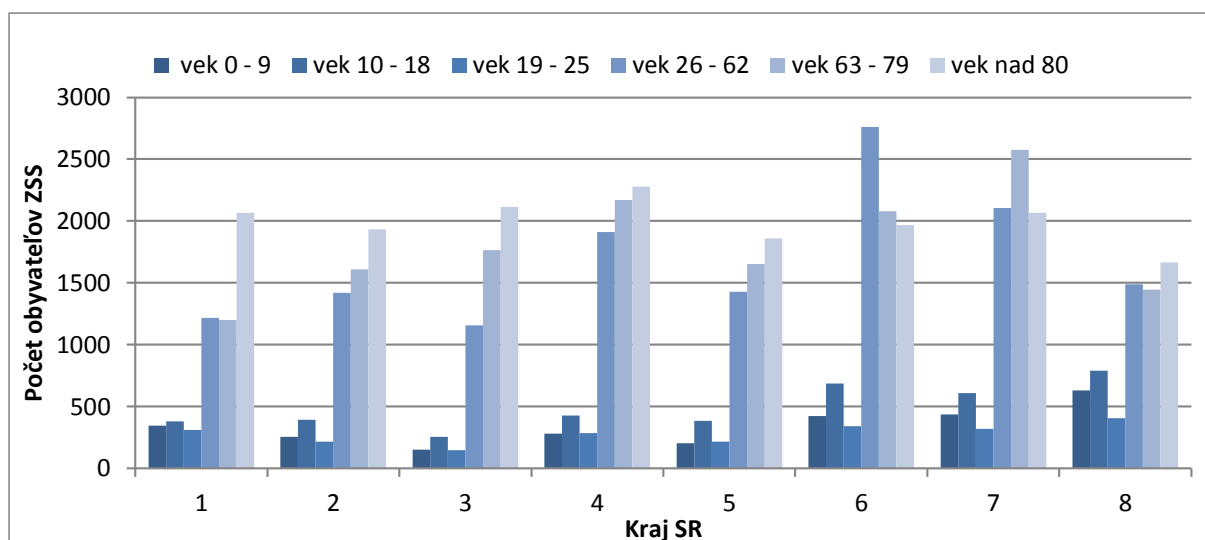
Tab. 2: Počty a podiely ZSS podľa počtu osôb v sociálnom zariadení podľa krajov

Počty poberateľov SS v ZSS	Kraje SR								Celkový počet ZSS za SR
	1	2	3	4	5	6	7	8	
0-49	181	131	126	200	190	193	232	163	1416
50-99	20	22	31	28	22	25	34	20	202
100-149	2	11	2	9	6	3	4	9	46
150-200	5	6	6	3	3			2	25
>200	6			3	3	6	3		21
Celkový súčet	214	170	165	243	224	227	273	194	1710

Zdroj: Vlastná analýza autora podľa SOC 1-01

Viac ako 200 poberateľov SS bolo v šiestich zariadeniach Bratislavského kraja ako aj Trenčianskeho. Do 49 poberateľov – osôb v sociálnej starostlivosti malo 1416 ZSS čo je 82,81% z počtu ZSS v SR. Počty ZSS v krajoch v členení podľa počtu poberateľov SS sú sumarizované v Tab. 2.

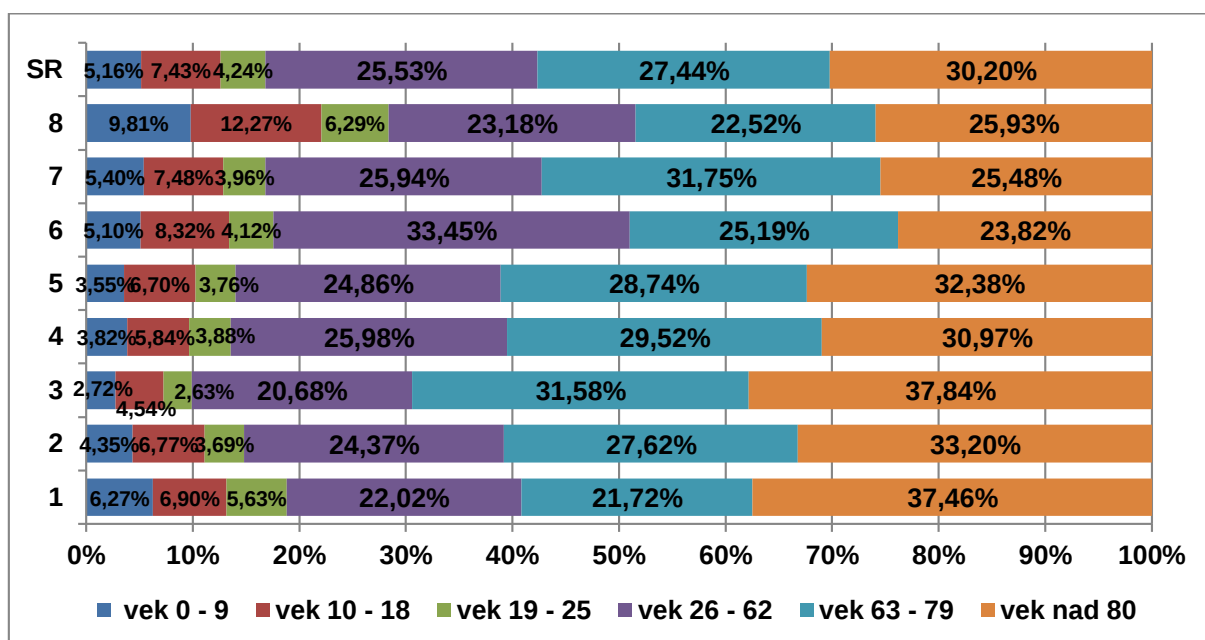
Zaujímalo nás aj zloženie vekových kategórií poberateľov SS v ZSS v jednotlivých krajoch SR. Absolútne počty obyvateľov vekových kategórií v jednotlivých krajoch znázorňuje graf 2, podľa ktorého najvyšší počet obyvateľov ZSS vo veku 26 až 62 rokov je v Banskobystrickom kraji a vo veku 63 až 79 rokov v Prešovskom kraji. Vysoký počet detí je v zariadeniach Banskobystrického kraja a krajov východného Slovenska, v ktorých sú aj najpočetnejšie rodiny s väčším počtom detí hlavne rómskych komunít.

Graf 2: Počet obyvateľov ZSS v krajiach SR v členení podľa veku

Zdroj: vlastná grafická analýza podľa údajov SOC 1-01 v EXCELI

Percentuálne zastúpenie počtu obyvateľov ZSS v členení podľa vekovej kategórie z ich úhrnu v kraji umožňujú nový pohľad na zastúpenie vekových kategórií v ZSS v krajiach SR (graf 3). V Bratislavskom a v Košickom kraji má najväčšie zastúpenie veková skupina nad 80 rokov veku (nad 37%), pričom Bratislavský a najmä Žilinský kraj majú pomerne veľké zastúpenie aj detí do 9 rokov. Prekvapivý je neúmerne veľký podiel poberateľov SS do 25 rokov 28,36% (9,81% + 12,27% + 6,29%) práve v Žilinskom kraji. V kontraste s ním je Košický kraj, v ktorom poberatelia SS nad 62 rokov predstavujú až 69,42% zo všetkých poberateľov SS v tomto kraji (Graf 3).

Graf 3: Regionálne porovnanie podielov vekových skupín obyvateľov ZSS podľa krajov SR

Zdroj: vlastná grafická analýza podľa údajov SOC 1-01 v EXCELI

Zohľadnili sme vekovú štruktúru obyvateľstva v jednotlivých krajiach v roku 2015 (podľa oficiálnych údajov počtov obyvateľov vekových kategórií v dátových kockách ŠÚ SR). Problematické je však vekové členenie v databáze SOC 1-01, pretože je iné (s hornými hranicami intervalov 3, 5, 9, 14, 18, 25, 39, 62, 74, 79, 84 a 89 dokončených rokov veku), ako

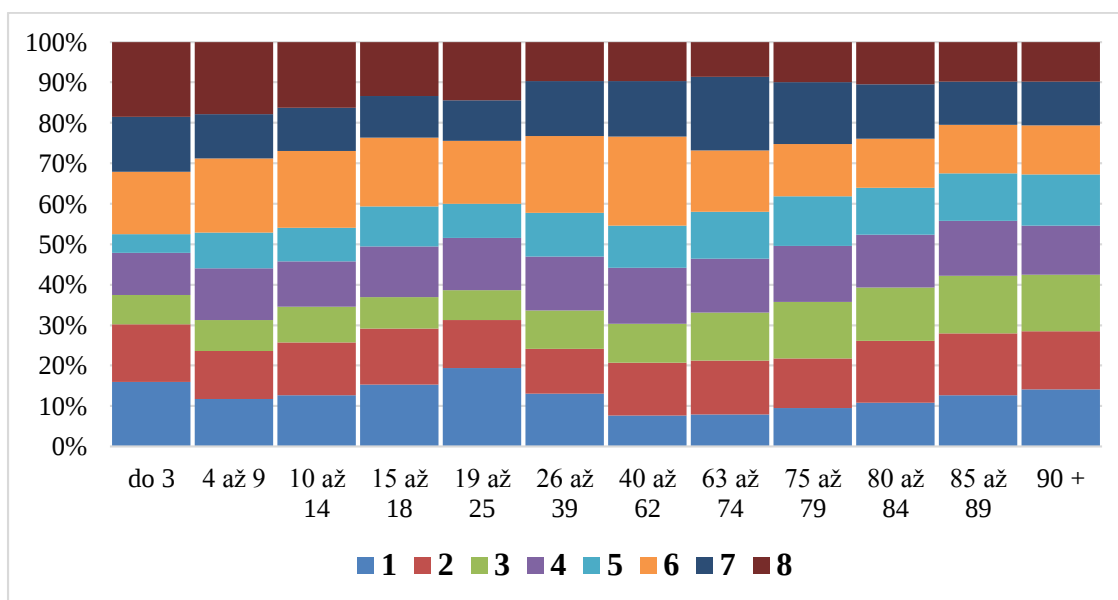
využívajú oficiálne štatistiky poskytované ŠÚ SR. Po maximálne možnom zlúčení a zosúladiení vekových intervalov pre obyvateľov ZSS a obyvateľov krajov SR výsledky približných podielov počtov obyvateľov ZSS na 1000 obyvateľov krajov v jednotlivých vekových kategóriách sumarizuje tabuľka 3.

Tab. 3: Podiely obyvateľov ZSS na 1000 obyvateľov danej vekovej kategórie v krajoch

Kraj AR6642	do 3	4 až 9	10 až 14	15 až 18	19 až 25	26 až 39	40 až 62	63 až 74	75 až 79	80 až 84	85 až 89	90 +
1	3,63	6,12	8,35	7,52	9,91	3,40	3,03	12,08	31,17	62,58	118,00	168,06
2	3,25	6,23	8,58	6,79	6,08	2,89	5,11	20,39	40,09	87,98	142,66	171,39
3	1,65	4,04	5,78	3,86	3,78	2,49	3,81	17,98	45,72	75,95	133,29	166,41
4	2,39	6,69	7,40	6,16	6,62	3,48	5,44	20,24	45,27	75,60	126,97	143,92
5	1,05	4,65	5,47	4,81	4,33	2,86	4,06	17,75	40,02	66,95	108,94	150,55
6	3,49	9,59	12,54	8,39	8,02	4,94	8,65	23,22	41,95	69,62	111,71	144,91
7	3,11	5,74	7,04	5,02	5,08	3,56	5,40	27,61	49,96	78,00	100,47	129,67
8	4,22	9,38	10,67	6,59	7,41	2,53	3,81	13,21	32,65	60,15	91,19	116,00
SR	2,94	6,69	8,29	6,04	6,24	3,27	4,93	19,03	41,04	71,74	115,96	148,38

Zdroj: Vlastná analýza autora podľa SOC 1-01a údajov ŠÚ SR

Názorné porovnanie štruktúry vekových kategórií v jednotlivých krajoch poskytuje stĺpcový podielový graf rozdelenia počtu osôb v ZSS na 1000 obyvateľov vekových kategórií proporcionálne podľa zariadení krajov SR

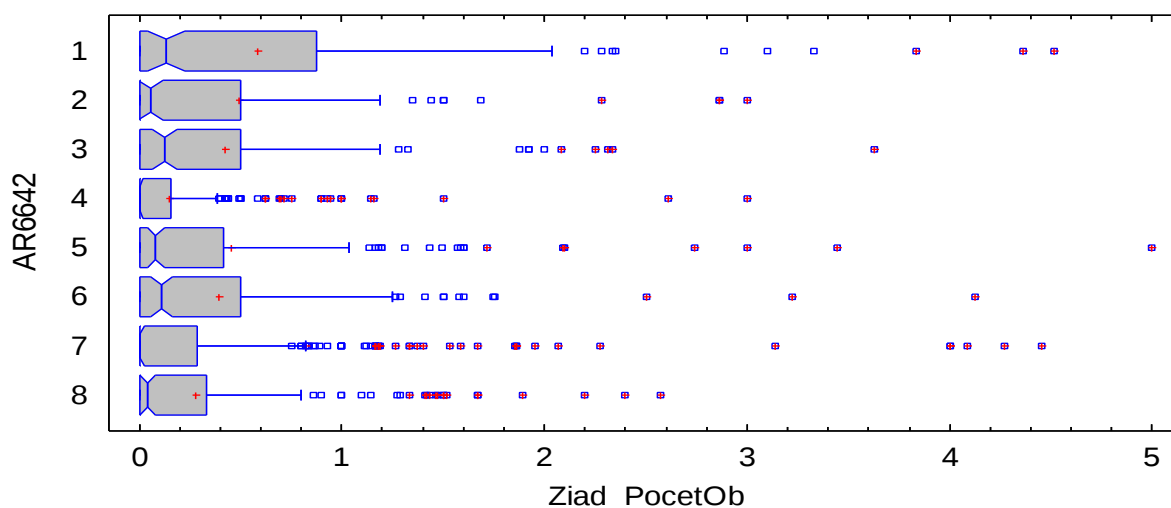

Graf 4: Proporcionálne zastúpenie podielov vekových skupín obyvateľov ZSS na 1000 obyvateľov tohto veku v krajoch SR (porovnanie štruktúr podielu krajov vo vekovej kategórii)

Zdroj: vlastná grafická analýza podľa údajov SOC 1-01 v EXCELI

Košický kraj s podielom 4,22 detí do troch rokov na 1000 je kraj s ich najväčším zastúpením v zariadeniach SS. Veková kategória 19 až 25 ročných má najväčšie zastúpenie v Bratislavskom kraji, ich podiel je 9,91 na 1000 obyvateľov kraja v tomto veku. Najväčší podiel obyvateľov vo veku 40 až 62 je umiestnený v ZSS v Banskobystrickom kraji (oranžová plocha) a 63 až 74 ročných v Prešovskom kraji (modrá plocha, ktorá je proporcionálne najväčšia v tejto vekovej kategórii na grafe 4).

Analýzovali sme aj počty žiadostí o poskytnutie starostlivosti v ZSS a počty sťažností na služby v nich. Možno konštatovať, že najväčší nedostatok miest je v Bratislavskom, Trnavskom a Banskobystrickom kraji, kde je aj najväčší priemerný podiel žiadostí na počet osôb v ZSS (graf 5). Veľká je variabilita, asymetria, ale aj veľký výskyt extrémnych podielov počtu žiadostí na počet miest v zariadeniach SS (pozri prílohu 1). Prehľadné porovnanie rozdelení podielov počtu žiadostí o poskytnutie starostlivosti v zariadení SS pri ich relatívnom vyjadrení z počtu obsadených miest (počtu obyvateľov k 31.12.2015 v zariadení SS) podľa krajov SR umožňuje škatulkový graf 5.

Graf 4: Škatulkové grafy rozdelení podielov žiadostí o poskytnutie starostlivosti v zariadení SS na počte obyvateľov zariadenia SS k 31.12.2015 podľa krajov SR

Zdroj: vlastná grafická analýza podľa údajov SOC 1-01 v Statgraphisc-e

Priemerné pomerné čísla žiadostí o SS v krajoch majú nízku vypovedaciu schopnosť, nakoľko v grafe 5 vidno množstvo extrémnych podielov, čo znamená, že záujem vo veľkom počte ZSS ďaleko prekračuje možnosti poskytovaných služieb. Nízke hodnoty mediánov, ako aj vysoký výskyt nulových hodnôt naopak poukazuje na množstvo ZSS, o ktoré je malý, záujem. Finančnému hospodáreniu, t. j. štruktúre príjmov a výdavkov v členení ZSS bol venovaný príspevok Šipková a Labudová (2017).

Diskusia a závery

Napriek cieľom Stratégie Európy 2020 a Národných priorít rozvoja sociálnych služieb na roky 2015 až 2020 v SR so zameraním na deinštitucionalizáciu s prioritou starostlivosti na komunitnej úrovni a teda snahu o postupný presun ku komunitnej a domácej forme poskytovania sociálnych služieb sú sociálne služby v rôznych druhoch sociálnych zariadení jednou zo základných foriem pomoci na túto pomoc odkázaným obyvateľom SR. Charakterizovať a porovnať informácie o sociálnych zariadeniach a zariadení na realizáciu sociálnej ochrany podľa regiónov Slovenskej republiky podľa údajov Ročného výkazu o zariadeniach sociálnych služieb a zariadeniach na vykonávanie opatrení sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately z roku 2016 bolo hlavným cieľom príspevku.

Výsledky v aplikačnej časti boli získané využitím rôznych numerických a grafických deskriptívnych metód štatistiky, nakoľko údajová základňa pochádza z reprezentatívneho zisťovania s označením SOC 1-01, ktoré je deklarované ako úplné oficiálne ročné zisťovanie Štatistického úradu SR.

Vzhľadom na obmedzený rozsah článku, bolo v ňom možné uviesť len niektoré zistené informácie zo zisťovania SOC1-01. Možno konštatovať, že medzi kraji SR existujú výrazné rozdiely v poskytovaných sociálnych službách sociálnych zariadení, hlavne čo sa týka ich

podielu na počet obyvateľov kraja, počtov ako aj podielov sociálnych zariadení podľa právnej formy organizácie, druhu vlastníctva, počtu dní prevádzky, počtu osôb v zariadení ako aj počtov poberateľov sociálnych služieb, vekov osôb v opatere, povahy ich chorôb atď.

Najväčší počet, až 273 ZSS bolo v Prešovskom kraji, t. j. 16 % v porovnaní s Trnavským, Trenčianskym a Košickým krajom s 10 % až 11 %-ným zastúpením. Najväčší počet, ale aj podiel rozpočtových ZSS bol v Žilinskom kraji. najviac bolo zistených 1 013 poberateľov sociálnych služieb v jednom zariadení v Bratislavskom kraji. Bratislavský a najmä Žilinský kraj majú pomerne veľké zastúpenie v ZSS detí do 9 rokov. Prekvapivý je neúmerne veľký podiel poberateľov SS do 25 rokov v Žilinskom kraji. Košický kraj má neproporciálne oproti iným krajom SR zas poberateľov sociálnych služieb nad 62 rokov. Podobné zistenia môžu byť využité pri rozhodovaní na úrovni orgánov štátnej správy ale aj podnikateľského prostredia v danej oblasti sociálnej práce.

Tento článok vznikol s podporou grantovej agentúry VEGA v rámci projektu VEGA č. 1/0770/17: Dostupnosť bývania na Slovensku.

Literatúra:

- FEJEŠ, M., DUPÁKOVÁ, J., VELIKÁ, M. 2012. Ako efektívne riadiť zariadenia pre seniorov [online]. Bratislava: SOCIA – nadácia na podporu sociálnych zmien pre Nezávislú platformu SocioFórum. ISBN 978-80-969744-3-6. [cit. 2017-08-01]. Dostupné na: http://www.socioforum.sk/attachments/category/41/SOCIA_Ako-efektivne-riadiť-zar-pre-seniorov_SF.pdf
- GAVUROVÁ, B., LIPTÁKOVÁ, E. 2014. Analýza štruktúry poskytovateľov sociálnych služieb na Slovensku. In: Forum Statisticum Slovaca. Roč. 10, č. 4 (2014), s. 40-46. - ISSN 1336-7420. Spôsob prístupu: www.ssds.sk.
- GAVUROVÁ, B., NTEFKO, R., BAČÍK, R. 2014. The Analysis of Social Services' Structure in a Specific Region and its Significance for Health and Social Policy in Slovakia. In: Polish Journal of Management Studies. Vol. 10, no. 2 (2014), p. 43-53. ISSN 2081- 7452. [online]. [cit. 2017-07-14]. Dostupné na internete: <http://www.pjms.zim.pcz.pl/table-of-contents.php>.
- HOLÚBKOVÁ, S., ĎURANA, R. 2013. ODVAHA NA NOVÉ SOCIÁLNE SLUŽBY. Bratislava: INESS, 2013. 39 s. ISBN 978-80-969765-3-9 5.
- HUSÁKOVÁ, M., SIKÁ, P. 2012. Social services in relation to the quality of life for seniors. In The new Economy. ISSN 1336-1732, 2012, vol. 5, no. 4, p. 84-95.
- KMEŤOVÁ, E. 2012. Vývojové trendy v sociálnych službách. In Scientia Iuventa 2012. [CD ROM]. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB v Banskej Bystrici, 2012, s. 1-10. 978-80-557-0362-6.
- KORIMOVÁ, G., KMEŤOVÁ, E. 2014. Analysis of Trends in Social Services. In Journal of Economics and Social Research. ISSN 1335-7069, 2014, vol. 15, no. 2, p. 206-215.
- KRAJŇÁKOVÁ, E. 2009. Realizácia sociálnych služieb v podmienkach Slovenska. In Scientific papers of the university of Pardubice [online]. 2009, roč. 14, ISSN 1804 – 8048. [cit. 2017-07-15] Dostupné na: <ftp://193.87.31.84/0123472/scipap-c-14.pdf>
- MATOUŠEK, O. a kol. 2007. Sociální služby. Legislativa, plánování, hodnocení. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-310-9.
- MEDVEĎ, J. a kol. 2005. Verejné financie. Bratislava : SPRINT 2005. 428 s. ISBN 80-89085 32-2

- MINISTERSTVO PRÁCE SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY. 2014. Národné priority rozvoja sociálnych služieb na roky 2015 – 2020 [online]. [cit. 2017-06-11]. Dostupné na: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/rodina-socialna-pomoc/socialne-sluzby/nprss-2015-2020.pdf>
- OLÁH, M., SCHAVEL, M. 2006. Úvod do štúdia a dejín sociálnej práce. Prešov: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n.o. Ústav sociálnych vied a zdravotníctva bl. P.P.Gojdiča. 1.vyd., 176 s. ISBN 80-969449-9-1.
- PACÁKOVÁ, V. a kolektív. 2009. Štatistické metódy pre ekonómov. Bratislava: IURA EDITION, 2009. 411 s. ISBN 978-80-807-8284-9 14.
- PRUŠA, L. 2007. Ekonomie sociálnych služieb. 2. aktualizované a rozšírené vydanie. Praha : ASPI, a.s., 2007 ISBN 978-80-7357-255-6
- Správy o sociálnej situácii obyvateľstva SR, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Dostupné na internete: <https://www.employment.gov.sk/sk/ministerstvo/vyskum-oblasti-prace-socialnych-veci-institut-socialnej-politiky/spravy-socialnej-situacii-obyvatelstva-slovenskej-republiky.html>
- SIPKOVÁ, L., LABUDOVÁ, V. 2017. Porovnanie príjmov a výdavkov sociálnych zariadení v regiónoch Slovenskej republiky. In Region v rozvoji spoločnosti 2017. Mezinárodní vědecká konference. Region v rozvoji společnosti 2017: sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference : 19. a 20. října 2017, Brno: Mendelova univerzita v Brně. ISBN 978-80-7509-548-0, s. 773-785 [online]. Dostupné na: http://www.icabr.com/respo/RESPO_2017.pdf
- Zákon č. 448/2008 Zb. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov. Dostupné na internete: <http://www.zakonypreludi.sk/zz/2012-50>
- ZANOVITÁ, M., KURUCOVÁ, R. 2015. Vybrané aspekty starostlivosti o zdravie senírov. [online]. Martin : Univerzita Komenského v Bratislave Jesseniova lekárska fakulta v Martine, 2015. ISBN 978-80-89544-93-6. [cit. 2017-06-08] Dostupné na: <https://portal.ifmed.uniba.sk/download.php?fid=677>

Kontaktná adresa autoriek:

- doc. Ing. Ľubica Sipková, PhD., Fakulta hospodárskej informatiky, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, E-mail: lubica.sipkova@euba.sk
- doc. RNDr. Viera Labudová, PhD., Fakulta hospodárskej informatiky, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, E-mail: viera.labudova@euba.sk

Príloha 1 Deskriptívne štatistiky pre relatívne vyjadrenie Počtu žiadostí o poskytnutie starostlivosti v zariadení SS z Počtu obyvateľov k 31.12.2015 v zariadení SS podľa krajov SR

Kraj	Počet ZSS	Priemer	Median	Variačný koeficient	Minimum	Maximum	Horný kvartil	Std. šikmosť
1	214	13,9533	2	197,319%	0	171	11	17,6965
2	170	12,4706	1	189,300%	0	120	13	14,3977
3	165	12,4000	3	193,109%	0	142	14	18,5086
4	243	4,49794	0	265,994%	0	104	4	30,9896
5	224	8,30804	1	201,671%	0	118	11	23,6518
6	227	9,06167	2	213,458%	0	184	10	30,0921
7	273	9,04029	0	270,313%	0	233	5	34,7118
8	194	6,57216	1	189,423%	0	68	6	14,9378
SR	1710	9,30175	1	223,563%	0	233	8	71,4278

Zdroj: Vlastná analýza autora podľa SOC 1-01 2016

Lokalizace velkých podniků z pohledu regionálního členění České republiky

Localization of Large Enterprises in Terms of the Regional Breakdown of the Czech Republic

Jolana Skaličková

Abstrakt:

Lokalizace podniků má vliv na ekonomické postavení regionů. Velké podniky mají svůj význam především na regionálních trzích práce a v souvislosti s výrobním faktorem práce. Cílem článku je zhodnotit vývoje lokalizace velkých podniků na úrovni samosprávných krajů v České republice. Analýza obsahuje zhodnocení od roku 1995 do roku 2016. Zkoumány jsou počty velkých podniků v regionálním členění a jejich podíl na agregovaném obrátu. Počty velkých podniků jsou hodnoceny v přepočteném vyjádření dle počtu obyvatel a jako poměr k celkovému počtu podniků v krajích. Dominantní postavení z hlediska počtu podniků a agregovaného obrátu má oblast Střední Čechy, také je vyšší zastoupení velkých podniků v regionech, které se dlouhodobě orientují na průmyslovou výrobu. Při hodnocení poměru velkých podniků k celkovému počtu podniků bylo zjištěno, že hlavní město Praha, zahrnuté pro účely analýzy do oblasti Střední Čechy, je z pohledu ukazatele na srovnatelné úrovni s ostatními kraji.

Klíčová slova:

velký podnik, lokalizace, region, obyvatelstvo

Abstract:

Localization of enterprises has an impact on the economic position of the regions. Large enterprises have a major role to play in regional labor markets and in relation to the production factor of labor. The aim of the article is to evaluate the localization of large enterprises at the level of self-governing regions in the Czech Republic. The analysis includes an assessment from 1995 to 2016. The numbers of large enterprises in regional breakdown and their share of aggregate turnover were examined. The numbers of large enterprises are evaluated in terms of the number of inhabitants and as a ratio to the total number of enterprises in the regions. The Middle Bohemia has dominant position in terms of both indicators. There is higher representation of large enterprises in the regions that are long-term orientation on industrial production. The ratio of large enterprises to the total number of enterprises shows that the Capital City of Prague, included for analysis in the Central Bohemia region, is comparable in terms of the indicator to other regions.

Key words:

Large Enterprise, Localization, Region, Population

Úvod

Ekonomický systém regionu, který představuje součást národního ekonomického systému a tím i regionální ekonomiku, se projevuje jako samostatný celek. Samosprávné kraje v České republice jsou diferencované už základními demografickými a geografickými podmínkami. Odlišnosti existují v rozloze území, která ne vždy koresponduje s počtem obyvatel a jinak je proto uspořádána i hustota obyvatel. Tyto základní difference vytvářejí základnu pro vznik řady dalších nerovností.

Prostorová dělba práce (Massey, 1995) prezentuje regionální odlišnosti jako výsledek sociálních vztahů v souvislosti s prostorovou organizací vztahů ve výrobě. Je proto důležité zabývat se regionálními odlišnostmi vlastnické a velikostní struktury podniků. Velikostní struktura podniků související se strukturou ekonomiky podmiňuje hospodářskou situaci v regionech. Významnými aktéry na trhu jsou velké podniky.

Česká republika patří mezi země, kde se v porovnání s ostatními státy střední a jihovýchodní Evropy nachází sídla mnoha velkých podniků. V žebříčku CE Top 500, sestavovaném na základě konsolidovaných výnosů společností za daný rok a zahrnujícím 500 největších podniků střední a jihovýchodní Evropy na základě tohoto kritéria, se v roce 2015 umístilo 74 českých firem, což je druhý nejvyšší výsledek po Polsku (více CE Top 500, 2018).

Damborský, Hornychová (2014) potvrzují, že Česká republika je zemí, která, pokud se zohledňuje velikost a počet obyvatel, má relevantní největší počet velkých podniků. Při srovnání podílu velkých firem na celkovém počtu podniků se naopak Česká republika řadí na druhou stranu žebříčku, což je způsobeno především velkým počtem mikrofirem.

Velké podniky jsou součástí ekonomického prostředí a mají mnoho vazeb na ostatní ekonomické subjekty, jež ovlivňují jejich chování a následně i celou ekonomiku. Prostor patří k významným faktorům vytvářejícím podmínky pro podnikání. Vazby, které vznikají mezi územními ekonomikami a velkými podniky, jsou často zdůrazňovány (např. Dunning, 1994, Maier, Tödling, 1997). V souvislosti s působením podniků na území, kde jsou umístěny, píše Van Dijk a Pellenburg (1999) o demografii firem, jejíž podstatou je aplikace analytických metod demografie do firemního prostředí. Van Wissen (2000) spatřuje význam demografie firem především v propojení zaměstnanosti se vznikem resp. zánikem firem v regionu.

Význam lokalizačních faktorů, které podniky při volbě vhodného území zvažují, je proměnlivý v čase a liší se podle typů podnikání. Lokalizační rozhodování podniků ovlivňuje řada faktorů. Na straně vstupů se jedná o pracovní sílu, přírodní zdroje, spektrum dodavatelů, dostupnost informací a inovací. Na straně výstupů mezi nejčastější patří přístup na trh z hlediska dopravních nákladů a potenciálu trhu či kontakty při navazování obchodních vztahů.

Velké podniky a jejich vazby na okolí mají často mezinárodní charakter. Např. Dunning, Lundan (2008), potvrzují, že velké podniky jsou nejčastějšími účastníky mezinárodních vztahů souvisejících s ekonomickou aktivitou. Teorie mezeonomiky (Holland, 1976) tvrdí, že velké podniky vytváří vlastní sektor, tzv. mezeonomiku, kde velké podniky vyrábí značný podíl celkové produkce a na trhu se dostávají do pozice monopolu či oligopolu. Firmy často na základě své lobbovací síly přestávají být multiregionální a stávají se multinárodní. S jejich dominantní pozicí pak souvisí specifické možnosti konkurenčního boje.

Velké podniky mají svým postavením vliv na regionální ekonomiky v řadě oblastí. Kromě ekonomických faktorů se jedná o sociokulturní nebo environmentální působení. Dopady jejich existence mohou být jak pozitivní tak negativní. Damborský, Hornychová (2014) uvádí jako základní přínosy tvorbu nových pracovních míst, možný transfer technologií, který přispívá k vyšší produktivitě a konkurenceschopnosti ekonomiky, vliv na platební bilanci v souvislosti s proexportní orientací, schopnost velkých firem konkurovat na globálních trzích, tvorbu základní báze průmyslových investic, možnou spolupráci na rozvoji aplikovaného výzkumu a vliv na image národních ekonomik. Na druhou stranu jako negativa je možné zmínit nebezpečí delokalizačních procesů (více Rugraff, 2010), možné negativní dopady na životní prostředí, možnost jednostranné orientace regionálních ekonomik, případně menší přizpůsobivost na změny trhu.

Jeden z hlavních pozitivních vlivů velkých podniků na regionálním trhu práce je jejich schopnost konkurovat na mezinárodní úrovni (Sucháček, 2015). V souvislosti s tímto zmiňuje Singh (2007) také podporu investic a přesun znalostí prostřednictvím mobility zaměstnanců u velkých nadnárodních korporací.

Dalším pozitivem na trhu práce je, pro velké podniky charakteristické, vyšší mzdové ohodnocení zaměstnanců, které vyplývá z vyšší produktivity práce (např. Baštová, Dokoupil, 2010). Vyšší mzdy působí pozitivně na zvyšování spotřeby domácností a tím na růst celé

ekonomiky regionu. Smarzynska Javorcik (2004) zmiňuje dále vliv velkých zahraničních firem na menší domácí dodavatelské firmy v souvislosti s jejich produktivitou.

Vliv velikosti podniku na jeho efektivitu, a tím i na ekonomiku regionu, je předmětem zkoumání. Hanousek, Kočenda (2017) uvádějí na základě dat z let 2001 – 2012, že vliv velikosti na efektivitu českých podniků je takřka neutrální. Velké firmy (uvažovány s více než 50 zaměstnanci) však lépe reagovaly v období po hospodářské krizi a lze je tak považovat za stabilní prvek ekonomiky. Fiala, Hedija (2015) naopak uvádí, že malé podniky v ziskových odvětvích rostou rychleji než podniky velké, a kromě velikostní struktury tak zdůrazňují význam struktury odvětvové.

Cíl a metodika

Cílem článku je zhodnotit vývoje lokalizace velkých podniků na úrovni samosprávných krajů v České republice. Dílčím cílem je zjistit, jaké je zastoupení velkých podniků vzhledem k celkovému počtu podniků v krajích. Vývoj lokalizace velkých podniků je analyzován na základě kvantitativních ukazatelů, a to přepočteného počtu velkých podniků a agregovaného podílu obrátu.

Přestože světová literatura (např. Lyons, 1994) doporučuje provádět zkoumání u 500 největších podniků celé ekonomiky, z důvodu velikosti českého národního hospodářství je analýza omezena na 100 největších firem. Hlediskem velikosti je zvolen obrát firmy. 100 největších podniků je rozčleněno podle sídla firmy k územní příslušnosti jednotlivých krajů.

Přepočtený počet velkých podniků odstraňuje velikostní rozdíly krajů a je vypočten jako počet velkých podniků na 100 000 obyvatel. Demografickou charakteristikou určující počet obyvatel je střední stav obyvatelstva, který představuje počet obyvatel určitého území v okamžiku, který je určen jako střed zvoleného období. Střední stav obyvatelstva kalendářního roku je počet obyvatel území o půlnoci z 30. 6. na 1. 7. v daném roce.

Agregovaný obrát podniků je v krajích stanoven jako procentní podíl tržeb generovaný podniky umístěnými v kraji k celkovému obrátu všech velkých podniků v ČR.

Rozbor je proveden za období od roku 1995 do roku 2016, přičemž data jsou vzhledem k délce časového období zachycena v šestiletých intervalech a zdůrazněna jsou nejaktuálnější data za rok 2016.

Dále jsou regionální rozdíly lokalizace velkých podniků zkoumány ve vztahu k celkovému počtu podniků v krajích. Vzhledem k vysokému celkovému počtu podniků je vyjádřen počet velkých podniků na 100 000 podniků.

Praha a Středočeský kraj při analýze jsou spojeny v jeden celek pod souhrnným označením Střední Čechy z důvodu obtížné srovnatelnosti regionů s ostatními kraji. Vazby v oblasti Střední Čechy jsou takové, že Praha vytváří jádro regionu a Středočeský kraj je jeho zázemí. V hlavním městě, které je hospodářským centrem státu, je lokalizováno velké množství finančních institucí, institucí veřejné správy, sídel významných podniků, čímž Praha disponuje nadprůměrným množstvím pracovních míst, která by nebylo možné obsadit pouze pracovními zdroji obyvatel Prahy. Část obyvatel Středočeského kraje tak vytváří nabídku na pracovním trhu hlavního města, která je podpořena dobrým dopravním spojením. Pracovní vazby jsou zde vytvářeny už u studentů, kteří často z důvodu velkého množství vzdělávacích institucí na území Prahy, opouštějí hranice svého kraje.

Zdrojem vstupních dat je Czech Top 100 – databáze 100 největších podniků v České republice. Údaje o středním stavu obyvatel, stejně jako údaje o základní charakteristice krajů, jsou čerpány z regionálních ročenek Českého statistického úřadu.

Výsledky

Vývoj počtu podniků a jimi generovaný obrát v šestiletých intervalech je zaznamenán v tabulce 1.

Tab. 1: Přepočtené počty velkých podniků a jejich % obratu

		1995	2001	2007	2013	2016
Střední Čechy	Počet podniků	1,94	2,49	2,35	1,78	2,19
	% obratu	56,08	64,38	70,02	74,92	77,11
- Hl. m. Praha	Počet podniků	3,22	4,12	4,18	3,33	4,09
	% obratu	46,99	45,72	57,59	60,81	61,29
- Středočeský	Počet podniků	0,54	0,80	0,51	0,30	0,37
	% obratu	9,09	18,66	12,43	14,11	15,83
Jihočeský	Počet podniků	0,64	0,32	0,48	0,31	0,31
	% obratu	1,82	1,74	2,12	0,42	1,05
Plzeňský	Počet podniků	0,72	0,73	0,72	0,87	0,69
	% obratu	4,51	2,56	3,21	2,42	1,69
Karlovarský	Počet podniků	0,66	0,33	0,33	0,34	0,67
	% obratu	1,08	0,40	0,44	0,38	0,58
Ústecký	Počet podniků	1,09	0,98	0,61	1,34	0,73
	% obratu	8,23	8,11	2,03	4,63	1,94
Liberecký	Počet podniků	0,47	0,23	0,69	0,46	0,91
	% obratu	0,75	0,58	1,37	0,24	1,38
Královéhradecký	Počet podniků	0,36	0,73	0,36	0,36	0,54
	% obratu	1,69	2,56	0,70	0,86	1,03
Pardubický	Počet podniků	0,78	0,39	0,59	0,58	0,58
	% obratu	1,81	1,11	4,30	6,29	5,83
Vysočina	Počet podniků	0,19	0,39	0,39	0,59	0,39
	% obratu	0,35	0,98	1,22	1,80	1,58
Jihomoravský	Počet podniků	0,61	0,53	0,35	0,43	0,25
	% obratu	4,16	4,16	1,80	1,57	3,46
Olomoucký	Počet podniků	0,16	0,00	0,16	0,16	0,16
	% obratu	0,38	0,00	0,39	0,23	0,28
Zlínský	Počet podniků	0,83	0,17	0,17	0,68	0,86
	% obratu	2,60	1,00	0,33	0,86	1,82
Moravskoslezský	Počet podniků	1,08	0,95	1,20	1,23	0,41
	% obratu	16,54	12,42	12,09	5,38	2,25

Zdroj: Vlastní výpočet dle Czech top 100, ČSÚ.

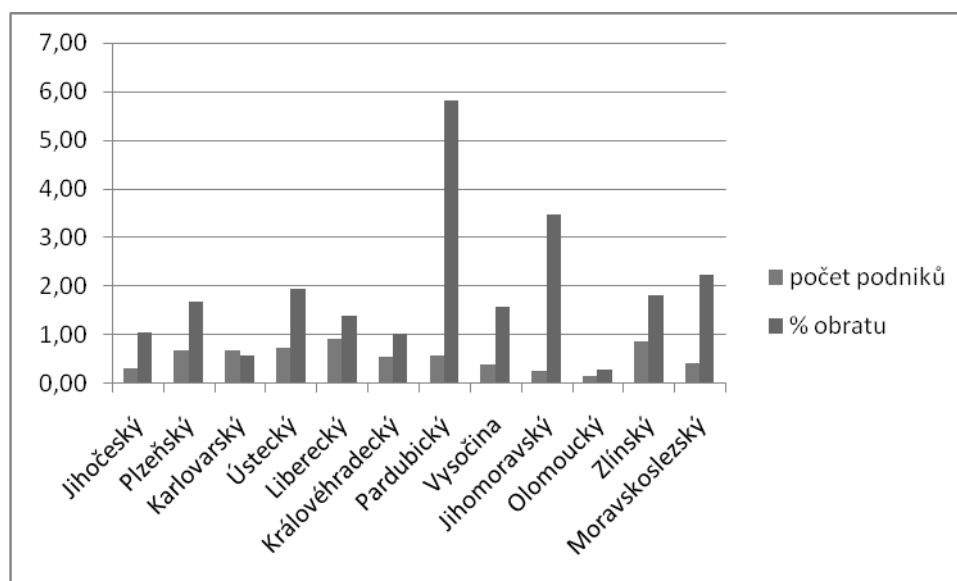
Velké podniky jsou nejvíce zastoupeny ve Středních Čechách. Z hlediska jejich počtu docházelo v průběhu analyzovaného období nejprve k jejich nárůstu, který se však v roce 2004 zastavil. To je možné zdůvodňovat tím, že oblast se začala potýkat s nasycením trhu, které bylo v souvislosti s limity produkčních faktorů, především s výrobním zdrojem práce. Obrat realizovaný velkými podniky na území Středních Čech má však po celé období rostoucí charakter a v roce 2016 dosáhl přes 77 % celkového obratu velkých podniků.

Zajímavý je vývoj v tradičních průmyslových regionech – Moravskoslezském kraji a Ústeckém kraji. Oba regiony se vyznačují oproti zbylým krajům vyšším zastoupením velkých podniků téměř v celém zkoumaném období. Změna je patrná v roce 2016, kdy jejich význam klesl. Zatímco v Ústeckém kraji se podíl na agregovaném obratu snížil z 8,23 % v roce 1995 na 1,94 % v roce 2016, u Moravskoslezského kraje je snížení ještě výraznější, a to z 16,54 % v roce 1995 na 2,25 % v roce 2016.

U zbývajících krajů je zastoupení velkých podniků na srovnatelné, nevýznamné úrovni. Pouze v Jihomoravském a Pardubickém kraji je v průběhu období generován vyšší podíl na agregovaném obratu, přičemž v Pardubickém kraji podíl vzrostl z 1,81 % v roce 1995 na 5,83 % v roce 2016.

Nejnižší počty velkých podniků jsou dlouhodobě v Olomouckém kraji, což odpovídá jeho stále přetrvávajícímu zemědělskému charakteru a také vyššímu významu malých a středních podniků v regionu.

Pokud se zaměříme na situaci v roce 2016, jak již bylo zmíněno, nejvyšší zastoupení velkých podniků i vytvářený obrat je ve Středních Čechách. V grafu 1 je zachyceno porovnání stavu v ostatních krajích. Velké podniky v Pardubickém kraji vytvořily v tomto roce téměř 6 % agregovaného obratu velkých podniků, čímž kraj výrazně převyšuje zbývající kraje. Vyšší je také podíl obratu velkých podniků v Jihomoravském kraji, který dosáhl 3,46 %. Nad 1,5 % obratu generovaly velké podniky také v Plzeňském, Ústeckém, Jihomoravském, Zlínském a Moravskoslezském kraji a v Kraji Vysočina. Vysoký podíl na agregovaném obratu nemusí souviset s vyšším zastoupením velkých podniků. Často se jedná o vysoký obrat vytvářený pouze jedním velkým podnikem.

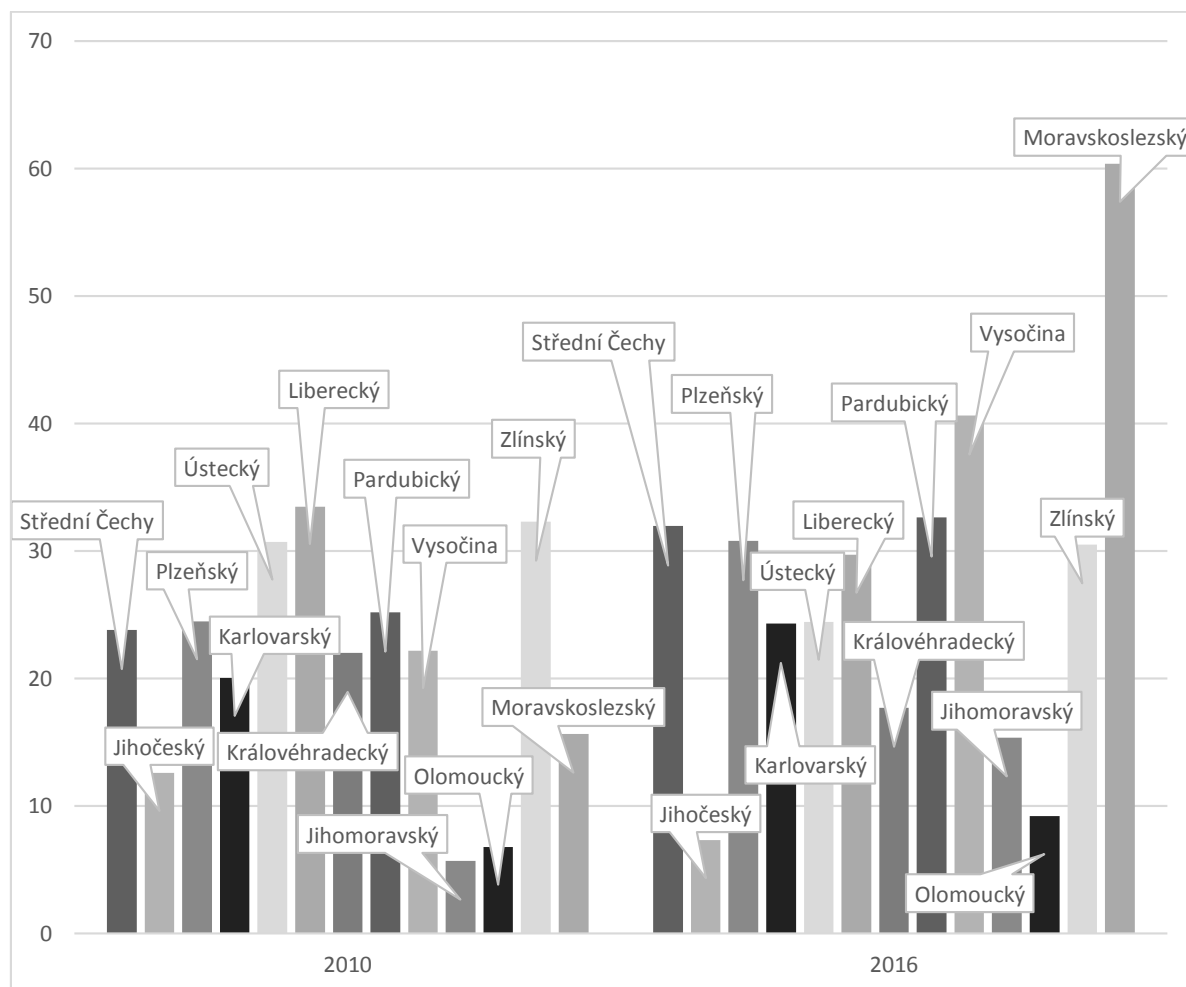

Graf 1: Počet velkých podniků a jejich % obratu v roce 2016

Zdroj: Vlastní výpočet dle Czech top 100, ČSÚ.

Pro Českou republiku je ve srovnání s ostatními zeměmi v EU charakteristický vysoký celkový počet podniků vzhledem k velikosti národní ekonomiky. Pozornost je dále zaměřena na poměr velkých podniků ve vztahu k celkovému počtu podniků v krajích. Se zohledněním vysokého počtu podniků není možné vyjadřovat procentní podíl velkých podniků a je proto vyjádřen počet velkých podniků na 100 000 celkových podniků. Graf 2 ukazuje tento poměr v letech 2010 a 2016. V roce 2010 byly v ekonomice nadále patrné důsledky celosvětové hospodářské krize, jejíž dopady snížily počty podniků na trhu práce. Rok 2016 je naopak rokem ekonomického růstu, který motivuje k nárůstu podniků v ekonomice. Velké podniky se vyznačují vyšší stabilitou na trhu než ostatní typy podniků, proto z hlediska vývoje nedocházelo k výraznějším změnám v jednotlivých krajích. Zajímavá je pozice hlavního města Prahy. Ve většině ekonomických analýz se z důvodu nadprůměrného hospodářského postavení jedná o oblast poměrně těžko srovnatelnou s ostatními kraji. Přestože je Praha sídlo mnoha velkých i ostatních typů podniků, poměr v oblasti Středních Čech nevyniká nad ostatní regiony. Mezi roky 2010 a 2016 se zde podíl velkých podniků na 100 000 podniků zvýšil z 23 na 31. Vyšší poměr velkých podniků je v regionech s vyšším podílem průmyslové výroby (Plzeňský, Ústecký, Liberecký, Moravskoslezský). V roce 2016 byl podíl velkých podniků v Moravskoslezském kraji velmi vysoký a to 60. Nejnižší poměr vykazují kraje s vyšším

zastoupením zemědělství ve struktuře regionálních ekonomik (Olomoucký, Jihomoravský a Jihočeský kraj).

Graf 2: Podíl velkých podniků na celkovém počtu podniků v letech 2010 a 2016

Zdroj: Vlastní výpočet dle Czech top 100, ČSÚ.

Diskuze a shrnutí

Cílem článku bylo zhodnotit vývoje lokalizace velkých podniků na úrovni samosprávných krajů v České republice. Dílčím cílem bylo zjistit, jaké je zastoupení velkých podniků vzhledem k celkovému počtu podniků v krajích.

Regiony, jejichž ekonomická struktura je dlouhodobě orientovaná na průmysl, se vyznačují vyšším zastoupením velkých podniků na svém území (viz také Sucháček, Baránek, 2011). V České republice je toto patrné na příkladu Ústeckého a Moravskoslezského kraje, ve kterých se počty velkých podniků vzhledem k počtu obyvatel pohybovaly mezi roky 1995 až 2015 na vyšších hodnotách ve srovnání s ostatními kraji. Pokles významu těchto podniků je především na základě vytvářeného obrátu, jelikož podíl na agregovaném obrátu je sice v krajích vyšší, postupně ale docházelo k jeho snižování, přičemž v roce 2016 už byl tento podíl vyšší např. v Jihomoravském kraji.

Usídlování velkých podniků je typické pro metropolitní oblasti, které disponují dostatkem výrobních zdrojů, dostatečným zázemím z hlediska infrastruktury, ale především velkým množstvím odběratelů. Města a metropolitní oblasti vykazují vysoký podíl poptávky (srov. Např. Cuadrado-Roura, 2013). Často se jedná o podniky nadnárodního charakteru (srov. např. Jacobs a kol., 2016). V metropolích se koncentruje hospodářská síla, což lze demonstrovat na příkladu hlavního města Prahy v pohledu lokalizace velkých podniků. Praha, ke které přiléhá a úzce je s ní propojen Středočeský kraj, koncentruje na území Středních Čech výrazně vyšší přepočtené počty velkých podniků, jejichž počty v čase sice vykazují mírné výkyvy, které svědčí o limitech zdrojů i cenovém stropu nájemného. Obrát vytvářený firmami lokalizovanými na tomto území stále narůstá.

Zastoupení velkých podniků vzhledem k celkovému počtu podniků je odlišné především na příkladu Středních Čech, které jsou v případě přepočtu na srovnatelné úrovni s ostatními regiony. Více velkých podniků lokalizovaných na svém území vzhledem k celkovému počtu podniků je opět typické pro regiony, které se dlouhodobě zaměřují na průmyslovou výrobu. Na druhé straně jsou nejnižší poměry v krajích s vyšším podílem zemědělství v regionální ekonomice.

Pro regiony je důležitou výzvou vytvářet na jejich území takové podmínky, aby nedocházelo k přílišné migraci obyvatelstva do metropolitních oblastí, které nabízejí především pro mladé kvalifikované obyvatele vyšší kvalitu života, jelikož dostatek kvalitní pracovní síly je jedním z nejdůležitějších lokalizačních faktorů.

Literatura:

- ANDERSON, R., SWEENEY, D. J., WILLIAMS, T. A. (2008). *Statistics for Business and Economics*. Mason: Cengage Learning.
- BAŠTOVÁ, M., DOKOUPIL, J. (2010). Negativní dopady přímých zahraničních investic na trh práce města Plzně. In *Geografie-sborník České geografické společnosti*, 115(2), 188–206.
- CENTRAL EUROPE TOP 500. 2016 Deloitte Central Europe Top 500. CE TOP 500 [20. 7. 2018]. Dostupné z: www.deloitte.com/cetop500.
- CUADRADO-ROURA, Juan R. *Service, Industries and Regions: Growth, Location and Regional Effects*. Berlín: Springer Science & Business Media, 2013. 447 s. ISBN 978-364235-801-2.
- DAMBORSKÝ, M., HORNYCHOVÁ, T. (2014). *Vliv velkých firem na ekonomiku České republiky*. Praha: VŠE, Středisko regionálních a správních věd.
- DUNNING, J. H. (1994). Multinational Enterprises and the Globalization of Innovative Capacity. *Research Policy*, 23(1), 67–88.
- DUNNING, J. H., LUNDAN, S. M. (2008). *Multinational Enterprises and the Global Economy*.

- Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- FIALA, R., HEDIJA V. (2015). The Relationship Between Firm Size and Firm Growth: The Case of the Czech Republic. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 63 (5), 1639-1644.
- HOLLAND, S. (1976). *Capital versus the Regions*. 1. vyd. London: Macmillan.
- JACOBS, W. a kol. (2016). The Impact of Multinational Enterprises (MNEs) on Knowledge-Intensive Business Services (KIBS) Start-ups: Empirical Evidence from the Dutch Randstad. *Regional Studies*. 50 (4), 728-743.
- LYONS, D. (1994). Changing patterns of corporate headquarter influence, 1974–89. *Environment and Planning A*. 26, 733–747.
- MAIER, G., TÖDLING, F. (1997) Regionálna a urbanistická ekonomika, Teoria lokalizácie a priestorová štruktúra. Martin: Elita.
- MASSEY, D. (1995). *Spatial Divisions of Labour: Social Structures and the Geography of Production*. London: Macmillan.
- RUGRAFF, E. (2010): Foreign Direct Investment (FDI) and Supplier-Oriented Upgrading in the Czech Motor Vehicle Industry. *Regional Studies*, 44(5), 627-638.
- SINGH, J. (2007). Asymmetry of knowledge spillovers between MNCs and host country firms. *Journal of International Business Studies*, 38(5), 764–786.
- SMARZYNSKA JAVORCIK, B. (2004). Does foreign direct investment increase the productivity of domestic firms? In search of spillovers through backward linkages. *The American Economic Review*, 94(3), 605–627.
- SUCHÁČEK, J. (2015). Large Enterprise Branches: The Case of the Czech Republic. *Economics & Sociology*, 8(4), 82–93.
- SUCHÁČEK, J., BARÁNEK, P., (2011). Headquarters of Largest Enterprises in the Czech Republic from Regional Perspective. In Jircikova, E., Pastuszkova, E., Svoboda, J. (eds.) *Finance and the Performance of Firms in Science, Education, and Practice*. Zlín: UTB.
- VAN DIJK, J., PELLENBARG, P. (1997). *Demography of Firms: Spatial Dynamics of Firm Behaviour*. Utrecht: Dutch Royal Geographical Society.
- VAN WISSEN, L. (2000). A micro-simulation model of firms: Applications of concepts of the demography of the firm. *Papers in Regional Science*, 79, 111-134.

Kontaktní adresa autora:

Ing. Jolana Skaličková, Ph.D., Moravská vysoká škola Olomouc, tř. Kosmonautů 1, 779 00 Olomouc, Česká republika, E-mail: jolana.skalicova@mvso.cz

Vnímání stavu a ekosystémových služeb přírodní památky Holásecká jezera veřejností

Public Perception of Management and Ecosystem services of Natural monument Holásecká jezera

Gabriela Spěšná, Jiří Schneider, Žaneta Kalasová

Abstrakt:

Holásecká jezera, ležící na jihu města Brna, jsou výjimečnou přírodní památkou od roku 1987. Soustava jezer na Černovickém potoce a tři umělé nádrže mají charakter lužního lesa či mokřadního ekosystému a vytváří tak specifické podmínky pro existenci flóry a fauny. V posledních desetiletích jsou jezera značně negativně ovlivňována (eutrofizace, omezování prostoru, rybaření, rekreace, odpadní vody), čímž jezera ztrácí svoji unikátní biologickou hodnotu. Snahou o nápravu má být projekt revitalizace Holáseckých jezer. Článek prezentuje zásadní problémy aktuálního stavu Holáseckých jezer a výsledky dotazníkového šetření ohledně postoje místních obyvatel k této problematice.

Klíčová slova:

péče o chráněná území, ekosystémové služby, biodiverzita, ochota platit, zelená infrastruktura, modrá infrastruktura

Abstract:

The Holásecká jezera ponds, located in the south of Brno, have been an exceptional natural monument since 1987. The system of lakes on Černovický potok stream and three artificial reservoirs have the character of a floodplain forest or wetland ecosystem, thus create a specific conditions for flora and fauna existence. In recent decades, the lakes have been greatly affected (eutrophication, limiting space, fishing, recreation, waste water) thus losing their unique biological value. Attempts to remedy is the project on revitalization of Holásecká jezera ponds. The paper presents the fundamental problems of the current state of Holásecká jezera ponds and the results of the questionnaire survey on the attitudes of the local population to this issue.

Key words:

management on protected areas, ecosystem services, biodiversity, willingness to pay, green infrastructure, blue infrastructure

Úvod

Na využívání ekosystémových služeb chráněných území, bezprostředně sousedících s lidskou zástavbou je kladena řada často protichůdných požadavků. Zcela přirozeně se jedná o konflikty mezi rekreačním a produkčním využíváním a zájmy ochrany přírody a biodiverzity. Koncept ekosystémových služeb (např. Daily, 1997; Costanza et al., 1997; de Groot et al., 2002; Boyd a Banzhaf, 2007) představuje významný nástroj pro řešení střetů, překryvů i synergií mezi způsoby využívání užitků přírodních, pozměněných i antropogenních ekosystémů. Lze jimi proto stanovit, zda a jakou měrou se některá opatření péče o chráněná území projevují na poskytování ostatních ekosystémových služeb.

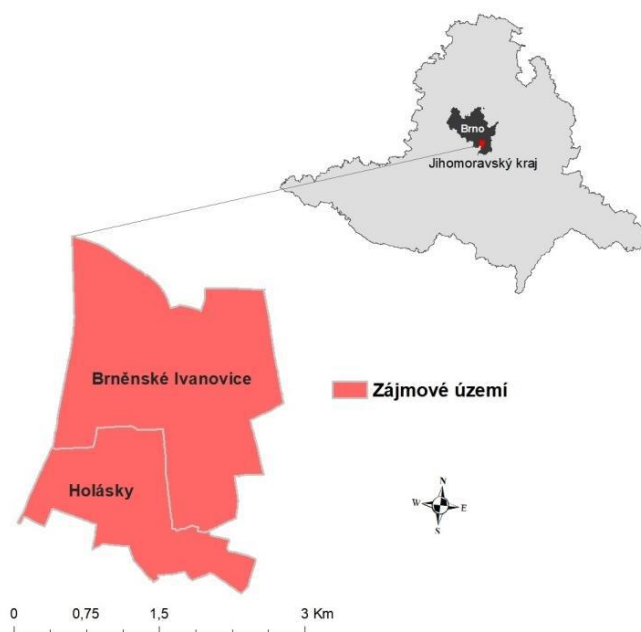
V neposlední řadě ekosystémové služby zahrnují i společenské hledisko, neboť se jedná o přístup, jehož výsledkem je především identifikace benefitů pro lidskou společnost. Proto jsou významná šetření o preferencích společnosti na využívání ekosystémových služeb.

Přírodní památka Holásecká jezera jsou významnou lokalitou městské části Brno-Tuřany. Rozvíjela se zde bohatá mokřadní vegetace a na ni vázaní živočichové. Jezera sloužila k rekreaci, rybaření a dobývání ledu. Byla využívána také jako zdroj vody na závlahy pozemků. I přes tyto činnosti jejich ekologická stabilita nebyla příliš narušena. To se začalo měnit až s postupným zastavováním v okolí přírodní památky a s tím souvisejícím napojením na kanalizační síť. Dalším negativním faktorem byla intenzifikace zemědělství v 50. letech (Martiško, 2015). V posledních dvaceti letech bylo proto zpracováno několik studií revitalizací Holáseckých jezer a toto téma je i významným nástrojem ochrany přírody podle plánů péče. Vlastní realizace je však obtížná vzhledem k intenzivnímu využívání lokality, složitým vlastnickým vztahům i pokračující zástavbě v bezprostředním okolí přírodní památky.

Holásecká jezera jsou typickou celospolečensky významnou lokalitou s intenzivně využívanou paletou ekosystémových služeb. Tím zde dochází k řadě překryvů a střetů, především mezi rekreačním využíváním a ochranou přírody/ekologickou stabilitou/podporou biodiverzity. Z hlediska managementu lokality je proto zásadní řešit jak dopady jednotlivých lidských aktivit, tak synergické působení opatření na podporu jednotlivých ekosystémových služeb. Pro další rozhodovací proces z hlediska péče o Holásecká jezera a jejich zachování je proto významné i vnímání významu lokality veřejností a místními obyvateli.

Charakteristika přírodní památky Holásecká jezera

Holásecká jezera se rozkládají na katastrálním území Brněnských Ivanovic a Holásek. V nadmořské výšce 192-194 m a při celkové rozloze 12,43 ha (Mackovčín, 2007).

Obr. 1: Vymezení zájmového území

Zdroj: ArcČR 500, Spěšná, 2018

Soustavu Holáseckých jezer tvoří celkově sedm průtočných jezer na toku Černovického potoka. Konkrétně jezero Kašpárkovo, Typfl, Kmuníčkov, Roučkov, Plavecké a Strakovo. Na tyto jsou napojené tři vodní nádrže, a to Kocábka, Lávka a Opleta (Martiško, 2015; Šmiták, 2012).

Zprvu byla oblast vyhlášena roku 1987 Národním výborem města Brna jako chráněný přírodní výtvar. Se zákonem o ochraně přírody a krajiny byla lokalita překategorizována v roce 1992 na přírodní památku (Spěšná, 2018). Vyjma soustavy jezer do území památky spadá i Mateční rybník. Lokalita je považována za unikátní zejména díky výskytu vzácné flóry a fauny.

Hlavním důvodem zájmu o ochranu této oblasti byly zejména mokřadní a vodní biotopy a živočichové na ně navázaní. Typickými obojživelníky vyskytujícími se ve vybrané oblasti jsou ropucha zelená *Bufo viridis*, skokan zelený *Pelophylax esculentus* a skokan skřehotavý *Rana ridibunda*. Z plazů lze jmenovat ještěrku obecnou *Lacerta agilis* či dříve se v lokalitě hojně vyskytující užovku obojkovou *Natrix natrix*. Hojně se v jezerech vyskytují amur bílý *Ctenopharyngodon idella*, candát obecný *Stizostedion lucioperca*, kapr obecný *Cyprinus carpio*, lín obecný *Tinca tinca* a další. Množství ryb v jezerech podlehl negativním vlivům působícím na přírodní památku v posledních letech, především z důvodu zazemnění, nedostatku kyslíku či úniku škodlivých látek do jezer. Přírodní památka je hnízdištěm mokřadních druhů ptáků, z nichž někteří jsou ohroženi, silně ohroženi či kriticky ohroženi. Objevuje se zde bukáček malý *Ixobrychus minutus*, labuť velká *Cygnus olor*, moudivláček lužní *Remiz pendulinus*, žluva hajní *Oriolus oriolus* a další (Šmiták, 1992; Martiško, 2015). Již mnoho let se v Holáseckých jezerech vyskytuje bobr evropský *Castor fiber*. Je ovšem těžké jej spatřit, jelikož je to velmi plachý živočich. Jeho výskyt potvrzují okusy stromů a hráze, které si vytváří. Dále lze na území přírodní památky zahlédnout mj. iveverku obecnou *Sciurus vulgaris* (Kašpaříková, 2016; Mackovčín, 2007; Martiško, 2015).

Hojně zastoupeny jsou v přírodní památce především mohutné vrby a topoly, které jsou staré desítky let (Mackovčín, 2007; Martiško, 2015). Na březích nádrží a v lučních porostech se vyskytují především topol bílý *Populus alba*, topol černý *Populus nigra*, jasan ztepilý *Fraxinus excelsior*, jilm vaz *Ulmus laevis*, olše lepkavá *Alnus glutinosa* a dále různé druhy vrb *Salix spp.* (Mackovčín, 2007; Martiško, 2015).

Stromy jsou velmi rozrostlé a často brání pronikání slunečního záření na hladinu jezer. Některé dřeviny jsou již velmi staré a uschlé a hrozí jejich zlomení či pád, který může ohrozit návštěvníky přírodní památky. Probíhá zde samovolný vývoj vegetace, do kterého je zasahováno spíše v případě aktuálních problémů (např. pád stromů po vichřici). Doupné stromy, staré vzrostlé dřeviny, torza dřevin a další perspektivní jedinci tvoří významný biotop, úkryt a zdroj obživy mnoha živočichů, jako např. plazů, hmyzu, obojživelníků a ptáků. Je ovšem významný i pro rostlinstvo, rostou na nich houby, lišejníky a další (Martiško, 2015; Kašpaříková, 2016).

Velmi cennou částí jezer jsou litorální zóny s výskytem vodních a pobřežních rostlin, na které jsou vázáni především obojživelníci, plazi a vodní ptáci (Marková, Hubačíková, 2015). Dříve docházelo k vypalování a vysekávání zmíněných rostlin, dnes už je tato činnost spíše ojedinělá (Martiško, 2015). V pobřežním pásmu jezer se nachází rákos obecný *Phragmites australis*, blatouch bahenní *Caltha palustris*, kyprej vrbice *Lithrum salicaria* a další.

Negativní faktory ovlivňující vybranou oblast

Hlavními příčinami rostoucího úbytku pozorovaného téměř u všech druhů živočichů je rozšiřující se zástavba zasahující i do ochranného pásma Holáseckých jezer, zastínění jezer, nadměrná rybí obsádka ve vodních nádržích, nedostatek kyslíku v jezerech, úniky škodlivých látek do jezer, výustě kanalizací vedoucí do jezer, kosení rákosin a další. Pro rozmnožování zvířeny a zachování jejího výskytu je důležité nenarušovat přirozený ekosystém, nerušit zvěť hlukem, neznečišťovat přirozené prostředí, snížit rybí obsádku, navýšit počty dravých ryb či vytvořit alespoň jednu vodní plochu bez rybí obsádky. Negativně na tento ekosystém působí také vysazování invazivních druhů rostlin. Pro obojživelníky a plazy je podstatné uchovat otevřené biotopy, slunná místa a vhodné podmínky pro zimování. Rybám vyhovují vodní nádrže bez zpevněných břehů s kvalitní vodou, dostatkem světla a živin (Niedobová, 2014). Tyto podmínky ovšem nejsou rybám dopřány, jelikož některá z jezer jsou zpevněna betonovými panely, silně zastíněna, postrádají dostatek živin a navíc jsou zanesena sedimenty.

Problémem jsou rovněž nepůvodní druhy rostlin a antropogenní činnost v přírodní památce, která často omezuje přirozený vývoj vegetace (kosení rákosin, vyšlapávání vyhlídkových míst, krádeže dřevin a další) (Martiško, 2015).

Z výše uvedeného je zřejmé, že mezi hlavní faktory negativně ovlivňující Holásecká jezera patří především zástavba, intenzifikaci zemědělství, zanášení rybníků sedimenty, eutrofizace a špatná kvalita přitékající vody.

Zástavba

Počátek negativních vlivů stojí právě na zahušťování zástavby v okolí přírodní památky, která způsobuje už od minulého století vzrůstající tlak na přírodu Holáseckých jezer (Martiško, 2015). Důsledků je mnoho – od zmenšování plochy pro život rostlin i živočichů, přes zvyšující se návštěvnost, rušení klidu hlukem i světelným znečištěním, až po znečišťování lokality odpadky.

Intenzifikace zemědělství

Zemědělská činnost zasahuje především do ochranného pásma přírodní památky Holásecká jezera. Splachy z orné půdy, jako např. průmyslově vyráběná hnojiva a další, se dostávají do nádrží. Chybí protierozní opatření, jako např. zatravnovací pásy (ochranné pásmo, které by měly být podél všech vodních ploch (Vacek a kol., 2014).

Zanášení sedimenty, eutrofizace a špatná kvalita přitékající vody

Jezera se od druhé poloviny 70. let začala postupně zanášet, nejhorší stav byl u Kašpárkova jezera, později se začala zabahňovat i jezera pod ním (Martiško, 2015). Zanášení sedimenty způsobuje zhoršování kvality vody v nádržích a omezování prostoru vodních ploch (Doležal a kol., 2011). To bylo doplněno špatnou kvalitou přitékající vody z Černovického potoka a eutrofizací, která je podpořena především erozí z okolních zemědělských pozemků a vydatným rybářským obhospodařováním (Machar a kol., 2014). Vysoký podíl fosforu a dusíku vytváří na hladině jezer zelenou vrstvu tvořenou sinicemi a řasami. Tento tzv. vodní květ vytlačí ostatní plankton a neumožňuje růst rostlin na dně, ryby a jiní živočichové tedy nemají dostatek potravy. Následné procesy způsobené eutrofizací zapříčiní, že ve vodě není dostatek kyslíku (Primack a kol., 2011).

V jezerech nedochází k obnově vody z důvodu nedostatečného přítoku, což způsobuje zásadní problémy. Černovický potok je velmi slabě vodný a je zatížen městskou infrastrukturou, jedním z hlavních zdrojů znečištění by mohla být dešťová kanalizace dálnice D1 ústící do Černovického potoka. V severní části přírodní památky, kde Černovický potok vtéká do Holáseckých jezer, je koryto potoka silně zabahněno a zaneseno mrtvou biomasou. Pod záštitou grantu Grantové agentury České republiky byla provedena studie kvality vody toků, do které byl zahrnut i Černovický potok. Z výsledků studie vyplývá, že voda v potoce je zahrnuta do skupiny znečištěné až velmi silně znečištěné vody (Zlatuška, 2007; Havlíček a kol., 2012).

Stav dřevinné vegetace

Dřeviny v této přírodní památce jsou často velmi staré, proto ohrožují návštěvníky území svým pádem. Zasahují rovněž do těsné blízkosti jezer a tvoří nálety na travnatých plochách. Stromy zamezují dostatečnému oslunění jezer a potlačují rozvoj porostů rákosin (Martiško, 2012). Vzhledem k tomu, že však současně představují niku pro některé zvláště chráněné druhy hmyzu či příležitost pro hnízdění ptáků, je třeba volit kompromisní způsob péče o tyto tlející nebo prosychající dřeviny.

Lidská činnost

Dle Zahrádky (2007) jsou Holásecká jezera významným krajinným prvkem, jehož estetickou funkci snižuje zanedbaný stav území spolu s množstvím odpadků. S rostoucí návštěvností přírodní památky vzrostl počet negativních faktorů působících na jezera. Lidé zde začali odhazovat odpadky, rozdělovat oheň, vyvážet zahradní materiál na břehy jezer, vysazovat nepůvodní rostliny, odčerpávat vodu či vypouštět znečištěné vody.

Dalším problémem je rušení živočichů a ničení původních druhů rostlin a přirozených stanovišť živočichů (např. porosty rákosin) (Kašpaříková, 2016). V posledních letech dochází ke krádežím dřeva (Martiško, 2015). Návštěvnost Holáseckých jezer se zvýšila také v důsledku vystavění cyklistické trasy v jejich těsné blízkosti.

Rybaření

Nežádoucí je rovněž vysoká a v některých případech nevhodná rybí obsádka, jež je často tvořena přemnoženými druhy kaprovitých ryb. Tato skutečnost zapříčiňuje, že jsou jezera zakalená, chybí v nich zooplankton, jsou ničeny příbřežní porosty a je zde nedostatek dravých ryb a obojživelníků (Zajíček in Spěšná, 2018).

V souvislosti s lovem ryb se také vysekávaly a vypalovaly rákosiny, aby byl rybářům dopřán dostatečný prostor. Jak bylo zmíněno výše, těmito činnostmi se ovšem narušuje přirozené stanoviště především mokřadních ptáků, kteří zde hnízdí. Tato činnost je tedy od roku 2012 eliminována (Martiško, 2015).

Kanalizace

V okolí přírodní památky je nevhodně vyřešena kanalizace, přičemž některé výustě stále vedou do jezer (Kašpaříková in Spěšná, 2018). Např. do vodní plochy Typfl vede kanalizace z firmy Manag a. s. a také potrubí z blízkých laboratoří, kde probíhá rozbor mléka (Havlíček a kol., 2012). Kanalizace vedoucí do jezer byly kdysi schváleny jako legální. Dnes ovšem způsobují problémy, kterými jsou např. úniky nebezpečných a škodlivých látek do jezer.

Je zřejmé, že k poškozujícím činnostem ovšem dochází (ať už se jedná o odhazování odpadků, krádeže dřevin, poškozování rákosin a další).

Tab. 1: Negativní vlivy a zábrany pro uskutečnění nápravy PP

Vlivy poškozující Holásecká jezera	Vlivy bránící uskutečnění změny stavu Holáseckých jezer
Úniky škodlivých látek	Vlastnické vztahy
Málo vodný a znečištěný přítok	Střety zájmů - rekreace, rybářství, ochrana přírody, zemědělská činnost
Eutrofizace	Náročnost provedení revitalizace s ohledem na ochranu živočichů
Množství sedimentů způsobující zazemnění	Finanční náročnost provedení revitalizace
Těsná blízkost Holáseckých jezer k zemědělské půdě	Legální kanalizace vedoucí do jezer
Tlak zástavby v okolí	Povolování staveb různých typů v blízkosti PP
Ostatní antropogenní činnosti	Administrativní záležitosti
Nevhodná rybí obsádka a intenzivní lov ryb (tlak na rostliny, obojživelníky)	Značný časový nátlak na revitalizaci

Zdroj: Spěšná, 2018

Střet zájmů

Hlavním cílem by měla být funkčnost biocentra Holásecká jezera. V současné době se v oblasti angažuje mnoho stran s rozdílnými zájmy.

K jednomu z výrazných střetů dochází v důsledku požadavků rybářů, kteří si přejí lokalitu využívat k rybolovu. Nastává zde ovšem problém s nevhodnou rybí obsádkou a intenzivním obhospodařováním Holáseckých jezer. Vzhledem k ochraně přírody je rybolov v přírodní

památce diskutabilní. Z tohoto důvodu má dojít k redukci rybářských revírů, které mají být eliminovány pouze na jižní část přírodní památky (Ripelová in Spěšná, 2018).

Významnou součástí jsou i návštěvníci vybrané oblasti. Holásecká jezera jsou hojně navštěvována lidmi z okolí, kteří území využívají k rekreaci, sportu, pozorování zvěře a přírodních zajímavostí, venčení psů a dalším činnostem. To ovšem vytváří na lokalitu značný tlak, jelikož ne všichni návštěvníci dbají na skutečnost, že se nachází v chráněném území. Důkazem jsou poházené odpadky, vypálená ohniště, poškozené rákosiny, vysázené nepůvodní rostliny a další.

Jelikož se jedná o zvláště chráněné území a každým rokem zde dochází k úbytku počtu zvláště chráněných i jiných druhů živočichů a rostlin, snaží se ochránci přírody o zachování této lokality a omezení nežádoucích vlivů.

Obr. 2 Vývoj zastávby v roce 2003 (vlevo) v porovnání s rokem 2014 (vpravo)
(zdroj: vlastní zpracování dle ČÚZK)

Metodika

Cílem výzkumu bylo zjistit, jak jsou obyvatelé městské části Brno-Tuřany spokojeni se současným stavem přírodní památky, která se nachází v blízkosti místa jejich bydliště. Vzhledem k tomu, že jsou Holásecká jezera často navštěvována obyvateli městské části, bylo záměrem výzkumu také zjistit, zda lidé vnímají v souvislosti s jezery nějaké problémy, změny a zda se jejich návštěvnost lokality mění v závislosti na stavu přírodní památky. Dalším cílem byla analýza zájmu lidí o danou vodní plochu a její přírodu a popřípadě ochotu aktivně se zapojit do nápravy některých negativních stránek Holáseckých jezer, jako například do úklidu odpadků.

Hlavní výzkumnou metodou bylo dotazníkové šetření, které probíhalo ve vybrané oblasti městské části Brno-Tuřany v březnu a dubnu roku 2018.

Vytvořené dotazníky týkající se významu Holáseckých jezer obsahují 22 otázek, z toho 12 uzavřených, 3 otevřené a 7 polootevřených. V úvodu dotazníku byli respondenti seznámeni s problematikou a pokyny k vyplňování.

Článek prezentuje odpovědi na vybrané otázky:

- Otázka č.4: Jak často navštěvujete Holásecká jezera?
- Otázka č.8: Vnímáte v souvislosti s Holáseckými jezery nějaké problémy? Pokud ano, označte, prosím, jaké
- Otázka č.12: Jaké činnosti provádíte nejčastěji při návštěvě Holáseckých jezer?
- Otázka č.14: Které využití Holáseckých jezer je dle Vašeho názoru prioritní?
- Otázka č.17: Byli byste ochotni libovolnou peněžní částkou přispět na údržbu Holáseckých jezer? Pokud ano, napište, prosím, jakou maximální částku byste byli ochotni věnovat

Data byla sbírána od obyvatel městské části Brno-Tuřany prostřednictvím elektronických zdrojů. Dotazníky bylo dále možné vyplnit na úřadě městské části a v místní mateřské škole.

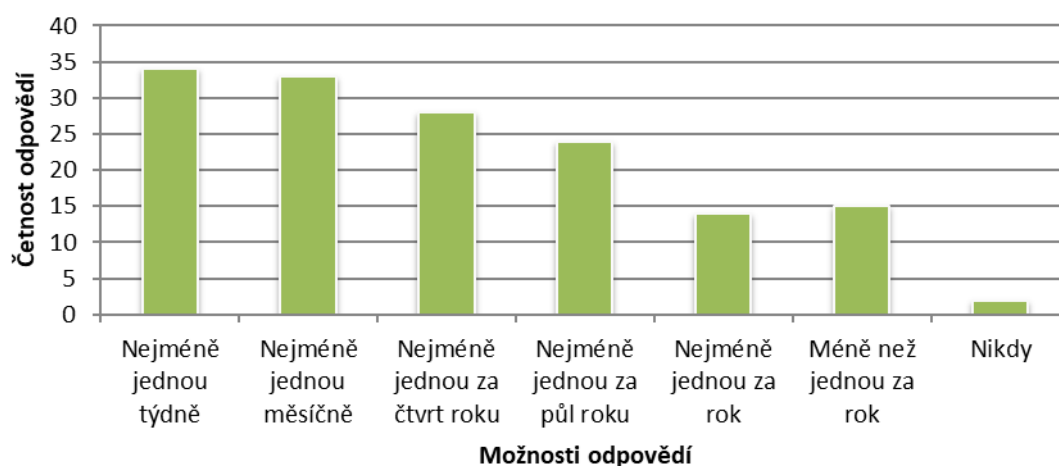
Výsledky

Dotazníkového šetření se zúčastnilo 150 respondentů, z toho 79 žen a 71 mužů. Nejvíce byly zastoupeny věkové skupiny 36-45 let a 15-25 let. Nejvyšší počet respondentů dosáhl středoškolského vzdělání s maturitou, druhou nejpočetnější skupinou byli respondenti s vysokoškolským vzděláním.

Z hlediska místa bydliště respondentů je patrné, že nejmenší zájem o Holásecká jezera mají obyvatelé Dvorsk, což je pochopitelné z důvodu jejich přibližně šestikilometrové vzdálenosti od Holáseckých jezer. Odpolední procházku k jezerům tak podniknou spíše obyvatelé Holásek či Brněnských Ivanovic, jelikož se přírodní památka nachází v jejich těsné blízkosti. Nízký počet respondentů z Dvorsk souvisí také s nejnižším počtem obyvatel žijících v tomto katastrálním území v rámci městské části. Nejvíce obyvatel se koncentruje v katastrálním území Tuřany, z kterého byl získán nejvyšší počet respondent.

Otázka č.4: Jak často navštěvujete Holásecká jezera?

Nejvíce respondentů navštěvuje Holásecká jezera alespoň jednou týdně či jednou měsíčně. Téměř 65 % z celkového počtu respondentů navštíví PP alespoň jednou za čtvrt roku, mnoho z nich dokonce častěji. Tato skutečnost poukazuje na oblibu lokality u obyvatel MČ. Nejméně jednou týdně navštěvují jezera především respondenti žijící v Holáskách, což souvisí právě s blízkostí přírodní památky k místu jejich bydliště.

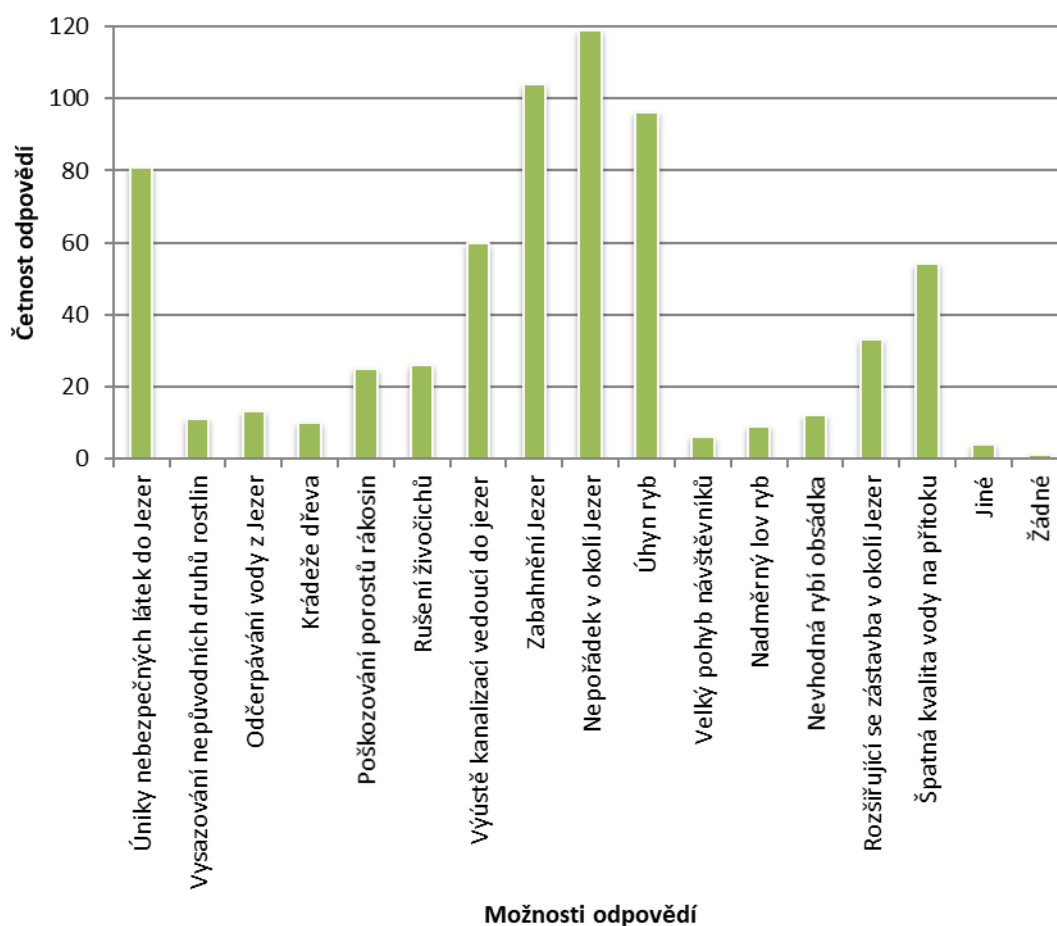

Graf 1: Návštěvnost Holáseckých jezer

Zdroj: Spěšná, 2018

Otázka č.8: Vnímáte v souvislosti s Holáseckými jezery nějaké problémy? Pokud ano, označte, prosím, jaké

Respondenti považují za největší problémy související s Holáseckými jezery: nepořádek v okolí jezer, zabahnění jezer, úhyn ryb, úniky nebezpečných látek do jezer a další. Dotazovaní obyvatelé městské části spíše nepovažují za problémy: velký pohyb návštěvníků, nadměrný lov ryb či krádeže dřeva.

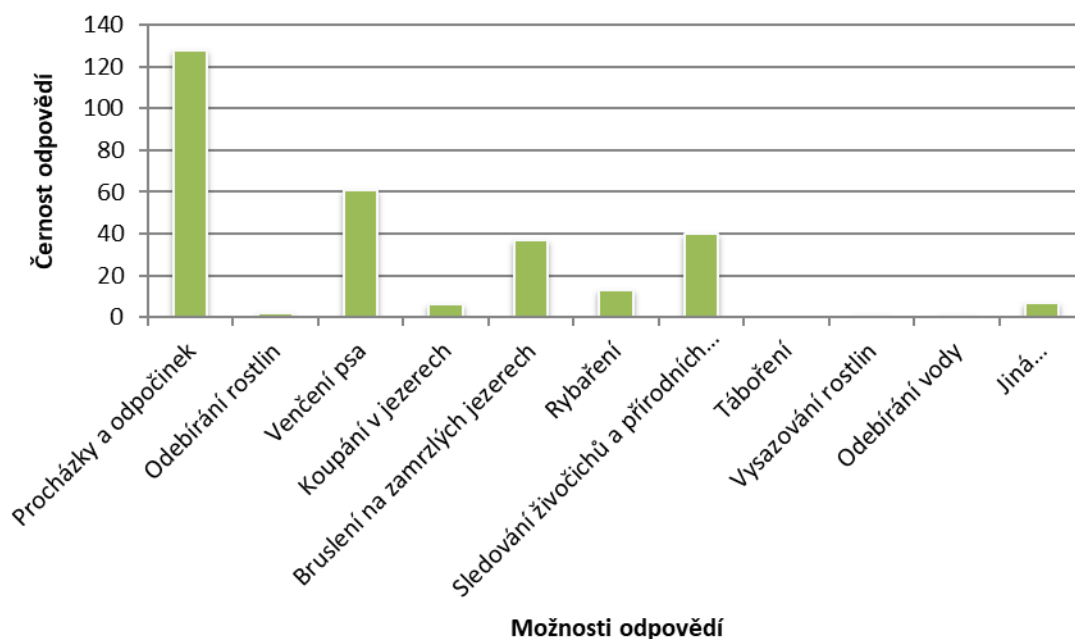

Graf 2: Problémy Holáseckých jezer

Zdroj: Spěšná, 2018

Otázka č.12: Jaké činnosti provádíte nejčastěji při návštěvě Holáseckých jezer?

Většina respondentů využívá území k procházkám a odpočinku. Častými činnostmi jsou také: venčení psa, sledování živočichů a přírodních zajímavostí či bruslení na zamrzlých jezerech. Pouze minimum respondentů provádí negativní činnosti, tedy odebírání vody, vysazování či odebírání rostlin a jiné. Jako další činnosti mimo výběr z daných možností uvádějí respondenti cyklistiku, běh v okolí jezer či úklid odpadků.

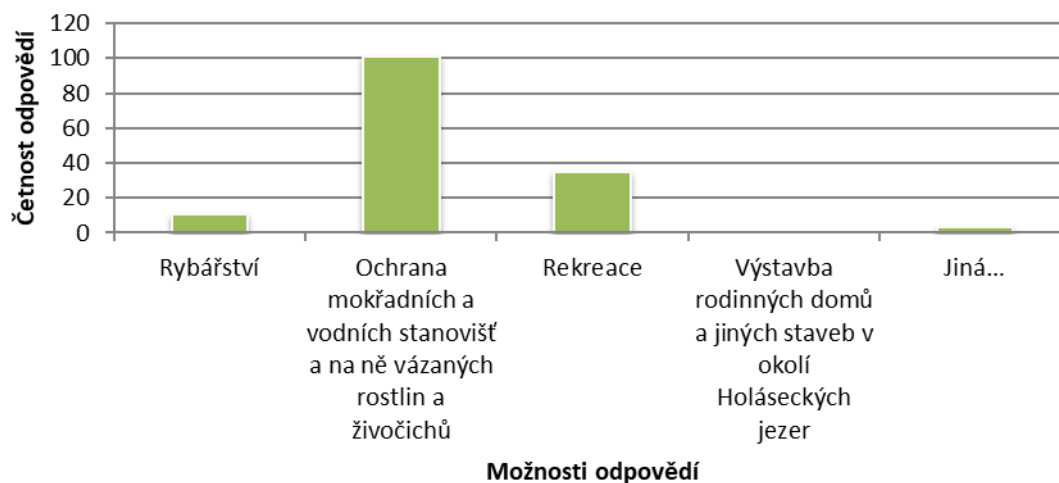

Graf 3: Nejčastější činnosti návštěvníků Holáseckých jezer

Zdroj: Spěšná, 2018

Otázka č.14: Které využití Holáseckých jezer je dle Vašeho názoru prioritní?

Téměř 70 % respondentů považuje za prioritní využití jezer ochranu mokřadních a vodních stanovišť a na ně vázaných rostlin a živočichů. Přibližně 20 % dotazovaných je názoru, že prioritou je rekreace a asi 7 % si myslí, že prioritním využíváním území by mělo být rybářství.

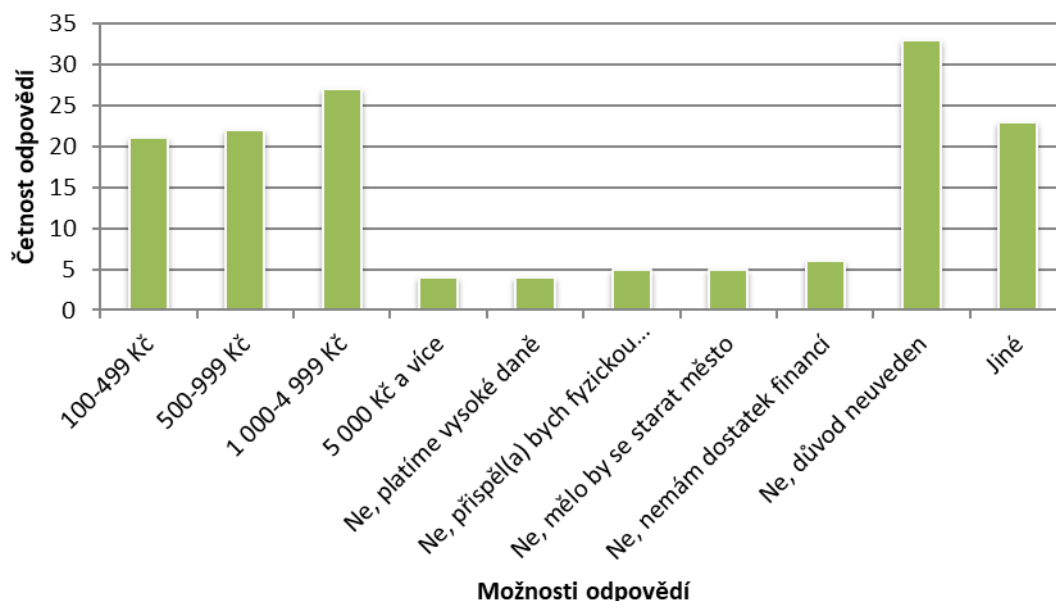
Graf 4: Prioritní využití Holáseckých jezer

Zdroj: Spěšná, 2018

Otázka č.17: Byli byste ochotni libovolnou peněžní částkou přispět na údržbu Holáseckých jezer? Pokud ano, napište, prosím, jakou maximální částku byste byli ochotni věnovat

Překvapujícím zjištěním je, kolik respondentů by bylo ochotno přispět na péči o Holásecká jezera, přičemž dohromady by přispělo 74 ze 150 dotazovaných. Maximální částkou, kterou by byli respondenti ochotni přispět, je 10 000 Kč, třikrát se objevila částka 5 000 Kč. Respondenti by byli rovněž ochotni přispět prostřednictvím vlastní práce, tedy zapojením do

úklidu či jinými činnostmi, které by byly pro jezera prospěšné. Dotazovaní obyvatelé Tuřan, kteří nejsou ochotni přispět, nejčastěji uvádějí důvody vysokých daní, nedostatku vlastních financí a v neposlední řadě skutečnost, že o tyto záležitosti by se mělo starat město Brno.

Graf 5: Ochota přispět na péči o PP

Zdroj: Spěšná, 2018

Závěry

Degradace přírodní památky, probíhající už řadu let, má značný vliv na biodiverzitu zvláště chráněných i jinak významných druhů živočichů a rostlin, vyskytujících se v této lokalitě. Každým rokem přicházíme o vzácnou biologickou rozmanitost, kterou nám Holásecká jezera nabízí spolu s ostatními funkcemi, jako je zadržování vody v krajině, pozitivní ovlivňování lokálního klimatu, estetickou, rekreační funkci a dalšími. I když lokalita pravděpodobně již nikdy zcela nezíská přírodní hodnoty, pro které se stala zvláště chráněným územím, je nutné zapracovat na ochotě veřejnosti udržovat ji v žádoucím stavu. S tím souvisí útlum rozvoje zástavby kolem přírodní památky, pravidelná péče (kosení) o rostlinná společenstva, udržení čistého prostředí v okolí jezer, apel na návštěvníky z hlediska snižování hluku a rušení při návštěvě lokality, volba vhodné rybí obsádky, zavedení protierozních opatření a dalších opatření.

Z výsledků dotazníku je patrné, že pro obyvatele městské části (MČ) Brno-Tuřany jsou Holásecká jezera nenahraditelným rekreačním místem, s jehož stavem ovšem ve většině případů nejsou spokojeni. Z důvodu množství negativních faktorů ovlivňujících tuto PP navštěvuje spousta obyvatel lokalitu méně často, než v dřívějších letech. Občané MČ si přejí, aby se Holásecká jezera navrátila do dřívějšího stavu a mohli je tak využívat jako v předchozích letech. Proto také v případě uskutečnění plánované revitalizace předpokládají častější návštěvnost lokality než v současné době. O přírodní památku se aktivně zajímají spíše mladší věkové skupiny, kteří jsou lépe informováni o aktuálním dění kolem lokality. Ty se také častěji zapojují do akcí souvisejících s Holáseckými jezery.

Z uskutečněných výzkumů je rovněž zřejmý zájem obyvatel městské části o Holásecká jezera, jednak z důvodu častých návštěv lokality, dále z hlediska nespokojenosti se současným stavem, vnímáním problémů souvisejících s jezery a touhou po znovunavrácení jezer do dřívějšího stavu. Obyvatelé MČ vyzdvihují jezera jako hodnotné místo k rekreaci, odbourání stresu a jsou ochotni podílet se na péči o Holásecká jezera jak prostřednictvím finančního příspěvku, tak vlastními silami. Tato skutečnost byla pozorována již díky organizaci

úklidu Holáseckých jezer, kdy se celkem 46 osob rozhodlo PP ve svém volném čase uklidit a alespoň malým dílem přispět k její nápravě.

Vzhledem k plánované revitalizaci se obyvatelé městské části chystají navštěvovat Holásecká jezera častěji. Rovněž jsou názoru, že obnova přírodní památky přiláká větší počet návštěvníků z jiných částí Brna. Z tohoto důvodu vyvstává otázka, zda se Holásecká jezera budou schopna vypořádat s ještě větším tlakem návštěvníků než doposud. Pokud ovšem lidé budou respektovat vymezené zóny a ochranu těchto významných vodních ploch, měla by Holásecká jezera prosperovat stejně jako je tomu u jiných chráněných území naší země.

Shrnutí

Závěrem lze konstatovat, že je oblast Holáseckých jezer jednoznačně významnou lokalitou v městě Brně. To především z hlediska mokřadních ekosystémů a lužního lesa, které nabízejí útočiště zvláště chráněným i dalším druhům živočichů a přispívají tak k zachování biodiverzity. Holásecká jezera prodělala od doby vyhlášení chráněným územím znepokojující vývoj, k jehož urychlení a prohloubení negativních vlivů došlo především v průběhu druhého tisíciletí. Z tohoto důvodu rostl zájem o danou lokalitu, doposud ovšem víceméně bez výsledku. Proběhlo několik úprav menšího rozsahu, jako vybudování tůní, zásahy do dřevin, kosení travnatých ploch, úklidy černých skládek a další. Vzhledem ke stupni degradace území jsou ovšem nutné úpravy většího rozsahu, které jsou plánovány v současném projektu revitalizace Holáseckých jezer, jehož uskutečnění je plánováno na roky 2019-2022. Plány péče ani předchozí projekty revitalizace nedokázaly svými plánovanými zásahy a opatřeními zpomalit či zastavit znepokojující vývoj, jelikož k samotné realizaci úprav ve většině případů ani nedošlo.

Negativní vlivy působící na přírodní památku mají rostoucí trend, přičemž jedním z hlavních problémů je tlak zástavby. Velká většina pozemků kolem Holáseckých jezer je v soukromém vlastnictví a některé pozemky zasahující do ochranného pásma přírodní památky jsou stanoveny jako stavební. Ochrana přírody zde proto nenachází uplatnění a jsou upřednostňovány soukromé zájmy.

Přesto je znát, že obyvatelům městské části Brno-Tuřany Holásecká jezera nejsou lhostejná a vnímají znepokojující vývoj jezer, který ovlivňuje možnost využívání lokality k rekreaci. Význam zachování Holáseckých jezer má pro občany značnou hodnotu, kterou projevují díky své aktivitě ve spolecích podporujících péči o Holásecká jezera, zapojením do akcí a přednášek týkajících se Holáseckých jezer a v neposlední řadě jejich ochotou přispět finanční částkou na péči o tuto lokalitu.

Vymezení podmínek ochrany Holáseckých jezer včetně ochranného pásma a vynucování jejich dodržování je velmi obtížné a nese s sebou řadu problémů spolu se střetem zájmů jednotlivých stran.

Článek vznikl ve spojitosti s řešením projektu Interní grantové agentury Fakulty regionálního rozvoje a mezinárodních studií Mendelovy univerzity v Brně č. 16/2015 - Vybrané environmentální nástroje jako faktory regionálního rozvoje.

Literatura

- BOYD, James, and Spencer BANZHAF. What are ecosystem services? The need for standardized environmental accounting units. *Ecological economics* 63, no. 2-3, 2007: 616-626.
- COSTANZA, Robert, Ralph D'ARGE, Rudolf DE GROOT, Stephen FARBER, Monica GRASSO, Bruce HANNON, Karin LIMBURG et al. The value of the world's ecosystem services and natural capital. *nature* 387, no. 6630, 1997: 253.
- DE GROOT, Rudolf S., Matthew A. WILSON, and Roelof MJ BOUMANS. A typology for the classification, description and valuation of ecosystem functions, goods and services. *Ecological economics* 41, no. 3, 2002: 393-408.
- DOLEŽAL, Petr, Pavel GOLÍK, Jaromír ŘÍHA, Václav TORNER a Stanislav ŽATECKÝ. *Malé vodní a suché nádrže*. 1. vyd. Praha: ČKAIT, 2011, 108 s. ISBN 978-80-86364-16-2.
- DAILY, Gretchen.C. Introduction: what are ecosystem services? In: DAILY, G.C. (Ed.), *Nature's Services: Societal Dependence on Natural Ecosystems*. Island Press, Washington, D.C., 1997 pp. 1–10.
- HAVLÍČEK, Tomáš, Kamila FLOROVÁ a Šárka KOPŘIVOVÁ. *Plán revitalizace Holáseckých jezer*. Brno: Atelier Fontes, 2012. Uloženo: OŽP MMB.
- KAŠPAŘIKOVÁ, Hana. *Příroda Holáseckých jezer*. 1. vyd. Brno: Čisté Tuřany, 2016, 19 s. ISBN 978-80-270-0104-0.
- LAŠTŮVKA, Zdeněk a Pavla KREJČOVÁ. *Ekologie*. 1. vyd. Brno: Konvoj, 2000, 185 s. ISBN 80-85615-93-2.
- MACCOVČIN, Peter. *Chráněná území ČR: Brněnsko*. 1. vyd. Praha: Agentura ochrany přírody a krajiny, 2007, 66 s. ISBN 978-80-86064-66-6.
- MACHAR, Ivo, Dominika KOVAŘÍKOVÁ, Aleš POPRACH a Jarmila FILIPPOVOVÁ. *Mokřadní ekosystémy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, 137 s. ISBN 978-80-244-3946-4.
- MARKOVÁ, Jana, Věra HUBAČÍKOVÁ. *Public recreation and landscape protection - with man hand in hand!*. In FIALOVÁ, Jitka a Dana PERNICOVÁ. 1. vyd. Brno: Mendel University in Brno, 2015, 314 s. ISBN 978-80-7509-251-9.
- MARTIŠKO, Josef. *Doporučení k revitalizaci přírodní památky Holásecká jezera*. Brno: ČSOP ZO Brněnsko, 2012, 16 s. Uloženo: KÚ JMK.
- MARTIŠKO, Josef. *Přírodní památka Holásecká jezera: Plán péče 2015 - 2024*. Brno, 2015, 32 s. Uloženo: KÚ JMK.
- NIEDOBOVÁ, Jana. *Údržba chráněných území*. 1. vyd. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2014, 72 s. ISBN 978-80-7509-184-0.
- PRIMACK, Richard B., Pavel KINDLMANN a Jana JERSÁKOVÁ. *Úvod do biologie ochrany přírody*. 1. Praha: Portál, 2011, 472 s. ISBN 978-80-7367-595-0.
- SPĚŠNÁ, Gabriela. *Hodnocení péče o Holásecká jezera*. Brno, 2018. Bakalářská práce. Mendelova univerzita v Brně. Vedoucí práce Ing. Jiří Schneider, Ph.D.
- ŠMITÁK, Jindřich. *Chráněná příroda města Brna*. Brno: Rezekvítek, 1992, 87 s.
- ŠMITÁK, Jindřich. *Přírodní památka Holásecká jezera: Botanický průzkum*. 2012, 24 s. Uloženo: KÚ JMK.
- VACEK, Oldřich a kol. *Tvorba krajiny*. 1. vyd. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, 2014, 182 s. ISBN 978-80-213-2462-6.
- ZAHRÁDKA, Jiří. *Biologické hodnocení záměru revitalizace PP Holásecká jezera*. Brno, 2007, 11 s. Uloženo: KÚ JMK.
- ZLATUŠKA, Karel. *Revitalizace přírodní památky Holásecká jezera*. Brno: A.KTI, 2007, 40 s. Uloženo: MMB.

Kontaktní adresy autorů:

Bc. Gabriela Spěšná, Ústav environmentalistiky a přírodních zdrojů, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: g.spesna@gmail.com

Ing. Jiří Schneider, Ph.D., Ústav environmentalistiky a přírodních zdrojů, Fakulta Regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: jiri.schneider@mendelu.cz

Ing. Žaneta Kalasová, Ústav environmentalistiky a přírodních zdrojů, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: kalasova.zaneta@seznam.cz

Význam strategického řízení v elektronickém obchodování

Importance of Strategic Management in E-commerce

Veronika Svatošová

Abstrakt:

Oblast elektronického obchodování zaujímá ve světě podnikání stále větší prostor. Proto je nutné i v této oblasti zvolit strategický přístup, který v oblasti e-commerce zaujímá specifický prostor. Hlavním záměrem příspěvku je proto vyhodnotit význam strategického řízení podniků primárně orientovaných na oblast elektronického obchodování pro jejich dlouhodobý rozvoj. Hlavním cílem výzkumného šetření je vyhodnotit, jaký význam je přisuzován determinantům strategického řízení podniky primárně orientovaných na elektronické obchodování. Do výzkumného šetření byl sestaven výzkumný vzorek podniků, které splňují následující kritéria: podniky primárně orientované na elektronické obchodování v oblasti B2C prodávající zboží, sídlo v České republice, existence podniku minimálně sedm let, právní forma podnikání akciová společnost a společnost s ručením omezením. K naplnění hlavního cíle byly využity následující výzkumné metody: metoda osobního dotazování formou kvalitativního výzkumu (polostrukturované rozhovory), situační analýza, finanční analýza, analýza interních dokumentů. Příspěvek identifikuje přednosti a nedostatky podniků primárně orientovaných na elektronické obchodování.

Klíčová slova:

strategické řízení, e-commerce, e-strategie, strategické řízení v e-commerce, finanční analýza, situační analýza, kvalitativní výzkum, metoda osobního dotazování, malé a střední podnikání

Abstract:

E-commerce is becoming more and more open in the business world. Therefore it is necessary to choose a strategic approach in this field, which has a specific area in e-commerce. The main aim of paper is therefore to evaluate the importance of strategic management of enterprises primarily focused on e-commerce for their long term development. The main objective of the research is to evaluate the importance of determinants of strategic management that is attributed by enterprises primarily oriented on e-commerce. A research sample of enterprises was set up based on following criteria in the research: enterprises primarily oriented to e-commerce in B2C selling goods, headquarters in the Czech Republic, existence of the company for at least seven years, legal form of business Joint-Stock Company and Limited liability Company. The following research methods were used to fulfil the main aim: personal interviewing method by using qualitative research (semi-structured interviews), situational analysis, financial analysis, analysis of internal documents. The paper identifies the strengths and weaknesses of enterprises that are primarily focused on e-commerce.

Key words:

strategic management, e-commerce, e-strategy, strategic management in e-commerce, financial analysis, situational analysis, qualitative research, personal interviewing method, small and medium-sized enterprises

Introduction

E-commerce is perceived as a revolutionary technology that has transformed the world of business and commerce. Process management in this platform creates the potential for defining a new information economy (Loh, 2006). E-commerce has been expanded in the short term, and new e-commerce businesses are emerging as well (Tu, 2016). It is clear that support for e-commerce in the SME sector has become a national development policy in some countries (Villa et al., 2018). Many offline retailers are attempting to enter the e-commerce market through online stores, which retailers can easily compile at low prices, for the purpose of advertising and selling products over the Internet (Kim et al., 2018). E-commerce plays a significant role in the world economy and its scope is very wide. (Huseynov, Yildirim, 2016). Small business developers play an important role in improving e-commerce and global economy indices (Choshin, Ghaffari, 2017). Small and medium-sized enterprises are the basis of the national economy; it is the driving force of the market economy (Zhang, 2016). Small and medium-sized enterprises are known that are facing a much easier market failure than large enterprises in obtaining and processing the information needed to define their goals and strategies (Broome, 2016). SME managers have realized that e-commerce allows them to bring innovations to the market and to increase their competitive advantage more effectively (Villa et al., 2018). There are three barriers to the development of e-commerce in SME: high IT usage costs, lack of financial resources and technical knowledge in companies (Choshin, Ghaffari, 2017). These enterprises generally do not understand the strategic role of IT, and very often its implementation is considered as an expense and not as an investment in long-term business survival (Broome, 2016). E-commerce will not succeed if people lack the required knowledge to understand IT and e-commerce and lack the necessary standards, ideas and labels (Leung et al., 2018). This paper therefore focuses on the importance of strategic management evaluated by SMEs primarily oriented on e-commerce in their long-term strategic development. The purpose of the paper is fulfilled through the qualitative research in the form of semi-structured interviews between a selected sample of enterprises.

Theoretical Framework

Veber (2009) and Collis and Montgomery (1997) state that the strategy reflects the overall behaviour of the organization, in particular the way the organization works and the allocation of the resources needed to achieve the intended intentions. The formulation of the strategy is based on the results of situational analysis (Panneerselvam, 2012). The concepts of creating and implementing a successful strategy are derived from various theoretical and practical approaches (Yeates, Wakefield, 2004). According to Zich (2010), the strategic continuity of the level of objectives has several important aspects. Defining targets must be based on the overall vision of the enterprise's development. According to Šebestová and Nowáková (2013), we distinguish between enterprises (including small and medium-sized enterprises and large enterprises) from the point of view of developing the corporate strategy into three categories: *(1) Enterprises that have a well-planned and detailed written primary strategic document; (2) Enterprises that have a strategic document drawn up in some written concise form with insufficient details in all important parts; (3) Enterprises that have no written strategic document; it is never clear whether the strategy remains in the mind of top management, some parts are the subject of corporate culture, or they do not exist at all.* According to Duygulu et al. (2016), SMEs are increasingly being forced to develop strategies to increase their efficiency and sustainability in order to achieve their financial and performance goals.

The concept of strategic management and its effective implementation is a prerequisite for long-term business success. The success of the strategy depends on successful strategic management. Strategic management compared to obvious corporate management is specific in the following aspects: it is based on decisions with a significant degree of risk, future developments are influenced by many factors, changes and impacts that cannot be predicted in the context of ongoing processes of globalization, etc. (Veber 2009, Porter, 1994). Wheelen and Hunger (1998) declare that strategic management of small and medium-sized enterprises

does not differ significantly from general strategic management. However, SMEs must have a new mission, goals, strategies and policies that determine external opportunities and threats or potential strengths and weaknesses. Based on these factors, they have designed a revised version of the strategic management model that is, more suited to start-up enterprises. The dynamic model of strategic management of SMEs consists of four phases (Wheelen, Hunger, 1998; Analoui, Karami, 2003): 1) Awareness: Understanding the strategic situation; 2) Forming a strategy: preparing an appropriate strategy to practice 4) Control and development: Review and lessons learned for future development. (Svatošová, Svobodová, Šauer, 2016; Svatošová, 2016)

An e-commerce strategy (or e-strategy) is not only for online enterprises. An e-commerce strategy is essential for every enterprise that is doing business via the Internet. It defines both short-term and long-term e-business and e-commerce goals and includes careful and qualified planning. E-commerce strategy and planning includes the following: *e-risk management and planning of unforeseen events; web site technologies, applications, infrastructure, security, resources and budget; website content - information architecture, customer experience, design, branding and marketing; marketing planning and budgeting; e-commerce planning; a change management strategy* (Hernández et al., 2009; Yoon, Chae, 2009; Raisinghani et al., 2007). An e-commerce strategy is an important part of strategic management, consisting of the research, review, evaluation and selection efforts needed to plan the strategy; strategic management therefore means implementing any measures within the organization to implement these strategies and all the work-related activities, including the e-business strategy (Halici, Erhan, 2013). Each enterprise should determine its e-commerce strategy, in particular concepts, principles, and development plans, considering the characteristics of its products and the business environment. It is also important to define methods of e-commerce strategy implementation and evaluation (Chen et al., 2014). E-commerce strategy also influences the traditional marketing mix as the product can also be expanded online as well as purchasing, not to mention the price of websites, online promotions and people who serve websites etc. (Chaffey, Smith 2013).

Lam and Harrison-Walker (2003) report that ten years ago, fifty models were developed to deal with strategic and decision-making processes for e-business. For example, Kao and Decou (2003), in their model of strategic e-commerce management, highlight the main dimensions that influence the design and implementation of e-strategies: finance, marketing, legislation, logistics, technology, and security for operational processes. Chang and Graham (2012) summarize the key critical success factors that affect strategic e-commerce projects: providing quality information, a well-formulated plan, stakeholder acceptance, suitable staff, internal communication, and interactive feedback. Oliva et al. (2003) emphasize that the creation and implementation of an effective e-strategy should be fully subordinated to online and offline customers and should take into account current trends in the virtual environment. Power (2005) highlights the importance of resources (material, information, staff, capital) that are necessary to create a successful e-commerce strategy and easy orientation in a virtual business environment. Jiang and Yu (2009) emphasize that e-strategy should be an exclusive part of the corporate strategy and currently cannot be overlooked in business development. A successful strategy is based on the application of strategic thinking in an enterprise based on the principle of maximum creativity, the principle of interdisciplinary, the principle of future orientation, the principle of variance, the principle of permanence, the principle of global system approach, the principle of work with risk, the principle of concentration of resources, the principle of the combination of intuitive and exact methods, the principle of aggregated thinking, the principle of feedback thinking (Souček, 2015, Shim, 2012, Kapferer, 2012). The general principles of strategic management can also be applied to e-commerce. Due to the specific determinants of strategic development and other specifics arising from the virtual environment, phases and aspects of strategic management are identified in the field of e-commerce (Fatta et al., 2018).

Methodology

The main aim of this paper is to evaluate the importance of strategic management for long-term development and the strategic position that is evaluated by small and medium-sized enterprises primarily oriented on e-commerce. The partial research aims are the following:

- to evaluate the attitude towards the importance of strategy and strategic management in e-commerce by SME representatives in comparison with large enterprises primarily oriented on e-commerce,
- to evaluate the attitudes of selected enterprises primarily oriented to the current state and development of e-commerce in the environment of Czech e-commerce,
- to evaluate the importance of online buying behaviour determinants in the strategic management of small, medium and large enterprises primarily focused on e-commerce,
- to evaluate the strengths and weaknesses of selected SMEs in comparison with large e-commerce large enterprises in the process and stages of strategic management in e-commerce.

For the purpose of the research, a research group of enterprises was identified according to the following criteria: Enterprises belonging to the category: *SME primarily oriented to e-commerce (affiliated stone shops), small and medium-sized enterprises are then compared with large enterprises; enterprises that primarily trade through websites on B2C markets offering physical products; registered headquarters in the Czech Republic, legal form of enterprise: Limited liability company (Ltd.), Joint stock company (Inc.), existence on the market - at least 7 years (established in 2011 and earlier); trust and seriousness of trade (membership in Association for Electronic Commerce or the awarding of a prize by Heuréka.cz).* The main research method is method of personal interviewing in the form of semi-structured interviews between a selected sample of enterprises. Semi-structured interviews were conducted personally with managers and owners of eight selected enterprises. These interviews could be realised only under the promise the anonymity of selected enterprises, so they are only marked as Enterprise A, Enterprise B representing micro enterprises (up to 10 employees), Enterprise C, Enterprise D representing small enterprises (up to 50 employees), Enterprise E, Enterprise F representing medium enterprises (up to 250 employees), Enterprise G, Enterprise H representing large enterprises (over 250 employees). The results of the semi-structured interviews are subsequently supplemented by the results of the internal documents and financial statements provided by the enterprises themselves and the results analysing the user's web site of these enterprises. These eight enterprises were selected by a targeted selection from a core research group of enterprises representing individual enterprise size groups (by number of employees). The results of the semi-structured interviews were compared by size of enterprises, followed by common and distinct features in the process of strategic management leading to the creation and implementation of the e-commerce strategy.

Results and Discussion

Business comparison (micro and small enterprises)

The following Table 1 summarizes and characterizes the selected micro and small enterprises, outlines their focus, strategy, development and other supplementary information that specifies the results of semi-structured interviews. Another part of this chapter summarizes the main features of strategic management in e-commerce for each surveyed enterprise, complemented by the results of situational analysis as the results of case studies for each enterprise.

Tab. 1: Comparison of micro and small businesses

	Micro enterprise A	Micro enterprise B	Small enterprise C	Small enterprise D
Identification questions				
Legal form of business	Ltd.	Ltd.	Inc.	Ltd.
Year of establishment of enterprise	2001	2005	1997	2007
Number of employees	9 employees	5 employees	19 employees	12 employees
Volume of Assets and EAT in 2016	A: 62.026 mil. CZK EAT: 321 thousands CZK	A: 6.174 mil. CZK EAT: 270 thousands CZK	A: 10.903 mil. CZK EAT: thousands CZK	A: 15.189 mil. CZK EAT: 1.882 mil. CZK
Offered assortment of goods	Wholesale and retail sale of mobile phones and other accessories and their service activities	Sales of all children's goods (toys and games, baby goods, school and leisure, children's room)	Online bookstore, selling books of all genres and focus	Sales of products in the field of sports nutrition, fitness aids and fitness machines
SECTION I – Questions dealing with e-commerce development and strategic position				
Competitive (strategic) position	Regional enterprise with e-shop, stable market position	Regional enterprise with e-shop, stable market position	Nationwide enterprise with e-shop, developing all over the Czech Republic	The largest distributor of sports nutrition, fitness aids and fitness machines
Competitive advantage	Quality and speed of service provided	Experts on high quality baby goods	The most comprehensive offer of Czech titles of books, e-books and audio books online and offline	Product quality, expert assistance of skilled workers
Benefits of e-shop	Quality and speed of service and other customer service, trust and e-shop certification	Orientation in the field, offering the highest quality and complete assortment of goods	Wide range of goods, multi-channel sales, speed of delivery, stone shops throughout the Czech Republic	Complete information about sports nutrition and fitness, consultancy assistance, multi-channel sales, quality web design
Shortcomings of e-shop	Regional activity - one stone shop, limited number of employees	High cost of supply, regional operations, one stone shop	Poor quality of web design, decision making based mostly on one person (founder)	Limited forms of payments, regional operations, one stone shop
Long term intentions for strategic development	Strengthening the market position, responding in a timely development to customers' trends and requirements	Further expansion of the range of goods offered and accompanying consulting services	Development of stone sales to other Czech cities	Development of stone shops and other supply points
SECTION II – Questions focusing on e-commerce strategy				
Orientation of e-strategy	On stabilization	On quality	On development	On quality
E-strategy formulated in written form	No	No	Yes	No
Importance of e-strategy in e-commerce	Important	Important	Very important	Important
Influence of e-strategy on economics results	Important	Important	Important	Important
SECTION III – Questions dealing with responsibility for strategic management in e-commerce				
Responsible persons for creation and implementation of e-strategy	Partners (managing directors)	Partners (managing directors)	Owner and leader of shops	Partners (managing directors)
Level of participation of other employees in creation and implementation of e-commerce	All employees	Ne	Leaders of shops	Consultants and specialists in sports nutrition and fitness

	Micro enterprise A	Micro enterprise B	Small enterprise C	Small enterprise D
SECTION IV – Questions dealing with process of strategic management in e-commerce				
Form of strategic situational analysis and its tools	Customer analysis, Google analytics, market analysis in the field of telecommunication technology, analysis of competitors and suppliers (personal experience)	Customer analysis, Google analytics, market analysis, supplier and competitor analysis (personal experience)	Online and offline sales analysis, competition analysis, market analysis, supplier analysis, customer analysis (based on years of experience)	Customer analysis (Google Analytics, customer line, social networking, supplier analysis, competition analysis, market analysis (personal experience)
Form of strategic plan and planning	Regular setting of annual sales volume and sales plan, partly in writing	Regular annual sales volume and sales plan, written strategic plan is not processed	Written form, elaborated plan of volume and distribution of goods to stores, supply planning, business development plans	Regular annual framework plan on business vision and volume of sales and other economic targets, written processing is missing
Form of marketing strategy	Focus on quality and speed of goods and services, linking online and offline services	Orientation to high quality and complete assortment of baby goods	Offer the most comprehensive book titles with other services to maximize customer satisfaction	Sales of top quality products and services with advice and support
Form of financial strategy	Conservative financial strategy	Conservative financial strategy	Balanced financial strategy	Balanced financial strategy
Form of personal strategy	Linear organizational structure Focus on worker satisfaction and friendly attitude	Linear organizational structure, focused on satisfaction and low turnover of workers	Quality staff and store managers, specialists for online and offline sales, the goal is worker satisfaction	Acquisition and maintenance of high-quality specialists in the field, in the form of commissions and other rewards, the loyalty of workers
Forms of logistic and distributional strategy	Highest speed and quality of delivery of goods and services, multi-channel sales	Broad delivery possibilities, multi-channel sales, large-capacity warehouse	Multi-channel sales, stone shops for the whole Czech Republic, a wide range of goods	Multi-channel sales, completed with advisory services, a wide range of delivery options
Form of strategic control	Measuring the economic results, measuring the volume of products and services sold	Measurement of achieved economic results, measuring the rate of purchases over the Internet	Control of customer satisfaction, control of economic and non-economic results, measurement and verification with the plan	Complex strategic control is missing, limited on measuring economic results
Benefits of process of strategic management in e-commerce	The common view of shareholders on business development, the involvement of other staff in management	Clear ownership relationships and a common view of enterprise development and stabilization, common visions and business goals for development	Long-term market experience, industry orientation, experienced managers, priority on a customer satisfaction	Quality products with consulting and highly professional service, quality workers
Shortcomings of process of strategic management in e-commerce	Congestion of top management, solution of strategy in particular oral form, as well as annual plan	Strategic management is not solved in the written form, there is no participation of other staff, no written plan and strategic control tools	Low participation of other workers in the process of strategic management, the decision-making process in the competence of one person (the founder)	Congestion of the top management, the strategy is not written in the written form, the strategic plan is not comprehensively elaborated, there is no comprehensive strategic control
Determinants impacting the process of strategic management in e-commerce	Flexibility, webdesign, innovation capability, negotiation with suppliers, Industry orientation, competitive advantage	Competitive advantage, flexibility webdesign, e-shop security, technological advancement, negotiation with suppliers, negotiation with customers	Customer orientation, negotiation with suppliers, flexibility, e-shop security, reputation and brand	Competitive advantage, innovation ability, flexibility, reputation and brand, negotiation with customers, negotiation with suppliers orientation in the field, HR policy

	Micro enterprise A	Micro enterprise B	Small enterprise C	Small enterprise D
SECTION V – Questions dealing with online buying behaviour				
Ways of evaluating the online buying behaviour	Tools on Heuréka.cz, Google Analytics, questionnaire satisfaction measurement	Tools on Heuréka.cz, Google Analytics	Tools on Heuréka.cz, on social networks, Google Analytics, customer satisfaction questionnaire with online purchase	Tools for Heuréka.cz, social networks, customer satisfaction questionnaire, customer line
Determinants influencing the process of strategic management in e-commerce	Certification and award of business, quality of products and services, serious negotiations, wide offer of goods and forms of payment on Internet, webdesign	Wide possibilities of delivery of goods, broad forms of payments on Internet, webdesign, interactive communication with the customer	Certification and award of business, reputation and brand, reviews of online and offline customers, payment systems for Internets, options and way of delivery of goods	Interactive customer communication, business trust, way and speed of delivery, webdesign, added value and customer service
Are determinants of online buying behaviour involved in process of strategic management in e-commerce	Yes, they are taken into account, analysis online customer needs and satisfaction, webdesign that affects the conversion rate	Yes, they are taken into account, analysis customer needs and satisfaction, webdesign, business certification	Yes, they are taken into account, security and business certification, business credibility, delivery methods, payment systems on the Internet, customer reviews	Yes, they are taken into account, customers will appreciate comprehensive and detailed information and advisory services, important is the quality webdesign that affects attendance and sales
Posture on development of online buying behaviour and its impact on current strategy in e-commerce	Priority to be tailored to customer needs, delivery speed and quality of goods and services, earnestness and credibility, customer reviews	Taken into account, in particular customer needs, comfort and complexity of the goods offered, trust and business certification, customer reviews	Taken into account, the customer prefers comfort and a wide range of delivery are important to the prevailing positive references and customer experience online	Taken into account, personalizing the online customer, prioritizing the sale of fitness products complemented by consultancy services, and thereby satisfying the customer

Source: own (Svatošová, 2018)

Comparison of medium and large enterprises

The following Table 2 briefly presents and characterizes selected medium and large enterprises, outlines their focus, strategy, development and other complementary information that specifies the results of semi-structured interviews. This part of the chapter also summarizes the main features of strategic management in e- trading for each surveyed enterprise supplemented by the results of situational analysis as the results of case studies for each enterprise.

Tab. 2: Comparison of medium and large businesses

	Medium enterprise E	Medium enterprise F	Large enterprise G	Large enterprise H
Identification questions				
Legal form of business	Inc.	Ltd.	Ltd.	Inc.
Year of establishment of enterprise	2004	2007	1998	2007
Number of employees	55 employees	57 employees	On average 400 employees	On average 500 employees
Volume of Assets and EAT in 2016	A: 32.503 mil. CZK EAT: 5.581 mil. CZK	A: 71.986 mil. CZK EAT: 2.806 mil. CZK	A: 526.432 mil. CZK EAT: 3.596 mil. CZK	A: 404.044 mil. CZK EAT: 32.728 mil. CZK
Offered assortment of goods	Sales of a wide assortment for household (house, apartment and garden)	Sales of a wide range of fitness products, outdoor, hiking and other sports	Sales of a wide assortment of computers and electronics	Sales of fashion goods on the Internet market of Central and Eastern Europe

	Medium enterprise E	Medium enterprise F	Large enterprise G	Large enterprise H
SECTION I – Questions dealing with e-commerce development and strategic position				
Competitive (strategic) position	The leading seller of household assortment in the online market	Stable position of a fitness and sports seller in the online marketplace	One of the 10 largest online stores on the Czech online market	The leading fashion seller on the Internet market
Competitive advantage	A leading online business offering a wide range of household products along with high-quality customer service	Offer a wide assortment of certified and quality fitness and sports goods, orientation in the field	Traditional and competitive enterprise offering high quality products and other services influences the form of the electronic market	A unique platform that combines the best forms of online and traditional retail
Benefits of e-shop	Wide choice of goods (99% on stock), 276 points of delivery all over the Czech Republic, money back guarantee, quality customer service	Quality webdesign, experience in the field, quality negotiations with suppliers, quality customer service, investment in online and offline marketing	Sophisticated webdesign, a wide range of products, extra-standard added value of customer services, wide payment options, wide scope of delivery	Unique business model - linking internet and traditional retail, leading fashion retailer, sophisticated webdesign and online consulting, a wide range of products
Shortcomings of e-shop	Weak orientation in foreign markets, searching for specifics of online foreign customer	Less efficient offline marketing along with online marketing, number of supply points limited	Lower effectiveness of online and offline marketing, reputation and branding	Weaker orientation on foreign markets, lower sophistication of work with customer reviews
Long term intentions for strategic development	Expansion of the company to other foreign markets	Upgrading websites and customer services, expanding the range, focusing on exports to selected countries	Growing a business on the Czech electronic market, gaining a leading position in the market, opening other branches, massive brand and reputation campaign	Developing to other foreign markets, the long-term goal is to become a leading fashion company on the Internet and the traditional market, to become inspiration in the fashion world, to further expand the successful business model
SECTION II – Questions focusing on e-commerce strategy				
Orientation of e-strategy	On development	On stabilization	On development	On development
E-strategy formulated in written form	Yes	Yes	Yes	Yes
Importance of e-strategy in e-commerce	Very important	Important	Very important	Very important
Influence of e-strategy on economics results	Very important	Important	Very important	Very important
SECTION III – Questions dealing with responsibility for strategic management in e-commerce				
Responsible persons for creation and implementation of e-strategy	Top management	Partners (managing directors)	Top management	Top management
Level of participation of other employees in creation and implementation of e-commerce	Middle management	Managers of departments	Top management Middle management Low management	Top management Middle management Low management

	Medium enterprise E	Medium enterprise F	Large enterprise G	Large enterprise H
SECTION IV – Questions dealing with process of strategic management in e-commerce				
Form of strategic situational analysis and its tools	Customer analysis, conversion rate, detailed analysis of domestic and foreign markets, competitors, suppliers and other market players	Customer analysis, web analytics, conversion rate, competition analysis, supplier analysis	Regular and sophisticated strategic situational analysis of external, sectoral, intrinsic factors, using strategic analysis tools	Regular and sophisticated strategic situational analysis of external, sectoral, intrinsic factors, using strategic analysis tools
Form of strategic plan and planning	Written document of incorporated strategies, implementation plans, resources, measurement of strategic goals	The written framework document, focusing in particular on quarterly and annual plans, it does not include a strategic analysis	Detailed written strategic document, including detailed strategic analysis, resources, implementation plan and strategic control	Detailed written strategic document, including detailed strategic analysis, resources, implementation plan and strategic control
Form of marketing strategy	High quality products and services, trusted and quality seller of a wide assortment for household	Obtaining and retaining customers, creating an effective loyalty system	Building reputation and brand values, brand awareness and business awareness	Brand awareness and interconnection of Internet and traditional retail
Form of financial strategy	Balanced financial strategy	Conservative financial strategy	Conservative financial strategy	Conservative financial strategy
Form of personal strategy	A system for acquiring and retaining quality workers, building loyalty	system, acquisition and retention of workers, building loyalty	Sophisticated personnel strategy, priority worker satisfaction and loyalty, generous incentive system and employee care system	Sophisticated personnel strategy, priority worker satisfaction and loyalty, generous incentive system and employee care system
Forms of logistic and distributional strategy	Sophisticated system of distribution, logistics, own central warehouses, priority is delivery speed, wide supply of goods, 276 outlets	Own warehouse space, several outlets around the Czech Republic, a wide range of goods	Sophisticated system of distribution, logistics, own central warehouses, priority is delivery speed, wide supply of goods	Sophisticated system of distribution, logistics, own central warehouses, priority is delivery speed, wide supply of goods, connection of Internet and traditional retail
Form of strategic control	Controlling the components of the strategic plan, measure the achieved economic and non-economic results	It is not systemically designed, limited to measuring economic indicators, volume of sales etc.	Sophisticated in online and offline form, part of the strategic plan, detailed and regular measurement of economic and non-economic indicators	Sophisticated in online and offline form, part of the strategic plan, detailed and regular measurement of economic and non-economic indicators
Benefits of process of strategic management in e-commerce	Quality top management, quality communications, high-quality strategic plan	Long-term management experience in the fitness market, industry orientation, loyal customers	A comprehensive approach to strategic management in e-commerce	Growing customer base, leading fashion retailer, successful business model
Shortcomings of process of strategic management in e-commerce	Low participation of other staff in the process of strategic management, lack of communication between different levels of management	Low participation of other workers in the process of strategic management, non-conceptions, lack of communication, weak corporate culture	Barriers to communication at different levels of business management, less flexibility and change management, less connectivity of e-commerce strategies with functional strategies	Higher indebtedness associated with rapid expansion, functional strategies do not correspond to the main corporate strategy, more difficult communication between management and other levels of business management
Determinants impacting the process of strategic management in e-commerce	Innovation capability, webdesign, reputation and brand, flexibility competitive advantage, negotiations with suppliers, negotiation with customers,	Flexibility, reputation and brand, webdesign, e-shop security, negotiations with suppliers, negotiation with customers, orientation in the field	Innovation capability, competitive advantage, reputation and brand, negotiation with suppliers, negotiation with customers, orientation in the field, corporate	Innovation capability, competitive advantage, reputation and brand, negotiation with suppliers, negotiation with customers, orientation in the field, corporate

	orientation in the field		culture, quality of management	culture, quality of management
	Medium enterprise E	Medium enterprise F	Large enterprise G	Large enterprise H
SECTION V – Questions dealing with online buying behaviour				
Ways of evaluating the online buying behaviour	Customer reviews, web analytics, measurement of customer satisfaction, conversion measurement, tools on Heuréka.cz	Customer Reviews, web analytics, conversion measurement, tools on Heuréka.cz, opinions on social networks	Customer reviews web analytics measurement of customer satisfaction conversion measurement, tools on Heuréka.cz, team of specialists evaluating the online buying behaviour	Customer reviews web analytics measurement of customer satisfaction conversion measurement, tools on Heuréka.cz, team of specialists evaluating the online buying behaviour
Determinants influencing the process of strategic management in e-commerce	Security of e-commerce Trust and certification, webdesign, broad delivery, payment systems	E-commerce security, trust and certification, delivery options, loyalty system, payment systems, webdesign	E-commerce security, trust, certification, webdesign, payment systems and delivery methods, interactive customer communication, multi-channel sales, customer reviews	E-commerce security, trust, certification, webdesign, payment systems and delivery methods, interactive customer communication, multi-channel sales, customer reviews
Are determinants of online buying behaviour involved in process of strategic management in e-commerce	Yes, taken into account, influencing the strategic approach of the enterprise, the priority is a satisfied customer, part of the strategic thinking of the enterprise	Yes, taken into account, especially customer satisfaction, which is adapted to strategy and strategic management in e-commerce	Yes, taken into account, all of these determinants are prioritized in the process of strategic management in e-commerce	Yes, taken into account, all of these determinants are prioritized in the process of strategic management in (e-commerce)
Posture on development of online buying behaviour and its impact on current strategy in e-commerce	The Czech customer is demanding and requires a high-quality product and above-standard service, a trend of e-commerce, the combination of online and offline purchases	The customer requires high quality products and accompanying services, demand value-added when buying, e-commerce popularity and number of loyal online customers	Priority is given to the customer, retailer offers a wide range of opportunities and above-standard value added required by the customer, the comfort and connectivity of the online customer	The trend is the interconnection of Internet and traditional sales, which the enterprise has introduced in the industry as the first, ever more demanding satisfaction of online customer needs

Source: own (Svatošová, 2018)

Summary results of semi-structured interviews

Eight enterprises in the survey were selected to equally represent enterprises by size (micro, small, medium and large enterprises). The aim was to compare and trace common features and differences, strengths and weaknesses in strategic management in e-commerce. Owners and managers willingly communicate the successes and strategic approaches of businesses, less willingly to the failures or shortcomings in strategic management. Weaknesses have been deduced from interviews and critical points from literary research that should be respected in strategic business management.

All enterprises surveyed have common features in the process of strategic management process in e-commerce:

- their priority is oriented on needs and wishes of the customer,
- there is an important role of personalization,
- a certain form of interactive communication with the customer can be traced (customer line, personally, consultancy service or social networks),
- all enterprises use social networks to promote and communicate with customers,
- in all enterprises, the e-commerce strategy focuses on stabilization, development and quality,
- for all enterprises, the high quality of products and services is a priority,

- each enterprise offers some added value (loyalty program, discounts, regular events, free shipping, etc.)
- for each enterprise, a strategic approach to solving the problem and form of strategic thinking can be traced,
- all enterprises use multi-channel sales (online and offline),
- both offline and online sales are all considered as equally important,
- all enterprises take into account the determinants of online buying behaviour in the process of strategic management of e-commerce,
- the security and trustworthiness of e-commerce is a priority
- customer critical reviews and overall customer satisfaction are a priority too,
- all enterprises combine both online and offline marketing forms of support,
- all enterprises have been active in the online market for at least 10 years, all of them have built up a good reputation and stable position in the online and offline markets.

The **specific features of micro and small enterprises** in e-commerce are following:

- the decision-making process and the creation and implementation of the strategy in e-commerce are in the responsibility of top management of the company,
- the e-commerce strategy is not formulated in the written form,
- the management and responsibility for formulating and implementing the strategy is within the competence of top management, other staff are not involved in the process,
- they underestimate strategic situational analysis, they are limited to simply interpreting information about selected factors that restrict them,
- the strategic plan is not elaborated in these enterprises,
- significant underestimated personnel policy, lack of comprehensive HR strategy,
- there is no comprehensive approach to managing financial policy,
- functional strategies are not linked to the main e-commerce strategy,
- strategic control is not fully solved, it is limited to the measurement of selected economic indicators,
- lacking a comprehensive approach to innovation and further long-term business development,
- the lack of a system approach to building an corporate culture,
- no further long-term strategic plan for business development,
- absence of a complex model of strategic management in e-commerce,
- strategic management of e-commerce in these enterprises is not solved systemically, complexly, and individual phases and factors are not clearly linked.

The **specific features of medium and large enterprises** in e-commerce are following:

- unlike micro and small enterprises, in medium and large enterprise the e-commerce strategy is formulated in the written form,
- large enterprises have a strategic document for business development,
- the creation and implementation of a strategy in e-commerce is in the competence of top management, the participation of other staff is possible at the level of middle management,

- usually a certain framework for corporate culture,
- underestimated strategic situational analysis, limited to the description of the underlying factors,
- lack of a comprehensive approach to change management,
- underestimating the role of financial management,
- typically a framework of personnel policy and defined personnel strategies, training of specialists in the field,
- sophisticated multi-channel marketing (online, offline),
- the detailed incorporation of online buying behaviour determinants into strategic management in e-commerce,
- the developed framework plan for partial innovation and business development,
- in-depth interactive communication with customers,
- sophisticated customer review reporting system,
- a clearly defined competitive advantage,
- sophisticated web design,
- sophisticated logistics and distribution strategies,
- underestimated importance of strategic control.

Summary

In summary, all enterprises, regardless of their size, belong among the experienced, long-standing and stable enterprises in the industry online and offline. All enterprises apply a certain strategic approach to management and e-commerce strategy development and implementation as well as take into account the determinants of online buying behaviour when designing and implementing a strategy for e-commerce. All enterprises surveyed take their e-commerce trends into in their strategic management. When analysing the strategic management process in e-commerce, the following shortcomings were identified:

- except the enterprise H, there is no enterprise that formulated a vision or mission,
- significantly underestimated strategic situational analysis, which in most cases is limited to simple customer analysis using web analytics, possibly supplier and competitor analysis or market analysis; these forms of analysis are not recorded in written form, they are mostly based on personal experience of business management,
- external, sectoral, internal analysis tools are not in strategic management, such as PEST, SWOT, SPACE analysis, etc., and they are not used in practice,
- lack of a detailed written document dealing with the process of designing and implementing a strategy in e-commerce,
- strategic planning is underestimated, mostly limited to establishing an annual sales and other sub-economic indicators,
- lack of comprehensive financial management and financial strategy,
- underestimation of the role of personnel policy and personnel strategy,
- lack of system approach to innovation management and long-term business development,
- there is no comprehensive approach to change management,
- the absence of project management,

- the strategic control is underestimated in enterprises, it is limited to evaluating the economic results,
- the absence of a long-term strategic plan for business development.

In summary, it is possible to confirm that micro and small enterprises primarily oriented on e-commerce are more specialized in a particular market, and focuses on quality and stabilization more than on development. The goal is to satisfy the customer's wishes and needs and to get the reputation of a quality reseller offering quality products and services. However, the process of strategic management is less sophisticated and not systematically and comprehensively addressed in enterprises. Medium enterprises have a similar strategic approach to small businesses, but they are more focused on strengthening strategic market positions. The process of strategic management is more sophisticated in medium enterprises, but there are some shortcomings based on the non-conceptual approach. For the comparison, the large enterprises in the e-commerce were selected, in which the sophisticated system of strategic management process and unique e-strategy defined the position of the best sellers on the Czech electronic market. These enterprises form the entire Internet market with their strategy and form trends in e-commerce. Unique e-commerce strategies help them to progress and strengthen their strategic position. All enterprises, regardless of their size, can be considered as traditional established enterprises with many years of experience and built-in brand in their field, taking into account the trends and specifics of online buying behaviour. The results of the semi-structured interviews are served as a basis for other research activities and as the complementary and refining findings to the results of questionnaire survey (details see Svatošová, 2018).

This paper was prepared in the framework of the project IGA of Mendel University in Brno entitled "The importance of strategy and strategic management of small and medium-sized enterprises primarily focused on e-commerce" with the registration number FRRMS - IGA - 2018/003.

References:

- ANALOU, F. AND KARAMI, A. (2003). *Strategic management in Small and Medium Enterprises*. 1st ed. London: Thomson Learning.
- BROOME, P.A. (2016). Conceptualizing the foundations of a regional e-commerce strategy: Open networks or closed regimes? The case of CARICOM. *Cogent Business & Management*, Vol. 3, No. 1, 1139441. Dostupné z: <https://www.cogentoa.com/article/10.1080/23311975.2016.1139441>.
- BROOME, P.A. (2016). Conceptualizing the foundations of a regional e-commerce strategy: Open networks or closed regimes? The case of CARICOM. *Cogent Business & Management*, Vol. 3, No. 1, 1139441. Dostupné z: <https://www.cogentoa.com/article/10.1080/23311975.2016.1139441>.
- DUYGULU, E. et al. (2016). The Sustainable Strategy for Small and Medium Sized Enterprises: The Relationship between Mission Statements and Performance. *Sustainability*, Vol. 8, No. 698, pp. 1- 16. DOI:10.3390/su8070698.
- FATTA, D. D., PATTON, D., VIGLIA, G. (2018). The determinants of conversion rates in SME e-commerce websites. *Journal of Retailing and Consumer Services*, Vol. 41, pp. 161-168. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2017.12.008>.
- HALICI, A., ERHAN, D. U. (2013). Structuring Strategic Management with Ratio Analysis Method: A Case Study in the Transition to SME TFRS Process. In: *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 99. 9th International Strategic Management Conference, pp. 947- 955.
- HERNÁNDEZ, B., JIMÉNEZ J., EZ, M., MARTÍN, M. J. (2009). Key website factors in e-business strategy. *International Journal of Information Management*, Vol. 29, pp. 362-371. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2008.12.006>.

- HUSEYNOV, F., YILDIRIM, S. Ö. (2016). Internet users' attitudes toward business-to-consumer online shopping: A survey. *Information Development*, Vol. 32, No. 3, pp. 452–465. DOI: 10.1177/0266666914554812.
- CHAFFEY, D., SMITH, P. R. (2013). *Emarketing Excellence: Planning and optimizing your digital marketing*. 4th edition. Abingdon, Oxon: Routledge, 613 p.
- CHANG, K. P., GRAHAM, G. (2012). E-business strategy in supply chain collaboration: An empirical study of B2B e-commerce project in Taiwan. *International Journal of Electronic Business Management*, Vol. 10, No. 2, pp. 101-112.
- CHEN, J. E., PAN, S. L., OUYANG, T. H. (2014). Routine reconfiguration in traditional companies' e-commerce strategy implementation: A trajectory perspective. *Information & Management* [online]. Mar 2014, Vol. 51, No. 2, pp. 270-282 [cit. 2018-05-21]. DOI: 10.1016/j.im.2013.11.008. Dostupné z: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0378720613001213>.
- CHOSHIN, M. & GHAFARI, A. (2017). An investigation of the impact of effective factors on the success of e-commerce in small- and medium-sized companies. *Computers in Human Behavior*, Vol. 66, pp. 67-74. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/308601711_An_investigation_of_the_impact_of_effective_factors_on_the_success_of_e-commerce_in_small_and_medium-sized_companies.
- JIANG, Y., YU, S. (2009). The Empirical Study of Relationship between Enterprise Strategy and E-commerce. In *Proceedings of the Second Symposium International Computer Science and Computational Technology (ISCST '09)*, Huangshan, P. R. China, 26-28, Dec. pp. 156-161.
- KAO, D., DECOU, J. (2003). A strategy based model for e-commerce planning. *Industrial Management + Data Systems*, Vol. 103, No. 3/4, pp. 238- 252.
- KAPFERER, J. N. (2012). *The New Strategic Brand Management: Advanced Insights and Strategic Thinking*. 5th ed. London: Kogan Page Limited.
- KIM, H., LEE, D., RYU, M.H. (2018). An Optimal Strategic Business Model for Small Businesses Using Online Platforms. *Sustainability*, Vol. 10, No. 3, 579, pp. 1-11, [cit. 2018-02-25]. Dostupné z: <http://www.mdpi.com/2071-1050/10/3/579>.
- LAM, L.W., HARRISON-WALKER, L. J. (2003). Toward an objective-based typology of business models. *Business Horizons*, Vol. 46, No. 6, pp. 17-26.
- LEUNG, K. H., CHOY, K.L., SIU, PAUL K.Y., HO, G.T.S., LAM, H.Y., LEE, CARMAN K.M.. (2018). A B2C e-commerce intelligent system for re-engineering the e-order fulfilment process. *Expert Systems with Applications*, Vol. 91, pp. 386-401. Dostupné z: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0957417417306280>.
- LOH, P. (2006). *E-commerce for the Global Markets. Knowledge works Consultants*. 142 p.
- Oliva, R., Sterman, J. D., Giese, M. (2003). Limits to growth in the new economy: exploring the „get big fast“ strategy in e-commerce. *System Dynamics Review*, Vol. 19, No. 2. pp. 83-117.
- PANNEERSELVAM, R. (2012). *Production and operations management*. 3rd ed. New Delhi: PHI Learning Private Limited.
- PORTER, E. (1994). *Konkurenční strategie*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing.
- POWER, D. (2005). Strategy development processes as determinants of B2B e-commerce performance. In *Internet Research*, Vol. 15, No. 5, pp. 557- 581.
- RAISINGHANI, M. S., MEADE, L., SCHKADE, L. L. (2007). Strategic e-Business Decision Analysis Using the Analytic Network Process. In *IEEE Transactions on Engineering Management*, Vol. 54, No. 4, pp. 673-686.
- SHIM, J. K. (2012). *Strategic Management: Concepts and Tools*. 1st ed. Kent: Global Professional Publishing.
- SOUČEK, Z. (2015). *Strategie úspěšného podniku. Symbióza kreativity a disciplíny*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck.
- SVATOŠOVÁ, V. (2016). Possibilities of Strategic Development in Small and Medium-Sized Entrepreneurship. In *Proceedings from XI. International Conference on Applied Business*

- Research ICABR 2016. 1. vyd. Bangkok: Kasetsart University. pp. 482-496. URL: <http://www.kimba.ku.ac.th/icabr2016/fullpapers/icabr2016.pdf> (yet not published)
- SVATOŠOVÁ, V. (2018). *Význam strategického řízení malých a středních podniků primárně orientovaných na elektronické obchodování*. Habilitation Thesis. Brno: Mendelova univerzita v Brně.
- SVATOŠOVÁ, V. SVOBODOVÁ, Z., ŠAUER, M. (2016). Význam strategie v malém a středním podnikání. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Region v rozvoji společnosti 2016*. 1. vyd. Brno: Mendelova univerzita v Brně. pp. 931-947. URL: http://www.icabr.com/respo/RESPO_2016.pdf
- ŠEBESTOVÁ, J., NOWÁKOVÁ, K. (2013). Dynamic Strategy for Sustainable Business Development: Mania or Hazard? *The Amfiteatru Economic Journal*, Vol. 13, No. 34, pp. 442-454.
- TU, Y. (2016). Study on the Strategies of Financial Management in E-Commerce Enterprises. *Proceedings of the 2016 International Conference on Education, Management, Computer and Society*, Vol. 37, pp. 1350-1352. Dostupné z: <https://www.atlantispress.com/>.
- VEBER, J. ET AL. (2009). *Management: Základní manažerské přístupy, výkonnost a prosperita*. 2. vyd. Brno: Management Press.
- VILLA, E., RUIZ, L., VALENCIA, A., PICÓN, E. (2018). Electronic Commerce: Factors Involved in its Adoption from a Bibliometric Analysis. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, Vol. 13, No. 1, pp. 39-70. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/322190489_Electronic_Commerce_Factors_Involved_in_its_Adoption_from_a_Bibliometric_Analysis/overview.
- WHEELER, T. L., HUNGER, J. D. (1998). *Strategic management and Business Policy*. 6th ed. New York: Addison-Wesley Publications.
- YEATES, D., WAKEFIELD, T. (2004). *Analysis and Design*. 2nd ed. England: Pearson Education.
- YOON, J., CHAE, M. (2009). Varying criticality of key success factors of national e-Strategy along the status of economic development of nations. *Government Information Quarterly*, Vol. 26, No. 1, pp. 25-34. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.giq.2008.08.006>
- ZHANG, CH. (2016). Research on the Economic Strategy of Cross-Border Electronic Commerce for Middle and Small-Sized Enterprises. *Proceedings of the 2016 2nd International Conference on Social Science and Technology Education (ICSSTE 2016)*, Vol. 55, pp. 882-887. Dostupné z: <https://www.atlantispress.com/proceedings/icsste-16/25852787>.
- ZICH, K. (2010). Koncepce úspěšuschopnosti a její pojetí strategie. *E+M Economics and Management*, Vol. 13, No. 1, pp. 60-73.

Kontaktní adresa autora:

Ing. Veronika Svatošová, Ph.D. Faculty of Regional Development and International Studies, Mendel University in Brno, Zemědělská 1665/1, 613 00 Brno, Czech Republic, E-mail: veronika.svatosova@mendelu.cz

Ekonomický přínos holdingového propojení zemědělských podniků v letech 2004-2015 v Jihomoravském kraji

The economic benefits of the agricultural holding in the years 2004-2015 in the Southmoravian region

Eliška Svobodová, Karel Vinohradský

Abstrakt:

Příspěvek se zabývá ekonomickým vývojem vybraného holdingu zemědělských podniků v Jihomoravském kraji v letech 2004-2015. Cílem práce je přispět k poznání přínosů holdingového seskupení podniků v zemědělství ČR. Metodicky je práce založena na případové studii využívající data dostupná z oficiálního serveru českého soudnictví a na komparaci s vývojem zemědělských podniků souboru FADN.

Výsledky výzkumu dokládají příznivý vliv holdingu na vývoj rentability podnikání v zemědělství. Zároveň přináší metodické podněty pro další výzkum této problematiky.

Klíčová slova:

Holding, zemědělství, ekonomický vývoj

Abstract:

This paper deals with the economic growth of the agricultural holding in the Southmoravian region in the period of 2004-2015. The aim of the paper is to bring more information about the economic situation of the agricultural holding companies in the Czech Republic. For the analysis data from the Czech justice server and FADN system were used.

There was find out that the using of holding structure in the agriculture has a positive influence on the profitability development. The research also shows some methodic drafts usable for the next research of this problem.

Key words:

Holding, agricultural, economic development

Úvod

Podnikatelská struktura zemědělství v České republice zaznamenala výrazné změny v období ekonomické transformace v průběhu 90. let minulého století. Změny v podnikatelském prostředí a obnova vlastnických vztahů vedly k výraznému nárůstu počtu podnikatelských subjektů. Pro srovnání v roce 1989 podnikalo v zemědělství ČR 5 002 subjektů, koncem roku 2001 se jednalo o 38 210 podnikatelských subjektů.⁵⁰ I přes tento výrazný nárůst počtu podnikatelských subjektů je však nutné konstatovat, že průměrná velikost typického podniku zemědělství, měřená prostřednictvím obhospodařované půdy byla a je značně odlišná od ostatních členských států Evropské unie. V roce 2013 připadalo na jeden zemědělský podnik průměrně 133 ha obhospodařované půdy (UAA), průměr EU-28 byl 16,1 ha.⁵¹

Vývoj struktury zemědělských podniků na přelomu století i v současnosti však v rozhodující míře ovlivňuje formování komoditních vertikál agrobyznysu. Konkurenční

⁵⁰ Data Českého statistického úřadu z let 1989, 2001.

⁵¹ Data EUROSTAT z let 2013

prostředí vede současné zemědělské podniky k novým formám kooperace a integrace, mimo jiné ke vzniku podnikatelských seskupení holdingového typu. Tato seskupení se především zaměřují na koncentraci obchodních a obslužných činností přinášející vyšší vyjednávací sílu v tržním prostředí agrobiznisu. Dále pak na vnitroholdingovou specializaci jakož i na podnikání v člancích potravinových vertikál navazujících na zemědělství.

Článek prezentuje výsledky případové studie zabírající se přínosy kapitálového propojení podniků působících v oblasti Jihomoravského kraje. Cílem výzkumu je zjistit v jaké míře se holdingová organizace a řízení projevuje ve vývoji výsledků hospodaření a jaké jsou tendence tohoto vývoje v komparaci s ostatními zemědělskými podniky působícími ve srovnatelných přírodních podmínkách regionu.

Článek navazuje zejména na práce následujících autorů: Coppol a kol. (2018), Janovská a kol. (2017), Zdráhal, Bečvářová (2013), Garnett a kol. (2013), Piet a kol. (2012), Tamáš (2010), Swinnen (2009).

Data a metodika

Podkladová data pro analýzu ekonomického vývoje 12 holdingově propojených zemědělských podniků byla získána z výročních zpráv dostupných ve Veřejném rejstříku a Sbírce listin – oficiálního serveru českého soudnictví – Justice.cz. Jelikož sledovaná skupina podniků nemá povinnost vytvářet konsolidovanou účetní závěrku, jsou použité ukazatele za holding stanoveny metodou hrubého obrátu. Pro komparaci byla použita data výběrového souboru FADN CZ Zemědělské účetní datové sítě ČR, a to zemědělských podniků právnických osob hospodařících v kukuřičné a řepařské oblasti Jihomoravského kraje.

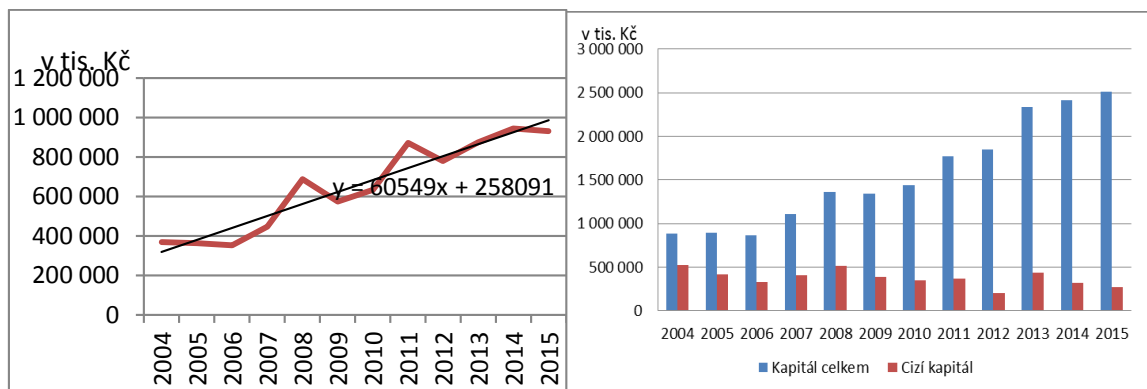
Pro analýzu ekonomického vývoje sledované skupiny podniků byly využity ukazatele rentability. Kapitálová míra rentability (ROA) a její rozklad na rentabilitu výnosů (ROR) a rychlost obrátu kapitálu. V hodnocení rentability výnosů byl dále uplatněn ukazatel provozního zisku 1 (PZ1) odpovídající části provozního zisku vyčísleného z přidané hodnoty po odpočtu osobních nákladů a odpisů dlouhodobého majetku.

Komparace vývoje sledované skupiny holdingově propojených podniků se skupinou podniků FADN se opírá o dekompozici vývoje v dané časové řadě na složky trendovou a reziduální, přičemž trendová složka je odvozena z vyrovnání lineárního.

Výsledky a diskuze

Vývoj ekonomické velikosti zkoumaného holdingu

Jak je možné sledovat v grafu č. 1. Objem výstupu holdingu, měřený prostřednictvím součtu výkonů a obchodní marže seskupených zemědělských podniků, se v průběhu sledovaného období zvýšil přibližně 2,4 krát. Na začátku sledovaného období tvořily ekonomické seskupení 4 zemědělské podniky, v roce 2015 pak 12 podniků. Celkově se pochopitelně zvyšoval i rozsah kapitálu a majetku holdingu. Ve sledovaném období 2,8krát. Holdingové propojení podniků se projevuje také ve změně struktury kapitálu. Rozsah cizího kapitálu se přibližně o polovinu snižuje, jak dokládá graf č. 2.

Graf 1: Objem výstupů holdingu

Zdroj: Sbírka listin, vlastní zpracování

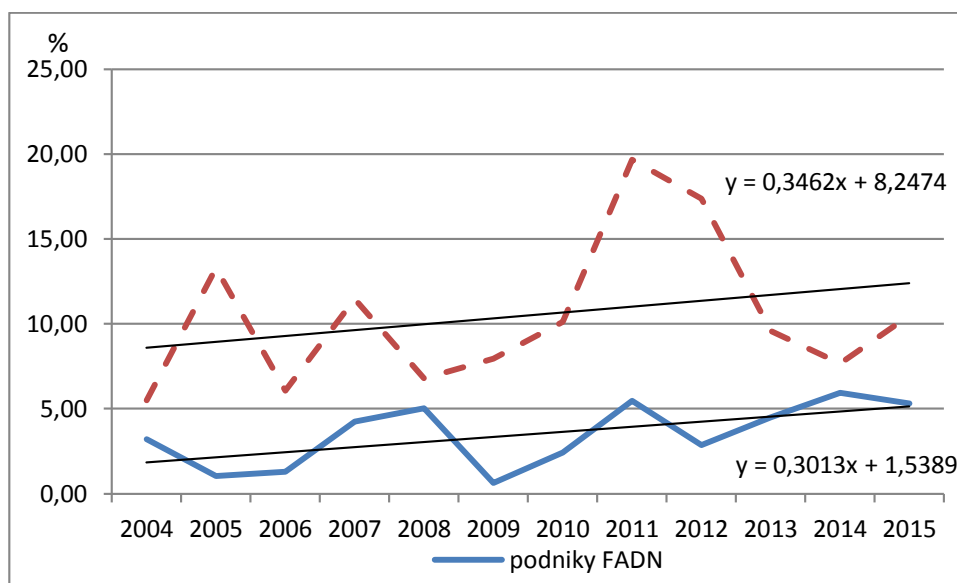
Graf 2: Kapitálová struktura holdingu

Zdroj: Sbírka listin, vlastní zpracování

Komparace vývoje ekonomických výsledků holdingu a podniků souboru FADN

Posouzení vývoje ekonomických výsledků sledovaného holdingového seskupení podniků se opírá o komparaci s ekonomickými výsledky skupiny 51 zemědělských podniků souboru FADN. Jde o podniky hospodařící v kukuřičné a řepařské výrobní oblasti Jihomoravského kraje, tedy v podmínkách působení zkoumaného holdingu.

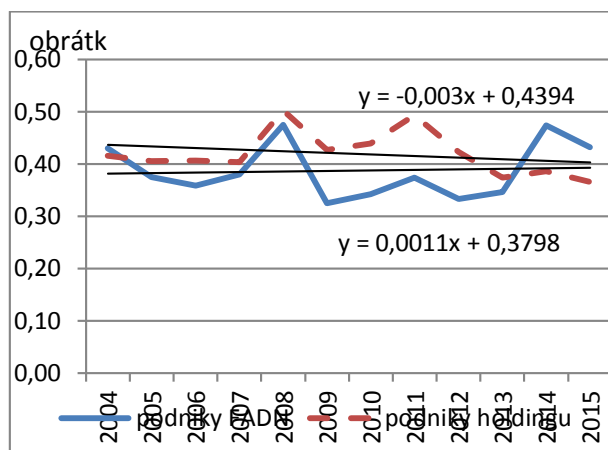
Výchozím ukazatelem komparace je **kapitálová míra rentability (ROA)**. Z údajů grafu 3 je zřejmé, že trend vývoje kapitálové rentability byl v obou srovnávaných skupinách podniků v podstatě shodný a odpovídal průměrnému ročnímu přírůstku kapitálové rentability 0,3 %. Holdingové seskupení vykazuje zřetelně vyšší meziroční variabilitu rentability. Měřeno koeficientem korelace kapitálové rentability a časové proměnné – pro holding 0,28, podniky FADN 0,58. Významně odlišný je zejména meziroční pokles kapitálové rentability holdingu v letech 2013-2015. Souvisel především s rozšířením holdingu o další podniky a s růstem rozsahu jeho kapitálových zdrojů. Z grafu 3 je zároveň nepřehlédnutelný rozdíl úrovně kapitálové míry rentability. Činní okolo 7 %. Vzhledem k tomu, že určení kapitálové míry rentability vychází z údajů majících charakter hrubého obrátu (není k dispozici konsolidovaná účetní závěrka) není adekvátní přímo usuzovat z této veličiny na rozdíly v ekonomické efektivnosti srovnávaných skupin podniků.

Graf 3: Kapitálová míra rentability v %

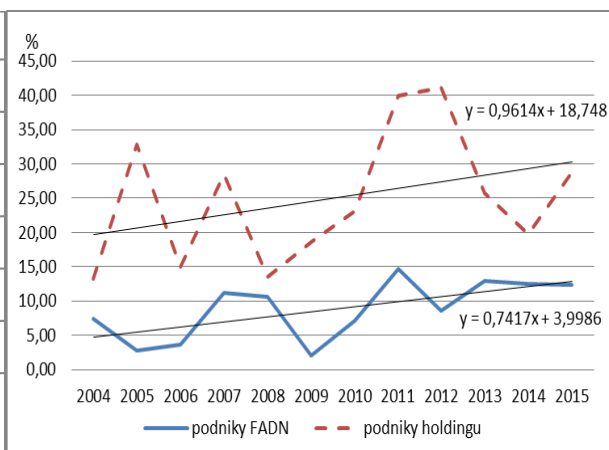
Zdroj: FADN, Sbírka listin, vlastní zpracování

Rychlost obrátu kapitálu, jak je zachycena v grafu 4, je v obou srovnávaných skupinách v podstatě shodná a pohybuje se okolo 0,4 obrátky ročně. Vývoj kapitálové míry rentability souvisí tedy téměř výhradně s vývojem **rentability výnosů**, a to jak co do vývojového trendu, tak i meziroční proměnlivosti. Názorně to dokládá graf 5.

Graf 4: Rychlost obrátu kapitálu v Kč

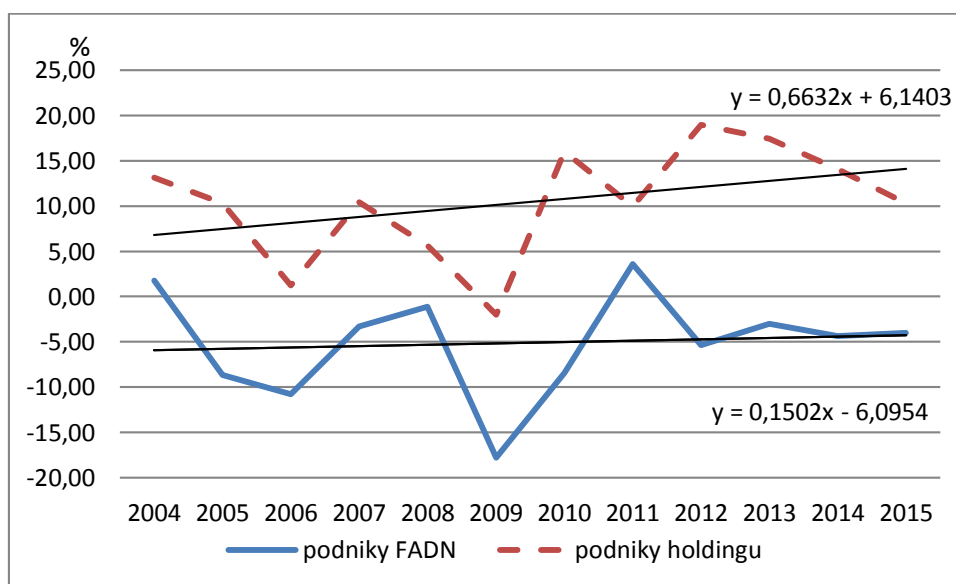
Zdroj: FADN, Sbírka listin, vlastní zpracování

Graf 5: Rentabilita výnosů v %

Zdroj: FADN, Sbírka listin, vlastní zpracování

Do tvorby zisku v obou skupinách srovnávaných podniků vstupují vedle zisku/ztráty z vlastní provozní činnosti též zisk/ztráta z finančních operací, mimořádných výnosů a nákladů, prodeje majetku, tvorby a zúčtování rezerv a v neposlední řadě i výše provozních dotací. Posoudit vývoj výnosové rentability při odhlédnutí od těchto položek umožňuje **rentabilita výnosů z provozního zisku 1 (PZ1)**. Jak je uvedeno v metodice příspěvku, je PZ1 vyčíslen z přidané hodnoty po odpočtu osobních nákladů a odpisů dlouhodobého majetku. Výsledky soustředěné v grafu 6 vedou k poznání, že sledované holdingové seskupení podniků dosahuje ve vlastní provozní činnosti příznivějšího vývoje ekonomických výsledků. Svědčí o tom průměrný roční přírůstek rentability z PZ1 0,66% oproti 0,15 % v podnicích komparovaného souboru FADN.

Graf 6: Rentabilita výnosů z PZ1 v %

Zdroj: FADN, Sbírka listin, vlastní zpracování

Porovnání výsledků uvedených v grafu 5 s výsledky v grafu 6 zároveň dokládá, že zmíněné další složky tvorby zisku, zejména provozní dotace, rozdíly vznikající ve vlastní provozní činnosti do jisté míry překrývají.

Diskuse

Výsledky zkoumání uvedené v tomto příspěvku potvrzují příznivý vliv holdingového propojení zemědělských podniků na dynamiku ekonomického vývoje zemědělství. V tomto směru jsou v souladu s poznatky autorů citovaných v úvodu článku.

Vývoj zkoumaného holdingu i vývoj četných dalších kapitálových sdružení tohoto charakteru v zemědělství ČR vede k otázce o příčinných impulsech a souvislostech tohoto vývoje. Autoři článku je spatřují ve vývoji potravinových vertikál agrobyznysu v ČR v uplynulých třiceti letech. Je to především povaha nedokonalého konkurenčního prostředí jak na trhu zemědělských produktů, tak i na trhu vstupů, která intenzivně stimuluje hledání cest k překonání nerovného postavení zemědělských podniků na těchto trzích. Cesta kapitálového sdružení holdingového typu přináší v tomto směru zřetelné dlouhodobé přínosy. Ve vývojové etapě po vzniku holdingu jde o přínos z vnitroholdingové specializace a diverzifikace, mezi jinými formováním součástí specializovaných na materiálně technické zásobování a inovace, na odbyt produkce a na integrované investice. V dalším vývoji pak též o investice do podnikání směřujícího do fází vertikál navazujících na zemědělskou výrobu.

Autoři spatřují v kapitálové integraci zemědělských podniků nosnou cestu dalšího vývoje agrární struktury zemědělství v ČR a Evropě. Zastávají názor, že Společná zemědělská politika a její realizace v jednotlivých zemích EU by tento vývoj měla reflektovat.

Hlubší poznání procesů kapitálového propojování zemědělských podniků nesporně nárokuje i systematický výzkum těchto integračních procesů v podmínkách zemí EU. Mezi jinými i prohloubení informační báze pro takový výzkum. Je zřejmé, že v tomto směru by bylo potřebné uvážit i prohloubení metod šetření a zpracování FADN CZ a FADN EU.

Závěr

Komparace ekonomického vývoje holdingu 12 zemědělských podniků hospodařících v kukuřičné a řepařské výrobní oblasti Jihomoravského kraje v letech 2004-2015 s výsledky 51 podniků působících ve shodných přírodních podmínkách ukázala, že zkoumané holdingové seskupení docílilo rychlejšího růstu objemu výkonů a vyšší průměrné roční přírůstky rentability vlastní provozní činnosti.

Tato forma integrace zemědělských podniků se ukazuje významnou cestou dalšího vývoje agrární struktury zemědělství ČR. Hlubší výzkum vývoje holdingů v agrobyznysu ČR a EU nárokuje prohloubení příslušných databází, mezi nimi i Zemědělské účetní datové síť.

Literatura:

COPPLA, A., IANUARIO, S., CHINNICI, G., DI VITA, G., PAPPALARDO, G., D'AMICO, M.: Endogenous and Exogenous Determinants of Agricultural Productivity: What Is the Most Relevant for the Competitiveness of the Italian Agricultural Systems? *Agris on-line Papers in Economics and Informatics*, Volume X, Number 2, 2018, 33-47.

Český účetní standard č. 020 – Konsolidovaná účetní závěrka.

GARNETT, T., APPLEBY, M.C., BALMFORD, A., BATERMAN, I.J., BENTON, T.G., BLOOMER, P., BURLINGAME, B., DAWKINS, M., DOLAN, L., FRASER, D., HERRERO, M., HOFFMAN, I., SMITH, P., THORNTON, P.K., TOULMIN, C., VERMEULEN, S.J., GODFRAY, H.C.J.: Sustainable Intensification in Agriculture: Premises and Policies. *Policyforum. Science*, vol. 341, 2013

JANOVSKA, V., SIMOVA, P., VLASAK, J., SKLENICKA, P.: Factors affecting farm size on the European level and the national level of the Czech Republic. *Agricultural Economics – czech*, 63, 2017 (1), str. 1-12. DOI 10.17221/317/2015 – AGRICECON.

- PIET, L., LATRUFFE, L., Le MOUEL, CH., DEXJEUX, Y.: How do agricultural policies influence farm size inequality? The example of France. *European Review of Agricultural Economics* Vol. 39 (1), (2012), str. 5-28. DOI 10.1093/erae/jbr035
- SWINNEN, J.F.M.: Reforms, globalization and endogenous agricultural structures. *Agricultural Economics* 40 (2009), str. 719-732. DOI: 10.1111/j.1574-0862.2009.00410.x.
- TAMÁŠ, V.: Problém duální struktury zemědělských podniků v evropských tranzitivních ekonomikách. *ACTA UNIVERSITATIS AGRICULTURAE ET SILVICULTURAE MENDELIANAE BRUNENSIS*, ročník LVIII, číslo 6, 2010, str. 571-577.
- Zákon č. 90/2012 Sb. – Zákon o obchodních společnostech a družstvech (zákon o obchodních korporacích).
- ZDRÁHAL, I., BEČVÁŘOVÁ, V.: *Velikostní struktura podniků v zemědělství – faktory, tendence, souvislosti*. Mendelova univerzita v Brně, 2013, ISBN 978-80-7375-690-1.

Kontaktní adresy autorů:

- Ing. Eliška Svobodová, Ph.D., Ústav regionální a podnikové ekonomiky, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: eliska.svobodova@mendelu.cz
- Prof. Ing. Karel Vinohradský, CSc., Ústav regionální a podnikové ekonomiky, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: karel.vinohradsky@mendelu.cz

Analysis of the Efficiency of Project Outputs Funded by European Funds in the Czech Republic

Kristýna Szenczi

Abstract:

This article presents an analysis of the Operational Program Enterprise and Innovation, which was implemented in the Czech Republic during the 2007–2013 programming period and analyzes projects that were subsidized from the European Regional Development Fund. The article evaluates the efficiency of newly created jobs as an indicator of the growth of the competitiveness in the economy. Secondly, the article assumes a positive correlation between the variable number of newly created jobs and the number of allocated subsidies, and evaluates it on the basis of the Pearson Correlation Coefficient. The results indicate the highest efficiency of created jobs in the Consulting Subprogram, which supports external consulting services in the field of implementing new innovations in the enterprise. The high correlational relationship is expressed by the entire OPEI, despite the individual subprograms, where the correlation is expressed in only one of the 14 subprograms. Implementation of the OPEI could have a positive impact on the growth of enterprise competitiveness in the Czech Republic and may strengthen its position in the international market.

Key words:

competitiveness, employment, European funds, subsidy

Introduction

The European Union allocated over CZK 707,7 billion to the Czech Republic, in previous the European programming period (2007–2013), through the Structural and Investment Funds (Ministry of Regional Development CZ, 2018a). The Czech Republic belongs to the net beneficiary member states, according to incomes from the EU budget. The incomes amounted to almost triple, compared to the Czech payments to the EU budget in 2014 (European Union, 2015). The received money was allocated, according to the legal document “National Strategic Reference Framework,” signed on both sides, the Czech Republic and EU. The National Strategic Reference Framework is a key strategic document for the cohesion policy that represents the compliance of priorities and objectives between the Czech Republic and the EU from 2007–2013. From this document, 7 regional operational programs and 8 thematic operational programs were prepared in the frame objective Convergence. Another 2 operational program focused on the Prague region and 9 operational programs provided international, cross-border and interregional cooperation. All together 26 European operational programs were implemented in the Czech Republic in the previous programming period (Ministry of Regional Development CZ, 2018b). There are specified priority axes, priorities, specific objectives, outputs and output indicators for each program in the National Strategic Reference Framework. Achievement of the objectives are tracked and controlled with indicators. Each program is evaluated by output indicators and the result indicators that must be fulfilled by each of the submitted projects. A broad range of indicators are the measured results of the implemented project. Although the Czech Republic entered its third programming period in 2014 there are not many analyses reported in this topic so far. This paper analyzes one of the thematic operational programs implemented in the Czech Republic. It is necessary to ask whether such a subsidy amount is allocated efficiently and follow its defined objectives. The analysis is focused on the Operational Program Enterprise and Innovation (“OPEI”) and one of its measured indicators. OPEI is a thematic operational program implemented by Agency CzechInvest and controlled by the Ministry of Industry and Trade CZ. The objective of this paper is to analyze the efficiency of the result indicator in OPEI, in the context of allocated subsidy amounts. Analyzing the “number of newly created jobs” has been chosen as one of

the indicators that could contribute to boost competitiveness in the economy. Furthermore, the paper aims to confirm or deny hypothesis about the positive correlation between the allocated subsidy amount and the number of jobs created. The results present a high correlation coefficient at the OPEI level, but no significant correlation at the subprogram level.

Theoretical approaches and objectives of the paper

Subsidies usually take the form of non-repayable financial aid. They are provided by the EU budget, through the Czech Ministry of Finance and through the individual managing institutions. The European Union is commonly required to co-finance a project, both from the Czech budget and from the budget that privately funds individual beneficiaries. A subsidy is non-reimbursable financial support under a set conditions, as stated by the Czech Republic's budgetary rules. It is very difficult to find the generally accepted definition of a subsidy. Each institution explains subsidies differently. The first mention of subsidies, in context of EU, is listed historically in the Paris Treaty (European Coal and Steel Community, 1951) that mentions possible financial support in the form of loans or non-repayable grants. Nowadays, European Structural and Investment Funds are embedded in the Consolidated Version of Treaty on the Functioning of the European Union (EU, 2012). According to an analysis conducted by Rubini, the definition of a "subsidy" is not fully covered by European Commission's regulations, although it is defined as "any support granted by the State or through the state resources in any form" (Rubini, 2010). According to a report by the World Trade Organization in 2006, subsidy is defined as the "governmental transfer of money into the private sector." According to the International Financial Reporting Standards, a subsidy covers a "broad range of funds paid by the government for various purposes." It talks about subsidies in the context of "payments of the subsidy's provider to an organization that will use this grant for a specific purpose" (Audit and Assurance Faculty, 2010, p. 66). According to the Czech Act no. 218/2000 Coll., on budgetary rules §3 a), subsidies are "funds of the state budget, state financial assets or the National Fund provided to legal entity or individual for a specified purpose" (Czech Republic, 2000). BrzÁková and Kraft (2017) conclude with definition in context of European Funds as a "specific financial contribution, which will contribute to economic and social development of the Member States and regions, and thereby reduce the significant regional disparities between prosperous and lagging regions."

The three EU funds have basic tasks, according to the EU legal act, "The European Regional Development Fund is intended to help to redress the main regional imbalances in the Union through participation in the development and structural adjustment of regions whose development is lagging behind and in the conversion of declining industrial regions." (EU, 2012) The European Social Fund is established "to improve employment opportunities for workers in the internal market and to contribute thereby to raising the standard of living" (EU, 2012) and the Cohesion Fund will provide "financial contribution to projects in the fields of environment and trans-European networks in the area of transport infrastructure" (EU, 2012). The intentions of the ESI are to cover a wide range of topics and areas to which they contribute. These brief general descriptions suggest targeting in the region, employment, education, living standards, cross-border infrastructure and the environment.

The Solow (1956) explains a model that only technological changes lead to economic growth. Firms relocate production to less expensive locations due to the different labor costs, thereby increasing the inflow of capital and technology to these countries. It enhances the trade and changes the companies' place of production without additional barriers, in the context of the European Union as a borderless area (Jones et al., 2012). Romer (1986) and Lucas (1988) explain economic development as a result of the growing capital in the economy. The authors consider capital generally as human and physical capital. Also, they assume technology as a private product and argue that technological change is achieved by business efforts. Their approach also shows the return on capital may not show a decline, in terms of economic development, because of the technological knowledge expanding among producers in the form of positive externality. Similarly, investment in human capital can be considered a positive externality because of the portability of knowledge among people. Lucas (2009) further

argues that even the expansion of ideas between people and societies has a positive effect on economic growth. Therefore, it is desirable to help European regions and countries lagging in economic growth through a redistribution funding process. Different levels of marginal product inputs in advanced and lagging economies are a prerequisite. In the summary, it can be stated that the economic theory encourages investing in lagging areas.

In addition to these arguments, we also need to take into account which industries are supported by subsidies and which should be. Grants could contribute to the competitiveness of entirely new industries and thus trigger the economy growth. Taking into account that support for emerging industries is a sufficient argument, we also need to identify these sectors. Subsequently, the effects and outputs of the supported industry must outweigh the input of the subsidy.

This paper takes into account one of the operational programs targeted on enterprises as technology leaders and producers, as well employers in a market economy. OPEI is mainly targeted on SMEs, but very rarely on big companies or public institutions. Participation of SMEs' employees from the total number of employees in the business sector came up to 59,39% in the Czech Republic (Ministry of Industry and Trade, 2015). Therefore, SMEs play an important role in the whole employment in the Czech Republic. This paper aims to analyze how the OPEI has contributed to employment in the Czech economy. This paper takes into account the long-term sustainability of created jobs as one of the important role of competitiveness (Bris and Caballero, 2015).

Data and Methods

The data in this paper was collected by using a quasi-experimental method. The data collected is in a quantitative form and the results of this paper are based on empirical research. In the first stage of research, the Agency CzechInvest, which implemented the OPEI and its calls, was contacted in order to request data about the monitoring indicator that states: 070 100 number of newly created jobs within previous 2007–2013 EU programming period. The indicator must be reported by the beneficiaries during the project and in the 3 following years the termination of the project. Thanks to EU n+2 rule, projects could have been realized and finished until 2015. Therefore, the basic statistical data is presented from 2007–2017. CzechInvest provided a dataset of each project financed by OPEI, including the beneficiary details, amount of financial support, number of created jobs, subprograms, calls and types of reports. The data is not available publicly; it has been taken from CzechInvest's internal monitoring system.

Firstly, the evaluation started with analysis of the following variables: (1) the allocated amount of financial support to all projects from OPEI and (2) the number of newly created jobs in the projects financed by OPEI. The Indicator Number of created jobs is counted in the full time equivalent. An analysis has been taken of all projects no matter whether the project reported a positive value of indicator or not. The amount of allocated financial support to the beneficiaries has been compared to the total number of created jobs in each OPEI subprogram. The average cost (AC) is counted as:

$$AC_p = \frac{AS_p}{MI_p} \quad (1)$$

Where AS is Allocated subsidies, and MI is Number of reported monitoring indicators. Index P means Program OPEI.

$$AC_s = \frac{AS_s}{MI_s} \quad (2)$$

Where AS is Allocated subsidies, and MI is Number of reported monitoring indicators. Index S means Subprogram.

Secondly, the data series of variables has been tested with the Pearson Correlation Coefficient in the period from Q1 2008 to Q4 2015. Durbin-Watson test of autocorrelation has been made for this data series.

Finally, there are 14 different subprograms in OPEI and the data has been sorted according to subprograms. The data series of the variables in each subprogram has been tested with Pearson Correlation Coefficient. We assume a correlation between the amount of an allocated subsidy and the number of newly created jobs in each OPEI subprogram. Selected subprograms have been tested for an autocorrelation between the data series variability with Durbin-Watson Test. The time period used for the subprogram statistic testing has been different for every subprogram, according to data availability, from Q1 2007 to Q4 2015. The gained data has been analyzed and results are presented as follows. The research has been used for statistical analysis in the MS Excel and pivot tables.

Second part of the research was conducted as a efficiency calculation. There was used following variables for the calculation: total amount of allocated subsidies in each subprogram (AS_S), total number of newly created jobs in each subprogram (MI_S) and theoretically based number of newly created jobs (tMI_S). Third variable was measured as:

$$tMI_S = \frac{AS_S}{LC} \quad (3)$$

Where tMI_S is theoretically based number of monitoring indicators means newly created jobs in each subprogram, AS_S is allocated subsidies in each subprogram and LC is annual labour cost per 1 employee full-time equivalent in CZK/year in SMEs in the Czech Republic (CSO, 2018). Index S means Subprogram.

Final part of the research was to calculate the efficiency by the wage cost ratio (WC-ratio). The formula represents the efficiency of the allocated funds where the input is the subsidy amount and the output is the number of created jobs in different subprograms. The results show whether the jobs created by the supported projects point out higher or lower wage cost compared to average wage cost in SMEs in the Czech Republic.

$$WC-ratio = \frac{MI_S}{tMI_S} (\%) \quad (4)$$

Results

As it was presented above, the paper focuses on OPEI research that has been implemented to all regions in the Czech Republic, except the capital Prague, during the previous EU programming period. The analysis is based on the amount of allocated financial subsidies from each OPEI subprogram and the number of newly created jobs in the accepted projects from OPEI.

In total, in all 13 regions in the Czech Republic, except the capital Prague, there has been about CZK 95.6 billion allocated through OPEI between 2007–2015. In Figure 1, there are 14 subprograms implemented in OPEI. From a financial point of view, 91% of the total grant went to these subprograms: *Development, Innovation – Innovative Project, Real Estate, Eco-Energy, Potential, Prosperity and finally ICT and Strategic Services*. The largest amount of money, about CZK 21.7 billion, was paid out to the subprogram *Development*. The subprogram *Development* should support the growth of enterprise outputs and the competitiveness of small and medium enterprises (“SME”) in the selected Czech regions with higher unemployment ratios. It should lead to market position improvement of SMEs and also sustain or increase the number of jobs. Beneficiaries can invest into technology and processes with higher efficiency, thanks to the subsidy, and it should help speed up the growth of SMEs. A subsidy with almost the same amount, CZK 21.1 billion, was paid out to the subprogram *Innovation – Innovative Project*. This subprogram aims to stimulate the growth of the innovative potential of business sector. It should lead to strengthening of long-term competitiveness, and support sustainable growth and regional development in the Czech economy.

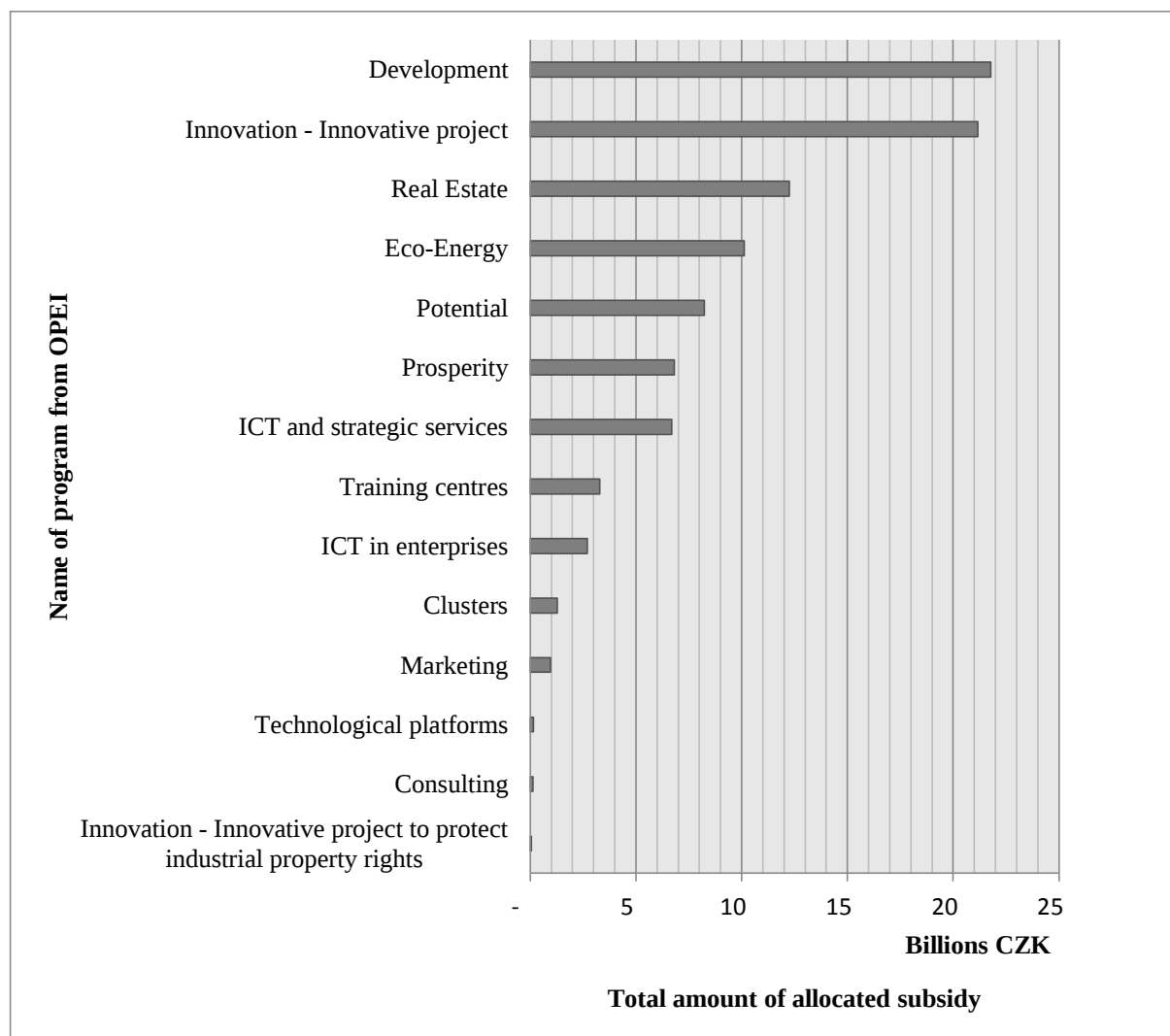

Fig. 1: Total amount of allocated subsidies in each subprogram of OPEI

Source: Own preparation.

Most of the subprograms request beneficiaries to fulfill and report monitoring indicators during project realization. There are several indicators that are obligatory to fulfill and other indicators obligatory to report in each call and each subprogram. The number of newly created jobs is an indicator obligatory to report. This means that beneficiaries do not need to set a final value, but they are under an obligation to report the value in regular reports. Regular reports must be submitted during the realization of the project and every year in following three years after the termination of the project, during the sustainability period. During the realization and sustainability period, 51,018 jobs in total were created. 91% of all new jobs has been created in the subprograms: *Innovation – Innovative project*, *ICT and strategic services*, *Development*, *ICT in enterprises*, *Real Estate*, *Potential*, *Marketing*. The largest number of new jobs (10,002) were created in the subprogram *Innovation – Innovative Project*.

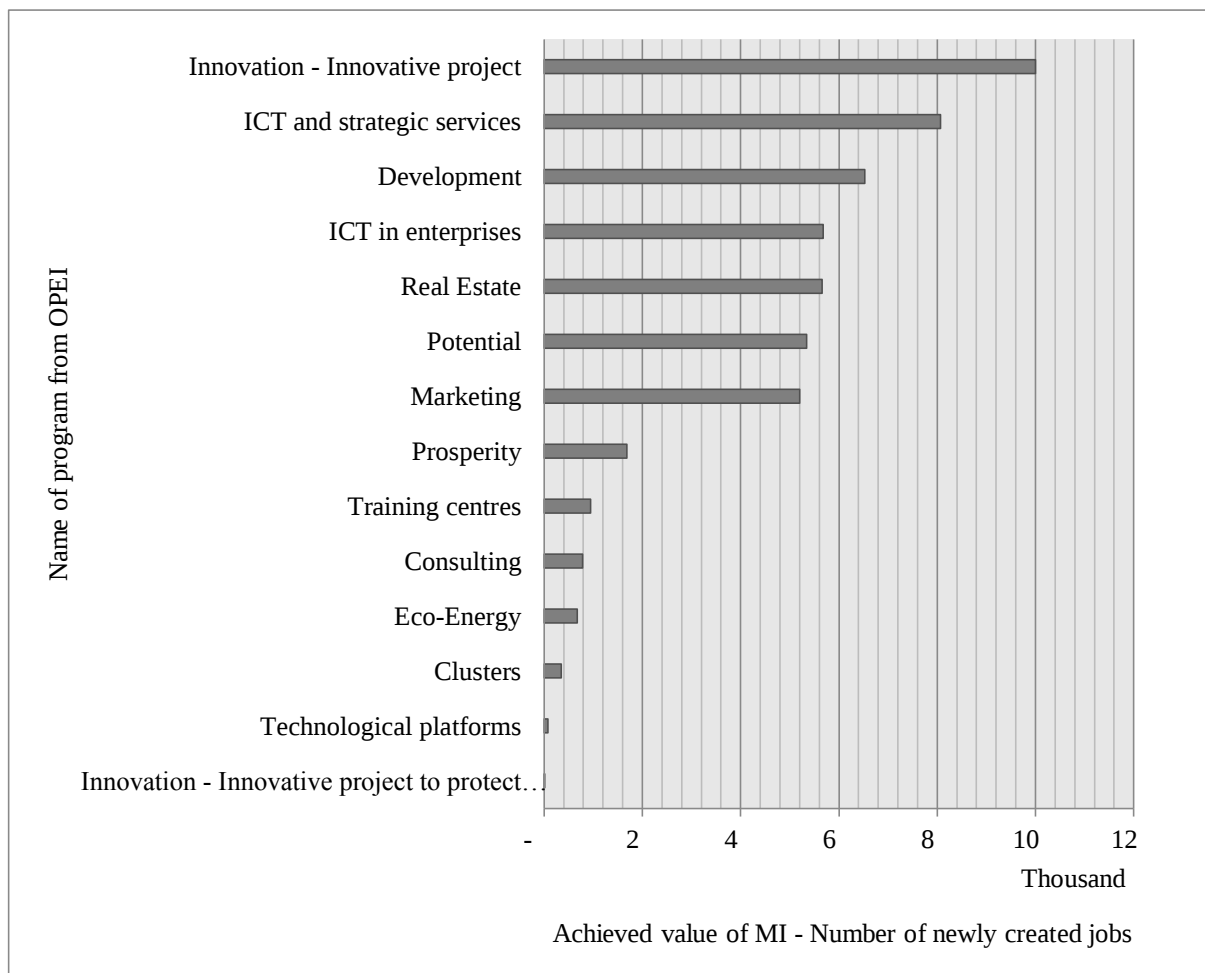

Fig. 2: Number of achieved MI in each subprogram of OPEI

Source: Own preparation.

We compare the allocated amount of subsidies in each OPEI subprogram to number of created jobs in the same subprogram. The lowest average costs of one newly created job has been valued at 170,000 CZK by the *Consulting* subprogram. The second lowest average cost was found by the *Marketing* subprogram (186,000 CZK). The average costs of following subprograms has increased from 500,000 to 32 billion CZK. The *Innovation – Innovative Project*, to protect industrial property rights, has been evaluated as the least efficient subprogram. This least efficient result has a total reported value of 2 created jobs only. All other results in each subprogram presents Figure 3 below. The average cost of created jobs for the entire OPEI subprograms together achieved 1.78 million CZK.

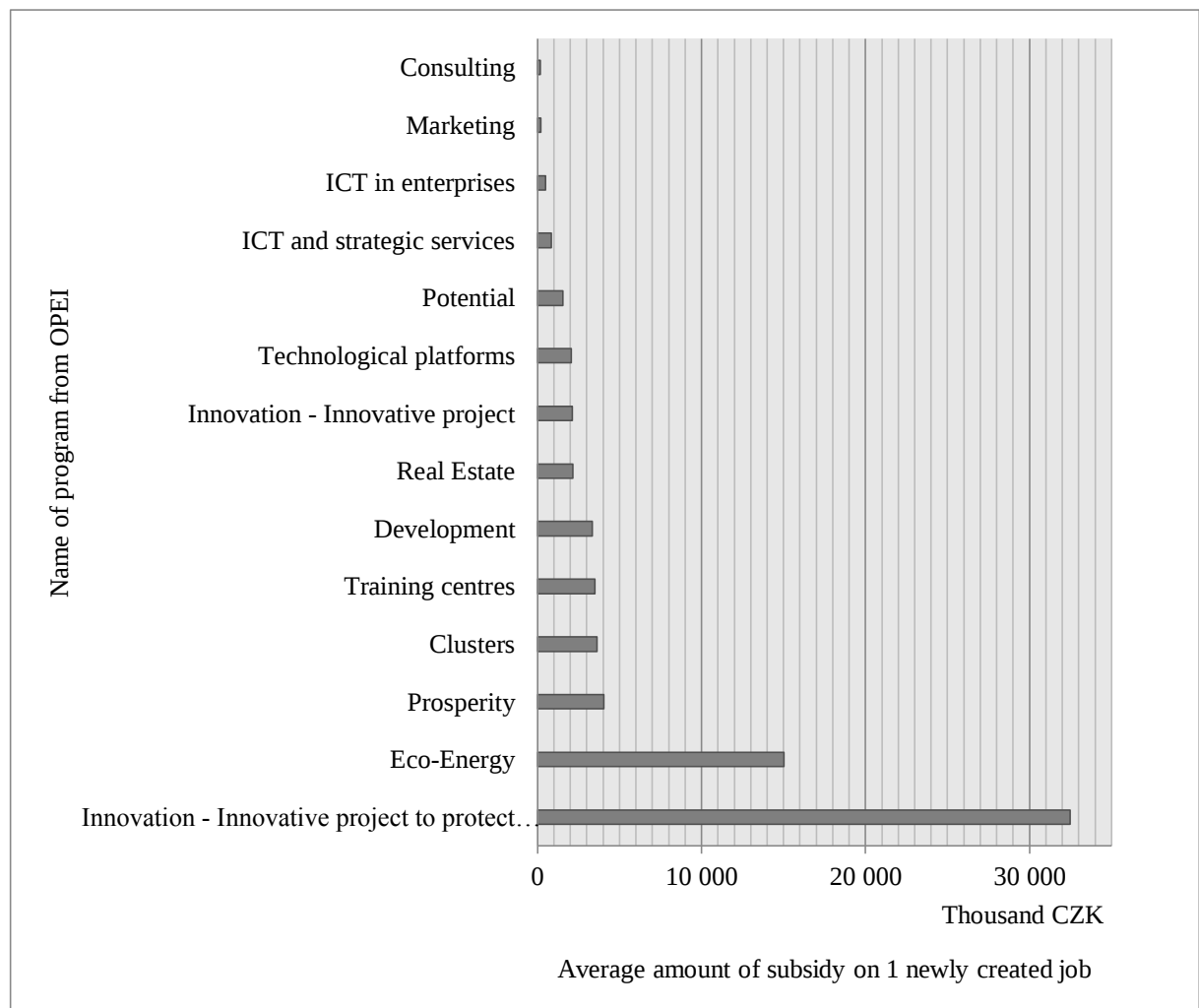

Fig. 3: Average amount of allocated subsidies on 1 newly created job in each subprogram of OPEI

Source: Own preparation.

The next phase of the research determined the correlation analysis; the results are illustrated in Table 1 and 2. The correlation level between an allocated subsidy from OPEI and the Number of Newly Created Jobs in each OPEI subprogram for the period between Q1 2007 – Q4 2015 was conducted using the Pearson Correlation Coefficient. According to Hindls et al. (2007), the high strength of the correlation dependence (0.7, 1) is expressed in the subprograms (1) *Innovation – Innovative Project* and (2) *Marketing* only to the significance level of 5%. No other subprogram expressed significance in testing. The results of the Pearson Correlation Coefficient conducted between the same variables, but all subprograms together, expressed a significant correlation dependence on a high level (0,938). The result was also confirmed by the Durbin-Watson Autocorrelation Test.

Tab. 1: Correlation in OPEI subprograms – the relationship between allocated subsidies and Number of Newly Created Jobs

Subprogram	Critical value	Pearson	Sr	t	Significance
Clusters	3.182	-0.103	0.574	0.179	NO
Consulting	3.182	0.332	0.545	0.611	NO
Development	2.447	-0.300	0.389	0.770	NO

Eco-Energy	2.571	0.324	0.423	0.765	NO
ICT and strategic services	2.571	0.419	0.406	1.032	NO
ICT in enterprises	2.776	0.432	0.451	0.959	NO
Innovation – Innovative project	2.571	0.788	0.275	2.865	YES
Innovation - Innovative project to protect industrial property rights	3.182	-0.256	0.558	0.459	NO
Marketing	2.776	0.829	0.280	2.965	YES
Potential	2.447	0.034	0.408	0.084	NO
Prosperity	3.182	0.653	0.437	1.493	NO
Real Estate	2.776	-0.168	0.493	0.340	NO
Technological platforms	3.182	0.118	0.573	0.206	NO
Training centers	3.182	-0.665	0.431	1.541	NO

Source: Own preparation.

The Durbin-Watson Test of Time Series data autocorrelation in two selected subprograms was performed and confirmed evidence of the independency of residuals in the subprogram *Innovation – Innovative Project* only. The Durbin-Watson Test of Time Series Data for the subprogram *Marketing* expressed inconclusiveness; the significance cannot be decided and thus is considered the “Grey Zone.” The results were present in the subprogram *Innovation – Innovative Project* only where the interdependence between variables has been confirmed.

Tab. 2: Durbin-Watson Test of autocorrelation in selected OPEI subprograms

Subprogram	DI	Du	D-W	Significance
Innovation – Innovative project	0.700	1.356	1.745	<Du;2> statistically insignificant positive autocorrelation
Marketing	0.610	1.400	1.054	<DI;Du> inconclusiveness; grey zone

Source: Own preparation.

Wage cost ratio and average cost in each subprogram was compared as a final part of the research. As the most efficient was calculated subprogram *Marketing* (282%) and also *Consulting* (216%). Contrary to *Innovation-Innovative Project* subprogram which seems to be only one with the positive correlation demonstrates only 17% efficiency. High efficiency was also evaluated for the *ICT in enterprises* subprogram (78%). This subprogram focused on the deployment and extend of information systems for increase the company's internal efficiency as well as the outsourcing of information systems where it was possible to purchase the services of external consultants. According to the OPEI methodology, these outsourced services are included to the Number of Newly Created Jobs indicator, which has resulted in a relatively high indicator value (5,684). The low average costs and high monitoring indicator value achieved the efficiency of 78%. In most subprograms was indicated lower wage cost per one created job then average wage cost in SMEs. Only two subprograms showed equal level of the wage costs or higher. All results of the efficiency are presented in the following table.

Tab. 3: Comparison of wage cost ratio and average cost in each Subprogram

Subprogram	WC-ratio (%)	AC _s (CZK)
Marketing	282	1 340
Consulting	216	2 041
ICT in enterprises	78	13 681
ICT and strategic services	44	56 528
Potential	24	36 082

Technological platforms	18	398 089
Innovation – Innovative project	17	22 819
Real Estate	17	18 136
Development	11	25 761
Training centres	11	33 097
Clusters	10	680 818
Prosperity	9	99 224
Eco-energy	2	14 582
Innovation - Innovative project to protect industrial property rights	1	27 000

Source: Own preparation.

Discussion

It is necessary to point out that OPEI was originally focused on business sector development and R&D results transferred to the business sector. During the programming period 2007–2013, 12,413 projects were implemented, thanks to the OPEI. One third of these projects reported a positive value of the indicator Number of Newly Created Jobs.

The *Consulting* subprogram has shown the lowest average costs of created job amounted to 170,000 CZK. 787 new jobs in total were created in the subprogram *Consulting*. This subprogram focused on consulting services provided by external consultants. The supported activity consisted mainly of consultancy on the implementation of partial innovations in the company, such as product innovation, process innovation, and marketing or organizational innovation. The program aimed at improving the quality and availability of consultancy services for SMEs, thereby, increasing their competitiveness in the market. In total, 134 million CZK was allocated to this program, which is only 0.14% of the total OPEI allocation. The *Consulting* subprogram only announced 3 calls, with a minimum grant of 100,000 and a maximum of 500,000 CZK. The subsidy was granted to beneficiaries up to a maximum of 50% of the eligible expenditures. The program was designed exclusively for SMEs.

The expected correlation between amount of subsidies and the number of jobs created has been proven overall for the entire OPEI. However, for the individual subprogram, the correlation between the variables was not proven except in the *Innovation – Innovative Project* subprogram. This subprogram showed a high correlation rate (0.829) and the significance of the correlation to the 5% level was confirmed. The test of autocorrelation was carried out by the Durbin-Watson Test. For all other programs, the correlation was considered insignificant. Thanks to this subprogram, 10,002 jobs were created, which is the largest from all of the OPEI subprograms. 21.1 billion CZK was allocated to the supported projects. The subprogram *Innovation – Innovative Project* aims to stimulate the growth of innovative potential of business sector. It should lead to the strengthening of long-term competitiveness and support sustainable growth and regional development in the Czech economy.

In this article the efficiency of the created OPEI jobs was calculated as a created jobs divided by the theoretically created jobs, which could be potentially created with regard to the amount of subsidy and labour costs. There were evaluated two most efficient subprograms, namely Marketing and Consulting. The reason could be the fact that both subprograms were not aimed at acquiring new technologies, but on non-investment costs associated with participation in the trade fair and advisory services. Implementation of such projects requires a higher level of activity and involvement of employees for the project implementation process. In other subprograms, for example, new technologies or technology lines were often acquired, but they could potentially eliminate or minimize human resources and jobs. From the point of view of the created jobs efficiency, non-investment subprograms were evaluated as more effective than others according to results.

Within the OPEI, a total of 8,811 projects worth CZK 56 billion were supported, showing a zero value for the indicator both at the time of implementation and in sustainability. Projects that did not have a positive indicator could be successful in achieving other indicators. Other monitoring indicators required for reporting were, for example, sales, added value, labor productivity, created R & D jobs and others. The achievement of the target value of the indicators, which were required to be fulfilled, were more important for beneficiaries.

It can be assumed that the implementation of the subprograms *Marketing*, *Consulting* and *Innovation – Innovative Project* lead to an increase in competitiveness of the beneficiaries of the subsidies and, consequently, also to the Czech Republic in the long run. The entire OPEI contributes to this. Although the OPEI focuses on supporting companies in the regions, it is likely that, thanks to OPEI, the business environment will grow closer to Western economies in the European Union. Due to the innovations in supported projects implemented by the beneficiary companies, Czech companies will be better off, not only on a regional level, but also on the international market. It is important to note that increasing competitiveness helps companies to succeed in the international environment. And this is what the Marketing subprogram helps the most.

For objectivity, it is necessary to mention that redistribution is always at the expense of one side, particularly the source of redistributed funds, at least, initially. The redistributive process, likely, leads to an increase of the product for the recipient, but it likely decreases the income growth of the provider.

Further research could be directed to OPEI analysis on the absorption capacity of individual regions of the Czech Republic. The region's absorption capacity play important role in Structural Fund interventions. According to the authors, Hajek et al. (2017), the absorption capacity of the Structural Funds represents a major problem in some regions of the Czech Republic. The research could further continue in the field on analyzing the impact of public policies focusing only on large enterprises, where Blažková and Dvouletý (2017) demonstrated the positive impact of the OPEI subsidies on the turnover of the supported companies.

Conclusion

The objective of this article was to carry out a quantitative analysis of the measured outputs reported by the Operational Program Enterprise and Innovation, one of series of the EU operational programs implemented in the Czech Republic during the 2007–2013 programming period. The main objective of the paper was to evaluate the efficiency of one OPEI indicator obligatorily reported by all the supported entities. Beneficiaries did not specify the target value of the indicator but were required to report it at the time of project implementation and at the time of sustainability. For the analysis, the Number of Newly Created Jobs indicator has been selected, which should have a positive impact on improving the competitiveness of the regions and the whole economy on the global market (Bris and Caballero, 2015).

The lowest average cost of newly created job reached 170,000 CZK in the subprogram *Consulting* but the most efficient according to WC-ratio coefficient was the subprogram *Marketing*. Nevertheless, subprogram *Consulting* was the second most efficient. Thanks to this subprogram, beneficiaries have the opportunity to pay external consulting services to implement partial innovations in the enterprise. The results indicate that the high efficiency was demonstrated in the subprogram *Marketing* in which few projects were implemented (1143) and it is characterized by a very low level share of the entire OPEI allocation (1.35%). Subprogram *Marketing* is characterized by upper limited subsidy for each project activity. Basically, beneficiaries could pay only expenditures related to fair participation abroad. We can also conclude with the fact that jobs created by the supported projects have lower wage costs than average wage costs in SMEs in the Czech Republic. The average cost of created job for all projects implemented in the OPEI reached 1.78 million CZK.

The second objective of the paper was to demonstrate a positive correlation between the variable amount of allocated subsidies and the number of newly created jobs. The test was

performed using the Pearson Correlation coefficient and Durbin-Watson Autocorrelation Test. A significant correlation dependence was demonstrated in the analysis in terms of the entire OPEI (0.938). In spite of these results, dependency was not proven at the subprogram level, except for a single subprogram Innovation – Innovation Project. The results indicate that the OPEI could contribute to increasing the competitiveness of enterprises in the Czech Republic and to strengthen their position on the international market in case of company's internationalization.

This article was compiled with the support of a research project: SGS 21234 Internationalization of the Regional Business Environment, Technical University of Liberec.

Literature:

- AUDIT AND ASSURANCE FACULTY. (2010). Framework document for accountants report on the utilization of subsidies. [online]. Chamber of auditors Czech Republic. Available at: http://www.kacr.cz/data/Metodika/Auditing/Dokument%20pro%20zpravy%20úč.znalců%20o%20čerpání%20dotací/ICAEW%20Technical%20Release%20AAF%2001%2010_anglický%20originál.pdf. [2016-3-16].
- BLAŽKOVÁ, I., DVOULETÝ, O. (2017). Public support of the Czech food industry within the Operational Program Enterprise and Innovation (OPEI) - allocation of subsidies and their impact on business performance. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Region v rozvoji společnosti 2017*. Brno: Mendelova Univerzita v Brně. 2017. s. 56-66. ISBN 978-80-7509-548-0.
- BRIS, A., CABALLERO, J. (2015). Revisiting the Fundamentals of Competitiveness: A Proposal. [online]. In IMD World Competitiveness Yearbook 2015. Available at: <http://www.imd.org/uupload/imd.website/wcc/Fundamentals.pdf>. [2016-01-28].
- BRŽÁKOVÁ, K., KRAFT, J. (2017). Economic context of european subsidies and their impact on regional economic disparities on the example of the Czech republic. *E & M Ekonomie a Management*, 20(2), s. 65-76. DOI:10.15240/tul/001/2017-2-005.
- CZECH STATISTICAL OFFICE. (2018). Labour Costs 2009-2016. [online]. Czech Statistical Office. Available at: <https://www.czso.cz/csu/czso/uplne-naklady-prace-2017>. [2018-12-01].
- EUROPEAN COAL AND STEEL COMMUNITY. (1951). Treaty establishing the European Coal and Steel Community. [online]. Euroskop.cz. Available at: http://www.euroskop.cz/gallery/2/753-smlouva_o_esuo.pdf. [2018-7-24].
- EUROPEAN UNION. (2012). Consolidated Version of Treaty on the Functioning of European Union. [online]. EUR-Lex Access to European Union law. Available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=CS>. [2018-7-24].
- EUROPEAN UNION. (2015). How is the EU budget used? [online]. European Union. Available at: http://europa.eu/about-eu/basic-information/money/expenditure/index_cs.htm. [2018-7-24].
- HÁJEK, O., NOVOSÁK, J., HORVÁTH, P., NOVOSÁKOVÁ, J. (2017). Absorption Capacity of Structural Funds (2007-2013): Typology of Czech Microregions. *Scientific Papers of the University of Pardubice*. 39(1), s. 28-38.
- HINDLS, R., HRONOVÁ, S. (2007). *Statistika pro ekonomy*. Prague: Professional Publishing.
- JONES, E., MENON, A., & WEATHERILL, S. (2012). *The Oxford handbook of the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- LAW. CZECH REPUBLIC. (2000). Call. no. 218/2000 on budgetary rules and amending certain related laws. §3 a) Available at: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/>. [2018-7-29].
- LUCAS, R. E. (1988). On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), s. 3-42. doi:10.1016/0304-3932(88)90168-7
- LUCAS, R. E. (2009). Ideas and Growth. *Economica*, 76(301), s. 1-19. doi: 10.1111/j.1468-0335.2008.00748.x

- MINISTRY OF INDUSTRY AND TRADE CZ. (2015). Zpráva o vývoji malého a středního podnikání a jeho podpoře v roce 2014. [online] Ministerstvo průmyslu a obchodu. Available at: <https://www.mpo.cz/cz/podnikani/male-a-stredni-podnikani/studie-a-strategicke-dokumenty/zprava-o-vyvoji-maleho-a-stredniho-podnikani-a-jeho-podpore-v-roce-2014--164106/>. [2018-07-07].
- MINISTRY OF REGIONAL DEVELOPMENT CZ. (2018a). Čerpání v období 2007-2013. [online]. DotaceEU.cz. Available at: <http://www.strukturalni-fondy.cz/cs/Statistiky-a-analyzy/Cerpani-v-obdobi-2007-2013>. [2018-7-24].
- MINISTRY OF REGIONAL DEVELOPMENT CZ. (2018b). Operační programy. [online] DotaceEU.cz. Available at: <http://www.strukturalni-fondy.cz/cs/Evropske-fondy-v-CR/Programove-obdobi-2007-2013/Programy-2007-2013>. [2018-7-7].
- ROMER, P. (1986). Increasing Returns and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy*, 94(5), s. 1002-1037.
- RUBINI, L. (2010). *The Definition of Subsidy and State Aid: WTO and EC in comparative perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- SOLOW, R. M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 70(1), s. 65-94.
- WORLD TRADE ORGANIZATION. (2006). *World Trade Report. Defining Subsidies*. Available at: from https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/wtr06-2b_e.pdf. [2015-10-4].

Contact address:

Ing. Kristýna Szenczi, Department of Economics, Faculty of Economics, Technical University of Liberec, Studentská 1402/2, 461 17 Liberec, Czech Republic, E-mail: kristyna.brzakova@tul.cz

Politika soudržnosti v programovém období 2021-2027 a její aplikace v České republice

Cohesion policy in the programming period 2021-2027 and its application in the Czech Republic

Michal Ševčík

Abstrakt:

Politika soudržnosti je z hlediska vynakládaných finančních prostředků jednou z nejdůležitějších agend EU. V současnosti se v rámci této politiky blíží ke konci programové období 2014-2020 a v roce 2021 začne nové, jež může přinést některé změny. Příspěvek se zabývá budoucí podobou politiky soudržnosti v období 2021-2027 a to převážně jejími rozpočtovými aspekty, nastavením cílů a geografickou způsobilostí podpory regionů. Tyto oblasti jsou v příspěvku rozebrány jak z pohledu obecného, tak i z pohledu České republiky, která bude výše uvedené změny muset akcentovat a do jisté míry jim podřídit své postoje při plánování národních priorit a koncepci operačních programů.

Klíčová slova:

EU, politika soudržnosti, programové období 2021-2027, ESIF

Abstract:

Cohesion policy is one of the most important EU agendas in terms of spending. This policy is currently close to the end of the 2014-2020 programming period, and new one will begin in 2021, which may bring some changes. The paper deals with the future form of Cohesion Policy in the period 2021-2027, mainly through its budgetary aspects, the setting of objectives and geographic eligibility of regions. These areas are analyzed in the paper both from the general point of view and also from the point of view of the Czech Republic, which will need to accentuate the above changes and, to a certain extent, subordinate their positions in the planning of national priorities and the concept of operational programs.

Key words:

EU, cohesion policy, programming period 2021-2027, ESIF

Úvod

Politika soudržnosti si již od roku 1988 udržuje v rámci politik Evropské unie (EU) velmi silné postavení a to jak z hlediska podílu na celkovém rozpočtu této instituce, tak i z hlediska záběru jejích aktivit, podporujících vyvážený socioekonomický růst. Hlavním cílem politiky soudržnosti je již od jejího počátku snižování disparit mezi členskými státy EU a jejich regiony, což je aktivita, jež začala nabývat na významu zejména v souvislosti s rozšiřováním původní „zakladatelské šestky“ států EU o další, často i méně vyspělé státy Evropy, jejichž regionální ekonomická úroveň byla oproti původní „šestce“ států nevyvážená.

Fungování politiky soudržnosti tkví v přerozdělování finančních prostředků od relativně vyspělejších států EU ve prospěch relativně méně vyspělých. Tato redistribuce je prováděna prostřednictvím rozpočtu EU. Za cílem co nejefektivnějšího zacílení výdajových aktivit a pokrytí nejdůležitějších potřeb je politika soudržnosti prováděna v rámci sedmiletých cyklů, tzn. programových období. Před započítáním programového období je v rámci dokumentu „Nařízení

Evropského parlamentu a Rady o společných ustanoveních“ (NOSU) závazně uvedeno, jaké priority a cíle v daném programovém období EU jakožto uskupení států bude sledovat a jakým způsobem dojde ke geografickému rozdělení finanční alokace na dané období. V návaznosti na to členské státy vytvářejí své vlastní národní strategické dokumenty – „Dohody o partnerství“ s EU, v nichž jsou specifikovány jejich potřeby rozvoje.

V současnosti probíhající programové období 2014-2020 se pomalu blíží ke svému konci a orgány EU i členské státy se pomalu začínají připravovat na nové programové období 2021-2027, které by mohlo na poli politiky soudržnosti přinést změny v hierarchii cílů, použitých finančních nástrojích a celkové finanční alokaci této politiky. Cílem tohoto příspěvku, jenž má přehledový charakter, je seznámit čtenáře s možnou podobou politiky soudržnosti v nadcházejícím programovém období 2021-2027 a její implementací v rámci České republiky. Poznatky uvedené v příspěvku byly získány analýzou sekundárních datových zdrojů, tedy odborných článků a dále dokumentů institucí EU a domácích subjektů, které jsou zodpovědné za koncepci a implementaci politiky soudržnosti v České republice.

Politika soudržnosti v období 2014-2020 a 2021-2027 – hlavní změny

Politika soudržnosti v programovém období 2014-2020 prošla oproti předchozímu období 2007-2013 v mnoha oblastech změnami, které akcentují snahu EU o zvyšování efektivity, účelnosti a přehlednosti této politiky v očích široké veřejnosti. Jak uvádí Evropská unie (2015), jednou z takovýchto změn v období 2014-2020 je například příklon ke strategii Evropa 2020, která nahradila předchozí Lisabonskou strategii uplatňovanou v letech 2000-2010 či nová geografická kategorizace podpory regionů. Podobné změny čekají politiku soudržnosti i v období 2021-2027. Na následujících řádcích budou nejdůležitější změny z pohledu autora podrobněji rozebrány.

Celková finanční alokace

Dle Ministerstva pro místní rozvoj (2017a) se prostředky na politiku soudržnosti v každém programovém období až do roku 2013 zvyšovaly. V rámci současného období 2014-2020 se však jednalo pouze o mírné zvýšení celkové alokace a podíl výdajů politiky soudržnosti na celkovém rozpočtu klesl z 36 % na 33 %.

V souvislosti s momentálně projednávaným Víceletým finančním rámcem⁵² na programové období 2021-2027, jehož návrh Evropská komise zveřejnila v květnu roku 2018, se zcela pochopitelně objevily debaty o výši finančních prostředků, jež budou v tomto období věnovány na agendu soudržnosti. Jak uvádějí Bachtler, Mendez a Wishlade (2018), návrh Komise ohledně celkového rozpočtu činí 1 135 mld. eur (v případě Brexitu), což odpovídá 1,11 procentům hrubého národního důchodu (GNI) EU-27. Celkový rozpočet politiky soudržnosti by se měl dle návrhu Komise v nadcházejícím programovém období zvýšit, což se ovšem přímo neprojeví v množství prostředků dostupných Evropským strukturálním a investičním fondům (ESIF), z nichž je politika soudržnosti z podstatné části financována. Důvodem je fakt, že v rámci rozpočtové kapitoly politiky soudržnosti se v příštím období objeví některé „položky“, jež byly v minulosti obsahem kapitol jiných. Jedná se například o Erasmus +, Program na podporu reforem či některé drobnější agendy z kapitoly Bezpečnost a občanství. Pro ESIF zodpovědné za financování politiky soudržnosti – Evropský fond pro regionální rozvoj (EFRR), Evropský sociální fond (ESF) a Fond soudržnosti (FS) bude k dispozici celkem pouze cca. 331 mld. eur (viz Tab. 1). Pokles v množství prostředků věnovaných na politiku soudržnosti lze dle Ministerstva pro místní rozvoj (2017b) vysvětlit tím, že EU v období 2021-2027 plánuje odklon

⁵² Víceletý finanční rámec (Multiannual Financial Framework – MMF) je de facto rozpočtovým výhledem EU na dané programové období. Návrh rámce vypracovává Evropská komise, která jej dále předloží Radě EU a Evropskému parlamentu. Dostupný z: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:c2bc7dbd-4fc3-11e8-be1d-01aa75ed71a1.0011.02/DOC_1&format=PDF (pozn. autora)

od financování tradičních politik, jako je právě politika soudržnosti či společná zemědělská politika a hodlá posílit jiné prioritní oblasti, jako vnitřní a vnější bezpečnost, ochranu hranic a obrannou politiku.

Bachtler, Mendez a Wishlade (2017) dále popisují, že debata o budoucím rozpočtu je značně poznamenána vystoupením Velké Británie z EU (Brexitem). Velká Británie je přitom druhým nejvyšším čistým plátcem do rozpočtu EU, což znamená, že její vystoupení z hlediska příjmů rozpočtu způsobí značný výpadek, který se zcela jistě projeví i ve výši finančních prostředků dostupných pro politiku soudržnosti. Ferrer a Rinaldi (2016) naopak tvrdí, že vliv Brexitu na rozpočet EU nemusí být tak markantní za předpokladu, že Velká Británie bude odvádět platby ve prospěch EU za přístup na jednotný trh či platit cla dle pravidel Světové obchodní organizace (WTO), což mohou být dle autorů pro rozpočet EU poměrně zásadní finanční částky. To, zda se odstoupení Velké Británie EU nakonec skutečně podaří finančně vykompenzovat, v tento moment stále není zcela jasné.

Dle Bachtlera, Mendez a Wishlade (2017) však EU může v důsledku Brexitu počítat se snížením příjmů v rozmezí 20-27 mld. euro. Je však samozřejmě nutno dodat, že konečný dopad Brexitu na politiku soudržnosti závisí převážně na tom, jakým způsobem budou po odchodu Velké Británie pozměněny výdaje jednotlivých kapitol rozpočtu.

Tab. 1: Výdaje na politiku soudržnosti (pouze EFRR, ESF a FS) v programovém období 2014-2020 a 2021-2027 (v mil. EUR, ceny roku 2018)

	2014-2020	2021-2027
Rozpočet EU	1 134 000	1 135 000
Výdaje na politiku soudržnosti	374 000	331 000
Výdaje na politiku soudržnosti/rozpočet EU	33 %	29 %

Zdroj: autor na základě Bachtlera, Mendez a Wishlade (2018)

Cíle politiky soudržnosti

Jak uvádějí Wokoun et al. (2011) EU v každém programovém období od roku 1994 využívá v rámci politiky soudržnosti cíle, na základě nichž koncentruje finanční podporu do regionů členských států. Každý region členského státu tak v rámci politiky soudržnosti spadá pod určitý cíl (většinou dle jeho úrovně HDP/obyv.) o čemž však bude podrobněji pojednáno v další podkapitole.

Počet cílů politiky soudržnosti se od programového období 2000-2006 neustále snižuje a to z původních sedmi (v období 1994-1999) až na pouhé dva v období 2014-2020 – Investice pro růst a zaměstnanost (financovaný prostřednictvím EFRR, ESF a FS) a Evropská územní spolupráce (financovaný prostřednictvím EFRR) (Evropská unie, 2011; Sapala, 2015). Tyto cíle zůstanou dle návrhu Evropské komise (2018) platné i v programovém období 2021-2027.

V období 2014-2020, kdy byla politika soudržnosti poprvé provázána s naplňováním cílů strategie Evropa 2020, se do všech investičních aktivit ESIF začala promítat také soustava 11 tzv. tematických cílů, jež měly tyto aktivity směřovat k naplňování výše uvedené strategie. Podrobnou definici tematických cílů obsahuje NOSU na období 2014-2020 (Evropská unie, 2015). Členské státy tak při koncepci svých operačních programů musely tuto soustavu cílů zohledňovat v tom smyslu, že jednotlivé výdajové aktivity (projekty, spadající do jednoho operačního programu), o něž je subjekty na národní úrovni žádáno, nutně přispívaly k naplňování tematických cílů strategie.

Jak ve své práci uvádějí Bachtler, Mendez a Wishlade (2018), v návrhu tematických cílů, který Komise stanovila na období 2021-2027 se očekává snížení celkového počtu cílů z 11 na 5. Těchto 5 cílů je však obecněji pojato a v zásadě se jedná o stejná témata, která jsou podporována v období 2014-2020. Evropská komise se domnívá, že toto zjednodušení zlepší synergii a flexibilitu v řízení a zabrání vytváření umělých rozdílů mezi jednotlivými politikami EU, které přispívají ke stejnému tematickému cíli.

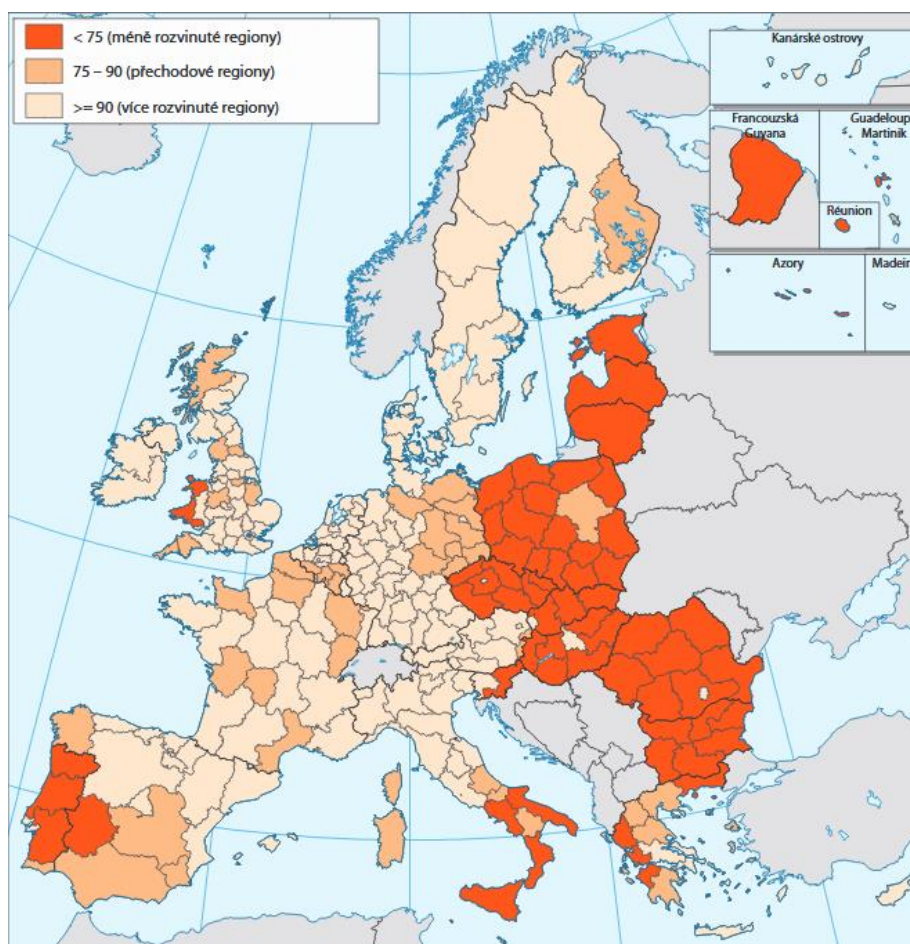
Tab. 3: Tematické cíle politiky soudržnosti v programovém období 2014-2020 a 2021-2027

2014-2020	2021-2027
Posílení výzkumu, technologického rozvoje a inovací	Inteligentnější Evropa (inovativní a inteligentní ekonomická transformace)
Zlepšení přístupu, využití a kvality informačních a komunikačních technologií	
Zvýšení konkurenceschopnosti malých a středních podniků	Zelenější, nízkouhlíková Evropa
Podpora přechodu na nízkouhlíkové hospodářství ve všech odvětvích	
Podpora přizpůsobení se změně klimatu, předcházení rizikům a řízení rizik	Propojenější Evropa (mobilita a regionální konektivita k sítím IKT)
Zachování a ochrana životního prostředí a podpora účinného využívání zdrojů	
Podpora udržitelné dopravy a odstraňování překážek v klíčových síťových infrastrukturách	Sociálnější Evropa (provádění evropského pilíře sociálních práv)
Podpora udržitelné zaměstnanosti, kvalitních pracovních míst a mobility pracovních sil	
Podpora sociálního začleňování a boj proti chudobě a diskriminaci	Evropa bližší občanům (trvale udržitelný a integrovaný rozvoj městských, venkovských a pobřežích oblastí prostřednictvím místních iniciativ)
Investice do vzdělávání, odborné přípravy a odborného výcviku k získávání dovedností a do celoživotního učení	
Posilování institucionální kapacity veřejných orgánů a zúčastněných stran a přispívání k účinné veřejné správě	

Zdroj: Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1303/2013 a Evropská komise (2018)

Geografická způsobilost podpory

EU v období 2014-2020 snížila počet cílů politiky soudržnosti ze tří na dva, což se podepsalo i na koncepci geografické způsobilosti podpory v tomto období. Změna tkví zejména ve vytvoření nové a jednotné kategorie regionů, spadajících pod nový cíl Investice pro růst a zaměstnanost. Regiony cíle Konvergence z předchozího období 2007-2013 jsou nyní zařazeny do nově vymezených Méně rozvinutých regionů, avšak podmínky podpory zůstaly stejné. Situace se však více změnila u regionů bývalého cíle Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost, jež v případě, že dosahují či převyšují 90 % průměru HDP/obyv. EU-27, nyní spadají do kategorie Rozvinutějších regionů. Speciální kategorie byla nově vytvořena pro regiony přechodové (Evropská unie, 2011). Štěrbová (2013) uvádí, že tyto regiony s HDP/obyv. mezi 75 a 90 % průměru EU nahrazují kategorii phasing-out a phasing-in regionů z období 2007-2013. Způsobilost jednotlivých NUTS-2 regionů v EU lze vidět na Obr. 1.

Obr. 1: Kategorizace regionů NUTS-2 v programovém období 2014-2020

Zdroj: Evropská unie (2011)

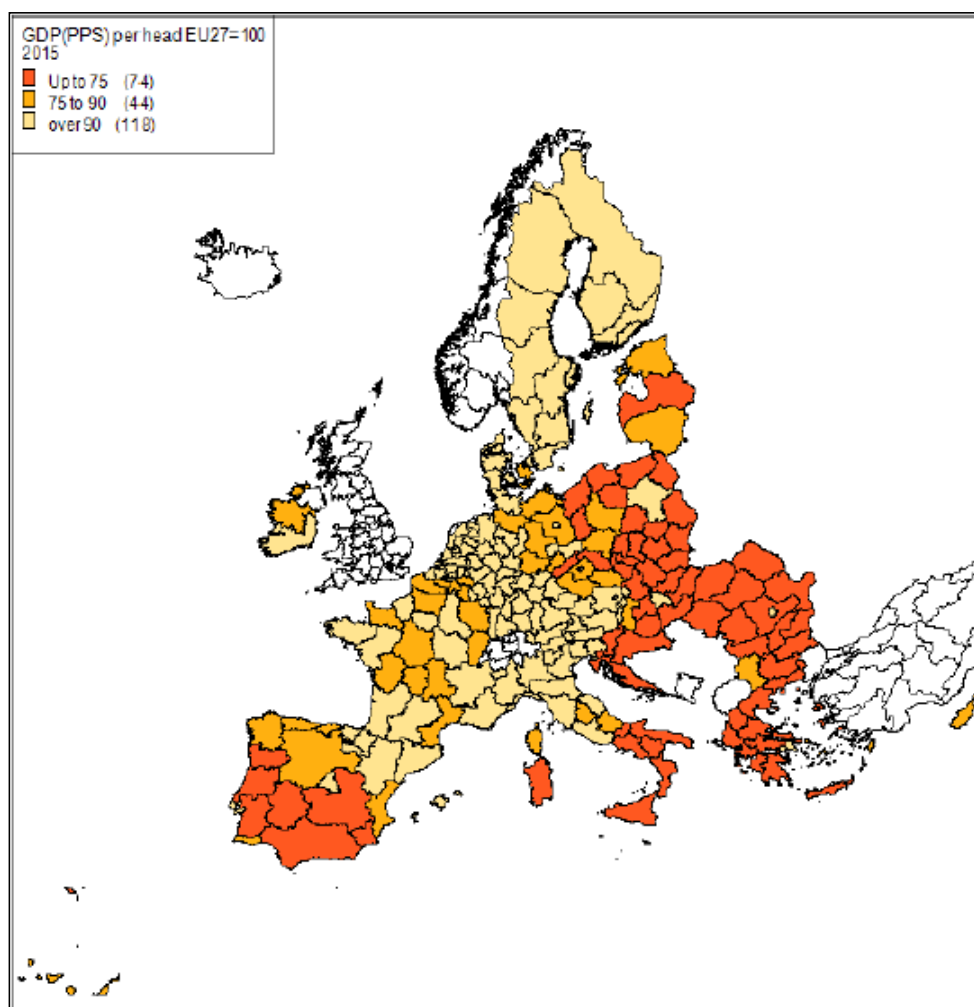
Jak je uvedeno v dokumentu od Evropské unie (2018), politika soudržnosti bude uvedenou kategorizaci regionů využívat i v novém programovém období⁵³, ačkoliv mimo hlavní dosavadní determinantu regionální podpory – HDP/obyv., která vychází z tzv. „berlínského vzorce“ využívaného od roku 1999, budou zohledněna i další kritéria, jako např. nezaměstnanost mladých lidí, nízká úroveň vzdělání, změna klimatu a přijímání a integrace migrantů.

Odhad geografické způsobilosti podpory v období 2021-2027 (viz Obr. 2 – varianta s Brexitem) provedli Bachtler, Mendez a Wishlade (2017), kteří také tvrdí, že výsledná podoba způsobilosti podpory bude záviset zejména na:

- změně HDP/obyv. na regionální úrovni – díky vyššímu růstu HDP v Estonsku a České republice je možné, že množství regionů na Kypru, v Řecku, Itálii, Portugalsku, Španělsku, Irsku a ve Francii bude přesunuto z kategorie více rozvinutých regionů do kategorie přechodových regionů či z přechodových regionů do méně rozvinutých regionů.
- okolnostech Brexitu – odchod Velké Británie sníží HDP/obyv. EU, což bude mít za následek přesun regionů mezi jednotlivými kategoriemi.
- změně determinant regionální podpory ze strany EU – jednou z navrhovaných determinant přidělení podpory, která nebyla zmíněna výše, je také inovační potenciál

⁵³ Bachtler, Mendez a Wishlade (2018) poznamenávají, že drobná změna se objeví v rámci stanovení prahu pro přidělení podpory přechodovým regionům, u nichž se vrchní hranice posouvá z 90 % průměru HDP/obyv. EU na 100 % tohoto ukazatele.

regionu. Při zohlednění tohoto ukazatele by tak v rámci politiky soudržnosti mohlo být více zacíleno na regiony, jejichž inovační potenciál je pod průměrem EU, což by finančně zvýhodnilo regiony střední, východní a jižní Evropy.

Obr. 2: Kategorizace regionů NUTS-2 v programovém období 2021-2027 v případě Brexitu

Zdroj: Bachtler, Mendez a Wishlade (2017)

Aplikace programového období 2021-2027 v České republice

Ministerstvo pro místní rozvoj (rok neznámý) v rámci dokumentu „Předběžná pozice České republiky k budoucnosti politiky soudržnosti po roce 2020“ uvádí, že „ČR považuje politiku soudržnosti za nejefektivnější nástroj rozvoje regionů členských států a tedy i EU jako celku. Politika soudržnosti by proto měla zůstat jednou z hlavních výdajových politik budoucího Víceletého finančního rámce po roce 2020. Politika soudržnosti je politikou, z níž by měly mít prospěch všechny regiony EU.“ Na tomto místě je třeba zmínit, že politika soudržnosti není jediným opatřením, které v ČR podporuje vyrovnávání regionálních disparit. Jak píše např. Postránecký (2010), ČR disponuje vlastní národní regionální politikou, financovanou z národních zdrojů. Je však nasnadě, že politika soudržnosti je (prozatím) svou celkovou alokací pro ČR mnohem významnější než právě národní regionální politika, u níž se navíc od

roku 2004 objem prostředků neustále snižuje ve prospěch zajištění kofinancování operačních programů z ESIF.⁵⁴

Po nástinu nejzásadnějších změn, které se mohou u politiky soudržnosti v následujícím programovém období objevit, je nyní možné blíže popsat, jakým způsobem se tyto změny dotknou České republiky.

Čistá pozice ČR

ČR dle návrhu Komise obdrží v rámci programového období 2021-2027 politiky soudržnosti celkem 17,85 mld. euro (v cenách roku 2018), což je oproti minulému programovému období snížení o 24 %, absolutně tedy o cca. 5,6 mld. euro (Bachtler, Mendez, a Wishlade, 2018). Toto snížení (viz Tab. 2) je možné připsat jednak celkovému snížení rozpočtu politiky soudržnosti v důsledku plánovaného Brexitu, ale také skutečnosti, že některé regiony ČR dosahují ve srovnání s ostatními regiony států EU nadprůměrného růstu, čímž pádem dojde v příštím programovém období k jejich přeřazení do kategorie přechodových regionů, které získávají v porovnání s méně rozvinutými regiony nižší finanční podporu.

Tab. 2: Alokace ČR v rámci politiky soudržnosti (pouze EFRR, ESF a FS) v programovém období 2014-2020 a 2021-2027 (v mil. EUR, ceny roku 2018)

	2014-2020	2021-2027
Alokace pro ČR	23 486	17 850
Alokace pro ČR/rozpočet politiky soudržnosti	6,2 %	5,4 %
Alokace pro ČR/rozpočet EU	2 %	1,57 %

Zdroj: autor na základě Bachtlera, Mendez a Wishlade (2018)

Geografická způsobilost podpory v ČR

ČR by v příštím programovém svými regiony spadala do všech tří výše uvedených kategorií a na národní úrovni by stále měla být způsobilá pro financování z FS. Do kategorie méně rozvinutých regionů by za jinak neměnných okolností spadaly NUTS-2 Severozápad, Severovýchod, Moravskoslezsko a Střední Morava, do přechodových regionů NUTS-2 poté Střední Čechy, Jihovýchod a Jihozápad. Do více rozvinutých regionů poté bude již tradičně patřit NUTS-2 Praha, která si jako pól růstu dlouhodobě udržuje postavení mezi nejrozvinutějšími regiony EU (Ministerstvo pro místní rozvoj, 2017b).

Dle Ministerstva pro místní rozvoj (2017a) ČR zastává postoj, že by v případě významného snížení alokace na politiku soudržnosti v příštím programovém období mělo být na úrovni EU zváženo, zda nesnížit či zcela nezrušit podporu pro více rozvinuté regiony a nezaměřit se tak na podporu pouze přechodových a méně rozvinutých regionů.

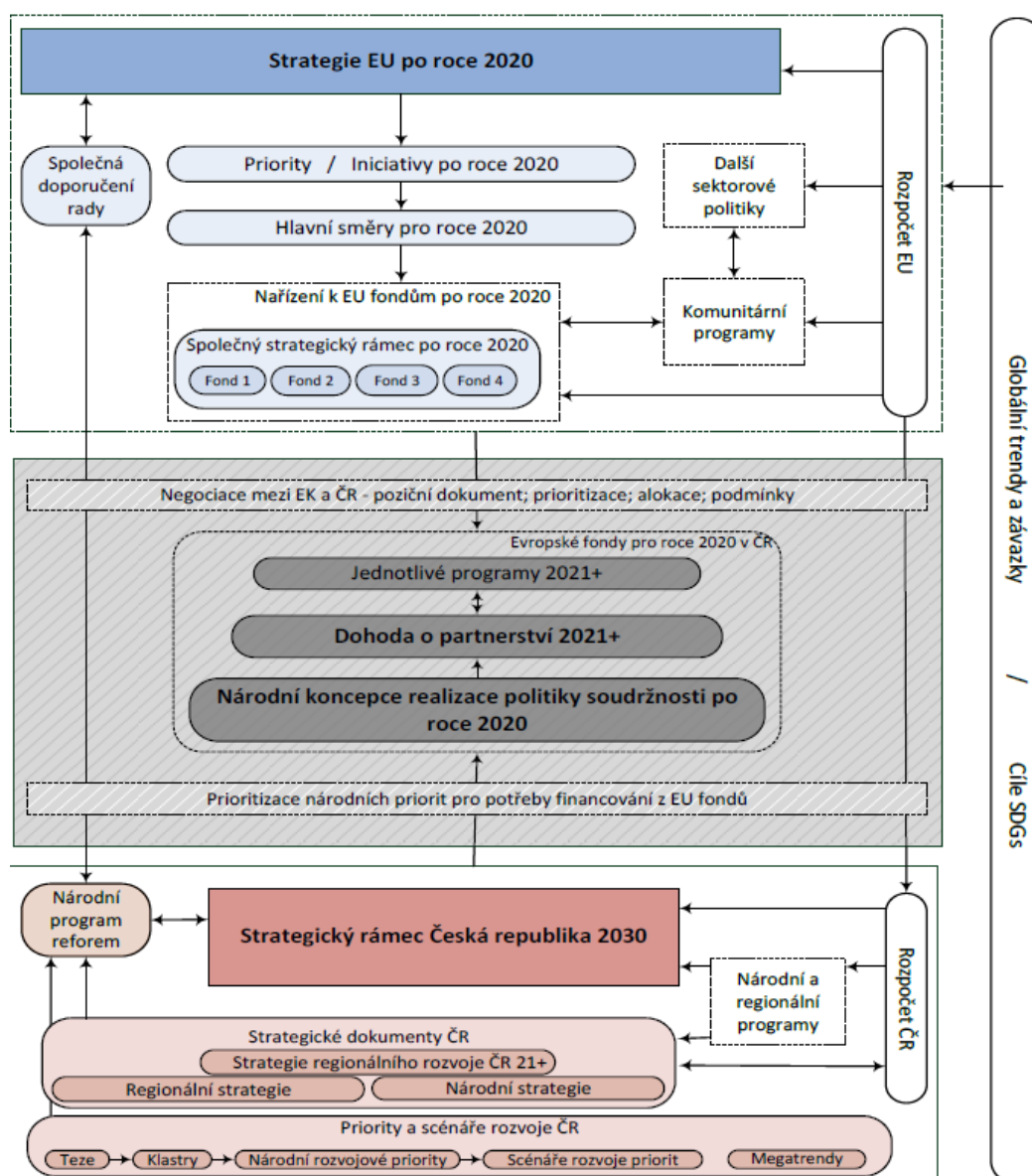
Příprava politiky soudržnosti na období 2021-2027 v ČR

Při projednávání budoucí podoby politiky soudržnosti na národní úrovni je nutné zohlednit stanoviska a postoje množství zainteresovaných subjektů, což de facto vyplývá z charakteru sdíleného řízení této politiky a dodržování strategického přístupu při jejím vypracovávání. Jedná se tak zejména o zástupce politických institucí (ministerstva a státní úřady), samosprávy, místní akční skupiny, zájmové a profesní samosprávy a mnohé další. Tyto strany mají možnost do přípravného procesu zasáhnout hned v několika fázích. Dle Ministerstva pro místní rozvoj (2017a; 2018) lze v přípravné fázi například participovat na setkáních, jako je „Kulatý stůl k budoucnosti politiky soudržnosti po roce 2020“, jež tato instituce pořádá.

⁵⁴ *Postránecký (2010) poznamenává, že před vstupem do EU bylo na programy podpory regionálního rozvoje v ČR každoročně vynakládáno okolo 1 mld. Kč. V roce 2010 to bylo již pouhých 400 mil. Kč.*

Stěžejním dokumentem, jenž shrnuje názorovou pozici, kterou ČR předběžně zastává vůči nastavení „nové“ politiky soudržnosti je Národní koncepce realizace politiky soudržnosti, jíž s přihlédnutím ke strategickým dokumentům a analytickým studiím zpracovává Národní orgán pro koordinaci ČR, tedy Ministerstvo pro místní rozvoj. Ačkoliv zatím nedošlo ke stanovení hlavních národních priorit, které bude chtít ČR v příštím programovém období sledovat, Ministerstvo pro místní rozvoj (2018) uvádí, že bude nutné akcentovat aktuální globální trendy, jakými je například digitální ekonomika, koncept Smart Cities, zrychlování technologického pokroku, rostoucí mobilitu, degradaci přírodních ekosystémů a demografické změny, jako např. zvyšující se naděje dožití či stárnutí obyvatelstva.

Je samozřejmostí, že ČR musí při koncipování vlastního návrhu podoby politiky soudržnosti respektovat stěžejní unijní legislativu, týkající se této agendy. Důležitým milníkem bylo v tomto směru zveřejnění návrhu Víceletého finančního rámce a návrhu NOSU ze strany Evropské komise v květnu roku 2018.

Obr. 3: Rámec vyjednávání podoby politiky soudržnosti v programovém období 2021-2027

Zdroj: Ministerstvo pro místní rozvoj (2017c)

Architektura dokumentů, která je spojena s vyjednáváním konkrétní podoby politiky soudržnosti, je znázorněna na Obr. 3. Ačkoliv se skladba jednotlivých dokumentů v minulých programových obdobích lišila, v tomto procesu je vždy možné vysledovat dvě strany, jež na základě vlastních postojů a názorů vyjednávají společnou pozici v rámci politiky soudržnosti – Evropskou unii (v Obr. 3 modře) a členský stát (červeně).

Začneme-li nejprve s popisem postojů Evropské unie, základním dlouhodobým dokumentem, z něhož politika soudržnosti v daném programovém období vychází, je „unijní strategie“ jejíž cíle by měly jednotlivé politiky EU naplňovat. V současném programovém období je to již zmíněná strategie Evropa 2020. Konkrétní podmínky pro udělování podpory z ESIF jsou potom uvedeny v dokumentu NOSU a v legislativních dokumentech upravujících jednotlivé finanční nástroje (fondy). V příloze tohoto dokumentu („Společný strategický rámec“) je také blíže rozveden příspěvek ESIF k naplňování dané strategie. Všechny uvedené dokumenty musí být řádně schváleny příslušnými orgány EU.

Pozice ČR je poté uvedena v již uvedené Národní koncepci realizace politiky soudržnosti po roce 2020, která shrnuje priority Strategického rámce Česká republika 2030 a dalších strategických dokumentů ČR souvisejících s regionálním a udržitelným rozvojem. Specifickým dokumentem, který se v procesu přípravy programového objevuje, je Národní program reforem, který obsahuje cíle a nástroje hospodářské politiky ČR. Tento dokument podléhá doporučením ze strany Rady EU. Na základě Národní koncepce realizace politiky soudržnosti po roce 2020 je poté vytvořena Dohoda o partnerství, tedy národní dokument, pomocí něhož je s Evropskou komisí vyjednávána konkrétní podoba operačních programů.

Shrnutí:

Politika soudržnosti po roce 2020 sice v tento moment ještě stále nemá přesné obrysy, ale na základě zveřejněných informací národních autorit a postupně se objevujících legislativních a strategických dokumentů EU lze pomalu predikovat její budoucí podobu. Výsledná podoba politiky soudržnosti v období 2021-2027 bude pravděpodobně velmi úzce navazovat na současný programový období a to jak z hlediska podporovaných oblastí, nastavení cílů i geografického zacílení podpory. Změny pak mohou nastat zejména v souvislosti s rozpočtovými příjmy (důsledek Brexitu) a v konkrétním zařazení jednotlivých regionů do příslušných kategorií vymezujících podporu. Je však možné říci, že v příštím programovém období se alespoň podle dosavadního vývoje politika soudržnosti z pohledu jejího nastavení nedočká takových zásadních změn, jako tomu bylo například při přechodu na období 2000-2006.

Ačkoliv tento příspěvek nabízí předběžné odpovědi na otázky týkající se podoby politiky soudržnosti po roce 2020, nelze v žádném případě říci, že by toto téma zcela vyčerpalo. Za důkladnější rozbor stojí například i změny v oblasti sdíleného řízení, podpory územní dimenze, výše národní doplňkové podpory či administrace výdajových projektů. Tyto oblasti však většinou ještě nestihly být řádně projednány a informace, které je o nich možno dohledat, jsou kusé.

Přípravy konkrétní podoby politiky soudržnosti v ČR jsou do jisté míry limitovány prozatímní absencí legislativně přijatých dokumentů, které definují unijní postoje v rámci této agendy. Je však již předem známo, že alokace z ESIF bude pro ČR v rámci politiky soudržnosti snížena. Otázkou zůstává, jak moc by tato skutečnost mohla ovlivnit regionální socioekonomické nerovnosti a hospodaření státu. Pokud by tento trend dále pokračoval, je možné, že národní regionální politika opět získa na svém významu.

Literatura:

- BACHTLER, John, Carlos MENDEZ a Fiona WISHLADE. Reshaping the EU budget and Cohesion Policy: carrying on, doing less, doing more or radical redesign?. Glasgow, 2017, 59 s. Dostupné také z: www.eprc-strath.eu/public/dam/jcr:3787b884-e457-4d67-b56b-6923c5fc51d5/EoRPA%2520Paper%252017_5.pdf
- BACHTLER, John, Carlos MENDEZ a Fiona WISHLADE. Proposals for the MFF and Cohesion Policy 2021-27: a preliminary assessment. Glasgow, 2018, 53 s. Dostupné také z: www.eprc-strath.eu/public/dam/jcr:692081f0-c28e-44a2-a7a53549a1adb9eb/EoRPA%2520Interim%2520Cohesion%2520Policy%2520Paper%2520-%2520final%2520published%2520-%2520Corrections.pdf
- EVROPSKÁ KOMISE. Návrh nařízení Evropského parlamentu a Rady: o společných ustanoveních o Evropském fondu pro regionální rozvoj, Evropském sociálním fondu plus, Fondu soudržnosti a Evropském námořním a rybářském fondu a o finančních pravidlech pro tyto fondy a pro Azylový a migrační fond, Fond pro vnitřní bezpečnost a Nástroj pro správu hranic a víza. Štrasburk, 2018, 102 s. Dostupné také z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/ALL/?uri=CELEX%3A52018PC0375>
- EVROPSKÁ UNIE. Politika soudržnosti 2014-2020: Investice do růstu a zaměstnanosti [online]. Brusel: Úřad pro publikace Evropské unie, 2011, 20 s. [cit. 2018-09-19]. ISBN 978-92-79-21486-8. Dostupné z: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2014/proposals/regulation2014_leaflet_cs.pdf
- EVROPSKÁ UNIE. European Structural and Investment Funds 2014-2020: Official texts and commentaries [online]. Brusel, 2015, 418 s. [cit. 2018-09-18]. ISBN 978-92-79-39433-1. Dostupné z: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/guides/blue_book/blueguide_en.pdf
- EVROPSKÁ UNIE. Rozpočet EU pro budoucnost: Regionální Rozvoj a Soudržnost [online]. Brusel: Evropská unie, 2018 [cit. 2018-09-19]. ISBN 978-92-79-86079-9. Dostupné z: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/budget-may2018-new-framework-glance_cs.pdf
- FERRER, Jorge Núñez a David RINALDI. The Impact of Brexit on the EU Budget: A non-catastrophic event. Brusel, 2016, 8 s. Dostupné také z: <https://www.ceps.eu/system/files/Impact%20of%20Brexit%20on%20EU%20budget.pdf>
- MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ. Východiska pozice ČR k budoucnosti politiky soudržnosti po roce 2020. Praha, 2017a, 61 s. Dostupné také z: <http://dotaceeu.cz/getmedia/714ad0e3-9b74-4cbe-8748-82f9c08e2b3f/Vychodiska-pozice-CR-k-budoucnosti-politiky-soudrznosti-po-roce-2020.pdf?ext=.pdf>
- MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ. Kulatý stůl k budoucnosti politiky soudržnosti po roce 2020. Praha, 2017b, 50 s. Dostupné také z: www.strukturalni-fondy.cz/getmedia/6a418b25-7979-43e3-8dbc-4c871d6e4d2c/Kulaty-stul-2020-%25E2%2588%2592-Prezentace_1.pdf
- MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ. Národní koncepce realizace politiky soudržnosti v ČR po roce 2020: Návrh struktury a postupu prací. Praha, 2017c, 4 s. Dostupné také z: https://www.dotaceeu.cz/getmedia/7604e726-9729-4dd1-b015-db598a9e85b1/NKR_postup-praci-2c-struktura-2c-analytik_srpen2017.pdf.aspx
- MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ. Informace o přípravě budoucího programového období po roce 2020: Podklad pro jednání PT RHSD ČR pro místní rozvoj a fondy EU. Praha, 2018, 12 s. Dostupné také z: https://ipodpora.odborny.info/soubory/dms/wysiwyg_uploads/ee329857819599d6/uploads/Informace_o_priprave_budouciho_p.pdf
- MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ. Předběžná pozice České republiky k budoucnosti politiky soudržnosti po roce 2020. Praha, rok neznámý, 2 s. Dostupné také z: <https://samosprava.kr-vysocina.cz/priloha/download/RK-05-2018-73pr02.pdf>

NAŘÍZENÍ EVROPSKÉHO PARLAMENTU A RADY (EU) č. 1303/2013 ze dne 17. prosince 2013 o společných ustanoveních o Evropském fondu pro regionální rozvoj, Evropském sociálním fondu, Fondu soudržnosti, Evropském zemědělském fondu pro rozvoj venkova a Evropském námořním a rybářském fondu, o obecných ustanoveních o Evropském fondu pro regionální rozvoj, Evropském sociálním fondu, Fondu soudržnosti a Evropském námořním a rybářském fondu a o zrušení nařízení Rady (ES) č. 1083/2006. In: EUR-Lex. Úřední věstník Evropské unie: Evropská unie, 2013, L 347/320. Dostupné také z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018PC0375&from=CS>

POSTRÁNECKÝ, Josef. Regionální politika a regionální rozvoj v České republice. Urbanismus a územní rozvoj [online]. 2010, 13(5), 10-16 [cit. 2018-09-19]. ISSN 1212-0855. Dostupné z: https://www.uur.cz/images/5-publikacni-cinnost-a-knihovna/casopis/2010/2010-05/03_regionalni.pdf

SAPALA, Magdalena. The European Structural and Investment Funds. Brusel, 2015, 11 s. Dostupné také z: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/565873/EPRS_BRI%282015%29565873_EN.pdf

ŠTĚRBOVÁ, Ludmila. Mezinárodní obchod ve světové krizi 21. století. Praha: Grada, 2013, 368 s. Expert (Grada). ISBN 978-802-4746-944.

WOKOUN, René et al. Základy regionálních věd a veřejné správy. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. Monografie (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 9788073803049.

Kontaktní adresa autora:

Ing. Michal Ševčík, Ústav regionálního rozvoje a veřejné správy, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: xsevci16@mendelu.cz

Hodnocení percepce bezpečnostní situace turistické destinace jako nástroj rozvoje cestovního ruchu (na příkladu oblasti Neusiedlerkého jezera)

Assessment of tourist destination safety perception as a tool for tourism development (illustrated on the example of the Neusiedler lake area)

Vladimíra Šilhánková a Michael Pondělíček

Abstrakt:

Příspěvek se zaměřuje na problematiku rozvoje cestovního ruchu v době zvyšující se percepce bezpečnostních hrozeb. Výběr turistické destinace je stále více podrobován i zkoumání její bezpečnostní situace a je proto třeba hledat metody hodnocení percepce destinační bezpečnosti. Cílem této práce bylo verifikovat vlastní metodu hodnocení percepce destinační bezpečnosti na příkladu komparace percepce bezpečnosti na maďarské a rakouské straně hranice v oblasti Neusiedlerkého jezera, které bylo provedeno v červnu 2018 na základě terénního cvičení studentů naší vysoké školy.

Klíčová slova:

Bezpečnost, riziko, cestovní ruch, destinace cestovního ruchu

Abstract:

The paper deals with the issue of tourism development in relation to increasing perception of safety threats. The destination choice is significantly investigated from the viewpoint of local safety situation. Therefore, it is desirable to search for a suitable method of assessing the perception of tourist destination safety. This paper aims at verifying an own method of the above perception by means of comparing safety perception on the Hungarian and Austrian borders of the Neusiedler lake. This comparison has been drawn upon data collected in a field trip of our university students in June 2018.

Key words:

Safety, risk, tourism, tourist destination

Úvod

Cestovní ruch a jeho rozvoj je již řadu let v popředí zájmu regionalistů a rozvojářů, neboť je pro řadu destinací příležitostí jejich rozvoje a dalšího ekonomického růstu. Konkurence mezi jednotlivými destinacemi ale stále roste, a tak rozhodnutí, kterou destinaci navštívit a které se naopak vyhnout je stále významnější a podléhá stále větší řadě proměnných. Výběr turistické destinace je stále více podrobován i zkoumání její bezpečnostní situace. Laickou i širší odbornou diskusi spojenou s bezpečností jednotlivých turistických destinací vyvolala v nedávné minulosti celá řada faktorů jako např. rozvoj světového terorismu (Liu a Pratt, 2017) nedávná uprchlická krize v Evropě (Pappas a Papatheodorou, 2017), dopady změny klimatu (Pondělíček, Touška, 2017) a další. Cui a kol. (2016) upozorňují na to, že nejsou vždy symetrické objektivní bezpečnostní podmínky v destinaci a jejich percepce turisty, resp. potenciálními turisty. Otázkou tedy bylo, jak percepci bezpečnosti turistické destinace popsat, případně změřit.

Cui a kol. (2016) upozorňují na to, že nejsou vždy symetrické objektivní bezpečnostní podmínky v destinaci a jejich percepce turisty, resp. potenciálními turisty. Na jedné straně je v "tradičních" turistických destinacích míra rizika podceňována, destinace "netradiční" či obecně dosud nepoznané jsou na druhou stranu vnímány jako více nebezpečné. Otázkou tedy je, jak percepci bezpečnosti turistické destinace popsat, případně změřit. Karl a Schmude (2017) vytvořili "přehled" faktorů, které vstupují do výběru turistické destinace mj. z pohledu bezpečnosti a Korstanje a George (2017) se pokusili vytvořit model pro hodnocení percepce bezpečnosti v turistických destinacích prostřednictvím sjednáváných cestovních pojištění. Protože exaktní data o sjednaných cestovních pojištěních nemusí být vždy dostupná a sjednávané pojištění ovlivňují i mnohé další faktory, vytvořil náš výzkumný tým jednoduchou a obecně použitelnou metodu, jak identifikovat percepci bezpečnosti turistické destinace (k metodice blíže in Šilhánková a kol., 2018).

Cíl práce a výběr metody pro její zpracování

Cílem práce bylo verifikovat vlastní metodu hodnocení percepce destinační bezpečnosti na příkladu komparace percepce bezpečnosti na maďarské a rakouské straně hranice v oblasti Neziderského jezera. Zdrojem dat pro tuto verifikaci bylo hodnocení dvou destinací skupinou 25 studentů naší školy, kteří zde prováděli terénní šetření 17. až 23. června 2018. Vlastní zjišťování percepce destinační bezpečnosti pro oblast Neziderského jezera proběhlo na závěr cvičení, po důkladném prozkoumání území.

Metodika vychází z metod analýzy rizik. Obecně je analýza rizik metoda rozboru situace či stavu, kterou jsou rizika včas rozpoznávána a vyhledávána (identifikována), vyhodnocována a informace o nich jsou předávány příslušné úrovni řízení k přijetí rozhodnutí o tom, jak vyřešit (minimalizovat) nebo vyloučit tato identifikovaná rizika (Procházková, 2011). Postup analýzy rizika je založen na několika navazujících krocích. Těmito kroky jsou: identifikace rizika, verifikace rizika, analýza pravděpodobnosti vzniku rizika, analýza nežádoucího dopadu rizika, stanovení významnosti (vlivu) rizika (Veličko, 2017). Procházková (2011) vyjmenovává 14 typů analýzy rizik, z nichž pro potřeby této práce byla vybrána metoda DELPHI, což je postup pro stanovení odborného odhadu budoucího vývoje nebo stavu pomocí skupiny expertů. V roli expertů zde vystupovali účastníci terénního cvičení jako potenciální turisté.

Percepce bezpečnosti v turistické destinaci a způsoby jejího hodnocení

Jako základ pro hodnocení bezpečnostní situace turistické destinace byl použit soubor hrozeb dle Antušáka (2009), který byl upraven a doplněn o specifické prvky územní resp. destinační bezpečnosti na základě Karla a Schmudeho (2017). Pro vlastní hodnocení byla zvolena čtyřbodová škála (+2,- vysoká relevance hrozby, +1 – nízká relevance hrozby, -1 – nízká nerelevance hrozby a -2 – vysoká nerelevance hrozby). Čtyřbodová škála byla zvolena proto, aby byl hodnotitel „přinucen“ přiklonit se k jedné nebo druhé straně a předešlo se tak obecně známému efektu hodnocení „středem“. (Šilhánková a kol., 2018) V praxi to znamená, že čím nižších hodnot bude hodnocení hrozeb dosahovat, tím nižší bude výsledné matematické hodnocení.

Souhrnné výsledky percepce destinační bezpečnosti na rakouské a maďarské straně Neziderského jezera byly sumarizovány a vyhodnoceny třemi způsoby. Z odpovědí pro jednotlivé typy hrozeb zmíněných byl vypočten 1) medián, 2) průměr a 3) četnost odpovědí. Ze získaných výsledků se ukázalo, že hodnocení za pomoci mediánu není pro tento typ úlohy vhodné, a proto nebylo dále sledováno.

Hodnocení pomocí četnosti odpovědí bylo vypočteno jako podíl kladných odpovědí k jejich celkovému počtu. Jednotlivé hrozby pak byly rozděleny do čtyř pásem, a to do pásma 0-25% - velmi nízká percepce míry rizika (označeno tmavě zelenou), pásma 26-50% - nízká percepce míry rizika (označeno světle zelenou), pásma 51-75% - zvýšená percepce míry rizika (označeno oranžovou) a nakonec do pásma 76-100% - vysoká percepce míry rizika (označeno červenou).

Hodnocení pomocí průměru vycházelo z prostého aritmetického průměru všech odpovědí. Jednotlivé hrozby pak byly rozděleny do pěti pásem, kdy za relevantní jsou považovány průměry od +2 do +0,5 a od -0,5 do -2. Střední hodnota v pásmu +0,5 až -0,5 byla ponechána v hodnocení stranou. Za velmi nízkou percepci míry rizika (označeno tmavě zelenou) byla považována hodnota v rozmezí -2 až -1, za nízkou percepci míry rizika (označeno světle zelenou) pak hodnota -1 až -0,5. Zvýšená percepce míry rizika (označena oranžovou) se pak nacházela v pásmu +0,5 až +1 a vysoká percepce míry rizika (označena červenou) v pásmu +1 až +2.

Následující tabulka uvádí hodnocení relevance hrozby dle četnosti odpovědí (viz sloupec „Percepce míry hrozby“) a průměru na rakouské straně Nezdiderského jezera.

Typ hrozby	Hodnocení relevance hrozby v procentech					Průměr
	Ano velmi	Spíše ano	Percepce míry hrozby v %	Spíše ne	Rozhodně ne	
Přírodní hrozby						
Extrémy počasí						
Hrozí povodně a záplavy?	4	20	24	68	8	-0,56
Hrozí požáry vzniklé přírodními vlivy?	0	24	24	72	4	-0,56
Hrozí bouřky, vichřice, větrné poryvy, příchvalový déšť, krupobití?	20	60	80	20	0	0,8
Hrozí sněhové kalamity, námrazy, vznik ledových bariér?	4	24	28	52	20	-0,6
Hrozí dlouhotrvající sucha?	16	56	72	28	0	0,6
Hrozí extrémní vedra a vznik tepelných ostrovů?	16	48	64	36	0	0,44
Tektonická činnost						
Hrozí zemětřesení?	0	4	4	28	68	-1,6
Hrozí sesuvy půdy?	0	8	8	24	68	-1,52
Hrozí sopečné erupce?	0	0	0	0	100	-2
Nákazy						
Hrozí epidemie?	0	16	16	36	48	-1,16
Antropogenní hrozby						
Technogenní						
Je dopravní situace neklidná, nepřehledná a nebezpečná? (Stav dopravní infrastruktury, intenzita provozu, riziko dopravních havárií)	0	4	4	24	72	-1,64
Je energetická síť nestabilní? (Podle frekvence výpadků.)	0	4	4	28	68	-1,6
Je dodávka plynu a tepla nestabilní? (Podle frekvence výpadků.)	0	0	0	24	76	-1,76
Je telekomunikační síť (telefon, internet) nestabilní? (Podle frekvence výpadků.)	0	0	0	28	72	-1,72
Hrozí destrukce staveb (stavební fond je ve špatném stavu)?	0	0	0	32	68	-1,68

Hrozí nedostatek pitné vody? Nebo projevuje se už nedostatek pitné vody?	0	8	8	48	44	-1,28
Jsou dodávky pitné vody nestabilní? (Podle frekvence výpadků.)	0	0	0	36	64	-1,64
Ekologické (environmentální)						
Je ovzduší ve špatném stavu? (Jsou velké emise škodlivých látek do ovzduší?)	0	0	0	32	68	-1,68
Je pitná voda nekvalitní? (např. vodu z vodovodu nelze pít)	0	0	0	28	72	-1,72
Je likvidace komunálního odpadu a čistota na špatné úrovni (je tam špína)?	0	4	4	24	72	-1,64
Sociogenní						
Je hygienická situace v ubytovacích zařízeních na špatné úrovni (je tam špína, hmyz apod.)?	0	0	0	36	64	-1,64
Je problém sehnat ubytování? (Způsob rezervace je nejasný a přehledný, cena neodpovídá kvalitě.)	0	4	4	36	60	-1,52
Je hygienická situace ve stravovacích zařízeních na špatné úrovni (je tam špína, hmyz apod.)?	0	0	0	24	76	-1,76
Vojenské a bezpečnostní						
Bezpečnostní složky zajišťují svobodu občanů, občanských a lidských práv jsou samy bezpečnostním rizikem?	8	4	12	36	52	-1,2
Existují sociální konflikty, protesty, demonstrace?	0	8	8	44	48	-1,32
Vyskytují se hromadné pouliční nepokoje, rabování?	0	0	0	36	64	-1,64
Je patrná činnost různých mafií a/nebo organizovaného zločinu?	4	0	4	12	84	-1,72
Existuje etnické, náboženské a kulturní napětí mezi různými sociálními skupinami?	4	20	24	40	36	-0,84
Hrozí riziko teroristického útoku?	4	12	16	64	20	-0,84
Hrozí pouliční kriminalita (krádeže, přepadení)?	4	16	20	56	24	-0,8
Je velká a obtěžující přítomnost sociopatů (žebráků apod.)?	4	4	8	60	32	-1,12
Ekonomické						
Dostupnost bankomatů je špatná, směnární (a směnárníci / veksláci) jsou nedůvěryhodní?	0	8	8	40	52	-1,36
Ceny pro turisty nejsou fair (tj. jsou dvojí ceny)? (Ceny jsou pro cizince nepřehledné, nevím, za co platím.)	0	4	4	40	56	-1,48
Nabídka zboží pro turisty (suvenýry, místní výrobky apod.) neexistuje.	0	20	20	20	60	-1,2

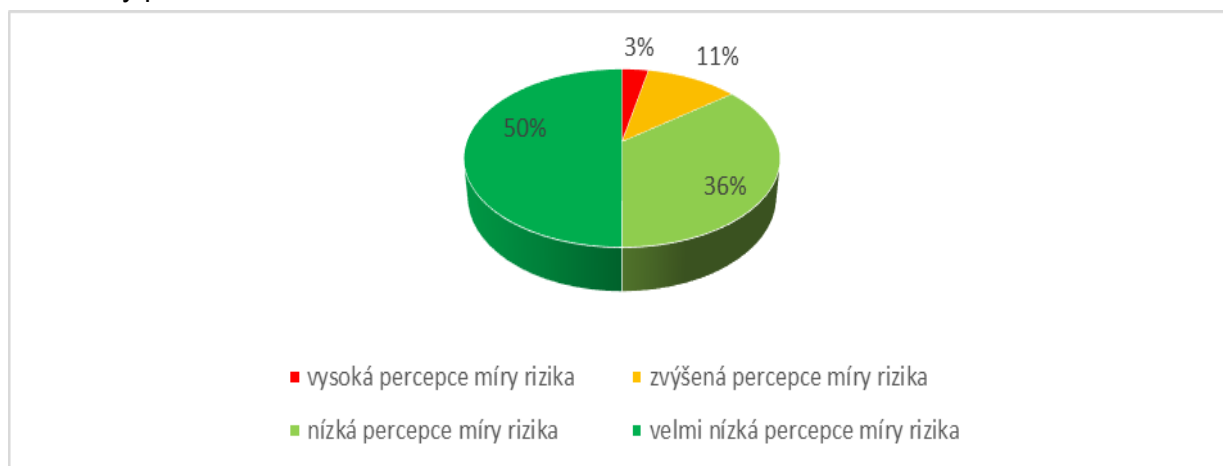
Společenské						
Nezbytné turistické informace jsou špatně dostupné a jsou nesrozumitelné (místní zvyklosti, otevírací doby, jízdní řády apod.)?	12	16	28	32	40	-0,72
Informace jsou dostupné pouze v místním jazyce. Jako turista jin jen stěží rozumím?	16	8	24	36	40	-0,76

Tabulka 1. Hodnocení relevance hrozby dle četnosti odpovědí a průměru na rakouské straně Neziderského jezera

Zdroj: vlastní zpracování

Z výše uvedeného hodnocení vyplývá, že při hodnocení percepce míry rizika je ze 36 hodnocených položek vnímána metodou četnosti odpovědí jako vysoce riziková pouze jedna, a to hrozba „bouřek, vichřice, větrných poryvů, přívalových dešťů a krupobití“. Při hodnocení pomocí průměru pak jako vysoce riziková nebyla hodnocena žádná položka. V pásnu mírného rizika byly metodou četnosti odpovědí zmíněny jen další dvě položky, a to „dlouhotrvající sucha“ a „extrémní vedra a vznik tepelných ostrovů“. V případě hodnocení průměrem se do pásma mírného rizika dostaly jen dvě položky, a to hrozba „bouřek, vichřice, větrných poryvů, přívalových dešťů a krupobití“ a „dlouhotrvající sucha“. Všechny ostatní hodnocené položky jsou vnímány jako více či méně bezpečné.

Celkově lze tedy podle četnosti odpovědí vyhodnotit rakouskou stranu Neziderského jezera jako destinaci, kde 50% hrozeb je vnímáno jako „zcela nerelevantních“ a další 36% hodnocených hrozeb jako „spíše nerelevantních“. Pouhých 14 % hodnocených hrozeb se ukazuje jako rizikových a z toho pouhé 3% jako rizikových vysoce – viz graf níže. Zajímavé je, že všechny hrozby hodnocené jako rizikové spadají do oblasti přírodních hrozeb spojených s extrémní počasí.

Graf 1 Podíl percepce míry rizika na rakouské straně Neziderského jezera

Zdroj: vlastní zpracování

Při zprůměrování percepce míry rizika dospíváme v případě Rakouska k hodnotě -1,18, což lze opět vyhodnotit jako velmi bezpečnou destinaci.

Na maďarské straně Neziderského jezera bylo hodnocením percepce relevance hrozeb dosaženo následujících výsledků.

Typ hrozby	Hodnocení relevance hrozby v procentech					Průměr
	Ano velmi	Apíše ano	Percepce míry hrozby v %	Apíše ne	Rozhodně ne	
Přírodní hrozby						
Extrémy počasí						
Hrozí povodně a záplavy?	4	32	36	56	8	-0,32
Hrozí požáry vzniklé přírodními vlivy?	0	37	37	56	7	-0,2
Hrozí bouřky, vichřice, větrné poryvy, příválový déšť, krupobití?	32	60	92	8	0	1,16
Hrozí sněhové kalamity, námrazy, vznik ledových bariér?	0	4	4	79	17	-1,083
Hrozí dlouhotrvající sucha?	44	44	88	12	0	1,2
Hrozí extrémní vedra a vznik tepelných ostrovů?	32	44	76	24	0	0,84
Tektonická činnost						
Hrozí zemětřesení?	0	4	4	32	64	-1,56
Hrozí sesuvy půdy?	0	20	20	20	60	-1,2
Hrozí sopečné erupce?	0	0	0	8	92	-1,92
Nákazy						
Hrozí epidemie?	0	21	21	50	29	-0,875
Antropogenní hrozby						
Technogenní						
Je dopravní situace neklidná, nepřehledná a nebezpečná? (Stav dopravní infrastruktury, intenzita provozu, riziko dopravních havárií)	12	52	64	20	16	0,24
Je energetická síť nestabilní? (Podle frekvence výpadků.)	0	28	28	60	12	-0,56
Je dodávka plynu a tepla nestabilní? (Podle frekvence výpadků.)	0	8	8	68	24	-1,08
Je telekomunikační síť (telefon, internet) nestabilní? (Podle frekvence výpadků.)	4	36	40	56	4	-0,2
Hrozí destrukce staveb (stavební fond je ve špatném stavu)?	0	16	16	68	16	-0,84
Hrozí nedostatek pitné vody? Nebo projevuje se už nedostatek pitné vody?	0	12	12	72	16	-0,92
Jsou dodávky pitné vody nestabilní? (Podle frekvence výpadků.)	4	0	4	64	32	-1,2
Ekologické (environmentální)						
Je ovzduší ve špatném stavu? (Jsou velké emise škodlivých látek do ovzduší?)	0	0	0	56	44	-1,44
Je pitná voda nekvalitní? (např. vodu z vodovodu nelze pít)	0	20	20	48	32	-0,92

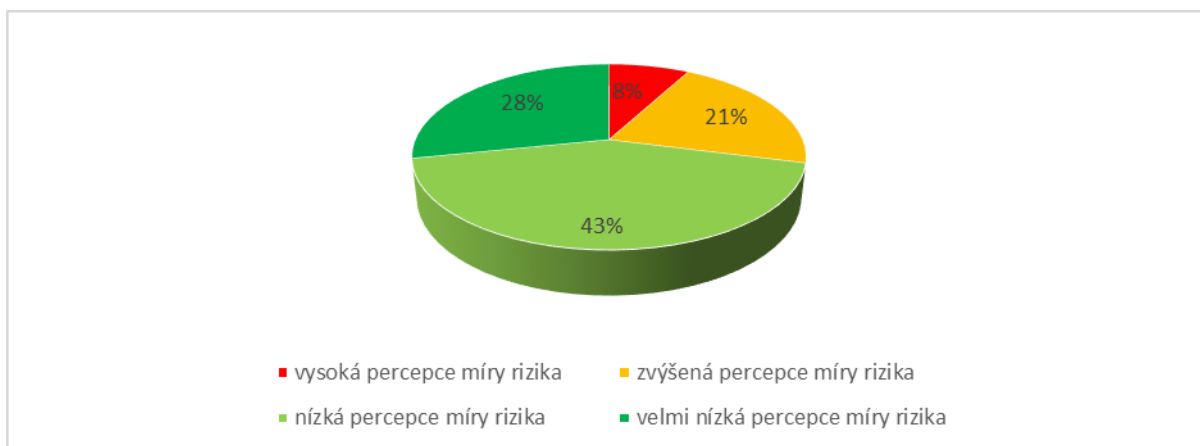
Je likvidace komunálního odpadu a čistota na špatné úrovni (je tam špína)?	4	28	32	44	24	-0,56
Sociogenní						
Je hygienická situace v ubytovacích zařízeních na špatné úrovni (je tam špína, hmyz apod.)?	4	36	40	40	20	-0,36
Je problém sehnat ubytování? (Způsob rezervace je nejasný a přehledný, cena neodpovídá kvalitě.)	0	24	24	40	36	-0,88
Je hygienická situace ve stravovacích zařízeních na špatné úrovni (je tam špína, hmyz apod.)?	0	0	0	60	40	-1,4
Vojenské a bezpečnostní						
Bezpečnostní složky zajišťují svobodu občanů, občanských a lidských práv jsou samy bezpečnostním rizikem?	0	16	16	40	44	-1,12
Existují sociální konflikty, protesty, demonstrace?	0	16	16	44	40	-1,08
Vyskytují se hromadné pouliční nepokoje, rabování?	0	0	0	40	60	-1,6
Je patrná činnost různých mafií a/nebo organizovaného zločinu?	0	0	0	28	72	-1,72
Existuje etnické, náboženské a kulturní napětí mezi různými sociálními skupinami?	8	8	16	56	28	-0,88
Hrozí riziko teroristického útoku?	0	0	0	56	44	-1,44
Hrozí pouliční kriminalita (krádeže, přepadení)?	0	28	28	40	32	-0,76
Je velká a obtěžující přítomnost sociopatů (žebráků apod.)?	0	4	4	48	48	-1,4
Ekonomické						
Dostupnost bankomatů je špatná, směnárny (a směnárníci / veksláci) jsou nedůvěryhodní?	20	36	56	36	8	0,24
Ceny pro turisty nejsou fair (tj. jsou dvojitá ceny)? (Ceny jsou pro cizince nepřehledné, nevím, za co platím.)	4	16	20	56	24	-0,8
Nabídka zboží pro turisty (suvenýry, místní výrobky apod.) neexistuje.	0	40	40	36	24	-0,44
Společenské						
Nezbytné turistické informace jsou špatně dostupné a jsou nesrozumitelné (místní zvyklosti, otevírací doby, jízdní řády apod.)?	48	36	84	16	0	1,16
Informace jsou dostupné pouze v místním jazyce. Jako turista jim jen stěží rozumím?	64	32	96	4	0	1,56

Tabulka 2. Hodnocení relevance hrozby dle četnosti odpovědí a průměru na maďarské straně Nezdiderského jezera

Zdroj: vlastní zpracování

Z výše uvedeného hodnocení vyplývá, že při hodnocení percepce míry rizika je ze 36 hodnocených položek vnímáno metodou četnosti odpovědí jako vysoce rizikových 5 hrozeb, a to „bouřky, vichřice, větrné poryvy, přívalový déšť, krupobití“, „dlouhotrvající sucha“ a „extrémní vedra a vznik tepelných ostrovů“ (obdobně jako na rakouské straně), dále pak hrozby společenského charakteru: „nedostupnost a nesrozumitelnost informací“ a „dostupnost informací pouze v místním jazyce“ (maďarštině). Při hodnocení pomocí průměru jsou v tomto vysoce rizikovém pásmu zmiňovány jen čtyři hrozby, a to „bouřky, vichřice, větrné poryvy, přívalový déšť, krupobití“, „dlouhotrvající sucha“ a obě výše zmíněné společenské hrozby týkající se dostupnosti a srozumitelnosti informací. Z hlediska hodnocení hrozby v pásmu mírného rizika jsou pak pomocí četnosti odpovědí hodnoceny jako rizikové „extrémní vedra a vznik tepelných ostrovů“, „dopravní situace“ (zejména stav silnic), „dostupnost bankomatů a směnárny“ a „nabídka zboží pro turisty“. Při hodnocení průměrem spadají do tohoto pásma jen „extrémní vedra a vznik tepelných ostrovů“.

Celkově lze tedy podle četnosti odpovědí vyhodnotit maďarskou stranu Nezáderského jezera jako destinaci, kde 43% hrozeb je vnímáno jako „zcela nerelevantních“ a další 28% hodnocených hrozeb jako „spíše nerelevantních“. 29% hodnocených hrozeb se ukazuje jako rizikových z toho 8% jako rizikových vysoce – viz graf níže. Zajímavé je, že přírodní hrozby spojené s extrémním počasím jako jsou „dlouhotrvající sucha“ a „extrémní vedra a vznik tepelných ostrovů“, jsou jako rizikovější vnímány na maďarské straně, byť z hlediska environmentálního by měly být v celém území stejné.

Graf 2 Podíl percepce míry rizika na maďarské straně Nezáderského jezera

Zdroj: vlastní zpracování

Při zprůměrování percepce míry rizika dospíváme v případě Maďarska k hodnotě -0,62, což lze vyhodnotit jako spíše bezpečnou destinaci. Ve srovnání s rakouskou stranou (výsledek -1,18) je ale situace v Maďarsku vnímána jako problematictější.

Celkové hodnocení percepce bezpečnosti turistické destinace

Při porovnání výsledků hodnocení pomocí četnosti odpovědí a průměru lze konstatovat, že vykazovaly obdobné výsledky. Hodnocení metodou dle četnosti odpovědí se hodí spíše pro vnitřní analýzu situace v turistické destinaci, hodnocení za pomoci průměru lze naopak lépe využít v případě porovnání bezpečnosti mezi jednotlivými destinacemi navzájem. Můžeme proto využít i podrobnější škálování, jak ukazuje následující tabulka.

Výsledný průměr	Míra percepce bezpečnosti destinace
-2 až -1,5	Destinace je vnímána jako zcela bezpečná
-1,5 až -1	Destinace je vnímána jako velmi bezpečná

-1 až -0,5	Destinace je vnímána jako nadprůměrně bezpečná
-0,5 až 0	Destinace je vnímána jako spíše bezpečná
0 až 0,5	Destinace je vnímána jako bezpečná s drobnými problémy
0,5 až 1	Destinace je vnímána jako mírně nebezpečná
1 až 1,5	Destinace je vnímána jako spíše nebezpečná
1,5 až 2	Destinace je vnímána jako vysoce nebezpečná

Tabulka 3 Míra percepce bezpečnosti destinace

Zdroj: vlastní zpracování

Při použití této škály nám pak rakouská strana Neziderského jezera s výsledkem -1,18 spadá do kategorie destinace vnímané jako velmi bezpečné a maďarská strana s výsledkem -0,62 mezi destinace vnímané jako nadprůměrně bezpečné.

Diskuse

Jak již bylo uvedeno v úvodu problematikou hodnocení bezpečnosti turistické destinace se dosud věnovalo jen velmi málo autorů. Jediný popsany „model pro hodnocení percepce bezpečnosti v turistických destinacích“, který vytvořili Korstanje a George (2017), prostřednictvím sjednávání cestovních pojištění trpí zásadním problémem, a to je dostupnost dat, z nichž by mohlo být hodnocení provedeno. V podmínkách výzkumu prováděného v České republice jsou data o sjednaných cestovních pojištích prakticky nedostupná, a tudíž je tento model na potenciálního českého turistu neaplikovatelný. Výhodou námi vytvořeného modelu je jeho snadná aplikovatelnost tj. relativně jednoduchý sběr dat, možnosti porovnání percepce potenciálních (tj. těch, kteří o cestě do destinace teprve uvažují) a skutečných turistů (tj. těch, kteří již destinaci navštívili), případně lze sledovat rozdíly percepce příjmových, věkových, vzdělanostních, ale také národnostních skupin.

Pro srovnání a verifikaci uvedené metody můžeme použít další práce našeho výzkumného kolektivu např. provedené hodnocení Kolumbie jako turistické destinace (blíže in Šilhánková a kol., 2018). Zde bylo na základě provedeného šetření mezi potenciálními návštěvníky země hodnoceno jako velmi bezpečných jen 6% hrozeb a dalších 38% bylo hodnoceno jako spíše bezpečných, v oblasti nebezpečnosti se pak objevilo 54% položek, z toho 11% jako velmi nebezpečných – viz graf níže.

Graf 3 Podíl percepce míry rizika v Kolumbii

Zdroj: Šilhánková a kol., 2018

Při užití metody průměru dosáhla Kolumbie hodnoty 0,31 (vypočteno z dat in Šilhánková a kol. 2018) tj. tato destinace je vnímána jako mírně nebezpečná. Ve srovnání s výše uvedenými hodnoceními rakouské a maďarské destinace jde tedy o zásadně odlišný výsledek, který odpovídá jak neznalosti a nezkušenosti českého turistu v této destinaci, tak i „pověsti“ této země jako světového distributora drog.

Závěr

Práce ukázala, že otázky destinační bezpečnosti se dostávají do popředí zájmu jak odborné veřejnosti, tak i kompetentních úřadů a zainteresovaných profesních skupin. Ovšem nástroje hodnocení destinační bezpečnosti jsou teprve ve fázi zrodu. Některé z nich jsou pro běžné hodnocení těžko dostupné (např. metoda hodnocení sjednáváných cestovních pojištění) nebo jsou příliš složité. Vedle toho, ale existují zaužívané metody obecné analýzy rizik, které jsou poměrně jednoduchými prostředky adaptovatelné i pro analýzy destinační bezpečnosti. Pro hodnocení percepce bezpečnosti v turistické destinaci se ukázala zvolená metoda DELPHI jako velice vhodná pro svou jednoduchost a širokou pochopitelnost. Na druhou stranu je třeba přiznat, že pro tento způsob hodnocení je třeba pracovat s relativně velkým vzorkem respondentů, což v případě převažujících individuálního turismu v řadě destinací může být problém. Další nevýhodou, zejména pro velké nadnárodní operátory v cestovním ruchu, může být rozdílné vnímání u různých národnostních či společensko-kulturních skupin (tj. co přijde bezpečné Čechům, mohou Japonci vnímat jako problematické). I s těmito omezeními je ale třeba konstatovat, že navržená a touto prací verifikovaná metoda hodnocení je široce uplatnitelná pro běžné operátory – cestovní kancelář v našem společensko-kulturním prostředí a může (zejména u bezpečnostně problematických lokalit) poskytnout zákazníkovi – turistovi lepší představu o tom, co ho ve vybrané destinaci čeká nebo může potkat.

Literatura:

- ANTUŠÁK, E., (2009). *Krizový management, Hrozby – krize - příležitosti*. Praha: Wolters Kluwer ČR. ISBN 978-80-7357-488-8
- CUI, F. a kol., (2016). An overview of tourism risk perception. *Natural Hazards*, vol. 82, no. 1, pp. 643-658. ISSN: 0921-030X. eISSN: 1573-0840. DOI: 10.1007/s11069-016-2208-1.
- KARL, M., SCHMUDE, J., (2017). Understanding the role of risk (perception) in destination choice: A literature review and synthesis. *Tourism*, vol. 65, no. 2, pp. 138-155. ISSN: 1332-7461. eISSN: 1849-1545.
- KORSTANJE, M. E., GEORGE, B. P., (2017). The construction of a security coefficient for tourist destinations based on travel insurance purchase behavior. *Tourism Analysis*. vol. 22, no.4, pp. 563-568. ISSN: 1083-5423. eISSN: 1943-3999. DOI: 10.3727/108354217X15023805452158.
- LIU, A., PRATT, S., (2017). Tourism's vulnerability and resilience to terrorism. *Tourism Management*. vol. 60, pp. 404-417. ISSN: 0261-5177. eISSN: 1879-3193. DOI: 10.1016/j.tourman.2017.01.001.
- PAPPAS, N., PAPTAEODOROU, A., (2017). Tourism and the refugee crisis in Greece: Perceptions and decision-making of accommodation providers. *Tourism Management*. vol. 63, pp. 31-41. ISSN: 0261-5177. eISSN: 1879-3193. DOI: 10.1016/j.tourman.2017.06.005.
- PONDĚLÍČEK, M., TOUŠKA, M., (2017). Změna klimatu a její vliv na bezpečnost turistů ve vybraných místech východního Barrandienu. In XX. *Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 780-785. ISBN 978-80-210-8558-2. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-8587-2017-102.
- PROCHÁZKOVÁ, D., (2011). *Analýza a řízení rizik*. Praha: České vysoké učení technické v Praze. ISBN 978-80-01-04841-2
- ŠILHÁNKOVÁ V., ARIAS GOMÉZ, J., ANTOŠOVÁ, G. a PONDĚLÍČEK, M. (2018) Zjišťování percepce destinační bezpečnosti jako nástroj rozvoje cestovního ruchu (na příkladu Kolumbie). In KLÍMOVÁ, V., ŽÍTEK, V. (eds.) XXI. *Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, s. 603-610. ISBN 978-80-210-8969-3

VELIČKO, J., (2015). Analýza rizika- poznámky z praxe. *Časopis 112*. vol. 14, no. 6. [online]. [cit. 2.3.2018]. Dostupné z: <http://www.hzscr.cz/clanek/casopis-112-rocnik-xiv-cislo-6-2015.aspx?q=Y2hudW09NA%3D%3D>.

Kontaktní adresa autora:

doc. Ing. arch. Vladimíra Šilhánková, Ph.D., Vysoká škola regionálního rozvoje a Bankovní institut – AMBIS, Nárožní 2000/6, 158 00 Praha, Česká republika, E-mail: vladimira.silhankova@ambis.cz

Mgr. Michael Pondělíček, Ph.D., Vysoká škola regionálního rozvoje a Bankovní institut – AMBIS. Nárožní 2000/6, 158 00 Praha, Česká republika, E-mail: mpondelicek@gmail.com

Regional view on young farmers in the Czech Republic

Ondřej Šimpach, Marie Šimpachová Pechrová

Abstract:

The problem of generation renewal is well acknowledged in the European Union. Hence, the young farmers are supported in the framework of the Common Agricultural Policy by investment subsidies and by income support in a form of payment on the area of agricultural land. The knowledge of the structure of farmers is important for policy-makers when they target the incentives to support the generation renewal. Therefore, the aim of the paper is to describe the structure of the young farmers in the Czech Republic from regional point of view, characterize their differences in number, production type, labour and range of standard production. Using Eurostat data for farmers under 40 years it was found out that the highest share of young farmers is in Middle Moravian region. Farms managed by young farmers are smaller in terms of utilized agricultural land, number of livestock units and number of employed persons as same as in average standard production in Moravian-Silesian and Middle Moravia. On the other hand, in Moravian Silesian region is the highest share of farms with livestock. Different structure needs different type of support as it is e.g. more financially demanding to set-up a farm with livestock than with crops production only.

Key words:

farmers' structure, subsidies, young farmers, Common Agricultural Policy

Introduction

General ageing of farming population is an important dimension of structural change in the EU. (Rovný, 2016) "The aging farming population has a significant influence on production agriculture, succession planning, successors, and farmland usage." (Zou et al., 2018) According to current studies, it may seem that problems of aging have only developed countries with a regressive demographic structure where the share of agriculture on the total GDP is low, but this issue of young farmers' shortage is becoming more and more not only Europe-wide but global. In order to prevent aging of the agricultural sector, demographics, statisticians and mainly politicians in the relevant ministries are conducting many local and sociological surveys. We can mention e.g. paper by Berk (2018), who analysed factors affecting the exit from farming of young farmers in Turkey. He used data "through face-to-face interview method with 85 selected young farmers (aged 15–40 years) engaged in agricultural activity in the Nigde province in 2017." His main conclusion statements are, that "rural investment support should be increased; entrepreneurship and innovation trainings should be expanded by encouraging training on agriculture. It would be beneficial to develop different applications such as distance learning modules and digital agriculture." Those educational programmes might have an effect as younger farmers are more likely to participate in educational programs than older farmers (as examined by Harwood et al., 1999).

It is necessary to support young farmers also to ensure competitiveness of European agriculture. According to Kontogeorgos et al. (2014) "the sector suffers from the lower investment and innovation propensity of elder farmers (a horizon problem)". This is in line with the study of Davis et al. (2013a), who found out that "Younger farmers have a longer planning horizon and tend to invest more heavily in business growth than comparable older age groups". As a result, "aging of the labour force exacerbates the production efficiency" (Saiyur et al., 2018). Zagata and Sutherland (2015) examined Eurostat data on young farmers in the EU and proclaimed that their statistical analysis "demonstrates considerable differences in farm structure between old and new member states, and provides support for the contention that young sole holders are more likely to operate modernised, profitable farms." Farms innovation

patterns also differ depending on the type of land use, finances and breeding management practices (see study of McKillop et al., 2018).

Walters et al. (2018) tried “to improve the productivity and profitability of a new generation of farmers in the Wimmera Mallee, Victoria, Birchip Cropping Group in partnership with the State Government (Agriculture Victoria),” resulting to establishment “the GAPP (growth, adoption, production and profit) program”. They organised so called “GAPP meetings” in Australia, which were “member-led and included presentations, discussions, crop walks and trips outside their regions.” Mayett-Moreno et al. (2018) introduced “an exploratory and descriptive research project aimed at understanding young farmers' views of a community-based ecotourism (CBE) project.” Their analysis “elicited an important inquiry in relation to environmental inter-generation: what kind of development are future generations pursuing?”

Generation renewal is supported in the EU by subsidies. “The two main policy approaches to promoting structural adjustment in EU agriculture are Farmer Early Retirement Schemes and New Entrant Schemes for Farmers” (Davis et al., 2013b). Operation Setting up of young farmers facilitates establishment of farmers under 40 years of age, who set up for the first time as head of an agricultural holding, possess adequate occupational skills and competence, and submit a business plan for the development of their farming activity. (Matthews, 2013) “The measure has been designed to affect people living in rural areas with direct impacts to farm incomes and with indirect impacts on society by supporting rural employment and maintaining the social fabric of rural areas”. (Bournaris et al., 2016). Besides, farmers under 40 years also receive higher direct payments on first 90 hectares of land. The effects of the support are ambiguous. For example, Pechrová (2015) could clearly concluded whether the farms improved after receiving the support by young farmers under measure 1.3.1 Setting up young farmers' businesses as sometimes ROA, ROE or ROS increased after obtaining the subsidy, but sometimes otherwise. Nevertheless, the knowledge of the structure of farmers is important for policy-makers to target the incentives to support the generation renewal. Certain typology of Czech farms was already elaborated by Divila and Doucha (2005), but it did not include the classification according to the age of the farm's manager.

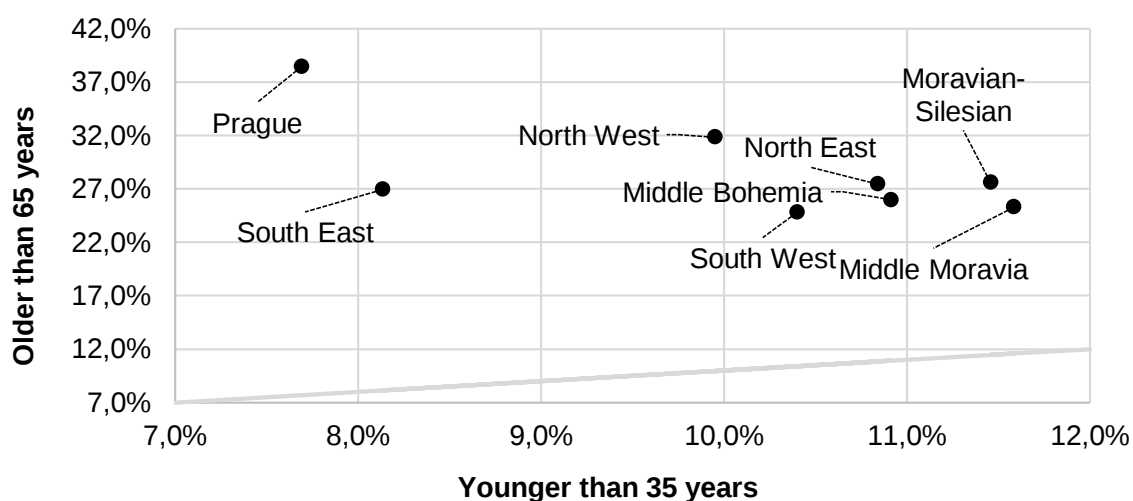
Materials and Methods

The aim of the paper is to describe the structure of the young farmers in the Czech Republic from regional point of view, characterize their differences in number, production type and obtaining of subsidies. We pay attention only to the managers of the holdings (regardless if they are physical or legal persons). (The age structure of the total workforce was examined e.g. by Doucha et al., 2011) Since June 2018, Eurostat (2018a) provides data for farmers between 35 to 39 years. Before, only the categories between 25 to 34 years and 35 to 44 years were available. Data are available on NUTS 2 level. This enables us to precisely assess the regional differences. Particularly we pay attention to the differences in the number (share) of the farmers under 40 years in particular NUTS 2 region and we put those numbers in the relation with the number (share) of farmers older than 65 years, i.e. in fact in the retirement age. Then we examine the average size of the holding measured by the acreage of utilized agricultural area (UAA) and share of the UAA farmed by young farmers in particular region. Size of the holding is also measured by the average number of livestock units (LU) and average number of annual work unit (AWU). Then the performance is assessed by the amount of standard output (SO) in euros. SO “is the average monetary value of the agricultural output at farm-gate price, in euro per hectare or per head of livestock” (Eurostat, 2017).

Results and Discussion

There are 2 710 young farmers in the CR (included in the survey of CZSO – i.e. having more than 5 ha of agricultural land) in 2016 (data for year 2016 updated in 2018) which accounts to 10.2%. The share of farmers under 35 years decreased from 11.7% in 2010, currently it is only 4.4% (Data for farmers under 40 years are not available in year 2010). The highest share of young farmers is in Middle Moravian region (11.6%) and Moravian Silesian

region (11.5%). On the other hand, the lowest share was in Prague (7.7%) and South East (7.1%). There were 3 to 8 times more men than women. In Prague, there was even no female, but 10 male farmers. The relation of young farmers to the farmers that are retired is displayed at Graph 1. Farming population is getting older, for each farmer younger than 35 years there are almost 3 farmers older than 65 years (i.e. in retirement age). Hence, all regions are above the line that marks the symmetry between shares. The worst situation is in Prague (5 retired farmers per one young), but this region is special as it is capital city. Then, there are 3.3 older on 1 younger in South East and 3.2 in North West region. In other regions, the share was between 2.2 to 2.4.

Graph 1: Relation between groups of farmers under 40 years and over 65 years

Source: Eurostat (2018a), own elaboration

The highest average acreage accounted to 201.7 ha in North West, where 200 young farmers farmed on 40.3 thous. ha and 185 ha in Middle Bohemia, where 370 young farmers farmed on 68,5 thous. ha. Contrary to that, the smallest holdings of young farmers were present in Moravian-Silesian region, only 79.4 ha, where 220 farmers had only 14.5 thous. ha. The share of young farmers' holdings on the total UAA of the region also differs. On average, young farmers are present on 11.9% of UAA of the CR. The share in particular regions varies from 8.6% in Moravian Silesian to 13.3% in North East. 13.2% is in North East and West and 12.5% in Middle Bohemia. Characteristics of young farmers in NUTS 2 regions in relation to the average of the CR is displayed in Graph 2. Region Prague is extraordinary (and hence not shown in the graph), as the level of farms' characteristics are too high. When we take the average of the CR as a measure, we can see, that North East region is on the same level (average acreage of a farm was 151.8 ha) and Prague almost on same level (145 ha on average). Then regions South East, Middle Moravia and Moravian-Silesian are below and others above average.

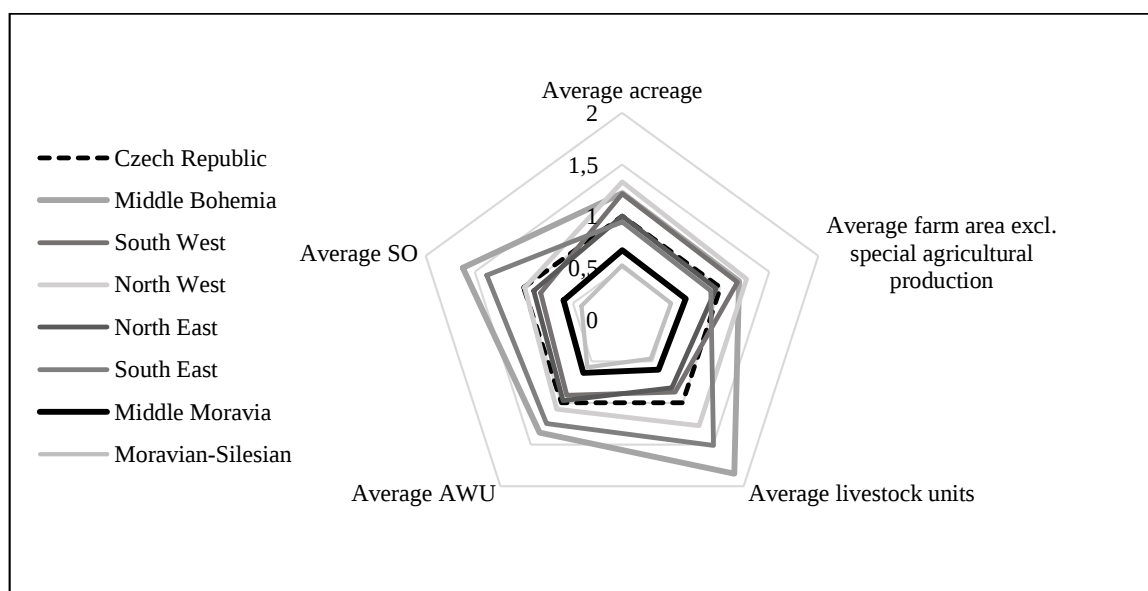
Average farm area without special agricultural production was the highest in Prague (1 718 ha), but it was an exception as there were only 10 young farmers on 17.2 thous. ha of land. The average for CR is 159.9 ha, so the North West value (203.1 ha) was above average as same as in Middle Bohemia (190.9) and South West (187.8). Moravian-Silesian farms were again the smallest.

Eurostat also provides data about number of farms with livestock and number of livestock units (1 LU = 500 kg of live weight of the livestock) at farms. On average, 79.0% of farms in the Czech Republic have livestock, but in Prague there is none and in South East only 56.9%. On the other hand, in Moravian-Silesian region, almost all farms have livestock (95.5%) as same as in Middle Bohemia (94.2%). The farms with livestock production of young farmers in the CR had on average 100.7 livestock units, but in Middle Bohemia the number was much

higher (186.0 LU) which means that the state of livestock was almost 3 times higher than in Moravian-Silesian region (47.5 LU per one farm of a young farmer). Above average number of LU was also noted in South East (152.1 LU) and North West (128.2 LU).

Regarding the workforce on a farm measured by AWU, there were 4 on average for the CR and almost 5.4 in Middle Bohemia. This is needed as the farms here are the largest in terms of the acreage and number of LU. Then, the average AWU 4.9 was noted in South East region and 4.3 in North West region. In other regions, the number of AWU was below average.

Finally, the standard output was on average 216.4 thous. euro, but many farms in different regions had higher such as in Prague (345.0 thous euros), Middle Bohemia (351.1 euros) and South East (297.5 euros). On the other hand, the less output was generated by farms in Moravian-Silesian region (89.9 ha).

Graph 2: Characteristics of young farmers in NUTS 2 regions in relation to the average of the CR (Prague not displayed)

Source: Eurostat (2018a), own elaboration

Despite that the policy-makers see the problem of ageing as urgent, e.g. Zagata and Sutherland (2015) proclaimed that their “analysis of Eurostat figures evidences considerable national differences in young farmer numbers, suggesting that there is no shortage of young farmers at national level in Germany, France, Switzerland, Finland, Austria, France, the Czech Republic and Poland”. However, they compare the EU’s member states among each other and hence the problem might not seem that urgent. However, we have now new data on farmers from 35 to 39 years and can see that the number of farmers under 35 years is even smaller (1 180) than the number of famers in this category (1 530). It may seem that 10.2% share of farmers under 40 years is relatively high, but if we take only the category up to 35 years, then the share is only 5.8%. And talking about the youngest under 25, there are only 100 of them. We suggest focusing on the research in the area of motivation and barriers of young farmers to enter the sector in order to find out the causes of low interest of young people to enter the sector. Certain outline in a literature review was elaborated e.g. by Šimpachová Pechrová (2017). The challenge for the future research is to perform a primary survey in the regions and to analyse the results also territorially, whether the motivation and barriers of young farmers to enter the sector differs depending on the region of the Czech Republic.

Conclusion:

The problem of generation renewal is well acknowledged not only in the EU, but also in other developed countries where the share of agriculture on the total GDP is low and in some development countries. In the EU, the young farmers are supported by the financial means from the Common Agricultural Policy. There are investment subsidies and income support in a form of payment on the area of agricultural land. The knowledge of the structure of farmers is important for policy-makers when they target the incentives to support the generation renewal. Therefore, the aim of the paper was to describe the structure of the young farmers in the Czech Republic from regional point of view, characterize their differences in number, production type, labour and range of and standard production.

Based on newly available Eurostat data for farmers under 40 years it was found out that the highest share of young farmers is in Middle Moravian region. Farms managed by young farmers are smaller in terms of utilized agricultural land, number of livestock units and number of employed persons as same as in average standard production in Moravian-Silesian and Middle Moravia. On the other hand, in Moravian Silesian region is the highest share of farms with livestock. The largest farms were in Middle Bohemia (measured by the acreage, number of LU, AWU and standard production) that is not surprising as according to the Eurostat (2018b) classification it is Predominantly urban (and hence more developed) region.

Different structure needs different type of support as it is e.g. more financially demanding to set-up a farm with livestock than with crops production only. The investment subsidies provided may be higher in certain regions with low share of young farmers in order to attract people into the sector (if there is a potential, enough available suitable land etc.).

This paper was supported by Internal Research Project of Institute of Agricultural Economics and Information No. 1113/2018.

Literature:

- BERK, A. (2018). Factors affecting the exit from farming of young farmers in Turkey: the case of Nigde province. *Ciência Rural*, Vol. 48, No. 8, Article Number: e20180471.
- BOURNARIS, TH., MOULOGIANNI, CH., ARAMPATZIS S., KIOMOURTZI, F., WASCHER, D. M., MANOSA B. (2016). A knowledge brokerage approach for assessing the impacts of the setting up young farmers policy measure in Greece. *Environmental Impact Assessment Review*, Vol. 57, pp. 159–166.
- DAVIS, J., CASKIE, P., WALLACE, M. (2013a). Promoting structural adjustment in agriculture: The economics of New Entrant Schemes for farmers. *Food Policy*, Vol. 40, pp. 90–96.
- DAVIS, J., CASKIE, P., WALLACE, M. (2013b). How Effective are New Entrant Schemes for Farmers? *EuroChoices*, Vol. 12, No. 3, pp. 32–37.
- DIVILA, E., DOUCHA, T. (2005). Typology and income situation of farm house-holds in the Czech Republic. *Politická Ekonomie*, Vol. 53, No. 4, pp. 495–511.
- DOUCHA, T., SPĚŠNÁ, D., DRLÍK, J., RATINGER, T. (2011). *Zaměstnanost v zemědělství ve vztahu k rozvoji venkova [prezentace]*. Praha: Ústav zemědělské ekonomiky a informací. URL: https://www.uzei.cz/data/usr_001_cz_soubory/vr_doucha_rating.pdf
- EUROSTAT (2017). *Standard Output coefficients*. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/agriculture/so-coefficients>
- EUROSTAT (2018a). Farm indicators by agricultural area, type of farm, standard output, sex and age of the manager and NUTS 2 regions [ef_m_farman]. In: *Eurostat – Data Explorer*, URL: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ef_m_farman&lang=en
- EUROSTAT (2018b). Archive: Urban-rural typology. In: *Eurostat Statistics Explained*, URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Archive:Urban-rural_typology
- HARWOOD, J., HEIFNER, R., COBLE, K., PERRY, J., SOMWARU, A. (1999). *Market and Trade Economics Division and Resource Economics Division*. Economic Research Service, U.S. Department of Agriculture. Agricultural Economic Report No. 774, Washington, DC 20036-5831. URL: <https://ageconsearch.umn.edu/bitstream/34081/1/ae990774.pdf>

- KONTOGEORGOS, A., MICHAILIDIS, A., CHATZITHEODORIDIS, F., LOIZOU, E. (2014). "New Farmers" a Crucial Parameter for the Greek Primary Sector: Assessments and Perceptions. *Procedia Economics and Finance*, Vol. 14, pp. 333–341.
- MATTHEWS, A. (2013). Wasting money on young farmers? *CAP Reform.eu*, [May 27, 2013] URL: <http://capreform.eu/wasting-money-on-young-farmers/>
- MAYETT-MORENO, Y., VILLARRAGA-FLOREZ, LF., RODRIGUEZ-PINEROS, S. (2018). Young Farmers' Perceptions about Forest Management for Ecotourism as an Alternative for Development, in Puebla, Mexico. *Sustainability*, Vol. 9, No. 7, Article Number: 1134.
- MCKILLOP, J., HEANUE, K., KINSELLA, J. (2017). Are all young farmers the same? An exploratory analysis of on-farm innovation on dairy and drystock farms in the Republic of Ireland. *Journal of Agricultural Education and Extension*, Vol. 24, No. 2, pp. 137–151.
- PECHROVÁ, M (2015). The profitability and technical efficiency of young farmers supported from Rural Development Programme. In: *Martincik, D; Ircingova, J; Janecek, P (Ed.): 33rd International Conference on Mathematical Methods in Economics (MME)*, pp. 618–623.
- ROVNÝ, P. (2016). The Analysis of Farm Population with Respect to Young Farmers in the European Union. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Vol. 220, pp. 391–398.
- SAIYUT, P., BUNYASIRI, I., SIRISUPLUXANA, P., MAHATHANASETH, I. (2018). The impact of age structure on technical efficiency in Thai agriculture. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, In Press, Corrected Proof.
- ŠIMPACHOVÁ PECHROVÁ, M. (2017). What is the motivation and barriers for young people to enter the agricultural sector? In: *Reprodukce lidského kapitálu – vzájemné vazby a souvislosti (RELIK 2017)*, pp. 454–461.
- WALTERS, L., SEVERIN, J., FERRIER, L. (2018). Filling the GAPP: supporting young and women farmers to grow, adopt, produce and profit. *Rural Extension and Innovation Systems Journal*, Vol. 14, No. 1, pp. 110–116.
- ZAGATA, L., SUTHERLAND, L.-A. (2015). Deconstructing the 'young farmer problem in Europe': Towards a research agenda. *Journal of Rural Studies*, Vol. 38, pp. 39–51.
- ZOU, B., MISHRAB, A. K., LUO, B. (2018). Aging population, farm succession, and farmland usage: Evidence from rural China. *Land Use Policy*, Vol. 77, pp. 437–445.

Contact address:

- Ing. Ondřej Šimpach, Ph.D., Faculty of Informatics and Statistics, University of Economics Prague, W. Churchill sq. 4, 130 67 Prague 3, Czech Republic, E-mail: ondrej.simpach@vse.cz.
- Ing. Marie Šimpachová Pechrová, Ph.D., Institute of Agricultural Economics and Information, Mánesova 1453/75, 120 00 Prague 2, Czech Republic, E-mail: simpachova.marie@uzei.cz.

Sociální pracovníci a fundraising v Ústeckém kraji

Social workers and fundraising in the Ústí Region

Dita Štyvarová, Jitka Laštovková, Michaela Jánská, Eva Fuchsová

Abstrakt:

Příspěvek je zaměřen na širší kontext získávání peněz na sociální účely od soukromých dárců v prostředí znevýhodněného regionu, konkrétně Ústeckého kraje. Kombinuje dva zdroje informací a jejich prostřednictvím dvě výzkumné techniky – kvalitativní výzkum mezi neziskovými organizacemi a donory a dotazníkové šetření mezi sociálními pracovníky, zaměřené na kompetence. Cílem analýzy dat výzkumů je odpovědět na otázku, jak lze rozumět získávání peněz na sociální účely ve znevýhodněných oblastech a jak s tímto tématem pracují zainteresovaní sociální aktéři? Kontext ekonomických ukazatelů rámuje regionální specifika do obecnějšího rámce, který přesahuje případovou studii znevýhodněné oblasti.

Klíčová slova:

fundraising, znevýhodněný region, sociální práce, kompetence

Abstract:

The article is focused on the broader context of raising funds for social purposes from private donors in the environment of disadvantaged regions, particularly the Ústí Region. It combines two sources of information and two research techniques -- qualitative research of non-profit organisations and donors and a questionnaire-based method of research focused on competence among social workers. The goal of the analysis of the research data is to answer the questions, How can fundraising for social purposes in socially excluded localities be understood? And how do particular social stakeholders work with this topic? The context of economic indicators frames regional specifics in a more general framework that exceeds the case study of a disadvantaged region.

Key words:

fundraising, disadvantaged region, social work, competence

Introduction

The specific history of the Czech Republic as a post-communist country and the Ústí Region as the former Sudetenland creates a socio-cultural context where philanthropic behaviour does not have a natural presence. It is thus important to ask the question of to what extent organisations are active in the social segment, and whether social workers, as their representatives, are ready or willing to work with the idea that it could be necessary to secure funds for their activities from other, additional sources in the future, i.e. to what extent fundraising is considered an important know-how for social workers in the framework of particular organisations.

The goal of the article is to answer the question of how to understand fundraising for social purposes in socially excluded localities and how particular social stakeholders work with this topic. Is it an underappreciated job due to an accumulation of disadvantages as expenses are higher and sources are more limited, or do the advantages of community solidarity and responsibility prevail?

The Ústí Region in view of regional disadvantage

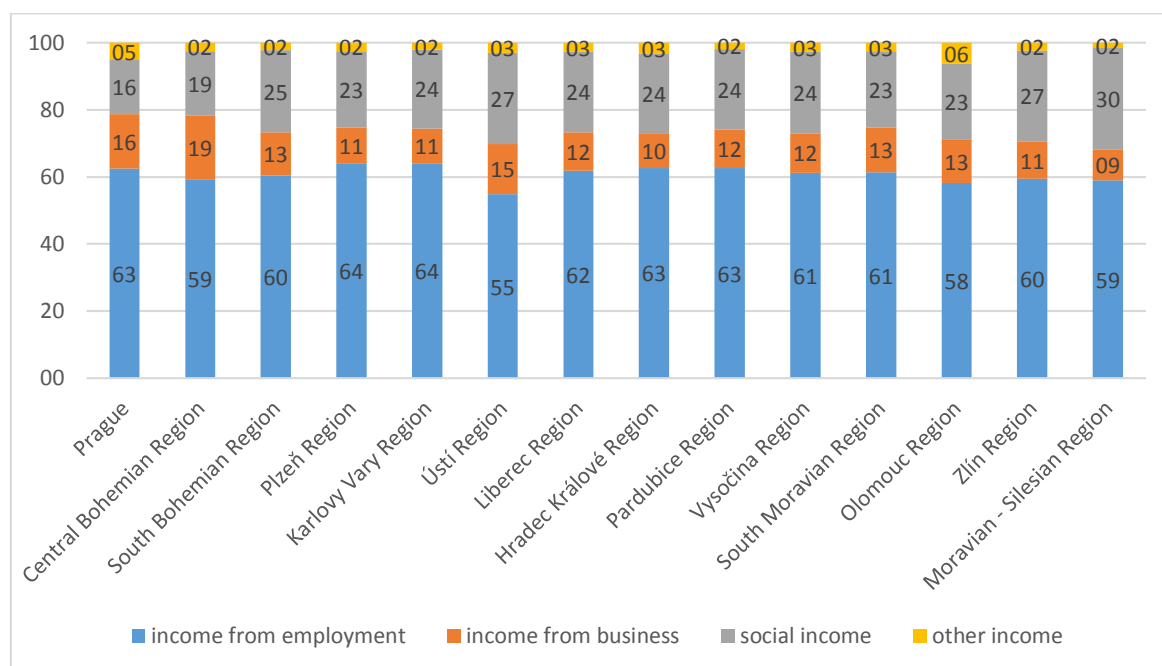
According to the Strategy for Regional Development of The Czech Republic, the Ústí Region is considered a disadvantaged region with a dominance of problematic districts in terms of economy. It is characterised by the highest number of localities jeopardised by social exclusion and socially excluded localities located primarily in large city localities (GAC, 2015) (MMR, 2013).

Different life conditions and unequal economic opportunities in the particular regions of a larger unit are marked as regional disparities (Vorauer, 1997) and can be separated into three basic kinds. Economic disparities are described with the help of economic and developmental capacity indicators, the regional product and the unemployment rate. Territorial disparities are related to geographic, natural, and technological conditions, such as the environment, the availability of markets, education, services and infrastructure (Kutscherauer, et al., 2009). The third pillar is formed by social disparities, which can be considered the most important because they are the direct impact of economic development. They also directly reflect the conditions of the life of the inhabitants and social costs in regions (Dunfort, 2009). They can also be divided into three sub-categories (Kutscherauer, et al., 2009): inhabitants (including living standard, migration and segregation), social infrastructure (healthcare, education, cultural and social services) and socially pathological phenomena (social exclusion, crime rate).

Different approaches to the problem of undeserved disparities are related to different theoretical grounds. The original idea from the 18th century stated that it was possible to secure prosperity with the help of a suitable combination of optimal climate, arable land and a sufficient amount of raw materials. The idea gradually transformed, and the emphasis was then on the spirit of enterprise and the quality of human resources, i.e. cultural factors. One of the main ways of thinking was to promote the idea that inequalities were caused by the failure of the market and must be corrected by interventions from the outside. The extreme neo-Marxist version of unbalanced development explains disparities as a result of exploitation. Another approach saw a solution in the transfer of universally valid procedures determined by the positive experience of another region. Its effort was to replicate the creation of so-called growth poles. Some regions actually experienced a significant technological revolution; however, this economic boom was not reflected in the growth of living standard for all inhabitants. This paradox is called bi-modal production. Current research includes many different approaches applied with respect to the uniqueness of particular localities (Higgins, 2017). Other studies' results promise larger diversity. The studies investigating the impact of the European regional policy found out that disparities were not reduced even in spite of all measures taken. On the other hand, the disparities grew, which could put the stability of the entire EU in jeopardy (Nahtigal, 2013). The question remains whether or not particular national governments should have the competence to determine their own goals and tools. It is possible to find authors who defend the idea (Onofrei & Cigu, 2017) and also authors who show a more reserved approach. The decentralisation itself does not guarantee better results, and it often leads to even more problems in less developed regions (Pose & Ezcurra, 2009). Many studies emphasise the positive role of (social) innovations in the reduction of inter-regional imbalance (Lau & Lo, 2015), (Juknevičienė, 2017).

Below are data about the current situation in the Ústí Region mentioned in a brief illustrative summary: the population in the Ústí Region has been decreasing since 2010 (ČSÚb, 2017). Even in spite of a relatively younger population, the region shows the lowest marriage rate and a significantly higher divorce rate compared to the rest of the regions. The region is ranked first in the share of net incomplete families (6.3%), which means a higher number of families with only one parent, usually a mother, living alone with one or more children (ČSÚb, 2017). Together with the Karlovy Vary Region, the Ústí Region shows the highest rate of people with only basic education and the lowest rate of inhabitants with a university degree (ČSÚ, 2014). Together with the Moravia-Silesia Region, the Ústí Region is a region with the highest unemployment rate (5.4% in 2017, Moravian-Silesian Region: 5.8%). A disposable income per one household member shows the lowest value in all regions of the Czech Republic (MPSV, 2017). The Ústí Region is significantly different from other regions

also in terms of income structure. Income from employment (see Graph no. 1) forms only 55% of total income, i.e. the lowest share among all regions in the Czech Republic. Social income with a share of 27.2% puts the region in second place right behind the Moravian-Silesian Region (ČSÚa, 2017).

Graph 1: Income structure

source: ČSÚa, Výběrové šetření příjmů a životních podmínek domácností EU - SILC 2016, 2017

The number of paid material poverty benefits is, with the exception of the additional payment for housing, the highest in the Czech Republic. In an environment with an increased concentration of social problems, such as the Ústí Region, it is necessary to seek an efficient mechanism to lead to the improvement of social services for inhabitants and to contribute to the gradual elimination of negative socio-economic phenomena. The role of the state, or the securing of all social services from public budgets, is doubted, and one asks to what extent should companies (in the framework of the corporate social responsibility) and individuals contribute to the solution to the problems.

The article deals with principles of voluntary formalised solidarity and public-service solidarity (Vojtíšek, 2016) (Tomeš, 2018). Voluntary formalised solidarity is a concept based on voluntary contributions, whose distribution is managed and organised by formalised institutions (such as non-profit organisations), who by themselves define the group of people involved in the solidarity (Vojtíšek, 2016). Such institutions are also responsible for both income and expenses. Public-service solidarity (mandatory, defined by the legal system) is a foundation of social policy. It is defined by the legal system as well as related duties and sanctions for not complying with it (Tomeš, 2018).

The above-mentioned terms differ from family solidarity and spontaneous solidarity (applied in extraordinary situations, such as natural disasters or illness). When assessing the trends, it is not possible to ignore the erosion of family solidarity and spontaneous solidarity (looser family relations, the crisis of trust) mentioned since Durkheim (Durkheim, 2004) for their impact on the reduction of the motivation to contribute in public-service solidarity (Judt, 2010). The less state, the more market does not apply in this case as both deal with the crisis of legitimacy. The problem of multi-channel funding and the ability of organisations to secure funds would be more substantial in the future.

Methodology

The article combines data from two methods of research with a goal to cover the segment of funding of organisations active in the segment of social services, particularly with an emphasis on private donors. The combination of both pieces of research will likely answer the question of whether raised demands for expenses in the social segment in a disadvantaged region bring the necessity for non-profit organisations and social workers in particular to focus more on fundraising.

The view of corporate donors and representatives of particular organisations is determined by the results of a qualitative research among representatives of six non-profit organisations, seven firms and two foundations carried out in 2016 – 2017. All the organisations were headquartered in the region or were active there with the help of their branches. We work with a secondary analysis of data from semi-structured interviews with representatives of the above-mentioned entities. The interviews are primarily focused on the problem of the support of undeserving poor from private funds. The majority of the interviews focused on the methods of fundraising and obstacles to it, i.e. topics analysed in this paper. We work with exact transcriptions of the semi-structured interviews, which have been coded and categorised. We only use selected categories with regard to the subject and goal of the paper. We are aware of the fact that the goal of the primary research influences the sample of informants, i.e. we work with the responses of representatives of organisations, whose target group was the category of undeserving poor (people considered unacceptable by the general public), and firms, who supported such specific organisations. The purpose of the selection definitely influence the spectrum of responses, however, this can be considered an advantage in this case because it covers the responses of informants who find it the most difficult to raise money from private funds.

The second piece of research is formed by a questionnaire survey among social workers in the Ústí region conducted by FSE UJEP. In this case, it is a secondary analysis of data from the survey originally focused on social workers' competence. We choose entries from the survey related to fundraising for organisations active in the social segment. The survey was carried out in 2016 and was distributed in pen and paper and in an electronic version to 48 organisations from the database of FSE UJEP's study programme of Social Policy and Social Work. The results cannot be considered representative and cannot thus be generalised, however, they show, with a high rate of probability, trends and connections related to the decision-making process and competencies of this professional group.

Questionnaires were filled out by 107 respondents – 6 men (5.6%) and 101 women (94.4%) -- which generally reflects the gender distribution in the branch. In terms of the length of their professional experience, the sample was divided into three parts of about the same size. Some 32% of respondents were active in the segment for a period of up to three years, 32% of respondents showed experience of 4-10 years and 37% of respondents were active in the segment for over 11 years. A total of 47% of the surveyed respondents were working in state administration or self-governing bodies, some 19% said they worked in a state-funded institution and 31% worked for a non-profit or church organisation.

The data from the above-mentioned questionnaire survey was statistically processed with the help of the software SPSS. Correlation coefficients were calculated in the software SPSS Statistics with the help of the Spearman coefficient at the level of significance 0.01 and 0.05.

Results – prospects of raising money for social purposes

Quantitative survey

We proceed from the previous findings of the quantitative research (Fuchsová, Laštovková, & Jánková, 2018) stating that the territorial viewpoint, i.e. the support of community at the point of business, seemed to be a relevant viewpoint (and de facto almost the only universal one) for firms when making decisions about supporting unaccepted groups. This applies both in terms of the direct support of a project and the decision to use an independent

foundation for support. According to the responses, this could be caused by the local patriotism of the management of a company, the regard of employees coming from the region or one of general CSR principles.

The focus on the region we live inwe are active here, live here and want to return part of our success to the region.

And these are also principles used by non-profit organisations asking companies for support.

... so it would be for instance companies active somewhere close. Companies having some experience with the problem.

A relation to a territory seems to be an important factor in making a decision about the support of groups that could be considered controversial from different points of view. Such perceived responsibility means the acceptance of all the problems occurring in a territory and participation in the solution to the problem.

If the territorial viewpoint is important for donors when making decisions about support, what connections are observed for fundraising in the social segment in a disadvantaged region? How do companies and non-profit organisations understand that, and how do they work with it?

The qualitative survey among the non-profit organisations and supporting entities revealed rather unequivocally a significant matter perceived by both parties – if non-profit organisations want to get money from corporate donors, it is necessary to accept an economic perception of the world, metaphorically stated, in categories of cost and income. The non-profit organisations themselves perceive this reference framework as more “professional,” even though they reflect that priorities differ.

We have to express our results well, we have to prove our economy, transparency and viability to be perceived not only as a bunch of enthusiasts. They have to see the professionalism. The point is that one cares about service quality standards in the social sector and it leads to those processes. It leads us to do it well. In terms of the private sector, the rhetoric should be rather focused on the results, not the processes.

Companies perceive this economic discourse as the only correct and possible one without any doubt. And, because they think this is the only way, they often choose a way to help non-profit organisations to adjust to it. For instance they organise lessons and seminars focused on the education of non-profit organisations’ representatives in the field of self-presentation and fundraising.

...they (non-profit organisations) should not just ask for money from us, they should not just receive grants from us. We want them to learn how to get the money elsewhere, how promote themselves...

One of the foundations, as an intermediary for the process, also mentions possible causes of the fact – lack of motivation of non-profit organisations to focus on private donors because the state provides them with a sufficiently large financial cushion to cover their necessary costs.

...but also, the question is whether those things should be, in the future, so greatly supported by public funding or if there is a way to seek out how to change it a bit. However, we do not see any willingness, as those non-profits have huge amounts of money from the ministry of labour and social affairs, and they do not have a reason to perform any marketing, PR or long-term work with donors.

Strategies chosen by addressed non-profit organisations in the region to raise money are rather more intuitive than professional. This is also according to the words of the informants themselves.

Some representatives of non-profit organisations literally give up such strategies on “their” regional level even though they know this means a disadvantage and an unsustainable situation in the future.

Really our priorities are to maintain the services and to take care of the social segment. Such matters are way out of that ... we have done some events, activities, which provided

some outputs; however, it should be targeted and elaborated. This cannot be done when managing a service or doing something else.

The organisations are thus stuck in a loop when they do not have the time or money for activities that would generate funds. This confirms the below-mentioned findings from the questionnaire survey -- fundraising is a highly specialised activity performed only by some organisations. It is de facto perceived as a luxury.

We do not have enough money to hire enough people to perform only this activity.

The only one among the addressed organisations that formulated a vision of its future focused on something other than public funds. We think it is important that the reflection on financial planning was framed in a project someone had to develop inside the organisation, i.e. the primary investment in the fundraising was important, because "money makes money."

We have received a project for operation of the entire organisation for the next five years, and fundraising was one part of it ... focused on those individual corporate donors. Because the project period will end in 2020 ... and then there will only be some small grants provided by municipalities, a humanitarian fund or the town hall. It is not such a big amount of money as the funds from those European funds. It is about millions in the European funds, and here it is about tens of thousands.

The responses rather clearly stated that such a small portion of funds came to the operation of the organisations and their activities from private entities that the organisations were not motivated enough to intensively focus on fundraising. It is more economical for them to rely on money provided by the state, a region or the European Social Fund.

Questionnaire survey results

In the following analysis of results of a questionnaire survey among social workers in the Ústí Region, we work with selected questions focused on those activities performed by social workers related to the economic operation of their organisation.

In response to a question about the share of working hours dedicated to particular activities, this content requirement is fulfilled by items *securing the economic stability of the organization* and *writing projects*. Respondents were supposed to choose the share of their working hours dedicated to the activities on a scale from 1 to 6 (1 vast majority, 6 minimal), or say they did not perform the activity at all.

Compared with other items, the respondents mostly said that they did not perform the activities to secure an organisation economically or project writing at all. The high value of the variance indicates that this was the point on which the responses of particular social workers differed the most. Even though the average can only barely be used as a variable due to the high value of variance, it has been confirmed that these were the activities performed the least in comparison with either the activities labelled as expert activities (e. g. work with clients) or the administrative ones (see Tab 1).

Tab. 1: Average and variance values of particular working activities performed by social workers

Activity	Proportion (%) ¹	Average ²	Variance ²
Work with the clients	89	1,80	1,59
Administration	93	1,64	0,83
Legal problem solving	48	3,66	2,51
Organisational issues	59	3,14	2,28
Personal management	30	3,13	3,25
Project management	9	4,12	3,79
Activities to secure an organization economically	7	4,05	3,29

Education	53	3,39	2,22
Cooperation with public institutions	79	2,54	1,56
Time management	75	2,46	2,17
Project writing	7	4,28	3,96
Data processing	70	2,83	2,42
Social research	89	4,23	2,06
Cooperation with community of experts	40	3,58	2,64
Public and media relations	20	4,15	3,07

Source: own processing

Note 1: Proportion (%) - people who devote their time to particular activity

Note 2: Average and variance values – people who do not perform particular activity are not included

When looking at mutual correlations between monitored activities, the value of the correlation coefficient is high ($p=0.62$). This means the activities are interconnected. To secure an organisation economically often means to write projects and vice versa. Concurrently, workers who write a project tend to manage it, too ($p=0.80$). These values are rather high and statistically differ from zero on the significance level 0.05. At the same time, the correlation analysis confirmed that the workers who write projects do not work with clients ($p= - 0.11$) and do not have to take care of administrative tasks ($p=0.14$). That's very rare as almost all respondents mentioned the administrative burden. The activities "Securing the economic stability of the organization" and "Project writing" are clearly highly specialised activities for a small group of people or not for social workers as profession. If an organisation allocates such specialists, they are not usually charged with doing other activities. The activities do not include education, as it was not possible to verify a statistically significant relation – education in social work thus does not relate to the focus on the economic part of the work.

The analysis has also proven that respondents focused on the securing of an organisation economically and project writing think the activities were important ($p=0.89$ on the significance level 0.01). They are thus aware of the meaning and importance of their work. In addition to that, the securing of an organisation economically is appreciated from the managerial point of view, and respondents focused on the management of people are aware of the importance of fundraising more than others (Spearman coefficient 0.4 on the significance level 0.01). Respondents focused on the work with clients do not feel this way – see Tab.2. Managers of particular organisations are well aware of the importance of fundraising for the operation and activities of their organisations, while it is rather an "invisible" activity for social workers. The difference in point-of-view was reflected by informants in the above-mentioned qualitative research.

Unfortunately, it was not possible to prove a correlation with identification data, primarily the kind of organisation and the length of experience, which would make a deeper insight into the problem possible, due to the low number of relevant respondents (and unachieved level of statistical significance, which would make it possible to reject the zero hypothesis).

Tab. 2: Correlation relations among some activities performed by social workers

			Personal management	Work with clients	Importance of activities to secure an organisation economically and project writing
Spearman's rho	[Personal management]	Correlation Coefficient	1,000	-,038	,417**
		Sig. (2-tailed)	.	,791	,002
		N	54	52	54
	[Work with clients]	Correlation Coefficient	-,038	1,000	-,009
		Sig. (2-tailed)	,791	.	,926
		N	52	105	105
	[Importance of activities to secure an organisation economically and project writing]	Correlation Coefficient	,417**	-,009	1,000
		Sig. (2-tailed)	,002	,926	.
		N	54	105	107

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Source: own processing

Discussion

Based on the results of both the above-mentioned pieces of research, it is possible to state that the original question, i.e. whether the fundraising for social purposes in a disadvantaged region was an intensive activity or preferred due to higher pressure on expenditures in the segment, can be answered negatively. The image provided by the data shows that, although private donors rather preferred the territorial viewpoint when making decisions about the support (even if the preference was caused by the selection, i.e. by the fact that the support was provided to entities supporting undeserving poor, it is obvious that this viewpoint is generally accepted as a topic up for discussion), recipients rather do not work with this source of funds. The entire system is clearly based on principles of mandatory solidarity, which, in the regional point of view, is based on the redistribution of funds from rich regions to poor ones and does not place demands on fundraising activities in disadvantaged regions, which de facto "search" for the money flows by themselves. In this perspective a disadvantaged region provides an advantage for recipients, because it is easier for them to join the category of "entitled applicants."

Both pieces of research have confirmed that the prospective of mandatory solidarity strengthens for the recipients the opinion about the fundraising being a "necessary evil," something bothersome that takes them away from the "real work," i.e. the work with clients in terms of this discourse. Fundraising performed on a regional level is becoming a highly specialised and exclusive activity, which can be afforded by only a few organisations. In the perspective of the majority of social workers, it is not a prestigious or recognised activity. It is

significantly divided from the work with clients. Both pieces of research also confirmed the lack of education in the segment.

The absence of strategic planning and realistic ideas about a mid-term future in the social sector is then an outcome of the vicious cycle, for instance, in social services: the short-term financing of services causes a permanent lack of reserves, which could be used to pay individuals and activities responsible for the creation of plans and financial sources forming a financial cushion and reducing dependence on short-term financing. Firms and donors do not understand that and think it is unprofessional. They are trying to educate representatives of the non-profit sector, however, efficiency is limited by the fact that only a minimal amount of money for the operation and activities of the organisations comes from the private sector.

Conclusion

The complete dependency of social services on public funds still lingers on. Even though the addressed entities (respondents) very often complain about the parameters of the current system of funding, primarily the absence of a long-term prospect and guarantees of the continuation in their work, the majority of them do not seek other ways to change the inconvenient situation. Besides insufficient competence for the activity, which are not developed by any systematic education of the workers, they also lack other tools fulfilling the support task in countries where the social sector has been traditionally more related to private and corporate funds. There are no statistics or analyses of donors, which would help the entities to better target their fundraising activities. At the same time, corporate donors are starting to develop initiatives to react to the situation, and, besides opening grants for previously announced purposes, they offer help with education in the segment of marketing and fundraising. However, it is not feasible to expect any significant change in the approach of social service workers, at least until there is a significant change in the entire framework for the funding of the services or in the volume of public funds allocated to social services. Such a threshold could come after 2020, when the new financial framework of the European Union comes into force, and more significant cuts are expected in EU structural funds.

Literature:

- ČSÚ. (2014). Úroveň vzdělávání obyvatelstva podle výsledků sčítání lidu. Retrieved from <https://www.czso.cz/csu/czso/uroven-vzdelani-obyvatelstva-podle-vysledku-scitani-lidu-2011-xllg5xjb8q>
- ČSÚa. (2017). Výběrové šetření příjmů a životních podmínek domácností EU - SILC 2016. Retrieved from <https://www.czso.cz/csu/czso/prijmy-vydaje-a-zivotni-podminky-domacnosti>
- ČSÚb. (2017). Základní tendence demografického vývoje Ústeckého kraje. Ústí nad Labem. Retrieved from <https://www.czso.cz/csu/czso/zakladni-tendence-demografickeho-socialniho-a-ekonomickeho-vyvoje-usteckeho-kraje-2015>
- DUNFORT, M. (2009). Regional Inequalities. V R. Kitchin, & N. Thrift, *International Encyclopedia of Human Geography* (p. 236–245). Amsterdam: Elsevier.
- DURKHEIM, E. (2004). *Společenská dělba práce*. Brno: CDK.
- FUCHSOVÁ, E., LAŠTOVKOVÁ, J., & JÁNSKÁ, M. (2018). Who Gives, How and Why to Undeserving Poor? Manuscript submitted for publication.
- GAC. (2015). *Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v ČR*. Retrieved from https://www.esfcr.cz/mapa/int_ust.html
- HIGGINS, B. (2017). *Regional Development Theories and Their Application*. New York: Taylor & Francis Group.
- JUDT, T. (2010). *Ill fares the Land*. Penguin Books.

- JUKNEVIČIENĖ, V. (2017). Regional absorptive capacity and regional disparities in Lithuania: linkages, evidences and insights. *Scientific papers of the University of Pardubice*, p. 71-82.
- KUTSCHERAUER, A., FACHINELLI, H., HUČKA, M., KOUDELA, V., ROZEHNAL, K., SKOKAN, K., TOMÁNEK, P. (June 2009). *Regionální disparity v územním rozvoji České republiky – jejich vznik, identifikace a eliminace*. Retrieved from web VŠB: http://disparity.vsb.cz/vysledky/06_vyzkumna_zprava_2.pdf
- LAU, A. K., & LO, W. (2015). Regional innovation system, absorptive capacity and innovation performance: An empirical study. *Technological Forecasting and Social Change*, p. 99-114.
- MMR. (April 2013). *Strategie regionálního rozvoje ČR 2014 - 2020*. Retrieved from <https://www.databaze-strategie.cz/cz/mmr/strategie/strategie-regionálního-rozvoje-cr-2014-2020?typ=download>
- MPSV. (2017). *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2016*. Retrieved from https://www.mpsv.cz/files/clanky/31493/Statisticka_rocenka_z_oblasti_prace_a_socialnich_veci_2016.pdf
- NAHTIGAL, M. (2013). European Regional Disparities: The Crucial Source of European Un-Sustainability. *Lex localis*, p. 601 - 614.
- ONOFREI, M., & CIGU, E. (2017). Overview on Regional Economic Development Gaps across the EU. *CES Working Papers*, p. 272-292.
- POSE, A. R., & EZCURRA, R. (2009). *Does Decentralization Matter for Regional Disparities? A Cross-Country Analysis*. Spatial Economics Research Centre.
- TOMEŠ, I. (2018). *Povinná sociální solidarita*. Praha: Carolinum.
- VOJTÍŠEK, P. (2016). *Principy financování veřejné a dobrovolné formalizované solidarity ve službách sociální péče v ČR*. Praha.
- VORAUER, K. (1997). *Europäische Regionalpolitik - Regionale Disparitäten : theoretische Fundierung, empirische Befunde und politische Entwürfe*. Passau: L.I.S. Verlag.

Kontaktní adresy autorů:

- Ing. Dita Štyvarová, Fakulta sociálně ekonomická, Univerzita J.E. Purkyně, Moskevská 54, 400 96 Ústí nad Labem, Česká republika, E-mail: dita.styvarova@ujep.cz
- Mgr. Jitka Laštovková, Ph.D., Fakulta sociálně ekonomická, Univerzita J.E. Purkyně, Moskevská 54, 400 96 Ústí nad Labem, Česká republika, E-mail: jitka.lastovkova@ujep.cz
- Ing. Michaela Jánská, Ph.D., Fakulta sociálně ekonomická, Univerzita J.E. Purkyně, Moskevská 54, 400 96 Ústí nad Labem, Česká republika, E-mail: michaela.janska@ujep.cz
- Ing. Eva Fuchsová, Fakulta sociálně ekonomická, Univerzita J.E. Purkyně, Moskevská 54, 400 96 Ústí nad Labem, Česká republika, E-mail: eva.fuchsova@ujep.cz

Redistributive function of public finances at the level of regional self-government in Slovakia

Martin Švikruha, Richard Brix

Abstract:

The aim of this paper is to analyze and describe the impact of the decentralization of public finance to the regional level of the public administration in Slovakia in the years 2013 - 2017, with the impact on the redistributive function. This is based on the tools of financial analysis and financial management. At the same time we focus on the distinction between the two types of the redistributive function, primary and secondary redistribution. The goal of the article is to quantify the extent of decentralization redistributive function of public finances in self-governing regions in Slovakia. Secondly, the article monitors the development of redistribution in the budgets of self-governing regions within the years 2013-2017 and makes a comparison of the results for each region. The article also displays changes in primary and secondary redistribution at the regional level in the Slovak republic.

Key words:

regional self-government, public finance, redistributive function, region, decentralization

Introduction

The traditional theory of fiscal federalism creates a municipal normative framework for the allocation of public finance functions at different levels of the government. Oates (2008) sees the nature of fiscal federalism as assignment of appropriate functions and financial resources to lower levels of government as effectively as possible. The aim of such federalism is to maximize the welfare of society. The assignment of the public finance functions to specific levels of government is a result of decentralization processes, which focused on the transfer of rights, responsibilities and funding from the central level to local self-governments. In this context, according to some authors (Bird, 1999, Fossatti, Panella, 1999, Lockwood, 2006, Tanzi, 2008), fiscal federalism is needed as a tool for increasing the effectiveness of political decision-making in democratic society.

In practice the theory of fiscal federalism is represented by the implementation of fiscal decentralization. The fiscal decentralization occurred in Slovakia in two cases. Firstly, it was decentralization process towards municipalities. Secondly, it was a part of regional self-government reform in 2001. In both cases, there were defined areas of revenue and transfer of competencies as was the area of expenditure. The objective of fiscal decentralization was to strengthen its independence in relation to the processes under way in the state administration and to introduce the responsibility of the territorial self-government units in the distribution of public funds to provide services to its citizens (Cíbk, 2014; Horváth – Mikuš, 2016). The aim of fiscal decentralization is to enhance independence in relation to government. The article shows those parts of self-governing regions budgets on which we can demonstrate the dimension of decentralization of the redistributing function of public finances. Our secondary task is to quantify the specific areas of the regional budgets, which belong to the redistributing function of public finances. Thus, we primary focus on the analysis, where the decentralized redistribution function of public finances will be assigned to corresponding components of revenue budgets self-governing regions. From our point of view, it is quite a unique task, because we have not met with the theoretical elaboration of decentralization of the functions of public finances, which would be then applied and quantified for conditions of regional self-government of Slovakia. For this reason, the methodological background of this topic has a very important role.

Theory of decentralization functions of public finances

The starting point of a normative view on public finances is in emphasizing their social desirability. This approach is based on knowledge about market failures and derived from the basic functions of public finances (fiscal functions). Each function reflects different reasons for the existence of public finances and public spending. Based on the knowledge of market failure, Peková (2005) describes the three most recognizable and definable basic functions of government – allocation, redistribution and stabilization function. Their degree of decentralization to lower levels of government is limited by several factors.

Decentralization of allocation function is related to the partial decentralization of reinsurance and financing of public goods at lower levels of government and primarily various parts of local self-government. The central government must provide national public goods for the entire population of the country. Decentralized levels of government should provide public goods and services essential to the population of a local self-government. It is expected that the local self-government is better at responding to the preferences of local people in case of local taxes and local public goods (Bardhan, 2002; Cívik, 2015; Imrovič - Švikruha, 2015; Provazníková, 2015).

Efficiency in the provision of public goods at the local level is defined by decentralization theorem. If there are none savings of scale in the provision of public goods and if there is an absence of externalities in the provision of local goods, then the overall benefit will always be equal or greater, if effective level of public goods is provided in each local self-government separately and in not centralized uniform way (Oates, 1999).

Due to different preferences and costs, the optimal amount of regional public goods is likely to vary in various decentralized government units (Hyman, 2008). Maximization of total social benefits then requires various capacity of regional public goods in decentralized units (Horváth – Cívik, Švikruha, 2018). That put pressure on the fiscal system, which is designed to provide greater social benefits. That might be achieved through decentralization of fiscal system and decentralization of allocation function.

The allocation function of public finances is regarded as a key function in terms of fiscal federalism. By decentralization of allocation function, there was created a transfer of competences and responsibilities for ensuring and financing of public goods by lower levels of government and various levels of local self-government. The most important authors (Tiebout, 1956; Oates, 1981; Garzarelli, 2004; Peková, 2005) consider the decentralization of allocation function as the essence of whole fiscal federalism. They can conclude this because of simple premise, according to which certain local public goods and services can increase efficiency and accountability in the allocation of resources. It is due to better awareness of local governments about local preferences and needs.

The aim of redistribution function of public finances is to reduce social inequality in by redistribution of pension and wealth and by improvement of the distribution justice. Elected bodies of regional local self-government do not have the initiative power; hence they can reallocate only in a limited way.

Government is principally responsible for the overall redistribution within society. For this purpose, the state uses state budget, taxes and transfers to social security. In this redistribution, the role of local self-government is only limited. It can, for example, provide social help to socially disadvantaged citizens in addition to social security benefits.

Secondary demonstration of redistribution function of public finances is the existence of a redistribution mechanism within the budget system not only among citizens. The aim is to reduce inequalities between regions and municipalities. Redistribution is done by adjusting the tax assignment and through subsidies. The degree and form of redistribution depends on the fiscal system applied. There is a redistributive process between the state budget and the budgets of lower levels of government. The causes of creation of redistributive processes within the system of public budgets can be found on both revenue and expenditure sides (Sivák et al., 2007; Peková, 2011; Provazníková – Sobotka, 2013). Their aim is to reduce disparities between the elements of local self-government revenue and expenditure.

Traditional Keynesian economics representation implies the central government should have primary responsibility for macroeconomic stabilization. Oates (2008) declares that decentralized government has only limited possibilities to influence the central stabilizing function of public finance on its territory. It can only use fiscal stabilization tools (not currency tools). The freedom of use and effectiveness of these instruments limits to great extent the openness of the economy and possible external debt. Hence the efforts to influence stabilizing function are intended more to attract new spending from external sources. Local self-government creates a variety of programs to support the business in its territory, e.g. low-interest loans to businesses, tax incentives or subsidies.

A certain degree of decentralization of the stabilizing function of public finance is also recognized by Gramlich (1987). He claims that decentralized government has certain, but limited role in the counter-cycle policy. Macroeconomic shocks often have different impacts on different parts of state. Decentralized units can respond to the particular conditions of their regional economy, while the central government does not have "soft" tools and has only the possibility to influence the aggregate demand.

Peková (2011) sees the role of the decentralized levels of government in providing decentralized stabilization function of public finances while creating the conditions for the functioning of the private sector and job creation. The local self-government during this process mostly uses its non-budget funds to increase employment in local and regional public sector.

Objective and Employed Methodology

The aim of the article is to analyse and describe the effects of decentralization of public finances to the regional level of self-government of Slovakia in the years 2013-2017, with the emphasis on decentralization redistribution function. This objective consists of several interrelated steps. First, it is necessary to find out the theoretical options for decentralization of functions of public finances to lower levels of government. We relate to work of authors who dealt with the theory of public finances and fiscal decentralization. In a further process, we focused on the practical definition of redistribution function at the level of self-governing regions. We divided the redistribution function of public finances at the level of HTU in the two areas. Both areas are used for different purpose and have different source of funding.

Firstly, we investigated the decentralization of redistribution function of public finances overall. We focused on the level of redistribution in a decentralized system of public finances with emphasis on regional territorial self-government. We defined the overall form of redistribution as a sum of primary and secondary redistribution. There can be included common grants, subsidies and transfers within government as a part of primary area of the redistribution function. The secondary part of the redistribution is then represented by tax revenues of regional self-government.

Grants and transfers play an important role in the redistribution function. They serve to reduce inequality between citizens and achieve an acceptable level of justice. Redistribution reduces inequalities in social and economic areas and it is derived from the need to reduce the unequal distribution of pensions and wealth in society. At the same time, the central level of redistribution has to ensure the same quality and quantity of public goods for all citizens throughout the national territory. For this purpose, it uses conventional grants, subsidies and transfers. The responsibility for the provision of certain public services was devolved from the central level to the level of local self-government, while the cost of financing these activities is fully financed centrally. Proof of application of this central (primary) redistribution can be found in the existence of conventional transfers within the public administration, in the income part of budgets of regional self-governments. Specifically, those are the funds from the state budget, intended to be used for the transferred state administration.

During the investigation of decentralization of the redistribution function of public finances in terms of regional self-government in Slovakia for the period 2013-2017, we focused on the redistribution on terms of the budget system. The budget system is represented by conventional grants and transfers. These conventional grants and transfers fall within the

budgets of self-governing regions into the category 310 – Domestic conventional grants and transfers. The funds are budgeted in sectors of health, culture, education and social security. The source of financing is the state budget (the budgets of ministries and state institutions). At the same time, these funds are strictly tied to a predetermined target.

The basic element of redistribution within each decentralized system of public finances are the tax revenues of local self-governments. Tax revenues of self-governing regions create the redistribution based on collection of regional economy in taxes. The income of taxes is then used for the production of public goods for the citizens of the region. Legally, regional governments have granted two sets of tax revenue. These are the dividend tax (PIT) and tax on motor vehicles. Both taxes fall by economic classification of budget classification to a group 100 – tax revenues. From the creation of self-governing regions, the tax on motor vehicles was categorized as a local tax. However, from 2015 is all of its revenue redistributed by the central level. The design of both tax revenues in its current form corresponds with inexpedient subsidies, according to the international classification.

The redistribution between the state and citizens belongs to the primary field. The most important element in this field is the state budget, from which the transferred competencies of local self-government are paid in for of subsidies and transfers. For this group of redistributive relations is characteristic that they are intended for both citizen groups as well as individuals. Self-governing regions represent a level of government where the central level allocates public finances, that are strictly linked to a specific purpose, in particular reduction of inequalities in pensions and wealth. Source of funds for this area of redistributing function at the regional level are mostly the Ministry of Education, Science, Research and Sport, the Ministry of Culture, the Ministry of Finance, and the Department of labour, Social Affairs and Family. Given the range of responsibilities transferred to regional local self-government it is not surprising that it is precisely these institutions.

Within the secondary field, we focused on the redistribution in the structure of public budgets during years 2013-2017. It is an area of redistribution where the aim is to reduce the distortions between self-governing regions. This secondary redistribution is carried out in conditions of regional self-government by tax revenues. In their design and redistributive coefficient, there is a will to compensate inter-regional differences in financial capacity. These tax revenues are vertically evenly divided between the central level and decentralized levels of public administration and horizontally divided between the decentralized units. The redistribution of the revenue may be characterized as a special case of redistributive transfer of funds from the national level to the budgets of self-governing regions.

This section is one of the main areas of redistribution in the system of public budgets. In practice, we identify the funds accruing to regional budgets from the dividend taxes and the taxes on motor vehicles since 2015 as an unrestricted grant of transfer designed to reduce disparities. The funds resulting from dividend taxes to the budgets of self-governing regions are not subject to any pre-set purpose. They serve to reduce disparities in fiscal capacity between the elements of regional self-government level. They represent a specific type of redistribution function of public finances in the budget system of local self-government. Moreover, they have sympathetic character between the elements of regional self-government.

The secondary field of redistributing function on the level of self-governing regions is expressed by tax revenues and their distribution within the system of self-governing regions budgets. The funds are paid into the budgets of self-governing regions differently. The overall amount is mainly affected by the redistribution coefficient as well as the number of citizens and the length of the road network. The task of this area of redistributive function is to reduce income inequalities between the regional self-governmental units. Balancing fiscal disparities mainly aims to provide citizens with a certain standard of basic types of public goods throughout the national territory regardless of the inter-regional disparities. In the Slovak Republic, this area is represented by tax revenues of regional self-governments.

When analysing the decentralization of redistribution function, we also focused on the average share of the self-governing regions in total budget revenues. At the same time, we

investigated the average rate of primary and secondary redistribution. As primary redistribution, we considered transfers, subsidies and grants (collectively referred as current transfers) that serve as power of conferred tasks of state administration. The rate of secondary redistribution is characterized by tax revenues of self-governing regions and their share of total income. Secondary area of redistribution is designed to partially degrade differences between self-governing regions in revenue and cost of the provision of public goods.

The data used in drafting this paper come from self-governing regions materials. We primarily focused on information originating from final accounts for the period 2013-2017. In our work, we took into account only the actual value of the benefit of the individual budget chapters marked till 31. 12. of current year.

Work results and discussion

Decentralized redistributive function of public finances can be divided into two areas. The first part represents the primary means of redistribution (current transfers) between citizens. The secondary area represents a redistribution of income (tax revenue) between the self-governing regions. Table 1 shows complete values of both parts.

Analyzing the decentralization of redistributive function in self-governing regions we found out that the funds of this function of public finances play a major role in the regional budget. During the reporting period, the revenues that were included in a redistributive function were on average 84% of the total average income of analysed regional governments. During 2016-2017 it was almost 93%. It was due to an increase in personal income tax revenue valid from 1.1. 2016. The definition of tax revenue has an important place here. The tax revenue is paid, according to the legislative, into the budgets of self-governing regions and therefore cause the redistribution between regional governments within the state.

Tab. 1: The absolute value of the total redistributive function of public finances, its primary and secondary areas in the budgets of HTUs for years 2013-2017 in thousand EUR

	2013			2014			2015		
	Redistributive function	Primary area	Secondary area	Redistributive funktion	Primary area	Secondary area	Redistributive function	Primary area	Secondary area
		Current transfers	Current tax revenues		Current transfers	Current tax revenues		Current transfers	Current tax revenues
BSK	108 024	40 582	67 442	115 512	43 276	72 236	122 523	45 593	76 930
BBSK	132 299	57 201	75 098	132 094	52 967	79 127	134 306	46 922	87 384
KSK	133 366	62 416	70 416	141 796	68 438	73 358	152 417	71 014	81 403
NSK	125 863	52 255	73 608	129 781	52 153	77 628	138 251	52 602	85 649
PSK	154 498	74 202	80 296	162 943	79 162	83 781	157 292	64 080	93 212
TSK	105 447	46 994	58 453	106 495	46 035	60 460	108 970	46 901	62 069
TTSK	97 267	39 777	57 490	100 298	40 172	60 126	116 837	49 517	67 320
ZSK	130 005	61 751	68 254	135 184	64 063	71 121	146 391	66 827	79 564
Average	123 346	54 464	68 882	128 013	55 783	72 230	134 623	55 432	79 191

2016			2017		
Redistributive function	Primary area	Secondary area	Redistributive funktion	Primary area	Secondary area
	Current transfers	Current tax revenues		Current transfers	Current tax revenues

BSK	128 014	46 412	81 602	131 972	46 679	85 293
BBSK	145 429	46 698	98 731	155 284	48 639	106 645
KSK	162 748	68 880	93 868	173 054	71 196	101 858
NSK	148 480	52 473	96 007	157 068	53 636	103 432
PSK	172 807	67 335	105 472	183 300	69 287	114 013
TSK	121 275	45 277	75 998	127 839	45 742	82 097
TTSK	115 522	40 115	75 407	122 982	41 443	81 539
ZSK	150 504	61 225	89 279	158 412	62 081	96 331
Average	143 097	53 551	89 545	151 239	54 838	96 401

Source: Based on final account information of BSK, BBSK, KSK, NSK, PSK, TSK, TTSK and ZSK within years 2013-2017

When comparing the original rates of 2013 and rates at the end of the research in 2017, we can see the increase in the total amount of income in all regional governments (Figure 1), which we included within the redistributive function. Therefore, in the budget of each self-governing region, there was an increase of the volume of funds, coming from the redistribution. This trend is confirmed by the annual increase in the average rates for all self-governing regions during the period analysed.

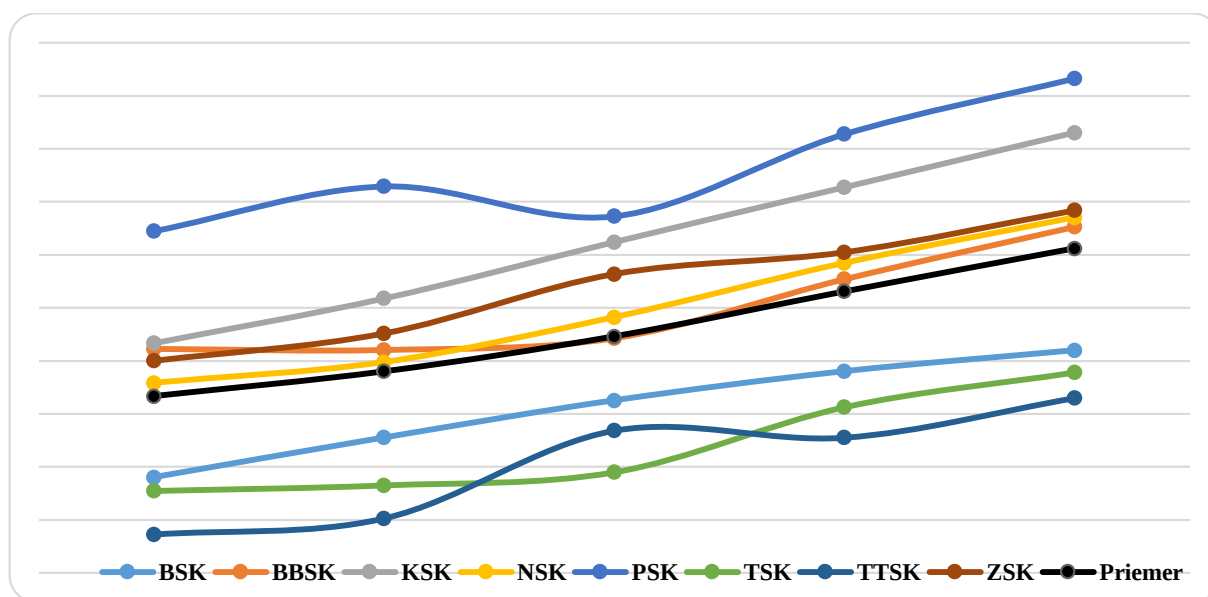

Figure 1: Development of the absolute value of the redistribution function of public finances of the regional governments during the years 2013-2017 in thousands of EUR

Source: Own processing on the basis of the final accounts of BSK, BBSK, KSK, NSK, PSK, TSK, TTSK and ZSK from years 2013-2017

The highest absolute rates of the redistribution function were observed in Košice self-governing region (KSK) and Prešov self-governing region (PSK). These higher self-governing units maintained their position in the last analyzed year of 2017. However, we noted a trend when the gap between their rates diminished in 2013-2015. This development was not specific only because the highest rates of the redistribution function. The gradual reduction of disparities within the between the highest and the lowest was typical for the revenue areas belonging to the redistribution function of the public finances. While in 2013 the difference between the maximum (PSK) and minimum (TTSK) rate was a total of 57 231 thousand euros,

in 2015 we saw its decrease to the level of 48 322 thousand euros. However, in the last observed year, the 2013 situation was repeated, with the difference between the maximum (PSK) and the minimum (TTSK) value being at 60 372 thousand €. At the same time, it should be recalled that the difference between all self-governing regions between the maximum and the minimum rate remains essentially unchanged over the period under review.

Decentralization of the redistribution function of public finances was in self-governing regions reflected by decentralizing revenue, which consisted of two parts. The essential part of government redistribution (not only Slovak) are grants and transfers that are purposefully bound to fulfilling the delegated powers in education, road infrastructure and social sphere. The absolute average rate of this part of the budget of all self-governing regions for the researched period is 54 814 thousand € (Figure 2). The relative level of grants and transfers in average total incomes is 38,9%, thus represents the second largest revenue component of regional budgets.

Primary part of redistribution did not show annual growth. From the beginning (2013) until the end of the research (2017), we recorded just a slight increase in the average rate of the primary redistribution function. During the reporting period the increase was of primary redistributive function (current transfers) in average of 374 thousand €. Compared to the secondary part of the redistribution we can observe stagnation. At the same time, it should be added that the current transfers are very stable source of income that resist economic fluctuations.

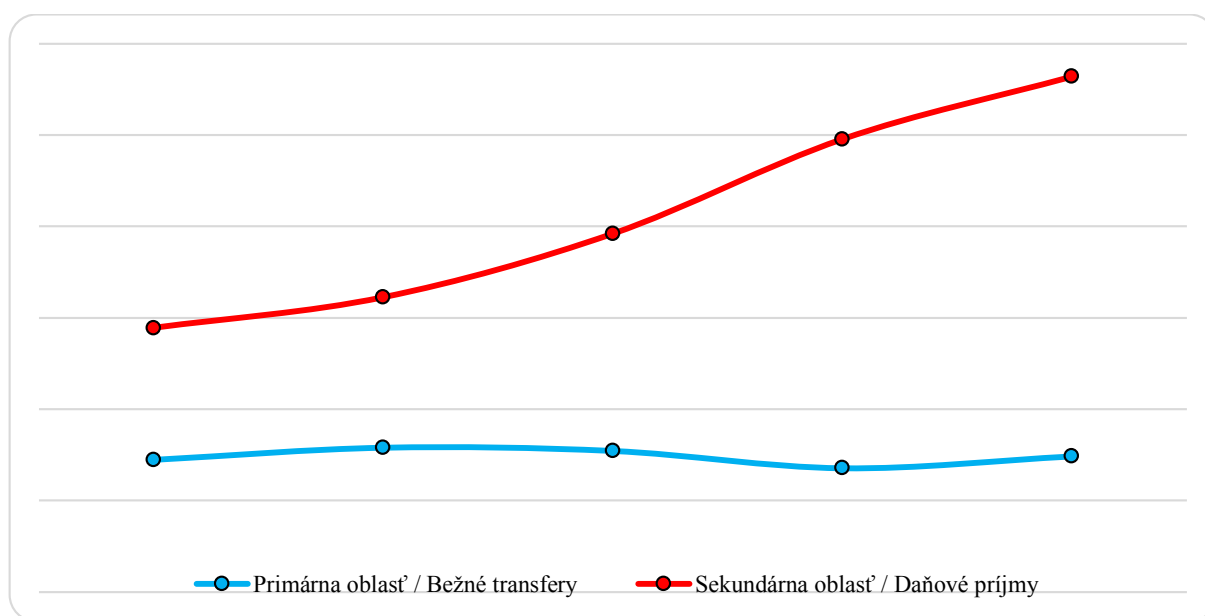

Figure 2: Change in average values of primary and secondary areas of the redistribution function of public finances of self-governing regions during 2013-2017 in thousands of EUR

Source: Based on final accounts information of BSK, BBSK, KSK, NSK, PSK, TSK, TTSK and ZSK within years 2013-2017

The second area of revenue included in redistributing function of public finances on the regional level are tax revenues. On one hand, those can be incomes from taxes (PIT and vehicle tax), and in their nature, they are closer to inexpedient subsidies. With their design, they effectively preclude local self-government to change their tax base and tax rate as well as to determine the redistribution coefficient revenue from their taxes. Thus, they serve more as a subsidy for a higher degree of self-government to reduce inter-regional disparities and forms a secondary area of the redistribution. We based this on the fact that the highest income tax revenue has regions with the most population, which is closely linked to the principle of non-equivalence tax. On average during the reference period 2013-2017 did tax revenue

contributed on the average total income of self-governing region with 57,8%. In absolute terms, this represents 81 250 thousand €. Therefore, they represent the most profitable revenue source for the entire regional self-government of Slovakia. Tax revenues have in our country unique place in the budgets of self-governing regions and are an instrument of secondary redistribution, i.e. the distribution of funds within the budget system.

The secondary area of the redistribution experienced annual growth of the average value of the studied group. Since the beginning of research in 2013 until the end in 2017 we found out that the difference between these values, initial and final, amounts to 27 519 thousand €. This increase is considerably higher compared to the increase in the primary redistribution area. It is associated with a progressive increase in total revenues from personal income tax as well as with the increase in the redistributive coefficient for the regional self-government level. This is the highest-paying income area of all self-governing regions, which can, however, have a high fluctuation rate depending on the economic cycle.

Conclusion

The paper analyses decentralization of government functions. It emphasizes the redistributive function of the budgets of regional self-governments on Slovakia during 2013-2017. We found out that the average income included within the redistributive function of public finances is growing every year while reducing the difference between the maximum and minimum rates. Revenue that is covered by the redistributive function has a dominant share in the total income of all surveyed regional governments.

In case of redistribution function, there emerged two main areas of redistribution. The primary redistribution is to redistribute resources and reduce disparities among the population. This area is financed through purposefully bind transfers from other institutions of public government. The average rate of the area is below the secondary area, wherein the primary area shows higher stability.

The secondary area of redistribution is characterized by tax revenues, which aim to reduce inter-regional disparities. The secondary area is the main income area of self-governing regions budgets with its average level in all self-governing regions budgets. In the researched period, we have seen a sharp increase in the area of inter-regional redistribution. We observed the cause in the growth of the funds collected nationwide from the personal income tax as well as in terms of self-governing regions. There is also a positive change in the redistribution coefficient of dividend taxes.

Literature:

- BARDHAN, P. (2002). Decentralization of Governance and Development. *The Journal of Economic Perspectives*, 16(4), 185-205.
- BIRD, R. M. (1999). Fiscal Federalism. In Cordes, J., Ebel, R., Gravelle, J. (eds.) *The Encyclopedia of Taxation and Tax Policy*. Washington DC: The Urban Institute Press.
- CÍBIK, L. (2014). Slovensko a fiškálna decentralizácia. *Acta Oeconomica Universitatis Selye*, 3(2), 24-32.
- CÍBIK, L. (2015). Decentralizácia moci ako neuniformný proces. *Slovak Journal of Public Policy and Public Administration*, 2(1), 5-17.
- FINAL ACCOUNTS - BSK, BBSK, KSK, NSK, PSK, TSK, TTSK and ZSK in the Period 2013-2017.
- FOSSATI, A., PANELLA, G. (1999). *Fiscal Federalism in the European Union*. London, UK and New York, NY: Routledge.
- GARZARELLI, G. (2004). Old and New Theories of Fiscal Federalism, Organizational Design Problems, and Tiebout. *Journal of Public Finance and Public Choice*, 22(1-2), 91-104.
- GRAMLICH, E. M. (1987). Federalism and Federal Deficit Reduction. *National Tax Journal*, 40(3), 299-313.

- HYMAN, D. N. (2008). *Public Finance: A Contemporary Application of Theory to Policy*(9thed). Mason, OH: Thomson South-Western.
- HORVÁTH, P., CÍBIK, L., ŠVIKRUHA, M. (2018). Finančná závislosť územnej samosprávy na Slovensku. *Scientific Papers of the University of Pardubice, Series D.*, 25(42), 67–79.
- HORVÁTH, P., MIKUŠ, D. (2016). The political aspects of transformations into regionalization of Slovakia. Paper presented at SGEM 2016: 3rd International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts, Sofia, BG. DOI: 10.5593/SGEMSOCIAL2016/HB21/S01.083
- IMROVIČ, M., ŠVIKRUHA, M. (2015). Source Aspects in the Reform of Local Self-government in Slovak Republic. *Scientific Papers of the University of Pardubice, Series D*, 22(33), 34-45.
- LOCKWOOD, B. (2006). The Political Economy of Decentralization. In Ahmad, E., Brosio, G. (eds.). *Handbook of Fiscal Federalism*. Cheltenham, UK and Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing Ltd.
- OATES, W. E. (1981). On Local Finance and the Tiebout Model. *American Economic Review*, 71(2), 93-98.
- OATES, W. E. (1999). An Essay on Fiscal Federalism. *Journal of Economic Literature*, 37(3), 1120-1149.
- OATES, W. E. (2008). On The Evolution of Fiscal Federalism: Theory and institutions. *National Tax Journal*, 61(2), 313-343.
- PEKOVÁ, J. (2005). *Veřejné finance. Úvod do problematiky*(3rded). Praha: ASPI.
- PEKOVÁ, J. (2011). *Finance územní samosprávy – Teorie a praxe v ČR*. Praha: Wolters Kluwer.
- PROVAZNÍKOVÁ, R., SOBOTKA, M. (2013). *Veřejné finance II*. Pardubice: Univerzita Pardubice.
- PROVAZNÍKOVÁ, R. (2015). *Financování měst, obcí a regionů: teorie a praxe*(3rded). Praha: GRADA Publishing.
- SIVÁK, R. ET AL. (2007). *Verejné financie*. Bratislava: IURA EDITION.
- TANZI, V. (2008). The future of fiscal federalism. *European Journal of Political Economy*, 24(3), 705-712.
- TIEBOUT, CH. (1956). A Pure Theory of Local Expenditures. *Journal of Political Economy*, 64(5), 416-424.

Contact addresses:

- PhDr. Martin Švikruha, PhD., Faculty of Social Sciences, University of St. Cyril and Methodius in Trnava, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava, Slovak Republic, E-mail: martin.svikruha@ucm.sk
- PhDr. Richard Brix, PhD., Faculty of Social Sciences, University of St. Cyril and Methodius in Trnava, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava, Slovak Republic, E-mail: richard.brix@ucm.sk

Hodnocení kvality place brandingů krajů ČR v internetovém prostředí

Evaluation of internet place branding quality in Czech republic regions

Petr Těšík, Pavel Ptáček

Abstrakt:

Tento příspěvek se zabývá propagačními koncepty, zaměřené na územní celky. V úvodu se zabývá základním popisem marketingu, brandingů a place marketingu a rozdíly mezi nimi. Následně je do větších detailů rozebrán place branding. A to především hlavními vlastnostmi, který by měl mít každý brand, dále základními stavebními kameny a závěr kapitoly place branding se zaměřuje na jeho cílové skupiny. Dále se čtenář ještě dozví o základech používání internetu a sociálních sítí v marketingu a branding. Na konci příspěvku jsou uvedeny příklady dobré praxe evropského place branding, v porovnání s českými regiony a městy.

Klíčová slova:

place branding, place marketing, Česká republika, kraje, internet

Abstract:

This paper deals with promotional concepts geared to territorial units. In the introduction it deals with the basic description of marketing, branding and place marketing and the differences between them. Subsequently, place branding is discussed in greater detail. Especially the main features that each brand should have, the basic building blocks and the conclusion of the place branding chapter focuses on its target groups. The reader will also learn about the basics of Internet and social networking in marketing and branding. At the end of the paper are given examples of good practice of European place branding, compared to Czech regions.

Key words:

place branding, place marketing, Czech republic, regions, internet

Úvod

Place branding se v poslední době stává čím dál více diskutovaným tématem dnešního globalizovaného světa. Ve vyspělých zemích západní Evropy pomalu ztrácejí státy svoji roli a na řadu přichází menší územní jednotky, regiony, které mezi sebou soutěží o vzácné zdroje, které představují zejména lidé a jejich schopnosti a dovednosti. Tato soutěž probíhá různými způsoby a dává tak možnost vzniku nových, či zdokonalování starých způsobů propagace. Tento příspěvek se zabývá propagací území pouze v internetovém prostředí. Cílem příspěvku je nastínit základní informace o propagaci území a o tom, jak si v tomto ohledu stojí regiony ČR v komparaci s vyspělými regiony evropských zemí., Diplomová práce, ze které příspěvek vychází, by po dokončení měla čtenáři porozumět metodám hodnocení place branding v internetovém prostředí. Jejím cílem je porovnat kvalitu prezentace v internetovém prostředí (webové stránky, sociální sítě) a to na úrovni krajů a krajských měst v ČR a to pro jednotlivé cílové skupiny. To bude dáno do souvislosti a porovnáno s podobnou propagací u nejlépe hodnocených regionů v západní Evropě, zejména ve Francii, Beneluxu, či Skandinávii. Pro porovnání bude využito bodové hodnocení a váhy jednotlivých webových stránek, resp. sociálních sítí vybranými experty v této problematice.

Marketing, Branding, Place marketing

Jelikož spolu tyto disciplíny úzce souvisí, je potřeba si rozvést každou zvlášť, zdůraznit jejich přínosy a odlišnosti a následně je pochopit jako celistvý systém, který z velké části rozhoduje o tom, zda se z firmy stane všeobecně známá značka, nebo naopak na trhu neuspěje. V moderním, globalizovaném, a tedy i značně otevřeném světě mezi sebou ekonomické subjekty napříč zeměmi bojují o přízeň zákazníků, či spotřebitelů, což rozhoduje o následném prodeji jimi nabízených produktů. Sečteno a podtrženo, pomocí marketingových nástrojů firmy, někdy i samostatní jedinci (např. youtubeři) vytváří svůj brand (značku). Státy, regiony, města, zkrátka území (place) spolu zase bojují o svoje cílové skupiny, kterými jsou turisté, rezidenti, investoři, talenti, lokální firmy a diplomacie. Území tedy vytvářejí svůj place brand (značku území) a komunikují svoji identitu do světa s pomocí place marketingu. Vytvářejí tak povědomí o svém regionu, což může vést k větší konkurenceschopnosti ve světě.

Marketing

Disciplína zvaná marketing, se na počátku dvacátého století stala samostatnou po oddělení od ekonomie. Dříve se zdálo, že jediným faktorem, který ovlivňuje chování spotřebitele, je pouze cena nabízeného produktu. S postupným lidským vývojem, však prochází velkými změnami i marketing. Tak se postupem času začaly do plánování marketingových strategií zapojovat další faktory, jako popis a propagace samotného produktu, či místo, kde se produkt nebo služba střetává se zákazníkem. Od 70. let se specialisté zabývají komplexním zahrnutím a propojením jednotlivých elementů, které s dalším vývojem přibývají a marketingové strategie jsou tak komplexnější, efektivnější, ale také složitější. Vzniká tak tzv. holistický marketing, který oproti klasickému marketingu zohledňuje kompletní škálu aspektů produktu, jimiž mohou být třeba servis, či interní vztahy a procesy ve firmě. V tomto bodě už se marketing začíná velice podobat branding, tedy modernější a rozsáhlejší disciplíně (Herodek, 2018).

Philip Kotler (2010, str. 38) uvádí, že „*marketing je věda a umění o poznávání, vytváření a přenášení hodnoty za účelem uspokojit potřeby cílové skupiny na trhu a tvorby profitu. Marketing identifikuje neuspokojené potřeby a touhy. Definuje, měří a kvantifikuje sílu a potenciál zkoumaného trhu. Zvýrazňuje, ve kterých segmentech trhu může mít firma největší přínos a designuje a podporuje vhodnou volbu produktů a služeb*”.

Branding

Brand (značka) je v podstatě zákazníkův pocit, či názor na daný produkt, službu, místo, osobu nebo firmu. Hlavně je to ale reputace ve společnosti. Vytváření značek lidstvo využívá už od nepaměti. Ať už to bylo pouhé značkování dobytka, otroků, nebo chleba, značka měla vždycky důležitý význam a tento význam pořád roste, protože se s lidským vývojem zvyšuje objem informací, které člověk musí každým dnem zpracovávat. Značka se dá vytvořit v podstatě z čehokoliv, co má určité vlastnosti, které se liší od jiných produktů, produkt se dá určitým stylem diferencovat a následně prezentovat. Některé firmy sázejí na originalitu, některé na tradici (Jensen-Butler, 1999). Značku může mít firma, produkt, služba, nezisková organizace, podnikatel, kuchař, zpěvák, herec, sportovec, youtuber, zvíře, dalo by se říci že v podstatě cokoliv.

Bruemmer (2015) definuje „*brand je zákaznická zkušenost, reprezentovaná souborem představ a názorů. Často odkazuje na symboly, jako jsou jméno, logo, slogan, či designové schéma, které mohou reprezentovat určité hodnoty, myšlenky, vize, či osobnosti. Rozpoznání značky a další reakce jsou vytvořeny akumulací zkušeností se specifickým produktem nebo službou, ke kterým se vztahuje potřeba. Zákazník je dále ovlivňován reklamou a komentáři médií.*”

Příklady brandingů

- Harvard-Příklad značky, která v člověku okamžitě vyvolá pocit kvalitního vzdělání.
- BMW-Příklad značky aut vyšší třídy, nadčasové technologie a vzhledu.
- Michal David-Zpěvák a příklad, že i člověk může být sám o sobě brand.

Place marketing

Marketing se obecně týká především organizací. Ale každé území je ve své podstatě společenská organizace, proto potřebuje také svůj marketing, tedy place marketing (Duffy, 1995).

Place marketing není žádný nový fenomén. Jako spousta jiných marketingových nápadů, kořeny place marketingu započaly v USA. Již v letech kolem roku 1850 se ve Spojených státech začínají prodávat pozemky a lákají nové osadníky na nálepku „divokého západu.“ britské a francouzské pozemky u pobřeží byly intenzivně propagovány na začátku 20. století, a to nejen pro přilákání osadníků, ale i turistů (Arnold & Kuusisto, 2000). Place marketing je nástroj rozsáhle používaný lokálními samosprávami, po celém světě, protože přispívá obrovskou mírou ke správnému rozvoji území. Je používán mnohými způsoby a má spoustu forem, které mají různé názvy, což někdy může být matoucí. Jeho základní úkol je objasnění konceptu na daném území a poskytnutí jasného návodu pro implementaci konceptu. Důležitý posun v současné praxi i teorii, je vývoj v place branding. Pro efektivní implementaci je nezbytné zřetelně oddělovat klíčové koncepty place marketingu a place brandingu (Mikołajczyk, et al. (2015).

Matlovičová (2008, str. 197) definuje „place marketing jako uvědomělou aktivitu, cílicí na vylepšování a údržbu pozice území v konkurenčním prostředí, skrz neúprosnou identifikaci, modifikaci a uspokojení potřeb různých segmentů, které jsou zapojeny do událostí na daném území.“

In a nutshell...	
Place Branding	Place Marketing
✓ Focuses on WHO and WHAT creates a place ✓ Is Place Making: requires strategic decisions, investment, collaboration and buy-in from all place stakeholders ✓ Develops a comprehensive place brand identity ✓ Is about building a reputation (long-term process) ✓ Is supply-driven, inward-focused	✓ Focuses on HOW the place communicates its offerings ✓ Is a market-driven process, using marketing techniques ✓ Is about satisfying needs of target markets (short- to mid-term process - campaigns) ✓ Is demand-driven, outward-focused
http://placebrandobserver.com	

Obr. 1: Rozdíl mezi Place brandingem a place marketingem

Zdroj: <https://www.slideshare.net/PlaceBrandObserver/five-steps-of-successful-place-branding-quick-guide>

Pokud má území fungovat správným způsobem, je třeba brát ohled na několik základních elementů, ovlivňující výkonnost jeho aktérů.

Sedm faktorů ovlivňujících organizační výkonnost systému služeb území (podle van der Berg a Braun, 1999):

- Administrativní uspořádání: institucionální rámec veřejné správy (pokud je dobře nastaven, může pozitivně působit na organizační kapacitu území)
- Strategické síť: důležitý doplněk administrativní struktury
- Vůdcovství: pokud se na území nacházejí silní lídři, mohou působit jako pull faktor a pozitivně tak působit na svoje území
- Strategie a integrovaná vize území: bez vize do budoucnosti není možné účinně rozvíjet území
- Socio-ekonomické podmínky území: jak příležitosti, tak i hrozby mohou pomoci k lepší spolupráci aktérů na území, zlepšit týmovou práci
- Politická podpora: vhodné politické nastavení může být vždy užitečné, a to na jakékoli úrovni
- Společenská podpora: správné vedení a následná podpora komunity je základem k budování organizační kapacity

Place branding (značka území)

Place branding aplikuje způsoby brandingů a (place) marketingu na určité území. Jedná se o to, jak určité území a jeho komunita vidí sama sebe vedle zbytku světa a jak dokáže tuto svoji vizi využít pro rozvoj svého území. V dnešní globalizované době už se regiony musí umět postarat o svoji značku, pokud chtějí být úspěšné a chtějí dobré životní podmínky pro svoje obyvatelé. Branding už se tak neomezuje pouze na propagaci produktů, nebo služeb, ale svoji určitou značku mají i jednotlivá území (George, 2007, str. 60).

Blain et al. (2005) utvořil definici do následující podoby: *„Place branding je soubor marketingových aktivit, které podporují tvorbu jména, symbolu, loga, sloganu a další grafiky, které mají za úkol definovat a identifikovat destinaci a zprostředkovat příslib zapamatovatelné cestovní zkušenosti, která bude unikátně asociovaná s destinací. Dále slouží k upevnění a posílení příjemných vzpomínek na zkušenosti z navštíveného území. To vše se záměrem vytvoření image, která bude ovlivňovat spotřebitele k návštěvě dané destinace na úkor konkurenční destinace.“*

Příklady place brandingů

- Las Vegas-Území, který asi každý člověk zná jako území zábavy a hazardu.
- Silicon Valley-Území známé jako největší klastr s ICT.
- Paříž-Turistické město plné památek a kultury.

V samotné Evropě je přes 500 regionů a přes 100 000 nezávislých komunit, které bojují o ty samé vzácné zdroje, jako jsou přísun zahraničních investic, či schopné a talentované pracovní síly. Celosvětově existuje přes 300 městských území, které mají populaci přesahující 1 milionu obyvatel. Tato rozlehlá území jsou již označována jako „globální městské regiony“, nebo „světová města“. S postupným připojováním států do EU se zvyšuje důležitost ekonomicky vyspělých regionů, zatímco státy jako takové ztrácejí svoji důležitost. (Walzenbach, 2017).

Pět hlavních vlastností pro place branding: (Govers, 2015)

Budování značky má svoje určitá pravidla, která jsou vždy potřeba dodržovat. Každé místo má svoje vlastnosti, které je třeba, někdy více, někdy méně, vyzdvihnout a propagovat. Následující kapitola udává pět důležitých vlastností značky, kterými jsou:

- **Charakteristická zvláštnost**

Nad všemi ostatními principy place brandingů stojí svou důležitostí odlišitelnost, výraznost, individualita místa. Co dělá vaše místo unikátní, když ho porovnáte s ostatními územími / konkurenty? Jaké jsou základní hodnoty značky tohoto místa? Co tato značka nabízí a slibuje?

- **Autentičnost**

Pevný základ place brandingů stanovují zapojení partneři v podnikání (stakeholderi) pomocí:

- Identifikace klíčových charakteristik místa, inspirované identitou místa.
- Hledání vazeb mezi existujícími zažitými představami a plánovanými (projektovanými představami) na relevantních trzích.
- Autenticky a zkušeně tvořený design zohledňující zkušenosti z daného území.
- Jinými slovy, autenticita v place brandingů je o lidech, kteří spoluvytváří věci, které pro ně mají určitý význam.

- **Zapamatovatelnost**

Když má místo unikátní a zřetelné kouzlo, stává se zapamatovatelné. Zapamatovatelné znamená, že v sobě ukrývá příjemné zkušenosti, které si vybudují místo v lidském mozku, či srdci. Pravděpodobně se časem člověk na toto místo s radostí vrátí.

- **Spolupráce**

Place branding není disciplína tvořící z vrchu dolů (top-down), ale nejlepší výsledky produkuje, když je tvořena a udržována skrz silnou koalici mezi vládou, obchodem, civilní společností a cílovými trhy (investoři, talenti, turisty, obchod, tisk...)

- **Tvorba místa**

Place branding není zdaleka jen o sloganu, logu, hezkými reklamními kampaněmi. Zkušenosti tvrdí, že ekonomický a integrační place brandingová strategie je vždy založena na tom, vzbudila pozornost a chytla za srdce návštěvníky. To znamená že značka území by měla být podporována politikou, inovacemi, událostmi, infrastrukturou, investicemi a symbolickými akcemi.

Základní kameny pro stavbu nového place brandu: (Stubbs, 2011)

Celosvětová brandingová agentura UP designuje proces place brandingů specificky tak, aby pokořili co nejvíce výzev a přinesli fungující individuální strategie a agendy do souladu s jednotlivými brand image spolupracujících území. V tomto procesu je třeba se zaměřit na tyto oblasti:

- **Ponořit se hluboko**

Jako první krok pro kvalitní tvorbu značky území externí firmou, je potřeba investovat spoustu času do přípravy. Pochopit co lokalitu dělá unikátní. Musí se provést důkladná analýza území, hovořit s místními influencery (lidé, kteří mají moc ovlivnit ostatní) a vygenerovat obecnou představu o místě z pohledu cizího člověka.

- **Identita**

Skrze sérii workshopů a dalších technik se musí zmapovat identita místa, tedy jak místní obyvatelé vidí sami sebe jako lidi a jak vidí jejich území.

- **Image**

Dále je potřeba co nejprofesionálnějším způsobem (často externí tým expertů) zhodnotit image celého území. Co si ostatní myslí, když slyší název tohoto území? Vědí o něm vůbec něco, nebo zde je hluché místo? Jaký význam má image pro toto území?

- Vize

Kde chcete být za 5 až 15 let? Co nyní můžete použít pro to, abyste tuto vizi podpořili a co v budoucnu dělat pro to, aby byla vaše vize úspěšně naplněna?

- Strategie

Strategie je ucelený plán do budoucna, který by měl obsahovat všechny předešlé body a musí s nimi být v absolutním souladu a aby byla strategie funkční, území se jí musí opravdu řídit.

Cílové skupiny place branding

Je jasné, že rozdílné skupiny spotřebitelů, budou mít různé znalosti, chování, potřeby atd. Rodina z ekonomické střední třídy by mohla hodnotit území Mnichova jako noblesní a zbytečně drahé, zatímco ekonomicky silná rodina by ho mohla vidět jako prestižní a žádoucí. Navíc znát názory na danou značku je velice důležité. Např. při asociaci jako „dobré pracovní příležitosti“, je hezky vidět rozdílnou důležitost pro rezidenty místa, pro které má toto kritérium velkou váhu a pro turisty, které pracovní příležitosti při návštěvě zdaleka tolik nezajímají. Aby se uspokojily rozdílné potřeby zainteresovaných, je na místě rozdělit je do rozdílných cílových skupin a vytvořit tak více homogenní segmenty. Tyto segmenty mohou být tvořeny dle příjmů, zájmů, geografických, sociologicko-demografických podmínek, či životního stylu (Gonzalez a Bello, 2002).

Na začátku je třeba vyhodnotit, co je třeba řešit komplexním, integrovaným způsobem pro každého, kdo má s územím něco společného a co řešit se zaměřením na jednotlivé cílové skupiny, což je opravdová výzva pro vedoucí brandu. Je důležité, aby toto členění bylo obsahově správně. Toto je hlavní kritérium pro následující práci na územní značce, kde je následovně třeba i pracovníky rozdělit do obecných, nebo specializovaných pozic. Pracovníci by měli vytvářet inovativní pracovní týmy, které budou přinášet nové postupy a know-how.

Tyto jednotlivé týmy by právě měly mít na starost vlastní segment spotřebitelů. Segmenty spotřebitelů place branding jsou často rozdělovány na:

- Rezidenti
- Turisti a návštěvníci
- Investoři a obchodníci
- Talenti
- Exportující lokální firmy
- Politici a diplomacie

Pro jednotlivé segmenty jsou budovány zvláštní strategie, které danému segmentu co nejlépe vyhovují. Je potřeba se učit z jiných strategií a každá strategie musí být použitelná pro tvorbu dobré image, musí vykládat příběh území a zároveň musí sloužit jako mix komunikačních prostředků, umožňujících diskuzi mezi lidmi spojenými s územím, brand managementem a také se spolupracujícími stakeholdery. Každopádně, dává smysl využít výhody těchto diferenciovaných sektorů, které mají vlastní zázemí a spojit je do sítě, která evokuje profesionální a integrovaný přístup pro tvorbu značky území, která propaguje svoji synergii a efektivitu (Rivas, 2014).

Rezidenti

Jak popisuje Braun et al. (2011), rezidenti hrají na svém území 4 role:

- jsou cílovou skupinou place marketingu, a proto jsou hlavním elementem ovlivňující některé marketingové akce na území.
- rezidenti jsou nedílnou a integrovanou součástí značky území. Jejich charakteristické vlastnosti, chování a reputace mohou být důležitým aspektem pro atraktivitu lokality. Vysoká atraktivita lokality má vliv na přilákání návštěvníků, nových obyvatel, investorů, firem, či talentů.

- rezidenti mohou plnit roli určitých ambasadorů pro jejich území, mohou vnést důvěryhodnost, spolehlivost, či lidskost, do zpráv, které vysílají místní autority. Mohou budovat, přetvářet, či naopak bourat image, kterou má jejich území.
- jsou to občané, kteří mohou volit a částečně rozhodovat o politickém nastavení území. Pokud není politický aparát území správně nastaven, může velice negativně, někdy až kontraproduktivně působit na územní značku.

Shrnuto, pouze skrz smysluplnou spolupráci a konzultaci rezidentů a managementu, je možné efektivně a udržitelně budovat značku území.

Turisti a návštěvníci

Morgan et al. (2002) udávají, že v 90. letech minulého století začíná vznikat tzv. destination branding, který má za úkol propagovat turistické destinace. Má toho hodně společného s dnešním place brandingem. Turistické destinace měly velkou část inspirace v strategiích obchodních značek ze začátku 90. let minulého století. Tyto strategie předpovídala a nadčasově používala města jako je New York a Glasgow. Tato města se snažila budovat image svých území a skrz marketingové aktivity a používala slogany („I love New York“, či „Glasgow's miles better“) pro přilákání turistů a tím nového kapitálu. Jak mnozí předpovídali, destinace ve Španělsku, Hong Kongu a Austrálii následovaly tyto strategie a také nastoupily na vlnu budování svojí značky, protože přínos z nových návštěvníků území, hlavně z ekonomické stránky, se ukázal jako zásadní (existují území, která závisí převážně na penězích z turistického ruchu). Další vlnu destination brandingů odstartovaly americká města Las Vegas, Seattle a Pittsburgh. Jejich důvody pro tuto změnu byla hlavně potřeba efektivněji soutěžit s dalšími lokacemi, ustanovení jasné rozhodovací sítě a managementu a zvýšená odpovědnost jejich stakeholderů.

Investoři a obchodníci

Evropská města se potýkají se značnými makroekonomickými výzvami. Mezi ně patří globalizace trhu, investice a trhy s pracovní silou, které odbouraly spoustu ochranných bariér, což lidi i investiční kapitál činí stále více mobilní (Kavaratzis, 2007). Navíc k deregulaci hlavních průmyslových odvětví přichází i ztrácející se pozice a důležitost evropských národních států a zvyšuje se význam regionů a měst, které potřebují být konkurenceschopné. Evropa, kde mezi sebou dříve soutěžily pouze státy, se přeměnila v Evropu, kde mezi sebou soutěží více než 100 000 regionů a jejich komunit (Aronczyk, 2008).

Talenti

Snaha o přilákání talentů do území je jednou z hlavních motivací pro mnoho měst a regionů, které pro to přizpůsobují svoje brandové aktivity. Navzdory zvyšující se světové populaci, je nedostatek dovedností a schopností problém, se kterým se potýká čím dál více měst a regionů. Podle předpovědí se tento problém má v budoucích letech ještě více stupňovat. Lokality se tak musí učit vyvířet strategie, kterými přilákají a zároveň udrží talentované lidi na svém území, což by mělo vést k lepší konkurenceschopnosti a atraktivitě (Schwartz, 2018).

Exportující lokální firmy

Tvorba územního brandu je momentálně důležitá všude, ale především pro rozvojové země, a to zejména pro definování jejich politických, ekonomických a sociálních postojů a rolí. Při bližším pohledu, jejich image často rozhoduje o jejich úspěchu na poli exportování produktů do zahraničních trhů, lákání turistů a přímé zahraniční investice. Lokální exportní firmy jsou velice důležitým faktorem a obzvláště v rozvojových zemích je jejich úspěch, či neúspěch velmi úzce propojen se státním aparátem. Důležitost lokálních firem je velice důležitá i z pohledu zaměstnanosti a mimo jiné i pro zachování určitých tradic v daném území. Velice zjednodušeně je možné říci, že brand státu, nebo větší územní jednotky, může být určitá sumarizace brandů lokálních firem a dalších ovlivňujících faktorů (Papadopoulos, 2004).

Politici a diplomacie

Státy, stejně jako nadnárodní organizace, zápasí o politickou autoritu a loajalitu na vysoce konkurenčním globálním trhu, ať už lidí, které jsou na území státu doma, ale i lidí, které mohou být kdekoli na světě. Rozvíjející se územní (státní) značka, neznamena nový stát, ale stát, který se stává politickým hráčem, díky lepší propagaci než dříve. Tak jako náboženská víra už nemá svůj monopol v určování účelu lidských životů, tak ani stát už dále nevlastní nezpochybnitelnou loajalitu jeho občanů. Patriotismus, nebo snad nacionalismus už nemůže být brán jako povinnost (van Ham, 2008).

Place branding a internet

Internet poskytuje hojnost informací, díky kterým se člověk dozví téměř cokoliv o reprezentaci a vnímání image značky. Je tedy důležité vědět, že internet obsahuje téměř cokoliv o nejrozličnějších místech. Ale je nutno umět hledat a nejlépe si ověřovat informace pomocí většího počtu zdrojů (Stepchenkova et al., 2009).

Online propagace podle Charlesworth (2009, str. 79) není separovaná od business strategie. Ba naopak, internetový marketing, či online marketing je jeden ze základních elementů marketingového úsilí. Základní cíle internetového marketingu jsou popisovány jako:

- Online aktivity mohou posílit a vylepšit offline tvorbu značky.
- Generování výnosu (online kanály nejenom přináší úspory za reklamu, ale také zvyšují příjem skrze nově vytvářené obchody a podporu marketingové kampaně).
- Zákaznická podpora (při použití internetu má společnost více možností pro komunikaci se zákazníkem, pochopení jeho preferencí a tyto informace následně využít ve svůj prospěch, pro vylepšení strategie).

Webové stránky jsou jistě nejběžnější způsob internetového marketingu a branding. Webové stránky nebo její části mají určitá kritéria a existuje několik základních součástí, které by měly být obsaženy na každé stránce týkající se marketingu nebo branding. Webová stránka by měla mít název domény podle firmy, ucelený design a management stránky a další informace, které by co nejlépe měly popisovat pohled na věc propagované společnosti. Každá internetová stránka je definovaná pomocí IP (Internet protocol) adresy, což je série čísel. Hlavní část názvu domény je přípona. Když je doména zaregistrována, dostane vybranou příponu podle pojmenovávací autority společnosti, kde byla doména registrována. Nejpoužívanější přípony jsou .com, .eu a .org. Pro následné používání stránky je potřebná její adresa, tedy URL (Uniform Resource Locator), která se skládá z předpony (www.), názvu domény a přípony. Protože dnes existuje spousta názvů webových stránek, je občas nutné zvolit dlouhý název, aby se uživatelům mezi sebou stránky nepletly, za splnění předpokladu, že název domény bude mít více než 3 a méně než 63 znaků (Charlesworth 2009, 37).

Sociální sítě

Využívání sociálních médií v branding a marketingu je populární až v posledních 5-10 letech. Několik základních nástrojů turistické propagace na internetu jsou: blog, vlog, veřejná videa, webová fóra a sociální sítě. Hlavní důvod, proč je marketing na sociálních médiích tak využíván a kompetitivní, je zejména to, že sociální sítě šetří peníze a čas, oboje potřebné pro získání informací. Sociální sítě s velkým dopadem na lidi mohou také přetvářet zákazníkův názor na produkty a služby, které mají potenciál pro to, být prezentované na sociálních sítích, pomocí virálního marketingu. Ne každý produkt je tam vhodné prezentovat. Zákazníkov vztah k produktu se může na sociálních sítích velmi posilovat, pokud jsou k tomu zvoleny vhodné prostředky. Poslední důležitý důvod je to, že na sociálních sítích je možno vytvořit velkou zákaznickou základnu, který může obsahovat část lidí, které danému produktu budou opravdu rozumět a se kterými je možno bezprostředně navázat komunikaci, která se následně dá využít třeba pro další vývoj produktu (Sheehan, 2010).

Při správném sklovení sociálních médií a tradičních způsobů marketingu a propagace, může vzniknout mnohem větší propagační síla, ovlivňující velké množství potenciálních

zákazníků. Samozřejmě ale nestačí pouze bezduché vkládání příspěvků na sítě, ale je důležité mít strategii, která bude vhodně přizpůsobena cílové skupině, která příspěvky sleduje. Příspěvky by měly obsahovat poutavý slogan a zprávu, kterou se chce firma, či území prezentovat. Sociální média zkrátka mění turistické (a celkově marketingové a brandové) strategie v mnoha směrech. Co se týče strategií, je navíc moudré zmínit výhodu kvalitních sociálních medií v marketingové strategii značky, což podpoří důvěryhodnost strategie a zvýší dopad na spotřebitele (Viet Hung, 2010). Při propagaci brandu skrz sociální média, sféru blogů, sdílení obsahu, tvorbu a správu place brandové komunity, je důležitá určitá sociální aktivace zainteresovaných lidí. Tato komunita aktivních členů ve finále může udělat více práce než samotná propagující se firma (či město nebo region). Jeden z nejúspěšnějších projektů tohoto druhu je „Curators of Sweden“, kde jeden z oficiálních Twitterových účtů Švédského království, byl vládou předán do rukou občanů Švédska, kteří ho mají na starosti. Každý týden mají nominovaní občané Švédska možnost reprezentovat jejich zemi na Twitteru, sdílením obsahu z jejich života, práce, zájmů. Projekt, který začal v roce 2011, pomohl Švédsku získat spousty followerů na Twitteru, což umožňuje mediální pokrytí zdarma a inspiruje ostatní místa k podobným skutkům.

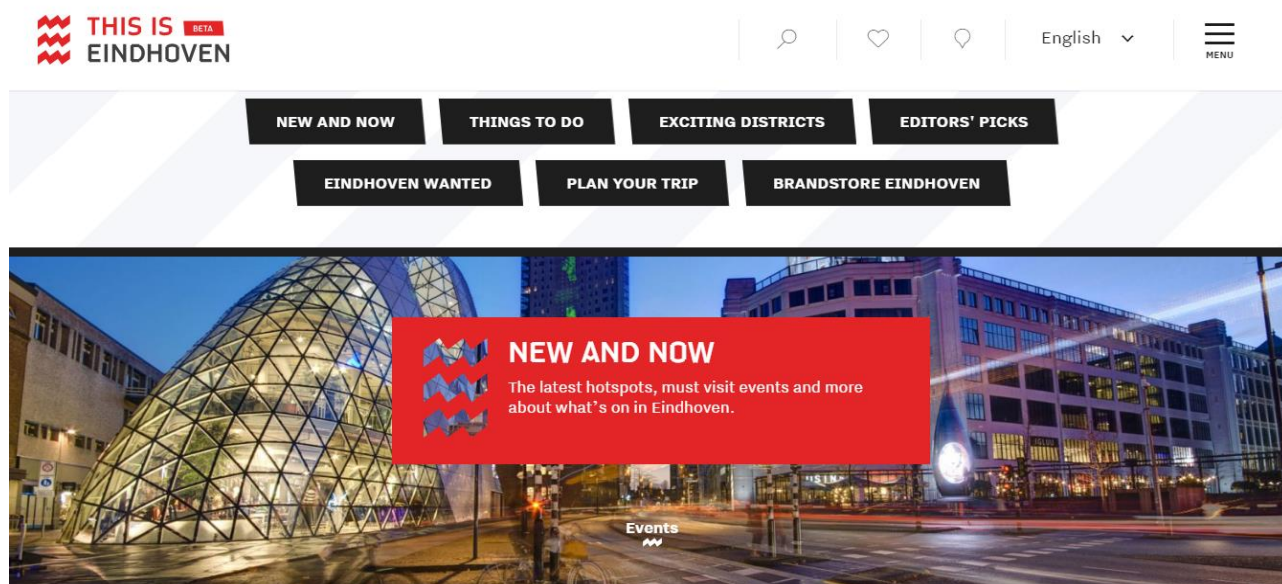
„Play Melbourne“ byla další podobná iniciativa zahrnující občany, kteří používají moderní technologie pro vylepšení mezinárodního profilu územní značky. Kampaň využívala přístroj podobný míče, který v sobě měl funkci jakési interaktivní přednášky o městě a který občané nosili skrze město Melbourne, které díky tomuto vynálezu přibližovali turistům. Obecenstvo může klást otázky a vybírat kterým směrem bude prohlídka pokračovat.

Jak již bylo zmíněno, velice důležité je zapojení občanů do procesů hodnocení, psaní online recenzí, pokládání otázek a přetváření existujících strategií k lepšímu. Zajímavý příklad je malé Španělské město Jun, kde každý občas má svůj vlastní Twitterový účet, skrz který všichni komunikují se starostou města a dalšími zastupiteli města. Tématy jsou jak obyčejné záležitosti, jako jsou městské osvětlení, které nefunguje, tak osobní zprávy o strategických záležitostech, týkajících se města. Tento nezvyklý způsob organizace občanů posílil jejich spolupráci, integraci a celkově jejich komunitu. Netrvalo dlouho kdy se o tomto nezvyklém propagačním činu dozvěděli další lidé, a tak má město 200 000 obyvatelích na svém Twitterovém účtu, více než 400 000 fanoušků (Herezniak, 2017)

Porovnání turistických webových stránek vybraných regionů

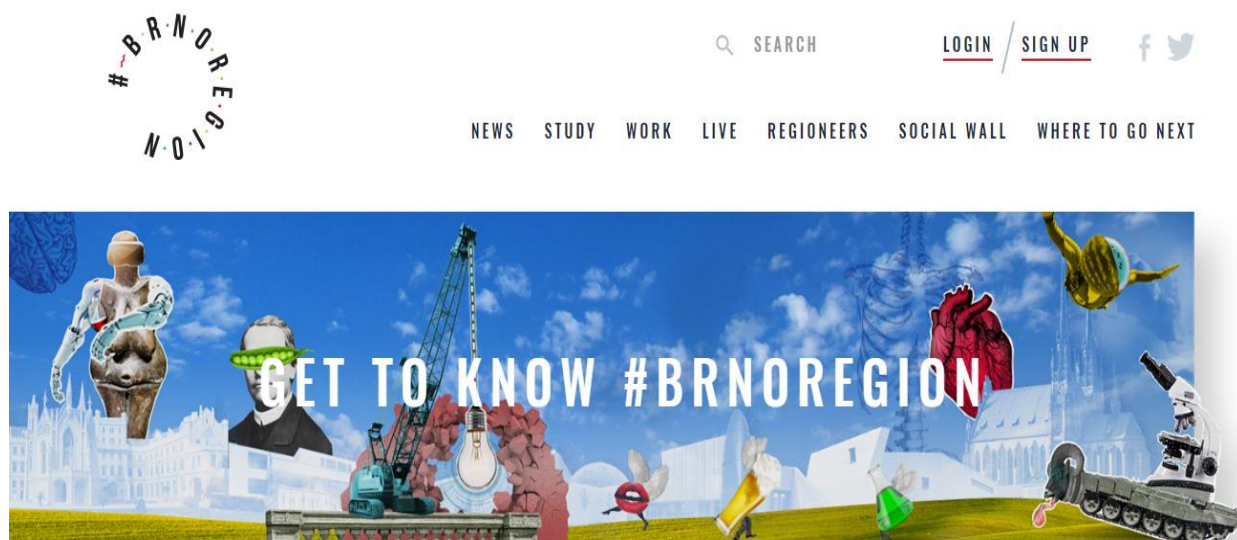
Pro lepší představu o tom, jak dnes vypadá profesionální webová stránka, zabývající se územní značkou, je nutno si uvést některé příklady. V následující části budou porovnávány stránky českých regionů, se stránkami předních zahraničních regionů, které budou pro tuto práci používány jako příklady dobré praxe. Praktická část práce ještě není zhotovena, avšak bude se ubírat v podobném, jen komplexnějším duchu, jako následující příklady. Výzkum se bude týkat webových stránek krajů, krajských měst, turistických webů a sociálních sítí, regionů České republiky. Bude vytvořen bodový systém, který se bude skládat ze základních kritérií, které musí splňovat place brandingová webová stránka. Otázky budou mít různé váhy, podle důležitosti a výsledkem bude součet otázek a jejich vah podle důležitosti. Čím lepší spracování bude webová stránka mít, tím vyšší bude její výsledná suma. Počáteční hodnocení bude pouze subjektivní posouzení autora, avšak následovat by měly expertní posouzení profesionálů v oboru.

Komparace úvodů oficiálních turistických stránek regionů Eindhoven a Brno

Obr. 2: This is Eindhoven

Zdroj: <https://www.thisiseindhoven.com/en/visit>

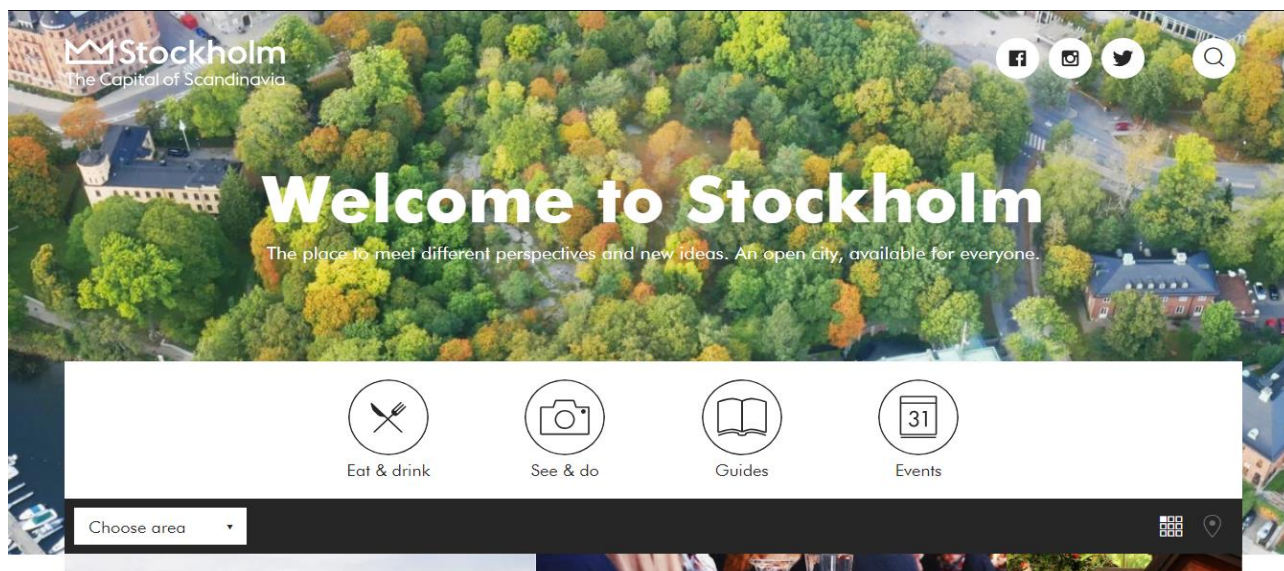

Obr. 3: Brnoregion

Zdroj: <https://www.brnoregion.com/>

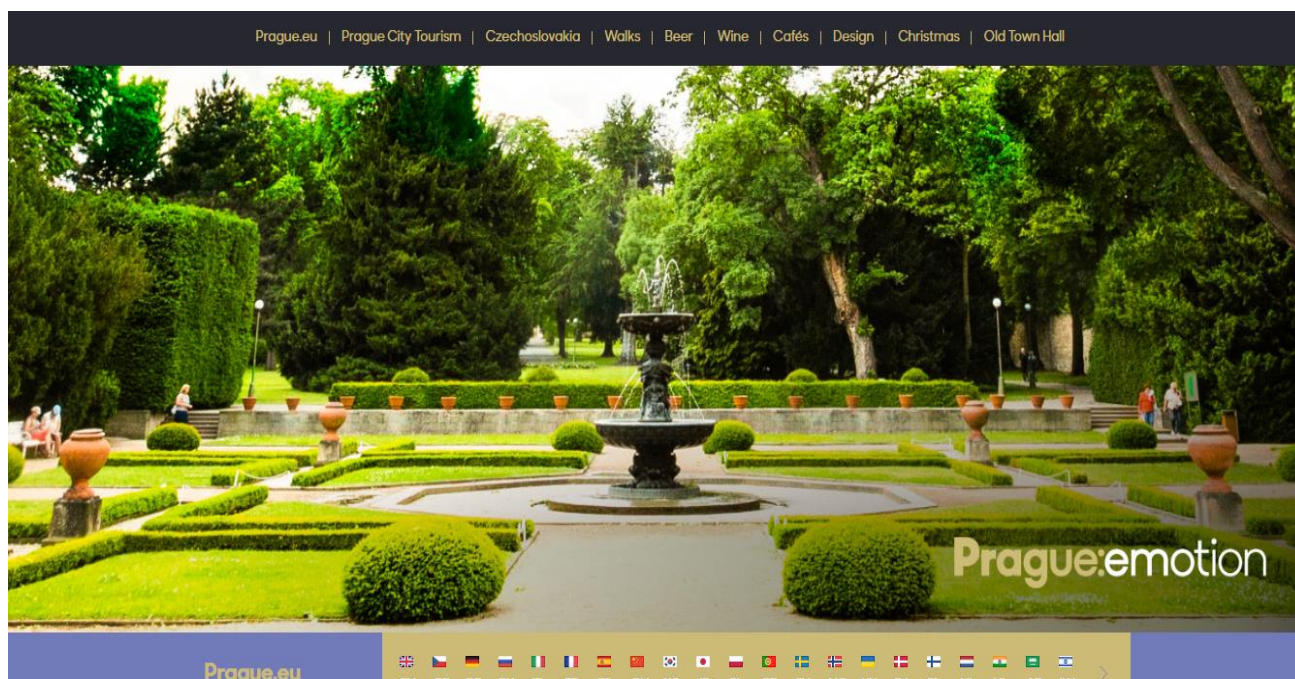
První porovnání se týká Eindhovenu, který je brán jako jeden z nejlépe propagovaných regionů Evropy. Na první pohled je patrné, že stránky jsou moderní, přehledné a vizuálně jednotné. Brněnské stránky snesou podobné parametry. Jsou přehledné a hezky rozdělené podle segmentů, mají jednotný styl a moderní, interaktivní prostředí. Zajímavá je taky možnost přihlášení na stránky.

Komparace úvodů oficiálních turistických stránek regionů Stockholm a Praha

Obr. 4: Visit Stockholm

Zdroj: <https://www.visitstockholm.com/>

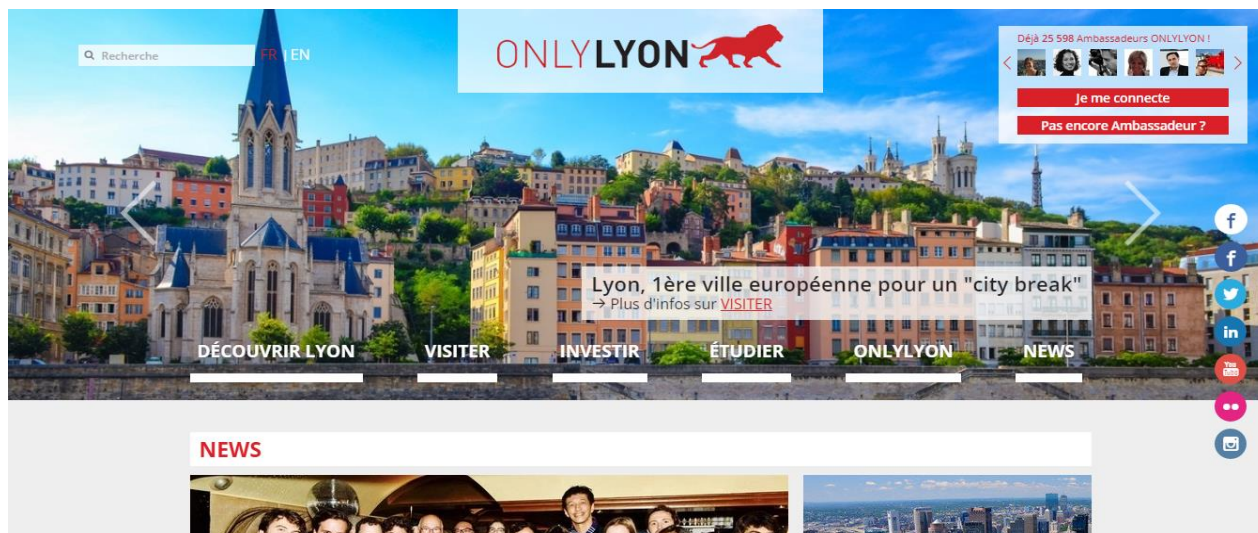

Obr. 5: Prague

Zdroj: <https://www.prague.eu/en>

Druhé porovnání odкрývá webovou stránku Stockholmu, který je podobně jako Eindhoven brán jako město s velkým brandem. Celkově, regiony ve Skandinávii jsou v Evropě brány jako určitými průkopníky place branding. Stockholm má zajímavou, interaktivní webovou stránku s jednotným stylem, nízkým obsahem textu, čímž vyniká tamní prostředí plné zeleně. Hlavní město Praha je, co se týče place branding, v ČR nejdál, následována Brnem. Na snímku je vidět profesionalita, malé množství textu a možnost přeložit stránky do množství světových jazyků.

Komparace úvodů oficiálních turistických stránek region Lyon a Vysočina

Obr. 6: OnlyLyon

Zdroj: <http://www.onlylyon.com/>

Obr. 7: Jihlava a Vysočina

Zdroj: <http://www.region-vysocina.cz/>

Poslední komparace turistických regionálních webových stránek je o regionu Lyon a Vysočina. Francouzský region vkládá značné prostředky do svojí propagace. Stránky jsou podle moderních zásad, přehledné, obrázkové, rozdělené do cílových segmentů, s možností překladu do angličtiny. Naopak stránky Jihlavy a regionu Vysočina jsou tvořeny starším stylem. V porovnání s Lyonem jsou méně interaktivní, méně propojené se sociálními sítěmi a s větším množstvím textu. Správná je možnost překladu do němčiny a angličtiny.

Závěr:

Uvedený příspěvek představuje určitý úvod do problematiky place branding a place marketingu v internetovém prostředí v českých podmínkách. Nejprve je nastíněn koncept place branding a place marketingu obecně a jsou zde představeny základní metody jeho vytváření a hodnocení. Příspěvek vychází zejména z teoretické a metodologické základny zahraniční literatury. Jsou představeny i hlavní cílové skupiny a je popsána role interentu a sociálních sítí v oblasti place branding a place marketingu. Jako benchmark jsou potom prezentovány úspěšné příklady vybraných regionů v západní Evropě, ke kterým by se při budoucím výzkumu a praktické části měli autoři obrátit při realizaci praktické části. Praktická část a její metodika je pouze nastíněna v náznacích, nicméně bude vycházet z hodnocení marketingových produktů obecně (Kotler a Keller, 2010) a snažit se jimi popsané metody inovativně aplikovat na problematiku internetového prostředí jednotlivých krajů a krajských měst v ČR.

Shrnutí:

Práce stručně charakterizuje základní disciplíny, týkající se propagace území v konkurenčním prostředí. Dále pojednává o základních náležitostech, které by měla obsahovat každá fungující značka. Následují cílové segmenty, kterých se propagace území dotýká nejvíce. Poté se práce zaměřuje na využití internetu a sociálních sítí v place branding a marketingu. V závěru je nastíněna praktická část rozpracované diplomové práce, ze které příspěvek vychází. A to pomocí porovnání kvality webových stránek krajů a webových stránek krajských měst. V případě tohoto příspěvku se jedná o oficiální turistické stránky krajů.

Příspěvek byl zpracován s podporou projektu Interní grantové agentury na Fakultě regionálního rozvoje a mezinárodních studií Mendelovy Univerzity v Brně IGA 312/2101/SP3180801 s názvem „Inovativní firmy v regionu jižní Moravy a jejich role v regionálním rozvoji“.

Literatura:

- ARNOLD, E. & Kuusisto, J. (2000). Marketing Helsinki: More than the Hum in Radio Valley, Lecture Paper at the Helsinki School of Economics 12.12. 2000, Helsinki.
- ARONCZYK, M. (2008), "Living the brand: nationality, globality and the identity strategies of nation branding consultants", International Journal of Communication, Vol. 2, pp. 41-65.
- BLAIN, Carmen, Stuart E. LEVY a J. R. Brent RITCHIE. Destination Branding: Insights and Practices from Destination Management Organizations [online]. 2005, , 4-13 [cit. 2018-09-14]. DOI: <https://doi.org/10.1177/0047287505274646>. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0047287505274646>
- BRAUN, Erik, Mihalis KAVARATZIS a Sebastian ZENKER. My City - My Brand: The Role of Residents in Place Branding. *European Regional Science Association* [online]. Vienna, Austria, 2011 [cit. 2018-09-21]. Dostupné z: <https://EconPapers.repec.org/RePEc:wiw:wiwrsa:ersa10p262>
- BRUEMMER, Paul J. Branding With Search Marketing. SEMPO [online]. 2015 [cit. 2018-09-04]. Dostupné z: https://www.sempo.org/page/article_20051015
- DUFFY, H. (1995). Competitive Cities: Succeeding in the Global Economy. Spon, London.
- GEORGE, Allen. Place Branding: New Tools for Economic Development. Design Management Review. 2007, DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1948-7169.2007.tb00084.x>

- GONZALEZ, A.M. and Bello, L. (2002), "The construct lifestyle in market segmentation. the behaviour of tourist consumers", *European Journal of Marketing*, Vol. 36 Nos 1/2, pp. 51-85.
- GOVERS, Robert, Erik van 't KLOOSTER a Gerard van KEKEN. 5 Place Branding Principles for Successful Brand Development and Management. The place brand observer [online]. 2015, 1 [cit. 2018-09-13]. Dostupné z: <https://placebrandobserver.com/5-place-branding-principles-to-guide-brand-development-management/>
- HEREŽNIAK, Marta. Place branding and citizen involvement...: Participatory Approach to building and managing city brands. *Interdisciplinary political and cultural journal*[online]. 2017, 1(19), 129-141 [cit. 2018-09-27]. DOI: <https://doi.org/10.1515/ipcj-2017-0008>. Dostupné z: <https://content.sciendo.com/view/journals/ipcj/19/1/article-p129.xml>
- HERODEK, Jan. Vztah branding a marketingu [online]. Buckinghamshire University, UK, 2018, 1 [cit. 2018-09-03]. Dostupné z: <http://www.marketing-mix.cz/marketing-mix/48-vztah-brandingu-a-marketingu-a.html>
- CHARLESWORTH, Alan. 2009. Internet Marketing: A Practical Approach. Butterworth-Heinemann Slovenia: Macmillan. ISBN: 9780750686846
- JENSEN-BUTLER, Chris. Cities in Competition: Equity Issues. 1999, 5-6(36), 865-891 [cit. 2018-09-04]. DOI: <https://doi.org/10.1080/0042098993259>. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1080/0042098993259>
- KAVARATZIS, M. (2007), "City marketing: the past, the present and some unresolved issues", *Geography Compass*, Vol. 1 No. 3, pp. 95-712.
- KOTLER, Philip a Kevin Lane KELLER. Marketing management. 12. Grada, 2010. ISBN 8024713595.
- MATLOVIČOVÁ, K. (2008): Place marketing process-theoretical aspects of realization. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešoviensis, Prírodné vedy, Folia Geographica*, 12, PU Prešov, 2008, s. 195-224.
- MIKOŁAJCZYK, Adam, Magdalena FLOREK a Jarosław GÓRSKI. Place Marketing Manifesto [online]. In: Poland: European Place Marketing Institute, 2015, s. 14 [cit. 2018-09-04]. Dostupné z: <http://bestplaceinstytut.org/RAPORT2015.pdf>
- MORGAN, N., Pritchard, A., & Pride, R. (2011). Tourism places, brands, and reputation management. In N. Morgan, A. Pritchard & R. Pride (Eds.), *Destination brands: Managing place reputation* (3rd ed., pp. 3-19). New York, NY: Routledge-Taylor & Francis Group.
- PAPADOPOULOS, Nicolas. Place branding: Evolution, meaning and implications. *Place branding* [online]. 2004, 1(1), 36-49 [cit. 2018-09-05]. DOI: DOI: 10.1057/palgrave.pb.5990003. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/233610131_Place_branding_Evolution_meaning_and_implications
- RIVAS, Miguel. What target groups for the city? Segmentation in today's city marketing: Reporting note on the Urbact-Eurocities thematic workshop [online]. In: . Zaragoza, 2014, s. 1-30 [cit. 2018-09-20]. Dostupné z: http://urbact.eu/sites/default/files/reporting_note_thematic_workshop_zaragoza_01-2.pdf
- SHEEHAN, Brian. 2010. Online Marketing. Singapore: AVA Publishing SA. 9782940439751
- SCHWARTS, Eytan (2018), Interview: Eytan Schwartz on Tel Aviv City Branding and Reputation. The Place Brand Observer »Place brand insights, strategies, stories and examples [online]. Copyright © 2018 [cit. 23.09.2018]. Dostupné z: <https://placebrandobserver.com/eytan-schwartz-interview/>
- SIRAKAYA-TURK, Ercan a Arch G. WOODSIDE. Building and Testing Theories of Decision Making by Travelers [online]. 2005 [cit. 2018-09-26]. DOI: DOI: 10.1016/j.tourman.2004.05.004. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/240186298_Building_and_Testing_Theories_of_Decision_Making_by_Travelers
- STEPCHENKO, Svetlana, Andrei P. KIRILENKO a Alastair M. MORRISON. Facilitating Content Analysis in Tourism Research [online]. 2009, 4(47) [cit. 2018-09-26]. DOI: <https://doi.org/10.1177/0047287508326509>. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0047287508326509>

- STUBBS, Julian. *Wish You Were Here: The Branding of Stockholm and Destinations*. 1. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2011. ISBN 978-1456414238.
- VAN DEN BERG, Leo a Erik BRAUN. Urban Competitiveness, Marketing and the Need for Organising Capacity. *Urban studies*. 1999, 5(36), 978-999. DOI: <https://doi.org/10.1080/0042098993312>.
- VAN HAM, Peter. *Place Branding: The State of the Art* [online]. 2008, (616), 126-149 [cit. 2018-09-24]. DOI: DOI: 10.1177/0002716207312274. Dostupné z: https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/20080300_cdsp_art_ham.pdf
- VIET HUNG, N., Zhuochuan, W. 2011. Practice of Online Marketing with Social Media in Tourism Destination Marketing. The case study of VisitSweden, Sweden. Södertörns University, Department of Business Studies. Master's dissertation.
- WALZENBACH, G.P.E. *European Governance: Policy Making between Politicization and Control*. 2017. ISBN 9781351938563.

Kontaktní adresy autorů:

Bc. Petr Těšík, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova Univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: xtesik1@node.mendelu.cz

RNDr. Pavel Ptáček, Ph.D., Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova Univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: pavel.ptacek@mendelu.cz

Politické aspekty Nikaragujské republiky v kontextu rozvojových aktivit Fakulty regionálního rozvoje a mezinárodních studií

Political Aspects of Nicaragua in the Context of Development Activities of Faculty of Regional Development and International Studies

Barbora Pavla Trávníčková, Josef Smolík

Abstrakt:

Tento příspěvek pojednává o aktivitách Fakulty regionálního rozvoje a mezinárodních studií Mendelovy univerzity v Nikaragujské republice. Na úvod jsou popsány hospodářské, sociální, kulturní, historické, politické a geografické aspekty. Následně se text zaměřuje na konkrétní aktivity, které byly realizovány v letech 2017 a 2018 pracovníky a studenty FRRMS. Blíže jsou představeny jednotlivé projekty, které byly realizovány především v oblasti Carazo, kde Mendelova univerzita dlouhodobě působí.

Klíčová slova:

Nikaragujská republika, projekty, spolupráce, regionální rozvoj

Abstract:

This paper deals with the activities of the Faculty of Regional Development and International Studies of the Mendel University in the Republic of Nicaragua. The introduction describes economic, social, cultural, historical, political and geographic aspects. Subsequently, the text focuses on specific activities that were carried out between 2017 and 2018 by FRDIS staff and students. The individual projects that have been implemented mainly in the Carazo area where Mendel University has been operating for a long time, are presented in more details.

Keywords:

Republic of Nicaragua, projects, cooperation, regional development

Úvod

Dnešní multikulturní svět lze díky globalizaci považovat, obrazně řečeno, za stále se zmenšující. Díky provázanosti a vzájemné závislosti jednotlivých států dochází ke komunikačnímu, prostorovému, mediálnímu a informačnímu propojení (srov. Smolík 2014). Globalizace je také výzvou pro nové formy spolupráce, které jsou často dlouhodobého charakteru. K těmto aktivitám bezpochyby patří i jednotlivé projekty, které jsou realizovány jednotlivými pracovišti Mendelovy univerzity v Brně v Nikaragujské republice.

Nikaragua patří dlouhodobě k destinacím, kam směřují pedagogické, vědecké i rozvojové aktivity FRRMS Mendelovy univerzity v Brně. Během posledních let bylo v Nikaragujské republice realizováno několik projektů, které se týkaly spolupráce v rámci ochrany životního prostředí a široce zastoupených společensko-vědních témat. Jednotlivá témata zastupovala oblasti, kterým se na FRRMS dlouhodobě věnují nejenom pedagogové, ale i studenti. Tento text představí ve stručnosti Nikaragujskou republiku, tj. hospodářské, sociální, kulturní, historické, politické a geografické aspekty, aby následně byly detailněji představeny konkrétní aktivity FRRMS v podobě jednotlivých studentských projektů.

Cíl

Cílem tohoto textu je stručně popsat hospodářské, sociální, kulturní, historické, politické a geografické aspekty Nikaragujské republiky a představit konkrétní aktivity FRRMS v regionu Carazo. Text bude deskriptivního a analytického charakteru, přičemž v jeho závěru budou navrženy další oblasti, které by měly být v daném regionu předmětem spolupráce.

Základní charakteristika

Nikaragua je stát ve Střední Americe, který se nachází mezi Karibským mořem a Tichým oceánem. Na severu sousedí s Hondurasem, společná hranice je 922 kilometrů, na jihu sousedí s Kostarikou, společná hranice je 309 kilometrů. Délka pobřeží je 910 kilometrů. Osu tohoto státu tvoří horská pásma Středoamerických Kordiller s příčnými hřebeny (Cordillera Isabella, Montes de Huapí), přičemž na východě země pohoří přechází do široké Karibské nížiny. Vysočinu rozděluje Nikaragujský tektonický příkop, zčásti vyplněný velkými jezery (Nikaragua, Managua) a činnými sopkami. Říční síť je poměrně hustá, přičemž k větším tokům patří řeky Coco, Río Grande de Matagalpa, Escondido a San Juan. Podnebí je tropické a vlhké, východní část země ovlivňují výrazně i pasáty. Nikaragujská populace je složena převážně z mesticů a indiánů (Misquitové, Sumové a Ramové), kteří se vyskytují na východě země. Anglofonní černoši a jejich míšenci obývají především severovýchodní pobřeží Moskytů. Hospodářství patří k nejslabším v kontinentální Latinské Americe. Pěstování je zaměřeno na kukuřici, rýži, kávovník, cukrovou třtinu (srov. Smolík, 2018), tabákovník a ovoce. Typický je i chov skotu, koní, drůbeže a prasat. Pro přímořské regiony je typický i rybolov, lov krabů a langust. V Nikaragui se také těží zlato, stříbro a vápence. Problémem jsou komunikace, které jsou jen výjimečně zpevněné (přibližně 10 %). Z politického hlediska se jedná o republiku s prezidentským systémem vlády. Prezident je volen všelidovým hlasováním. V současnosti tuto funkci vykonává Daniel Ortega (od roku 2007). Zákonodárným orgánem je jednokomorové Národní shromáždění (viz Beránek a kol. 2010: 650-651). Převážná část obyvatel je římskokatolického vyznání (73 %). Zajímavá je přítomnost tzv. Moravské církve (Jednota bratrská) na atlantickém pobřeží (Křížová 2011: 128).

Počet obyvatel Nikaragujské republiky je přibližně 6,2 milionu, hlavním městem je Managua. Úředním jazykem je španělština a měnou je córdoba. Nikaragua se do popředí zájmu v posledních letech dostala především v souvislosti s výstavbou Nikaragujského průplavu (zahájena 2014), který by měl být přímou konkurencí Panamského průplavu. Kanál by měl spojit přístavní města Punta Gorda a Brita. Tato výstavba také vyvolala zájem ochránců přírody o faunu (např. sladkovodní Žralok bělavý/ *Carcharhinus Leucas*) a floru této země.

Politické aspekty Nikaragujské republiky

Pro současný vývoj v Nikaragujské republice byla významná politická změna, která nastala v roce 1979, kdy došlo ke svržení diktátorského režimu Somozů. Aktivity proti režimu byly přítomny již od konce padesátých let dvacátého století, kdy se formovaly jednotlivé opoziční skupiny, které hlásaly směr svérázně chápaného křesťanství, indiánského mesianismu a marxismu (srov. Pečínka 1998). Jedinou skupinou, která dokázala vést svoje akce v dlouhodobější perspektivě, se stala Sandinovská fronta národního osvobození (Frente Sandinista de Liberación Nacional, FSLN). Vytvořili ji 23. července 1960 Carlos Fonseca, Tomás Borge a Silvia Mayorga v honduraské Tegucigalpě. Zpočátku ji nazývali pouze Fronta národního osvobození, označení „Sandinistická“ k ní připojili až v roce 1962. Sandinisté k sobě přitáhli v Managui revolučně naladěné studenty z Nikaragujské vlastenecké mládeže a členy Hnutí nové Nikaraguy, přičemž se zaměřovali na studentskou a městskou mládež (viz Pečínka 1998: 175). FSLN po vítězství v roce 1979 převzala moc ve státě s programem politického pluralismu a smíšené ekonomiky (srov. Pečínka 1998: 181). Po nástupu FSLN k moci reagovaly Spojené státy americké, které se snažily krom ekonomických sankcí podporovat povstalecké skupiny tzv. Contras (jako součást strategie zadržování komunismu), které začaly sabotovat vývoj pod vedením FSLN. Tyto jednotky byly schopny způsobit značné ekonomické

škody a obecně podpora USA znamenala prodlužování vnitřního konfliktu v zemi (srov. Hrabálek 2014).

V řadách *contras* nebojovali jen představitelé bývalého režimu. FSLN si svou násilnou asimilační politikou proti sobě poštvala většinu indiánského i černošského obyvatelstva tradičně izolovaného atlantického pobřeží, kde poté vznikaly ozbrojené indiánské skupiny (v podobě guerillových jednotek). Nepřístupný severovýchod Nikaragui byl vždy osídlen kulturně odlišnými etnickými skupinami, což byl důsledek kolonizačního procesu. K těmto skupinám patřily kmeny Miskitů, Sumů a Ramů. Stejně tak se zde dařilo i potomkům anglických bukanýrů (pirátů), černých otroků a jejich míšenců (viz Pečínka 1998: 185). Střety mezi FSLN a oddíly tzv. *Contras* si vyžádaly více než 50 tisíc lidských životů. Přesto se Nikaragua stala zemí, která zlepšila svoji infrastrukturu (dálnice, silnice), zvýšila vzdělanost (snížil se počet negramotných osob) a zaměřila se i na budování průmyslu, ochranu životního prostředí a také rozvoj cestovního ruchu.

Tyto faktory v Nikaragujské republice (stejně jako v mnoha jiných státech Latinské Ameriky) v současnosti znamenají příklon obyvatelstva k levicovým ideálům, což se mj. projevilo dalším (v pořadí již třetím) vítězstvím prezidentského kandidáta a významné postavy FSLN Daniela Ortegy v roce 2016 (srov. Hrabálek 2014). V současnosti lze Nikaragujskou republiku hodnotit z hlediska kriminality jako poměrně bezpečnou zemi (ve srovnání s Mexikem, Salvadorem či Venezuelou). Bezpečnostní situace v zemi je však nejistá z hlediska vývoje v zemi od jara 2018, kdy se vláda Daniela Ortegy pokusila uskutečnit reformu penzijního systému, což vyvolalo protesty především ve velkých nikaragujských městech. Výsledkem od dubna do října roku 2018 bylo více než 300 pohřešovaných, 500 mrtvých a asi 1000 zraněných, přičemž se nejednalo pouze o protestující, ale i o zasahující policisty. Mnozí hodnotí policejní zásahy jako nepřiměřené a může se zdát, že se Ortega začíná stavět do role diktátora, proti kterému v mládí bojoval. Penzijní reformu byla nakonec po několika dnech odvolána, avšak cenzura médií i nadále přetrvává. Protestující, zejména studenti, požadují vyhlášení předčasných prezidentských voleb a odstoupení Ortegy. Ten však jakoukoliv možnost předčasných voleb dementoval. Vývoj v oblasti vnitřní bezpečnosti je v současnosti značně nepřehledný, což může zásadním způsobem ovlivnit nejenom cestovní ruch, ale i na něj navázanou ekonomickou situaci (aljazeera.com, 2018). Budoucnost jednotlivých projektů realizovatelných Mendelovou univerzitou v Brně závisí na vývoji současné politické a bezpečnostní situace.

Cestovní ruch

Obecně není turismus v Nikaragujské republice příliš dobře rozvinutý. Svůj podíl na tom má i politická situace v zemi. Nikaragui by i prospěly půjčky ze zahraničí, např. USA – ty ale mají podmínku v rozvoji demokratizace, což v současné době země nemůže splnit. Tím zůstává plný potenciál turismu v růstu ekonomiky nevyužit (Nicaragua: Foreign Investment 2018). Turisticky velmi atraktivní je oblast Somota, které se nachází nedaleko honduraských hranic. Jako další ukázkou ekoturismu mohou návštěvníci Somota okusit pravý canyoning – tedy projít se kaňonem řeky Río Coco, která zde protéká a prohlédnout si tento zajímavý geologický úkaz.

Mezi lety 2003-2009 se čeští geologové podíleli na výzkumu a na jejich popud se od roku 2006 tato lokalita, mimo jiné, řadí k chráněným národním přírodním památkám (Pásková, Hradecký 2014). Cestovní ruch je obecně velkou příležitostí pro tzv. *neformální ekonomiku*, tj. množství pouličních prodejců občerstvení, suvenýrů, oblečení, atp. Z hlediska státu představuje neformální ekonomika problematickou oblast, protože tyto osoby neodvádí daně, nicméně na druhou stranu jejich aktivity generují příjmy, které jim zajišťují základní živobytí (Hrabálek 2014: 50).

Metodika

Z hlediska metodiky se bude jednat o deskripci, která by měla představit jednotlivé projekty realizované v období 2017 a 2018. Popisný výzkum dává obraz specifických podrobností situace, jevu nebo vztahů. Popisný a tzv. průzkumový výzkum mají mnohé znaky společné a mnohdy splývají. Popisný výzkum popisuje jevy a soustředí se na otázky: kdo, jak a kolik (Hendl 2005: 38). Tento výzkum používá mj. techniky terénního pozorování, což je i námi zvolený přístup vedoucí k představení jednotlivých projektů.

Tento zvolený přístup by měl vést k lepšímu vhledu do problematiky, a představit jednotlivé dimenze kooperace na příkladech jednotlivých projektů. Základním principem by mělo být „porozumění lidem v konkrétních situacích“ (Disman 2000: 289). Co je také podstatné zdůraznit je skutečnost, že takto pojatý kvalitativní výzkum eliminuje jasné hranice „mezi rolí výzkumníka a rolí zkoumané osoby“ (Disman 2000: 300).

Výhodou takto zvoleného metodologického přístupu je skutečnost, že autoři na popisovaných aktivitách participovali, a dovedou je vhodně *popsat a interpretovat* (k tomu srov. Kučera, Radvan 2005). Lze tedy hovořit o metodě zúčastněného pozorování. V něm získá pozorovatel data tak říkajíc vznitřku, „z kuchyně“ (blíže viz Disman 2000: 305, Ferjenčík 2000: 163).

Mezi hlavní vlastnosti pozorování patří deskriptivnost (přesný, výstižný a obsáhlý popis), holistický charakter (snaha o komplexní zachycení zkoumaného prostředí a osob, každý jev vnímáme jako prvek určitého složitého systému), induktivnost (teorie, interpretace či závěry vznikají na základě sběru dat a jejich zpracování) a nepředpojatost (výzkumník by se měl zbavit postojů ke zkoumaným lidem a prostředí) (blíže viz Gavora 2008, Čeněk, Smolík, Vykoukalová 2016).

Studentské rozvojové projekty a čištění řeky Grandeza

V Nikaragui mají studentské projekty nejen naší fakulty dlouhou tradici. Jednou ze snah je, aby studenti na projektu pracovali před výjezdem i po něm a informace získané během stáže využili jako podklady pro závěrečné práce. Jedná se o témata, která jsou v zemi aktuální a spadají i do tematického rámce fakulty. Studenti si témata sami vybírají a samostatně na nich pracují. Většina projektů aktuálně čeká na vyhodnocení v rámci závěrečných prací.

Rozvojová pomoc se vyznačuje dlouhodobým záměrem, na rozdíl od humanitární (okamžité) pomoci. Česká republika má zkušenost se spoluprací na rozvojových projektech v různých formách od druhé poloviny 20. století. Nikaragua jako taková nepatří mezi prioritní země ČR, nicméně se dá na rozvojových projektech pracovat například v rámci malých lokálních projektů MZV (rozvojovka.cz, 2008). Příklad spolupráce MZV a FRRMS na projektu bude popsán níže.

Níže budou popsány tři výjezdy naší fakulty v letech 2017 a 2018.

Během února 2017 jsme se soustředili zejména na platformy možné spolupráce se dvěma nikaragujskými univerzitami v hlavním městě Managui, se kterými také projekty na místě konzultujeme. Jedná se o Universidad Centroamericana a Universidad Nacional Agraria.

Jedním z projektů, kterým se zabývala Jana Bařínková, měl za cíl zjistit tržní potenciál týkového dřeva, které roste v okolí finky.⁵⁵ Poptávka v Nikaragui po dřevě je poměrně vysoká nicméně projekt ukázal, že o toto dřevo není až takový zájem. Do jisté míry hrál roli i fakt, že jim dané dřevo nebylo nabízeno místními, ale „cizinci“, kteří v daném odvětví nemají příliš dlouhou tradici. Bc. Martina Šmudlová zkoumala percepci místních obyvatel a jejich postoje k plánované výstavbě meziocéánského kanálu (viz Šmudlová 2017). Veřejnost jako taková se domnívá, že výstavba v dohledné době neproběhne, ačkoliv ji většina vidí jako ekonomicky přínosnou. Z výzkumu dále vyplývá, že média, která jsou jednoznačně pro výstavbu, mají velký

⁵⁵ Španělsky *finca* znamená latinskoamerickou menší farmu či usedlost. V našem případě se jedná o dvě budovy se zázemím, které jsou k dispozici Mendelově univerzitě v Brně.

vliv na vnímání veřejnosti, což je v rozporu s názory odborníků, kteří tento projekt vnímají silně negativně.

Další projekt se zabýval ekosystémovými službami v regionu Carazo. Ing. Pavla Soukopová a Bc. Martin Fukala dotazníkovým šetřením zjišťovali potenciál místní krajiny a jak je tato využívána místními obyvateli. Ti využívají toky řek jak pro užitkovou, tak i pitnou vodu. Ne vždy má ale tento zdroj odpovídající kvalitu. Na to také navazoval projekt Bc. Barbory Pavly Trávníčkové, jehož cílem byla analýza řeky Grandezy, a její kontaminace místní skládkou.

Hlavní aktivitou realizovanou v Nikaragujské republice v rámci výjezdu v září 2017 byl projekt s názvem „Cleaning of La Reserva Creek“ realizovaný ve spolupráci s firmou H.F.C., ekologickým muzeem (Museo Ecológico de Trópico Seco) v Diriambě a městským úřadem taktéž ve městě Diriamba. Jednalo se o vyčištění toku Río Grandeza v oblasti finky La Reserva. Tento projekt finančně podpořilo Velvyslanectví ČR v Mexiku, do jehož gesce spadá i Nikaragujská republika. Čištění řeky se v září 2017 účastnilo přibližně 50-70 osob, které na dobrovolnické bázi fungovaly pod dohledem ekologického muzea a městského úřadu v Diriambě. Odpad z řeky byl v počtu několika tun shromážděn v pytlech, které následně byly odvezeny na nově vznikající skládku, která již neohrožuje znečištěním přilehlé vodní toky (srov. Trávníčková, Smolík 2018).

Jednotlivé studentské projekty na podzim 2017 se týkaly následujících témat. Projekt Hany Lebánkové navazoval na projekt z února 2017, který se zaměřil na ekosystémové služby. Konkrétně se projekt věnoval životním podmínkám obyvatel žijících v regionu Carazo. Bc. Aneta Válkyová se zabývala možnostmi Ekoturismu v Nicaragui. Z daných dotazníků vyplynul pozitivní vztah respondentů k udržitelnému ekoturismu. Pokud by však daná komunita mohla spolupracovat na turistickém ruchu, neobávali by se o poničení přírodních památek zvýšeným pohybem turistů, jelikož by na situaci sami dohlíželi. V této návaznosti se i Bc. Kateřina Bedlivá zaměřila na potenciál komunitního cestovního ruchu v regionu Carazo a možnostmi zapojení místních obyvatel v turistickém ruchu. Z jejich strukturovaných rozhovorů však vyplývá, že nikaragujská populace není připravena na komunitní cestovní ruch, vhodnější se tedy jeví ekoturismus, neboť Nikaragua má po této stránce co nabídnout. Bc. Šárka Hettmerová zjišťovala vnímání machismu (v kontextu genderové problematiky) v zemi a jeho případnou změnu v posledních deseti letech. Z dotazníků vyplynulo, že ženy-respondentky samotné posun cítí zejména při uplatnění na trhu práce. Bc. Sára Velenská se věnovala reflexi Spojených států amerických (politiky, kultury atd.) u obyvatel Nikaragujské republiky. Co se týká USA, respondenti vyjádřili spíše pozitivní vztah, o současném prezidentu Trumpovi se však vyjadřovali poměrně negativněji. Pozitivnější vnímání USA měli spíše mladší respondenti s vyšším vzděláním.

Studentky FRRMS realizovaly přímo v terénu sběr primárních dat, která následně byla zpracována a využita pro potřeby bakalářských a diplomových prací. Sběr dat v podobě dotazníků a rozhovorů byl realizován nejenom v oblasti Carazo, ale i ve městech Leon, Granada, San Juan či Managua (srov. Trávníčková, Smolík 2018: 45).

Studentské projekty pokračovaly i během dalšího výjezdu v únoru 2018. Barbora Dufková sledovala percepci žáků základních škol ke svému okolí, škole a bezprostřednímu prostředí. Výsledky později porovnávala se získanými informacemi z českých škol. Bc. Elena Gorokhova se zabývala sexuálním vzděláváním v Nicaragui a rozdílech mezi středními a vysokými školami, navštívila také několik organizací, které se danému tématu věnují. Bc. Alena Kolmačková se také věnovala vzdělávání, zaměřeno ale bylo na oblasti environmentální výchovy. Bc. Diana Křížová navazovala na projekty realizované k mapování vodních toků a znečištění řeky Grandezy. Cílem však bylo shromáždit informace o komunitách v rurálních oblastech v regionu Carazo a jejich přístupu k pitné či užitkové vodě. Výstupem tohoto projektu je návrh na vybudování studny pro jednu z komunit, kde jakýkoliv přístup k vodě chybí, stejně jako potencionální financování pro tyto studny.

Tyto projekty byly součástí evaluace stavu situace a dá se očekávat, že další projekty v budoucnu by na ně mohly navazovat. Avšak práce na projektech má však i své limity. Stáž vždy trvá pouze jeden měsíc. Dalším faktem je závislost na přírodních podmínkách, kdy se na

fincu v období dešťů není možné dostat autem, což souvisí s nedostatečnou infrastrukturou. Spolupráce s úřady je také někdy výzvou, jelikož vše je spojeno s nadbytečnou byrokracií a na vše jsou potřeba povolení, jejichž vyřízení trvá značnou dobu a ne vždy se podaří zajistit v rámci měsíčního pobytu.

Diskuse a návrhy

Z hlediska dlouhodobého zaměření FRRMS lze v představených aktivitách spatřovat především pozitiva, která se týkají nejenom samotných projektů, ale i zkušeností a dovedností terénní práce. Jedná se především o zlepšení jazykových kompetencí (španělština, angličtina), ale i o samostatnou vědeckou práci (sběr dat pomocí dotazníku či rozhovorů), zvýšení interkulturních kompetencí a praktických dovedností v kontextu ochrany přírody a krajiny. Navíc studenti získají praktické zkušenosti při práci na projektech v kontextu rozvojových zemí.

V rámci projektů je možné dále spolupracovat s ekologickým muzeem v Diriambě a univerzitami na programech v základních, potažmo středních školách v oblasti environmentální výchovy. Dále je možno pokračovat ve výzkumu využívání ekosystémových služeb v regionu s akcentem na užívání krajiny místními obyvateli v regionu Carazo.

Pokud se politická situace v zemi nezlepší, nebude možné v projektech pokračovat, což by znamenalo momentální pozastavení spolupráce s nikaragujskými institucemi na praktických řešeních daných problémů. Přesun skládky, která znečišťuje řeku Grandezu, a je realizován MZV, byl aktuálně přerušen.

Závěr

Současná Nikaragua nám má co nabídnout, ať už po stránce hospodářské (v souvislosti s výstavbou Nikaragujského průplavu), turistické či kulturní. Jedná se o stát ve střední Americe, který má potenciál se z jednoho z nejchudších států regionu stát centrem cestovního ruchu. I proto jsou v Nikaragujské republice vhodné příležitosti pro jednotlivé projekty, které realizují vyučující i studenti Fakulty regionálního rozvoje a mezinárodních studií Mendelovy univerzity v Brně.

Tento text tedy seznámil čtenáře s realitami Nikaragui a následně představil již realizované projekty. Součástí textu byla také diskuse, která představila jednotlivé návrhy pro další možné projekty (nejenom) v regionu Carazo.

Literatura:

- BERÁNEK, T. a kol. (2010): *Zeměpis světa: Ottova encyklopedie*. Praha: Ottovo nakladatelství, 1074 s. ISBN 978-80-7360-961-0.
- ČENĚK, J., SMOLÍK, J., VYKOUKALOVÁ, Z. (2016): *Interkulturní psychologie. Vybrané kapitoly*. Praha: Grada Publishing, 312 s. ISBN 978-80-247-5414-7.
- DISMAN, M. (2000): *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Univerzita Karlova, 3. Vydání, 374 s. ISBN 80-246-0139-7.
- FERJENČÍK, J. (2000): *Úvod do metodologie psychologického výzkumu. Jak zkoumat lidskou duši*. Praha: Portál, 256 s. ISBN 80-7178-367-6.
- GAVORA, P. (2008): *Úvod do pedagogického výzkumu*. Bratislava: Univerzita Komenského, 4. Vydání, 269 s. ISBN 978-80-223-2391-8.
- HENDL, J. (2005): *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 408 s. ISBN 80-7367-040-2.
- HRABÁLEK, M. (2014): *Aktuální rozvojové problémy Latinské Ameriky*. Brno: Mendelova univerzita, 93 s. ISBN 978-80-7509-035-5.
- KŘÍŽOVÁ, M. (2011): *Nikaragua. Stručná historie států*. Praha: Libri, 137 s. ISBN 978-80 7277-484-5.

- KUČERA, J., RADVAN, E. (2005): *Vybrané problémy metodologie vědy*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 86 s. Bez ISBN.
- PEČÍNK, P. (1998): *Od Guevary k Zapatistům: přehled, složení a činnost gerilových hnutí Latinské Ameriky*. Brno: Doplněk, 263 s. ISBN 80-85765-96-9.
- SMOLÍK, J. (2014): *Úvod do studia mezinárodních vztahů*. Praha: Grada Publishing, 232 s. ISBN 978-80-247-5131-3.
- SMOLÍK, J. (2018): *Cukrová třtina a produkce cukru v Nikaragujské republice*. Listy cukrovarnické a řepařské: odborný časopis pro obor cukrovka-cukr-líh. sv. 134, č. 11, s. 377--380. ISSN 1210-3306.
- ŠMUDLOVÁ, M (2017): *Vnímání a postoje veřejnosti k projektu výstavby meziocéánského kanálu v Nikaragui*. Bakalářská práce. Brno: Mendelova univerzita v Brně.

Elektronické zdroje:

- aljazeera.com (2018): Nicaragua unrest: What you should know. Dostupné z <https://www.aljazeera.com/news/2018/05/nicaragua-protests-180530130717018.html>
- en.portal.santandertrade.com (2018): Nicaragua: Foreign Investment. Dostupné z <https://en.portal.santandertrade.com/establish-overseas/nicaragua/investing-3> (19. 6. 2018).
- PÁSKOVÁ, M., HRADECKÝ, P. (2014): Aspiring Geopark Río Coco (Nicaragua). 14th International Multidisciplinary Scientific GeoConference SGEM 2014, Dostupné z: <https://www.sgem.org/SGEMLIB/spip.php?article4820> (19. 6. 2018).
- rozvojovka.cz (2008): Zahraniční rozvojová spolupráce ČR. Dostupné z: <http://www.rozvojovka.cz/zahranicni-rozvojova-spoluprace-cr>

Kontaktní adresy autorů:

- Bc. Barbora Pavla Trávníčková, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: travnickovabp@seznam.cz
- doc. PhDr. Mgr. Josef Smolík, Ph.D., MBA, LL.M., Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: josef.smolik@mendelu.cz

Porovnanie výhodnosti hlavných druhov verejnej dopravy na území Trnavského samosprávneho kraja pre pravidelné dochádzanie do krajského mesta

Comparison of expediency of main modes of public transport in Trnava self-governing region for regular attendance to the provincial city

Miroslava Trembošová, Samuel Kohutiar, Alena Dubcová

Abstrakt:

V súčasnosti sa na Slovensku ale i vo svete diskutuje o skvalitňovaní verejnej dopravy -časovo i kapacitne, s cieľom nechávať osobné automobily doma. Dôraz sa kladie na podporu dochádzky verejnou dopravou, čo má vplyv aj na stav životného prostredia regiónov. Je teda namieste otázka, ktorý spôsob verejnej dopravy sa má podporovať pre najefektívnejšie spojenie. Tento článok si kladie za cieľ porovnať na základe dát o spojeniach v bežný pracovný utorok 6.2.2018 v rámci jednotlivých obcí TTSK (Trnavský samosprávny kraj) spojenia do Trnavy v štyroch časových úsekoch: z obcí do Trnavy od 4:00, od 6:00 do 7:30 v Trnave a spätné spojenia z Trnavy o 14:00 a posledný spoj do 24:00. Tieto spojenia sme porovnávali zo štyroch hľadísk: precestovaná vzdialenosť, cestovný čas, počet prestupov, dostupnosť spojenia tromi spôsobmi dopravy: vlaková, autobusová a kombinovaná. Výsledkom je poukázať na najefektívnejší druh spojenia verejnej dopravy obcí TTSK

Klíčová slova:

doprava, dostupnosť, dochádzka, Trnavský samosprávny kraj, autobus, vlak

Abstract:

Nowadays , a lot of experts in Slovakia and the world discuss about improvement of quality of the public transport in time intervals and capacity, with the goal that most cars will be left at home during commutation. The impact is on the support of commuting by public transport which has significant impact on the environment of regions. Subsequently, they are cancelling connections, sometimes total routes, even in localities, where the passengers can't move to train. Then the question is coming to mind, which mode of transport has to be supported for the most effective connection of single municipalities Trnava- self governing region with their provincial city. This article has the goal to compare on the base of data about the connections on normal working Tuesday 6. 2. 2018 within particular municipalities at four times-at 4.00 to Trnava, with arrival 7.30 to Trnava, at 14:00 from Trnava and with arrival 24:00 to the municipalities. The connection were compared in 4 attributes: travelled distance, travel time, number of changes and complete connectivity of 3 transport modes: train, bus and combined. Alongside there was compared number of direct connections municipality-Trnava and back by bus and train. The result is spatial-functional knowledge of connection frequency and optimal transport modes for the municipalities of Trnava self- governing region.

Key words:

transport, accessibility, commutation, Trnava self- governing region, bus, train

Úvod

Dopravné siete sú základom dodávateľského reťazca a piliérom hospodárstva každej krajiny. Umožňujú účinnú prepravu osôb a distribúciu tovaru v medziach vytvorených dopravných sietí. Siete verejnej dopravy sú vzhľadom na ich rozsah, priestorovosť a merateľnosť vhodné na priestorovo orientovaný výskum a zvlášť na skúmanie medzisídelných väzieb (Horňák, Pšenka, 2013). Dostupnosť chápeme ako ľahkosť dosiahnutia určitej lokality z iných miest alebo regiónov.

Doprava predstavuje základný piliér vnútorného trhu, ktorý podporuje vytváranie pracovných miest a hospodárskeho rastu regiónov. Podľa dokumentu Politika EÚ Doprava (2014), domácnosti v EÚ v súčasnosti vynakladajú 13,5 % svojich príjmov na tovary a služby súvisiace s dopravou, ako napríklad sezónne železničné cestovné lístky, dovolenky alebo pracovné cesty. Vďaka tomu je doprava druhou najväčšou položkou v ich domácich rozpočtoch po výdavkoch na domácnosť (Politika EÚ Doprava, 2014).

V roku 2010 precestovali Európania v priemere okolo 12 900 kilometrov na osobu na území vtedajších 27 členských štátov EÚ. Pre jednotlivcov ostávajú automobily naďalej zďaleka najbežnejším dopravným prostriedkom čiastočne v dôsledku toho, že ich používajú na krátke prímestské vzdialenosti a vo vidieckych oblastiach, kde neexistujú iné alternatívy. Autá využilo takmer 74 % cestujúcich na túto dopravnú vzdialenosť. Ďalej nasledovali lietadlá s 8 %, autobusy a autokary približne s rovnakým podielom, železnice so 6 % a potom jednotopové motorové vozidlá, električky a metro. Námorná doprava skončila posledná s menej ako 1 % (Politika EÚ Doprava, 2014). V železničnej doprave historicky prevažoval vnútroštátny rozmer nad medzinárodným.

Na Slovensku zasiahol do fungovania verejnej dopravy štát. Dňom 17. 11. 2014 vznikla bezplatná železničná preprava pre deti do 15 rokov (bezohľadu na vzdelávanie), pre študentov stredných a vysokých škôl I. a II. stupňa do 26 rokov a pre dôchodcov. Od roku 2015 tak na území SR sledujeme jedinečný jav zvyšovania prepravy osôb železnicami. Tento fenomén vzbudil v nás túžbu nájsť odpoveď na otázku: „Ktorý spôsob verejnej dopravy je výhodné podporovať pre najefektívnejšie spojenie jednotlivých obcí Trnavského samosprávneho kraja (ďalej len TTSK) s ich krajským mestom?“ Cieľom príspevku je analyzovať prepravné možnosti obyvateľov obcí Trnavského samosprávneho kraja (ďalej TTSK) verejnou dopravou.

Teoretické východiská

Geografia dopravy sa snaží o vysvetlenie priestorových vzťahov medzi sídlami vrámci dopravnej siete. Kľúčový predpoklad pre realizáciu týchto interakcií tvorí dopravná infraštruktúra (Rodrigue a kol., 2009). Interakcie medzi sídlami sú tým väčšie, čím väčšie sú sídla, medzi ktorými interakcie sledujeme, resp. čím menšia vzdialenosť je medzi nimi (Taaffe a kol., 1996). Vnímanie týchto väzieb sa najčastejšie realizuje skúmaním dostupnosti a ich zmien v čase. V slovenskej ako i českej geografii sú nachádzané súvislosti medzi osídlením, konfiguráciou dopravnej siete a územnosprávnym členením (Tolmáči, 2002, Michniak, 2002, 2003, 2010, Székely, 2004, Horňák, 2005, Kraft a Vančura, 2009, Seidenglanz, 2010, Ivan a Boruta, 2010, Horňák a Pšenka, 2010, Květoň a kol. 2012, Horňák a Pšenka, 2013). Nárast individuálnej mobility obyvateľstva na Slovensku potvrdili Pucher a Buehler (2005). Verejná osobná doprava má podľa Horňáka a Pšenku (2013) dôležitú pozíciu najmä z dvoch hľadísk: predovšetkým ako ekologicky výhodnejšia alternatíva k individuálnej automobilovej doprave, ako aj prostriedok prepravy pre občanov, ktorí nemajú možnosť používať osobný automobil (Murray, 2001, Hejhalová, 2011).

Verejnou dopravou a jej priestorovými súvislosťami sa zaoberali napr. Marada a kol. (2010), Chmelík a kol. (2010), ktorí analyzovali vývoj intenzity prepojenia krajských miest ČR po roku 2000.

Použité metódy a zdrojové data

V praxi existuje široká škála metód a indikátorov merania a vyjadrovania dostupnosti. Medzi základné patrí prekonaná vzdialenosť, časová strata prepravy, ale i napr. cestovné náklady na prekonanie vzdialenosti.

Český odborník na dopravu Marada (2010) chápe dostupnosť v zmysle frekvencie a vyjadruje ju ako súčet štyroch ukazovateľov, tzn. trojnásobku diaľkových vlakov za bežnú stredú zastavujúcu v danej obci, jedennásobok regionálnych vlakov za bežnú stredú zastavujúcu v danej obci, dvojnásobok diaľkových autobusov za bežnú stredú zastavujúcu v danej obci a jedennásobok regionálnych autobusov za bežnú stredú zastavujúcu v danej obci. Nami zvolená metodika merania dostupnosti je chápaná v zmysle rýchlosti a spoľahlivosti prepravy, ako podiel vzdialeností Trnava verzus tarifný bod v km, k cestovnému času do daného tarifného bodu, pričom cestovný čas je vynásobený počtom použitých spojov. Trembošová a kol. (2018) pre tento postup zaviedli nové označenie tzv. komplexná dostupnosť. Aplikovali ho na príklade Trnavského samosprávneho kraja, kď riešili dostupnosť z krajského mesta Trnava do obcí TTSK so zriadenou železničnou zastávkou. Zároveň kolektív autorov Trembošová, Kohutiar, Močko (2018) prezentovali nový GIS nástroj pre vyjadrenie reálnej vzdialenostnej dostupnosti železničných staníc TTSK pre peších na príklade vzdialenosti obecný úrad verzus tarifný bod /železničná zastávka/.

Za skúmané územie boli zvolené obce TTSK s výnimkou mesta Trnava, ktoré bolo centrum dochádzky.

V našom príspevku boli porovnávané tri druhy verejnej dopravy - železničnú, autobusovú a kombinovanú cestná+železničná. V našom príspevku neboli zohľadnené podnikové prepravy zamestnancov napr. vo firme Peugeot-Citroën.

Verejné dopravné spojenia sme hľadali v štyroch podľa nás najdôležitejších časoch dňa:

- i) spojenie o 4:00 zamerané na pracujúcich dochádzajúcich do odvetví hospodárstva,
- ii) spojenie 6:00 do 7:30 zamerané na žiakov, študentov a pracujúcich v zamestnaní od 8:00 do 16:30,
- iii) spojenie s odchodom z Trnavy od 14:00 zamerané na návrat žiakov, študentov a končiacich pracujúcich v hospodárstve o 14:00
- iv) spojenie s najneskorším odchodom z Trnavy pri príchode do obce o 24:00 – posledný spoj v obci.

Vlakové spojenia vzhľadom na relatívnu jednoduchosť liniek boli sledované priamo v cestovných poriadkoch zverejnených na stránke slovakrail.sk. Autobusové spojenia boli vyhľadávané vzhľadom na veľké množstvo dopravcov a neexistenciu jednotného cestovného poriadku, a zároveň aj veľké množstvo alternatívnych trás, cez vyhľadávač spojení www.cp.sk, rovnako tak aj spojenia kombinovanou dopravou.

Pri všetkých 3 druhoch verejnej dopravy boli nastavené rovnaké podmienky. Vo vyhľadávači cp.sk sme ponechali pôvodné podmienky a vyhľadávané vlakové spojenia tieto podmienky spĺňali. Sledovali sme spojenia pre konkrétny bežný pracovný utorok (6.2.2018), čím sme vylúčili oslabenie dopravy z dôvodu víkendy, resp. štátneho sviatku, resp. prázdnin, na druhej strane tam neboli ani zarátané posilové spojenia tesne pred alebo tesne po takýchto dňoch. Za východiskové body meraní boli vybrané zastávky najbližšie k AS Trnava. Pri kombinovanej doprave sme brali do úvahy len kombinácie bez použitia MHD (metodika Kohutiar, 2018 a Trembošová, Kohutiar, Močko, 2018).

Porovnávané boli len tie druhy dopravy, ktoré v danej obci majú aspoň 1 spoj za 24 hod. V rámci každého sledovaného časového úseku boli v každej obci porovnané autobusová, vlaková a kombinovaná doprava. Na tvorbu dosiahnutých najvýhodnejších druhov dopravy bol použitý štruktúrny kartogram v programe ArcGis 10.1.

Výsledky

Trnava s počtom obyvateľov 65 382 (31.12.2017) ako krajské centrum TTSK sústreďuje dôležité inštitúcie - fakultná nemocnica, kultúrne inštitúcie, je tu koncentrovaný priemysel reprezentovaný automobilkou Peugeot-Citroën a je dôležitým autobusovým a vlakovým uzlom Slovenska. Je centrom siedmich okresov - Dunajská Streda, Galanta, Hlohovec, Piešťany, Senica, Skalica a Trnava, kde mimo krajského mesta žije 491 904 obyvateľov.

Cestná sieť TTSK má konvergentný tvar a tvorí ju hustá sieť cestných komunikácií v dĺžke 1951,041 km (Chudík a kol., 2015). Podľa údajov Cestnej databanky Slovenskej správy ciest má TTSK aktuálne 67,24 km diaľnic, 22,93 km rýchlostných komunikácií, 268,084 km ciest I. triedy, 535,873 km ciest II. triedy a 1056,912 km ciest III. triedy (<http://www.spravaciest.sk/>). V súčasnosti má TTSK uzatvorenú rámcovú zmluvu s tromi dopravcami zabezpečujúcimi služby vo verejnom záujme (prímestská autobusová doprava na území TTSK), ktoré prevádzkujú 93 liniek. Konkrétne. ARRIVA Trnava, a.s. prevádzkuje 31 liniek, Slovenská autobusová doprava Dunajská Streda, a.s. zastrešuje 45 liniek prímestskej prepravy a SKAND Skalica, s.r.o riadi 17 liniek.

Cez územie TTSK prebieha desať železničných tratí (tab. 1). Vytvárajú 347 km dlhú železničnú sieť na ktorej funguje 62 tarifných bodov, z toho 30 staníc a 32 zastávok. Trate prebiehajú cez 55 obcí TTSK, čo je z celkového počtu 251 obcí 21,9 %. Železničné trate na území TTSK vytvárajú odotropný typ siete (Trembošová a kol., 2018).

Tab. 1: Železničné trate v Trnavskom samosprávnom kraji

Č. trate	Tarifné uzly na tratiach	km	Charakteristika tarifných bodov a tratí
110	Sekule-Brodské	3	Dvojkoľajná elektrifikovaná trať, stanice v Sekuliach a Kútoch, zastávky – Moravský Svätý Ján, Brodské.
114	Kúty-Skalica	6	Jedkoľajná elektrifikovaná trať, stanice – Kúty, Gbely, Holíč, Skalica, zastávky – Gbely, Kopčany, Kátov.
115	Holíč		Jedkoľajová elektrifikovaná trať, stanica Holíč.
116	Kúty-Jablonica-Trnava	68	Jedkoľajná elektrifikovaná trať, stanice – Kúty, Šaštín-Stráže, Senica, Jablonica, Smolenice, Boleráz, Šelpice, Trnava, Cerová, Lieskové, zastávky – Kuklovo, Borský Mikuláš, Šajdíkove Humence, Buková, Bíňovce, Klčovany, Trnava predmestie.
117	Jablonica-Hradište pod Vrátnom		Jedkoľajná neelektrifikovaná trať, stanica v Jablonici, zastávky v Jablonici v centre, Osuskom a Hradišti pod Vrátnom.
120	Cífer-Piešťany	4	Dvojkoľajná elektrifikovaná trať, stanice – Cífer, Trnava, Leopoldov, Veľké Kostoľany, Piešťany, zastávky – Brestovany, Madunice a Drahovce.
130	Pusté Úľany-Topoľnica	9	Dvojkoľajná elektrifikovaná trať, stanice – Sládkovičovo a Galanta, zastávky – Pusté Úľany a Topoľnica.
131	Kvetoslavov-Veľký Meder-	4	Jedkoľajná neelektrifikovaná trať, stanice – Kvetoslavov, Lehnice, Orechová Potôň, Dunajská Streda, Dolný Štál, Veľký Meder, zastávky – Kvetoslavov, Malá Paka, Veľká Paka, Michal na Ostrove, Veľký Blahov, Kútniky, Dolný Bar a Okoč.
133	Galanta-Sereď-Trnava /Sereď-Leopoldov-Galanta-Leopoldov	5	Dvojkoľajná elektrifikovaná trať, stanice – Galanta, Gáň, Sereď, Križovany nad Dudváhom, Trnava, Siladice, Leopoldov, Šúrovce.
141	Leopoldov-Kľačany	2	Jedkoľajná neelektrifikovaná trať, stanice – Leopoldov, Hlohovec, zastávky – Leopoldov a Kľačany.

Zdroj: www.vlaky.net, in Trembošová, Kohutiár, Močko, 2018

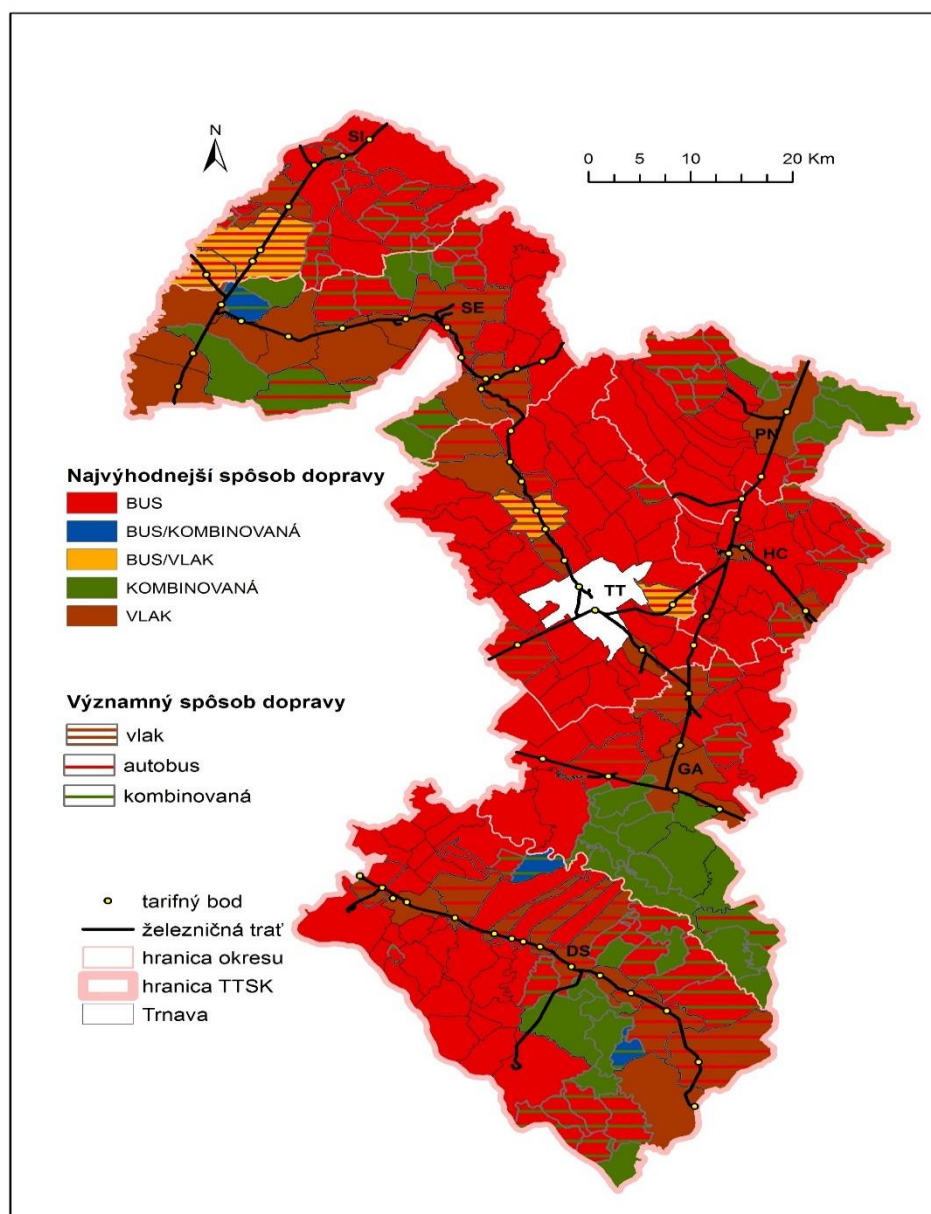
Na základe nášho šetrenia sme zistili, že 85,11% obyvateľov TTSK (418 665) má priame spojenie s ich krajským mestom (tab.2).

Tab. 2: Zabezpečenie spojov obcí v TTSK s krajským mestom verejnou dopravou

Najefektívnejší spôsob dopravy		Počet obcí		Počet obyvateľov TTSK	
		Abs.	%	Abs.	%
Priame spojenia	BUS	174	69,3	258654	52,58
	VLAK	34	13,5	160011	32,53
Kombinovaný spôsob prepravy s prestupmi	KOMBINOVANÁ	36	14,3	58800	11,95
	BUS/VLAK	4	1,5	12407	2,52
	BUS/KOMBINOVANÁ	3	1,4	2032	0,42

Zdroj: vlastné šetrenie autormi k 6.2.2018

Najviac obcí má priame spojenie autobusovou dopravou (52,58%, tzn. 258 654 obyv.) a 32,53% (160 011 obyv.) vlakom (tab. 2). Prestupy musí pri ceste do Trnavy absolvovať 14,89% obyvateľov TTSK (73 239).

Obr. 1: Najvýhodnejší spôsob verejnej dopravy pre obyvateľov obcí TTSK

Autor: Samuel Kohutiar, 2018

Diskusia

Prítomnosť železnice na území TTSK významne ovplyvňuje dochádzku do krajského mesta a očakávali sme ich zvýhodnenie voči autobusovej preprave. Výnimky vo vlakovom spojení s Trnavou si možno všimnúť jednak pri tratiach bez osobnej dopravy, jednak na špecifickom úseku Leopoldov-Piešťany (Trembošová a kol., 2018). Okrem toho je výnimkou aj mesto Hlohovec, ktoré má výrazne lepšiu kvalitu autobusových spojení kvôli priamemu napojeniu na diaľnicu, a tým pádom rýchlejšej doprave (vedené bez prestupu), kým vlakové spojenie tohto mesta s Trnavou je priame len 4x za deň každým smerom. Ďalšia výnimka je mesto Holíč, ktoré leží priamo na hlavnej ceste Trnava-Česká republika, kým vlakové spojenie je zabezpečené vo všetkých sledovaných parametroch horšou trasou cez Kúty.

Na opačnom konci TTSK najmä v okolí Dunajskej Stredy vlakom výrazne konkurujú autobusové spojenia, ktoré majú s výnimkou stáť v zápchach na cestách zo Žitného ostrova, podobné parametre, ako vlakové. Navyše nevýhodu zápch vyvažuje jednokolajnosť trate 131 s nutnosťou križovať vlaky. Podobná situácia je aj pri väčších obciach a mestách, ktoré ležia priamo na hlavnej diaľkovej ceste, ako napríklad Senica, Jablonica, Sered', Kopčany, Kľačany v jej blízkosti.

Špecifický príklad predstavuje Buková, ktorá má síce pomerne rozvinutú vlakovú dopravu, tá je však veľmi odľahlá a prístup k miestnemu tarifnému bodu vedie po turistickej značke cez les, a tak tu autobusy dokážu úspešne konkurovať vlakom, ktorých zastavovanie v Bukovej je určené primárne turistom.

Osobitným prípadom je obec Cífer, ktorá má síce kilometricky kratšiu trasu do Trnavy po železnici, avšak autobusy jej v kľúčových časoch konkurujú svojou schopnosťou zaviezť na presný čas, čo osobitne vidieť pri dochádzaní na 7:30 do Trnavy, keď vlak odchádza už o 6:49, kým autobus o 7:01, pričom autobus do Trnavy prichádza po cca. 25 minútach. U obce Pusté Úľany zase zavážil fakt, že autobusy z tejto obce jazdia do Trnavy priamo, kým pri vlakoch treba prestupovať a ísť kilometricky najmä ráno dlhšie.

Za pozornosť stoja aj dva veľké zelené pásy na mape južne od Galanty a juhovýchodne od Dunajskej Stredy. Tieto situácie sú spôsobené tým, že dané obce nemajú tarifný bod, avšak zo spoločnej autobusovej a vlakovej stanice v ich okresnom meste je výrazne lepšie spojenie do Trnavy vlakom, než autobusom, pričom na túto spoločnú zastávku smerujú autobusy z okolitých obcí.

Podobná situácia je aj v okolí Piešťan, kde sa oplatí dochádzať medzi Trnavou a Piešťanmi výrazne rýchlejším rýchlikom, avšak následne z a do okolitých obcí treba použiť autobusy, ktoré majú v Piešťanoch stanicu hneď vedľa železničnej.

Zastúpenie kombinovanej dopravy je možné pozorovať v okolí Senice s výnimkou hlavného ťahu I/51. V Senici je síce autobusová stanica v okresnom meste značne vzdialená od železničnej, ktorá je na okraji mesta, avšak vzhľadom na problémy s autobusmi z Trnavy do Senice bolo zvyčajne nájdené spojenie Trnava-Cerová-Lieskové vlakom, následný prestup na autobus- Senica autobusom- do konkrétnej obce autobusom, prípadne na západ od Senice sa vlakom išlo až do Šajdíkových Humeniec, Borského Mikuláša a Šaštína-Stráží, a tam sa prestupovalo na autobusy.

Osobitným prípadom sú obce Blahová, Bohel'ov a Čáry, pri ktorých platí, že autobusy z nich premávajú do strediskových obcí, z ktorých sú už parametre spojení vlakmi aj autobusmi takmer totožné, resp. sa vyvažujú.

Červená farba, teda vhodnosť autobusov prevládla jednak tam, kde sú hlavné cesty vedené nie súbežne so železničnými traťami, a v obciach vzdialených od železničnej trate. Okrem toho sa výhodnosť autobusov vyskytla aj pozdĺž hlavnej trate 120 v Cíferi, Maduniciach, Veľkých Kostoľanoch a Piešťanoch z vyššie spomenutých príčin.

Ďalším špecifickým prípadom sú žlté ostrovčeky na mape 1, ktorých je hneď niekoľko: obce Boleráz a Brestovany, kde je autobusová aj vlaková doprava zabezpečovaná najmä v špičke na vysokej úrovni s podobnými parametrami; a obec Brodské a mesto Gbely, ktoré sú

mimo hlavných trás spojov z Trnavy, a tak sa v nich nedostatky oboch druhov dopravy vyvažujú.

Na Slovensku sa však viacerí autobusoví dopravcovia sťažujú na to, že zavedenie bezplatnej vlakovej prepravy pre určité skupiny obyvateľov SR (dôchodcovia, deti, študenti) od 17.11.2014, im značne ubralo cestujúcich. Následkom toho rušia spoje, niekedy aj celé linky i tam, kde cestujúci nemajú šancu presadnúť do vlakov.

Záver

Dekadentné procesy vo verejnej doprave sa v regiónoch SR prejavujú od roku 1989. Rušenie autobusových a železničných spojov a vytváranie „efektívnejšieho“ (avšak pre cestujúcich nekonfortného) prepravného dopravného systému v obciach SR ovplyvnilo niekoľko faktorov: diskutabilné vymedzenie hraníc krajov riadené politickými (nie geografickými) kritériami, rastúci význam individuálneho motorizmu v komerčnej i súkromnej sfére i štrukturálno-priestorové zmeny na trhu práce (Horňák a Pšenka, 2013). Spolu s tým vznikli a prehĺbili sa ďalšie úpadkové procesy, ako napr. zvýšené nároky na dochádzku do práce, škôl, do zdravotníckych, maloobchodných zariadení, jako i za ostatnými službami koncentrovanými v krajských mestách. V regiónoch Slovenska tak vznikol urbánno-rurálny konflikt v zabezpečovaní dopravných služieb v prospech miest (Trembošová a kol. 2018).

V prostredí skúmaného regiónu TTSK je najmä vzhľadom na polohu voči hlavnému mestu Bratislave, zvýšená koncentrácia progresívnych aktivít, ako napr. automobilový park Peugeot Citroën v meste Trnava. Táto skutočnosť vyvoláva zvýšenú potrebu kontaktov medzi krajským mestom a jeho zázemím.

Podľa výsledkov nášho výskumu môžeme konštatovať, že každý spôsob verejnej dopravy má v regióne TTSK oblasti výhodnosti a je potrebné tieto podporovať. Prevažná časť TTSK má výhodnejšiu dopravu autobusmi, ktorú sme zistili v 174 obciach TTSK tzn. 69,3%. Kombinovaná preprava je výhodná v 43 obciach TTSK, tzn. 17%. V 34 obciach TTSK (13,5%) je v súčasnosti pre dochádzku do krajského mesta hlavným a výhodným spôsobom vlak. V tomto súbore obcí sú všetky mestá TTSK, Piešťany, Leopoldov, Dunajská Streda, Galanta, Veľký Meder, Sereď, Senica, Šaštín-Stráže, jako i dôležité strediskové obce Jablonica a Smolenice. Pre tieto obce to však neznamená odchod autobusových dopravcov z týchto liniek, resp. ich obmedzenie. Naopak ich prítomnosť je nevyhnutná, avšak ich spojenia je treba optimalizovať v zmysle nadväznosti a nesúbežnosti.

Literatúra:

Cestná databanka Slovenskej správy ciest. Slovensko, 2018. [08.20.2018]

<http://www.spravaciest.sk/index.php/cestna-siet>

HORŇÁK, Marcel. Priestorové rozdiely v dostupnosti siete pravidelnej diaľkovej osobnej dopravy na území Slovenska. In Svatoňová, H. (ed). *Geografické aspekty stredoevropského priestoru. Geografie XVI*. Brno: Masaryk University, 2005, 211-221. ISBN 80-210-3759-8.

HORŇÁK, Marcel, PŠENKA, Tomáš. Vzájomné dopravné prepojenie miest Slovenska verejnou dopravou In Kvizda, M. Tomeš, Z. (eds.) *Konkurence na evropských železnicích – ekonomické, právní a regionální faktory*. Seminář Telč 2010 – recenzovaný sborník příspěvků, Brno: Masaryk University, 2010, 76-84. ISBN 978-80-210-5309-0.

HORŇÁK, Marcel., PŠENKA, Tomáš. Verejná doprava ako indikátor medzisídelných väzieb medzi mestami Slovenska. *Geografický časopis*. 2013, **65**(2), 119-140. ISSN 2453-8787.

HEJHALOVÁ, Božena. Kedy sa stanú integrované dopravné systémy osobnej dopravy na Slovensku realitou? *Doprava a spoje*. 2011, **8**(1), 29-36. ISSN 1336-7676.

CHMELÍK, Jakub, KVĚTOŇ, Viktor, MARADA, Miroslav. Evaluation of competitiveness of rail

- transport on example of connection among regional capitals in Czechia. *Národospodářský obzor - Review of Economic Perspectives*. 2010, **10**(1), 5-20. ISSN 1804-1663.
- CHUDÍK, Michal, BIZOŇ, Matúš, SKÝVA, Milan, VACHAJA, Andrej., VLČEK, Pavel. Územný generel dopravy Trnavského kraja. 2015. <https://www.aurex.sk/sk/top/projekty/studie-dopravy/ugd-ttsk>. [07.06.2018]
- IVAN, Igor BORUTA, Tomáš. Public transport in rural areas of the Czech Republic – case study of the Jeseník region. *Moravian Geographical Reports*. 2010, **18**(2), 9-22. DOI: <https://doi.org/10.2478/mgr-2013-0021>.
- KOHUTIAR, Samuel. Dostupnosť obcí Trnavského samosprávneho kraja vlakom. In: Zborník recenzovaných príspevkov. (Eds.). Siládi, V., Račáková, S. *Študentská vedecká konferencia*: Nitra, 1. vyd. UKF v Nitre, 2018, 153-161. ISBN 978-80-557-1415-8.
- KRAFT, Stanislav, VANČURA, Michal. Dopravní systém České republiky: efektivita a prostorové dopady. *Národospodářský obzor - Review of Economic Perspectives*. 2009, **9**(1), 21-33. ISSN 1804-1663.
- KVĚTOŇ, Viktor, CHMELÍK, Jakub., VONDRÁČKOVÁ, Petra, MARADA, MIROSLAV. Developments in the public transport serviceability of rural settlements with examples from various types of micro-regions. *Acta Universitatis Carolinae Geographica*. 2012, **47**(1), 51-63. [online]. [cit. 2018-02-22]. Dostupné z: <http://DOI.0.14712/23361980.2015.24>.
- MARADA, Miroslav, KVĚTOŇ, Viktor, VONDRÁČKOVÁ, Petra. Doprava a geografická organizace společnosti v Česku. 2010, Praha (Česká geografická společnost). ISBN 978-80-904521-2-1.
- MARADA, Miroslav, KVĚTOŇ, Viktor, VONDRÁČKOVÁ, Petra. Železničná doprava jako faktor regionálního rozvoje. *Národohospodářský obzor Review of Economic Perspectives*. 2006, **4**, 51-59. ISSN 1804-1663.
- MICHNIAK Daniel. *Dostupnosť jako geografická kategória a jej význam při hodnotení územno-správného členenia Slovenska*. 2002. Bratislava: Geografický ústav SAV, 125 s.
- MICHNIAK, Daniel. Dostupnosť okresných miest na Slovensku. *Geografický časopis*. 2003, **55**(1), 21-39. ISSN 2453-8787.
- MICHNIAK, Daniel. Vplyv dostupnosti na rozvoj cestovného ruchu vo vybraných regiónoch na Slovensku. 2010. [online]. [cit. 2017-01-18]. Dostupné z: <http://geografia.science.upjs.sk/images/geographia>
- MURRAY, Alan. T. Strategic analysis of public transport coverage. *Socio-Economic Planning Sciences*. 2001, **35**(3), 175-188. ISSN 0038-0121.
- POLITIKA EURÓPSKEJ ÚNIE. Doprava. Dokument Európskej komisie. 2014. Luxemburg, 20 s. ISBN 978-92-79-42793-0 DOI: http://europa.eu/pol/index_sk.htm
- PUCHER, John, BUEHLER, Ralph. Transport policy in post-communist Europe. In Hensher, D., Button, K. (eds.) *Transport strategies, policies, and institutions*. 2005. Oxford: (Routledge), pp. 725-743. DOI: 10.5379/urban-izziv-en-2014-25-01-001.
- RODRIGUE, Jean-Paul, COMTOIS, Claude, SLACK, Brian. The geography of transport systems. 2009. London, New York, (Routledge). ISBN 0415483247.
- SEIDENGLANZ, Daniel. Transport relations among settlement centres in the eastern part of the Czech Republic as a potential for polycentricity. *Acta Universitatis Carolinae Geographica*. 2010, **45**(1), 75-89. ISSN 03005402.
- SZÉKELY, Vladimír. Priame dopravné prepojenia okresných miest Slovenska. *Prace Komisji Geographii Komunikacji Polskiego Towarzystwa Geograficznego*. 2004, **10**, 281-302.
- TAAFFE, Edward James, GAUTHIER, Howard, L., O'KELLY, Morton E. Geography of transportation. 1996. New Jersey (Prentice-Hall)

TOLMÁČI, Ladislav. Dostupnosť miest Slovenska. 2002. 1. vyd. Bratislava: MAPA Slovakia, 66 s. ISBN 80-89080-40-5.

TREMBOŠOVÁ, Miroslava, KOHUTJAR, Samuel, MOČKO, Matej. Dostupnosť obcí Trnavského samosprávneho kraja železničnou dopravou. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) XXI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků. Brno: Masarykova univerzita, 2018. 293-301. ISBN 978-80-210-8969-3. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-8970-2018-38.

Kontaktní adresa autorov:

RNDr. Miroslava Trembošová, PhD., Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta prírodných vied, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovenská republika, E-mail: mtrembosova@ukf.sk

Samuel Kohutiar, Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta prírodných vied, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovenská republika, E-mail: samuel.kohutiar@student.ukf.sk

doc. RNDr. Alena Dubcová, CSc., Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta prírodných vied, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovenská republika, E-mail: adubcova@ukf.sk

Strategické plánování místních akčních skupin: uplatnění prvků automatizace a digitalizace

Strategic Planning of Local Action Groups: application of automation and digitization elements

Kateřina Turanová, Soňa Vrábelová, Nikola Procházková, Jana Lefnerová, Ondřej Konečný

Abstrakt:

Rychlý rozvoj automatizace a digitalizace ve společnosti dává lokálním institucím možnosti, jak jej využít k saturování místních potřeb, případně k vyřešení problémů. Proto lze očekávat, že podpora jednotlivých prvků spojovaných s automatizací a digitalizací se bude postupně dostávat do rozvojových strategických dokumentů místních samospráv a dalších institucí řešící rozvoj území. Cílem tohoto příspěvku je zhodnotit přístupy místních akčních skupin (MAS) k využití prvků automatizace a digitalizace ve strategickém plánování na základě analýzy Strategií komunitně vedeného místního rozvoje na aktuální programové období 2014-2020. Výsledky ukázaly, že většina MAS věnuje pozornost podpoře (vysokorychlostního) internetu, podpoře (digitálního) vzdělávání či modernizaci odvětví na venkově. Snaha využívat potenciálu automatizace a digitalizace formou podpory tzv. chytrých řešení v oblasti ochrany životního prostředí, dopravy, zdravotnictví, bezpečnosti, cestovního ruchu či ochrany kulturního dědictví je zatím u MAS spíše okrajová.

Klíčová slova:

rozvoj venkova, strategické plánování, místní akční skupina, lokální rozvoj, automatizace, digitalizace

Abstract:

The rapid development of automation and digitization in the society gives the opportunity for local institutions to use it to saturate local needs or solve the problems. Therefore, it is expected that the support of the individual elements associated with automation and digitization will gradually incorporate into development strategy documents of local governments and other institutions dealing with the development of the territory. The aim of this paper is to evaluate approaches of local action groups (LAGs) to application of elements of automation and digitization in the strategic planning based on an analysis of Community Local Development Strategies for the current 2014-2020 programming period. The results show that most LAGs pay attention to promoting (high-speed) internet, promoting (digital) education or modernizing the business of rural economy. Efforts to exploit the potential of automation and digitization in the form of support for so-called smart solutions in the fields of environmental protection, transport, health, safety, tourism, and cultural heritage is rather marginal among the LAG.

Key words:

rural development, strategic planning, local action group, local development, automation, digitization

Úvod

Jednou z významných celospolečenských výzev aktuálního období je postupující rozvoj automatizace a digitalizace celé řady činností ovlivňující život jednotlivců i celé společnosti. Přestože je digitalizace a automatizace primárně spojována s tzv. čtvrtou průmyslovou revolucí a průmyslem 4.0, změny, které s sebou přináší, postupně pronikají do života každého

jednotlivce. Byl to vždy technologický pokrok, který s sebou přinesl mnoho zásadních změn. Naše společnost byla v minulosti vlivem technologií významně zasažena již třikrát. Každá revoluce byla zprvu vnímána negativně a ani ta současná se tomuto trendu nevymyká. Byl to zpravidla průmysl, jehož proměny tvořily jádro předešlých revolucí, nicméně navzdory přívlastku průmyslová se nyní očekává dalekosáhlejší dopad. Lze očekávat, že automatizace s digitalizací pronikne téměř do všech oblastí lidské činnosti.

Možnosti uplatnění automatizace s digitalizací se však promítají v území rozdílně, zejména vezme-li v úvahu odlišné prostory měst a venkova. Přestože jsou tyto prvky (jako například součást tzv. SMART řešení) mnohem častěji spojována s městy, ve venkovském prostředí je nezbytné vnímat tyto změny jako příležitost k stabilizaci a rozvoji území resp. jako možnost jak zabránit dalšímu pomyslnému rozevírání nůžek mezi urbánně-rurálním prostorem. Česká republika je členem Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD), která vnímá automatizaci a digitalizaci jako významné prvky rozvoje venkova jednadvacátého století. Z těchto důvodů je příspěvek zacílen na zhodnocení potenciálu automatizace a digitalizace z pohledu venkova a především na jejich uplatnění v strategickém plánování lokálních institucí. Konkrétně, snažíme se odpovědět na otázku, jakým způsobem a v jaké šíři lokální instituce (vybrány místní akční skupiny (MAS)) zařazují prvky automatizace a digitalizace do svých rozvojově-strategických dokumentů. Protože byly posuzovány MAS ve dvou krajích (Vysočina a Moravskoslezský kraj), dílčím cílem je zhodnocení regionálních odlišností v hodnocených praktikách.

Metody a data

Předložený příspěvek vychází z kvalifikační práce Turanové (2018), která je jedním ze spoluautorů textu. Stěžejní část příspěvku je věnována analýze 28 strategických dokumentů MAS (SCLLD), na jejichž základě je zhodnocen přístup k rozvoji automatizace a digitalizace ze strany místních akčních skupin Kraje Vysočina a Moravskoslezského kraje. Základem hodnocení bylo nadefinování sledovaných prvků automatizace a digitalizace (subjektivní) a jejich vyjádření ve formě potřeb následovně:

- Potřeba (vysokorychlostního) internetu,
- potřeba rozvoje klíčových dovedností,
- potřeba investic do modernizace výrobních technologií a
- potřeba zavádění chytrých inovací do „běžného života“.

Data byla čerpána ze Strategií komunitně vedeného místního rozvoje pro aktuální období 2014-2020, které jsou k dispozici na webových stránkách jednotlivých místních akčních skupin. Strategie jsou jasně identifikovatelné a dostupné, a proto nejsou v seznamu použité literatury uváděny jednotlivě.

Výběr krajů byl proveden za účelem zhodnotit poznatky ve dvou územích odlišného charakteru. Kraj Vysočina představuje území se silným postavením zemědělství, dlouholetou tradicí tohoto odvětví a jeho významným podílem na celorepublikové zemědělské produkci. Moravskoslezský kraj naopak stále představuje jeden z nejprůmyslovějších regionů nejen v rámci ČR, ale celé Evropy. Pro zpracování této komparace a představení sledovaných území jsou využity data z Českého statistického úřadu pro rok 2017, konkrétně ze Statistické ročenky Kraje Vysočina a Moravskoslezského kraje, Malého lexikonu obcí České republiky a Dat pro Místní akční skupiny.

Rozvoj venkova prostřednictvím CLLD a nové možnosti

Rozvoj venkova by měl být bezpodmínečně provázán se změnami souvisejícími se třemi základními aspekty rozvoje – sociálním, ekonomickým a environmentálním. Konkurenční cíle jednotlivých pilířů se mohou pochopitelně dostávat do konfliktu, z toho důvodu je dle Moseleyho (2003) důležité, aby sociální, ekonomické a environmentální otázky byly zvažovány

vždy společně a nejlépe na místní úrovni. Nejeфекtivnější řešení totiž zpravidla vznikají na základě komunikace mezi stranami, kterých se problém přímo dotýká.

Na myšlence, že nikdo nezná silné a slabé stránky regionu tak dobře, jako členové místního společenství, kteří jsou schopni si uvědomovat a následně samostatně řešit své problémy a vytvářet vhodné náměty na realizaci rozvojových aktivit mnohem lépe než kdokoliv jiný, je postavena metoda rozvoje LEADER. Dle Provazníkové (2015, s. 165) „metoda přispívá k lepšímu zacílení podpory na místní potřeby daného venkovského území a rozvoji spolupráce aktérů na místní úrovni.“ Národní síť MAS ČR (NS MAS) uvádí (2015, s. 4), že „základními kameny fungování této metody je sedm hlavních principů, mezinárodně uznávanými napříč Evropskou unií a postupně také mimo ni“. Podrobnější charakteristiku těchto hlavních principů zpracovala například Tittelbachová (2011, s. 86):

- „přístup zdola nahoru – o budoucnosti regionu rozhodují lidé žijící a pracující v území, znající jeho tradice a potřeby,
- partnerství veřejných a soukromých subjektů,
- místní rozvojová strategie,
- integrované a vícesektorové akce,
- inovativnost – nalézání nových řešení problémů venkovských regionů,
- síťování – výměna zkušeností mezi skupinami LEADER,
- spolupráce – společné projekty MAS v rámci státu, EU a dalších zemích.“

V aktuálním období 2014-2020 je metoda LEADER praktikována prostřednictvím tzv. komunitně vedeného místního rozvoje (*Community-led Local Development*, dále jen CLLD). NS MAS ČR (2015) chápe CLLD jako nástroj pro zapojení MAS do plánovacích procesů a následné realizace rozvoje území. Dle OECD (2013) se CLLD stává čím dál tím víc důležitějším nástrojem zapojení komunity do realizace místních ekonomických, sociálních a environmentálních změn v mnoha částech světa. Rozvoj by neměl probíhat pod vedením pouhého jedince ani pod vedením osob, jichž se netýká. Nejeфекtivnější je zapojení místního společenství tj. i místních akčních skupin, jejichž úsilím je dosažení příznivých podmínek pro formulaci rozvojových projektů, které jsou konkrétní, reálné a v území potřebné. MAS je tedy významným prvkem venkovského rozvoje, jehož cílem je dle NS MAS ČR (2015) zajistit ve venkovských oblastech kvalitní život. Galvasová a kol. (2007, s. 34) definuje MAS jako „uskupení vytyčená v rámci iniciativy LEADER, která spojují subjekty veřejného i soukromého sektoru působící v daném území – obce, svazky obcí, podnikatele, nestátní neziskové organizace či neorganizované občany“. Můžeme tedy hovořit o místním partnerství, které Čepelka a kol. (2004) popisuje jako příležitost pro obohacení všech zúčastněných.

Ve snaze dosáhnout žádoucího stavu území uplatňují MAS již zmíněný CLLD, který je nástrojem navazujícím na metodu LEADER. Výchozím strategickým dokumentem pro naplňování rozvoje území je Strategie komunitně vedeného místního rozvoje (*Community-led Local Development Strategy*, dále jen SCLLD), na jejímž základě mohou MAS podporovat realizaci aktivit rozvíjejících jejich území. Tyto činnosti naplňují ideje strategického plánování, coby procesu, který „v maximální míře zhodnocuje prostředí a zdroje k dosažení co největšího osobního či skupinového užítku – výsledku“ Škrabal (2007, s. 4). Strategické plánování lze považovat za nezbytné ve snaze o efektivní a úspěšný rozvoj území, nicméně současně je velmi náchylné na změny v podobě zavádění nových technologií, vzniku nových příležitostí a změn finančních možností.

Se současným rozvojem automatizace procesů a digitalizace v ekonomice, otázka flexibility strategického plánování a rychlosti zařazování nových podmětů do rozvojových strategií nabývá na důležitosti. Technologický pokrok umožňuje, aby se stále více úkonů tradičně prováděných lidmi stalo automatizovanými. Proto se v této souvislosti napříč společnostmi většinou dostávají obavy ze ztráty zaměstnání. Je však důležité rozlišovat automatizaci výrobních a nevýrobních procesů. Pokud se automatizuje výroba, je zde zvýšená pravděpodobnost, že dojde k ohrožení základních pracovních pozic. Automatizace služeb může způsobit „nepotřebnost“ některých zaměstnanců či zánik zaměstnání, nicméně bychom

ji měli vnímat spíše jako příležitost, jelikož je využitelná například ve zdravotnictví, vzdělávání, bankovníctví apod.

Digitální technologie jsou v současnosti jednou z nejdůležitějších hnacích sil v ekonomice (Brynjolfsson a McAfee, 2015) a jsou nezbytným předpokladem pro rozvoj digitalizace, kterou můžeme považovat za převládající trend jednadvacátého století. Ovlivňuje města, podniky či veřejné instituce. Výsledkem digitalizace je zisk digitálních dat, která jsou dle Brynjolfssona a McAfeeho (2015, s. 67) stále oblíbenější především ze dvou důvodů - „*nejsou rivalitní a náklady na jejich reprodukci jsou téměř nulové*“. Osvojování automatizace a digitalizace vytváří rovné podmínky výrobcům a poskytovatelům služeb po celém světě, přičemž jejich nedostatečná reakce je hrozbou pro konkurenceschopnost.

Právě probíhající čtvrtá průmyslová revoluce je s automatizací a digitalizací významně provázána. Přináší celospolečenskou změnu a zasahuje celou řadu oblastí jako je průmysl, technická standardizace, bezpečnost, vzdělávání, věda a výzkum, trh práce atd. (Mařík a kol. 2016). Maříkův výrok potvrzuje například Ferguson a kol. (2017), když hovoří o konceptu využívání IT, dat a senzorů za účelem zlepšení efektivního využívání zdrojů v oblasti zemědělství. Německý zemědělský svaz dle Nováka a Zezuly (2016) upřesňuje, že Zemědělství 4.0 zvyšuje produktivitu, udržitelnost a přináší ekonomické a jiné výhody. „*Každý pátý podnik v Německu využívá Zemědělství 4.0*“ (Novák a Zezula, 2016), což pro naše sousedy představuje zhruba třikrát více přidané hodnoty zemědělství, než přináší například automobilový průmysl. Yahya (2018) potvrzuje, že zemědělství je stejně tak jako ostatní průmyslová odvětví příchodem čtvrté průmyslové revoluce ovlivněno a navíc dodává, že impulsem pro implementaci pokročilých technologií je především rostoucí populace, u které je stále obtížnější uspokojit poptávku. Jak však uvádí Zachová (2017), pro Machálka z Výzkumného ústavu zemědělské techniky je podnětem především nemožnost sehnat pracovní sílu pro výkon určitých činností. Nejčastěji se tak děje v oblasti živočišné výroby, kam moderní technologie přináší příznivější podmínky pro život zemědělců. Jsou to především mladé generace, které by na venkov mohlo přilákat právě vytvoření příznivějších podmínek pro podnikání v této oblasti.

Dle Songa a kol. (2017) se rozsah lidských aktivit ovlivňovaných digitalizací každým dnem zvyšuje a využívání informačních a komunikačních technologií (IKT) se stává čím dál významnější například v souvislosti s rozvojem měst, která následně nesou přívlastek „chytrá“. Chytrá města jsou typická strategickou, systematickou a koordinovanou implementací IKT do nejrůznějších oblastí (ekonomika, mobilita, životní prostředí atd.), ve kterých města následně vynikají a vytváří tak příznivé podmínky pro udržitelný rozvoj a kvalitní život místních obyvatel. Vzniká totiž dostatečně flexibilní multisektorová síť, která dle Neckermanna (2017) přináší spoustu nových příležitostí, zvyšuje efektivitu hospodaření a celkovou životaschopnost území.

Území a MAS vybraných krajů

Ve srovnání s celou ČR se Vysočina řadí mezi kraje nadprůměrné velikosti. Přestože je Moravskoslezský kraj velikostně těsně pod průměrem, v žebříčku se řadí hned za kraj Vysočina a je tedy šestým největším ze všech. Moravskoslezský kraj je naopak třetím nejlidnatějším krajem, zatímco kraj Vysočina je třetím s nejnižším počtem obyvatel. Kraj Vysočina je hned po Středočeském kraji druhým regionem s největším počtem obcí, Moravskoslezský kraj je naopak třetím s nejmenším počtem. Ačkoliv je v tomto ohledu mezi kraji dvojnásobný rozdíl, v počtu měst se již tolik neliší. Území kraje Vysočina tvoří převážně venkovské obce, přesto je více jak polovina obyvatel situována ve městech. Ve srovnání z hlediska hustoty zalidnění vévodí Moravskoslezský kraj se svými 223 obyvateli/km² (více má už jen Praha), čímž významně převyšuje i celorepublikový průměr 134 obyvatel/km². Kraj Vysočina má vzhledem k vysokému počtu obcí nízkou hustotu zalidnění, která činí pouhých 75 obyvatel/km².

Přes polovinu území obou krajů tvoří zemědělská půda. Celkový počet zemědělských subjektů a pracujících v zemědělství je však vyšší u Vysočiny. Navzdory dramatickému útlumu těžkého průmyslu je Moravskoslezský kraj stále jedním z nejprůmyslovějších regionů nejen v

Kraje jsou na tom srovnatelně v oblasti informačních a komunikačních technologií, kdy je zhruba 74 % domácností vybaveno počítačem s internetovým připojením. Moravskoslezský kraj se však na rozdíl od kraje Vysočina vidí jako inovační region budoucnosti.

Počet obcí

- 19 a méně
- 20-39
- 40 a více

Mapa 1: Západní část regionu

Podhůří Železných hor, o.p.s.
 Královská stezka, o.p.s.
 Společnost pro rozvoj Humpolecká, z.s.
 Havířův kraj, o.p.s.
 MAS Českomoravské pomezí, o.p.s.
 MAS Zubi země, o.p.s.
 Místní akční skupina Šipka, z.s.
 Via rustica, o.s.
 Místní akční skupina Třebíč, z.s.
 MAS LEADER - Loučky, z.s.
 MOST Vysociny, o.p.s.
 Místní akční skupina Mikroregionu Třebícko, z.s.
 Podhorácko, o.p.s.
 OSLAVKA, o.p.s.
 MAS Rokytná, o.p.s.
 Místní akční skupina Jemnicko, o.p.s.

Mapa 2: Východní část regionu

Rozvoj Křínovka, o.p.s.
 MAS Hrubý Jeseník, z.s.
 BYMAŘOVSKO, o.p.s.
 Místní akční skupina Hlučnicko, z.s.
 Místní akční skupina Opavsko, z.s.
 MAS Regionu Podolí, z.s.
 MAS Slezská brána, z.s.
 MAS Pobeskydí, z.s.
 MAS Pobeskydí, z.s.
 MAS Laško, z.s.
 MAS Frydantsko - Beskydy, z.s.
 MAS Jablunkovsko, z.s.

0 15 30 60 km

V Moravskoslezském kraji se nachází celkem 12 MAS, které sdružují celkem 290 obcí (z celkového počtu 300) a na rozdíl od kraje Vysočina územně respektují hranice kraje. Na území kraje se však částečně rozkládá MAS Kelečsko – Lešensko – Starojicko, která má sídlo ve Zlínském kraji. Všechny MAS mají schválenou SCLLD a jsou členem NS MAS ČR. V Moravskoslezském kraji je ve srovnání s Vysočinou více obcí, které se z důvodu počtu obyvatel k MAS připojit nemohou (limit 25 tisíc obyvatel), na druhou stranu však vidíme menší počet obcí, které nejsou zapojeny. V členských obcích MAS žije celkem 583 tisíc obyvatel, což je ve srovnání s celkovým počtem obyvatel kraje zhruba 48 %. Nejvíce obcí je zapojeno do MAS Opavsko, u které data pro rok 2016 uvádí celkový počet 52 a zároveň největší rozlohu. MAS Opavsko se rozprostírá zhruba na 14 % území kraje. Nejvíce obyvatel (přibližně 15 %) je koncentrováno v MAS Lašsko.

607

SCLLD a prvky automatizace a digitalizace

Přestože se o automatizaci a digitalizaci hovoří již poměrně dlouhou dobu, ČR stále není na přicházející změny dostatečně připravena. Proto bylo tvůrci příspěvku očekáváno, že v současnosti MAS jakožto rozvojový prvek venkova, kde přizpůsobení probíhá zpravidla ještě v dlouhodobějším horizontu, nevěnují podpoře rozvoje automatizace a digitalizace významnější pozornost. Na druhou stranu, stát není z hlediska podpory automatizace a digitalizace zcela nečinný a již nyní můžeme pozorovat náznaky jejich rozvoje. MAS jsou sice z hlediska uskutečnitelné podpory limitovány národními dokumenty (operačními programy, programem rozvoje venkova), nicméně do svých strategií si mohou zařadit cokoliv, co považují za důležité řešit v budoucnu.

Potřeba (vysokorychlostního) internetu

MAS si uvědomují, že se zvyšujícími se nároky na konektivitu domácností, podnikatelských i veřejných subjektů vzniká potřeba investovat do zabezpečení kvalitního internetového připojení v regionu, které se postupně stává jeho klíčovou infrastrukturou. Vysokorychlostní internet je jedním z nástrojů udržitelného rozvoje, jelikož stabilizuje sídla ve venkovském prostoru a zvyšuje jejich atraktivitu pro život. Umožňuje mimo jiné práci z domu, která bude do budoucna jako flexibilní forma zaměstnání běžnou součástí mnoha profesí. Navíc umožňuje realizaci tzv. chytrých řešení navázaných právě na automatizaci a digitalizaci.

V rámci analytické části strategií věnuje pozornost internetu shodný počet MAS v daných krajích. Přestože se najdou MAS, které nepociťují v této oblasti potřebu zlepšení, většina přiznává nedostatečnou kvalitu a pokrytí vysokorychlostním internetem (viz Tabulka 1). Do strategické části byla potřeba rozvoje této oblasti řazena častěji v Moravskoslezském kraji, který má na rozdíl od kraje Vysočina pouze jednu MAS, která tuto oblast neřeší vůbec. MAS v Moravskoslezském kraji jsou v rámci podpory této oblasti aktivnější.

Potřeba rozvoje klíčových dovedností

Nezbytnost rozvoje infrastruktury pro vzdělávání ve vazbě na budoucí uplatnění na trhu práce je vnímána již na úrovni základní školy. Snahou je přizpůsobit vzdělávání nejen potřebám regionu, ale především novým trendům ve světě. V tomto smyslu jsou podporovány zejména klíčové kompetence, mezi které jsou řazeny cizí jazyky, přírodní vědy, technické obory a práce s digitálními technologiemi. Cílovou skupinou však nejsou pouze osoby do 18-ti let věku. Rozvoj schopností a dovedností u dospělých je také podporován formou celoživotního vzdělávání či rekvalifikací. Základním předpokladem pro rozvoj něčeho nového jsou vždy konkrétní vědomosti, znalosti a dovednosti. Proto důležitost kvality a celkově nezbytnost zázemí umožňujícího vzdělávání v klíčových dovednostech byla bez výjimky zahrnuta ve všech hodnocených strategiích.

Třebaže v analytické části se této oblasti v kraji Vysočina nevěnovala ani polovina ze skupin ležících na jejím území, ve strategické části se již objevila téměř u všech těchto skupin. MAS Moravskoslezského kraje vykázaly stoprocentní zastoupení.

Tabulka 4 Zastoupení MAS kraje Vysočina a Moravskoslezského kraje dle uplatnění vybraných prvků automatizace a digitalizace v SCLLD

Procentuální podíl (%)	V analytické části řeší tuto potřebu		Ve strategické části řeší tuto potřebu		MAS, které tuto potřebu neřeší vůbec	
	VY S	MS K	VY S	MSK	VY S	M SK
Potřeba (vysokorychlostního) internetu	43,8	58,3	43,8	83,3	18,8	8,3
Potřeba rozvoje klíčových dovedností	31,3	66,7	87,5	100,0	0,0	0,0
Potřeba investic do modernizace výrobních technologií	43,8	33,3	75,0	91,7	0,0	0,0
Potřeba zavádění chytrých inovací do běžného života	12,5	33,3	18,8	41,7	75,0	3,3

Upraveno dle SCLLD vybraných MAS.

Potřeba investic do modernizace výrobních technologií

MAS zahrnují především venkovské území, pro které bylo charakteristické vyšší zastoupení zemědělství v místní ekonomice. Přestože jeho role postupně oslabuje, stále je významným hybatelem podoby venkova. Toto odvětví je dlouhodobě limitováno finanční stabilitou. MAS se tedy v aktuálním programovém období snaží (nejen) zemědělské podnikatele podporovat v zavádění moderních technologií, inovací a modernizací za účelem zvýšení konkurenceschopnosti a snížení nákladů. Viditelná je i podpora vstupu mladých lidí do zemědělství.

Všechny sledované MAS se zabývají důležitostí těchto investic. MAS v Moravskoslezském kraji se navzdory průmyslové povaze kraje také ve velké míře soustřeďují na podporu rozvoje zemědělského odvětví, méně se však věnují hodnocení této problematiky v analytické části. Zemědělci se však dle MAS inovacím brání, což může být způsobeno tím, že se tomuto odvětví aktuálně věnují převážně starší generace, která je všeobecně k moderním trendům více zdrženlivá a raději zastává tradiční ověřené metody. I z tohoto důvodu se MAS snaží o zvýšení informovanosti a vzdělanosti zemědělských podnikatelů prostřednictvím poradenské činnosti.

Potřeba zavádění chytrých inovací do běžného života

Automatizace s digitalizací v současnosti vytváří chytrá řešení zpravidla pro města, MAS se pomalu snaží využívat jejich potenciálu i ve venkovském prostředí. Např. v obcích MAS Šipka je „často poměrně vzdálené vlakové a autobusové nádraží nebo je pro cestující těžké dohledat nejvhodnější přestupná místa či identifikovat vzdálenost pro případnou volbu pěší chůze. Uvedený problém by mohly řešit interaktivní telematické informační tabule k vyhledávání spojů přes internet a zobrazení map (silničních, turistických, cyklostezek či cyklotras)“ (Strategie komunitně vedeného rozvoje území Místní akční skupiny Šipka, 2017, s. 18). V rámci analytické části je také vnímána příležitost zavádění inovací do kulturního dědictví (rezervační systémy, elektroničtí průvodci využívající QR kódy). U několika MAS v Moravskoslezském kraji můžeme již nyní pozorovat inovativní prvky jako:

- Automatické měřicí stanice čistoty ovzduší a meteorologie nebo
- „čipování“ nádob na směsný odpad z domácností – monitoring k ročnímu zúčtování (motivace ke třídění odpadu a zamezení plýtvání potravinami).

Ze strany MAS v Moravskoslezském kraji navíc vidíme aktivnější přístup při plánování chytrých „řešení do budoucna“. Strategie obsahují inovace zaměřené na:

- Zavádění moderních forem propagace prostřednictvím elektronických průvodců využívajících QR kódy,
- mobilní aplikace zviditelňující region,
- inovace technologií využívaných v přetížené dopravě (optimalizace tras),
- nové metody zajištění zdravotní péče (využití internetu, nových metod diagnostiky a mobilních služeb),
- výstavbu, rekonstrukci a modernizaci bezpečnostních a zabezpečovacích technologií (kamerové systémy, „fotopasti“, hlásné a informační systémy propojené na internet, mobilní telefony občanů a IZS),
- budování, rozšíření a zkvalitnění informačních, hlásných, předpovědních a výstražných systémů a
- zpracování digitálních povodňových plánů.

Závěr

Stát rozvoj automatizace a digitalizace podporuje již v rámci průmyslu a ve větších městech. Nyní přichází doba, kdy se obrací pozornost na venkov. Potřebu věnovat se podpoře automatizace a digitalizace ve venkovském prostředí lze doložit například konferencí rozvoje venkova, která se konala v dubnu 2018 ve skotském Edinburgu pod záštitou OECD s názvem „*Enabling rural innovation*“. Jejím jádrem byly právě proměny venkova mimo jiné související s využíváním potenciálu automatizace a digitalizace.

Stát není z hlediska podpory automatizace a digitalizace ve venkovském prostředí zcela nečinný, ale stále není jejich potenciálu využíváno dostatečně. Národní dokumenty věnují pozornost opatřením, která jsou důležitá v souvislosti s negativními dopady automatizace a digitalizace na pracovní trh a významně se řeší především potřeba zasáhnout do vzdělávacího systému či modernizace výrobních technologií. Automatizace s digitalizací by však měla být v souvislosti s venkovem vnímána především jako příležitost pro zavádění tzv. chytrých opatření vedoucích k rozvoji a neměla by být spojována pouze s pracovním trhem, přestože má na něj významný vliv.

Ačkoliv MAS nejsou prostřednictvím národních dokumentů podněcovány konkrétně k rozvoji těchto opatření, pozitivně lze hodnotit jejich vlastní iniciativu. Již nyní se jak v analytických, tak především ve strategických částech SCLLD některých MAS objevuje využití automatizace a digitalizace v souvislosti s životním prostředím, dopravou, zdravotnictvím, bezpečností, cestovním ruchem a ochranou kulturního dědictví. Na druhou stranu, většina MAS je v tomto ohledu stále pasivní. Jedním z možných důvodů je, že o trendu automatizace a digitalizace resp. možnosti, jak jej využít pro rozvoj svého území nemají dostatek informací anebo MAS nejsou dostatečně přesvědčeny, že by měly tato chytrá opatření zavádět. Národní síť MAS by měla iniciovat proces předávání znalostí v tomto tématu mezi jednotlivými MAS. Tato aktivita již byla částečně nastartována, neboť v druhé polovině roku 2018 byla zřízena pracovní skupina Chytrý venkov, jež by měla tuto aktivitu naplňovat. Nezbytné je rozšířit povědomí o daných tématech a způsobech využití nastupující digitalizace a automatizace na venkově prostřednictvím aktivní PR kampaně. Dalším důležitým nástrojem je aktivní přístup ve vyjednávání podporovaných témat v navazujícím období 2020+ a nalezení implementační role MAS v oblasti připravované aktivity „Smart villages“.

Výsledky této dílčí studie ukázaly, že uplatnění vybraných prvků automatizace a digitalizace je regionálně diferencované. MAS v Moravskoslezském kraji věnují možnosti využít potenciál automatizace a digitalizace větší pozornost ve srovnání s MAS v kraj Vysočina. Snaha Moravskoslezského kraje stát se inovačním regionem budoucnosti se tak může odrážet i v myšlení a směřování MAS ležících v tomto kraji.

Předkládaný příspěvek vznikl za podpory IGA FRRMS Mendelovy univerzity v Brně (Vliv regionální a sektorové politiky na místní (neo)endogenní rozvoj iniciovaný metodou LEADER (2018/11)).

Literatura:

- BRYNJOLFSSON, E. a McAFFEE, A. (2015): Druhý věk strojů: práce, pokrok a prosperita v éře špičkových technologií. Brno: Jan Melvil Publishing.
- ČEPELKA, O. a kolektiv (2004). Místní partnerství a rozvoj venkova: příprava na iniciativu LEADER. Liberec: Omega.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Základní tendence demografického, sociálního a ekonomického vývoje Moravskoslezského kraje 2016 [online]. 2017 [cit. 2018-02-09]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/11288/17832997/tndcmk17.pdf/b4bff7c9-3dc2-4381-8964-110c7953c7f7?version=1.1>
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Data pro Místní akční skupiny (MAS) [online]. 2017 [cit. 2018-01-30]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/data_pro_mistni_akcni_skupiny_mas
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Malý lexikon obcí České republiky - 2017 [online]. 2017 [cit. 2018-03-09]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/maly-lexikon-obci-ceske-republiky-2017>
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Statistická ročenka Kraje Vysočina [online]. 2017 [cit. 2018-01-30]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/45964072/33009517.pdf/3d5b3324-1fee-47a8-bc3b-b55a5875d946?version=1.11>
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Statistická ročenka Moravskoslezského kraje [online]. 2017 [cit. 2018-01-30]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/46013456/33010017.pdf/98ac7804-ee3b-4889-abd7-22151f425f1a?version=1.5>
- ČESKÝ ÚŘAD ZEMĚMĚŘIČSKÝ A KATASTRÁLNÍ. Souhrnné přehledy o půdním fondu z údajů katastru nemovitostí České republiky [online]. Praha, 2017 [cit. 2018-03-09]. Dostupné z: https://www.cuzk.cz/Periodika-a-publikace/Statisticke-udaje/Souhrne-prehledy-pudniho-fondu/Rocenka_pudniho_fondu_2017.aspx
- FERGUSON, D., LEE, C. a FISHER, A. (2017): Advances in Sheep Welfare. Woodhead Publishing.
- GALVASOVÁ, I., BINEK, J., CHABIČOVSKÁ, K., HOLEČEK, J., HALÁSEK, D. (2007): Spolupráce obcí jako faktor rozvoje. Brno: Georgetown.
- MARÍK, V. (2016): Průmysl 4.0 - Výzva pro Českou republiku. Praha: Management Press.
- MOSELEY, M. J. (2003): Rural development: principles and practice. London: SAGE.
- NÁRODNÍ SÍŤ MÍSTNÍCH AKČNÍCH SKUPIN ČESKÉ REPUBLIKY. Metoda LEADER. Komunitně vedený místní rozvoj (CLLD). Rozvoj venkova se zapojením místních komunit [online]. 2015 [cit. 2018-02-23]. Dostupné z: <http://nsmas.cz/aktuality/2015/brozura-metoda-leader-a-clld/>
- NECKERMAN, L. (2017): Smart Cities, Smart Mobility: Transforming the Way We Live and Work. Troubador Publishing.
- NOVÁK, R. a ZEŽULA, J. Zemědělství 4.0: Digitalizace přichází do zemědělství [online]. 2016. Dostupné z: <http://www.investicniweb.cz/news-zemedelstvi-40-urcuje-digitalizace/>
- OECD (2013): Policy Making after Disasters Helping Regions Become Resilient. OECD Publishing.
- PROVAZNÍKOVÁ, R. Financování měst, obcí a regionů – teorie a praxe (2015): Praha: Grada Publishing, a.s..
- SONG, H., SRINIVASAN, R., SOOKOOR, T. a JESCHKE, S. (2017): Smart Cities: Foundations, Principles, and Applications. John Wiley & Sons.
- ŠKRABAL, I. (2007): Základní dovednosti manažera rozvoje venkova. Přerov: Centrum pro komunitní práci.
- TITTELBACHOVÁ, Š. (2011): Turismus a veřejná správa. Praha: Grada Publishing.
- YAHYA, N. (2018): Green Urea: For Future Sustainability. Springer.

ZACHOVÁ, A. Textující krávy a dojící roboti. Zemědělství prochází digitální revolucí [online]. 14. 08. 2017 [cit. 2018-04-03]. Dostupné z: <http://euractiv.cz/clanky/zemedelstvi/textujici-kravy-a-dojici-roboti-zemedelstvi-prochazi-digitalni-revoluci/>

Kontaktní adresy autorů:

Bc. Kateřina Turanová, Ústav regionálního rozvoje a veřejné správy, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika

Bc. Soňa Vrabelová, Ústav regionálního rozvoje a veřejné správy, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika

Bc. Nikola Procházková, Ústav regionálního rozvoje a veřejné správy, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika

Bc. Jana Lefnerová, Ústav regionálního rozvoje a veřejné správy, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika

Mgr. Ondřej Konečný, Ph.D. (korespondenční autor), Ústav regionálního rozvoje a veřejné správy, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: ondrej.konecny@mendelu.cz

Faktory ovlivňující chování spotřebitele na trhu s volně prodejnými léčivy

Influencing factors of consumer behaviour on OTC market with pharmaceuticals

Jiří Urbánek, Vojtěch Tamáš, Martin Příbyl, Hana Urbánková, Kristýna Sosíková

Abstrakt:

Článek se zabývá chováním spotřebitele na trhu s volně prodejnými léčivy. Analyzuje trh s volně prodejnými léčivy v České republice a identifikuje faktory, které ovlivňují nákupní chování spotřebitelů, a které mají vliv na jejich rozhodovací proces. Článek dále popisuje samotný nákupní proces spotřebitele (primární šetření n=279) na uvedeném trhu.

Klíčová slova:

spotřebitel, analýza trhu, nákupní chování, dotazníkové šetření, volně prodejná léčiva, rozhodovací proces

Abstract:

The paper deals with consumer behaviour on OTC market with pharmaceuticals. Paper presents analysis of OTC market in Czech Republic and analysis of consumer buying behavior in this market. Further more it defines factors which influences the consumer's decision making process. Paper also describes the consumer buying process (primary survey n=279) on the specified market.

Key words:

consumer, market analysis, buying behaviour, questionnaire, over the counter pharmaceuticals, decision making process

Úvod

Konec 20. století a počátek 21. století se vyznačuje zvýšenou incidencí chorob, novými léčebnými postupy, přímou úměrou tedy dochází ke zvýšené konzumaci léčiv. Léčivé přípravky mohou svými účinky přímo i nepřímo ovlivnit výsledný léčebný proces, jsou tedy v naprosté většině případů odůvodněné. Obecně můžeme léčivé přípravky rozdělit do dvou skupin a to na Hromadně vyráběné léčivé přípravky (HVLP) a Individuálně připravované léčivé přípravky (IPLP). Farmaceutický trh nabízí široké portfolio výrobků. Z těch volně dostupných společnosti nabízejí především preparáty na tlumení bolesti, prostředky ovlivňující strukturu kloubů, látky podporující činnost trávicího a vylučovacího ústrojí. Nedílnou součástí trhu jsou vitamíny, doplňky stravy, preparáty pro dentální hygienu a mnoho dalších.

Naše společnost se obecně může rozdělit na konzumenty léčiv, a naopak zastánce přírodních léčivých postupů. Je otázkou, zda právě volně dostupné přípravky nepředstavují i určité nebezpečí, včetně rizika vzniku závislosti (příkladem mohou být analgetika).

Při volném prodeji v lékárnách má spotřebitel jistotu, že bude lékárníkem, případně farmaceutickým asistentem poučen o dávkování, způsobu užití i o případných nežádoucích účincích preparátu. Tyto podmínky však nemohou být zajištěny při prodeji mimo lékárny.

Článek si za hlavní cíl klade postihnout specifika chování spotřebitele na trhu s volně prodejnými léčivy. Konkrétně potom specifikovat, konkrétní faktory ovlivňují spotřebitele na tomto trhu při jeho rozhodovacím procesu. Dílčími cíli jsou:

- Shromáždění sekundárních dat týkající se spotřeby volně prodejných léčiv na území ČR.
- Z kvantitativního dotazníkového šetření budou zjištěny preference spotřebitele a faktory, které rozhodují o spotřebitelově chování.
- Vyhodnotit nákupní chování spotřebitelů na trhu s volně prodejnými léčivy.

Teoretická východiska

Každý spotřebitel má jedinečnou osobnost. V psychologii osobnost chápeme jako jednotlivé rysy, vlastnosti, schopnosti, zájmy a charakter člověka. Podle Watson (1924) je osobnost „konečný produkt našeho systému zvyků.“ Osobnost člověka ovlivňuje také genetický vývoj, prostředí, ve kterém vyrůstá a výchova.

Obecně je typologie dle Hartla (1996) definována jako „rozčlenění soustavy osob, objektů či jevů do skupin dle určitého kritéria znaku či souborů znaků.“

Eysenckova typologie

Eysenckova teorie je založena na existenci dvou dimenzí, a to extraverze/introverze a stabilitě/labilitě.

- **Sangvinik (stabilní extrovert)** - Typ člověka, který se dokáže dobře přizpůsobit okolí. Lehce překonává překážky. Zvládá více činností najednou. Má optimistickou povahu a je tvůrčí.
- **Cholerik (labilní extrovert)** - Snadno vznětlivý a výbušný člověk. Dokáže improvizovat, dobře se prosazuje a je velmi energetický. Cholerik nesnáší omezování své činnosti.
- **Flegmatik (stabilní introvert)** – Typ člověka, který je váhavý, trpělivý, vyrovnaný a všechno pečlivě zvažuje. Vyhýbá se konfliktům, raději ustoupí.
- **Melancholik (labilní introvert)** - Není příliš společenský, trpí vnitřní nejistotou. Ve všem vidí samé problémy, potřebuje pomocnou ruku a laskavé zacházení. Melancholik nemá rád plýtvání a rád využije výhodné koupě. (Vysekalová, 2011)

Kretschmerova typologie

Podle Ernsta Kretschmera jde o konstituční typologii, kde se lidé dělí na základě tělesných znaků na typ pyknický, dysplastický a astenický a z hlediska povahy na cyklotymní a schizotymní. „*Těmto jednotlivým tělesným typům-somatypům – přiřadil Kretschmer typy charakteru, jehož základ vidí v afektech.*“ (Vysekalová, 2011, s. 232)

Podle něj odpovídá:

- astenické konstituci – schizoidní typ charakteru
- Schizoidní typ charakteru – Tento člověk je velmi složitý, je precitlivělý, uzavřený do sebe a vytváří si „svůj“ svět a nevnímá svět reálný.
- pyknické konstituci – cyklotymní typ charakteru
- Cyklotymní typ charakteru – Člověk velmi otevřený, společenský s pozitivním přístupem k životu. Ve společnosti se chovají přirozeně a dobře se přizpůsobují.
- atletické konstituci – viskózní typ charakteru
- Viskózní typ charakteru – Nekomplikovaný typ, bez velkých vzruchů a myšlenek.

Schindlerova typologie

Tato typologie je založena na sociálně psychologickém postavení jedinců ve skupině, a jednotlivé typy jsou označeny písmeny řecké abecedy.

- **Alfa** – V této skupině se nacházejí lidé, kteří se stávají vzorem pro ostatní a jsou obdivováni.

- **Beta** – Skupina lidí s ochrannými prvky.
- **Gama** – Skupina s největším počtem členů.
- **Omega** – V každé skupině se najde někdo, kdo je terčem posměchu a pomluv.

Nákupní chování spotřebitele

Ve své knize Jakubíková (2012, s. 168) definuje spotřební chování jako “ chování lidí, které se vztahuje k získávání, užívání a pozdějšímu odkládání předmětů denní i dlouhodobé spotřeby (výrobků, respektive služeb)”

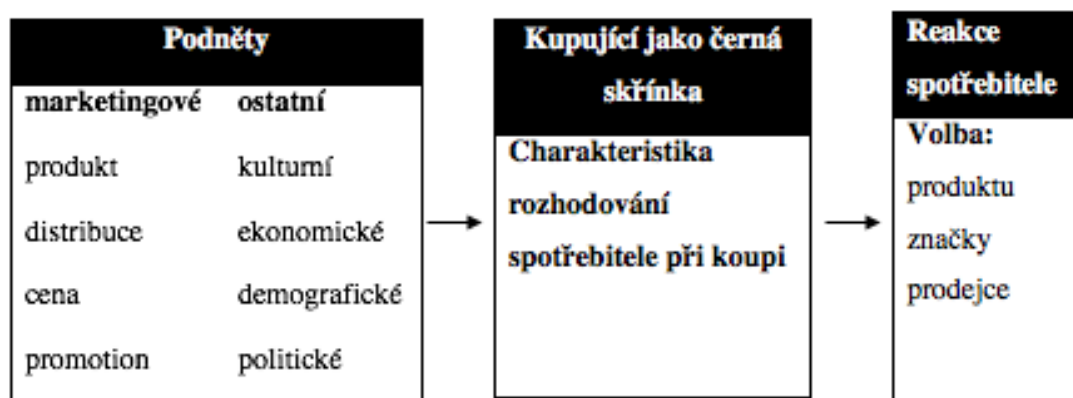
Podle Kotlera a Kellera (2014, s. 189) „spotřební chování zahrnuje to, jak jednotlivci, skupiny a organizace vybírají, kupují, používají a vyřazují zboží, služby, myšlenky nebo zážitky uspokojující jejich potřeby a přání.“

Analýza nákupního chování patří mezi základní úkoly marketingového výzkumu. Aby byly uspokojeny potřeby zákazníka, musí daná společnost zjišťovat, jaké požadavky spotřebitel má a jakým chováním se vyznačuje. (Foret, 2012)

Spotřební chování si můžeme vysvětlovat na **psychologickém principu**, zde jsou sledovány potřeby, přání spotřebitele. Dále z pohledu **sociologie**, tady jsou spotřebitelé ovlivňováni svojí rodinou, přáteli, spolupracovníky. A v neposlední řadě na základě **ekonomické racionality**, spotřebitel se chová naprosto rozumně a rozvážně podle svých ekonomických možností. (Jakubíková, 2012) Spotřební chování je dopředu dané životním stylem a začleněním do společnosti. Je také ovlivněno pohlavím, věkem, a proto je chování individuální.

Naše spotřební chování samozřejmě ovlivňují i duševní vlastnosti a celkově naše osobnost. Proto se velmi často objevuje pojem **černá skříňka**.

„Černá skříňka představuje interakci predispozic spotřebitele k určitému kupnímu rozhodování s tím, že současně na rozhodovací proces působí i okolní podněty.“ (Jakubíková, 2012, s.170). Černá skříňka představuje mysl člověka, proto neexistuje racionální vysvětlení fungování této černé skříňky.

Obrázek 1: Model nákupního chování spotřebitele

Zdroj: KOTLER a KELLER, 2007, s. 310 (vlastní grafické zpracování)

Podle definice Jakubíkové, černou skříňku ovlivňují vzájemné působení predispozic. Koudelka ve své knize Spotřební chování a segmentace trhu uvádí čtyři druhy těchto predispozic.

- **Spotřební predispozice** – Každý člověk je do určité míry a v jistém smyslu předurčen „pre-disponován“ k určitému spotřebnímu chování.
- **Kulturní predispozice** – Nejširší základnu této predispozice vytváří kulturní prostředí, které ovlivní kupní rozhodování v určitém místě.
- **Sociální predispozice** -Na spotřebitele působí různé vazby a vztahy k sociálním skupinám. Na spotřebitele nejsilněji působí ti nejbližší, rodina a přátelé.

- **Osobní predispozice** – Do spotřebního chování se nejvíce promítá vliv vnějšího prostředí a samotná individualita spotřebitele. Každý spotřebitel je ovlivněn svými **sociálně-demografickými rysy**, jedná se o věk, pohlaví, bydliště aj. Dále jeho fyzické znaky, které mohou být viditelné nebo skryté. A v neposlední řadě jsou zde psychické predispozice, které vytvářejí jedinečnost spotřebitele. Hovoříme o osobnosti, motivaci, učení, vnímání a postoji. (Koudelka, 2006)

Typy nákupního chování spotřebitele

V knize Dagmar Jakubíkové jsou rozlišeny čtyři typy nákupního chování spotřebitele:

- **Komplexní chování spotřebitele** – Spotřebitel se vyznačuje vysokým zaujetím, u takového chování můžeme pozorovat všech pět fází nákupního procesu. Spotřebitel se pouští do nákupu produktů, které tak často nekupuje a raději si vyhledá informace.
- **Chování spotřebitele hledající rozmanitost** – Spotřebitel využívá pestré škály výrobků, značek, často je střídá a výrobek hodnotí následně po jeho koupi.
- **Chování snižující nesoulad** – Spotřebitel vnímá velké zaujetí pro určitý produkt, ale z důvodu finanční náročnosti je koupě pro něj riskantní. Nevnímá rozdíly mezi produkty a jeho rozhodnutí je rychlé, jelikož se rozhodne pro produkt, který je cenově lákavější.
- **Stereotypní chování** – Takové chování se vyznačuje určitým zvykem, kdy se nákupní rozhodnutí opakuje. Spotřebitel si nevyhledává žádné jiné varianty a nevidí mezi nabízenými produkty zásadní rozdíly. (Jakubíková, 2012)

Spotřebitelské role

Spotřebitel při rozhodovacím procesu může zastávat různé role. Může se stát ovlivňovatelem, iniciátorem, kupujícím, uživatelem. Solomon (2004) rozšířil role o rozhodovatele. Kotler a Keller (2013) tvrdí, že pochopení těchto rolí je stěžejní pro marketéry, protože informace, které získávají prostřednictvím výzkumu, přispívají k pochopení, kdo koná nákupní rozhodnutí a kdo se k němu vyjadřuje.

- **Ovlivňovatel** – Jedinec, který přesvědčuje ostatní členy skupiny, aby učinili určité rozhodnutí. Ovlivňuje je pomocí informací, které získal v průběhu svého rozhodovacího procesu.
- **Iniciátor** – Člověk, který nařídí nákup, jelikož určuje potřeby, které se musí uspokojit.
- **Kupující** – Ten, kdo zrealizuje nákup.
- **Uživatel** – Člověk dané produkty či služby užívá. (Loudon a Bitt, 1993)
- **Rozhodovatel** – Pod tímto pojmem rozumíme jedince, který usměrňuje hledání informací, které jsou dostupné určité skupině a iniciuje možné produkty a prodejce, které by měli zvážit. (Solomon, 2004). Dle Kincla (2004) rozhodovatel provádí poslední rozhodnutí v nákupním procesu.

Typy kupních rozhodovacích procesů na spotřebitelských trzích

Pokud spotřebitel nakupuje každý den, neprochází tak všemi fázemi nákupního procesu, jelikož se nerozhoduje a jedná automaticky. Jakubíková na základě zkušeností rozlišuje tyto typy kupního chování:

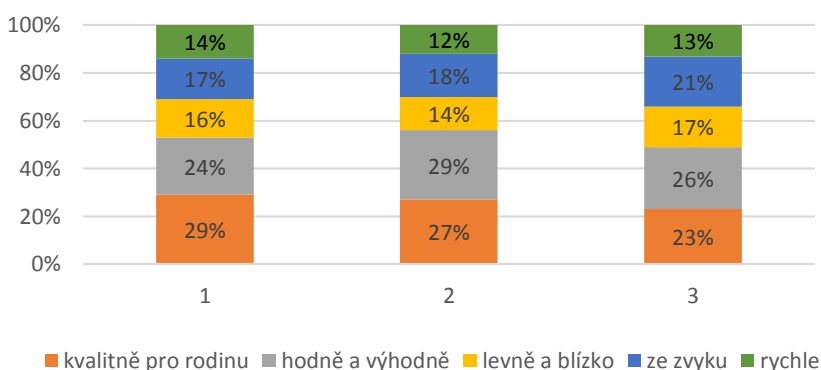
- **Rutinní, zvykové kupní chování** – Zákazník nakupuje zboží běžně, jelikož už prošel výběrem a vybrané zboží splňuje jeho požadavky. Nákup není spojen s nijak velkým rizikem.
- **Omezené řešení problému** – Zákazník má vytvořené určité preference. Jedná se o zboží, které zákazník nakupuje příležitostně. Může nastat situace, kdy se na trhu objeví nový inovovaný produkt, a zákazník bude chtít tento produkt vyzkoušet, ovšem bude muset projít celým procesem vyzkoušením a zhodnocením od počátku.

- **Rozšířené rozhodování** – Vyskytuje se u zboží s nízkou frekvencí nákupu a s vysokou cenou. Zákazník nemá žádné zkušenosti s produktem a vnímá vysoké riziko nákupu. Většinou jeho nákup prošel všemi fázemi nákupního rozhodovacího procesu. (Jakubíková, 2012)

Nákupní chování v České republice

Chování spotřebitelů můžeme dle členění GfK rozdělit do pěti segmentů. Segmety byly vytvořeny dle jejich očekávání od nákupu.

- **Hodně a výhodně** – Zákazníci nakupují velké množství zboží a jejich cílem je nakoupit levně.
- **Kvalitně pro rodinu** – Jejich cílem je nakoupit kvalitní zboží a jsou méně cenově citliví.
- **Ze zvyku** – Nakupují vyzkoušené zboží, požadují určitou jistotu spojenou s nákupem, navštěvují obvyklé prodejny.
- **Levně a blízko** – Požadují konkrétní produkty za nízkou cenu, nakupují menší množství a reagují na akce.
- **Rychle** – Zákazníci šetří čas, nakupují kdekoli, kde mohou nakoupit vše, co potřebují a přitom rychle.

Graf 12: Znázornění typologie českého spotřebitele

Zdroj: Shopper Typology, 2014, Incoma GfK (vlastní grafické zpracování)

Spotřeba volně prodejných léčiv v České republice

V tabulce č.1 je znázorněna spotřeba volně prodejných léčiv v České republice od roku 2007 až do 2. čtvrtletí roku 2017. Spotřeba léčiv se uvádí pomocí definované denní dávky. V tabulce je vidět pozvolný pokles definovaný denní dávky, který nastal od roku 2007 do roku 2012. Od roku 2013 se uplatňuje trend nárůstu spotřeby volně prodejných léčiv. V roce 2016 byla definovaná denní dávka 604,13 milionů. Ale pokud se podíváme na počet prodaných balení, tak zjistíme, že má tendenci k poklesu. Tento údaj ale nelze brát jako směrodatný, neboť mohlo dojít ke změně množství léků v jednom balení. I přes tendenci poklesu počtu balení, nedošlo ke snížení objemu finančního vyjádření, ale naopak k jeho nárůstu. Nejvýraznější nárůst zaznamenáváme v roce 2015. Je pravděpodobné, že tento jev je způsoben nárůstem ceny za léčivé přípravky.

Tabulka 5: Spotřeba volně prodejných léčiv

Rok	Počet balení (mil.)		DDD56 celkem (mil.)		Finance (mil.)	
	OTC57	Celkem	OTC	Celkem	OTC	Celkem

⁵⁶ DDD = doporučená denní dávka

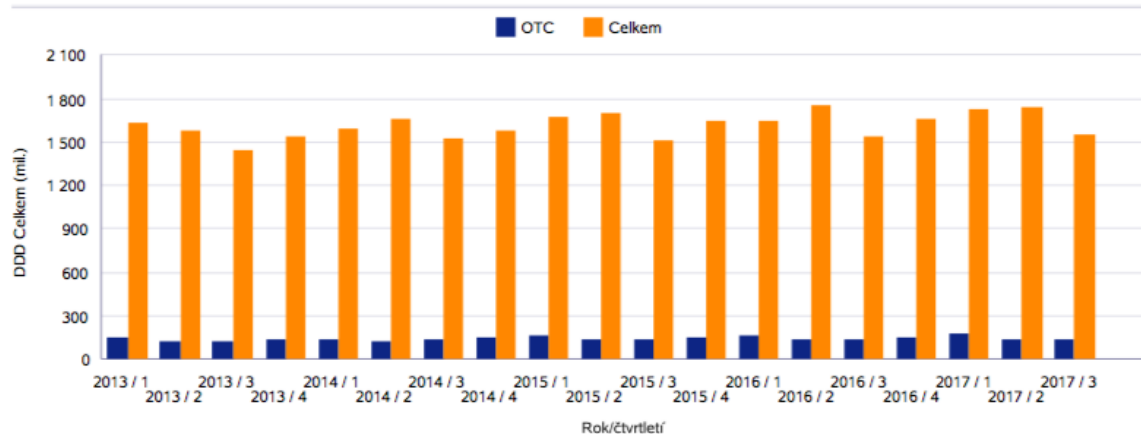
⁵⁷ OTC (Over the counter) = volně prodejné léčivé přípravky

2007	130,80	343,12	743,52	5 807,86	6 887,58	50 113,15
2008	122,79	317,73	667,69	5 531,92	6 763,95	52 798,66
2009	113,63	312,30	601,83	5 792,98	6 827,46	58 306,71
2010	106,76	304,59	580,77	6 073,80	6 570,96	59 035,93
2011	100,34	296,68	580,93	6 103,52	6 449,70	58 700,05
2012	88,82	280,13	541,48	6 144,39	6 001,42	58 627,00
2013	85,83	268,62	558,23	6 155,24	5 984,30	55 250,95
2014	81,03	264,23	564,97	6 306,02	5 981,12	56 460,88
2015	82,41	267,16	593,08	6 495,51	6 456,49	61 954,98
2016	78,88	260,83	604,13	6 542,85	6 509,14	64 254,40
2017/1.čtvrť.	23,71	71,01	180,95	1 717,78	1 966,70	17 211,02
2017/2.čtvrť.	17,47	65,03	141,02	1 730,63	1 521,69	17 371,78
2017/3.čtvrť.	19,03	60,78	142,29	1 547,99	1 634,49	15 774,49

Zdroj: SÚKL, 2018 (vlastní zpracování)

Níže uvedený graf srovnává vývoj definované denní dávky pro volně prodejná léčiva a léčiva celkem, kde jsou zahrnuty i léky na lékařský předpis.

Graf D.4.2 Poměr dodávek LP, které je možné vydávat bez lékařského předpisu - DDD Celkem

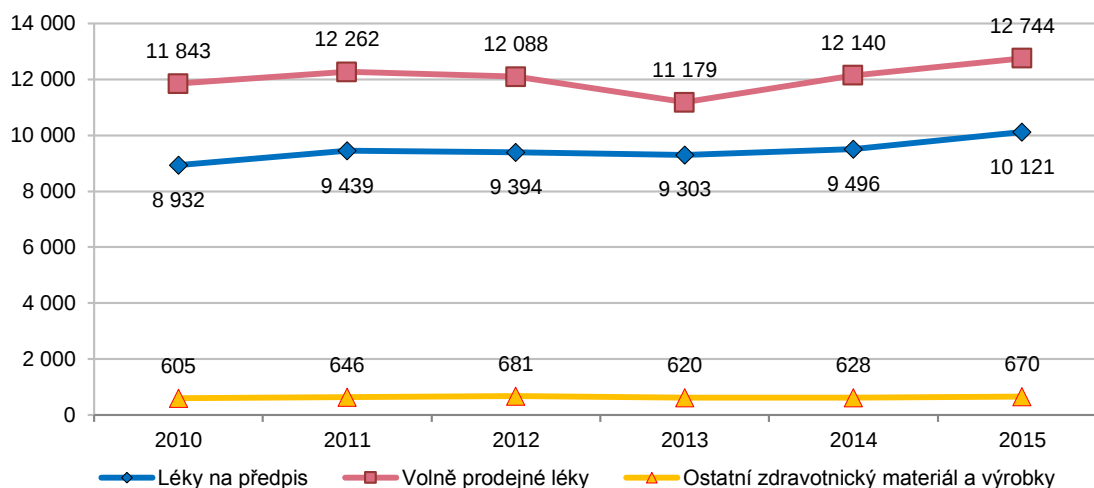
Graf 2: Vývoj DDD pro OTC ve srovnání s léky na předpis v letech 2013 až 3. čtvrtina roku 2017

Zdroj: SÚKL, 2018

DDD pro skupinu volně prodejných léčiv (OTC) od roku 2014 pozvolna roste. Můžeme tedy říci, že v posledních letech dochází k rostoucí spotřebě OTC. Tento trend lze vysvětlit vyšší informovaností populace o civilizačních chorobách, zájmu o prevenci i samoléčbu. Svoji roli hrají i sezonní epidemie virových onemocnění, bakteriálních onemocnění, případně četnost úrazů v zimních a letních měsících.

V níže uvedeném grafu jsou znázorněny výdaje domácností na volně prodejná léčiva v porovnání s výdaji na léky na lékařský předpis. Mezi roky 2012-2013 došlo k poklesu, který dosáhl 8 %. V následujícím roce došlo k opětovnému nárůstu výdajů domácností na OTC. V roce 2015 dosáhly výdaje nejvyšší hodnoty – 12 744 mil. Kč.

Hodnoty výdajů domácností se liší od finančního vyjádření léků dodávaných do lékáren. Výdaje domácnosti jsou o dost vyšší, protože částka, ze které jsou výdaje vypočítávány, zahrnuje prodejní cenu lékáren. Prodejní cena lékáren zahrnuje přírůstek a DPH.

Graf 3: Výdaje domácností na léky v letech 2010-2015 (v mil. Kč)

Zdroj: ČSÚ 2017, Zdravotnické účty ČR 2010–2015

Cena volně prodejných léčiv v České republice

Průměrná cena OTC od roku 2011 postupně roste. Ceny jsou uvedeny bez obchodní přírážky a DPH. Od roku 2011 cena vzrostla o 17,35 Kč. „Cena volně prodejných léků se řídí běžnými tržními mechanismy. Každá lékárna může zvolit vlastní marži a neexistuje žádný cenový limit.“ (Rozhlas.cz, 2017)

„Cena je dána tím, kdo léky vyrábí. Pokud je to renomovaná společnost s výrobou v EU nebo USA, výrobní náklady jsou vyšší a promítnou se i náklady na marketing, logistiku a distribuci.“ (Interaktivní.rozhlas.cz, 2017)

V lékárnách má zákazník možnost výběru mezi nákupem tzv. originálních léků a generik. Originální léky jsou dražší, protože výrobce vynalezl účinné látky a investoval do jejich výzkumu. Generické léky jsou kopií originálu a konkurují jim především cenou. Generika se mohou lišit v technologii zpracování a složení pomocných látek, ale účinná látka generik a originálních léků je totožná. (Interaktivní.rozhlas.cz, 2017)

Tabulka 6: Průměrná cena za 1 balení OTC (2011-2016)

Rok	Průměrná cena za 1 balení volně prodejného léčivého přípravku v Kč
2011	90,24
2012	94,93
2013	95,96
2014	98,89
2015	104,04
2016	107,59

Zdroj: SÚKL, 2017 (vlastní zpracování)

Tabulka 7: Srovnání cen OTC

Analgetika: ibuprofen 400 mg	Balení	Cena
Ibuprofen AL	30 tbl	32 Kč
Ibalgin	24 tbl	45 Kč
Brufen	30 tbl	64 Kč
Odkašlávání: acetylcysteinum 600 mg		
NAC AL	20 tbl	112 Kč
ACC Long	20 tbl	159 Kč
Mucobene	20 sáčků	134 Kč

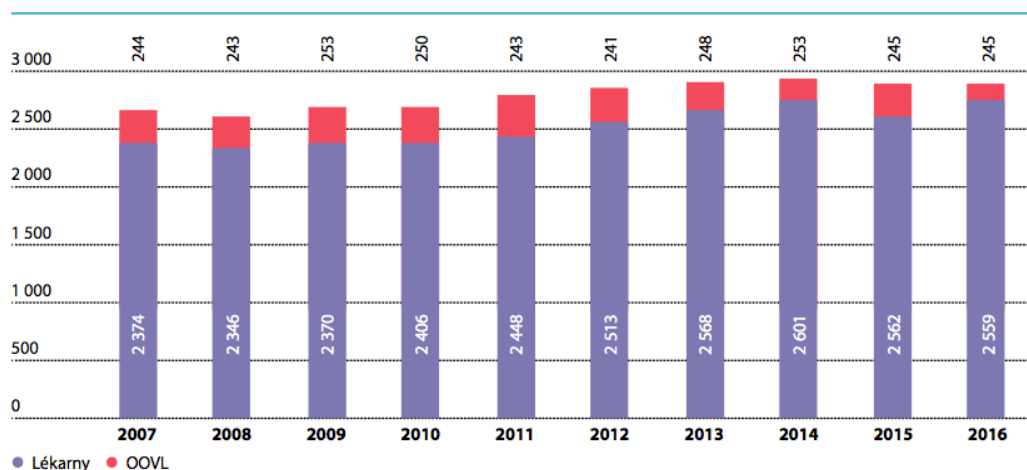
Zdroj: SÚKL, 2017 (vlastní zpracování)

V uvedené tabulce č.3 je uvedeno pár OTC, které mají stejný podíl účinné látky a podobnou velikost balení. Uvedené případy potvrzují vyšší cenu za originál (Brufen – firma Mylan) ve srovnání s generikem (Ibalgin – firma Zentiva). V koncovém důsledku se spotřebitel neřídí pouze cenou výrobku, ale zohledňuje svoje zkušenosti s preparátem, jeho efektivnost a možné nežádoucí účinky.

Z nejprodávanějších a nejdodávanějších léků dle rozhlas.cz se na prvním místě v roce 2014 umístil lék Paralen 500 (8,8 mil. balení) ke tlumení bolesti a snížení horečky, následován nesteroidním antirevmatikem Ibalgin 400 (6,3 mil. balení). Tento trend lze předpokládat i v letech následujících.

Lékárny v České republice

Lékařna je veřejné zdravotnické zařízení, kde si mohou spotřebitelé zakoupit léčivé přípravky. „Ke konci roku 2016 SÚKL evidoval celkem 2 559 lékáren, z toho byly 4 lékárny patřící do resortu Ministerstva obrany ČR, a dále se evidovalo 245 odloučených oddělení výdeje léčiv a zdravotnických prostředků (dále jen „OOVL“). Pokračovala stagnace celkového počtu lékáren, oproti roku 2015 se celkový počet lékáren snížil o 3 subjekty, počet OOVL zůstal stejný.“ (výroční zpráva SÚKL, 2017)

Graf 4: Počet lékáren a výdejen léčiv v ČR (2007-2016)

Zdroj: SÚKL, 2017

Největší síť lékáren v České republice představuje Dr. Max. Na území České republiky se nachází přes 400 poboček, které představují cca 15 % všech tuzemských veřejných lékáren. V roce 2016 jejich tržby dosáhly téměř 14 895 mld. Kč, což bylo o 5 % více než v předchozím roce. Obrat e-shopu Dr. Max vzrostl ve stejném období o 100 %. (Dr.max.cz,

2017) Mezi lékárnami je značná cenová konkurence. Ve větších městech je více lékáren, které si navzájem konkurují, proto jsou lékárny schopné cenu za léčivé přípravky snížit. V menších městech či na vesnicích je konkurence nižší nebo zcela chybí. Lékárny si proto mohou dovolit cenu navýšit. Paradoxem je, že v oblastech s nižšími příjmy si občané za léčivé přípravky připlatí více než ve městech. (Rozhlas.cz, 2015) Sítě lékáren kupují samostatné lékárny nebo budují nové v lokalitách, které více vyhovují nákupním zvyklostem zákazníků. Pro více zákazníků se stává zajímavější umístění lékárny v obchodním centru. (zpravy.e15.cz, 2017).

Tabulka 8: Vývoj tržeb tuzemských lékáren 2010-2015 (v mld. Kč)

Zdroj tržeb	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Zdravotní pojišťovny	37,18	37,55	39,22	37,55	32,53	35,02
Doplatky od pacientů	9,11	9,26	9,68	8,86	8,05	7,81
Výdej bez lékařského předpisu	7,48	7,66	7,86	8,20	7,33	8,23
Poskytovatelé zdravotních služeb	16,44	16,79	17,84	18,33	18,81	20,03
Ostatní odběratelé	0,99	1,03	0,98	1,04	1,17	1,86
celkem	71,20	72,29	75,58	73,98	67,89	72,95

Zdroj: UZIS, 2016 (vlastní grafické zpracování)

Ve výše uvedené tabulce jsou uvedeny tržby lékáren. Tabulka vychází z roku 2015, kdy tržby činily okolo 73 mld. Kč což je o 7,5 % meziročně více. Za léky bez lékařského předpisu Češi zaplatili 8,23 mld. Kč to je o 12 % více než v roce 2014. Podle mluvčího lékárenského řetězce Dr. Max Michala Petrova je to způsobeno chřipkovou epidemií na začátku roku 2015. Trend samoléčby je očekáván i do dalších let a také se prosazuje zodpovědnější přístup lidí k péči o vlastní zdraví. K tomuto tvrzení se přiklání i ostatní lékárníci. (byznys.ihned.cz, 2016)

Je zaznamenán větší zájem o OTC, kvůli snížení cen léků. Lékárny tak chtějí dorovnat ztrátu v oblasti výdeje na recept po zrušení regulačních poplatků v roce 2014 prodejem OTC. (byznys.ihned.cz, 2016)

Mezi další trendy, které lékárníci vyzorovali, patří zájem o poradenství. Většinou se zákazníci radí ohledně souběžného užívání více druhů léků nebo chtějí poradit při odvykání tabákových preparátů a redukci hmotnosti. (byznys.ihned.cz, 2016)

Metodika

Analýza sekundárních dat – Tato část má za hlavní cíl objasnit situaci a vývoj trhu s volně prodejnými léčivy. Hlavním zdrojem pro čerpání dat byly využity různé elektronické zdroje zejména státní ústav pro kontrolu léčiv a internetový portál ústavu zdravotnických informací a statistiky ČR.

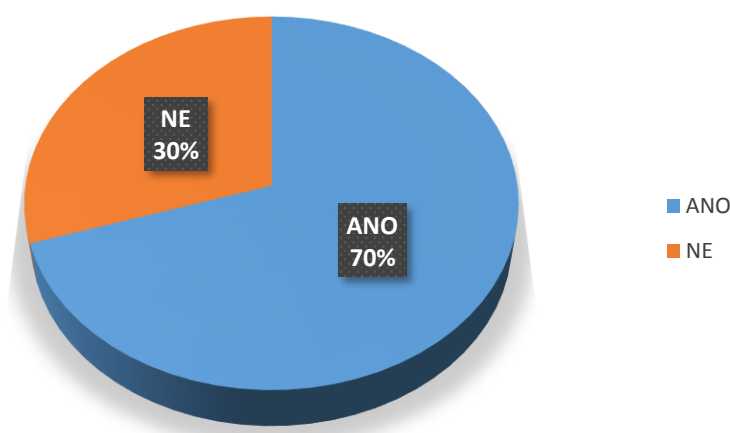
Analýza primárních dat – K analýze chování spotřebitelů na trhu s volně prodejnými léčivy bylo nutné získat data potřebná k této analýze. Data byla získána za pomoci kvantitativního marketingového výzkumu formou dotazníkového šetření, které probíhalo v měsíci lednu a únoru roku 2018. Dotazník byl vytvořen na webu survio.com. Dotazníkové šetření bylo provedeno elektronickou formou v podobě online dotazníku. Tento dotazník byl šířen převážně za pomoci emailů a sociálních sítí. Dotazník zahrnuje 6 otázek, které sloužily k identifikaci respondentů (dle pohlaví, věku, měsíčního příjmu, vzdělání, ekonomické aktivity a fyzické náročnosti jejich zaměstnání.) a 15 dalších otázek sloužící k dosažení cíle dotazníkového šetření. Před zahájením dotazníkového šetření bylo nutné provést pretest s 10 respondenty. Pretest posloužil ke zjištění, zdali jsou otázky v dotazníku správně položené a respondenti jednotlivé otázky správně pochopí. Celkem dotazník vyplnilo 398

respondentů. Z celkového souboru 398 respondentů **kompletní dotazník vyplnilo 279 respondentů**, neboť zbývajících 119 respondentů odpovědělo záporně na první otázku, čímž byly z komplexního zpracování dat vyloučeny. Pro analýzu a vyhodnocení dat bylo následně využito programu Microsoft Excel a programu Statistica (verze 8).

Výsledky

Identifikace respondentů

Dotazníkové šetření je nedílnou součástí potřebné k analýze chování spotřebitele na konkrétním trhu a identifikaci ovlivňujících faktorů. Dotazníkové šetření se zúčastnilo 398 respondentů. Celý dotazník vyplnilo 279 respondentů, jelikož v první filtrační otázce odpovědělo pozitivně na otázku: „Nakupujete volně prodejné léky?“. Zbýlých 119 respondentů uvedlo, že volně prodejné léky nenakupují. Po zvolení negativní odpovědi, byl dotazník ukončen. Následně byli respondenti za pomoci identifikačních otázek rozčleněni do kategorií.

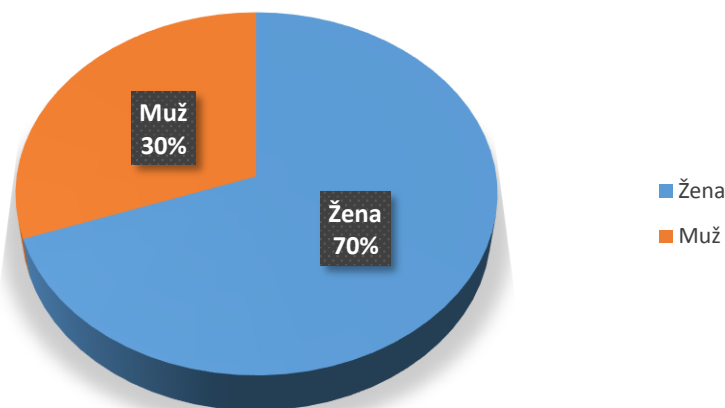

Graf 5: Nákup volně prodejných léčiv

Zdroj: Vlastní dotazníkové šetření (1-2/2018 n=279)

Pohlaví respondentů

Na níže uvedeném grafu je zobrazen podíl respondentů podle pohlaví. Dotazníkové šetření se účastnilo více žen než mužů. Celkově se na něm podílelo 194 žen a 85 mužů.

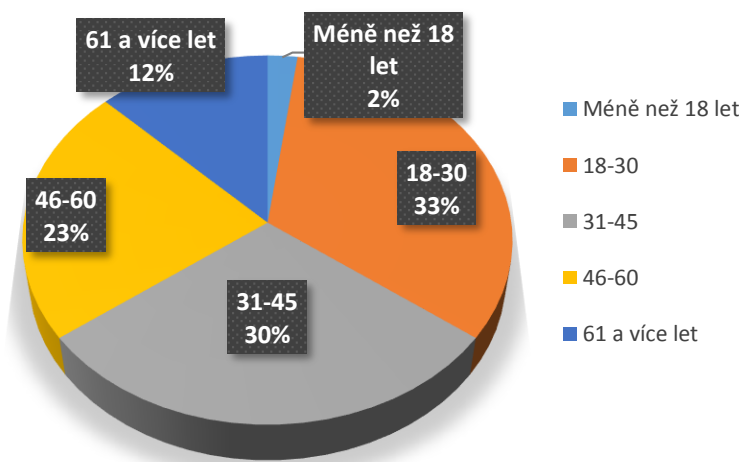

Graf 6: Rozdělení respondentů podle pohlaví

Zdroj: Vlastní dotazníkové šetření (1-2/2018 n=279)

Věk respondentů

Následující graf znázorňuje rozdělení respondentů podle jejich věku. Největší zastoupení měla věková skupina od 18-30 let, která tvořila 32,97 % respondentů tohoto výzkumu. Hned druhou nejpočetnější skupinou byli lidé ve věku 31-45 let (29,75%). Z grafu je patrné, že lidé ve věku od 18 do 45 let tvoří více jak polovinu dotazovaných respondentů, může to být částečně způsobeno také právě tím, že většina těchto respondentů využívá internet. Další zúčastněnou skupinou byli lidé ve věku od 46-60 let (22,58%), po této skupině následuje čtvrtá skupina lidí ve věku 61 a více let (12,54%), z důvodu šíření dotazníku v elektronické podobě, nemusí být číslo 12,54 % relevantní, jelikož lidé v pokročilejším věku nemusí používat internet. Nejmenší zastoupení tvořili lidé ve věku do 18 let (2,15%), což může být způsobeno pravděpodobně nezájmem o nákup těchto léků z důvodu jejich věku, rozhledu a finančních možností.

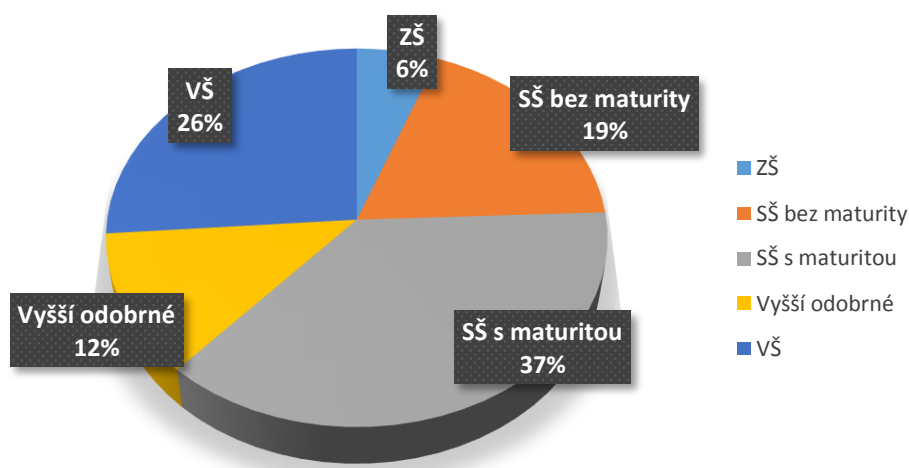
Graf 7: Rozdělení respondentů podle věku

Zdroj: Vlastní dotazníkové šetření (1-2/2018 n=279)

Vzdělání respondentů

Další identifikační otázka se týkala vzdělání respondentů. Největší zastoupení 37,28 % respondentů dosáhlo středoškolského vzdělání s maturitou, vysokoškolské vzdělání má 26,16 % dotazovaných. Další skupinou respondentů 18,64 % má vystudovanou střední školu

bez maturity. Vyššího odborného vzdělání dosáhlo 12,19 % respondentů. Nejméně početná byla skupina respondentů se základním vzděláním 5,73 %.

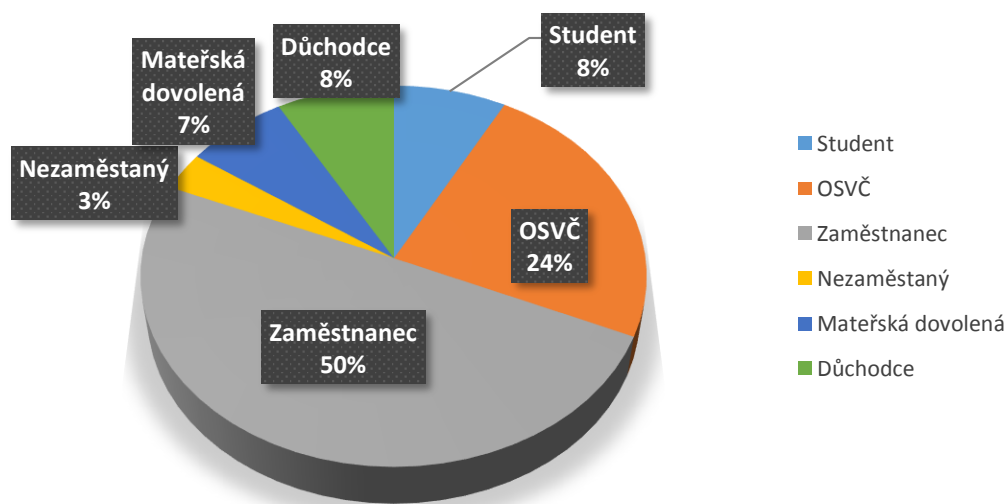
Graf 8: Rozdělení respondentů podle nejvyššího dosaženého vzdělání

Zdroj: Vlastní dotazníkové šetření (1-2/2018 n=279)

Ekonomická aktivita respondentů

Téměř polovina respondentů (49,82 %) uvedla, že jsou zaměstnaní. Druhou nejpočetnější skupinu s 23,66 % zastoupením tvořili OSVČ. Podstatně menší skupiny tvoří důchodci (8,24 %), studenti (7,89 %) a lidé na mateřské dovolené (7,17 %). Nejméně početnou skupinou jsou lidé bez zaměstnání, kterých se podílelo na dotazníkovém šetření 3,23 %.

K této otázce se v dotazníku vázala další otázka týkající se fyzické náročnosti jejich zaměstnání. Na tuto otázku odpovídali respondenti, kteří uvedli v dotazníku, že jsou zaměstnaní nebo OSVČ. Z celkového počtu 205 respondentů pociťuje 43,41 % respondentů, že jejich zaměstnání nemá žádnou fyzickou náročnost. Mírnou fyzicky náročnou práci má 26,83 %. Další respondenti (24,39%) odpověděli, že jejich práce je středně fyzicky náročná a pouhých 5,73 % respondentů má práci vysoce fyzicky náročnou.

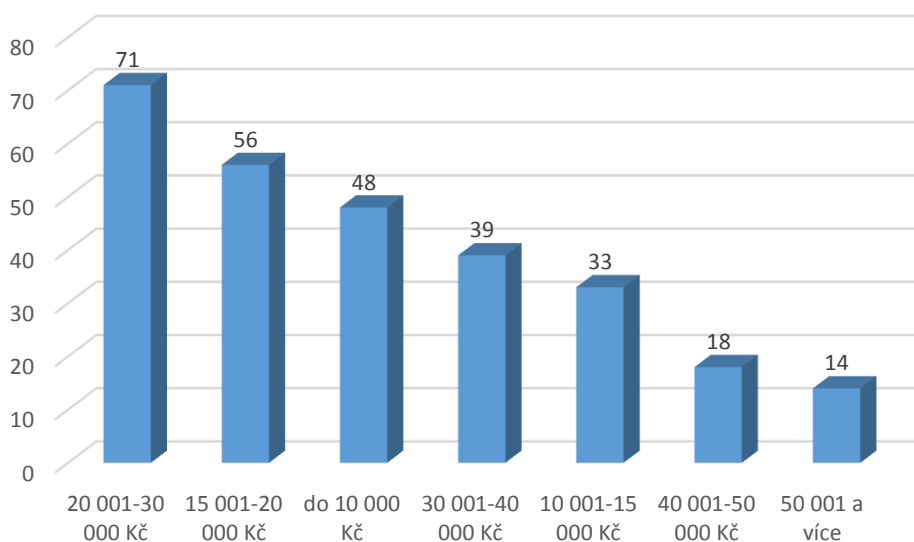

Graf 9: Rozdělení respondentů podle jejich ekonomické činnosti

Zdroj: Vlastní dotazníkové šetření (1-2/2018 n=279)

Měsíční příjem respondentů

Graf č. 10 znázorňuje čistý příjem respondentů. Největší část respondentů 25,45 % dosahuje měsíčně 20 001-30 000 Kč. Na druhé pozici (20,07 %) jsou respondenti s příjmem od 15 001 Kč do 20 000 Kč. Skupina respondentů 17,20 % má měsíční příjem do 10 000 Kč. Příjmu mezi 30 001-40 000 Kč dosahuje 13,98 %. S příjmem od 10 001-15 000 Kč tvoří skupinu 11,83 % respondentů. Poslední dvě skupiny respondentů tvoří respondenti s největšími příjmy. Skupina s příjmem 40 001-50 000 Kč je zastoupena 6,45 % a příjmu 50 001 Kč a více dosahuje 5,02 %.

Graf 10: Rozdělení respondentů podle jejich měsíčního příjmu

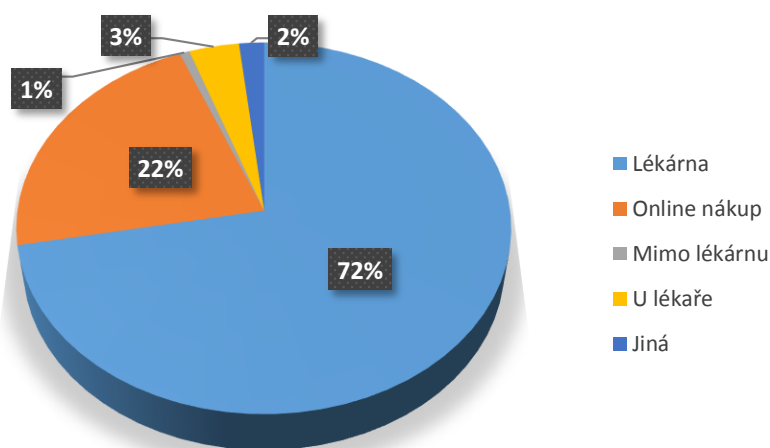
Zdroj: Vlastní dotazníkové šetření (1-2/2018 n=279)

Aspekty ovlivňující nákup volně prodejných léčiv

Nejčastější nákupní místo volně prodejných léčiv

Na následujícím grafu jsou zobrazeny místa, kde lze volně prodejná léčiva zakoupit. Téměř většina respondentů (72,04%) nakupuje tyto léky nejčastěji v lékárně. Online nákupu využívá 21,86 % dotázaných. 3,58 % dotázaných nakupuje léčivé přípravky přímo u lékaře. Možnost „Jiná“ zvolilo 1,79 % dotázaných a uvedlo svoji vlastní odpověď. Všichni tito respondenti uvedli odpověď, že nejčastějším místem pro nákup těchto léků je nemocniční lékárna FNUSA⁵⁸. Mimo lékárnou nakupuje 0,72 % dotázaných. V tomto případě se jedná většinou o benzinové pumpy, drogerie, nebo samoobsluha.

⁵⁸ Fakultní nemocnice u sv. Anny v Brně

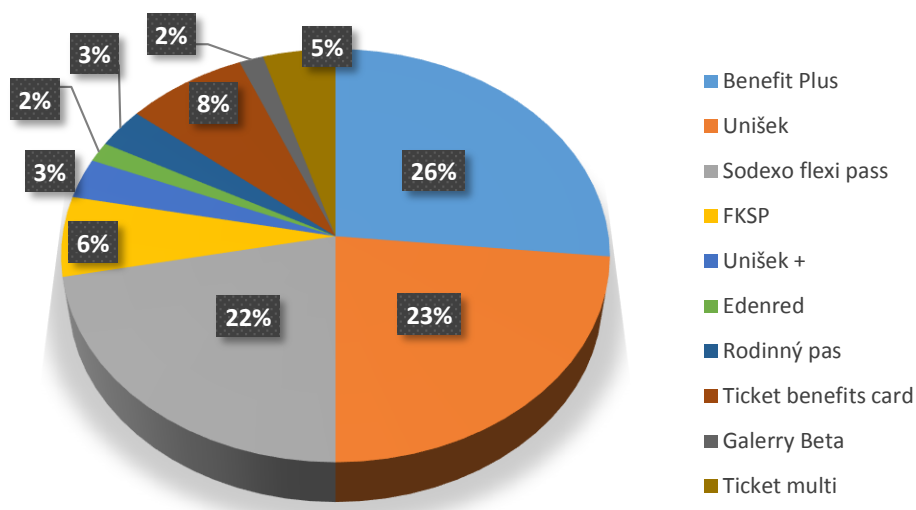

Graf 11: Nejčastější nákupní místo

Zdroj: Vlastní dotazníkové šetření (1-2/2018 n=279)

Možnost plateb v lékárnách pomocí zaměstnaneckých benefitů

V určitých lékárnách je možné platit formou zaměstnaneckých benefitů. Pomocí Cafeteria systému zaměstnanci sbírají body či kredity, které mohou přeměnit na bonus a využít ho, jak potřebují. Tento princip odměňování se využívá především v modernějších firmách. Z dotazníkového šetření vyplynulo, že takovéto možnosti plateb využívá 22,94 % respondentů a zbylých 77,06 % tyto platby nevyužívá. Na níže uvedeném grafu č.12 jsou zobrazené benefity, které respondenti k nákupu využívají. Nejčastěji je to formou Benefit Plus (26,56%) a pomocí Unišeku (23,44%). V závislosti na ekonomické činnosti bylo všech těchto 22,94 % dotázaných tvořeno zaměstnanci.

Graf 12: Formy plateb pomocí zaměstnaneckých benefitů

Zdroj: Vlastní dotazníkové šetření (1-2/2018 n=279)

Zvýšená spotřeba volně prodejných léčiv ovlivněná v závislosti na ročním období

Zvýšenou spotřebu léčiv mohou spotřebitelé pociťovat v období, kdy je jejich imunita oslabena. V této otázce bylo zjišťováno, jestli tomu tak doopravdy je. Celkem 36,56 % respondentů skutečně pociťuje v zimním období zvýšenou spotřebu léčiv, jako jsou např. léky na bolest v krku nebo léčivé přípravky na nachlazení. Dalších 33,33 % dotázaných tyto přípravky užívá po celý rok rovnoměrně. V letním období pociťuje zvýšenou spotřebu léčiv

17, 20 %, tady se většinou jedná o léčivé přípravky proti alergii či dermatologika. Skupina 12,19 % spotřebitelů takové přípravky nikdy neužívá. Možnost „Jiná“ zvolili pouze 2 respondenti a uvedli svoji odpověď. První respondent uvedl, že tyto léčivé přípravky užívá podle své potřeby a druhý užívá v zimě léčivé přípravky na rýmu a bolesti v krku a v létě léčivé přípravky na alergie.

Graf 13: Zvýšená spotřeba léčiv v závislosti na ročním období

Zdroj: Vlastní dotazníkové šetření (1-2/2018 n=279)

U této otázky měli respondenti uvést, jaký význam při jejich nákupu působí uvedené aspekty pomocí bodů od 1 (žádný) do 5 (značný). U této otázky respondenti hodnotili cenu, značku, předchozí zkušenost, doporučení lékárníka, reference z okolí, slevu a akci a obal přípravku. V následující tabulce je znázorněno vyhodnocení aspektů podle jejich důležitosti. Průměrná hodnota byla vypočítána pomocí aritmetického průměru.

Tabulka 9: Aspekty ovlivňující nákup volně prodejných léčiv

Aspekt	Průměrná hodnota
Předchozí zkušenost	4,55
Doporučení lékárníka	4,01
Reference z okolí	3,66
Sleva a akce	3,56
Cena	3,39
Značka	2,49
Obal přípravku	1,98

Zdroj: Vlastní dotazníkové šetření (1-2/2018 n=279)

Z tabulky je patrné, že nejdůležitějším aspektem pro respondenty se stala předchozí zkušenost, kterou více než polovina respondentů (64,87%) ohodnotila známkou 5.

Při nákupu je na druhém místě nejdůležitější doporučení lékárníka. Celkem 43,37 % respondentů ohodnotilo tento aspekt známkou 5. Z grafu č. 14 je patrné že právě prodejce či

lékárník, hraje důležitou roli v nákupním procesu. Pouze 5,38 % dotázaných ohodnotilo tento aspekt známkou 1.

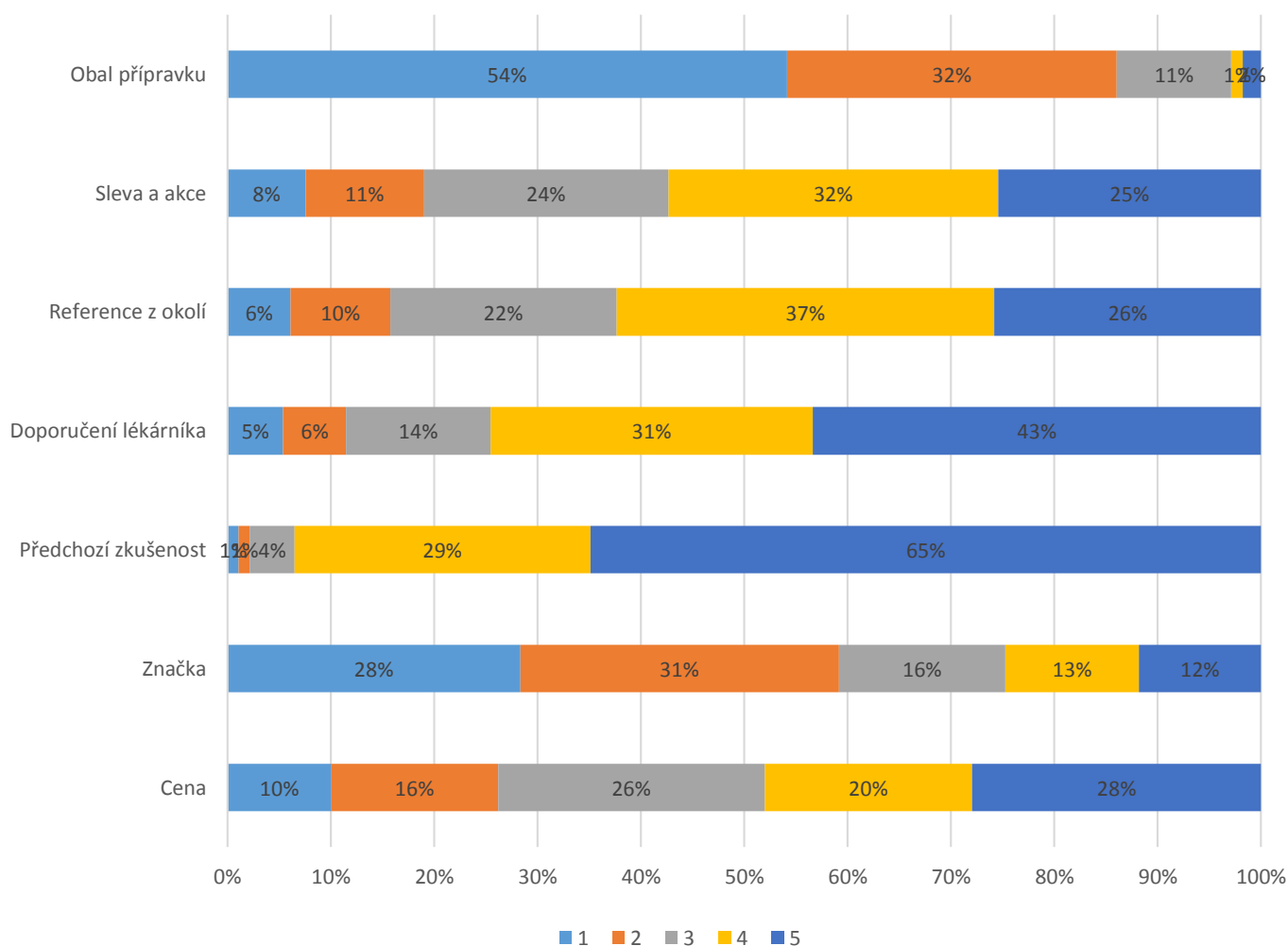
Dalším hodnoceným aspektem jsou reference z okolí, které 36,56 % dotázaných přiřadilo známku 4. Většina těchto respondentů je tvořena ženami.

Čtvrtým nejdůležitějším hodnoceným aspektem je sleva a akce. Celkem 31,90 % dotázaných udělilo známku 4. Pro 25,45 % dotázaných má tento aspekt značný vliv. Jak už bylo výše zmíněno, 40,86 % respondentů některé výrobky nakupuje pouze v akci.

Dalším hodnoceným aspektem byla cena, u které byly nejčastěji volené známky 3,4 a 5 rovnoměrně. Hodnotu 5 volilo 27,96 % respondentů, většina těchto respondentů disponuje s měsíčním příjmem do 10 000 Kč nebo od 10 001-15 000 Kč. Obecně tyto hodnoty volili lidé s nižším příjmem, důchodci a ženy na mateřské dovolené.

Méně důležitým aspektem je pro respondenty značka výrobku, které přiřadili průměrnou hodnotu 2,49. Značka výrobku může značně ovlivňovat cenu, jak už bylo uvedeno v sekundárních datech. Na trhu je možné zakoupit generika, která jsou levnější.

Tím nejméně důležitým aspektem se stal obal přípravku, který dostal průměrnou známku 1,08. Pro více než polovinu respondentů (54,12%) nemá tento aspekt žádný vliv na jejich nákup. Vyšší hodnoty nejčastěji uvedli respondenti v nižší věkové kategorii.

Graf 14: Aspekty ovlivňující nákup volně prodejných léčiv

Zdroj: Vlastní dotazníkové šetření (1-2/2018 n=279), působení uvedených aspektů pomocí bodů na škále od 1 (žádný vliv) do 5 (značný vliv)

Shrnutí

V tomto článku byla zpracována problematika spotřebitele, jeho nákupní chování a samotný nákupní proces spotřebitele. Byla provedena analýza sekundárních dat týkajících se volně prodejných léčiv v České republice. K analýze primárních dat bylo využito dotazníkové šetření, na základě, kterého byly zhodnoceny kritéria nákupu volně prodejných léčiv.

Z výsledků provedených analýz vyplynulo, že volně prodejná léčiva nakupují více ženy než muži, které jsou charakterizovány větší péčí o zdraví sebe i rodinných příslušníků.

Nejčastějším místem nákupu zůstávají i v dnešní době kamenné lékárny, dominantní zůstává role lékárníka při rozhodování nákupu volně prodejného léčiva. Jako druhé nejčastější nákupní místo je online nákup, který má v posledních letech stoupající tendenci. Podle zdrojů ze sekundárních dat dochází v posledních letech k prudkému nárůstu právě online nákupů. V dotazníkovém šetření této možnosti využívá méně než třetina respondentů. Pravděpodobně nelze předpokládat změnu chování starších spotřebitelů. Zcela zanedbatelným se jeví nákup mimo síť lékáren. Jak vyplývá z dotazníkového šetření, většina spotřebitelů opravdu respektuje doporučení odborných poradců a neupřednostňuje pohodlnější nákup např. v sítích drogerií apod. Pro ostatní prodejce je prodej vyhrazených léčiv neefektivní, protože musí splňovat celou řadu podmínek pro prodej vyhrazených léčiv, které jsou dané zákonem. Z dostupných zdrojů nelze přímo vyčíslit náklady na prodej vyhrazených léčiv. Minimální množství spotřebitelů nakupuje mimo výše uvedené možnosti, což může být v konečném důsledku pro spotřebitele ze zdravotního hlediska bezpečné. V těchto prodejních místech je absence odborného poradenství, možnosti konzultace a zřejmě i nevýhodná cenová nabídka.

Nejpočetněji zastoupenou věkovou skupinou jsou spotřebitele ve věku od 18 do 30 let. Ze šetření vyplynulo, že věková skupina 61 a více let je zastoupena ve výrazně menší míře. Tento fakt lze zřejmě vysvětlit elektronickou formou podání dotazníku.

Nejdůležitějším faktorem při nákupním procesu je pro spotřebitele předchozí zkušenost s léčivým přípravkem. Lze předpokládat, že pokud je spotřebitel s léčivem spokojený, prostředek nemá žádné vedlejší a nežádoucí účinky nebude tak v dalších nákupech výrobek zaměňovat.

Při nákupu je na druhém místě nejdůležitější doporučení lékárníka. Z provedených analýz vyplývá, že prodejce či lékárník, hraje důležitou roli v nákupním procesu.

Dalším hodnoceným aspektem jsou reference z okolí. Bylo zjištěno, že tomuto faktoru přiřkládají výrazně větší význam ženy, než muži.

Zajímavým zjištěním bylo, že sleva a akce jsou až na čtvrtém místě v ovlivňujících faktorech. Na druhou stranu obliba samotné akční ceny je stále poměrně velké. Téměř 40% respondentů některé výrobky nakupuje pouze v akci. Pouze pro čtvrtinu dotázaných má aspekt ceny značný vliv. Pokud se podívám podrobněji na strukturu respondentů u hodnocení ceny, tak vidíme, že velký význam ceně přiřazující respondenti, kteří disponují měsíčním příjmem do 10 000 Kč nebo od 10 001-15 000 Kč. Obecně tyto hodnoty volili lidé s nižším příjmem, důchodci a ženy na mateřské dovolené.

Méně důležitým aspektem je pro respondenty značka výrobku, které přiřadili průměrnou hodnotu 2,49. Značka výrobku může značně ovlivňovat cenu, jak už bylo uvedeno v sekundárních datech. Na trhu je možné zakoupit generika, která jsou levnější.

Tím nejméně důležitým aspektem se stal obal přípravku. Pro více než polovinu respondentů nemá tento aspekt žádný vliv na jejich nákup. Vyšší hodnoty nejčastěji uvedli respondenti v nižší věkové kategorii.

Můžeme tedy vyvodit, že typický spotřebitel je konzervativní a věrný již vyzkoušenému produktu (značce). Nechá se ovlivnit převážně radami lékárníka a doporučeními od jiných spotřebitelů. Zajímá se také o produkty s akční cenou. Samotná cena produktu nehraje v rozhodovacím procesu zásadní roli, stejně tak jako značka a balení produktu. Tyto informace mohou využít samotná prodejní místa, ve kterých mohou například

proškolením prodejců, zdůrazněním zkušeností jiných uživatelů a zvýrazněním cenových akcí podpořit prodeje svých produktů. Dále mohou subjekty působící na tomto trhu bližší informace o chování spotřebitelů využít pro svoji marketingovou komunikaci.

Literatura:

- FORET, Miroslav. Marketingový průzkum: poznáváme svoje zákazníky. 2., aktualiz. vyd. Brno: BizBooks, 2012. ISBN 978-80-265-0038-4.
- HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. Psychologický slovník. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.
- HORÁKOVÁ, Helena. Strategický marketing. Praha: Grada, 2000. Manažer. ISBN 80-7169-996-9.
- JAKUBÍKOVÁ, Dagmar. Marketing v cestovním ruchu: jak uspět v domácí i světové konkurenci. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4209-0.
- KINCL, Jan. Marketing podle trhů. Praha: Alfa Publishing, 2004. Management studium. ISBN 80-86851-02-8.
- KOTLER, Philip. Marketing podle Kotlera: jak vytvářet a ovládnout nové trhy. Praha: Management Press, 2000. ISBN 80-7261-010-4.
- KOTLER, Philip. Marketing od A do Z: osmdesát pojmů, které by měl znát každý manažer. Praha: Management Press, 2003. Knihovna světového managementu. ISBN 80-7261-082-1.
- KOTLER, Philip a Kevin Lane KELLER. Marketing management. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1359-5.
- KOTLER, P. a G. ARMSTRONG. Principles Of Marketing. 14th edition.: Prentice hall, 2012. 744 s. ISBN 978-0-13-216712-3.
- KOTLER, Philip a Kevin Lane KELLER. Marketing management. [4. vyd.]. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4150-5.
- KOUDELKA, Jan. Spotřební chování a segmentace trhu. Praha: Vysoká škola ekonomie a managementu, 2006.
- NĚMEČEK D., Globální trendy v prodeji. In: In-Store Marketing, 5/2002
- VYSEKALOVÁ, Jiřka. Chování zákazníka: jak odhalit tajemství "černé skříňky". Praha: Grada, 2011. Expert. ISBN 978-80-247-3528-3.
- SOLOMON, M R. *Consumer behavior: buying, having, and being.*: Upper Saddle River: Pearson/Prentice Hall, 2004. ISBN 0-13-123011-5.

Elektronické zdroje:

- APATYKÁŘ.CZ *Ředitel SÚKL: Propagaci off-label indikací v reklamě vnímáme krajně negativně* [online]. 2014 [cit. 2018-02-02] Dostupné z WWW: <<http://lekarenstvi.apatykar.info/lekarenstvi-u-nas/clanek-2758/>>.
- ČESKÝ ROZHLAS [online]. [cit. 2018-05-15]. Dostupné z WWW: <<http://www.rozhlas.cz/portal/portal/>>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD [online]. [cit. 2018-01-18]. Dostupné z WWW: <https://www.czso.cz/csu/czso/zdravotnicke_ucty_20100415>.
- JANÍKOVÁ S. *On-line lékárny rostou až o stovky procent ročně. Plánují rozšiřovat sklady a možnost rezervovat léky* [online]. 2017 [cit. 2018-05-15] Dostupné z WWW: <<https://byznys.ihned.cz/c1-66001170-on-line-lekarny-rostou-az-o-stovky-procent-rocne>>.
- ČABANOVÁ A. Počet prodejců léčiv prudce roste, medikamenty lze koupit už i na benzínkách. [online] 2017 [cit. 2018-01-20]. Dostupné z WWW: <<http://zpravy.e15.cz/byznys/obchod-a-sluzby/pocet-prodejcu-leciv-prudce-roste-medikamenty-lze-koupit-uz-i-na-benzinkach-1330370>>.

ČABANOVÁ A. *Nezákonná reklama na léky se kvůli pokutám prodraží* [online] 2017 [cit. 2018-02-01]. Dostupné z WWW: <<http://zpravy.e15.cz/domaci/udalosti/nezakonna-reklama-na-leky-se-kvuli-pokutam-prodrazi-1328782>>.

ČABANOVÁ A. *Stát zlepší hlídání na léky* [online] 2014 [cit. 2018-02-01] Dostupné z WWW: <<http://zpravy.e15.cz/byznys/obchod-a-sluzby/stat-zlepsi-hlidani-reklamy-na-leky-1063496>>.

CABAL P., SKÁLA Z., Incoma GfK. *Podle letáků nakupuje rekordní počet českých domácností* [online]. 9.1.2014. Praha [cit. 2018-05-14]. Dostupné z:

<http://www.incoma.cz/cz/ols/reader.aspx?msg=1274&lng=CZ&ctr=203>

LAMPEROVÁ K. A ZLATKOVSKÝ M. *Stejný účinek, ale vyšší cena. Velké srovnání léků, na kterých lze ušetřit* [online] 2017. [cit. 2018-06-20]. Dostupné z WWW: <<https://interaktivni.rozhlas.cz/leky-generika/>>.

Kontaktní adresy autorů:

Ing. Jiří Urbánek, Ph.D., Katedra ekonomiky a řízení, Akademie Sting, Stromovka 1, 637 00 Brno, Česká republika, E-mail: urbanek@sting.cz

Ing. Vojtěch Tamáš, Ph.D., Ústav regionální a podnikové ekonomiky, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: vojtech.tamas@mendelu.cz

Ing. Martin Příbyl, Ph.D., Ústav managementu, NEWTON College, a. s., Politických vězňů 912/10, 110 00 Praha, Česká republika, E-mail: martin@neverbalne.cz

Mgr. Hana Urbánková, Dis., Ústav managementu, Provozně ekonomická fakulta, Mendelova univerzita v Brně, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: hana.urbankova@mendelu.cz

Bc. Kristýna Sosíková, Akademie Sting, Stromovka 1, 637 00 Brno, Česká republika, E-mail: 9796@post.sting.cz

Vliv Baťova koncernu na proměny životního způsobu ve městě Zlín⁵⁹

The Influence of Bata's Shoe Concern on way of life in the Town of Zlín

Martina Urbanová

Abstrakt:

Příspěvek se orientuje na zcela ojedinělý způsob ovlivňování vývoje města a způsobu života v něm. Do Zlína byl v krátkém čase úspěšně implementován americký životní styl. Zatímco na konci 19. století byl Zlín nevelkým řemeslnicko-zemědělským městem udržujícím si rysy řemeslnicko-živnostenské pospolitosti, v prvních desetiletích 20. století se vyvinul ve vyhraněný typ průmyslového města 20. století, čemuž odpovídal i životní styl jeho obyvatel. Text analyzuje příčiny úspěchu těchto rychlých proměn.

Klíčová slova:

životní styl, řemeslnicko-zemědělské město, průmyslové město, vývoj města, Zlín, zdraví

Abstract:

The paper focuses on a unique way of influencing the development of a town and a way of life there. An American way of life was implemented in Zlín in a very short period of time. Whereas Zlín was a small town with craft and agriculture at the end of 19th century, in the first decades of the 20th century Zlín developed into a type of industrial town of the 20th century. Due to this fact the life-style of its inhabitants also reflected this change. The text analyses the reasons of success of these rapid changes.

Key words:

way of life, craft and agriculture town, industrial town, development of a town, Zlín, health

Úvod

Životní způsob spočívá v určitých formách životní činnosti a v souhrnu životních podmínek, které tyto formy podmiňují a určují. Životní způsob je podmíněn sociálně ekonomickým zřízením a můžeme ho dále rozdělovat na životní způsob jednotlivých vrstev, životní způsob městský a vesnický apod. (Kubátová, 2010)

Provinční charakter města Zlína před rozvojem firmy Baťa daný geograficky, ale i nedostatkem komunálních elit, které by výrazně překračovaly regionální úroveň, vedlo k pomalému rozvoji živností a obchodu. Situace se výrazně mění až po První světové válce, kdy se ve Zlíně naplno rozvíjí obuvnický průmysl pod vedením firmy Baťa. Zlín, který stál spíše na okraji moravských obcí, a byl zastíněn Prostějovem z hospodářského hlediska a Olomoucí pak z hlediska státní správy a vojenských záležitostí, se mění do podoby průmyslového města a je nejtěsněji spjat s růstem Baťova koncernu. (Kovaříková, Marek, Puš 2016) Tento výrobní

⁵⁹ Příspěvek byl zpracován v rámci grantu „Sociodemografické a environmentální faktory rozvoje a výskytu neinfekčních onemocnění v České republice“ s registračním číslem 2018/013 podpořeného Interní grantovou agenturou Fakulty regionálního rozvoje a mezinárodních studií Mendelovy univerzity v Brně.

komplex zcela ojedinělým způsobem ovlivňoval vývoj města a zároveň svým způsobem daleko přesahoval jeho rámec.

Ve způsobu života ve Zlíně se střetávaly dva zcela odlišné způsoby práce, života a myšlení. Jeden tradiční, budovaný po celá pokolení valašských ševců, druhý nový netradiční, zčásti dovezený. Často se výstižně říká, že Baťa převezl Ameriku do valašských kopců. Město Zlín měnilo podstatně svoji podobu, která byla určována rozvojem závodů, a lidé se zde celkem rychle přizpůsobili překotným změnám. Tomáše Baťu lze považovat za tvůrcem nového životního způsobu.

Zlín byl svým rychlým růstem právem přirovnáván k Detroitu nebo k polské Gdyni. Město mělo vyhraněnou a svéráznou uniformitu, kosmopolitní tvář. Bylo provedeno technicky vysoce vyspělou stavební výrobou. Příkladem pro budování Zlína byla myšlenka zahradního města anglického průmyslníka L. O. Cadburyho. Regulační plán pro osmitisícové město vytvořil J. K. Kotěra roku 1918. Ohromný rozmach Zlína dokazuje vzrůst počtu obyvatel. V roce 1900 to bylo 2 976 obyvatel, v roce 1920 4 672 obyvatel, v roce 1925 už 8 092. Obrovský nárůst pak zaznamenalo sčítání v roce 1930, kdy Zlín dosáhl 22 176 obyvatel a rok 1932 s 26 350 obyvateli. Vzrůstu počtu obyvatel odpovídá vzrůst počtu domů ve Zlíně. V roce 1925 to bylo 759 domů, v roce 1930 1 665 domů a v roce 1932 už 2 480 domů. Vzhledem k tomu, že růst města byl svázán s firmou Baťa, připomeňme, že denní výroba obuvi v párech pak byla v roce 1920 8 000, v roce 1928 už 82 000 a v roce 1932 dokonce 144 000. Průměrná cena obuvi pak klesala z 69 Kč. v roce 1925 až na 38 Kč. v roce 1932. (Pokluda 2013) (Lehár 1960)

Zlín plně nese charakteristiky průmyslového města jako stroje, je vytvořeno moderní fungující město, „vyroben“ nový průmyslový člověk, nový životní styl a model jednání a chování pro firemní město. (Kasperová, 2014) *„Víra v techniku, její moc a sílu byla chápána jako víra v prostředek dosažení vyššího mravního cíle – reformy života i člověka.“* (Kasperová, 2014: 16)

Cíl, materiál a metody

Cílem příspěvku je analyzovat a vysvětlit úspěch rychlých proměn životního způsobu ve Zlíně v době Tomáše Baťi (1876-1932). Do Zlína byl v krátkém čase úspěšně implementován americký životní způsob. V krátkém čase se tak řemeslnicko-zemědělský Zlín mění na průmyslové město 20. století, čemuž odpovídal i životní způsob jeho obyvatel.

Příspěvek vznikl převážně analýzou písemných pramenů, zejména literatury baťovské. Použita byla i tehdejší literatura protibaťovská, což souviselo s dobou jejího vzniku. Tato literatura si všímala především baťovské ideologie, která sehrála významnou roli v prosazování společenských změn.

V příspěvku je použita analytická a komparativní metoda. Na analýzu životního způsobu byl aplikován model zakládající se na čtyřech otázkách, které byly v souladu s tématem vymezeny takto: (Maříková, Petrusek, Vodáková 1996: 1450)

- Na čem jednotlivec, skupina či celá společnost zakládá způsob obživy?
- Jaké typy lidí dosahují v daném společenském systému úspěchu?
- Do jakých typů vztahů se dostává jedinec či skupina?
- Jaký je odraz tohoto procesu ve vědomí lidí?

Zlín na přelomu 19. a 20. století

V době na přelomu 19. a 20. století byl Zlín nevelkým řemeslnickým a zemědělským městem, ve kterém průmyslová výroba teprve pomalu zapouštěla kořeny. Město leželo v oblasti značně hospodářsky zaostalé.

Výsledky sčítání lidu provedené v roce 1890 dokládají 539 domovních čísel, z toho 40 zbořeníšť a devět neobydlených domů. Celkem sečteno 2 834 obyvatel oproti 2 793 v roce 1880 (ale 2 823 obyvatel v roce 1869) z toho 14 vojáků a 186 nepřítomných (92 mužů a 94 žen). Zlín se potýkal s nedostatkem pracovních příležitostí, lidé, kteří ve Zlíně nenašli obživu,

často odcházeli do Vídně nebo jiných větších měst, někteří dokonce i do Ameriky. Sčítání lidu z roku 1900 ukazuje přírůstek obyvatel o 142 osob na celkových 2 976. Ovšem během 10 let přibýlo jenom 8 domů. Během následujících 10 let dochází k dalšímu nárůstu obyvatel dokonce o 582 osob. V roce 1910 má již Zlín 3 557 obyvatel. V té době se začíná měnit na průmyslové centrum, roste počet obyvatel a domů. (Kovaříková, Marek, Puš 2016: 162-164). Lze však konstatovat, že industrializace města byla oproti Prostějovsku a Olomoucku stále opožděná.

Zlín na počátku 20. století

Po rozvoji firmy Baťa nastává od roku 1910 přeměna Zlína na rušné průmyslové město. Dokonce ani doba první světové války neznamenal pro Zlín úpadek díky armádní zakázce na výrobu bot. Rozvíjí se infrastruktura města, budují silnice, železnice a další. Telegrafní stanice byla ve Zlíně od roku 1886, námět na zřízení telefonu se objevil v roce 1904, zaveden však byl až v roce 1906. Dochází k elektrifikaci a plynofikaci, budování vodovodu a kanalizace. Zlínsko patřilo k oblastem, kde se kontrola porodnosti projevila poměrně pozdě, a ještě v době meziválečné nebyla výjimkou rodina s šesti dětmi.

Přeměna ospalého maloměsta vesnického charakteru v centrum obuvnického impéria firmy Baťa nepřichází hned, ovšem je velmi rychlá. Zasloužili se o to kromě firmy Baťa i pokrokoví starostové města Zlína. (Kovaříková, Marek, Puš 2016: 97). Počátky modernizace již nastoluje starosta Mikuláš Kašpárek v roce 1871, který zřizuje měšťanskou školu, a snaží se o povznesení města po hmotné i kulturní stránce. Po jeho úmrtí se v 90. letech 18. století Pokroková strana Zlína opět střídá se stranou konzervativní. Až v roce 1908 nový starosta bývalý továrník František Štěpánek dohání, co radnice zmeškala – zavádí telefon, elektřinu, probíhají úpravy městského prostoru zejména dláždění a začíná výstavba nových částí města. Jedná se o zřízení kanalizace a vodovodu. První světová válka mnoho z těchto snažení pozastavila, to však neplatilo pro rozvoj průmyslu. Silná pozice firmy Baťa podpořená válečnými zakázkami pro rakousko-uherskou armádu přináší hospodářský pokrok. Zatímco nově vzniklé Československo bojuje s úpadkem, Zlín po válce nastupuje do své nejslavnější éry. Firma Baťa již v roce 1917 začíná budovat vlastní prodejny, investuje do výstavby továrních budov a nákupu pozemkového vlastnictví. Polní hospodářství dvoru „Cecilka“ zásobuje závodní konzum již téhož roku.

Baťovy americké zkušenosti

Obrovský zlom v Baťově myšlení tvořily jeho cesty do Ameriky, kde byl delší dobu celkem třikrát (1904-1905, 1911 a 1920). První podnikl v prosinci 1904. Hlavním cílem bylo seznámit se s racionalizačními metodami řízení podniků, s technickým zařízením, výrobní organizací a výkonností dělníků v tamějších obuvnických továrnách.

Po svém příjezdu v lednu 1905 pracoval Tomáš Baťa spolu se svými třemi zaměstnanci v obuvnických továrnách, především ve středisku amerického obuvnického průmyslu v Lynnu ve státě Massachusetts.

Po práci se všichni scházeli a sdělovali si své zkušenosti. Všechny tehdy zaujala především zručnost amerických dělníků, kteří docílovali u některých strojů, díky důsledné specializaci, desetkrát větších výkonů než bylo obvyklé v Evropě.

Po návratu z USA začal T. Baťa zavádět ve své továrně nové "americké poměry". Jeho bezprostředním cílem bylo přiblížit pracovní výkonnost dělníků v továrně vysoké výkonnosti dělníků v amerických obuvnických továrnách. Byla provedena řada technickoorganizačních změn, jako účelové rozestavění strojů a uspořádání pracovních operací, doplnění technického zařízení apod. Po vzoru amerických továren zahájila firma Baťa stavbu nové tříetážové budovy.

Před první světovou válkou zaujímal firma Baťa významné místo mezi mechanickými obuvnickými továrnami, nikoliv velikostí a počtem zaměstnanců, nýbrž především vysoce produktivní výrobou. První světové války využil Baťa k růstu podniku, který v době válečné

konjunktury vyrostl v rozsáhlý kombinovaný velkopodnik. Firma získala pro sebe největší vojenské objednávky, prudce stoupl počet zaměstnanců.

Intenzita práce

Délka pracovní doby před Baťou byla sice 14 - 16 hodin denně, ale neměla zdaleka takovou intenzitu práce, jakou zavedl Baťa. Volný a pracovní čas nebyl tehdy rozlišen, při práci se často zpívalo a bavilo. Povinností prodávajícího bylo nejen prodat, ale i s každým zákazníkem pohovořit, a zvláště smlouvat na ceně.

Nákup bot byl totiž pro zákazníka takovou událostí, že by se cítil ošizen, kdyby mu švec nevěnoval dostatečnou pozornost. Tehdy při práci i v životě nebylo známo heslo "čas jsou peníze". Nikdo nespěchal, vše zvláště na Zlínsku šlo váhavě i mluva. Baťa do Zlína zavedl americké tempo a ruch. Něco zcela nového bylo Baťovo heslo "Den má 86 400 vteřin". Tehdejší život a práci popisuje Tomáš Baťa na příkladu svého strýce Františka Bati.

"Byl to první švec, kterého jsem připravil o samostatnost. Před založením naší samostatnosti jsem ho navštívil. Ležel v posteli, zahrabaný ve slámě. Na sobě měl naházeny všechny své šaty, a ačkoliv bylo brzo po poledni, byla v maličké světničce téměř tma, protože okno bylo čímsi ucpáno, aby nefučelo. Byla krutá zima. Ohlížel jsem se po palivu a potravě. Poblíže malých narezavělých železných kamínek nebylo ničeho, co by se hodilo na oheň. Bylo patrné, že již dlouho netopil. Na posteli ležel kus velice tvrdého chleba, okousaného ze všech stran. Strýc vyprostil hlavu z hader, aby si prohlédl návštěvu. Poznal mě ihned. Na moji otázku je-li nemocen, řekl, že se trochu nachladil. Byl ve velkých rozpacích. Omlouval se, jak to u něj vypadá. Řekl jsem, že mu pošlu něco k jídlu, ale strýc odmítl. Ukázal na ohryzaný chléb a řekl, že má ještě čtyři zlatky "na kožu", až bude možno zase něco prodat. Byl hrdý a byl by raději zemřel, než by požádal o sousto. Bylo ho vidět na jarmarku, když stál mezi ostatními. Na bidélku měl nejvýše čtyři páry malých bot a byl šťasten, když prodal dva páry a utržil tři zlatky. Strýc byl sice pomalý, ale nebyl lenoch, také toto přezimování mělo svůj účel. Byl únor a žádná vyhlídka na obchod. Bylo zajisté mnoho takových lidí v našem kraji, kteří se utekli v dobách nejhorších vyhlídek na výdělek do postele, aby uchránili výloh za otop, oděv a částečně i stravu. Takových, kteří nerozsvítili celou zimu, tvrdíce, že se ani na světlo nevydělá, bylo velmi mnoho." (Baťa 1932: 17)

Protikladný zlínský způsob život v dobách vrcholu koncernu dokresluje jedna zlínská anekdota:

"Prý jeden mladý muž, už hotový nákupce zboží a gumy, dostal v sobotu dopoledne výzvu z osobního oddělení, aby se ihned dostavil, že v pondělí pojede do Indie. Mladý muž zůstal překvapeně stát. V osobním oddělení se kotavě vymlouval, že nemá nic přichystáno. Odpověděli mu stručně, že má na nákup celé volné sobotní odpoledne. Bránil se tím, že nemá žádné doklady. Mlčky mu všechno předložili na stůl k ruce. Řekl tedy nesměle, že neumí ani slovo anglicky. A tu mu pohoršeně řekli: "A prosím Vás člověče, co budete dělat v neděli?" (Matesová 1938: 173)

Pracovní tempo je patrné i z knihy Baťova oslavovatele K. Hlubočka: "Zastavte se na chvíli u dělnice při šicím stroji s otázkou, kolik vydělá. Sto dvacet, sto třicet korun týdně, zní odpověď. Ale ruce se proto nezastavily, ani zrak se nepozvedl od práce, poněvadž každá minuta i vteřina znamená ušlý zisk." (Hluboček 1925:16)

Životní způsob a životní styl u Bati

Zatímco životní způsob je systém významných činností, vztahů, životních projevů a zvyklostí, je konkrétnější kategorie životní styl, který se projevuje v sociálních interakcích, celkově ve stylizaci, ať už na úrovni jedince nebo sociální skupiny. (Kubátová, 2010) Právě u sociálních skupin můžeme pozorovat jasné tendence různých životních stylů podle zařazení v rámci sociální stratifikace, v souvislosti s výší sociálního statusu, hodnotových orientací apod. Životní styl je systém významných činností a vztahů, životních projevů a zvyklostí typických pro určitého jedince. Jedná se o souhrn relativně ustálených každodenních praktik,

způsobů realizace činností a způsobů chování. Pojmy životní způsob a životní styl je možné považovat téměř za synonyma. K tomuto vymezení se přikloníme i v tomto textu. Jsme si však vědomi, že na životní způsob a životní styl lze pohlížet i jako na odlišné pojmy, pokud se zaměříme na kvalitativní stránku, zejména na míru „*vnitřní uspořádanosti a konzistentnosti prvků způsobu života*“. (Kubátová 2010: 13) Jaká tedy byla situace u firmy Baťa?

Pracující firmy Baťa byli nastěhováni do na svou dobu velmi moderních baťovských domků a firmou na ně bylo působeno tak, aby se dostali zcela do měšťáckého života středních vrstev. Bydleli tedy lépe než tehdy většina dělníků. Jejich ideálem, podporovaným ideologií firmy, byl pěkně zařízený byt, úspory na kontě, které přinášely úroky, klid po práci ve své domácnosti a žádné rozčilování politickými či veřejnými záležitostmi. Muži se stávali obětmi „kultu manželek“. Továrna si totiž takticky získala ženu určitou výší blahobytu, propůjčeného rodině prostřednictvím mužovy práce. Žena následkem toho měla povinnost, aby z mužova okolí odstranila vše, co snižovalo jeho pracovní výkonnost, neboť jeho výdělek byl jejím výdělkem. Proto se snažila, aby se muž choval k podniku co nejloajálněji. Zaměstnanec bydlel ve Zlíně v domech firmy, nakupoval v obchodech firmy, jedl v jídelnách a restauracích firmy, léčil se v nemocnici firmy, chodil do kina firmy, prováděl sport v klubu firmy, chodil do školy firmy, chodil do kostela, jehož patronem byla firma, a byl dokonce pohřbíván na hřbitově firmy. Nebylo oblasti hospodářské, kulturní či politické, kterou by firma ve Zlíně neovlivňovala. Zaměstnanec firmy utrácel v zařízeních firmy své výděvky a i své úspory ukládal u firmy. Vklady zaměstnanců dosáhli v roce 1931 výše 74 milionů Kč. (Jandík 1938: 218)

Batismus byl prostředek reformy života, zahrnující jak oblast pracovní, tak i sociální vztahy a hodnoty. (Kasperová 2014)

Hesla Baťovy doby

Životní styl je dobře patrný v krátkých heslech, která denně vnímali Baťovi zaměstnanci.

NÁŠ ZÁKAZNÍK NÁŠ PÁN; VAŠE SPOKOJENOST NÁŠ ÚSPĚCH; BUĎME VÍTEŽI; PO DOBRÉ PRÁCI DOBROU ZÁBAVU; ODVAHA POLOVINA ÚSPĚCHU; MILUJTE POHYB; MLUVTE ČINY; ODKLAD ZLODĚJ ČASU; CO CHCEŠ, MŮŽEŠ; V RYCHLOSTI SÍLA; POHYB JE ŽIVOT, NEHYBNOST SMRT; ÚČME SE JAZYKŮM; TO NEJLEPŠÍ NA SVĚTĚ JE PRO NÁS DOBRÉ; MYSLEME; MĚJME CÍL. (Erdély 1990: 34-35)

Dělnictvo u Bati pocházelo ve značné míře z venkova a jen malá část z maloměst. Většině těchto dělníků chyběla průmyslová tradice. Jak uvádí Erdély, tento stav je pro Baťovy závody žádoucí a z tohoto hlediska se dělnictvo vybírá a přijímá, neboť ve Zlíně má být vychováno k nové pracovní i společenské morálce. Kázeň charakterizuje život ve Zlíně, ne však ve formě zakazujících hesel jako např. „*Vstupovati na trávník je zakázáno*“, ale mravně výchovných „*Člověk má být dobrotivým a laskavým pánem přírody*“ (Erdély 1990: 123)

Jak dále Erdély (1990) uvádí, Baťův muž žije v docela odlišném myšlenkovém světě než jeho kolegové dělníci v malých živnostech či jiných odvětvích továrního průmyslu. Baťovi lidé jsou nadšeni pro jeden společný ideál, který je možné nazvat batismem, jde o novou hospodářskou morálku, která se vysvětluje čtrnáctiletým chlapcům vstupujícím do Baťových závodů. Tento duch není příznivý žádným dělnickým organizacím, (je známo, že Baťa byl odpůrcem zejména odborových organizací).

Baťa věnoval velkou pozornost výběru zaměstnanců, u kterých důsledně posuzoval přijímací dotazníky. Věnoval se tématům hygieny, dětským jeslím, správné výživy, nemocem, ale i třeba zlínským ženám, ze kterých se měly stát vyhledávané nevěsty.

Zlínské ženy

„*Je to zvláštní rasa tyhle zlínské dívky: samostatné, sebevědomé, zvyklé vybírat si samy své přátele, s kterými navštěvují taneční zábavy v klubech nebo v Besedě, nebo s nimi podnikají weekendové výlety na venkov. Pro ostatní venkovské dívky jsou vlastně těžkým*

nebezpečím, neboť rozmazlují mladé muže. Celá jejich bytost odpovídá vyšším životním formám než jaké lze nalézt kdekoli na venkově. Mladý muž, který jednou poznal chytré, Baťovými hospodářskými kursy vyškolené dívky, spokojí se již sotva s domácně vychovanou prostou a jen několika třídami obecné školy trošku vychovanou venkovskou dcerkou.“ (Erdély 1990: 152)

Ve Zlíně existovaly i školy vaření, které vycházely z toho, že vaření je věda, jejíž znalost udrží zdraví a naopak neznalost ho zničí. Dívky se učily šít prádlo, šaty, vychovávat děti, řídit domácnost.

Zlín byl městem s nejvyšším procentem uzavřených sňatků v tehdejší Československu, k tomu vedla i hmotná nezávislost manželů, ale jistě i vysoký počet mladých lidí ve Zlíně. Baťa velmi přál sňatkům mezi svými zaměstnanci.

V souladu s vymezeným cílem se dále zaměříme na oblasti tvořící model životního způsobu.

Na čem jednotlivec, skupina či celá společnost zakládá způsob obživy?

V ekonomickém životě tradiční společnosti hrál trh podstatně jinou roli než ve společnosti moderní. V tradičních společnostech, a to i v těch nejrozvinutějších, sloužil obchod ke směně pouze poměrně malé části výrobků. Mimo trh stála část produktů konzumovaných přímo v domácnostech výrobců a také pracovní síla a půda jako dominantní výrobní prostředky těchto agrárních společností. Jednotlivé trhy byly poměrně izolovány. Ekonomika společnosti se podřizovala snaze produkovat pro vlastní skupinu, nikoliv pro směnu a byla často produktem jiných institucí – rodinných, náboženských, kulturních apod. K tradiční společnosti se do jisté míry přibližoval i Zlín před rozvojem firmy Baťa, kdy na přelomu 19. a 20. století byl Zlín řemeslnickým a zemědělským městem.

Moderní společnost je spojena s průmyslovou revolucí a znamená obrovský společenský zvrat. Mezi základní koncepty vysvětlující vznik moderní společnosti patří i dílo maďarského ekonoma Karla Polányiho *The Great Transformation* z roku 1944. Dle tohoto autora je skutečná hranice mezi tradiční a moderní společností poměrně ostrá a je vyznačena radikální přeměnou trhu. To je patrné i u firmy Baťa, kde zlom souvisí s rozšiřováním strojů ve výrobě, ale zejména se změnou intenzity práce. Do Zlína je přenesen americký způsob výroby a Zlín se stává průmyslovým městem.

Vraťme se však ke koncepci Polányiho (2006), podle něhož až „Velká transformace“ rozbila tradiční poměry. Jádrem přeměny se odehrálo v první polovině 19. století. Na změnu měl největší vliv objev „velkých strojů“, které s sebou přinesly změnu motivu jednání členů společnosti: původní motiv zajišťování živobytí, patrný např. u strýce Tomáše Bati Františka Bati, byl nahrazen motivem zisku. V průmyslovém systému člověka ovládly ekonomické zřetelé a to i v takových osobních sférách jako je přátelství. „*Obchodník nesluší uzavírat přátelství s lidmi neobchodními.*“ (Pagáč 1926: 95) Přítel, který bere a nic nedává, to je minimálně okrádá o náš drahocenný čas, dokazoval dle Bati, že nejste oddáni svému oboru.

Jaké typy lidí dosahují v daném společenském systému úspěchu

Vytváření typu člověka dosahujícího úspěchu je ovlivněno podmínkami amerického společenského vývoje hlásajícího otevřenou příležitost pro všechny, epochu selfmademanů a závratných individuálních kariér, v níž milionáři jsou produktem přirozeného výběru a v níž nikdo není schopen uloupit mladému člověku neohrazenou perspektivu, pokud se o ni neoloupí sám. Tito američtí milionáři začínali jako chudí poslíčkové, ale osvědčili se a vytvářeli představu chlapců z malých městeček, kteří udělali kariéru průmyslníka, velkého vynálezce apod. Dávají lidem práci, ale přesto zůstávají jen obyčejným člověkem, který navštěvuje továrnu a mluví s dělníky.

„Jestliže muž, stojící v čele podniku se ukáže mezi svými lidmi na sportovním hřišti, nebo v biografu, zajde-li tu a tam na přesnídávku do jejich jídelny, vytvoří ve svém podniku hned jiný svět.“ (Hodač bez data:148)

Typ moderního člověka souvisí s nástupem kapitalismu a s duchem doby, tak jak ji vymezil Max Weber v díle *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* (1904-1905). Weber analyzuje vliv protestantismu na vývoj podnikatelského vědomí ve společnosti. Vychází přitom ze statistik a studií, které dokazovaly, že protestanté jsou hospodářsky úspěšnější než katolíci. (Loužek 2010) Weber podává kritiku katolické autoritářské hierarchie. Katolicismus podporuje tradicionalismus, člověk zde má jednu provždy dané pevné místo. Naproti tomu protestantismus podporuje progresivní hospodářský vývoj směrem ke kapitalismu. Protestantismus totiž spatřuje v práci činnost k Boží chvále a zároveň nabádá ke střídmosti a zodpovědnosti k vlastněnému majetku. Ochota tvrdě pracovat a vydělávat peníze byla považována za službu Bohu. (Keller 2004)

Pojem služba znamenal praktickou sociální morálku dávající hospodářskému úspěchu mravní ospravedlnění. Výroba byla organizována z hlediska celku pro jeho dobro. Na příkladu Tomáše Bati je možné demonstrovat, jak byla veřejnost přesvědčována, že velkoobchod a velkopřmysl mají svou podstatu v tom, že prokazují veřejnosti službu svou činností a nejsou tu jenom proto, aby vydělávaly. V hesle služby je ceněno dobré jméno a přízeň veřejnosti, které jsou nesmírně cenným kapitálem. (Urbanová, Dundelová, 2012) Služba veřejnosti je přednější než zisk, který je výsledkem, odměnou za dobrou práci, a je-li tato služba skutečně dobrá, jistě se dostaví.

Zlín byl prostorem nového života, který patřil především mladým, silným a přesvědčeným. Mládí bylo využito pro prosazování společensky reformě angažovaných cílů. (Kasperová 2014) V roce 1934 dosahoval už průměrný věk zaměstnanců firmy Baťa 26 let. 35 % zaměstnanců bylo ve věkové kategorii 14-21 let, 38 % pak v kategorii 22-30 let, 21,1 % v kategorii 31-40 let a pouze 4,6 % v kategorii 41-50 let. (Lehár 1960: 209) Tomu odpovídal i životní styl založený na racionálním řádu, disciplíně těla a mysli. Jedinec se vymanil z tradičních pout sociálních útvarů, vazeb a kontroly odpovídající tradiční společnosti. (Keller, 2007)

Do jakých typů vztahů se dostává jedinec či skupina

Podnikateli starého typu jde o nejlacinější pracovní sílu, tj. takovou sílu, které nejméně zaplatí. Nestará se, zda může rodina z tohoto příjmu žít. Výsledkem tohoto systému je nespokojené dělnictvo, které tvoří neklidný sociální živel, prosycený nenávistí a vzdorem. Takový dělník nemůže nikdy dosáhnout amerického výkonu. Ford a Baťa tohoto starého podnikatele odvrhli nadobro a to i mimo Evropu a Spojené státy americké. V pojmu fordismus (i batismus) je obsažen nejen způsob práce, ale i přenesení všeobecné prosperity nástupu společnosti moderní - průmyslové.

Toto nové chápání pracovní síly bylo patrné i v Brazílské Amazonii, která se stala předmětem zájmu Forda díky kaučuku, od počátku průmyslové revoluce importovaného do celého světa. Přírodní kaučuk byl surovinou pro výrobu pneumatik do automobilů. S rozvojem kaučukového hospodářství souviselo přímo i budování nových měst. Příkladem může být město Manaus, které se nachází v povodí Amazonky ve středu oblasti Amazonského pralesa. Koloniální vliv přinesl do města stavební rozvoj a novou infrastrukturu. (Grandin, 2009) Jako pracovní síla se na kaučukových plantážích nejprve zaměstnávalo domácí obyvatelstvo. Postavení těchto dělníků bylo nedůstojné stejně jako pracovní podmínky. Jak konstatuje Grandin, využívané byly všechny možné formy přesvědčování k práci. Od fyzického ponižování až po opíjení rumem **cachaça**. Grandin přiznává vinu kolonizátorů před Fordem, kteří se na místo rozvoje měst věnovali budování vnější prezentace sebe samých prostřednictvím honosných staveb. (Grandin, 2009)

Zisk pro Baťu i Forda není podle nich závislý na číselně nejnižším platu, ale na nejvyšším výkonu, při němž dělník přemýšlí tak, jako by pracoval pro sebe. Noví podnikatelé se nazývají organizátoři práce, dělníky nazývají spolupracovníky a veškeré jejich jednání je podřízeno službě veřejnosti. V Americe se Baťa seznámil s myšlenkou, že zájem zaměstnavatele i zaměstnance je totožný. Zaměstnavatel i zaměstnanec mají mít jeden společný cíl, vyrobí v co nejkratší době, co nejvíce zboží a dosáhnout nejnižších výrobních nákladů při

nejvyšších mzdách. Hlavním principem bylo přeorientování dělnického a námezdního myšlení v jakéhosi podnikatelského ducha, protože z něho pramení iniciativní poměr k práci a k výrobě.

Zaměstnanec je člověkem, který se dobrovolně přihlásil, aby pomohl podniku a podnikateli v jeho službě veřejnosti, a který v této službě zabezpečuje svoji existenci a blahobyt.

Továrny staví pro svoje zaměstnance rodinné domky. Jedny z prvních kolonií byly v Pittsburu a Lynnu. Podnikatelé staví obvykle celé ulice najednou, jeden domek jako druhý, takže stavba velmi rychle pokračuje, vše je jednotné a standardní. Anglický a americký rodinný dům se stává všeobecně typem praktického domu. Je to velký rozdíl proti dřívějším periferním čtvrtím. Továrny poskytují zaměstnancům levné stravování ve vlastních podnicích. Zaměstnanec se stává stále závislejším na podniku, jeho zájmy jsou s ním úzce spojeny. Zaměstnavatel se již zaměstnanci nepředstavuje jako pouhý majitel podniku, ale jako vůdce. Žádá, aby jeho myšlenky mysleli všichni zaměstnanci. Poselství průmyslových vůdců je prostoupeno jakýmsi průmyslovým mysticismem. Výsledkem práce všech je služba veřejnosti. Baťa se pak stejně jako Ford stará o mravní blaho, rodinný život, abstinenci zaměstnanců a vytváří celý sociální program, ve kterém je zaměstnanec zachycen. Jedná se až do jisté míry o průmyslovou totalitu, která sahá daleko za tovární zdi. Zaměstnanci se doporučuje trávení volného času tak, aby podporoval ideu výkonnosti, je řízen kulturní i společenský život. Firma vlastnila či měla pod správou sportoviště, čítárny, výstavní síně, koncertní sály, studijní prostory. Správa Baťových závodů zakázala kouření v celém podniku, netrpěla pití alkoholu. Zaměstnanci měli využívat mezd především k obnově pracovní síly, k načerpání energie a nikoliv k takovým výdajům, jenž by dokonce pracovní činnost podlamovaly. (Kasperová 2014)

Úspěch koncepcí průmyslového člověka vycházel z dokonalé znalosti lidí, možností jejich ovlivňování a prostředí. To je patrné i z neúspěšných projektů tvorby moderních měst mimo hranice Evropy a Spojených států. K nim patří i brazilské město Fordlandia, gigantický projekt z konce dvacátých a počátku třicátých let minulého století. Amerikanizace oblasti Amazonie měla poskytnout kaučuk především pro pneumatiky Ford Motor Company, kdy samotná územní expanze směrem do Brazílie měla za cíl „*využívat zdroje nerostných surovin, budovat cesty a železnice, stavět různé budovy bez dohledu vlády, vybudovat banky, vlastní policii, školy, využívat energii vodopádů a postavit na řekách přehrady.*“ (Grandin, 2009: 104)

Fordova společnost poskytovala pracujícím na plantážích poměrně dobré zdravotní služby, jejichž úroveň převyšovala zbytek Brazílie. Stín amerikanizace cizí krajiny však stále visel nad Fordovým altruistickým plánem ekonomického rozvoje. Oslavovatelé projektu uvádí, že v rámci sociálního programu Ford nabízel pracovníkům veřejné školy se vzděláním zdarma, špičkovou zdravotní péči, veřejné zahrady, dlážděné chodníky, železniční trať. Všechny domy pracovníků byly vybaveny elektřinou a tekoucí vodou. Ve městě byla k dispozici nemocnice, knihovna, škola, obchody, kadeřník, řezník, švec i pekárna, tenisové kurty, bazén, golfové hřiště. Přes výše zmíněnému vybavení nebyli pracovníci spokojeni a opakovaně se bouřili a ničili majetek společnosti. Zejména brazilská pracovní síla nepřijímala amerikanizaci svého života, negativně se stavěla ke konzumaci amerických jídel, způsobu stravování a všude přítomné angličtiny, neocenila povinné tance Square Dance či recitaci básní. (Barkemeyer, Figge, 2012) Poslední kapkou nespokojenosti pak bylo opatření týkající se zákazu pití alkoholu. Lokální autority Fordovi vyčítali zničení velkých zásob dřeva, které byly vypáleny při rozšiřování plantáží a v jeho činnosti nacházeli příliš expanzivní politiku Spojených států amerických a snažili se jeho aktivity omezit. (Grandin, 2009) Lze se domnívat, že jistou roli sehrála i nepřítomnost zakladatele tohoto utopického projektu. Ford nikdy osobně v Brazílii nebyl. (Dempsey, 1996) Na nutnost svázat systém s místem vzniku, což Ford neudělal, upozorňuje i Devinat. „Systém Zlína závisí na dvou mravních faktorech: na osobnosti vůdce a zvláštním charakteru dělníků. Odtud také Baťův systém nese pečeť jeho osobnosti a je takřikajíc místně určen. Je to dílo člověka, který je zcela realisticky přizpůsobil určitému kraji v okamžiku, v kterém tento kraj objevil. Nelze a priori říci, co by z toho bylo vzešlo v rukou jiné osobnosti a v jiné krajině a v jiném okamžiku.“ (Devinat, bez data: 8)

Jaký je odraz ve vědomí lidí?

Firma neustále působila na myšlení svých zaměstnanců, kdy na jedné straně jim ukládala nadměrné povinnosti na druhé slibovala dosažení blahobytu a bohatství.

„Velikost naší doby je v tom, že i ta nejvyšší místa v republice jsou dostupná chudému muži. Záleží jen na něm a na jeho schopnostech a vytrvalost, aby jich dosáhl. Závody přímo čekají na schopné a zdatné muže, kteří chtějí něčeho dosáhnout. Stačí přijít, přihlásit se, přiložit ruku k dílu a osvědčit se.“ (Baťa 1932:148)

Působení těchto názorů se nemohl vyhnout ani jeden zaměstnanec. Doráželi na něho na každé stránce závodního časopisu „*Chudoba výmluva, zámožnost-povinnost*“.

Nejvýznamněji na mladé lidi působila především Baťovská škola mladých mužů, kde byl patrný americký systém výchovy učňů. Největší vliv měla zřejmě pracovní škola Fordova.

Do „Pracovní školy Henry Forda“ byli zásadně přijímáni chlapci od 12-15 let. Chlapci, kteří poté prošli pracovní školou, byli zařazeni do tzv. seniorských kursů. Žáci a senioři pracovali normálně 8 hodin v dílně a jedenkrát týdně se učili rýsování a matematice. Velká pozornost byla věnována sportu, tělocviku, pořádaly se různé závody. Žáci měli školní orchestr, dramatický kroužek, časopis. Pozornost byla věnována schopnosti chlapců nacházet vylepšené způsoby práce. Žáci byli vedeni k tomu, aby část svých výdělků šetřili a mohli si koupit nějakou akcii. (Dvořáková 1960)

Baťovi se schopnost vychovávat vlastní dělníky velmi zalíbila. *„Žádná organizace nezaručí závodní budoucnost, jestliže jeho staří zkušení lidé se nepodělí o své zkušenosti s mladými lidmi.“* (Cekota 1929: 181) Tuto zásadu velmi dobře pochopili již ve středověku, kde řemeslné cechy měly přesně upravenou výchovu mladých lidí.

Velkou roli pak sehrávala i osobnost samotného Tomáše Bati, pro kterou byla typická odvaha, posedlost dosáhnout vytýčených cílů, vnitřní energie, citové zaujetí a touha tvořit. *“Usiloval o vytvoření životního stylu člověka průmyslové civilizace.”* (Trnka 1998: 17) Mnoho lidí mu věřilo, obdivovalo se mu a mělo ho skutečně rádo. Snahou Tomáše Bati bylo vždy svoje rozhodnutí vysvětlit a tím ho legitimizovat.

Baťa se hlásil k člověku severskému, který se v boji s tvrdou přírodou naučil složitějšímu myšlení a musel se státi více člověkem nežli jeho bratr jižní, ke kterému byla příroda shovívavější. (Pagáč 1926) V souvislosti s životním způsobem se řešila otázka hodnotová a otázka smyslu lidského života. Takovou nejvyšší hodnotou byla práce a smyslem života služba veřejnosti vedoucí k zámožnosti všech.

Závěr

Životní způsob je ovlivněn způsobem obživy, před Baťou bylo v popředí řemeslo a zemědělství, s nástupem Bati průmyslová výroba. Do Zlína je přenesen americký styl života, který je však přizpůsoben místu. Firma vytváří celou koncepci pro udržování tělesného a duševního zdraví zaměstnanců.

V daném společenském systému dosahují úspěchu mladí lidé, Baťovi muži. Jedinec i skupina se stávají součástí podniku. Vztahy jsou založeny na racionálním základě. Uplatňuje se vědecké řízení, které, jak přiznává sám Taylor, znamená *„úplný duševní převrat k poměru k práci, k spolupracovníkům, zaměstnavatelům a též duševní převrat znamená u správy podniku, u dílen vedoucích, ředitele, vlastníka podniku. Bez takové úplné revoluce na obou stranách není vědecké řízení.“* (Špaček 1947: 54) Podnik je postaven na spolupráci, který znamená vzájemný přátelský poměr. Zaměstnanci jsou zásadně nazýváni spolupracovníky a jako takoví se takto i chovají, bydlí, vzdělávají atd.

Je budována mohutná Baťovská ideologie, rozvíjí se reklama. Na jedné straně stojí nadměrné povinnosti, na druhé je slibováno dosažení blahobytu, bohatství, každý se může stát podnikatelem nebo milionářem. Myšlení zaměstnanců se usměrňuje pomocí tisku,

časopisů, filmů často vlastní výroby. Jsou vybírány zejména optimistické příběhy nebo dobrodružná historie podporující individuální rozvoj. (Pagáč 1926)

I když současná tradice Firmy Baťa klade důraz na co největší decentralizaci, vytvoření spíše menších podniků po celém světě, což odpovídá době pozdně moderní, některé myšlenky zůstávají. Baťova obuv si dodnes zachovala svůj styl, je založena především na dobré kvalitě, jisté vzhledové solidnosti a je určena nejširším vrstvám.

Literatura:

- BARKEMEYER, R., FIGGE, F. 2012, Fordlândia: Corporate Citizenship or Corporate Colonialism. *Corporate Social Responsibility & Environmental Management*. 19(2), s. 69-78. [online] [cit. 2018-11-25]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/csr.288>.
- BAŤA, T. 1932, Úvahy a projevy. Zlín: Tisk 1932, 319 s.
- CEKOTA, A. 1929, Baťa. Myšlenky, činy, život a práce. Praha: Baťova služba veřejnosti. 312 s.
- DEMPSEY, M., Henry. A. 1996, Ford's Amazonian suburbia. *Americas* (English Edition). 48(2), 44-52. [online]. [cit. 2018-11-25]. Dostupné z: <https://www.questia.com/magazine/1G1-18144455/henry-ford-s-amazonian-suburbia>.
- DEVINAT, P. bez data, Příklad racionalizace. Rukopis, Zlín.
- ÉRDÉLY, E. 1990, Švec, který dobyl svět. Zlín: Archa, 191 s. ISBN 59-078-90.
- GRANDIN, G. 2009, Fordlandia: The Rise and fall of Henry Ford's Forgotten Jungle City. New York: Metropolitan Books, 2009. ISBN 978-0-8050-8236-4.
- HLUBUČEK, K. 1925, Pravda o Baťovi. Praha: Kalina a Dolanský, 89 s.
- HODAČ, Fr. Bez data, Tomáš Baťa. Rukopis, Zlín.
- JANDÍK, St. 1938, Železní tovaryši: Sociologické reportáž o zrození nového věku. Praha: Leichter. 478 s.
- KASPEROVÁ, D. 2014, Výchova průmyslového člověka a firma Baťa v meziválečném Zlíně, Liberec: Technická univerzita, 162 s. ISBN 978-80-7494-176-4.
- KELLER, J. 2004, Dějiny klasické sociologie. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 529 s. ISBN 80-864-2934-2.
- KELLER, J. 2007, Teorie modernizace, Praha: Sociologické nakladatelství, 194 s. ISBN 9788086429663.
- KOVAŘÍKOVÁ, T., P. MAREK, I. PUŠ. 2016, STAROSTOVÉ. VŮDCOVÉ, NEBO SLUŽEBNÍCI? Olomouc: Univerzita Palackého, 251 s. ISBN 978-80-244-5070-4.
- KUBÁTOVÁ, H. 2010, Sociologie životního způsobu, Praha: Grada. 272 s. ISBN 978-80-247-2456-0.
- LEHÁR, B. 1960, Dějiny baťova koncernu. Praha: SNPL 1960.
- LOUŽEK, M. 2010, Protestantismus a duch kapitalismu. *Politická ekonomie* 5, 55, s. 689-704. ISSN 0032-3233.
- MARÍKOVÁ, H., M. PETRUSEK, A. VODÁKOVÁ. 1996, Velký sociologický slovník: II. svazek, P-Ž. Praha: Karolinum. 1627 s. ISBN 80-7184-310-5.
- MATESOVÁ, M. 1938, Nejvyšší cíl. Praha: Československé přátelství. 285 s.
- PAGÁČ, J. 1926, Tomáš Baťa a 30 let jeho podnikatelské praxe, Praha: SFING, 328 s.
- POKLUDA, Z. 2013, Baťa v kostce. Zlín: Kniha Zlín, 112 s. ISBN 978-80-7473-126-6
- POLANYI, K. 2006, Velká transformace. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 299 s. ISBN:80-7325-096-9.
- ŠPAČEK, S. 1925, Technicko – hospodářské zápisy ze Spojených států amerických. Praha: Práce.
- TRNKA, Fr. 1998, Zlínští podnikatelé, Tomáš Baťa a František Čuba, Praha: EAST PUBLISHING, 166 s. ISBN 80-7219-005-9.
- URBANOVÁ, M., DUNDELOVÁ, J. 2012, Work Culture of the Bata Company. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, Brno, roč. 7, č. 7, s. 487-493. ISSN 1211-8516.

Kontaktní adresa autora:

doc. PhDr. Martina Urbanová, Ph.D. Ústav sociálních studií, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: Martina.Urbanova@mendelu.cz

Syndrom vyhoření u manažerů se zaměřením na oblast státní správy

Burnout syndrome in management practice in a government

Kateřina Vařáková, Kristina Oravcová, Josef Smolík

Abstrakt:

V tomto příspěvku se zaměřujeme na vymezení problematiky syndromu vyhoření, jeho specifika a projevy v aplikaci na segment státní správy. V textu jsou popsány procesy způsobující syndrom vyhoření v manažerské praxi. Problém syndromu vyhoření u pracovníků způsobuje problematičtější adaptaci na pracovní pozici a rovněž ovlivňuje jejich výkonnost. Proto se zaměříme se na průvodní faktory syndromu vyhoření, diagnostickou metodu a způsoby prevence syndromu vyhoření u pracovníků managementu u pracovníků státní správy.

Klíčová slova:

Syndrom vyhoření, manažerská pozice, státní správa, prevence syndromu vyhoření, manažerská praxe

Abstract:

In this study we focus on defining the problem of burnout syndrome, its specifics and manifestations in the application on the segment of state administration. The text describes processes that cause burnout syndrome in managerial practice. The problem of burnout syndrome currently causes more problematic adaptation to the job position and affects their performance. We will focus on the accompanying factors of burnout syndrome, its measurability and methods of prevention of burnout syndrome in management staff in the state administration.

Key words:

Burnout syndrome, managerial position, state administration, prevention of burnout syndrome, managerial practice

Úvod: téma a cíl příspěvku

Téma syndromu vyhoření (burnout syndrome, BS) je aktuální především u osob pracujících v rámci svého povolání s jinými lidmi, a postupem času se projevil jako vážný problém. U manažersky pracujících osob souvisí syndrom vyhoření s otázkami strachu ze selhání, velkou psychickou zátěží, vysokou mírou stresu.

Syndrom vyhoření lze definovat jako ztrátu profesionálního zájem nebo osobního zaujetí u příslušníků některých z pomáhajících profesí, tj. profesí, které jsou charakteristické prací s lidmi. Nejčastěji se uvádí projevy zklamání, hořkosti atp., kdy jedinec ztrácí opravdový zájem o svoji práci a spokojuje se s každodenním stereotypem či rutinou a nevidí důvod pro další sebevzdělávání a osobní růst (viz Hartl, Hartlová 2000: 586).

Lze konstatovat, že syndrom vyhoření nebyl přesně definován, tzn., že neexistuje jediná obecně platná a celosvětově uznávaná definice. Syndrom vyhoření bývá definován různými autory sice podobně, přesto se v některých drobných bodech liší. To je způsobeno především tím, pro jakou oblast je definice autorem vytvořena (například pro oblast manažerských pracovníků se definice liší od definice pro oblast školství nebo zdravotnictví). Definice se ale shodují především v těchto bodech:

- jde o psychický stav, při němž jedinec prožívá pocit vyčerpání,
- objevuje se u lidí, kteří pracují s lidmi, nebo jsou s dalšími lidmi v častém kontaktu a jejich práce je odvislá od hodnocení jiných lidí,
- syndrom vyhoření se ve svém projevu skládá z množství symptomů, především psychických, ale také fyzických a sociálních,
- rozhodujícím pro syndrom vyhoření je emocionální a kognitivní vyčerpání, snížení profesionálního výkonu, a narušení sociálních vztahů v pracovní oblasti.
- Výše zmíněné symptomy souvisí s chronickou hladinou zažívaného stresu – akutní stres syndrom vyhoření nezpůsobuje (Ptáček, Raboch, Kebza a kol. 2013).

Termínem vyhoření se obecně myslí situace, kdy vlivem stále intenzivnějšího působení negativních činitelů dochází k pocitu přetížení, které nelze unést a které je činí nemocnými z vyčerpání. Pocity často přerůstají v depimující dojem, že to, co konají a o čem se snaží, nedává smysl (Helus 2015: 373). Vyhoření je tedy konkrétním důsledkem pracovních stresorů, charakterizovaný třemi aspekty: emočním vyčerpáním, depersonalizací a sníženou osobní výkonností (Hewstone, Stroebe 2006: 622).

Syndrom vyhoření postihuje především osoby, které do pracovního procesu přicházejí s velkou mírou nadšení, jsou silně motivovaní, a svou práci považují za smysl svého života, poslání, nikoliv za zaměstnání. Syndrom vyhoření se u těchto jedinců dostavuje ve chvíli, kdy si začnou mít pocit selhání, nebo promarněného času – v případě, že do práce mnohem více vložili, než se jim vrátilo zpět. Veškeré hodnoty, které pro ně znamenalo jejich zaměstnání, zmizí, a pracovníci mají pocit, že jejich práce jim již nepřináší radost, a že oni naopak nemají již co více nabídnout ve své pracovní pozici. Je to tedy ztráta odpovědi na jejich existenciální otázku. Dle Křivohlavého je toto období na jedné straně nesmírně zátěžovou etapou lidského života, na straně druhé může tato etapa být milníkem, který postiženého pracovníka posune o velký krok dál na jeho cestě životem, a může mu dovolit obrovský vlastní osobnostní rozvoj. Podle Křivohlavého tyto osoby hodnotí kvalitu svého dalšího života po zvládnutí syndromu vyhoření jako kvalitativně hodnotnější a životně spokojenější, díky tomu, že musely zhodnotit a upravit náhled na své životní hodnoty (viz Ptáček, Raboch, Kebza a kol. 2013).

Hlavním cílem tohoto příspěvku je vymezit problematiku syndromu vyhoření, jeho specifika a projevy v aplikaci na segment státní správy. Text se zaměří na identifikaci průvodních faktorů syndromu vyhoření, přičemž bude uvedena případová studie týkající se syndromu vyhoření.

Syndrom vyhoření: definice

Syndrom vyhoření se sice začal v odborné literatuře skloňovat především od poloviny dvacátého století, ale pojem vyhoření se objevoval už u antických křesťanských myslitelů (srov. Grün 2014). V první polovině dvacátého století byl pojem užíván nejprve v běžné mluvě každodenního života, a neměl pozadí odborného termínu s definicí. Jednu z prvních zmínek o

něm najdeme například v textu H. Bradleyho, který ve svém článku z roku 1969 popisuje syndrom vyhoření ve spojitosti s činností probačních pracovníků pracujících s mladými delikventy (viz Bradley 1969).

V psychoanalytické oblasti začal termín jako první používat v sedmdesátých letech 20. století Herbert Freudenberg (srov. Maslach, Schaufeli 1993; Schaufeli 2017). Freudenberg byl pracovníkem na klinice pro drogově závislé pacienty, na které pracovalo velké množství vysoce motivovaných zaměstnanců. Po roce pozorování však začal výrazně upadat jejich zájem, dostával se stav hlubokého vyčerpání, a objevila se rovněž velká škála příznaků naznačujících syndrom vyhoření. V prvních fázích byl výzkum zaměřen na osoby drogově závislé, nebo na alkoholiky, a také na pracovníky z této oblasti. Dále byl syndrom vyhoření spojován také s workoholizmem, kde stejně jako u lidí drogově závislých nebo alkoholiků převládal u postižených syndromem vyhoření zájem o jediné téma (v tomto případě práce, u alkoholiků alkohol, u drogově závislých droga) (viz Křivohlavý 2012).

Dalšího výzkumu se syndrom vyhoření dočkal od akademické výzkumnice a sociální psycholožky Christiny Maslachové, která vyvinula nejrozšířenější formu dotazníku k diagnostikování syndromu vyhoření. Je dobré zmínit, že k diagnostikování syndromu vyhoření se před dotazníkem Christiny Maslachové (dotazník MBI – Maslach Burnout Inventory) používaly spíše metody kvalitativní, jako je rozhovor a na poli akademickém byly publikovány případové studie, nebo interview. Kvantitativní a obecně používanou metodu dotazníku tedy přinesla do oblasti diagnostiky syndromu vyhoření až Christina Maslachová (k tomu srov. Maslach, Schaufeli, Leiter 2001; Maslach, Schaufeli 1993; Křivohlavý 2012).

V další fázi se pak výzkum syndromu vyhoření začal dělit v zásadě na dvě linie. První linie se zaměřila na rovinu praktickou – byly vydávány články, které měly za úkol upozornit na nebezpečí syndromu vyhoření, na současný průmysl, který je dokonalým semeništěm pro jeho rozvoj, a také na pořádání preventivních aktivit, workshopů a tréninkových programů, konzultací a psychoterapie. Druhá linie se ve stejné době začala věnovat akademickému výzkumu, který dokládá, jak palčivým problémem pro současnou společnost ve skutečnosti syndrom vyhoření je. V posledních letech se zájem o tuto problematiku zvyšuje i v České republice, a přibývá akademických prací na toto téma, stejně jako i nejrozličnějších seminářů, konferencí a populárně naučné literatury (bližší viz Ptáček, Raboch, Kebza a kol. 2013; Grün 2014).

Han (2016) dokonce konstatuje, že pro 21. století jsou charakteristická nervová onemocnění jako deprese, porucha pozornosti s hyperaktivitou (ADHD), hraniční porucha osobnosti (BPD) a také syndrom vyhoření (BS). Burnout syndrom vzniká mj. z „přemíry stejného“, tj. jako důsledek pracovního stereotypu (srov. Han 2016: 14).

Zdrojem nemoci ve skutečnosti není přemíra odpovědnosti a osobní iniciativy, nýbrž imperativ výkonnosti coby nové příkázání pozdně moderní společnosti práce. Subjekt výkonnosti se ocitá ve „válečném stavu se sebou samým“. Subjekt výkonnosti není podroben instanci vnější nadvlády, která by jej nutila k práci anebo by jej dokonce vykořisťovala. Je sám sobě pánem a suverénem. Není tedy podřízen nikomu, respektive je podřízen jen sám sobě. Přemíra práce a výkonu vede k sebevykořisťování. To je efektivnější než vykořisťování cizí mocí, protože je provázeno pocitem svobody. Vykořisťovatel je zároveň vykořisťovaným. Pachatele a oběť již od sebe nelze rozlišit (viz Han 2016: 18-19).

Tyto poznámky filozofa korejského původu Byung-Chul Hana se netýkají pouze manažerů, zdravotníků, sociálních pracovníků, politiků, podnikatelů, vrcholových sportovců atp., ale zaměřují se na společnost jako celek. Současnou společnost Han (2016) definuje mj. jako společnost únavy, která se pomalu transformuje na společnost dopingu. Odvrácenou stranou společnosti výkonu a společnosti ovládané kultem patologické činnosti jsou nadměrná únava a vyčerpání, tzn. syndrom vyhoření.

Definice syndromu vyhoření není jednoduchá, protože neexistuje všeobecně přijímaná a univerzální definice.

Vyhoření (burnout) je formálně definován a subjektivně prožíván jako stav tělesného, citového (emocionálního) a duševního (mentálního) vyčerpání, způsobeného dlouhodobým

pobýváním v situacích, které jsou emocionálně mimořádně náročné. Tato emocionální náročnost je nejčastěji nastolená spojením velkého očekávání s chronickými situačními stresy. Burnout je odpovědí organismu na situaci, která člověka uvádí do stresového stavu. Tato situace je přitom tak silná (mocná), že by se negativně dotkla každého člověka, který by se do ní dostal (Křivohlavý 2012: 12).

Velká část definicí burnout syndromu se shodne, že se jedná o nemoc spojenou s moderní společností (srov. Weber, Jaekel-Reinhard 2000), přičemž přesné konceptualizace syndromu se opírají především o typické projevy a příznaky jako je přetížení, stav vyprahlosti, emocionálního zablokování, depersonalizace, cynismus atp. (srov. Grün 2014).

Přesto lze identifikovat společné charakteristiky vyhoření, které jsou pro většinu definic společné:

- Je uváděna řada negativních emocionálních příznaků charakteristických například pro stav emocionální vyčerpání, únavy a deprese.
- Důraz je kladen na příznaky a chování lidí více než na fyzické (tělesné) příznaky burnout.
- Burnout je uváděn vždy v souvislosti s výkonem určitého povolání.
- Příznaky burnout se vyskytují u jinak psychicky zcela zdravých lidí, tj. nejde o psychologicky nenormální osobnosti (psychopaty).
- Snížená výkonnosti (nižší efektivita práce) při burnout souvisí úzce s negativními postoji a z nich vyplývajícím chováním, ne s nižší kompetencí či nižší pracovní schopností a dovedností (viz Křivohlavý 2012: 67).

Projevy a příznaky syndromu vyhoření

Na rozdíl od obecně přijatelné definice syndromu vyhoření je situace snadnější s příznaky tohoto syndromu. Typické je například to, že jedinec se snaží v práci pouze přežít, nemá problémy, ale zároveň touží po úspěchu, který však nepřichází (Hartl, Hartlová 2000: 586). Další typické příznaky uvádí většina autorů. Jedná se o:

- pocit vyčerpání a nedostatku energie,
- neschopnost vnímat sám sebe a své vlastní potřeby,
- takzvané „falešné já“ – osoby se syndromem vyhoření často trpí nesmírně silným pocitem méněcenosti, proto vytvoří „falešné já“, tedy roli, kterou hrají před určitou skupinou ze svého okolí (například v práci),
- pocit hodnoty pouze za předpokladu uznání okolím a při dosažení výkonu
- vysokou míru nezištnosti – především u žen se projevuje obrovská starostlivost o ostatní, projevená altruistickou nezištnou prací,
- omezenou schopnost vést dialogy – osoby mají takový strach ze sporu, že se často dialogům vyhýbají, mlčí, nebo se jinak silně podceňují (blíže viz PRIEß 2015).

Křivohlavý (2012) k příznakům syndromu vyhoření řadí tělesné zhroucení, pocity bezmoci a beznaděje, ztrátu iluzí, negativní postoje k práci, k lidem v zaměstnání i k životu jako celku. Člověk se cítí „zablokovaný“ a je zcela ochromen. Zároveň se mu nic nedaří, přestože do svého povolání vkládá vysokou míru psychického i fyzického úsilí. Člověk je z této situace frustrován, objevují se problémy nejenom v oblasti práce, ale i v mezilidských vztazích, v partnerství, komunitě atd. (Grün 2014). K těmto projevům vede poměrně dynamický proces, resp. pět příčin. Jedná se podle Grüna (2014:31-43) o 1) důraz na perfekcionismus v zaměstnání, 2) tlak ze strany okolí, především nadřízených, 3) ztráta vlastní identity (zaměření na to, co nejsem a čím nejsem) a pocity, že nelze být sám sebou, 4) přecházení vlastní únavy, 5) systémové faktory konkrétní práce (nejasné pracovní pokyny, šikana na pracovišti, chybějící motivace atd.).

Pešek a Praško (2016) předkládají typologii, která blíže definuje jednotlivé oběti syndromu vyhoření. Rozlišují tři typy, které se vzájemně doplňují.

1. Osobnost typu A – tato typologie pochází od autorů Friedman a Rosenman, tyto lékaři se zaměřují na symptomatiku souvislostí s psychosomatickými chorobami, především

s chorobami kardiovaskulárními. Teorie poskytla podstatná východiska, nicméně je kritizována pro svou nevědeckost. V jejich teorii, která zkoumala tyto lidi přišli na projevy pedantnosti, perfekcionismus, soutěživost a bojivnost, dále absentovali rodinné vztahy, projevovali se těkavostí a společenskou apatičností. Díky tomuto jsou pak dle autorů náchylnější k syndromu vyhoření. Jejich řešením bylo zvolnění životního tempa a práce na zvědomění životních postojů.

2. Workoholismus – stav projevovaný neschopností vzdát se vysokého životního tempa v pracovní oblasti. Práce je pro tyto jedince na vysokém místě jejich žebříčku a nejsou schopni se jí vzdát. Obvykle se projevuje u v dětství citově strádajících jednců, či těch, kteří v dětství zažívali citové příkoří. Jako naopátku pak mají tendence projevoat vlastní hodnotu a mají tendence dokazovat své místo ve společnosti, jako nápravu dřívější křivdy. Jejich pracovní tempo je pak rychlé a usilovné, obávají se vztahů, tak mohou být záměrně osamělí až izolovaní.
3. Perfekcionismus a anankastické zvyky – dalším typem jsou osoby zaměřené na vepli úpěnlivou sebekontrolu, kontrolu norem a pravidel. Tyto potřebují ke svému fungování a proto je mnohdy i sami vytvářejí. Jako východisko k tomuto jednání se dle autora jeví nedostatek pochvaly v dětství podmiňované vysokým tlakem na perfektní výkon. Toto se stává jakýmsi vzorcem, který je v tomto chování udržuje po celém jejich životě. Díky nedostatku zpětné vazby a pochvaly mohou být nerozhodní, neustále práci sebe i druhých kontrolují, jsou jedinci nerozhodní, práci sebe i druhých kontrolují a mají problém s delegováním, což následně může vést k syndromu vyhoření (blíže viz Pešek, Praško 2016).

Psychické vyhoření lze také vnímat jako určitý proces s jednotlivými fázemi. Hans Selye definoval General Adaptation Syndrome („obecný soubor příznaků procesu vyrovnávání se s těžkostmi“). Tři fáze jsou tedy následující:

První fáze – působení stresoru;

Druhá fáze – zvýšená rezistence (obranyschopnost organismu);

Třetí fáze – vyčerpání rezervních sil a obranných možností. Do této fáze se obvykle zařazuje průběh burnout syndromu (Křivohlavý 2012: 81).

Poměrně rozsáhlý přehled příznaků syndromu vyhoření představuje i Křivohlavý (2012: 22-23). K příznakům řadí například pocity tísně, neustálého napětí, stresu (distresu), pesimismu a přetrvávajících úzkostí. Typická je i ztráta iluzí, idejí, naděje i ztráta plánů.

Všechny tyto příznaky se mohou vyskytovat ve zvýšené míře u náročných povolání. K pracovní sféře, kde se syndrom vyhoření objevuje poměrně často je i oblast veřejné správy. Jedním z projevů je i zhoršená míra adaptace na pracovní prostředí, případně konflikty s okolím, tj. klienty či kolegy.

Projevy syndromu vyhoření v oblasti veřejné správy

Od prvních výzkumů provedených v USA v sedmdesátých letech 20. století byly za ohnisko výskytu syndromu vyhoření považovány tři sektory – sektor sociální práce, ekonomie, a kultury. Tato tři odvětví všechna patří mezi obory služeb a práce s lidmi. V USA válka proti chudobě přivedla do sektoru služeb velké množství vysoce motivovaných mladých lidí. Nicméně po deseti letech intenzivní práce se tato masa lidí začala cítit vzhledem k výsledkům jejich práce značně rozčarovane. Vysoká motivovanost se u pracovníků postupně začala proměňovat v cynismus.

Dále se v USA začal zvětšovat byrokratický aparát lidských služeb, a docházelo k růstu státního a vládního vlivu. Malé a tradiční americké společnosti se začaly rozrůstat do gigantických rozměrů velkých a moderních kolosů s přesně vymezenými pracovními místy.

Profesionalizace pomáhajících profesí a tlak vyvíjený stran byrokratického aparátu státu a vlády na pracovníky služeb vedl k rozmachu syndromu vyhoření u osob pracujících v oblasti státního sektoru, služeb a pomáhajících profesí. Posledním faktorem vedoucím k rychlému rozvoji syndromu vyhoření v USA byla paradoxně kulturní revoluce probíhající od roku 1960, neboť s rostoucí mírou vzdělanosti a bohatství klesala autorita do té doby společností

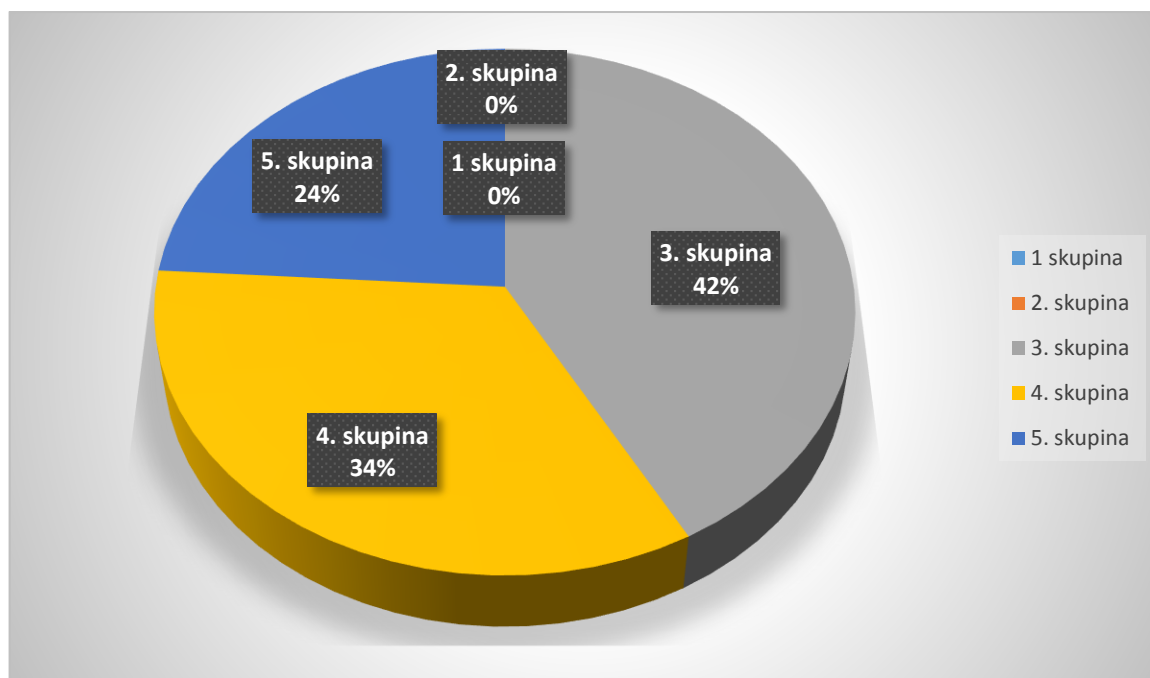
vyzdvihovaných a vážených pozic, jakými byli například lékaři, učitelé, zdravotní sestry, nebo policejní pracovníci. A přesto, že jejich společenský statut klesl, příjemci služeb a péče ještě zvýšili požadavky na vykonávané služby (Schaufeli 2017).

Situace v ČR se v kontextu syndromu vyhoření změnila v období po roce 1989, kdy se zvýraznil tlak na výkonnost, úspěšnost, flexibilitu atd. To se týkalo i prostředí veřejné správy, kterou lze chápat jako „souhrn procesů řízených, regulovaných a zabezpečených státem a jeho institucemi zaměřenými na správu a řízení veřejných záležitostí“ (Petrůj 2014: 17).

Metodika výzkumné sondy

Z hlediska výše uvedeného bylo vybráno prostředí veřejné správy, pro které je typická zvýšená míra výskytu burnout syndromu (srov. Křivohlavý 2012: 28). To souvisí především s dříve zjištěnou mírou stresu a distresu na jednotlivých postech v administrativě veřejné správy. Cílovou skupinou této sondy byli nahodile vybraní pracovníci ve státní správě (N= 50), u kterých se předpokládalo vysoké pracovní tempo a zvýšená administrativní zátěž. Kontrolní vzorek pak byl adekvátní k cílové skupině, přičemž byl tvořen z 50 náhodných respondentů, totožně mimo střední management, ve stejném věkovém rozpětí. Cílem výzkumu bylo zjištění míry syndromu vyhoření na daném pracovišti a její srovnání s kontrolní skupinou mimo státní sféru. Výsledky jsou shrnuty v grafech č. 1 a 2.

Graf č. 1: Stav psychického zdraví respondentů z veřejné správy

Legenda:

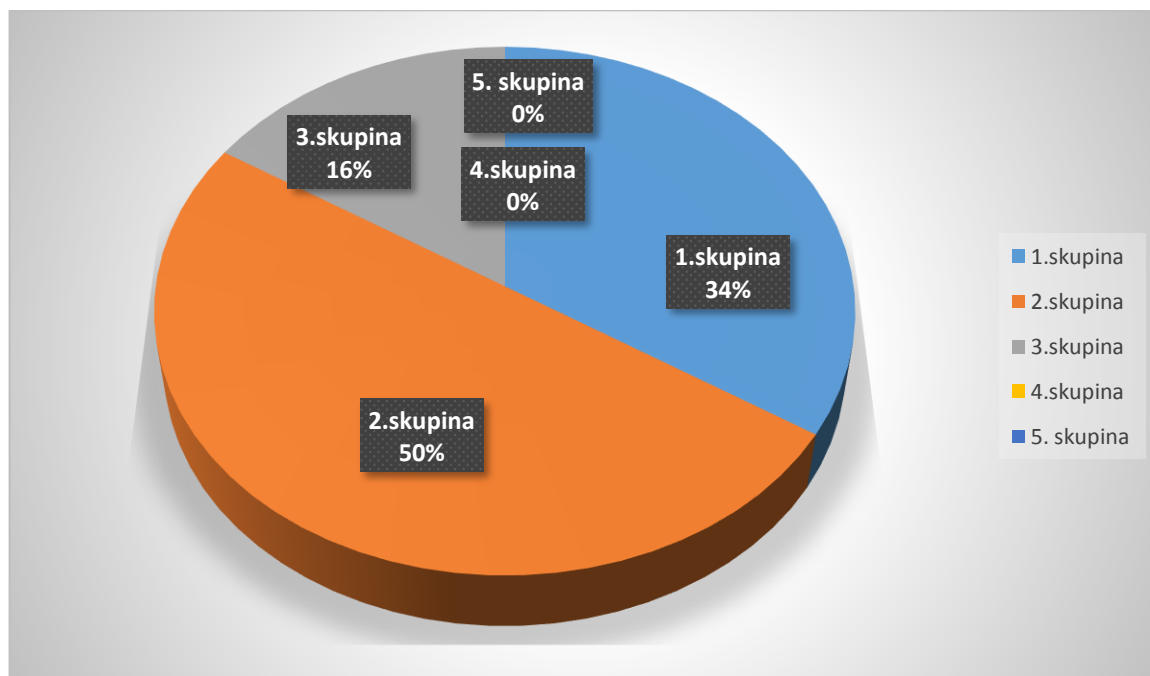
- 1 skupina => $BQ < 2$, psychické zdraví dobré
- 2 skupina => $2 < BQ < 3$, psychické zdraví je uspokojivé
- 3 skupina => $3 < BQ < 4$, výsledek je již na zvážení, a jedinec by se měl nad svým stavem zamyslet
- 4 skupina => $4 < BQ < 5$, jasně se projevující nastupující syndrom vyhoření
- 5 skupina => $BQ > 5$, stav, kdy je třeba zasáhnout, syndrom vyhoření

U skupiny pracovníků ve veřejné správě lze konstatovat, že velká část z nich je ohrožena syndromem vyhoření. Respondenti svůj zdravotní stav identifikovali jako počáteční fázi

syndromu vyhoření. Tento stav je charakteristický například neuspokojivými pracovními výsledky, stereotypem, pocitem únavy, úbytkem iniciativy a obecně „radosti z práce“.

Pozitivnější výsledky z hlediska výskytu projevu syndromu vyhoření se objevily u kontrolní skupiny, která vykazovala pozitivnější hodnoty z hlediska psychické pohody. Tato skupina vykazovala méně stimulů, které predikují syndrom vyhoření. Respondenti v této skupině se po psychické stránce cítili lépe, práce je do jisté míry naplňovala, sami sebe identifikovali jako s dobrým psychickým zdravím. Samotnou práci tato skupina vnímala jako smysluplnou (viz graf. č. 2).

Graf č. 2: Stav psychického zdraví respondentů kontrolní skupiny

Legenda:

- 1 skupina => $BQ < 2$, psychické zdraví dobré
- 2 skupina => $2 < BQ < 3$, psychické zdraví je uspokojivé
- 3 skupina => $3 < BQ < 4$, výsledek je již na zvážení a jedinec by se měl nad svým stavem zamyslet
- 4 skupina => $4 < BQ < 5$, jasně se projevující nastupující syndrom vyhoření
- 5 skupina => $BQ > 5$, stav, kdy je třeba zasáhnout, syndrom vyhoření

Podíváme-li se na srovnání obou skupin, je jasně patrné, že skupina manažerských pracovníků ze státní sféry je významně více vystavena a následně zasažena syndromem vyhoření. Samozřejmě tyto výsledky nelze vzhledem k omezenému počtu respondentů a k metodice jejich výběru přeceňovat. Přesto do určité míry i tato sonda potvrdila představy o tom, že pracovníci ve veřejné správě (tj. úředníci) jsou významně náchylní k syndromu vyhoření. Příčinou tohoto stavu lze spatřovat například v přetížení jednotlivých pracovníků, ve zvýšeném množství stresových situací na úřadech, v konfliktech s lidmi, případně nedostatku společenského uznání.

Závěr

Syndrom vyhoření je velmi palčivou otázkou dnešní doby, která zasahuje více či méně populaci. Syndrom vyhoření se projevuje především tam, kde se vyskytuje stres a rovněž u jedinců, kteří mají vyšší citlivost, nebo prožili náročnější, či na výkon zaměřené dětství a

dospívání. Dalším z vlivů by mohl být perfekcionismus a snaha o vysoký pracovní výkon. Souběžně s tím je dalším faktorem podíl na vlivu, či schopnost ovlivnit situace, které se nás týkají, kde jsme zainteresovaní. V tomto ohledu je kategorie manažerů ve státní správě, věnující se regionálnímu rozvoji přímo ohroženou kategorií. Proto bychom měli věnovat velkou pozornost nejen dalšímu výzkumu této oblasti, ale také informovanosti a následné prevenci syndromu vyhoření v této cílové skupině.

Tento text se zaměřil na představení vybraných aspektů syndromu vyhoření. Byla uvedena definice a jednotlivé příznaky tohoto syndromu. Následně byly představeny výsledky výzkumné sondy realizované u skupiny pracovníků ve veřejné správě (úředníci) a u kontrolní skupiny. Konstatovat lze také, že prevence u pracovníků státní správy by měla být v souladu se základními pravidly, tj. podstatná je určitá psychohygiena a relaxační techniky, včetně pravidelné dovolené (trávení volného času v přírodě bez možnosti přístupu k telefonu, sociálním sítím, internetu atd.). Dalšími preventivními opatřeními je například budování kvalitních vztahů (rodina, přátelé), uvědomění si možných rizik práce včetně možnosti vyhoření, případně zajištění supervizora. Podstatný je i tělesný pohyb a pěstování koníčků.

V případech konfliktních a stresových situací je vhodné přejít na jinou pozici v rámci organizace. Další možností je i realizace výcviku zaměřeného na zvládání stresu. Dobrým prostředkem ke zvládání vyhoření je i humor a životní nadsled.

Literatura:

- BRADLEY, H. B. (1969): Community-based Treatment for Young Adult Offenders. *Crime & Delinquency*, roč. 15. č. 3, s. 359-370.
- GRÜN, A. (2014): *Vyhoření: jak rozprout vlastní energii*. Praha: Portál, 168 s. ISBN 978-80-262-0587-6.
- HAN, B.-Ch. (2016): *Vyhořelá společnost*. Praha: Rybka Publishers, 283 s. ISBN 978-80-87950-05-0.
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H. (2000): *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 774 s. ISBN 80-7178-303-X.
- HELUS, Z. (2015): *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2. vydání, 400 s. ISBN 978-80-247-4674-6.
- KŘIVOHLAVÝ, J. (2012): Hořet, ale nevyhořet. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 175 s. ISBN 978-80-7195-573-3.
- MASLACH, CH., SCHAUFELI, W. B. (1993): Historical and Conceptual Development of Burnout. In SCHAUFELI, W. B., MASLACH, CH., MAREK, T. (eds.): *Professional Burnout: Recent Developments in Theory and Research*, Washington: Taylor & Francis, s. 1-16.
- MASLACH, CH., SCHAUFELI, W. B., LEITER, M.P. (2001): Job burnout. *Annual Review of Psychology*, roč. 52, s. 397-422.
- PEŠEK, R., PRAŠKO, J. (2016): *Syndrom vyhoření: jak se prací a pomáháním druhým nezničit : pohledem kognitivně behaviorální terapie*. Praha: Pasperta, 179 s. ISBN 978-80-88163-00-8.
- PETRŮJ, M. (2014): *Veřejná správa. Studijní opora I*. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 72 s. ISBN 978-80-7509-104-8.
- PRIEß, M. (2015): *Jak zvládnout syndrom vyhoření: najděte cestu zpátky k sobě*. Praha: Grada, 175 s. ISBN 978-80-247-5394-2.
- PTÁČEK, R., RABOCH, J., KEBZA, V. a kol. (2013): *Burnout syndrom jako mezioborový jev*. Praha: Grada, 168 s. ISBN 978-80-247-5114-6.
- SCHAUFELI, W. B. (2017): Burnout: A Short Socio-Cultural History. In NECKEL, S. et al.: *Burnout, Fatigue, Exhaustion. An Interdisciplinary Perspective on a Modern Affliction*. London: Palgrave Macmillan, s. 105-127.
- STONE, M., STROEBE, W. (2006): *Sociální psychologie: moderní učebnice sociální psychologie*. Praha: Portál, 769 s. 2006. ISBN 80-7367-092-5.

WEBER, A., JAEKEL-REINHARD, A. (2000): Burnout syndrome: a disease of modern societies? *Occupational Medicine*, roč. 50, č. 7, s. 512-517.

Kontaktní adresy autorů:

Mgr. Kateřina Vařáková, DiS., Newton College, Rašínova 103/2, 602 00 Brno, Česká republika, e-mail: katerina.varakova@seznam.cz

Bc. Kristina Oravcová, Newton College, Rašínova 103/2, 602 00 Brno, Česká republika, E-mail: koravcovassos@gmail.com

doc. PhDr. Mgr. Josef Smolík, Ph.D., MBA, LL.M., Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: josef.smolik@mendelu.cz

Zaniklá sídla – potenciál pro rozvoj cestovního ruchu a obnovu tradičních řemesel

Extinct settlements – potential for tourism development and craft renewal

Hana Vavrouchová, David Kovařík, Veronika Peřínková, Antonín Vaishar

Abstrakt:

Sídla zaniklá po roce 1945 se stala fenoménem zejména severozápadní části českého pohraničí. V menší, ale nezanedbatelné, míře se taková sídla nacházejí také na území Moravy a Slezska. Náš výzkum se zaměřuje právě na tyto lokality. Tato sídla zanikla nejčastěji z důvodu vysídlení původního obyvatelstva, oblasti následně nebyly osídleny vůbec či jen z části. Můžeme však nalézt i širokou škálu dalších důvodů zániku sídel – např. obrana hranic, změna funkce území (např. v důsledku vodohospodářských opatření) a další. Cílem našeho výzkumu je vytvoření databáze zaniklých sídel na daném území, detailní analyticko-syntetické zpracování případových studií a následné využití získaných poznatků k podpoře lokálního rozvoje a osvěty. Filosofii našeho výzkumu je podpořit utváření lokální identity a oživení lokální historie. Součástí výstupu výzkumu jsou i tzv. moderní kroniky vybraných obcí, které rekonstruuji pomocí výzkumných metod orální historie a archivních fotografií historický obraz krajiny a sídla. Tento příspěvek prezentuje dílčí výsledky terénní dokumentace v jednom z vybraných modelových území – okres Jeseník.

Klíčová slova:

krajinná paměť, zaniklá sídla, lokální identita, orální historie

Abstract:

Extinct settlements (physically abandoned after 1945) we can understand as specific phenomena connected to Czech borderland. From regional point of view – most of this localities are situated to Western part of Czech Republic (historic land Bohemia), however we can find a lot of extinct settlements also within the Eastern part (historic lands Moravia and Silesia). Our research is aimed to quantitative and qualitative analysis and estimation of Moravian-Silesian area. The particular reason of settlements extinction in this wider area we can observe in historic development post World War II (the displacement of German population), but there are also others reasons – e.g. proclamation of military border zone, water reservoir construction. The documentation of abandoned settlements is divided into two main focus – the first: the general view over the whole area of Moravia and Silesia, the research outputs have a form of interactive map and the connected database. The second focus: detail view within the case studies (three mikro-regions in the north-east of the Czech Republic). Outputs have a form of a specific multimedia document recorded the oral and graphic evidences about landscape and settlement structure dynamics (based on archive sources, oral testimony etc.). Our research philosophy is to support local identity and to revive local history by using interdisciplinary attitude to landscape and social changes study. This factors are crucial in spatial planning a regional development. This paper presents partial results concerning the real condition in one of the micro-region (Jeseník).

Key words:

landscape memory, extinct settlement, local identity, oral history

Úvod

Sídelní strukturu České republiky lze v posledních desetiletích hodnotit z kvantitativního hlediska jako stabilizovanou. Počet sídelních jednotek zůstává téměř neměnný (dochází pouze k administrativním proměnám), z hlediska dynamiky připomeňme spíše kvalitativní změny sídelní struktury, např. plošný rozvoj stávajících sídelních jednotek či naopak ztráta původní funkce sídla. Na našem území však můžeme také nalézt velký počet zaniklých sídel, jejichž původní funkce je překryta jiným způsobem využití území a historický odkaz se nevratně vytrácí. Tato území v kontextu kulturního dědictví skrývají velký potenciál pro rozvoj regionu a osvětu společnosti.

Předmětem představeného výzkumu jsou v širším kontextu sídla fyzicky zaniklá, k jejichž proměně došlo v období 1945–1989. K zániku mohlo dojít buď v důsledku změn funkce území (přehradní nádrž, vojenský prostor, důlní činnost, jaderná elektrárna) nebo v důsledku „přirozeného“ vývoje, často v kombinaci s nedosídlením po odsunu Němců.

Cílem tohoto příspěvku je představit dílčí výsledky terénní dokumentace jednoho z vybraných mikroregionů na území Moravy a Slezska, na který je zaměřena pozornost našeho výzkumu – okres Jeseník. Případové studie (z okresu Jeseník, Bruntál a Šumperk) doplní a rozvedou celkovou databázi zaniklých sídel na území Moravy a Slezska, jež bude také jedním z výstupů výzkumu.

Zaniklá sídla v literatuře

Výzkum zaniklých sídel je doménou především archeologie a geografie, v literatuře však můžeme dohledat zdroje k tématu i z jiných oborů, např. antropologie, demografie, ekologie a environmentalistiky, etnografie, historiografie, kartografie, kulturologie, sociologie nebo urbanismu ad. V každém případě jde o regionální výzkum úzce zaměřený na konkrétní lokality, liší se však zejména časový kontext. První výzkumy zaniklých sídelních struktur byly zaměřeny na období středověku a raného novověku (Nekuda 1968, 1975; Roubík 1959; Smetánka 1988). Zájem o období 19. a 20. století se objevuje až později, toto období však otevírá vzhledem k příčinám zániku (urbanizace, militarizace, exploatace krajiny) prostor pro multidisciplinární bádání (k archeologickému výzkumu se přidává společenskovední a přírodovědecký a geografický pohled). V literatuře je hojně zastoupeno období po roce 1945 v různém pojetí – krajinářské (Anděl, Poštolka 2004; Cajthaml 2013; Kučera 2005, 2007), archeologické (Bureš 2015; Funk 2013; Vařeka a kol. 2008), historiografické (Kovařík 2006, 2013a, 2013b) či kulturologické (Hájek 2008). Pro vybranou tematiku je nejvýznamnější kontext regionální historie (Beranová-Vaicová 2005; Binterová 2005, 2006; Boháč 2007; Hornišer 2005; Kintzl 2015; Procházka 2007, 2011).

Většina regionálních prací je ovšem strukturována a řešena především jako prostý soupis (průvodce) konkrétních zaniklých míst doplněný jen stručným historickým vývojem a základní statistikou bez hlubšího popisu, zevrubnější analýzy zániku nebo sledování současného stavu lokality. Řada těchto prací je pak postavena na sběru dobových fotografií a dalšího obrazového materiálu, případně na srovnání „starých obrázků“ se současným stavem zaniklého sídla. V této souvislosti je možné připomenout uživatelsky oblíbený, ale faktograficky problematický internetový server „zanikleobce.cz“, nebo již značně erudovanější knižní edici „Zmizelé Čechy“ a „Zmizelá Morava“, mapující zmizelá sídla v jednotlivých regionech českých zemí. Přestože se v tomto případě jedná především o popularizační a nevědecké práce, poskytují rámcový přehled o zaniklých sídlech v jednotlivých regionech, na kterých je možné postavit další podrobnější výzkum. Zřejmě nejucelenějším souborem dokumentujícím zaniklá sídla v českém pohraničí prostřednictvím obrazového materiálu představuje publikace občanského sdružení Antikomplex uspořádaná k výstavě „Zmizelé Sudety“, doplněné několika tematickými texty (Antikomplex 2006). V produkci tohoto sdružení pak vyšlo několik dalších i obsahově významnějších publikací mapující transformaci kulturní a sídlení krajiny v pohraničí (Spurný 2006).

Další kapitolu představuje výzkum kolektivní paměti ve vytváření a udržování regionální nebo etnické identity obyvatel (Kreisslová 2013). V regionálním výzkumu se téma „paměti“

v souvislosti se zaniklými sídly a proměnami pohraniční krajiny vyskytuje v různých projektech, v nichž se setkávají různé mezioborové přístupy (Salzmann et al. 2015; kol. autorů 2014), někdy též propojené s nevědeckou sférou, například ve formě uměleckých aktivit (Mikšíček 2013).

V rámci výzkumu paměti krajiny se stále více autorů soustředí na tzv. živou paměť krajiny, která se od běžného konceptu paměti krajiny liší propojením minulosti a fyzické podoby prostoru s životními příběhy místních obyvatel. S tímto fenoménem je také spojeno využití metody orální historie a práce s pamětníky. Zde lze čerpat rovněž z potřebné odborné literatury poskytující teoreticko-metodologický základ (Hlaváček 2012; Vaněk a spol. 2007), lze nalézt i prakticky zaměřené práce založené na rozhovorech s pamětníky (např. Krauss, Scholl-Schneider, Fassl, 2015; Scholl, Schneider, Spurný, 2010 nebo přeshraniční česko-rakouský projekt Stories, kol. autorů 2012).

V kontextu území vybraných pro případové studie (okres Bruntál, Jeseník a Šumperk), je třeba zmínit i příslušné výstupy zaměřené na sledované téma v těchto regionech. Je třeba konstatovat, že tato oblast byla z hlediska výzkumu zaniklých sídel, na rozdíl od jiných regionů spíše na okraji zájmu, což je také jeden z důvodů, proč chceme tento výzkum realizovat právě na tomto území. K problematice zaniklých sídel existují pro Jesenícko dvě publikace na bázi soupisu vybraných obcí a osad s jejich stručnou charakteristikou v okrese Jeseník (kol. autorů 2011; Jokl 2012), pro bruntálský okres je pak k dispozici odborně fundovanější časopisecká studie (Hornišer 2005).

Metoda výzkumu

V první fázi výzkumu bylo identifikováno zaniklé osídlení v regionu Jesenicka (okres Jeseník). Během srpna 2018 bylo provedeno terénní šetření v těchto lokalitách za účelem dokumentace současného stavu a byl identifikován potenciál zaniklých osad pro rozvoj osvětového cestovního ruchu a obnovu řemesel a místních tradic. Rozhodujícími faktory pro výběr lokalit pro další analyticko-syntetickou práci byla zachovalost stavebních objektů přítomných v lokalitě, návaznost na současnou infrastrukturu a dostupnost lokality a příspěvek ke krajinotvorbě. Pro vybrané osady bude za tímto účelem vytvořena moderní kronika obce (metodologicky jednotný audiovizuální dokument obsahující datové, textové, obrazové a zvukové záznamy o mentálním obraze historické a současné krajinné struktury a hodnotách krajiny). Podrobněji o konceptu např. Vavrouchová, H. et. al. (2015).

Výsledky

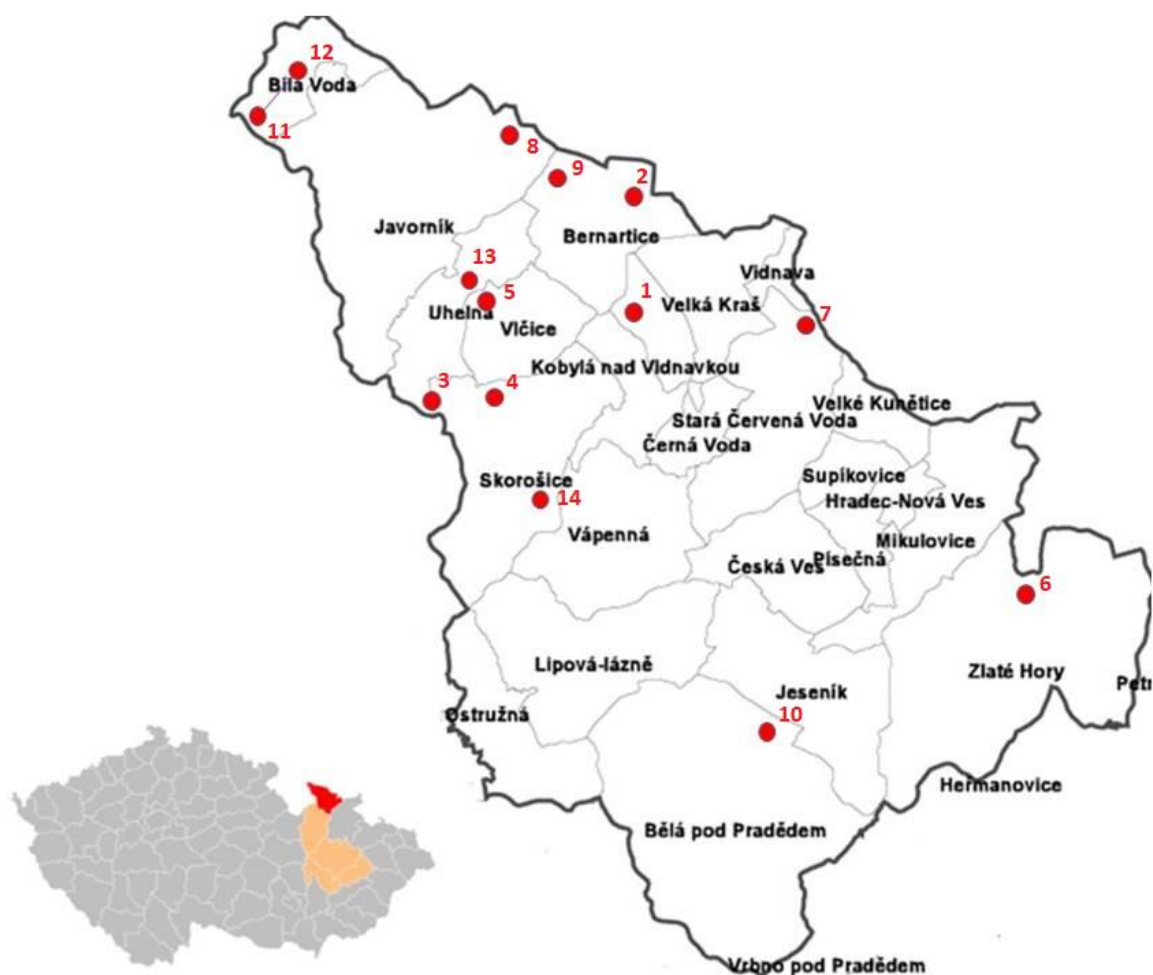
V okrese Jeseník bylo na základě historických pramenů identifikováno čtrnáct lokalit – viz tabulka 1 a obrázek 1. V tomto regionu bylo výhradní příčinou zániku vysídlení obyvatelstva pro roce 1945 a nenalezneme mezi těmito lokalitami žádnou samostatnou obec, ale pouze osady v rámci jiných obcí. Tyto osady nebyly dosídleny právě z tohoto důvodu při současné existenci alternativy v rámci jiných částí obce a v řadě případů kvůli odlehlosti.

Tab. 1: Přehled zaniklých sídel na Jesenicku

zaniklá osada/současná obec		zaniklá osada/současná obec	
1.	Annín/ Kobylá nad Vidnavkou	8.	Kohout / Javorník
2.	Gotardovice/ Bernartice	9.	Pavlinka/ Bernartice
3.	Hraničky/ Uhelná (Nové Vilémovice)	10.	Raušbach,/ Bělá pod Pradědem
4.	Hraničná/ Skorošice (Petrovice)	11.	Růženec/ Bílá Voda
5.	Hřibová / Vičice	12.	U Šišky (Jedlovec)/ Bílá Voda
6.	Javorná/ Zlaté Hory	13.	Zastávka/ Uhelná
7.	Johanka/ Stará Červená Voda	14.	Kamenné/ Skorošice

Zdroj: David Kovařík, interní materiál; Zaniklé obce Jesenicka 13.(2011).

Obr. 1: Přehled zaniklých sídel na Jesenicku

Zdroj: vlastní zpracování

Pro všechny lokality byla vyhotovena terénní dokumentace a charakteristiku zaniklých osad lze v kontextu současné sídelní a krajinné struktury shrnout následujícím způsobem:

Tab. 2: Přehled zaniklých sídel na Jesenicku včetně základní charakteristiky

(1. zachovalost stavebních objektů přítomných v lokalitě, 2. návaznost na současnou infrastrukturu a dostupnost lokality, 3. příspěvek ke krajinnotvorbě a 4. rozvojový potenciál).

název osady/ současná obec	popis současného stavu a indikovaný potenciál
Annín Kobylá nad Vidnavkou	1. několik zachovalých objektů (dvě samostatné lokality – obě se zřetelnými zbytky po osídlení: kaple v rekonstrukci, sklep, stavení) 2. dostupnost lokality je výborná (nachází se ve vzdálenosti do 1 km od současné zástavby, k lokalitě vede nezpevněná polní cesta) 3. okolí obce zemědělsky obhospodařované, rovinný terén, působivé výhledy 4. vysoký rozvojový potenciál
název osady/ současná obec	popis současného stavu a indikovaný potenciál
Gotardovice	1. stavby nejsou zachovány

Bernartice	2. dostupnost komplikovaná (chybí cesta), je však v blízkosti osídlení 3. zemědělsky obhospodařované pozemky 4. nízký rozvojový potenciál
Hraničky Uhelná (Nové Vilémovice)	1. zchovalé stavení a kříž kostela, další zřetelné ruiny, 2. dostupnost náročnější, nachází se v odlehle oblasti (do 5 km od současné zástavby), oblastí vede cyklotrasa a turistická trasa 3. výškově členitá krajina, mozaika lesních a lučních porostů, působivé výhledy 4. vysoký rozvojový potenciál
Hraničná Skorošice (Petrovice)	1. stavby zcela zničený 2. dostupnost velmi náročná, nad 5 km od současné zástavby, štěrková lesní cesta se značenou turistickou trasou a cyklotrasou 3. lesní porost 4. střední rozvojový potenciál
Hřibová Vlčice	1. zchovalé ruiny jednoho stavení 2. dostupnost velmi špatná, kopcovitý terén, ve vrchních partiích chybějící úsek cesty, nad 5 km od současné zástavby 3. mozaika lučních porostů, remízků a solitérních stromů a typických kamenic, působivé výhledy 4. vysoký rozvojový potenciál (i vzhledem k blízkosti k zaniklé osadě Zastávka)
Javorná Zlaté Hory	1. zachovány tři domy 2. dostupnost komplikovaná 3. lesní porosty 4. nízký rozvojový potenciál
Johanka Stará Červená Voda	1. stavby nejsou zachovány 2. dostupnost dobrá, v blízkosti osídlení 3. zemědělsky obhospodařované pozemky 4. nízký rozvojový potenciál
Kamenné Skorošice	1. zachovány tři stavby, užívané 2. dostupnost výborná po místní komunikaci 3. zařízené údolí Stříbrného potoka 4. středně vysoký rozvojový potenciál
Kohout Javorník	1. rozvaliny v remízku, užívaná zemědělská usedlost 2. dostupnost středně náročná, do 5 km od současné zástavby, zpevněná cesta 3. zemědělsky obhospodařované pozemky, komplex jabloňových alejí 4. středně vysoký rozvojový potenciál
Pavlínska Bernartice	1. zchovalá opravená kaplička, využívané stavení 2. dostupnost dobrá po zpevněné cestě, do 5 km od současné zástavby 3. zemědělsky obhospodařované pozemky 4. vysoký rozvojový potenciál
název osady/ současná obec	popis současného stavu a indikovaný potenciál
Raušbach,	1. stavby nejsou zachovány

Bělá pod Pradědem (Adolfovice, Domašov)	2. dostupnost komplikovaná (chybí cesta) 3. lesní pozemky 4. nízký rozvojový potenciál
Růženec Bílá Voda	1. zachována jedna stavba 2. dostupnost komplikovaná, lesní cesta, vzdálenost nad 5 km od současného osídlení 3. lesní pozemky 4. nízký rozvojový potenciál
U Šišky (Jedlovec) Bílá Voda	1. zachována jedna stavba 2. dostupnost komplikovaná, lesní cesta, vzdálenost do 5 km od současného osídlení 3. mozaika lučních a lesních porostů, otevřená krajina, působivé scenérie 4. středně vysoký rozvojový potenciál
Zastávka Uhelná	1. zachovalé ruiny jednoho stavení, lokalita je udržována místní organizací hnutí Brontosaurus, dvě nová stavení 2. dostupnost velmi špatná, kopcovitý terén, zpevněná cesta, do 5 km od současné zástavby 3. mozaika lučních porostů, remízků a solitérních stromů a typických kamenic, obnovený jabloňový sad z tradičními odrůdami 4. vysoký rozvojový potenciál (i vzhledem k blízkosti k zaniklé osadě Hřibová)

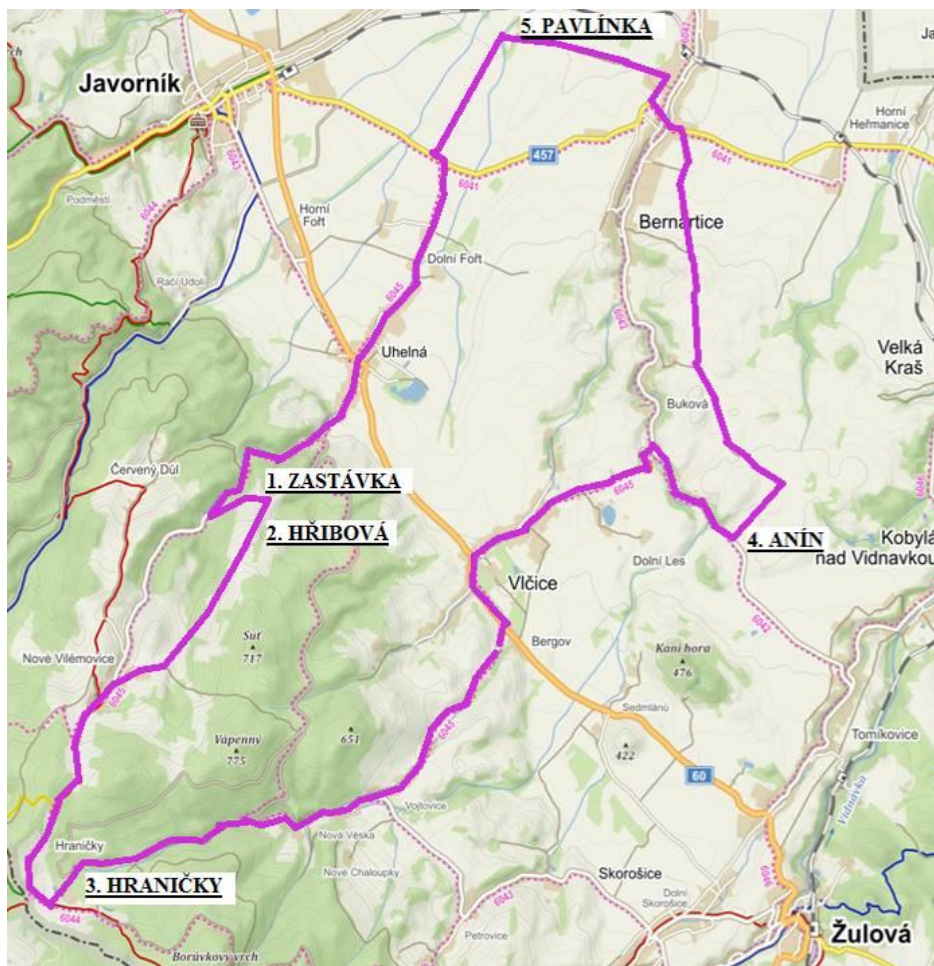
Zdroj: terénní průzkum, srpen 2018

Z identifikovaných lokalit bylo na základě zvolených faktorů vybráno pět perspektivních zaniklých obcí, se kterými bude dále ve výzkumu pracováno ve větším detailu. V následujícím přehledu jsou tyto lokality uvedeny i s vymezením tradiční činnosti, kterou lze v rozvojových aktivitách využít:

- Zastávka (ovocnářství)
- Hřibová (ovocnářství)
- Hraničky (hrnčířství)
- Annín (sklářství)
- Pavlínka (nespecifikováno)

Vybrané lokality je možné spojit okružní trasou, jejíž počátek a konec lze ideálně situovat do obce Uhelná. Trasa je téměř v celém rozsahu vedena po zpevněných lesních či polních cestách, s výjimkou náročnějšího terénu v okolí lokality Hřibová (terén je však dobře schůdný vyšlapanými pěšinami). Velká část trasy je tvořena cyklotrasami či turisticky značenými cestami. Celá trasa měří 35 km (graficky obr. 2 až 6).

Obr. 2: Návrh okruhu spojujícího perspektivní zaniklé osady

Zdroj: mapy.cz, vlastní zpracování

Obr. 3 a 4: Pozůstatky osady Pavlínka a Annín

Zdroj: archiv autorů

Obr. 5 a 6: Pozůstatky osady Annín

Zdroj: archiv autorů

Závěr

Závěrem lze konstatovat, že region Jesenicka nabízí z hlediska zaniklého osídlení vysoký potenciál využitelný v dalším lokálním rozvoji a osvětě. Nenalezneme zde sice zaniklé typické obce, ale pouze osady (části existujících obcí) – jde tedy spíše o menší a odlehlejší lokality. Řada z nich však disponuje unikátním *geniem loci*, který vytváří vhodné podhoubí a kulisy pro obnovu tradic regionu a tvorbu nových aktivit. Na základě výsledků bylo vybráno pět osad pro další analyticko-syntetické zpracování. Vybrané lokality je možné propojit formou naučné stezky (více okruhů) či jedním okruhem cyklotrasy.

Shrnutí:

Sídelní strukturu České republiky lze v posledních desetiletích hodnotit z kvantitativního hlediska jako stabilizovanou. Počet sídelních jednotek zůstává téměř neměnný (dochází pouze

k administrativním proměnám), z hlediska dynamiky připomeňme spíše kvalitativní změny sídelní struktury, např. plošný rozvoj stávajících sídelních jednotek či naopak ztráta původní funkce sídla. Na našem území však můžeme také nalézt velký počet zaniklých sídel, jejichž původní funkce je překryta jiným způsobem využití území a historický odkaz se nevratně vytrácí. Tato území v kontextu kulturního dědictví skrývají velký potenciál pro rozvoj regionu a osvětu společnosti.

Předmětem představeného výzkumu jsou v širším kontextu sídla fyzicky zaniklá, k jejichž proměně došlo v období 1945–1989. K zániku mohlo dojít buď v důsledku změn funkce území (přehradní nádrž, vojenský prostor, důlní činnost, jaderná elektrárna) nebo v důsledku „přirozeného“ vývoje, často v kombinaci s nedosídlením po odsunu Němců.

Cílem tohoto příspěvku je představit dílčí výsledky terénní dokumentace jednoho z vybraných mikroregionů na území Moravy a Slezska, na který je zaměřena pozornost našeho výzkumu – okres Jeseník. Případové studie (z okresu Jeseník, Bruntál a Šumperk) doplní a rozvedou celkovou databázi zaniklých sídel na území Moravy a Slezska, jež bude také jedním z výstupů výzkumu.

Studium zaniklých sídel je bohatě zakotveno v literatuře, nejhojněji je zastoupeno archeologické pojetí. Historicko-environmentální pojetí regionálního charakteru, jak lze specifikovat představený výzkum, je však méně časté. Metodologicky je výzkumu postaven na identifikaci zaniklého osídlení v regionu Jesenicka (okres Jeseník). Během srpna 2018 bylo provedeno terénní šetření v těchto lokalitách za účelem dokumentace současného stavu a byl identifikován potenciál zaniklých osad pro rozvoj osvětového cestovního ruchu a obnovu řemesel a místních tradic. Rozhodujícími faktory pro výběr lokalit pro další analyticko-syntetickou práci byla zachovalost stavebních objektů přítomných v lokalitě, návaznost na současnou infrastrukturu a dostupnost lokality a příspěvek ke krajinotvorbě. Pro vybrané osady bude za tímto účelem vytvořena moderní kronika obce (metodologicky jednotný audiovizuální dokument obsahující datové, textové, obrazové a zvukové záznamy o mentálním obraze historické a současné krajinné struktury a hodnotách krajiny). Podrobněji o konceptu např. Vavrouchová, H. et. al. (2015).

Závěrem lze konstatovat, že region Jesenicka nabízí z hlediska zaniklého osídlení vysoký potenciál využitelný v dalším lokálním rozvoji a osvětě. Nenalezneme zde sice zaniklé typické obce, ale pouze osady (části existujících obcí) – jde tedy spíše o menší a odlehlejší lokality. Řada z nich však disponuje unikátním geniem loci, který vytváří vhodné podhoubí a kulisy pro obnovu tradic regionu a tvorbu nových aktivit. Na základě výsledků bylo vybráno pět osad pro další analyticko-syntetické zpracování. Vybrané lokality je možné propojit formou naučné stezky (více okruhů) či jedním okruhem cyklotrasy.

Článek vznikl s podporou Ministerstva kultury ČR v rámci programu NAKI II a projektu Identifikace a trvalá dokumentace kulturní, sídelní a krajinné paměti obce – na příkladu zaniklých sídel Moravy a Slezska (DG18P02OVV070).

Literatura:

- ANDĚL, J., POŠTOLKA, V. (2004). Zaniklá sídla, vývoj a specifika pohraničních okresů Ústeckého kraje. In: Vývoj sídelní struktury a obyvatelstva pohraničních okresů Ústeckého kraje, Ústí nad Labem, pp 85-108.
- ANTIKOMPLEX a kol. (2006). Zmizelé Sudety / Das verschwundene Sudetenland, Domažlice.
- BERANOVÁ - VAICOVÁ, R. (2005). Zaniklé obce na Sokolovsku, Sokolov.
- BINTEROVÁ, Z. (1998). Zaniklé obce Doupovska, Chomutov.
- BINTEROVÁ, Z. (1999). Zaniklé obce Chomutovska I-VI., Chomutov.
- BITNEROVÁ, Z., DĚD, S. (2004). Přísečnice zatopená, ale nezapomenutá = Preßnitz versunken, aber nicht vergessen, Chomutov.
- BOHÁČ, J. (2007). Zmizelé Chebsko: zničené obce a osady okresu Cheb po roce 1945, Cheb.

- BUREŠ, M. (2015). Vesnice zaniklé po roce 1945 a kulturní krajina Novohradských hor, Plzeň.
- CAJTHAML, J. (2013). Rekonstrukce historické krajiny a zaniklých obcí. Habilitační přednášky, sv. 26, Praha.
- FUNK, L. (2013). Vesnice zaniklé po roce 1945. In: VAŘEKA, P. (ed.): Archeologie 19. a 20. století. Přístupy, metody, témata. Plzeň, pp. 23-28.
- HÁJEK, T., BUKAČOVÁ, I. (2006). Příběh drobných památek. Od nezájmu až k fascinaci, Lomnice nad Popelkou.
- HLAVÁČEK, J. (2012). Kolektivní paměť a orální historie ve výzkumu soudobých dějin. In: MEMO. Časopis pro orální historii, roč. 2, č. 2, pp. 6-16.
- HORNIŠER, I. (2005). Destrukční vývoj vesnických sídel na Bruntálsku po roce 1945, Sborník Bruntálského muzea, pp. 42-53.
- JOKL, V. (2012). Zaniklé obce Jesenicka, Jeseník.
- KINTZL, E. (2015). Zmizelá Šumava, Zlín.
- KOLEKTIV autorů. (2012) So nah, so fern. Menschen in Waldviertel und Südböhmen 1945-1989, Weitra.
- KOLEKTIV autorů (2011). Zaniklé osady Jesenicka, Jeseník.
- KOVAŘÍK, D. (2013) Zánik obcí v zakázaném hraničním pásmu. In: VANĚK, P.(eds.): Ochrana státní hranice 1948-1955, Brno, pp. 97-103.
- KOVAŘÍK, D. (2013). Zánik pohraničních sídel v letech 1945 – 1960. In: KAREL, T., KRATOCHVÍLOVÁ, A. (eds.). Proměny montánní krajiny. Historické sídelní a montánní struktury Krušnohoří, Loket, pp. 54-63.
- KRAUSS, M., SCHOLL-SCHNEIDER, S., FASSL, P. (2015). Odchody a návraty. Vzpomínková kultura a životní příběhy sudetských Němců v českých zemích a Bavorsku ve 20. století, Praha.
- KREISSLOVÁ, S. (2013). Konstrukce etnické identity a kolektivní paměti v biografických vyprávěních českých Němců, Praha.
- KUČERA, Z. (2005). Zaniklá sídla – nedílná součást naší krajiny, Geografické rozhledy 14, č. 5, pp. 120-121.
- KUČERA, Z. (2007). Zanikání sídel v pohraničí Čech po roce 1945 – základní analýza, Historická geografie 34, s. 317-334.
- MIKŠÍČEK, P. (2013). Zanikající osada Königsmühle, in: KAREL, T., KRATOCHVÍLOVÁ, A. (eds.): Proměny montánní krajiny. Historické sídelní a montánní struktury Krušnohoří, Loket, pp. 64-69.
- NEKUDA, V. (1968). Zmizelý život. Výzkum zaniklých středověkých osad na území ČSSR, Brno.
- NEKUDA, V. (1975). Pfaffenschlag, zaniklá středověká ves u Slavonic. Příspěvek k dějinám středověké vesnice. Brno.
- PROCHÁZKA, Z. (2007). Putování po zaniklých místech Českého lesa, I. Domažlicko. Osudy 50 zaniklých obcí, vsí a samot, Domažlice.
- PROCHÁZKA, Z. (2011). Putování po zaniklých místech Českého lesa II. Tachovsko. Osudy 45 zaniklých obcí, vsí a samot, Domažlice.
- ROUBÍK, F. (1959). Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách, Praha.
- SCHOLL, S., SCHNEIDER, M., SPURNÝ, M. (2010). Sudetské příběhy – vyhnanci, starousedlíci, osídlenci, Praha.
- SALZMANN, K. (2015). Obnova krajiny česko-německého pohraničí/Wiederbelebung der deutsch-tschechischen Grenzlandschaft/Renewal of Czech-German border landscape, Plzeň.
- SMETÁNKA, Z. (1988). Život středověké vesnice. Zaniklá Svídna, Praha.
- SPURNÝ, M. (2006). Proměny sudetské krajiny, Praha.
- SPURNÝ, M. (2011). Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960), Praha.
- SPURNÝ, M. (2016). Most do budoucnosti. Laboratoř socialistické modernity na severu Čech, Praha.

- VANĚK, M., MÜCKE, P., PELIKÁNOVÁ, H. (2007). Naslouchat hlasům paměti. Teoretické a praktické aspekty orální historie, Praha.
- VAŘEKA, P. (2008). Archeologický výzkum vesnic středověkého původu na Tachovsku zaniklých po roce 1945, *Archaeologia Historica*, s. 101-117.
- VAVROUCHOVÁ, H., MAŠÍČEK, T., ŠŤASTNÁ, M., VAISHAR, A., KOZLOVSKÁ, S., ŠEVELOVÁ, M., LINCOVÁ, H., DOSKOČILOVÁ, V. (2015). Mentální paměť krajiny jako dědictví venkova – obraz české kulturní krajiny ve vnímání místních obyvatel (metodologické aspekty). *Regionální rozvoj mezi teorií a praxí*. sv. 4, č. 4, ISSN 1805-3246.

Kontaktní adresy autorů:

- Mgr. Ing. Hana Vavrouchová, Ph.D., Ústav aplikované a krajinné ekologie, Agronomická fakulta, Mendelova univerzita v Brně, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Česká republika,
E-mail: hana.vavrouchova@mendelu.cz
- Mgr. David Kovařík, Ph.D., Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i., Čechyňská 363/19, 602 00 Brno, Česká republika, E-mail: kovarik@usd.cas.cz
- Ing. Veronika Peřínková., Ústav aplikované a krajinné ekologie, Agronomická fakulta, Mendelova univerzita v Brně, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: veronika.perinkova@mendelu.cz
- doc. RNDr. Antonín Vaishar, Ph.D., Ústav aplikované a krajinné ekologie, Agronomická fakulta, Mendelova univerzita v Brně, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Česká republika,
E-mail: antonin.vaishar@mendelu.cz

Vnímání implementace soustavy NATURA 2000 v České republice z pohledu stakeholderů – pilotní hodnocení

Stakeholder's perception of implementation of the NATURA 2000 in the Czech Republic – pilot draft

Michaela Venzlů, Jiří Schneider, Jitka Fialová

Abstrakt:

Implementace soustavy Natura 2000 se jak na evropské, tak lokální úrovni, potýká s rozdílným přístupem a podporou ze strany místních, regionálních i celostátních úřadů státní správy a samosprávy, stejně tak i s nevstřícným přístupem dalších zainteresovaných (zúčastněných) stran. Jak stanovuje směrnice 92/43/EHS o stanovištích, členské státy mají volnost v tom, jak organizovat řízení těchto lokalit. Hodnocení vnímání zapojení stakeholderů do procesu implementace je provedeno ve čtyřech krocích. Prvním krokem je kvantifikace proměnných prostřednictvím stanovisek a možných názorů zúčastněných subjektů při realizaci sítě Natura 2000. Druhým krokem je identifikace a klasifikace zúčastněných stran, která proběhne na základě vymezení zájmových lokalit. Ve třetím kroku došlo k vytvoření a rozeslání strukturovaného dotazníku respondentům. V posledním kroku je vyhodnocení navrácených dotazníků pomocí statistického zpracování dat. Článek prezentuje dílčí výsledky pilotního dotazníkového šetření a zaměřuje se na postoje tří nejzastoupenějších skupin respondentů – praktické lesníky, zástupce orgánů ochrany přírody a členy environmentálních NGO. Ty jsou doplněny o skupinu Ostatní. Z výsledků je patrná shoda všech skupin, že proces implementace je plný střetů a konfliktů, především v důsledku zcela odlišných postojů stakeholderů a rovněž malé vstřícnosti dotčených úřadů ke komunikaci.

Klíčová slova:

NATURA 2000, péče o chráněná území, ochrana přírody, environmentální politika, vnímání ochrany přírody

Abstract:

Implementation of the Natura 2000 network, both at European and local level, is confronted with a different approach and support from local, regional and national state administration and self-government authorities, as well as with the unresponsive approach of other interested parties. It is set out in the Directive 92/43/EEC about habitats itself, member states have the freedom to organize the management of these sites. Evaluation of stakeholder involvement in the implementation process is done in four steps. The first step is the quantification of variables through opinions and possible stakeholder views in the implementation of the Natura 2000 network. The second step is the identification and classification of stakeholders, based on the definition of interest sites. In the third step, a structured questionnaire was created and distributed to respondents. The final step is the evaluation of the returned questionnaires using statistical data processing. The article presents the partial results of the pilot questionnaire survey and focuses on the attitudes of the three most rewarded groups of respondents - foresters, representatives of nature conservation authorities and members of environmental NGOs. These are supplemented by the other group. The results show the consensus of all groups that the implementation process is full of conflicts, mainly due to the very different attitudes of the stakeholders and also reluctance of authorities concerned to communicate.

Key words:

NATURA 2000, management of protected areas, nature conservation, environmental policy, public perception of nature conservation

Úvod

Implementace soustavy Natura 2000 se jak na evropské, tak lokální úrovni, potýká s rozdílným přístupem a podporou ze strany místních, regionálních i celostátních úřadů státní správy a samosprávy, stejně tak i s nevstřícným přístupem dalších zainteresovaných (zúčastněných) stran. Jak stanovuje samotná směrnice 92/43/EHS o stanovištích, členské státy mají volnost v tom, jak organizovat řízení těchto lokalit.

Vymezením lokalit Natura 2000 ve smyslu zapojení zúčastněných stran při implementaci soustavy u členských států EU se např. zabývá práce Bouwma, Apeldoorn, Kamphorst (2010) či Bouwma et al (2010). Nastran a Pirnat (2012) se ve svém článku zabývají zapojením stakeholderů do plánovací činnosti vymezení oblastí Natura 2000 ve Slovinsku. Co se týče zapojení zúčastněných do plánovacího procesu, je účast ze strany slovinské veřejnosti na nízké úrovni. Značným problémem nízkého zájmu ze strany stakeholderů je nedostatek spolupráce v dřívějších fázích plánování těchto lokalit. Přesto však Nastran a Pirnat (2012) tvrdí, že roste zájem zúčastněných stran, v daném případě se jedná především o vlastníky pozemků, regionálních správ parků a další zainteresované veřejnosti, podílet se na rozhodování a implementaci soustavy. Studie na dané téma byla dále vypracována Apostolopoulou, Drakou, Pedadioti (2012), kteří prováděli analýzu ve 3 řeckých regionech prostřednictvím terénního výzkumu ve vybraných lokalitách. Ve Španělsku se dané problematice věnoval např. Rojas-Briales (2000). Chmielewski, Głogowska (2015) prováděli terénní studii zaměřenou na konflikt informačních a komunikačních technologií v náhodně vybraných oblastech Natura 2000 v Polsku. Výsledky terénní studie ukázali, že ve vybraných regionech jsou lokality Natura 2000 považovány z pohledu místních zúčastněných stran příležitostí pro udržitelný rozvoj regionů. Na druhé straně ze studie vyplývá, že intenzivní rozvoj infrastruktury v Polsku způsobuje početné konflikty v případě investic do obnovitelných zdrojů energie, jako jsou větrné elektrárny, bioplynové stanice atd.

Hodnocení vnímání implementace soustavy NATURA 2000 z pohledu zúčastněných stran v České republice probíhá v rámci projektu IGA LDF MENDELU Zapojení stakeholderů do implementace soustavy Natura 2000 v České republice. Výsledky výstupy tohoto projektu, doplní a budou použity pro srovnání s výsledky studií v dalších zemích EU – Itálie – De Meo et al., 2016, Slovinsko, Slovensko - Brescancin et al., 2018.

Metodika

Výzkumný rámec projektu je rozdělen do čtyř hlavních kroků. Prvním krokem je kvantifikace proměnných prostřednictvím stanovisek a možných názorů zúčastněných subjektů při realizaci sítě Natura 2000 podle klíčových proměnných, tj. relativní význam lidských aktivit v lokalitách Natura 2000, příležitosti a překážky sítě Natura 2000 pro lidské činnosti v daných lokalitách, zahrnutí a demokracie v rozhodovacím procesu soustavy Natura 2000 a spolupráce versus konflikt mezi zúčastněnými stranami.

Druhým krokem je identifikace a klasifikace zúčastněných stran, která proběhne na základě vymezení zájmových lokalit. Pro ty bude jedním určujícím kritériem velikost a diversity biotopů. Druhým kritériem pak budou specifika lokalit ve vazbě na střety ochrany a zájmů vlastníka (např. budovy jako EVL s koloniemi netopýrů). Projekt je zacílen do všech krajů v České republice na následující zúčastněné strany, které jsou rozdělené do 8 hlavních skupin – vlastníci lesů a lesní hospodáři, regionální úřady, obce, vodohospodáři, zájmová sdružení, environmentální NGO, administrativa zvláště chráněných území, církve. Článek prezentuje dílčí výsledky pilotního dotazníkového šetření a zaměřuje se na postoje tří nejzastoupenějších skupin respondentů – praktické lesníky, zástupce orgánů ochrany přírody a členy environmentálních NGO. Ty jsou doplněny o skupinu Ostatní, zahrnující akademickou sféru, krajinné inženýry a obec jako vlastníka lesů.

Dotazníky byly rovněž distribuovány v rámci celé České republiky. Jendak z důvodů reprezentativnosti, jednak přímo nutnosti zohlednit rozdílné přístupy v jednotlivých regionech.

Ve třetím kroku došlo k vytvoření a rozeslání strukturovaného dotazníku respondentům. Dotazník byl sestaven v obdobné formě a na základě podkladů výzkumu v zemích, ve kterých dané šetření již proběhlo (Itálie, Slovinsko a Slovensko). Jejich strukturovaných dotazů na respondenty bylo využito z důvodu následného porovnání našich výsledků s jejich výsledky. Dotazník je rozdělen do 3 tématických okruhů: osobní údaje – tj. údaje o zúčastněné straně, vnímání Natury 2000 a veřejná účast při realizaci sítě Natura 2000.

Článek rámcově prezentuje odpovědi skupin respondentů na vybrané otázky:

- Jak je podle Vašeho názoru důležitá realizace ochrany přírody v rámci soustavy NATURA 2000 na národní úrovni v České republice?
- Může být podle Vašeho názoru soustava Natura 2000 příležitostí pro lidské činnosti prováděné za účelem ekonomického výsledku (ať už přímo nebo nepřímo, uvnitř nebo v bezprostředním okolí chráněných území)?
- Je podle Vašeho názoru soustava Natura 2000 překážkou pro lidské činnosti prováděné za účelem ekonomického výsledku (ať už přímo nebo nepřímo, uvnitř nebo v bezprostředním okolí chráněných území)?
- Srovnajte prosím svoje vnímání vztahů ochrany přírody, hospodářských aktivit a využívání v územích soustavy Natura 2000 v České republice
- Měli jste možnost vyjádřit svůj názor v tomto procesu?
- Myslíte si, že mají všichni účastníci procesu stejné příležitosti k vyjádření svých názorů?
- Myslíte si, že byly Vaše náměty a připomínky brány v úvahu v rámci daného procesu?
- Pokud ANO, byli jste spokojeni se zpětnou vazbou ohledně implementace?
- Jaká byla podle Vás míra zapojení zúčastněných stran do procesu implementace soustavy Natura 2000?
- Jaká je úroveň Vaší důvěry ohledně svého vztahu se zúčastněnými stranami před a po (nebo během) implementačního procesu Natura 2000?
- Zaznamenali jste během procesu implementace Natura 2000 nějaké konflikty mezi zúčastněnými stranami? Pokud ano, popište blíže konflikt, či více konfliktů, které jste zaznamenali
- Jste obecně spokojen s výsledky participačních procesů, do kterých jste byli zapojeni?

Sběr dat probíhal oslovením respondentů mailovou komunikací v období duben 2017 – červen 2018.

Výsledky

Ke dni 30. 6. 2018 bylo sesbíráno 32 dotazníků. Strukturu respondentů z pohledu profese ukazuje tabulka č. 1. Tabulky 2 – 5 shrnují postoje jednotlivých skupin respondentů k vybraným tématům, reprezentovaným otázkami dotazníků.

Tab. 1: Odborná struktura respondentů

Profesní skupina	Působíště	Počet vyplněných dotazníků
Orgán ochrany přírody	Krajský úřad	2
	Správa CHKO	2
	Správa NP	2
	ČIŽP	1
	Celkem	7
Praktický lesník	Lesy ČR, s.p.	5

	Vojenské lesy a statky, s.p.	5
	Obecní a městské lesy	2
	Ostatní	2
	Celkem	14
Environmentální NGO		6
Akademická sféra		2
Krajinový inženýr - OSVČ		2
Vlastník lesů	Obec	1
Celkem		32

Tab. 2: Postoje zástupců orgánů ochrany přírody k implementaci soustavy NATURA 2000 v České republice

Téma	Vyhodnocení
Význam realizace NATURA 2000 na národní úrovni v ČR	Dominantně kladné hodnocení, jeden neutrální názor, žádný záporný
NATURA 2000 jako příležitost pro činnosti, prováděné za účelem ekonomického zisku. Zdůvodnění	NATURA 2000 je příležitost i pro realizaci aktivit, prováděných za účelem ekonomického zisku. Jeden názor je nesouhlasný. Mechanismus je převážně nepřímý – zvýšení atraktivity krajiny pro rekreační aktivity a měkkou turistiku. Druhá možnost je dotační podpora
NATURA 2000 jako překážka činností, prováděné za účelem ekonomického zisku. Zdůvodnění	Názory jsou rozděleny na poloviny. Hlavním důvodem omezování ekonomických aktivit jsou limity, vyplývající z ochrany přírody
Vnímání vztahů Ochrana přírody - Zemědělské činnosti – Rekreační aktivity – Environmentální vzdělávání – Produkční funkce lesů	Zde nepanuje žádné jednoznačné stanovisko. Respondenti převážně vnímají zemědělské činnosti důležitější než ochranu přírody (!), rekreační aktivity i environmentální vzdělávání a stejně významné jako produkční funkci lesů
Měli jste možnost vyjádřit názor v procesu projednávání a schvalování implementace soustavy NATURA 2000?	Všichni respondenti byli zapojeni do projednávání
Mají všichni stejnou možnost vyjádřit názor v procesu projednávání a schvalování implementace soustavy NATURA 2000?	Všichni mají možnost vyjádřit svůj názor k implementaci soustavy NATURA 2000
Byly brány Vaše názory a připomínky v potaz?	Názory a připomínky všech respondentů byly při implementaci brány v potaz
Byli jste spokojeni s respektováním Vašich připomínek?	Ano
Jaká by měla být míra zapojení zúčastněných stran do procesu	Akcentace role Ministerstva životního prostředí, důležitá je spolupráce NGO a vlastníků, Ministerstvo zemědělství by mělo být pouze v roli poradce
Úroveň Vaší důvěry k zúčastněným stranám před a po zkušenosti s implementací soustavy NATURA 2000	Zkušenosti z procesu implementace většinou neovlivnily míru důvěry k jednotlivým zúčastněným stranám. Ta je celkově nejvyšší u Ministerstva životního

	prostředí a u univerzit a výzkumných institucí a nejnižší u mysliveckých sdružení. Lepší obraz po absolvování procesu mají regiony (kraje)
Konflikty v průběhu implementace soustavy Natura 2000. Čeho se týkaly?	Všichni respondenti zaznamenali konflikty. Jejich principem je především nedůvěra k orgánům ochrany přírody a nedostatečná informovanost vlastníků v rámci procesu
Spokojenost s výsledkem procesů, do kterých byli respondenti zapojeni	Mezi respondenty panuje spokojenost s výsledkem procesů, do kterých byli zapojeni

Odpovědi odráží fakt, že se oslovení pracovníci orgánů ochrany přírody věnují implementaci soustavy NATURA 2000 dlouhodobě. Jejich pracovní náplní je jak projednávání všech stupňů implementace s ostatními stakeholdery, tak především finální realizace – tj. vyhlášení chráněného území a zpracování zásad managementu. Souvislosti proto vnímají komplexně, s ohledem na cíl implementace.

Tab. 3: Postoje praktických lesníků k implementaci soustavy NATURA 2000 v České republice

Téma	Vyhodnocení
Význam realizace NATURA 2000 na národní úrovni v ČR	Nejednoznačný postoj, variabilita názorů je na celé škále od velmi důležité po zcela zbytečnou
NATURA 2000 jako příležitost pro činnosti, prováděné za účelem ekonomického zisku. Zdůvodnění	Mírně převažuje přesvědčení, že i NATURA 2000 může představovat příležitost pro ekonomické aktivity, převážně turismus a dotace jako mechanismus
NATURA 2000 jako překážka činností, prováděné za účelem ekonomického zisku. Zdůvodnění	Jedná se jednoznačně o překážku (jen dva názory soustavu jako překážku nevnímají). Hlavním mechanismem je omezení hospodaření
Vnímání vztahů Ochrana přírody - Zemědělské činnosti – Rekreační aktivity – Environmentální vzdělávání – Produkční funkce lesů	V žádném bodě nepanuje jednoznačný či významně převažující názor o nadřazenosti jeho významu nad ostatními
Měli jste možnost vyjádřit názor v procesu projednávání a schvalování implementace soustavy NATURA 2000?	Dvě třetiny respondentů měli možnost se k procesu vyjádřit, třetina nikoliv.
Mají všichni stejnou možnost vyjádřit názor v procesu projednávání a schvalování implementace soustavy NATURA 2000?	Všichni stakeholdeři nemají stejnou možnost se k implementaci soustavy vyjádřit
Byly brány Vaše názory a připomínky v potaz?	Těsná většina respondentů uvádí, že jejich názory a připomínky nebyly brány v potaz
Byli jste spokojeni s respektováním Vašich připomínek?	Těsná většina respondentů nebyla spokojena s respektováním svých připomínek
Jaká by měla být míra zapojení zúčastněných stran do procesu	Nejvýznamnější u Ministerstva životního prostředí, dále u Ministerstva zemědělství.

Úroveň Vaší důvěry k zúčastněným stranám před a po zkušenosti s implementací soustavy NATURA 2000	Zkušenosti s procesem implementace neovlivnily důvěru v jednotlivé zúčastněné strany. Nízká je u Evropské unie i Ministerstva životního prostředí, střední u Ministerstva zemědělství a regionů. Nejdůvěryhodnější jsou vlastníci lesů
Konflikty v průběhu implementace soustavy Natura 2000. Čeho se týkaly?	Prakticky všichni respondenti (až na dva) vnímají konflikty v průběhu implementace. Hlavním důvodem je neakceptování připomínek lesníků a vlastníků lesů orgány ochrany přírody.
Spokojenost s výsledkem procesů, do kterých byli respondenti zapojeni	Respondenti nejsou až na jednu výjimku spokojeni s výsledkem procesů implementace, kterých se zúčastnili

Z odpovědí skupiny praktických lesníků je zřejmé, že se v nich odráží zodpovědnost za majetek, pracovníky i hospodaření celkově, nutnost generovat zisk, ale rovněž odlišné vnitřní přístupy k lesním ekosystémům a potažmo lesnímu hospodaření. Intenzivní požadavky na ekonomicky výnosné lesní hospodaření se zaměřením na dřevoprodukční funkci jsou přirozeně v rozporu s principy ochrany přírody a ekologické stability, proto jim v řadě případů nelze vyhovět, což vede k nespokojenosti s akceptováním připomínek lesníků.

Odpovědi současně odráží zkušenosti s tím, jak požadavky na různé evidence dokumentů a úřední postupy komplikují a protahují administrativu hospodaření. Zásadní rozdíl oproti první skupině je v tom, že u oslovených úředníků je implementace soustavy NATURA 2000 hlavním cílem jejich práce, kdežto u praktických lesníků pouze jeden z (méně důležitých) aspektů, kterým musí věnovat svoji pracovní náplň.

Tab. 4: Postoje členů environmentální nevládních neziskových organizací k implementaci soustavy NATURA 2000 v České republice

Téma	Vyhodnocení
Význam realizace NATURA 2000 na národní úrovni v ČR	NATURA 2000 je vnímána jako velmi významná nebo významná
NATURA 2000 jako příležitost pro činnosti, prováděné za účelem ekonomického zisku. Zdůvodnění	Soustava představuje příležitost pro rozvoj ekonomických aktivit. Nástroji jsou turismus a dotace
NATURA 2000 jako překážka činností, prováděné za účelem ekonomického zisku. Zdůvodnění	NATURA 2000 představuje překážku pro ekonomické činnosti, především z důvodů limitů ochrany přírody. Jeden respondent ji jako překážku nevidí
Vnímání vztahů Ochrana přírody - Zemědělské činnosti – Rekreační aktivity – Environmentální vzdělávání – Produkční funkce lesů	Ochrana přírody jednoznačně vnímána jako důležitější než zemědělské činnosti, rekreační aktivity i produkční funkce lesů. Zemědělské činnosti jsou vnímány jako významnější než environmentální vzdělávání. Ostatní výsledky jsou různorodé
Měli jste možnost vyjádřit názor v procesu projednávání a schvalování implementace soustavy NATURA 2000?	Všichni respondenti měli možnost se v procesu implementace vyjádřit
Mají všichni stejnou možnost vyjádřit názor v procesu projednávání a schvalování implementace soustavy NATURA 2000?	Převažuje názor, že nemají všechny strany stejnou možnost se do procesu zapojit.

	Důvodem je nevstřícnost úřadů a jejich neochota informovat vlastníky
Byly brány Vaše názory a připomínky v potaz?	Převážně ano, ale záleželo na jednotlivých jednáních
Byli jste spokojeni s respektováním Vašich připomínek?	Respondenti nemají jednoznačný názor. Ten odráží konkrétní dobré i špatné zkušenosti.
Jaká by měla být míra zapojení zúčastněných stran do procesu	Jednoznačně převažuje názor, že by všechny zúčastněné strany měly být maximálně zapojeny do procesu implementace (od informací až po spolurozhodování). Nejednoznačné je to pouze u mysliveckých sdružení a u obcí, ale i zde je převážně vnímána nutnost širokého zapojení do procesu
Úroveň Vaší důvěry k zúčastněným stranám před a po zkušenosti s implementací soustavy NATURA 2000	Důvěra k EU, ministerstvům, regionům, NGO, i vzdělávacím a výzkumným institucím, nižší je u vlastníků lesů a u obcí a shodně minimální je u mysliveckých sdružení
Konflikty v průběhu implementace soustavy Natura 2000. Čeho se týkaly?	Všichni respondenti zaznamenaly konflikty v průběhu procesu implementace. Nesouhlas vlastníků s opatřeními ochrany přírody
Spokojenost s výsledkem procesů, do kterých byli respondenti zapojeni	Převažuje spokojenost, zejména v porovnání průběhu s výsledkem

Hlavní odlišností skupiny respondentů environmentální nevládní neziskové organizace je primární nulová míra zodpovědnosti za celý proces. To ovšem neznamená, že by se na něm respondenti nepodíleli i v jiných rolích – ať už jako hospodáři jako pracovníci Pozemkových spolků či odborníci na jednotlivé aspekty ochrany přírody, zpracovávající mj. plány péče o skladebné prvky soustavy NATURA 2000. Dalším důležitým aspektem je přirozené vnímání ochrany přírody jako priority a báze, od které se odráží i požadavky na hospodaření v lesích. Proto jsou názorově blíží k pracovníkům orgánů ochrany přírody než praktickým lesníkům.

Z absence (příp. malé míry) zodpovědnosti za řešená území (stav, ekonomický výsledek hospodaření) mohou pramenit požadavky, které jdou nad rámec multifunkčního obhospodařování lesů v prvcích Natury a proto ani u této skupiny není jednoznačný názor na akceptaci připomínek NGO.

Tab. 5: Postoje skupiny Ostatní k implementaci soustavy NATURA 2000 v České republice

Téma	Vyhodnocení
Význam realizace NATURA 2000 na národní úrovni v ČR	Natura 2000 na národní úrovni významná až velmi významná, není záporný názor
NATURA 2000 jako příležitost pro činnosti, prováděné za účelem ekonomického zisku. Zdůvodnění	Všichni respondenti vnímají soustavu jako příležitost pro ekonomické aktivity. Kromě dotací a turismu je dalším mechanismem zvyšování ekologické stability a tím i snižování nutnosti nákladů na likvidaci škod a kalamit
NATURA 2000 jako překážka činností, prováděné za účelem ekonomického zisku. Zdůvodnění	Stejně tak je NATURA 2000 jednoznačně vnímána jako překážka pro ekonomické aktivity. Důvodem jsou limity z hlediska

	ochrany přírody. Ty však mohou být vnímány i kladně, protože řada hospodářských aktivit může mít negativní environmentální dopady
Vnímání vztahů Ochrana přírody - Zemědělské činnosti – Rekreační aktivity – Environmentální vzdělávání – Produkční funkce lesů	Ochrana přírody je jednoznačně vnímána jako nejvýznamnější aktivita. Stejný význam je přisuzován produkčním funkcím lesů a zemědělským aktivitám. Vnímání významu ostatních aktivit je různorodé
Měli jste možnost vyjádřit názor v procesu projednávání a schvalování implementace soustavy NATURA 2000?	Všichni respondenti měli možnost se vyjádřit k procesu implementace soustavy NATURA 2000.
Mají všichni stejnou možnost vyjádřit názor v procesu projednávání a schvalování implementace soustavy NATURA 2000?	Všechny zúčastněné strany nemají stejnou možnost se zapojit do procesu implementace. Důvodem je především principiální nevstřícnost úřadů a rovněž nevyrovnané role jednotlivých účastníků
Byly brány Vaše názory a připomínky v potaz?	V mírné většině případů ano
Byli jste spokojeni s respektováním Vašich připomínek?	U respondentů převažuje spíše nespokojenost se způsobem respektování jejich připomínek
Jaká by měla být míra zapojení zúčastněných stran do procesu	Kromě mysliveckých sdružení by všichni ostatní stakeholdeři měli být intenzivně zapojeni do procesu implementace
Úroveň Vaší důvěry k zúčastněným stranám před a po zkušenosti s implementací soustavy NATURA 2000	Kromě Evropské unie, Ministerstva životního prostředí a univerzit a výzkumných institucí, u kterých je střední, je úroveň důvěry v jednotlivé zúčastněné strany nízká a procesem neovlivněná
Konflikty v průběhu implementace soustavy Natura 2000. Čeho se týkaly?	Respondenti až na jednoho zaznamenali konflikty v průběhu implementace. Jejich důvody spatřují ve vzájemné nedůvěře diskutujících stran.
Spokojenost s výsledkem procesů, do kterých byli respondenti zapojeni	Převažuje mírná spokojenost s výsledkem procesů.

Skupina ostatní je poměrně různorodá, přesto se jedná o poměrně shodné postoje k jednotlivým otázkám. To lze interpretovat především jistým odstupem, který tito respondenti mohou mít. Ač se na implementaci Natury podíleli, přesto nenesou ani přímou zodpovědnost jako pracovníci orgánů ochrany přírody nebo praktičtí lesníci, ani nemusí mít intenzivní a nadstandardní sounáležitost ve srovnání s členy environmentálních NGO.

Diskuze

Ve srovnání se studiemi z jiných zemí, především z Itálie (De Meo a kol. 2016) a Slovinska (Nastran, Pirnat 2012) je patrný intenzivní střet mezi ochranou přírody a lesním hospodařením. Ten je v České republice dán dlouhodobě a pramení především z nekompromisních postojů obou stran. Stejně tak je zde patrná nedůvěra a nedobré zkušenosti téměř všech stran s implementací a kvalitou legislativních procesů. Proto se v dotaznících odráží jak rozporuplné postoje k roli EU, tak Ministerstva zemědělství i ministerstva životního prostředí.

Významná část respondentů odkazovala na malou srozumitelnost či relevantnost dotazníků. Ta opět pramenila především z rozdílných přístupů v jednotlivých zemích. Zejména

otázky týkající se role EU byly brány jako nerelevantní, příp. určené jiné skupině respondentů. Respondenti proto dotazník považovali za příliš teoretický, málo řešící praktické aspekty implementace. Na druhou stranu, otázky, týkající se především reflektováním požadavků či příčin konfliktů byly vyplňovány velmi obšírně.

Z výše uvedeného je patrné, že na základě dalšího srovnání s přístupy v ostatních zemích vyplývá nutnost doplnění či úprav dotazníku tak, aby zůstala zachována možnost komparace výsledků mezi jednotlivými státy, avšak při respektování jejich specifík.

Shrnutí

Z šetření vyplývá jednotná shoda, že respondenti napříč skupinami vnímají soustavu NATURA 2000 jako překážku pro ekonomické činnosti a to především z důvodů omezení, která vyplývají z požadavků ochrany přírody. Současně je však převážně vnímána jako příležitost pro rozvoje některých ekonomických aktivit. Hlavním mechanismem je turismus a rekreační aktivity, spojené se zachováním atraktivity chráněného území. Dalším podpůrným mechanismem je pak čerpání dotací na přírodě blízké hospodaření. Byť je jejich výše z pohledu některých praktických lesníků nedostačující. Respondenti se jen částečně rozcházejí v hodnocení významnosti soustavy NATURA 2000 v České republice – pracovníci OOP, členové environmentálních NGO i skupiny Ostatní se shodují na její významnosti, praktičtí lesníci nemají na tuto problematiku jednotný názor.

Je pozoruhodné, že z hlediska významu vybraných aktivit vnímají pracovníci OOP zemědělské činnosti jako důležitější než všechny ostatní, včetně ochrany přírody a environmentální osvěty. Na významnosti ochrany přírody se naopak shodují skupiny environmentální NGO a Ostatní.

Zásadním, ale očekávaným, poznatkem je patrná shoda všech skupin, že proces implementace je plný střetů a konfliktů, především v důsledku zcela odlišných postojů stakeholderů. Z hlediska praktických lesníků, ale i environmentálních NGO se rovněž jedná o důsledek malé vstřícnosti dotčených úřadů ke komunikaci.

Článek vznikl jako výstup projektu IGA LDF MENDELU č. LDF-VP-2017025 Zapojení stakeholderů do implementace soustavy Natura 2000 v České republice.

Literatura:

- APOSTOLOPOULOU, E., DRAKOU, E.G., PEDIADITI, K., 2012: Participation in the management of Greek Natura 2000 sites: Evidence from across-level analysis. Elsevier, Journal of Environmental Management, 113, s. 308-318.
- BRESCANCIN, F., DOBŠINSKÁ, Z., DE MEO, I., ŠÁLKA, J. AND PALETTO, A., 2018. Analysis of stakeholders' involvement in the implementation of the Natura 2000 network in Slovakia. Forest Policy and Economics, 89, pp.22-30.
- BOUWMA, I. ET AL., 2010: Natura 2000 – Addressing conflicts and promoting benefits. Alterra, Wageningen, The Netherlands.
- BOUWMA, I.M., APELDOORN, R., KAMPHORST, D.A., 2010: Current practices in solving multiple use issues of Natura 2000 sites: Conflict management strategies and participatory approaches.
- DE MEO, I., BRESCANCIN, F., GRAZIANI, A. AND PALETTO, A., 2016. Management of Natura 2000 sites in Italy: An exploratory study on stakeholders' opinions. J. For. Sci, 62(11), pp.511-520.
- CHMIELEWSKI, W., GŁOGOWSKA, M., 2015: Implementation of the Natura 2000 Network in Poland – an Opportunity or a Threat to Sustainable Development of Rural Areas? Study on Local Stakeholders' Perception1. Eastern European Countryside, č. 21. DOI: 10.1515/eec-2015-0008.

- NASTRAN, M., PIRNAT, J., 2012: Stakeholder Participation in Planning of the Protected Natural Areas: Slovenia. Biotechnical Faculty, University of Ljubljana. DOI: 10.5673/sip.50.2.1.
- ROJAS-BRIALES, E., 2000: Socio-economics of nature protection policies in the perspective of the implementation of Natura 2000 Network: the Spanish case. Forestry, r. 73, č. 2. Alterra, Wageningen, The Netherlands.

Kontaktní adresy autorů:

- Ing. Michaela Venzlů, Ústav inženýrských staveb a tvorby a ochrany krajiny, Lesnická a dřevařská fakulta, Mendelova univerzita v Brně, Zemědělská 3, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: michaela.venzlu@mendelu.cz
- Ing. Jiří Schneider, Ph.D., Ústav environmentalistiky a přírodních zdrojů, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 200/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: jiri.schneider@mendelu.cz
- Ing. Jitka Fialová, MSc., Ph.D., Ústav inženýrských staveb a tvorby a ochrany krajiny, Lesnická a dřevařská fakulta, Mendelova univerzita v Brně, Zemědělská 3, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: jitka.fialova@mendelu.cz

Typológia obcí okresu Levice z aspektu vybraných príčin smrti

Typology of Municipalities in Levice District from an Aspect of Selected Causes of Death

Katarína Vilinová, Alena Dubcová, Gabriela Repaská

Abstrakt:

Jedným z demografických procesov, ktorý vyvoláva zmeny v geografických a sociálnych štruktúrach je úmrtnosť obyvateľstva. Svoje špecifické znaky má tento proces aj v jednotlivých okresoch Slovenska. Cieľom príspevku je vytvorenie typológie obcí okresu Levice z aspektu vybraných príčin smrti. Medzi ukazovatele, ktoré vstupovali do typológie obcí v okrese Levice, patrilo päť najčastejších príčin úmrtnosti: choroby obehovej sústavy, nádorové ochorenia, choroby tráviacej sústavy, vonkajšie príčiny úmrtnosti a choroby dýchacej sústavy. Typológia obcí vychádzala z piatich najčastejších príčin úmrtnosti, ktorú sme analyzovali za roky 2008 a 2014. Dôraz bol daný na štruktúru obyvateľstva podľa pohlavia a ich priestorové disparity. Empirický príklad zvolený na základe štatistických údajov o úmrtnosti na obecnej úrovni tak poukáže na užitočnosť zhlukovej metódy ako jednej z matematicko-štatistických metód. Okrem tejto metódy sú v článku využité analytické, syntetické, grafické a kartografické metódy.

Kľúčové slová:

úmrtnosť, príčiny úmrtnosti, zhluková metóda, okres Levice, obec

Abstract:

One of the demographical processes which induces changes in geographical and social structures is the mortality. Its specific character has this process also in individual districts of Slovakia. The aim of this paper is creating a typology of municipalities in Levice district from the aspect of selected causes of death. Among the indicators that entered the typology of municipalities in the district of Levice were the five most frequent causes of mortality: circulatory system diseases, cancer, diseases of the digestive system, external causes of mortality and respiratory diseases. The typology of municipalities was based on the five most common causes of mortality that we analyzed for 2008 and 2014. Emphasis was placed on the structure of the population by gender and their spatial disparities. Empirical example chosen on the basis of statistical data of migration at the municipalities level that points to the usefulness of cluster method as one of the mathematical and statistical method. In addition to this method are used in the paper analytical, synthetical, graphical and cartographical methods.

Key words:

mortality, causes of death, cluster method, district of Levice, municipality

Úvod

Úmrtnostné pomery na Slovensku sú ukazovateľom zdravotnej a socioekonomickej situácie obyvateľstva. Vývoj strednej dĺžky, špecifická úmrtnosť či najčastejšie príčiny smrti poukazujú na zdravotný stav obyvateľstva. Zdravotný stav je výsledkom vzájomného pôsobenia komplexu faktorov, kde sa okrem prírodného prostredia uplatňujú aj vplyvy genetické, stav sociálneho prostredia, pracovného prostredia ale aj úroveň zdravotníckych služieb a ich dostupnosť. Úroveň zdravia je znakom prosperity spoločnosti, jej ekonomickej,

politickej a humánnej vyspelosti. Má základný význam pre reprodukčný proces a rozvoj pracovného potenciálu a tým aj pre celkový ekonomický rast krajiny (Káčerová a Nováková, 2015). Úmrtnosť obyvateľstva patrí medzi dôležité demografické ukazovatele ovplyvňujúce demografický vývoj obyvateľstva. Je determinovaná demografickými, socioekonomickými, ekologickými a inými faktormi a mení priestorové rozloženie obyvateľstva. Cieľom príspevku je vytvorenie typológie obcí okresu Levice z aspektu vybraných príčin smrti a poukázať na ich priestorové špecifiká za pomoci zhlukovej metódy.

Teoreticko - metodické východiská problematiky

Na zdravotný stav obyvateľstva Slovenska a úroveň jeho úmrtnosti negatívne vplývalo aj stagnácia zdravotníckej starostlivosti, postupné zastarávanie technického vybavenia, jeho nedostatočná kapacita a len minimálna možnosť importu nových liečiv, techniky a zavádzania inovatívnych liečebných postupov. Súčasne s tým dochádzalo k zhoršovaniu životného prostredia. Rástol podiel osôb pracujúcich v rizikových zamestnaniach a spolu s nadmerným konzumom lacných štátom dotovaných potravín (tzv. politika plných žalúdkov a vznik špecifickej konzumnej spoločnosti), alkoholizmom a rastúcou prevalenciou fajčenia tabakových výrobkov dochádzalo medzigeneračne k akumulácii negatívnych faktorov zdravotného stavu (Kučera, 1994). Začiatok 90. rokov minulého storočia priniesol novú vývojovú etapu v úmrtnostných pomeroch na Slovensku. Jej hlavným znakom je viac menej kontinuálne znižovanie celkovej intenzity úmrtnosti a predlžovanie života (Mészáros, 2008).

Podľa Burcina s Kučerom (2008) za zlepšovaním úmrtnostných pomerov a zdravotného stavu obyvateľstva po roku 1989 môže niekoľko navzájom spolupôsobiacich faktorov. Predovšetkým je to skvalitnenie zdravotnej starostlivosti, ktoré bolo umožnené jednak rastúcim objemom financií smerujúcich do zdravotníctva, ďalej otvorením trhu a možnosťou výmeny skúseností, prístupom k najnovším zdravotníckym technikám, metódam, liečebným postupom a tiež dostupnosťou širokej škály najmodernejších liečiv a prístrojovej techniky.

V ďalšom období však odlišné vývojové trendy v úmrtnostných pomeroch spôsobili opätovné prehĺbvanie diferencií. Hlavným hnacím prvkom pozitívneho vývoja v úmrtnostných pomeroch v západnom bloku bolo najmä znižovanie úmrtnosti na kardiovaskulárne ochorenie, niektoré formy onkologických ochorení a tiež posuny v prevencii ochorení spojených s niektorými behaviorálnymi faktormi ako je napríklad fajčenie, konzumácia alkoholu a pod. Dominantné postavenie kardiovaskulárnych a onkologických ochorení spolu s ďalšími zmenami v epidemiologickej situácii spôsobili, že intenzitou sa ostatné skupiny príčin smrti už od seba príliš neodlišujú. V prvom desaťročí po druhej svetovej vojne bol na Slovensku dovŕšený pokles úmrtnosti na infekčné a epidemiologické ochorenia. Ich intenzita sa už v 60. rokoch stabilizovala na veľmi nízkej úrovni a v súčasnosti prispievajú zanedbateľnou mierou k celkovej úmrtnosti. Približne až do polovice 80. rokov zostávala pomerne nepriaznivá situácia v prípade ochorení dýchacej sústavy. V ďalšom vývoji však identifikujeme jej pokles, no aj napriek tomu zostáva treťou najdôležitejšou skupinou príčin smrti na Slovensku (Šprocha et al, 2015).

Regionálne rozdiely v úmrtnosti môžu odrážať sociálno-ekonomické a etnické rozdiely medzi regiónmi. Vzťah medzi vzdelaním, nezamestnanosťou, príjmom, rómskym obyvateľstvom a regionálnou úmrtnosťou v Slovenskej republike, ktorý je veľmi dôležitý analyzujú (Rosičová et al., 2014, Rosičová et al., 2011, Rosičová et al., 2009).

Problematika úmrtnosti ako jedného z demografických procesov je rozpracovaná aj v prácach geografického charakteru (Jurčová, 2000, Vilinová, 2012a, Vilinová, 2012b, Kážmer, Križan, 2010, Hübelová, 2014, Vilinová et al, 2017).

V predkladanom príspevku bola úmrtnosť obyvateľstva v zmysle pohlavnej štruktúry sledovaná prostredníctvom nasledovných príčin smrti – choroby obehovej sústavy, nádory, choroby tráviacej sústavy, choroby dýchacej sústavy, vonkajšie príčiny za roky 2008 a 2014. Pre kvalitatívne znázornenie priestorových disparít prostredníctvom zvolených ukazovateľov v okrese Levice bola z matematických metód použitá metóda hierarchickej zhlukovej metódy. Úlohou tejto matematicko-štatistickej metódy bolo zlúčiť jednotky súboru (v našom prípade

okresy) do skupín (hlukov) podľa sledovaných ukazovateľov tak, aby vnútorná homogenita bola čo najväčšia a zároveň aby jej rozdiely medzihlukmi boli čo najväčšie (Chajdiak et al., 1999). Počethlukov sa na začiatkuhlukového algoritmu rovná počtu okresov a na konci všetky okresy tvoria jedenhluk. Zároveň každýhluk na nižšej úrovni je časťouhluku na vyššej úrovni. Objekty sahlukujú podľa vzájomnej podobnosti, t.j. novýhluk vytvorí najprv dva objekty, ktoré sú si najviac podobné. Objekty rôznychhlukov sú si podobné čo najmenej. Novoutvorenýhluk môže vytvoriť ďalšíhluk buď s iným objektom alebo s inýmhlukom. Na rozdelenie dohlukov bolo potrebné zvoliť kritérium vzájomnej podobnosti, pričom ako miery podobnosti, resp. odlišnosti objektov sme použili miery vzdialenosti objektov v n-rozmernom priestore. Pre výpočet miery vzdialenosti, vyjadrujúcej podobnosť okresov, bola použitá euklidovská vzdialenosť.

$$d_E(A_i, A_j) = \sqrt{\sum_{k=1}^p (a_{ik} - a_{jk})^2}$$

$d_E(A_i, A_j)$... je vzdialenosť medzi objektmi A_i a A_j

a_{ik} je p -thmú x-tej charakteristiky (ukazovateľa) u i-teho objektu (okresu),

a_{jk} je p -thmú x-tej charakteristiky (ukazovateľa) u j-teho objektu (okresu),

p počet premenných

Pri syntéze bola aplikovaná jedna z najpoužívanejších hierarchických metódhlukovania t.j. Wardova metóda. Táto metóda minimalizuje celkový počet štvorcov odchýlok všetkých hodnôt od príslušnýchhlukových priemerov, t.j. minimalizácia C_1 (Wardovo kritérium):

$$C_1 = \sum_{h=1}^k \sum_{i=1}^{n_h} \sum_{j=1}^p (x_{hij} - \bar{x}_{hj})^2$$

k počethlukov

n_h počet objektov (obcí) v h-tomhluku

p počet premenných

$\bar{x}$... vnútrohlukový priemer

Použitiehlukovej analýzy vo vedeckých prácach zaoberajúcich sa regionálnymi rozdielmi v úmrtnosti bolo spracované Dzúrovou (1989). Metódahlukovej analýzy bola použitá pri skúmaní okresov ČSR podľa príčin smrti.

Databázu o príčinách smrti v obciach okresu Levice sme čerpali zo stránky Štatistického úradu. Vzhľadom k štruktúre a početnosti jednotlivých príčin smrti sme vybrali päť najčastejších príčin, na ktoré obyvatelia týchto obcí zomierali. Patrili k nim: choroby obehovej sústavy, nádory, choroby tráviacej sústavy, choroby dýchacej sústavy a vonkajšie príčiny. Hrubé miery úmrtnosti na dané príčiny tvorili vstupnú databázu procesuhlukovania v programe STATISTIKA. Procesuhlukovania daných ukazovateľov predchádzala ich štandardizácia. Pred samotným procesomhlukovania sme dohlukovania nezahrnuli obce, kde nezomrel ani jedenobyvateľ na danú príčinu. Tieto obce boli v legende označené ako obce "bez výskytu príčiny smrti". Ďalším krokom, ku ktorému sme pred typológiou museli pristúpiť bolo to, že sme z nej vylúčili obce, kde zomrel iba jedenobyvateľ na jednu z vybraných piatich príčin (vylúčené z typológie).

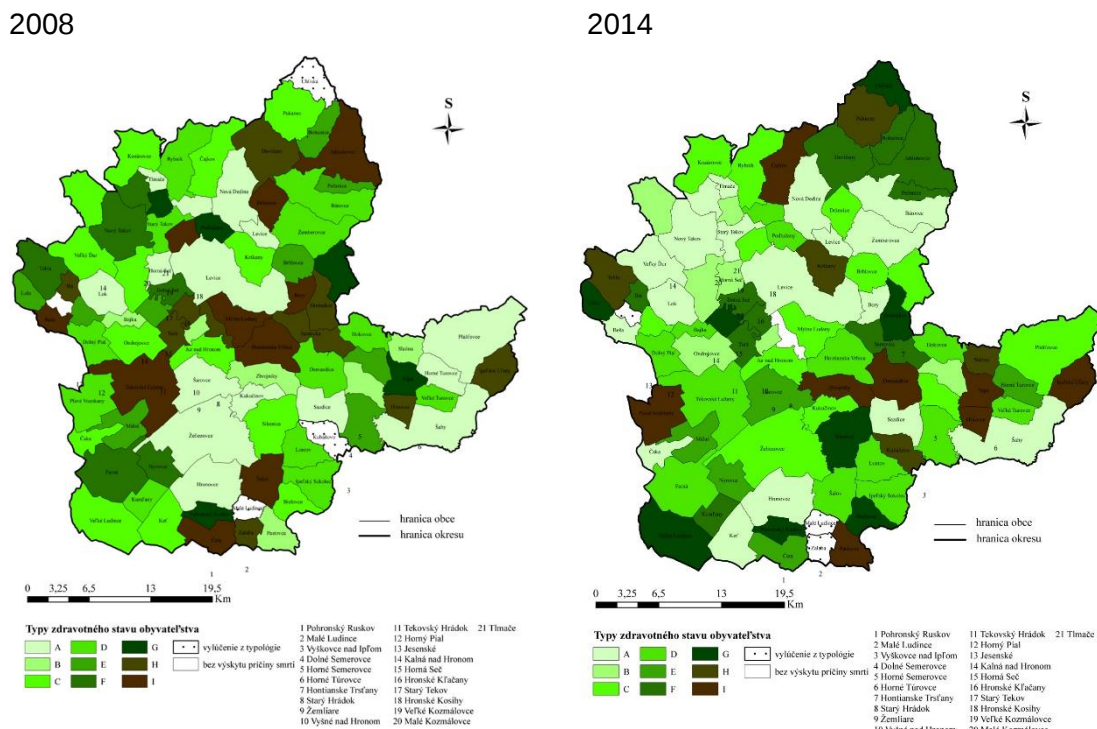
Výsledkomhlukovania, ktoré sme samostatne vytvorili v rokoch 2008 a 2014, pre skupinu mužov, žien a spolu bola typológia. Na základe vytvorenej typológie sme identifikovali vytvorenéhluky, ktoré sa v závislosti od príčin úmrtnosti menili. Každý vytvorený typ regiónu bol špecifikovaný z hľadiska vzájomného pôsobenia jednotlivých ukazovateľov. Každý jedenhluk tvorí niekoľko obcí. Nasledujúcim krokom bolo kategorizovanie a charakterizovanie vytvorenýchhlukov na základe početnosti výskytu v okrese Levice. Hluky s podpriemerným výskytom boli zaradené k najlepším (A), čím bol výskyt úmrtnosti na danú príčinu úmrtní vyšší, tým viac spadalihluky do vyššej kategórie (H-I, v závislosti od početnosti).

Typizácia obcí okresu Levice podľa najčastejších príčin smrti

Okres Levice sa rozprestiera na západnom Slovensku. Z administratívno-správneho hľadiska okres zaraďujeme do Nitrianskeho samosprávneho kraja. Na severe hraničí s okresom Žarnovica, na východe s Krupinou, Banskou Štiavnicou a Veľkým Krtíšom, na juhu s Maďarskou republikou, na juhozápade s okresom Nové Zámky, na severozápade s okresom Nitra a okresom Zlaté Moravce. Okres Levice sa skladá z 85 obcí a zo 4 miest (Levice, Šahy, Želiezovce a Tlmače). Rozloha okresu je 1 551,14 km², čo predstavuje 3,2 % územia SR a k 31.12.2017 je rozlohovo najväčším okresom na Slovensku.

Najzastúpenejším typom v sledovaných rokoch bol typ A. Práve v roku 2008 do neho patrilo 14 obcí (16 % obcí okresu), ktoré ležia v centrálnej a východnej časti okresu Levice. V obciach obsiahnutých v **zhluku A** boli podpriemerné hodnoty úmrtnosti na všetky vybrané príčiny úmrtí. V roku 2014 patrilo do daného zhluku 17 obcí (19 % obcí okresu), tieto obce lokalizujeme v severnej polovici územia okresu Levice. Na rozdiel od roku 2008 sa však v uvedenom zhluku, ktorý je charakterizovaný ako najlepší vyskytli úmrtia na choroby obehovej sústavy v 10 obciach. Ostatné príčiny úmrtnosti obyvateľstva vykazovali podpriemerné hodnoty. Do **zhluku B** patrí v oboch analyzovaných rokoch 6 obcí (7 % obcí okresu v oboch rokoch). V týchto obciach evidujeme podpriemerné hodnoty na vybrané príčiny smrti, s výnimkou vonkajších príčin. **Zhluk C** je charakterizovaný ako zhluk, ktorý je z hľadiska zdravotného stavu obyvateľstva tretím najlepším. Do analyzovaného zhluku možno zaradiť v oboch porovnávaných rokoch rovnako 13 obcí (15 % obcí okresu – 2008, 14 % obcí okresu – 2014). Tieto obce ležia v centrálnej a západnej časti územia okresu Levice. Pre rok 2008 sú v zhluku C dosiahnuté nadpriemerné hodnoty úmrtí na choroby obehovej sústavy (7 obcí) a choroby dýchacej sústavy (7 obcí). Naopak v roku 2014 neevidujeme v týchto obciach ani jedno úmrtie spôsobené chorobami obehovej sústavy, avšak v 6 obciach zomreli obyvatelia na nádorové ochorenia. Ďalší vytvorený **zhluk D** je v roku 2008 tvorený 12 obcami (13 % obcí okresu), ktoré ležia najmä vo východnej časti územia okresu Levice. V týchto obciach dominovali úmrtia spôsobené nádormi. Ostatné príčiny úmrtnosti sú však podpriemerné. V roku 2014 je analyzovaný typ zhluku zastúpený 13 obcami (15 % obcí okresu Levice). Na rozdiel od roku 2008 v zhluku D jednoznačne dominujú úmrtia spojené s chorobami tráviacej sústavy. V roku 2008 patrilo do **zhluku E** 9 obcí (10 % obcí okresu). Všetkých 9 obcí vykazuje nadpriemerné hodnoty úmrtí zapríčinené nádormi, v 4 obciach sa k nádorom pripájajú aj úmrtia spojené s chorobami obehovej sústavy. Na choroby dýchacej sústavy však v týchto obciach nezomrel ani jeden človek. V jednej obci zomrel človek na choroby tráviacej sústavy. V roku 2014 patrilo do študovaného zhluku iba 5 obcí (6 % obcí okresu). Rovnako ako v roku 2008, aj v tomto roku dominovali úmrtia na nádorové ochorenia. Nadpriemerné hodnoty úmrtí na choroby obehovej sústavy a choroby tráviacej sústavy vykazuje v roku 2008 celkovo 6 obcí zoskupených v **zhluku F**. Tieto obce lokalizujeme na severovýchodne územia okresu Levice. Zaujímavosťou je, že v týchto obciach v roku 2008 nezomrel ani jeden obyvateľ na choroby dýchacej sústavy a vonkajšie príčiny. V roku 2014 patrilo do analyzovaného zhluku 10 obcí (11 % obcí okresu). V tomto zhluku sa začínajú objavovať nadpriemerné hodnoty u všetkých piatich príčinách smrti, avšak jednoznačne dominovali úmrtia na nádory a choroby obehovej sústavy. Tretím najhorším typom zdravotného stavu obyvateľstva je **zhluk G**. Do tohto zhluku patrilo v roku 2008 iba 5 obcí (6 % obcí okresu). V týchto obciach ležiacich na východe okresu Levice zomierali ľudia najmä na choroby tráviacej sústavy. V roku 2014 patrilo do zhluku G už 8 obcí. (9 % obcí okresu). V obciach zoskupených v tomto zhluku zomierali obyvatelia najviac na choroby obehovej sústavy. Obce, ktoré spadajú do **zhluku H** sú charakteristické nadpriemernými hodnotami na vybrané príčiny. V roku 2014 patrilo do tohto zhluku 10 obcí (11 % obcí okresu). Zhluk H vykazoval v roku 2008 nadpriemerné hodnoty pri všetkých vybraných príčinách smrti, avšak dominantnými príčinami boli úmrtia na nádory a choroby obehovej sústavy. V roku 2014 patrilo do zhluku H o 5 obcí menej (6 % obcí okresu). V týchto obciach dominovali úmrtia na všetky vybrané príčiny smrti s výnimkou úmrtí na choroby tráviacej sústavy. Z hľadiska analýzy vybraných príčin je **zhluk I** považovaný za zhluk, ktorý dosahoval veľmi nepriaznivé hodnoty. Do tohto zhluku patrilo v roku 2008 až 10 obcí (11 % obcí okresu). Tieto obce možno nájsť v centrálnej časti územia. Dominantnými boli úmrtia na

vonkajšie príčiny, avšak ostatné príčiny vykazujú nadpriemerné hodnoty vo všetkých 10 obciach. Do zhluku I patrilo v roku 2014 8 obcí (9 % obcí okresu). Vybrané príčiny úmrtí opäť dosahujú nadpriemerné hodnoty v každej obci. K dominantným príčinám úmrtnosti patrili úmrtia na nádory a choroby tráviacej sústavy.

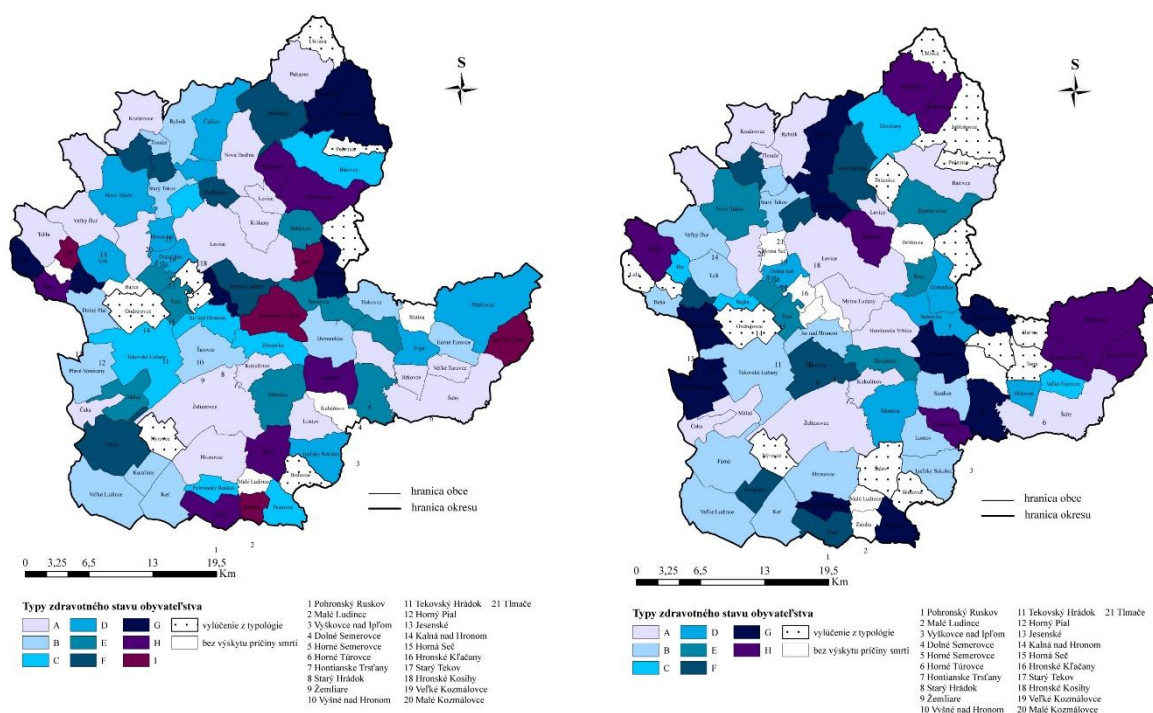
Obr. 1: Typológia obcí okresu Levice v rokoch 2008 a 2014 - spolu

Zdroj: ŠÚ SR, 2018

Tento istý metodický postup bol aplikovaný aj v prípade najčastejších príčin u mužov. K najzastúpenejším typom u mužov patrili zhluky A a B. Do **zhluku A** patrilo v roku 2008 celkovo 17 obcí, čo je 19 % zastúpenie všetkých obcí okresu Levice. Tieto obce sú rozmiestnené nepravidelne v priestore okresu Levice. Pre zhluk A sú typické úmrtia najmä na choroby obehovej sústavy. V roku 2014 bol zhluk A druhým najviac zastúpeným typom u mužov, s počtom obcí 13 (14 %), ktoré sú lokalizované najmä v centrálnej časti okresu. Na rozdiel od predchádzajúceho roku sa tu najviac vyskytovali úmrtia na choroby tráviacej sústavy a na vonkajšie príčiny úmrtnosti. Druhým najpočetnejším zhlukom bol v roku 2008 **zhluk B**, tento zhluk tvorilo 12 obcí Levického okresu (13 %). Je charakteristickým predovšetkým vysokou mierou úmrtnosti na nádorové ochorenia. Práve tie sú druhou najčastejšou príčinou úmrtnosti u mužov v tomto okrese. V porovnaní s rokom 2008 bol tento zhluk v roku 2014 počtovo najzastúpenejším a patrilo do neho 16 % obcí Levického okresu. V uvedenom zoskupení obcí prevažovali úmrtia na choroby obehovej sústavy. Práve tieto choroby boli v oboch rokoch najčastejšou príčinou úmrtí mužov v okrese Levice. **Zhluk C** je v oboch analyzovaných rokoch pomerne málo zastúpený, v roku 2008 do neho patrilo 7 obcí (8 % obcí okresu), v roku 2014 klesol počet obcí v tomto zhluku na 4 obce. V prvom porovnávanom roku v zhluku C jednoznačne dominovali úmrtia na choroby dýchacej sústavy. V celkovej charakteristike úmrtnosti okresu Levice boli choroby dýchacej sústavy piatou najčastejšou príčinou smrti. V roku 2014 v zhluku C dominovali úmrtia na choroby tráviacej sústavy. Vo štvrtom **zhluku D** sa začala v oboch rokoch zvyšovať frekvencia úmrtnosti na všetkých päť najčastejších príčin. Do zhluku D patrilo v roku 2008 až 9 obcí (10 %), v roku 2014 iba 5 obcí (6%).

2008

2014

Obr. 2: Typológia obcí okresu Levice v rokoch 2008 a 2014 - muži

Zdroj: ŠÚ SR, 2018

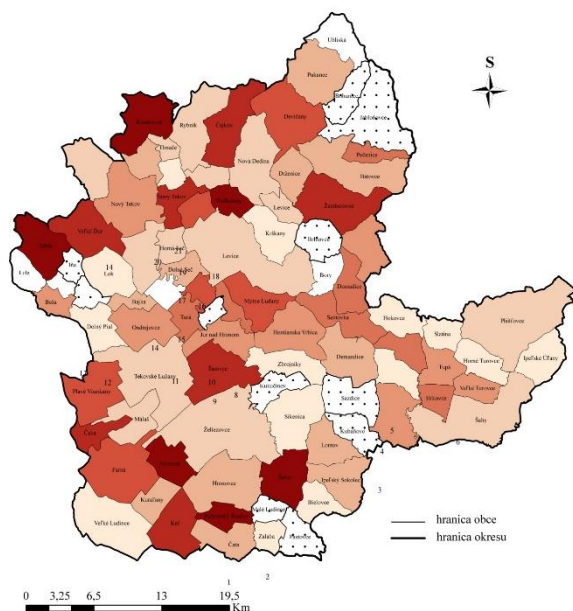
Zhluk E bol v roku 2008 tvorený 8 obcami, v porovnaní s rokom 2014 sa počet obcí v tomto zhluku znížil na 6. V oboch rokoch v ňom dominantnú pozíciu vykazovali úmrtia zapríčinené nádorovými ochoreniami. V roku 2014 sa k tejto príčine pridali aj úmrtia zapríčinené chorobami obehovej sústavy. Takmer rovnaký počet obcí v oboch skúmaných rokoch tvoril zhluk F. V roku 2008 boli pre tento zhluk charakteristické úmrtia na choroby tráviacej sústavy. V roku 2014 boli typické úmrtia na nádorové ochorenia, avšak ostatné príčiny úmrtnosti tu mali malý podiel na celkovej úmrtnosti. Čo sa týka výskytu úmrtnosti na päť najčastejších príčin je druhým najhorším zhlukom práve **zhluk H**. Do tohto zhluku patrilo v roku 2008 celkovo 6 obcí (7 % obcí okresu Levice), v roku 2014 sa počet obcí v tomto zhluku zvýšil o 2 obce (9 % obcí okresu Levice). V oboch porovnávaných rokoch sú charakteristické pre tento typ úmrtnosti s vysokou frekvenciou všetkých piatich sledovaných príčin úmrtí. Posledný vytvorený **zhluk I**, sa vyskytol iba v roku 2008. Zaraďujeme do neho 5 obcí okresu Levice. V tomto zhluku je vysoká úmrtnosť na všetky sledované príčiny úmrtnosti. V okrese sa nachádzajú aj obce, kde nezomrel ani jeden muž v roku 2008 je takýchto obcí iba 5, no v roku 2014 je ich už 8. Z celkového počtu 89 obcí, ktoré tvoria okres Levice sme v roku 2008 z typológie vylúčili 8 obcí (Bielovce, Hontianske Trst'any, Nýrovce, Ondrejovce, Pečenice, Uhliská, Vyšné nad Hronom a Žemliare) a v roku 2014 až 14 (Bielovce, Drženice, Hontianske Trst'any, Horné Semerovce, Jablňovce, Jesenské, Lula, Nýrovce, Ondrejovce, Pečenice, Slatina, Šalov, Tupá a Uhliská).

Aj napriek skutočnosti, že u žien pozorujeme rovnakú štruktúru úmrtnosti ako aj mužov, aj tu sme pristúpili k vytvoreniu samostatnej typológie pre ženy. Možno konštatovať, že podobne ako u mužov, aj pri ženách je najviac zastúpený **zhluk A**. V roku 2008 tento zhluk tvorilo 14 obcí okresu Levice (16 % obcí). V týchto obciach ženy zomierali prevažne na choroby obehovej sústavy. V druhom porovnávanom roku sa nám počet obcí v zhluku A zvýšil na 19 (21 % obcí). Patria sem obce najmä v severnej časti okresu Levice. Ženy žijúce v obciach zlúčených v zhluku A v roku 2014 zomierali prevažne na vonkajšie príčiny úmrtí, ostatné najčastejšie príčiny úmrtí vykazujú podpriemerné hodnoty. **Zhluk B** je v oboch porovnávaných rokoch z hľadiska počtu takmer rovnaký (12 obcí – 2008, 13 obcí – 2014). Zhluk B je v roku 2008 charakterizovaný relatívne vyššou mierou úmrtnosti žien na nádory a choroby dýchacej sústavy, tieto choroby sa však vyskytli v malej miere. Obce daného zhluku sú lokalizované

prevažne v centrálnej a východnej časti okresu. V roku 2014 je charakteristika zhluku iná, pretože zoskupuje obce, v ktorých ženy zomierali prevažne na choroby tráviacej sústavy. Priestorovo ich identifikujeme práve v južnej polovici okresu. Rovnako 13 % obcí okresu patrí v roku 2008 do **zhluku C**. Tvoria ho obce prevažne v južnej časti okresu. Zhluk C je charakterizovaný vyššou mierou úmrtnosti žien na nádory, avšak ostatné najčastejšie príčiny vykazujú takmer v každej obci podpriemerné hodnoty. Počet obcí zhluku C sa v roku 2014 znížil o 3 obce (10 % obcí okresu). Podobne ako v roku 2008, aj v roku 2014 zomierali v uvedených obciach najviac ženy na nádorové ochorenia. Obce možno lokalizovať v centrálnej časti okresu Levice. **Zhluk D** je charakteristický najmä nadpriemernými hodnotami úmrtnosti na nádorové ochorenia a choroby obehovej sústavy. V prvom analyzovanom roku do zhluku D patrilo 9 obcí okresu Levice (10 % obcí). V druhom porovnávanom roku sa počet obcí zaradených do zhluku D znížil na 6 (7 % obcí). Ďalším z vytvorených typov je **zhluk E**. V roku 2008 patrilo do zhluku E 7 obcí okresu Levice (8 % obcí). Pre zhluk E sú v roku 2008 charakteristické najmä úmrtia žien na choroby obehovej sústavy. Uvedený zhluk tvorí v roku 2014 v okrese Levice 10 obcí (11 % obcí). Okrem nadpriemerných hodnôt úmrtnosti na choroby obehovej sústavy sa k nim pridávajú aj úmrtia spôsobené nádormi. Ako tretí najhorší typ u žien identifikujeme **zhluk F**. Zhluk F je v roku 2008 zastúpený 6 obcami (7 % obcí) v západnej časti okresu. Zhluk F vykazuje vzhľadom k nižšej početnosti jeho zastúpenia nadpriemerné hodnoty pri všetkých vybraných príčinách smrti, s výnimkou vonkajších príčin smrti. V roku 2014 patrilo do daného zhluku 5 obcí okresu Levice (6 % obcí). V uvedenom zhluku dominovali úmrtia žien spôsobené chorobami obehovej sústavy. Veľmi nepriaznivo vystupuje ďalší z typov a to konkrétne **zhluk G**. Do zhluku G patrilo v roku 2008 celkovo 7 obcí okresu Levice (8 % obcí). Tvoria ho obce ležiace prevažne po obvode okresu Levice. V uvedenom zhluku sú úmrtia na choroby dýchacej sústavy zodpovedné za aspoň jedno úmrtie ženy v každej obci. V roku 2014 patrilo do zhluku G o jednu obec menej (7 % obcí). Obce možno lokalizovať na severe a juhu okresu Levice. Podobne ako v roku 2008, aj v roku 2014 mali dominantné postavenie úmrtia na choroby dýchacej sústavy. Zhlukom reprezentujúcim najnepriaznivejší zdravotný stav žien je **zhluk H**. Do tohto zhluku patrilo v prvom analyzovanom roku 6 obcí okresu Levice (7 % obcí). Uvedený zhluk vykazuje nadpriemerné hodnoty úmrtí pri všetkých piatich vybraných príčinách úmrtnosti. V roku 2014 patrilo do zhluku H až 10 obcí okresu Levice (11 % obcí). Zhluk je typický nadpriemernými hodnotami vybraných príčin úmrtí a dominantnú pozíciu reprezentujú úmrtia na nádorové ochorenia a choroby obehovej sústavy.

V 5 obciach Levického okresu nezomrela v roku 2008 a 2014 ani jedna žena. Možno konštatovať, že z celkového počtu 89 obcí, ktoré tvoria okres Levice v roku 2008 sme z typológie zdravotného stavu žien vylúčili 11 obcí (Bohunice, Brhlavce, Horný Pial, Iňa, Jablonožce, Kubáňovo, Kukučínov, Malé Ludince, Pastovce, Sazdice a Žemliare), v roku 2014 iba 8 obcí (Bory, Hokovce, Hontianske Trst'any, Hronské Kosihy, Jablonožce, Malé Ludince, Veľké Kozmálovce a Zalaba).

2008

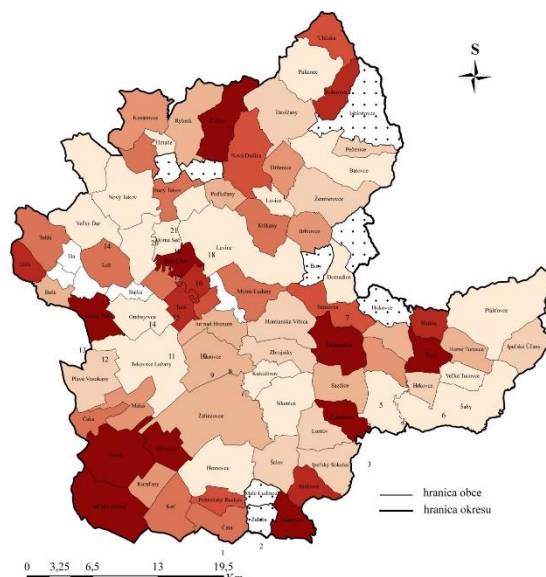

Typ zdravotného stavu obyvateľstva

A D G • •
B E H
C F

1 Pohronský Ruskov 11 Tekovský Hrádok 21 Tlmače
2 Malé Ludince 12 Horný Pial
3 Vyškovce nad Ipľom 13 Jeseník
4 Dolné Semerovce 14 Kalná nad Hronom
5 Horné Semerovce 15 Horná Seč
6 Horné Turčove 16 Hronské Kľačany
7 Hontianske Trstany 17 Starý Tekov
8 Starý Hrádok 18 Hronské Kosihy
9 Zemčiare 19 Veľké Kozmálovce
10 Vyšné nad Hronom 20 Malé Kozmálovce

2014

Typ zdravotného stavu obyvateľstva

A D G • •
B E H
C F

1 Pohronský Ruskov 11 Tekovský Hrádok 21 Tlmače
2 Malé Ludince 12 Horný Pial
3 Vyškovce nad Ipľom 13 Jeseník
4 Dolné Semerovce 14 Kalná nad Hronom
5 Horné Semerovce 15 Horná Seč
6 Horné Turčove 16 Hronské Kľačany
7 Hontianske Trstany 17 Starý Tekov
8 Starý Hrádok 18 Hronské Kosihy
9 Zemčiare 19 Veľké Kozmálovce
10 Vyšné nad Hronom 20 Malé Kozmálovce

Obr. 3: Typológia obcí okresu Levice v rokoch 2008 a 2014 - ženy

Zdroj: ŠÚ SR, 2018

Diskusia

Populácia Slovenska prechádzala po roku 1989 dynamickou a celospoločenskú rozsiahlu transformáciou s dosahmi pre jej súčasné a budúce fungovanie. Jednou z najvýznamnejších zmien je posun v charaktere reprodukčného správania, pričom významné postavenie tu zohráva proces úmrtnosti. Z pohľadu príčin je zrejmé, že výraznejšie priblíženie k demograficky vyspelým populáciám Európy brzdia najmä nepriaznivé úmrtnostné pomery na kardiovaskulárne a nádorové ochorenia (Pleško et al. 2005). Vytvorená typológia a s ňou súvisiace analýzy potvrdzujú významný priestorový aspekt rozloženia jednotlivých typov, ktoré sa prejavujú na lokálnej úrovni okresu Levice. Tento priestorový aspekt rozloženia jednotlivých typov je do určitej miery ovplyvnený sociálnou, ekonomickou ako aj hospodárskou situáciou v okrese Levice. V rámci typizácie bolo vyčlenených niekoľko typov (A - I pre mužov a ženy, A - H pre údaj spolu). Najčastejším zastúpeným typom pre jednotlivé skupiny obyvateľstva v okrese Levice bol typ A. Identifikovanie vytvorených typov v zmysle najčastejších príčin a ich hodnôt je dôležité z pohľadu vytvorenia opatrení v týchto problémových oblastiach. Tieto opatrenia by mali prioritne smerovať k optimalizácii životného štýlu, najmä k aktivitám na podporu nefajčenia, na boj proti alkoholizmu a obezite, ako aj ku zvýšeniu telesnej činnosti, zdravšiemu stravovaniu, zmene životnému štýlu ochrane pred slnečným žiarením.

Zhrnutie

Prostredníctvom zhlukovej metódy sme na typológiu obcí okresu Levice zvolili päť najčastejších príčin, ku ktorým patrili choroby obehovej sústavy, nádorové ochorenia, choroby tráviacej sústavy, vonkajšie príčiny úmrtnosti a choroby dýchacej sústavy. Vytvorená typológia nám obce okresu Levice zoskupila do jednotlivých zhlukov (typov), s označením A až I. Každý

zo zhlukov je charakteristický inými vlastnosťami. Takto vytvorená typológia obcí okresu Levice tak poukazuje na ich regionálne disparity v úmrtnosti.

Pri analýze zdravotného stavu obyvateľstva v obciach okresu Levice je dôležité poznamenať, že značná časť obcí v okrese Levice patrí do levicko-železovského kontaminovaného regiónu, ktorý zaberá plochu 350 km². Pôvodom tejto kontaminácie je antropogénna činnosť. Preto predpokladáme, že aj táto skutočnosť vplýva na rozvoj niektorých ochorení v tomto sledovanom území. Podľa Rapanta a i. (2010), sa antropogénna kontaminácia na Slovensku najviac viaže na husto osídlené, priemyselné a poľnohospodársky využívané oblasti. Vyskytuje sa najmä v nížinách a horských kotlinách s vysokým potenciálom pre sociálnu a ekonomickú činnosť človeka. V okrese Levice sa antropogénna kontaminácia prejavuje najmä v podzemnej vode a v riečnych sedimentoch. Úroveň znečistenia podzemných vôd je veľmi vysoká. Riečne sedimenty sú kontaminované zinkom, meďou a ortuťou, úroveň kontaminácie riečnych sedimentov je stredná. Pôdy obcí okresu Levice sú znečistené meďou, antimónom a ortuťou, avšak úroveň kontaminácie prítomnými prvkami je nízka.

Literatúra:

- BURCIN, Boris, KUČERA, Tomáš. *Dlouhodobé trendy vývoje úmrtnosti obyvatel České republiky v evropském kontextu*. In Fialová, L., ed. *Populační vývoj České republiky 2007*. Praha (Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy), pp. 111-125. ISBN 978-80-86561-77-6.
- DZÚROVÁ, Dagmar. Typologie okresů ČSR podle příčin úmrtí. *Demografie*, **31**(2), 1989, 123-136, ISSN 0011-8265.
- HÜBELOVÁ, Dana. Hodnocení lidských zdrojů v demografickém kontextu – vybrané výsledky shlukové analýzy okresů České republiky. In Klímová, V., Žittek, V. eds. *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. pp. 224-230. ISBN 978-80-210-6840-7. Dostupné z: DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-27.
- CHAJDIÁK, Jozef, KOMORNÍK, Jozef a KOMORNÍKOVÁ, Magda. *Štatistické metódy*. Bratislava : STATIS, 1999. 282 s. ISBN 80-85659-13-1.
- JURČOVÁ, Danuša. Regionálna diferenciácia úmrtnosti obyvateľstva Slovenskej republiky: *Slovenská štatistika a demografia*, 2000, 10(2), 4-16. ISSN 1339-6854.
- KÁČEROVÁ, Marcela, NOVÁKOVÁ, Gabriela. Úmrtnosť ako jeden z ukazovateľov zdravotného stavu obyvateľstva Slovenska. *Slovenská štatistika a demografia*, 2015, 6(4), 33-48, ISSN 1339-6854.
- KAŽMER, Ladislav., KRIŽAN, František. Priestorové rozšírenie mortality mužov na rakovinu prostaty na úrovni okresov v SR v rokoch 1996 – 2007. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*. 2010, **54**(1), 101-118. ISSN: 1338-6034.
- KUČERA, Milan. *Populace České republiky 1918–1991*. Praha: Česká demografická společnost, 1994. 197 s., ISBN 80-901674-7-0.
- MÉSZÁROŠ Ján. *Atlas úmrtnosti Slovenska 1993 – 2007*. Bratislava: INFOSTAT, 2008. 108 s., ISBN 978-80-89398-03-4.
- PLEŠKO, Ivan., BARÁKOVÁ, Anna., DUDOVÁ, Mária. 2005: *Epidemiológia zhubných nádorov v Slovenskej republike v r. 1971- r. 2003*. Bratislava (Národné centrum zdravotníckych informácií). 76 s., ISBN 80-968936-6-1
- RAPANT, Stanislav, LETKOVIČOVÁ, Mária, CVEČKOVÁ, Veronika, FAJČÍKOVÁ, Katarína,

- GALBAVÝ, Juraj, LETKOVIČ, Martin. *Enviromentálne a zdravotné indikátory Slovenskej republiky*. Bratislava. Štátny geologický ústav Dionýza Štúra, 2010. 245 s., ISBN 978-80-89343-36-2.
- ROSICOVA, Katarína, BOSAKOVA, Lucia, MADARASOVA GECKOVA, Andrea, ROSIC, M, ANDREJKOVIC, Marek, ŽEŽULA, Ivan, GROOTHOFF, Johan W, JITSE P. van DIJK. Regional mortality by socioeconomic factors in Slovakia: a comparison of 15 years of changes. *International Journal for Equity in Health*, 2014, **15**(1), 2 – 8, ISSN 1475-9276.
- ROSICOVA, Katarína, MADARASOVA GECKOVA, Andrea, ROSIC, Martin, SPEYBROCK, Niko, GROOTHOFF, Johan W, JITSE P. van DIJK. Socioeconomic factors, ethnicity and alcohol-related mortality in regions in Slovakia. What might a tree analysis add to our understanding? *Health & Place*, 2011, **17**(3), 701 -709, ISSN 1353-8292.
- ROSICOVA Katarína, MADARASOVA GECKOVÁ, Andrea, JITSE P. van DIJK, ROSIC, Martin, , I., ŽEŽULA, Ivan, GROOTHOFF, Johan W, Socioeconomic indicators and ethnicity as determinants of regional mortality rates in Slovakia. *International Journal of Public Health*. 2009, **54**(4), 274 – 282, ISSN 1661-8564.
- ŠPROCHA, Branislav, ŠÍDLO, Luděk, BURCIN, Boris. Úroveň úmrtnosti na Slovensku a v Česku v európskom pohľade. *Geografický časopis*, 2015, **67**(1), 25-43, ISSN 0016-7193.
- VILINOVÁ, Katarína. Zdravotný stav obyvateľstva Slovenska. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2012a. 125 s., ISBN 978-80-558-0058-5.
- VILINOVÁ, Katarína. Priestorové rozšírenie mortality na nádory v Nitrianskom samosprávnom kraji (1997 – 2010). *Geographia Cassoviensis*, 2012b, **6**(2), 176-182. ISSN 1337-6748.
- VILINOVÁ, Katarína, REPASKÁ, Gabriela, VOJTEK, Matej, DUBCOVÁ, Alena, Spatio Temporal Differentiation of Cancer Incidence in Slovakia. *European Spatial Research and Policy*, 2017, **24**(2), 167-190. ISSN 1231-1952.

Kontaktná adresa autorov:

- RNDr. Katarína Vilinová, PhD., Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta prírodných vied, Univerzita Konštantína Filozofa, Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovenská republika, E-mail: kvilinova@ukf.sk.
- doc. RNDr. Alena Dubcová, CSc., Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta prírodných vied, Univerzita Konštantína Filozofa, Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovenská republika, E-mail: adubcova@ukf.sk.
- RNDr. Gabriela Repaská, PhD., Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta prírodných vied, Univerzita Konštantína Filozofa, Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovenská republika, E-mail: grepaska@ukf.sk.

Vývoj komparativní výhody České republiky v agrárním zahraničním obchodu mezi lety 2013 a 2017

Changes in the Comparative Advantage of the Czech Republic in Agri-food Trade between 2013 and 2017

Ivo Zdráhal, Barbora Daňková, Kristina Somerlíková, Věra Bečvářová

Abstrakt:

Článek hodnotí vývoj komparativních výhod jednotlivých produktových skupin agrárního zahraničního obchodu mezi Českou republikou a ostatními státy světa mezi lety 2013 a 2017. Metodicky se analýza komparativní výhody jednotlivých produktových skupin opírá o výpočet Lafayova indexu (Lafay index). Taktéž bylo využito produktového mapování (product mapping) pro zhodnocení jednotlivých položek agrárního obchodu z pohledu jejich bilance i mezinárodní konkurenceschopnosti. Ve sledovaném období hodnoty agrárního exportu i importu narůstaly, ovšem i nadále se České republice nedaří dosáhnout pozitivní bilance agrárního obchodu a hodnota exportu pokrývá zhruba 90 % hodnoty importovaných zemědělských komodit a potravinářských výrobků. Ze 46 vymezených produktových skupin vykazuje pouze jedna třetina z nich existenci projevené komparativní výhody. Výsledky naznačují převažující pokračování specializace českého agrárního obchodu dle existujících projevených komparativních výhod jednotlivých produktových skupin. Existující významné obousměrné toky však indikují existenci intraodvětvového obchodu a tedy i možný vliv dalších faktorů na utváření specializačního profilu agrárního obchodu České republiky.

Klíčová slova:

Komparativní výhoda, Česká republika, agrární obchod, obchodní bilance

Abstract:

The aim of the paper is to evaluate the comparative advantages of specific product groups in the agri-food trade between the Czech Republic and other countries in the period 2013 and 2017. We used Lafay index as the indicator of comparative advantage. Also, we used product mapping to assess traded products from domestic trade-balance and international competitiveness point of view. In the period under review, the value of both exports and imports increased, but the Czech Republic still fails to achieve a positive balance of agrarian trade. Exports cover for about 90% of the value of imported agricultural commodities and food products. Of the 46 product groups under analyses, only a third of them revealed the existence of comparative advantage. The results indicate the predominant continuance of specialization of Czech agrarian trade according to the existing comparative advantages of individual product groups. Significant two-way flows, however, indicate the existence of intra-industrial trade and thus the possible effect of other factors on the formation of the specialization profile of the agrarian trade of the Czech Republic.

Key words:

Comparative advantage, Czech Republic, agri-food trade, trade balance

Úvod

Agrární zahraniční obchod České republiky prochází v posledních patnácti letech významnými změnami, které se ve svých důsledcích týkají nejen teritoriální a zbožíové struktury, ale i jeho hodnot, objemu, jednotkových cen i samotné konkurenceschopnosti

(Burianová a Belová, 2012; Smutka a kol., 2012; Svatoš a Smutka, 2012; Bielik a kol. 2013; Mach a Hošková, 2016; Smutka a Burianová, 2013; Smutka a kol., 2016a; Smutka a kol., 2016b; Smutka a kol., 2018). Právě schopnost úspěšné odezvy vedoucí k posílení schopnosti konkurovat na širším ekonomickém prostoru se, vedle lokálně působících formujících faktorů, stává důležitým předpokladem pro úspěšný rozvoj českého zemědělství a ve svém důsledku i úspěšné implementace evropského modelu zemědělství (tedy jeho přínosů i v environmentální a sociální oblasti).

Právě agrární zahraniční obchod, a to nejen mezi Českou republikou a členskými státy EU, ale i ve vztahu k dalším lokalitám mimo Evropskou unii (EU), se stává významným transformačním a potenciálně růstovým faktorem, který stále významněji determinuje vývoj jednotlivých odvětví českého agrobyznysu a současně je i vývojem v těchto odvětvích determinován (Blažková, 2010; Blažková a Chmelíková, 2015).

Hodnoty agrárního exportu a importu mezi lety 2005 a 2013 v průměru narůstaly o 9,4 % ročně, resp. o 7,5 % ročně. Přesto bilance zůstává nadále záporná, nicméně zhoršování bilance agrárního obchodu se v poslední dekádě zastavilo. Z hlediska teritoriální struktury jsou to především země EU, kam míří přibližně 90 % českého agrárního exportu a importu (Smutka a kol., 2016a).

Jak uvádějí autoři Smutka a kol. (Smutka a kol., 2018), zbožová struktura se naopak spíše diverzifikovala, když ve struktuře exportu jsou významně zastoupeny právě ty produktové skupiny, které projevují komparativní výhodu (dle klasifikace harmonizovaného systému se jedná o skupiny HS01, HS04, HS10, HS11, HS12, HS13, HS15, HS17, HS22, HS24). Naopak, ve struktuře importu jsou zastoupeny skupiny HS02, HS03, HS05, HS06, HS07, HS08, HS09, HS18, HS19, HS20, HS21, HS23. S využitím výsledků produktového mapování potom tito autoři vyvozují závěr, že proces restrukturalizace (především ve vztahu k tradičním obchodním partnerům) stále probíhá, nicméně že se tato struktura již postupně blíží své konečné podobě. Provedená analýza se proto zaměřuje na projevenou komparativní výhodu jednotlivých produktových skupin agrárního zahraničního obchodu a hodnocení probíhající restrukturalizace vazeb ve zbožové struktuře v současnosti, tedy v posledních pěti letech.

Cíl, metodika a faktografická základna výzkumu

Cílem příspěvku je vyhodnotit současný vývoj agrárního zahraničního obchodu České republiky a komparativních výhod nebo nevýhod u jeho jednotlivých produktových skupin.

Analýza vývoje agrárního zahraničního obchodu mezi Českou republikou a ostatními zeměmi světa je založena na datech Českého statistického úřadu. Analyzovaná časová řada pokrývá období let 2013-2017.

Pro potřeby analýzy zbožové struktury agrárního zahraničního obchodu jsou jednotlivá odvětví (skupiny produktů) vymezena dle Standard International Trade Classification (SITC) Revision 3.

Analýza byla provedena na úrovni 3místního kódu, tj. u 46 různých zbožových skupin agrárního zahraničního obchodu. Jejich součet tvoří v rámci analýzy celkový agrární obchod, a svým vymezením odpovídá definici agrárního obchodu dle WTO (SITC 0 + 1 + 22 + 4). Hodnoty obchodních toků jsou uvedeny v současných cenách v CZK. Analýza nebyla provedena na bilaterální úrovni, ostatní země světa byly posuzovány jako jeden celek. Přehled vymezených skupin výrobků je uveden v tabulce 3 (Tab. 3 v příloze).

Vlastní analýza se opírá o vyjádření hodnot Lafayova indexu (Lafay index) pro jednotlivé produktové skupiny. V dalším kroku byly vyjádřeny hodnoty Indexu obchodní bilance (Trade balance index) a aplikována metoda Produktového mapování (products mapping).

Vyjádření komparativní výhody je provedeno s využitím Lafayova indexu (Lafay, 1992). Vedle klasického Balassova indexu (Balassa, 1965; Balassa, 1977) se jedná o další z rodiny indexů umožňujících vyjádřit projevené komparativní výhody a jehož vytvoření (podobně jako u dalších indexů, které navazovaly na Balassův index) reagovalo na metodické a interpretační nedokonalosti Balassova indexu. Lafayův index, oproti Balassovu, nevyužívá pouze hodnot

exportu, ale jsou zahrnuty i hodnoty importu. Další z výhod Lafayova indexu je jeho reliabilita při porovnání jeho hodnot v časovém vývoji.

Lafayův index je pro danou zemi i a pro konkrétní produkt j definován jako:

$$LFI_j^i = 100 \left(\frac{x_j^i - m_j^i}{x_j^i + m_j^i} - \frac{\sum_{j=1}^N (x_j^i - m_j^i)}{\sum_{j=1}^N (x_j^i + m_j^i)} \right) \frac{x_j^i + m_j^i}{\sum_{i=1}^N (x_j^i + m_j^i)}$$

Kde x a m jsou hodnoty exportu a importu jednotlivých položek agrárního obchodu České republiky do/z ostatních zemí světa.

Nula představuje neutrální hodnotu z hlediska vykazání komparativní výhody. Kladná hodnota Lafayova indexu naznačuje existenci komparativní výhody u konkrétní položky. Záporná hodnota Lafayova indexu naznačuje existenci komparativní nevýhody u konkrétní položky. Čím vyšší je kladná hodnota indexu, tím je i vyšší míra specializace.

Index obchodní bilance (ITB) je použit pro posouzení, zda se Česká republika specializuje jako exportér nebo importér jednotlivých položek agrárního obchodu. ITB je vyjádřen jako:

$$TBI_{ij} = (x_{ij} - m_{ij}) / (x_{ij} + m_{ij})$$

kde TBI je index obchodní bilance konkrétní položky agrárního obchodu České republiky a x a m představují hodnotu exportu a importu této konkrétní položky. Hodnoty indexu se pohybují mezi -1 a +1. Záporné hodnoty indexu značí, že země se specializuje jako importér. Krajní hodnota -1 je případem, kdy země pouze importuje danou položku. Kladná hodnota indexu značí, že země se specializuje jako exportér. Hodnota +1 je případem, kdy země pouze exportuje danou položku.

Produktové mapování je analytický nástroj, který umožňuje vyhodnotit jednotlivé produktové skupiny jak z pohledu dosahované úrovně obchodní bilance, tak i mezinárodní konkurenceschopnosti (Ishchukova a Smutka, 2013; Smutka a kol. 2018). V následující tabulce (Tab. 2) je znázorněno potenciální rozdělení jednotlivých produktů agrárního obchodu do čtyř různých skupin.

Tab. 1: Obecné vymezení skupin produktů, dle metody produktového mapování

$ LFI > 0$	Skupina B komparativní výhoda čistý importér	Skupina A komparativní výhoda čistý exportér
$ LFI < 0$	Skupina D komparativní nevýhoda čistý importér	Skupina C komparativní nevýhoda čistý exportér
	TBI < 0	TBI > 0
Index obchodní bilance (TBI)		

Zdroj: převzato ze Smutka, Maitah a Svatoš, 2018

Výsledky a diskuze

Vývoj agrárního zahraničního obchodu České republiky mezi lety 2013 a 2017

Hodnota obratu agrárního zahraničního obchodu České republiky významně narostla především po roce 2004, kdy Česká republika vstoupila do Evropské unie. V návaznosti na tuto podstatnou změnu se nově formovala i teritoriální struktura agrárního obchodu směrem

k obchodní výměně především se zeměmi Evropské unie a ekonomické vztahy a mezinárodní dělba práce (v horizontálních i vertikálních souvislostech sítí agrobiznisu) v rámci jednotného trhu Evropské unie jsou v současnosti významným kritériem utváření specializačního profilu České republiky.

Projevy světové finanční krize v roce 2008 se promítly i v případě tohoto segmentu zahraniční obchodní výměny, nicméně po rychlém zotavení je pokračující nárůst hodnoty obratu patrný i ve sledovaném období mezi roky 2013 (316,6 miliardy Kč) a 2017 (392,9 miliardy Kč).

Tab. 2: Vývoj hodnoty (obratu, exportu, importu a bilance) agrárního zahraničního obchodu České republiky se zeměmi Evropské Unie

		2013	2014	2015	2016	2017	suma
Obrat	mld. Kč	316,6	347,3	388,9	393,3	392,9	1 838,8
Export	mld. Kč	148,1	166,9	187,7	187,8	183,3	873,8
Import	mld. Kč	168,5	180,4	201,1	205,5	209,5	965,0
Bilance	mld. Kč	-20,3	-13,5	-13,4	-17,8	-26,2	-91,2
TC index	index	0,88	0,93	0,93	0,91	0,87	0,91

Zdroj: vlastní zpracování autorů na základě dat ČSÚ (databáze zahraničního obchodu v přeshraničním pojetí)

Hodnoty jak exportu, tak ale i importu narůstají, ovšem i nadále se České republice nedaří dosáhnout pozitivní bilance agrárního obchodu. Její hodnota ve sledovaném období kolísala kolem -20 miliard Kč. Index krytí importu exportem pak poskytuje i další, relativní, náhled na úroveň a vývoj bilance agrárního obchodu a je patrné, že mezi lety 2013 až 2017, hodnota exportu v zásadě pokrývala 90 % hodnoty importovaných zemědělských komodit a potravinářských výrobků.

Posouzení komparativní výhody jednotlivých produktových skupin a product mapping

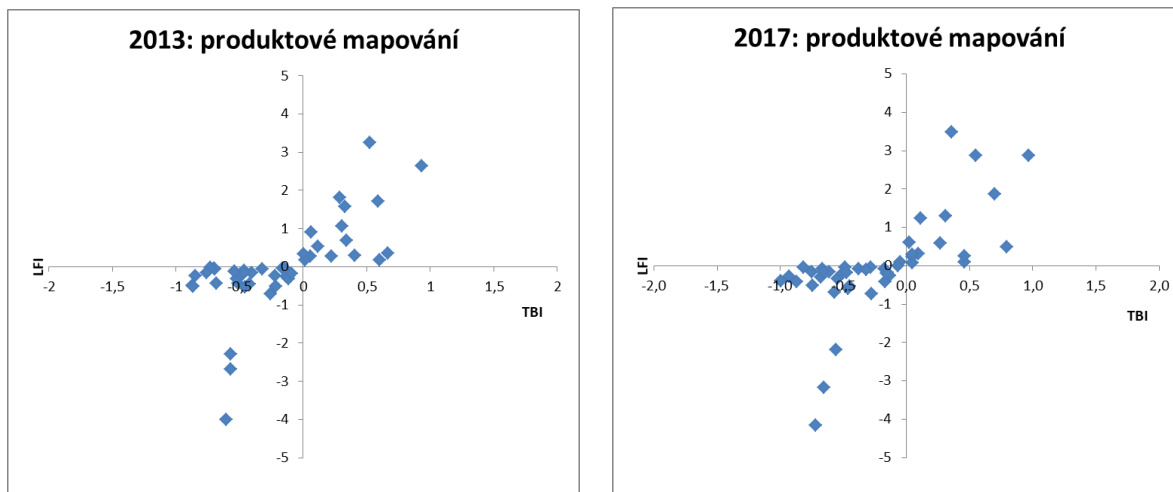
Posouzení komparativní výhody či nevýhody jednotlivých položek (46 skupin produktů) zbožové struktury bylo provedeno pomocí Lafayova indexu (LI). Jednotlivé hodnoty LI jsou prezentovány v tabulce 5 v příloze.

Mezi lety 2013 až 2017 ze 46 vymezených skupin vykazuje 16 (35 %) z nich hodnoty LI vyšší než 0, tedy značící existenci projevené komparativní výhody. Jedinou výjimkou je rok 2014, kdy se jednalo o 17 skupin. Lze tedy odvodit dílčí závěr, že, při daném vymezení (SITC) a zvolené míře detailu (třímístný kód), pouze jedna třetina produktových skupin agrárního obchodu České republiky vykazuje komparativní výhodu. Zbylé dvě třetiny položek vykazují komparativní nevýhodu (hodnoty LI menší než 0). Nejnížší hodnoty LI se pohybují kolem hodnoty -4,0. Nejvyšší hodnoty pak kolem hodnoty 3,3. Medián hodnot je kladný (kolísá kolem hodnoty 0,01) a směrodatná odchylka kolísá kolem hodnoty 1,2.

Po celé analyzované období projevovaly komparativní výhodu následující položky: 001, 017, 022, 041, 043, 045, 048, 061, 062, 111, 122, 223 a 421. S výjimkou jednoho roku pak položky 112 a 222. U položek 016, 044, 081 a 098 se projevovala komparativní výhoda i nevýhoda.

Položkami s nejvyššími hodnotami LI (průměr za roky 2013 až 2017) jsou 041 (pšenice a soušež nemleté), 122 (tabák zpracovaný, obsahující i náhražky tabákové), 022 (mléko, smetana a mléčné výrobky, ne máslo a sýry), 001 (zvířata živá) a 421 (tuky, oleje nevysychavé rostlinné "vláčné" surové ap.). Naopak položkami s nejnižšími hodnotami LI (průměr za roky 2013 až 2017) jsou 012 (Maso ostatní a vnitřnosti požitelné), 057 (Ovoce a ořechy, čerstvé, sušené), 054 (Zelenina čerstvá, chlazená, zmrazená ap., kořeny, hlízy aj.), 024 (Sýry a tvaroh) a 056 (zelenina, kořeny a hlízy upravené, konzervované jn.). Jednotlivé hodnoty LI jsou prezentovány v tabulce 5 v příloze.

Dále byla uplatněna metoda produktového mapování a pro její potřeby byl u jednotlivých položek vypočten Index obchodní bilance (ITB) a zkombinován s hodnotami Lafayova indexu. To umožnilo rozdělit zbožíovou strukturu agrárního obchodu České republiky do čtyř skupin a posoudit ji tak jak z pohledu mezinárodní konkurenceschopnosti tak i dosahované úrovně obchodní bilance. Následující grafy zobrazují rozdělení jednotlivých produktových skupin do jednotlivých kvadrantů.

Graf 1: Výsledky produktového mapování pro roky 2013 a 2017

Zdroj: vlastní zpracování autorů na základě dat ČSÚ

Pro rok 2013 lze položky rozřadit v rámci dvou kvadrantů a to:

- Skupina A (TBI > 0; LFI > 0) – skupiny 001 (4,5 % podíl na agrárním exportu; 1,0 % na agrárním importu), 017 (2,6; 2,1), **022 (9,0; 2,5)**, **041 (5,5; 0,5)**, 043 (0,8; 0,1), 044 (1,2; 0,7), 045 (0,4; 0,1), **048 (7,9; 6,1)**, 061 (3,5; 2,5), 062 (2,4; 1,0), 111 (2,5; 2,1), **112 (5,2; 4,6)**, 122 (7,1; 3,4), 222 (4,0; 1,8), 223 (0,9; 0,3) a **421 (5,7; 2,5)**.
- Skupina D (TBI < 0; LFI < 0) – skupiny 011 (0,5; 1,4), **012 (3,1; 11,2)**, 016 (0,4; 0,5), 023 (0,2; 1,1), 024 (2,9; 4,3), 025 (0,6; 0,7), 034 (1,3; 1,8), 035 (0,0; 0,2), 036 (0,0; 0,1), 037 (0,4; 1,0), 042 (0,3; 0,7), 046 (0,2; 0,3), 047 (0,0; 0,1), **054 (2,1; 6,7)**, 056 (0,8; 1,9), **057 (2,4; 7,8)**, 058 (0,8; 1,7), 059 (0,3; 0,6), 071 (2,9; 3,9), 072 (0,1; 0,5), 073 (3,7; 4,2), 074 (0,1; 0,3), 075 (0,1; 0,4), **081 (6,1; 6,7)**, 091 (0,1; 1,1), **098 (6,7; 7,1)**, 121 (0,1; 1,1), 411 (0,2; 0,6), 422 (0,1; 0,4) a 431 (0,1; 0,4).

Skupinu A (produkty s komparativní výhodou a aktivní obchodní bilancí) tvoří celkem 16 položek. Hodnota jejich exportu byla 93,7 miliardy Kč a podílely se na 63,2 % českého agrárního exportu. S těmito položkami jsou spojeny i importní toky. Jejich hodnota byla 52,3 miliardy Kč s 31,1% podílem na agrárním importu. Příspěvek této skupiny produktů k tvorbě celkové bilance agrárního obchodu je +41,4 miliardy Kč. Pět produktových skupin (022, 048, 122, 421 a 041) s nejvyššími podíly na exportu, tvoří 35,1 % českého agrárního exportu a 14,7 % agrárního importu.

Skupinu D (produkty s komparativní nevýhodou a negativní obchodní bilancí) tvoří celkem 30 položek. Hodnota jejich importu činila 116,1 miliardy Kč a tvořily 68,9% podíl na celkové hodnotě agrárního importu. Hodnota exportu těchto položek byla 54,5 miliardy Kč, s podílem 36,8 % na celkovém agrárním exportu. Negativní příspěvek k bilanci agrárního obchodu touto skupinou činil -61,7 miliardy Kč. Pět produktových skupin (012, 057, 098, 081 a 054) s nejvyššími podíly na importu tvořilo 39,5 % českého agrárního importu a 20,5 % agrárního exportu.

V roce 2017 lze položky rozřadit v rámci tří kvadrantů a to:

- Skupina A (TBI > 0; LFI > 0) – skupiny 001 (4,4 % podíl na agrárním exportu; 0,7 % na agrárním importu), 017 (2,3; 1,8), **022 (7,8; 2,0)**, **041 (5,9; 0,1)**, 043 (1,1;

0,1), 044 (0,8; 0,6), 045 (0,3; 0,1), **048 (8,1; 5,7)**, 061 (2,3; 1,6), 062 (2,4; 1,2), **081 (7,6; 6,3)**, 111 (2,9; 2,3), **122 (12,0; 5,0)**, 223 (0,7; 0,2) a 421 (4,9; 2,2).

- Skupina B (TBI < 0; LFI > 0) – skupina 098 (6,9; 6,7).
- Skupina D (TBI < 0; LFI < 0) – skupiny 011 (0,6; 2,0), **012 (1,9; 10,3)**, 016 (0,1; 0,4), 023 (0,2; 1,3), 024 (2,6; 4,1), 025 (0,6; 0,7), 034 (1,9; 2,3), 035 (0,1; 0,1), 036 (0,0; 0,2), 037 (0,3; 1,0), 042 (0,2; 0,6), 046 (0,2; 0,3), 047 (0,0; 0,1), **054 (2,1; 6,5)**, 056 (0,9; 2,0), **057 (2,0; 8,4)**, 058 (0,8; 1,9), 059 (0,8; 1,9), **071 (3,7; 4,5)**, 072 (0,0; 0,6), 073 (3,5; 4,0), 074 (0,2; 0,3), 075 (0,3; 0,5), 091 (0,1; 0,9), **112 (4,7; 4,7)**, 121 (0,0; 0,8), 222 (1,9; 2,3), 411 (0,1; 0,4), 422 (0,1; 0,4) a 431 (0,3; 0,6).

Skupinu A (produkty s komparativní výhodou a aktivní obchodní bilancí) tvoří celkem 15 položek. Hodnota jejich exportu byla 116,3 miliardy Kč a podílely se na 63,5 % českého agrárního exportu. S těmito položkami jsou spojeny i importní toky. Jejich hodnota byla 63,1 miliardy Kč s 30,1% podílem na agrárním importu. Příspěvek této skupiny produktů k tvorbě celkové bilance agrárního obchodu je +53,2 miliardy Kč. Pět produktových skupin (122, 048, 022, 081 a 041) s nejvyššími podíly na exportu, tvoří 41,3 % českého agrárního exportu a 19,1 % agrárního importu.

Skupinu B (s komparativní výhodou, ale negativní obchodní bilancí) tvořila jedna (098) produktová skupina. Ta ovšem měla poměrně významné podíly na exportu (6,9 %), tak i na importu (6,7 %).

Skupinu D (produkty s komparativní nevýhodou a negativní obchodní bilancí) tvoří celkem 30 položek. Hodnota jejich importu činila 132,4 miliardy Kč a tvořily 63,2% podíl na celkové hodnotě agrárního importu. Hodnota exportu těchto položek byla 54,3 miliardy Kč, s podílem 29,6 % na celkovém agrárním exportu. Negativní příspěvek k bilanci agrárního obchodu touto skupinou činil -78,1 miliardy Kč. Pět produktových skupin (012, 057, 054, 112 a 071) s nejvyššími podíly na importu tvořilo 34,4 % českého agrárního importu a 14,4 % agrárního exportu.

Shrnutí

Cílem příspěvku bylo vyhodnotit současný vývoj komparativních výhod nebo nevýhod u jednotlivých produktových skupin agrárního zahraničního obchodu České republiky.

Celkově lze konstatovat, že ve sledovaném období hodnoty agrárního exportu, stejně jako agrárního importu, narůstají, avšak i nadále se České republice nedaří dosáhnout pozitivní bilance agrárního obchodu. Hodnota exportu pokrývá zhruba 90 % hodnoty importovaných zemědělských komodit a potravinářských výrobků. Ze 46 vymezených produktových skupin vykazuje pouze jedna třetina z nich existenci projevené komparativní výhody. Současně bylo pro zhodnocení jednotlivých položek agrárního obchodu z pohledu jejich bilance a mezinárodní konkurenceschopnosti využito i produktového mapování (product mapping). Ze vzájemného srovnání produktového mapování v letech 2013 a 2017, je patrné, že rozřazení jednotlivých skupin produktů je poměrně stabilní, když 42 z celkem 46 položek (91,3 %) zůstalo zařazeno ve stejné skupině. To naznačuje převažující pokračování specializace českého agrárního obchodu dle existujících projevených komparativních výhod jednotlivých produktových skupin. Položkami, které změnily své zařazení, jsou:

- 081 (krmiva) – původně skupina D, nově skupina A,
- 098 (výrobky a jedlé přípravky jako omáčky apod.) – původně skupina D, nově skupina B,
- 112 (alkoholické nápoje) – původně skupina A, nově skupina D,
- 222 (podzemnice, soja apod.) – původně skupina A, nově skupina D.

V případě skupiny 222 došlo skutečně ke ztrátě projevené komparativní výhody, k poklesu hodnoty exportu a nárůstu hodnoty importu.

Složitější interpretace je pak v případě skupin 081, 098 a 112. Zde se jedná o ty skupiny, které jsou poměrně významně zastoupeny jak svým podílem na agrárním exportu, tak i svým

podílem na agrárním importu. V případě těchto produktů tedy existují významné obousměrné toky v rámci jednoho sub-odvětví, což naznačuje spíše existenci intenzivního intraodvětvového odchodu a formování pozice těchto odvětví i dle pravidel vytvářených výhodami z rozsahu a diferenciací produktu, než faktory, které vycházejí z tradičních modelů teorie komparativních výhod.

Tyto obousměrné toky pak mohou mít i podobu vnitrofiremního obchodu nebo jsou formovány způsobem řízení v rámci hodnotového řetězce. Takovéto obousměrné toky je možné indikovat i u dalších produktových skupin českého agrárního obchodu. Intenzita intraodvětvového a vnitropodnikového obchodu, resp. obchodních toků v rámci hodnotových řetězců a jejich vliv na formování agrárního obchodu České republiky, je jedním z rostoucích problémů dynamiky vývoje v rámci současného podnikatelského prostředí agrobiznisu a tak by se měla stát předmětem dalšího výzkumu.

Příspěvek vznikl v rámci výzkumného projektu FRMS - IGA - 2016/013 Dynamika ekonomických vztahů zemí Evropské unie.

Literatura:

- BALASSA, B. (1965) Trade liberalisation and revealed comparative advantage. The Manchester school of economic and social studies, 33, 99-123.
- BALASSA, B. (1977) Revealed' comparative advantage revisited: an analysis of relative export shares of the industrial countries, 1953-1971. The Manchester school of economic and social studies, 45, 327-344, 1977.
- BIELIK, P., SMUTKA, L., SVATOŠ, M., HUPKOVÁ, D. (2013) Czech and Slovak agricultural foreign trade – two decades after the dissolution AGRICULTURAL ECONOMICS-ZEMEDELSKA EKONOMIKA Volume: 59, Issue: 10, Pages: 441-453.
- BLAŽKOVÁ, I. (2010). Economic Performance Differentiation of the Processing Stage within the Commodity Chain. Agricultural Economics (Czech), 56(1), 25-31.
- BLAŽKOVÁ, I., CHMELÍKOVÁ, G. (2015) The Impact of Import Competition on the Development of Market Concentration in the Czech Food and Beverages Industry. In Proceedings from X. International Conference on Applied Business Research ICABR. 1. vyd. Brno: Mendel University in Brno, pp. 129-135. ISBN 978-80-7509-379-0.
- BURIANOVÁ J., BELOVÁ A. (2012) The Competitiveness of Agricultural Foreign Trade Commodities of the CR Assessed by Way of the Lafay Index. Agris On-line Papers in Economics and Informatics, 4: 27-36.
- CZSO. Databáze zahraničního obchodu. 2018 [online] Available at: <https://apl.czso.cz/pli/stazo/STAZO.STAZO>. [Accessed: 2018, May 1].
- ISHCHUKOVA N., SMUTKA, L. (2013) Comparative Advantage: Products Mapping of the Russian Agricultural Exports. AGRIS on-line Papers in Economics and Informatics, Czech University of Life Sciences Prague, Faculty of Economics and Management, vol. 0(Number 3), pages 1-12, September.
- LAFAY, G. (1992) The measurement of revealed comparative advantages. In: DAGENAIS, M. G. & MUET, P.-A. (eds.) International Trade Modelling. London: Chapman & Hall.
- MACH, J., HOSKOVA, P. (2016) Trends in the EU Trade of Dairy Products. Agrarian Perspectives XXV. Global and European Challenges for Food Production, Agribusiness and the Rural Economy, Proceedings of the 25th International Scientific Conference, 14-16 September 2016, Prague, Czech Republic 2016 pp.175-184 ref.11
- SMUTKA L., MAITAH M., SVATOŠ M. (2018) Changes in the Czech agrarian foreign trade competitiveness – different groups of partners' specifics. Agric. Econ. – Czech, 64.
- SMUTKA L., ROVNY, P., PULKRABEK J., HORSKA, E. (2016) Foreign Trade in Sugar (HS1701) and Sugar Containing Products (HS17) - Comparison of the Czech and Slovak Republic during the last two Decades. Listy Cukrovarnické a Reparské. Volume: 132 Issue: 7-8 Pages: 234-240.

- SMUTKA L., SVATOŠ M., TOMŠÍK K., SERGIENKO, O.I. (2016) Foreign trade in agricultural products in the Czech Republic. Agriculture Economics – Czech, 62: 9-25.
- SMUTKA L., BURIANOVÁ J. (2013) The competitiveness of Czech agrarian trade within the context of the global crisis. Agriculture Economics – Czech, 59: 183-193.
- SMUTKA, L., BURIANOVÁ J., BELOVÁ A. (2012) The Comparative advantage of Czech Agricultural Trade in relation to the most important trade partners countries in the period of 2008-2011. Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis, 60(7): 273-288.
- SVATOŠ M., SMUTKA L. (2012). Development of agricultural trade and competitiveness if the commodity structures of individual countries of the Visegrad Group. Agriculture Economics – Czech, 58: 222-238.

Příloha:

Tab. 3: Produktové skupiny a jejich číselné označení (SITC rev. 3, 3-místný kód)

Produktové skupiny agrárního zahraničního obchodu			
001	Zvířata živá	057	Ovoce a ořechy
011	Maso hovězí	058	Ovoce konzervované a výrobky ovocné
012	Maso ostatní (ne hovězí)	059	Šťávy ovocné
016	Maso, vnitřnosti poživ.	061	Cukr, melasa a med
017	Maso a vnitřnosti připravené	062	Cukrovinky
022	Mléko, smetana a mléčné výrobky	071	Káva a náhražky kávové
023	Máslo a ostatní tuky a oleje	072	Kakao
024	Sýry a tvaroh	073	Čokoláda
025	Vejce a žloutky	074	Čaj pravý a cesmínový (maté)
034	Ryby čerstvé, chlazené nebo zmrazené	075	Koření
035	Ryby sušené, solené nebo v nálevu	081	Krmiva pro zvířata
036	Korýši, měkkýši aj. čerství ap., sušení aj.	091	Margarin a pokrmové tuky
037	Ryby, korýši, ap. upravení	098	Výrobky, přípravky jedlé jn.
041	Pšenice (vč. špaldy) a sourež nemleté	111	Nápoje nealkoholické jn.
042	Rýže	112	Nápoje alkoholické
043	Ječmen nemletý	121	Tabák nezpracovaný
044	Kukuřice (ne sladká) nemletá	122	Tabák zpracovaný
045	Obilniny nemleté	222	Podzemnice, soja, řepky, hořčice, aj.
046	Mouka pšeničná, mouka ze sourži	223	Kopra, palmové ořechy a jádra ap.
047	Obilniny ostatní mleté	411	Oleje a tuky živočišné
048	Výrobky z obilnin, z mouky, aj.	421	Tuky, "vláčné" surové ap.
054	Zelenina čerstvá, chlazená, zmrazená ap.	422	Tuky, (ne "vláčné")
056	Zelenina, upravená, konzervované jn.	431	Tuky, zušlechtěné, vosky

Zdroj: ČSÚ (databáze zahraničního obchodu v přeshraničním pojetí)

Tab. 4: Hodnoty indexu obchodní bilance (TB index) a Lafayova indexu (Lafay index) u jednotlivých produktových skupin agrárního obchodu (2013 a 2017)

PS	TB index		Lafay index		PS	TB index		Lafay index	
	2013	2017	2013	2017		2013	2017	2013	2017
001	+0,590	+0,700	+1,714	+1,863	057	-0,569	-0,651	-2,677	-3,168
011	-0,508	-0,572	-0,443	-0,689	058	-0,420	-0,448	-0,465	-0,540
012	-0,607	-0,717	-4,009	-4,159	059	-0,401	-0,679	-0,158	-0,307
016	-0,160	-0,751	-0,044	-0,155	061	+0,117	+0,096	+0,538	+0,315
017	+0,055	+0,045	+0,276	+0,231	062	+0,344	+0,270	+0,687	+0,592
022	+0,523	+0,548	+3,252	+2,881	071	-0,212	-0,170	-0,513	-0,423
023	-0,680	-0,744	-0,442	-0,522	072	-0,849	-0,929	-0,245	-0,284
024	-0,259	-0,279	-0,710	-0,728	073	-0,130	-0,136	-0,261	-0,263
025	-0,142	-0,174	-0,051	-0,072	074	-0,465	-0,378	-0,102	-0,077
034	-0,220	-0,150	-0,239	-0,178	075	-0,538	-0,316	-0,125	-0,100
035	-0,694	-0,484	-0,061	-0,044	081	-0,112	+0,022	-0,310	+0,613
036	-0,700	-0,664	-0,052	-0,078	091	-0,871	-0,869	-0,499	-0,413
037	-0,524	-0,545	-0,322	-0,336	098	-0,090	-0,051	-0,178	+0,105
041	+0,930	+0,965	+2,638	+2,868	111	+0,015	+0,046	+0,182	+0,295
042	-0,479	-0,504	-0,214	-0,194	112	+0,004	-0,068	+0,331	-0,004
043	+0,665	+0,796	+0,346	+0,498	121	-0,866	-0,998	-0,518	-0,401
044	+0,225	+0,045	+0,273	+0,079	122	+0,288	+0,355	+1,807	+3,480
045	+0,599	+0,460	+0,173	+0,096	222	+0,307	-0,160	+1,052	-0,194
046	-0,322	-0,285	-0,066	-0,047	223	+0,407	+0,457	+0,288	+0,248
047	-0,731	-0,816	-0,021	-0,047	411	-0,466	-0,612	-0,166	-0,157
048	+0,065	+0,114	+0,899	+1,234	421	+0,328	+0,311	+1,565	+1,307
054	-0,571	-0,557	-2,297	-2,188	422	-0,756	-0,661	-0,162	-0,158
056	-0,455	-0,463	-0,536	-0,588	431	-0,534	-0,473	-0,138	-0,189

Zdroj: vlastní zpracování autorů na základě dat ČSÚ (databáze zahraničního obchodu v přeshraničním pojetí)

Kontaktní adresy autorů:

Ing. Ivo Zdráhal, Ph.D., Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: ivo.zdrahal@mendelu.cz

Ing. Barbora Daňková, Ph.D., Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: barbora.dankova@mendelu.cz

doc. Ing. Kristina Somerlíková, Ph.D., Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: kristina.somerlikova@mendelu.cz

prof. Ing. Věra Bečvářová, CSc., Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, tř. Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Česká republika, E-mail: vera.becvarova@mendelu.cz

Title:	Proceedings of the international scientific conference "Region in the development of society 2018"
Editor:	Ivo Pavlík
Publisher:	Mendel university in Brno, Zemědělská 1, 613 00 Brno
Published edition:	First edition, 2019
Number of pages:	692
Format:	PDF, ONLINE
ISBN:	978-80-7509-658-6